

ADY ENDRE
ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

VIII



ADY ENDRE
ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI VIII.

ADY ENDRE ÖSSZES MŰVEI

FŐSZERKESZTŐ

FÖLDESSY GYULA

ÉS

KIRÁLY ISTVÁN



1968

1115373

ADY ENDRE

ÖSSZES PRÓZAI MŰVEI

ÚJSÁGCIKKEK, TANULMÁNYOK
VIII.

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
VEZÉR ERZSÉBET

MTA
KIK



1968

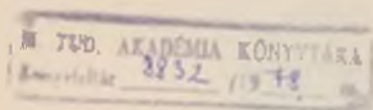
KÉSZÜLT A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM MUNKATERVÉNEK KERETÉBEN

604394

MAGYAR
ADAM TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Lektorálta
KOVALOVSKY MIKLÓS

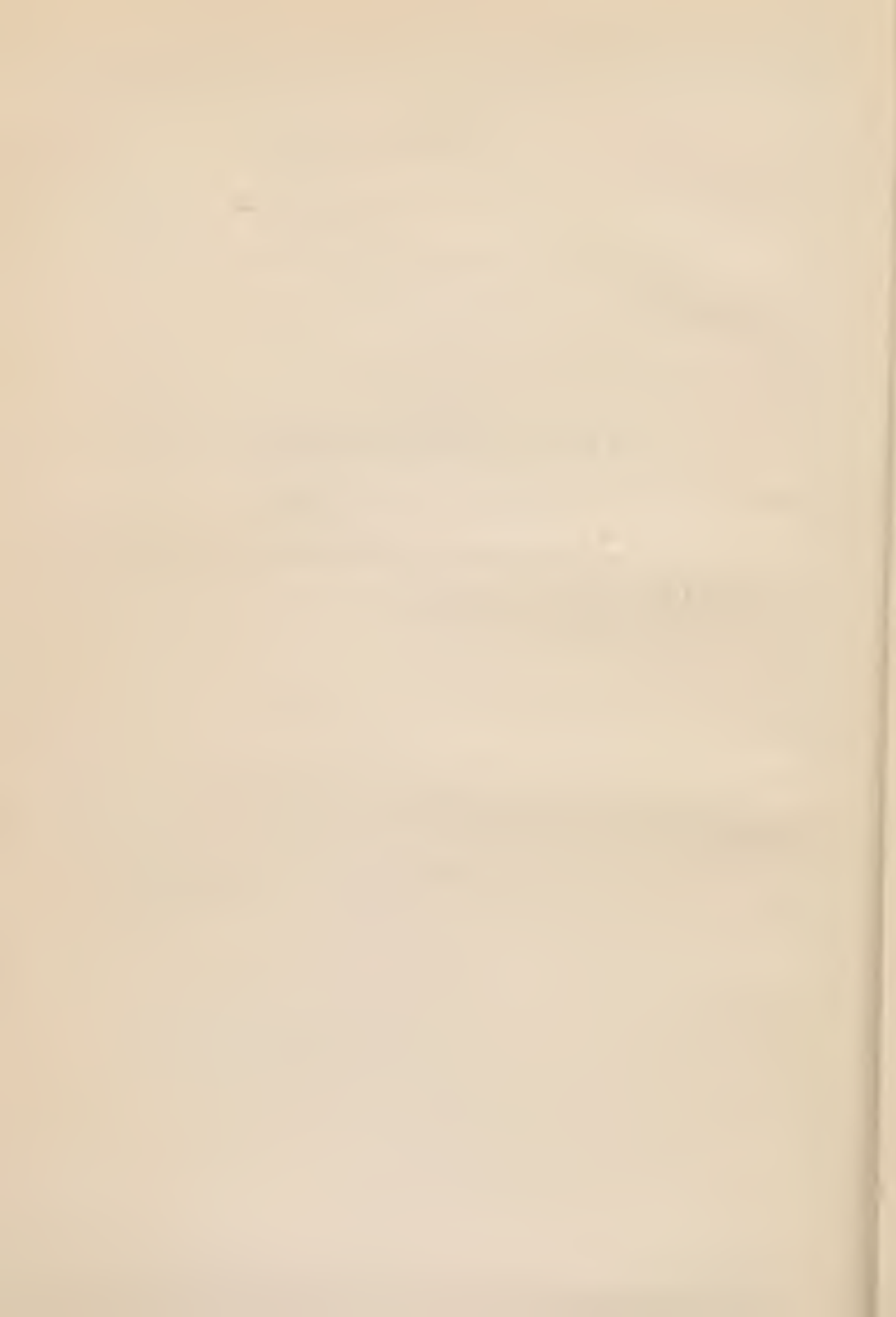
© Akadémiai Kiadó, Budapest 1968



Printed in Hungary

CIKKEK, TANULMÁNYOK

1906 június — 1907 június



1. PÁRIZSIG

(A havas Tirol — Secession am Königsplatz —
Forradalom a forradalom ellen
— Doktor von Wehner — Párizs új meséi)

Tirolban most virágoznak az orgona-bokrok s utánunk a Brenner tajarol havasan kacagnak a bércek. Innsbruck, Kufstein s külonos kek alkonyat száll le: végre München. Pihenés, rossz hotel. Englische[r] Garten, szöke leányok. Gambinus és Secession am Königsplatz. Semmi új: az én álmos, derék, bágyadt mosolyú Münchenem a régi. Zivatarral virrad s én nem megyek a Glaspalastba, hol koteles, évi szalonja várna a komoly művészetnek. Lássuk a forradalmat a nemes Albert Ritter von Keller vezetése mellett: a Szeccessziót.

S oh szent és szomorú Mulandóság, édes anyánk e földön, sirni szeretnek. München a régi. Budapesten nem lenni jó, vén szívünket holnap íme Párizs felé vesszük. De érdemes-e érezni, okoskodni és menni, mikor a forradalom is megvénul? Bús tanúsága annak, hogy elhagy minket minden mi fiatalságunk: a Secession am Königsplatz. Kibullott az oroszlánok foga s zablákhhoz szoktak a vad csikok. Jaj a forradalomnak, hogyha győz, mert nyomban meghal. És ezerszer jaj az első apostoloknak: Jakab tüzes volt s rokona Jézusnak, mégis a jött-ment Pál fejezte be a forradalmat. A Szeccesszió győzött s aratnak a jövevények. Semmi, semmi: Trubeckoj herceg három bronzocskája, Kraus Ágost, Heine, az eleven piktorok közül: Stucknak öt darabja (köztük egy merész ön-arckép). Wieland, a francia Besnard és még egy páran beszélnek hozzánk halvány ajkkal, gyönyörűen, de bánatosan. A halottak: Carrière, Weinhold, Langhammer[*], Piglheim, Volz nem tudnak a szomorú győzelemről. Vásznaik még lövellik az elviharzott forradalom tuzét. Blanche, Gandara Párizsból fészült, illedelmes vásznakat küldenek, Becker-Gundlach fáradt, csak a nemes Albert Ritter von Keller hiszi, hogy ez még mindig forradalom. *Modern holgyek* egy kollekciójának a címe: Egy jól öltözött, sok ruhájú hölgy: mindig egy és banális. Ha élne, még az aszfaltbetyárok sem latnák meg s Budapesten sem. Csak Hodler lesz egyre vadabb, mert bátrabb s újabb nem tud lenni. Aztán egy-két új borzas,

posztumusz csirkéi a nagy ébredésnek. A többiek olyan jámborok, hogy Budapest legőszzebb zsürije kalapot emelne előttük.

Hajh, hajh, nem mertem elmenni a Glaspalastba: még ott találok a forradalmat. Jött álmosan az este, zápor is megvert egy párszor, ödöngtem búsan. Rossz idők járnak ma a fiatalokra és a forradalmakra. Még a kolosszeumban is fogatlan komikusok énekelnek erkölcsös kuplékat. Erkölcs, erkölcs, hiszen ez az: feketedik az öreg Európa. Doktor von Wehner, a bajorok Apponyi Albertje, az idők embere. Ő fejezi ki legjobban, amiben már Londontól Moszkváig nyakig benne vagyunk. Az öregek eddig csak védekeztek: most már ők fogják csinálni a forradalmat — a forradalom ellen. Valláserkölcs, rend, tekintély: hirdeti a bajor kultusz-miniszter s a bajor Jolbejeket átnyújtja a bajor Mailáthoknak.

S egy zakatoló nap, végtelen nap: itt van Párizs. Esti arcának minden csábításával, ígéretével fogad, mint régen s úgy érzem, hogy nem is hagytam el. Úgy-e te nem lettél erkölcsös én Párizsom s nem haragszol a forradalomra? Messziről s nehezen jöttem, álmos vagyok, csak úgy altatónak mesélj ma még egy-két kalandot.

És törötten vetem magam az ágyra s hallgatom. Itt van Szi-zovatha király Kambodzsából: nagyon kedves vadember. Öreg, de redingote-ja is van s elvégre koronát visel. A táncosnőit nem hozta el, mert ő el tud már nélkülük lenni s Lépine úr az erkölcs nevében kérte őt erre. Most itt dül az erkölcs: ezennel visszatértünk a történelmi fölfogáshoz. Róma ledől s rabigába görnyed; Clemenceau mondja Jaurèsnek. Éppen elég volt a kacérkodás valami új társadalommal, amely bizonytalan. Vége a kimeráknak. Marx szerint es szegény Michel Lujza szerint is: egészséges társadalmi rend csak Kambodzsában van. Aki hát kommunizmust akar, menjen Kambodzsába Szi-zovatha őfelségével. Aki táncosnőket akar, szintén.

Igy mesél első estémén Párizs. Csak egy-egy szó éri már dalamosan a fülem. Nagyon nagy út [***] volt, fekete madárként jön az álom. Az ajkani fáradt, keserű mosolytól torzul s evvel a mosollyal alszom el.

Párizs, június 21.

BN 1906. június 26.

A. E.

2. A SZAJNA MELLŐL

I.

Roma — non gaudet

Clemenceau és Jaurès csatájának Róma nem örül. Hiúné ezt valaki? Szocializmus és polgári radikalizmus marakodnak. Valaha ilyenkor Róma örült. Ma? Ma Róma kap ki. Csak nagyszerű ország ez a Franciaország. Új és új leckéket ad a világnak. Mi lesz most? Franciaország ma radikális. Viszont a burzsoá társadalom remeg a kollektívizmus veszedelmétől. Ám radikálisnak csak kell lenni — valamerre. Tehát a *polgári radikalizmus Rómára veti magát*. *A lutte finale* még csak most kezdődik Franciaországban. Tíz év után nyoma se lesz itt az Egyház hatalmának. Minden más horoszkóp hamis. Most jelent meg Párizsban egy érdekes könyv: *Contre Rome*. Teljes arzenál ez. Dokumentumai az Egyház ellen indult harcnak. A polgári Franciaország egyelőre obstruál a szociális állam-alapok lerakása ellen. De e helyett *ki fogja söpörni a portájáról Rómát*. Pápástul, templomostul, kátéstul együtt. Ez is jobb, mint semmi. Sőt talán ma — a legjobb. Vidáman várhatja a nagy söprést a haladó világ.

II.

Párizs és Szizovatha []*

Nem szabad azon mosolyogni, hogy Párizs komolyan ünnepli Kambodzsa királyát, Szizovathát. Jó emberek komolyan és szeretettel szoktak a gyermekekhez szólni. És Párizs így viselkedik az egzotikus fejedelmekkel szemben. Becézi, komolyan veszi őket, s játszik velük[.] Szizovatha [*] természetesen boldog és büszke. Láttam a Sarah Bernhardt színházában a fekete felséget. Olyan komoly áhítattal hallgatta Rostand *Sasfiókját*, mintha minden szót értene. Ami pedig a famóz táncosnőket illeti, ez furcsa história. Szizovathának [*] nincsenek udvari táncosnői. Ellenben hallotta, hogy Párizs szereti a nőket. Ő felsége tehát összeszedett vagy száz táncosleányt az országában s hozta őket ajándékba. Párizs azonban nem engedte meg, hogy a gáláns király kompromittálja Kambodzsa trónját. Párizsnak ma még nem a királyok szállítják a nőket. Mindenek fölött pedig Párizs nem engedte meg, hogy konkurenciát csináljanak az ő kis nőinek. Hiszen vannak ezek, szegények, elegen.

III.

Százötvenmillió frank

Európának ennyibe kerül a militarizmus *minden egyes napon*. Tessék ezt megszorozni háromszázhatvanöttel. Az ember nem éppen szocialista. És mégis, mégis. Eszébe jut millió földi szomorúság. Ez a rettentő kincs mennyi jót tudna művelni. És ezt a polgári Európa bambán szórja ki önvesztére. Holott véres bírkózásokra kész, ha tíz fillérrel többet akar a munkás. Minden becsületes ember ordítsa ezt a rémes valóságot minden egyes napon. Dugja be a fülét, ha szép igékkel vigasztalják. Hiszen százötvenmillió frankot eszik el előlünk naponként a katona. Lehet-e másról beszélni, míg ez így van? Guesde azt kívánja, hogy a nagytőkéseknek ne legyen választói joguk. Ennél bölcsebbet is kigondolhatott volna. Ha a dúsgazdagok szeretik a katonaságot, legyenek ők katonák s csak ők. Fizessék is meg az árát. (Apropos, egy kis mementó. Franciaországban a munkások arról vitáznak, hogy ne vegyék-e el a gazdagok választói jogát? Ostoba gondolat természetesen. De tünete egy óriási progressziónak. Nálunk még komolyan hiszik az uralkodó osztályok, hogy az általános választói jogot lehetséges — meg nem adni.)

IV.

Sarah Bernhardt itthon

Amerikából nem régen azt üzenté, hogy sohse jön haza. Tehát ma már Párizsban van. Elébe utazott minden smokk, egy sereg újságíró, sok színész, habithé. Valaki megsúgta neki, hogy most már megkapja a becsületrendet, ha akarja. A nagy Sarah ez idő szerint töpreng. Elfogadja-e? Amerikai útjáról meséket beszél a kitűnő nő. Ha fele igaz, ez is sok. Többet keresett a körútján egy millió franknál. És hízott öt kilót. Ez nagyon sok ám. Csodálatos asszony. A kupéból egy aggastyán karján szállt ki. Ez az aggastyán — a fia. Ma már a Bois-ban kocsizott s én lekaptam a kalapom előtte. Ez a nő a legfranciább nő ma Párizsban. Ha fiam volna boldog volnék, hogyha Sarahba bolondulna.

Párizs, június 24.

BN 1906.június 27.

A E

3. ÚJ HARCOK ELŐTT

[Párizsi munkatársunktól]

Clemenceau nagy temperamentuma dicsértessék, Franciaország politikája új szenzációkat ígér. Most jön a kultúrharc és az osztályharc istenigazában. Ám előbb meg kellett bénítani a reakció kezét. És ez gyönyörűen sikerült. Ma triumfál a radikális bourgeoisie Franciaországban. Nincs szüksége a szocialistákra s paskolja a reakciót.

Taktikának is elsőrendű volt ez. Mert mit tegyen a reakció? A Sarrien-kormány antikollektivista. Ez ellen nem lehet a reakciónak kifogása. De csak nem tapsolhat istentelen ellenségének? Vagy álljon Jaurès és Guesde mellé? Hiszen ezek még nagyobb ellenségek. A szocialisták is savanyú kedvűek. Ha ostromolják a Sarrien-kormányt, a reakciót segítik. Guesde ugyan optimistának mutatja magát. Valójában ő se jóhiszemű álmodó. Ő is érzi, hogy még nagyon messze van a győzelem. Sok zavaros harc lesz még addig.

Tragikomikus azonban szerfölött az ultramontánok helyzete. Drumont majdnem sírva kérdi:

— Hát ki lát itt tisztán? Clemenceau a rendet védi. Clemenceau most konzervatív. Clemenceau: a vén forradalmár. Most én vagyok az anarchista. Én, aki mindig a demokrácia és szabadgondolkodás ellen okádtam lángot. Én ütöm a radikalizmust. És Jaurès is üti. Borzasztó idők ezek. Sem logika, sem belátás, sem erkölcs.

Bizony ez egy kicsit így van. Clemenceau ezt jól csinálta. A *ma*: a francia kapitalizmusa. Ez megijedt a szocialista barátságtól. Mert a barátságnak ára szokott lenni s a fizetést máris sokallja a burzsoá Franciaország. A féltősebbek már fenyegetőztek:

— Ha tovább is növesztik a kormányok a szocialisták szarvát, mi royalisták leszünk.

És Clemenceau, éppen Clemenceau, elkiáltotta az új jelszót.

— A kollektívizmus az ellenség.

A hatás: nyüzsgés, torlódás, zavar. És egy hatalmas, radikális, polgári többség. Megbénított szocialisták és megbénított klerikális-ultramontánok.

Most aztán van egy csomó ellenség. Az ellenség le Dieu: erre esküszik minden szabadgondolkodó. Az ellenség Róma: ez minden radikális jelszava.

A reakció ijedtében most eldobta az álarcot s ma mai naponkint írják minden szlú ultramontán lapok:

— Egyesülniök kell a rokon pártoknak. Az ellenség: a köztársaság.

Ne, hát erre a jelszóra nem fognak nekik segíteni a kormánybuktatásban Jauresek és Guesde-ék. Sőt a szocialisták most fogják csak igazán belátni, hogy Rómával kell először leszámolni. Addig hiába ostromolják a polgári rendet. Reakció és polgári radikalizmus ebben a harcban ellenségekként is — szövetségesek. Ameddig az antirepublikánus reakció hatalmas, a polgári radikalizmusnak van elég tőkéje a népszerűségből.

A reakció tehát bizonyosan két tűz közé került Franciaországban. Viszont a szocialis reformok útján sem állhat meg a polgári, demokrata rezsim. Aldott tehát az a káosz, ami most Franciaországban van. A legbiztonságosabb haladás útján indult újabb stációk tele Franciaország.

Csunyja harctér a politika. Moslékos felszíne a társadalom[*] küzdő, háborgó, vajdúó mélyének. De mennyi nobilis és emberi sugárt vet itt, e dicsőseges országban, még a politika is. Milyen szent eszményiséggel akarja s vívja az egyén és a társadalom a szabadságot Franciaország. Egy másik országra gondolunk, hol reketek telhők szarnyan megint megérkezett a középkor. Európa közepén. Es kihull hazairó, indulatos kezünkből a toll.

Párizs, június 25.

BN 1906. június 28.

A. E.

4. AZ ABEL BONNARD-OK

(Párizsi levél)

Önök talán olvasták már: Abel Bonnard-nak hívják a legifjabb laureatust. Poéta a gyerek és alig huszonhárom éves. Ő kapta a francia poéták prix de Rome-ját. Terebélyesedik a felséges Állam. Mar a poétáknak is ad pénzt. Abel Bonnard: az első állami poéta.

Menjen Rómába vagy Athénba. Ez a parancs. Háromezer frank nem kismiska. Főzze le Lamartine-t, Hugót, Musset-t és Rimbaud-[t]. Szegény gyerek, milyen fiatal még. Istenem, be jó, hogy Magyarországon huszonhárom éves fiukat nem érhet ilyen iskelet.

Hogy mit tud az Abel fiú? Van egy kötete: *Les Familières*. Fene-uj poezis. Elnyomott testvéreinkről szól: az állatokról. Együgyű fogas. Sok fiatalat bolondított meg az a Kipling. Abel Bonnard sohse írt volna, ha nem írnak előtte: Lamartine, Laforgue, Renard és Kipling. Sőt még többen.

Ma divatos az ól-szag. A francia poézis bevárta Pósa Lajost. Próza, próza: az örök szűz poézis nevében. Hitvány dekadensek és szimbolisták: el. Jó poéta ma az, aki irodatisztnek se volna rossz.

Sajnáljuk ezt az Abel gyereket. Tehenekről és macskákról verselt eddig. Most tessék neki Rómában vagy Athénben dalolni. Megteszi: ez bizonyos. Ostoba verseket farag majd. Nem lesz semmi a fiúból. Huszonhárom éves. Holott mennyit tud ígérni az ember huszonhárom éves korában.

Nem fáj azonban az Abel Bonnard feje nekünk. Ő akarta. Ha van ma Franciaországban kis poéta, akiből nagy lesz, nem volt a pályázók között persze. Abel Bonnard nagy ember lesz. Nagy, mint Coppée. Jóutazást, Abel úr. Kell lenni[e] egy Kainnak, ma itt Párizsban. Az ő oltárának füstje nem száll könnyen és vidáman föl. De ezé lesz Párizs, Franciaország. Ezé lesz Homér szent serlege. És ennek nem fáj ez a háromezer frank.

Degas és Bonnat jut az eszünkbe. Ezek pedig festők. Mint sihederek együtt laktak. Degas, az álmodó művész s Bonnat: az ügyes fiú. Szerették egymást. Azután elvált az útjuk. Degas álmodott és teremtett. Bonnat csinálta a karrierjét. Ma Bonnat tekintélyes úr. Több, mint nálunk Benczúr. Módos és rangos. Degas a régi Degas. Nagy, isteni álmodó gyerek. Nem sejtí, hogy karrier is van a világou. Pénz és tekintély. Ő csak vonalakat, színeket, szépségeket lát. Néha összetalálkozik régi pajtásával, Bonnat-val. Ilyenkor sajnálkozik Bonnat-n.

— Jó fiú vagy te, Bonnat. Kár, hogy festeni nem tudsz. Egy fikarcnyi művész sincs benned. Nem lesz belőled semmi.

És elmegy a dolgára Degas s nem is sejtí, hogy ő most a sikerek Jupiterjéhez beszélt.

És Verlaine. Nem kapott prix de Rome-ot soha a vén vagabundus. Ám volt valaki. Róma s Athén helyett ha korezmákba járt is. És Souló Sándorból nem tudott kisújjnyi poétát csinálni egy féltucat koszorú.

Hajh, az Élet piszkos s rettegnie kell az embernek, hogy öreg kort él. Ha így lenne. Hajh, ha így lenne. Legalább Degas lehetne az ember. Elhújnék Párizsban, Nezsideren vagy az erdőben. És csak sok évben egyszer látná kortársait. Ezek pedig csinálnak a karriert. Miniszter lesz az egyikből s az ember megkérdezné tőle:

— No fiú, hát még mindig olyan véres szájú tökfílkó vagy?

A másik nagy-nagy poéta:

— Öreg, hát még mindig Hazafi Veray Jánossal birkozunk.

Így érdeklődnék s visszabujnék rejtekébe az ember. Gondolkozni, dalolni vagy festeni önmagának. De ennél is jobb — meg

nem öregedni: meghalni a potens, művészi fiatalság szent teljességében. Hogy ne csináljon rossz álmokat az Abel Bounard-oknak.

Párizs, június 27.

BN 1906. június 29.

A. E.

5. A SZAJNA MELLŐL

I.

Servet szobra

A Sacré-Cœur-templom előtt La Barre szobra áll ~~szembeszemlélve~~. Hirdetési fogja örök időkre, hogy Roma stíve szereti a szabadd-gondolkozókat. Fáj ez Párizs klerikálisainak s ők meg Servet szobrát faragtatják most. Anél a Servet-ét, akit Kálvin dobott máglyára 1553-ban. Hadd kiáltss oda az Estrapade térről La Barre lovagnak Servet:

— Gyilkoltak a gondolat miatt a hugenották is.

Kálvin csakugyan megégette Servet-ét. De Kálvin keserű bánatot szenvedett tetteért a Genf apostolát egyetlen híve se megmentette. És La Barre lovag gyilkosai? Ők élnek ma is és gyilkolnának ma is, ha lehetne.

II.

Rockefeller ő felsége

Még mindig Párizsban van, s Párizs jobban bolondul érte, mint Szizovatha [*] királyért. Hogy mennyi jövedelme van percenként. Hogy melyik a kedvenc étel. Hogy milyen nyakkendőt szeret viselni. Hogy hány órát alszik. Hogy fél az újságíróktól és a kigyótól. Ez mind megíródik róla. A pénz, a pénz, a pénz. Tnd Párizs bolondulni György királyért, Edwardért, Alfonzért és Habsburgért. De ez ezernyi titkos pajkossággal cselekszi. Rockefeller előtt azonban komolyan poszta vágja magát. És ha sorfalat áll neki a bulvár népe, mikor gépkocsiján repül, szinte harsogva szakad föl ezer és ezer ember belső gerjedelme:

— Milliók ara, vásárolj, vásárolj. Mit akarsz vásárolni? Eladunk mi mindent, mindent.

III.

Marokkó Párizsban

Kimegyünk este a párizsi Marokkóba. Berberék, mórok, szudániak közé. Szétosztogatjuk rézpénzeinket a kunyorálók között. Szavaltatunk a Koránból. Háremet nézünk. Mór iskolát, fürdőt. Török kávét iszunk. Jószoltatunk magunknak. Megszamaragoltatjuk Szadát, aki négy éves berber leány s már olyan csúnya kis öreg, hogy szeretetből majd fölfaljuk. Mindenekfölött pedig eltelik a szívünk szomorúsággal. Gyönyörű férfiak, asszonyok, gyerekek. És ezeket megölte Párizs. Csodálatos ennek a városnak az ő züllesztő ereje, [azokra] kik nem egész kultúrájú helyekről jönnek ide. Már a Balkán fiai is szinte mindannyian kalandorokká válnak itt. És ezek a szegény mórok. Szépek, büszkék, hősök otthon. Itt koldusak s rontó bíbáltól részegek. Vallatjuk őket. Már nem vágyunk haza. Itt akarnak maradni. Mese-városban. És itt is fog maradni nagy részük. Szegény megrészegült barbárok, új tölteléke a rettenetes Párizs kloákáinak.

IV.

Comte háza

Nyitott ablaknál Párizst imádtam valamelyik hajnalon. Egy rózsás-kék ég-darabot láttam, egy piciny udvart és egy házat. Hat bizony csak udvari szobám van a harmadik emeleten. De Comte Ágoston figyel reám s én boldog vagyok. Olyan ez, mintha mese volna. Ami vagyok, ennek a könyvnek köszönöm. Sorsom kezembe adta tizennégy éves koromban Comte könyveit. Egy Párizs-imádó hajnalon íme Comte szobrát látom egy világos ablakon át. Szemben, abban a házban a könyvtárszoba s valaki elmérülve olvas. Nem kíváncsi Párizsra, mint én. Nem bántja a lárma s nem részegíti a hajnal. Reggel leszaladok az utcára. A concierge-et vallatom:

– Micsoda ház ez?

– Ez a Comte-ház.

Hát csakugyan az ő hajléka mellé telepített a csodálatos véletlen. E házban Comte követői találnak szállást. És én azon a hajnalon egy ifjú bölcset láttam. Egy szomjas pozitivistát. Comte Ágoston egy mai adeptusát. Olvas és gondolkodik, mialatt én Párizst imádom. A szobor pedig ő reá néz barátsággal s nem én reám, az álmodóra.

Egy bölcs és harmonikus lelkű emberrel kevesebbet számlál Párizs. Sorel Albert halt meg nagy halálostromok után. Lelkének Normandia erős földje adta a termékenységet. Diplomata volt, politikus, historikus és kritikus. Imádta a verseket, a zenét, a képeket. Értett mindenhez és megértett mindent. Hiszen historikus csak ilyen ember lehet. De nem ember volt, hanem: Ember, Bölcs, tűrő, megnyugvó, munkás és békességes. Csodálatosan megható dolgot beszélnek róla. Gyermekének mesélt történeteket az életéből:

— Gyerekeim, engem már a ti korotokban embernek neveztek a pajtásaim. Mindenkinék volt egy ragasztott neve s engem így hívtak a fiúk: az Ember. Még később is, mikor már nagy voltam, így nevezett engem egy Leconte de Lisle is. Az Ember. Szép cím ez, gyerekek.

Lehajtotta a fejét s mikor fölnézett a gyerekekre, a szeme könnyes volt:

— De ezt a szép címet meg kell ám érdemelni.

Ime, ő, Sorel a goethei igazság hitvallója. Szép és nehéz embernek lenni.

(Párizs, június 30.)

BN 1906. július 4.

Ady Endre

6. A SZAJNA MELLŐL

I.

Arthur Meyer terve

Európa legkatolikusabb szerkesztője Arthur Meyer. Felesége Turenne-lcány, a Stuartok unokája. Lapja, a *Gaulois* annyi pápai áldást kapott, hogy már alig bírja. Arthur Meyer az arisztokrácia kedvence, s olyan antiszemita, amilyen csak ex-zsidó tud lenni.

Arthur Meyer most nagy dologba fogott. Újságíró-iskolat alapítat mágnás-legénykéik számára. Mágánsgyerekek ülnek nemsokára a Gaulois asztalai mellett. Címeres kutyaanyelvek eszik az elmés

sorokat. Mert tudvalevő, hogy a mágnások Európa-szerte szörnyen liberális, elmés emberek.

Mi üdvözljük Arthur Meyert és a szerencsés Párizst. Ah, itt Franciaországban szaporábban lépeget az Idő. Koldus mágnások ügyes zsidó fiúk módjára ólálkodnak a redakciók körül. Egyetlen reményük, akciójuk s kenyerük e végre veszendőknek: a Betű. Szomorú sors, bizony szomorú.

Még Budapesten egy nagyúr a canaille mintájára journaille-nak címezte nemrégén a sajtót. Ma, éppen ma, még kimérának látszik. De journaille lesz egykoron Budapesten is a mágnás-canaille-ból. Ha lesz egy derék Arthur Meyerünk.

II.

Olympe de Gouges

Budapest feministái számára jegyezzük le ezt a nevet. Nagy asszony volt s élt 1789-ben. Ő vezette Mária Antoinette elé a nők küldöttségét. Tizenhét pontba foglalták a nők felszabadulásuk hiszekegyét. Aztán 1793-ban a konvent ki is mondta a legteljesebb egyenjogúságot citoyen és citoyenne között. Győzött Olympe de Gouges, de a törvényből sohse lett törvény. És most Párizsban a tanácskozó feministák könnyesen gondoltak Olympe de Gouges-ra. Ez asszony úgy halt meg, hogy fölszabadítottnak hitte a nőt. És ma még szinte egész Európában ott tart a nőkérdés, ahol Olympe de Gouges előtt. Vajon az önző férfiállat az oka? Vagy a báblelkű asszony? Vitázni haszontalan volna. Egy bizonyos: a legnagyobb igazságoknak leghosszabb és legkín szenvedőbb az útjuk.

III.

Sírbeszéd Duval fölött

Ime, feleim, író testvéreim, inik vagytok. Itt fekszik előttetek ötven éves korában halottan Jean Lorrain. Duvalnak született, egy egyszerű Duvalnak s boldogabb lett volna biztosan, ha pék vagy hentes marad. Ő kitépte magát a savanyu szagú, kispolgári talajból. Megtagadta vér-örökét, emlékeit s nevét. Hogy tessék a publikumnak. A Minotaurusznak, kinek sok és sötét útú barlangjába annyian

csalatunk be s hol is fölfalnak minket. Ez a Duval is, óh. Hajszolta, úzte magát haláláig. Föl-föl vágyott: a parfümös levegőbe. A megfinomodottak közé. Fejtetőre állította mindig forró-hidegtől reszkető kis életét. Hogy ne legyen közönséges. Hogy ujat vajjon ki tollával a lelkéből. Újat, nem banálisat. Új meseket, új csillogásokat, új frissonokat. Egész élete megnyomorodott a legszentebb vagytól. Még az álmai is elbetegesedtek. S végül sohse irhatta a vagyottat. Amit írt, abból a legbetegebbet szerették. Udvarolni kellett nagy kokottoknak s kenyeret és pezsgőt szerezni music-hallok szemetdombján. Végül bús kultuszt csinált lelke elnyomorodasából. Lett új hangú messiás helyett patológia palatáblája, kalandorok érdekes modellje, Párizs neuraszténiásainak érdekes beszédtemaja, egy turcsa semlegesnemű Don Juan. Valaki, akinek kötelessége furcsának lenni. Pornográf-árosok alázatos vazallusa. Egy nagyon szerencsetlen ember. Látjátok, feleim, író testvéreim, mik vagyunk. Egy kicsit mindnyájunknak ez a sorsa. Pedig istenek akarunk lenni s előttünk nyargal nyomorult halálunkig az új művészetnek, a hírnek és a pénznek délibábja.

Párizs, július 1.

BN 1906. július 5.

A. E.

7. A HAZASZERETET REFORMJA

[Párizsi munkatársunktól]

Ez Úristentől elpártolt Franciaországban nem tör a Hazára senki. Anatole France s Pierre Durand, Clemenceau és Jacob Levy, Jean Jaurès és Henry Sansculotte: mind patrioták.

Nem nevelnek itt ám az iskolákban sem apró kozmopolitákat. Csak egy kicsit megreformálták azt a megrontott religiót, melynek neve hazafiasság. Franciaországban ma már masképpen szeretik a hazát, mint például a Tisza táján.

Syvetonnal halt meg talán az utolsó olyan hazafi, aki mindenütt hazaárulást szagolt. Ő volt Boulanger II. de sokkal nagyobb gazember. Sikkasztott, fajtalanzkodott, megölte magát s amilyen perverzus bestia-lelke volt, talán „szent hazám” sohajtéssal adta ki a parát.

Franciaországban hamar észrevették, mi lesz a Kossuth Lajosok és Garibaldiak szent hevüléséből. Rabszolgatartók altató zsol-tára, fekete seregek csillogó vértje, hitvány törtétek letrája s gaz-

emberek menedéke, mint főtisztelendő Szeberényi úr otthon a napokban néhány turpis fejre ráidézte.

Nem éltetve, dalolva, cifrázva, köpködve s részegen szeretik itt már a hazát. És nem a multját szeretik, hanem a jövőjét. A di-csőséges XIV. Lajosról azt tanulják a gyerekek, hogy szívtelen rabló volt. Jeanne d'Arc egy eszelős, hisztériás leány s Napóleon egy új Attila. Pasteur nagyobb ember volt, mint tíz hadverő hős. Ilyeneket tanítnak bölcsen a francia nebulóknak s nálunk nemrégén kenyérmezei táncot jártak Vázsonyival Kinizsi Pál miatt.

Hogy az igazi evangélium szerint reformált hazaszeretetet mi? Hallottam egy párizsi líceum évváró beszédjében egyszer:

— Fiúk, nézzetek szét e nagy Párizsban s az egész világon, ha tehetitek. Szívetek és szemetek meg fog telni könnyel. Mennyi galádság, tudatlanság, inség és bűn. Mennyi még az elnyomottak száma, mikor pedig boldogságra termett minden ember. Dolgozni az elnyomottak fölszabadításán, minden ember boldogságán: ez a cél. Agyak és kezek kooperatív, szent munkája: ez az eszköz. Igazságot, világosságot, boldogságot és szépséget adjunk a Föld minden emberlakójának. Meg kell csinálnunk az igazságot, új és fölségesen emberi társadalmat. Fiúk, legyetek büszkék, hogy franciák vagytok, Franciaország mindig a népek élén járt az emberiség boldogításáért. Az új, a szabad, a nemes társadalomnak mintáját a világ számára Franciaországnak kell megteremtenie.

Íme az új hazafiasság: az emberi, a populáris, a szociális hazafiasság. A XX. század emberéhez illő. Nem a régi: az üres, a hazug, a sallangos. És Franciaország legújabb generációja már e vallásban nevelkedik.

Az iskolák nagyobb része laikus, világi iskola már. A tanítók és tanárok ezrei: szabadgondolkozók. Már a politikában is megtet-szik az eredmény. Négy évvel ezelőtt Franciaország radikális többsége kétszázezer volt. Ma ez a többség: félmillió. Róma és a butító reakció karmai közül kimentí gyermekeit Franciaország. *És nincs más útja a társadalmi haladásnak, csak ez: új tanítók és új iskolák.* Mindenekfölött pedig: a hazaszeretet reformja s szent háború az álhazafiság ellen.

Párizs, július 2.

BN 1906. július 6.

A. E.

8. A SZAJNA MELLŐL

I.

Avignon — kész

X. Pius pápa — Avignon lakója: Európa mit szólna ehhez? Párizs klerikális hírlapjai erre az ürületre celozgatnak. Hogy Franciaországot csak ez menthetné meg. Bujjek ki a Vatikánból Krisztus helytartója. Jöjjön el a szorongatott nyajához. Mihelyst francia földre tenné szent lábát X. Pius, megbuknek az Anti-Krisztus. Az Anti-Krisztus a Szabad-Gondolat. Hát furcsán jarna ő szentsege. Szerencse, hogy nem komoly az ügy. Avignon még áll s bortonörök is akadnának. Ha a Vatikán csak olyan pszeudo-rabság, Avignon nem volna az.

II.

Pnom-Penh [] veszedelme*

Pnom-Penh kis táncosnői mégis eljöttek Párizsba. Kambodzsa királya meg is táncoltatta már őket. Beszélik, hogy az idegen diplomáták vitték keresztül a dolgot. Megkörményeztek Fallières-t. Hogy ha fejedelmi udvart nem kapnak Párizsban, legalább legyen reszük néha egy kis zamatos egzotikumban. Mi, szegény ordogók, azonban csak az utcán láthatjuk Szizovatha barna-sarga tunderkért. Eppen elég, hogy pillanatra Pnom-Penh illúzióját nyerjük Pnom-Penhtől Párizsig. Sohse álmodták ezt a csodát a kis leányok. Mi minden ujat visznek ezek a messze Pnom-Penhbe. Mert már Pnom-Penh sem lehet a kultúra nyugtalanítása nélkül. A rablott szabin nők új erkölcsöket vittek Rómába. Szegény Kambodzsa, mi var rea, ha visszatér Szizovatha kimívelt karavánja.

III.

Niox tábornok

Niox tábornok őrzi Franciaország szent trófeumjait. Nagy győzelmek harci zsákmányait. Elszedett ágyúkat, kardokat, zászlókat. Az Invalidusok templomában. És Niox tábornok szornyú fölfedezést tett a minap. A híres, véres zászlok tönkremennek. És őket a moly. És Niox tábornok engedelmet és költséget kér, hogy

a romló zászlókat — megstoppoltassa. Képzeljék el: Austerlitz lobogói megfoltozva. Napóleon cilindere kivasalva Delionnál. Nagy ember ez a Niox tábornok. Nagy igazság van az ő ötletében. Közeljárnak már a társadalmak ahhoz, hogy eldobják a Múlt rongyait. Amit még meg lehet stoppolni vagy foltozni, jó. Bélésnek talán föl lehet használni. De ami csak rongy, — pusztuljon.

Párizs, július 3.

BN 1906. július 7.

A. E.

9. A SZALONOK CSÖDJE

(Párizsi levél)

Üres lesz a Grand-Palais. Egy napon halt meg Párizs két nagy Szalonja. Már hordják a bolmikat a társzekerek. De ez a két Rip nem fog fölébredni. Még a mennydörgös szekereken sem. Jön új tavasz s jönnek a Szalonok újra. Mindig, mindig, mindig. Holott az ördögnek sem kellene.

Nem új dolog: a Szalonok csődje. Összehordanak szinte tízezer munkát s majdnem ennyi egyéniséget. Tessék besétálni és megbolondulni m. t. publikum. Itt van Sorolla y Bastida. Évekig járt Párizsba s frekventálta képeivel a Szalonokat. Ebben az évben külön kiállítást csinált. S ma beszél (s csak ma beszél) egész Párizs erről a spanyolról. (Írni fogunk Sorolla y Bastidáról Bizonyos, hogy azóta már Budapestre is elért a híre.)

III. Napóleonnal voltaképpen meghaltak a Szalonok is. Akkor nagy valami volt egy vernissage. Azóta csak cifra nyomorúság. A köztársaság nem akart parvenünek látszani. O is rajong a művészekért. Ápolta hát hivatalosan a Szalonokat. Miként a császárság idejében.

Ellenben Párizsnak nem kell az az öreg játék, amit két hivatalos Szalonja játszik. Hatszor voltam a Grand-Palais-ban. Összesen nem láttam a két Szalonban száz embert. Ezek is idegenek: Párizs látogatói.

Hat látogatás után hiába rázom a lelkemet. Alig emlékszem valamire. Öregség, póz, sivárság. A vénebb Szalonban Henri Martin vásznai és c'est tout. Az ifjabbikban Maurice Denis [*] és Boutet de Monvel. És egy fej a szobrok között: Berthelot professzor feje. Ez valami, ez neves, ez csodás: Rodiné. Egy-két orosz még s egy-két délamerikai. Ők különös levegőben dolgoztak Talán csak ennyi az érdemük, de kíváznak. Magyar persze nincs itt a valakik közül.

A németek bízlenek az unalomtól. Az olaszok kisiparosok. Senki és semmi.

Nem, nem, nem, ez nem a ma művészete. Ez a Salon d'Automne-ban csírázik s a borzas fiúk független tárlatán. Egyéniség pedig ma már úgy kerül a Szalonokat, mint a poklot. Hiszen itt elveszhet a legkülönb Apelles is. Szerencse, hogy a közönség is ezt cselekszi. Így talán hamar beteljesedik a Szalonok sorsa. Ez a sors. a csőd.

(Párizs, július 3.)

BN 1906. július 8.

10. A „CHER COMTE”

[Párizsi munkatársunktól]

Már a neve is grandseigneuri név: Khevenhüller-Metsch gróf. Képviselője Párizsban a legfejedelmibb monarchiának. Egy megkészt Metternich avagy Kaunitz. Ausztria, mondjuk: Ausztria—Magyarország nagykövete. Itt él pár év óta a Szajna partján. Almodozik talán az egyetlen Becsről. Közben a Faubourg finom népével mulat. Göggel nézi a mai Franciaországot. Fi donc [*]: Versailles-ba[n] vasárnaponként a pórnép mulat. Az Elysée-ben Loubet-k és Fallières-ek úgy váltogatják egymást, mint a kék Dunánál a komornyikok. A Bourbon-palotában szájas proletárok viszik a szót. Ah, Wien, iszonyúan szenved itt Párizsban a te fiad. De férfit ő és úr. Isten kegyelméből való császárnak a képviselője ebben az infernális Babelben. Nem keveredik a demokrata korpa közé Nem felejt el, hogy ő a Habsburg-monarchia követe Párizsban. Nem is csinál titkot belőle, hogy ő nem szereti a köztársasági Franciaországot. Az ő kedvenc virága Párizsban: a Bourbon-liliom. Es ő a Faubourg „cher comte”-ja.

Párizs radikális sajtója nem egyszer rohamozta már Khevenhüller-Metsch grófot. Nem kívánja itt senki tőle, hogy rajongjon a demokráciáért. De azt még Ausztria—Magyarország nagykövetétől is elvárhatja Franciaország, hogy túlságosan ne demonstrálja a barátságtalanságát. Válogathatja a társaságát, ahogy neki tetszik. Kinek Clemenceau, kinek Boni de Castellane. Kinek Anatole France, kinek Paul Bourget. De a „cher comte” tovább megy. Most újra ezt panaszozzák a párizsi lapok.

Történt például az elmúlt évben, hogy Dounier, a francia képviselőház elnöke nagy estélyt akart adni a diplomáciai kar tiszteletére. Egy hónappal előbb küldték szét a meghívókat. S íme, közben

előáll Khevenhüller-Metsch. Ugyanerre a napra óriási *dîner de galára* hívja meg a diplomátákat. A francia kamara elnökeinek el kellett az ő estélyét halasztania. Mikor pedig a lapok *kipattanítottak* a dolgot, Khevenhüller-Metsch ártatlan arcot vágott. Őnem tudott a Doumer estélyéről s az egész dolog egy kis ko incidens.

Ami történt a minap, hogy Antonin Dubost, a Szenátus alelnöke, diplomata estélyt adott szintén. Mit tett Ausztria és Magyarország nagykövete? Ugyane napon ő is estélyt adott a Gallia-hotelben. Mert az valóság, hogy Khevenhüller-Metsch pazar hazigazda. Nagyszerű palotája s kertje sok fényes ünnepet látott már. De ezeken az ünnepeken mindig érzik, hogy rendezőjük le akarja fozni a bűgös Franciaországot. Mintha minden ilyen ünnep áldozati áldomás volna a császárok és királyok Istenének, ki nem turheti már sohaig, hogy Szent Lajos országának ne legyen fejedelme s a kek vernek több becsülete, mint a pirosnak. El lehet gondolni, hogy ezek a kedveskedések mennyi szimpátiát szereznek Ausztria—Magyarország számára a forradalom népétől. Végre is ugyanez a Franciaország több mint száz évvel ezelőtt egy nevezetes asszonnyal szemben sem volt nagyon udvarias, ki megpróbálta Párizst lenézni Becs nevében. A Le Cri de Paris már azt is tudja, hogy a francia külügyminiszternek némi közölni valói lesznek a Khevenhüller-Metsch viselkedeséről a legilletékesebb helyen. Lehet, hogy ez nem igaz, de mutatja Párizs érzéseit a „cher comte” iránt.

Bizony Angliának nincs Isten kegyelméből való uralkodója. Nem is olyan előkelő monarchia Anglia, mint a mienk. De Anglia nagykövetének másképpen is fütyülnek hazulról. Mikor Párizsba küldték Sir Francis Bertie-t, szívére kötötték: ne felejtse el egy percig sem, hogy köztársaságba megy. Ne keresse a kekvernek barátságát túlságosan. Ezek nem számítanak már többé Franciaországban. A múlt népsége helyett keresse és szeresse a jövőet. Irrekventálja a burgeoisie s a munkásság köreit inkább. Franciaország egy újfajta társadalom és a szociális állam fele halad. Anglia nagykövetének tisztelnie kell ezt a nemes historiai aramlatot. Így Anglia, s az ő nagykövete így is cselekszik. Hazigazdai reputacioja talán nem is előkelő az angol nagykövetnek, de viszont Anglia szenja rendben van itt, mely parasztos kifejezésünket aligha értene meg a *dîner de galák* nagy mestere, a „cher comte.”

BN 1906. július 10.

A. E.

II. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN

I.

Erdély Pestalozzija

A Champs-Elysées-n ezer láng lobog. S a Nyár legszebb ege borul izgató mosollyal Párizsra. Ah, ez olyan éjszaka, mint amilyen a minap részeg diakot csinált Carolus-Duranból. Ő így kiáltott föl a mosolygós égre:

— Élet, élet, oh tündérek éjszakája. Ilyenkor nem is volna szabad elnie másnak, mint zeninek vagy szerelmesnek.

Magyar úri ember jön az oldalomon. Öt napja van Párizsban s én úgy irigyelem, hogy szinte gyűlölöm. Londonból jött a Szajna melle. És ez az ő első külföldi útja. És az első öt nap Párizsban. Milyen gazdag, milyen sugaras, milyen ellágyult szíve lehet ennek a boldognak Erdélyből jön, az Apácai Cserék, a Wesselényiek kis hazájából. A szabad és kultúra-szomjas lelkek keleti földiéről. Ezredes a magyar kultúra vezérkarában: tanfelügyelő. Vonalak, melodiák, színek, gesztusok hogy megtelíthették ennek a szívét. Talán a művészet és Párizs szépségeitől ilyen néma. Szólok hozzá csodálatosan.

— Ez Párizs. És ezerszer szebb, több annak, aki Londonból jön. A szobrok, a kepek, a rimék, a női kalapok, a kacagások.

— Ugyan kérem: fenét. Ez is város? Londonban legalább kétszer magasabbak a hazak. Azután ott úr egy rendőr. Ha a rendőr fölerőlt pálcaját, mindenki megáll és remeg. Itt nem is fél senki a rendőrtől.

És nagyot, gúnyosat kacag Erdély Pestalozzija s egy pillanatig fázik, borzong az egész Champs-Elysées.

II.

Új Munkácsy

Az Alföld egyik városában történt. A polgármester berohant a patikába. Ott snapszozott az egész intelligencia. Lihegett s kikelve kiabált a polgármester:

— Urak, urak, ilyen szerencse. Városunkban egy új Munkácsy él.

— Hol, hol?

— Zellíngernél, a borbélynál. Az a hosszúhajú segéd.

Benyúlt a zsebébe a polgármester. Diadalmasan húzott ki egy papírlapot. A papíron rajzolt alakja egy díszmagyar ruhás úrnak

Mellén egy érdemrend. Ez a polgármester. Csak neki van lovagkeresztje az egész városban.

Lelkes álmélkodás. Ez a fiú dicsőséget fog hozni a városra. Munkácsy is csak asztalos legény volt. A legközelebbi közgyűlés négyezer koronát szavazott meg a kis borbélynak. Kétezret nyomban át is adtak neki. Vonatra ültették, hogy meg se álljon Párizsig. A nemes város pedig várja lázasan, mikor hall az új Munkácsyról. A kis borbély pedig itt Párizsban közveszélyes ismerkedő. Már régen itt van s ma sem tudná jobban lerajzolni a polgármestert, mint egykor Rembrandtról, ma is csak a borotválkozás és hajviselet szempontjából van ítélete. De ha idegen piktorok közé kerül, nagyon bator és nem engedí, hogy lekicsinyeljék a magyar művészeti állapotokat.

III.

A báró

— Csak a demokrácia segíthet Magyarországon. Ki kell cserélni a mai, rothadt vezetőtársadalmat. Hazamegyek és bevásárlatom magam a parlamentbe.

— Báró úr, ezt a napomat ön vidámmá tette. Végre, végre. Egy magyar történelmi név viselője beszél így. Mindig hirdettem én: a fajban nincs hiba. Megnyomorították a papok és a földesurak Magyarországot. Föl kell csak szabadítani. Föl kell nyitni a szemeket. Láz, munka s kultúra kezdődik legott.

— Itt külföldön látja az ember az iszonyú elmaradottságot. Szomorúság és düli fogja el a magyar ember szívét. Hiszen Törökország is eléünkbe vág nemsokára . . .

— Éljen, éljen. Ilyen embereket várunk mi. Vagyonos, nagynevű, lelkes, kultúra-szomjas magyarokat akarunk látni az élen. Mert az elmaradt ország meghódításánál fontosak a nevek s a külsőségek is. Hála istennek, jönnek a Batthyány Frvinek. Jönnek: latom.

(A báró úr hazamegy Párizsból. Csakugyan megválasztatja magát képviselőnek. Azután elfelejt mindent. Kultúrát, Párizst, togadkozást. Tapsol Darányi Nácinak s úgy él, mint a többi Niki, Viki, Riki.)

(Párizs, július 10.)

BN 1906. július 13.

A. E.

12. JÓSLÁSOK MAGYARORSZÁGRÓL

[Párizsi munkatársunktól]

Budapestre azt írta innen valaki, hogy Clemenceau utálja Magyarországot. Hogy Bécszet és Ausztriát szereti. *Franciaország* leghatalmasabb minisztere. Egy árva szó sem igaz ebből: Clemenceau rá sem ér az ilyesmire. Szent valóság ellenben, hogy Clemenceau-nak *sem* nagyon tetszik a mai Magyarország. Amikeppen nagyon kedvetlenül néz mostanában a Duna fele Európa minden gondolkozója. Őh nem attól fél bárki, hogy szetrobbantjuk a Habsburg-monarchiát. Már tudják Európa-szerte, hogy Tokajon nektár helyett szentelt víz terem. Hogy Kossuth Lajos nagyon-nagyon meghalt, s a Kossuth-lobogót fekete kalozhajok viselik ma otthon. Bennünk azonban Európa a maga *haladásának egyik jövőendő veszélye* lesz.

Tegnap olvastam például Paul Adamnak egy cikkét. Szeszélyes írás és apró dolog, de kiválóan beszedes. Mi történik, ha Guesde jóslása beválik s húsz év múlva urak lesznek Franciaországban a szocialisták? Paul Adam azt mondja, hogy Európa akkor két taborra oszlik. Oroszország nagyobb része, Franciaország, Belgium, Dánia, Németország, Svájc szociális államok lesznek. Töke, Egyház, Imperializmus, Hűbériség, Nacionalizmus viszont Poroszországba kapaszkodnak. Poroszország körül csoportosulnak majd Európa reakciós országai. Paul Adam szerint legelső sorban Magyarország. Magyarország szállítja majd a zsoldosokat a szabad társadalmak leverésére. Észak-Oroszországgal, a Balkannal és Lengyelországgal egyetemben. Egy új, óriási birodalom alakul így ismét Keleten. Nyugat ellen, mint egykor a Mohamed birodalma.

Bolondos, de érdekes álmában nem kísérem végig Paul Adamot. Fontosabb az, hogy miért látja ő s miért látják sokan így ma Magyarországot. Mert Magyarország népét megedzett helotának ítélik Nyugaton. Hiába már is ez ellen minden polemia. Egy ország, ahol! a huszadik században megtűrjük az oligarchiát, veszedelme a kultúrországoknak. Ezt írják és ezt hajtják az idegen szemlélők. Azt mondják: a magyar magnasok nacionalista paprikával báruik a kultúra ellen tüzelhetik Magyarország népét. Mint valamikor Konstantinápolyból a török Magyarországra, úgy fog csapni most Budapest, Bécs és Berlin felől Nyugatra a barbár aradat a fejlettebb és haladóbb társadalmak ellen. A *paraszti* juokerek, a lengyel slachták, a magyar földesurak, a román bojárok és a többiek valósággal föl fogják hajtani az elbutított embernyájukat Nyugat ellen. Az Egyháznak, Tökének, Militarizmusnak és Feudalizmusnak tehát Magyarország lesz Európában — a haloszobaja.

És így nézi például Magyarországot a Courrier Européen, ez előkelő revü egész gárdája. Olyan országnak látják egy Bjornson, egy Novikov, egy Ferri is Magyarországot, mely ellensege demokraciának és modern haladásnak. Egy francia tudos nemrégiben ezt írta úti naplójában: „Mi azt hisszük, hogy Europa az europaiaké s hogy végleg biztos az emberi haladás útja. Tekintsenek Keletre, Magyarországra, Oroszországra, a Balkánra. Észreveszik, hogy mai kultúránkból semmi sem biztos s hogy Európa voltakeppen Azsia felé billen ma is.”

És a fiatal Heine, a fiatal Ibsen valamikor verseket írtak rólunk. Lassalle majdnem Európa reménységének keresztelt el bennünket, Magyarországbán Kelet-Franciaországot látta, a magyar népben pedig a forradalom népét. És ma? Magyarország ma a gondolkozók szemében: néhány mágnás, sok zsoldos, fő- és alparazita és sotetségben tartott, szabadság- és kultúra-ellenes ember-milliók. Persze, hogy minden jóslások a szpáhik és tatárok új szerepet osztjak ki nekünk. A magyar nemzet géniusza ha végleg el nem bujdosott köszönje meg Magyarországnak ez új hírnevet s becsületet annak a pár ezer embernek, akié ma Magyarország s annak a rendszernek, mely friss triumfusát most üli.

(Párizs, július 14.)

BN 1906. július 19.

A. E.

13. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN

I.

„Le comte tzigane”

Jacques Lemaire-rel, a Lune borzas munkatársával napok óta nem lehet beszélni. Büszke, mint egy penzes márká s mintha soha életében nem kért volna száz sou-t kölcsön. Jacques Lemaire levelet kapott Budapestről, hogy szombaton Párizsba erkezik a gróf. „Le comte Tzigane”, mint a Rabclais hölgyei nevezik az osz magyar páirt és poire-t. Otthon, szép Budapestben, tejedelmi vagyonából sohase juttat semmi jó célra. Nők, utazások, kartya: ez volt az egész élete. Mégis nagy ember, kitűnő férfiú, népszerű hazafi. Jacques Lemaire nőkről gondoskodik mindenek előtt. A nők a Rabclais-ból, az Americain-ból kerülnek ki. De a gróf az Odeon, a Comédie s más színházak művésznőit ismeri bennük. Jacques Lemaire színházai la maître de plaisir. „Le comte Tzigane” pedig fizet, mint egy

magyar úr. A Lune minden párizsi látogatásnál kiadja a gróf arcképét. Díszmagyarjában olyan a gróf, mint egy vén cserkesz herceg. Az arckép alatt már évek óta ugyanaz a szöveg: Le comte X, a bírneves magyar politikus. Most ismét Párizsban időzik. Magyarország legelőkelőbb családjának a feje. Jeles kutató, szónok, szociológus és patrióta. Nagy barátja Franciaországnak. Magyarországot függetlenné akarja tenni. Családjának több tagja puspok. Udvozöljük Párizsban a nemes magyar magnast. A Lune olvasói, a köfák már szóról-szóra ismerik ezt a szöveget. „Le comte Izigane” mulat tíz-tizenöt napig. Baráti kölcsönt nyújt Jacques Lemaire-nek. Azután hazautazik azzal a büszke hittel, hogy Magyarországnak új barátokat szerzett Párizsban. Ezt esetleg egy-két lap meg is írja Budapesten. Ingyen: persze. A gróf otthon mindent ingyen követel. Hírt, tekintélyt és népszerűséget. Pénzét nem szereti otthon költeni. A Szaharán esetleg egy oroszlánnymért is aranyakat fizet. Párizsban silány nőknek kioszt annyi pénzt, amennyit tíz igazi író egy év alatt sem keres. Magyar nagyúr, aki gyakran szónokol a munka dicsőségéről és semmit sem néz le jobban, mint a munkát, senki ügy, mint a munkást s pláne otthon. De ha épül magyar Panteon, ő is belekerül.

II.

A tulipános Berger

Berger úr magyar ember s tizenöt év óta Párizsban él. Francia ismerőseit egy szép napon avval lepí meg, hogy goniblyukában különös, ékes jelvényt visel. Mende-mondák indulnak a Berger úr jelvényéről. Sokan úgy vélik, hogy a jelvény nagyon előkelő porosz ordo. Mások perzsa rendjelnek vélik a tulipánt, mert hat tulipánt visel Berger úr. Berger úr hallgat és mosolyog titokzatosan, jelentősen. Bizalmasabb barátainak azonban megmagyarázza a dolgot Berger úr:

— Nálunk, Magyarországon, nagyon elszaporodtak a zsidók. Összeálltak tehát a katolikus hitű, jó és valódi magyarok. Alapítottak egy új lovagrendet. Ezt zsidó nem kaphatja meg. Csak aki tíz magyar őst tud kimutatni. Nekem természetesen megküldte az ordot nyomban a rend generálisa.

Mivel messziről becsületrendnek látszik a tulipán, Berger urra sokan inyigkedve néznek a bulvárokon.

III.

Dénes úrfi mulat

Dénes úrfit elküldte az apja, hogy tudományt faljon a Sorbonne-on. Milyen szép dolog lesz az. Dénes úr örökölni fogja az apja mandátumát. És a képviselők Almanachjában benne lesz. „tanulmányait Párizsban folytatta”. Az öreg Boldi mester egy este a Paix étteremben játszik. Dénes úrfi ül az asztalnál. A második üveg pezsgőt fogyasztja. Boldinak már kétszer küldött ötven frankot. Hangos a legény. Nyugtalanul, értelmetlenül figyelik a szomszéd asztaloktól. Boldi mester véletlenül magyar nótába fog. Dénes úrfi üvölt egy nagyot és odavágja a falhoz a poharat. Boldi mester ijedten rohan át a magyar nótából egy vad craquette-dalba. Az asztaloktól fölugrálnak. Senki se sejti, hogy ez virtus volt. Mindenki hirtelen tragédiára gondol. Pár perc múlva tavozik Dénes úrfi. Különösen a nők sajnálják a szegény fiatal embert. Masnap hajnal fejjel ébred Dénes úrfi. Észébe jut a dárido. Nagyon büszken mosolyog. Kész az ítélete. Minden kevélység nélkül megállapítja, hogy úr módjára kevés ember fia tud mulatni. Születni kell erre.

(Párizs, július 16.)

BN 1906. július 20.

A. E.

14. IBSEN ÉS MISTRAL

Maillane szent ciprusai közé Johanna királyné nyári hazának mása épült. Szép és vidám ház: itt fog nagyon hosszú időt aludni új Provence-nak öreg királya, Frédéric Mistral. Cour d'Amour ut talán nemsokára az a legnagyobb félibre tart, aki Halálnak nevestetik. Hetvenhat esztendő, óh, sok esztendő s Frédéric Mistral maga építette a házat. „Gyere, Halál, gyere Halál, szép és én hazam, ahol én lakni fogok.” Megfutotta az életet s elvegezte a rabizottakat ez aggyastán.

Északon pedig kavarog a köd, s Ibsen kriptájától hideg szél vág délre. Úgy sivít, mint egy boszorkány-tudó, s úgy kérdez, mint Szent Agoston hite szerint az Úr fog bennünket kérdezni.

— Frédéric Mistral, válaszolj nekem: igen?

Új Provence-nak öreg királya pedig mosolyog. Észak szelére uszítja Provence dalos viharát, a Mistralt, kitől ő neveztette s ünné vissza Ibsennek:

— Igen, igen, igen.

Ők voltak Észak és Dél, ők voltak a Nem és az Igen: Ibsen és Mistral. Az Igen győzedelmeskedett újra: Ibsen halott és Frédéric

Mistral él. Hilda jajveszékél a germán Északon: Solness lezuhant a büszke, csonka toronyról. Délen, a latin Délen, a koldusok kiülnek a napsugaras útszélre s pajkosan nótáznak. Mistral új dalokat dalol az Isclo-d'or-hoz. „Élet, élet, százszor-szent élet, be jó vagy, hogy vagy.”

Keserű volt az Ibsen szája s utoljára is megintette az életet:

— Nem igaz, nem igaz, amit állítasz. Sőt éppen ellenkezőleg. Cudar komédiás, engem elámitani nem fogsz.

Mistral boldog helyesléssel fog meghalni.

— Igen, igen, igen. Jó voltál, élet, kegyes voltál. Szeresd ezután is az embereket. Napot, árnyat, asszonyt, mámort adj bőségesen mindig. Így, így, így.

Soha ilyen két ellenség: Ibsen és Mistral.

Miért hisz a világ szívesebben Mistralnak? Miért igenli ilyen betegesen az életet?

Mistralnak adott igazat az élet bajtársainak nagyobb serege. Ibsent csak rettenve bámulta a mai ember. Megkoszorúzta és hazugnak hazudta. Megérezte, hogy Ibsen veszedelmesebb mindenkinél, ki Spinoza óta Tolsztojig élt. „Gyalázatos, aki el akarja venni kicsi kedvünket is.” A Rhône mellett fűtőrézsett eközben egy suhanc. Szavát se értette senki. Nótái mégis tetszettek. Hetvenhat éves ma már ez a suhanc. De fiatalabb legény nála Pán idejében sem dalolt. Nótáját, szavát ma sem értik sokan. De az élet öröme csattog ki belőle boldog szerelmi fülemileként. És őt szeretik: Frédéric Mistralt. Ő kunyhót épített büszke torony helyett. Befuttatta rózsával a kunyhót. „Te kellesz nekünk, naïv félibre. Te kellesz, Frédéric Mistral.”

Frédéric Mistral puerilizálja vén lelkét a mai embernek. Talán ez a küldetése a latin-román fajnak. Hogy derítő borral öntözze az emberi szomorúságot. Ha a germánság az élet ellen egy Schopenhauert küld, egy jókedvű, pompás latin rögtön Dionüszosz sípjába fú. Ha Nietzsche meteorok elébe tartja gőgös, szomorú fejét, Meudon fái között az élet szerelmes himnuszát énekli az emberiségnek egy Zola.

Oh értem most már, hogy Ibsen nem kell Párizsnak s a latin Délnek. Anatole France talán mindentudóbb, mint a kereszténység első századainak az istene. És Anatole France szocialista gyűlésekre megy a Trocaderóba. A latin-románság: mamelukja az életnek. Az Emberiség, az Igazság és a Szépség: úgy hisz bennük, mintha — volnának. Mistral ennek a megható, emberi naivságnak a költője. Naivabb és típusosabb mindenki másnál. Ő e korszak Anti-Ibsene: az élet részeg igentője és dalnoka.

Ibsent elhagyták Párizsban már a szimbolisták is. Verlaine, Rimbaud, Samain és a többi élete nem csábító. Csak ne tiltakozzunk

az élet ellen. Bizzuk rá magunkat. Élünk együtt az édes, buta tömeggel. Féljük tisztelettel az új csodákat. Hiszen mi az élet? Egy kellemes garden-party. Ne tessék nagyon ~~öltözködni~~ Keresse ki mindenki a maga kellemes, pázsitos, pados **szogletét**. Ahonnan szépek a nők s ahova hangulatok parfümét illatozza a zene. Ne tessék kritizálni a buffet-t, a főlszolgálókat, a társaságot, a pezsgőt. Örüljön mindenki, aki meg van hívva.

Ezt hirdeti, tanítja, danolja nálunk szepen Mistral. És egy Maeterlinck, egy Maeterlinck, ma ~~ma~~ az általános választói jortól várja az emberek jobbulását. Egy Maeterlinck, akit Shakespeare és Ibsen fiaként fogadtak egykoron. Ugyane **Maeterlinck** kereste és megkapta a becsületrendet. Akarcsak egy erenyis **szatoc**.

Hilda vagy a Múza szól a german Solnessekhez.

— Építsetek szédítő tornyokat. Kiáltsatok az élet ~~fülté~~, hogy nyomorult!

Az élet zsoltárával válaszolnak erre a **latin-román poéták**. És mégis. Az életszerető pogány latinság pusztul. Huszonöt év múlva csak Németországnak lesz százmillio nepe. Franciaország fogyni. Olaszország. Spanyolország szerencsetlen. A germánok szigoruan prédikálnak az élet ellen. S a germán anyák ~~ma~~ szörűnek látnak. Az élet szerelmeseit pedig elpusztítja az élet. Oh, mégsem bálos talán az életet nagyon szeretni.

(Párizs, július)

BN 1906. július 21.

Ady Endre

15. A SZAJNA MELIŐL

I.

Zola sírjánál

Zola sírjához zarándokoltunk el ma sok-sok ember. Talán utoljára borulnak koszorúk erre a sírra. A bu. en Panthéon várja Zolát.

Szépek voltak a koszorúk. Ékesek a beszédek. Diadalmas és hatalmas volt a tömeg. Ha *akkor* a Szajnába dobják. *Szava* zarándokolnánk most? Kit várna a Panthéon?

Miért nem beszélt ma erről senki? **Jó**: Zolának nem kellett sokáig várnia. Galilei is tovább vart. Giordano Bruno is. Heinének ma sem kegyelmez Németország. No és Rembrandt most kapja meg, amire egy kissé régebben szolgált rá.

Szerencsés Zola: ilyen hamar. Mert persze Zolának van öröme az ilyen expiációból? Ugy-e?

Akadna már egyszer egy bátor ember, aki megmondaná az igazat. Szomorú sírjaihoz a temetőnek nincs jogunk nyúlni. Szégyellje magát az a minden lében kanál utókor. Elégtételadások helyén vizsgálja meg a saját szívét szigorúan. Nem készít-e expiálni valót talán éppen most egy másik úgynevezett utókornak? Ezzel a hazugsággal le kellene már számolni egyszer. Byronhoz nincs jussa az angol társadalomnak. Rembrandt-hoz a hollandusnak. Nekünk például Martinovicsékhoz. A derék utókor csak pirulhat és okulhat. Tud-e halottakat feltámasztani? Akkor adhat elégtételt. Egyébként komédia, amit mível. Az élet megcsúfolása. Különös dolog, hogy a Zolák nem írnak ilyen végrendeletet már egyszer:

— Megtiltom, hogy engem a poraim fölött tiszteljenek. Süsse meg a háláját az utókor, ha nem ismert jól, míg vér voltam és ideg. Így könnyű emberesdít játszani. Engem ugyan nem fogtok tisztelni, mikor már nem tudok róla. Megtiltom. Eredjetek Mercier-hez és pukkadjatok meg.

II.

Maison des Arts

Egy internacionális művész-otthon Párizsban. Költők, írók, piktorok, muzsikuskok stb. hajléka és szövetkezete. Komoly emberek komolyan tanácskoznak róla. Még talán nyelvbe is fogják útni. Csak-hogy áldás nem lesz rajta. Szövetkezhetik az egész világ, közös palotába kerülhetnek bölcsőgyárosok és pompes-funèbres-királyok. Szocializálódhatnak az egész világ. A művész-börze: abszurdum. Nyáj-ösztön nincs ebben a fajban. Mindennek meg kellene előbb változnia a mai társadalomban. Akkor igen. De akkor már más valami lesz az, amit ma művészetnek nevezünk. Valami elképzelhetetlenül más. A legortodoxabb szocialista is visszarettenne tőle. A Maison des Arts tehát örökre lehetetlenség. Közel az idő, hogy meghal az utolsó kóbor indián. Polgáriasulni fog a pápua is. Egy fajtát akkor is meg fog kímélni a túlpolgáriasodott társadalom. A művész-fajtát. Ezt meghagyja — nomádnak. Mert ez a fajta az ő lelkiismerete. Örök hirdetője a társadalmi egyre társadalmi ember elérhetetlen, belső örök vágyának: a *társadalomtalanságnak*.

III.

Hervé bűne

Hervé a mai társadalom legvéresebb ostromlója. Hervé s az Hervék nem paktálnak. „Te elnyomsz minket, társadalom, mivel fegyvered van. Mi tehát mindennek előtt elveszszük tőled a fegyvert.” És Hervének amnesztiát kellett adni. Pedig mit jelent az amnesztia? Hogy gonosz volt az ítélő törvény, a kultúrvilág lelkiismerete kezd kényes lenni. Minden kultúrtársadalom érzi, hogy az ellene gondolat-
tal és igével harcolókat büntetni szinte olyan barbárság, mint az emberevés. Más szóval: az úgynevezett izgatás nem bűn. Még Hervét is kénytelen glorifikálni ma már ugyanaz a társadalom, melynek borzongva kell rettegnie az Hervéktől. Hiszen már az is szinte glorifikálás, ha a társadalom lakoltatja az úgynevezett izgatót. Hervé tovább is bujtogatni fog a militarizmus ellen. Mert apostol esferm. És lehet, hogy a francia törvény ismét bortonbe veti. Mindig újra kezdődik a csalfa játék. Megszólal újra a társadalmi lelkiismeret. Ez az ember nem bűnös. E csalfa játék is nagy dolog már. Európa társadalmi szeretik magukat Krisztus szellemében épülteknek hisz-
ni. Kétezer esztendő múlva talán fogják annyira vinni, hogy ha meg-
megjelennék közöttünk a Názáreti, nem fulelhetné le rendőreivel sem Clemenceau, sem Andrássy Gyula.

(Párizs, július 19.)

BN 1906. július 22.

A. E.

16. A SZAJNA MELLŐL

I

Sarah becsületrendje

Belle-Ile-en-Merben nagy a harag. Aristide Briand-t szidja Sarah Bernhardt. Ilyen nyim-nyám miniszter. Egyszer Párizs biztosa vette a nagy Sarah becsületrendjét. Mindenki magasztalta Briand-t. Valóban Briand bátor ember. Curie asszonyt nemai férje katedrá-
jába ültette. Előkelő bizottságokba hölgyeket választott. Általában
feminista miniszterként viselkedett. Becsületrendre ajánlotta Sarah
Bernhardt-t. Holott Sarah egyszerűen csak színésznő. S a rend
nagy tanácsa vakmerően szembeszáll Briand-nal. Már senki se
órák. Már-már napirendre is tért Párizs a dekórán Sarah fölött
Kiderül, hogy az öröm korai. Sarah nem allanú alkalmazott a nem

professzor. A rend tehát nem akarja lovagjai közé fogadni. Sem őt, sem Privas-t, a chansonnier-t, kit szintén dekorálni akart Briand. Párizs bosszankodik és nevet. Még okos emberek is mérgelődnek. Mikor úgy kívánja azt a kis piros szalagot Belle-Ile-en-Mer nyári remetéje. Ilyen asszonynak a Notre-Dame-ot oda kellene adni, ha gusztusa támadna rá. Briand lemondással fenyegetőzik s követeli, hogy hajoljon meg a rend nagytanácsa. Egész Párizs lesi: mi lesz. Győz-e a hagyományos ostobaság, mely még Franciaországban is lebecsüli a színésznőt, akárcsak Molière korában? Vagy a feminista miniszter győz? Egy bizonyos. Ezt Sarah intimusai állítják. Ha ki kell zsarolni ezt a kis szalagot, mégis meglesz. Ha hercehurca árán, mégis meglesz. Sarah akarja. Csak azért is. Színésznői nagyságán ront ez a komédia természetesen. De ez sem baj. Egy asszonynál az a fontos, hogy pukkadjanak meg — mások.

II.

Arvers asszonya

Arvers-t, a néhai poétát ünnepli Franciaország. Egyetlen verséért, híres szonettjéért. A szép Meunessier asszony albumába írta valamikor e versét Arvers. Egy ismeretlen nőhöz. Talán örök idő-kig suttogni fogják némely szerelmesek. A holdas, epedő, rejtett szerelem zsoltárimája ez. S a franciák persze azt kutatják, hogy kihez írta. A szép Meunessier asszonyhoz-e? Ám a Meunessier asszony albumába Musset is írt. Lángoló verset anno George Sand. És írtak az albumba szerelmes verset mások is. Victor Hugo feleségéhez? Ez a sejtés a legerősebb. A francia Jupiterből lassanként cégéres „cocu” lesz. Hát nemcsak Sainte-Beuve? Az ifjú Arvers is? Halála után alaposan lakol Victor Hugo. Új és új szeretőjét fedezik föl a feleségének. Csodálatos passziója ez egy nációnak. És ebben van benne egész, fölséges lepke-karaktere. Erősebbnek hiszi a szerelmet a halálnál. S pajkos, tüzes fantáziájával még a halottakat is összehoronálja.

III.

Egy királyné

Ismét beszél Párizs egy nagy asszonyról. Egy híres és szerencsétlen asszonyról, aki Nápoly trónján ült valaha. Erzsébet királynénk nővérééről, ki boltot nyitott most Kalábria szerencsétlenségeiért. Neuilly-ben él ez az ex-királyné, akit Daudet megrajzolt volt *Rois en*

exil regényében. És ő az első királyné, akire a kevés gogje miatt haragusznak. Ez valóság. Párizs koldus, kékvérű társasága nyolc év óta szóba is alig áll II. Ferenc özvegyével. Az a bűne, hogy nem vigyáz eléggé a fejedelmi nimbuszra. Sőt nagyobb bűne van: az exkirályné Dreyfus ártatlanságában hitt. Ezért maradt olyan egyedül s ezért bojkottálták főképpen a párizsi előkelők. Hogyne: egy dreyfusista királyné. Komédiás, bolond a világ: Athur Meyer nem tudja megbocsátani egy bajor hercegasszonynak, egy exkirálynőnek, hogy demokrata s hogy megsajnált egy ártatlanul kínzott zsidót.

(Párizs, július 21.)

BN 1906. július 24.

A. E.

17. A SZAJNA MELLŐL

I.

Budapest és Bukarest

Egy magyar gravámmennel kevesebb: Budapestet nem vétik össze Bukaresttel többé. Ezek a francia Tissot-k nem is olyan szeleburdi népség. Mennyi szépet írnak ezek most a jubiláló Romániáról. Egy bukaresti francia ex-követ szerint Kelet-Európa legnagyobbtermettebb népe a román. Románia ifjú Franciaország s Bukarest diákkorát élő Párizs. Románia kultúrország akar lenni. Quand même kultúrország lesz. Ifjú, nyugtalan, merész, kultúra-éhes latin náció ez. Így hirdetik a francia Tissot-k. Csodákat írnak a párizsi lapok a román géniusz repülő erejéről. A román ízlés nagy hajlandóságáról. A románság gazdasági bátorságáról. Egy francia újságíró megjósolja, hogy pár évtized alatt Kelet piaca Romániáé lesz. De így zeng Romániáról az angol sajtó is. A német is, az olasz is. Nem kell félnie Budapestnek. Nyugati ember immár nem fogja összetéveszteni soha Bukaresttel.

II.

Zola és a Panthéon

Zolának nincs szüksége a Panthéonra. Megérteném, ha Zoláné protestálna majd őszkor. Mikor a Montmartre-ről föl akarnák szedni a hamvakat. Lamartine és Michelet családjai szintén így cselekedtek. Quinet, Renan, Balzac nem a Panthéonban pihennek.

Pedig őket is meginvitálta a hivatalos Franciaország. Csak éppen elaludt a beköltöztetés ügye. Zola tiltakoznék legjobban, hogy Quinet, Renan és Balzac előtt triumfáljon. És ő tudna legtöbb argumentumot a Panthéon-tisztesség ellen. Az igazi nagyok az emberiségben éltek. Poruknak el kell oszlania szabadon, miként a lelkük eloszlott Vigyék a Panthéonba miniszterek, bíbornokok kadávereit.

III.

Emlékezés Jerseyre

Egy francia revü új adatokat ázott ki a száműzött Victor Hugóról. És elborultau gondolunk Jersey szigetére. Hol Victor Hugo mellett francia, olasz, magyar és lengyel proskribáltak intéztek szöveget Európa népeihez. „Teleki Sándor magyar forradalmár.” Megint olvashatunk róla s mégis mintha mese volna. Ötven-hatvan évvel ezelőtt az akkori Európa legforradalmibb ideáit magyar főurak propagálták. Milyen messze vannak ma a forradalomtól. És még mennyivel messzebb az eszméktől. Ilyen intellektuális elzülleszt egyetlen társadalmi fajta sem produkált soha. A Rampollák, a jezsuiták, a kozákhetmanok, a komitácsik, a mandarinok az emberi haladás vitézei a magyar nagynevűek mellett. Egy Batthyány szinte megdöbbsent bennünket. Mint mikor sirató-házban föltápáskodik ravatalról egy halott.

Párizs, július 23.

BN 1906. július 26.

A. E.

18. KÓBORLÁSOK PÁRIZS KÖRÜL.

(Meudon, a Bellevue terraszán, este.) Voilà, amott a sok hosszú[*] völgyben az én városom: Párizs. Csak hatalmas Eiffeléről ismernék reá, ha innen látnám először. Milyen kölyökfolyó a Szajna s milyen sötét város a Ville-Lumière. Piros kabátos muzsikuskok játszanak halkán egy nápolyi nótát. Mégáus mondainek és kokottok előttem. Tepődöm: miért kell nekünk Párizs? Az az óriási, pislogó barnaság ott lent? Miért kerekedünk föl l'okvárosból, Teheránból és Budapestről? Jobb itt nekünk? Emberibb itt az élet? S itt tudnak talán olvasni a homlokunkról? Nyögve válszolgok önmagamnak: lárifári. Csak éppen nem eszik nyersen az

emberi húst, mint Kameruntól délre s a lelket, mint Budapesten és Debrecenben. S itt is meg lehet halni a vágtyól. S itt is harapni volna haragunk és kedvünk a meg nem értett kintul. Itt is a bódéké a vásár s nem a nemes oszlopú csarnokoké. Sőt itt igazán, mert az én Párizsom a legemberibb minden városok között. Hamis kacajú, álcás, gonosz, bús város. Csak éppen mámorosabb és cifrább a többinél. Valakinek itt is nehéz átok az élet, mert az élet a Senki-családot szereti. Ezt a nagy, boldog családot. Az éhesek, ügyesek, ravaszok és üresek családját. [C]raquette-dalt, bolondosat játszanak a piros kabátosak. Trombitál az utolsó hajó a Szajná: menjünk. Párizs igen jeles város. Lakóinak száma, mennyi is a lakóinak száma. Nem is tudom. Több, mint a Budapesté. S a Senki-család is előkelőbb itt. Sőt: Párizsban már néhány Valakihez is jó volt az élet. Itt nem mindig a hitványaké a siker. De azt üzenem Budapest szomorú embereinek, hogy ez nem tiszta munka. Párizs ott lent a sok hosszú völgyben éppen olyan emberi fészek, mint Irkuck, vagy Szabadka. Néha-néha egy-egy igazi ember is kiválik itt. Egy-egy igazi is falhat néha az ízletes ételből[**]. De ilyenkor — *panama* történt. Tisztességesen soha és sehol sincs — siker. Jó és okos dolog néha egy-egy Bellevue terraszára hágni, ha drágán is vacsorázik itt az ember. Legalább egy-két negyedóráig tiszta szemmel látja az éjszakában a maga Párizsát.

(Nogent, a Marne partján.) Házigazdám golyóbisokat mutat nekem: Moltke tüzérei hagyták itt emlékü. Elzászi ember s olyan folytonosan tud gyűlölni, mint egy német. Sárga szakállú, apró szemű figura. A rettenetes év emlékeiről beszél. Ő gyerek volt akkor. Az a piszkos race. Az a német. Egy gyermeke sem becsülheti Franciaországot, míg bosszút nem áll. És csuklik a hangja. Úgy hallgatom, mintha Halévy egy vizenyős hőse beszélne. Valaki, aki nem él a maga korában. A Berlin? Édes Monsieur, Párizsban szocialista szervezetet csináltak tegnap a rendőrök. Ki gondol ma Franciaországban egy pár borbély-politikuson kívül Bismarckra és Moltkéra? Egy szívtelen gyár, egy zsugori földbirtok gyűlölet; tesebb ma, mint egy tucat német császár. Egy csöpp szociális belátásért Franciaország odaadná Napóleon korának egész dicsőségét. Nem, nem édes Monsieur. Ajándékozza oda a golyóbisait valami múzeumnak. Ezeket nem lövik át a Rajnán. Az embereknek kezd az eszük megjönni. Részesülni akar az élethől mindenki, aki született. Oh, végre. Mert édes Monsieur, Árpád csatát nyert Alpárnál és Branyiskónál dicsően haltak meg a magyar honvédek. És ezzel lakjunk mi jól? Olyan szép folyó az a Marne. Miért igyék ez vért, mikor nem kívánja? Fogadok: jobban szereti, ha élő s

vidám franciák lubickolnak, uszkálnak, horgásznak és hajóznak a habjain.

(Courbevoie, vasárnap délutánon.) St. Denis gyári munkásai Párizsba szoktak kirándulni. Párizs gazdagai fölülnek automobilaikra s kimennek a zöldbe. A pihenő munkások pedig bejönnek ilyenkor Párizsba. Vajon nem szimbólum ez? Nézem a tramway-kat. Tele izmos munkásokkal. Ezeknek Párizs a — Campagne. Párizsba húzza őket a vágyuk vasárnap. E nyári vasárnap, amikor a gazdagok fürdőznek valahol vagy ha itt vannak még, vasárnaponként elmenekülnek. És ha jön majd egy vasárnap. Ha majd csillogó szemmel kirándulást rendez Párizsba néhány százezer munkás. Visszatérhetnek-e ide pompás automobilaikon a gazdag kirándulók?

Párizs, július 25.

BN 1906. július 28

A. E.

19. SOROLLA Y BASTIDA

(Párizsi levél)

Ötszáz vásznat aggattak falra Georges Petit termeiben. Ügyesen belármázták a nevét Párizs fülébe. Új messiása az ecsetnek: Sorolla y Bastida. Spanyolországban őt játsszák ki Zuloaga ellen. Párizsban vezércikket írt róla Rochefort. Söpri illő percentekért számára a pénzt Georges Petit. Ő, a szépenzengő nevű spanyol, a párizsi Nyár triumfátora. Július tizedik napjáig pedig e szőnyeges termek népesek. Kell hódolni, illik, Sorolla előtt.

Micsoda ez az új messiás? Honnan jön és merre megy? Van egy portréja: José Echegaray. Hopp, meg van a titok kulcsa: Sorolla a festő Echegaray. Nem jött messziről s nem a szent csodák országába tart. Panorámás ember ez a Sorolla y Bastida. És ezért az emberért még a halott Carrière-t is meggyalázzák. „Gyertek tanulni Sorolla y Bastidához minden piktorok”. „Impresszionisták, ti Dreyfus-huszárai a művészetnek, megaláztatatok”. Ezt kiáltja például Henry Rochefort.

Mit tud Sorolla y Bastida? Mindent tud a világon, amit — mások tudnak. Tanult mindenkitől. Rajzol, mint egy okleveles rajztanár. Kiszedett minden[t az] impresszionistáktól. A színekkel úgy pazarkodik, mintha valami festékkereskedő ügynöke volna. Echegaray módjára izgató feladatokat ad föl önmagának. Ügyenleteket sok ismeretlennel. S úgy megoldja valamennyit, mint a pinty. Mintha ő is pénzügyminiszter lett volna.

Lefest mindenkit: Perez Galdost s Chile exminisztereit. Azt beszélük, hogy vagyont szerzett csak portrékból. Van egy arcképe. kialudt szivarcsutka a szájban. Az ember szinte gyufát kínál. Egy másik portrén olyan a kesztyű, mintha az Old England kirakatában volna. Harmadikon egy úr válláról lecsúszik a köpenyeg. Majdnem odamegyünk, hogy fölsegítsük rája. Ah, mit tud az ember a szivarcsutkákkal, kesztyűkkel és köpenyeg-szélekkel művelni. Egy nagy vásznon valami gazdag família minden tagját lepingálta. Néznek reánk valamennyien meredten és türelmetlenül. Így állítja családját a fénykép-masina elé vasárnap délután a Városligetben a pazarló családfő.

Az ő étude-jei. Az ő színmegfejtései. Az ő állatai. Valahol már láttuk valamennyit. De minden egy darabját sok helyről vette. Ezért ő: apostol. Nyilván, ha lehúnyja a szemét, csodákat, új színeket lát ez a boszorkányos hiszpán. Azonban lehúnyt szemekkel festeni nem lehet. És ő még egyszer sem tudta megállapítani, hogy voltaképpen hogy is lát. Ellenben csodálatosan tudna gyartani Velázquezeket, Rubenseket, meg Segantínikat, sőt Wisthlereket is. Mindent, mindent. Nagy érzéséből a monumentálisnak azonban egy grammnyit nem tud ez ember nekünk adni.

Am ezért ő *ma* klasszikus. Zuloaga leverője és rentier. Párizs hőse, ahol eddig éveken át a két Szalonban senki se vette észre. Amiben igazságtalanság nem is volt. Egy nagy vászna már régen a Luxembourg-ban van. Most ő ajándékozott megint egyet. A címe: mazsolacsomagoló. Messziről két leányt lát az ember, akik mintha sarga tollat fosztának. Háttérben egy málhahozó férfiú. A két leány előtt egy tüzespiros tarajú pulyka. Az ember közelemgy s ugyan megöri. A pulyka — egy harmadik leány. A pulykataraj pedig egy rózsa a leány kezében. Ez olyan képe neki, amelyen avval büszkélkedik, hogy tud ő *nem* festeni is, ha akar. Mindent tud ez az ember s meg fogják látni, ha elkerül Budapestre is, hogy nem művész.

Párizs, július

BN 1906. július 29.

(Dyb.)

20. AZ IRODALMI KÖZTELEK

Franciaországban az Akadémia olyas intézmény, mint nálunk a Köztelek. Lévé a gallok országa kultúrország. Nálunk a reakciónak nincs szüksége olyan előkelő palástra, mint egy Akadémia.

A Közteleken összegyűlnek a módos gazdák. És csiba firkász. Jönnek az ispánok, kik néha miniszterek. Megbeszélik a szántás dolgát. Megszavazzák a létszámot, amit a csendőröknek le kell puffantani a makrancos parasztból. Megparancsolják a papnak, hogy ígérjen elég lelki üdvösséget. Stipendiumot adnak csődörnek, birkának s birka-türelmű cselédnek. Evvel aztán a jövő tavaszig rendben van Magyarország. Betű nem kell. Idea sem. Ilyen egyszerű lám az élet egy derék agrárországban.

Franciaországban azonban nagyon elhatalmasodott a betű. Itt hát a Közteleket másként kellett megcsinálni. Közteleket csináltak az Akadémiából. Ma a francia akadémia a reakció fellelvára. Nemhiába, hogy Anatole France nem teszi oda be évek óta a lábát. Csak konspiráljanak ott a Brunetiére-k, a bíbornokok, a Coppée-k és a márkik. Főképpen pedig a márkik. A francia akadémia a márkiké. A mindenképpen kopott uraké. Lebzselnek, hencegnek itt ezek a kupola alatt. Várják a demokrácia csődjét. Ellenben a demokráciának esze ágában sincs a csőd. Hát így a francia Köztelek.

Most például ismét választani fog a francia akadémia. Mathieu bíbornok után új halhatatlant terem. Szegény Albert Sorel helyett. Már Mathieu-vel is ternót csinált. Ez a bíbornok sokkal ügyesebb ember, mint Bubics Zsigmond. Hirteleu és ismét papot választani. ezt még az akadémia sem méri Franciaországban. Tehát márkin a sor. Egy pap, egy márk, egy pap, egy márk. Így szokás és így illem ez ma e kupolás kriptában.

Egy naiv író-ember, Maurice Donnay, nem akarja ezt látni s pályázik. Az öreg Coppée, aki mostanában az Akadémia bizalmas ülésein elnököl, úgy röhög titokban, hogy a paralízis-bacillusok majdnem nyugtalanok lesznek agg koponyájában. Mikor Ségur márk akar akadémikus lenni. Valami olyan örület ez, mintha a mi Akadémiánkon például, Monsieur Nem-gróf akarná Andrássy Gyula elől elvinni a koszorút. Egy [*] Ségur márk. Egy ilyen név. És egy skribler. Valóban a skriblerék már világszerte kezdnek türelmetlenül arrogálni.

Az az Anatole France. Egy újságíró megkérdezte, hogy meddig hagyja még üresen a székét az Akadémiában. Mosolygott az isteni egyszerű ember s azt válaszolta:

— Már úgy látom, hogy nem fogok erre ráérni a földi életben. Sok a dolgom. Sztrájkolnak az elektronívcsék. Sztrájkra készülnek a pékmunkások. Velük kell törődnöm.

A francia Köztelek észre sem veszi ezt. Valamikor egymást követő korszakok tudósai fognak könyvtárakat írni ez egyetlen tényről. Az időben, mikor a francia Akadémia Ségur márkot volt

befogadandó, az akkori Európa legemberibb embere, fényes író-művésze, piszkos munkások tiszta gyülekezetébe járt a sztrájkokat rendezni.

Párizs, július 28.

BN 1906. augusztus 1.

A. E.

21. A SZAJNA MELLŐL

I.

Mikor Saul megtér

Például lett volna egy francia Wekerle. Azaz, hogy éppen erről akarok írni. Mennyi Saul tér meg itt Franciaországban. Hajdan dicső és vad temperamentumok sehol sem jámborulnak meg olyan sokszor, mint Párizsban. Ugyanitt, honnan csapatostól járnak Lourdes-ba pajkos életű nők. És ugyanitt, ahol bigottakból válnak a legjobb forradalmárok. Ahol erős az intellektuális kultúra, így van ez. Nálunk még ritka ez a lelki procedúra. Az ifjak nem szegődnek el az Antikrisztushoz. Tehát nem is kell meg-[t]érniök. Szent Imre szűz lelke van velük már a dedóban. Nem kell belefáradniuk az eszmékbe. Mert eszmék nemigen csapnak rájuk. Franciaországban azonban sűrű a Pál-fordulás. Radikális Wekerlékből lesznek totyakos korukra ultramontán Wekerlék. Itt az Egyház legengedelmesebb szolgálói ex-ateisták. Fiatal bölcsé a francia reakciónak, Barrès, például, szintén ifjú nihilistaként kezdte. Csak ő hamar rokkant meg. Politikusok, írók, művészek között hány az ilyen Barrès. Holott ennél utálatosabb elváltozás nincs a világon. Ezt a nyárspolgárok a hajlott kor bölcsességének hívják. Nekem meg mindig egy magyar költő jut az eszembe ilyenkor. Ez szintén forradalmár volt. Talán ő fordította le először a munkások Mar-seillaise-ét. És egyszerre vallásos indulatok ébredtek benne. Hu fia lett az Egyháznak. Szűz Máriához írt zsoldárokat. Fájt neki minden újítás. És egyidőben lett antiszemita és — nőgyűlölő. Ugyanakkor, mikor Szűz Mária himnuszait írta. Miként Rud-nyánszky Gyula is akkor lett pietista, mikor a büntető törvény-könyvvel kiviaskodta magát. Mikor a modern kultúrtársadalom Saula megtér, mindig okos orvost kell megkérdezni. Az mindjárt megállapítja a diagnózist. Marasmus senilis, valami fizikai vagy lelki aberráció, üzleti érdek. Mert mennyei szózat ma már csak a legritkább esetben intéződik a megvakított szemű Saulhoz.

II.

Sarah Bernhardt ügye

Egy gonosz úr a Nopcsa-affér idejének híres mondásával magyarázza a Sarah Bernhardt kázusát. Nem vén, de becsületes lehetett egyszer valakinek nagy fájdalma a híres tragika. Hogy világosabb legyen a szó: egy gavallér most állt bosszút Sarah Bernhardtton. E gavallér ma már aggastyán. Ott ülhet a becsületrend tanácsában s nagyrangú úr bizonyosan. Szerelmes csuklását egykor kinevethette Sarah Bernhardt. A gavallér várt. Most aztán nem tartja érdemesnek Sarah Bernhardtot a becsületrendre. A becsület rendjére — még világosabban. Párizsban a legkomolyabban így beszélnek. És lehetetlennek nem lehetetlen ám. Ilyen diszkrét csúnyaságok rejtőznek sokszor világrengető dolgoknak a mélyén is. Csak arra kíváncsi mindenki, mi lesz. Hogy eltörlik a becsületrend tanácsát. Ez Sarahnak nem lesz elégtétel. Még ha a rendet törölnék el, még akkor se volna. A faktum, hogy ő a kis piros szalagot nem kapta meg. S hogy ráadásul szégyenkalodába állították. Mert talán polgári családnyának nem volt elsőrangú. Kápráztató bolondság. Tíz millió francia asszony közül Franciaország öreg urai éppen Sarah Bernhardttól kérik számon az erényt. Őh be korán halt meg az az Offenbach nevezetű kis zsidó.

Párizs, július 30.

BN 1906. augusztus 2.

A. E.

22. MAGYAR FIGURÁK PÁRIZSBAN

I.

Monsieur Kis-Balog

Chateaubriand szerint a franciák nem szeretik a szabadságot. Ők az egyenlőséget szeretik örülni. S a magyarok? Már Csák Máté is szabadságharcos volt. A szabadság katonái a mai Csák Máték is. De az egyenlőség Tibornak se kellett. Kis-Balog uram szabómester. Sorsa már ifjú korában Párizsba hozta. Szép vagyont szerzett. Felesége francia asszony. Gyermekei franciák. Azonban Kis-Balog uram utálja ezt a demokrata világot. Ahol a szabó is úr. Csak a magyar egyetben van otthon. Ide kopott Pató Pálok jönnek gyakorta. Prédikátumos semmiházik. Ezek leeresztkednek Kis-Balog uramhoz. Pénzt kérnek tőle. Kártyáznak vele. Haza-

megy Monsieur Kis-Balog. Legkisebb fia áll elébe. Most tanulja az iskolában a francia forradalom történetét. Erről beszél az apjának. Kis-Balog uram alig figyel oda. Fájdalmas göggel mosolyog. Előre sajnálja a fiait. Ezeket sohse fogják társaságukba befogadni a magyar urak.

II.

A magyar Edison

Párizsban lopja a napot már hónapok óta. Föltalált valamit s milliókat akarna érte kapni a sokpénzű franciáktól. Réme a híres bankároknak és gyárosoknak. Pumpoló leveleket ír haza a hiszenyekhez. Egy év után jut eszébe, hogy elnézzen látogatóként olyan gyárba, ahol az ő találmányát használhatnák. Vértő orral, szomorúan jön ki a gyárból. Amít ő feltalált, azt éppen negyven éve használják itt tökéletesített formában. Vajon ki lophatta el az ő találmányát. Másnap számítani kezd. Kiderül, hogy ő nem is született volt meg negyven évvel ezelőtt. Erre éhesen és bánatosan, sőt kozulátusi segítséggel hazautazik.

III.

Párizsba szakadt művészünk

Párizsba szakadt művészünk nem szerencsétlen ember. Jól házasodott, gazdag ember. Szomorú ő mégis. Átkozza az elmaradt Hunniát, ahol az igazi művész árva. Senki se hinné, hogy magyar művészygyerekek koplálnak s züllenek el Párizsba[n], kiknek a kisújjuk többet ér, mint e Párizsba szakadt művészünk. Párizsba szakadt művészünk azonban elegáns estélyeket is ad, különösen a Szalonok megnyitása előtt. Persze egy-két képe mindig ott log minden tavasszal vagy ősszel valamelyik Szalonba[u]. Erről Budapest pontosan értesül. Ha hát Párizsba szakadt művészünk Budapestre képeket küld, e képeket nagy respektussal fogadják. Lassan, de biztosan előkelő művész lesz Budapesten e Párizsba szakadt művészünk. Így képe sem s ingyen sem kellene itt Párizsban. Otthon talán már az állam is vásárol tőle.

(Párizs, július 31.)

BN 1906. augusztus 3.

A. E.

23. AZ IDEGEN NŐK

Szép őszintesége ennek a Párizsnak, hogy imádja az idegen asszonyokat. Ebből sok káruk nincs a parisienne-eknek: őket viszont két kontinens imádja. De az egész asszonyi genus csúfsága, hogy a hím embernek az a nő tetszik, akit nem ismer. Ludovic Nau-deau egy ifjú és disztigvált francia íróról emlékezik meg, aki Japánban él. Ez az ifjú ma már undorodva beszél Párizs unalmas nőiről. Így mondja: piszkosak, nyomorékok, formátlanok, hazugak és banálisak. Ellenben a japáni gavallér él-hal a kínai nőcskéért.

Itt jártak Párizsban a minap Szizovatha kis táncosnői. Kis fantáziájú, mondjuk budapesti izlésű férfiu azt mondta volna róluk, hogy kedves, nőnemű majmocsák. Persze ugyanígy ítélt sok parizsi férfiú is. De itt van viszont Rodin, a nagy Rodin, fejedelme ma a formák megértésének. Szerinte nemesebb, antikabb formájú és mozdulatú nők ma nem élnek e hitvány világon. Ha ő valamivel fiatalabb volna, bizony utánuk menne Kambodzsába.

Marokkói telep mutogatja magát Neuilly mellett. Berber és szudáni nők kelletik itt egzotikus nőiességüket. Még talán verseket is írnak hozzájuk egzaltált francia ifjak. Holott aligha mosakodnak rendszeren. Amerikai szerezsen nő, öltözve à la parisienne, száz asztaltbetyárt fordít sarka nyomába, ha végiglejt az avenue de l'Operán. Még talán a kínai nőnek is van lelkes szakértője Párizsban. A német nön kívül a földkerekség minden szépsége talál hozzáértést Párizsban.

És most, tegnap, jöttek harmincketten. Amerika szépei. A Louvre-szállodában laknak. Csodájukra jár, s útjukra les egész Párizs. Egy amerikai lap utaztatja őket Európában: a Louisville Courier Journal. E lap megszavaztatta az olvasóit, kik a legszebb leányok vad Kentuckyban s regényes Indiánában. Valószínűtlen, hogy éppen a harminckét legszebb győzött. De jó reklám ez a lapnak. Ingyen utaztatja őket. És Londonból jöttek át Párizsba.

A bájos Hatty-Firtstein: szláv-zsidó szépség. Bardie Kelly, Virginie Kennedy és a többiek. Szépek, jó: szépek. De mennyivel különb harminckettőt szedne össze, akár csak az éji Montmartre-on egy lelkes razzia.

Párizs azonban az idegen nőket imádja. És okvetlenül igaza van. Ők istennek nagyszerű teremtményei a nők. Érdemes értük elni. De leginkább csak azokért, akiket még nem ismerünk. És mindenek fölött azokért, akiket sohse fogunk megismerni.

(Párizs, augusztus 1.)

BN 1906. augusztus 4.

A. E

24. A SZAJNA MELLŐL

I.

Es az úgynevezett irodalom?

Egy epidémiát szeretnénk Budapestbe beoltani. Így nyáron tudniillik kitör Párizsban az irodalom-örtület. De legalább így holt szezonban kitör okvetlenül és mindig. Vezércikk, tárcsa, cikk, hír: csupa irodalom. Három rekkenő hónap alatt szükségből mégis csak jóváteszik a francia lapok, amit kilenc hónapig az irodalmi kultúra ellen vétettek. Észreveszik ilyenkor, hogy nincs a világon érdekesebb föladat egy írói egyéniség megrajzolásánál. Egy igazi irodan komprimálva van: világ, élet, korszak, minden. És jönnek itt Párizsban sorra. Az elfeledtek, a féligismertek, az ismeretlenek. Nyár, forróság kínozza ugyan az olvasót, de mégis észre kell vennie valamit. Nem újat. Régi dolgot. Hogy az újságok hazudnak neki. Mert kilenc hónapig miért titkolják el, hogy intelligensek? Mivel-hogy mese minden más. Nem a publikum a vak, de az újságok. Nyáron legalább ezt bevallják Párizsban. Hát Budapestről elutasított már az Északi-tenger mellé Fedák Sári? Akkor talán már illő féltékenységgel lehetne egy csopet pedzeni a kultúrát.

II.

Séta a guillotine körül

A guillotine olyan, mint a vallások. Eszében úri ember fütyül a felekezete dogmáira. De csak kertelve ágaskodik a vallások ellen. Így a franciák a vallással s — a guillotine-nal is. Eltörölni nem merik a halálbüntetést. De beszüntetik a halálbüntetések végrehajtására szánt költséget. Mert ez az eljárás kényelmesebb. Mai kulturánkkal s mai nemzedékünkkel még kissé csehül állunk. Okos dolog óvatosan kötni bele a mai emberiség olyan Néróiba, mint Monsieur de Paris és a — római pápa.

III.

Murat herceg és az automobil

Szegény Murat herceg, őt már el is temették. A nagyurak azonban tovább fogják kockáztatni a nyakukat a veszedelmes ördögszekéren. Miért teszik ezt? Hányszor álmélkodtunk már ezen. Hogy mer például automobilba ülni valaki, akinek az őse gögös varur volt, gyilkos hadvezér volt s ő erre büszke. Hiszen az auto-

mobil a múlt-romboló demokrácia találmánya. Úgy kell nekik: törjék ki a nyakukat. Amit némely pénzbaroknak is hasonlóképpen kívánunk.

IV.

A Haza mamája

Ki hinné, hogy a Haza mamája egy szűz volt? Henri Houssaye állítja ezt, a francia halhatatlan: Jeanne d'Arc volt a Haza mamája. Houssaye szerint e szót: *a Haza, la Patrie*, ő ejtette ki először a száján. Ez a híres hisztériás leány. Addig nem is volt a Haza. Azaz, hogy volt. De nem volt neve. Az emberek meghaltak érte. De nem lehettek híres emberek, mint Houssaye. Mint Derouledé. Mint Nasi Olaszországban. Mint Apponyi és Lengyel Zoltán nálunk. Azt a Hazát, amelyet csak éltetni kell, Jeanne d'Arc fedezte föl. Csakhogy még ez sem igaz. Mint ahogy a nacionalisták véletlenül sem tudnak igazat mondani. A *la Patrie* szó Jeanne d'Arc után több mint száz évvel került a francia szokincstarba. Latinista franciák csinálták a patriából a patne-t. Az egykori, a becsületes *pays* helyett. Mint ahogy butak és gazemberek csináltak az üres jelszavas és kártékony hazafiasságot a régi tisztesseges, nem lármázó, de őszinte hazafiasság helyett.

V.

Amit Mirabeau akart

Franciaországban ma-holnap feleséges abbékra bámulhat a világ. Ha sikerül a szabad Egyház terve, hiába kuldi anatómáját X Pius. Mint ahogy küldte volt egykor IV. Pius. Mert a francia papok nősulésének első nagy szószólója Mirabeau volt. És volt egy korszak, amikor már szinte az egész Europa nekibuzdult. Császárok és kardinálisok esküdtek össze a coelibatus ellen. Amit Mirabeau akart, ime az száztizenhat év után teljesebben kész. De még mindig félénken és szorvanyosan. Nagyon átkozott és bűnös lehet ez a mai társadalom. Kínosan és későn kap egy kis gyógyulást. Még Franciaországban is. Hát Budapesten vajon hány száz év múlva olvassuk, hogy az esztergomi hercegprímás ötödik, mondjuk hatodik fiúgyermekkel örvendeztette meg a kedves felesége?

Fallières és a jósnő

Franciaország elnökéről megjósolták, hogy híres ember lesz. Fallières még akkor diák volt s zavarba jött. Kérdezte a jósnőt:

— Író leszek? Művész? Hatalmas szónok? Fölfedező?

— Nem, nem, nem.

— Hát mit fogok csinálni?

— Semmit!

— És ezért leszek híres, sőt hatalmas ember?

— Ezért, sőt éppen csak ezért.

Így írja ezt egy újság s olyan valószínű, hogy elhiszi az ember.

(Párizs, aug. 4.)

BN 1906. augusztus 7.

A. E.

25. AKIKRE NYÁRON EMLÉKEZÜNK

I.

Dolet

Tegnap Etienne Dolet szokásos ünnepét ünnepelte Párizs. Vasárnapon, augusztusban, kánikulai hőségben. Volt már nagyszembűbb Dolet-manifestáció is itt. Az Egyház ellen tüntettek már zajosabban is Párizsban. Az Egyház ellen, mely ma is szívesen rakna tűzre minden szabadgondolkodót. Miként cselekedte a már szinte mítikus Dolet-val. Miként tette ezerekkel. De mégis nagy nap a tegnapi nap. Első tüntetés az utolsó decenniumokban — minden vallás ellen. A Vallás ellen. E szörnyű bilincs ellen. Mely butáva és szomorúvá teszi boldog sorsra hívott embermilliók életét.

Két négyszög kilométer a Dolet-szobor körül megszállott hely volt tegnap. Katonák, rendőrök minden utcasarkon. Fenyegetően vagy meglapulva. Mintha Magyarországon lennénk és bűdös szocialistáktól kellene félteni a rendet.

Soha beszédesebb dolgot, mint tegnap Párizsban ez a nagy elővigyázat. Íme Franciaországnak radikális, demokrata, ateista kormánya van. Itt állandó a forradalom az Egyház gyalázatos zsarnoksága ellen. És íme az ateista kormány is megijed, mikor a Vallás ellen gyűlnek össze sok-sok ezren. Hát csakugyan ez volna az igazság? Jó lesz ebből tanulni mindenütt Európában. A milliomos,

szívtelen tőkés is nagy ellenség. De van egy még nagyobb. Mindenféle hatalom az istenbe kapaszkodik. Még az ateista hatalom is. Mégis csak a Vallás áll az emberi boldogulás útjában.

II.

Chopin

Két Musset-szobor után most következik egy Chopin-szobor. A Monceau-parkban fog állni, árnyas fák között, elrejtve a szomorú nótás embernek a relief-emlékjele. Messze a Musset szobrától s messze a George Sand szobrától. A sírját két évvel ezelőtt láttam. Süppedt, romlott, szomorú sír. Nocturne-eit almonban is hallom olykor. Ezek szomorúak és elevenek, miként a lengyel-francia poéta virrasztó, vergődő lelke elzokogta őket egykoron. Sokan hallják-e? Úgy gondolom, a nyár az oka. Valamit kell csinálni nyáron is. Valamire kell emlékezni nyáron is. Valamiről kell írni nyáron is. Chopin? Hát Chopin. Jöjj, óh szomorú árnyak s engedd, hogy nevedben szórakozzunk és szerepeljünk. Így csinálnak a földön a kegyeletes ünnepek.

III.

Jeanne d'Arc

De ünneplésére készülnek Jeanne d'Arc-nak is. Ő is nyári kíváncsiság. Csak az ő hívei nagyon megkevesedtek. Kezdenek bennünket nem lelkesíteni a páncélos szűzek. Csak öreg akademikusok tartják nagyon szép és lelkesítő dolognak Jeanne d'Arc-ra emlékezni. Nyilván a Dolet-ünnepségre lesz válasz a Jeanne d'Arc-ünnepség. Az öreg Coppée már azóta bizonyosan faragja új versét. Hát legalábbis régen halott és páncélos szűznek kell lenni, hogy elviseljük azt a sok emberi butaságot, amivel bennünket agg konzervatívok akarnak boldogítani. Kuonben pedig az ifjú Franciaországból csak a klerikális diákok lelkesednek már a nőért az agg abbékon és akademikusokon kívül. Mint a mi klerikális ifjaink otthon Szent Imréért. Legalább a francia diak-brigádérosok egy asszonyi szent alakért lelkesednek. Ezeket meg lehet segíteni.

(Párizs, augusztus 6.)

BN 1906. augusztus 9.

A. E.

Párizs, augusztus 7.

Ha igaz: százezer szláv zsidónak adott szállást néhány év óta Párizs. Jöttek e bolygó izraeliták Oroszországból, Galiciából, Romániából. Határcsendőrök s Bérczi kapitányok nem üzték őket tovább. Óh, Jehova, hiszen egy ember sem bűnös azért, mert született. Valahol csak kell élnie annak, aki — él. Ugyis kemény ember legyen, akit, üres marokkal jövéen, agyon nem tapos Párizs.

Százezer ember szinte elvesz e sűrű népű Babilonban. Megis találkozunk e népséggel. Éjszaka a diáknegyedben viraggal kínál minket egy néni. Egy évvel ezelőtt Ogyesszából jött s hat gyereket tartja a diákok és leányok virágos kedvéből. Néha a bakról néz le reánk szomorú szemekkel valaki. Ez is egy Jehova bujdosó.

Ott vannak már majdnem mindenütt. Előkelő női szabócégekben, üzletekben, gyárakban, irodákban és utcákon. És hogy adatot adjunk minden antiszemitának, ott vannak a titkos anarchista gyűléseken is. A régebben érkezettek közül pedig a baknál is magasabban ülnek nem kevesen. Bankár, tudos, művész, író, pénzes kereskedő került belőlük már. Megvedlenek gyönyörűen, gyorsan, könnyen. Én ismerek egy kis orosz-zsidó leányt. Egy évvel ezelőtt jött Párizsba, mint egy szennyes, lompos kis állat. Az apját megölték Kijevben. Öreg, beteg anyja van s hét testvere, kik közül ötöt neki kell éltetnie. Mikor jött, nem tudta, hogy kell a kést és villát használni. Három szót beszélt franciául. Vad, gyanakvó, félénk, csúnya és szomorú volt, mint egy apro nőstény hiéna. Ma: kész parisienne. Hihetetlenül megszépült, mint a gyermekmesék elátkozott királykisasszonya. Egy irodában keres annyit, hogy egész családja lakik, eszik, tanul, oltozik, él. Októberben pedig már beiratkozik az egyetemre ez a leány. Doktor-kisasszony lesz belőle.

Ez igazán a begubózott hernyók fenoménja, ez a fajta. Amerikában már becsülik is érte. Nem az angolból valik a legelőkelőbb, nem a németből, az olaszból, az olahból, a totból. És éppen seggel nem a magyarból. Sőt nem az amerikaiból. De a polkos, a csúnya, a félig állat szláv zsidóból. Amerika legelőkelőbb városzékeiben is ülnek bevándorolt szláv zsidók. A megközelíthetetlen ségnek, a polgári karakternek, a tarsadalom-támogató erénynek legnagyobb fokát követelik Amerikában a bírótól. És ez a leendő fajta erre éppen olyan alkalmas és erős, mint a bombavetésre. Vagy az uzsorára, ha Darányi Nácinak jobban tetszik.

Csak a kultúrtársadalmat kell nekik adni. Nagyszerű akkumulátor az ő lelküik. Sok-sok évszázados kultúraerő szunnyad a lelküikben. Csak ki kell váltani e nagyszerű erőt. De ezt a spirituális vegyi processzust csak kultúra tudja megcsinálni. Hogy lehessen a kazárból elit társadalmi lény Máramarosban? A lelki sötétség, a nyomor, a rabszolgaság klasszikus földjén? Marokkóban a legkülönb marokkói válik a szláv zsidóból. Romániában veri fejével azt a mérő-lécet, mely a román kultúra magasságát mutatja. Már Budapesten tulipános[*], sőt esetleg kultúrmagyar is válik belőle. De Ázsiában csak ázsiai maradhat s az elmaradt, sötét magyar vidéken csak sötét, elmaradt, bigott, piszkos és falánk.

Ellenben Amerikában, Angliában s itt Párizsban játszva bontakozik ki a szláv-zsidó nagy kultúrpotenciája. Még Arthur Meyer sem tagadhatja ezt le. Nem árt, ha hallanak s értesülnek erről Magyarországon, ahol a sötét teóriáknak sohse volt nagyobb divatja, mint mostanság vagyon. Nem a szláv zsidók a veszedelem, de a mi kicsi százalékos, nyomorult kultúránk.

BN 1906. augusztus 10.

A. E.

27. A SZAJNA MELLŐL,

I.

Philadelphia és a magyarok

Philadelphia befutott nekünk, szegény magyaroknak. Philadelphiában egy orvos fölfedezte az atavizmus bacillusát. Kék vérnek, előkelőségnek íme a vége. Tíz év múlva Európa minden orvosa tudja a titkot. Hogy miért hazafi csupán a szájával Zichy Jenő. Hogy miért trottili Kossuth Ferenc. Hogy miért nem jöhet tisztába önmagával soha Andrássy Gyula. Miért köp negyvenöt fok alatt Pozsgay Miklós s miért hiszi magát özsentrinek Babó Mihály. Miért idealista Apponyi s miért becsesebb nálunk egy jövevény Wenckheim, mint egy őslakó Kun-Szabó Márton. Fölfedezték az atavizmus bacillusát. Mondhatnók: a hülyeségét. Csak oltó anyagot is fedeznének föl a betegség ellen. S annyi sokat, amennyi Magyarországra ráférne.

II.

Budapest és a levegő

Egy elmés Celino-vicc így ítél a mai világvárosokról:

— Csodálatos dolog, hogy a városokat nem építik a szabadban. Holott a szabadban olyan jó a levegő.

Párizsra nem illik ugyan, de Budapestre okvetlenül illik ez az elmésség. Valóban, miért nem építették Budapestet úgy, hogy levegője is legyen? Világjáró magyarokkal diskurálgattam a minap. Szóltak közülök egy, talán a legokosabb:

— Magyarország, a vidék, így is alig ismer a maga fővárosára. Isten ments, hogy valami minta-város legyen, akkor pláne el is átkoznák. A vidéki magyar hitében úgy is úgy él Budapest, mint valami örült Babilon. Hátha még igazi város volna.

III.

Akik Bukarestbe mennek

Magam beszéltem Párizsban legalább húsz emberrel, akik Bukarestbe készülnek. Látni akarják a keleti latinság székhelyét. Ott tudniillik kiállítás van most. Ezt Izlandban is többen tudják mint Budapesten. Kérdeztem egyet-kettőt a készülők közül:

— Budapest felé utaznak?

Kacagtak: persze, hogy arra. Hiszen Románia fővárosa a céljuk éppen. Nem árt, ha tudjuk otthon Magyarországon, hogy a nyugati ember, ha már hallott Magyarországról, hova képzei Budapestet. Valahová Teherán mellé. Mindenesetre keletebbre Bukarestnél. S akárhogy fáj, igazuk van nekik.

(Párizs, augusztus 8.)

BN 1906. augusztus 11.

A. E.

28. SZOCIALIZMUS ÉS ORTOGRÁFIA

„Várjuk az új ortográfiát, mint hanyatló Róma a barbárok özönlését.” Az Akadémia, az írók, a tanárok csodálatosan egyetértenek s üvöltve hirdetik: veszélyben a francia nyelv. Régi harcra van itt szó. A hivatalos Franciaország egyszerűsíteni akarja a francia írásmódot. Közelebb akarja hozni a fonetikához. Az Akadémia vétózik. Írók, tudósok protestálnak. S a reform mégis

meglesz. Semmi vadság nem fog történni. A nyelv Géniuszanak gyászra nincs oka. Már Voltaire sem írt a mai módon. Kezdetben pedig a fonetikai írás vala. A XII-ik században *femme*-t nem ismert a francia férfiú. A nőt írták egyszerűen *fame*-nak.

Valóságos liga alakult a reform ellen. Két könyvtárra szolo adatot hordtak össze az új ortográfia ellen. Nem utolsó és elég pikáns érv: a vagy-vagy. Vagy teljes fonetika vagy semmi. Tehat merjék a reform hívei a *homme*-t *om*-nek írni s *wazo* t írjanak *oiseau* helyett. Ez persze csak szellemeskedés. Az új ortográfia nem cselekszik ilyen felfordulást. De igenis kiszedi a francia szók-ból a fölösleges betűket. Mert ez az egész reform.

Valóság, hogy Flaubert, Renan, Victor Hugo, Lamartine műveiből új kiadást kell rendezni, ha majd az új ortografiával növekszik föl egy új generáció. De hát ez csak nem rettenetes baj. A francia írók közül is csak az arrivék tiltakoznak. Akik már írtak könyveket s akik, ha egyébként forradalmárok is, arisztokraták és konzervatívok, ha a *métier*-jük dolgához mer valaki nyúlni.

És akárhogy lamentálnak, a reform meglesz. Talán egy-ket hét múlva ráparancsol az iskolákra a kultuszminiszter. És meg fog békülni az Akadémia is, mert muszáj lesz békülnie. Az írók is, a tanárok is megbékülnek. A francia nebulónak pedig nem lesz annyi vesződsége. És könnyebb sora lesz az idegennek is, aki franciául tanul.

Érdekes, sőt a legérdekesebb pedig ebben a kérdésben, hogy ez világosan és szorosan összefügg az *osztályharccal*. Az új ortográfia *demokrata reform*. Anatole France és Mirbeau ezért támogatják. El a cafranggal, a betűvető luxussal. Az analfabétákkal is könnyebben boldogulunk rögtön, ha az írásmód egyszerű és logikus. A gyermek agyát se nyomorítjuk meg. Időt is takarítunk. A diktandó-írás is lehetségesebb. És végre lesz *egységes és kötelező francia ortográfia*. Eddig nem volt. S jobb, ha az állam ad ilyet, mint ha az Akadémia. Ezért utasítanak vissza a reform hívei minden paktumot. Mert az ortodoxok már szívesen kotnenek paktumot is. Hogy például az irodalmi[*] ortográfianak legalabb maradjon meg a régi. A radikálisok és szocialisták az ő szent dogmájukra hivatkoznak: *szocializálni kell a tudást és a műveltséget*. És az új ortográfia e nagy célt szolgálja.

BN 1906. augusztus 11.

A. E.

Octave Mirbeau és bizonyos Natanson nevű úr írtak egy gyilkos színdarabot. *Az üzlet: üzlet* íróját Budapesten is jól ismerik. Octave Mirbeau bizonyára nem athéni lélek és nem finom álmodozó. Haragos, türelmetlen, robusztus szocialista költő. Sokkal inkább prédikátor, mint művész. Ő tudniillik nem Anatole France előkelő módján szocialista. Anatole France hideg bölcsességgel lett forró agitátor. Mert nagyszerű látása fölismerte, hogy még nincs valami emberibb és magasabb kor-eszme. Ahogyan az öreg Mommsen tért volt meg élete végén. Már Octave Mirbeau úgyszólván bele-született a szocializmusba. Új sarj ő és új típusnak az embere. Mindenek előtt harcos és hívő. Csak művészt termelni: ez balga luxusa volna ez idő szerint még a szocializmusnak. Talán lehetetlenség is. Minden új művészet ma még szükségszerűen s kényszerűen — polgári művészet. Még ha ostromolja is a bourgeoisie-t. Majd lesz valamikor igazán új művészet. Majd valamikor ha elnémul a vad harc s a szocialistáknak nem kell fegyveresen s tábortűzek mellett virrasztaniok.

Mirbeau és Thadée Natanson drámájának a címe: *Le Foyer*. A Comédie-hez nyújtották be darabjukat az írók. Hiába: a Comédie — mégis Comédie. Budapesten csak elég ósdi és lelketlen institúció a Nemzeti Színház. Mégis ambíciókat fűt nemesebb talentumú írókban is. Ha egyszer nincs más és ha már — az üzlet: üzlet.

Mirbeau-nak már volt egy szerencsés ügye a Comédie-val. *Az üzlet: üzlet*-et elvetette Molière házának drámabíróló törvényszéke. Claretie az igazgató, maga is Mirbeau pártjára állt a kultuszminiszterrel együtt. Bukott a maradi bizottság, s Mirbeau darabja győzött.

Ám most Claretie is fél és opponál. A *Le Foyer* nagyon is vitriolos irodalom s a Comédie-t mégis csak a burzsoá publikum tartja el. A szocializmus szőrmentén behálózhatja a polgárság belátó és intelligens részét. De taktikusan kell dolgoznia. Hevességében ezt nem akarja látni Mirbeau. Egy betűt nem akar változtatni a darabon. Ellenben fölvonultatja Briand-t, a minisztert, magát. Szóval erőszakolja darabja előadását. Briand igazán szabad elméjű, bátor ember. A Comédie tagjai közül is sokan állnak Mirbeau pártján. Mégis az én hitem az, hogy kár ez az erőszakoskodás. Párizs burzsoá társadalma úgyis meg van riadva a szocialisták előnyomulásától. Nem okos dolog kíméletlenül provokálni a reakciót. Öreg cethal ez a mai társadalom. Zsírfát venni ideje már. De csinján a szigonyokkal, mert agyveleje kevés van a cethalnak, de buta ereje sok,

A *Le Foyer*-ben kegyetlen igazságok lármáznak. Először is az Akadémia kap ki. Holott Claretie is akadémikus. Természetes, hogy az Akadémia széplelkű, impotens, zsémbes öregjei megérdemlik a korbácsot. De Mirbeau korbácsa méregetben ázott korbács. Azután a polgári jótékonytságot csúfolja ki a *Le Foyer*. Igaza van. A jótékony milliomosok, a jótékony hölgyek, gyárosok és egyletek utálatosak és kártékonyak. De ez a kérdés nagyon érzékeny bibije a polgári társadalomnak, mely nagyra van a maga szamaritanizmusával. Holott ezzel csak gyűlölködőket vagy ingyenélőket teremt. Alamizsnákkal tudniillik kissé bajos megváltani az emberiséget. Másképpen is nagyon merész Mirbeau és Natanson darabja. Bemutat például egy undok, modern női típust. Egy jótékony, társadalmi hölgyet, aki mellékesen nem a versírásban vallja modelljéül amaz antik görög költőnőt, ki több barátnőt hagyott hátra, mint verset. Száz titkát, meg bűnét mutatja meg a mai társadalomnak a *Le Foyer*. De, de, de, torolni illenék bizony abból. Ravaszul, számítással. Ha csakugyan a Comédie-be akar jutni vele Mirbeau. Ha tehát ellenségek között akar apostolkodni és — pénzt szerezni. Mert ha *csak* apostolkodni akar, kap más színházat. Vagy az ő helyében előadatom a darabot egy teremben. Intellektuelek és munkások előtt.

Mint beszédes jelenséget azonban följegyezhetjük, Párizsban íme itt tart az új eszmék világa. Saját hajlékába tör be az ósdiságnak s követeli, hogy tűrje önmegkorbácsoltatását.

(Párizs, augusztus 9.)

BN 1906. augusztus 12.

A. E.

30. EGY KIS KATONÁSDI

A Budapesti Napló szigorú rovást írt a napokban a Wesselényi-kollégium ellen. Diákhajlékom volt Zilah város ősi alma matere. Múltját, jelenét, lelkét jól ismerem. Hála, becsülés és barátság fűz e főgimnázium tanítóinak javához. Vallom, hogy itt csak félreértés eshetett. A Wesselényi-kollégium nem bagolyvár. Kevés magyar középiskola nevel nemesebben és szabadabban. Vádolt igazgatója pláne európai magyar, legjobb értelmében e két szónak. Mondom, itt csak félreértés eshetett.

Nem reakciós ígéretekre hajtott a zilahi főgimnázium, mikor a katonásdit évek előtt meghonosította. Ne tessék elfeledni, hogy akkor a nemzeti hadsereg vágyától tüzelt a levegő. És még csak

nem is ez volt az ok. A Wesselényi-kollégium egyszerűen hasznos sportként fogadta az iskolai zászlóalj eszméjét. Militáris szellemet lopni az ifjakba senki sem akart. Testedzés, fegyelemhez szokás, friss levegő s egy kicsit távorról a katonáskodás laicizálása volt a cél. Hiszen az antimilitaristák sem tudnak ez idő szerint okosabbat kigondolni a néphadseregnek.

Franciaországban Sedan után iskolai zászlóaljak alakultak. Marsolni, vívni, lőni, tanultak a francia diákok. Nem ártott meg nekik. Ezek a fiúk ma férfikorban vannak. Ők alázták porig Rómát. Ok a szabadgondolkozók, a radikálisok. Legjobb katonái a társadalmi haladásnak. Még az antimilitaristák is közülük kerülnek ki. Hervé, az antimilitarizmus apostola azt mondja, hogy az emberi haladás ellenségei ellen még ő is puskát fogna. Ha például Németország a cár érdekében interveniálna. Ő maga szabadcsapatot toborozna a césárok zsoldos hada ellen. Pedig mai kultúránk nem zár ki ilyen szörnyű és barbár lehetőségeket.

Más úgy aztán a militáris szellem. Olyan értelenben, mint a három feudális országban: Magyarország—Ausztriában, Oroszországban, Németországban. Egy bizonyos: Zilahon erre nem gondoltak. Hiszen emlékeim és adataim vannak, hogy éppen a Wesselényi-kollégium tanárai közül páran előre látták azt a nemzeti szélhámossgot, amit koncéhes álkurucok mágnási és papi bújtogatással a magyar hadsereg cégére alatt műveltek.

Gambetta katonásdúra szorította a francia nebulókat. És sohse volt erősebb a demokrata, radikális, köztársasági szellem Franciaországban, mint ma. A francia tanárok és tanítók kétharmada szocialista és antimilitarista. De iskolájukba szívesen beengedik a tiszteket, kik katonáskodásra tanítják az ifjúságot. Éppen holnap vagy holnapután ünnepel katonai ünnepet az École de Joinville. S a radikális-szociális kormány alatt ez majdnem nemzeti ünnep. Antimilitarista tanítók megtanítják a diákokat a katonatudományra. A kaszárnyák pedig kezdik pótolni ismeretek terjesztésében, amit az iskola elmulasztott. Lehetetlen ebben meg nem látni a törekvést az állandó hadsereg kiküszöbölésére s addig is, amíg igazi és általános kultúrája lesz az emberiségnek, a néphadsereg felé.

Magyarországon a középkor ül a lelkeken s ami a legszörnyebb: az iskolákon. Még az állami iskolák sem világosabbak a szerzetes iskoláknál. Három évtized óta csepegtették a mérget. Sváb lelkek jöttek újfajtájú magyar hazafisággal. Kitalálták, amiről a Kossuth Lajosok és Deák Ferencsek sohase álmodtak. A történelmi nemzetet szemben a néppel. Az ispán-szolgálatkészséget és hűséget szemben néhány ezer földesúrral. A valláserkölcös nacio-

nalizmust, a köldökbámuló múlt-imádást s csodabogarak bogarául a magyar imperializmust.

Megmérgezte az új tanárnevezéket s az iskolákat is ez a reakciós, papos, feudális szellem. Hiszen a protestáns iskolák nagyobb része is léprement. Például a nevezetes debreceni kollégium fokosos diákokat nevel. Ha van egy radikális tanár, munkásembereknek kell testükkel megvédeni az inzultusoktól. Csak néhány végvára van már a hagyományos, liberális, haladó, nemes magyar szellemnek s főképpen iskolaszellemnek. Az erdélyi protestáns középiskolák még valamennyire ellenálltak a kórnak. Talán legjobb[an] — a zilahi. Hogy úgy mondjam: Bethlen Gábor-i lélek él ez iskolában. Demokrata, modern, magyar szellem. A Wesselényi-kollégium nem nevel szolgálakat hatalmas püspököknek és mágnásoknak. Emlékezem zilahi diákveimre, s most sem lehet másként, mert éppen a katonásdi miatt megvádolt igazgató vezeti az iskolát. Demokrata hitvallású, modern fejű ember. Ilyen iskolák tanárai között természetes szövetségeseik vannak azoknak, akiknek akaratuk egy demokrata kultúr-Magyarország. Mennyi és mennyivel bűnösebb iskola van Magyarországon. Igazán butító, haladásellenes ezer módon. Egy kis katonásdiért nem szolgált ilyen szigorú megrovásra éppen a Wesselényi-kollégium.

(Párizs, augusztus, 10.)

BN 1906. augusztus 14.

Ady Endre

31. A BELGÁK

Van Brüsszelben egy Akadémia, melynek Széchenyiye királyi asszony volt. Ezt az asszonyt Mária Terézia névvel nevezik a hű magyarok. (Furcsa asszony volt: Magyarországon püspökségeket alapított s Brüsszelben Akadémiát. Kemény inu és délceg magyarjait óvta az ölü betűtől e kegyes királynő. Gárdistáknak és szerelmes bolondoknak szerette őket látni. Bécsben és Bécs körül ma is sok magyaros arcon akadhat meg a szem. Igaza volt-e Mária Terézia nagyasszonyunknak? Ő précieuse lelke úgy sejtette, hogy mi ezért vagyunk Európában. Egészséges barbárság, vitézkedés és kemény férfiasság okából. Tehát nem Budapesten alapított Akadémiát, hanem Brüsszelben.)

Maradi és buta a brüsszeli Akadémia, ahogyan illik. Például fél az úgynevezett szépiróktól. (Vajon ki találta ki ezt a buta szót?) Belga lapok váltig ostromolják érte. Minap megszólaltattak egy

sereg külföldi jelest. Szinte valamennyien azt válaszolták, hogy az írók eleje: a költő-népség. Hogy ismét a lelketlen szót használjuk: a szépírók. Ezt válaszolta Brunetiére is, így kezdvén a választ: „Én ugyan nem vagyok belga”.

„Én ugyan nem vagyok belga”, ez valami rettenetes: franciául. Mintha valaki csúfolódva így kezdené mondanivalóját a magyar Országos Kaszinóban: „Sajnos, nem vagyok zsidó”. E gyilkos gúnyt megértették-e Brüsszelben? Talán meg, talán nem: nem ez az érdekes a dologban. Érdekes lett volna látni például a Maurice Maeterlinck arcát.

Őnök tudják, hogy Maurice Maeterlinck belga? Csacsiság, sőt gyávaság, hogy így kérdezzük. Ma mindenki belga, aki nem német. Neveessenek: Ibsen is belga volt, Tolsztoj is az s a hóbortos Wedekind se germán. Mintha Belgium csíráztató-ágya volna volt és leendő kultúráknak. Újat bizonyosan a belgák hoztak az íróművészetbe. Övék, bizonyosan övék, az új szimbolizmus az irodalomban. Az öreg allegóriának ez a pompás megújulása. Ez a kivonata s megértetése az életnek.

És a belga apostolok anteuszi földje: Franciaország. Ide kellett s ide kell jönniök elstutogni szent titkait többé-kevésbé flamand lelküknek. Hogy az élet csak jelekkel beszél. Hogy a világ csak az egyén megjelenítése. Hogy csak az létezik igazán, amit az én lát. Hogy minden ember: hős és hogy minden földi epizód: dráma. Hogy csak az becses, ami új. Az *van*, ami különbözik. Az valaki, aki más, mint más. Ilyen bátran s ilyen gazdagon belga földön született ez a ma már hétköznapi igazság. De sohase születhetett volna meg Franciaország nélkül.

Zolát mindenki úgy képzei el, mint szimbolizmus-oló Szent György-lovagot és Zola is szimbolista. Szimbolista, mert igaz ember volt s megértette, hogy nincs semmi se készen, világosan kínálkozva magától. Zola ott is abban él, azzal halhatatlan, amit szimbólumokban beszélt a szívébe. Ez az ő-s-művészet s ez a legújabb, tehát örök. Zola az ő nagy meglátásaiban, jelképezéseiben, édes, nagy emberi lirizmusában művész. És csak ebben.

Az új, francia s egyben emberi irodalom: belga. Olcsó parlagiak, Zolára esküvő s Lux-Terka-magasságú naturalisták, nagyszájú humanisták: kisbéresek. Együtt s összefogni az életet, dalt írva róla földrajzi könyvben is: ez az íróművészet.

A legújabb franciákról szinte bolond tréfának látszik az ítéletünk: ők bizony belgák. Csak hirtelen néhány név: Rodenbach, Huysmans, Maeterlinck, Verhaeren, Retté, Fontainas, Eekhoud. Nagyon sokan vannak. Hiszen még Régulier is félig belga vérű. Párizsi szokás szerint pedig a nyáron az újságok föl akartak tedezni

új írókat. Horgukra csak egy *valaki* akadt: Christian Beck. *Erreurs* című könyve most jelent meg s Bruges-ben él ez a különös, érdekes, csavargó életű, nagy szomjú, kósza lelkű ifjú.

Párizsban még rövid életű, divatos írói is belgák. (Például Kistemaekers, akit a Nemzeti Színházból ismer egy darabja révén Budapest.) Mária Terézia brüsszeli Akadémiája hiába zárja ki a belga írókat. Ők triumfálnak, mert szalonját megnyitja nekik Franciaország. És e belgák nem elefánt[csont]-toronyba zárkóztak, gögös bolondok. Látják ezek a napi életet is. Fáj az ő szívük minden emberi szenvedőért. Csak nem ugranak be a politika jelszavaiknak. Mert mélyebben néznek az életbe, mint öblös torkú politikusok. De már Maeterlinck hirdeti, hogy az általános, titkos választói jog messzebbre viszi a modern társadalmat, közelebbre az igazság, jószág és szépség áhított országához. Éppen Maeterlinck mondja a csodaszép ígéket: „Szemeink mindig messzebbre látnak s lépéseink egyre hosszabbak a nagy emberi Cél felé.” „Nem szabad nagyon remélni, mert a remény a nagy Távol üzenete.” „Utakat kell nyitni az emberiségnek abból, amit ismerünk, ahhoz, amit nem ismerünk.”

Mint az evangélium hangzik a belgák igazsága. Szomorú, bölcs, szép, szent kibékülés az Élettel. És egyetlen művészet.

Miért éppen ők? És miért kellett nekik Párizsba jönniök? Csak Párizs minden nációt. Már André Chénier félig görög volt. Jean Moréas egészen görög s egyik elsője ma a francia művészi irodalomnak. Oroszok, olaszok, angolok, oláhok jönnek s szegődnek a francia irodalmi kultúra seregébe. De a belgák: más. Észak és Dél ölelkezőhelye a földjük. Délről sok veszedelem jöhet Franciaországra. Fáradtság, degeneráltság s perverz különösség. Franciaország népe maga is túlraffinált és fáradt. Ezért kell: fájjon nekik különösen Elzász és Lotharingia elvesztése. Egy fő-kapu zárult be, melyen a rekreáló, barbárabb germán vér omlott. Ma már csak Belgium az egyetlen frissítő, éltető szelep a francia testen s ez megtetszik mindenkinek fölött és előtt a művészetben. (A román-germán kereszteződés éppen olyan áldásos, miut átkos a vérnek magyar — német mis-mása. Nekünk csak zsidók és némely szlávok a menteváraink.)

A belgák, akiket Párizsban csúfol a plebs s akik maguk is egy nagy szimbólum: valamire figyelmeztetik a világot. Lággyé kell válniuk minden kultúrtársadalmaknak, mert csak így lehet készíteni egy boldogabb lakozást a földön ama boldogtalan lény számára, ki Embernek hívatik.

BN 1906. augusztus 15.

Ady Endre

(*Apácák*) Alacsony, barna, rácsos ablakú ház, közel a Luxembourghoz. Csöndes utca, diákok, leányok, munkások. Felhős, siket, levegőtlen nyári délkörül. Fekete apácák sürgölődnek némán egy szállító-szekér körül. El-elnyeli őket a kapu s megint megjelennek. Piszkos zsákokat, holmikat dobálnak a szekérre. Piszkosak ők is és csúnyák. Öt-hat maradt meg a barna házban. Szétrebrent a fiatalja. Ők már csak az Égnek kellettek. Párizsból menniük kell. Arcukon az egészségtelenség. A kemény átalkodottság. Homlokukon a megcsúfolt vágyak bélyege. Petyhüdt ajkaikon bosszús keserűség. Vén, nőstény hollók. Vajon merre szállnak? Megindul a szekér. Ok mennek gyalog, cammogva utána. A Voltaire szobra felé. Valamelyik állomásra mennek. Azután pedig ismeretlen földre. Ahol ők még kellene. Hideg félelmet érzek. Megborzongok. Nincs ezeknek a zsebükben Apponyi Albert hívo levele? Valami azt súgja, Magyarországra tartanak. Ölelő karokkal ma ott várják Franciaország kivert apácáit és barátjait. Azóta már ott is lehetnek.

(*Diákok*) A Sorbonne előtt járok el naponként. Halott és tires a diákok fészke. El is széledtek már régen a fehér diákok. Még a párizsiak is. Gondtalanul hűsölnek, vagy barangolnak ismeretlen tájakon. De íme itt maradtak a színesek. A vadak. Négerek, kínaiak, japániak, annamiták, malájaiak, kreolok s százféle egzotikus lények. Ezek nem mehetnek haza. Messze van a hazájuk s rövid idő két hónap. Izzó, szomorú párizsi nyárban ők őrzik hát a Sorbonne-t s Párizs többi iskoláit. Könyv van a kezükben mindig. Ezek tanulnak nyáron is. Meghatóak, szépek ők. Ők, akik különben ezerszer csúnyák. Nők és férfiak. Micsoda az, ha mi, fehérek, egész életünket tesszük is fel arra, amit civilizációnak nevezünk? Hiszen ez történhetik terheltség okából is. Ez nem a mi meglátó erőnk dolga. Szokás, hagyomány, vagy kényszer. De ezek a vadak. Egyik-másik négernek a nagyapja még emberhúst ehett. Az unoka a társadalmi evolúció szent paragrafusait hallgatja áhítattal. Bizony, a kereszténységnek is csak az [*] első századokban voltak mártírjai. Az emberi civilizációért is csak azok rajonghatnak ilyen fölázdozó módon, kiknek ez a civilizáció még új és — szent.

(*Idegenek*) Az idegeneké most Párizs. Mindenféle idegeneké, akik között sok a magyar. Körülbelül négyszáz-ötszáz ezer párizsi él távol Párizstól nyaranként. És ha a nyár teljességgel nem egzisztálna, még akkor is távoznia illenék ilyenkor igazi párizsi-nak, ha módja van hozzá. Minden idegen barbár. Mint ahogy a párizsi is barbár ott, ahol idegen. Az utazás előcsalja az emberből

a nomád emlékeket. Az idegen, az átutazó idegen, kotelességének tartja mindenekelőtt a hanyag öltözést. Nem mosdik rendesen, lármás és türelmetlen. Programja nincs a napra. Mindenütt vért és becsapást szagol. Mindenkit ellenségének lát. Fölkavartan beteg, utazólázban izlését és logikáját végérvényesen elveszti. Mindezt a csúfot a ma még aránylag hitvány, nem általános s nem könnyű közlekedési viszonyok okozzák. Mert bizonyosan nem lesz így száz év múlva sem. Az emberek nem kapnak lázat attól, hogy ők most Londonban, Párizsban vagy Dunapentelén vannak. De addig óvakodjék minden jó lélek az idegenektől.

(Párizs, augusztus 10.)

BN 1906. augusztus 17.

A. E.

33. DICTATUS PAPAE

[Párizsi munkatársunktól]

Párizs, augusztus 15.

Mártír Szent Lőrinc napján Pius pápa levelét megírta. Nagy dátum, jeles dátum, történelmi nap. Non possumus: mondja a *dictatus Papae*. S egy Sartótól gyönyörű póz ez. Kegyelemre nem adja meg magát Szent Péter. És most nincs mellette Krisztus, hogy szólna: „tedd hüvelyedbe kardodat, Péter”. Tehát Sarto harcot hirdet.

Franciaország lovagias férjként vált el az Egyháztól. Nem bélyegezte meg a csapodár asszonyt. Hadd mehessen esetleg férjhez még. Apanázst és lakást ajánlott föl neki. Pius pápa azonban bizalmatlan, mint egy asszony. Pedig éppen a legfőbb istentelen, Briand, akarta a békét. Az ő indítványára kapott határidőt Róma. Az ő indítványára tarthatná meg a templomokat. Rómának nem kell a tisztos válás.

Hiszen talán igaza van Sartónak. Minden koncesszió egy kis darab halál. De emberek és dolgok haltak már meg koncesszió nélkül is. Ez szép halál, antik halál, előkelő halál, de halál. Az Egyház pedig talán élni akarna.

Franciaország radikálisai bölcsen vizsgálták meg a kérdést. Kíváncsi, hogy Franciaországban haljon meg a babona és a tradíció. De haljon meg szépen, csendesén. Haljon meg az Egyház itt *magától*, nehogy brutális halála mártírként állítsa a világ elé. Ezt egész Európa megszenvedné. Erőre kapna minden országban a pápizmus. Ezt akarta Franciaország.

Róma pedig azt akarja, hogy harc legyen. Hat harc lesz. Ezzel ugyan megakad más tereken a társadalmi evolúció. De hat mindegy. Az Egyház akarja, hogy leszámoljanak vele. Végleg és alaposan. Megkapja!

Bizonyos, ami következik. Franciaország legkatolikusabb emberei sem akarták a harcot. De a reakciós politikai pártok kezében jó lobogó lesz Pius pápa enciklikája. Már is gyújtogatják a fanatizmust. Hogy legyen anarchia.

Erre természetesen összefognak Franciaország minden radikálisai. A radikális burzsoá-pártok mellé állnak majd a szocialisták is. Ahogyan ezt egy levelünkben megjósoltuk. Ha Rómának nem támad háborús kedve, egészen más eseményeket adott volna a közelgő években a világnak Franciaország. Szocializmus és polgári rend vívták volna meg egymással kikerülhetetlen harcukat. E harcot Clemenceau meg is üzente már. Ez a harc most elhalasztódik. Róma csak ártani tud minden fejlődésnek. Hát ő lássa.

Beszélik, hogy a szektáktól félt Pius pápa. Mások azt mondják, hogy az Egyház dönthetlensége és isteni volta mellett akart tanúságot tenni. A nagyon vallásosak szerint a szent Lélek sugott neki tanácsokat. Aligha van jó füle Sartónak. Ilyeneket nem sughat a szent Lélek. Ebből a harcból talán kára lesz mindenkinek. De az bizonyos, hogy Rómának haszna lesz nem.

Előttünk lépeget el éppen e pillanatban egy kövér abbé. Megy a St. Sulpice-templom felé. Éppenséggel nem vidám az arca. Pedig ma publikálták a pápa levelét. De e levél egyben azt is jelenti, hogy szűk idők várnak a papokra. És ez nagy dolog, fontos dolog, döntő dolog. Szent Lélek ide, szent Lélek oda, az a kérdés, lesz-e pénze az Egyháznak. És hogy az egész kérdés titka ebben van, nem súgta volna meg a szent Lélek a Péter-filéerek szentséges élvezőjének?

BN 1906. augusztus 18.

1. E.

34. A SZŰZ GONDOLKOZÓK

Furcsa veszedelem támadt abból, hogy Európa békében él. Váratlanul rászabadult a kultúrtársadalmakra a koca-gondolkozók hordája. Magyarázat nélkül első hallásra ez ostobaságnak tetszik. Sietünk hát a magyarázattal: Európa néhány millió számára fölfedezte — az esztét. Európa rendje nagyjában meg ma is a régi, háborús, barbár Európa rendje. Ez a rend olyan társadalmi osztályokat nemzett, melyek ereje és hatalma a kulturatlanság.

Nemesek, katonák, zsoldosok és udvari emberek családjában századokon át ismeretlen valami volt a gondolkodás. A papoknak Róma tiltotta meg. A jobbágnak, a zsellérnek baromnál aljasabban kellett élnie. És most Európa szépen bevezőben van a békés kultúr-munka révébe. Kezd legfőbbérték lenni a gondolat és a munka mindenütt. Talán még Magyarországon is. Riadtan bámulja ezt sok-sok millió ember. Alvó, századokon át elhanyagolt agyuk szomorú sejtelmektől sajog. És egyszerre hopp, elkezdenek gondolkozni.

Legfuresább és legszomorúbb látvány ez Magyarországon. Az újuló kedvű Európa eszme-mozgalmai erre keresik a partot s a múlt bűnei éppen itt a legöregebbek. A zászlósúrak, a nemes mokányok s az ínséges jobbágy-milliók országában. De háború nincs s debreceni installációkkal sem lehet ma már Európában megmaradni. Azután észrevétlenül egy kis ifjú Magyarország cseperedett föl. Európával élő, tüzes, erős serege támadt a gondolkodásnak. Ha úgy lehetne a nótájukat elhúzni, mint Csák Máté idejében, jó volna. A Saskör és az egyetemi brigadérosok fölfegyverkeznének. Éjnek idején megrohannák a Társadalomtudományi Társaságot például. S beszámolnának ennyi és ennyi füllel Andrássy Gyulának és ütnének magnum áldomást. De bajos a dolog, mert idefigyel Európa.

Sírnivalóan mulatságos tehát, mikor a szegények gondolat-szablyákkal állanak ki a síkra. Andrássyak, Károlyiak s a többiek — gondolat-harcban. Akiknek őseik csak verekedni, fegyvert fogni és fegyvert letenni, parasztot csapadni és tunyálkodni tudtak. Vagy pláne a falusi kúriák félbarbárjai. Még a fogadott íródiaik is százalmas, szegény lények. Képükreformált tessék-lássék kultúr-fészereik: akadémia, egyetemek, mulatságos „művelődési” egyleteik bábszínházai a kultúrának. De mégis muszáj gondolkozniok, óh jaj. Minden hatalmukat fenyegeti tudniillik a gondolkodás.

És íme, egy pokolian mulatságos látvány. Mámort kapnak attól a fölfedezéstől, hogy ők is — gondolkoznak. Szent hitem, hogy egy-egy Babó Mihály meg is ijedt az első gondolatától. „Szent Isten, mi ez? Valami nyugtalankodik bennem.” Mikor aztán észrevette, hogy ez a gondolkodás, úgy örült neki, mint bolond az orrának. Majdnem kilencven percentje a jeles magyar közéleti alakoknak ilyen. Szegényeknek muszáj gondolkozniok s hol tanulták volna.

Éppen a Társadalomtudományi Társaság esete beszédes. Itz a társaság él és dolgozik már évek óta. Persze, hogy alig néhány száz ember figyelte. Akkor még nem égett körműkre a dolog. Még szépen boldogulbattak hazug harccal és öblös frázissal. Miután

azonban utolsó nyílukat is kilőtték Ausztria— Bécs ellen s betültek a kényelmes hatalomba, látják, hogy égszakadás-földindulás. Az ország kezd gondolkozni a gondolkozókkal. S risum teneatis: ők is gondolkoznak. A grófok és grófi szolgák.

Egy vigasztalás: Franciaországban is van erre aktuális példa. Igaz, hogy itt csak a katonatisztek maradtak úgy el, mint Magyarországon az összes kiváltságosak. Sedan óta nincs háború s itt is az történt: a generálisok és tiszturak megelégték az eszüket. Látják, hogy tudósok, írók és prókátorok korát éljük: ők is gondolkozni akarnak. Így történt például, hogy egy francia tábornok a minap cikket írt Franciaország pusztulásáról s Németország emelkedéséről. Íme egy generális néhány szóval miként magyarázza meg ezt a súlyos problémát:

— Németországban a múlt századokban is négy születés történt egy francia születéssel szemben. De a francia katonák akkor ébren voltak s a fölösleges három németet megölték. Azután kirabolták Németországot s megvolt az európai egyensúly.

Íme, mikor egy szűz gondolkozó gondolkozni kezd. Ilyen szűz gondolkozók támadtak most Magyarországon. Egészen ilyenfajták, akik például a kivándorlásról föltétlenül így gondolkoznak frissen és titokban:

— A múlt századokban bezzeg nem volt kivándorlás Magyarországról, mert gondos nagyurak hol a törököt, hol a németet hívták be. Ezek azután kiirtották a magyar nép-fölösleget. Így kellene valahogyan cselekedni most is.

(Párizs, augusztus)

BN 1906. augusztus

Lellei András

35. ANATOLE FRANCE VALLÁSA

Anatole France megtéréséről sok szó fog újra esni az intelligens Európában. Könyvbe gyűjtötték most nevezetes szónoklatait Franciaország legnagyobb írójának. E beszédek az utolsó nyolc esztendőben tartotta Anatole France. Körülbelül ennyi idő s az ő szocialistasága. Akik még mindig csodának tartják a dolgot, olvassák el e könyvet. Megértik majd, hogy Anatole France lelkében föltarthatatlan erőik dolgoztak. Nem történhetett más: Anatole France fölesküdtött a szocializmusnak.

Az Affaire idején tartotta nagyobb részét a beszédeknek. Egy-egy keserű íge, mintha az utcának válaszolna. Halljuk a könyvből az utca lármáját. „Conspuez Zola, Conspuez France.

Éljen a hadsereg. Halál a zsidókra". Azután jönnek a győzelmes zengésű ovációk. Jönnek a Rómára bocsátott gondolatok. Beszéd Zola sírja fölött. Ostromlása a hazafiaskodásnak. Alkalmi beszédek. Minden könyvlapnál emelkedő karját látja, érzi az ember Anatole France-nak. Egyre magasabbra emelkedik e kar. Egyre bátrabban lengeti a piros lobogót. Ha a török meszarjasok híre jó. Ha Marokkóért akarják harcba heccelni Franciaországot. Oroszországban gyilkolják a zsidókat. Vér és gazság mindenütt, amerre az ember néz. Anatole France nem esik kétségbe. Egyre hívőbb lesz. Még a demokrácia turpisságai sem fosztják ki hitéből. „Kell, hogy a világ megjavuljon. Jobb időknek kell következniük. Semmi sincs? Itt van a piros lobogó.”

Könnyel és bizalommal telik meg a ma elő jó emberek szíve, ha Anatole France-ra gondol. Bizonyos, hogy jó szándékkal van a jövőre az emberiséghez, ha ilyesmi történik. Íme Anatole France arisztokratája az értelemnek és az izlésnek. Elerkezik lelkenek legnagyobb kríziséhez. Látja, hogy milyen kevés az ember az emberek között. Csalás, bűn, nyomor, hazugság és vesztettség mindenütt. Kétségbe kell esni. Vagy pedig elzarkozni a világtól. Vagy egészen felébe szállani s hideg bérceken dideregni, mint Ibsen vagy Nietzsche. Ezt várta volna mindenki France-tól. Hiszen művész az összes istenek kegyelméből. Csinal magának egy pompás külön-univerzumot. Trónt állít bele s racsucsúl. Ő pedig fölcsapott szocialistának.

Hogy ő is álmodná szegény, gyöttrő munkások szent bizalmát? Nem: Anatole France tudja, hogy a szocializmus még nem lesz megváltás. De tudja, hogy milliószor több szépség és jószág lesz a földön, mint ma. Nem szabad megtagadni az életet. Az exkluzív művészet ezt teszi. Jönniök kell időknek, mikor élet és művészet megcsókolják egymást. Kuzdeni kell ezért a csokért, mert ez lesz az expiació minden Judas-csokért. Ez lesz az emberiség felmagasztalulása[!] Mikor? Talán sok ezer év múlva. Lehet, hogy soha. Mégis ezért kell élni. Egyebkent nincs értelme az életnek. Meg kell ölnünk magunkat vagy összerombolni, bombázni mindent, ami van. A szocialisták arra mennek a cél felé. Ezért kell velük menni. Nem érnek oda. De egy részét az utuk megfuthatja velük az emberiség.

Így lett szocialista Anatole France. Beszédeinek könyveiből újra megértjük e fölséges intellektusnak átformálódását. Hinni kell az emberiségben s az életben. Ezt hirdeti az ő csodának keresztelt megtérése. Ez az ő vallása.

És még egy gyönyörű tanulság. Nagy egyéniségek rendszerint megismerik az intellektuális mámor minden fajtáját. A régmódi

s a mai szabású elméket azonban gyakran érte tragikus sors. Nem az örültségre gondolok. Hanem például a vallásosságra. Intellektus-válság hányszor sodort kiváló embereket buta bigottságba. Szinte mindennapos tragédia. Ime, Anatole France-szal megjelenik az új típusa a gondolkodó embernek. Akit már kényelmes sorral hiába csalogat a vallásos babona. Az új ember nem megy az istenhez, ha kétségbeesik. Hanem az emberhez. Bízik és megvigasztalódik az emberiség által. Az ő vallása ez: meg fogja magát váltani az Ember.

(Párizs, augusztus 18.)

BN 1906. aug. 22.

A. E.

36. A SZAJNA MELLŐL

I.

Bécsi munkások Párizsban

Szombaton két osztrák—magyar ünnep esett meg Párizsban. Egyik a Khewenhüller-Metsch gróf népies garden-partyja. Erre hivatalos volt a Habsburg-birodalom minden lojális alattvalója. Bizonyosan nagy kéjjel jelentek ott meg a magyarok is. Két évvel ezelőtt legalább így volt királyunk születése napján. A nagykövet német dikciót mondott s a magyarok éljeneztek. Hideg buffet, pezsgő s esetleg egy kézfogás a nagykövettől. Némely magyarok direkt e szép napjáért az esztendőnek élnek Párizsban. Egyébként sült és echt osztrák parádé ez. Ugyane napra Párizsba érkezett négyszázharminc bécsi munkás. Az Arbeiterbildungsverein utaztatja őket. Két évvel ezelőtt Velencében voltak s most Párizst láthatták meg. A bulvárok zagyva népe megmosolyogta a fura tiroli kosztümöket. Ilyenekben utaztak ugyanis a munkások. De este a Trianon teremben Párizs minden nemzetközi demonstráció volt. Khewenhüller-Metsch nem volt itt. A császárt is eltelejtették fölköszönteni. De viszont tudta mindenki, hogy ez ünnepet a német szocialista klub s a párizsi magyar szocialista klub rendezik. A német szónok után magyar szónok üdvözölte a becsieteket. E nemzetközi ünnepen a magyarok tüntetés nélkül dokumentáltak, hogy ők egyenlő joggal állnak az osztráknémetek mellett. Amit a lojális és hazafiaskodó magyarok nem mertek tenni a másik ünnepen. A párizsi magyar szocialista klub ilyenformán a mag.

nagykövetséget helyettesíti a demokrata Párizsban. Hogy Magyarország is benne akar lenni a modern törekvésű kultúrnépek sorában, e klub által tudják itt. És nem Khewenhüller-Metsch és társai által. Ilyen különös lények ám világszerte ezek a hazátlan bitangok.

II.

Trafikok

A francia pénzügyminiszter trafikjogokat osztogatott a napokban. Az egész közvélemény szokta szigorúan ellenőrizni az új trafikok dolgát. Nemes szokásként tudniillik humánus elvek szerint osztogatja ki az állam e kenyérkét szerző füstüzleteket. Hogy bámulnának Magyarországon, ha a névsort olvasnák. Miniszterek, államtitkárok, főrangú bírók, diplomaták, prefet-k, képviselők, szenátorok özvegyei és árvái kaptak trafik-jogot. Komoly és informált emberek szerint mindezek nagyon-nagyon rászorultak erre a kis támogatásra. Nyugaton tudniillik általában önzetlenül szokás a fórumon szerepelni. Nem dogma, hogy vagyonnal kell előkelő pályákon elindulni s nem bűn, ha valaki nem gazdagszik meg a közélet zsírján. Franciaország panamáiról híres s nagy állású, nagy szerepű emberek ezrei élnek s halnak meg tisztos szegénységben. Nálunk a klasszikus becsületesség a jelszó s valóságban pedig kinevetik a nem élelmesekeket. Max Harden híres megjegyzését citáljuk s Max Hardennek igaza volt. Magyarország tipikus korrupt ország, mert egy államférfiú csodált és nagy lehet csak azáltal, hogy nem panamista. Olyan nagy ritkaság ez tudniillik Magyarországon s olyan nehezen hiszik el ott egy közéleti szereplőről a becsületességet.

III.

Az agrár-Párizs

Párizsban most egy hivatalos statisztika adatai ejtik álmélkodásba az emberket. E statisztikából kitetszik, hogy Párizs agrár-város. Főképpen pedig állattenyésztő város. Hogy Párizs területén van vagy százhuszezer ló, még ezt megérti a párizsi ember. Még nem járhat mindenki automobillal és a lómészárszékeknek is kell anyag. De néhány ezer tehenet is összeírtak Párizsban. És ez csoda. A párizsi ember kénytelen elhinni, hogy olyan tej is van még, melyet a tehén ad. Mindenki számára pedig érdekes adat s a társadalmi fejlődés vizsgálója számára éppen az: ez állat-

statisztika. A primitív társadalmi emberlény állatokat szelídített magának s a világváros mai embere se tud lemondani állatjairól. Íme ki hitte volna, hogy a művészet városa a többek között agrárváros is. Lovakkal, tehenekkel, ökrökkel, kecskékkal, juhokkal s aprómarhákkal.

(Párizs, augusztus 21.)

BN 1906. augusztus 23.

A. E.

37. EGY KIS IRODALOM

(Párizsi levél)

Számonkérték-e valaha nálunk a Mikszáth Kálmán szociológiáját? Herczeg Ferencről kérdezték-e, quo vadis? Érnek is ilyesmire az emberek Magyarországon. Elég, hogy türelmi bárcája van az írónak. Még olvassák is a jámborabbját. Ha jeles anekdotái vannak. Magyarország kicsi litteratúrájának védőszentje: szent Anekdotá. Nyugaton az íróművészet nagy harcok után legyűrte az anekdotát. Nemcsak a történeteket, mely az ultramontán Magyarországon javában virult. De a szociális anekdotát is. Igazi íróktól az egész Életet követelik itt. Nem csupán a mulatságos morzsákat. A monista hitvallás egy nagy igazságra vezette az embereket. Hogy a nagy tudós, a nagy művész, a nagy író: egy grádus. Hivatásuk a rejtelmes élet magyarázata. Rettenetesen fontos valami, hogy egy népszerű és ható író miként magyarázza az életet, a társadalmat, az embert. Nem véletlen dolog, hogy nálunk Mikszáth és Herczeg, mikszáthok és herczegek a mágusok. Szegény élet és szegény irodalom.

Hát amikor itt Franciaországban például Anatole France nihilistáskodott, megértették. Művészetben nagy szó ez a nihilizmus. Jelenti a nagyon nagy s még egyre kereső egyéniséget. Mint világnézet is sokat ér s határozottan optimista. Hiszen még politikailag is optimizmus. Ha az orosz nihilisták pesszimizmák volnának, önmagukat ölnék s nem az emberi szabadság ellenségeit. Teljes pesszimizmus talán csak a keresztyén filozófiában van. Ám a nihilista Anatole France is helytállott magáért. S most, mikor humanista, szocialista művész lett belőle, megint nem marad adósa a világnak. Megtérését bőségesen megmagyarázta s írásaiban megint benne van egész egyénisége, egész kora s az élet, ahogyan ő látja.

Ahol az irodalom nem szórakoztató betűvetés, ott nem maradhat élen olyan író, akinek a világnézlete ötlet-világnézet. Ime egy Paul Bourget-nek is nyilatkoznia kellett végre. Mert talán már holnap a kutya sem olvasta volna. „Helyes: ön Bourget úr az istent védi, a tradíciókat, a tekintélyeket, az Egyházat. On azt hirdeti, hogy Franciaországnak királysággá kell reformálnia. Arról ne beszéljünk, hogy művészi tekintetben mit ad ön. De kötelessége megismertetni az okokat, melyek önt az ön hiszekegyéhez vezették. Világnézetet kérünk, filozófiai, szociológiai megvilágításokat.” És Paul Bourget most kiteríti egy könyvben a világ ele a maga ultramontán lelkét. Újat nem mond: a tekintély-tisztelők ősi menüjét variálja. De amit mond, az mégis egy egységes világnézet. Szomorú, impotens, öreg világnézet, de az. És a magasságokat megérintő, a művészet új törvényeit is érző, elegans világnézet. Mindenesetre, retrográd ritmusában is a művészeti kultúra dicsőségét zengi.

És ha mi rászorítnók vallomásra a mi mikszathjainkat és herczegjeinket? Csak valamiképpen ne is tegyük. Szörnyű szegénysége lepleződnék le a magyar értelmi kultúrának. Tanult fejjel s modern érzékenységgel tessék például egy pillanatra befogadni ezt a csodálatos, millió célú és hangulatú kort, amelyben él a mai emberiség. Ezekután pedig tessék fölvilágosításért fordulni a Gyurkovics-leányokhoz.

A feudális Magyarországhoz egyebkent illik ez az anekdota-irodalom. Csak éppen rossz szokásból jajgat föl itt idegenben néha az ember.

(Párizs, augusztus 21.)

BN 1906. aug. 24.

A. E.

38. GUILLOTIN DOKTOR KÉSE

Guillotin doktor emeletes kése lomtárba vándorol. Franciaországban nem fognak nyakazni mostanában. Ugy éljen Magyarországon a hitbizomány, hogy ebből a halálnak kára van. Hiszen, ha a halálbüntetés volna a mai társadalom legnagyobb ember-telensége, jó volna. De Monsieur de Paris alapjában artatlan ember. S Magyarországon is Bali Mihály az, kinek a lelkét talán a legkevesebb gyilkosság terheli. Lévén a hóhér száműzöttje a tisztaságnak, reá aránylag kevés vér-átok hull. Egy-két elkarhozott, szegény ördög. Ezek pláne jól járnak. Ennyi a hóhér véres aratása.

Egy sztrájkos aratáskor, egy Csekonits-birtokon például, két perc alatt több embert ölnek meg, mint amennyit Európa bírái két év alatt halálra ítélnék. Egy gondatlan gyárban több ember hull el, mint Macedóniában. Nagyurak automobilja se haszontalanul rontja a levegőt. A folséges államról ne is szóljunk. O mindenütt hors concours áll. Elsenyvedett egészség, éhhálál, születésében meggátolt csecsemő, ongyilkosság állami vagy társadalmi babona miatt. Ezer guillotine-ja van az államnak, mely nagyon sokszor egy uralkodó társadalmi osztály szigorú egzекutora. Mennyi halál terhelné a lelkét. Jó, hogy nincs lelke neki.

Naiv lény a mai társadalom embere. Mennyi büszkeséggel hozsannázik a halálbüntetés eltörlésének. Pedig csak kinevezett hóhér nem lesz ezután itt Franciaországban. És a guillotine kerül ezután a lomtárba. És bírói ítélet nem lesz fejevételekről. De például akárcely férj ölhet, ha egy kis szerencséje van. Ha tettenéri az asszonyt. Akár mind a kettőt megölheti. Csak jól szavaljon a burzsoá esküdtek előtt. Mondja, hogy a jogos düh elvette az eszét. Fölmentik. Íme ez is törvényes ölés. A rendőr is törvényesen lövi le a Montmartre valamelyik veszedelmes apacsát. Hát a katonák? Hát a gyarmatokon? Már Algériára sem vonatkozik az új rend. Madagaszkárban pedig vígan öli a köztársaság a fekete delikvenseket. Lelketlen póz volt bizony csak a guillotine fölfüggesztése. Még valami nagy elvet sem glorifikál. Öl az állam, öl a társadalom, öl a katona, öl a folszarvazott férj, öl a rendőr, öl a rabló, öl az öriült, öl a fehér civilizátor, öl a tőke, öl a vonat, öl mindenki. Minden élő ember egy eleven guillotine. Guillotin doktor nyugodhat sírjában. Csak a guillotine-t ölhetik meg. Miként az iskolában is tanulhattuk, az eszme: az halhatatlan. Főképpen az ölés eszméje.

(Párizs, augusztus 22.)

BN 1906. augusztus 26.

A. E.

39. PAPOK ÉS BÜNÖK

Párizs, augusztus 25.

L'ougères falu plébánosának veteményeskertjében furcsa veteményt találtak, Augustine Laugé leányasszony magzatját abban a földbe valaki. Bizonyosan nem azért, hogy kikeljen. Cassan abbé ennek a falunak a plébánosa. Börtönben til most és Szent Ágoston tanácsát követi: „si fecisti, nega”. Bah, nem új dolog az

efféle. Cassan abbé a környék Don Juanja volt. Augustine előtt egy paptársának a nővérével élt. Mint most kiderült, ezt a kedves leányt férjhez adta egy buzgó hívéhez a plébános úr. Hát ez talán új? De ma Franciaországban mégis szenzáció ez. Szinte olyan, mint a Delarue-eset. A Delarue-esetről pedig egész Európa hall naponként. Víg ember volt, szép ember volt Châtenay plébánosa. Egyik kedvesénél vacsorázott egy estén. Biciklire ült és sohse látták azóta. Úgy sejtették először, hogy sikkasztott. Némelyek Londonban látták egy barna hölgygel. Mások Dieppe-ben egy vörössel. Most az a gyanú, hogy megölték. Hetek óta kutatják, bújják a környéket az emberek. Reklám-újságok fakírokat, kuzuzslókat visznek oda. Egy újság, a *Matin* pláne hiénával kereseti a pap kadáverét.

Normális időkben egy Cassan-ügy, egy Delarue-eset nem vert volna port. Ma a publikum kényszeríti az újságokat, hogy írjanak a reverenda aljasságairól. Mert amit Magyarország kiseszű nagyságai sohse értenek meg, egy újság nem is írhat mást, mint amit a publikuma óhajt. Hacsak ez óhajnál nem beszél ékebben a pausálé. Tehát Franciaországban ma muszáj papi disznóságokról írni. Mert nagy harc alkonyán vagyunk: Róma élet-halál-harcot üzent a demokráciának. E harcban íme fölvonul az Augustine leányasszony elásott magzatja. Megidézik Delarue abbé nőhódító árnyát. Mert az események sem önmagukban léteznek. Idő és szükség csinálja őket.

Kell, hogy Franciaország népét figyelmeztessék. Hiszen már megindult a püspökök igazgató munkája. Egy püspök Bretagne bigott parasztjaihoz valósággal lázító levelet intézett. Franciaország kormánya nem kereste a harcot. Tudta, hogy veszedelmes dolog jámbor milliók vallásos babonái ellen óvatosság nélkül támadni. De Róma éppen ezt szeretné. Hadd lásson a nép letartóztatott papokat, szétvert processziókat, konfiskált templomokat. Milyen jó kis forradalom lehet ebből.

Franciaország radikális sajtója sietett természetesen a csatározó klerikális előcsapatok elébe. Mindenekelőtt kiderítette, hogy Sarto pápa hazudott. Igen, így írják ápercte a francia lapok: hazudott. Azt írta az enciklikában Pius pápa, hogy a francia püspökök többsége a francia katolikusoknak kultuszegyletekbe sorakoztatását ellenezte. Most kiderült, hogy ez nem igaz. A francia püspökök többsége a békességet akarta. A francia püspökök többsége azt hitte, hogy amit Róma dognái Amerikában megengednek, az Franciaországban sem lehet istentelenség. A pápa megmási-totta a francia püspökök határozatát. Mert Pius pápa gögös helytartója Krisztusnak. Meg akarja mutatni, hogy nem fél.

Viszont a radikális Franciaországnak kötelessége a megüzent harcot elfogadni. Ezért kell a többek között, hogy mostanában minden papi botrány országos botrány legyen. A háború nem csendes mise. Ha Róma út, hát lássa, hogy hányszorosan kapja vissza. Mondjuk, hogy Magyarországon végre döntő harc indulna a klerikalizmus és feudalizmus ellen. Hát nem természetes, hogy a mágnások és papok nagy bűneit példákkal és eseményekkel igazolja a demokrata tábor? A Bubics-eset, a Párvy-eset ekkor természetesen megnőne. Mágnások és mágnás-cselédek botrányairól természetesen sűrűen hullna le a lepel. Nem azért, mintha a papi és nagyúri bűnök ritka események volnának. De mert ilyen eseményekre szüksége volna a harcnak. De ez csak példa itt. Hanem Franciaországban ez történik most. Nagyon okosan. Leleplezések adódnak némely püspökökről, kanonokokról, kik titokban sokszor nyalták meg az adakozó radikális kezét, ellenben most mint az egyház rettenthetetlen vitézei szeretnének ragyogni. És napfényre kerül minden klerikális undokság. Hadd tudja meg a legbuzgóbb paraszt is, hogy kikért akarják az ő bőrét vásárra vinni. Hiába: ilyen a háború. És ki tehet róla, hogy a klerikalizmus pazarul adja a fegyvert a világosság és egyházellenesség kezébe? Hogy paposan válaszoljunk:

— Csupán az, kinek tudta nélkül egy hajszál nem hullhat le a mi fejünkről, aki mindent a legbölcsebben végzett el s aki akarta, hogy papok és bűnök nagy közelségben éljenek egymással.

BN 1906. augusztus 29.

A. E.

40. EGY OKOS „GAFFE”

Párizs, augusztus 27.

Félreértették a Betlehemben született embert, s ebből lett a keresztyénség. Schopenhauer egymagában ezer filozófiát nemzett, újat, vidámat, mást. Benedek megverte volna a poroszokat, ha alvezérei félreértik a parancsát. Mert csak félreértés méhéből születhetnek nagy dolgok. Francia neve van a világszellemnek: Gaffe. Jó és finom baklövéseknek köszönhetjük, hogy nem mindig a kifundált ostobaság győz. Íme Franciaországban újra egy nagyszerű gaffe történt. Törvényben kimondták hirtelenül, hogy minden munkásember huszonnégy óráig a dolce far niente-é. Mely nap legyen ez? Döntsék el a munkások. Ez az ország tudniillik nem nemet mintára szabott Magyarország. Nincs kiírva minden sarkon.

ist verboten. S a munkaszünet törvényét sem úgy csinálták meg, hogy a francia Kossuth Ferenc csúrcsavarhassa. Sem úgy, hogy a papoknak és a dúsaknak tessék.

És a gaffe nagy dolgokat ígér. Nemcsak a gyárosok és mindenrendű főnökök jajveszékelnék. És nemcsak a francia agrárbetyárok. Némely társadalmi bölcsek is. Kedves fanatikusai például az örök láznak. Amilyenek már Budapest művelt smokkjai között is bőven találtnak. Akiknek sok a mi vásárnapi munkaszünetünk is. Akiknek úgy szép az élet, ha zajlik, mindég zajlik. A munkást vasárnap is kaphassa el a gépszíj. Az újságíró vasárnap is verje a reklám-dobot a politika hatókreinek és Fedák Sárinak. Mintha bizony vége volna a világnak, ha egy napig nem történne semmi. Mert nem történne semmi. Száz darabban repülhetne ilyen napon levegőbe Miklós cár. Klastromba vonulhatna Apponyi Albert s vagyonát a szakszervezeteknek testálhatná Polónyi Géza. Erről csak huszonnégy óra múltával tudna a világ.

Párizst legkomolyabban ilyen áldott veszedelem fenyegeti. Hacsak gyáván meg nem riad a törvényhozás, s nem módosítja a véletlenül okos törvényt. Tehát vasárnap megáll az élet. Nem lesz korcsma, üzlet. Nem lesz színház. Bezárnak a játékbódésok is. Nem lesz omnibusz, metró és konflis. Semmi, semmi, semmi sem lesz. Csak pihenés és unalom. Mondom: hacsak a törvényt nem módosítják.

Krisztus halála óta ilyen jótétemény nem érné az emberiséget. Egy nap, mikor semmi sincs. Legföljebb szerelem. Mikor a szegény, mai ember átgondolhatná az életet. Millió könyv nem adhat annyi világosságot, mint az unalom, mely parancsolja, hogy vizsgáljuk meg szigorúan magunkat és az életet. Ha minden ember minden hét napban egy teljes napig kénytelen volna gondolkozni. De nagyot fordulna a világ. De elkopnának régi, bűzös, dölyfös fogalmak. Milyen másképpen látná az életet még a nehéz fejű ember is. És mennyivel jobban meg tudnók becsülni a lázas, futó, nyargaló, modern életből azt, ami becsülni való.

Kívánjuk, óhajtjuk, hogy a francia törvényhozás gaffe-jából evangélium legyen. Igenis legyen a vasárnap, vagy akár mely egy napja a hétnek; *halott nap*. Legyen minden embernek joga és módja hét napból egy napon unatkozni. Azaz észrevenni önmagát. Belátni az életbe. Új étvágyat kapni hozzá, új szimpátiát vagy új gyűlöletet.

BN 1906. augusztus 30.

A. E.

Rodellec grófék kastélyában becézett vendégekként éltek hónapokig Greger úr és felesége. Greger úr orosz diplomata volt régebben, ha igaz. Azonban hogy szép szál ember ma is, ezt még Rodellec grófnő se tagadhatja. Egészséges, izgatón barbár, erős férfiú. Rodellec grófnő öt nap óta azt állítja, hogy közönséges tolvaj. Egy ötvenezer frankos gyűrűt lopott volna a grófnőtől. Greger úr és felesége ezt válaszolják röviden: pfuj. Egy grófnő, egy előkelő nő. Mondjuk, hogy Greger úr csakugyan lopott. De a drága gyűrű megkerült. Miért üldözteti tehát Greger-t a grófnő? Hónapokig becézett vendégét. Avagy csak bosszú az egész. Talán Greger úr megúnta Rodellec grófnő kegyeit. Akkor meg éppen kétszer pfuj. Hát így áll bosszút egy szerelmes grófnő? Greger úr kegyetlen dolgokat vall az újságíróknak:

— Uram, borzasztó kiábrándulás ért engem. Franciaországban elzúllott a régi főúri világ. Ma itt a mágnessok haramia-erkölcsökkel élnek.

Párizs pedig nagyszerűen mulat a legfrissebb scandale mondain-en. Nincs hét: csúnya főúri botrányok nélkül. A grande Révolution idején még legalább néhányan szépen tudtak meghalni. Ez volt a várúri fajta utolsó szép gesztusa. Azóta egész Európában rothadnak és rothasztanak. Néha olyan bűzös egy-egy arisztokrata-botrány, hogy a nem finnyás riporter is befogja az orrát. A Syveton-ügyben például. Hát még a csendes, intim botrányok sora. Az ő életük. Bolond gög, fajtalanság, betegség, templomtómjén, hülyeség, parfüm, játék. S egek ura, mikor politizálnak. Boni de Castellane egy moral insanity titkárával iratta beszédeit és politikai műveit. Ezek akarják Franciaországot megmenteni a pusztulástól.

Franciaországban igazán csak mulatságból foglalkoznak velük. Eddig még a diplomáciánál megtértek egy-két mágnessat. Bécs és Madrid kedvéért például, ahol egy előkelő diplomatának illik a majomhoz hasonlítani. Ennek is vége lesz. A kedvesek úgy jártak-ezték az idegen, középkorú stílus udvarokban, mintha a Lajosok küldték volna oda őket. Franciaországban győzött minden oppor-tunitáson a tudományos fölfogás. A históriai nemesség fekély a modern társadalmak testén. Nem kell azonban késsel vágni le ezt a fekélyt. De gyorsítani kell varasodását, hogy száradjon le a testről. Kélték, szerepüket régen betöltött lények ők. Anni szépet és mentőt divat volt még pár év előtt róluk írni, az is hazugság volt. Nem igaz például, hogy valamikor is hasznára lettek volna az irodalomnak, művészetnek, ízlésnek. Illemben igaz, hogy két

korszakban majdnem tönkretették a francia nyelvet. És igaz, hogy a művészeti kultúra lábrakapott, holott mágnességek voltak a bölcsőjénél. Még csak harcolni se tudtak. Napóleon nagy hadvezérei nem voltak kékvérűek. Apropos kékvér, ez is mese. Mese a kifinomodott idegrendszer. Mese a mágnesség formáinak a nemesége. Mese még az arisztokratikus kezek kis legendája is. Manikűrök megmondhatják, hogy a rövidujjú, bütykös kéz milyen gyakori a finom nevű hölgyek között. Hacsak valami titkos vér-mismás nem segít vala olykor rajtuk, ma ők volnának a perverz csúnyaságnak, gyatraságnak eleven szobrai. Így is majdnem azok. Örökölt, kimívelt ízlésük? Mikor virágjukban voltak, a Lajosok alatt, egy-egy utcáról fölszedett királyi maitresse többet formált ízlésen, divaton, módon, mint az ő asszonyaik ötszáz év alatt.

Ők az igazi alja a mai társadalmaknak. Voltaképpen különféle szanatóriumokban volna a helyük. És jaj annak a társadalomnak, ahol nekik ma is hatalmuk és szerepük van. Franciaországban már csak a botránykrónikákban és a törvényszéki rovatban szerepelnek.

(Párizs, augusztus 28.)

BN 1906. augusztus 31.

A. E.

42. ÚJ MARSEILLAISE

[Párizsi tudóstónk írja:]

Már a francia iskolákban tanítják, hogy Napóleon nem volt nagy ember. A francia tanítók az antimilitarista Hervére esküsznek. Általában pedig már Franciaországban nem lehet abból megélni, hogy valaki hazafi. Csak a Balkánon és Magyarországon lesz bölcs a számból, ha szépen óbégatja, hogy éljen a haza. Szóval alaposan fordult a világ. Nyugaton s egy francia lapnak eszébe jutott, hogy a Marseillaise-nak nem illenék-e alkalmazkodnia az új társadalomhoz, mely immár megveti a harcias vitézkedést s a kurjantó hazafiasságot. A Marseillaise régi szövege megmaradjon-e vagy új szöveget kapjon, illőt a francia társadalom új, békés, humanus törekvéseihez? Ez a kérdés. Nagyon bölcsen intézték el. A Marseillaise-t egy korszaknak a lelke teremtette. A Marseillaise ezé a korszaké. Megfejezni nem szabad. A Kossuth-nóta is maradjon meg Kossuth-nótának, ha akárhogy is imádják Becsben Kossuth Ferencet. Lám, így tudjuk mi tisztelni a történelmet, mi história-ellenes modernnek. Minden korszak csinál magának új Marscillaise-t

s új Kossuth-nótát. De tisztelni kell a régi dalt. Ha teljesen megokosodik a mai embertársadalom, lesz saját himnusza. Egyszerűbb, mint a régié.

BN 1906. szeptember 2.

43. A NAGY ELLENSÉG

(Jean Jaurès és a választója — Clemenceau és Róma — Miért nem zárják be Lourdes-ot? — A Notre-Dame des Victoires csodája — Róma és Magyarország)

Jean Jaurèsnak van egy igen nevezetes anekdotája. Egy választójával diskurált a szocialisták pápája. (Klerikális elmésség adta e sikerült címet Jaurèsnak.) Kérdi a paraszt nagy érdeklődéssel az ő híres képviselőjét:

- Hát eltörölték már végre a vallást az urak?
- Bizony avval elbántunk alaposan.
- Az istent is?
- Körülbelül.

Jean Jaurèsra hálás és hosszú tekintetet vetett az ő választója. Radikális, ateista, szocialista polgár. Nagyon megörült e jó híreknek. De volt még egy kérdése:

- Hát pap már ezután egyáltalán nem lesz?
- Lesz.

— Okos dolog. A pap mégis csak maradjon meg. Legyen, aki a jeget elimádkozza a határról.

Egyelőre ilyenformán vagyunk a felséges néppel. Fanatizálhatjuk őket akár az Isten ellen is. Miként a papok fanatizálták szegényeket századokig önmaguk ellen. Ős, nagy erejüket bevezethetjük a haladás masinájába. De babona-részségükkel is számolnunk kell. Régen itatja, rontja már őket a szent alkohol. Csinján, okosan kell föl szabadítani nyakukat és lelküket a papi és nagyúri járom alól.

Ez az oka, hogy a vad, istentelen és zseniális Clemenceau szeretné ma legjobban Franciaországban, ha Rómával tisztességes egyezséget lehetne kötni. A mi mai civilizációnk széles e világon bizonyísten még nem civilizáció. Tessék csak akármilyen szabad lelkű embernek a lelkét megkaparni. Megpróbálom például magammal: nekem igazán közömbös az úristen dolga. De mondjátok, holnap Apponyi Albert gyálarabságra szánva az én kálvins a

papjaimat. Bizony vastag nyakammal nem törődve állnék melléjük. Pedig sok megismeréssel és még több haraggal vagyok minden deizmushoz és mindenhez, ami a szegény emberlénynak útjában áll. És Clemenceau-nak igazat adok, ha gyávaság nélkül is fél. Sok víz folyik le még Szajrán és Dunán, míg minden ember fütyül az égre s a babonákra, melyekkel apáit s őt magát megrontották.

Ime, Lourdes-ot is ezért nem csukatták be még mindig. Nem azért, mert az idegenek zarándoklása pénzt hoz. De okos óvatosságból. Mindenekelőtt le kell teljesen jártni a híres babonafészket. Egy hirtelen, erős lépés ártana az úgynek. Szegény, elbuktított nép: ő nem él Párizsban. Még csak Budapesten sem. Sötét, szegény vidékeken behálózottan, láncon, tomjénfűstben teng. Sokszor szinte a papja is megsokallja a buzgóságát.

Itt van például a grenelle-i csoda. Egy hisztériás, fiatal leány égi jelenéseket látott. A Notre-Dame des Victoires templomban. Szó sincs róla, hogy az orvosoknak higgyen a környék népe. Nem akar hinni a papjának sem. A pap tudniillik egy becsületes órájában kijelentette a híveknek, hogy a leány bolond. A nép csődül azért a leányhoz. Egyébként pedig ugyanez a nép radikális és szocialista képviselőket választ. A férfiak dicsekednek, hogy nem hisznek az istenben. De a hisztériás leány képzelődéseiben igen.

Sajnos nem könnyű dolog századok gonosz munkáját paralizálni. Még a forradalmi Franciaországban sem. Még az istenien nagy emberek lelke mélyén is maradt valami a butaság salakjából. Heine milyen megrendítően komolyan foglalkozott néha az istenséggel. És Spencer, egy Spencer, nem mert bátor lenni a vallásokkal szemben.

Minden jó embernek egy Titusnak kell lennie. Olyan Titusnak, aki naponként legalább egy babonás embert gyógyít meg. És pláne Magyarországon, ahol egyébként is preparálatlan idegrendszernek állítanak meredeket a gondolatok elébe. Itt Nyugaton gyakran írnak róla, hogy Rómának ma egyetlen reménysége Ausztria—Magyarország. Különösen pedig Magyarország. Hiszen Spanyolország, Spanyolország (!) harcot üzent már Rómának. Nincs eléggé heves harc a csúha ellen. A legkétségbeesettebb harc is csak kezdet. Nem lehet ezt elütni lelki clókelősködéssel sem. Az úgynevezett athéni lelkeket nagyon gonosz rózszaszíni kód fűdi. Igenis minden lelki és testi nyomorúság oka itt van. Ez elől elbújni senkinek sem lehet. Sem elefántcsont-toronyba, sem máshova.

(Párizs, szeptember 1.)

BN 1906. szeptember 4.

A. E.

probléma. De fogadok akármibe, hogy komoly magyar nem utazott el Genuába az esperantósak kongresszusára. Franciaország csak elég előkelő ország s mégis a legnagyobb százalékát adja az esperantó kultiválóinak. Mert Franciaországban egészségesen dolgozik az életösztön. Érti a germánság, szlávság, angolszászság nagy, kápráztató gyarapodását. Veszí észre, hogy vert hadként nyomul vissza mindenünnen az egykor világbíró francia nyelv. Tehát Franciaország szentül és bölcsen kívánja egy *langue seconde* megszületését. Az élet egyre komplikáltabb és nehezebb lesz. Nem lesz időnk száz nyelvet tanulni. Gondoskodni kell tehát arról, hogy anyanyelvünk mellett egy közös nyelvvel élhessünk. Hát nem magyar probléma-e a világnyelv? Nem százszor jobban érdekünk ez nekünk, mint a franciáknak? Mellékes, hogy az esperantó jó vagy rossz internacionális nyelv. De a cél, a törekvés eleventünkbe vág nekünk, magyaroknak, mint a beretva. Közülünk illenék, hogy kikerüljenek az internacionális nyelv legfanatikusabb apostolai. Az Iliászt, Dantét, Hamletet, Heinét, Ibsent, Anatole France-ot s az Also sprach Zarathustrát már ma taníttatnám akár esperantóul is a magyar mellett a magyar iskolákban. Örjöngenünk kellene az örömtől, hogy van egy terv, mely játszva lop be bennünket a kultúrnépek közé. Avagy ha nem tetszik nekünk az esperantó, tessék egy magyar tudósnak jobb világnyelvet föltalálni. Ismétlem, nem tudom hányadszor: ez magyar probléma. Szinte a térkép ordítja ezt reánk, ha már az eszünk csöndes természetű. Egyszerre kiemelne bennünket a németiség karmaiból is a világnyelv. Ez: magyar probléma.

BN 1906. szeptember 4.

Lellei.

45. NEM JÓ EMBEREK

Párizsban kevés a jó ember és ez olykor nagyon fáj annak, aki Keletről jött ide. Rosszabb emberekért egészen Amerikáig kell fáradnunk, ahol még nagyobb a demokrácia. De jó és rossz itt olyan fogalmak, miket a gyermek és a barbár[*] gondoltak ki. Hazárd és indokolatlan barátságosság: primitív ember szemében ez a jóság. Vidám egoizmus és ravasz okosság: ez a rossznak a bélyege. Vendégszeretet, pajtáskodás, útszéli szamaritánizmus primordiális emberi derékségek. Jó ember például a török, de attól koldui. Ez a jóság egyszersmind a dekadens osztályoké is. A magyar udvarházakban együgyű, oktalan jóságú emberek éltek. El is

pusztultak szegények. Debrecen civisei ridegek és önzők. Színmagyar vidékeken, melyeket mágnás-uradalom meg nem nyomorított, nincsenek barátságos parasztok. De vannak óvatos, okos, zárkózott ősemberek, akik csak önmagukat szeretik. A jó emberek értéktelen polgárok. Jó emberek a gyávák, a könnyelműek, az ostobák, a pusztulók és a koldusak. Kegyetlen igazság, de igazság: kényszerű és modern.

Franciaország ma azoké, akiknek őseik a Jacques Bonhomme-ok voltak. Nagyon jó és szerecsétlen emberek. Ugy gondolják most már ezek, hogy éppen elég is volt a jóságból. Megcsinálták a nagy forradalmat. Azóta folyton a forradalmat csinálják. Az emberiség boldogságáért küzdenek. Közben pedig megtanulták, hogy az egyéni nagylelkűség számárság. Nem használ senkinek, de árt a nagylelkű szárnak. Ami az enyém, az az enyém s gondom van rá, hogy a máséból is szerezzek hozzá. Ez az átlag franciának, a mai franciának a törvénye. Önmagának akarja kellemessé tenni az életet s a maga kényelmét még meg sem született gyermekeivel szemben is megvédi. Ha őnt, nyájas idegent, Párizsban megpróbálja a vendéglős, meglopja a mosóintézet, megszarolja a kocsis, ne boruljon el. Ez emberek titokban érzik, hogy ők csinálták a forradalmakat. És mivel kevés hasznuk lett ebből, ők bizony nem nagylelkűsködnék.

Maxim Gorkij vádja mondatja el ezeket velünk. Gorkij vádja rettenetesen megbélyegezte a franciákat egy New-York-i lapban. Körülbelül ezt üzenté a gloire népének:

— Epét és vért köpök az arcodba jeles és imádott dáma, Franciaország. Te gonosz, te rima.

Az ok? Mert a szabadság népe megint száz milliókat adott kölcsön a cári Oroszországnak. Franciaország pénzével nyomták el az orosz forradalmat. És Franciaország méltatlankodik. Nem elég, hogy a pénzéért rettegnie kell? Még ilyen gorombaságokat kelljen a pénze miatt bezsebelnie? Akármilyen frivolnak hangzik, Franciaország az ilyen vádakát olyan csodálkozással fogadja, mint a rossz leány, mikor valaki a kenyérszerző módját becsméri. Hát mire való a pénz? Nem arra, hogy kamatozzék[?] És nem kaphatott volna Oroszország másoktól pénzt? És mondjuk, győz a forradalom. Ezzel talán dülőre jut az emberiség ügye? Nekem mondjátok, Franciaországnak, a tanárnak? Aki már csinált egy pár forradalmat csaknem hiába?

Franciaország lelkesedik a testvériségért. Saját nyugalma s léte árán küzd érte. De szentimentáliskodás nélkül. És az emberi milliókon akar segíteni. Közbeeső, ötletszerű áldozatokhoz nincs kedve. Ilyenféle jó emberek nem akarnak lenni a franciák.

És lopjunk ide végül egy érdekes dolgot. A szociális testvériséggel szembe a mai művészet az egyéni testvériséget állítja. Az első érdekközösségen, tehát hasonlóságon alapul. Az a testvériség pedig, melyet a mai művészet, a legmagasabb, hirdet (a mai művészet anarchista) a különbségen alapul. Ez az egyéniséget testvérisége. Franciaországban is csak az igazi művészek között s azok között, kik a patriarchális erkölcsökből megőriztek valamit, vannak úgynevezett jó emberek. És a művészellemekhez hasonló szabású ideális anarchista apostolok között. Ime a legmagasabb fokon álló ember: a művész, így kerül egy társaságba az ősemmel és a gyermekkel. Viszont igaz, hogy az igazi művészen rengetegül nagy adag van a gyermekből és a barbárból.

(Párizs, szeptember 2.)

BN 1906. szeptember 6.

A. E.

46. ÜGYVÉDEK, ÚJSÁGÍRÓK, ORVOSOK

(Párizsi levél)

Az ember véletlenül megveszi például az Autoritét s észreveszi, hogy Franciaországban még mindig vannak harcias monarchisták. Amit Brunetière, Barrès, Bourget, hogy három B-t mondjunk, előkelően hirdetnek, azt egy mérges sajtó hordja ki a népbe. Bonapartisták és mindenféle királysárgisták nótája egy: a Tekintély visszaállítása mentheti meg Franciaországot az elpusztulástól. És a tekintélyt az ügyvédek, az újságírók és az orvosok falták föl.

Itt Franciaországban bátran kimondja a reakció, hogy kik a veszedelmes emberek. Ami a zsurnalisztát illeti, nem is kell magyarázat. Az újságírót egyenesen Belzebub látta el passe-partout-tal, hogy zenebonát csináljon a földön. Az ügyvéd született bujtató s az orvos született ateista. És a szociológusok legbűnösebb fajtáját is ez a három métier táplálja leginkább.

Nyugati országokban már nem lehet még az istent sem tudományos érvek nélkül reklamálni. Még kevésbé a mákonyos bazi-fiasságot beprédikálni a tömegbe. Ki kellett hát eszelni egy népszerűsíthető s tudományos maszkú megállapítást. Olaszországban és Franciaországban már minden számár és szélhámós darálja a szofizmat. Így hangzik: az intellektuelek politikai hatalma anarchiát teremt akármely társadalomban. Más szóval: hájfejűeknek, hülyéknek és analfabétáknak kell kormányozniuk. Ok hozzák a törvényeket, ők vezessék a társadalmat minden országban. Mert

különben nincs rend és stabilitás. Az ember csodálkozik, hogy ezt a gaz hülyeséget nem Magyarországon fedezték föl.

Olaszországban azonban nemcsak az ügyvédet, az újságíró-t és az orvost gyűlöli ez az úgynevezett tudományos reakció. A művészt, a kereskedőt s a tanítót is. Franciaországban is így van, de nem vallja be. Hiszen már is kétharmadrésze a francia tanító-ságnak szocialista vagy radikális. Nem jó volna a többit is elvadítani. Reakciós hitvallás szerint a valódi művészet olyanformán arisztokrata, hogy politikailag is a régi arisztokrata rendhez szít. A kereskedőnek itt Franciaországban tőkéje szokott lenni.

Ez az: a tőke, amelynek önzésétől Franciaországban a reakció legtöbbet vár. Őket, a nagy és kis tőkéseket riasztgatja most:

— Vagyázatok, mert az újságírók, az ügyvédek, az orvosok telhetetlenek. Először a fejedelmet s a történelmi arisztokráciát fogyasztották el, azután az Egyházat rabolták ki. Most következtek ti. Először egyik felét, azután a másik felét veszik el a vagy-notoknak. Telhetetlen gyomor a szabadkőműves-gyomor. Ezek az emberek mit sem veszíthetnek. Titokban ezek dirigálják a munká-sokat, a szocialistákat. Gyertek hozzánk, még késő nem lesz.

Amit Magyarországon még csak dadogva mond a reakció, annak Nyugaton már fényes stilsztikája van. Igaz, hogy Magyar-országon még vagy kétszáz évvel hátrább állanak az agyak. Ott nem kell a hatalmat az intellektuelektől féltetni. A parlament s a hatalom kérdése e teória szerint a legideálisabban van megoldva. Hájfejük, hülyék és analfabéták parlamentje az úri parlament. Valóban Franciaország és Olaszország bölcs és bús patriótái irigykedve nézhetnek Keletre. Arra az országra, melyet megkímélt az intellektuális veszedelem.

(Párizs, szeptember 4.)

BN 1906. szeptember 8.

A. E.

47. LOTI ÚJ KÖNYVE

Pierre Lotit is elérte végre az ő igazságos sorsa. Veszedelmes szélhámós volt ez az elegáns tengerész. Mivel Franciaországban szépen írni a csecsemő is tudhat, Pierre Loti szépen írt. Mivel ~~itt~~ a levegőben van az előkelő melankólia, ő boltot rendezett be. És mivel a fáradt, fonyadt francia burgeoisie imadja az egészsé- ges barbárságot és egzotikumot, Loti, az okos Loti, folcsapott Kelet specialistájának. Annyi életet nem tudott soha megere-
~~mi~~

mint egy kétnapos kutyakölyök. Művésznek olyan művész, mint Malonyay Dezső, aki az ő magyar majmolója. Valóban méltó oszlopa az Akadémiának. Sokat fog még írni: ez is bizonyos. Kiadót is talál az írásaihoz mindig. Az ilyen nagyszerű svihákok értenek ehhez. De attól már véglegesen elesett Pierre Loti, hogy írásművészethez értő komoly emberek őt valaha is komolyan vegyék.

Ki hinné, hogy Loti tragédiáját Japán indította meg? Kri-zantém kisasszonyát Magyarországon is ismerik. Az orosz—japán háború révén Európa megtudott egyet és mást Japánról, melyet eddig a Pierre Loti írásából és a Gésák operettből ismert. Ekkor derült ki, hogy egy-két látó kritikusként igaza volt. Svihák úr ez a Pierre Loti úr. Jó: valakit ne érdekeljen Párizs és Európa. Ne érdekeljen valakit se jelen, se jövő. Sőt a múlt sem. Adjon nekünk olyan fantazmákat, hogy idegorvosokhoz kelljen fordulnunk. De mindebben benne lehet s benne legyen az élet. És ami az életnél is több: egy egyéniségnek teljes őszintesége. Loti, az állami tengerész, alapjában egy — kalóz. Ráles a számár érdeklődéseinkre s mindarra, amiből hasznót lehet húzni a könyvpiacra.

A Les Désenchantées-vel, új regényével betelt a türelem serlege. Sztambuli háremek nőiről szól e regény. Lotit nem érdekli Veturia. Nem érdekli Kleopátra. Sem Edusa, sem Pompadour. Sem Nóra, sem a proletárnő. Ehhez joga van. De Loti egy teljesen hazug, szentimentális Benczúr-képet festett a török háremről. Minden francia nő egy kicsit grizett. Nos hát a Loti regénye egy grizettek irodalmi pártolására épített regény, melyet még kevés kritikájú magyar lapok is csak a fordítási díj elengedésével merhetnének regényrovatukban leköszölni.

Loti a török nőért busong. Mi, modern lázadók, érezzük, hogy a modern társadalom asszonya érzi legfájdalmasabban az asszonyi rabszolgaságot minden korok asszonyai között. Ő Fatiméről dalol, akivel még magam is cserélnék, holott férfiú vagyok vagy volnék.

Egymás után kapja a gyilkos kritikákat a Loti könyve, melyet az ember, ha ízlése és művészi hitvallása van, csak bosszús okulás kedvéért olvashat végig. Valóban még Ohnet is nagy író. Még a magyar koszorúsok is azok, ha Loti két, sőt három kontinens divatos írója lehet.

(Párizs, szeptember 3.)

BN 1906. szeptember 8.

A. E.

Egy Bethléem nevű abbé könyvet írt arról, hogy mely írókat olvasson vagy ne olvasson a jó katolikus. A szent kongregáció indexe nem tökéletes és teljes mű: nagyon sok az író. Éppen ezért Bethléem abbé könyve igen szükséges és jeles könyv. Magyarország jó katolikusainak szolgálatot teszünk, ha egy-két adatát megismertetjük a Bethléem könyvének. Tudja az isten, olyan különös időket élünk, hogy legyünk elkészülve mindenre. Hátha Magyarországon is egyszerre olvasókedvük támad az embereknek. Sajnáljuk, hogy Bethléem abbé könyve elfeledkezett a magyar írókról. Pedig Mikszáth Szent Péter esernyőjét árulják a francia gyermeknek. Sőt egy felnőtt magyar könyv is ismerős Párizsban: Az ember tragédiája. Bizonyosan nagyon ártatlannak tartja mindakettőt Bethléem abbé.

Mindenekelőtt a legelátkozottabbakról szóljunk. Pascal, Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Comte, Quinet, Taine, Michelet, Renan, Balzac, Stendhal, Zola. És még vannak jó néhányan. Aki ezeket olvasta, Krisztus sem menti meg a pokoltól.

Az új franciák közül nagyon bűnös írók: Anatole France, Flammariou, Mirbeau, Rémy de Gourmont, Jean Lorrain, Pierre Louys, Paul Adam, Capus, Mendès, Prévost. Mindegyik klasszisból csak a tipikusokat tudják felsorolni. Hiszen még Pierre Loti is veszedelmes, mert szkepticista. Veszedelmes Verlaine, holott egy-két kritikus a legkatolikusabb költőt látja benne. Veszedelmes Jules Renard s veszedelmes a mai francia költőknek talán legnagyobbja: Régulier.

A nem francia írók közül különösen bűnösök: Ibsen, Nietzsche, Tolsztoj.

Általában pedig óvakodni kell az olvasástól. A világi írókat általában csak tántoríthatatlan katolikusoknak szabad olvasniok. Ajánlatosak: Bourget, Huysmans, Jules Lemaitre, Ludovic Halévy, Déroulède. Még felsorol vagy százat az abbé. De ezeket még Franciaországban sem ismeri a kutya sem. Érdekes, hogy Bourget írt már olyan malacságokat, mint Willy. Huysmans sem mindig a tömjéntől volt részeg. Halévy sem volt mindig jó fiú. Lemaitre pedig racionalista, szkepticus, sőt néha nihilista is. De hát ez urak a polgári életben jó klerikálisok. Tehát ők és társaik ajánlott írók azok számára, akik tántoríthatatlanul vallásosak.

Érdekes, hogy Bethléem abbé ajánlja a külföldi írók közül Kiplinget és Gorkijt. Jó, hogy Shaw-t nem ajánlja és Wedekindet. Sohse olvashatta Gorkijt a jámbor abbé.

Vége Bethléem abbé szellemében járnánk el, ha azzal végeznök; legjobb pedig semmit sem olvasni. Mivel azonban a magyar publikum informálása céljából írtuk e pár sort, fölösleges ez a figyelmeztetés.

(Párizs, szeptember 6.)

BN 1906. szeptember 9.

49. LEVÉL AZ ARISZTOKRÁCIÁRÓL

(Egy barátomtól, kivel Debrecenben valamikor együtt jogászkodtam, furcsa levelet kaptam tegnap. Mivel méltatlan vagyok e barátom bizalmára mindenképpen, áruló leszek. Íme a levél, mely itt Párizsban az én titkom maradna. Engem nem turbált meg, de otthon, Magyarországon, érdekes lehet.)

Kedves barátom, sok töprengés után mégis csak megírom e levelet. Bizalommal fordulok hozzád, kivel valamikor egy hajóban eveztem. Te elkerültél hazulról s nem sejtéd, milyen fölfordult világ van itt. Legokosabb volna minden okos embernek teketóriázás nélkül megbolondulni. Sejtéd-e például, hogy Magyarországot idegen kezekre akarják játszani? És sejtéd-e, hogy kik akarják? Aligha. Hát tudd meg, hogy a leggőgösebb magyarok. Nagy, nagy magyar urak. A nemzet színe-virága. És az ő csatlósai! Emlékezhetsz, hogy én azok közül a demokraták közül való vagyok, akik nem szeretik a zsidókat. Undorodom bizony én a mágnás-canaille-től is. A méltóságos papok sem az én embereim. Fűtyülök az iskolai históriára. Nekem Gyula vezér, Dózsa György és Martinovics voltak mindenha a kedvenceim. És képzeld: ez idő szerint szorúlnak Magyarországon a mágnások. Nagy drukkjokban máris kiizzadtak egy veszedelmes és bolond teóriát. Ravasz, jezsuita újságjukban akarják ezt leadni az álméltkodó Magyarországnak. Azt hirdetik, hogy az arisztokrácia: jogos vezetője Magyarországnak. Az átöröklés törvényeit feszegetik[*]. A mágnásoknak van múltjuk. Tehát ők intelligensebbek, mint mi, nem mágnások. Kifinomodottak, akik már pelenkájukban kultúrát őriznek. Hát ez az én megrökönyödésemnek az oka. Ha az intellektuális kiválóságot így származtatják, mi lesz ebből a szegény országból? Valósággal átnyújtják így Magyarországot a zsidóknak. Vége is akármilyen antiszemita legyen az ember, vaknak és hülyének nem kell lennie. Érted már miről van szó? Hát egy Andrássy Gyula vagy akárki, mérheti-e magát akárcsak egy Kolunhoz is? Hiszen

Andrássy Gyulának a legrégibb, ismert őse is csak barbár volt, mikor a Kohn őse már vagy ezer éves nagy kultúrával dicsekedhetett. Te tudod vagy tudhatnád legjobban, hogy Franciaországban még XVI-ik Lajos idején is és egy Eszterházyt is csak úgy tekintették Versailles-ben mint valami tatár kánt. Mint különös, érdekes fél-barbárt. A Károlyiak őse turk rabszolga lehetett, mikor a Kohnok és Kleinok ősei Róma világhuralmát kikezdték. A Halotti beszéd régi írásmű. De Mózes öt könyve mégis csak régibb. Polónyi Géza legdédebb apja még csak ugatásszerűen tudott beszélni, mikor már Dávid király csodálatos költeményeket csalt ki a hárfájából. Ami igaz, az igaz. Rettenetesen bűnös emberek azok, akik az arisztokrácia hatalmát az intellektuális képességek átöröklésének ilyen bizonyosságaival védik. A nemzeti demokrácia korában. Hiszen akkor görög, zsidó, örmény, cigány a fejünkre nő. Valamennyinek történelmibb a kultúrája, mint a mienk. És akkor mi Petur bánok akár rögtön Banda Marciékat és Vörös Elekéket ültessük a nyakunkra. Lévéen a hindu kultúra körülbelül minden kultúrának őse. História, ősiség átöröklés. Hiszen így eleve megölnek például minket, akiknek az őseik nem tudtak jól rabolni. Kurta nemesek voltak, mint a tieid. Vagy szegény jobbágyok, mint az enyéim. Mi lesz, ha a magyar mágnások védőinek érvét átveszik és hirdetik majd itt mindenek? Traján császár utódja: Krecz Von, bihari móc, egyszerűen imperátor kíván lenni. És akkor minden zsidó legalábbis mediatizált hercegi rangot követelhet ebben az országban. Mit lehetne tenni?

(Mivel nem tudom, mit lehetne tenni, leköszöltem a barátom levelét. Valóban: nagy a veszedelem. Mindenki gondolkozzon. Talán nem is olyan nagy ez a gordiusi csomó. Csak a mágnásuralmat kellene egy jó karddal alaposan kettévágni a demokrata Magyarországnak.)

(Párizs, szeptember 8.)

BN 1906. szeptember 11.

A. E.

50. ÚTI LEVELEK

— A cifra halottak —

Mások már kikutatták s megírták, hogy Génna miért éppen temetőt csinált nagyon szépet magának. Én csak annyit tudok, hogy a híres temető belutkosása után meghatottan tér be az ember a primitív hanívasztó házba. Untatja és bosszantja szemem-

ket ez a cifrázkodás a porladó testek fölött. Hajszolása kőben, márványban egy hit gloriifikálásának, amely már kevesünkben él. Ez éretlenség, ha akármilyen művészettel csinálják. Hátha még a sárkányon tipró statua titkát kutatjuk például. Kiderül, hogy a statua modellje, ki itt porlad, derék petróleumkereskedő volt Génúában. Halála után úgy ábrázolják, mint Szent Györgyöt szokás. Majdnem minden síremlék a halotton kívül egy ilyen komikus kontrasztot jelez. Másfél éves gyermeknek másfél méter magas emlék s néha annyi szépség, amennyi például Budapesten összes nagy embereink szobrain együttvéve sincs. Ez mind hazug, izetlen és unalmas valami. Haggyuk a halottakat pihenni s elveszve porladni. Nem elég volt nekik, hogy éltek?

A hamvasztó házba mégis kevesen kerültek. Csodálatos az emberi babonák hosszú élete. Génúában megtörtént, hogy a hamvasztás fanatikus apostola a halálos ágyon kétségbeesve kérte, hogy el ne hamvasszák. Ha már semmit sem menthet meg az életből, a bedekkeres angolokról nem akart lemondani. Azok bámulják meg az ő szobrát. És egy sir mégis csak nagyobb helyet foglal el a nyomorult sárgolyóbisból, mint egy urna. Ez is valami. Tehát az emberek ékes sirok alatt rothasztatják el magukat még sokáig.

Párizsban ismerek valakit, akinél furor az istentagadás. Ez a mániákus úri ember mégis gyakran jár a templomba. Szereti a halottakat megtisztelni s temetésekkor mindig betér ő is annak a házába, akit nemcsak nem szeret, de aki ellen oly vad tagadással harcol, mintha — léteznék. Íme így köt a babona mindenkit. A halál megriaszt bennünket. Elvisz a templomba, azután pedig az egyháziilag beszentelt sírba.

Pedig igazán derüs kis, puritán ház a hamvasztó ház Génúában. Ha tengerfenék nem volna s ha nem mindegy volna, ide szeretném címezni utolsó küldeményemet, melynél a rendeltetési hely egyébként ismeretlen. Eszembe jutott itt, hogy Budapesten most tervezik a hamvasztó házat. Talán forgalmasabb vállalat lesz mint a génuai. Budapesten nincs csábítóan szép temető és egyre többen vannak olyanok, akik életükben eleget fáznak alilioz, hogy egy kis igazi melegség férkőzzék végül a testükhöz. Génúának azonban hasznosak a porladó és síremlékes halottak. Valósággal Óbuda-szerűen kezelik és mutogatják a temetőt. Mennyi rongyos élő s mennyi pompás halott. Persze Olaszországban vagyunk. Első olasz állomás ez úton. Tegnap este a kivilágtott Monte-Carlo mellett siklott el a hajónk. Ott bezzeg nem szeretik a halottakat.

(Génua, szeptember 14.)

BN 1906. szeptember 18.

A. E.

Egy óra múlva Messinába ér a hajónk: az Adria-társaság *Zrinyije*. Nápolyban ismét sok utast kaptunk: máltaiak. Fiume és Marseille között az Adria-hajókat jobbadán Málta látja el utassal. Máltától Fiuméig talán magam leszek az egyetlen utas. No és magyar testvéreim a hajó elején. Genuában fedeztem fel őket. A hajólépcső fölött álltak. Nézték a kacagó kék tengert és káromkodtak. Pompás, kecskeméti zamattal. Francia hajó hozta őket Dél-Amerikából Marseille-ig. Kutya-rossz dolguk lesz otthon. Ezért káromkodnak. De hova menjenek? Most már Amerikától is elment a kedvük. Hazajönnek Darányi Náci inség-kukoricájára. Három Pest megyei legényt biztattam közülük:

— Most már jobb világ lesz Magyarországon is. Hiszen Kossuth Lajos fia a miniszter. Majd meglássák, nem hagyja az, hogy földönfutó legyen a magyar ember. Megváltja a grófok és a püspökök földjét s kiosztja a derék, munkás magyarok között.

Káromkodtak az én magyarjaim s igazuk volt. Piszkos, olasz munkások érkeztek velünk. Szintén Dél-Amerikából. Jókedvű népség. Szennyes, koldus, szentelen. De a tengeren otthon van. Marseille-ben már mindenki érti őket. Konzuljaik védik, gyámolítják. A magyar szomorú és gyámoltalan. Csak káromkodik. Hihetetlenül, rikatóan árva az én fajtám parasztja. Otthon, idegenben, a grófok birtokán, vagy a tengeren.

Ügének, vakondoknak jobb dolga van. És már nem vár senkitől semmit. Egy-két bánáti oláh is van a hajón. Barátkozni szeretnének magyar földieikkel. Nem értik egymást. A magyarok húzódoznak is tőlük. Egy magyar legény váltig mondogatja nekik:

— Nem értem én a beszédedeket.

Mire megindul egy istentelen zengésű angol beszéd Magyarorszag hazavándorló lakosai között.

Egyébként úgy képzelem, hogy az Adria-hajókat nem is ismerik otthon. Csak furcsa vagy földönfutó magyarok kerülnek itt össze. Mint mi például Jacht vagy hajófenék: ez a magyar választék. Akinek nem telik jachtra, az vándoroljon ki. Pedig be szép út ez: Fiumétől vagy Triesztől Marseille-ig. Ésetleg mas vonalain az Adria-társaságnak. Igazi turistaút. Nizzát, Monte-Carlót, Genuát, Sziciliát, Nápolyt, Máltát bejárhatjuk. Mindenütt van egy-két nap pihenő. A hajók kedvesek, familiárisak. A mi parancsnokunk például elsőrendű, szíves, joviális ember. És ket eleven, valóságos magyar hajós-tiszt van a *Zrinyin*. És van a

többi hajón is. Íme: nemcsak kivándorlás céljából megy tengerre a magyar. Milyen merészeket gondol azután a tengeren az ember. Mikor majd sok-sok magyar zászló lobog a vizeken. Mikor majd nem hurcolják idegenbe idegen hajók a gyámoltalan magyarok ezreit. Csakhogy káromkodnak a Pest megyei legények s nekik van igazuk. Pedig barátságos, magyar hajón vannak. Nem segít mirajtunk semmi. Még a püspökök imádsága sem. Holott százezer forintos fizetéseket kapnak az imádkozásért. És a gróf urak nemes hazafiassága sem. Ezeknek is sok százezer forint jövedelmük van azért, mert szeretik a hazát. Nekem határozottan bujtogató ter-mészetem van. Ma délelőtt megint szóba álltam magyar testvére-immel. Azt kérdeztem tőlük:

— Sok kára volna abból Magyarországnak, ha a kalocsai ér-sek helyett egy káplán imádkoznék s ha Zichy Jenő nem szeretné a hazát?

Azt válaszolták, holott igen jó katolikus és hazafias parasztok, hogy — *nem*.

Azután megint káromkodtak. Én nem akartam többet mondani nekik. Féltem, hogy mire Fiuméba érkezem, már várni fognak reám az Andrássy Gyula zsandárai.

(Messina, szeptember 18.)

BN 1906. szeptember 22.

A. E.

52. ÚTI LEVELEK

— Szicíliai levél —

Gyönyörű hajnalban föllobogózott Zrínyink kikötött az Etna alatt. Máltából érkezünk ernyedten a tegnapi forróságtól. Catania kikötőjében zászlós, bokrétás minden hajó. Szeptember huszadik napja: az olasz unió ünnepe. Csillog a csöndben pipáló Etna hava. Szép, áhitatos, délszaki reggel ez. Tíz templomban harangoznak legalábbis. Összehangolt, muzsikáló harangokkal. Ezek a harangok aligha az egységes Olaszország örömére zúgnak. Szicíliában vagyunk: pap vagy öszvér minden második élőlény. A dőmban nagyou szürke, hétköznapi mise. Trikolor csak minden ötödik lázon leng. Néhány ódon kereszties lázon az utolsó választások jelmondata: „Éljen a keresztény-demokrácia.” Azóta X. Pius egy kicsit bele-könyökölt ebbe a szenteltvízes demokráciába. Majd lesz ennek más neve.

A Villa Bellini előtt fehér plakátokat olvas egy csoport. Az olasz szabadkőművesek kiáltványa. Tele van vele Catania s bizonyosan egész Szicília. Harcias kiáltvány ez a nemzeti ünnepen. Palermóban bizonyosan valamennyit letéptették suhancaikkal a papok. Hát még Szicília belsejében. A Nasi városában s más helyeken. Catania talán még a legeurópaibb fészke ennek a szép, vad szigetnek. Az aláírás a plakáton: Ferrari nagymester. A vatikáni Rómát vádolja keserűen. Mazzinit idézik meg a szabadkőművesek. Hát ilyen Olaszországról álmodott-e Mazzini? A Vatikánt és butító, fosztogató hadát nyögi Itália. Ma jobban, mint valaha. Így állítja nagy igazsággal a plakát. Még Spanyolország is levetni készül a pápai ígát. Franciaország nagyszerű harcokban végleg legyűrte a reakciót. Oroszország újjászületésre készül. Szabadság, demokrácia és szociális haladás szerencsés országokban mindenütt triumfusra készül. „Olaszok, a mai nemzeti ünnepen, meaculpázzatok. Olaszország ma is a pápaság zsákmánya. Föl kell még egyszer szabadítani Olaszországot”.

Mindjárt verekedés támad a plakát előtt. Ingerülten hadonásznak az emberek. Végre is két ősz polgár szava győz. Ezeket lelkesíti a plakát. Még vannak garibaldisták Olaszországban. Vannak még Szicíliában is. Különös tragikomikus tréfája a fejlődésnek. Olaszországban is úgy történt, mint Magyarországon. Az a nemzedék, mely a hatvanas évek végén s a hetvenesek elején élte ifjúságát, világos lelkű szabadgondolkodó. Akik már eltávoztak vagy már nagyon ősz fejjel élnek közöttünk. Az újabb nemzedéket pedig már suttyomban a reakció nevelte föl önmagának. Keresztes diábrigádjai Olaszországnak is vannak. És az olasz kultuszminiszter nem mert elmenni Milánóba, ahol az olasz tanfériak a felekezeti iskolák eltörlése mellett emeltek harsány szót. Olaszországot is átitta lassú szivárgással egészen a reakció. Mint Magyarországot s mint a kultúrharc után Németországot. Akiket meg nem mételvezett a klerikalizmus, azok hiába tekintenek szét. Nincs tábor, amelyhez csatlakozzanak. Rómának sikerült megfullasztani világszerte a régi liberális demokráciát. Maga Mommsen kénytelen volt a szociáldemokráciában reménykedni. Olaszország szabadgondolkodói sem tehetnek mást.

De legalább harcolnak, nem úgy, mint Magyarországon. Ime, a legsötétebb Szicíliában is világítanak. Sekrestyéjében keresik föl a papot. Csak nekünk, magyaroknak, kell fölfalatnunk hang és jaj nélkül. Mi vagyunk a népünnepek versenylepénye. Egyik oldalról a klerikalizmus, a másik oldalról a mágnás-had fal minket. Bajos lesz így egészben maradni.

Estefelé indulunk Cataniából. A mólón verkli mellett munkások mulatnak. A harangok újra zúgnak, de a nóta hallik, mert ez a nóta a Marseillaise.

(Catania, szeptember 20.)

BN 1906. szeptember 25.

A. E.

53. AZ ŐSZI VELENCE

Mi hajtja, húzza a magyarokat Velencébe? Szinte komikus elmerüléssel vizsgálom napok óta. Értem az angolt, akinek az egész földgömb egy pipázó szoba. Német is juthat minden szögletébe a világnak. Mert nyomában van az angolnak, mert alapos, mert sok. Tíz-húsz év óta már a francia is sokat utazik. Kergeti a hisztériája, esztétikus világfelfogása, pénze. És az a valami, amit boldogult Jean Lorrain velencei méregnek hívott. Barrès írja például, hogy ő sokat szeretett. Szerette az anyját, szülőföldjét, kedvenc íróit, tömérdek babáját. De igazán csak Velencét szerette. De a magyarok itt unatkoznak. Látom. Immel-ámmal bújnak a Lidó vizébe is. A Floriánban pedig otthonosabbak, mint bárhol. A lagunának csak a szagát érzik. A holdas estéknek csak a borzongató szelét. A formákat a velencei nőknél tanulmányozná, de ezek nem kedvük szerint formásak. Zsörtölődnek, mert mindenki a zsebüket könnyíti, holott ennek éppen az ő velencei életstílusuk az oka. Végül is meggyűlölik a várost, mely visszavarázsolta Byron és sokak megfogytakozott képzelő erejét. Velencénél már csak a többi magyart gyűlölik jobban.

Egy percig arra eszméltem, hogy a víz húzza ide őket. Aho-
gyan húzza Ostendébe, Abbáziába s máshova. De nem. Ebben nagyon is sok ráció volna. Viszont tudom, hogy Fiumében sok magyar tanulja a tengerjárás tudományát. Meg is kószolják sokan. Azután bekérezkednek az irodába, a vámhoz. Ki hova. Nem ez. Egészen ködös valami. Affektálás, majmolás. Avagy nagy megtalása az otthonnak. Bizonyos, hogy itt vannak és sokan vannak. És félnek egymástól. Íme a Lidóu csináltak nekik egy pompás szállodát. Még a kávék kanalakon is ott a magyar címer a Hungária-hotelben. Magyar színek, magyar freskók, magyar címer mindenemű. Még tulipán is, ha kell. Aki ezt a szállodát építette, mégis ettől fog koldulni. Kicsinyes, provinciális természetű az idegenjáró magyar. De szorgosan titkolja. És azért is kerüli a fajtáját.

Az angol összebúvó. Az angol hálás, ha a kedvéért angoloskodnak. A magyar megretten s ezerszer szívesebben megy Angletterre-be, Itáliába, Germániába, mint Hungáriába. Hogy azután az egészen internacionális helyen — egészen elszigetelje magát. Így cselekszik.

Írtak sokan a velencei magyar világról. Élelmes camelot-k magyarul beszélnek. Itt-ott magyar fölírások. Milyen szomorú ez. Nem lehet ennek örülni. Igazság nincs benne. Vagy hogy értelmesebben beszéljünk: raison. Mit visznek haza? Kellemetlen emlékeket. Nem a Csekonicsokról van szó. De a művelteskedő, nem gazdag magyarokról. Viszik-e a formák szerelmét? A szív megkönnyesülésének képességét? Az ellágyulás titkát? Az elmélyedés és álom szent orvosságát? Hitem szerint, aki Velencében élt, annak egy kicsit művésszé kell válnia, ha nagyon barbár volt is. Erzik-e ilyen metamorfózis a magyar publikumon? Ezren és ezren járnak Velencébe. De hiszen elkerülnek Rómába, Párizsba Münchenbe, Drezdába is. És — hazamennek.

Ősz van itt egyébként, csodálatos velencei ősz. Fázunk is olykor. A Lidón némely napon szinte hősködés fürödni. Persze hogy Wagner Szigfrid ilyenkor megfürdik. Egy-két divatos, párizsi színésznő is. Írók és művészek hónapja a velencei szeptember. A napokban korán bukott le a Hold. De fölséges képeket festett. Égessen Gauguin-szerűeket. És a csönd. Milyen csönd van most itt. Az a csönd, amely önmagához vezet el az embert. Az embert, aki szegény, olyan messze bolyong mostanában önmagától. Ez iajdalmas is, de szép. És Velence ilyen őszi napokon csupa fájdalom és szépség.

(Velence, szeptember.)

BN 1906 szeptember 30.

A. E.

54 A MARSEILLE-I KIÁLLÍTÁS

Marseille-ben azóta, hogy a Mariusok e jeles városáról írtam, nagy ünnepek estek. Fálhères elnököt angol, olasz és spanyol hadihajók üdvözölték. A Grand-Palais kényelmetlen terében nagyszerű és üres beszédek kongtak. A jó Fálhères büszken hivalkodott a francia kolonizáció sikereivel. No seba: meg a nemzet császára sem fog irigykedni. Mert a valóság az, hogy Franciaország nem ért a gyarmatosításhoz. Angolnak való mesterseg ez s Páris

minden tizedik lakója sejtí talán, hogy gyarmatok is léteznek valahol. Ezt is csak azóta valószínűleg, mióta egy divatos, bolond chanson kereng. Egy kis tonkini leányról. Tonkin, Tonkin, elmélkedik a francia burzsoá s megtanulja, hogy Tonkin a franciáké.

És hogy micsoda az, ami érdekes a marseille-i kiállításban? Természetesen az, ami francia. Például: mit tud csinálni a francia iparművészet raffinement-je barbár együgyűségekből. Egy kis pavilonban egy indokínai zenekar játszik. Ez meg leleplezi a Sidney Jones-ok tudományát. Az ember majdnem épen kapja a *Gésák* és más angol operettek minden fülbemászóbb nelódiáját. Ami bizarr, új, esztétikus, különös, azt a francia nagyszerűen tudja meglátni. Kambodzsa pavilonában ott látjuk Szizovatha király trónját persze. Szegény királynak táncosnőivel együtt reklámútra kellett mennie. Majdnem egy millió frankba került a kambodzsa szuverén útja. Így tudnak gyarmatügyekben gazdálkodni a franciák. A reklám nem ért meg tíz frankot sem. Elmes dolog volt egy külön-pavilont emelni a — tengernek. Híres expedíciók sok becses anyagát hordták itt össze. Főképpen sarki expedíciókat. Ez a kiállítás nemzetközi. Végtelenül becses a gyarmatok iskoláztatásáról beszélő része a kiállításnak. Erdély sok vidéke szégyenkezhetnék némely francia gyarmat általános kultúrája mellett. Hiszen nem is civilizátori szerepében marad el a francia gyarmatosítás. Financziális okosság nincs Franciaország kolonizáló politikájában. És az a szoliditás, amelyet még a szolid és alapos német sem tudott megtanulni. Teátrális, pózos, lármás az, amit sikerként mutatnak. Az az örök esztétika és irodalom. Algériának és Észak-Afrikának például óriási francia irodalma van. Kimutatták már, hogy Észak-Afrikához csak latin népeknek van jussuk. Mert ott mindenütt latin kultúra nyomaít találjuk. Még talán Afrikáról zengő verskotetek is vannak bőséggel francia nyelven. De, hogy a mohamedán lelket és világot megértsék, megközelítsék, meghódítsák, erre nincs talentumuk.

A kiállítást sem a hivatalos Franciaország rendezte. Rendezte Marseille város s legelsősorban a Paris—Lyon—Méditerranée vasúti társaság. És a francia Dél. Fallières-ék már csak a tósztokat s a dicsőséget aratták. A Méditerranée-tól különben Európa minden vasúti társasága tanulhatna. Ez a társaság érzi ám, hogy a modern életben mit jelent okos, nagyszabású lendítéseket adni a közlekedésnek. Évtizedekig üdvösen fogja érezni Dél-Franciaország ezt az ötletet. Még ha Marseille kiállításának is az lesz a sorsa, ami minden kiállítással: a deficit.

Azon a napon, mikor Marseille-ből elutaztam, újságíró ünnep volt. Olasz újságírók jöttek a kiállításra vagy százan. Olyan nagy

ünnap volt ez, mint egy fejedelmi látogatás. Lakoma volt még a kínai vendéglőben is, mert ilyen is van. Érdekesnek szerföltt érdekes kép volt. Jegyzőkönyves újságírók az egzotikus emberek-től népes pavilonokban. Bizarr és szép és ilyen az egész kiállítás.

(Velece, szeptember végén.)

BN 1906. október 2.

A. E.

55. ÚTI JEGYZETEK

(Ami Párizst Párizzsá teszi — Két kicsiség — a taximéter és az autóbusz — Mikor sehol sincs szezon — Nagyon szerencsétlen emberek — Málta és az angolok)

Párizst Párizzsá nem a bedekkeri nevezetességek teszik. Ezer apróság, millió serege a parányinak. Csak akkor érzi ezt az ember, ha elhagyta a várost, a Várost. Mintha levegőtlen levegőt szívna, akárhol jár. Szeretné önmagát megszégyeníteni s nevetessé tenni ezt a gögös misztériumot. Nem sikerül, mert ez a misztérium nem is misztérium. Csakugyan Athénból távoznunk, na Párizsból távoznunk. Egy nagy fórumról, ahol minden cselekvésünk köz-cselekvés. Ahol mindenkit érdekel minden s mindenki részese egy folytonos, összeomló érdeklődésnek. Íme eszembe jut két olyan kicsiny dolog, hogy szinte számárság. Három het óta utazok s járok-kelek vonaton, hajón. Ostoba bárkán, rossz napolyi kocsin, málta automobilon, velecei gondolán. Talán a tarka alkalmatosságok hozták enlékezetembe. Egy uapon, valami két évvel ezelőtt Párizsban taximéteres kocsik jelentek meg az utcakon. De nem is taximéteresek, hanem taxaméteresek. Egyelőre vagy ötszáz. Másnap az újságok az új rendről írtak sokat természetesen. Harmadik napon levelek érkeztek a lapokhoz. Hogy a taxaméteres kocsik — mozgó grammatikai botlások. A taxis — gögös szó s töve nem: a. Nem taxaméter hát, amit a nemetek botlása tett használt szóvá, hanem taximéter. Tíz nap múlva ki kellett cserélni a táblákat, s ma Parisban nincs taxaméter. Csak sok-sok ezer taximéter. A másik az automobil-onnibusz esete. Párizs négytíz, mikor a gyors onnibuszok evvel a hosszú névvel megkezdtek a forgalmat. Nincs ideje s kedve az embernek ilyen hosszú neveket használni. Egész Párizs versenyzett a kitalálásban s pár nap [*] múlva megszületett az autóbusz nev. Ma így hívja az automobil-onnibuszt egész Párizs. Ez a két kicsiny, szamar dolog.

Párizs. Az a Párizs, mely szinte individuum gyanánt él, szabályoz, szépfít, uralkodik. Mely befoly, beleszól még talán az álmainkba is. Ez az a kultúra, ami kultúra. Nem csodálatos épületek, múzeumok, utcák, gyárak által. Száz év se kell, s Berlint álmétkodva nézheti talán a párizsi is. Finom érzékenysége az intellektusnak, a rezonáló képesség, a nyugtalanság, a társadalmi együttélésnek valami kíváncsian nemes, derűs, indiszkrét fölfogása. Ez az.

2. A Riviéra még nyári, poros, tikkadt, szomorú. Monte-Carlóban egyetlen asztalnál játszottak. De már készült a szezonra a Côte d'Azur, mikor a napokban láttam. Ám a tengeri fürdők hívősek s Norvégia partjain pláne nem lehet meleg. Velence szép, szép, de semmittevő s nagyon pénzes uraknak unott is lehet már. Kairó még forró s Taormína felé is korán van még kormányoztatni a finom jachtokat. Emberi dolgot mívelünk, ha egy nagyon szerencsétlen társadalmi osztályról beszélünk. A világjáró milliomosokról, akik igazán nem boldog emberek. Ahol még a történelmi nemeség él s uralkodik, ott nem szomorú az ősz. Ilyenkor kezdődik a kastély-élet, a szüret, a vadászat. De nem minden ország Oroszország, Ausztria—Magyarország avagy Poroszország. Már a francia kékvérűek között is kevés a boldogok száma, akiknek kastélyuk és dominiumuk van. Ellenben mit csináljon az amerikai dúsgazdag? A fölcseperedett német, francia vagy angol burzsoá? Kastélyt s uradalmat vehetne, de nincs vérében az időpusztításnak az a fajtája, ami a tradicionális, történelmi nevű gazdagoknál dívik. Tehát az év nagyobb részében bolyong. Akkor amikor sehol sincs szezon. Fantáziája semmi, érdeklődése korlátolt, energiája kicsi. Fáradt a családi életre s tehetetlen a munkára. Nem kárpótolja a művészember fájdalmas gyönyörűsége sem, hogy énjét, lelkét egyre növeli. Szent komolysággal állítjuk, nagyon szerencsétlen emberek, de úgy kell nekik.

3. Málta érdekes világ s az ember megsejti benne, hogy milyen lehet az angol India. Vagy egyáltalában minden angol gyarmat. Hogy ahol vagyunk, ott angol az úr, érezzük azonnal. Hogy nem szeretik az angolt, azt is. Pedig a kormányzósági palotában, a máltai lovagok egykori rezidenciájában ott van a híres emléktábla, mely szerint Európa határozata s a máltaiak szeretete folytán az a sziget örökké Britanniáé. Afrikai forráság, hitvány vegetáció. De Málta lakói mégis jómódúak. Éli a maga életét a sziget. Külsején görög, olasz, francia, sőt mór hatás jobban látszik, mint az angol. Sebaj: Málta azért angol s az fog mindig maradni. Szeretni aligha fogják valaha is az angolokat. De kieserélni sem cserélnék ki más urakkal. Egy szkeptikus, művelt magyar ember mondása forgott a fejünkben folyton:

— Szép, szép a függetlenség, de nem kis nációnak való. Mai rendjében a világnak kis nép vagy kis ország számára a legszebb álom angol gyarmatnak lenni.

(Velenice, október 1.)

BN 1906. október 5.

A. E.

56. A KIS NÉPSZERŰSÍTŐK

Ambiciózus író-íffak még mindig okos ösvényen járnak, ha Nietzsche népszerűsítik. Sokan cselekszik már ezt, de Nietzsche még elég távol van a nagy publikumtól. Egy-két Nietzsche-tézis olhígításával még sokáig játszhatja az originális, vad legényt az ember. Ez csak példa, amit Rémy de Gourmont cikke sugallt nekünk. Ez a Rémy de Gourmont meglátott valamit, ami nem új. Nem új, de sohse volt olyan aktuális, mint ma. Észrevette az irodalom és művészet egyes exportörjeit. Talán nem is jó nev ez, hanem népszerűsítőit. Mindjárt megmagyarázza a dolgot Rémy de Gourmont egy-két példája. Íme Paul Verlaine: a vagabundus vén szatír. Az a szegény bolond, aki Anatole France szerint új művészetet kreált s aki századának legjobb költője volt. De nagyon onmaga volt, új és különös. Nem hófehér élete visszariasztott öle minden erkölcsi polgárt. Tömeg-népszerűség nem határozatott az számára, mert ő a megfinomodott, az abszolút híve volt. Halálakor megjelent egy új költő. Már észrevenni is úgy veszik, hogy egy kis versét Verlaine versei közé sorozza valamely hebehurgya kritikus. Fernand Gregh az ifjú poéta neve. Gazdag tui, nem kegytelen pénzért írni s ma már majdnem híres költő. Nem csinált mást, mint Verlaine-t — közelebb hozta a publikumhoz. Átírta a Verlaine érzéseit és verseit. És az a publikum, mely Verlaine-t nem értette s kinevette, Gregh-nek tapsol. Ugyanílyen a hajos Noailles grófnő esete. A grófnő Párizs kikiáltott eleven csodaja, költőné és zseni. És hogy olvassák a verseit, amelyeket csak a kiválasztottak élveztek annak idején, mikor Francis Jammes írta meg őket. Ilyen Gregh-jai és Noailles grófnői minden nagyszerű egyéniségnek vannak. Nemcsak írónak és művésznek, de tudosnak, szociológusnak és publicistának. Kimondják az újat, a melyet s abban a percben még idegent. Egyen-ketten halljak s az enberek ügyelem nélkül rohannak el mellette. Jön a népszerűsítő, folkapja, népszerű, édes ízekkel megitatja s fölzug a taps. Semmi új nincs a Rémy de Gourmont meglátásában. Sőt mindez kissé komikus

volna sopánkodásnak. De érdemesnek érdemes olykor valamit ötletből le-leírni. Rémy de Gourmont néhány divatos írón akart nagyot ütni. Nem ütött nagyot. A nagy publikumot ez nem érdekli. Nem is volna hajlandó meglátni, még ha tudná is. A kevesek pedig, a művészet értői vagy gourmand-jai mindig látták s tudják ezt. Istenem egy-egy szép Heine-versből hány száz jó verset írtak már. És Ibsen epizódjaiból még az unokáink is kapnak majd szenzációs drámákat.

BN 1906. október 5.

Lellei

57. A LAGUNÁKON

I.

Egy öngyilkos

A Danieli-fogadóban megölte magát egy budapesti magyar. Otthon, Budapesten bizonyosan tudják már azóta, hogy kicsoda. A velencei újságokban eltorzított, kiejthetetlen a neve. Úgy írják a nagyon falusias fokú velencei lapok, hogy beteg volt. Ezért kószált már hetek óta napos Itáliában. S ezért választotta ki le-számolóhelyül éppen Velencét. Muranóból jöttem s gondolám véletlenül találkozott a gondolával, mely a halott magyart vitte. Még meghallgatott, szegény, egy trombitás hangversenyt a Márkus-téren. Azután vette kezébe a revolvert. Velencében pedig egyenesen bosszantó a halállal találkozni. Olyast érzünk, hogy ez minket céloz. Álmodó, fáradt, renyhe személyünkben. Csodálatosan elváltozott a lagunák rejtőző, öreg, talányos lelke. Valamikor szerette a párás meleg, omló vért. Oh, miként szerette. Ma nyögve, vén fürgeséggel bujik a halál elől. Velence nem az élet kikötője s nem a halálé. Valami nagy és még kifejtetlen emberié: a tartós féléleté. Amiben élet és halál benne van ugyan, de összefolyva. Álom, emlékezés, lemondás, várakozás. Csak láz nincs, csak cselekvés nincs, csak bátorság nincs. Velencében nem szabad, nem illik, halálosan bátornak lenni. Szegény öngyilkosa a Danieli-hotelnak, be nagyon beteg lehetett, hogy ezt az illetlenséget elkövette

II.

A különös magyarok

A derék Fabricio, a Hungária-hotel gazdája, nagy ünnepet rendezett. A Lidó magyar hoteljének avatóünnepét. Elmlélázott egy kicsit az ünnepen s a pezsgőnél, mely francia és jó volt, megkér-

dezte diszkrétén tőlem, amit már megkérdezni okvetlenül régen készült:

— Ugy-e hogy számárság volt Hungariának keresztelni ezt a hotelt?

— Ha a magyar vendégekre számít, akkor bizony, bocsánat, számárság volt.

Még jobban elmélázott az én Fabricióm. Nagyon sokára es csendesen mondogatta:

— Különös emberek, hajh be különös emberek a magyarok. Csak úgy lehet kedvükben járni, ha nem jár kedvükben az ember.

Nem akartam megmondani Fabriciónak, hogy klasszikusat mondott. Mintha csakugyan ilyen különös természetünk volna nekünk.

III.

Dal a nászútról

Egy híres, öreg francia poéta új versét olvasom Velencéről. Semmi új benne, a régi dal, de csodálatosan forró szépítése a múltnak. A múltnak, mikor ő Velencében járt ifjú hitvesével. Az irodalomtörténetnek majd még joga lesz megírni, hogy ez a poéta nem szerelemből nősiült. Gethes legény volt, kiből csak az írói ambíció tartotta az életet. Túlélte a feleségét s learatta a learatható dicsőséget. Közben magának élni, szeretni, érezni és szenvedni elfelejtett. Bizonyosan már Velencében sokszor terhére volt a felesége. És ma milyen forrón, szépen tud emlékezni. Ha hazugság, akkor is föler sok ezer csókos, bolond órával, egy tizenkétezer lőerejű fiatalsággal s egy egész élettel. És látok nászutazó párokat bőséggel Velencében. Némelyek deliek, szépek és majd felfalják a szerclemtől egymást. Föltétlenül igazuk van ma s az ember akár sírva irigyelheti a csókjukat. De a csókók után? Sohse fognak ők olyan forrón, olyan boldogan, olyan szépen emlékezni Velencére, mint a vén poéta. Helyes dolog ám az, hogy nyomorékjainak fantáziát adott a Sors.

(Velence, október 4.)

BN 1906. október 7.

A. E.

I.

Egy francia darabont

Clemenceau egy darabont, egy haladó párti — Franciaországban. Nacionalisták írják, hogy már régen ajánlgatja hazáját Vilmos császárnak. Ezer szerencse, hogy Vilmos ezidőszerint nincs vásárló kedvében. Pedig Karlsbadból a múlt hetekben ezért ment egyenesen Berlinbe Clemenceau. Nos, ez a darabont, ez a haladó párti Clemenceau szűkebb pátriáját, Roche-sur-Yon-t látogatta meg a minap. Beszédet tartott ott s istentelen lelke úgy ellágyult, mint egy gyermeké. Végignézte egy pillanat alatt az utat, mely a szülőföldről őt egykor elvezette. Mennyi küzdelem, mennyi könny, mennyi siker s mennyi csalódás. Hány sebet ejtett gonosz ellenségen s hány kegyetlen sebet visel a szívében titkon ma is. De erős volt, mert szülőföldjének ereje élt benne. Pár évvel ezelőtt már eltemették, mint erkölcsi halottat. Szülőföldje és géniusza föl-emelte: ma Franciaország leghatalmasabb minisztere. Ő, aki hazaáruló, akit már eltemettek az ellenségei. Elégtételét rohanó udvariassággal hozta meg az idő. És ő ime könnybelábadt szemmel áll meg szülőföldjén. És zengi a szülőföld dicséretét. Azt írják a lapok, hogy vele sírtak a hallgatói is. Olyan forróan, könnyesen tudott arról beszélni, hogy mi a szülőföld. Mert Clemenceau művész is. Nem csupán hazaáruló és miniszter. Vad, nagyszerű temperamentum, költő és ember. De ezek után pláne nem fog szóba állni vele Vilmos császár. Nyilvánvaló, hogy Roche-sur-Yont nem adná el Clemenceau. Már pedig vagy egész Franciaország vagy semmi. Manapság a hazaárulók nem korrekt üzletemberek.

II.

Utaznak az oroszok

Írják, hogy a Riviérára már sokan érkeztek s Velencében is most ők vannak legtöbben: az oroszok. Azóta otthonosak Európában mióta otthon bajok vannak. Nagylercegtől jómódú szatócsig mindenki világjáró. Párizsban néha annyian vannak, hogy elkerülni nem tudják egymást. Persze, hogy a vacogó fogú francia tőkés jóra véli ezt. Utazuak, gondolja, mert sok a pénzük. Még sem lehetnek olyan nagy veszedelemben a kölcsönadott milliárdok, mint gonosz

hírlapok állítják. És az sem igaz, hogy szomorúak. Cannes egész szezonban zajos az orosz cécóktól. A világjáró orosz nem szomorú ember. Igaz, hogy így regényesebb volna. De nem szomorú, sőt éppen ellenkezőleg. A franciáknak van egy elmés, vigasztaló mondásuk. Ha a nihilisták jutnak Oroszországban kormányra, az is — kormány lesz. A kormánynak pedig legfőbb kötelessége a régi adósságot törleszteni s az újat csinálni. Az oroszok is ilyen filozófiával nézhetik a dolgok veszekedett folyását. Ha a nyakunkon marad a fejünk, nagy baj nincsen. Mindenképpen jobban lesz, mint most van. De ezt a filozófiát azok, akinek pénzük van, evvel bővítik ki. de addig mégis csak biztonságosabb idegenben élni.

III.

A legjámborabb pápa

Azt hitték, hogy ő lesz a legjámborabb pápa. Velencében pláne azt hitték. Most azután bámulva néznek az ő megvadult ex-pátriárkájukra. Pedig Velencében tudják ám a pápát szidni. Hallgattam négy évvel ezelőtt a Quadri-kávéházban egy politizáló, olasz társaságot. Egy olasz újságíró meséli nekem, hogy majdnem minden héten új, klerikális lap indul Olaszországban. És nem a régi hangon írnak. A kis Difesa, például, a velencei klerikális lap, úgy harap, mint egy veszett macska. A klerikális egyesületek száma Olaszországban három év óta megduplázódott. A legjámborabb pápa félelmetesen dolgozik. Brutuskodott, játszott a mamlasz aggot itt Velencében. Most azután őszinte.

(Velence, október 6.)

BN 1906 október 9.

A. E.

59. ÚTI LEVELEK

— Magyarország és az antimilitarizmus —

Csak éppen, hogy Hervéje nincs még Olaszországnak. Antimilitáris forradalma azonban van és nem várt vezérre. Futva ég ez a forradalom, mint a lápi tűzeg. Bújva, harapózva ki-kitör, s körülárkolni nem lehet. Schova se jöhetett volna rosszabb időben. Franciaország elbírja. Hiszen a revanche-ban már talán Déroulède sem bizakodik. Ellenben bölcs entente-okkal bebiztosították magukat a franciák. S ha Vilmos császárnak bolond kedve jönne?

Vannak már más császárok is Németországban. Bebel és még vagy három millió más. Olaszországnak nincs ilyen kényelmes Németországa. Mert Olaszország Németországa — Ausztria.

Aggódnak a szocialisták is Olaszországban. Éretlennek és bajosnak tartják a propagandát. Az Avanti sorra szólaltatja őket. A szocialistákat, republikánusokat, radikálisokat. Hervének alig akad egy-két olasz védője. Érzik ezt a csúnya fonákságot. De szídják az antimilitáris forradalmat és Hervét. Kertelnek, hebegnek s az ügyesebbek — Ausztriára kennek mindent. Lazzarini [szerint] például „Olaszországnak szerencsétlen helyzete van. Szomszédja a klerikális-feudális Ausztriának. Szép, szép az antimilitarizmus. De nekünk Ausztria mellett ma még lehetetlen.” Bissolati, Ojetti, Chiesi, Calvi, Viazzi, stb. mind ezt hajtják. Tudományos és új argumentumok után nem is kapkodnak. Az egyetlen Labriolának jut eszébe egy okos dolog. Hogy Olaszországnak van egy sürgősebb propagandája: meghódítani a szabad gondolatnak az — iskolát. Amiben talán igaza van — a dilemma lényege körül. Mert igazuk van ám azoknak is, akik Ausztriára terítik a vizes lepedőt. Ha ezek nem is veszik észre, hogy szegény Ausztria csak — cégér.

Ausztriát csúfolni vagy vádolni könnyű. Buta, gonosz, szerencsétlen, de hálás sujet ez az Ausztria. Ám mit csináljon Habsburgjaival s boldogtalan, szerteszét-vágyódó önmagával? De azt talán rosszul látják Olaszország fő-fő radikálisai és szocialistái, hogy Ausztria kényszeríti fegyverbe Európát s első sorban Olaszországot.[*]. Ma Európában — nemes, szép kis szerep — Magyarország a legmilitárisabb ország. Talán egyetlen olasz politikus sem sejtí ezt azok közül, akik az Avanti-ban hadonásznak. A Balkán egy előkelő, permanens béke-kongresszus mellettünk és alattunk. Egész Európa ideges görcsök közt rázza testéről a szipolyozó, kultúra-és boldogságevő hadsereget. Magyarország hadsereget akar minden áron. Haladás, kultúra, boldogság áráu is. Ha Ausztria lemondana ma a maga militáris felsőségéről azzal, hogy legyen Magyarországa a hadsereg minden fizetéssel egyetemben, a koldus Magyarország elvállalná. Mert akkor volna csak örök a tízezrek uralkodása. S mert úri kenyérhez jutna egy eltartásra váró, teljesen értéktelen, munkára képtelen, tatár-agyú, züllött társadalmi osztály. Nem igaz, hogy Ausztriában van a székhelye a feudális-kerikális uralomnak. Igen: Ausztriában székelnek a Habsburgok. De Ausztriának erős polgársága s nemcsak öntudatos, de már politikailag is beérkezett proletársága van. Ausztria parlamentjében már van olyan párt, melynek teljességgel *je m'en fiche*, hogy kié a hadsereg. Ha Magyarország kívánja, annál jobb, bírja békével. Mi Európa homlokán szeretnénk tombolni egy hadsereggel. Babonás, barbár,

kulturátlan imádása a vitézi parádénak s a fegyvernek sehol a világon nem él még olyan középkoriasan, mint nálunk.

Ime, ami még alig jutott valakinek az eszébe s ami valóság: az antimilitarizmusnak Magyarország az első akadály. És nem Ausztria, mint a megriadt Olaszország véli. És ha minden társadalmi javulásnak a hadsereg áll útjában — mi állunk. Magyarország: a mágnások, papok és kocsis-urak Magyarországa. Ezt a Magyarországot demokrata, magyar Magyarországgá változtatni annyit jelentene száz nagy dolog mellett, mint ettől a csúnya szégyenfolttól is menekedni.

(Milánó, október 10.)

BN 1906. október 13.

A. E.

60 ALBERT HERCEG

— Monte-carlói levél —

Suttogják, hogy tegnap megint revolver puffant Monte-Carlóban. Amszterdamból hozott magával csinos kincseket egy gyémántköszörűs. Úgy kell neki: egy hollandusnak több esze lehetett volna. Albert herceg ugyan nem hullat könnyet érte, ha megtudja. De nem tudja meg, mert őt nem érdekli a gyémántköszörűsök dolga. Nem sejti azt a világ, milyen nagy ember a kis Monaco fejedelme. Bölcs és művész ember Albert herceg, aki még ezt se bánja. Hát kiről tudja igazságosan a világ, hogy kicsoda? Vilmos császár vagy akár egy Rothschild is szívesebben lenne az álmodó burzsoá. Albert császár bizonyosan nem cserélné velük s igaza van.

Az embernek van egy országa: Monaco ugyan, de ország. Az embernek van pénze: bőzös pénz, de sok pénz. Neve van, rangja, egy kis esze is. Albert herceg állapota ez. Ám ha csak eddig volna, utálatos volna. De nem az, s hogy nem az, ez az Albert herceg kiválósága. Kezdve ott, hogy Sedannál hőiesen harcolt a franciákkal a németek ellen, az élete tele van, ha nem is heroikus, de igen nemes, emberi cselekedetekkel. Gotha almanachja szerint egyik legjelesebb család az ő családja Európában. O fűtyölt erre az irigyelt ösiségre s alapjában van olyan demokrata, mint Gambetta volt. Nem félt az erénycsöszöktől és hipokratáktól! Igen, Monte-Carlóban egy elegáns pokol várja a kárhozni akarókat éjjel-nappal. De, aki fél a kárhozástól, az imádkozzék és ne jöjjön ide. Lőnnék a csöppnyi országnak a népe mennyien megél ebben

a pokolból. És a szennyes pénzből gyönyörű, fehér eszmékre tud áldozni bőségesen Albert herceg. Nincs tudományos, humánus vagy művészeti cél, amire ne kerülne Monaco piszkos aranyaiból. Az északi sarkra akar eljutni egy fantaszta. Albert herceg támogatja. A délire? Akkor is. Természettudományi társaságok apró pénze elfogy. Albert herceg ad nekik. Pénz kell egy tudományos bűvárlatra, van. Nem fogynak a képek a párizsi Szalonban, Albert herceg képeket vesz. Monacóban nincs koldus. Monaco kórháza majdnem páratlan. Még Párizs szegényeinek is tud sokat juttatni Albert herceg. Monacóban épül az oceanográfiai múzeum. Egyetlen lesz az egész világon. Monte-Carlóban most építik a múzeumot, mely vetekedni fog sok híres pinakotékával. Sok szépet és jót mívelhet az ember, ha pénze van. Monaco fejedelme ezt teszi. Lehet szidni, átkozni, de irigyelni is. Szereti a verset, a muzsikát, a színpadot. Tud érdeklődni, olvasni és lelkesedni. Hát nem irigyelni-való ember-e?

Az asszonyokban, főképpen feleségekben, nem volt szerencséje. Hja, a régi babona igaz lehet: az ő szerencséje a játék. Ám még ezt sem lehet tudni. Ha jól tudom, már két felesége volt. Ha nem három. Elhagyták, s most egy sincs. Hátha ez is szerencse.

Balga, boldog, kalandor vagy szerencsétlen emberek számára ezt a Monte-Carlót ugyis megcsinálták volna valahol. Így legalább szép helyen csinálták. Szépen él belőle valaki, aki tud szépen élni. Jó és szép célokra jut a csúnya pénz egy része. Több helyességet és igazságot szabad-e a földi életben kívánni?

(Monte-Carlo, október 17.)

BN 1906. október 21.

A. E.

61. ÚTI JEGYZETEK

I.

A kártyás magyar

Milánóban, alkonyatkor, a Dóm előtt egy tramwayra vadásztam. Lihegő, sietős, lázas volt ez az esti óra s haragudtam. Egy legény tuknálta reám majdnem perverz buzgalommal a képes kártyáit. Franciául, olaszul, németül ráztam a nyakamról. Végül is ékes, magyar ígéket adott nyelvemre a düh:

— Menjen a fenébe.

Meghőkölt az én legényem s kacagott egy hangosat. Nyomban faképnél hagyott s csak messziről hallottam már:

— A fenébe?

Szaladtam utána s nehezen utolértem.

— Maga magyar?

— Nem. Csak tudok egy kicsit magyarul.

Vonogatta a vállait, untatta a dolog s menni akart.

Sok kérésre vallott. Szabolcsi fiú, neve nincs. Két éve kóborol a világban. Az ő dolga, hogy miért. Milánóba egyenesen Amerikából jött a kiállítás végett. De csalódott s utazik innen Londonba. A magyarokat sikeresen kerüli.

S e percben már zsebrevágta a kártyáit. Derék, szép fiú. Értelmes, bátor, egy kicsit szomorú. Ez Nyíregyházán palotást táncolhatott valamikor úri, műkedvelő-estéken a színpadon.

— Hát most már adjon kártyákat.

Gőgösen egyenesedett ki:

— Most már? Most már nem.

Ellenben úri módon szegődött mellém. Megkereste az omnibuszomat. Fölsegített reá, nagyon huszártisztesen búcsúzott és eltűnt.

II.

A kitagadott magyar

Egy világjáró Goldstein Számi könyörög a konzulátuson. Okosabb, ha nem mondjuk meg, melyiken. Talán az írásai nincsen[ek] rendben. Talán az orra ellenszenves a könyörgő legénynek. Sehogyse akarják megszavazni számára a hazautazást. Eddig németül beszélt a legény, de most hirtelen magyarul kiált föl:

— Önök persze csak a magyarokat kínozzák így meg?

Egy frnkocska tud magyarul. Nagyon méltatlankodva válaszolja:

— Mit beszél? Maga magyar? Maga nem magyar.

Tanulság: néha még magyar önérzet is ágaskodik a legosztrákbabb konzulátusokon. Bizonyos esetekben.

III.

Az előkelő magyar

Monte-Carlóban nagy mulatság, ha az ember unatkozik: a találódsdi. Belebámulni a furcsa emberek arcába s kisütni, hogy ki micsoda lehet. Ez amolyan pihentetője az idegeknek, jobb a

kék és zöld színek bámulásánál is. Ez itt német, mert izetlen és durva. Meggazdagodott pék Hamburgból vagy pomerániai junker. Ez amerikai, az francia, amaz okvetlenül portugál. De ime, a játékasztalok egyikénél valaki lármázik. A szolgák sugják mellettem, hogy ez régi type. Mindig civakodik, marakodik. Mindig van egy tétje, amit reklamál. Mindig van egy panasza, melyet el kell csöndesíteni. Megállapítom, hogy ez meggazdagodott orosz kaviárkereskedő. Okvetlenül meggazdagodott, mert másképpen kitették volna már régen a szűrét a kaszinóból. A postára együtt érkezünk egy délelőttön. Mondja előttem a nevét. Históriai magyar név, úgynevezett históriai. Otthon is zsugori, de grandseigneuri módon. Itt oly zsugori, mint egy piszkos orosz szatócs. Istenem, hát még csak nem is — urak?

(Nizza, október 18.)

BN 1906. október 24.

A. E.

62. JEGYZETEK

I.

Ami Spanyolországban botrány

Toledo érsekének majdnem negyvenötezer korona jövedelme van évenként. Sok ez, ha meggondoljuk, hogy Krisztus urunk idejében harminc tallérért egy apostolt lehetett vásárolni. Sőt e harminc tallérért magát Jézust árulta el Judás, mert olcsó korszak volt az. De hogy a koldus Spanyolországban negyvenötezer koronát kapjon ma valaki azért, mert kedvére cselekszik az égnek, ez botrány. Spanyolország kultuszminisztere mondta azt így, hogy botrány, egy francia újságírónak. Ha a toledói érsek kegyes életet él, abból neki van haszna, mert a mennyországba fog jutni. De mennyország is, évi negyvenötezer korona is, olyan országban, ahol a miniszternek alig van huszonnégyezer koronája, s ahol már olyan nagy a nyomorúság, hogy tolvaj sem lesz nemsokára, mert nem lesz kitől lopni, s a koldusok egymástól koldulnak: ez sok. Spanyolország, a legkatolikusabb és legbigottabb Spanyolország ámulatba ejti az egész világot. Spanyolország szeretne föltápáskodni a porból s csodálatosan megérezte, talán az utolsó pillanatban, hogy a papságot kell leráznia magáról. És a többek között Toledo érsekének nem lesz sokáig negyvenötezer koronás jövedelme. Így éhező népű, egy szegény, egy agyon-üdvözített országban. Százötvenezer spanyol paraszt vándorol ki évenként, majdnem annyi,

mint magyar. Magyarországon kisprépostok zsebelnek be évenként esetleg kétszer-háromszor negyvenötezer koronát is. Spanyolországban is gróf a kultuszminiszter, szintén a jezsuitáknál tanult: gróf Romanonesnek hívják. Ő ma a spanyol Combes s őt gyűlölik ma legjobban a Vatikánban. Nekünk is van okunk őt gyűlölni, magyaroknak. Most már a spanyol barátok is majd szépen Magyarországra fognak besomfordálni. Lassanként aztán csak papok, apácák, urak, hajdúk és sekrestyések fognak Mária országában élni. Végképpen mi fogjuk szállítani a legtöbb kivándorlót az elkárhozott, de kenyéradó országoknak. Viszont a mennyország lakóinak legnagyobb kontingensét is mi fogjuk adni s ez a fő.

II.

Goethe és a szegyéntáblák

Jéna után fölsóhajtott a majdnem hatvanéves Goethe:

— Végre. Remélem, hogy Napóleon és katonái nem fognak annyit háborgatni, mint a kedves poroszok.

Nincs az az alldájs, ki le merné tagadni, hogy Goethe installálta a franciákat. Hiszen historikum, hogy Berlin népe is ovációval fogadta a francia hódítókat. És Goethe német lelke nem borult el egy pillanatig sem. A németek félistene bűvárkodott tovább. Talán valami orvosi munkát írt. Talán Faustját idézte meg és hordozta meg a talányos, rejtelmes univerzumban. A német félisten tudta, hogy még egy Jéna is csak apró incidens olyan nép életében, amelynek élni joga van. S amilyen fölséges és öntudatos géniusz volt, talán még azt is gondolhatta: ezer Napóleon nem tiporhatja el azt a népet, amelynek egy Goethéje van. És örült a francia győzelemnek, mert dolgozhat tovább. Örült Napóleonnak s a francia környezetnek, mert egy nagy kultúra levegőjét hozták. Elfogadta Napóleon barátságát és rendjét. És dolgozott a német kultúra dicsőségére. Sem Jénában, sem Weimarban eddig még nem állítottak szegyéntáblát e nyomorult gyász német emlékére.

III.

Amit Longchamp beszél

Longchamp lóverseny-forradalma megrémítette Franciaország minden gondolkozó emberét. Szűz Mária, Szent József: ilyesmi történiük Párizsban, a huszadik században. Hogy Párizs ma is könnyen csinálna forradalmat, ez megismerésnek öröm. De

két lóért, húsz frankért s néhány klubmajom megfenyegetéséért, kérdi az egyik francia publicista: hát ezért gondolkoztak Flaubert, Taine és Sorel? Ezért festett Puvis de Chavannes, faragott szobrot Carpeaux s komponált Berlioz? Ezért írták verseiket Hugo és Verlaine? Ezért konstruálták meg regényeiket Balzac és Zola? Ezért a népért, mely ha kell, forradalmat csinál két lóért, és meghal a lóversenyekért? Oh ezért, bizony csak ezért. S ahol még az az elégtétel sincs meg, hogy Flaubert, Taine, Sorel, Puvis de Chavannes, Carpeaux, Berlioz, Hugo, Verlaine, Balzac és Zola — voltak? Hát ahol még ezt a forradalmat se tudnák megcsinálni? Amit Longchamp beszél, az szörnyűség bizony. S egész korunknak a szörnyűsége. A XIX-ik századnak sikerült csinálni egy új emberiséget. A gondolkodástól, esztétikától elidegenítettet, külsőségest, zagyvát, eldurvultat. A Ville-Lumière-ben az emberek lóversenyért élnek és ölnek. És kacagtató ráadásul tele van humánus jelszavakkal a lóversenyző Párizs és a világ.

BN 1906. október 29.

A. E.

63. AZ ÓPIUM

Charles Baudelaire áldozhatott az *Idole Noire*-nak: poéta volt. De a Lutin parancsnokának nem szabad lett volna ópiumot ennie. Az elsüllyedt, szerencsétlen, tenger alatt járó francia gőzösnek[*] az ópium volt a veszte. Beszélik, hogy a Lutin parancsnoka egyszer Párizsban tizenöt napig nem mozdult ki egy ópiumos-barlangból. És Franciaország hadihajóin ezer és ezer ember szedi a szent győgszert, az ópiumot. Ahány francia Keleten járt egyszer, közelében Kínának vagy Japánnak, mind az ópiumé: az *Idole Noire*-é. Brest, Cherbourg, Lorient, Rochefort tele van titkos ópiumos-lázakkal. Itt, a francia Délen, mindenütt hódít ez az édes, gyilkos ragály. Nizzában minden pénzes idegent megkörnyez az ópium. A: *just, subtle and mighty* mámor, mint Thomas Quincey nevezte, az *Egy ópiumevő vallomásainak* híres, boldogtalan írója.

Toulon, a régi, szent Provence városa, ma az ópiumevők Mekkája. Ernyedten, sápadtan, nehéz álmodokkal járja Toulon utcáit száz ember. Fizeknek este, a sétatéren, hiába szól a muzsika. Holdas, dalos esték hangulatai hiába hívják őket. Színláz, hangverseny, friss nők, séták, díszes üzletek s polgári elhatározások nem léteznek az ő számukra. Mert nít adhat azoknak Toulon, Párizs s az egész világ, akik az ópiumi álmait, édes, mély, bús

zsibbadtságát nyerték? Őt olyan élet, mint az élet, sem adhat azoknak már semmit. Azok már mindent éltek, ami életre emberi idegrendszer alkalmas. Hát ha még esztéta egy kicsit vagy beteg hedonista a szegény ópiumpipás. Akkor minden Wilde Oszkár elbújhat avagy ópiummámorát szerelembe mártja az *Idole Noire* imádója. Ópium, ölelés, esetleg művész-fantázia: Mohamed paradicsoma unalmas fészek az ő megálmodott paradicsomuk mellett.

Franciaországban ismét fölajdult a sajtó az új nemzeti veszedelemre. Képzelsen el valaki egy új Trafalgárt, hol győzni akaróának a francia hajók. Ópiumszívó tisztekkel, törött matrózokkal, akiknek minden mindegy, mert életüket már úgylis megsokszorozta az ópium. Az orvosok úgy vélik, hogy a Lutin parancsnoka boldogan süllyed[t] el szerencsétlen embereivel, akik között talán egy sem volt ópiumevő. Ezek őrzöngtek, birkóztak, hörögtek, mert ők szerették a csupasz, a bajos, az ópiumtalan életet. És meg kellett halniok, mert olyan valaki parancsolt nekik, akinél már összefolyt a két legnagyobb mindenség: a létezés és a nem létezés.

És ez megrendítő, akárhogy nézzük. Hiszen nem a Quincey-ké s nem a Baudelaire-eké mégsem ez az élet. Nem a mienk, akik esetleg tagadjuk, becsméreljük s könnyen levetjük. Hanem akik szeretik s ezek vannak többen, sokkal többen. És megrendítő, hogy az élethez ragaszkodó életék sorsa hányszor van az életet nem becsülő kezekben. Ez gyalázatoság. Jogunk van mindenféle ópiumokban keresni az élet gyögyyszerét, de csak a magunk hőrére.

(Nizza, október 26.)

BN 1906. október 30.

A. E.

64. JEGYZETEK

I.

A boldogság fátyola

Budapesten, a Nemzeti Színházban, talán játsszák még Clemenceau drámáját, a *Boldogság fátyolát*, ezt a kínai köntösű, naiv parabolát. Vigasztalan morálja a mesének az, hogy csak azok boldogak, akik nem látnak. Hajli, sok oka volt az időben, mikor e darabot írta, így éreznie Clemenceau-nak. Még csak Budapest elfogadta valahogyan a Clemenceau darabját, de Párizst rettenetesen untatta a Clemenceau meséje. Párizs nem szereti azokat az írókat, akik az élet ellen prédikálnak. Igazat ad nekik, de jó, jó.

miért ilyen szomorú dolgokról beszélni? És ime Clemenceau, a politikus, maga is dezavualta az író Clemenceau-t. Azóta birkózott, harcolt, s ma Franciaország hatalmas miniszterelnöke. Ha elhitte volna azt, amit az az író Clemenceau hirdet, ma is csak — író volna. Ebből csak világos, hogy karriert csak az írók csinálnak, akik maguknak sem hisznek s akik nem veszik nagyon komolyan az irodalmat. Ám az sem lehetetlen, hogy Clemenceau arcán most is ott van a boldogság fátyola. Csakhogy most ezt a fátyolt, ezt a vakságot — hatalomnak hívják. Fejeljük meg hát a Clemenceau-darab morálját így ni: boldogak a vakok és a hatalmasak.

II.

Egy orosz bolond

Párizsban, 1867 június hatodik napján, Berezovszki Antal két revolvergolyót lőtt III. Napóleon császár vendégjére: II. Sándor cárra. Nem találtak a golyók, de Berezovszkinak bűnhődnie kellett szörnyű tetteért. Örökös kényszermunkára ítélte s Új-Kaledóniába küldte a bíróság. Mi minden történt azóta Európában. Hol van III. Napóleon s hol van II. Sándor cár. Hány milliószor átkozták meg azóta sírjukban is ezt a két császárt. Ám Berezovszkira nem gondolt senki azóta sem. Negyven éve szenved kizárva a világból két ártatlan golyó miatt. És most Franciaország megkegyelmez neki. Megkegyelmez neki pedig azért, mert szegény Berezovszki megbolondult. Ezt ugyan hamarabb is megtehetette volna. Oroszországba azonban aligha engedik be a bolond Berezovszkit. Félnék, hogy amilyen bolond, még II. Sándornak nézi II. Miklóst. Franciaország fog lakolni azért, mert bosszút állott III. Napóleon vendégeért. Nyakán marad egy orosz bolond, aki akkor volt a legbolondabb, amikor valamelyik császárt vagy mind a kettőt el nem találta. Mennyivel kevesebb vér és könny ömlött volna Európában.

III.

Amit idegenek látnak

Talán kevesen olvasták otthon az öreg Temps csúfolódó cikkét. A mi Rákóczi-ünnepségeinkről írt nagyon furcsákat a párizsi lap egyik krónikása. Saint-Simont, a hallhatatlan gonoszt, a zseniális rossznyelvűt citálta Rákóczi ellen. És egyben tréfásan-komolyan jól odamondogat Magyarországnak, mely fütyül Európára. Úgy és ma is annak örülnek a magyarok, ahogyan és aminek ezer év

előtt. Hőseiket és nagy embereiket ma is a verekedő fajtaból választják. Unnepi pompáért, pompás dikciókért, egy kis szímbőlumért odaadnák az egész rongyos, való világot. Így a Temps s kár volna fölháborodni azon, amit ír. A Temps embere nem érthet minket s nem tudhatja, ki nekünk Rákóczi. De a csúfolódó cikknek egy mondata majdnem megdöbbenti az embert. Azt írja a Temps, hogy kutyanéhez sorsuk lehet Magyarországon az európai gondolkodás és haladás embereinek, ha vannak ilyenek. És nem a Temps krónikása az első, aki ezt sejtí és írja. Komolyabb hangon s komolyabb helyeken is írnak már erről Nyugaton. Kívülről meglátják, hogy ott bent rossz dolguk lehet a reformátor-szellemeknek. Ez valami, amit Magyarországon meg kell tudnia mindenkinek. Hogy idegenben is látják azt a példátlan reakciót, mely ellen szinte reménytelenül kell harcolniuk a magyar intellektuelek kicsiny seregének. Micsoda nagy lehet a mi elmaradottságunk, ha messziről is ilyen precízen látják. És micsoda bizalmat adhat mégis a mi embereinknek az a szervezetlen, hatalmas republika, mely polgárainak ismeri bármely országból azokat, akik a haladásért, az újtásért küzdenek s melynek önkénytelenül tagja mindenki, akit e harc lelkesít. Még ha Montenegróban vagy Szudánban él is. Ez az új szabadkőm[íves]ség, ez a legmagasabb internacionálé; minden modern elméknek testvérisége.

BN 1906. november 1.

A. E.

65. RIVIÉRAI KÉPEK

Ime a Hold kék, esti tengerszérűkre fehér, finom ezüstkévéket ágyaz. Saint-Martin és Monaco állnak keményen, haragosan egymással messze-szemben. Őh ez még nem az a bizonyos szezon, de sohase szebb a Riviéra, mint most. Némely estéken ajánlatos korán lefeküdni, mert túlságosan szépeket lát s határtalanokat gondol az ember. Ez a csodás ősz s amott egy hajó, melyről muzsikaszó jön.

Tegnap meghalt Monaco maire-je, gróf Castaldi. Monte-Carlóban elhallgattatták az olasz muzsikusokat a gyász jeléül. A játék nem állott meg, de az olasz muzsikusok elnémultak. És jött az este és mit csináljon Monacóban az, akinek ilyenkor muzsika-szomjúsága van. Hiirtelen egy pompás, vörös hajón fölgylnek a lámpák. Kemény, vad, vidám mars zendül s a sétálók meglepetve néznek a tengerre. Meglepetve verik vissza a muzsikát a szép, különös árnyékú hegyek is.

A hajó kacéran megmozdul s majduem tánc-ábrákat ír le. Nem fantom-hajó ez, de egy amerikai milliomosnak valóságos jachtja. Soha szebb báltermet e ringó, úri, fényes, vörös hajónál. És a hajó szalonjában táncolnak és ideges asszonyok furcsákat kacagnak, szinte félelmesekeket a hajón. Pajzánkodik a hajó s néha-néha a világos parthoz közeledik. Egyszer megáll szemben Monte-Carlóval, a kaszinóval. Ekkor valami gyászindulót játszanak a muzsikuskok. Azután kacagás és újra vidám muzsika. S a tréfás, boldog, bálozó hajó trombitálva, rohamban vág neki a nyílt, nagyszerű tengernek.

*

Nizzában, a tengerparti korzón, ilyenkor otthonosak a toló-kocsik. Sütkéreznek a napon azok az öreg urak, akik eltáncolták, ellumpolták — a lábaikat. Néha tíz-tizenöt tolókokcsival s öreg úrral találkozik sétáján az ember. Beplédezett, nyomorék lábaikkal, ahogy kerekeken gurulnak, olyan furcsák. Bizonyosan a sétákról álmodoznak, állongásokról, iramodásokról. Most egy libériás vagy libériátlan inas inaira vannak ők bízva, aki unalommal vagy gyűlölettel tolja a kocsijukat. És rohannak el mellettük kis, éhes, de csinos nőcskék. Fürge szerencsevadászok, siető napszámosok, elégsáns urak, éhes proletárok. Mindenkinek más a vágya, más célú a futása. Mindenkinek van oka, hogy rohanjon. Hogy várjon, akarjon valamit, vagy kétségbeessen valamiért. És a tolókokcsik emberei sápadtak az irigységtől. Nem a mások vágyait irigylik, de a járást. Csak a járást, a két láb vidám, erős cserélgetését. És a törtetőket, kik lélekszakadva futnak valami után, nem is sejtik, hogy tőlük éppen szegény, szaladó lábukat irigylik.

*

Cannes a Riviéra előkelő fészke: Loudonnak, Szentpétervárnak s Drezdának a fiók-udvara. Nagyherceg, főherceg, herceg annyi van Cannes-ben, mint másutt sehol. Divat, hogy itt kössék azokat a fejedelmi házasságokat, amelyek valami okból otthon kényesek volnának. Most János-György[*] szász herceg is itt házassodik össze Bourbon Mária-Immaculata hercegnővel. Az özvegy szász királyné mint háziasszony, igen neves vendégeket tisztel ez alkalommal a Mária-Terézia-villában. A Riviéra és kóbor népe pedig egészen meg van illetődve, hogy ilyen nagy esemény mellett asszisztálhat. Szász herceg és Bourbon-hercegnő: csak az újságírók mulatnak titokban. Ők persze Cannes-ban is ott vannak. És már előre ujjonganak: micsoda botrány lesz még ebből a házasság-

ból. Ma már polgárilag ők egymáséi, a herceg és a hercegnő. Holnap jön áldásával Miksa szász herceg, aki pap és tanár Svájcban. Ominózusabb nászt még nem ültek mostanában.

(Monaco, október 29.)

BN 1906. november 2.

Ady Endre

66. A MAI ARÉNA

(Antik és sötét boltjai alatt jártunk Gallienus[*] császár arénájának. Doh, penész és emlék mindenütt. Egy-egy szelelőlyukon bekandikált hozzánk Olaszország heves napja. Hideg kőre ültünk s néztük a bestiák üregét. Amonnan rohantak ki adott jelre s bizonyos kéj szállott a népbe. Csöndesen így beszélt hozzám a pisze, szőke tanár, útitársam, magyar testvére Anatole France Bergeret-jének:)

Új teljesedésével az időknek megint meghal Róma. Róma: London, Párizs, Berlin, Szentpétervár, Budapest és Bukarest. Ah, nem marad utánunk még egy ilyen szép, okos aréna sem. Brrr, azon időkben nem szeretnék régiségtant tanítani. Milyen összevissza, milyen kalamajka, milyen káosz marad mi utánunk. Ön hisz a vidám profétáknak, hogy ez a mi világunk szépen, tempóban Paradicsom lesz? Császár, pap, katona, gazdag, hülye és lator majd szépen tűrik úgy-e, hogy kirántsák alóluk a gyékényt? Tűrik, tűrik egy ideig, de hajh, be szét fognak űtni közöttünk. Úgy fog meghalni ez a mai társadalom, mint egy veszett kutya, amely előbb halálra marja minden üldözőjét. Róma züllésében stílus volt, szépség volt, sőt erő volt. A miénkben nem lesz. A barlanglakok szebben haltak meg, mint mi és a mi kultúránk. És minél jobban fogják ostromolni ezt a társadalmat, annál gonoszabb és őrzöngőbb lesz. Nézze meg a mi arénáinkat. Voltaképpen komédiázásában árulja el a lelkét minden társadalom. Lóverseny, cirkus, automobil-verseny, birkózás, rulett, makaó, színház, football. Nézze, nézze: mind egyforma, lelketlen, üres. Láz, ledérség, veszett kedv s örökös inzultálása az emberi intellektus finomuló hajlamának. Hogy a Comédie más s hogy Antoine művészetet csinál? Hogy van különbség a Nemzeti Színház és a Tátra-mulató között? Lárifári, burzsoá hazudozás, önkényes, gonosz érték-megállapítások. Színházakban önt olyan hálószo-ba-titkokkal traktálják, melyeket egy kis kurtizán a kis ujjából ráz ki önnék, ha ön kíváncsi. S a színház népe őrzöngve mulat s a Király színház művésze úgy

sétál el on előtt, mint letéteményese a Szépnek s magyarázója az univerzumnak. Én olyan helyen, hová az úgynevezett közönség kergülve tódul, egy cirkuszban láttam talán csupán valami kis művészetet. Aki mutatta, az egy krokodil volt, mely fölkúszott szelídítője térdére. Ez gesztusnak szép volt, valami, ami engem meghatott, s ami mélységeket nyitott a lelkemben. Soha Fedák Sári annyi nemes és emberi gondolatot nem ébresztett bennem, mint az a krokodil. Emberi türelemről, minden élőlény nagy rokonságáról, ösztönök szelídüléséről, fölséges dolgokról. És a Falurossza, Trilby nem művelték, nem művelhették velem ezt soha. Mindegy, ha Ibsent játsszák is ők nekem. Az agg Claretie vagy Somló Sándor akarnak nekem többet mutatni Ibsenből, mint amennyit én olvasva fölfogok? Nem el kell-e idegenülnöm még Shakespeare-től is, ha Császár magyarázza nekem? Fogok-e valaha méltóan gondolni Rómeo Júliájára, ha Paulay Erzsi Júliáját láttam? Nekem egyforma a ma tömegének tálalt művészkérdés a turfon vagy a játékszobában, a cirkuszban, vagy az előkelő színpadon. Ha azt hallom, hogy holnap kétévesek lépnek föl Alag helyett valamelyik budapesti színházban avagy Longchamp-ban tenoristák fognak futni, semmi meglepődést nem keltene bennem. A színház nem csinál semmit, kevesebbet, mint a régi, az antik aréna. Itt több volt a hűség, az emberi őszinteség. A mai színház hazudik, s a tömeg mindenütt hazudtat magának. Shakespeare félistenből idéetlen kamasz lesz a színpadon, mindegyik színpadon. S Ibsen a színpadon: paralitikus, morózus gyógyszerész. A mai színpadon a tragédia olyan tolmácsa az emberi tragikumnak, mint a vadak fétise^{***} a világtartó erőknél. Semmi elvállalt szerepét nem tudja betölteni a mai színpad. Tíz-tizenöt év óta társadalmi katedra akar lenni. Ergo Donnay magyarázza Párizsban, hogy hogy kell megváltani a mai társadalmat és Arnyvelde. És nálunk Martos Ferenc hirdeti, hogy milyen misszió várja a nőt. História, múlt, jelen, jövő meghazugul, ha a színpadhoz ér. Elértéktelenedik az érték, mert így kívánja a közönség, a mai társadalom, és ahogy dühösödik a társadalmi harc, úgy lesz veszettebb egyre a komédia. Végül, ha egy becsületes ideát akar kihámozni a jövőendő színházba tévedt homo sapiense, — a menaszériába megy. Kezes tigriseket, szelíd krokodilokat s okos fókákat nézni. Ezer Antoine, ezer Berlin s ezer Thalia-társaság nem változtathat ezen. Minden nyilvános művészkedés, akármilyen nemesen és komolyan indul, belehajtodik a kutyakomédia vágányába. Mai nevelésünkkel, mai gonosz kultúránkkal, a nulliók szörnyű testi és lelki leigázásával nem tudunk becsületes művészetet adni a tömegek számára. Ha egy Apolló születne, Párizsba[n] szociális hazudozasokból színművet tákolna,

Budapesten kuruc darabot. Nigger-nótákat verne a lantján vagy über-Wagner lenne a smokkok számára: becsületes és művész nem maradna. Mert nem mer becsületes lenni a mai aréna s nem meri bevallani, hogy becsstelen. Gallienus arénájának a népe meg merte mondani, hogy mit kíván s Gallienus arénája nem szépitett es nem ámitott.

(Így beszélt a pisze, szőke tanár Gallienus arénájában. Szor-nyűeket mondott a legnyugodtabb hangon. Látszott rajta, hogy ő érzi a maga regényalak voltát s csak éppen írójara var. Mivel nekem hiába kínálta föl magát sujet-nek a magyar Bergeret, de különös helyen különös dolgokat mondott, érdemes talán elolvasni. Olyan kevés ember van, aki különöseket merjen mondani azokról a dolgokról, melyek a mi napi, bolond, modern, uniformisos életünket teszik.)

BN 1906. november 3.

Lellei

67. A CANNES-I NÁSZ

Monseigneur Chapon, Nizza püspöke, dicsérte a házasságot. Hallgatták, hallgatták, komolyan három testvérek: egy király, egy pap és egy vőlegény. Cannes-ban történt ez, a francia Riviérán, tegnapelőtt. János György szász herceg s Bourbon Mária-Immaculata lakodalmán. A király: Frigyes Ágoston s a pap: Miksa herceg Freiburgból. Színtér egy kicsi templom: Notre-Dame de Bon-Voyage. Úgy-e csinos neve van a kicsi templomnak? Also, jó utazást János György és Mária-Immaculata.

János György özvegyember s a menyasszony vénleány. Nagyon savanyú volt a párocska, de Monseigneur Chapon lelkesedett. Frigyes Ágostonnak is ragyogott az arca. Delben a lakomán, tósztot is mondott. Vigasztalta Mária-Immaculatát, hogy ne sírjon. Mert Szászországban egy okos hercegasszonynak jó dolga van. Ez nem kitalálás: szóról-szóra ezt mondta Frigyes Ágoston.

Mind térdeltek, amikor Miksa herceg az aldat adta. Hideg és unott az arca Miksa hercegnek Csak egy pillanatig akadnak meg kék szemei Mária-Immaculatán. Hat ez a hely? És most Drezda új főhercegnője. Szó sincs róla, hogy e percben Montignoso grófuőre gondolt volna Miksa páter. Asszony-dolgok őt már nem érdeklik: leszámolt velük. János Györgyön talán csodálkozik, hogy új feleségre jött kedve. Miért, ha már volt egy es meghalt? S hogy a királyról s Lujzáról mit gondol, ha gondol valamit? Herceg is, aszkéta is, jezsuita is: ki tudja.

Három ilyen testvért azonban régen nem látott együtt a francia Riviéra. A legöregebb: király és igen-igen meghurcolt férfiú. Amilyen balos ember, lehet, hogy ma is szerelmes még az ő kalandos asszonyába. A másik nem tud özvegyen élni s ha tíz feleséget élne túl még, tizenegyedszer újra házasodna. S a harmadik csuhát vett magára, mikor az asszonya meghalt. Nagy asszony-átok ül a drezdai királyi palotán is a többek között.

A nagy lakodalom után persze János György és Mária-Immaculata utaztak el leggyorsabban. Azután széledt az egész, örülten előkelő násznép. Miksa herceg egy vegyes vonaton sietett vissza freiburgi kispapjaihoz. Frigyes Agoston, a király, automobilján egy kicsit szétnézett. Monte-Carlóban azonban az automobilon hagyta a fiait. Egyedül ment be a bankba s játszott. Egyetlen aranya sem ütött meg semmi nyerő számot. Azután, mivel komorodott s alkonyodott az idő, sietett a vonathoz. Génua[*] felé utazott egy fenséges Habsburg-asszonnyal, akit szintén a cannes-i nász hozott erre a tájra.

(Monaco, november 1.)

BN 1906. november 7.

A. E.

68. BRUMMELL ÉS A BUDAPESTI DANDYZMUS

Egy új, francia könyv Georges Brummellről, a dandyzmus halhatatlan Napóleonjáról. Budapest polgári férfiainak fele okvetlenül ismeri a Brummell nevet. Piszkos hálátlanság volna, ha nem ismerné, de úgy-e ismeri? Oscar Wilde és Dorian Gray előtt már száz esztendővel ő volt a modern Petronius; arbiter elegantiarum. Roger Boutet de Monvel írt róla most könyvet. Már valóságos Brummell-könyvtárt írtak össze franciák, angolok és németek. Nagy illetlenség, hogy magyar művek nem gazdagítják ezt a könyvtárt. George Brummellnek ugyanis Budapesten van a legtöbb tanítványa. Mivel azonban Brummell is apostol volt, tehát őt is félreértették, akik megértették. Íme Budapesten több a *man of fashion*, mint akár Londonban. Pompásan öltöző, elegáns és divatos urak városa Budapest. Csak az a kicsi hiba van, hogy ezek a nagyon elegáns urak durvák, buták és sötétek, mint a londoni őszi napok. A budapesti Brummellek lelki kultúrája legtöbbször annyi, mint a katamakiaké, pedig a katamakiak nem is majmok, csak félmajmok. Mo mindegy, annál inkább beszéljünk egy kicsit Brummellről.

George Brummellnek a nagyapja még pék-cukrász volt s az apja miniszteri tisztviselő. És George Brummell már York hercegének s a leggőgösebb lordoknak a becézett barátja. Byron, egy Byron udvarol neki, *dandy sublime*-nak hívja s egy kicsit persze gúnyosan azt mondja, hogy van olyan nagy ember, mint Napóleon. Sheridan és Moore lelkesednek érte s mikor Stael asszony Angolországba megy, első gondja Brummellt meghódítani. Mikor az angol trónörökös Braunschweigi Carolinával esküszik, őt választja első vőfélyének. És mikor dicsősége lehanyatlik s az adósok börtöne elől száműzetésbe fut, haláláig látogatják London kegyeletos, előkelő dandyjei. Ez az ember mégis nagy ember volt.

Budapesten tanulhatnának legtöbben az életéből. Ez a Brummell nem csak öltözni, megjelenni tudott. Ez művészlélek volt minden porcikájában, ha alapjában nem is volt más, mint az elegancia — monstuma. Nem elégedett meg azzal az elégtétellel, amit később Wilde formulázott. Hogy voltaképpen ő s az egész élete éppen olyan művészi alkotás, mint a legnagyobb vers, vászon, szobor vagy muzsika. Budapest Brummelljeinek már ez is nagy dolog, ha egy filharmóniát végighallgatnak. Ha a Vígszínház színészeiről tudnak friss pletykákat. Ha recitálni tudnak valamit egy hírlap művészet-rovatából. George Brummel külön verseket akart írni, mint Byron. Festett, muzsikált s minden gyötrelmét egy művésznak átszenvedte. Mindenben vezér akart lenni, amit az élet meg szépítésére emberi fantázia kieszelt.

Ez a dandyzmus valami más, mint a budapesti. Ez a dandyzmus olyan, hogy egy Baudelaire büszkeségesen vállalta el élet-maszknak Párizsban. Musset és Lamartine is dandy voltak, illetve dandy is voltak, ha úgy tetszik. Sőt valamikor Petrarca is dandyskedett ifjú korában. Művész szemmel nem lehet túlságosan elítélni a dandyzmust. Még ha valaki minden titkos vágya dacára is *csak dandy* volt, mint Brummell, minden modern divathősöknek a mestere.

Amilyen különös Alkibiadeszek a budapestiek. Ezek a budapesti Brummellek, ezek a szabóműhely-hősök. A mi álkultúránknak nem kicsi bizonyítékára lelek elgondolkozva a Roger Boutet de Monvel könyvéél. Óh budapesti angolsága a divatnak és eleganciának. Jaj volna, ha mindenben ilyen messze volna az arány. Amilyen [messze] van Brummell-től a budapesti dandy, Shakespeare nálunk Lampérth Géza lesz s Molière — Berczik Árpád. Szerencsére talán nem mindennel vagyunk úgy, mint az eleganciával.

(Nizza, november 3.)

BN 1906. november 9.

A. E.

Vérbeli francia újságíró bántani is csak respektussal bántja azt a Clemenceau nevű újságírót, aki ma Franciaország miniszterelnöke. Szélhámosok és lelki koldusok bizony ellepték ezt a mi pályánkat egy kicsit, de még mindig nemes emberek céhe ez. Annyi a bolondos, a nagy, a derék, a jó, a naiv emberek száma itt, mint sehol. Hogy is gyűlölhethnék az igaziak azt a Clemenceau-t, aki mívelt, litterátus elme, holott politikus? Karrierje olyan bátor, olyan szokatlan, hogy csak újságíró tekintheti végig, s okvetlenül megindultan. Ők, az újságírók, az igaziak, a cinizmusba takarózók, tudják valóban, mi az, ha intelligens embernek ennyi sikerül. Ez már majdnem a vallási mirákulum, a csoda, a vér-felhő az egen, mely már majdnem azt jelenti, hogy elvesz a világ.

Clemenceau kormányhatalma tényleg csoda-e avagy az új demokrácia egyik hőstette?

Primitív lelkű és hitű[*] korokban avagy rendkívüli viszonyok között ült már a hatalom székén csiszolt intellektus vagy művész-temperamentum. Hiszen még Magyarországon is lehetett már miniszter egy báró Eötvös József s Echegaraynak Spanyolországban sem árhathott, hogy író. A Disraeli példája rossz volna, mert Angolország mindig mert más lenni, mint körülötte a világ. A Goethe példája még rosszabb, mert az az idő egy kis paródiája volt, a tagolt, alvó Németországban, akkor a poéták és filozófusok országában, a renaissance-nak.

Igen, úgy látszik, hogy Clemenceau sikere a rettegett demokráciának egy gyönyörű diadala. Nem hiába, hogy Renan mindig mondta azoknak a kedves, athénieskedő lelkeknek, akik a demokráciától féltették az intellektuális kultúrát és művészetet, hogy ne féljenek. A demokrata mumus jól is viseli magát Franciaországban. Hogy tudna másképpen szociáldemokrata lenni Anatole France s hogy juthatott volna a miniszterelnöki székbe az író Clemenceau? Új idők és új csodák: Renan úgy temette Franciaország, mint egy királyt. És, valamikor, ha valaki herceg volt vagy gróf, hatalomra jutott éppen úgy, mint ma már egy újságíró. Nem is régen, mikor Franciaország legnagyobb íróját meg akarták tisztelni, hát pair-ré nevezték ki Victor Hugót. Ma szakegyleti tag s népgyűlésen szónokol — Anatole France. Nehezen, de közeledik az idő, amikor legenda lesz a nagy embereknek az az osztályozása, hogy az *elit* érti-e meg őket, vagy a tömeg. Persze csak ott, ahol a demokrácia ügytelen, nagyszerű, dicsőséges, mint Franciaországban. Az *elit* egyre nagyobb lesz s lassanként tömeg lesz. Ís nemsokára az anal-

fabéták legfőljebb csak Magyarországon boldogulhatnak, még a politikában is.

Ezt látják, ezt érzik a francia újságírók. S ezért tisztelik Clemenceau-t azok is, akiket redakciójuk ellene uszít. Ezek a derék, jó emberek, az igazi újságírók értik az idő beszédjét. S Clemenceau-ért kell lelkesednie minden országok újságírójának.

(Nizza, november 4.)

BN 1906. november 11.

A. K.

70. LA BARRE — DÓZSA GYÖRGY

La Barre lovagról, aki szobrot kapott Párizsban, Dózsa Györgyre gondol az ember, ha magyar. Ez a La Barre lovas csak azért kapott szobrot, hogy Rómát a fene egye. Egye is, mert szörnyűség, hogy Voltaire korában milyen fenevadságra volt még képes a klerikalizmus. Róma ma is statáriális rövidséggel bánná el minden ellenségével, ha tehetné. Szemünket kiszúrná, nyelvünket kitépné, s ő, a halottégetés tiltója, eretnekek számára ma is meggyújtaná a máglyát. La Barre lovas nem vette le a kalapját egy processzió előtt. Szűz Máriát és az apró szenteket néha nem éppen áhitatosan emlegette. Húsz éves sem volt még, vidám, hetyke katona s darabokra tépték a papok.

Franciaország Rómával vívja leszámoló harcát s természetes, hogy La Barre lovas szobrot kapott. Nagy emberek és szobrok így szoktak teremni, régi és okos dolog ez. De akkor milyen szobrot kellene kapnia Dózsa Györgynek? Magyarország ma olyan harcha kezdett, amelyet még sohse látott a világ. Krisztus után a huszadik században, tíz századdal Árpád után. Mi, a milliók, a rongyosak, azt akarjuk, hogy jogunk legyen a levegőhöz. Egyetlenegy ország vagyunk, ahol a rongyos milliók sohse föl se lélegezhettek a dus ezrek miatt. És még ma[*] is csak a szégyen, a szomorúság, a megálázás a mienk. Minden népek nyomorult millióinak van valami dicsőséges emlékü. Magyarországon ezer év óta mákony vagy korbács volt a mienk. Még a hőseinket is kisajátítják. Rákóczi koporsóját, ők, akik Rákóczit becsapták és elárulták, úgy körülállották, hogy mi nem férközhettünk hozzá. Kossuthot gyűlölték, s most Kossuth nevében ráültek a népre, az országra.

Kell, hogy válasszunk hősiünknek valakit, akit a nagyura nem sajátíthatnak ki. Mint La Barre lovagot választottak a szabadgondolkodó franciák Róma ellen. Ha már nekik van potájuk, hogy a történelmet szegezzék nekünk, jó. Válasszunk mi

valakit a történelemből, aki szimbóluma leszen a mi végtelen szenvedésünknek, majdnem undok tragédiánknek. S aki helyettünk kiáltja a világnak, hogy Magyarország nébány ezer kiváltságosé, s hogy itt gyötrelmes élni minden munkás embernek.

Ők már a múltból is elraboltak, meghamisítottak mindent. Elvették tőlünk Rákóczit és Kossuthot. Nyomják a Petőfi-kultuszt s miattuk nem vezekelhettünk még ez az ország Martinovicsék miatt. Ők önkényesen válogatják ki a múlt nagyjait[**] is s ellenünk vonultatják föl őket. Soha eszükbe nem jutott például Bethlen Gábornak hódolni, ennek az igazán nagyinak. Károli Gáspár a maga bibliafordításával olyan nagyot mivelt, hogy megmérni se lehet. De Magyarország kénytelen Pázmánynak hódolni. Apáczai Cserére, Mikesre nincs szükségünk, tehát azok aludjanak békével. Akik a mi nagyjaink lehetnének méltán, a mívelteké, a munkásoké, a rongyosoké, azok nem kellenek nekik. És most akarnak országos Szent Imre-ünnepet csinálni. Csinálnak ezek még Caraffa-ünnepet is, ha a rongyosok olyan gyávák maradnak, mint amilyen rongyosak. Álhazafiságukkal agyonterrorizálnak ezek minket.

Hát nem vonultatnók föl mi is ellenük Dózsa Györgyöt? Ez magyar volt, fajmagyar, sőt nemes ember. A Dózsa-tragédia Magyarország millióinak a legigazibb tragédiája. Megsütnek és egymással falatnak ma is föl bennünket Magyarország tulajdonosai. Miként La Barre loagnak a szabadgondolkozó Franciaország, Magyarország népe, mely a feudalizmus ellen küzd, állítson szobrot Dózsa Györgynek. Hogy mi se felejtünk, hogy komoly a mi harcunk. Bár akadna valaki, akinek elég erős hangja volna, hogy egy Dózsa-szoborért szóljon az országhoz. Ha már olyan alantas még mindig az emberi kultúra, hogy szobrokkal kell beszélünk, beszéljünk szobrokkal. Dózsa György beszélne a nyomorgó, Amerikába szökö magyar nép, a tanítók, a vasutasok, entellektüelek, tisztviselők, iparosok, kereskedők helyett. Az egész munkás Magyarország helyett, melyet nagy urak és nagy papok jobban nyomnak, mint valaha.

BN 1906. november 13.

A. E.

71. LEVÉL A RIVIÉRÁRÓL

(Az orkán — A Côte d'Azur Rapide — Német szezon —
A derék apa — Játékosok — Álomország — Készülődés a farsangra)

A Côte d'Azur Rapide, Európa leggyorsabb és legegészsőbb vonata november negyedik napján érkezett először e szezonban a Riviérára. No szép állapotot talált itt: Nizza és az egész Riviéra egy óriási orkán vizitjét sínyle. Éppen Nizzában voltam azon a délutánon, mikor ez a déli, úri, finom, kék tenger megbolondult. Erőnek erejével be akart hömpölyögni a Place-Massenára. Azóta pedig, egy hete már, nem kacagott reánk kétszer sem az ő egyetlen, kék és szinte gerlés kacagásával Napfényország. Esik, csik, esik s egyetlen vigasztalásunk, hogy most már hivatalosan itt a szezon. A Côte d'Azur Rapide ezt jelenti s ezt hirdeti minden.

És gyűlnek, gyülekeznek angolok, németek és oroszok. A Riviéra téli újságjait írják már, s színházi plakátok mindenütt. A Figaro, a Gil-Blas s egy-két londoni lap leküldték az ő különítetket a szezonra. És Monte-Carlo várja minden nap az olasz muzsikuskok nagy bánatára az ő budapesti cigányait. Szóval itt a szezon, s mindenki azt jósolja, hogy ez a szezon német szezon lesz. Mert voltak itt amerikai, angol, francia és orosz szezonok. Az idén a németek csődülnek bosszantóan és csodásan ide. Igazuk lesz azoknak, akik néhány év óta a Riviéra csődjét hirdetik. A német inváziót nem bírja ki olyan hely, melynek mottója pazarság, úri hazárdság és szépség.

A kaszinóból kevés hír érkezik ki: némán és elkeseredetten folyik ott a harc. Tegnap megismerkedtem egy síró némettel, akinek meghalt a felesége s ő tavaly óta itt él a bankban:

— Hatvanezer márkát vesztettem el uram, s most a gyermekeim pénzével játszom.

Nem szidtam le az ipsét, mert Monte-Carlóban különösen különösen tréfás a moralista-szerep. Ő pedig nagyon komolyan folytatta a vallomását:

— Már pedig ahogy én a gyermekeimet szeretem, agyonlövöm magamat, ha [ezt] a pénzem is elvesztem.

Íme, új típusa a könnyelmű németnek Germánia nagy jó módjából már ilyen típusok teremtésére is telik. Íme, a gyöngéd apa, amikor rulettezik. Pfuj, be csúnya a német, még mikor könnyelmű is.

Itt találtam egy sereg régi ismerősöm, akiket két évvel ezelőtt is úgy láttam szorongani, szenvedni, küzdeni a jatekasztalok mellett, mint ma. Itt az öreg csúnya hercegnő, udvarholgy, egykor III. Napóleon udvarában Szegény öreg dáma, nagyon sok penze

lehet, nem tudja elveszteni, hiába erőlködik. Még a kokottak is régiek, csak gyémántjaik újak, akiknek vannak gyémántjaik.

A kikötőben már jachtok vannak. Este pedig öltözve, nagyon öltözve téuferegnek az emberek. Mert mégis mintha itt nem volna eleven senki. Minden olyan, mint valami nagyon nem tökéletes álom. Mi adja itt az életnek ezt az élettelen vibrálást és szint? Talán egy kicsit a vidék félig hamis flórája. Talán éppen az élet túlságos sűrűsítése. Talán és legbizonyosabban, hogy akik idejönnek, azok majdnem mindnyájan antiszociális lények. Társadalmon felül vagy társadalmon kívül állók.

Egy gyilkos mementója van ennek az országnak. Nizzában egy teljes esztendeig készítik a farsangi bolondságok programját. Már ma például egészen kész a jövő farsang terve. Ez a clou-ja, az eseménye, a lelke a szezonnak. És minden farsangon mindekinnek savanyúra görbül a szája. Nem tudnak az emberek ma boldogok és boldogok lenni még a Riviérán sem.

(Nizza, november 10.)

BN 1906. november 16.

A. E.

72. AZ ÚJ NÓTA

(Párizsi levél)

Van, Franciaországban *volt*, egy öreg nóta, öregebb a Gotterhalténál. *Vieille chanson*: sok ezer év óta dúdolják a fülünkbe. Öreg nóta és nem is volt talán rossz nóta a maga idejében. Volt benne isten, mennyország, pokol és purgatórium. Volt, volt és nincs: meghalt az öreg nóta. Bús halál a nóta-halál és egy kicsit reszketünk valamennyien. Ostoba nóta volt, de nóta volt és kényelmes. Jóízű, édes nyálú századokat aludt mellette a nép. Nem lehet ezt a kertelő beszédet folytatni. Ami igaz, az igaz: a vallás volt ez a régi nóta. Ami igaz, az igaz: Franciaország nem az Egyházat üttötte fejbe. De bizony az egész zsidó-keresztyén mítoszt a papok fölséges úristenével egyetemben. Dicséretes dolog, hogy a gyilkos urak tisztában vannak cselekedetükkel. Jaurès megkérdi, hogy mi lesz az új nótával? Briand, Viviani s maga Clemenceau is bevallják, hogy új nóta *kell*. De ők miniszterek, nagy urak és óvatosak. Am Pelletan, az ex-miniszter már mer beszélni. Ígész Európában meg kell érteni ennek az őszinte, borissza embernek a szavát. Pelletan körülbelül ezt mondja:

— Uram, az *osztályharc* szó csúnya szó. *Nincs osztályharc.* Vannak emberek, akiknek igazságtalanul sok jutott a földi kedvezésekből. És vannak, akiknek igazságtalanul kevés. Miről van szó? Ezt a kis hibát helyre kell hozni. Egy olyan dicső ország, mint Franciaország csak nem fog habozni, mikor ilyen kicsiségről van szó? Ezt a társadalmi kiigazítást *muszáj* megcsinálni. Hamar, hamar. A néptől elvettük a Mennysországot. Legalább a Földet szerezzük meg neki vigasztalásul. Ha nem tesszük, baj lesz.

Banketten beszélt Pelletan, s a bankettező uraknak bíborvörös lett a bőre. Ez a helyzet. Ahogyan a borissza Pelletan elárulta. Új nóta kell a régi nóta helyett. S az új nóta nem lehet boci-bocitarka-féle nóta. Alapos, teljes, jó nótának kell lennie. Hogy eltartson ez is legalább addig, mint a régi Isten-nóta.

Mindebből pedig úgy-e kiderül, hogy vallásalapító időket élünk. Jézus óta nem éltek olyan tüzes, nemes keresztyének, mint ma. Ugyanazok, akiktől nálunk Polónyi a társadalmat félti. Készül az új, a jobbik keresztyénség. A remegő világ Heródeszinek egész Franciaországot le kellene gyilkoltatniok. Szerencse, hogy nem lehet.

(Párizs, november 13.

BN 1906. november 18.

A. E.

73. PAUL GAUGUIN

A Salon d'Automne-ot széthordták tegnap s ismét meghalt Paul Gauguin. Két napig éltem a Grand Palais két Gauguin-szobájában. Nyargalva érkeztem haza, Párizsba, ezért a két napért. Veszekedtem és barátkoztam Paul Gauguinnal, aki most, íme, újra halott. Halottabb Courbet-nál, Carrière-nél, Cézanne-nál, mindenkinél. Ebben a pillanatban már érzem, hogy e halotté az igazság. S fázós árnyékát látom, amiut szökik Párizsból.

Peruban született s az anyja spanyol volt. (Szegény, titokzatos életű Isidore Ducasse jut az eszükbe. Ez is olyan francia volt, akinek valahol Montevideóban tetszett születni. Comte de Lautréamont-nak nevezte magát s huszonnyolc éves korában meghalt. Körülbelül ő írta a világ legkülönösebb verseit. Igazságon bizonyos, hogy örült volt, de azt még nem döntöttek el, hogy nagyobb bolond lett volna-e, mint zseni. Élni azonban kevesebbet elt Paul Gauguinnal. Am örületüket és zsenijüket egy vidékrol egy vérben, egy átokkal hozták.) Bankhivatalnok lett fiatalon s nagyon komoly bankhivatalnok. Így kereskedelmi hajóval bolyongott

azután a világban, s ezt is nagyon komolyan végezte. Hazajött megint, s talán már tíz év múlva tőzsdeügynök lehetett volna. Főnöke imádta s nagy percentekkel jutalmazta börze-spekulációit. Nagyreményű, ifjú üzletember s hirtelenül fejbekelőntja a bolond fátum. Pissarroval találkozik, aki anyja révén honfitársa volt. Paul Gauguin huszonhat éves korában megbolondul és festeni kezd.

Kalandos, misztikus, szilaj élete itt kezdődik Gauguinnek. Vad, rossz, nomád vére akként űzi, mintha két ember volna. Az egyik: apostol, szerencsétlen, szent. A másik: állati, gonosz, utálatos. A feleségétől, aki, ha jól tudom a most meghalt norvég Thaulownak a sógornője, elválik. Párizsban rettenetesen nyomorog és fázik. Tahitiba vágyik, a vadak közé. És onnan mégis fölkerül a hideg, szürke, ködös Bretagne-ba. Néhányan az ecset istenének tartják. A publikum röhögi. A nagy kritikusok a bendőjében gázolnak. Egyszer állít ki az akkori forradalmárok között. Még a forradalmárok is bolondnak hirdetik. Senkihez sem hasonlított. Primitív is, raffinált is, okos és esztelen. Ingyen sem kellene a vásznai. Talán számalomból dobtak egyen-ketten valamit a képeiért. Barátai tartják, akikhez gonosz. Ő nem tud jó lenni, legföljebb balga. Párizsban például fölszed valami mulatt leányt. Ezt viszi mindenüvé magával. Egy kis kikötővárosban részeg matrózok csúfolják a leányt. Gauguin pofozkodni kezd. A matrózok elverik s eltörlik az egyik lábát. (Valószínű, hogy ez a törött láb volt az ő podagra halálának is az oka később. Némelyek kényesebb és csúnyább betegséggel gyanúsítják alaptalanul. Nem, ez nem okvetlenül szükséges az ő elég bizarr életéhez és halálához.) Ugyanez a mulatt leány egy ízben megszökik tőle Bretagne-ból Föltőri s kifosztja Gauguin párizsi lakását. Néha tudniillik lakása is volt.

Lassan-lassan már gyűlöli a civilizációt Gauguin. Itt-itt lehet az ő életének a titka. Utálja, gyűlöli ezt a mi életünket. Tudatosan rúgja föl a mi egész erkölcsi berendezkedésünket. Nem csinál új erkölcsöket, nem jézuskodik. Ő nem buddhista és nem nihilista. Sőt talán nem is forradalmár. Ő eleven tiltakozás a sablon ellen. Egy köpködő, utálatos, de hatalmas, de civilizálódott lény. Már életében legendás alak. De olyan, akit a legendák rútfítva túloznak.

Bretagne-ban és Provence-ban egyformán él. Bujkál, kínlódik, fejlődik és dolgozik. De Tahiti követelte magának mindig az életét. Oda tér vissza újra. Képtelen küzdelmek között él itt is. Itt megismeri a szűz nyomort, a civilizálatlant. Még a vademberek sem szeretik. Még talán az a barna, vad leány sem, a szeretője, aki a legszebb képét inspirálta. És mégis Tahiti vezette el, vezette vissza igazi erejéhez. Az a Tahiti, ahol maga vágta ki az őserdőből a fát, amelyet szobrokká faragott. Talán szobrászkodni is akkor

szobrászkodott csak, amikor minden vászna elfogyott. Talán, talán, csupa *talán* ennek az embernek az élete. Talán azért volt olyan nagy és eredeti, mert volt ereje teljesen szakítani mai élettel, közönséggel, ízléssel, kultúrával, civilizációval. Nem túlzó modern ő, nem is modern. Túlzó erő, túlzó valaki, túlzó egyéniség. Tahiti-ban nem csak a vadakkal civakodott. Lapot csinált, írott lapot. Megjelent vagy húsz példányban talán. Örülten támadta a lapban a kormányzót, a kormányzóság tisztikarát. Sajtópört is kapott az írott lapért, el is ítélték. Neki éppen nem lehetett büntetlenül kacérkodnia a civilizáció eszközeivel. Az a Gauguin, akit ma is gyűlölnék, ma sem értenek, aki még sokszor fog meghalni és föltámadni, az igazi Gauguin, mégis a tahiti-i Gauguin. Az ő szeme számára itt rendeltettek a színek.

Hogy hogyan lát Paul Gauguin? Jobban és többet akárkínél. Színt, új, sok színt és vonalat, élesen, együtt. És nagyszerűen összefoglalva. Mondjuk: síkokban lát. Majdnem kókler a vonalak és színek kibékítésében. Egy kicsi kell és már stilizált a rajza. Egy kicsi kell és már karikatúra az, amit fest. De ezt a kicsit ő grandiózusan kerüli el mindig. Festő művészete persze dekoratív fajta. Mint ahogy ő ezt az egész világot egy ostobán, lármásan fölszerelt színpadnak tarthatta. Hogy rakja a színeit egymás mellé. Gyermekek, bolond vagy zseni képes ilyen vakmerőségekre. Nincs mestere s nemigen lehet neki tanítványa. Mert nagyon külön volt ez az ember. Egy kritikus azt mondja, hogy a nagy, velencei koloristák késői fia. Az bizonyos, hogy imádta és értette a színeket. Egy megnevesítése a dekoratív fajtának az ő művészete. Hogy ő mit tartott a maga zsenijéről? Néha olyan nagyra hitte magát, hogy maga is megijedt. Néha eltévedtnek, mázolólnak.

A Temps, a Figaro, az úgynevezett nagy lapok kritikussai ma is úgy püfölik, minttha élve. És hányan nézték mellettem nevetve a képeit. De vannak fanatikussai. S akiknek falain Gauguin-képek vannak, azok tudják, hogy kicsoda. Ez talán egyelőre elég is egy többszörös halottnak, aki hadilábon élt velünk, a mi életünkkel, a sablonnal, erkölccsel mindig. S a modernséggel is. A modernnek problémái őt solise érdekelték. Ő mindig összefoglalt és nem szétbontott. A fény-problémákkal sem törődött. Nem is kereste a fényt. Képein mégis csodálatos, igazi fény ömlik el. Azt sem tudja az ember, hogy honnan. Mint ahogy az ő csúnya, különös életét is beragyogja egy ilyen nagy, rejtelmes, hatalmas fény.

BN 1906. november 21

Ady Endre

Párizs visszakívánja az utálatos, csúnya, vén, szigorú Anasztáziát. Ilyesmit is csak Párizsnak szabad akarni: hogy állítsák vissza a cenzúrát. Írók és színházi emberek most már komolyan megijedtek a színpadi mocsoktól. Azt mondják, inkább legyen cenzúra, mintsem a disznóság elnyeljen minden írói törekvést. Csak az nem jut eszébe Párizsban sem valakinek, hogy a színpadé az eredendő bűn. No mindegy, nézzük mi is úgy a dolgot, mintha a színpad szent valami volna. Tehát arról van szó, hogy Franciaország visszanyerje a cenzúrát.

Így mulat az emberiség: mindig el-eltörül valamit, hogy azután küzdhessen a visszaállításáért. Most Párizsban a cenzúra van soron: vissza kell állítani az ízlés és erkölcs nevében. Mert kezdenek nagyon hódítani azok a színpadi művek, melyekért otthon nálunk bolondul a Vígszínház publikuma. Tetszik ugy-e érteni, milyen művekről van szó? Azokról, amelyek a legegyszerűbb és legbanálisabb emberi cselekedetet cifrázzák és állatiasítják. Hogy erről az igen elterjedt emberi cselekedetről ne lehessen írni, azt senki se mondja. De hogy erről durván komédiáznak s hogy festékes arccal, röhögtető szándékkal beszélnek róla, ez szentelenség. Mint a szellemes Harduin [*] mondja: némely embereknek nem adatott meg az elmésség adománya, tehát disznózkodnak. Ugyanő azt tanácsolja, hogy az obszcén színházak függesszenek ki valami cégért. Olyasvalamit, amit vidéki városokban szokás némely éjjeli mulatóhelyekre. Ez tudatná a publikummal, hogy az illető színház darabjai nem az üdvözülés vagy a római límesek kérdését bolygatják. De akkor bemenne-e a publikum, mely öntudatlanul is nagyon helyesen úgy állapította meg, hogy ha színpad, legyen színpad s ne bántsa a komoly kérdéseket, amire nem való. His az is más kérdés, hogy a cenzúra megállna-e az ízlésszempontoknál.

Van elég béklyója a mai embernek. Szabad-e a béklyókat csak azért szaporítani, hogy a szekszuális ügyeket frivolul ne tárgyalja a színpad?

Más társadalmakról nem szólunk most, de Franciaországnak igaza van. A híres, szerelmes, frivol ország megijedt attól, hogy milyen sterilis egy félszázad óta Franciaországban a szerelem. Nemsokára már népteledetűi fog szegény Gallia s bizony itt most rettenetesen komoly dolog az, amit hirtelenében nem is tudunk helyesen megnevezni. Mondjuk: a puerikultúra. Hogy Franciaországban még a cenzúrát is visszaállítanák talán a színpadi disznóságok ellen, érthető. Természetes dolog ez egy megriadt s ambíciózus nagy társadalomban. Hiszen komoly cikkeket olvasunk egy

kísérleti, embertenyésztő intézet föllállításáról. Ez nem tréfa és nem disznóság, de tudományos gondolat. Szóval Franciaország megsokallta, hogy polgárai és polgárnői ledér mulatságként kezeljék a szerelmet. Persze az más kérdés, hogy ha majd csak morális darabok kerülnek a színpadra, nemesebb lesz-e a színpad s — népesedőbb kedvű Franciaország.

(Párizs, november 18.)

BN 1906. november 22.

A. E.

75. A SZAJNA MELLŐL

I.

Boni de Castellane

Boni de Castellane gróf, hát úgy maradt, mint az ujjam. Felesége, a milliárdos Gould-leány, pénzt sem ad neki. Neki, aki Franciaország Károlyi Istvánja, Zselénszki Róbertje volt tegnap. Aki kerületében, Basses-Alpes-ban ötszázezer frankot költött egy választásra. Sőt az elvált asszony átadta egy bulvár-lapocskának ex-ura leveleit, amelyekkel a válópor alatt akarta kiengesztelni az asszonyt Castellane gróf. Minden levelében azt írta, hogy ő meghal. Nem fog tudni élni az asszony, illetve a Gould-milliók nélkül. Mint ahogy nem tudott a parlamentben beszélni, ha Syveton nem csinált neki jóclőre egy beszédet. Ez a Syveton, aki most két éve olyan világraszóló botrányt okozott rejtelmes öngyilkosságával, volt a Castellane gróf titkárja. Syveton is klerikális képviselő volt s széllhámos, mint Boni de Castellane. Csak az esze volt több, csak szegény volt és nem gróf. De Syvetonnak, mikor kiderült róla, hogy — Gyürky Ödön, meg kellett ölnie magát. Boni de Castellane-nak esze ágában sincs meghalni, holott ezt egy halomnyi levélben fogadta és ígérte. A titkárnak el kellett pusztulnia a rot színről. A gazdának, aki gróf, szabad élnie s reménykednie egy új millionos partiban. A Gyürky Ödönök és Syvetonok ~~modern~~ vazallusok, akik harcha mennek és elesnek a grófjaukert. Boni de Castellane gróf pedig fog még dörögni a francia parlamentben az erkölcstelen radikalizmus ellen.

Szent Adolphe Retté

A Szent Lélek megint Párizsban járt az írók között s ezúttal Adolphe Retten volt a sor. Adolphe Retté jó poéta volt, forradalmár poéta. Most pedig bejelentette, hogy visszatér az Egyház kebelére. Jó fiú lesz ezután, jámbor és erkölcsös verseket fog írni. Huysmans, Tailhade, Retté és még egy sereg ilyen megtért író. Csak a legújabbak között és Verlaine óta. De valamennyinél könnyű kikutatni a pünkösdi titkot. Tailhade például, mióta párbajban megbénult s egyszer lábát és fél szemét hagyta egy verekedésnél. Szent Verlaine-nél, a vén beteg, isteni szatírnál, hírhedt előzményei voltak a Szent Lélek kitöltetésének. Lelki vagy testi bénaság téríti az Egyházhoz a francia forradalmár írókat. S az irodalmi kávéházakban kacagnak a kócos fiatalok, ha egy-egy megtérés hírét hallják. Csak a súlyosabbja érez egy pillanatig halálos hideget a szívében. Óh jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem hogy egy szép napon elfáradunk és istenfélők leszünk. Mint most, legújabban szent Adolphe Retté.

III.

Otero és Magdolna

Otero, a hírhedt Otero férjhez megy és a Madeleine-templomban lesz az esküvő. Az az abbé, akinek parókiájához tartozik, szívesen megáldja a frigyet. Ezt ki is jelentette már egy újságírónak, aki megkérdezte. Végre is Magdolna templomában illik örülni egy új Magdolnának. De van az abbé úr irgalmasságának más oka is. Egész világ tudja, hogy Franciaországban a nyugalomba vonult Oterók vallásos és templomi célokra mennyit áldoznak. Ezek a Magdolnák minden nap gyónnak s a szerzett vagyomból minden nap készpénzzel veszik meg a bűnbánat üdvét. És mivel nehéz sor vár Franciaországban a plébániákra, ugyancsak nagy érdekek kívánják, hogy a Magdolnák sok pénzt szerezzenek és vezekeljenek.

(Párizs, november 26.)

BN 1906. november 29.

A. E

Párizs, ez a mindenkit ölelő, omnibusz-szívű Párizs, háborút üzent az idegeneknek. Ezúttal nem Sem fiaira haragszik ez a kacér és ideges Kozmopolisz. Csak egy-két Drumont óbégat már és óbégat még átkot Titusz császárra, hogy miért bolygatta meg egykoron a Jeruzsálem nevű méhkast. A Dreyfus-üggyel talán véglegesen kitombolta magát Franciaországban az antiszemitizmus. Új és más zsidókat követelt az örök, babonás, bestiális, társadalmi étvágy. S aligha találná ki valaki: a görögökre haragszik ez idő szerint legfenekedőbben Párizs.

Már szálló ige, hogy Párizst ellepik a Balkánok rasztái. Az európai és amerikai Balkánoké, mert nem egy Balkán van. A latin Amerika, Portugália, Oroszország, Levante vannak olyan Balkánok, mint az igazi. De a legnagyobb veszedelem, a legszenyesebb kalandorinvázió mégis az igazi Balkán felől jön. Görög, oláh, macedón és levantei raszták azok, akikre Párizs dühöng. Ha például György királyt egyre hidegebben vendégeli alkalomadtán Franciaország, hát ezt görögjeitől kérje számon György király.

Binet-Valmer, egy fiatal francia író, regényt, szenvedélyes, izgató regényt írt a görög veszedelemről. Azt írja, hogy Párizs az új Athén, úgy járt, mint Krisztus előtt négy századdal a régi Athén. A régi Athént is ellepték lassanként a szerencselovagok ezrei. Ezeknek nem volt közük Athén szent múltjához. Nem szereztek polgárjogot, nem katonáskodtak, de örültül parazitáskodtak és zsebeltek. Így fészkeltek be magukat Párizsban a balkáni idegenek. Már-már egészen az övék Párizs és a Riviéra, melynek gyanús, téli arisztokráciáját rasztokrációnak keresztelte el a Temps egyik szellemes krónikása.

És ez valóság; Párizs leghangosabb szereplői már nevükkel elárulják a Balkánok egyik-másikát. Börzében, sajtóban, irodalomban, művészetben ott vannak a görögök, akiknek nem muszáj azonban okvetlenül görögöknök lenni. Oláhok, levanteiek, portugálok, délolaszok, mexikóiak, argentinaiak. És ezeknek nem az apróbb ajtajuk, az Alfonsz-fajta, a legveszedelmesebb. Hanem az, amelyik belopja magát a Palais-Bourbonba, a Comédie-ba, a Szalonokba. Éhesek, elszántak, kíméletlenek és pokolian furfangosak. Fokeppen pedig nem tartja féken őket a hozzátartozás egy nagy, nemes történelmi kultúrához. Ha a Binet-Valmer könyve egy kicsit instabil és túlzó is, de indokolt és időzerű könyv. Sok-sok eleven arcra ismer reá belőle az ember Orosz politikusokra, akik abból élnek, hogy száműzötteknek hazudják magukat Szmirnai bankárokra, akik minisztereket vásárolnak. Román költőkre, portugál al-

nábobokra, amerikai szélhámos-fölfedezőkre. Még tudós-székekben is ülnek görög kalandorok és ami sok, az sok. Párizs keservesen fizet meg azért, hogy az egész világnak tetszik. Általában a kalandor-egyénségek sikereire van úgyis berendezve ez a mai polgári társadalom. És szegény Párizsba éppen a legügyesebb, legéhesebb, legvadabb kalandorok jönnek széles e világból.

No és a görögök éppen, akikért Byron meghalt. Akikért valamikor Európa legjava volt filhellén. Ezekben nyert csak igazán zsidókat a világ. Egyik párizsi revü például arról írt cikket, hogy már Amerikát is ellepik a görög kalandorok. Párizst ellepték, ez bizonyos, ők és másféle görögök, akik között már magyarok is vannak. Minden nagy világváltozás előtt így volt: minden Athénre kalandorok csaptak. Rómának is megvoltak a maga görögjei s megvannak Párizsban[!] És istentelenül rossz már az a társadalom, ahol megjelennek a görögök.

(Párizs, november 28.)

BN 1906. december 2.

A. E.

77. GABRIEL SYVETON

(Párizsi levél)

Gabriel Syveton az Isten, Család és Tulajdon nemzeti hőse volt Franciaországban. Életéről könyvet kellene írni minden nyelven s szétszórni e könyvet sok ezer számban. S valahol inkvizíció folyik a Haza nevében, ez igékkel kellene a bírókhoz szólni:

— Hazafias bírók, emlékezzetek Gabriel Syvetoura.

Két lap, a *Matin* és a *Journal*, kaparták ki sírjából a halott Syvetont. Bizonyára engedik békében rothadni, ha barátai nem esztelenkednek. De Syvetonból nacionalista hívei okvetlenül Bartha Miklóst akartak csinálni. Szobrot, eleven, dicső-halottat, akinek ére-mása előtt századok múlva is leboruljon a francia hazafi.

Ez a Syveton egyébként, ez a gazember, éppen két évvel ezelőtt ölte meg magát. Rochefort váltig állítja, hogy a hazátlan bitangok tették el láb alól. Elment, ennyi bizonyos s emléktől hagyta — a Syveton-ügyet.

Gyorsabban senki sem hódította meg az életet és Párizst, mint Syveton. Okos és alkalmas időben érkezett a kis, bélpoklos éhségű, vidéki tanár. Déroulède száműzetésben s vezetőre van szüksége a nacionalista urak kopófalkájának. A Dreyfus-pörben még

olyan erős a nacionalizmus esélye, hogy akár előleget szedhet rá s szed is.

Garabonciás diákként jön s Messiásnak teszik meg. Polónyi Géza kismiska lett volna, mikor a nagy Gábel az Isten, Család és Tulajdon védelméről beszélt. Még a nemes és naiv Jules Lemaitre is Krisztust lát benne. A mágnások úgy becézik, mint nálunk Darányi Nácit. Castellane gróf titkárául fogadja tízcer frank fizetéssel. S mikor Syveton a parlamentben pofonüti az öreg, radikális hadügyminisztert, Andrét, Castellane gróf fölemeli a fizetését.

Püspökök, mágnások, apáca-féltő öreg milliomosnők, szerzetes-védők bigottak, hatalomra éhes tábornokok, valláserkölcsi alapon álló írók, munkás-gyűlölő gyárosok, a szocializmustól balgatagon rettegő kispolgárok, az „éljenahaza”-tól megrészegeült utcai tömegek kedvence ő, Párizs új, sárkány-ölő Szent György-lovagja, a francia Ugron Gábor vagy még több.

Jules Lemaitre-rel és Louis Dausset-vel megcsinálják a hazafiak Ligáját, a francia tulipán-szövetséget. Ekkor van Syveton a csúcson s ekkor él legpompásabban. Közben megházasodott, elvett egy módos belga özvegyasszonyt, akinek egy kis leánykája van. Hát mire lett volna jó a francia Tulipán-szövetség? Syveton harmincezer frankot keresett évenként s háromszázötvenezer költött.

Éz az ember: állat volt a legcsúnyább fajtából. Talán egy kicsit beteg is, de minden ocsmányságra képes. A *Matin*, a *Journal*, hivatalos adatokat közölnek a Syveton-bűnpöréből. Annyira hivatalosak, hogy a bíróság megindította ellenük az eljárást, hivatalos titok megsértése miatt. Francia lapok megtehetik, mi századrészét nem írhatnók le Syveton bűnös és perverz cselekedeteinek. Vén dúsgazdag asszonyokat, mint Lebandy asszony s nagyon sokat[*], beteges hajlamaikban lesett meg s használt ki. Pumpolt mindenütt hazafias célra s szocialistaellenes propagandára. És közben tízenhárom éves mostohaleányát megrontotta. Családi fészket bepiszkolta. Így-egy perverz vágyára vagyoniakat költ s ezért emberket áldoz föl, ha kell. Párizs képviselője s a hazafiak bálványa. Mikor azután az Isten, Haza, Család és Tulajdon hősről már-már minden kiderül, megöli magát. Az istentelen, a Hazából seftelő, a Sodoma-bűnű családrontó, a tolvaj.

Ézeket látjuk a *Matin* és *Journal* leleplezéseiből még világosabban, mint eddig.

S annyi bizonyos, hogy a Jules Lemaitre-ek, a becsületes és naiv hazafiak keserű lélekkel otthagyták a nacionalizmust. S annyi bizonyos, hogy Franciaországban most már véglegesen belelégtet azoknak, akik nagyon tüntetően hazafiak. Hej, nem arana.

főképpen Magyarországon, plakatiroztatni ez esetet. Ha már a Fejérváryék hazaárulását nem lehet. „Jó emberek, vigyázzatok a hangos hazafiakra”. Talán Magyarországon is enyhülne akkor a nagy és hazug hazafiak terrora. Hogy már legyen szabad élniök végre a becsületes, munkás embereknek is. Akik igazán hazafiak s nem azért, hogy *leplezzenek valamit*.

(Párizs, december 6.)

BN 1906. december 9.

A. E.

78. A LELKEK FORRADALMA

A Petit Parisien, Franciaország egyik legelterjedtebb lapja, amely naponként egy és negyed millió példányban jelenik meg, arra a kérdésre kért feleletet olvasóitól, ki volt a legnagyobb francia. A kérdésre több mint két millió válasz érkezett a szerkesztőséghez, amely az eredményt most teszi közzé. Észertint a legtöbb szavazatot, 424.201-et Pasteur kapta, utána a franciák régi nagy kedvence Victor Hugo következik 409.673, majd a sima, fényes politikus Gambetta 407.814, negyedik helyen Napóleon 381.153, utána Thiers 272.642 és Lazare Carnot, a nagy forradalmi erélyes technikus 270.418 szavazattal.

Játék csupán ez a leszavaztatása a francia olvasóközönségnek, de érdekes és tanulságos az eredménye. A franciák lázas érdeklődéssel lesik a naponként közzétett eredményeket, amelyekből az egész kultúrvilág örvendetes nagy átalakulásáról, a lelkek forradalmáról szerez tudomást. A gloire-imádó, a harci dicsőségért rajongó francia nép a legnagyobb fiának a tudós Pasteurt tartja, az emberiségnek ezt a jóltevőjét, míg Napóleon, a Nagy Napóleon már a negyedik helyre szorult.

Micsoda változása ez az időknek és micsoda gyökeres átalakulás az érzések és gondolatok világában! A nép céltudatos felvilágosodása ledöntögte a régi bálványokat és győzelmesen halad előre a második nagy francia forradalom, amely a lelkeket szabadítja föl az elavult babona béklyóiból. Pasteur, Victor Hugo megelőzték Gambettát és Napóleont, a tudomány és művészet leverték a vér és vas imádatát.

BN 1906. december 13.

Siessünk költőkről írni, mielőtt Apponyi Albert költészeti felügyelőkné nevezné ki Endrődi Sándort, Szabolcskát vagy Bárd Miklóst. Siessünk, mert a piktorok már soron vannak: Apponyi elhelyezi őket Szabolcsban, Csíksban, Árvában. Tulipán-országban kész az új jelszó: vissza kell tartani az átkos külföldről, főképpen Nyugattól, a honi művészeket. „Kedves, magyar juhok, maradjatok szépen a karámban, a magyar karámban. Hízott juhot, valóságosat, és gyapjút, csak a magyar agrárius nagyuraknak szabad külföldre szállítani.” Ezer és egy szerencse, hogy Hunniában ezidőszerint a kutya sem tiszteli meg valamennyi lábával a versíró urakat. Szóval a magyar poéták még szabad emberek, ha nincsenek elcsukva, mint olykor Csizmadia Sándor. Mivel úgy sem érdekel ez otthon, Magyarországon, senkit, miért ne beszéljünk Victor Hugo és Verlaine nagy pöréről?

Ez a Párizs, ez a bolond Párizs, ennek mindeure van ideje. Most Marokkó, Berlin, Róma vennék el minden más nációnak az érdeklődő kedvét. És itt, Franciaországban, a szocialisták sem amolyan játszó kedvű, pajkos diákok, mint másutt. Franciaországnak öt éven belül, mondjuk tíz éven belül, szűz, való, szocialista kormánya lesz. S ma Párizs komolyan kíváncsi arra, hogy Fernand Gregh és Vielé-Griffin[*] mit végeznek? Magyarországon a vezércikk az újságokban arra van kigondolva, hogy a világ ügyét-baját eligazítsa. S bár a magyar vezércikk ellenére sokat változott csak mostanában is már a világ arculatja, Ábrányi Kornélnak van igaza. Miért ne igazítsa a világnak ő sorsát a magyar vezércikk? Holott, ha nem igazítaná, akkor is írnának magyar vezércikkeket s akkor is kellene valaminek történni.

Franciaországban pedig szertelenül is bűdösen[!] nyugodtan nem így csinálják a dolgot. Vezércikkeket írnak, igen komoly napokban, poéták béka-egér harcáról, mivel erre felé még ma is komolyan veszik a poétákat. S egy jó poéta, egy valaki, itt ma is szinte több, mint Brissson, sőt Justh Gyula. Ezek furcsa s ottlön igazán érthetetlen dolgok, beszéljünk hát végre a poétákról. De még nem: Napóleon századának bús tanúságát írjuk előbb ide. Ez a nevezetes század Napóleonnal kezdte s Nietzschevel végezte szépen és stílusosan. Közben azonban mégis csak Franciaország igazította a világot s megszülte, illő távolságban egymástól Victor Hugót és Verlaine-t.

Victor Hugo és Verlaine, mégis csak ők voltak a két legelső ember mostanában. Comte, Darwin, Kant, Spencer s valamennyi szigorú nagyja a múlt századnak; mások. Talán ostobán és helytelenül, de valóban, poétái által szólja el még ma is magát a korszak, minden

korszak. Pláne ott, ahol a versnek forró múltja van, mint Franciaországban, mely Horatiussal tart rokonságot s még tovább megy: Párizsát az új Athénnek tartja.

Vielé-Griffin[*] és Fernand Gregh kicsi emberek s vitajuk, háborújuk minden más országban operett-téma volna. Itt, Franciaországban, itt Párizsban nem az, és százszor nem az, mert itt vers és művészet nem hivalkodás és nem luxus, hanem levegő. Vielé-Griffin[*] a szimbolisták ügyvédje. Fernand Gregh a humanista költő-iskoláé. Egyetlen ország és kultúra a világon a francia, hol szabad az ilyen harc. Egy kis bátorsággal azt mondhatnók, hogy itt az izmos, vaskos, munkás középszerűsége nagyobb szükség van, mint a zsenire. Itt tehát szabad költő-iskolákat is csinálni s szabad veszekedni táncmesterek módjára arról, hogy milyen legyen a jövő vers.

Nekünk pedig, Párizs megtúrt és édesen borongó vendégeinek, szabad meglátnunk, hogy lám még mindig Victor Hugo és Verlaine birkóznak.

Mert hát kik is ők: a dolyfös francia Jupiter s az isteni faun? Típusai annak a kétféle kiválóságnak, mely örök: a hasonlóságénak és a differenciáltságénak. Victor Hugo fajstílya ugyanaz volt, mint Jersey-szigetbeli magyar társáé, például, a Teleki Sándoré. Ő, Victor Hugo, részeg volt korának politikai eszméitől s csak éppen ereje, impulziója s szótára volt nagyobb, mint egy romantikus, forradalmár kereskedő-segédé. Őt az emberi és tömegi hasonlóságok úzték, lelkesítették és forralták s nem volt egy hangja, mely ne lett volna a Montmartre békés szatócsáé is. [**]

Verlaine-nél megfordult a század és a század embere. Verlaine már az ember volt, az ember, a differenciálódott, a gyalázatosan őszinte ember. Victor Hugónak testvére lehetett III. Napóleontól az utolsó krími tatárig bárki. Verlaine testvére már csak a differenciálódott, a nagyon elszánt a magát veséjéig ismerő és analizáló, új ember lehetett. Az, akit nem kap el a tömeg s aki a világot nem a népgyűlésekről, de a szörnyű, önmagát vizsgáló, mély, individuális lelki órákból ismeri. Ez nem meglődölés annak az iskolának, melynek nálunk talán Diner-Dénes József volna az atyamestere. Am mégis Verlaine-en már érzik, hogy önbűnös lelke mindazok helyett sír, kiket elnyomorított egy hitvány, hazug és hóhér társadalom. Nem lehet azt számmal kifejezni, mennyivel több és emberibb a minden bűnünkben és erényünkben közös Verlaine, mint a minden bűnünkkel és erényünkkel olcsón és rendszeren hivalkodó Victor Hugo.

Azért érdekes a Vielé-Griffin[*] és Fernand Gregh harca, mert ez a Hugo és Verlaine harca. Aunyvál szebb ez a harc, mert ez a Fernand Gregh semmi egyebet sem tud csinálni, mint átírja, po-

pularizálja a Verlaine verseit. S ezt éppen olyan büntetlenül teheti, mint például Magyarországon Kossuth Ferenc teszi a politikában Kossuth Lajos elveivel.

Azt mondja Fernand Gregh, hogy a poézisnak nem szabad a háborgó, haladó, nagyszerű életet negligálnia. Oh kis impotensek, de jó is nektek ez a mi korunk, ahol Magyarországon kívül minden országok társadalma megújulni akar. De a poéta se tegyen mást, mint amit Jaurès, Guesde, Bebel, Bokányi és Weltner akarnak? Akkor menjen el népgyűlési vagy szakszervezeti jegyzőnek. Es akkor új Victor Hugo lehet mindenki, aki Marxot nem szidja s az általános titkos választói jog alapján faragja a verseit. Oh, csak egyébként már itt tartanánk Magyarországon, ahol a régi perzsa költőkénél is hátulsóbb dolgokat visszhangoz és hirdet a megtűrt poézis.

Költők pedig azok, akik túljárnak politikán, helyzeten, divaton és zsargonon. Költő az, aki nem disznótorokról hozza a világnézletét, de akiben benne szenved, sír, átkozódik, ujjong a kor. De úgy, hogy különbözzék mindenki mástól, Somogyi Aladártól, Lengyel Zoltántól éppen úgy, mint Lampérth Gézától és Sajó Sándortól.

Nehezen, fájón, de mégis egy reakcionárius írótól írunk ide végül valamit. Barrès dicsőíti egyik könyvében az ént, az egyént. Ez minden, ez a legtöbb: az egyéniség, a belső, delikát és szigorú egyéniség. Ezután rögtön a publikum erudíciója következik. Az igazi egyéniséget úgy, ahogy ő érzi és akarja, úgyse értik meg sehol. De legalább kevesebb legyen azoknak a száma, akik — egészen félreértik. Egy pompás kultúrában, nagy és válogató publikum előtt még Szabolcska Mihály is lehetne nagy költő. Frissonokat, különös vadságokat s nem tudom én mit fedeznénk föl ez idő szerint együgyű verseiben. Kell-e, szabad-e ilyen dolgokról mesélni Magyarországon, ahol a nyomtatott betűt nagyobb ellenségnek tekintik, mint Perzsiában? Talán bűn, talán kár, de egy dolog bizonyos: Magyarországon adják legkönnyebben az írói türelmi bárcát. Festőkről még esik szó, sőt festőket még meg is rendszabályoznak. De már írni minden boldogtalanunk szabad s az írók jó kilencven percentjének ködös és opálos fogalma sincs arról, ami a mai embert kormányozza. Lehet, hogy ők erről nem tehetnek. Extra Hungaricum non est vita, si est vita, non est ita. Meg kell háborodnia az embernek, ha megkísérti, hogy kultúrtársadalmak életét Magyarországéval hasonlítsa össze.

(Párizs, december hava).

BN 1906. december 18.

Ady Endre

(Párizsi jegyzetek)

I.

Rendőr a templomban

A St. Sulpice-templomban hajnali misére gyűl a nép. S ez a nép alig harminc ember, holott azt kellene most megmutatni, hogy Franciaország Rómának ad igazat. S a csöndes, misztikus templomba íme dölyfösen, de illedelmesen belép a rendőr Franciaország nevében. Másfélezer esztendő óta e földön mindenki tudja, hogy a mise — mise. Ez a rendőr most azt mondja, hogy itt most népgyűlés van. Népgyűlés, amelyet nem jelentettek be. S a rendőr előveszi a ceruzáját s írja:

„Egy komédiás-ruhás férfiú halkan motyogott az egybegyűltekek előtt. Különféle s nem mindig érthető szavakat mondott. Ilyeneket például: Dominus vobiscum, Ite[*] missa est stb. A hallgatókat nem izgatta föl láthatóan a komédiás-ruhás férfiú beszéde. Egy óráig tartott körülbelül a törvénytelen gyülekezés.”

E rémítő jegyzetekből hivatalos rendőri jelentést csinált a tudatlan vagy nagyon is tudatos rendőr. S ő, a jámbor, nem is sejtette, hogy mit mivel. Rendőri jelentés egy miséről. Talán pontot se tett a végére a nem nagyon írástudó rendőr. S mégis egy világ halt meg a St. Sulpice-templomban.

II.

A pápa és a börze

Montagninit, a pápa kiutasított követét, legjobban a Rothschild-bank sajnálja. A Monseigneur nemcsak azért volt itt, hogy a francia katolikusok lelkét megmentse. De játszott a börzén a pápa megbízásából s a Rothschild-bank közvetítésével. Mivel X. Piusnak már elfogyott az a félmilliója, amit a lutheránus Vilmos császártól kapott. Senki itt Franciaországban, ahol a midinette-ek is játszanak a börzén, ezért nem haragszik. De azt sokan furcsállják, hogy a pápa éppen akkor játszott baisse-re, mikor engesztelhetetlen választ küldött Franciaországba. Még a legkatolikusabb francia kispolgár is háborog a pápa ellen. Hogy lehet a csallhatatlan X. Pius ilyen rossz üzletember? Hát komolyan hitte, hogy az ő üzenete föl-

forogtatja Franciaországot s minden francia papír hanyatlani fog? Ez olyan ügyetlenség, amit a legvadabb klerikalizmus se tudnak megtenni. Mert elvesztheti valaki a lelki udvosséget, de ezt könnyen vissza is szerezheti. De, hogy a pénzt vesztégesse valaki **olyan könnyen**, mint ő szentsége: ez sok. S gúnyosan száll Szent Peter utódja felé a párizsi eszprít:

— Öreg, öreg, a börze nem — mennyország.

III.

A hős papok

A nacionalista és klerikális sajtó hivalkodik, hogy vannak még hős papok. Hősök, akik mártírok nem lehetnek az Állam ravasz-ságából. Ezek a hős papok egyre hirdetik, hogy nem ijednek meg a bilincsektől. Egészen bizonyosak tudniillik, hogy bilincseket nem raknak rájuk. De attól igenis félnek, hogy be kell rukkolniuk katonáknak. S szörnyű igazságokat mondanak a militarizmus ellen. A militarizmus ellen, melynek mindenütt az egyház a szószólója. Mert nem jó volna a főtisztelendő úrknak Marokkóban például, ha kell, hősködni. Kényelmesebb dolog ez az oltár mellett s a jambor hívők hatalmas alamizsna-pénzéből. Hervé, az antimilitarista szocialista vezér ujjonghat. Ime, onnan kapott segítséget, ahonnan a segítséget nem is várta.

(Párizs, december 15.)

BN 1906. december 19.

A. E.

81. KÁLVINISTÁK ÉS SZOCIALIZMUS

Genf pápájáról, a nagy reformátorról, francia gondolkodók sokat írnak mostanában. Kálvin János **olyan aktuális nagysága** a mának, hogy még tüntetnek is ellene. Servet Mihály szobrai egyenesen Kálvin híveinek bosszantására állítják föl Párizsban. Így viselkednek a klerikalizmus a La Barre-szobor emelőinek. Kálvin-irodalom is több hízelgő vagy maró épussal megdagadt. Az Egyház és Állam leszámoló harca csak a kisebb oka tükörnek. Kálvint, a latin race Lutherjét, a szocializmus harmonájával lármáz-
nak föl sürriesen a színpadon. Tudni akarják, hogy Genf pápája mutat-
valamerre csont ujjával. Mert itt van az új forradalom, az új refor-
máció, az új világválság Luther, Kálvin s a többiek csak megfoltoz-

ták a társadalmi ember viseltes lelkét. S íme most merő-új lelket akar magának az ember. Csak Róma pápájának volna ehhez szava? Genf pápájának, az élő pápa-múmiánál elevenebb halottnak mindegy?

Szomorúan érdekes, hogy ezt is Franciaországnak kell megkérdeznie. Pedig Kálvin francia híveinek száma a névlegesekkel együtt is csak maroknyi. Magyarországon ez százszor nagyobb s ezerszer égetőbb kérdés tízezer okból. Franciaország már jóformán el is döntötte ami a problémából az övé. A hivatalos református Egyháztól itt sem követelhetette senki, hogy ne legyen — Egyház. De minden radikalizmusnak vezéreket adott a francia református társadalom. Guesde, a francia szocialisták vezére, egy kálvinista pap fia. Szocialisták, radikálisok, szabadgondolkozók és szabadkőművesek között kálvinista születésűek vezérkednek. S a hívő kálvinisták is hangosan hirdetik, hogy a szocializmussal ki kell békülnie Kálvin egyházának. Azt a Kálvint kell követni, aki Seneca tanítványa volt, aki szabadságért s világosságért ostromolta Rómát. És nem azt a Kálvint, aki maga is pápának csapott föl s aki Servet Mihályt megégette.

Necsak Kálvin egyházának, de az emberiség ügyének is veszedelme volna, ha a protestantizmus elfeledné, hogy anyja: az Élet volt. Bölcsője: szabadság és igazság. Csak rajongók remélik a dogmatikus vallások gyors múlását. Ha Kálvin hívei és a protestánsok elfordulnak anyjuktól, az Élettől, fölfalja őket Róma. Mert az Életnek született egy igértebb és kedvesebb gyermeke. Franciaországban kálvinista teológusok is ilyennek látják a helyzetet. Vagy kibékül a protestantizmus újabb és hatalmasabb testvérével, a szocializmussal vagy elpusztul. És ezért fájdalmasan nehéz kérdése ez a haladás ügyének is. Mert Róma, sajnos, ebbe sem fog belepusztulni. Kösziklánál is erősebb alapra épült a klerikalizmus: az emberi butaság végtelenségére. Rómának dogmája a vak engedelmesség s Róma tud alkalmazkodni, ravaszkodni. Vesztes telhát csak a lelkiismereti szabadság indulójával indult protestantizmus lehet. Holott még a kérlelhetetlen ateista is inkább a protestantizmust választja, ha csak Róma és a protestantizmus[*] [között] választhat. S a haladás ügyének sem közömbös a választás. Nem közömbös, hogy Kálvin utódai és hívei észreveszik-e, hogy a szocializmus törvényes utódja a protestantizmusnak. Bekülnie szabad csak vele az öregebb testvérek, háborúskodni nem.

És jól dolgozhatott Erdélyben a pápistas pietizmus, ha Erdély püspöke, Bartók püspök még a szociális tevékenységről is úgy beszél, mint egy gyermek, aki ördögöket lát a sötétben. Micsoda más szellemű volt Erdélyben a kálvinizmus még csak húsz évvel ezelőtt is. Sziute azt mondhatnak: a reform-protestantizmus egyetlen fészke

volt Erdély az egész világon, ahol komolyan vették ezeket az ígéket. világosság, szabadság, haladás. Még Szász Domokos sem mert volna olyan nyilatkozatot tenni, mint a Bartóké, mely illenék egy buta kalábriai olasz baráthoz, de nem Erdély első püspökéhez. Erdélyéhez, melyet valaha a lelkiismereti szabadság klasszikus földjének címeztek. Ma talán már Pápa, Debrecen és Sárospatak is szabadabb szellemű, mint Kolozsvár. Azt hiszik Bartókék, hogy így lehet Mailáttal bírkózni. Szörnyűségesen csalódnak: protestantizmus és reakció — élet és halál. Csak új áramlatokhoz szabad szegődni Kálvin egyházának, ez a lényege. A szabadság és a folytonos újítás. Franciaország példája is ezt üzeni haza.

Vigyázzon Kálvin magyar egyháza, hogy a szocializmussal szemben vett harci pózban ne hogy éppen ő lakoljon azért a Kálvinért, aki Servet Mihályt megégette. Servet Mihály bízott a protestáns toleranciában. Ha Olaszországba szökik, a pápa teszi rá a kezét, ha Franciaországba, a vienne-i [**]érsek. És szörnyűbb sors sehol se érhetne volna, mint éppen Genfben érte. Nehogy azért a bűnért a magyar Kálvin egyháznak kelljen hasonlóan lakolnia. Róma számít ám arra, s ezt is Franciaországban figyelték meg éppen, hogy a szocializmustól megriadt protestánsok az ő kitátott, feneketlen, sötét torkába ugranak.

(Párizs, december 16.)

BN 1906. december 20.

Kálvinista magyar

82. AZ EGYKE

(Párizsi levél)

Franciaországban él egy derék ember: Piot nevű. Szenátor és francia, de magyar mágnás is lehetne az eszével. Ő is csak annyit lát, mint egy *mai* gróf Széchenyi. Sztrájkolnak az anyak. Talán a maguk titkos módján az apák is. Ennyit látnak ők: Piot és Széchenyi. Hogy Baranyában és Alpes Maritimes-ben nem szülnék elég gyermeket. Pedig a gyermek szükséges ugy-e! Többnyire gyermekből lesz a felnőtt ember. Franciaországban örült kivándorlás sincs. Ős mégis fogy, már nemsokára fogy a lakosság. Magyarországon dupla a baj. Az *egyke* még csak világra jön sok konyogásra. De ha nem vigyáznunk rá, elmegy Amerikába.

Tűzzünk ki prémiumot talán? Piot szenátornak körülbelül ez az eszméje. Széchenyi, a magyar Piot, sem mond okosabbat. Pedig Széchenyi tovább mehetne egy lépessel. Ő magyar mágnás. A ma-

gyar mágnások szerint Magyarországon a lótenyésztést a verseny és a totalizátor emelték magasra. Ha ez igaz s ha már egy magyar főúr fölcsap szociológusnak, miért nem mondja ki, ami a szívében fekszik? Hogy tegyünk próbát a magyar anyáknál is a totalizátorral?

Mennyivel okosabb ember Piot szenátornál és Széchenyi grófnál — Csányi képviselő úr. Ő baranyai őszinteséggel kimondta egyszerre azt, amire egy egész irodalom kellett Franciaországban. Hát miért szüljön a baranyai asszony? Hogy bérest adjon a Frigyes főherceg uradalmának, vagy Sárít a budapesti aszfaltnak? És miért nincs tizenkét gyermeke gróf Csekonicsnak? Miért szaporítson éppen a szegény ember?

Franciaországban ma már éppen olyan becsületesen beszélnek erről a kérdésről, mint a közéletmezés ügyéről. Gyermekek kell? Adjatok hozzá vagyont és igazságosságot. He ezt nem teszitek, akkor ne zaklassatok bennünket, nyomorultakat. Kérjétek számon a meg nem született francia gyermeket a Lebaudyaktól, a Rothschildoktól, az Uzès hercegektől. Akiké a jómód, azok gondoskodjanak a nemzeti népesedésről. Micsoda kegyetlenség ugratni a szegény embert, hogy szapora legyen. Tessék megnősülni a kalocsai érseknek és a váradi püspöknek. És tessék nekik húszt, törvényes gyermekig meg nem állni: ők tehetik. S ha ez igaz Franciaországban, nem ezerszer igazabb Magyarországon? Ott, ahol pár ezer emberé az ország, hatalom és dicsőség?

Bretagne-ban s másutt ezelőtt két évvel találtak szörnyen népes családokat. Piot szenátor apostolkodása néhány könnyelmű újságíróra lépre vitt. Irták is ezek a lelkes cikkeket. Csak állami kedvezés kell s a paraszt úgy fog szaporodni, mint a patkány. A parasztnak azonban általában több esze van, mint az úrnak. Az újságírók például vallattak egy tizenöt gyermekes parasztot Normandiában. Pénzt is adtak neki, tehát beszédes lett a paraszt:

— Hiszen nem is rajtunk múltott, hogy csak tizenöt van.

— Igazán? Pompás. Hogy hogy?

— Későn tudtuk meg, hogy lehet ez ellen tenni. Bár már a harmadiknál tudtuk volna.

Egy dunántúli kálvinista pap komolyan bizonyíttatta nemrégiben, hogy dunántúli magyar a franciáktól tanulta meg az *egyikét*. Mert a Dunántúlon franciák jártak. [*] Mi, akik ismerjük a magyar falut, csodálkozunk. Hát Hajdúban, Szilágyban és Háromszékben? A *tudományt* mindenütt megtanulta a magyar paraszt. Megtanította reá sokszázados kegyetlen sorsa. Egyébként pedig Bukov[in]ában, Moldvában még talán ma is élnek olyan szokású parasztok, akik magukból az első gyermek után eunuchot csinálvaak. Ezt csak nem tanulták a franciáktól. Szegény Franciaországnak sok vádat kell

elviselnie azért, mert a társadalmi evolúciót minden csínjával-bínjával az ő finom nemes társadalmi szerkezetén lehetett s lehet legjobban obszerválni.

Igazi, föltétlen demokrácia és igazságosság: majd jönni fognak azok a gyermekek, akik most nem akarnak jönni. Addig pedig tessék számonkérni azoktól a nemszaporodást, akiké vagyon, rang, nyugalom, szépség és dicsőség. Piot szenátor és Széchenyi gróf egyszerűen mulatságosak, mert ők jó emberek. A fáraók sokkal emberibb emberek voltak. Rabszolgáiktól követelték a szaporaságot, de el is tartották őket.

(Párizs, december 17.)

BN 1906. december 21.

A. E.

83. ADÓ A NEMESSÉGRE

(Párizsi levél)

Franciaország be fogja hozni a cím-adót s ez némiképpen fáj — a demokráciának. Azt állítják sokan, hogy a cím-adó valóságos kodifikálása lesz a nemességnak. S ez méltatlan volna a harmadik köztársasághoz s egy kicsit komikus is. Szerencse, hogy nem így van s hogy a kutya-adó sem tette a kutya-világot házi állataink arisztokráciájává. Nyugodt lehet a demokrata Európa: a mai Franciaország nem csinál ostobaságot. Egészen okos gondolat ez a cím-adó s bar ott tartanánk, hogy Magyarország is tervbe vehetne. Valaki megkülönböztető címet kíván az egyszerű nevűek milliói között. Igazolja, hogy ehhez történelmi jussa van neki és főkeppen a nevenek. Tekintettel a mai társadalom nagyobb felének máról holnapra meg nem változtatható együgyűségére, valaki e címnek hasznát veszi. Megtisztelésben, rangban, anyagiakban, az életet megkönnyítő gögében, talán karrierben is. Hát ez szomorú, ha ma is így lehet meg, de ha így van, hát fizessen az a valaki. Ráfer a francia költségvetésre bizony, melyet deficit fenyeget s egy kis rend sem fog itt artani.

A nagy forradalom óta sokféleképpen bant Franciaország az elvénhedt nemesi osztállyal. Volt korszak, amikor nem volt abszolút szabad cífrázni a nevet. S III. Napóleon idejében viszont mind egyik rezsim nemessége bátran virágzott. A harmadik köztársaság egy darabig bölcs, de nem okos álláspontba helyezkedett. Hogy tudniillik ha valakit mulattat az, hogy például ő gróf, hát hadd tudniillik ha valakit mulattat az, hogy például ő gróf, hát hadd mulasson, szegény. Nem volt okos ez az álláspont, mert íme, a név-arisztokrácia a tömeg ostoba babonája s a parvenűk ambíciója

révén ma is él. A régi, forradalomelőtti, az I. napóleoni, a restaurációs, a III. napóleoni, mind. De legjobban az újabb időben: a pápai nemesség, az idegen, az egzotikus vagy az ön-nemesség.

Kényszerhelyzetben s mert a cím-imádást a tömegből nem lehet egyszerre kiirtani, ezúttal okos módszert választ a köztársaság. Mindegyik francia rezsim névarisztokratája, ha hiteles okmányai vannak s elég pénze van, tovább szórakozhat az ő címerével. Okos, ravasz és ironikus fogás és csak utópisták mondhatják antidemokratikusnak. Sok haszna lesz ennek: először is majdnem egy millió frank évi jövedelem — szociális célokra. Azután a mindenképpen elzüllöttek elesnek a szép címektől s ez már csak az úgynevezett hiteles arisztokráciát is negyedére vagy felére redukálja. Francia állampolgár külföldi nemessége érvénytelen s még adóval sem érvényes. Adieu pápai grófok, olasz hercegi adoptáltak s egyebek. Végül pedig eltűnnek az önmágnások, a raszták, kik az együgyűeket becsapták a címekkel. A történelmi címet iszonyú szigorúan fogják vizsgálni s az eredmény mégis az lesz, hogy akik címeket viselhetnek, azt csak a pénzükért viselhetik.

Akárki mit mond vagy ír: okos törvény lesz az új francia törvény. A köztársaságnak vannak szomorú tapasztalatai a történelmi babonák szívósságáról. Próbálták már valamikor a Concorde-téren a pénzes adónál radikálisabb módon fogyasztani az arisztokráciát. Meglássá akárki, hogy az okosság, az ironikus ravasság többet fog érni a tömegek fölvilágosításában s a mindenképpen elnyűtt haszontalan arisztokrácia sterilizálásában. Végre ne felejtjük el, hogy maga a hivatalos francia köztársaság is vétkezett. Majdnem a legutóbbi időkig diplomatáit a cifra nevűek közül választotta. Itt az ideje, hogy államilag, okosan segítsük halálra az úgynevezett nemesi osztályt. Ez osztály írói megrendítő regényeket írnak a régi arisztokrácia agóniájáról: adjunk be szegény, nehezen halóknak egy kis siettető, édes mérget. Ezt teszi Franciaország s ne féltse senki az új törvénytől a demokráciát. Franciaországra sok mindent rá lehet fogni, csak azt nem, hogy — Magyarország.

(Párizs.)

BN 1906. december 27.

Diószadi

84. HEINRICH HENRIK KESERÜ

Talán Belgiojoso hercegnő bizarr szalonjából szökött ki éppen. Már egy óra óta bolyong szűk, szennyes, sötét utcákon Heine Henrik. Decemberi este, csömör, köd, vád, szomorúság s messziről

egy bulvár lármája. Hát most itt mindjárt összerogyni egy fintor és egy jaj nélkül. Éjszakai leányok jönnek vagy hajnali munkások és sikoltva botlanának valamibe. „Jaj, jaj, egy ember, egy halott ember, menjünk, jelentsük a rendőrnek.” S vinne szapora taliga boldog testünket a hideg Morgue felé. Kicsi rejtelem, apró toprenges, de ismerősök nem jönnek. Azután elássák a hullat: volt és nincs, akit Heine Henriknek hívtak. De, de. Keservesen elmosolyodik: megint komédiázáson csípte magát, ime. Brr, semmi kedve ehhez a póri, csúnya, parfümtelen inkognitó-halálhoz. Ez talán egy Bellinhez volna illő, egy asszonyoszívű, álmofaló, nyafogó, babonas muzsikushoz. Nem szebb volna egy bolondabb csoda? Most egyszerre megbénulna az agyunk. Csodálkozó gyermeki vidámsággal megtapogatnók öntagjainkat: élünk. De kik voltunk? Honnan jövünk? Megállít-nók e ködös estében az első idegent. „Embertárs, mifele város ez a város? Jók itt az emberek? Szegődtesse el engem valahova másnak: alázatos vagyok, s a lábaim fűgék.” A nevem? Nevem nem volna. A hitem? Az volna a hitem, hogy az élet kötelesség, s az inasi pály: szép pály. Álom? Küzdelem? Nem almodnek, nem kuzdenék, és sohse esnék kétségbe. Fűtörészve mennék el olykor a Villette be bálozni és nőt keresni. Nagy, egészséges, fehér, buta munkáseányo-nak hízelegnék. Szép és tiszta legyen a bőrtük, a foguk, ragyogjon a szemük, forró legyen a szájuk. Verseket ne tudjanak, és ne kedvel-jék a tűnődést. És egyszer írnék egy verset, egyetlen, pompasat. Valami ilyen volna:

„Legyetek áldottak, két szép kurtizán, Élet és Párizs. Oh, Élet, be jó teveled játszani, s óh Párizs, be jó rejtőzködni vidám vadonod-ban. Élet: szeretője a konokoknak, s Párizs: hazája azoknak, akik-nek nincs hazájuk és szerencsájuk. Élet és Párizs, engedjétek engem vidáman meghalni.”

De most? Hazamenni, s didergő lélekkel melegíteni másokat. Megint írni. Megint keresni valamit, amiben higgyünk. Töredék, álom, szűrni magunkat egy kis pulyka-méregért, mert ha már egyszer el az ember, kell, hogy szeressen és haragudjon. De kit szeretek én? Kire haragszom én? Nem szeretek senkit. Nem haragszom senkire. Mit csinálnék, ha most a milói Vénusz íbegne minden megházasodott gráciájával felém? És szólna: Monsieu Heine, megsajnálom önt, itt vagyok, élek és ölelek. Nagyon gondban állunk: önt, itt vagyok, élek és ölelek. Nagyon gondban állunk: „Hagyjon engem békében, madame, menjen a fenébe, vissza a talap-zatára.”

Nekem semmi sem kell, ami Heine Henrik urat nyugtalanítja. Mit csinálnék, ha szózatot hallanék Damaskusz felől, s lelkeltana hozzám az Úr: „Heine fiam, te nagyon szerencsétlen flótás vagy, segíteni akarok rajtad. Én Buddha, Mózes és Jezus istene vagyok

együtt, szóval ilyen tehetős isten. Ezennel parancsolom, hogy Heine Henrik világa nyomban realizálódjék." Pfuj, az én világom? Sok vámpír, kimérák, nagy álomszörnyek, tréfás kísértetek. Köszönöm, uraim, ez bolond egy világ volna, s én nyomban menekülnék belőle. Hanem ha egy más személyiséget tudnál nekem adni. Erről cseveg-hetnénk. Egy iparos-segéd Heine, egy sváb paraszt, egy urasági inas.

Mindenesetre pedig megtehetnéd, uram, hogy tíz percnél tovább higgyek valamiben. Ha te akarsz, s ha csakugyan vagy valaki, akár a fülbegyónás szentségében. Vagy hitessd el velem, hogy tíz év múlva Németországban már kultúrembernek is lehetni fog élni. Hitessd el, hogy a világ az okosodás útján van. Hogy minden születendő fiúgyermeknek ezután vasból lesz a gerince. Hogy az asszonyok megszépítik az életünket. Hogy verset írni szép mesterség. Hogy a hellén szépség igazi szépség volt, s a szépség, a pogányság még segítene valamit ezen a nyomorult világon. Szóval hitessd el velem valami nagy ostobaságot, uram. Ha már akartad, hogy az alkoholt visszautasítsa az én gyöngye gyomrom, adj valami tartós részegséget. Főképpen szabadíts meg azoktól, akikkel most élek.

Sötét utcákról még sötétebbekre téved Heine Henrik, s észbe kap. Itt leszúrhatják ám a bolyongót, otthon türelmetlen lehet a nő, a kedves és utálatos háziállat. Próbáljunk kiigazodni. De mitől félünk? Olyan nagy dolog meghalni? Olyan nagy dolog élni? Hogy kacagott ő ma Bellinini, aki úgy fél a haláltól, mint a tyúk a folyóvíztől. Miért fél a rongyos? Valaki hangjegyeket ró, s azt hiszi, hogy rá szüksége van az életnek. Az életnek senkire sincs szüksége. S teljesen mindegy, ha kóbor kutya szaglász körül bennünket az árokban, vagy Belgiojoso hercegnő hajol reánk sírva finom, szellemes, bolond, morbidezzás arcával. Ha tudniillik már halottak vagyunk. De talán akkor is, ha még élünk. Egy Heine Henrik, aki poéta és gondolkodó, féljen a haláltól. No, csak csúnya ez az élet. Ám készüljünk meghalni. Hátha holnap már merjük megcselekedni, mit ma még nem merünk.

— Mit árulsz fiú?

Egy korcsma előtt állott fázva egy gyerek megrakott öllel.

— Virágot és egy furcsa valamit, amit én csináltam.

— A virágot megveszem. De mutasd a furcsa valamit.

A furcsa valami egy pici koporsó volt, nagyon komoly és tréfás játékkoporsó. Ezt is megveszem, határozta el Heine Henrik. Ráíratom a Bellini nevét és elküldöm neki. Hogy meg fog ijedni, a számár. Amilyen babonás, talán bele is betegszik. Ez pompás vicc lesz. A virágot pedig elviszem imádott nőmnek, akit bizonyosan

a hideg lel már miattam. És földerülten nekivágott a bulvárnak Heine Henrik. Egy ossziáni óra: többet igazan nem lehet követelni egy olyan úrtól, akinek versírás az ő bolond mestersege.

BN 1906. december 30.

Ady Endre

85. ÜNNEP UTÁN

(Párizsi jegyzetek)

I.

A Chartier-ügy

Éppen karácsonyra lepték meg Párizst Chartier asszony asszociációjával a hírlapok. Ez a Chartier asszony okleveles baba, aki ezernél több magzatot ölt meg. Őri leányok, finom özvegyek menekültek hozzá és Chartier asszony segített a bajukon. Sőt híre jár, hogy előkelő színésznők is látogattak ezt a tudos nényt. Sőt és százszor sőt: férjes asszonyok is, akik hat csak kényelemből sem akarták a gyermeket. Félni lehetett, hogy megint olyan botrány lesz, ami Franciaországot bepiszkolja a kulföld előtt. Ottos és rosz emberek föltették tehát a kérdést: érdemes-e vilagraszoló botrányt csinálni? Chartier asszonyok csak Párizsban operálnak: a másutt nem halnak-e meg ezerszámra meg sem született gyermekek? Mi hasznunk lesz egy sereg szégyenből és ha Chartier asszony elcsukják? Okleveles és nem okleveles bábák ezután is kedvesen fognak járni a szemérmes társadalomnak. Betlehem óta a férjetlen terhes nőknek nem sikerül úgysem elhitetni, hogy a Szentlélek a ludas. A társadalom még sokáig meg fog maradni a mai galád szemérmességében. Igaz, hogy a szerelmek se azaz hívják meg egymást keringőre, hogy az — „emberiség érdekében”. Summa summarum, Párizsban el fogják altatni, annennyire lehet, a Chartier-ügyet. Itt meg merték csinálni a Panama-botrányt, a Dreyfus-affért, a Szeparációt. Úgy látszik, hogy a Chartier-ügy valamennyire nálunk korábbi és kényesebb. Sok száz esztendőig, míg csak alapórszán ki nem cserélődik a mai társadalom, csak azük fognak élni, akikkel születésünk előtt meg nem látogat egy tudos asszonyt az édesanyánk. Nem lehetetlen, hogy éppen a legkülönbeket kotyvasztják el a földi emberek közül a tudos nének.

II.

Új misék

Franciaországban nem új dolog vallástalan vallást csinálni a vallás ellen. A franciák esztétikája, életkedve rítust csinál a rítus ellen is. Most karácsonyra íme föltámadtak a régi, forradalmi bigottságok. Párizsban laikus istentisztelet volt, Róma-ellenes, az Emberiség hívói által. És a vallástalan vallásosak kérik a katolikus templomokat az ő laikus miséik számára. Micsoda bárgyú „szabadgondolkodás”, micsoda szomorú perspektívák. Vagy—vagy: vagy nem kell a templom vagy nem cserélünk eben kutyát. Misézni jobban tudnak Róma papjai, mint az új papok. Ha a vallás helyébe nem tudjuk a tudományt, a babonátlan és rítustalan hitet tenni, egye meg a fene. Akkor maradjon olyan maszlagos a világ, mint ma s számár, aki jobbat akar. Akkor Rómának van igaza: az emberiség buta és butulni akar.

III.

Szaporodnak a könyvek

Mennyi könyv, mennyi könyv ebben a Párizsban s akad valamennyinek olvasója. Száz új verseskönyv, kétszáz regény és novella, sok száz más. És tíz év óta zokognak a francia könyvkiadók, hogy nem kell a könyv. Bizony, hála istennek, a régi könyv már alig kell. De a könyvek mégis szaporodnak. Úgy látszik s úgy van: új közönség lesi a betűt, új igényekkel, új vágyakkal, új esztétikával. De a könyvek szaporodnak s ez a fő. A mi kultúránk mégis csak a betű által áll, az írásos gondolat által. Ma egy bús magyar fiú állított be hozzám s könnyes vidámsággal tréfálkozott:

— Tudod-e, hogy az *M* betű fatális betű? Ma olvastam egy könyvkiadói statisztikát. Legkevesebb[*] könyvet fogyasztanak: Marokkóban, Moldvában, Mexikóban, Magyarországon, Mongolországban és Macedóniában.

(Párizs, december 27.)

BN 1907. január 1.

A. E.

Párizs, január 1.

Tessék elolvasni História asszonyságnak következő pajkosságát, amiút az írva vagyon. Urunk születése után 1902-t jegyzünk akkor, s választás előtt áll Franciaország, Párizs őrjöng s mindenki érzi, hogy óriási esések és győzelmek lesznek egyúttal. A Dreyfus-ügy után a radikális, papfaló rezsim nem fog megállni a teljes leszámolásig. Egy zsebkendő-lobogtatás és Franciaországban kampec a klerikális és nacionalista bandának. Szent fogadásra hát összegyűltek ők s megesküdtek, hogy megmentik Franciaországot. Minden éhes, minden elégedetlen, minden gazember s minden együttű csődült köréjük. Egy szent, viharos estén Lemaitre, Cassagnac, Coppée, Dausset, Drumont, Ribot, Rochefort, Grosjean es Castellane összecsókolóztak. Fejük fölött pedig áldólag terjesztette ki karjait Gabriel Syveton, akinél népszerűbb hazafi és piszkosabb gazember még alig élt a világon. Hát leomlottak a választó falak: napoleonisták, nacionalisták, királypártiak, progresszisták, ultramontanok, keresztényszocialisták, mérsékeltek és lázadók egy táborba kerültek.

Összekunyoráltak, összecsaltak, összeloptak egy elég tekintélyes választási kasszáat. A szövetséget elnevezték Liganak s a Liga, e szent *koalíció*, elindult felizgatni az országot. Párizst nem nagyon kellett izgatni: e szeszélyes, hisztériás metropolis éppen ekkor adta ki utolsó nacionalista dühét. Az ország azonban (nem úgy, mint később Magyarország s körülbelül csak ez az összes különbség, mint alább kiderül) hűvös és okos maradt. Mindegy: csóvákat dobált mindenütt a koalíció, izgatott, vesztegetett, ámitott. S már a választás előtt olyan nagy volt a remény, hogy a koalíció áldomást tartott. Csak Gabriel Syveton sejtette, hogy a remény túlzott. De ő dehogy is szólt volna: ő kezelte a választási pénzeket. S ő tudta, hogy egy okos hazafi sohase lehet vesztes. minden kormány fizeti a hitványokat, ha meg is veti őket. Már kiosztották a miniszteri tárcákat, s Holló Lajos, azaz mit is beszélünk, Coppée ordította: *nyereghen vagyunk*. Stréber egyetemi tanárok már leveleket írtak Gabriel Syvetonnak, mint a *jövendő kultuszminiszterének*. A klerikális iskolák, kongregációk, szemináriumok boldogak voltak: nem lesz állami, laikus *iskola*. És talán már arra is fölkérték Syvetont, hogy fogadja el a Szent Imre-templom építésének világi védőségét. Avagy mivel *Szent Imre* nem francia szent, valami más szentrol nevezett *tempionét*. Negyven-ötven szónyi parlamenti többségre számított a francia

koalíció. Az ultramontánok, gazemberek, bárgyú patrióták, klerikálisok egyesült táborá. Egyre több jelölt kérte a Liga támogatását, s Jézus nevében megtértek Tisza István, azaz mit is beszélünk, az átkos radikalizmus legféktelenebb legényei.

Azonban Justitia asszonyság hirtelen gondolt valamit. Mégse járná, hogy Európa nyugatán, a híres Franciaországban történjen meg ilyesmi. Tehát Franciaországban elbukott a koalíció s ma az egész világ tudja, hogy Franciaország merre megy. Syveton, a piszkos gazember, azóta csúnya halált halt. A koalíció fölbomlott, s töredékekben haldoklik. Mindez most derül ki hiteles okmányok révén Franciaországban. Itt ugyan nem építenek kultuszminiszteri védnökséggel ebben az életben már soha templomot a klerikális boldogulásnak. Sőt a Sacré-Coeur templomokból pár év múlva már múzeumok, iskolák vagy munkás-menházak lesznek.

Ellenben — gondolta História asszonyság — ha már a terv kész, miért ne valósuljon meg az valahol? Valahol, Keleten, ahol még hallgatnak a Syvetonokra, a hazafiaskodó gazemberekre? És csakugyan pár év múlva Magyarországon győzött az a koalíció, amely Franciaországban csúfosan bukott. Ilyen pajkosságokat mível História asszony.

BN 1907. január 5.

A. E.

87. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

III. Napóleon bajusza

Szörnyű példa: Franciaországban egy teremtetten lélek sincs, aki emlékeznék a III. Napóleon császár bajuszára. Egyik színház darabjában prezentálják ezt a szerencsétlen szekunder-Bonapartét. S folyik a vita Párizsban, hogy történelmi színű bajuszt ragasztott-e a színész. Milyen színű bajusza volt III. Napóleonnak: barna, fekete, szőke, vörös? Szent Ilona szigetének lakói közül többen tudják, hogy valamikor járt a szigeten egy cirkusz, mint azt, hogy Nagy Napóleon ott halt meg. Íme még sokan élnek azok közül, kiket III. Napóleon kegye emelt ki a semmiből. Élnek még sokan olyanok, akik gyűlölték és a semmibe visszaküldték a Franciaországot katasztrófába vívő császári fajaukót. Még okvetlenül élnek nők, akiket III. Napóleon csókolt s akik a bajuszt elég közeliől láthatták. Élnek még piktorok, akik aranyakat kaptak,

hogy lepingálták a császárt. De már arra sem emlékszik senki biztosan, hogy a bajusza milyen volt. Szörnyű példa: Íme minden emberi hatalomnak és dicsőségnek sorsa. Íme a történelemtudomány értéke egy harmincöt esztendő alatt elfelejtett bajusz szimbólumában. Csak nekünk, magyaroknak jut egy kicsi elegtetel e párizsi szenzációból. Arra sokan és holtbizonyosan emlékeznek, hogy a császár magyar pedróvel kente a bajuszát. Ezt okvetlenül a magyar emigránsoktól tanulta, akiket egyébként sohse vette komolyan. Ez meg azután nekünk magyaroknak szörnyű példa és szimbólum. III. Napóleon, ez a buta kalandor mégiscsak Európa sorsát tartotta valamikor a kezében. Európa térképe III. Napóleon bajusza mozdulatára igazodott Magentától Sedánig. S a mi szerepünk e fatális korszakban annyi volt, hogy III. Napóleon magyar bajuszpedrőt használt.

II.

A Szenátus vége

Valamit megjósolunk: Franciaországban rövid idő múlva elfogják törölni a Szenátust. Már itt haldoklik bizony minden babona s az is, hogy haladni csak mérséklettel lehet. Tudományos igazság, hogy az öregség betegség. Micsoda korszakos emberi számárság az, amely az öregségből érdemet csinál? Mikor az ember megöregszik, a fiatalságát sírja vissza. Ez emberi és örök. Nem bevallása-e annak, hogy mindig a fiatalságúnak van igaza? Törvényt ne hozzon az, aki már elcseppent az élettől. Az élet a fiataloké. Az agg kor bölcsessége legenda. Legendára pedig talán még a parlamentarizmusnak sincs föltétlenül szüksége. És ezt az igazságot még azoknak is illik belátnunk, akik már öregszenk.

III.

Philippe Crozier

Philippe Crozier, semmi „de”, semmi „marquis”, semmi. Philippe Crozier lesz Bécsben Franciaország nagykövete. Sőt talán már az is azóta, hogy ezt írjuk. No íme, végre, a legistenkegyelmébőlvalóbb Bécsnek is be meri vallani Franciaország, hogy micsoda. „Demokrata köztársaság vagyok, a Millerand-ok, Pelletanok, Piquart-ok köztársasága. Sajnálom, de Bécsnek sem küldhetek mást, mint egy egyszerű Crozier-t”. Az őszinteség sokat lendítene

e nyomorúságos világi életén. Lesz ám annak hatása, hogy Becsben egy Crozier képviseli Franciaországot. Egy bugris, egy címtelen, egy dolgozó, értelmes ember. S nem egy vén, formás mágnás-majom. Az őszinte cselekedetek egyben bátor cselekedetek is. A bátor cselekedetek pedig még a magyar Bethesdát is föl tudják egy picit kavarni.

(Párizs, január 5.)

BN 1907. január 9.

A. E.

88. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Versailles vége

Franciaország halálra ítélte Versailles-t, a Napkirály Versailles-át. Sírnak is az öreg esztéták: ime, a szocialista-radikális vandálok. Már Versailles sem szent nekik: elpusztítanak ezek minden szépet. De ugyanezek a vandálok új és új múzeumokat állítanak. Pazar menházakat az íróknak, a művészeknek, a színészeknek. Briand miniszter, mint fő-vandál, Curie asszonyból egyetemi professzort csinált, ugyanez a Briand avval foglalkozik, hogy a nagy Operát, amely eddig a gazdagoké volt, a népnek adja. Nép-színházak, nép-operák, népies művészeti kurzusok alakulnak. Hülye, lovas történelmi szobrok helyett Rodin-féle Penseurök jelentkeznek Párizs utcáin. Egy új kultúra indult hódító útra a régi kultúra ellen. Persze, hogy ennek az új kultúrának Versailles, a régi kultúra e kastély-szimbóluma, útjában van. Népellenes, szomorú, hazug, arisztokrata szépségeivel s emlékeivel. És ha egy gyermek-menhely lesz a nagyszerű kastélyból? Akkor sem fog a világ összedűlni, ne féljenek az öreg esztéták. Az új művészet, az az új szépség elindult, s már-már mindenütt ott van. Aki nem látja, az vak, s aki Versailles-t azért akarja drága ezrekkel fönntartani, hogy a királyi abszolutizmus, a szép feudális idők boldogságára emlékeztessen, azzal nem lehet beszélni.

II.

A Louis-aranyok

A Louis-aranyok, vagy ha jobban tetszik Napóleonok, demokratizálódnak. Eddig az volt a föllírásuk: Isten oltalmazza Franciaországot. Hát egy kicsit ostoba és klerikális föllírás volt ez. Ha

isten csakugyan törődik Franciaországgal, szükségtelen őt erre pénzdarabokon figyelmeztetni. Tessék elgondolni, hogy ezt a pénzt nagyon sokszor kapja egy-egy vidám hölgy. Milyen arcot vághat ehhez az, akit a pénz fölírása aposztrofál? Ezután az arany-pénz ezt hirdeti: Szabadság, egyenlőség, testvériség. Ám a köztársaság ne felejtse el, hogy ez a fölírás kötelez. Az egyenlőség azt is jelenti, hogy a Louis-aranyak eljussanak mindenkihez. Ez a demokrata reform legyen szimbólum. Az aranyról lekaparták az isten nevét. Isten helyett tehát ezután mindenkinek meg kell kapnia a mindennapos Ave-Mária és Pater Noster helyett a maga — aranyát.

III.

A baccarat

Párizsban bezárták a hírhedt, gyanús cercle-eket. Ahol a baccarat és társai fosztogattak. Belgák voltak a mesterei e barlangoknak. De csak az én tudásom szerint is három magyar volt a belgák között. Okvetlenül akadt több is. Mint ahogy az idegen áldozatok közül is tömérdek a magyar. Alig van magyar, akit Párizsban meg nem írtak a cercle-ek titkos emberei. Ok, a magyarok, pompás falatok voltak. Mert, mert, mert... Van itt Párizsban egy kevés művészet. Van egy kevés könyv. Egy kevés nagy ember. Van egy kevés tudomány. Egy kevés ipar, kereskedelem. Ez mind eltanulni való. Ellenben a Párizsba ellátogató magyar már a második napon unatkozik. Ezt tudja a banknak az a belgája, aki magyar. És tudja az a csinos nő is, aki a banktól percentet kap s aki az unatkozó magyart először magának, ezután rögtön az egyik játékbarlangnak szerzi meg. Persze a magyarnak, aki néhány napig van Párizsban s akit ilyen sors ér, Párizs egy Sodoma. Holott Párizs ártatlan világváros. Tetszeni akar minden idegének. Ha kell, egy kicsit Teherán. Ha kell, egy kicsit Budapest.

IV.

A fattyú

Magyarországon a szénészegyesület hozta meg ezideig az egyetlen emberi paragrafust. Szénészuók gyermeke, ha törvénytelen is, az anyja nyugdíjához juszt formálhat. Franciaországban e szellemben akarják megcsinálni az egész új hazassági törvényt.

Minden állami női alkalmazottnak joga lesz gyermekeket szülni — férj nélkül. Az állami tanítónő, a telefonoskisasszony és a többi nem veszti el az állását, ha nem is menekül egy gyermek-sikkasztó, tudós nőhöz. Sőt, a fattyú éppen úgy kapja esetleg anyja után a gyermek-istápoló pénzeket, mintha neki is lett volna hiteles apja. A fattyú nem lesz már sokáig fattyú. Sőt becézett csemetéje lesz minden civilizált társadalomnak. Nem lesz törvényes és törvénytelen gyermek. Csak gyermek lesz. Hogy ebből a szent házasságnak lesz talán kára? Ez akkor volna csak baj, ha a társadalom házasságokból állna. De fatálisan a társadalom emberekből áll, akik gyermekekből lesznek. A társadalomnak muszáj választani: házasság vagy gyermek. A társadalomnak van önzése és esze: a gyermeket választja.

(Párizs, január 8.)

BN 1907. január 13.

A. E.

89. A COURRIER EUROPÉEN

— Levél a szerkesztőhöz —

A párizsi „Courrier Européen”-tól megvonta a postai szállítás kedvezményét a magyar kormány. A „Temps”-nak egy kicsi távirata adta ezt hírül Párizsban s maga a kitiltott „Courrier” legfrissebb számában hihetetlennek mondja a dolgot. Engedje meg a „Budapesti Napló”, mely a „Courrier Européen” ellen támadt a napokban, elmondani az ügyről, amit tudunk. Mindenekelőtt kijelentjük azt, hogy a „Courrier” csak játssza a tamaskodót. Tudja és hiszi bizony ő jól, hogy Oroszország és Törökország után íme Magyarországból is kiszorult.

A „Courrier Européen” internacionalista lap. Minden országok progresszistáihoz, intelligenseihez szokott beszélni. De minden intellektuális törekvéshez páratlan szeretettel van. Éppen a magyar rovata igazolja ezt legékesebben. A lap e heti számában is cikket ír Mocsáry Lajos, a veterán negyvennyolcas vezér. Ez a cikk a magyarországi nemzetiségek vádaskodásait cáfolja majdnem úri kevélységgel. Olyan apológiája ez az arisztokratikus magyar osztály-államnak, hogy még magyar koalíciós lapban is sok volna. Igaz, hogy a „Courrier”-ben dr. Albert Ferenc vagy dr. Ferencz Albert írja a legtöbb magyar vonatkozású cikket s ő a magyar nemzetiségek haragos pennájával ír. De arról a „Courrier” uenu tehet, ha a magyar nemzetiségek intellektuelljei jobban értenek a

kulturális demonstrációkhoz, mint a magyarok. A „*Courrier Européen*” még a magyar sovinizmusba is belebekulne, ha meggyőznek, hogy abból az emberi demokráciának és kultúrának haszna van. Ellenben a „*Courrier*” sem láthat egyebet, mint amit mi magunk magyarok, sőt ha úgy tetszik: fajmagyarok latunk otthon. Hogy Magyarország közszelleme legázsiaibb ma a világon s a mai Magyarország pár tízezer kiváltságosé.

A „*Courrier*” pár héttel ezelőtt egy kis anekdotát írt le az Andrássy-szobor leleplezése kapcsán. Ez az anekdota becsi udvari körökben született s néhai Erzsébet királynénkat néhai Andrássy Gyulával hozza össze. Ugyan ne farizeuskodjunk: Magyarországon minden olvasni tudó ember ismeri ezt a pletykát. Anekdota ez, történelmi detail avagy jellemző larifari, ahogy **tetszik**. De sokkal elterjedtebb, mintsem tudomást venni róla ne lett volna joga a „*Courrier*”-nek.

A „*Budapesti Napló*” — szerintem — túlzott lovagiasággal ekkor támadta meg a „*Courrier*”-t. Sőt a francia lap külítésát is követelte, akaratlanul nagy örömet szerezve a **reakcionárius magyar** kormánynak. A magyar kormány, főkeppen Kossuth, örült, hogy lojális ürügy akadt a „*Courrier*” megfenyítésére. S hogy éppen az ő leggyűlöltebb kritikusuk, a „*Budapesti Napló*”, biztatja őket.

Mert nem Erzsébet királyné sérthetetlenül nemes emléke fájt Kossuth úréknak. De fájt a „*Courrier*” hatalmas befolyása minden országok intelligensei között. Fájt, hogy a „*Courrier*” latja es hirdeti, hogy Magyarország teljesen elszigeteli magát a haladó Európától s minden szabadság-gyilkos, kultúrellenes, retrograd irány melegágyává készül lenni.

Megpróbálták ők az úgynevezett nemzeti küzdelem alatt informálni a „*Courrier*”-t. Rákosi Jenő hihetetlen bátorsággal azt merte írni a „*Courrier Européen*”-nek, hogy a magyar koalíció küzdelme szabadságküzdelem. Hogy a magyar koalíció csak kormányra jusson, egész Európa bámulni fog, micsoda igazságszolgáltatás, demokrácia, kultúra és szabadság fog duhongen a Közép-Duna szép birodalmában. A „*Courrier Européen*” leközölte a Rákosi cikkét, de leközölte a dr. Jászi Oszkárét is. Dr. Jászi Oszkár pedig elmondotta, amit ma már egyre többen latnak Magyarországon, hogy a mágnás-lorradalom egyetlen célja, hogy a demokrácia Magyarországon meg ne szülessék. A „*Courrier*” minden véleményyt tisztel, de a „*Courrier*” mégis csak észrevette, hogy **hazánk** volt igaz. Azóta is figyelmezteti internacionális közönségét, hogy Magyarország baj van. A népmilliók és a dolgozó intelligencia osztályok nyakába reakcionárius mágnasok és sötét feju kalando-

rok ültek. *Ezért* vonták most meg a „*Courrier Européen*”-től a postai szállítás kedvezményét Kossuthék. *Ezért* és nem Erzsébet királyné emlékének megsértéséért, amely jó kis ürügyet a „*Buda-pesti Napló*” nemes lovagiassága szolgáltatta a retrográd bandának.

A „*Courrier Européen*” pedig csodálkozik, hogy mi lett Kossuth Lajos fiából, aki a külföldön európai ember volt. S még jobban csodálkozik, hogy mi lett Kossuth Lajos országából, melytől valamikor annyi szépet vártak a szabadságért és kultúráért harcoló európai társadalmak. Hajh, ha sejtené a „*Courrier Européen*”, hogy a jobbérzésű, kultúráért hevülő, népbarát magyaroknak ezerszer több okuk van a csodálkozásra és kétségbeesésre.

(Párizs, január 10.)

BN 1907. január 16.

A. E.

90. NÉHÁNY PÁRIZSI HÍR

(*Posen lengyeljei és a franciák.*) Párizs klerikális lapjai feltűnően pártjukat fogták Posen szenvedő lengyeleinek. Hogy milyen fölséges dolog a lengyel gyermekek sztrájkja. Ők az istennek sem akarnak az istenhez másképpen imádkozni, mint anyanyelvükön. A klerikális csalafintaságba azonban hamar beláttak a liberális lengyelek. Miért fáj a francia nacionalista lapoknak éppen az, hogy a katolikus *hittant* kell németül tanulniok a lengyel gyermekeknek. Persze nem volna olyan nagy a részvét, ha természet-tudományokat kellene csupán németül tanulniok. S a lengyel liberálisok tiltakoznak Párizs radikális lapjaiban a jezsuita részvét ellen. Poroszországnak nem az a bűne, hogy a vallástant németül akarja tanítani a kis lengyeleknek. De az, hogy meg akar ölni egy derék népet és kultúrát. Persze a világ klerikálisainak csak a vallástan fáj. Nos hát a liberális lengyeleknek ez fáj legkevésbé. Nem árt, ha a Hencz Károlyok, Markosok, Lázár Pálok és Sumegiek országában meghallják ezt. A hazafias, liberális lengyel intelligencia visszautasítja a klerikális részvétet. Még egy olyan elnyomott nép becstületes fiai, mint a lengyel nép, sem akarják, hogy a klerikalizmust hazafiasság leple alatt soraikba becsenupésszék.

(*Az orléans-i herceg haragszik.*) Az orléans-i herceg haragszik s ezúttal nem a franciákra. Az angolokra haragszik az entente cordiale miatt. Úgy fordultak a dolgok, hogy Angolország és Franciaország gyalázatosan összebarátkoztak. Szóval a francia trónkövetelő fenséges úrnak elmúlt az a reménye, hogy egy esetleges

angol—francia háború besegítse a királyi székbe. Haragjában ő fensége eladja most angolországi birtokait. Esetleg majd Magyarországon telepszik le, amelyet különben is szeret. Európa minden reakcionáriusainak, kivert szerzeteseknek, kőbor tronkövetelőknek és minden ultramontan gondolatnak ez idő szerint Magyarország az egyetlen reménysége.

(*A nagy drámából komédia.*) Íme, mint lesz a nagy drámából — komédia A Dreyfus-ügy teljesen összetörte Franciaországban a nacionalizmust. Maguk az egykori nacionalista vezérek sirva vallják be: a harcot elvesztették. Egy-két buta bugrison, letört kalandoron kívül mindenki belebékült a helyzetbe. S ekkor fogja magát Rochefort, hogy ő föltámasztja a Dreyfus-ügyet. Egyetlen ember ez a vén, zseniális bolond, aki nem adta meg magát. Röpgyűléseket tart nép nélkül, beszédek hatás nélkül. És Párizs annyira szereti a komédiát, hogy még divatba fognak jönni a Rochefort-gyűlések. Oda fog járni mindenki, aki Párizs színházában unatkozik. Pedig ilyenek sokan vannak.

(Párizs, január 12.)

BN 1907. január 18.

A. E.

91. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Az idegenek

Mivel Franciaország népessége nem akar nőni, idegenek lepik el Franciaországot. A naturalizáltakon kívül több mint egy millió idegen él máris Franciaországban. Nem a vendégekről, kénjutazókról s egyéb gyökeretlen nomádokról van szó itt, de állandó lakókról. S a legsoványabb franciák sem tehetnek mást, látván e dolgot, mint sírni. Mert a tudományos gondolkodás Franciaországban még a nacionalista agyaktól sem idegen. A Természet nagy úr s a Természet hajtja az idegeneket Franciaországba. Mivel Franciaországnak kevesebb lakosa van, mint amennyit el tud tartani, a differenciát pótolják az idegenek. A horror ~~vann~~ terve nye ez, ha úgy tartják: a Természet betölti azt az űrt, amit a francia születési statisztika mutat. S természetes, hogy a Keletről jönnek a bevándorlók: németek, szlávok, szláv zsidók, görögök. S ha ezek nem jönnek elegenden, jönnek majd kínaiak és japánok. A föld is Keletről Nyugatra forog: Keletről jönnek mindig új ember-rajok az elhasznált nyugati emberhadak helyébe. ~~Lehet,~~

hogy azért nem akar elég francia születni, mert a Természet előre tudja, hogy a franciák nem tudnának megfelelni az új életfeltételeknek. Ezért jönnek, vándorolnak be a keményebb, többet bíró fajták. S Magyarországon bolcs dolog volna elmélkedni egy kicsit e jelenség fölött. A magyar nép sztrájkol a golya ellen vagy kivándorol, mert nem tud megélni ott, ahol a grófok és a papok foglalják el előle a földet, a földet, amely az ő életfeltétele. De a Természet nem tűri az elnéptelenedést ott, ahol a szaporodásra ő minden eszközt megadott. Egy millió határrendőr se akadályozhatja meg a Természet korrigáló munkáját. A kivándorolt s meg nem született magyarok helyett, akik föld nélkül élni nem tudnak és nem akarnak, jönnek idegen, keményebb fajták, amelyek föld nélkül is tudnak életharcot vívni. A latifundium jóvoltából így fog kipusztulni rövid idő múlva Magyarországból a magyarság. Az idegeneket szidni pedig annyit tesz íme, mint nem érteni magunkat és a Természetet.

II.

A papok pálinkája

Franciaországban sokat nevetnek mostanában a szent karthausi papok esetén. E szent papok, a *pères chartreux*, gyártottak egy igen híres likórt. Az állam kiűzte a karthausiakat s ellicitáltatta a likörgyárukat. A szent barátok dühöngtek, de a dühöngés mit se ért. Ekkor kijelentették, hogy se baj, mert Isten velük van. Isten nekik megsúgta, hogy hogyan kell a *chartreuse* pálinkát gyártani. De ezt a titkot nem fogja az ő istentelen utódaik orrára kötni. Elmentek a dühös karthausiak a szép Spanyolországba. A spanyol O.M.G.E., a La Union Agricole szóba állt velük. Megvette tőlük a likörgyártás állítólagos titkát s föllálította a *pères-chartreux*-gyárat Taragonban. Ami ezután történt, különös dolog. Lehet, hogy Isten helytelenítette az átruházást. Lehet, hogy a francia éghajlat hiányzik a szent pálinkához. Lehet, s pálinkaszakértők ezt állítják, ez a baj, hogy a papoknak Franciaországba[n] kellett hagyniuk a régi, fölhalmozott hatvan-hetven éves konyak-szeszt. Elég az hozzá, hogy az a *chartreuse*, amit Taragonban gyártanak, kutya rossz. Ellenben a Franciaországban maradt s ellicitált gyárnak, mintha Isten megsúgta volna a titkot. A *chartreuse*, amit Franciaországban gyártanak még talán jobb, mint volt, már ti. annak, aki szereti. A spanyol O.M.G.E. pedig szeretné visszacsínni az üzletet a karthausiakkal. Azonban nem könnyű azt ám visszaszerezni, ami egyszer a papzsákba került.

A kártya csődje

A Clemenceau-kormány nem tréfál: a szerencsejátéknak véget akar vetni. Mindenütt. Hiába próbálják kijátszani a legszebb érveket. A Clemenceau-kormány nem játszik. Vagy otszáz olyan furdó vagy üdülőhely van Franciaországban, ahol kaszinó van. Ahol tehát szerencsejáték folyik. Clemenceau-t ~~figyelmeztetik~~, hogy megöli ezeket a helyeket. Megöli Franciaország idegenforgalmát. Például Nizza tönkre fog menni, ha harminc-negyven játékbarlangját bezárják. Nizza helyett majd az olasz *San-Reno* fog virágozni, mert oda költöznek a bankok. Clemenceau nem bánja. Sírva kiáltják neki, hogy Monte-Carlo és Ostende malmára hajtja a vizet. Még a franciák is oda fognak ezután jarni játszani. Clemenceau erre is azt mondja, hogy nem bánja s igaza van. Komolyan hirdeti a mai Franciaország, hogy új társadalmat akar. Komolyan hirdeti, hogy egy demokrata államban az elethez a munkán kívül más jogcím nem lehet? Ha komolyan hirdeti, így kell lennie. El kell törölnie mindent, ami a munkát elbátortalanítja. Az üzérkedést, vak csélyt, szélhámosságot, játékot. Loverseny-fogadást, sorsjátékot, kártyát, mindent. Mert addig a demokrácia üres jelszó s a munka csak a gyámoltalanok és szerencsétlenek kenyszere lesz.

(Párizs, január 19.)

BN. 1907. január 23.

A. E.

92. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Hazafiasság és maszlag

Stendhal a maga korában az olcsó hazafiaskodást *patriotisme d'antichambre*-nak nevezte. Magyarul olyan szeretete ez a hazának, amelytől szegény haza holtáig koldul. Ez az előszobai, sőt csehszobai, még sőt — ólbeli hazafiság Franciaországban meghalt. De él, nagyon él, Magyarország földjén, ahol szívesen oltik föl az emberek az uraságoktól levetett babonákat. Apathy István még elnöke volt a magyar szabadgondolkodóknak, amikor a magyar *patriotisme d'antichambre*-t megformálta. Európai emberek, szabadgondolkodók társaságában ki merete jelenteni, hogy szerinte

csak a maszlag tehet boldoggá egy nemzetet. Szép, hazug legendák, mesék, hiú állítások, a Horvát István igazságai. Ádám is magyar ember volt s ha baj lesz, a keleti expressz-vonaton jönnek Attiláék. Eppen mostanában jelennek meg sűrűn elfogulatlan történelmi munkák a porosz-francia háborúról. Az előszobai hazafiaskodás egyszerűen lenyakazta annak idején azokat, akik Sedant előre-látták. O a franciáknak van elég okuk, hogy torkig legyenek az olcsó, lármás, hiú, legendákból táplálkozó hazafiaskodással. Micsoda rettenetes Sedan előtt állhat szegény Magyarország, ha éppen ott dühönghet most legszabadabban a patriotisme d'antichambre.

II.

Nagyon érdekes írások

Emlékezetes ugy-e, hogy a francia kormány néhány héttel ezelőtt mint toloncoltatta ki Montagnini urat. Ez a Montagnini Franciaországban képviselte a pápát akkor, amikor Franciaország kijelentette, hogy Sarto urat, a római pápát nem ismeri. A párizsi nunciaturán, mivel Montagnini úrnak gyorsan kellett elutaznia, nagyon érdekes írások maradtak. Nem a szerelmes leveleket értjük, hiszen az természetes, hogy Párizsban egy előkelő pap, aki a pápa megbízottja, igen buzgón szeretkezik. De maradtak ott furcsa, konspiráló írások, levelek és seftpapírok. Clemenceau, a francia miniszterelnök állítólag kijelentette, hogy a gazdátlan írások sokkal érdekesebbek, mint akárki elképzelhetné. Hanem egyelőre csak maradjanak titokban ezek a nagyon érdekes írások. Majd a kormány tudni fogja, hogy mikor publikálja őket. És ha önök, otthon Magyarországon olvassák, hogy a kultúrharcban milyen bátoralakok a papok, gondoljanak a Montagnini írásaira is. Sok-sok klerikális vezér reszket attól, hogy kiderül egy és más gazemberség. Franciaországban, a Panama-botrány hazájában tudniillik, meghalt az, aki tisztázni nem tudja magát a korrupció vádjá alól. Egy Polónyi-botrány Polónyi teljes erkölcsi halála nélkül itt a Panama-affér országában elképzelhetetlen. Azok a nagyon érdekes írások megint meg fognak űlni néhány nacionalista és klerikális francia politikust. Természetes, ha ők nem siettetik a maguk halálát.

Déroulède az Akadémiában

Ménésbe kerül a fogyó tűzű versenyparipa, Déroulède pedig az Akadémiába. Amikor kiderül, hogy mint politikus csődbe jutott, eszükbe jut híveinek, hogy író. Megjegyzendő, még pedig nagyon megjegyzendő, hogy a francia Akadémia sokkal erkölcsösebb testület, mint a magyar. Konzervatív, sőt retrográd, de következetesen az. Mostanában például mindig a kormány és mindig a nép ellen van. Nem pedig mindig a kormány mellett s mindig a nép, vagy ha úgy tetszik a nagy közönség ellen. És alapjában úgy áll a dolog, hogy Franciaországban még a reakció is progresszívabb, mint például nálunk a liberalizmus. A francia Akadémia megiscsak eszmékkal operál s az eszmék végeredményben nem lehetnek haladásellenesek. Ha Déroulède akadémikus lesz, ez nem fog ártani természetesen az Akadémiának. De nem fog ártani a haladás ügyének sem, sőt. Bár csak mi is ott tartanánk, hogy a csődbejutott politikusok az irodalomban, művészetben vagy tudományban támadjanak föl. De lehetséges-e ott az ilyen kontaktus politika és kultúra között, ahol Hencz Károly és Somogyi Aladár vezetik be a politika tánctermebe — Kultúra kisasszonyt

(Párizs, január 22.)

BN 1907. január 27.

A E.

93. A VOLNEY TANULSÁGA

(Párizsi levél)

A Volney teljes neve: Cercle Artistique et Littéraire (7. Rue Volney). Tehát irodalmi és művészeti kaszinó a Volney-utcán. Közel a Jockey-klubhoz, előkelő helyen, Párizs szívében. Tagjai e kaszinónak: divatos piktorok, szobrászok, előkelősködő írók és írogatók, szerencsefi színészek stb. És urak és mecénások. Olyan kényelmes, úri ez a klub, mint Keleten, például Magyarországon, a mágnások kaszinója. Mint ahogy ma már a legbutább és legbüszkébb mágnás se merné hangosan mondani, hogy az írónak és művésznek nincs joga a legképtelenebbül bizonyos, imom, előkelő élethez is. Hát kiknek van joguk, vagy volna joguk, ha nekik nem? És mégis megdöbbenő tanulsággal szolgál a Volney. Évenként, szezon közepén művészeti kiállítást szokott rendezni

a Volney. Zárt, finom kiállítást tagok és meghívottak számára. Léven az üzlet mégis a legfőbb valami: beengedik az újságírókat, hogy reklámozni csináljon neki. Én most két éve már láttam egy kiállítást. Tegnap megnéztem az ideit. Hát siralom, amit ezek a derék klub-művészek produkálnak. És siralom látni azt, hogy írók és művészek mint mennek tönkre, ha napi életmódjukkal a nagyvilági semmirekellőket utánozzák. A Volney-nek vannak tehetséges művész-tagjai. De megöli őket a kaszinó levegője. Az előkelősködés, a „társaság” nyomása, a divat. Jaj annak az írónak és művésznek, akit az úgynevezett felső tízezer életmódja csábít. A művész — nomád lény.

No, no, nem kell megijedni, nem lesz ebből reakciós teória. Isten ments, hogy a kihalt bohém típust támasszuk föl. Sőt gyalázata a társadalomnak, ha igazi író vagy művész kenyérgondokkal küzd. Azt sem kívánja senki, hogy ragyogó gallérja s vasalt nadrágja ne legyen a művésznek. Legyen ám, ha kell neki. Sőt legyen mindene, téli, drága bundája, sőt automobilja is. De hogy hogyan éljen, azt az egyénisége szabja meg. A kaszinó-mánia, az úri csorda-vágy, tönkreteszi a művészt. Ha jachtot akar s jachtot szerez s azon keresi a maga hangulatait s álmait, rendjén van. De ha úgy akar élni, mint Boni de Castellane, Károlyi Pista, Rothschild vagy Láczy Leó, tönkrement. Mint művész tudniillik. Nagyon közönségesnek, nagyon jómódúnak s nagyon smokknak szabad csak bután vagy előkelőskedően élnie.

Hogy egy kis kritikát is írjunk az érdeklődőknek a Volney tanulsága mellé, hát kétszáztizenkilenc darabot állítottak ki az idén. Még azok is, akik divatból például az impresszionistákat, vagy pláne Gauguin-t utánozzák, hülyék. Lelketlenek, lendület nélkül valók. Nincs egy-két ügyes képen és szobron kívül semmi, ami valamit ér. De az igaz, hogy előkelő társaságban a Volneyből lehet csak méltó vendégeket szerezni az irodalom és színművészet képviselőiben. Ezek urak, kifogástalanul öltözők, beszélők, élők. Még talentumuk is legyen?

(Párizs, január 24.)

BN 1907 január 29.

A. E.

Jakab vagyonának a szaharai császárság mániája sem ártott, pedig mennyivel kisebb a Rothschild-vagyonnál. A beteg Rothschildok fölött őrködik a Gondviselés, az egészséges sok-sok millió pénz.

III.

Egy szent család

Az én párizsi furcsa ismerőseim egyik legkedvesebbjéről, Girault-ról kapok hírt. Michel Lujzánál ismerkedtem meg ezzel a pompás, piaci Tolsztojjal. Később egy népgyűlésen szidta Jaurès és híveit, akik akkor a kormánypártisággal kíséreltek. Clemenceau és Briand egykoron pajtásai voltak ennek a vad és alapjában szomorú és szelíd anarchistának. Most pedig Girault megundorodott a fórumtól, az utcától, a tömegtől. Itt, Párizs mellett, Saint-Germain-en-Laye-ben egy kommunista családot alapított. Szép, csöndes mezőn épült a lakásuk. Hat férfiú és öt nő él, dolgozik, szenved és vigad együtt. Van négy gyermeke a szent családnak már. Egy tehenük van, néhány juhuk s nagyon megelégedettek valamennyien. Van egy nyomdájuk s abban anarchista-kommunista röpiratokat gyártanak. Ezeket Párizsban eladják. S a viharos forradalmi röpiratokból ők szerényen, szépen, de nyugodtan élnek. Csakhogy Clemenceau sem a régi anarchista lény már. És Girault-ék sokat szenvednek a hatóságoktól. A hatóságok mindenütt hatóságok — és gyerekesek. Bántja őket ez a különös család, mely fitymálja a szent társadalmat. Dögöljön meg a szomorúságtól, vagy éhségtől a mai ember, de vészes példákat ne adjon a társadalomnak.

(Párizs, január 28.)

BN 1907. február 1.

A. E.

95. PÁRIZS, AZ ÚJ ÉVA ÉS A SZERLELEM

(Párizsi levél)

Párizsban délután öt óra körül íródik ez a kurta levél. Álmos, januári felhők borognak az égen. A földön pedig, a Ville-Lumière utcáin, széles pocsolyák. A Café de la Paix előtt a rossznyelvű idegenek csúfolódnak.

— Voilà Paris: ville de la lumière et de la boue.

S a csúnya, leves sárban tipegnek vagy rohannak nők és férfiak. *A szerelem két órája* kezdődik: Párizsban öt és hét óra között szeretnek.

Titkos találkák, hirtelen nászok s tiltott frigyek két órája ez. Legénylakások, hotelszobák és furcsa szalonok csókaratásának ideje. S éppen ez órákban tart előadást Madame Léo Claretie szalonjában Marcelle Tinayre.

Marcelle Tinayre elegáns, divatos, sőt talentumos író. Az új Éva szerelméről beszél, s nagyon internacionális társaság hallgatja. Ott van gróf Khewenhüller-Metsch is, a mi nagykövetünk. És az egész Balkán ott van: román, bulgár, görög, szerb urak és hölgyek.

Megint bebizonyosodik: voltaképpen barbár Keletről toborzódik a civilizáció előőrsége. Bécs, Konstantinápoly, Teherán és Szentpétervár négyszögében nem általános a kultúra. De ha egyszer e barbár négyszögből valaki ki- és túlfinomodik, az tutó londonja lesz minden új ideának.

Hát hálás publikumhoz beszél ilyenformán Marcelle Tinayre. Még talán csak az egy Budapesten verődhetik össze ilyen tanatikus, modern feminista társaság. Holott Marcelle Tinayre nem mond egy zokszót sem újat. Csúfolja a romantikusokat, akik a becsületes szerelmi ténykedésből holdvilágfalást csináltak. Kacagva siratja el a házasság hazugságát, ostromozza a sokféle prostitúció. S természetesen végül az új, szabad Évát idézi, aki nagyszerűen, egészségesen, eszének és vérének áldott kompromisszumából ajándékozza a csókjait.

Taps és eközben Párizsban megint lebonyolítottak néhány ezer szerelmi ügyet.

Sohol a világon nem ütközik annyi nehézségbe a szerelem revideálása s az egész nőkérdés, mint a minden más tarsalamb mezőn újító hivatású és kedvű Franciaországban.

Hosszabb magyarázatát e jelenségnek végezzék el és el is végzik a bölcsek. Mi csak, mint afféle léha krónikázók, konstatajuk, hogy az új Éva Párizsban nem jelentkezik. Majd egyszer, ha egészen meglesz az új társadalom. — Addig bizony, szinte meggyűljük regisztrálni, Párizsban elválaszthatatlan marad pénz és szerelem. Társaságbeli hölgyektől grizettekig a legforróbb szerelmi lihegésben sem felejt el valamit a párizsi nő. A honorariumot, pénz, a honoráriumot, a valamelyes formáját. Még azok a legmagabírtabb és legkülönb esetek, ahol a nőnek arra kell gondolnia, hogy ezt a honoráriumot — ő adja. Szegény megbélyegzett leányok a hervadt pénzes dámák esete ez. Akiknek vásárolniuk kell az egyet vagy egyetlent, a szívbeli lovagot.

S a francia nő számára az egész világnak minden vonalában meg kell változnia[*], hogy megérthesse az angol, a német, az orosz, a román, esetleg a magyar Éva lázadását. Sok századok nevelték őt olyannak, amilyen, s a vére már pénzzel fölmérhető tempóhoz szokott.

De az nem lehetetlen, hogy Párizsban is divatba jön a feminizmus. Mint ahogy nebezen közönséget csinált magának az Ibsen Nórája. S mint ahogy Prévost nagy író lehet ama furcsasága miatt, hogy regényt ír abból, ami Londonban, Berlinben s esetleg már Budapesten is nagyon silány téma volna egy feminista fölolvasására.

S ha divat lesz az, hogy a Marcelle Tinayre-ek az előkelő szalonokban az új Évát hirdessék, meg fogják változtatni az időt. Öt óra előtt vagy hét óra után lesznek a fölolvasások. Hogy a hölgyek *a szerelem két órájában* bujkálva, így vagy úgy megalázhassák magukat.

(Párizs, január 29.)

BN 1907. február 2.

A. E.

96. ARCKÉPEK

Arthur Meyer

(*Párizsi levél*) Azt beszélük, hogy X. Piust nem Merry del Val rángatja. Arthur Meyertől fél a pápa. Arthur Meyertől, aki pápább a pápánál. S a Gaulois szerkesztőségében, ahol Arthur Meyer az úr, keményebben ejtik ki a *non possumus*-t, mint a Vatikánban. Franciaországnak új Szent Lajos az az Arthur. S királya egy pompás típusnak: a kikeresztelkedett és ultramontán zsidónak. Persze, hogy e típusnak Franciaország társadalmában kellett kibimbóznia a legszebb virágot. Nekünk is van már otthon, Magyarországon, Sümegi Vilmosunk. De Sümegi és Meyer között még talán nagyobb a távolság, mint Magyarország és Franciaország között.

Arthur Meyer nagyon katolikus és nagyon francia. Legitimista, királpárti, konzervatív és történelmi alapon áll mindig. Mint francia hazafi a Jeanne d'Arc keresztes vitéze. Mint katolikus egy jótát nem enged abból, amit Trident kimondott. A hugenottákat és vallásukhoz hű zsidókat jobban gyűlöli az istentelen tudománynál is. Úgy véli, hogy azok a veszedelmesebbek. Szentül vallja, hogy a történelmi arisztokrácia az emberiség krénuje.

Ő maga is arisztokrata nőt vett feleségül. Turenne-leányt, a legkatolikusabb fejedelmi család: a Stuartok véréből.

A Dreyfus-ügyben a legvadabb nacionalista jelszavakkal ő küzdött Dreyfus ellen. Ő mondta ki legbátrabban, hogy vesszen Dreyfus, még ha ártatlan is. Az ő szemében, mely hona sorsáért könnyes, talán nincs egyetlen igaz francia se ma. Még talán önmagával sincs megelégedve. Mert mindenki destruktív elem, aki ma él. XVI. Lajos nem átkozta úgy a nagy forradalmat, mint ő. Rousseau-tól Waldeck Rousseau-ig mindenki hazaáruló, darabont volt. „Isten, király, haza”, evvel alszik és ébred ez a nemes Meyer.

Az Egyház és Haza imádata tömjénezi be az ő legintimebb életét is. Amikor nemrégiben ifjú, királyi vérfű felesége egy kis leánycsecsemővel ajándékozta meg s ő a szerkesztőségben kapta a hírt, elnyomta magában az apa diadalmas érzését. Behívatta a titkáriját s így szólt hozzá:

— Táviratozza meg a Vatikánnak, hogy leányom született.

A minap pedig egy nagyon előkelő grófnő hívta meg vacsorára. Történetesen január 21-ére esett a vacsora. Arthur Meyer feddően utasította vissza a meghívást:

— Grófnő, grófnő, hogy mehetnék én társaságba e gyászos napon?

S az ősi arisztokraták csak a lexikonból tudták meg, hogy miért gyászol e napon Arthur Meyer. Mert 1793. január 21-én végezték ki XVI. Lajos királyt.

Ez ő, Arthur Meyer, Franciaország legfranciább franciája s legkatolikusabb katolikusa. Mindent a hazáért, ez az ő jelszava. S természetesen lapjáért, a Gaulois-ért, mely a legarisztokratább és legklerikálisabb francia hírlap.

(Párizs, február 2.)

BN 1907. február 6.

A. E.

97. A VEREKEDŐ EGYHÁZ

(Párizsi levél)

Szomszédomban, a rue Legendre-ban, tegnap, vasárnap Krisztus nevében nagy verekedés volt. Majdnem elpáholtak engem is a rendőrök, engem, a békés kíváncsit. A francia Szent Imre-ifjak ordító, köpdőső csordájába sodródtam be tudniillik.

A francia Szent—Imre-ifjak miért ordítottak és köpdöstek? Mert fölbérelték őket klerikális bolondok és gonosz papok. A rue

Legendre-ben ugyanis, egy ősi szerzetes-kápolnában, mise volt. E mise miatt tört ki a forradalom az elégáns Monceau-negyedben.

Tudniillik ez a mise Róma-ellenes, Egyház-ellenes mise volt. Fölszentelt, komoly, katolikus pap mondta e misét, de franciául mondta. Egy érsek is eljött e misére Amerikából. Az érseket Vilatte-nak hívják. Egyetlen hibája az, hogy nem a római pápa nevezte ki érseknek, hanem az antióchiai pátriárka.

Az antióchiai pátriárka magát Szent Péter legtvényesebb utódjának tartja. Mindenesetre van aunyi jogcíme és bizonyítéka, mint a római pápának. Ugyanazt a kereszténységet, ugyanazt a katolicizmust hirdeti, mint Sarto pápa. De nem akar a világ föltött uralkodni. S hagyja, hogy minden ország katolikusai a maguk nyelve[*] és ízlése szerint imádkozzanak.

Az én negyedemben tehát az Egyház és Állam szétválasztásakor megalakult a Róma-ellenes katolikus Egyház. A címe: francia, apostoli és katolikus Egyház. Éppen olyan, mint a római katolikus, csak a misét nem latinul tartja. S fütyül ő szentségére, az internacionális, római katolikus pápára.

A gyülekezet, az új Egyház tagjai mívelt, katolikus franciák. A mise szép, rendes, törvényes volt. S a római, klerikális kamaszok fölbízattva mégis berontottak a templomba és megzavarták, illetve meg akarták zavarni több száz ember áhítatát.

S ezek panaszkodnak a világ előtt, hogy Franciaország nem tiszteli a vallásszabadságot. S ezek mernek a hazafiság nevében beszélni. Akik nem tűrik az olyan katolicizmust, mely francia. Mely nem latin misés és nem internacionális. Valóban a római Egyház szinte igazolja egy volt fiának, de nagy ellenségének, a francia közélet nevezetes szereplőjének ezt a mondását: — Az Egyház megérett végre a pusztulásra. S isten is el akarja veszíteni, mert végérvényesen elvette az eszét.

Így volna?

Párizs, február 4.

BN 1907. február 7.

A. E.

98. A KÜLFÖLD ÉS A KOALÍCIÓ

Tisztelt szerkesztő úr, ide menekülök ezúttal e rovatba magam is. Mert olyasmi ezúttal a panaszom, amit minden külföldön élő magyar ember megtelhetne. Hagyján, hogy az öreg Tolsztoj is gyalázza a magyarokat, mert így jó társaságban vagyunk. Az öreg, grófi muzsik Shakespeare-t is a sárig lerántotta. De egy idő

óta dacos szégyenkezéssel kell bevallani mindenütt, hogy magyarok vagyunk. Az idegenek egyik kezükkel a mellényzsebükhöz, az aranyórához, a másikkal az erszényükhöz kapnak óvólag. A külföldi lapok minden habozás nélkül mágnások, kalandorok és koldusok népeként idéznek bennünket. Egy francia revüben olvasom szóról-szóra: „a legkorruptabb kormányzatú ország. Ez mink vagyunk, könyörgöm alásan. S úgy írnak, beszélnek rólunk, mint Európa szegényéről. Hiszen ez még pár évvel ezelőtt sem volt így. Nem tartottak bennünket első osztályú országnak, de gaznak sem. És íme tegnap mit kérdez tőlem egy Párizsban élő művelt német úr.

— Mondja csak, kérem, eredeti magyar intézmény az a koalíció vagy Olaszországból mintázták? Érdekes ország ez az önöké, éppen Európa közepében. Hát milyen is az a magyar maffia?

Esküszöm, szóról-szóra ez volt a kérdés. És ez a német még nem is haragszik reánk. Ez egy mulatságos, megbocsájtó természetű, bölcs úri ember. De istenemre általános a hit a külföldön, hogy koalíció alatt valami titkos bűnszövetkezetet kell érteni. S így kerül külföldön még az olyan magyar ember is, aki utálja a koalíciót, abba a kényszerű helyzetbe, hogy ugyanezt a koalíciót megvédje. Pirulni azonban pirulunk tovább. Meddig tart ez így?

Párizs, február hava

BN 1907 február 7.

A.

99. ROUSSEAU ÉS LEMAITRE

(Párizsi levél)

A már majdnem agg és jobb sorsa érdemes Lemaitre nagy harcot kezdett. Jean-Jacques Rousseau-t, a néhai genfi polgárt akarja agyonütni. Kultúrtársadalmakban nem szokatlan az ilyen mesterkedés. Rousseau-t a nagy forradalom atyamesterének tartják sokan. S akiknek a nagy forradalom s a földi életnek mai sora fáj, azoknak útjában van Rousseau. Őt tartják a nagy társadalmi lavina megindítójának. Ilyt a bölcsét, ezt a különös életű vagabundust, ezt a nagy író, ezt a bolondot. Ezt az esendő, megdöbbenően őszinte, botor, gyarló és mégis isteni apostolt. Voltaképpen az ilyesmiről nem szokás párizsi levelet írni. Nem szokas es még egy két évvel ezelőtt egyenesen nevetséges lett volna. Jules Lemaitre előadásokat tart Rousseau-ról. Jules Lemaitre nem szereti s befejezti a nem bombával dolgozó anarchisták nagyapja. Jules

Lemaitre üti Rousseau-t, hogy Clemenceau-nak és Briand-nak fájjon. Hát érdekli ez Jászberényt, amelynek törvényszék kell? Avagy Budapestet, ahol nincs szén? Kolozsvárt, ahol az apáthyak is kölyök-pendelyben járatják az eszüket?

De Magyarország kultúr-lelkiismeretét sikerrel ébresztgetik egy idő óta. Tehát Magyarországon is sokaknak esemény már egy ilyen párbaj. Ahol egy halottal harcol valaki, aki él, de halott ideáknak, dög világnézletnek, csúnya reakciónak a lovagja. Nem Magyarországon sajnos, de olyan társadalmakban, ahol gondolatok bírkóznak a fórumon, divatba jön valami. Divatba jön lejáratni, leszólni az újító eszmék egykori hőseit. Olyan mélyen kaparnak, kotornak — titokban, hogy még Rousseau-ra is sor került. Mint ahogy majd ha elmélyedtebb lesz egy kicsit nálunk is az intellektuális élet s álcázatlanabb a reakció, sor fog kerülni Kossuth-ra, Lajosra természetesen, Eötvösre s mindazokra, akik Európát be akarták vezetni a magyar glóbus sötét zugolyaiba. Lesznek ezek is még darabontok, ha a nacionalista sötétség nálunk is megtermi a Lemaitre-féle író-tudósokat.

No hát, ezért esemény Jules Lemaitre heves harca. Mert mihamar látni fogunk ilyesmit Magyarországon is.

Jean-Jacques Rousseau tanainak nincs s nem lehet híve ma már. Éppen más irányban indult útra a modern emberiség, mint Rousseau tanácsolta. És mégis nekünk, az emberiségben és kultúrában hívőknek, a mi szentünk Rousseau. Mert példát adott a gondolkozásra a maga néhai életével. S mert látjuk, hogy mikor a reakció Rousseau-t bántja, mindannyiunkat bánt, kik a társadalmi megújulás víg vagy szomorú harcosai vagyunk.

Lemaitre az embert pelleugérezzi ki kegyetlenül Rousseau-ban. Főképpen ezzel a ravasz fogással számoljunk le végérvényesen. Bánjuk is mi, ha a saját félisteneink se félistenek. Annál jobb, hadd érezzük, hogy emberek vagyunk mindnyájan. Hibás, bűnös emberek, akik csak éltek, élnek s élni fognak. De a régi dal mégis igaz: mit hirdettek ezek a gyarlók? Ez a fontos, ez kell s ezt nem lehet befekéltetni. Még ha tévedtek sem, ha zseniálisan tévedtek. Jézus sem volt makulátlan életű, pedig őt istennek mondják. Koncedáljuk, hogy az újítók mind-mind vétkes, gyarló emberek. De az újítás, kedves Lemaitre mester, mégis csak a legszentebb, amit csak ember véghezvihet.

Párizs, február 6.

BN 1907. február 10.

A. E.

Maurice Barrès

[Párizsi levelezőnkől]

Maurice Barrès egyik legkifejezőbb embere a mi korunknak. Típusa, prototípusa az erkölcstelen bolcsnek, az érvényesülő valakinek. Diákkorában senkit úgy nem kíméltek köztünk siralmas problémái, mint őt. Érezte, tudta, hogy semmi sincs jól úgy, ahogy van. Látott, önmagában lerajzolt minden emberi és társadalmi paradoxont és disznóságot. De mégis eljött rongyos diáktársaitól mindig. Wekerle egyik iskolatársa beszélt nekem valamikor Wekerléről ilyesmit. Wekerle, a svab kasznárifíú, valamikor okos fiú volt. Látta a magyar élet minden hárbárságát, kicsinyességét, átkát. Erre fogta magát s hízeltkedett, kedvébe járt a mágnás-kölyköknek s az elökelőbb, buta dzsentri tacsókóknak. Hogy neki igaza volt, azt senki le nem tagadhatja. Hogy Maurice Barrès-nak is igaza volt, az megint természetes. Lelke válságait diákpajtásai előtt is jól titkolta. Hideg, óvatos, megfontolt és mindig jól öltözködő ifjú volt. Azután írni kezdett s amit írt, az az ékesen beszélő nihilizmus maga volt. De ez a nihilista, ez a Maurice Barrès, nem dobott soha bombát. Ostromolta a társadalmat, a mai politikát és a mai kultúrát. Közben azonban arisztokratákkal, nagy papokkal barátkozott. S elérkezett szépen a klerikalizmus és feudalizmus vezérkarába. Ma már az Akadémia egyik halhatatlanja, aki a minap zengte a dicséretet egy kiralyparti mágnásnak, az ő akadémiai elődjének. Ha becsületes, ha elhetetlen, ha hiszi, amiket összeírt, ma ő volna a himneme Louise Michel. Anarchista volna, dühös, vad, elkeseredett. De Maurice Barrès bíbornokok és márkik barátja. Nagy író, mert valóban egyik legnagyobbja a mai francia szépíróknak. Azonfelül képviselő, világi s szociológus Bourget iskolája szerint. Egy kicsit Prohászka Ottokár — reverendátlanul, szép, merész és veszedelmes féligazságaival. Ha Franciaország végleg rá nem taposott volna a nacionalista betyarvilagra, meg miniszter is lehetne belőle. Tanulságos ember, s az élete minden országban beszédes tanulság. De bizonyos, hogy nagyon sokszor álmodik rosszakat. Mint ahogy a legszebb karriert lutoi a mi korunknak titokban nagyon bús emberek. Mert a társadalmi lekusmeret ma már megtalál mindenkit. S a legszebb karrieru haruóknek is meg-megsúgja: komédiás az úr, gyalázatos, hazug és szerencsétlen.

Párizs, február 9.

BN 1907. február 12.

A. E.

Akkor Nápoly környékén csatangolt és olvadni kezdett a lelke. Lelke, a jégkristályokból hegycsúcsra fagyasztott, dacos, norvég kunyhó. Addig-addig ölelgette az olasz Nap, hogy olvadni kezdett.

— Sebaj, motyogta magában, de szorongott, mint egy képzelődő gyermek. Minden hisztérikusnak és zseninek van ilyen érzése, ha új eszméket fogad be. Avagy ha új helyeket tapos a lába, mely csak álom-sétákhoz szokott. Ha az Élet hirtelen hátbauiti vagy váratlanul megcirógatja. Ha megóvatolják egy váltónkat vagy a chef d'oeuvre-ünkért egy fityinget sem akar adni a kiadó.

— Sebaj, motyogta magában Ibsen, úgy sem maradok már sokáig Olaszországban. Még megárt a Nap, a kékség, a lágyság s volt-nincs, hiába keresem a lelke. Vihar-dalra akarok majd egy hatalmas órában gyűjtani s előmlik a számon egy édes-buta barcarola. Sebaj, megyünk vissza, fel, Északra, mivel itt Délen úgylis elfogyott a pénz. Nincs, nincs, nem akarnak többet küldeni, de bizonyosan nem azért, mert féltene.

Gondolja a storthing: mire használja a norvég paraszt a kitanult költőt? Tizenöt falu népe kér éppen mintákat az új halhálókbl.

— Az új halhálók kellenek csakugyan: Északon tudják becsülni az embert. Itt, Délen, perverz, görög erkölcsök élnek arról, hogy tenyésztetni kell a művészt. Pedig Euripidesznél többet ért volna egy egészséges görög paraszttal több. Tasso pedig ha véletlenül explorátornak születik, ma Olaszország talán Angliánál tehetősebb.

— Nálam csakugyan értékesebb jószág egy norvég halász s haza fogok menni. Hazugságos élet az, mely társadalmilag támogat-tatja magát, mikor a társadalomnak csak penészgombákat termel.

— Szerencsére átkozottul pompás ösztöne van minden társadalomnak: érzi, kikre van szüksége. Kedves, szegény, egészséges norvég faluk, ne búsuljatok: meg fogjátok kapni a halhálókat. Kedves társadalom, ne nyugtalankodj, nem igen hallgatnak mi-reánk, penészgomba kertészekre.

Most pedig nézzük meg mit csinál a derék Settimio mester. Nápolyból hozatta Ibsen háziura Settimiót, ki is villát épített a kertben. Egy segédje volt Settimiónak s tíz fél-pucér napszámosa. Alkonyatonként olyan dalolást csaptak, hogy a száraz, színes párázatok táncba fogtak a Vezúv fölött. Este hozták nekik a polentát s még harsányabban daloltak a villaépítők. Tíz órakor este Ibsen még a kert körül kóborolt. Az ős Róma rejtett csodáit főzte fejében s hallotta Settimio parancsoló hangját:

— Most pedig már elég volt, a Marseillaise-t és aludni fogunk.

Settimio éles tenorral intonált s bumm, zengett a Marseillaise. Bumm, és gyorsan épült a villa a kert közepében. Ostoba, zavaros, de csinos kis épület: egy kicsit Diána-templom, egy kicsit schwarzwaldi vadászház. Ibsent, a már félig maga-vesztettet és ellágyultat, vonzotta Settimio. Ez a vidám, latin nonchalance-nak pompás embere, vélte. Ez a Settimio építi a villát s nem okoz neki fájdalmat az építés. Óh, boldog Dél, hol építeni lehet fájdalom nélkül.

Mikor megismerkedtek, Settimio morózus arcot csinált. Mit akarhat ez a bolond angol[!] s nótás valóját csak később bontotta ki Ibsen előtt. Mit akarhat, s később ő mondta el ebbségesen, hogy mit akar. Settimio azt akarta, hogy házat építsen majd egyszer, végre önmagának.

Olvadó lelkével hallgatta, hallgatta az embert Ibsen. Hallgatta örök-új életvidámságát s kőkorszakbeli szocializmusát. Nem volt ebben az emberben semmi lázadás. Megadott volt, mint egy magyar [*] napszámos, mint egy auvergne-i zsákos, de énekelte a Marseillaise-t. Rajta volt, mint kiütés, az arcán, a testén, minden új lelki nyavalya. De a lelke az a régi volt, görög-római lélek, mely a zsidó-keresztyén világáramlatot is a maga képére alakította. Settimio akárcsak Julius Caesar korában élt volna: a hercegeket gyűlölte s új hercegeket óhajtott. Házat magának, zabálnivalót sokat és gyermekeket.

Ibsen látta, hogy Settimio felesége a segéddel szerelmeskedik. Gyűlölik a napszámosai, holott ő jó hozzájuk s velük éneklí a Marseillaise-t.

— Settimio mester, szép az élet és érdemes építeni!

Bolond, szerette volna ilyenkor mondani Settimio, de megem-berelte magát. S kérdezte tovább Settimio mestertől Ibsen:

— Settimio mester, jobban lesz minden, ha győz a szocializmus? Nem csalja meg az embert a felesége s nem kell villát építeni — másnak?

Fejét csóválta Settimio, de keményen nem válaszolt a kérdésekre, mert akkor már szerette Ibsent. Érezte, hogy Valaki kivételesen és magasból szállott le hozzá. De mit akar e mord, különös északi ember tőle?

S a Nap egyre hevesebben sütött, július közeledett. Már tető alá került a villa, s a bokrétaünnepre Ibsent is meghívták.

— Jó éjszakát, Settimio, jó éjszakát és sok szerencsét!

Heves, izgatató nyári alkonyatkor köszönt így Ibsen és elutazott a bokrétaünnep elől. Vissza, vissza Északra, míg el nem ova-
fagyos, büszke jégkunyhó.

(Párizsi levél)

A Goncourt-Akadémiával Franciaország irodalmi fiatalságát akarta boldogítani az egyik Goncourt. Nagy irodalmakban különösen és sokszorosan árva a kezdő író, ha szegény és büszke. Ha temperamentumából hiányzik egy unciányi kalandorság, ha egyéniségére túlságosan féltékeny, elbukik. Kereng az irányok között, elébe mered a régi, hatalmas, hiteles Akadémia zord vára, s a közönséggel hasztalanul próbál találkozni. A Goncourt-ok, különösen az alapító Goncourt, jól ismerték, és mindnyájan ismerjük az ifjú író kálváriáját. Goncourt azt hitte, hogy ebbe az örökös, tipikus sors-tragédiába engesztelőleg lehet beavatkozni. Ezért csinálta a Goncourt-Akadémiát és alapította a Goncourt-díjat.

A Goncourt-díjat a Goncourt-Akadémia most negyedik esetben ítélte oda. Tehát éppen négy irodalmi botrányral sikerült gazdagítania Párizs botránykrónikáját. A Goncourt-Akadémiát pár év alatt jobban meggyűlölték a fiatalok, mint gyűlöltek a régi Akadémiát. Még ma sem ült el Párizsban a lárma a Goncourt-tagok negyedik arbitriuma után. Olyan emberi és olyan szomorú komédia ez, hogy minden kultúrának és irodalomnak okulnia kell belőle.

Tíz tagja van a Goncourt-Akadémiának, akik maguk is irodalmi tigriskölykök voltak még *tegnap*, ma már azonban arbiterek, ismert nevek, keresett és nagyon befogott írók, majdnem olyanok, sőt talán olyanabbak, mint a nagy Akadémia halhatatlanjai. Meghiggadtak, megokosodtak, sőt talán el is hájasodtak egy kicsit. Ezek bizony már nem tudnak véres elevenséggel emlékezni ifjúkori küzdelmeikre. Keveset, sőt alig olvasnak, mert nagyon sokat kell írniok. Oh, ez már nagyon régi nóta: a görög lantosok sem voltak jobbak. A *sikerig* forradalmár az ember, s a siker után szomorú, féltudatos rettegéssel védekezik a forradalom ellen. Mert minden forradalom új embereket akar a régiek helyébe. S Krisztus-lelkűeknek kellene lennünk, hogy könnyen engedjük át másoknak könnyel és vérrel szerzett pozíciókat. Miért legyenek éppen a Goncourt-Akadémia tagjai Krisztus-lelkűek? Akik leglázádbban kezdik az életet, azokból lesznek a régi formák legeltökéletbb örei. Molière óta például Molière házába azok vették be legkényelmesebben magukat, akik a dolgukat tüzes ostrommal, szertelen újításokkal kezdték.

Zokognak, harsányan, jajgatva panaszkodnak a fiatalok a Goncourt-Akadémia ellen. Egy díjat egy teljesen színtelen senkinek [*] adtak volna oda a Goncourt-ok, egy másik díjat udvariasság-

ból, avagy rokonai ellágyulásból, tavaly egy negyvenéves fiatal kapta a fiatalok díját. No és az idén betelt a mérték, mondják. Most már nyilvánvaló, hogy a Goncourt-Akadémia tagjai csak olyanokat tesznek híresekké a koszorúval s az elég csinos ötezer franknyi összeggel, akik nem teszik az ő számukra veszedelmessé a — versenyt.

A Goncourt-díj legfrissebb koszorúzott regényéről érdemes írni. Címe: *Dingley, a hírneves író* s két szerzője is van: a Tharaud testvérek. Az idősebb Tharaud a francia nyelv tanítója volt a *budapesti egyetemen*. Magyarországon élt, utazgatott éppen abban az életkorában, mely ifjú írók sorsára legelhatározóbb. Föltétlenül becses intellektus, különben nem lehetett volna belőle az akadémikus Barrès titkára. Barrès pedig valósággal fanatikusa az értelmi differenciáltságnak s budapesti lektorsága után az idősebb és hogy úgy mondjuk: íróbb Tharaud Barrès mellett élt. Ezt is szemükre hányják most a Tharaud-oknak, mert Barrès mint politikus, tudományos hévvel konzervatív és arisztokratáskodó.

Alig száznyolcvan oldalas a Tharaud testvérek regénye. Ez nem volna baj, ha regény volna, ha művészi produktum volna. De a Tharaud testvérek túlságosan is boncoló értelmű íróknak látszanak. Típusokat látni és megérezni aligha képesek. Ők karikatúrát csinálnak, mert sokat utaztak, sokat olvastak, sokat gondolkoztak, de keveset éreztek. Pláne egy nagy igazságtalanságon épült az ő irodalmi röpirat-féle regényük. Kiplinget csúfolják ki benne, a nagy angol író, aki a búr háború idején olyan hangos demonstrációval csapott föl az angol imperializmus poétájának. De mintha a Tharaud-ok nem tudnák azt, hogy Kipling nem csupán imperialista, gőgös, önző, kegyetlen brit patrióta. De fölséges, sok érzesű új és hatalmas költő.

A Tharaud-kból aligha lesznek a Flaubert-ek, Balzacok és Zolák utódai. De véletlenül megkoszorúzott könyvükben van a nagy értelem és ízlés, hogy írónak vessen hírt ne költse. Nem is ez a fontos az ügyben, hanem a francia irodalmi fiatalság nagy sertődöttsége. És az a tanulság, hogy az Akadémia még akkor is Akadémia, ha az Akadémia ellen csinálják. Talán maga Goncourt se hitte, hogy az ő Akadémiája megváltoztatja a világot. S hogy az ő Akadémiájának tízei miúdig éppen azt fogják megkoszorúzni, akiről a jövőbeni irodalomtörténetének fejezetet kell írni.

Akárhol s akármennyi Goncourt-Akadémia támad, nem fog változni és enyhülni az ifjú és az öreg írók antagonizmusa. Ők két világ lesznek mindig, kik összecsapnak s ha nem ezt teszik, — becsapják egymást. A fiatalság s az öregség, a törekvés és az elért eredmény mindig örök ellenségek lesznek. S a fiatal író sorsa

minden országban, minden kultúrában, minden irodalomban a régi marad. Vagy van ereje és missziója: akkor keresztül kell vágnia magát a poklokra is. Vagy nincs s akkor csak megsirathatjuk a szegény sziszifuszi sziklagörgetőket.

Párizs, január hava

VU 1907. február 17.

Diósadi

103. ARCKÉPEK

Ségur márki

A francia Akadémia tehát csakugyan befogadta. Biztos, sőt kérlelhetetlen volt a Ségur márki sansza. Írni és olvasni tudó herceg, se duc, se prince nem akadt már Franciaországban. Jöjjön tehát ezúttalegy márki, egy olyan finom márki, mint Ségur. Jó, gazdag, sőt irodalmi familia a Ségur-család. Egy Ségur grófnő, született Rosztopcsin-leány, már boldogította valamikor a francia irodalmat. Még fiatal ember Ségur márki s monográfiákat írt. Mióta a história tudományát átkozott modern tudósok kissé kegyetlenül művelik, a mágnások kezdenek minden országban történelmet írni. Így is illik ez egy par excellence történelmi osztály képviselőihez. Nekik igazán féltetniök kell a múltat, mert a múlt az övék. Persze itt Franciaországban nehezebb sorsuk van a mágnás-tudósoknak, mint nálunk. A mob, a csúnya mob, uralkodik és sok ellenséges tudóst termel. Könnyű nálunk Andrassy Gyula grófnak történelmet írni. Először is mert övé a hatalom és társaié. Meg azután ki az ordog vizsgálja nálunk, hogy egyáltalában tud-e írni Andrassy Gyula. De ebben a veszekedett demokrata köztársaságban legalább a mondatszerkesztéshez még a mágnás-írónak is érteni kell. Itt a jövevényeké, a pór millióké hatalom és közvélemény. Csak az Akadémia ad könnyen pálmát a Ségur márkiknak. Dehát az Akadémia ugat s a demokrácia halad. Ismerjük el, hogy Ségur márki igen elegans műkedvelő. Mély meglátások, szörnyű szorgalom, új szempontok, zsenális bátorság és írásművészet, no ezekről persze nem lehet szó. De egy majdnem értelmes és kedves írkáló nagy úr Ségur markí, a francia Akadémia halhatatlanjaira s kékvérű fajtajára szegyet nem hoz. Az új, a mai Franciaországot pedig nem érdekli az Akadémia családi eseménye. Miért Ségur? És miért ne

Ségur márkival ketten egyszerre lettek halhatatlanok. Ez már író, de igazán, ez a Maurice Donnay. És fiatal, mint a márkí. Negyvenhét éves és jóformán másfél évtized óta ír. A Chat Noirban kezdte, a híres cabaret-ben. S hamar eljutott Molière házába. S nagyon hamar az Akadémiába. De ide készült ő már a Chat Noirban is. Ki-kiruccant a tollával bátor, új irodalmi mezőkre is. De ezt csak kárára cselekedte. Nem is lett volna belőle soha akadémikus, ha közben meg nem írja a *Retour de Jérusalem*-et. E hírhedt darabban nem túllontúl nyájas ahhoz a kultúr-népfajhoz, amelynek legtöbb köze van Jeruzsálemhez. Nagy láрма volt a színdarab körül. De Donnay-t észrevették az Akadémia mágnásai. No, lám, egy új katona. Egy helyes gondolkozású író, akit még lehet valamire használni. Kissé szabados a természete. Jó lesz hát sietve magunk közé venni. És Maurice Donnay taktikája sikerült. Bejutott az Akadémiába, mivel a látszat kedvéért egy plebejust ügyis illet választani. Mistral, a nagy provence-i megint nem állott kötélnek. Jobb hiányában tehát ő reá szavaztak. Anatole France ezúttal sem jött el. Sőt Pierre Loti és Rostand is elmaradtak. Húsz perc alatt megszületett a két új akadémikus. Egyébként, ha nem is egetvivő, de írónak író ember Donnay. Sőt olykor majdnem poéta. Csak meg ne járják vele halhatatlan társai. Nem lehetetlen, hogy becsapta őket. Elérte célját s most majd írni fog, ahogy ő akar. Veszedelmes és kiszámíthatatlan egy ilyen ember. Aki a Chat Noirból mászik föl a negyven halhatatlan kupolájáig. A régi *retour* helyett még új *retourné* is csinálhat. Még Jeruzsálemmel szemben is. Mert a zsidót csak addig érdemes ütni, míg valami hasznos célja van ennek. Ha a célt már elérte az ember, miért ne lehessen egy kicsit igazságos?

(Párizs február 15.)

BN 1907. február 20.

A. E.

104. STRÓFÁK MARDI-GRAS-RÓL

(Párizsi levél)

1. Csakugyan jókedv ez Mardi-Gras napján, avagy kollektív csalás? Miért szomorodik el az ember valahányszor Párizst hancúrozni látja? Július 14, Mardi Gras, Mi-Carême, egyik könnyesebb

vigasság, mint a másik. Hull, hull a konfetti, biztatja magát a kacaj, ripakodik a nóta. S azután összefutnak a lelkekben a felhők s paskol a hideg eső, a bulvár-sáروزó, mely ritkán marad el Mardi-Gras-ról.

2. Nézi az ember az St. Michel diáknépét például. Hát minek örülnek ezek? Hogy még fiatalok s száz sou-val a zsebükben kró-zusok? De hiszen éppen azért járnak a Sorbonne-ba, hogy elfogyjon a fiatalságuk. S a diáknymor Musset idejében sem volt ró-zsás boldogság. Sohase szomorúbb a szegénység, mint az ifjúság idejében.

3. Vagy a szegény, rossz leányok öröme őszinte? Vagy a be-heccelt, unatkozó idegeneké? Kavarognak a bulvárokon a népek. Örülten szeretné jární a bolondját a sok testi és lelki ínséges. Veri őket az eső s veri őket napi életük sok, bús tudata. De mulatni kell: ez beteg vágy, ez kötelesség, ez hagyomány. És mulatunk mind könnyünk csordultáig. Hogy szánjon meg bennünket, hó, ha van valaki, aki a bibliai mennyekben lakik.

4. Ostobaság az a legenda, hogy Párizs tud mulatni. De scholse nagyobb a vágy egy kis boldogságra, mint Párizsban. A korlátolt, a pénzes, a langyosvérű persze szeretné, ha úgy volna. Ha Párizs népe kifizettetné magát az év három-négy bolond napjával. Való-ban minden jó keresztény olvadhatna az örömtől, ha a rongyos nép mulat. De a rongyos nép nem mulat. S azok sem mulatnak, akik csak azért nem vagyunk rongyosak, mert a szabónkat be tud-tuk csapni.

5. Párizs örömeiben sincs senmí a pogány örömből. Mind-mind átokkal vagyunk, akik ma élünk. Mind-mind örököltünk valamit, ami megfojtja az örömet. Az apáinktól s a keresztény századoktól. Szegénységet vagy tuberkulózist, alkoholista szenvedé-lyt, vérbajt, neuraszténiát, nyavalyásságot. Valanít, ami olyanná teszi a kacagásunkat, mintha egy Danténak örülnők, ki meg-vizitel bennünket a pokolban. Tűzet rakott aláuk[*] a múlt s égünk, jajgatunk a jelen üstjében. Az öröm pínasz önámítás a mai társa-dalom emberének. Nincs, nincs, nincs.

6. Brr[**] hogy ázott Párizs húshagyó kedd ünnepe. Milyen illő volt a hideg eső és a sár a hideg és a sáros lelkek nagy iparko-dásához. Mint látja, aki nem vak, évről-évre a keresztény világ megérdemelt, gyászos kopását. Mint kopik dogma, hagyomány, házasság, szemérem, bőjt, minden. Rettenetes, félelmetes az embe-riség boldogságvágya. Rettenetes és félelmetes az emberiség bol-dogtalansága. Egy ilyen Mardi-Gras ünnep alapján veszedelme-sebb a vörös májusnál is. Forradalmibb ösztönök dolgoznak itt tudatlanul, vakon, mint bárhol.

7. Egy napja van Párizsnak, mely nem banális. Párizsnak és az egész világnak. Május első napja, amikor nincs konfetti. Amikor a Mardi-Gras szervezetlen kedélyforradalma helyett a szervezett vágy ünnepel. És május elsején úgy reszket az emberi társadalom, hogy még a halottak is forognak hamvaikban. Többek között a szigorú Pál apostol is. És mindazok, akik a kereszténység nevében az emberi társadalom boldogtalanságát okozták.

8. Elmúlt Mardi-Gras, s pár hét múlva jön Mi-Carême. Sok dráma, sok szénhiány, sok házasságtörés, sok váltó-óvatolás, sok miegymás lesz csak addig is. De akkor megint kimegyünk a nagy bulvárra. Megint konfettit vásárolunk s ordítunk. S megint még szomorúabbak leszünk. És még jobban vágyunk az öröm után, melyet elérni nem tudunk. Ez a szomorúság fogja a jövő embere számára kiostromolni az örömet, az igazit. Nem lesz mindig úgy, mint ma. Lesz egy húshagyó kedd, mely hullahagyó kedd lesz. Úgy otthagyjuk a múltat, kétezer évet Krisztus után, mint Szent Pál az oláhokat. Azaz, mint Szent Pál valamikor az emberiségnek azon hagyományait, melyek szerint mégis csak lehetett olykor vidámkodni a siralomvölgy lakóinak.

(Párizs, február 13.)

BN 1907. február 20.

A. E.

105. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Giza Ritschl

Giza Ritschl az új holland irodalom vallja magáénak. De írnak róla már előkelő külföldi folyóiratok is. Most olvasok például róla a *Mercure de France*-ban. Giza Ritschl magyar leány és pár év óta holland poéta. Azt beszélik, hogy Gorteren, a nagy holland költőn kívül nincs még egy olyan költője Hollandiának mint Giza Ritschl. Még kissé idegen neki a holland nyelv. De mai művésze mégis e nyelvnek. S csodálatosan új a hollandoknak az ő magyar tüze, ereje, szenvedélye. Hát hinc egy új szomorú dokumentum. Muzsikusz, szobrász, festő, már régen vándorol ki Magyarországról. Hiszen művészetük nyelve internacionalis. De mi nyelven lehet ott a társadalmi bomlás, ahonnan a nyelv művésze is kíván-

dorol. Emlékszünk ugy-e, hogy Reviczky is majdnem fölcsapott német költőnek. Szomorú bősége a talentumoknak s hihetetlen szellemi nyomorúság az anyagi nyomorúság mellett: ez az ok. Magyarország meghal a feudális nyomás alatt. Nemcsak erős, munkás parasztjai vándorolnak ki, de mindenki, aki teheti. S a Giza Ritschl esete csak egy eset. De talán a legbeszédesebb. Nincs kenyér és nincs kultúra otthon. Menekül, aki tud, a mágnások, kalandorok és koldusok szerencsétlen országából.

II.

Gyász Klementináért

Ferdinánd bolgár fejedelem anyja utolsó leánya volt Lajos Fülöp királynak. S összegyűltek most, hogy Becsben meghalt, gyászos torra itt a hű orleanisták. Nem Párizsban volt a gyász-ünnepély, hanem Neuilly-ben, egy kis kápolnában. Oh mert kis helyen elférnek ma már Franciaországban a kitartó royalisták. Ott voltak: comtesse d'Eu, duchesse de Chartres stb. stb. Főképpen nők, szomorú és előkelő nők. De összesen sem voltak hatvanan s ezért bújtak egy kis kápolnába. Hajh, soha ilyen szomorú rekviemet, ilyen reménytelent, ilyen gyászosat. Este, ugyanez este, minden gyászos hölgy színházban volt. Holott bőjt is van s holott meghalt Lajos Fülöp utolsó leánya.

III.

Sarah — tanár

Hát Sarah Bernhardt is tanár lett íme. Ma, csütörtökön tartotta második előadását a Conservatoire-ban. Nagyon pontos, nagyon lelkiismeretes tanár Sarah. Csak egy kicsit elfogult a nőtanítványokkal szemben és ez furcsa. Sarah-nak tudniillik az a hite, hogy a tragédiajátszás — nőnemű tehetség. Komolyan vallja, hogy nagy tragikus színész nincs. Csak nagy tragika lehetséges. A férfi színész-csemeték tehát félnek az új tanártól. Hogy vajon nem fogja-e rajtuk meghosszulni Sarah azt a sok méltatlanságot, amit életében a férfiak részéről tapasztalt. De Sarah Bernhardt nem tud rossz lenni. Ma a második előadáson kijelentette a következőket:

Önök, kisasszonyok és uraim, mind talentumosak. Remélem, hogy sikerül egy-két talentumot teljes napfényre hozni. Mert talentuma mindenkinek van. Csak igazolni tudják ezt kevesen. És frissen, láányosan kacagott föl Sarah. A tanítványok — mit tehettek egyebet? — megéljenezték.

(Párizs, február 21.)

BN 1907 február 24.

A. E.

106. AZ ÚJ EGYHÁZ

[Párizsi levelezőnkől]

Az új Egyház, melynek Párizsban a rue Legendre-on van a temploma, él. Már írtuk egyszer, hogy a fölbiztatott klerikális tacsók miket műveltek. Fűtyölve, ordítva, dúlakodva ostromolták meg már néhányszor a nemzeti katolikusok templomát. De hiába volt minden: a gallikán, Róma-ellenes, katolikus Egyház kétségtelenül megszületett. Ma beszélgettünk a délutáni mise után Vilatte-tal, az új Egyház érsekével. Szép, dús szakállú, komoly és nagyon hívő ember ő eminenciája. Azt állítja, hogy százhatvan nemzeti eklézsia van alakulóban Franciaországban. Nemsokára már nemzeti zsinatot tart az új Egyház, melynek fölülve az őskeresztyén Egyház visszaállítása.

Bizonyosan Magyarország katolikusait is érdekli az új Egyház mivolta. A francia katolikus apostoli Egyház dogmái nagyjában azonosak a római Egyházéival. A pápát azonban nem ismerik el, a mise nyelve francia s a papok nőszülhetnek. Teljesen szabad a bibliamagyarázat s a gyónásnál nem szükséges a bűnök felsorolása. Elég a töredelmes megbánás s kész a föloldozás.

Már két házasságot is kötöttek a rue Legendre-on. A hét szentség közül csak a keresztséget és utolsó kenetet nem volt még módjában az új Egyháznak kiszolgáltatni. De éppen pár napra be van már jelentve egy újszülött, akit már a rue Legendre szakadár papja fog megkeresztelni.

A mai misén is, mint rendszeren, az elegáns Monceau-egyed hölgyci jelentek meg nagy számban. Vilatte érsek egy félórás szentbeszédet mondott, s ezúttal nem volt semmi ellenséges tüntetés. Néha-néha volt egy kis derű, mivel Vilatte nem beszél tökéletesen franciául. De a bőjti beszéd szép és hatásos volt így is.

Hihetetlenül gyűlölik persze az új Egyházat. A klerikálisok érzik, hogy ez az igazi veszedelem. Ez ellen nem kiabálhatnak istentagadást és hazátlanságot. Ez az Egyház katolikus és francia. És érdekes dolog följegyezni, hogy nem a hívő katolikusok dunong-

nek. De a politikai katolikusok, a hitetlen klerikálisok. S az új Egyház védőserege pedig a — szabadgondolkozókból kerül ki. Így csatázik Isten körül két tábor, melynek nem az Isten a fő. A rue Legendre temploma s a gallikán Egyház, valljuk be: kultusz Róma ellen. Ilyen sorsra jutott Róma, a hit és a vallás. A tömeg, az örök tömeg ragaszkodik a régi formákhoz. A tömegnek kell az Egyház és a mise. Tehát Egyházat csinálnak neki az Egyház ellen és misét. Van okuk a római klerikálisoknak nagyon haragudni.

(Párizs, február 23.)

BN 1907. február 27.

A. E.

107. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

A tanítók

Hogy tudják itt Franciaországban, hogy tudják. Hogy tudják itt mindenk, hogy a tanítóktól függ minden. A legújabb, az egészen radikális generációt a tanítók adták Franciaországnak. S ott kezdődik egy kultúrtársadalom fölszabadulása, ahol az Egyházat kilöki az iskolából. De, de Franciaországban még érdekesebb dolog történt. Itt nem állottak meg a tanítók ott, ahol a napi politikusok akarták. Ők igazi kultúrtársadalmat akarnak. Nem elég nekik, hogy hatalmon tartsák azokat, akik hatalmon vannak. S a radikális kormány most szörnyen fél a tanítóktól. Mert a tanítók a jövőt szeretnék megcsinálni s nem a mai hatalmasokat konzerválni. Új bizonyosság arra, hogy kultúra és politika ösclenségek. S nekünk Magyarországon arra jó bizonyosság, hogy mindenekelőtt — neveljük a tanítókat.

II.

A nő-kocsisok

A nő-kocsisok vannak már vagy kilencen Párizsban. És minden kocsis-tempót kijátszanak ellenük a férfi-kocsisok. S gyönyörű dolog Párizs utcai népét látni. Mint kél minden esetben pártjára a jövevényeknek. Egy pár férfi-kocsist már majdnem meglincselt az utca népe, mert pimaszok voltak nőkollegáikhoz. S szomorú

dolog látni, hogy milyen vad állat a férfi-állat. Ha Kmety professzor avagy ha párizsi kocsis. Megölné az asszonyt, mert az is dolgozni akar. Az asszonyt, akiért kocsis és professzor szintén ölni tudna, ha szerelemről van szó. De úgy látszik, hogy a szerelemnél is több az evés. A férfi bestia lesz, mihelyt a gyomrát fenyegeti az asszony versenye.

III.

A szatírok

Soleilland megölt egy kis tizenegyéves leányt. Általában azonban nem szoktak gyilkolni a szatírok, akik Párizsban nagyon sokan vannak. S ha nem gyilkolnak, akkor nem is háborog Párizs. Ellenben nagy a harag némely tudós ellen. Ezek azt állítják, hogy mindennek az alkohól az oka. Tessék az alkohól ellen harcolni s nem lesznek Soleilland-ok. Ez az állítás szíven talál minden franciát. Főképpen az alkohóból pénzelő államot. Hogyisne. Még alkoholt se igyon a francia. De azért Soleilland-t ki kell végezni. Ez a logika illik a mai társadalomhoz. Ez a társadalom szigorú bíró. A gyilkos szatírokat elevenen nyúzná meg. De hogy a gyilkos szatírokat társadalni bűnök szülik, ezt nem akarja hallani.

Párizs, február 23.

BN 1907. március 1.

A. E.

108. VÁLASZ TÓTH BÉLÁNAK

A Pesti Hírlap Tóth Bélájának teljék hát végre kedve: válszolok neki. Hónapok óta piszkálja már Ady Endrét, az adyendreskedést, az adyendreséget. Tóth-Bélásan, beteg hőrszög módjára, egy bolondnak az ő csökönyösségével. Ady Endre, szegény, a maga személyéért, bizonyísten ma se ütne vissza. Ady Endrene, jómagannak, van két, nagy magyar igazságom. Egy kicsit az Otthonra emlékeztet, melyet Tóth Béla hencegve utál, de jó. Akit Rákosi Jenő föl nem fedezett, de akit Tóth Béla már megmárt, annak a jégeső sem árthat. Ez az egyik. A másik így szolna valahogyan: sokat kell azért a dicsőségért szenvedni, hogy az ember magyar. Az egyik ugy-e elég budapesti, a másik elég bus-szi-tya igazság? Szememre vágnám a kalapom, rátenném ezt a két bokrotát s hallgatnék. Hallgatnék búsan, ha ez a cégéres Toth Béla Ady Endre kicsi személyében nem egy egész szent jövendőt akarna

bántani. De ez a szándéka, s bár pandur-hajlamaim nincsenek, látom Sobri Jóskaék föltámadását a papíros-mezőn és válaszolok.

Hiszem és vallom, hogy a forradalmi megújulás kikerülhetetlen Magyarországon. Itt van már a csodálatos, áldott vihar az ő hírnökeivel, szent sirályaival. Társadalomban, politikában még csak a nyugtalanság sikoltoz. De irodalomban, művészetben, tudományban már itt van a villámtüzes bizonyosság. S a múlt kitartottjai milyen ostobák. Új fejezettel akarják gazdagítani az öreg, görög-római mítoszt. Jön Jupiter tonans s ők vitézül kifizítik az esernyőt. És milyen nagyszerűek, szentek, rongyosak és mégis gazdagok Magyarországon az új szándékú, az új lelkű emberek. Egy-egy Krisztus mindegyik az ő szomorú lelkességében. Holott nekik kezük ügyében még az a bizonyos kevés hal és kenyér sincs csodatételre. Ezeknek majdnem a semmiből kell megcsinálniok a magyar Európát. Tudom, hogy nem gyáva emberck, de megértem, ha olykor remegve bújnak össze. Ha alkonyati órákban a magyar sivatagon a kulturátlanság vadállatjainak rémes bömbölését hallják. De ha könnyet sajtol szemükből a remegés, még akkor is hisznek a magyar lélekben. A krizantém tájékaról szárnyalt föl s talált valamikor Európára ez a lélek. Ennek van még mutatni és mondani valója Európa és a világ számára. Ennek a krizantémnak rejtett, nagy értelmű s gazdagsága adatott, hogy annak a Maeterlincknek a nyelvén beszéljek, akiről Tóth Béla szintén nem ért és nem szeret.

Az új magyar lélek a leendő, az új Magyarország virága lesz. De a deret már hullatnák rá a csúnya, buta október-lelkek. Akadémiairól, Kisfaludy-társaságokról ne beszéljünk. Itz az ocsú még Magyarországon sem maradhatott a szellemi kooperáció rostájában. Ezek, sajnos, már végleg semmik és végleg nevetségesek. Áll azonban veszedelmesen minden újítások elébe a kis rabló-csapatokon kívül két nagy landsknecht-had. Persze hogy az egyik a Rákosi Jenőké. Itz a magyar erekre ömlött sváb veszedelem. Ezek a Szent Imre-kultusz s a nemzeti köldökszemlélés lobogójával jöttek. S ugyanők azok, ahogy már írtam, akik hűségese uradalmi ispánokként marasztalják a Középkort. Egy kicsit jezsuiták, de bizony mondom, hogy nem fatális ellenségek. Sokat ártottak, kiheverjük vagy megrendülve földeljük el minden hitét a magyar lelki reneszánsznak. Irodalomban s művészetben, hogy másról itt ne essék szó, a programos és pogromos butítás a taktikájuk. Lehetetlen, hogy a Csokonaiak, Petőfik, Vajda Jánosok népe lépze menjen.

A másik hadtest lóhús-puhító, nyilas sereg s veszedelemnek komolyabb. Nem a Tóth Béláé, de ahol Tóth Bélát használják és

megtűrik. Az Eötvös Károly impozáns alakjában csimpaszkodók, akik betűvel suhangolják — a betűt. Ez már Ázsia, egészen Ázsia, a tatár Ázsia. Tóth Bélának egy új urambátyám-féle generációért dolgoznak. Betyárosabbért, betűszonyosabbért, vadabbért, mint a régi volt. Sír a lelkünk, ha bolond nagy vitézségüket látjuk. Íme a Pesti Hírlap Wilde-aforizmákat közöl például. Laptöltelékek, valószínűleg németből rontva, hiszen ez a lap világeletében irtózott az irodalomtól. Tóth Béla, a lexikon Bölcs Náthánja, a sohse olvasó, íme megismeri Wilde-ot s megriad. Két ferdített aforizmát kieszed s szegény Wilde Oszkár kétszer halott. S Tóth Béla publikumának olvasnia kell, hogy a Salome írója svihák volt. Ellenben nagyon-nagy író a Szájrol-szájra írója. Rettenetes, de még nem minden. Ugyanekkor Baudelaire, Verlaine és Maeterlinck is kikapnak. Nekik az a szerencséjük, hogy Ady Endrén ütni kell. Tehát Tóth Béla annyit koncedál, hogy Baudelaire, Verlaine, Maeterlinck is világcsalók, de értelmesebbek, mint Ady Endre. És ez a kiválogatás: Baudelaire, Verlaine és Maeterlinck. Oh mennyire rávall ez a Tóth Béla tudására és zsenijére. Ezt akarja jelteni: látjátok, ez az Ady Endre valami olyan kíván lenni, mint Baudelaire, Verlaine és Maeterlinck. Hát én mondok nektek, hogy ezek az urak sem ének semmit. Nem szólva arról, hogy Ady: egy verses meglepetéseket hajszoló majom. És no csak ilyesmit kell hallani a Tóth Béla publikumának. Micsoda szatiszfakció ez nekik. „Látjátok, mondják egymás között, milyen jó, hogy nem szoktunk olvasni. Az egész világirodalom hülyeség. Tóth Béla mondja. Ugy van: a halottakról fölösleges is beszélni. De Maeterlinck, Dehmel, d'Annunzio, Shaw, Andrejev Leonyid, Gorkij s még vagy ötvenen mind hülyék. Minden irodalom az, — biztatja az ő népét Toth Béla. Mintha nagy részének fölöttébb kellene ez a biztatás.

Lelkemre, bús életemre, mindenre esküszöm: könnyes a szemem. Szégyenlenti, de sírnom kell ilyen nagy vaddisznóság lattan. És szívemben érzem mindazokat a megbántott nagy szíveket, akikhez én, a kicsiny, méltatlan vagyok. A magyar publikum ele csúfosan cipelteteket és megbélyegzetteket. És ez a Toth Béla aféle számadó lenne a sovány, magyar kultúra juh-legelőjén. És Magyarországon még ma is szabad csuhaj-csuhajt kiáltva, patkós csizmák a megrugdosni a legszenvedőbb, legnemesebb, legemberibb, legkényesebb, legdelikátabb műzsákat. Bayard-ja nálunk százszámra akad egy primadonnának, egy képviselőnek. A megbántott genuszokért senki sem ránt kardot vitézlő hazánkban.

Megkérdem én hát s vállalom vaskeményen a kegyetlenség vádját is: ugy-e Tóth Béla úr, Edgar Allan Poe **cretin volt és Csárdás** Tóth Kálmán Kohinoorja a világirodalomnak? Évvél a, beismereni,

majdnem gyilkos ütési kérdéssel tartozom a Wilde Oszkár méltatlanul gyalázott, szomorú árnyának. Tartozom magyar kultúrlelkiismeretemnek, mely méltán nyugtalan és vádaskodó. Mit mondunk a Nyugat Szent-Lélek-vitézeinek, kultúr-embereinek, ha nálunk ilyesmi megtorlás nélkül marad? Ha egy magyar író, kissé tatár és beteg agyú, de neves, piszkolva átgázol neveken, melyek a világirodalom történetei? S mit válaszolhatunk önmagunkban, kik álmodunk az új Magyarországról s az új magyar léleknek, egy pompás, európai magyar kultúrának eljövételéről?

Készen várom a piszkolódásokat: ismerem Tóth Bélát. Feleselni nem fogok, irhat éntőlem most már akármit. Ebben az életben sem igen lesz már az ő számára mondanivalóm. Ezt se magamért írtam, de a megbántott nagyokért s azért a kis magyar táborért, mely talán nem gyűlöli úgy az adyendreséget, mint Tóth Béla. Lehet, s ez ma Magyarországon még mindig üdvös, hazaárulás, nyegle kozmopolitizmus vádjával jönnek reám. Ujjé, milyen vértezett vagyok én az ilyen piaci váddal szemben. Jöjjön a vád Tóth Bélától, vagy jöjjön akárki mástól. Annyi magyarságról sohse álmodtak sem a bajai csizmadia-műhelyben, sem az anyai dzsentriházban, se sehol, amennyit az én ezeréves kis-nemes, mindig parasztokkal s vajmi sokszor parasztokként élő familiám megőrzött s az én egyéniségemben, lelkemben kifejezett. Ennyi az egész s végül még azt se kérem azoktól, akik Tóth Béla közelében vannak: vigyázzanak reá, kárt ne tegyen magában és másban. Tegyen kárt, ha tud. Az ébredő, bimbózó, európai magyar kultúrában ő kárt úgysem tehet. Van annak már jó egynéhány katonája s Tóth Bélától, Tóth Béláktól nyíl-távolon már túlröpült.

(Párizs, február végén.)

BN 1907. március 2.

Ady Endre

109. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Bülow és a francia darabontok

Vilmos császár kancellárja magára haragította Franciaország nacionalistáit. Pedig a német választások óta milyen népszerű ember volt itt már Bülow. Minden szocialista-faló: Európa polgári lelkiismeretének fölszabadítóját látta Bülowban S Bülow fogja magát a minap s kijelenti, hogy Jaurès és Millerand jó hazafiak.

Csak a német szocialisták istentelen hazátlanok, a Bebelek. Rajnán innen és Rajnán túl pokolian derülhetnek a szocialista gonoszak. Hiszen Franciaországban is az a nóta járja: lám, Bebel jó német hazafi, csak a francia szocialisták — darabontok S minden ország reakcionáriusai a saját szocialistáikat evvel ostromozzák. Hogy a külföldi szocialisták mások, azok jók, kezesek, patrióták. Nohát hálaistennek nemsokára befellegzik ennek a nemzetközi szocialista-ellenes ostobaságnak is. Már valamennyi ország szocialistái megkapták a hazafiassági bizonyítványt. A többi országok szocialista-gyűlölő[i]től tudniilik. Ez rendben van: a szocialisták minden országban elégtételt kaptak. De nem érdekes-e hogy, egyetlen ország szocialistái sem dicsérik a másik ország elnyomó álhazafiait? Bülow Jaurèsről azt állítja, hogy derék francia hazafi. Erre Jaurès újra csak azt válaszolja, hogy Bülow egy nyomorult lakáj. Muszáj lesz Bülowéknak s többek között a magyar analfabétáknak is valami újat kitalálni az egész világon félelmesen hatalmasodó darabontok ellen.

II.

Gróf Nemes nemes cselekedete

Csodálatos, hogy Magyarországon alig írnak Ausztria—Magyarország új dicső szerepéről. Emlékezetes ugy-e, hogy a francia kormány hiazakergette Rómába a pápa törvénytelen legátusát, Montagninét. Olyan gyorsan kellett szaladnia Sarto pápa követének, hogy összes írásait Párizsban hagyta. És az írások szerfölott kényes írások voltak politikailag, üzletileg és szerelmileg. Mert nemcsak Merry del Val levelei voltak itt. Kedves levelek egyebkent, bizonyítékai, hogy a pápa lapokat segített vásárolni, politikusokat fizetett meg, francia Schönberger bárónékat mozgósított és a többi. De előkelő dámák szerelmes levelei is Párizsban maradtak s a francia kormány kezeibe kerültek. Róma és a pápa nem találtak egyetlen hatalmat, mely a francia kormánytól Montagnini leveleit visszakövetelje. De ott volt Ausztria—Magyarország, a papizmus és klerikalizmus egyetlen, megmaradt mamelukja. Egy magyar gróf, aki alig tud magyarul, gróf Nemes, nagykovetsegi tanácsos vette át Róma számára a kényes leveleket. **Nagyon nemes** cselekedet volt gróf Nemes cselekedete, de sajnos, Párizsban is szokásos némely írásokról fényképmásolatokat venni.

(Párizs, február 28.)

BN 1907. március 3.

A. E.

I.

Anti-Dumas-k

Dumas fiú megjósolta azt előre, ami most történik. Kérdezték egyszer Dumas-tól, hogy miért kardoskodik egyre a válás mellett:

— Hogy legyen majd témájuk az utánam következő írónak s írassanak a válás ellen.

Lehet, hogy Dumas fiú csak szellemeset akart mondani s íme — jósolt. Dívát lett a válás ellen agitálni a színpadon, amikor végre a törvényhozás is a válás mellett döntött. Nagy ezért az örömük a jó katolikusoknak. Már nem csak a Léon Daudet-k átkozzák azokat, akik a szent házasságot ostromolják. De például az Abel Hermant-ok s az Emile Fabre-ok is. Ahány író csak az Akadémia felé gravitál, válás-ellenes színdarabot ír. Dumas fiú idejében még a dogma, az erkölcs nevében harcoltak a válás ellen. Az újaknak több eszük van: — ők a humanizmus oroszlanbőrbe bújnak. Hogy így, hogy úgy, a gyermek mindennél fontosabb. Ha a házastársak elválnak, elzúlik a gyermek, a gyermek, aki a — jövő. A jövőnek föl kell áldozni a jelent, s ha a szerencsétlen házastársak belepusztulnak is, válni nem szabad. Hogy a jezsuita reakció micsoda áldozatokra képes a cél érdekében. Modernség, humanizmus álarcában védi íme a — dogmát. Balekek, jámborok pedig, hejh, sokan akadnak, mióta csak emberek élnek. Ami bátorságot nagy kinnal a társadalomba öntöttek a Dumas-k, most ki akarják sajátolni az Anti-Dumas-k.

II.

Zola ellen

Antoine az Odéonban nagyszerű cselekedetet vitt véghez. Színpadhozta a híres Zola — Bruneau darabot: a Mouret abbé vétkeit. Ki ne ismerné ezt a fölséges Zola-költeményt? A pogány humanizmus, a természetbeolvadás, a szerelem himnusza ez. Gyönyörű kiáltás az öncsonkító, élet-szomorító, hazug vallási fanatizmus fülébe. S a klerikális újságmaffia szervezkedett a halott Zola ellen. Még halottaiban is félnek tőle letiport ellenségei. A Paradou, a szerelem kertje, gyönyörű volt az Odéon színpadán. A színdarab

egy izgató szépségű vers, mint ahogy a regény se más. Bruneau muzsikája olyan kísérő, mint a Hajnalnak a rózsás felhők. A siker óriási és nemes fajú siker. S ahány reakciós hírlap csak akad még Párizsban, gyilkosan csepi a darabot. És Párizs dicsősége, új dicsősége, hogy hiábavaló a mesterkedés. Vagy még inkább a Zoláé, aki lám poraiban is különb legény, mint ezek a maflák összesen.

(Párizs, március 2.)

BN 1907. március 5.

A. E.

III. WILLY ÉS COLETTE

Wilde Oszkár hirdette volt, hogy ő szimbolikus vonatkozásban van korával. Ez a Wilde-mondás nem olyan új és mély, hogy itt Párizsban kéméljük. Mind-mind, akik csak piszmogunk e földön, nem különben volnánk. Csak Willy és Colette, ők ketten, Willy és Colette, ők a kivételek, Willy és Colette kizárólag csak a harmadik köztársaság Párizsával vannak szimbolikus viszonyban. Természetes, hogy e viszonyon kívül sok és másféle, nem szimbolikus viszonya van e párnak. S ezennel bocsánatot kérünk, hogy róluk írunk, régen halogatjuk. De mikor Willy és Colette mégis csak valakik s mégis csak a publikum előtt vannak. S mikor az ő hírességük annyi mindent szimbolizál a mai Párizsból. A mai Párizsból, a mai publikumból, a rothadó gazdagok s a kalandorok életéből.

Willy, az ő polgári nevén: Gauthier-Williars s Colette a felesége. Willy író, ha úgy tetszik s az ő Claudine-jeit valószínűleg a magyar diákifjúság is ismeri. Ez a Willy, ez a pornográf, lehetett volna valami iszonyúan komoly író. De nem lett ám, mert az istennek sem akart az lenni. Belenézett a kavargó, forró és a manak elo Párizsba. Tetszett neki, fölismerete, s elszegődött a Párizs poetájának. Mert Willy a maga disznó módján gyöngéd, álmodó művész, sőt költő. Perverz leánykái, szeretkező figurái, férfiak, nők, gyermekek, mind-mind melankóliások. S Willy a sorok között rejtetnek helyez el: látjátok, ilyenek vagyunk, disznók, léhák, betegek és szomorúak.

S a többiről, mivel nagyon is kényes, csak röviden. Egy időben hárman voltak Willyék: Willy, Colette és Polaire. Polaire azota, ez a fiús teremtés, aki egy huszadrangú cirkuszban kezdte, ma híresszínész. S otthagya Willyt, Colette-et s az egész irodalmi múltat. Ellenben Colette is nagyszerűbb sorsra vágyott: ő is színpadra lépett. Most már azután a megmaradt 2/3 lazasság is folborított.

Willy és Colette válnak, mivel már keveset beszélt róluk Párizs. Nyilatkoznak minden nap, hogy ők szeretik egymást, de válnak mégis. Mert az élet szomorú, mert beszéltetni kell az embernek magáról. Colette-nek azóta szenzációs vendégszereplése volt egy némajátékban. A Moulin-Rouge-ben, Morny hercegnővel. Erről a botrányról Európa minden lapja írt. Willy is ott ült az estén egy páholyban. Új szerelmével, egy különös, kalandos, szép angol leánnyal. A nagy kavarodásban majdnem megverték Willyt, mert úgy érezte mindenki, hogy a perverz híreskedők pater familias-a mégis ő, Willy, aki válik Colette-től, s akik ketten mégis megélnék abból, hogy Párizs és az egész világ számár. Vagy hogy komolyabban szóljunk: a harmadik koftársaság Párizsa is megvénült. S valahányszor még Párizs megvénült, Willyk és Colette-ek támadtak valamelyes formában. De valahányszor Párizs megvénült, rettenetes forradalomban ifjult meg. Dübörög a föld újra Párizs alatt. Új világ készül a rothadt polgári világ felé. S én úgy nézem őket, Willyt és Colette-et, mint két vidám, bűnös sirályát a megrázkodni készülő, viharokat érlelő Párizsnak.

(Párizs, március 3.)

BN 1907. március 6

A. E.

112. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Megint Khevenhüller

Ausztria—Magyarország párizsi nagykövete megint beszéltet magáról. Bécsből kapja a gróf az olyan utasításokat, hogy a hivatalos Franciaországot bosszantani kell? A múlt nyáron már írtunk néhány Práter-stílusú kötekedésről. Most újra tüntetni kezd Khevenhüller úr avval, hogy nagyon lenézi ezt a piszkos, francia demokráciát. Ha megjelenik a Quai d'Orsay-n, a francia külügy-minisztériumban, tüntetően nevetlenkedik. Kvázi azt akarja jelezni, hogy a szent és etikettes Bécs ez idő szerint Párizst kutyába se veszi. Úgy értesülünk, hogy ezúttal egy új és nagyon lapidáris tiltakozást kap Párizsból Ausztria—Magyarország külügyminisztere. Pláne, hogy Ausztria—Magyarország elvállalta a Montagnini-ügyben azt a szerepet, amelyet még Spanyolország is visszautasított. Párizsban mindenki tudja, hogy a Habsburg-monarchiát egykoron Franciaország szedte le a földi-isteni trónusról. Ha egye-

bet nem, de azt ma is megteheti Franciaország, hogy megüzeni Becsbe: köszönöm a barátságot és ne küldjünk egymáshoz nagyköveteket. Ez még jobb záloga a jó viszonynak, mint egy olyan tapintatlan úr kiválasztása a nagyköveti posztra, mint a Khevenhüller uré.

II.

Cléo bukása

Cléo de Mérode kizokogta magát egy újságíró előtt. A kedves nőt kifütyölték most Brüsszelben. S ő összehasonlítja Brüsszelt és Budapestet. Milyen lovagias és műértő város Budapest, — mondja Cléo. S milyen betyárfészek, barbár város Brüsszel. Persze azt akarja elhitetni Cléo, hogy Lipót király miatt történt a bukás. A belgák féltékenyek a királyukra s azért haragusznak Cléora, mert ezt a jámbor öregurat kompromittálta. Mintha Brüsszelben nagyon bánnák már, hogy Cléo vagy más. Mintha Brüsszelben a király erénye fontos valami volna. Úgy áll a dolog, hogy Cléo vén és ízetlen. S Brüsszelnek fáj, hogy az ő királyának a nevét egy ilyen elvénuult nővel együtt emlegetnék.

III.

Roland Bonaparte

Az embernek jól esik látni olykor, hogy vannak még bölcsek emberek. Ilyen bölcsek Roland Bonaparte herceg. Tehetett volna ő is, hogy düliösen szaladjon Franciaországból. Ő nem akart lenni Párizsról s fölcsapott köztársasági polgárnak. Az első Bonaparte, Napóleon, fölosztotta a világot. Roland herceg is ezt csinálja, mint geográfus. Ő is méri, méregeti a földet. Csak nem lesz belőle, de íme beválasztották a Tudományos Akadémiába. Ő a negyedik Bonaparte száz év óta az akadémikusok között. De a másik hármat a császári fenség címe juttatta ilyen dícsőséghez. Roland Bonaparte a maga erejéből s bölcsek számtasából lett akadémikus. Igen kevés fejedelmi családból kerülne ki hasonló, ha a fejedelmi család már nem volna fejedelmi család. Mégis csak a polgárok a legjobb vér a mi korunkban. A kis korzikai lamuliából, ha császár nem is, de egy akadémikus még íme könnyen kerül ki.

(Párizs, március 3.)

BN 1907. március 8.

A. E.

Jules Lemaitre

[Párizsi munkatársunktól]

Jules Lemaitre-t néhány évvel ezelőtt elsiratta az irodalom. Sirathatta, mert ragyogó, nemes, nagysúlyú ember ő — írónak. Nem halt volt ő meg, amikor elsiratták: gonoszabb történt vele. Megvadultan, előkelő lelki vértjét eldobva, fölcsapott demagógnak. Átadta magát rejtelmes metamorfózissal s világos ostobasággal a klerikális hazafiak eszközüének. Hallalizott a Dreyfus-ügyben, mentette a hazát s lármásan féltette a társadalmi rendet. Elnökévé választották a hírhedt hazafias ligának s Coppée-val együtt dolgozott. Ők voltak a szellemi firma azon a bolton, melynek sötét raktárában Syveton gazdálkodott. A világgraszoló Syveton-botrány Jules Lemaitre-t visszavitte íróasztalához. Szörnyű dolgok sülték ki tudvalevően a Haza, Erköles, Család és Tulajdon hadseregéről. Ma már Franciaországban egyenesen fegyenc-jelölt, aki azzal dicsekszik, hogy szereti a hazát. Mert kiderült, hogy a hanges, ádáz hazaszeretet legtöbb esetben a gazemberek tévesztő szándékú jelszava. Jules Lemaitre természetesen tisztán került ki a mocskos botrányokból. S az irodalom ujjongott, hogy Jules Lemaitre-t visszaszerezte. De hajh, úgy látszik, a politika veszedelmes méreg. Darabot is írt ugyan irodalmi visszatérése óta Lemaitre. Politikai összeköttetéseit szétszaggatta a rossz hírfi hazafiakkal. Írt egy-két rövid irodalomtörténeti tanulmányt, amire az ő talentuma a legpredesztináltabb. S már-már kezdtek tőle számon kérni egy régi tartozását: egy könyvet Balzacról. Igérte valamikor s csak ő írhatná meg ezt a könyvet, mely hogy hiányzik, nagy szégyene a francia irodalomnak. S mikor már azt hitték, hogy a Balzac-könyv készül, Lemaitre előrukkol — egy Rousseau-tanulmánnyal. Nem tudom, hányadik konferenciáját is tartja már Rousseau-ról. De az bizonyos, hogy dühvel vetette rá magát a néhai genfi polgárra. Az ő személyében akarja megbélyegezni a nagy forradalmat, annak minden konzekvenciáját. Franciaország mai politikai irányát s a hazafiak ligájának csúfos végét is. Mindent, mindent, ami egy nagy kaliberű íróhoz nem illő. S a konferenciákon tapsolnak eszeveszettül a finom mágnásasszonyok, akik talán életükben sem olvastak egy sort a nagy Jean-Jacques-től. Íme tehát a Syveton-botrány sem tudta kijózanítani Lemaitre-t a politikából. Irodalomtörténeti alapon csinálja azt, amit néhány évig népgyűléseken csinált. Lehet, hogy nem másért teszi ezt,

mint hogy egy anti-Anatole France legyen. Anatole France is politizál, de Anatole France szocialista. Aki egy pillanatig sem kételkedik abban, hogy minden haladás jobbulást hoz az emberiségnek. Akármiért teszi azonban, amit tesz, Lemaître vetkezik. Már az maga véték, hogy nem látja, mennyire elmeddősödött az ő fényes ígéretekkkel terhes élete.

(Párizs, március 4.)

BN 1907. március 12.

A. E.

II4. „LEGYEN VILÁGOSSÁG”

(Levél a fekete Párizsból)

Képzeljék el önök: a[z] Humanité szerkesztőségében tíz szál gyertya ég. Képzeljék el, hogy Anatole France írni akar és nem írhat. Büdös a petroleumlámpa, a gyertya pislog, hamvad. S a[z] Humanité emberei ujjongva rontják a szemüket a sötétben. És Anatole France ablakba ül s gyönyörűeket álmodik. A Ville-Lumière fekete, ijedt, tehetetlen. Néhol-néhol van egy kis áldott fény. Az emberek körülnyüzsgik beteg éhséggel, mint a tiszavirágok. Mi történt itt? Budapestre is elvitte akkor a hírt a drót. Semmi nagy dolog: másfélezer zubbonyos ember ünneplőbe bújt. Párizs munkásai egy kis üzenetet küldtek az éhes tőkének. A cifra burzsoá-népnek, a hatalomnak s mindazoknak, akik szeretik elfelejteni, hogy a munka — az isten. Csak másfélezer ember. Csak az elektromos lámpák nem gyultak föl. És csak másfél ejszákára szólott a lecke. De ha százezer munkás akar esetleg holnap üzenni? Ha nem lesz Párizsnak világossága, fűtése, eledele, közlekedése, itala, mulatsága, semmije? Akkor mi lesz? **Mindenesetre** jó lesz a zubbonyosokkal barátságot tartani. Jaj, **be hatalmas!** Aki nem buta vagy gazember, annak tisztelettel kell megemlíteni a kalapját. Mivé fejlődtek az embertömegek például csak Xerxes óta. Micsoda öntudat és hatalom az övék. Kezükben van a világ s az egész emberi civilizáció sorsa. Jó kezekben van, nem kell ielni. Néha-néha ugyan eloltják a lámpákat. Megállítják a **vonatokat is.** De mennyi új fényt adnak kárpotlásul az **egyakunk.** S micsoda boszorkányos tempóval halad, a mióta ők hajtják, az emberi haladás gyorskoecija.

Párizs, egy fekete Párizs, micsoda látvány ez. Nincs színház, nincs fényes vendéglő, nincs vagy alig van — hírlap. Beszélük, hogy csupán a színházaknak másfél éjszakából egy félmillió frank a káruk. Az üzleteknek talán tíz millió. Talán harminc millió. S a lelkekben mennyi kár történt. Ilyen hazard, sikeres, világra-szóló sztrájk micsoda bátorítás minden országok munkásainak. S az elképedés micsoda vallomásokat csalt ki a munkásgyűlölő lapokból. „Egész kulturánk, életünk íme a szocialisták kegye.” Ezt írja az egyik lap. „Valljuk be, fogalmunk sincs a munkások szörnyű hatalmáról.” Ezt írja egy másik újság. Még a gúnyolódásuk is csukló sirásba ful. A Marsból is figyelik a Föld fényváltozásait? Mit gondoltak akkor vajon, amikor Párizst újra előntötte a fény? Nyilván arra gondoltak, hogy ez valami üzenet. Talán az is.

*

Ki hinné, hogy Párizs szíve a sztrájkolókhöz húzott? Még a nagy établissement-ok tulajdonosai sem a munkásokat szidták. Város és állam pláne alig titkolva sztrájkbarátoskodtak. Fejlettebb társadalmakban oh már tudják, hogy mi a sztrájk. Egy meggondolt, szükségyszerű, imponáló sztrájk ér annyit, mint Magyarországon egy májusi eső. Persze nem azoknak, akiknek a sztrájk miatt dühöngve kell zsebükbe nyúlniuk. De az úgynevezett köznek, mely olyan furcsa magyar szó. S a jövőnek, mely olyan kedvetlen fogalom azoknak, akiknek a jelen minden jókkal teljes. Ma már, legalább egyelőre, ismét világos az éjszakai Párizs. Futhat mulatások után, akinek van pénze. A munkások győztek és megkönyörültek a fekete Párizson. A[z] Humanité emberei villamos fényben írják meg elvtársaik győzelmét. A többi lapok is írják, írhatják és nyomtathatják az elmés és elmetlen krónikákat. A velencei lámpákat, a színes lampionokat sutba dobják. De egy új, nagy cselekedetét a munkás-energiának könyveli el az új Kló e percekben. S Anatole France, talán szintén e percekben írja egy új könyvének legnagyobb fejezetét. Micsoda téma ez ott, ahol közönség is van hozzá. Mózes Jehovája mondotta: legyen világosság. Ma a munkás-börze Sionján mondja ugyanezt egy kérges kezű munkás.

(Párizs, március 10.)

BN 1907. március 14.

A E

[Párizsi levelezőnkől]

Casimir-Perier példája figyelmeztesse minden ország Wekerlét. Szép és szomorú példa ez: tessék meghallgatni. Casimir-Perier meghalt és senki se tud róla se jót, se nagyon rosszat mondani. Franciaország miniszterelnöke, képviselőházi elnöke volt. Majdnem királyi rangba jutott a köztársaság elnökségével, amelyből különben annak idején csúfosan menekült. Okos ember, művészelektű ember volt és gazdag. Típusa a dús, finom burzsoának. Valaki, aki így gondolkozik: „a demokráciának volt annyi haszna, hogy én gazdag és hatalmas lehetek”. „Ezek után miért ne hirdessem én a társadalmi nyugalom szükségét?” „Miért ne béküljek én ki mágnásokkal, papokkal?” „Miért ne legyek én okos, bölcs, konzervatív ember?” „A demokrácia egy vad szekér, mely sohse akar megállani.” „Énnekem nem érdekem, hogy alulról új Casimir-Perier-k jöjjenek föl.”

Hát így gondolkozott Casimir-Perier. Csak éppen azt felejtette el, hogy milyen időben él. Vannak szörnyen megrázott, megriadt idők és társadalmak. Ilyenkor és itt lehet szürke embereknek dirigálni. Mindenki örül, ha meglepetés nem történik. De Casimir-Perier körülbelül olyan korszakban került magas polcra, amilyen most Magyarországon van. Minden igaz fej és ideg érzi, hogy jön a változás. Franciaországban is így volt akkor, s Casimir-Perier nem vette észre. Nem vette észre, hogy mindent lehet csinálni, csak állani nem. Lehet összetörni a köztársaságot, királyt hozni. Lehet Rómát rászabadítani a francia lelkekre. Lehet a hadsereget Franciaország urává tenni s megüzenni a harcot Berlinek. Mindent lehetett akkor, csak konzervativoskodni nem lehetett. Ma már tudjuk, hogy Franciaország jó szelleme s a radikalizmus győzött. A Dreyfus-ügy s a szeparáció a két legnagyobb diadalmi oszlop.

Ha annak idején Casimir-Perier nyitlan a reakció keblére borul, ma a koporsójánál meg lehetne állapítani, hogy volt valaki. Ha megérzi viszont, hogy polgári származásának mivel tartozik, ha a társadalmi radikalizmus élére áll, ma egész Franciaország siratja és gyászolja. De ő, bocsánat, hogy halotról így beszélünk, gyáva kutya volt. Még a radikális múltját is gyászolta. Papokkal, pénzárókkal s történelmi mágnás-majmokkal trafikált. S azt hitte, hogy konzerválni annyit jelent, mint boldogítani. S azt hitte, hogy a demokrácia annyit jelent, hogy néhány bugrist kegyesen társa-

ságukba fogadjanak az urak. Casimir-Perier példája egyenesen mintha magyar használatra készült volna.

(Párizs, március 13.)

BN 1907. március 16.

A. E.

II6. KÉPEK A FRANCIA ISKOLÁBÓL

I

A kis Marie keresztje

A kis Marie Durand büszkén jelent meg egy napon az iskolában. Büszkén, de némi félelemmel s bal tenyerével rejtegetett a mellén valamit. Marie Durand tegnap nyerte a bérmlás szent-ségét, s az apja egy kis aranykeresztet adott emlékül neki. Egy-két szemes és harcias lelkű munkásfiú mégis észreveszi a keresztet. A kis Marie Durand annyi csúfoló címet hall, hogy sírva fakad. S ekkor jön be a tanító úr, aki megért hamar mindent. Megsimogatja a kis pityergő leány arcát s így beszél:

— Meg fogom büntetni azokat, akik téged csúfolták, Marie. Hordjad, kis leányom, büszkén ezt a keresztet. Úgy-e a lelkész úr mondotta már neked, hogy egy Jézus nevű derék ácslegény halt meg egykoron keresztben? Ez a Jézus jó, derék, szegény ember volt, aki azt akarta, hogy minden embernek jó dolga legyen. Nem volt ám neki olyan szép háza, boltja, mint Durand úrnak, az édesapádnak. Nem volt olyan cifra és pohos, mint a püspök úr, aki téged tegnap bérmlált. Néha nem volt szegénynek hova lehajtania a fejét. S végül a gazdagok, a farizeusok, a hatalmasok és az együgyűek megölték. Jusson ez neked mindig eszedbe, kis Marie, amikor a keresztet fölteszed. Ne feledd el, hogy Jézus azért élt és halt meg, mert szerette a szegényeket. Jézus azt akarta, hogy a szegénynek mindene legyen abból, ami a gazdagnak van. A te édesapád és a püspök úr nem szeretik ezt a Jézust. De te, kis Marie, szeresd, mert derék ember volt. Jézust pedig úgy kell szeretni, hogy minden embert testvérednek tarts. Ha másként cselekszel, Marie, akkor ezzel a kereszttel nem engedlek be többet az iskolába.

II.

A német fiú büne

Jardin-sur-Marne falucskába egy német ember költözött be. A német ember a fiát azonnal beíratta az iskolába. De a gyermeknek sok szívfájdalma volt új pajtásai között. A fiúk üldözték, kínozták a németet az első napokban. Egy hétig ekkor naponként egy órán Sedánt magyarázta el a gyerekeknek a tanító úr. Elmondta nekik, hogy valóban megalázták a németek Franciaországot. De elmondta azt is, hogy az a szomorú háború büntetés volt. Büntetés volt azért, mert a franciák császárt csináltak maguknak. Megrészegedtek és elpártoltak a szabadságtól. S azután az utolsó órán így fejezte be a beszédjét a tanító úr:

— A háborút, gyermekeim, a fejedelmek, a rossz nagyurak, a számár főkatonák és a lelketlen gazdag emberek csinálják. A tudósok, a művészek, az írók, a művelt emberek és a dolgozó nép gyűlölök a háborút. Nekünk nem szabad haragudni a német népre. Nekünk sok-sok millió édes testvérünk van Németországban, akiket szeretnünk kell. Aki csak dolgozik és bajjal él a világ bármely országában, azok nekünk testvéreink, gyermekek.

S a kis német fiú szeretett pajtássá és vidám franciává vált hamar Jardin-sur-Marne-ban.

III.

A nagy vakáció előtt

A nagy vakáció előtt a kis és nagy diákok szerepet kapnak. Hogy nézzenek szét az ő vidékükön fiatal, becsületes szemük éles-ségével a munkás emberek között. Próbáljanak gondolkozni, hogy jól van-e az, ha a márkai vagy a gyáros úr pompás kastélyokban élnek dologtalanul, amikor a munkás embereknek még rothadt szalmás ágyuk sincsen mindig.

— Gyermekek (ezt a néhány szót egy francia iskolai évváró ünnepen hallottam) csakugyan igaz az, hogy franciának születni szép dolog. Ezt sokszor hallani fogjátok és higgyétek el, hogy ez igaz. De csak akkor igaz, ha az ember nemcsak születik franciának, de úgy is él Franciaország, amióta csak van, mindig azt akarta, hogy több boldog ember éljen a világon. Lassátok meg, mennyi az igazságtalanság, az inség, a nyomorúság, a könny és a szolgaság a földön. Franciaországnak s minden franciának az a kötelessége,

hogy példát adjon a világnak. A mi századunk föladata, hogy az emberi egyenlőséget s az egyenlő szerencsét próbáljuk meg minden erőnkéből előhívni.

Párizs, március 18.

BN 1907. március 22.

A. E.

117. A SZABAD GONDOLAT PÁPÁJA

(Párizsi levél)

Mire e sorok Budapestre értek, Párizsban eltemették Marcelin Berthelot-t. A nagy, hideg, istentelen tudóst megölte a szíve, amely gyermekszív maradt. Nagy tudósnak, költőnek, művésznek így illik meghalni: gyermekesen. Az Istenben nem hitt, de ha van Isten, a jobbjá felül fog ő is ulni. Avval a kis töpörödött nénivel együtt, aki a felesége volt s akit túlélni nem tudott. Madame Berthelot-val, aki nélkül Marcelin Berthelot-nak a Panthéon sem kell. Elbújnak ket-tecskén Neuilly csöndes falusias temetőjében. A *Szabad Gondolat* pápája tehát meghalt. S egyelőre a papabilisek között nincs senki, aki az ő trónjára üljön.

*

Azt mondják, Brunetiére csúfolta Berthelot-t a Szabad Gondolat pápájának. Hát fogadjuk el őt a mi pápánknak, aki nem akart csalhatatlan lenni. Az *Emberiség vallása* az ő fölséges agyában gyúlt ki a legteljesebb világossággal. Éppen két hónappal ezelőtt beszél-getett vele valaki a szabadgondolkozók készülő kongresszusáról, amely Magyarországon lesz. S ekkor mondta ő ezeket a szent, büsz-ke, fölemelő szavakat:

A Szabad Gondolat hívei óvakodjanak, hogy el ne rontsa őket Róma. Ne legyenek fanatikusak és dogma-vallók, miut a klerikáli-sok. Gyűljenek össze mindazok, akik az Emberiségben hisznek. Áll-apítsák meg, hogy a tudomány mi újat adott. S jelentsék ki egy-szerűen: „ismét nagy utat tettünk.” Velük lesz a legszentebb Szent-Lélek, az emberi elme ereje.

*

És alig több, mint két hónapja, kezében volt a Voltaire koponyája. A francia nemzetgyűlés bizottságot küldött ki, hogy föl-bontsák Rousseau és Voltaire koporsóját. Évtizedek óta az a kétség

nőtt föl, hogy a Panthéonból a száz nap rémes ideje kiszórta a hamvakat. S ahogy fáklyákkal ott állott a bizottság Voltaire koporsója előtt, Berthelot belenyúlt a koporsóba. Fölemelt egy koponyát s megindult hangon kiáltotta:

— Uraim, íme fölmutatom önök előtt a Voltaire fejét.

Brisson, a képviselőház elnöke, amikor Berthelot-t búcsúztatta, beszélt egy utazásról, amelyet Berthelot-val s a feleségével tett együtt. S csak az elegáns francia elme gondolhat ki ilyen nemes frázist:

— Oh uraim, már csak azért is érdemes volna élni, hogy az ilyen nagyszerű emlékeket élvezhesse az ember.

Berthelot is talán, ha másért nem, ezért szeretett volna még élni. Mert fölmutathatta, kezébe vehette egy Voltaire koponyáját.

*

Renan barátja volt s Sedan után együtt ültek egy kávéházban. Kegyetlen, borzasztó, lelkeket kicserélő napok voltak azok. Berthelot is szenvedett és így beszélt a társaságban:

— Nincs mást mit tenni, mint erőt gyűjteni a bosszúra.

S Renan, a kérlelhetetlen ész-ember, rácsapott az asztalra:

— Micsoda beszéd ez? Van valami a haza fölött is: az emberiség és a raison.

Az egész társaság gyűlölettel távozott az asztaltól. Akkor csak Renan mert ilyet kimondani. Berthelot pedig szégyenkezve ült sokáig némán Renan mellett. S végre sóhajtva szólalt meg:

— Igazad van és csodállak.

De azért, amikor a német császár a legnagyobb rendjelét ajánlotta föl neki, ő visszaküldte.

— Hogyan — mondták neki — a tudománynak nincs hazája, Berthelot csöndesen ezt válaszolta:

— De a tudósnak — van.

Ő volt, az aki először disztíngvált internacionalizmus és kozmopolitizmus között. Azóta Bebel és Jaurès sokszor ismételték. Kozmopolita csak a nyegle lehet, de internacionalista: minden becsületes mai ember. Ő kultúra-ölő cselekedetet látott minden német, cézári cselekedetben. Nem szerette a hivatalos Németországot. De csak annyira, mint Bebel nem szereti.

*

A gyermekben nyilvánul meg legjobban az ember. Ezért olyan nagyon nagyon nagy a tudós, a művész, a költő. Ok a hatványo-

zott gyermekek. S Berthelot ilyen volt. Ha halott édesanyjáról beszélt, mindig sírva fakadt. Az istent megtagadta egy büszke vállvonással. Az Emberiség rendes időkben több volt neki mindennél. A tudományban jobban hitt, mint a perc valóságában. De meg tudott siratni egy ici-pici emberi nyomorúságot is. Szentimentális volt, maradt utolsó percéig. S úgy halt meg, mint egy Gretchen, mint egy nemes énekesmadár, mint egy romantikus regényhős. Az Emberiség nagy hitvallója, a Szabad Gondolat pápája, annyira ember volt, hogy Plátó[!] tollatlan, kétlábú állatai közül a legkisebb is édes testvéreként sirathatja meg.

(Párizs, március 21.)

BN 1907. március 29.

A. E.

118. A PIKTURA-BÁBEL

A *Société des Artistes Indépendants* huszonharmadik kiállítása kínálja magát Párizsban. Ötezer négyszázhat új kép és szobor, majdnem másfélezer ember. Franciák, oroszok, németek, skandinávok, olaszok, spanyolok, lengyelek, százfajta amerikaiak, csehek, magyarok, balkániak. Csak a nacionáléjukat is bajos volna eldarálni egy szuszra. Dubois Pillet, aki ezt a zsüritlen, szabad kiállítást kieszelte valami huszonhárom évvel ezelőtt, pihenjen békén a sírjában. Nem bántjuk mi őt, sem azt a piktura-Bábelt, ahonnan Cézanne-ok és Gauguinek szálltak már föl. De végtelen szomorúsággal nézzük a nomádoknak ezt a nemzetközi hadseregét itt. A másfélezerből elér-e valahova, napfényre vagy pozitív éjszakába[!], tíz? Erről és csak erről akarok most írni, e furcsa hadról, Párizs szegény, független művészeiről.

A Serres du Cours-la-Reine-ban, ahol a kiállítás áll és dül, ők maguk a közönség nagyobbik fele. Menüi borzas, zilált, sápadt, rossz ruhájú, szomorú, kényes figura. Van egy közöttük, aki Irkuckból jött ide gyalog. Jött Párizsba, a Paradicsomba, éhezve, koldulva, éveket elcsavarogva, hogy itt azután a hódoló világ homlokára rakja győztes lábát. Tíz év óta él, de őh hogyan él, Párizsban már. És így tavaszkor ünnepel: hat képet küld a függetlenek manifesztációjára. Ismerek egy oláh legényt, aki szintén gyalog érkezett a Szajnához. Ez már nem jött olyan messziről, mint a másik, csak Bukarestből és szobrokat csinál. És puliszkát a gyomra számára naponként kétszer egy tizenöt frankos padlásszobában. Rossz, párizsi kukoricaisztból s szomorú, oláh nótákat dalol mellé. Mit akar itt, Rodin

helyére nőni vagy hazakerülni Bukarestbe valamikor oláh Zala Györgynek?

Bevallom, én nem értem, csupán csak csodálom ezeket az embereket. Olyan szép, nehéz és bús az élet. Olyan mindegy a publikumnak, Irkuckban és Párizsban, hogy a kis Pissarrókból lesznek-e nagy Pissarrók. S ők kifogyhatatlanul jönnek Irkuckból, Algériából, Bukarestből, Kielből, Szegedről, Moszkvából, Chiléből, mindenün-nen. Az arcuk átszellemült, ez igaz, de olyan mérgesek egymásra, mint a kiébezett kutyák. Élni és diadalt ülni szeretne valamennyi, holott összes nagy forradalmi őseik példája vérfagyasztó. És ha egy közülük fölfedezi, hogy a bacchánsnő hasát haragos-zöldnek kell festeni, mire jó ez? Ha a másik úgy megcsípi a vásznon a mozdulatot, hogy az szinte sír belé, hányan veszik észre? És ha a harmadik a legtöbbet csinálja: belsejét, lelkét, az élet torz igazát, kinek kell ez? Éppen egy magyar fiú például az idén a függetlenek egyik legvadabbja. Én benn vagyok a teremben az ő képei előtt, ő az udvaron, a Szajná bámulva rájga a pipaszárát. Egy vén, kifestett, hamis fogsorú bulvár-színházi díva kerül mellém hat lovagjával. Röhhög a képeken s a vén kecskék vele mekegnek bántóan, hangosan. Akit ez a vén szatyor az ő lovagjaival kiröhhög, a legfanatikusabb, legbecsületesebb gyermek-Herkulesek közül való. Úgy festeni, mint más, nagyszerűen tudna, de az a legény keres és szűz csúcsokra tör. Menjek ki s tanácsoljam neki, hogy szívja ki a pipáját s ugorjék a Szajnába. Kinevetne, mert ezeknek nem fáj az ilyesmi. Nem értem őket, elferdült emberek-e vagy bölcsek. Tele vannak ellenmondásokkal, rejtelemmel, gyöngeséggel s néha zsenialitással.

Csak az apostolaikról beszélek, mert a szélhámosok és bolondok többen vannak. Az öreg kisasszony, aki tőkéjéből él, de fest es ilyenkor dicsőségre pályázik, még kedves figura. De vannak svihakok, akik játsszák a vadságot, a züllést, a küzdést, a szomorúságot s a nagy álmokat. Ezek, ha magyarok, itt csinálják meg a fecsketeszket, amit azután hazavisznek s fölragasztják a kultuszminiszeri palotára, ahol az állami vásárlások fölött ítélkeznek. Ha franciák, alig várják, hogy ne legyenek már sokáig függetlenek. Itt még vad vásznakat, vad színeket, vad vonalakat teregetnek ki. De talán titokban máris készen tartják a szolid, becsületes képeket, amelyekkel azután valamelyik nagy Szalonba nyalják, lopják be magukat. Urak, svihakok, műkedvelők, unatkozók, gyerekek, bolondok, zseniáliskodók és zsenik itt együtt. Száz nemzetbeliek, turcok, építik a Babel-tornyot. Egymást nem értik, nem is akarják, talán nem is tudnák. Hiszen a legkülönbek önmagukat is gyűlölik sokszor. A haldokló polgári társadalomnak ők feleslegesek. A jövendőnek meddőek és szükségtelenek, alig néhány kivétellel. Az alkoholizmus

ellen küzdenek, ez ellen nem. Így is van ez jól: jók ők valamire, kel-
lenek ők valamire, ha nem is tudjuk mire. De mégis szívfacsaróan
szomorú, keresztes had ez a piktura-Bábel népe.

(Párizs, március)

BN 1907. március 30.

Lellei András

119. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Schönbergerné és a kellemetlen franciák

Berthelot temetésén, a Panthéon előtt, az óriási tömeg föltartóz-
tatott egy bérkocsit. Éppen előttünk állt meg a kocsi, három magyar
előtt. Szinte egyszerre, hangosan kiáltottunk fel a meglepetéstől:

— Ah, ah, báró Schönberger Bélaué.

Tudtuk, hogy Párizsban van, de a találkozás mégis meglepő
volt. Leányával ült a kocsiban s láthatóan méltatlankodott. Ki kel-
lett szépen szállni a kocsiból s gyalog sétálni tovább. A teret, az
utcatorkokat, néhány százezer ember öntötte el. Franciaország
temeti s Panthéonába teszi feleségestül egy nagy fiát. *Egy tudóst.*
Ilyen szépet tud-e ma csinálni még egy náció? Carduccit nem temet-
hették így az olaszok. De Wallenstein Róza dühös s bizonyosan szidja
a franciákat. Ő csak ezt a nagy tömeget látja, amely miatt ő tovább
nem kocsikázhat. Ez a dáma ma is koalíciós dáma. (Kacagás és düh
együtt fogják el az embert, ha mostanában Rákosi Jenő lapját olvas-
sa véletlenül. Hogy Franciaország elvész, megöli az általános válasz-
tói jog. Hát ilyen gonosz számárságokat a jó magyar publikum
nyugodtan elfogyaszt? Egészen a Wallenstein Róza esete ez, akinek
ki kellett szállnia a Panthéon előtt a kocsijából. Rákosi Jenőék is
ezért haragusznak Franciaországra. Sebj, lesz még több okuk is
a haragra Rákosiéknak.)

II.

Schiemann tanár úr futása

Schiemann tanár úr vad-német, aki csak a napjait sértette meg
Franciaországot. Brutális cikkeket írt s a cikkek híre Párizsba is el-
érkezett. Ezek után el mert jönni Párizsba a professzor úr. Jöhetett
bátran, kultúrföld ez s egy hajszála nem fogogna veszedelemben itt
Vilmos császárnak sem. De Schiemann úr tudományos tanulmányo-

kat akart csinálni Párizsban. Tervei között még az is ott volt, hogy kihallgatást kér a francia külügyminisztertől. Schiemann urat senki sem bántotta persze, csak éppen szóba nem állott vele senki. Senki, de senki, akárhova ment. És Schiemann tanár úrnak két nap után futnia kellett Párizsból, ahova négy hétre érkezett. Nincs más mit tenni, mint elfoglalni a német hadseregnek Párizst, akkor visszajöhet tanulmányozni Schiemann úr.

III

A fekete romantika csödjé

Párizs: Európának s az egész világnak legnagyobb katolikus városa. Nem tréfa: címzetesen legalább itt él a legtöbb katolikus. S a harangok Húsvét előtt Rómába mennek. A Sacre-Coeur-templom új, óriási harangja is. La Barre lovag szobra almelködhatik a templom előtt. Maga Párizs azonban mintha nem is sejtene, hogy fekete hét van.

Kezdődött a nagyhét egy irgalmatlan távirattal. E táviratot Rennes-be küldte a francia hadügyminiszter. „Arról értesülök, hogy a tisztikar valami gyászmisén akar megjelenni. Nem tekinthetem enyhítő körülménynak, hogy a gyászmisét a Jéna áldozataiért mondják. A köztársaság *nem tűrheti*, hogy tisztjei babonás aktusoknál [!] asszisztáljanak.”

Jött rögtön a Berthelot-pár temetése. Tüntetően vallástalan, nagyszerű, laikus ceremónia.

Ez a nagyhét tele van kegyetlen demonstrációval Róma és az Egyház ellen. Az Odéonban nagypénteken is lesz előadás. A többi állami színházak is ez évben már alig respektalják a fekete hét szent napjait. Hia, az Egyház és az Állam szétváltak.

Ugyancsak e héten lép föl egy café-concert-ben Ozouf aubé. Merville-ben volt lelkész a főtisztelendő ur. A Szeparáció óta nincs jövedelme. Mit csináljon, szép tenorhangja van az abbanak s foltcsapott orfeuménekesnek.

A templomok viszont sohse voltak még ilyen néptelenek. Borzadva s jajveszékelve újságolják ezt a klerikális lapok. Ilyen a nagyhét a világ legnagyobb katolikus városában. Nem hiába gyűléseznek az ultramontanok még Magyarországon is. Itt bizony — akárhogy fáj — örökre vége van a szent, nagybőjti, fekete romantikának.

(Párizs, március 26)

BN 1907. március 30.

A. E.

(Párizsi levél)

Apponyi Albert nem tudja tartóztatni őket: jönnek a magyarok. Notre-Dame de Sion apácái mennek Magyarországra. Éhes barátok, mohó nővérek tárt karokra lelnek Budapesten. Párizsba viszont koldusokként jönnek többnyire a magyarok, de jönnek. Itt valami nagy egyensúlyjátékot játszik a sors. Magyarország mandarinjai készítik az ultramontán Magyarországot. Minden, Párizsból és Franciaországból kivert, korlátolt szerzetes Árpád országában ma kultúrföldadatot kap. A jövődó, még meg nem született Magyarország védekezik tehát. Ifjait hajtja, biztatja, kergeti Párizsba. Hogy lássanak, okuljanak s jöjjenek haza harcolni. Ez gyönyörű, komoly komédia alapján. Nem Amerikája a szellemi munkásoknak ez a Párizs. Ezek mind szépen a maguk idejében haza fognak menni. És éppen ez ígéri azt az áldott, pokoli mulatságot, aminek már előre örülünk. Egyszerre, észre se fogjuk venni, légiók kelnek föl Magyarországon. Nyugaton okult, harcias, művelt, modern magyarok. Micsoda élvezet ezt előrelátni akkor, amikor a magyar parlament kétharmadrésze értelemben ostoros-kocsisi művön sem áll. És micsoda Zalán futása lesz a Duna-parton az Apponyiaknak és Rákosi Jenőeknek. Hogy az apróbb gonosztevőkről és nagyobb ostobákról ne szölgünk.

Magyarországon alig sejtik, hogy micsoda magyar világ van most Párizsban. Nem a megragadt, kolonizálódott, néhány ezer magyarról beszélünk. De azokról, akik tanulni és erősödni jöttek. Írók, tanárok, művészek, orvosok, iparosok, kereskedők, diákok. Holott Magyarország kultuszminiszterének hivatalos programja: visszatartani a magyar ifjúságot az átkozott, dekadens Párizstól. Hiába: pár száz lelkes magyar készül itt az életre, az otthoni életre állandóan. S az ördög vinné el őket, még csak kozmopoliták se lesznek. Ellenben rettenetesül magyarok s iszonyúan éleslátók. Csodálatos, hogy Párizsban talán éppen a magyar idegennek a legnagyobb és legszélesebb az érdeklődése és elsajátító ereje. Gyönyörű, majdnem apostoli példái vannak eunek.

A Szent Imre-egyesület száz év alatt annyi neutralizáló gyógyszer nem gyárthat, mint amennyi robbantó, uemies erőt Párizs magyar fiataljai csak tíz alatt hazaszállítuak. Képbén, szóban, szoborban, könyvben, tudásban, tapasztalatban.

Ha Andrássy Gyula tehetné, talán ezt a kivándorlást szívesebben akadályozná meg, mint az amerikait. De nem teheti s Apponyistól együtt kénytelen látni, mint készül egy része a demokrata,

új Magyarországnak az átkozott Párizsban. Ez a magyar világ itt Párizsban új föltámadása az emigrációnak. Húsvét van, vallásos hangulatok kísértik az embert. Tehát jósoljunk: csak egy kis türelem. Olyan Magyarország születik tíz év múlva, hogy Apponyit csak a gondolatától is a hideg lelheti.

(Párizs, március 28.)

BN 1907. április 3.

A. E.

121 PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Leo Taxil halála

Meghalt elfelejtve és búsan egy híres nevű ember: Leo Taxil. Gabriel Jogand volt a becsületes neve, amint jóformán csak most került ki. Ő azonban a Leo Taxil nevet tette híressé egy világgraszoló ömédiával. Soha még senkit úgy nem gyűöltek a klerikálisok, mint et. Ez a jezsuiták neveltje írta a legszörnyebb pamfleteket Róma ellen. S micsoda nagy esemény volt az 1885-ben, amikor ez az antikrisztus megtért. Richard, a mostani párizsi érsek benedikciót adott neki. XIII. Leó pápa teljes abszolúciót még hátrélvő életére is. S a többire mi fiatalabbak is emlékezhetünk már halotázva. Tizenkét esztendeig Róma szolgálatában cselekedte azt Taxil, amit addig Róma ellen tett. Miket írt össze a szabad gondolat ellen. Főképpen a szabadkőművesek Sátán-imádásáról. Igazán ezeket az örült butaságokat csak Rómában hihették el. De el is hitték, elhitték még Diana Vaughant is. E hölgy egyenesen a Sántától érkezett volt, hogy az Egyház keblére dőljön. A Sacré-Coeur templomban Te-deumot mondott az érsek. Parocclii bíbornok pápai aldist küldött a hölgynek. De Taxil még itt sem állott meg. A jezsuitáknak ajándékozta egyik legveszedelmesebb ördögnek a farkát. S tizenkét év után derült ki, hogy Leo Taxil olyan bolondot űzött Rómával, amelyet még nem látott a világ. Azóta Taxil tovább írta Róma ellen a könyveit. Az antiklerikális tábor már nem nagyon bízott benne. De annál bőszebben gyűlöltek a klerikálisok. Egy kis gyaszt megérdemel ez a tüzes, vad, kalandos ember. Ő az egész világ előtt derítette ki, hogy milyen siralmasan, fetis-imádkokat megszegve, hogy az az egyház, melynek még ma is megvan az ambíciója, hogy az emberiséget vezesse.

Carmen Sylvánál nem szerencsésebb Vacarescu Helén. Carmen Sylva is éppen mostanában írta össze legherbateásabb gondolatait az emberszeretetről. Vacarescu Helén pedig most jelentetett meg Párizsban egy kötetnyi román néplegendát. A könyv címe *Nuits d'Orient*. S ha véletlenül éppen ez időben nem kaszálja az urat és a zsidót a román paraszt, most lehetne írtnivalójuk a francia romano-filoknak. Mert valóban szépek, különösek, költőiek ezek a népmesék. Mint ahogy minden érzelmesebb és megpróbáltatottabb népnek meséi ilyenek. Csakhogy ma már a nép bánatos mesékkal és dalokkal nem akar jóllakni. Sem Romániában, sem máshol. S ez kimondhatatlanul fájhat olyan érzékeny szíveknek, mint Carmen Sylva s egykori kegyeltje, Vacarescu Helén.

(Párizs, március 31.)

BN 1907. április 5.

A. E.

122. LÁTOGATÁSOK

Millerand-nál

Millerand bölcs ember, Millerand boldog ember, Millerand várakozó ember. Nagyon piros, nagyon rövidnyakú, tömzsi és eleven: ez a baja. De ha a guta meg nem üti, legalább is miniszterelnök lesz. Mivel azonban gógös, bölcs, sok jövedelmű úr, lehet, hogy nem is kell már neki egy kis miniszterelnökség. Nagyobbra lát, valószínűen többet akar az ebadta, ravasz szocialista, az exminiszter.

Amikor miniszterséghez jutott, ez nem volt kicsi szenzáció Európában. Amikor az ortodox szocialisták kiátkozták, ez nem volt nagy szenzáció — neki. Egy új, szociáldemokrata Jézus nem fogadná ám őt jámbor, rajongó halász-tanítványai közé. Más legény ez, a bonapartei iskolából való: egy paraszti vérű, forradalmár XIV. Lajos. Ezt olvasom le tisztán az arcáról: nem elhasznált race-nak az embere. Akaratos, erős, egészséges, jó étvágyú, nagyravágyó. S ő maga sem elhasznált ember, nem az semmiképpen.

Bejutni az elegáns palotába, mely a Palais-Bourbonhoz jelképes közelségben van, nem könnyű. Inasok között, vesszőfutásban ér el az ember az elegáns várakozó terembe. S aztán, mivel várakozó bajtársaink számosak, de unalmasak, képeket nézünk. Vegyes,

kissé megbízhatatlan ízlésre vallanak a képek, a szobrok, a csecsebecsék. De vannak közöttük pompás darabok, a bútorok helyesek s a szőnyegek keletiek, régiek és igaziak.

Egy titkár-szobán s egy komoly titkáron vágjuk keresztül még magunkat. Kedveskedve, apró, ravasz, kutató, kacagó és okos szeméit friss pillantásokkal belénk szegezve, jön eléink végre Müllerand.

És mégis meg kell írnom, hogy Vörös László jut azonnal az eszünkbe. Nem éppen fotográfiai hasonlatosság miatt talán, de föltétlenül ő, nem tudom miért, mégis. Szíves, gáláns francia, de fagyaszt, ha a legmelegebben mosolyog is. Erejét, egészségét élvezni valószínűleg titokban, állandóan. Ha ügyvédi dolgokról beszél, ha újság-ügyről, ha politikáról. És keveset beszél, egy mosoly, egy hunyorgás, egy-egy majdnem pajkos nyelés olykor az ő ítélete. Szinte mondja, mondja minden arcidege: „Én nem akarok beszélni, mert a beszéd elszólásokra csábít. S csak nem gondolja ön, hogy aki esetleg elnöke leend a francia köztársaságnak, elkezd locsogni mindenről, mint egy bőbeszédű kávéházi törzsvendég?” Tud mindent, mint ahogy az ilyen erős és minden jóra fölkészült emberhez illik. Mikor elzokogom neki Magyarország szomorú, feudális állapotát, a ki sem épült magyar társadalom züllését, a gazdasági és kulturális ínséget, akkor is csak bólint mosolyogva. Talán azt jelenti, hogy ő is tudja mindezt, talán mást.

Voltaképpen második vizitem ez már nála. Köszönő vizit, amiért a Budapesti Napló részére ezer dolga között s ezer princípiuma mellett is cikket adott annak idején. S mihelyt nem beszélek vele kényesebb dolgokról, egyszerre beszédes lesz. Úgy búcsúzik, mintha én most őt szörnyen lekötölteznem volna. S hogy elmegyek, még egy hosszú óráig érzem egy irigylendő, ép, nagy egyéniség léleknyomását. Ez az erő: ez a magát szabályozni tudó, az élet adományaira okosan számító, akarni, hallgatni és várakozni képes.

(Párizs, április 2.)

BN 1907. április 6.

A F

123. A GRAND GUIGNOL

(Párizsi levél)

A Grand Guignol színház, itt Párizsban, azoknak az orvossága, akiknek a gyomrát elrontotta a színház. Sokan vagyunk ilyen elrontott gyomrúak Párizsban, Berlinben, Budapesten és mindenütt. De viszont a mai ember már nem igen tud színház nélkül élni. Ez

magyarázza meg, hogy a Grand Guignol színházba járni több, mint divat. Kissé megvénült már a halott Dumas s hasonlóképpen az élő Sardou. Az újak azt csinálják, amit ezek csináltak, de rosszabbul. A régiek, az örökök, a színpadi klasszikusok, nem mindennapi estéinkhez és hangulatainkhoz illők. A muzsika sem elégítheti ki teljesen a lelket s operák helyett szomjúhozzuk az eleven beszédet. A Maeterlinckek, a poéták, nagyon ritkán tudják magukat a színpadról megértetni. Ibsen és Hauptmann sem azok, akik halálra ne fárasztanak s a változatos életet nyújtásuk nagyszerű, mély költészettel, de könnyedén, a Bisson-féle, a Feydeau-féle, a Véber-féle s más ezer szellemes vagy szemtelen filozóf vagy sekélyes malacságok pedig nem lehetnek rendes táplálékai a magára valamit is tartó emberi intellektusnak. Nem is beszélünk a léha színpadi revükről, az orfeumokról s egyéb látványosságokról. Szóval van annak jelentősége, ha a Grand Guignol itt Párizsban sok ezernyi barátot szerzett.

Valahogyan mintha az Arisztophanész színháza készülne modern életre támadni. Amint hogy egy kis új párizsi színházban vagy száz este óta játsszák diadalmas sikerrel a Felhőket. Ezt a híres Arisztophanész-darabot párizsi argot-ban meghallgatni pompás élvezet. Általában Párizsban már régen van gourmand közönsége a színpadi apróságnak. Az egyfelvonásosnak, melyet, ha úgy tetszik, nevezzünk el színpadi novellának. Hogy akad már színház, mely estéit állandóan egyfelvonásos darabokból építi, e jelenségben mi egy új színpad csírázását látjuk.

A színpad irodalmi törekvése kezd arra az útra térni, amelyre rátért minden irodalmi és művészeti törekvés. A kornak s a kor emberének magyarázására, szimbolizálására s irányítására. A megkonstruált, ravasz és kerek drámák kezdenek hanyatlani. Mert az élet se nem produkál ilyesmit, se nem iparkodik produkálni. De a befejezetlenség, a nyersség sem lehet művészi program, mert az élet maga a legistenibb művész s maga is szereti a formákat. A nemesebb, elmélyedtebb művészlelkek így jöttek s jönnek rá az új irányra. Így hódít a hazug naturalizmus helyett a belső valóság, mely a legtöbbször csak szimbólum. Lélek és mozgás száll a szobrokra, fotografikus hűség helyett nemes jellegzetesség, lényeg a vászakra. A versnek forróság és belső ritmus lesz a lelke. Nem az ügyes kimért-ség és csilingelő rímek. Építészetben, zenében, műiparban ez az új, nemes törekvés. Sőt a színjátszásban is, csak éppen a színpadi művekben a legritkábban.

Neveltséges volna azt állítani, hogy a Grand Guignol valami revelációval szolgál. Ehhez talán még közönséget sem kapna, ha írói már volnának bőséggel. A legtöbbször bizony újság-reportokat játszat a színpadon. Néha messzebb jár az igazi irodalomtól, mint

a napilapok tucat novellája. Néha kacagtat, amikor ríkatni akar, máskor pedig ízetlen tréfákkal kedvteleníti el az embert. Magam is csak a szándékát dicsérem ennek az apró, különös berendezésű, de mindig válogatott publikumú színháznak.

A Grand Guignolban öt-hat egyfelvonásos darabot játszanak estenként. Van köztük apró bohózat, dráma, sőt olykor igazi költemény is. Hadd mondjam el pár szóval a színház egy-két új darabjának a vázlatát. Itt van például a Revenante, mely Maeterlinck ifjúkori darabjaira emlékeztet. Este van, terített asztal áll a falusi házban. Ősz, nyugtalan, fájdalmas arcú férfiú a gazda, virágokkal díszíti föl a szobákat. Várja hosszú útról haza az ő imádott feleséget. Két öreg ember, szomszédok ülnek vele a szobában. S husz év óta egy napján az évek így van ez mindig. Husz évvel ezelőtt kellett volna hazajönnie az asszonynak. Hat hónapja volt akkor, hogy férjével egybekelt. S titokzatos módon, este, amikor hazatérőben volt, az erdőben megölték. A férje megőrült, s várja az ő imádott asszonyát e napon mindig. Virágos a ház, künn ősz van és sötét. Jó emberek, szomszédjai, elküldik neki postán minden évben az asszony levelét. S őneki meg is érkezik e napon mindig a halott kedves. Ő látja csak, egy éjszakát vele tölt. De ma, a huszadik évfordulón, meghal szegény az örömtől, amikor örült víziójában találkozik a feleségével. Erős, mély szomorú kis színpadi költemény ez.

Sekélyes, de felséges szatíra a Lecture. A színdarabiro olvassa darabját a színnigazgatónak, az ír, telefonál, vendégeket fogad, közben kegyetlen változtatásokat ajánl a szerzőnek, holott oda se megy el a darabra. Végül eltávozik s a szolgáját ülteti a szerző mellé, hogy hallgassa végig a darabot. Kedves dolog színpadrol hallani végig szatírában, hogy a színpad milyen lenyűgözött van az íróval szemben.

Az Aveugle-ben egy vak apa szerepl. Valahol afrikai gyarmaton vesztette el látását, mint magas államhivatalnok. S most egyetlen, imádott fia azt a pályát választja. Már három hónap óta Afrikában kell lennie a fiúnak. Jönnek is a levelek tőle s fololvassa őket a vak ember második felesége, egy edes, gyönyörű, szenvedő asszony. A fiú pedig nem utazott el, mert szereti a mostoha anyját. Birkózik magával, Párizsban bujkál s egy este, mikor az apja nincs otthon, beállít. Az asszony, a mostoha anyja megrémül, s meg akarja ölni magát, hogy ő is szereti a fiút. S hirtelen hazatér az apa, s a lépcsőtől már magában jön föl a vakok csodálatos tájékozódásával. Belép a szobába, ahol halálra dermedten áll egy szék mellett a fiú. Az apja óróla beszél imádattal, fololvatja újra a levelet. Izgalmas, különös, csupa tragédia ez a színpadi helyzet, egészen egy revolverdurranásig. Az apa nem lát, nem tudja a fiát felismerni, s nem is tudná különben sem, mert istenként imádja, önmagát lövi főbe.

Ezek s ilyenek a Grand Guignol darabjai. Lehet, hogy túlzó lelkesedéssel s egy kis gyűlöletével a régi színpadnak bírálom őket. De nem lehetetlen, hogy csakugyan, talán öntudatlanul, egy új, most születő színpad bölcsője ez a kis színház

VU 1907. április 7.

Diósadi

124. A VATIKÁNI BÖRZE

(Párizsi levél)

A Montagnini-ügy nagyon kényes ügy lesz, ha egy chanssonal be nem végzik. Szerencse, hogy Franciaországban el lehet nótázni a legfellegesebb bajokat is. Nem lesz konfliktus sem Hollandiával, sem Angolországgal. Sőt még Ausztria—Magyarországgal sem, amelynek tapintatos nagykövete megint bemászott a lébe. A Nunciatura titkos írásából ugyanis kiderült, hogy némely diplomaták Franciaország ellen trafikáltak Rómával. Montagnini följegyezte, hogy az angol nagykövet s a holland követ niicsoda kegyetlen ítéleteket mondtak Franciaország egyházellenes politikájáról. Az orosz nagykövet, a japáni követ, sőt még a szíáni meghatalmazott miniszter is Róma mellett nyilatkoztak volna Montagnini szerint. De egyik se annyira, mint Khewenhüller, aki itt Párizsban jóformán már teljesen a Vatikán képviseli. Viszont dicséretére válik Khewenhüllernek, hogy ő nem mentegeti magát, mint a többi diplomaták. No de ezek a dolgok most nem érdekesek. Az sem, mint vesztegetett s akart megvesztegetni lapokat és politikusokat Szent Péter utódja. Mint akart Franciaországnak Merry del Val az ő szája íze szerint való elnököt, parlamentet, esetleg kormányformát is adni. Mint dolgozott a pápa asszonyokkal, ordók és címek ígéréstével. Mint fogadott el a Vatikán mindent, amit adtak, még bort és konyakot is. Mint szemelte ki éppen a jámbor Piou-t az ő politikai ügyeinek a vezetésére, ami szinte kedélyesebb eset, mint amikor Ugron Gábor meg akarta dönteni a hármasszövetséget.

Mindezeknél érdekesebb a Montagnini-ügyben — a pénz. Óh a szentséges római pápának ez az igazi krédója. A Merry del Val és Montagnini leveleiben ez az alfa és az omega. Pénz, pénz, pénz, akárhonnan jöhet, csak jöjjön. Piou úr a Vatikán figyelmébe ajánl például néhány gazdag urat. Jön a levél Rómából: a fő, hogy azok az urak ne felejtsek el az Egyház szegény állapotát. Jöjjenek Rómába, hozzanak pénzt, kapnak kihallgatást, áldást, címet, ajánlást. Rómában állandó könyvet vezettek azokról a bigott, gazdag asszonyok-

ról, akik egy széparcú prelátus közvetítésével mélyen-mélyen a zsebükhöz nyúlhatnak Róma és kegyes, szent célok érdekében.

De a legbájosabb ügy és eset a Rothschild-eset. Rómanak egyebként kitüntetett, házi bankháza a Rothschild-ház. Nos, történik, hogy Rothschild Alfonz báró megtér őseihez. Montagnini sürgős táviratot kap a Vatikántól, azonnal menjen el Rothschild Gusztáv báróhoz s kondoleáljon a pápa nevében. Persze, hogy az ilyen hiper-gazdag zsidónak jólesik ám nagyon ilyesmi. Viszonozza is azonnal s kijelenti, hogy ő nagyon helyteleníti Franciaország radikális politikáját. Öröög tudja, a Rothschildokon nem csodálkozik az ember. Nekik bizony érdekük, hogy Róma tartsa szigorú rendben a világot és a társadalmat. De Róma, Krisztus helytartója eszeveszetten udvarol egy zsidónak, mert annak a zsidónak iszonyuan sok pénze van, ez bűdös dolog. Alattomban támogatja a világ összes antiszemita lapjait, melyek a nem gazdag zsidókat kívánják kiirtani. De a Rothschildokkal puszpajtáskodik Szent Peter utodja, pfuj. Ez idő szerint, a Montagnini-ügy újból igazolja, olyan zsidó-borze nincs ma még egy a világon, mint a Vatikán. Uzerkedik mindenre, csonttal, ronggyal, lelkiismerettel. Határidőre és határidő nélkül, de mindig biztos készpénz-haszonra.

(Párizs, április 6.)

BN 1907. április 12.

A. E.

125. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

A himzett frakkú spionok

Most Párizsban megint kiderült egy voltaképpen régi, avas titok. Hogy a diplomácia nem más, mint szervezett, eloktó, nemzetközi kémintézmény. A Montagnini-ügy aktái mutatják, hogy a nagykövet és a követ urak mi mindent mernek az ellen az ország ellen cselekedni, ahová küldik őket. Ha egyszerű magánemberek volnának s ilyen turpisságokon érné őket akár Monaco fejedelménél is, a golyót vagy a kötelet nem kerülnék ki. Ha egyszerű magánemberekről süttögnék, hogy kémek, egy valószínűleg társaság sem fogadja be az így megbélyegzetteket. Külben a nagykövet és követ urak excellenciások és majdnem fejedelmek. Párisban, Berlinben, Londonban, Párizsban, mindenütt. A mai társadalomnak alapja az erkölcs, amiként ehhez is látnivaló.

II.

A nagy drámai művésznők

Egyszer valamikor Márkus Emmával kapcsolatban írtunk a híres művésznők irodalmi kultúrájáról. A híres művésznők, Shakespeare, Goethe, Ibsen, Hauptmann és Meaterlinck interpretálói annyit értenek az irodalomhoz, mint a tyúk az ábécéhez. Vigasztaljon bennünket, hogy a híres művésznők értelmi és lelki kultúrája kevés kivétellel mindenütt nulla.

A minap Párizsban Réjane asszony, a híres Réjane, összevezetett Lugné-Poe úrral, az Oeuvre színház jeles direktorával. Egy próbán, a Réjane-színházban, ahova Lugné-Poe-t vendégül hívta a diva és direktornő. Tudniillik olyan író darabját újíttja föl a Réjane-színház, akinek s jogainak Párizsban Lugné-Poe a képviselője.

Később, a veszekedés után Réjane asszony így zsörtölődött: — Hallatlan, ha meggondolom, hogy jóformán az ő kedvéért vettem elő annak a divatba jött vén száárnak ezt a darabját.

A divatba jött vén száár: néhai Ibsen Henrik s a darab: Nóra.

III.

A vallás a családban

A papa ateista, antiklerikális, népszerű, radikális politikus. A mama rendesen gyónik, leányait megbérmáltatja. Áldoz bőven szent, egyházi célokra s ha a kisasszonyok férjhez mennek, egyházi áldással reparálják a profán polgári kötést. Ez Franciaországban olyan mindennapi, hogy már föl se háborító. Annnyival inkább, mivel nem éppen szokatlan más országokban sem. Életünk szebbik fele, a teremtés koronája, a mélyen tisztelt nő nem akar a papokkal szakítani. Még a feminista asszonyok között is van ilyen típus. Hát bizony ne csodálkozzanak a harcos asszonyok, ha az emancipációs jelszavukat ott is furcsa arccal fogadják, ahol az ilyen fogadtatást legkevésbé várják.

(Párizs, április 8.)

BN 1907. április 13.

A. E.

[Párizsi levelezőnkől]

Mintha 1871 ismétlődnék: a versailles-iek bevonultak Párizsba. Párizst idegen garnizonokból összerajzott hadsereg őrzi. Pedig ma még csak a pékek sztrájkolnak. S az ijedősek már a Commune-t szagolják. S micsoda tréfája lesz a sorsnak, ha Clemenceau lesz éppen kénytelen eljátszani a Thiers szerepét. No, no, elég lesz a párhuzamból. Mert még Budapesten is halálra találtnak ijedni a jámborok. Tehát jelentsük ki hamar: a barrikádok még nem épülnek. S a Commune se fenyegeti Párizst. Negyvenhat év óta nagyon megokosodott Párizs forradalmi népe.

Bizonyos, hogy Clemenceau még imádkozni is tudna egy kis lázadásért. Ötvenezer katona ülne tíz óra alatt Párizs nyakán. A negyedik rend pedig megint okosodhatnék legalább is negyvenhat évig. De sajnos, Clemenceau nem lesz Thiers. Sajnos, a munkások nem hajlandók még egyszer eljátszani a Commune-tragédiát. Egyszerű okból: mert félelmesen erősek.

Európa nem látja tisztán, mi történik itt. Nagy hagyatéki eljárás folyik ma Franciaországban. Tíz éven belül átveszik a hatalmat itt a szervezett munkás-milliók. Nincs erő és nincs ravaszság, ami ezt meggátolja. Forradalom: kész neveltség erről beszélni. S a francia proletárság egyben igazolni fogja a politikai akció erejét és mindenhatóságát. Nem kell itt forradalom: minden készen van. Csak hát a feltározás s a hagyatéki tárgyalás a történelemben sem éppen rövid processzus.

E nagy, impozáns történelmi színjátékhoz szabadjegyet kap egész Európa. Lássá és tanuljon belőle minden társadalom. A munkás Franciaország egy táborban van. Tanár, tanító, hivatalnok, alkalmazott, munkás mind szocialisták.

A Haza és a Köztársaság veszedelemben van, jajgatják a tokes radikálisok. Persze, persze, a Haza nagyon kipróbált bunda a zaporosó ellen. De tíz hónappal ezelőtt a francia Tőke azzal lenyegetőzött, hogy kivándorol külföldre, ha meg merik becsületesen adoztatni. A derék burzsoák ugyanakkor azt üzenték Clemenceau-nak, hogy ők mind királypártiak lesznek, ha a Köztársaság meg nem vedi őket a szocialistáktól.

Hát így szeretik e derék emberek a Hazát és a Köztársaságot.

A legpompásabb látnivaló a klerikálisok viselkedése. Titokban örülnek, hogy a radikális kormányt szorongatják a szocialisták. Remélik, hogy így kevesebb ellenőrzéssel dolgozhatnak. Clemenceau nem ostromolhatja Rómát akkor, ha a szocialista Hannibal itt van

a kapuknál. S micsoda siralmasan komikus verembe fognak esni, ha észre nem térnek, a polgári radikálisok. Uralom-dühükben egyenesen keblére borulnak Rómának. Arra ébrednek egy szép napon, hogy egy táborban vannak a reakció embereivel. Kétharmad részükben csak, mert a polgári radikalizmus egyharmadrésze legalábbis meg fog hajolni a történelmi parancs előtt. Hogy tudniillik inkább az *Internacionale*, mint a *pápai Himnusz*. S inkább egy szociális köz-társaság, mint egy új Restauration[*]

Ezek *ma* talán még nem aktuális dolgok, de holnap már azok lesznek. S ne tessék otthon Budapesten bosszankodással olvasni a francia táviratokat, a legtöbbször színezett számár, didergő ferdítéseket. Nincs itt forradalom s még kevésbé commune. Itt egyszerűen a História végzi a maga kötelességét. S e história elé az új Thiers, Clemenceau is hiába áll.

(Párizs, április 14.)

BN 1907. április 17.

A. E.

127 HARC JEANNE KÖRÜL

Orléans-nak, Jeanne d'Arc híres hazájának van egy külön Pünkösdje. Szent Május hetedik és nyolcadik napján tömjénfüst burkolja be a virágos fákat. Néha tizenkét püspök osztja az áldást Orléans székesegyházában. Az Egyház egy idő óta nagyon tiszteli az orléans-i Szűzet. Amióta ravaszul észrevette, hogy e csodálatos leány révén megnyílnak előtte a jámbor francia szívek. Immár bizonyos például, hogy boldoggá avatja a kis hisztériás leányt az Egyház. Az Egyház ki tudja sajátítani a régen halottakat is. Ha Husz Jánosból hasznot húzhatna, boldoggá és szentté avatná őt is.

Egyébként pedig Orléans népe nem fanatikus. Orléans képviselője radikális és szabadkőműves. Orléans polgármestere is az, mint ahogy Magyarországon Kossuth-pártiak lettek némely képviselők és polgármesterek a kellő időben. Május hetedik és nyolcadik napján harminc-negyvenezer idegen csődült Orléans-ba. Ez a két nap komoly üzleti statisztika szerint közel egymillió frank forgalmat csinált. Orléans-ban tehát éppen úgy, mint Lourdes-ban, az okos és élelmes szabadgondolkozók lelkesedtek legjobban mindenkor a szent ünnepekért.

Eleddig az orléans-i ünnepnek megvolt a maga hagyományos formája. Egyház, hivatalos világ, hadsereg és a többi közös programmal ünnepeltek. Ez évben, a Szeparáció első évében nem így lesz. És a kis Jeanne körül most örült verekedés folyik. Clemenceau

a hivatalnokokat, Picquart a katonákat tiltja el, hogy az ünnep vallásos programpontjainál segédkezzenek. Persze, hogy ordítnak a klerikálisok: Edward király parancsolt rá a francia kormányra. Hogy: az angolok kedvéért rontja meg a kis Jeanne ünneplését a kormány. Holott ha sohse volt igaza, most igaza van Clemenceau-nak. Az Egyháznak jó üzlet most a Jeanne d'Arc-kultusz. Az Államnak érdekében áll, hogy ezt a jó üzletet elrontsa. Az a tizenkét püspök, aki Orléans-ba gyűl, Róma ügynöke. Franciaország Rómával harcban áll s háborúban nem szokás ágyúkkal kedveskedni az ellenségnek. A Róma-ellenes kormány nagyon természetesen nem kívánja, hogy ellene fordítsák a Jeanne d'Arc nevét s jámbor lelkekben rejtőző erejét.

Ki volt Orléans-nak híres Szűze, ez most nem kérdés. Mai kultúránkban még mindig végzetesen hatalmas a legenda s avval olykor számolni kell. Az is valószínű, hogy Michel Lujza, az immár néhai anarchista apostolnő éppen olyan lett volna Jeanne d'Arc korában, mint Jeanne d'Arc. Abban a korban az volt a maximuma a női erőnek és felszabadulásnak. Mindenesetre a kis Jeanne nagy volt akkor, s mert a legenda egyre nőttette, ma még nagyobb. Nem baj, nem veszedelmesen nagy baj ez. De őrülség volna megengedni, hogy az Egyház, amelynek akkor boszorkány, sokáig vétkes, gyönge néember volt ez a Jeanne, most vele rohanjon a haladásra. Holott ez a Jeanne d'Arc ma bizonyára anarchista-feminista apostol, vagy bombavető nihilista leány volna, ha élne. Orléans pedig úgy intézze el a dolgot, hogy papok nélkül is csináljon szép ünnepet. Bayreuthban s a párizsi Opera gálaestélyein soha sincsenek püspökök.

(Párizs, április 15.)

BN 1907. április 19.

A. E.

128. AZ ÚJ BONAPARTE

(Párizsi levél)

Leandri ügyvéd úr Párizsban gondolt egy nagyot. S nem rejtette el, amit gondolt, de cikket írt róla a Figaróban. A cikkről három napig beszéltek és írtak. A Budapesti Naplóhoz is eljutott még az napon Leandri úr híre, amikor a cikk megjelent. Leandri ügyvéd urat méltán irigyelhetik hát minden országban a Leandrik. Törekvő, ifjú prókátor urainék tudniillik, akik mindenütt egyformák. Nagyot gondolnak, cikket írnak s képviselők lesznek. De nem mindenik kezd olyan sikerrel, mint Leandri, cz a szerencsés kopé.

Leandri úr nagyszerű fifikával eszelte ki az ügyet. Valóságos Polónyi-ésszel észrevette, hogy a polgári Franciaország már-már esztét veszti, hogy fél a rettenetes szocialistáktól. Egy fórumra vágyó ügyvédnek az ilyen tömeghangulatokat kell ravaszul megfognia. Leandri ügyvéd úr tehát így beszélt a minap:

„Franciaország az anarchia felé halad s az Állam gyáva. A Köztársaság kormánya nem képes megvédeni bennünket, békés milliókat, akik nyugalmat akarunk. Védjük meg hát mi magunk magunkat. A forradalmárok fenyegetik a Tekintélyt, a Hitet, a Tulajdont, a Hadsereget, a Hazát, a Családot. Álljunk össze tehát, akik csak férfiak vagyunk és védjük meg a szent Rendet. Revolver, tör legyen mindenkinél s tegyünk úgy, mint az apacsok. Legyünk a Rend apacsbai, nemes bicskások, keresztessvitéz útonállók. A fő dolog, hogy meentsük meg Franciaországot és a Rendet.”

Ez ma Franciaországban minden bugrisfűlnek kellemesen hangzó beszéd. Az elmés Harduin, a *Matin* krónikása, maga is ezt hirdeti. Harduin szerint Franciaországban a *la Commune* minden negyven-ötven évben egy kicsit le kell ülni a *sans-culotte*-okat s azután béke lesz.

Leandri ügyvéd úr vállalkozik íme mindjárt reá, hogy szervezi az *igazi oroszok* mintájára az *igazi franciák* orgyilkos bandáját. Egy újságlíró megkérdezte Leandrit, hogy sokan vannak-e már a Rend apacsbai. Les voilà: háromszáz korzikai, aki Párizsban él. És itt van a titka az ügyvédi iroda reklámján kívül a Leandri-ügynek. Leandri úr korzikai, miként Napóleon Bonaparte volt. És Korzika délen van, délebben még Tarasconnál is. Kissé valószínűtlen, hogy Franciaország megint Korzikához folyamodjék, mint száz és egy pár évvel ezelőtt tette. Sőt még a Boulanger-komédia is mintha legalább ezer évvel ezelőtt történt volna valahol. Az igaz, hogy Boulanger a *Commune* alatt sikerült öldöklésekkel ismertette meg először a nevét. Az is igaz, hogy a brave général-t háromszázezer ember hordozta meg később diadalmenetben Párizson keresztül, közöttük azoknak a fiai, akiknek atyáit Boulanger halomra ölette. De hol van már a Boulanger-uapok námora s óh, milyet változott csak egy évtized óta Párizs népe, Párizs népe nem fog forradalmat csinálni, mert nincs szüksége reá. Csináljanak forradalmat a miniszterek, a tőkepénzesek s Leandri ügyvéd úr csapata. Majd azután a francia nép megmozdul szíjútán a Rendért. De ez a rend egy kicsit más lesz, mint amilyenről Leandri ügyvéd úr álmodik.

(Párizs, április 18.)

BN 1907. április 25.

A. E.

I.

Ausztria—Magyarország fekete kesztyűs keze

Gróf Khevenhüller úrról, a mi tapintatos nagykövetünkéről szól megint az ének. Még a Montagnini-botrányok előtt történt, hogy egy hivatalos látogatáskor grófunk fekete kesztyűt húzott. A látogatás Pichon francia külügyminiszter személyében Franciaországnak szólt. Diplomataik között a cipőgomb mineműségének is szörnyű sok a jelentősége. Világos volt tehát Pichon es mindenki előtt, hogy Ausztria—Magyarország fekete kesztyűs balkeze sérteni akart. Mivel hát Khevenhüller grófnak kutyakötelessége lett volna ama vízithez fehér kesztyűt venni. Egy osztrak diplomata úgysem igen ért máshoz, de a kesztyű-nyelvhez okvetetlenul, s ha Khevenhüller fekete kesztyűt húzott, sérteni akart. Jött azután a Montagnini-írások publikálásának kellemetlen sora. Ekkor Khevenhüller gőgösen jelentette ki néhány klerikális újságíró előtt:

— Ha Franciaország tovább megy ezen az úton, nemsokára fekete kesztyűt sem húzunk a tiszteletére.

És íme nyolc-tíz nappal ezelőtt Khevenhüller gróf úr olyan fehér kesztyűben tisztelgett Pichonnál, amilyen fehéret Párizs még nem is látott. A Montagnini-írások ugyanis egy nagyon előkelő osztrák—magyar személyiséget vonultattak föl. E nagyon előkelő személyiséget odahaza röviden Ferenc Ferdinándnak szokás nevezni. Nos ez a számár Montagnini, aki az ugyessegetől bátran lehetne osztrák—magyar diplomata, följegyzéseiben igen igen ultramontan szavakat ad Ferenc Ferdinánd szájába. Becsből hát ráparancsoltak Khevenhüllerre, könyörögje ki Pichonnál, hogy ne publikálják a Montagnini-dossziéból a Ferenc Ferdinándra vonatkozókat. Úgy látszik Bécsben félnek attól, hogy Europa vagy éppen Ausztria—Magyarország Ferenc Ferdinándot olyannak ismerje meg, mint aki a Vatikánért él-hal. Ez dicséretére válik Bécsnek, de Khevenhüllernek, hajh, be nehezére eshetett fehér kesztyűt húzni.

II.

Leroy-Beaulieu hőstette

Csak Magyarországon érthetik meg Leroy-Beaulieu francia képviselő hőstettét. A mandátumért Magyarországon képesek az emberek mindenre. Ha a híres Szülő-eset nem is igaz, (az ember

nem akar innen Párizsból lovagias ügyet) de jellemző. Az se bizonyos, hogy Markos Gyula annak idején a kerületébe[n] csakugyan maszkos színészekkel dolgozott-e. Hencz Károly azonban csak nemrég számolt be arról, hogy a mandátumért milyen pajkos áldozatokat hoznak némelyek. És kell-e nagyobb áldozat annál, amikor a Lázár Pálok, Sümegiek, Somogyi Aladárok egy szinte négyezer éves kultúrfajtából közösítik ki magukat a mandátumért. Csak érző ember foghatja azt föl, micsoda áldozat tipikus zsidó-individuumoknak bőrkabátosdit játszani. De mindez porszem, jelentéktelenség a Leroy-Beaulieu hőstette mellett. A Leroy-Beaulien család sok-milliomos, de politikai ambíciókkal megvert család. Montpellier vidékéről valók, nacionalisták, sőt királypártiak. Mindig innen, Montpellier-ből akartak mandátumot szerezni. És sorsuk mindig egy volt: a föllépett Leroy-Beaulieu vagy megbukott vagy győzött, de a mandátumát megsemmisítették. A kérdéses, a legújabb, fiatal Leroy-Beaulieu is így járt. Megsemmisítették a mandátumát, mert vesztegetett s mert pap-kortesei — templomi szószékből dolgoztak. Az új választáson bizonyosan megbukik Leroy-Beaulieu, de nagyszerűt gondolt. Fölfogadott egy bér-gyilkost, aki rálőtt a kocsjára, amikor egyik falujából a másikba ment. Golyót lövetett nyolcvan centiméter távolságból a kocsjába, sőt az egyik karjába. A merénylet fölháborította egész Franciaországot s Montpellier-t is. Nyolcszáz szótöbbséggel választották meg a vértanú Leroy-Beaulieu-t. Ez már csak új és hős dolog. Sajnos, ha teljesen beigazolódik, megint választás lesz Montpellier-ben. De Leroy-Beaulieu-nak akkorára lesz új, kieszelt trükkje. Valóban, a politikát nem szabad lekicsinyelni. Szegény, szürke korunkban a nagyszerű heroizmusnak egyetlen forrása.

(Párizs, április 27.)

BN 1907. május 1.

A. E.

130. JEAN ALLEMANE KÖNYVE

Jean Allemane betűszedő munkás és Párizs város egyik képviselője. Majdnem kilenc szörnyű évig sokkal egyszerűbb neve és rangja volt. Akkoriban Új-Kaledóniában lakott s így hívták: 24328. A Commune-nek ez a híres hőse ma hatvanháromezer éves. Tüzel, hisz, beszél, agitál, ír, riogat ma is. Legény és micsoda pompás legény a talpán. Csak ez az áldott Franciaország tud ilyen fölséges emberpéldányokat produkálni. Soha büszkébb nem voltam s nem lehetek, mint amikor először kezét szorítottunk. A barikádok tüze

ömlött abban a percben a testembe. Jean Allemane érezte először velem, hogy gyönyörű dolog embernek lenni. Nem Anatole France, nem Rodin, nem Roux. De Allemane, ez a nyomdász, ez a cselekvő, ez a forradalmár, Jean Allemane, aki Brutusnak külön, mint az eredeti Brutus. Jean Allemane, akinek mostanában jelent meg a könyve: *Mémoires d'un Communiste*.

Jó időben jelent meg a Jean Allemane könyve. Clemenceau, a polgári rend Attilájaként istenostoroskodik. Franciaország halálra rémülten kürtölteti a demokrácia takarodóját. A Csalad, a Tulajdon és a Vallás vitézei készülnek a népre, mely szép csendben fejére nőtt a polgári köztársaságnak. Jean Allemane könyve szózat a néphez: „okulj.” „Lásd meg a Commune nagy hibáit és okulj.” „Megnőttél testben, benőttél fejed lágyában: lépre ne menj.” „Ma te vagy az erős, ma nekik kell elkövetniök a végzetes, történelmi ostobaságot.” Ez a Jean Allemane több mint félezer oldalas, vörös könyvének a belső értelme. Jellegéje is sokat mond: „Aux sincères je dédie ce livre.” Nem szabad hát a Jean Allemane könyvéről másként, mint őszintén írni. Száz-kétszáz sorban megteheti-e ezt a magyar publikum előtt, *ma*, az ember?

Az író-mestersége nem mestersége Jean Allemane-nak. De ebben a könyvben nagyobb és több valami van az írás-művészetnél: becsületesség. Mit tudunk mi a Commune-ről világszerte, de különösen Magyarországon? Ostoba és gonosz újságközlemények, szinte ez minden információnk. Nagy és csodálatos Jókaink sem láttak másnak egyik regényében, mint okatlan és perverz, de érdekes történelmi drámának. Hát ez lett volna csakugyan a Commune? Nem: a Commune Keresztelő János volt az emberiség történetének. Szegény János, az ő szép feje arra volt jó, hogy Salomé tancot lejtessen vele. Szegény Commune, arra volt jó, hogy a nagy étvágyú polgárságnak megszerezze a köztársaságot. Sebaj, Jean Allemane maga mondja a könyve végén: „Halál, gályarabság kicsi az azért, hogy mégis a demokrácia győzzön.” „A szocialista világrend csak a köztársaságtól születethetik meg.” „A köztársaság, amely előbb egyszerűen demokratikus, később kénytelen magától egyenlőségessé válni.” Voilà, ez az egyetlen dicsőségesen emberi franciaországi ezen az úton van.

Jean Allemane ma is ezt írja a neve alá: „ex-forçat politique”. Büszke rá, hogy mennyit bírt szenvedni elveiért, de nekünk ez igazán mellékes a könyvből. Thiers (Thiers-le-Sinistre, mondja Allemane) valóban szocialistafalóbb volt egy magyar nagybirtokosnál. De Istenem, az ember arról sem tehet, ha buta és arm sem, ha nem mártírnak termett. Thiers egy nagy stílusú Wekerle volt, aki a hatalomért nem a múltját, de a jövőjét is képes lett

volna megtagadni. S ne feledje senki, hogy Sedan és utána a Commune a legörültebb reakciót is igazolják önző és együgyű embereknél. Magyarországon csak a vezényszó dolgában vitte Sedanig a társadalmat a koalíció. És úgy-e, hogy mindenki „a felforgatókon”, a radikálisokon akar bosszút állani. Ez olyan régi, oly emberi, oly polgári tulajdonság. Nagy rázkódtatások után iszonyúan kegyetlen minden társadalom az újítkozókhoz.

Szegény (pedig dehogyis volna szabad sajnálni) Allemane nagyon sokat szenvedett. Gyilkos, egzotikus szigeteken meghurcolták, megalázták, elgyötörték. Egyszer például az örök úgy megkínózták, hogy hatvan napig sebhelyes volt. Hányszor akart szökni s minden kísérlet csak pokolabbá tette kényszermunkás, nyomorú rab-életét. Bajtársai mellőle sírba, kórságba, örületbe estek, ő birta. Amikor már megszenvedett, még akkor se akarták megengedni, hogy Franciaországban élhessen. El akarták választani a leánykájától, kit nyolc éves korában látott meg először. Amikor Új-Kaledóniába hurcolták Allemane-t, akkor volt terhes a felesége. S hogy még azóta is üldözték, mint képviselőt is, a legfrissebb évekig, mondom, ez az ő dolga. Ő vállalta, akarta, talán szomjazta is mindezt.

De istenien fölemelő az, amit a Commune idejéből mesél el Allemane. Ez a fontos, ez az ő könyvének az igazi lelke. Ez a rettenetes Párizs olyan volt a rettenetes Commune alatt, mint védőszentje, Szent Genovéa. A prostituált nők is megtértek benne. Az apacsokból, a szemét-ifjakkból barikádhősök lettek. Az elkergetett papok iskoláiba az élet és vidámság költözött be. Gaztettet a Commune alatt csak a Versailles zsoldjában álló kémekek követtek el. Az anakrón, a koránszületett, igazi szabadság megistenített mindenkit. Hallják és hallgassák ezt meg a modern hitetlenek.

S amit legjobban irigylek Allemane-től ez az ő Panthéon- emléke. A Panthéonról vétette le a keresztet s tűzotte helyébe a vörös lobogót. Azóta is máig még mindig ott a kereszt. De micsoda emlék lehet ez a Jean Allemane számára. Nemhiába, hogy a papok őt gyűlölik ma is minden szocialisták közül legjobban.

Neu jámborodott meg Jean Allemane azóta sem. Csak éppen anarchista, rajongó álmait fékezi. Ma vezértársa Jaurèsnak s az egyesült szocialista táborban van. De szent esztelenje ma is egy szabad, szűz, boldog társadalomnak. Szabadgondolkodó, szerelmes, mint egy polgári intellektuel. Sugaras, originális forradalmár, majdnem szűkölködő koldus ember. Be irigyelni való, be szépen, be nyugodtan tud majd a maga idején meghalni ez az ember.

BN 1907. május 3.

A. E.

(Párizsi levél)

Rippl-Rónai Józsefnek van két képe most a párizsi *Nationale* Szalonban. A Rollok, Gervex-k, Aman-Jeanok között egy betévedt óriás. Szinte haragszom a kaposvári magyarra, hogy miért alázkodott be ide. Nota bene: valamennyien láttunk már sokkal különb Rippl-Rónaiakat e kettőnél. Evvel és így most már hamarosan sejtheti bárki, micsoda szegények menedékháza az idei párizsi *Nationale*. S előre nyakát teheti szintén bárki, hogy az öreg Szalon, mely pár nap múlva nyílik meg, ennél különb lesz. Ilyen, teljesen ilyen, bajosan lehetne, rosszabb nem lehet: tehát különb. S a Champs de Mars e vitéz Rolljai és egyebei tizenhét évvel ezelőtt forradalmárok voltak. A *Nationale* 1890-ben pártütés volt a régi Szalon ellen. Ma, tizenhét évvel agyonveregedett vállain, aggastyánál aggastyánabb. Hogy Rodin, aki olyan fiatal, hogy talán még rugdosni is tud, nem rúgja oldalba őket, igazán csoda.

Micsoda nevek, az ember szinte megtántorodik és dicséző himnuszba tör ki a szokásos kritika-recept szerint. De mikor Paul Besnard két óriási, dekoratív vászna ostoba másolás. Mikor Béraud se tud már mást, mint a régi Béraud-t másolni. Mikor Carolus-Duran, La Gandara lelketlen és unalmas képmásait lábtörő szönyegnek óhajtaná minden ízléses ember használni. Mikor a többi nagy és elegáns nevekről úgyis csak még több gorombaságot mondánánk. Tehát sóhajtsunk föl inkább a francia atelier-történelem egy szellemes ismeretlenével:

— Mennyi vászon, mennyi vászon s Bretagne szegény parasztjainak nem telik — alsóruhára.

Rippl-Rónai egyetlen magyar *sociétair[c]*-je a Szalonnak. Jellemző, hogy nem mint piktör, hanem mint dekorátor. S még egészen modern fejű kritikus is, aki egyébként meghódol a magyar művész crejének, ráfogja, hogy nagyon megfigyelte és félreértette Gauguint. Mi is hallottuk azt, hogy a fiatal Rippl-Rónai Normandiában együtt kóborolt és festett Gauguinnal, akinek akkor még francia megértője nem volt. Talán föl is lehetne fedezni, hogy valakit tanult Gauguintól. Nem iszonyú bűn az utolsó évszázadnak talán leoriginálisabban látó festőjétől tanulni. De mennyire nincs igaza ennek a francia kritikusknak. Mennyire új, magyar es Rippl-Rónai a mi Rippl-Rónaink. Talán nyomorúságos környezete miatt mértéktelenek is vagyunk elragadtatásunkban. „Egy magyar vidéki tanító és családja” egyébként a Rippl-Rónai egyik és különösen erős képe. A lehető legrosszabb helyre dugták.

Hogy hitelesek legyünk, a Szalon legnagyobb értéke mégis egy hatalmas Auburtin-vázon. Nimfáival, színeivel, csodálatos, meleg mese-hangulatával olyan, mint az az álom, amelyet diákkorunkban első asszonykívánásunk napján ép gyomorral s megreszkettett ifjú, ép idegekkel, mosolyogva, föl-fölkacagva álmodtunk. Caro-Delville három női aktja mesteri, talán nagyon is mesteri. Egy-két amerikai névtelen tűnik föl még bizarr nézésével. Egy-két orosz és francia, akik még nem tudtak se divatba jönni, se tekintélyre vergődni — és c'est tout.

A szobrok közé természetesen Rodin küldte az idén is a szenzációt. „Homme qui marche” a fejetlen, kezetlen torzó, aki megy, lohol, marsol. Ő maga is megmagyarázta sokaknak, hogy ő ezt a loholást akarta megörögzíteni, tehát fejre, kezekre nem volt szüksége. De erre a magyarázatra sem, mert a szobor megfogja az embert. A művészi erőnek, az igazságnak s emberi sorsunk mély szomorúságának éppen olyan hatását kelti, mint híres „Penseur”-je. Igaz, hogy a rossz nyelvek furcsákat beszélnek a Rodin torzóirol. Azt mondják, hogy a rue de l'Université világhírű műterme túlszűfolt s a Rodin takarítónője ügyetlen. A takarítónő sok Rodin-szobrot megcsontkított s Rodin ámulva, ujjongva vette észre nem egyszer, hogy nicsoda művészi reveláció a takarítónő ügyetlensége. Miért ne irtuk le légyen ezt a gonosz on dit-t arról a Rodinról, akit már dicsérni sem lehet.

Egyébként pedig végezzük azzal, hogy soha ilyen szegény Szalont. És tizenhét év óta soha annyi látogatója nem volt, mint az idén.

(Párizs, május.)

BN 1907. május 8.

Ady Endre

132. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Papok, akik ölnek

Balzac, Flaubert, Zola és France úgy-e nem kedvelték a papokat? S mégis az ő abbé-hőseik nem bestiák, nem reverendás díznók. Sőt az ezerszer megátkozott Zola az ő Mouret abbéjával fölmagasztalta a szerelembe esett pátert. Ízek az index-re tett nagy költők irgalommal írtak a papokról. Irgalommal, lírai széptétssel, bűneik magyarázásával. Hiszen a leghitványabb pap is

rendszerint csak áldozat. Áldozata egy világbíró gonosz, önző monstre-szerzetnek, az Egyháznak. A Delarue abbéknak, akik apácákat szöktetnek, ma is megbocsát az ember. Ahol a jogos, emberi lázadás sikoltását halljuk, nem tekiutjuk a csuhát. A modern literatúra szívesen látja meg az ember vergődését a papi ruha alatt. A legantipápisztább modern író is, ha egy kicsit poéta, már nem zabolátlan papfaló. Az istentelen irodalom, amelyet Jules Lemaitre-től Andor Józsefig minden irodalmi jámbor szennyesnek deklarál, tiszta és humánus. Balzac, Flaubert, Zola és France nyomán járó. De mit csinálnak, mit csinálhatnak ezután az írók? Franciaországban néhány év óta a förtelmes bűnök szenzációit a papok adják. Az abbé elcsábítja a bigott úrileányt s akkor, amikor jön a gyermek, az úr nevében rábeszéli, hogy öljék meg a kis kellemetlen harmadikat. Csak két év óta s csak ami kiderült: legalább tíz eset. Az abbé abortáltat, az abbé öl, közben misét mond. Értjük, hogy a coelibatus ügy s értjük, ha a pap férfiú marad. Váltóhamisítást, csalást s egyéb ilyen dolgokat is cselekedtek mostanában papok. Bizonyosan, mert gyarlók, mert rászorultak. De ölni és a misékkal félrevezetett isten előtt is a szentet játszani: szörnyűség. Dante jó keresztény volt, de találna-e ilyen bűnökre mentséget? És a francia papokról éppen most sülnék ki legsűrűbben effélék. Amikor a Szeparáció miatt s Róma parancsából apostolibban kellene élniök a régi apostoloknál. Ajánljuk ezt a többek között a magyar Szent István-Társulat figyelmébe, ahol éppen mostanában volt nagy zokogás a materializmus és a francia papok szomorú sorsa miatt.

II.

„Le comte noir”

A postán, Párizsban, a rue d'Amsterdamon történt. Valami küldemény érkezett a címre. S a földadó-hely rovatába így írták: Budapest, Autriche-Hongrie. Persze egy precíz, francia postás írta így. Ám a küldeményt már egy másik postástól kellett átvennem. Ez talán kedveskedni akart, avagy közjogi specialista volt. Nagyon méltatlankodott és ezt mondta:

— Mégse járja, hogy ezt nálunk még mindig összetévesztik. Budapest Magyarországon van s nem Ausztria—Magyarországon. Magyarország is más, Ausztria is más, neude?

Természetesen hálás bókkal köszöntem meg a francia postás figyelmét. Valóban, Franciaországban kezdik ismerni Magyaror-

szágot. Három-négy hét óta napilapokban s revükben olvasok a *comte noir*-ról. Vannak szerencsés szavak, ilyen a *fekete gróf* is. Íme Franciaországban Andrásy Gyulát már így ismerik, akiket érdekelnek azok a dolgok, amik ott történnek, *là-bas*, ott lent. Viszont az általános választói jog Ausztriájáról, a kultúrállammá lett, demokrata Ausztriáról máris tudja mindenki, hogy össze nem tévesztendő Magyarországgal. Szóval, ezt el kell ismerni, a koalíciónak igaza van. Minél jobban eltávolodunk Európától, Európa annál jobban észre fogja venni, hogy *vagyunk*. Tehát csak bátran Keletre, Afganisztánig meg se álljunk.

(Párizs, május 5.)

BN 1907. május 12.

A. E.

133. MAGYAROK A PÁRIZSI NAGY SZALONBAN

[Párizsból írja levelezőnk:] Amiként megjósoltuk, az öreg Szalon, az *Artistes Français* különb a *Nationale*-nál. Dicséretnek ez nem valami sok, de nem is akar sem dicséret, sem sok lenni. Ötezer képet, szobrot s egyebet hordtak össze a Grand Palais nagyobb felében. Maga a kiállítás sokkal nemzetközibb is, mint a *Nationale*-é, hagyományosan különöset, eseményest, nagyszerűt azonban nem jegyezhetünk föl az ötezer új alkotás tárházából. Egy sajátsága van csak a Szalonnak, ez sem új, de az idén különösen ékes. Az tudniillik, hogy a legforradalmibb művészek is bejutnak a Szalonba — epigonjaik által. Cézanne-fiókák, Gauguin-fiókák, sőt Manguin-fiókák vannak itt szép számmal. A vaskalap csak a forradalmak valódi nemzői előtt vaskalap. Már az ügyeskedő utódok a leghivatalosabb babérokat is bőven arathatják. Magyarok rendetlenül, de elég sokan vannak s neveik szerint itt csak velük foglalkozunk. Csók István és Perlmutter Izsák azok, akiket mindenki észrevesz. Perlmutternek két magyar tárgyú képe kiválóan magyar, új és erős. Csók Istvánnak egy ritkaságosan szerencsés női portréja kelt szép föltűnést. Vámpírljai, a másik képe, a grandiózusabbnak szánt, érdekes, de gyöngébb a másikinál. A fiatal Berény ön-portréjával növeli ismét a benne bízók reménységét. Ellenben a világhírű László Pülöp portréjáról: *Monseigneur comte Vay de Vaja* egyhangú a vélemény. Régen csinált megrendeltebb dolgot László Vay gróf arcképénél. Egy furcsa nevű magyar festőnő velencei témájú, elég ügyes képet állított ki. Della Corte Szvatek Auréliának (született Aradon) mondja a katalógus. Nem történt itt sajtóhiba? A két Ivanovicsot, akik magyarországi szerbek,

hol magyaroknak, hol szerbeknek írják itt. Ivánovics Pál Kann Edit kisasszony arcképét festette meg talentumosan. Míg Arpad szinte ősi kiállítója már a Szalounak: ezúttal önarcképét adja, Parlaghy Vilmát már mint Lwov Vilma hercegnőt mutatja be a katalógus. A Nizzában lakó magyar művésznő egy maharadzsa ezotikus arcát örököltette meg elég banálisan. Weisz Adolf, aki már naturalizált francia, Szláv menyasszonya nem érdektelen. Oskó Lajos rajzzal, Stein Róza szoborművel szerepelnek. Ugyancsak szobrot és igen érdekes szép bronzfigurát küldött Szamek Olga, aki bécsi, de magyar művésznő. Vágó Dezső tíz, elég sok plakettet állított ki, Szentgyörgyi István is küldött ötöt Berlinből. Az ügyes és élelmes Szirmai Antal ez évben is itt van. Fejedelmek vagy legalább is miniszterek ezüstözött bronz érmeivel s plakettjeivel. Hogy büszkéek legyünk, köztük van gróf Apponyi Albert öccsellenciájának arcása is. Józsa Károly gravűrökkel, Benkő-Medgyaszay István a Gellérthegyre tervelt magyar Panteon akvarell-gigondolásával vannak jelen. Nem rontják s nem is javítják meg a Szalon nívóját a magyarok. Budapesten elképzelhetetlen nagy tömegek csődülnek naponként a Szalomba. Főképpen a kispolgárság kezd a képek, szobrok megkínálásához szokni itt, Párizsban. Nincs benne köszönet: anekdota és furcsaság állítja meg őket csupán. Intellektuelek és művelt munkások már inkább csak a vad, lázadó „függetlenek” kiállítására s az őszi Szalomba járnak.

134. EGY-KÉT PÁRIZSI HÍR

(Szentelt víz és pénz) A francia katolikus papok is azt vallják, hogy Krisztus koporsóját sem őrték ingyen. Franciaországban régi katolikus szokás temetések során templomba vinni a koporsót. Hadd kapjon egy kis szentelt vizet utoljára a földi vandor s hadd imádkozzanak érte. Olyan laicizálódott szokas ez, hogy dühös ateisták, akik egyébkor kincsekért nem lépnek át a templomküszöböt, a halottat bekísérik a templomba. De a Szeparáció óta minden francia eklézsiának elkarhoz az a kötelességvényitáságga kellett alakulnia. Most mar azok a hívek, akik a biztosítási összeget nem fizetik, halottan sem lephetnek be a templomba s a szentelt víztől orruk fokhagymas. Párizsban a szan-

ciaország-szerte valósággal véres harcok folynak egy-egy koporsó körül, amely a temető előtt még egy utolsó látogatást szeretne tenni a templomban. Pedig az egyházi alapszabályokban nincs is benne, hogy „egyetlen részlet fizetésének elmulasztása is a szentelt víz teljes megvonását vonja maga után.”

(*Az antimilitaristák fogása*) Mivel a Clemenceau-kormány drákói módon üldözi a hadsereg ellen izgatókat, a francia antimilitaristák a kipróbált fogáshoz nyúltak. Egy-egy úgynevezett izgató plakátot ezren és kétezren írnak alá. Való, hogy a betűk aprók s a plakátok mégis iszonyúan nagyok lesznek. De a fogás mégis ügyes, mert kétezer embert letartóztatni s egy tárgyalóterembe beállítani bajos. Ilyen drasztikus fogások fognak lassanként meggyőzni minden kultúrtársadalmat arról, hogy az úgynevezett izgatás nem bűn s hogy eszmékért üldözni és büntetni kissé bajos dolog.

(*Pincérek mint filozófusok*) A párizsi pincérek sztrájkja nem volt diadalmas sztrájk. Néhol célt értek, de célt értek volna sztrájk nélkül is. Pozitív és általános sikerük úgyszólván csak az, hogy ezután hajuszt viselhetnek. Mégis a kávé megdrágult minden párizsi kávéházban. S az ember természetesen a maga házi pincérének hányja szemére ezt a dolgot. És valamennyi, mintha összebeszélt volna, egyforma választ ad:

— Önök, vendégek, jó fejős tehenek. Önök eljönnek ezután is és ha mi sztrájkolunk, minket szidnak. Hát csak ígyák meg a levét. Mi sztrájkolunk és megbukunk, de önök mindig többet fizetnek. Már csak ezért is érdemes lesz néhány sztrájkot csinálni még. Hadd lássuk, meddig bírják önök, vendégek, türelemmel.

BN 1907. május 19.

+

135. STRAUSS SALOMÉJA PÁRIZSBAN

(*Párizsi levél*)

Salomét megölik a katonák, a függöny legördül, a Châtelet-színház reng. Föláll mindenki, tapsol, kiabál, ujjong, végre megjelen Ő is. Száraz, borotvált arcú, gyér hajú és gyomorhajosnak látszó, szögletes úr. Ez Ő, Strauss Richard, kiéhezett, württembergi iskolamester — első látásra. Hajlong szerényen s lesír róla a küzdelmes ember késői, fáradt boldogsága.

Majdnem minden estén új és új szereplők cserélgetik egymást. A közönség hűségesebb, van olyan páholy, amelyben a negyedik

előadáson is ugyanazok ülnek. Pedig már itt vannak az oroszok, itt van a nevezetes Saljapin[*]. Az Operában, az orosz hangverse-nyekre is ki lehet adni egy páholyért ötszáz és ezer frankokat. Mégis Salome triumfál, Salome győzti az ő gyönyörűségeivel ki-tartóan az idegeinket.

Még két előadás lesz csak s volt eleddig összesen négy. Emma Destinn, Feinhals és Burián után következtek Fremstad asszony, Soomer, Bolz. Fremstad asszony a new-yorki opera primadonnája, szép és egy asszonyi hang-csoda. A Salome-táncot Truhanova kisasszony táncolja csodálatosan. Amilyen csodálatos ennek a táncnak a muzsikája: a megművészített Liszt. Lehetetlen föl nem ismerni ebben az elkeletiesített magyar csárdás raffinált ki-ki-törését.

A muzsika, a Salome muzsikája, való és igaz: kész méreg. Nem mindenkinek és csak annyira amennyire minden új művészet. Finom, érzékeny idegrendszerű ember emyedetn, dühösen szedi rendbe a lelkét, amikor az utolsó ütem elhangzott. Vagy legalább is megpróbálja rendbeszedni, mert valóságos rövidzárlatszerű katasztrófák történtek. Salome csábító jelenete, a tánc-zene, a zenekar magyarázata a bakó-munkához s a finálétlan finálé — szörnyűségesen szépek. Soha zene-instrumentum, hang, muzsika drámát és szavakat így meg nem közelítenek. Itt nem frázis ez, hogy a zene beszél. Nemcsak beszél, de lefesti az elrejtett aktust, például amikor lenyiszálják a Jochanan nyakát. És mégis és száz-szor mégis, mintha nem poéta szólna, hanem egy bűvész.

A föld gömbölyű, s az emberek, akik publikummá szoktak verődni, mindenütt egyformák. A párizsiaknak nem nagyon kell Debussy, de lelkesednek bolondul Straussért. Igaz, hogy joggal, mert ez a recitáló, nagyszerű, új zene egy kis betekintés a jövő muzsikájába s a Wagnernek csak muszájból hódoló Parizs eleg-tételt akart venni. Igaz, hogy Strauss is német, az előadás is né-met, de mind a kettő lehetne francia is. Párizsnak az tetszett leg-jobbán, hogy e ravasz, zseniális bűvész, ez a Strauss, éppenséggel nem német. Egy kicsit hisztériásnak kell lenni annak, aki dispo-zícióval akar betülni a színházba a Salome clé. Szerencsétlenség vagy szerencse, hogy egy kicsit hisztériás minden mai ember.

(Párizs, május 18.)

BN 1907. május 22.

Dyá

[*Párizsi levelezőnk írja:*] Nagy a szenzáció Franciaországban, pénz érkezett Pius pápától. Mióta Franciaország és római pápa van, ilyen nem történt. Még a Sorbonne csecsemőkorát is francia pénzzel ápolta a Vatikán. S íme most egyszerre százezer frankot küldött a párizsi katolikus egyetem céljaira. Hát bizony ennek a százezer franknak nagyon pikáns a históriája. A katolikus egyetem a francia klerikálisoknak ma egyetlen reménysége. Ezt igyekeznek mindenáron megerősíteni, hogy az elistentelenedett társadalom számára vallásos műveltséget termeljen. Egy vén, dúsgazdag, bigott francia dáma följánlott százezer frankot olyanformán mintha azt a pápa adná. Előbb azonban szigorú levél ment Rómába, a pápa államtitkárjához. Ígéretet kértek, hogy a pénzt nem felejtik maguknál, ha a hölgy elküldi a Vatikánnak. A péterfillérek éppen elegendő százezreket juttatnak a pápának ugyanis. A Vatikán fájo szívvel bár, elvállalta a megbízást s a pénz csakugyan megérkezett Párizsba, mint Öszentsége ajándéka. Most azután a klerikális lapok verbuválják az adakozókat. Hogy kövesse mindenki, aki teheti, a pápa példáját. Legalább két-három millió frankot szeretnének összegyűjteni a klerikálisok. E pénzből új katedrákat állítanának egyfelől. Másfelől a klerikális gyerkőcök francia Széchenyi-szövetségét s Szent Imre-egyesületeit támogatnák.

BN 1907. május 26.

137. AZ Ő FRANCIA BARÁTAIK...

Kik dicsérik őket? — Es miért?

Párizs, május.

A magyar koalíció francia barátai méltóak a magyar koalícióhoz. Már a nemzeti küzdelem legelején egy kis szennyes, klerikális újság, a *Patric*, írt himnuszokat a magyar nemzeti hőökről. S hogy azóta és különösen mostanában a magyar koalíció az ultraklerikális *Echo de Paris* révén óhajtja megnyerni az európai közvéleményt, ez is csak természetes. Néha-néha a szintén klerikális *Figaro* is megereszt egy-egy kis magasztaló cikket az új magyar kormányzatról. Ennek természetesen szabott és borsos ára van, mint Apponyi Albert maga is emlékezhetik. Hogy több példát ne soroljunk, a faktum az, hogy a magyar nemzeti uralom külföldön

is a saját szaga után indul. Klerikális barátai s fizetett tollai lelkesednek a koalícióért Franciaországban is.

Sőt egy revü-újságja is van Párizsban a magyar koalíciónak. A lap címe *La France à l'Étranger*. A lap szörnyűen magyarbarát, főszerkesztője Raoul Chélard. Koalíciós budapesti lapok gyakran idézgetik büszkélkedve ez újságot, amellyel most egy kis baleset történt. Leleplezték, hogy a lelkes magyar koalíciós francia újság — lop. Egyszerűen ellopja más újságoknak érdekesebb s érdekeinek megfelelő cikkeit. Ezt a *Courrier Européen* című revü napnál világosabban rámutatott Chélard úr lapjára.

Ugyancsak a *Courrier* magyarázza meg, hogy miért időszaki lap a *La France à l'Étranger*. A Chélard úr lapja azt mondja, hogy „megjelen az események fontossága szerint”. A *Courrier* ezt így fordítja franciára: amikor Budapestről a magyar kormány pénzeszkét küld.

Szó sincs róla, a nemzeti kormány meg tudja találni mindenütt az ő méltó barátjait.

BN 1907. május 29.

138. „NÉGY FAL KÖZÖTT”

(Kosztolányi Dezső verses könyve)

Ha Kosztolányi Dezsőt neuraszténiás anyánk, az Élet, valóban szeretné, inkább Perzsiában szülte volna meg. Hazafias, magyar olvasóm, ne fortyanj föl hirtelenkedve, de ez a Kosztolányi: poéta. Irán sivatagján pedig jobb sorsa van a tetőtől-talpig költőnek, mint a magyar Alföldön, Teheránban, mint Budapesten. Ezt úgy-e mindannyian tudjuk, nem új, nem is magyar igazság, de szinte nemzetközi. Haszontalan, tűnődő óráimban sokszor és váltig kluzott is már engem ez a keserűen tréfás probléma. Itt vagyunk, magyarok, Európa Keletén, idegenül, sajátos, magyar kiefbe[*] merülve. Utáljuk a mozgékony, háborgató Nyugatot, süjtásos gőg a lelkiünkön s kis álmainkhoz ragaszkodunk. Észre csak azt vesszük, amit akarunk, szeretünk sírni a szárazfa cigány sírására. Szeretünk szolgákat tartani, szeretjük a cifra rongyokat, mi vagyunk a világ első poéta-nációja. Mi ronghatott meg bennünket, hogy olyanféle költő-kultuszunk nincs, mint Perzsiának? Milyen kedves, különös, romantikus enyhítő körülmény volna ez a mi számunkra.

Iszpahán vagy Kum táján ma is kell még élniük gyémántos kánoknak. Valószínű, hogy ezek már legénykoruk hajnala! a

párizsi Sorbonne körül mámorosítják meg. De hazamennek csókolni az asszonyt, űzni a vadat, ápolni a virágot s hallgatni a költőket. S ha Kosztolányi Dezső perzsa lantos volna, okvetlenül a legdúsabb és a legnemesebb kán szólna hozzá így:

— Mindenem a tied, isteni szájú, új Háfiz, parancsolj, mulass, csak énekelj a fülemben halálomig.

A *Négy fal között* című verses könyv írója talán nagy szemeket mereszt. Csodálkozni fog talán, hogy Perzsiára s Háfizékre gondolok. Nem tehetek róla, mert parancsolóan, égetve, a Korán muzulmánbűvölő erejével gyulladt föl bennem ez a gondolat. S mondta, szinte zeng a fülemben: Kosztolányi Dezső egy Nyugatra vetett perzsa költő. Csúnya, tudományos szóval íme meg akarom magyarázni ezt a budapesti kávéházak népének is: *abszolút költő*. Ha föladnám neki Arábia történetét, a reneszánszot, Häckelt, az egyszeregyet vagy a magyar agrár-kérdést: ő mindegyikben ezer költői témát találna. Újféle megindultság, újféle színlátás, új muzsika és szinte mindig új forma válaszolna nekünk. A legnagyobb írói adomány ez, olyan varázs, amely még az értetlen publikumot is megfogja. S olyan bőség, mely megint a perzsa költőket hajtja példakul élénk. Az édes szívű és dalú dalolókat, akiknek néhány ezer rím gyermekjáték volt.

A Kosztolányi Dezső poézisa még annyiban is keleti s emberi a legszebb határokig, mert: zarándoklás a sírok körül. Négy fal között járja a búcsúkat az olyan ember, aki, hajh, nem született szerencsétlen sokadmagával egyetemben a saját hazájában. Könyvek, olvasmányok, tünődések és elcsuklások közül fölbocsátja a lelkét. Kezdi Plátón, Pánon vagy Zarathusztrán, végzi Lenaun[**] Petőfin, Kosztolányin. Versben hívja tetemre Krisztus bal latrát, a keményet és véres kínokban gőgöst. Odüsszeusz, Agamemnon, Dante kénytelenek feltámadni az ő forró átérzéseiben. Idézi, kérdezi, üti, áldja a Halált, minden költőnek és filozófusnak kenyeres pajtását, gyűlölt, ős cimboráját. Finom, mozgékony orlikakkal szagolja ki banális mindennapiságokból a fátumot. A titkot, a szent jelentőséget, az örökös, bús törvényű melankóliát. Négy fal között, lámpafényben, ellágyulva, nem győzhetnek az éles vonalak. Néha nem tudjuk: mi volt olvasmány, mi volt ötlet s mi volt benső, lírai fölfakadás?

Öseinek köldökszenülélése, sóhajtozó földimádása, minden kérdésre könnyekkel felelése: ez is temető-járás. Zarándoklás, amikor énjét magyarázza, zarándoklás, amikor — szerelmes. A szerelme is halálos álom s fogadok bármilyen pénzbe, hogy hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem. Ha olcsó emberrel volna dolguink, majdnem ráfoghathnók, hogy az eggyel-

több ciklus kedvéért írt szerelmes verseket is. Pedig dehogy így van: Kosztolányi rendkívül gyöngé, finom, vibráló, hallucináló lélek. Nincs tárgy, helyzet, legenda, ötlet, kigondolás, érzés, sőt elszólás, amely egy vers erejéig, ha éppen ceruza van a kezében, meg ne hassa.

Bántásnak ne vegye se ő, se más: ő olyan költő, akire egyenesen az irodalomnak van szüksége. Emberi dokumentumokat nem kínál ő, mert nem kínálhat. Valami félelmetesen új egyéniségnek gyilkos tolakodásával vagy tiltakozásával sem keseríti ő el a jámbor lelkeket. Ő művész, ő költő, ő író, nem tudom, hogy mindenkivel meg tudom-e magam értetni: ő irodalmi író. Bevallom, hogy az én számból nem éppen dicséret ez ma, amikor egyre biztosabban kezdem gyűlölni az irodalmat. Szerencse, hogy a társadalmak dinamikája sikeresen dacol világ végéig az olyan zöld, anarchista urak véleményével, amilyen én vagyok. Az irodalom mégis csak irodalom lesz, míg ember és kultúra lesz. És mégis mindig csak annak lesz igaza, aki nem taszítja el magától a kézenfekvőt és hasznosat. Arról azután mi anarchisták magunk között civakodhatunk, hogy szabad-e az életet, mely cselekvést jelent, betűs álmódosításokra elfecsérelni? Én a magam részéről tisztában vagyok vele például, hogy leghaszontalanabb az életemben: az írás. De ha erősebb volnék testben s több pénzem volna, bizony nem is írnék. És bizony mondom, hogy Kosztolányi Napóleon-temperamentum és Vanderbilt-majoresztkó lehetne, ő — tovább is írna.

Utálom a könyvismertetésnek azt a módját, amely mutatóujjakat közöl. Tessék megvenni — s ez minden hiúbb és gurmandabb magyar olvasónak kötelessége — Kosztolányi könyvét. Már eddig is, vagy nyolcadszor e rövid írásban, kerültem ki, hogy vessorokat ne idézzek. Becstelen és megcsúfító volnék: költőkből csak a barbárok ragadnak ki sorokat. Vagy elhiszik az én impreszióim becsületességét, vagy sem s akkor tessék ellenőrizni. Öszintén szólva, én nagyon biztonságosan érzem magam Kosztolányi Dezsőről írván. Meg merem írni róla azt, amiért ő késsel volna köteles mindenki másnak válaszolni. Hogy tudniillik az ő perzsa hőségű és szépségű talentuma rokonos a néhai főtiszteletű és méltóságos Szász Károlyéval. Csakhogy — s ez a *csakhogy* egy világ — hol volt Szász Károly idejében a magyar társadalom mai kultúrforrongása? Kosztolányi Dezső azt cselekszi művészi módon, amit Szász Károly kézműves-mesterként is rosszul csinált. Az áthidalást, az ír-betöltést, a magyar irodalmi névönak nemzetközi rangra emelését. Nem volt Hugónk, Lamartíne-ünk, de Vignynk, Baudelaire-ünk, Leconte de Lisle-ünk, Banville-ünk, Herediánk

és a többi. A németeket nem ismerem jól, de nem volt Heinénk, Dehmeliünk. Nem volt Carduccink s Carducci után esetleg nyomban D'Annunzió jött. A fejlődési zavarokat elsimítja, oszlatja olyan ruganyos talentum, mint a Kosztolányié. Ez a kötete csak beharangozó, csodálatos készség, bőség, képesség jelentkezése. Fordít és teremt és Horatiustól Dantén át Byronig s ha kell, Nietzscheig s Ibsenig megcsinálja, ami a magyar lírából hiányzik. S ugyanakkor, amikor kész médiuma a legdisztिंगváltabb zseniknek, formaművész is. Rímeket, sorokat, szó-muzsikákat, strófákat s variációkat szebben nála magyarul nem eszközöltek.

Egy hozzám írt levelében németesnek vallja a líráját Kosztolányi Dezső. Tagadom s ártatlan negédeskedésnek, sőt öncsúfolásnak érzem ezt. Tanulni, bizony ő is a románoktól tanult, franciáktól, olaszoktól. Amiközben lelke keleti tudott maradni, sőt perzsa lélek, újra és újra állítom. Hadd írjak le még ide valami borzasztóan szubjektív dolgot, mely után haragosaim még bőszebbek lesznek. Kosztolányi Dezsőre alig vagy éppenséggel nem hatottak az Ady-versek. Három-négy év óta a fiatalok, sőt az idősebbek is, megbomoltak egy kicsit az új versektől. Nem vették észre, hogy e versek nem kívánják a magyar irodalom törvényes gazdagítását. Ezek egyszerűen egy valakinek, egy szenvedő embernek, verses s csak szükségből verses, panaszkodása. Ezek után ami csak művészetlen és csúnya van ez egészen egyéni versírásban, mindazt üdvözölhetjük egy sereg költő verseiben. Ha szomorú és megokosodott nem volnék, büszkélkednék e sikerrel, de így fáj. Kosztolányi szűz maradt e rontó, mérges versektől, legfeljebb itt-ott egy kis nem létező erőnek a fitogtatása, egy-két újra-érzés, hazárdság a szóban, sejtet valami gyöngye reminiscenciát. Megírhatom ezt róla bátran, mert becsületes reverenciával vallom be, hogy költőnek legkülönb az újonnan jelentkeztettek között. Annyira költő, hogy mindenkihez beszél s ő róla nem kicsinylés, ha vizionáljuk, amikor egynémely versét az iskolában is tanítják. A Kisfaludy-Társaságnak van egy fönntartott helye, esetleg, hirtelenül föltűnő költő-talentum számára. Miért nem becsüli s veszi végre komolyan magát a derék társaság? Megfiatalítná s rehabilitálná ebek harmincadjára jutott becsületét, ha Kosztolányit észrevenné. A *Négy fal között* nagy esemény a mi kulturális incidensekben szűkölködő magyar életünkben. Hozzám, fonnyadó reménységűhöz a már-már eltemetett magyar lélek-föltámadás lit-erősítését szállította. Valami jó készül a Perzsiánál is rosszabb országban, ahol ilyen poéták teremnek.

BN 1907. június 1.

Ady Endre

I.

Tavernier úr bókja

Párizsban, klerikális nagygyűlésen kedves bókot kaptunk. Tavernier, egy Tavernier nevű abbé, megdicsérte az osztrákokat és magyarokat. Valósággal bevallotta, hogy a klerikalizmus szeméje csak nálunk van rendben. Odaállított bennünket, Ausztriát és Magyarországot, mint első eminenseket, a szekundás rakoncátlan Franciaország elé. Szinte kimondotta, hogy Ausztriában és Magyarországon mindenki derék és jámbor. Zsidó, kálvinista, unitárius abban vetélkednek, hogy szegény megpróbált Róma vigasztalódjék egy kicsit. Apponyit nem dicsérte föl külön s ez volt egyetlen hiányossága a Tavernier beszédjének. De azt be kell ismernünk nagyzolás nélkül, hogy jól haladunk. Róma szerelmetes fiai vagyunk, kikben még Tavernier szívének is kedve telik.

II.

Pius pápa — sokoldalú

Mostanában sűrűen alakultak Franciaországban kegyes ifjúsági egyesületek. Olyanok, mint nálunk a Széchenyi-szövetség, a Szent Imre-egyesület, a Mária-kongregációk és a többi. Ez egyesületekben politikát csináltak természetesen s ultramontán politikát még természetesebben. De Franciaország nem operettország, itt van ám előkelő közszellem s itt katolikusok porolják a ruhát. Itt majd aduának Rómának, ha merne vallás örve alatt politikai gyűlölködést szítani. S ezt Pius pápa is jól tudja s a napokban keményen megüzentte, hogy kegyes ifjúsági egyesületekben politizálni tilos. Jobban mondva: Pius pápa nem vállal közösséget az ifjúsági klerikális klinikákkal. Az ember nagy örömmel azt hiuné, hogy Pius pápa Magyarországot sem méri másként, mint Franciaországot. De az ember csalódik akkor, mert ő szentsége sokoldalú. Ő megengedi, parancsolja azt Magyarországon, amit Franciaországban eltilt. Ez az egyház régi örökös taktikája. Ha Magyarországon is lesznek, akik az orrára koppintsanak, itt is óvatosabb lesz. Addig nem, addig dolgoztat a jezsuitáival, szolgáljaival, egyházi és világi pimaszaival. És Pius papának igaza van.

III.

Lourdes igazi története

A kis Bernadette-nak tudvalevőleg megjelent a Szűzanya s azóta Lourdes-ban folytonosak a csodák. Egy francia tábornokkal ismerkedtem meg, vitéz katonával, jó katolikussal. Azt mondja, hogy legénykorában még ismert egy-két élő, sőt szereplőt, a nagy csoda korából. Esküszik reá, mint bizonyosra, hogy a Szűzanya — egy lourdes-i csokoládégyárosnak — felesége volt. Pompás, de kikapós asszonyka volt, akit találkán csípett meg véletlenül Bernadette. Az asszonynak félelmében hisztériás, de jó ötlete támadt. Rózsáival Szűz Máriaként lépett a kis együgyű leány elé. Micsoda szent dolog hát a házasságtörés. A vakokat és bénákat is meggyógyítja. Úgy illenék, hogy a hét szentség után Róma kreálja nyolcadiknak — a tiltott légyottot.

IV.

A Magdolnák keresztje

Tanulságul: ez idő szerint ugyanis Magyarországon régi jogaiba kívánják visszahelyezni a keresztet. Nos: Párizsban nincs valamirevaló hivatásos szerelmi nő, aki aranykeresztet ne viselne. Sőt sűrűen gyónnak is e nők s e pogány Párizsban voltaképpen ők és a mágnásasszonyok a papok kedvencei. Nem óhajtok szimbolizálni, isten mentes, hogy valakit is háborgassak szent rögeszméiben. De véletlenül a hírhedt Maxim's-ban, ahova véletlenül elvetődtem, véletlenül majdnem mindegyik leánynak volt keresztje. Kettő beszélt is arról, hogy nehéz, cifra életükhöz csak a kereszt és a papok vigasztalása adja az erőt. Ezek után kérdés, hogy a budapesti Egyetem is ilyen Magdolna-helyzetben érzi magát?

(Párizs, május 29.)

BN 1907. június 2.

A. E.

140. HUGUES LE ROUX ÉS KOSSUTH LEVELE

[Párizsi levelezőnk írja:]

Hugues Le Roux, Párizs és két kontinens legkufárabb újságírója, nemrégiben Budapesten járt. A budapesti francia irodalmi társaság meghívott vendége volt tudvalevőleg. Hogy éppen e

sokoldalú, élelmes újságíróra esett a választás, arról Pázmándy Dénes talán tudna magyarázatot adni, Pázmándy Dénes, aki annyira szívén viseli a tőkepénz mobilizálásának a sorsát. Szóval Hugues Le Roux-ra esett a választás, aki többek között a *Matin* című francia újságnak is a legjobb közgazdasági üzleteket csinálja. Hugues Le Roux budapesti fölölvasasain ott volt az arisztokrácia. Estélyeket rendeztek a jeles francia tiszteletéresminiszterek bókoltak neki. Nekünk kötelességünk elbinni, hogy Monsieur Hugues Le Roux érdek nélkül barátkozott velünk. Lehetséges, hogy ő az életét arra tette föl, hogy Magyarországra özönljön a francia tőke. Lehetséges, hogy ő rá is fizetett a budapesti kirándulásra legalább kétszer annyit, mint amennyit Pázmándy Dénes az ő kormány-ügynökösködésére ráfizetett. Elég az hozzá, hogy Kossuth Ferenc Hugues Le Roux-nak arcképet és levelet is adott. A levelet közli a *Matin*, Hugues Le Roux újságja. Ez a levél éppen olyan naiv fölshóllítás a francia tőkéhez, mint amilyet az angol kereskedők kaptak az ő budapesti vizitük idején. Mindenesetre a *Matin* drágán, legalább egy arannyal fizettetett minden sorért. A *Matin* már ezt így szokta s nem is lehet olyan önzetlen, mint Hugues Le Roux vagy Pázmándy Dénes. Nem elhallgatni való az sem, hogy a levéllel egyidőben Kossuth Ferenc arcképét is reprodukálja a *Matin*. Az ilyesmit pláne drágán szokta megfizettetni a jeles lap, no de a dicsőség megéri ezt. A másik levél aligha fogja a francia tőke zsebét megindítani. Ha egy kicsit jobban kormányoznák a mai Magyarországot, magától menne a dolog. A francia tőke nagylelkű, de okos és óvatos. Ám sebaj, Kossuth Ferenc arcképét bámulhatja a *Matin* sok százezer olvasója. Pázmándy Dénes és Hugues Le Roux megtették a magukét. Ők arról nem tehetnek, hogy a francia kereskedőknek és tőkepénzeseknek eszük van. Amíg Magyarországon az agrárius-feudális mágnások parancsolnak, semmiféle tőke sem bolond magát baleknek fölkinálni. Magyarországon ma dühöng az antimerkantil irányzat s erről tudomást vesz im, az egész világ. Tessék a feudális Magyarországból egy modern munkás Magyarországot csinálni, ömölni fog a pénz Kossuth Ferenc invitációja nélkül is.

BN 1907. június II.

141. PÁRIZSI JEGYZETEK

I.

Léon Blum tanácsa

Léon Blum nem nagy író, nem valaki, de van neki közönség. Tipikusan burzsoá lelkű és erkölcsű úr, tehát érdekes papagály. O bizonyára csak azt ismétli, amit gazdag polgári szalonokban hallott. S Párizsnak és a franciáknak azért van rossz hírük, mert őszinték. Alapjában azonban a mai francia irodalom és művészet kifejezője az egész mai polgári világrendnek. Léon Blumnak fáj, hogy a házasságok manapság nem sikerülnek. Eszébe se jut, hogy talán az intézményben van némi hiba. Isten ments ilyen fölforgató tant hirdetni. Neki megvan a maga saját polgári panaceája. Azt tanácsolja, hogy szabad legyen a kisasszonyoknak — kísérletezni. Esetleg e kísérletezések közben rábukkanhat egy alkalmas férjre. Esetleg pedig belátja, hogy egyik férfi kutya, a másik eb. Ez esetben okosan, szépen, megbékülten hajtja fejét egy praktikus házasság igájába. Arra a kérdésre, hogy hátha a kisasszonyok halálnak a kísérletezésekkel, Léon Blum röviden válaszol. A kisasszonyoknak legyen annyi eszük, hogy gyermekük ne legyen, míg kisasszonyok. Íme ez a mai társadalmi erkölcs — dióhéjban, amely föltörhető.

II.

A lourdes-i Mária

A minap megírtam, ki jelent volt meg a kis Bernadette-nak Lourdes-ban. Azt is megírtam, hogy egy francia tábornok beszélt el nekem a dolgot. Komoly, jó katolikus ember, aki Lourdes vidékéről való. Tehát egy kikapós csokoládégyárosnak a felesége jelent meg Bernadette-nek. Most már a nevét is megmondhatom: Madame Paillasson. Nomen est omen annak, aki franciául tud. A csokoládégyár föl is lendült a csoda után. Persze Paillasson, az solhase sejtette meg ezt a titkot. Ellenkezőleg, ő hitt legfanatikusabban a csodában. S Madame Paillasson ma is csődíti a zárándokokat Lourdes-ba. Csodatevő hely, barlang, víz, város ez. Cáfolja meg a történeteket a Pázmány-egyesület, ha tudja.

III.

A rehabilitált Marat

Marat-t a világ minden iskolájában bestiának rajzolja meg a történelemtanár úr. S most állni fog a szobra Párizsban s egy egész Marat-irodalom vitatja, hogy a francia forradalom Marat-ja, Corday Sarolta kisasszony áldozata, nem az volt, akinek hisszük. Marat forradalmár volt, kemény, nagy egó, de fehérlelkű álmodozó. Bűnbak kell minden viharos korszak számára s Marat-t odadobta a hivatalos törtéírárás — áldozatul. Emlékezzünk csak, a mi Dózsa Györgyünkre is mennyi gonoszat fog rá a hivatalos történettudomány. Holott ez a nemes néptribun sok-sok szomorú magyar évszázad lelkiismeretének megszólaltatója volt. Nyolc-kilenc hónappal ezelőtt proponáltam itt e lapban: állítsunk szobrot Dózsa Györgynek. Késői visszhangként olvasom, hogy Csaba és Áchim András már érzik, hogy mit jelképez Dózsa György bemocskolt alakja. Hogy mágnások, püspökök és cselédjeik ne uralkodjanak Magyarországon. Még Marat-t is rehabilitálja az észretért utókor. Ezerszer nagyobb kötelességünk ez Dózsa György-gyel szemben.

(Párizs, június 9.)

BN 1907. június 14.

A. E.

142. HA A BACILUST FÖLFEDEZIK

Egy francia orvossal utaztam Párizsból most hazajövőben. A Balkánra iparkodott a doktor, s azóta Konstantinápoly felé járhat. Amikor megtudta, hogy magyar vagyok, nyugtalanítóan vizsgált végig. Úgy figyelt, úgy mustrált, hogy majdnem dühbe jöttem. Orvossá változott útitársból s nyájásból töprengővé. S egyszerre vallatni kezdett, akárcsak ha beteg ember ágyánál állna:

— Nézze, kérem, nálunk Franciaországban is vannak nacionalisták, hazafiak. Emberek, akikre rájön a hazaszeretet, mint a szívhajosra a görcs. De mégsem olyan veszedelmes ez az epidémia, mint önöknél. Én foglalkozom ezzel a bajjal s ha egyszer időm lesz, ellátogatok Magyarországra. Sok talán önöknél a mocsaras tájék vagy a táplálkozásuk helytelen?

Dühösen akasztottam meg gyalázatos beszédjében a franciát:

— Hát ön betegségnak tartja azt, ha valaki imádja a hont? Micsoda perverz, micsoda degenerált, micsoda szomorú észjárás.

— Nem, nem, uram, a hazaszeretet ellen nincs orvosi kifogásom. Ha az titkos, csöndes és munkás.

— Titkos, csöndes, munkás, hát még mit? Akkor semmi értelme sincs az egész hazaszeretetnek. Nem, nem, mi magyarok, ilyen beteges teóriákat nem engedünk magunkhoz. Mi kiáltjuk, mi sírjuk, mi ordítjuk, mi nem titkoljuk. Mi szeretjük, szeretjük, szeretjük a hazát. Versekben, mint egy nagy koltónk, Rudnyánszky Gyula. Avagy cselekvésekben, mint egy nagy magyar cselekvőnk, Nessi Pál.

— De kérem, ezalatt önök csinálhatnának mást is. Nagy föltalálókat, nemzetgazda zseniket, nagy írókat, művészeket. Akiről az egész világ tudná, hogy magyarok. Micsoda dicsősége volna ez a magyar géniusznak. De önök úgy tesznek, mintha megharapta volna valamennyiüket egykor egy gyanús kutya. Hirtelen kitör rajtuk a hazaszeretet s olyan lármát csapnak, hogy még a szomszédjaikat is zavarják a munkában.

— Lári-fári, istentelenség, amint ön beszél. Szeretni kell igenis a hazát s mi, esküszöm, szeretni fogjuk.

Itt megállott a beszélgetésünk, haragudtunk egymásra. Budapesthez közeledtünk és én szedelőzködtem. A búcsúzásnál csöndesen beszélt hozzám a francia:

— Uram, én önnek megvallok most valamit. Tíz évi kutatás és kísérlet után én nagy eredmény előtt állok. Talán holnap vagy holnapután az egész világ tudni fogja. Én biztosan föl fogom fedezni a bacilusát annak a betegségnek, amiről szóltam.

Sápadtan, remegve szálltam le a vonatról. Íme, itt van előtttem újra szép Budapest. Magyar Supilókkal, horvát Vajdákkal és oláh Somogyi Aladárokkal. Ha ezek tudnák, milyen veszedelmes ember utazik át az országon, fölrobbantanák a francia doktor vonatát. Istenem, mi is lesz, ha csakugyan fölfedezik a bacilust.

BN 1907. június 25.

A. E.

FELJEGYZÉSEK

143. II. PÁRIZSI NOTESZKÖNYV

1. Byron, ha én [*] nem tudom ki volnék, ezerszer megátkoznám, megtiltanám, hogy engem halálom után tiszteljenek meg. Csak erről szólna a végrendeletem. Ha nektek, míg éltem Polónyi (s az angol Polónyi) volt nagy ember, maradjatok nála s pukkadjatok meg
2. Nálunk 10—20 ember egyforma s valamelyik közös hülye tanárjuk kópiája
3. Van aki okosabb Voltairénál [*] is: Monsieur Tout-le-Monde.
4. Barrès is boulangista kora előtt szabadgondolkodó volt
5. Étienne Dolet emlékére aug. 5-én nagy *vallásellenes* tüntetés.
6. Lengyelzsidók Párizsban. Ha megszabadulnak a vallástól, minden társadalomban a legkülönbekké fejlődnek. Szunnyadó kulturájuk persze az illető társadalomhoz viszonyítva fejlődik ki.
7. Legalább nyáron a párizsi lapok frókkal s irodalommal foglalkoznak. Mikor lesz ez divat nálunk? Ilyenkor színházak bezártak. Fedák Sári elutazik. Nem szép volna-e. Van-e érdekesebb egy érdekes írói egyéniség megrajzolásánál? Vagy van érdekesebb, mint írni nem ismert, félreismert vagy elfeledett íróról?
8. Christian Beck „Erreurs” (Bruges vagy Bruxelles). Jacob van Syrms [Lyons?] emlékezéseiként a maga [magam?] bolyongásait vagy Joseph Bossi, Stendhal egyik hőse által.
9. burleszk vagy précieux stíl
10. Mi a szerencsétlenség? Legtöbbször az, hogy az Élettel nem egyezünk. Egyet kell érteni az élettel s nincs semmi baj.
11. X. nem érdemli meg a hírességet, mert igazi poeta
12. A Victor Hugók az átlag-emberiség fajsúlyával óriások. Egeszen közönséges emberek
13. A kiváló emberek testvérisége a különbségen alapul: ideális testvériség. Míg a szociális testvériség a hasonlóságokon
14. Vannak csodálatos tűzkő-színű krizantémok. Az ember szeretne beszélgetni velük.
15. Marcel Batilliat volt az igazi s az első művészi neo-paganus s mégis Pierre Louÿs aratott sikert, aki csak másolt.
16. Egy francia generális: a német anyák [*] a múlt századokban is négy gyermeket szültek, míg a franciák egyet. De a német a francia katoná, hármát megölt s így meglett az egy *anyó*.

17. A szerelem hatalmi harc egy nő és egy férfiú között.
18. Az énekes madarak énektudása is hosszú korszakok evolúciója
19. Minden művészet erkölcsstelen a nem művész szemében
20. Omega egy szímbolista író szerint a: $\pi\omega\gamma\eta[\omega]$
21. Egyiptom piramisát nem, mint Madách írja, rabszolgák, de munkanélküliek építették, akiknek evvel az állam kenyeret adott
22. Másodköltő-tehetségek, kik a Verlaineeket magyarázzák a népnek verseikben
23. Össze fog minden intelligens magyar s így szól:
— Vége legyen. Nagyon — (agyon) [*] kormányoznak már ezek a hülyék bennünket.
24. Marseilleben láttam egy templom előtt, hogy a halál köti már csak az embereket a templomhoz.
25. Apró, régi várak a hegyormokon. A régi emberek fölrakták a fészkeiket, mint a rabló madarak.
26. Egy művész zseni valami kevés +-szal több, mint a normális ember s nagyon sok mínusszal kevesebb. Mivel azonban ezek nem egynemű mennyiségek s egyneműekké nem változtathatók, sohase lehet az egyenletet megoldani.
27. A Népszava számára: A masiniszta anyja, mikor a fia meghal egy összeütközésnél, a vonatra kerül, kegyelemből, mint takarítónő
28. A magyar paraszt arisztokrata s a magyar arisztokrata — paraszt.
29. Arisztokrácia — parasztokrácia
30. Rue St. Sauveur 51 Allemane
31. Villa Sayd 5 XVI. arr. A. France.
32. XVI. av. des Chalets
Rue Richelieu 110 Jaurès
33. Boros Samu
Rue Daunou Hotel Chatham
34. Rue Vaugirard 89. G. Hervé
35. Mr. Jules Dereine
11 rue Gustave-Geffroy (?)
a szabó
36. Idegen frással:
Hopital Beaujon
rue de Faubourg St. Honoré
37. George Moore angol regényíró, ír származású
38. Alkohol és intellektus = essay
39. Lafcadio Hearn. Görög anya. Ott született, ahol Szaffó élt
40. Én mindig csalódtam, valahányszor valami új könyvet, frást

- elolvastam. Ha van az ellenem emelt vádak között valami hazug, az hazug, hogy én reám bárki is hatott
41. Refosco Asciutto
Nazario Padovan
Capodistria
 42. Az intellectuelek, mint új embertípusok — essay.
 43. Egy arisztofaneszi vígjáték: az író a színpadról elválasztott oldalfolyosón előjön mindig s kérdi, hogy szeretné a publikum.
 44. Quincey mikor a Consul Romanust hallotta Liviusból: trombita harsogás, iszonyú csaták képe
 45. A Hotel Pimodan, ahol Theophile Gautier-ék és Baudelairék[*] hasist ettek
 46. Osváth[!] Ernő
Sajó u. 5/A
 47. Lafayette 22
 48. Mikor Napóleon Korfut Gentili tábornokkal megszállatta: — ne felejtse emlegetni Görögországot, Athént Spártát.
Korfu népe örömmel fogadta a franciákat. És Gentili Homert, Korfu szülöttjét adoptálta, mint francia polgárt
 49. Vác Hattyú u. 1.
Révész Béla úrnak Róna Lipót címén
 50. A nagy emberek is hiúk. Claude Monet arra hiú, hogy neki *nincs* becsületrendje
 51. Versailles eltörlése
 52. Állami alkalmazott nőknek törv. gyermekei, mintha törvényesek volnának
 53. Morny hercegnő
 54. A baccarat Párizsban
 55. Január 13 (1907) tizedik évfordulója Verlaine halálának a Batignolles-temetőben Léon Dierx beszél.)
 56. Egy tudatos zseninek már azt is rettenetes látni, kik sejtik az ő nagyságát már életében. Szürke, rongyos, keserű kis sereg és néhány gonosz, önző kiválóság. Csúnya nők, pénztelen barátok. És már, mint gyermekek, itt lehetnek a Jövendő gazdag vagy igéző hódolói
 57. A legtöbb és leghangosabb forradalmár rendszerint alapján egy megkerült filiszter. Valamit a fejébe vett s ez, *csak éppen e valami* körül forradalmár. Az igazi forradalmár mindig s minden ellen lázong
 58. Belgiojoso hercegnő, Heine és Musset barátnője. Kulonos finom, halovány arc: morbidezza
 59. Bellini és Heine.
Bellini: Heine egy jettatore[*]

60. Hubert Emil dr.
a „Szerda” szerkesztője (?) Budapest Wurm udvar
61. Egy lomb-árnyék az elektromos lámpás fasorban
62. Nagyszerű dokumentumai az iskola-ügynek
63. Kínai festmények [...] szobrok.
64. Tonkin (du Delta du Tonkin) térképbe óriási 1: 25 000
65. Kambodzsa-pavillon: szép
Szizovath trónja.
66. Laos pavillon a direkt gyarmatok és a protektorátus alatt
levő tart
67. Indokína nagy pavillon. Csodagazdag s Franciaország mégis
ráfizet
68. A gyarm ügy min...
A „PLM”
Az elnök
15—16
kongr. rend.
gyarm. geogr. társ. kongr
69. A kokinkínai pavillon (a fabutorok a György korabeli [?]
házberendezés ...
70. A nagy palota, ahol a Szalonok la Réunion is van Fényes
iparcikkek. A szappan olaj osztályban egy algéri régi római [?]
olajutó malom
„Tubes — s a mellett

CIKKEK, TANULMÁNYOK

1907 június — szeptember

144. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Akiknek Kossuth üzent

Kossuth Ferenc üzent a francia tőkének: ömöljön Magyarországba. Üzent a francia milliomosoknak, jójjenek ide vállalkozni. Őhozzá, egyenesen Őhozzá, csinnadratta-bum-bum. Tudvalevő ugyanis, hogy a pénzhez csak hírlapi folszólítást kell intézni. Erre rögtön jön, rohan, szalad, érkezik zsák-számra. Hát Japán már nem igen adhat libretto-anyagot az operett-íróknak. De ha így haladunk, ad majd helyette Magyarország elegendőt. Kossuth ő excellenciájának üzenetére jöttek garmadával a francia válaszok. Egy párizsi, érdemes kokott például állami bodegát akarna magának Budapesten kormánypénzen berendeztetni. Itt magyarruhás nők szolgálnának föl s mulatós képviselők hitelt és árendeményt kapnának. (Ha megcsinálják csakugyan, ajánljuk ezt a címet: Magyar-francia államilag segélyezett bodega — Kossuth Ferenchez.) Egy francia föltaláló csekély tizenhárom millió frankot kér egy egyelőre titokban tartott találmányának a gyártására. Ilyen és még csinosabb ajánlatokkal válaszolt a francia tőke Kossuth Ferenc és Hugues le Roux üzenetére.

II.

Ballon II. Adler

Párizsban valami három évvel ezelőtt történt. Szép nyári alkonyaton diner után kiült az erkélyre szivarozni egy derűs lelku párizsi úr. Jött, szállt csöndesen felé egy léghajó. Az ügyből olyan robbanás lett, hogy belepusztult vagy öt ember. Most ugyanez a szörnyű-bolondos katasztrófa. Ezúttal Böszörmény mellett, hol a léggömb ritkább madár, mint Párizsban. De a két eset úgy-e világosan megállapítja, hogy íme egy új veszedelem libeg a békés ember feje fölött. Annihogy minden életkönnyítésért drága adóval fizet az ember és a kultúra. A repülőgépet föl fogják, mert föl muszáj találni. De nicsoda újféle katasztrófákat rejteget a repülőgép korszaka.

III.

A Washington-ódák

Amerikából azt írják, hogy a Washington-szobornál is panamáztak. Én nem tudok fölháborodni: gyűjtött pénznek és szerelemnek ilyen vége szokott lenni. Pláne európai Nagy-Magyarországban s amerikai Kis-Magyarországban. A hazafiaskodást, a nagy száját, a szereplést nem adják ingyen vezéreink a magyarok földjén. De a Washington-ódák igenis fölháborítanak. Három hosszú ünnepi óda ilyen kis szoborhoz, ez sok. Zempléni Árpád kapott száz dollárt, két másik költő-nagyság ötven-ötvenet. Én hiszem, hogy ők lelkesedtek ezer korona árát. De nem hiszem, hogy ugyanennyi árát lelkesítettek. Valóban ideje volna már, ha a szobor-pénzeken kívül az ünnepi ódákból is sikkasztának egy keveset.

IV.

Az a furcsa Amerika

És mert Amerikáról beszéltem, írok[*] le ide egy érdekes valamit. A múlt héten Párizsban találkoztam egy hatszáz tagú cseh társasággal. Ezek Amerikában élő csehek, munkások, iparosok, egyszerű emberek. Személyenként csupán útiköltségre két ezer koronát adnak ki, hogy hazalátogassanak régi hazájukba. Párizsban nyolc napig időztek s mentek Prágába, a Szokol-ünnepre. Volt közöttük[**] szabómester, aki minden hencégés nélkül mondta el a többek között, hogy hatvan dollárt fizet Amerikában havonként a szakácsnőjének. Nyilván azért, mert van neki, ha pláne egy prágai útra családjával együtt ezreket költhet. S nyilván azért van neki, mert Amerikában munkás ember megkereshet ilyen summákat. Egy kis adat a kivándorlás kérdéséhez. Amerikában a mi magyar uraink, vezetőink pincérek is nehezen lehetnek. Ismerek egy nyalka magyar huszártisztet, ki Amerikában három évi konyhai mosogatás után léphetett elő segédpincérnek. S azok, akik Magyarországon ma kenyeret sem tudnak keresni, a munkás emberek, ott kiűn becsületes módos élethez juthatnak. És nagyon sokszor jutnak is, de én még nem hallottam róla, hogy egy hazalátogatásért olyan áldozatokat hozzanak, mint ezek a csehek. Valószínűleg azért, mert a cseheknek edesebb emlékeik vannak szülőhazájukról, mint a szegény, Amerikába üldözött magyaroknak.

BN 1907. június 26.

A. E.

Csúnya és rossz mesterség az író-mesterség a többek között Franciaországban is. Vagy szerencsés szélhámosság vagy nagyon szomorú dicsőség. Az író a többi íróval okvetlenül marakodik, mint a kutya, azután van neki egy nagy ellensége s ezt úgy hívják, hogy közönség. A közönség legelőször is nem tűri, hogy mókázzanak vele. Másodszer nem engedi, hogy az ő bevált ízlését kicseréljék. Harmadszor és századszor: sok mindent nem tűr és nem enged. No de legalább olvasni szokott némely országokban. Ennek folytán jön a kiadó s a két civakodóról lehúzza a bőrt. A kiadónak több esze van, mint írónak és közönségnek együttvéve. Olyanokat eszel ki, hogy a legjövedelmezőbb rémregényeket lehetne róla megírni. Például kihúzza sírjaikból a halottakat s ezekkel gyilkoltatja le az eleveneket. S ezt ő a klasszikus irodalom kultuszának nevezi egészen röviden. Ha az én verseim helyett Garay Jánoséival szórják tele Magyarországot, ez a klasszikus irodalom kultusza. Ha én emiatt éhezek és sírok, ez is az. Pukkadjon meg, vagy sorvadjon el Ambrus Zoltán, de dözsöljön Abonyi Lajos, aki úgyse él.

Hát Franciaországban megelégtették ezt a disznóságot az írók. Az eleven írók most nagy haraggal támadnak a halottakra. Haraggal, mint egy forradalmár nemzet íróinak dukál, de ravaszul. Ők védik az írói tulajdont az elévülés ellen. Ők azt akarják, hogy Musset művei ne legyenek közpréda ötven év után. Azaz: fizessen az a bűdös, nyomorult kiadó minden irodalmi munkáért. S ha a kiadó tapasztalja, hogy a halottakat sem kapja ingyen, lesz annyi vágott dohánya, hogy inkább az elevenekhez fordul. Ez a taktikájuk a francia íróknak. Szó sincs róla, kissé irodalom-, sőt kultúra-ellenes konceptus ez. De ami igaz, az igaz: élet, őszinteség és jog ordít belőle, „Mink vagyunk az írók és az első, akik — vagyunk.”

Magyarországon gyilkolják legbarbárabbul a holtak az eleveneket. Az úgynevezett klasszikus gyűjtemények ellen itt kellett volna az első forradalmat megcsinálni. De istenem, ebben a boldogtalan országban még a sokkal szükségesebb forradalmak is elvetélnének. Ez az ország már az erőtlenség, keserves koraszülés és reménytelenség országa. S éppen az íróknak legyen erejük, akikre itt a legkevesebb szükség van? Teliát a halottak rohannak reánk, elevenekre s gyilkolnak minket, míg mi a közönséggel búsan csatázunk. Közben a kiadó nyúzza, húzza a bőrünket, a mienket és a közönségét. De van egy nagy, gonosz, pogány örömünk: nincs már sok bőrünk, nincs már sok bőrünk.

Kiváncsi lelkemet ez órában Kassán sétáltatom meg. A Rákóczi városában, sarkantyús és álmélkodó tiszt urak között. Szeretném meleg szavakkal vigasztalni a kassai huszártiszteket, de nem tudom. Szeretném elmondani nekik, hogy lesz rosszabbul is. De miért csüggyesszem el ezeket a délceg, úri, naív legényeket? Bolond kor-szak ez, nagyon bolond, oh tiszt urak ott Kassán.

Murizó huszárhadnagy úr urasan leszid egy főpincért, egy Lukacseket. Leszidja és adós marad neki egy üveg pezsgővel. Mi, akik ismerjük a magyar vidéki garnizonokat, emlékezhetünk. Adós marad, káromkodik, sőt verekedik a huszárhadnagy úr? Tíz évvel ezelőtt legenda-fizetség s tisztelet-adó járta ezért. S ha Herczeg Ferenc nagyon nagyot akart, huszártörténetet írt.

Ellenben Kassán, ezerkilencszázhetedik évében az Úrnak, nem így esett. Fölkelt egy emberként a kuruc város pincérhadserege. Megüzente a huszárkaszárnyának, hogy a tiszt urak csücsüljenek otthon. Vendéglőbe, kávéházba hiába jönnek, azt kapnák, amit Bugyi. Bugyi pedig semmi ehetőt vagy ihatót tudvalevőleg nem kapott. A bojkottra büszke bojkottal válaszoltak a méltatlankodó huszárok. S a pincérek bojkottja volt és lett hatalmasabb. A delikvens hadnagyot áthelyezték Kassáról. Hadnagy volt vagy főhadnagy, az talán mellékes ez ügyben.

De, istenem, ezek a huszárok nem magyar képviselők. Ha a magyar képviselők ma rökönyödnek, mint a megriasztott hülyék, ez az ő bajuk. Idők lelkét, új fuvalmát egy kicsit kötelességük volna érteni a képviselőknek. De ezek a szegény, büszkéknél nevelt, lovagerkölsű legények. Ezek a hívó, miről sem tudó katona-arisztokraták. Be sajnálom ezeket a szép, műveletlen legényeket. Kicsi, büszke lelkükre mennyi nagy megalázás vár. Nekik egy úri világ széles, örökös elit-tánctermét ígérték. S a táncteremben ma már kemény munkás-könyökök oldalozzák kegyetlenül őket. Mit fognak ezek csak addig is szenvedni, míg megtanulják, hogy a pincér erős ember. Egy pincér: ezer és tízezer pincér ma. És hogy kardatlan emberek egy önérzetes gondolattal kardot, pénzt, bojtot, miudent legyőznek.

Nem csúfolódó, bizonyisten becsületes szávalommal sétáltatom a lelkemet ez órában Kassán. Kassán és mindenütt, ahol álmélkodó emberek kapják a pofonokat a megváltozott időtől, úri Magyarországon szornyíu lecke vár még a vakokra. Sírni tudnék rajta, ha olyan nagyon nem örülnék neki.

Képviselő urak itt Budapesten, ide tessék hallgatni. Hallgasson ide Vajda úr is, Somogyi Aladár úr is. Zengan és Dragoj esetét hallgassák meg, melynek híre a legsötétebb Hunyad vármegyéből jön. Zengan és Dragoj, pálinkázó falusi gazdák, összetűztek a Vajda-ügy miatt. Egyre-kettőre Zengan úgy belemártotta keset Dragojba, hogy Dragoj azonnal elaludt. Dragojt felboncolták, eltemettek s most következik Zengan. Zengant elveszik a családjától s becsukják sok esztendőre. Két család hát bizonyosan elpusztult eddig. Csupan ez egyetlen szóváltás miatt. És talán holnap Zengan és Dragoj ügye miatt tűz össze megint halálosan két szerencsétlen, együgyű ember. Egy fölmenő ágon isíme nagyon termékenynek ígérkezik a Vajdaugy.

De urak, képviselő urak, kérdezzük: van önöknek lelkiismeretük? Lelkiismeretet mondunk, nem tudást, műveltséget, emberséget és ízlést. Én úgy tudom, hogy Vajda úrnak kutyabaja sincsen. Nő, növekszik ad astra, ünnepeletti magát, nagy ember a hasonszőrűek között. Nemkülönbben arról értesülök, hogy Leszkay Gyulának a szívébe kést nem szúrtak. Somogyi Aladár még mindig három emberrel fogatja le magát, ha baj van. Hentaller és öccsei is élnek és nyílván nagyon jól élnek. Azt pedig nehéz volna hirtelen megmondani, hogy ki volt a nagyobb komédiás? Vajda volt-e vagy — nem Vajda? Az bizonyos, hogy Vajdának a román hazafiaskodás gyümölcsözik jól. De talán Somogyi Aladárék sem hiszik komolyan, hogy a hazát ők megmentették. De talán azt sem, hogy a komédiát mindenki komolyan vette? Hát mi az, ami az egész ügyből csakugyan komoly? Zengan és Dragoj és mindazok, akik az úri képviselők dolgait komolyan veszik. Ez a komoly a Vajda-ügyben, a komédiában: a komédiát komolyan revő publikum.

Isten és az ügyészség nekem bűnül ne rója, van egy gondolatom. Jobban járna ez az ország, ha a Zenganok és Dragojok játszanak a komédiát és a Vajdák és Somogyiak vennek kesesen és komolyan a dolgot. Ha naponként egy-két képviselő úr azután verben maradna, könnyeinket letörölve avval a vigasztalással. elveikert haltak meg. Ez értelemben előre, képviselő urak itt Budapesten.

BN 1907. június 29.

A. E.

Camille Flammarion, a nagy francia csillagász-poéta, a szellemek hatalmába került végleg. Most, aggkorában, egy igazi poétának bátor halálugrásával visszaugrik a saját ifjúságába. Negyvenhat esztendővel ezelőtt, legénykekorban ismerkedett meg a spiritizmussal Flammarion. Ez az ismerkedés, ez az ifjúkori szerelem végzetes volt egész életére. Poétának mindig erősebb volt, mint tudósnak, a fantáziája túlságos. Mégis a munka, a férfikor önfegyelmező komolysága sokáig visszatartották. Ám a föltartózhatatlan Pál-fordulás az öregség idejére bekövetkezett. A *Mars csillag Kolumbusz Kristófja*, ahogyan egyik lúzlő kritikusa elnevezte: spiritizsma és hívő. Néhány hónap után már a második hatalmas, vaskos könyvét írta meg az *ismeretlen dolgokról* Flammarion. Az *Ismeretlen és a lelki problémák* volt az első könyvének a tárgya. Új, most megjelent könyvében megint az a nótá: az *ismeretlen természetéről*. A könyvet címlapján a gizehi szfinx képe díszíti, s ha szabad ez esetben, amikor éppen az örök rejtelmekről esik szó, ezt írni: magyarázza.

Camille Flammarion természetesen nem az együgyű, fanatikus szellemidézők táborából való. Ami az ő könyvének szinte mottója, azt minden mai, finomabb lélekszerkezetű, művelt, gondolkozó ember aláírhatja. „Ismereteink mai határai között lehetetlen minden jelenségnek teljes, határozott magyarázatot adnunk.” Ez igaz, de ha nem így volna, egyáltalában volna oka és értelme, hogy az ember tovább éljen a Földön? Éppen ez teszi tűrhetővé, sőt felséggé a gyöngé ember fátumát. Lépésről-lépésre, gondolatról-gondolatra kénytelen az ember meghódítani az — Ismeretlent. De Camille Flammarion ebből az elfogadott igazságból egészen más eredményeket csomagol ki. Ő azt állítja: 1. a lélek mint reális létező létezik függetlenül a testtől, 2. a léleknek olyan képességei vannak, amelyek ma még a tudomány előtt ismeretlenek, 3. a lélek képes távolságot legyőzve hatni az érzékek közreműködése nélkül. Ezek erős, nagy állítások ám, amelyek a dogmatikus vallásoknál súlyosabban ostromolják a *monista* filozófiát. Mert ezeket egy természettudós, egy ragyogó nevű írő mondja. Ez a spiritizmus és materializmus régi harcának a föltámasztása volna. Ha tudniillik Flammarion a léleknek és testnek ezt a teljes különlétezését bizonyítani tudná.

De a Camille Flammarion bizonyítékai kedves, gyermekes babonák. Annál ma is komolyabb ember ő, mintsem egy táncoló tallért meg mozgó asztalt kuruzsló dolog-számba vegyen. Ismeri és ismerteti a spiritizmus nevében és leple alatt elkövetett csalásokat, de megtévesztik a ma még valóban alig magyarázható lelki folyamatok. A hipnózis, az öszuggesztió, a hit és akarat csodái, az intuíció,

a telepátia és a többi: előforduló és letagadhatatlan valóságok. De ezekbe a dolgokba belekeverni a szellemeket gyermekes vagy aggos dolog. Igaz, hogy a hivatásos szellemidézőknek megjelennek, ha nagyon erőltetik, a szellemek is. De ezek a szellemek — s erre Flammarion is őszintén példákat hoz fel — nagyon korlátoztak. Például Flammarionnak fiatal korában megjelent volt egy Galilei nevű szellem. Diktált neki, s Flammarion megírt egy teljes könyvet a szellem nyomán. Később Flammarion észrevette, hogy Galilei olyan asztrológiai dolgokat diktált neki, amelyeket ő, Flammarion ismert. Ellenben diktált egy sereg együgyűséget is, mint később, amikor olvasott és tanult, észrevette. Az író, a rajzoló és másféle szellemek mind egyformák. Médium kell nekik, s nem tudnak másként, mint *médiumokon keresztül* jelentkezni. Ha megidézik például Petőfit, s verset íratnak vele, ez a vers rendszerint nagyon rossz. Viszont megtörténhetnek, hogy ha a jelenlevők között lenne egy médium, akiben Petőfi-szabású zseni lappaugna, akkor a vers esetleg egyszerű volna.

Flammariont főképpen egy Eusebia Paladine nevű médium ragadja el. Ez egy hisztériás, de lehet, hogy nem is hisztériás, hanem agyafúrt, ravasz nápolyi leány. Általa a szellemek roppantul lármásan jelennek meg, tárgyakat dobálnak, sőt ütnek is. Régi fogás; ma vagy holnap leleplezi valaki a kisasszonyt. Mert mégiscsak különös, hogy ezek a szellemek olyan unalmasan, sőt ostobán jelentkeznek. És mégis furcsa, hogy maguktól nem jönnek, de kell egy furcsa, beteg s egy ravasz emberi lény, aki őket élénk vezesse. Ha a lélek olyan sűrű és létező, miért nem prezentálja magát előkelőbben. Jules Bois, egy elmés, finom, ritka becsületességű francia író fölbújta az egész világot. Járt a Himalája alatt, Indiában, Afrikában, arabok, fakfrok és jógik között, *akarta*, szerette volna, hogy valami csodásat, rejtélyeset leljen. Szomorúan vallja be éppen egy Flammarion könyvével egy időben megjelent könyvében: minden ilyesmi csalás vagy képzelődés. Anni pedig ma még megfelfejthetetlen, az se csoda. Holnap, holnapután talán már mosolyogni fognak azon, amit mi megdöbbenve, értelmetlenül bámulunk. Az idegélet a modern embernél különösen komplikált lett. Sőt az sem lehetetlen, hogy éppen a mi korunkban kezd így dadogva jelentkezni bennünk a jövődönnek felsőbbrendű embere. De hogy csodák, sajnos, nem történnek, a Mars és Jupiter lakói nem állnak szóba velünk. Az elköltözött lelkek örökre elnémulnak a mi számunkra. S az ismeretlent fáradt, verejtékes munkával lehet csak megközelítenie a Föld emberlakójának.

Flammarion spiritisztasága pedig egyszerűen csak egy tünete az emberi lélekben, gondolkozásban ma egymást érő katasztrófák-

nak. Hasonló ez a francia írónál különösen gyakori elváltozáshoz. Ateista, vad, szertelen írók életük egy forduló napján hirtelenül bigottak és vallásosak lesznek. Vallásosan, hívően induló írók átcsapnak az anarchiába. Csak nemes és értékes egyéniségekkel történik meg az ilyen, alapjában megrendítő és szörnyen emberi elváltozás. Hajh, nehéz sora van az olyan mai embernek, aki nagyon érez és gondolkozik. Ám Camille Flammariont eltélni legutóbbi könyve után sincs joga a kultúremberiségnek, melynek ez a Flammarion voltaképpen médiuma és prototípusa.

De üzenhetünk valamit Flammarionnak és minden hívének. Új világ készül, melynek semmi rendű és rangú szellemekre szüksége nincs. Az ember, az egészség, a becsületes látás és meglátás ennek az új világnak a programja. Az istent és a szellemeket megpróbálja pótolni az ember: az ember, akinél hatalmasabb lény nincs a mi hitünk szerint. S ha van valahol a Marsban vagy Jupiterben, egyelőre semmi közünk hozzá. Soha gyönyörűbb hitet emberi elme nem teremthet a szocialista világrend hiténél. Mi, emberek, vagyunk az alfa és az omega, vagyunk a minden. Hazánk ez a bolygó Föld, s kötelességünk egyformán boldogoknak lennünk.

Népszava 1907. június 29.

Ady Endre

149. MIÉRT BÁNTJÁK A KASSZÍRNŐT?

A kasszírő ezután Esztergomban sem lesz fiatal. A prímási város közgyűlése így határozott. A Balzac-reputálta kornál is súlyosabb negyven év a határ. Kávéházban, mulatóhelyen nem trónolhat ifjabb némbér. Nem csúfolni Esztergomot, pedig papok lakják. Londonban is nagy akció van a bar-girl-ek ellen. Általában majdnem szerelem-ellenes hangulat van ma Európában. Rosszul írtam: a szerelemből dugárut akarnak csinálni. Ebből a legfontosabb, a legemberibb, legszebb valamiből. Athén és a reneszánsz révén egy csekélyke publicitást egészen napjainkig megőrzött a szerelem. Néha nagyon keveset, néha többet, de mindig valamit. A Jövendő határozottan a szerelemnek, hogy úgy mondjuk: államosítását írta zászlójára. Persze kizárásával a szerelem haszontalan fajtájának. S mivel a mai társadalmi rend mindenben megbicsakolta magát, reakciós lett szerelmi téren is. Védekezik a Jövendő ellen.

Mert ne farizeuskodjunk: világos helyiségekben egy szép fiatal leány nem bűneink eltisztítására hangol bennünket. S bizonyosan akad erényes kasszírő is, de a kasszírők nagyobb fele nem azért jön a mámoros tanyákra, mert e tanyákon a legbiztonságosabb az

erény. Ami meg Esztergomot illeti, értem. Meg lehet állapítani a közgyűlés határozatából, hogy ott sem a papok, sem a katonák, sem a férjek, sem az aranyifjak nem szorulnak a kávéházak szerelmi vigaszára. Ami örvendetes és irigyelni való.

De a kasszírnököt mégis embertelenség, sőt istentelenség bántani. Sejtik-e Esztergom városatyái, hogy nagyon sok leány számára trónnál is több: oltár a kassza? Ha ott ül, királynőien dobog a szíve. Az a kasszaemelvény ő neki gyönyörű magasság. Nőértékének, ember-értékének fölemelése. Ha elzavarjuk onnan, talán már holnap az utcasarokra kerül. Egy életet, egy asszonybüszkeséget buktatnak le a sárba, tehát egy világot, ha őt a kasszából kikergetik. Mert némelyiknek sokáig kellene várakoznia, míg a negyven év megjön. S istenem, szegény, elhagyott leánynak olyan bajos dolog a negyven évhez tisztessen eljutni. Pláne, ha arról sem biztos, hogy negyven éves korban[*] föltétlenül visszakapja a trónját. Írók, művészek egyre bátrabban harsogják a nemi élet borzasztó tragédiáját. Esztergomban csakugyan, mint Budapesten, Londonban és Párizsban tudhatnák, hogy a szerelmi malom örök malom. A csúnya és a veszedelmes őrlés akkor kezdődik igazán, amikor teljesen el akarjuk rejteni a malmot. Boda főkapitány úr, ne adja isten, de külsőséges erényességével nagyon szilaj zsilipeket nyitott meg. Ami pedig Esztergomot és a kasszírnököt illeti: bugris, németes szemforgató határozat és éppenséggel nem menti az, hogy más erényes városok példakövetése.

Miért bántják a kasszírnököt s miért nem bántják azt a módot, ahogyan bennünket gyermekkorunkban nevelnek? Nem lesz addig semmi jó, amíg a szerelem dolgairól bátran, komolyan nem lehet beszélni. S amíg úgy mentik az erényt, az erkölcsöt, mint például most Esztergomban. Esztergomban, melynek szerelmi eseteiről pedig sok furcsát suttognak. Én nem hiszem el. Denikve protestálok a negyven éves és idősebb kasszírnök ellen. Nem azért, mert idősök. De azért, mert egy bűnös hipokritaság[!] emeli trónra őket.

BN 1907. június 30.

A. E.

150. A VILÁGOSSÁG LOBOGÓJA ALATT

— A szabadgondolkodók pécsi kongresszusa —

Egyik ősapjának szívesen vállalja a szabadgondolkodás is a jónevű Jézus Krisztust. Kínában, Sziámban, az ausztrali szigeteken a keresztény hittérítők kényszerűen szabadgondolkodók. Itthon

Európában ellenben mi, szabadgondolkozók a Sátán fiai vagyunk. Azonban Carducci himnuszainál is bátrabb a mi himnuszunk. Már fölzengett Rómában is, a Vatikán tövében. Múltkoriban oda sereglettek volt az egész világból. S most íme először az életben, Pécssett kongresszust ültek a magyar szabadgondolkozók is.

Magyarországon a szabadgondolkodás kérdése talán a *mindennél is több*. Elátkozott ország vagyunk, akiket csak a bátorság menthet meg. És nekünk éppen csak a bátorsághoz nincs bátorságunk. Kicsi kivételekkel ezt az országot mindig a gondolkodás ellen kormányozták. Még csak a legendák és az ősi jussok makacs imádását is céltudatosan kultiválták bennünk. A gondolkodás a jövőnek és a változásnak az édesanyja. Minket gonoszul, folytonosan féltettek, tartottak a jövőtől, a változástól, a jobbulástól.

Szörnyű bajunk, hogy nekünk egyszerre mindent *ma* kell megcsinálnunk. Éppen olyan időben, amikor ereinket fölvágtá a bosszúálló idő. Amikor igazán pusztulunk és veszünk. S amikor az ősi, elbutító kormányzás-rend legtipikusabban támadt föl s kantározott meg bennünket. A Regnum Marianum szándéka talán sohasem volt még itt tudatosabb és hivatalosabb. A fölbujtogatott protestáns féltékenység sem termelhet ízes gyümölcsöket. A zsidókat suttyomban sakkban tartják egy ostoba ijesztgetéssel. Meg van ebben az országban alaposan markolva, fogva minden üstök és minden agyvelő.

Nem is titok, hogy Róma és a Vatikán egyetlen reménysége vagyunk Európában. Még a hazafiaskodás ravasz, örökös fölpaprikázása is egyenesen ezt a sötét célt szolgálja. Hogy a különben is elrenyhített magyar fej ne gondolkozzék. Hogy megriasztottan, elbutítva s halálos gyöngeségben boruljunk az Egyház kebelére. Az Egyház azután akár Páduai Szent Antal teóriája szerint a föllütkön keresztül, akár szeplőtelenül, de úgy meg fog termékenyíteni bennünket, hogy mi leszünk a kultúremberiség legutálatosabb és leggyűlöltebb burján-kertje.

Franciaországban, ahol a szabadgondolkodás a francia génuszszal együtt született meg s ahonnan már egyszer-kétszer fölborította az ostobaságokra épült társadalmi rendet, szabad kritizálni is a szabad gondolkodást már. Szabad arra gondolni, hogy ne változtasson-e taktikát s ne kapjon-e új szervezést. Boldogabb kultúrországokban a finnyáskodó intellektuelek érvei is menthetők, akik ma már részben kevésnek, részben fölöslegesnek és alacsonynak ítélik a propagandát. Ugyanilyen előrelépettebb országokban hirdethetik azt is, hogy a szocializmus ma már elég hadsereg a sötétség ellen.

Nálunk semmi sincs készen, semmi sincs jól. Nálunk minden emberséges embernek bátornak és harcosnak kell lennie. Mi még az enciklopedisták harcával is adósak vagyunk magunknak és az embe-

riségnek. Nálunk a szabadgondolkodás a szabadság és a kultúra kérdése. Szabadulásunk, megváltásunk egészen szomorú és komplikált problémájáé. Tanítsuk meg látni és gondolkodni e keserves, elátkozott ország mártír-millióit. Egyszerűsítjük evvel a mi nagy, összetett problémáinkat. S egyszerűsítjük a harcot is.

Váratlanul nagyszerű sikert aratott a pécsi kongresszus. Váratlanul, de a legújabb magyar fejlődés becsületes konzekvenciájával. Haldoklunk, tehát őrvöngve ragaszkodunk az élethez. A haldokló magyar társadalom szeretne életben maradni. Talán sikerülni fog e csoda, Pécs is ezt profétizálja.

BN 1907. július 2.

151. SZERELEM ÉS DÍJ

— Egy kényes közérdekű ügy —

Egy őszinte és brutális eset iskolát fog csinálni Budapesten, megjósoljuk. Úri ember, feleséges ember, budapesti ember kirúgott a hámfából. Utólag azután úgy találta, hogy szívének alkalmi királynője őt nagyon megpumpolta. A művelt francia, aki budapesti elmés-ség szerint néha a kaláberben nem olvas, ilyen esetekben is gavallér marad. A dárídózó muszka urakról is ilyenforma híreket hoznak az Oroszországot egyre jobban kultiváló magyar beauték. Svéd, spanyol, szerb, sőt még német sem cselekedhet másként. Műveltebb perzsa urak is hozzászoktak Európában, hogy tyúktojásnyi gyémántokat sem kér vissza az ember — nőktől. Budapesti barátunk és ízlés-rokonunk azonban más fából van faragva. Ő megleste a túlfizetett hölgyet s erőszakot követett el a hölgy értéktárgyai ellen.

A mi korunknak a szerelmi berendezkedése nem szimpatikus, nem épületes. De adott valóságokat, helyzeteket el kell fogadnunk. Sőt vigasztalódásnak nem utolsó az az eredmény, amelyet a pénz, a tőke, a női szépség ápolásában elért. Botrányos és erkölcstelen dolog, de szép is, hogy Párizsban palotája, sok fogatja, cselédsége és sok százazre lehet egy néembernek, aki talán utca-tündér volt húsz éves korában még. Íz a mai pénzfundamentumú polgári társadalomban természetes valami. Már tudniillik ott, ahol pénz bőségesen kerül, akad. Nagy költők, nagy festők is csak kedvező időkben teremnek. A mi korunk határozottan kedvez a nagy kurtizánoknak.

De, de, még itt is ezen a téren milyen jajgató a mi szegénységünk. S mivel pedig szegény ember piszkos ember: a mi piszkosságunk. Holott a szerelmet örülten szeretjük Királyhágón innen és túl. Azt is kikiáltottuk magunkról, hogy lovagiasak vagyunk. Hogy megkülön-

bozttetett bánásmóddal traktáljuk a lovat és az asszonyt. A ló, nagy szerencsénkre, nem tud beszélni, de az asszony annál többet mondhat Magyarországon erről a híres lovagiasságról és gavallérságról. Igazán megérdemeltük, hogy a szerelmi nők fajtájából a durva, húsos, falánk és gonosz virágzott ki nálunk. Az alsóbbrendű, a gyöngén fizetett, az utálatos. Nagyszerű, gyámántosan és csipkésen polgári, magystilú nincs. Mert a budapesti és magyar pénzes világnak ízlése is, gavallériája is hiányzik.

Ellenben, ha egyszer mégis gavallérok vagyunk, visszaraboljuk, amit adtunk. Polgári társadalom vagyunk mi már minden mágnáspereputtyunk dacára. Erkölcstelen, hitetlen, pénzsóvár csókolózó, léha, az anarchizmussal kacérkodó. De tizenketted-rangúak vagyunk társadalomnak is, embereknek is. Ötlet- és vagyon-szegények lévén, piszkosak vagyunk. Ha szép, fiatal, okos — és természetesen nő — volnék, végérvényesen kivándorolnék ebből az országból. Ahogy azt már éppen legkülönb szerelmi nőink teszik.

BN 1907. július 3.

A. E.

152. A FIÚK IS GAZEMBEREK

— *Merész reménykedés egy jó változásról* —

Főlnött gyermekeknek sok mindent meg lehet bocsátani Magyarországon. Végre is nem tréfadolog ám itt az a merészség, hogy valaki nem grófnak születik. Grófnak, püspöknek, lakájnak és sviháknak van itt terítve. Tehát a mi országunkban nem szabad kegyetlenül ítélkezni. Nem is ítélkezünk kegyetlenül, csak az ügyetlen és naiv bűnösök fölött. Egyébként azonban krisztusian napirendre térünk. Hazaffy Cato úr, ha lop, várjon négy-öt évet. Mindent elfelejtünk s ő az erkölcsbíró ostorával jöhet vissza a fórumra. Tarnóczy-ügy, Dienes-ügy és ezer más mintha sohasem lettek volna, Zircet, hogy egészen új esetről is emlékezzünk, a mappáról is kitöröljük esetleg. Mi megértők vagyunk, felejtünk, felejtünk, felejtünk.

Mondom: főlnött embernek nem nehéz itt megbocsátani. Nem mindenki meri a kényelmetlen Amerikát nyakába venni. Áldjon, vagy verjen sors keze, nagyon sokan ez idő szerint még itthon élünk — bármí áron.

De itt az új veszedelem: a fiúk konkurenciája. Szászvárosban két tizenhárom éves diák kirabolta az alma mater pénztárát. Vagy legalábbis komolyan ki akarták rabolni. A Kuun-kollégium pénzén

azután Amerikába akartak utazni. A magyar fiúk, a magyar gyermekek, ott kezdik, ahol eddig a Nessi Pálok végezték. Örjítően féelmes jelenség és nem is tünet, de ragály. Minden nap jönnek a hírek lopó, csaló, rabló, sőt gyilkos fiúkról. Ezek a fiúk komolyan veszik az életet s levonják belőle a legegyszerűsebb konzekvenciákat. Mivel hallják, olvassák, tudják a felnőttek erkölcsét, ők sem haboznak. Értésülnek róla, hogy az ember megbélyegzetten képviselő, sőt miniszter is lehet Magyarországon. Ők hát becsületes gyermekfejjel úgy gondolják, hogy gimnazista is lehet.

Ez a helyzet: a gyermekek konkurenciát csinálnak a felnőtteknek. A latifundium, kizsákmányolás, kulturátlanság és szélhámos-ság országában ők is igyekeznek a közmorál osztályos társai lenni.

Szeretnék ebből valami nagyon optimista konklúziót kihozni, megpróbálom. Eddig Magyarországon naivan, hittel és becsülettel állott ki az élet elé a gyermek-férfiú. S azután gazembert csináltak belőle a társadalmi igaztalanságok és nyavalyák. Nem lehetetlen, hogy ezután fordítva lesz. A magyar fórum-alakok gyermekkorukban gazemberkedik ki magukat. Felnőtt korukban azután lesznek hófehér, nagyszerű jellemek. Ha már társadalmi kiigazításokat olyan nehéz ez országban csinálni és remélni, ez a változás valóban üdvös volna.

BN 1907. július 5.

A. E.

153. ERNESTO ÉS ADELAIDE

— Tihanyi Irma figyelmébe —

Tihanyi Irma komoly figyelmébe ajánljuk a Waddington-ügyet. Irma honfitársnőnk Gödöllőn most úgyis regényeket ír. Jó és morális téma ez a téma, ez a Waddington-téma. A német publikum (kiváló honfitársnőnk németül is ír) bolondulni fog. Talán nem mindenki emlékszik pompásan és hűen. Adelaide szép és forró nő volt, chilei nő. Ernesto Balmaceda kíváncsi, naiv, erős, szép fiú. Őh be boldogak lehettek ők. De létezik egy házasság című intézmény. Ernestónak ezer oka volt a nagyon forró leányt feleségül nem venni. Mire Charles Waddington, Adelaide fivére, megölte a fiút. A naiv Ernestót, aki minden jel szerint nem csábító volt. Akit Adelaide elcsábított, a szerelem fölperzselte s a polgárerkölcs gyávává tett. Oh, Ernesto, miért is voltál olyan naiv? Miért nem vetted el Adelaide-t?

Őnök olvasták, hogy a brüsszeli esküdtszérség fölmentette gyilkost. Ne csodálkozzanak, a franciák csúfolják a belgákat, de a

belgák jeles franciák. Charles urat Párizsban is fölmentették volna. És fölmentették volna Budapesten, sőt Moszkvában is. Mindenütt, ahol az emberek önmagukat és a világot ámtják. Mindenütt, ahol a hipokrataság[!] ordítja az erkölcsöt, mely ellen alattomban nyolcvanszor vétkezik naponként. Két tipikus vélemény jut így hirtelenül az eszembe. Az egyik szerény magamé, aki erkölcstelen vagyok s a másik Tihanyi Irmáé, aki erkölcsös. Tihanyi Irma, a börtönviselt magyar kalandornő, képviseli az erkölcsös társadalom fölfogását. S ez még csak nem is csodálni való. Az ő regényeiben ölik egymást és magukat az emberek az erkölcsért és becsületért. Én azonban csak azért ültem börtönben, mert leingyenélőztem néhány puspököt és kanonokat.[!] Nemi és másféle életem lehetőleg nem tör át a polgári paragrafusokon. Íme tehát kettőnknek a véleménye, melyek közül csak a magaméért szavatolok.

I. Adelaide kisasszony vagy férjhezmenni akart vagy csupán szeretni. Ha előlegesen, kérés nélkül odaadta, amit az úrileány még manapság csak az esküvő után szokott odaadni, joga volt hozzá. De ezután már egészen az Ernesto dolga volt, hogy matrikulával is kívánja-e vagy sem folytatni az ügyet. Pláne, ha Ernesto úrnak komoly gyanúokai lehettek, hogy miként nem ő volt az első, nem ő lesz az utolsó sem. Mindez Adelaide és Ernesto ügye volt. Charles úrnak, a fivérnek, köze nincs hozzá. Ha Charles úr ezek után ölt és családi becsületet mentett, akkor Charles úr vagy bolond vagy gyilkos. Még manapság pedig ezeknek tébolyda vagy fegyház jár. Nem fölmentés, ováció és dicsfény. (Ez természetesen nem a Tihanyi Irma véleménye.)

II. Ernesto egy úri leányt úgy szeretett, mintha az már a felesége lett volna. Lehet, de ezt nem szabad kutatni, Adelaide-nek volt már előbb egy-két szeretője. De ezt csak sejtette a világ és az Adelaide családja. Mindenesetre nem lehettek olyanok, akik férjekül is óhaj tandók lettek volna. Ellenben Ernesto és Adelaide szerelmét szinte tudta, látta a világ. Azonkívül Ernesto pártinak sem volt rossz. Meg azután a család becsülete mindenk fölött való. Ernestonak tehát kötelessége elvenni felcségül is Adelaide-ot. Ha akármikből nem teszi ezt, kutyák igrák a vérét. Így lakoljon az, aki kíváncsatos férj-jelölt s aki ügyetlenül eszik bele a leveses tálba. (Ez meg viszont nem az én véleményem.)

Tisztában vagyok vele, hogy minden jámbor és erkölcsös ember az utóbbi véleményt osztja. Ezért ajánlom még egyszer a Waddington-ügyet Tihanyi Irma író- és honfitársnőm figyelmébe.

BN 1907. július 7.

Lellei

Van egy öreg barátom, filozófus és zug-prókátor itt Budapesten. Három hosszú napig nem láttam az öreget a Tonkin-kavébázban. Negyedik napon súlyos, fekete, gérokkos ruhában jelentkezett. Azt hiszem, hogy negyven év óta nem[*] mozdult ki Budapestről az öreg. Ezúttal vidéken járt s e nagy eseményről így számolt be nekem:

„Öcsém, úgy nézz reám, hogy másfél napig tegeztem egy eleven minisztert. Sokba került, az igaz, nem heverem ki halálomig, de megérte. Szabadvárott együtt érettségiztem a kutyával, pardon excellenciájával. Mondhatom neked, nagyobb svihakot és tokil-kót egyszerre még nem ismertek a honi gimnáziumok. Tudod, entőlem félt, engem utált az ipse. Én voltam az első eminens s a legrosszabb nyelvű fiú. Velem nem is akartak találkozni, most persze. Én nem kaptam baráti meghívó levelet. Én csak a lapokat olvastam, pénzzé tettem a ruhatáramat s megymast és lementem. Le-mentem, hogy hadd pukkadjanak az egykori lurkok. Öcsém, még soha mulatságot úgy el nem rontottak, mint én tettem. Ok azer kihúzták a főnyereményt, de legalább rontottam az örömuken. Volt közöttünk ügyész, tanár, tanfelügyelő, még miniszteri tanácsos is. Majd figyeld meg mostanában a hivatalos lapot s kerdezz meg engem. Valamennyi fog kapni valamit, de megérdemelték szegényeit. A hízog torkuk berekedt, a működő nyelvük elkopott. Oda voltak a kéjtől, hogy éppen a negyvenéves fordulón lett miniszter a kon-skolárisok legutálatosabbja. Mert mondanom sem kell neked, hogy máskülönbén eszébe se jutott volna egynek sem ez a találkozó. Hát elmentem, ott voltam én is — merengeni az ifjúkor emlékem. Megkérdeztem a kegyelmes urat, hogy a dolgozatait ki csinálja ezidőszert. Negyven éve és azelőtt tudniillik én csináltam. Evod-tem vele kedvesen, hogy haragszik-e még az 1/4-ért. A kegyelmes ur tudniillik diákkorában a kollégium egyetlen barocskajában[*] bogáncskodott. Pompás szabású ruhákban járt, meccolt. Én az-után minden tíz perces szünetnél a háta mögé lopoztam. A finom kabátjára ráírtam krétával: 1/4. Nem volt nagyon elmés vicc, de mindenki megértette az osztályban. Ez azt jelentette, hogy fiú, hogy fertály-mágnás. Pájlhatott a fiúnak, mert meg 3-oz árti som volt. Valami grófi ispánuak a fia, buta, de ügyes lókötő. Igaz volt, elismerem, nekem már akkor látnom kellett volna benne a jövődő minisztert. De mikor én még most is csak a regg kellemetlen, úrfis-kodó, buta diáknak nézem. És azt is tudnom kellene, hogy nem ő a buta. Dehát te ismersz engem, vén bolond vagyok. Este, a dimer után

közelebb húzódtam a miniszterhez. Nehezen ment, mert mind a bús megjelent ott volt szorosan, alázatosan a lába körül. A kegyelmes úr nyugtalankodott, ma is fél tőlem. Pedig én jó, tréfás fiú vagyok alapjában. Ekkor is tréfásan, kedvesen kötődtem vele, miként hajdan.

— Egymás között vagyunk, öregem. Szeretnék megtudni valamit tőled. Nem szégyenled egy kicsit magad?

A többiek ráncigálni, szidni kezdték. Én tovább tréfáltam az én iskolatársaimmal:

—Ez az ország butább nálad vagy te vagy okosabb ennél az országnál?

Erre négyen fogtak meg s fölcipeltek a hotelembe. Nem tudtam aludni, egész éjszakán röhögtem. Reggel vonatra ültem, most itt vagyok, ilyen átkozott hőségben, fekete, ódon ruhában.

Ezt a történetet mesélte el nekem az én öreg barátom. Nagyon helytelenítettem az eljárását. De viszont ilyen emberen már úgyse segíthetne egy miniszter-iskolatárs sem. Ellenben először életében megkért valamire az öreg. Én fizettem helyette is a Tonkin-kávéház szigorú főpincérének. Röstellte az öreg s alázatosan gubbaszkodott össze e nagyon tekintélyes úr előtt.

BN 1907. július 9.

A. E.

155. A MAGYAR NEMESSÉG

— Kótói Nagy Barnabás fontos ügye —

Hallom, kedves Barnabás, hogy nagy baj történt. Kótó falu kétharmad részét bizonyos Grosz megvásárolta. Sőt mást is hallok, bár ne hallanám. A Groszból Nagy lett és kótói. Ötven krajcárért ma ugyanolyan neve van, mint neked. Lehetséges, hogy ötven krajcárnál többbe került valamivel. Mindegy: ma Grosz a Nagy s a Nagy is Grosz.

Én csak arra voltam jó, hogy elmélkedjek. Elmélkedtem s arra voltam kíváncsi, hogy mit csinál egy zsidó a magyar nemességből. A magyar nemesség nagy haszon bizonyára, de mégsem igazi haszon. Elföldelték negyvennyolcban s csak annyit ér, amennyit a mágnes urak engednek, hogy érjen.

Jól esik nekem, kedves Barnabás, a furcsaság. Elfelejtettem azt a nyomorult hatvanezer koronát, amit ráfizettem az én csacsis, elszédült életemre. Szeretem én azt, ha a kalózgálya cserélgeti a lobogóját. Magyarországon alig sejtik, hogy a magyarok milyen

világjárók. Kairó egy ugrás és Japán 15 nap. Vagy húsz-harminc nap, ez majdnem mindegy. Egy dolog bizonyos, hogy nekünk nincs szükségünk gyöngé emberekre. A mi elvünk ez: nagyon komolys az anyaságnak anyaságosabb leányokat kell nevelni.

De most veszem észre, hogy hibás útra tévedtem. Eredetileg arról volt szó, úgy dél körül, hogy a vádlón van minden felelősség. Meghallgattam, fölnéztem egy diófáról (iszonyú nehezen) s ma is élek, ha meg nem haltam.

BN 1907. július 10.

A. E.

156. JÖHET MÁR CSULALONGKORN

(Párizsi levél)

Hogy vágyott Párizs után és hogy vártuk mi itt Párizsban Sziám királyát, a fölséges és nyájas Csulalongkorn. Főképpen pedig gyémántos, pénzes, bőkezű Csulalongkorn. Ünnepek, parádék, lakomák, murik s más vidámságok programja készen volt. S ekkor beleköpött a leveses tálba Marcellin Albert. Tréfa nélkül, ugyanő: Albert, a vincellérek Napóleonja. Dél-Franciaország bor-forradalmának hírhedt vezére.

Csulalongkorn éppen akkor érkezett Párizsba, amikor a forradalmi mozgalom tetőpontján állott. Ott lent Délen a levegőbe lőttek a katonák. Palotákat pusztított s barikádokat épített néhány veszedelmes fantáziájú dél-francia. Párizsban a gyöngébb lelkűek már látták bevonulni a martalócokat. Clemenceau miniszterelnök egész éjszaka, reggel tízig ült sápadtan a miniszterelnöki szobában, a telefonnál. És jelentik közben neki, hogy ma érkezik meg Sziám fölséges ura, Clemenceau cáromkodott és nyolc je m'en f... t mondott. Fallières elnök se érezte magát boldognak. Üzentek hát mind a ketten a vasúthoz, hogy baj van, őfelsége nagyon rosszul mulatna ez idő szerint Párizsban. Ne álljon tehát most itt meg. Jöjjön vissza később, csöndesebb időkben. Tessék elképzelni a barna felség bosszúságát. Akárhogyan magyarázták, nem értette a dolgot. Ott lent Délen a parasztok nem tudják eladni a borukat. S emiatt ő, a királyok királya, nem szórakozhat Párizsban. Mégis megpróbálta saját szakállára a mulatságot. Nem sikerült és Csulalongkorn fájó szívvel elutazott. Azóta járt Windsorban az angol királynál. Volt Ostendében és Hamburgban. Most Koppenhágából megy föl a hűvös norvég partokra. S az úton kapta az üzenet Párizsból: jöhet már. A vincellérek megbékültek, jöhet már Csulalongkorn. És Sziám királya nem

tud ezúttal illően büszke lenni. Kívánja Párizst és boldogan fogadja el ezt a vigaszmeghívást. Párizsban pedig varrják a számai lobogókat. Nagy remények születnek az üzletekben és mulatóhelyeken. A rendjel-közvetítők is munkában vannak. Trouville-ből, Ostendéből s más fényes helyekről pár napi séjour-ra hazajönnek a legkíváncsiabb félvilági nők.

Beszélik, hogy Párizs után még nem tudják, merre veszi útját a nagyúr. Még Budapest is remélhet, melynek különben már volt szerencséje hozzá.

Párizs július 8.

BN 1907. július 10.

Brown

157. EGY PASSZÍV REZISZTENCIA

— A cseh joggyakornokok —

A cseh joggyakornokok passzív rezisztenciája nagy erőt sejtet a Szokol nációjában. Ezt a szláv nemzetet nem ronthatták és nem ronthatják meg az álmok. Munkás, józan, szép, gazdagodó társadalom a cseh. Szükség esetén pedig forradalmár is, amit Marx és Engels egykoron megtagadtak a szláv népektől. Valamikor Marx és Engels a magyarokban látták a tunya és forradalom-ellenes szláv népekkel szemben Kelet-Európa franciáit. Azóta a szláv nációk egymásután és fényesen rehabilitálják magukat. A cseh szociáldemokrácia a legszebben viselte magát az osztrák választásokon. Csehország diákjai, cselek és németek, mostanában hatalmas gyűléseken üzenték meg a harcot a klerikalizmusnak. Ilyen és más jelenségek azt az ígéretet teszik, hogy Csehország a kultúrának és demokráciának eljegyzettje. Ilyen ígéret, ilyen jel most a joggyakornokok mozgalma.

Csehország joggyakornokainak nincsen több igazságuk, mint például magyar kollégáiknak. Hasonló rendszer hasonló úri páriákat csinált belőlük. Pályájuk, ifjú életük, nem ígér, nem vár sok igazságosat és jót. Ezt érzik az ő egykori elődjeik is a joggyakornokságban. Az elnökök, a bírók, akik alig rejtett szimpátiával vannak a lázadókhöz. Hogy a szociáldemokrata képviselők szónokolni foguak értük, ebben nincs semmi meglepő. De az már munkás és kulturás társadalomra vall, hogy velük tart a cseh társadalom is. A bíróság és közönség összehozói, közös követői, az ügyvédek nyíltan támogatják a rezisztálókat. És Juszticia csarnokaiban máris iszonyú a helyzet amiatt, hogy a joggyakornokok

— teljesítik a kötelességeiket. Mi lenne, ha a bírók is csak a kötelességeiket teljesítenék? Micsoda rendszer az, amelyet megbénít a kötelességek egyszerű teljesítése? És milyen egyszerűen dokumentálják a magyar joggyakornokok igazságát is a cseh joggyakornokok. Gyalázatos lassúság vagy meggyalázatosabb projekció az előléptetéseknél. Éhbér, megparancsolt buszkeseg ugyanaz a munka, amelyért a bírókat is hivatványul fizetik.

De van a cseh joggyakornokok mozgalmában valami nekünk nagyon új, nagyon jelentős. Ausztriában a nemzetiségi hiúságok és heccok minden vonalon egyenesen a társadalmi radikalizmus táborába terelik az embereket. Például a bírói kinevezéseknél eddig abszolúte nem nézték, hogy ki volt hű ember a talpán. Ovatosan, ravaszul, szerintük ippant bölcs politikával, a magas intézet egészen másra ügyeltek. Ennyi és ennyi nemet, ennyi és ennyi csehet kell kinevezni arányosan. Az eredmény, hogy bírók jegyzőik és joggyakornokok egyformán pokolba kívánják a nemzetiségi, a bölcs, az egyensúlyos osztrák politikát. Emberseget, igazságot, méltányosságot és mindennek fölött több fizetést akarnak. Minden országban érzik ám ma már az emberek, hogy a nemzeti becsület ott kezdődik, ahol a munkát honorálják. Se Vencel, se István koronája nem dicsőséges, ha a munkát pénz helyett a régi nemzeti dicsőség és önértet hamis hatásaival akarják kifizetni.

Ez erős, ez új, ez forradalminál forradalmibb igazság. A jövő cseh bírók csakugyan a becsületes jövő emberei. És meltofiái az erős, munkás cseh népnek. Annak a népnek, amely például Amerikában a legpompásabban akklimatizálódik. Annak a cseh népnek, amely a teljes nemzeti függetlenségért teljes nemzeti és európai kultúrával s hatalmas jómóddal tudta karpotolni magát. Annak a cseh népnek, melynek a szabói például Angliában a legjobb angol férfiszabók s Paquinnél, Párizsban, minden franciánál művészibb és izlésesebb jóltevői a női divatnak.

A passzív rezisztencia pedig a legerősebb fegyverként kezd jelentkezni a társadalmi forradalomban. A legfrappansabb megnyitása a társadalmi berendezkedés ezernyi bűnének. S károsíthatatlan hatású, ha a törvényszéki palotákban is tanítják ma a határozottan tanulékony, kifosztott népuilliókat.

BN 1907. július 11.

A. E.

A mikádó párizsi nagykövete hálókocsiba ül Párizsban, a Gare de l'Esten. Ringató, szép, pazar hálókocsiba ül őccellen-ciája, akinek a nagyapja talán egy cab-tól halálra ijedt volna. S a sárga nagykövet úr még csak egy percig sem mutat csodálkozást. Egészen természetesnek tartja, hogy ő Tokióig e nagyszerű kényelmű kocsiból akár ki se szálljon.

A hírlapok otsoros táviratot írnak róla. Minket, mai embereket, semmi sem lep meg. Hiszen olyan jelentéktelen az egész dolog. A nemzetközi hálókocsi-társaság hálókocsikkal kapcsolja össze Európát és Japánt. Európától a szibériai vasút veszi sínjeire a hálókocsikat. Azután Mukden jön, a világtörténelmi Mukden. Vigan át Fusánba, onnan gőzösön, hajón Simonosikibe röptik a hálókocsit. Ott már a modern japán vasút és lokomotív nyargal vele Tokióba. Egészen egyszerű a dolog, úgy-e. Nincsen benne semmi meglepő. Csak éppen, hogy ez a legnagyobb szenzációja a világnak ezekben a napokban. És ezt se köteles ellátni, aki nem akarja.

Sőt még a magyar ember sem csodálkozik. Húsz-harminc év óta sokat utazik már a magyar ember is. A magyar paraszt még valamivel többet is, mint a nadrágos. Hallottunk eldugott erdélyi falucskában egy Amerika-járt egyszerű embert úgy beszélni az amerikai közlekedés csodáiról, mintha Árpád és társa expressz-vonatokkal érkeztek volna ide. Pedig negyvennyolcban csak Szolnokig volt vasút. És ennek a híre még csak el sem tudott érkezni ebbe az erdélyi falucskába és ezer más ilyen falucskába.

De mondunk ennél érdekesebb dolgot is. Hallottuk egyszer Nizzában beszélni a hálókocsi-társaság egyik megalapítóját. Mikor tervének primitív kigondolásával a pénzembereknél házalt, mindenki bolondnak tartotta. Még Amerikában sem akadt olyanokra, akik ilyen őrült tervet komolyan vettek volna. Ágyat, úri alvást, szoba-kényelmet adni a vasúton. Pláne főzni, teríteni, enni és inni adni. Évekig nem akadt az ideának egy komoly pártfogója. S azóta mennyi új csodát adott a vasútnak éppen ez az ötlet. Ennek az ötletnek a széles továbbgondolása. Valósággal ugratta, heccelte a vasúttársaságokat a hálókocsi-társaság. S ma már aránylag nagyon kicsiny idő után íme még a párizsi-tokiói hálókocsi-járat sem csinál szenzációt. Mint ahogy a száz kilométeres gyorsaság is legföljebb egy kis fejszédülést okoz nekünk például Párizs és Monte-Carlo között.

Ez a Párizs-tokiói új vasúti kényelem szép szenzáció. Benne van a jövődönék pompaigérete s az emberi kulturanak mindenhatósága. S benne van egy nagy emberi szomorúság, hogy a modern ember nem tud már örülni a legszebb dolgoknak sem.

BN 1907. július 12.

159. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Sírnak a Zápolyák

Bánffy Dezső Mohácsra utazik, könnyeivel a Csele-patakot táplálni. Andrássy Gyula a Mohi-pusztta tájékán kereng egy jó automobilal. Barabás Béla a segesvári csatatéren zokogta ki magát, ha igaz. Ezek a hírek egyelőre politikusaink nyári szórakozásáról. Bizonyosan Világosra is eljut egy-két felhős lelkű honferfiú. Nagypéntek előtt keresztjáró vénasszonyok szoktak ilyen sírást végezni. Igaz, hogy ezek a vénasszonyok megkönnyebbülhetnek a sírás után. Azonban a magyar politikusoknak ezer évig kellene sírniok legalább. Sírjanak és bömböljenek, uraink, nagy férfiak. Ami átok ül ezen a szerencsétlen országon, mind önökért ül. Ami bűnt itt elkövettek, mind önök követték el. A Zápolyák, a nagy hazafiak, a politikusok.

II.

A kegyetlen Statisztika

Csitt, most pedig némuljunk el egy kis időre. Szemeink csak meredjenek tovább is egy könyvre. Egy kegyetlen, hivatalos statisztikai könyvre. Némuljanak el a magyar impérium és a harminc millió magyar bolondjai. De némuljanak el a nagy magyar kultúra fanatikus akarói is. Némuljunk el és ne bántsuk egymást. Uljünk a földre, mint a gyászoló zsidók. Vagy mint a falurosszák, ha varatlanul fejbe kőlintják őket. Hogy mi történt? Semmi sem történt, semmi új. Egyszerűen csak a számok álltak elébünk. ~~Most~~ az országban majdnem tizenegy millió ember nem tud magyarul. S ugyanebben az országban majdnem tizenegy millió ember nem ismeri a betűt. Miért vernők egymást, mikor ilyen rettenetesen meg vagyunk mi úgyis verve?

III.

Kaland a Tátrában

Tehát automobil-kalandja már Paulay Erzsinek is akad. Egy rémes hírből, amely a lapokat bejárta, ennyi a nevezetes. És ez a rémes hír csupán ennek akart a híradása lenni. Az első nagy automobil-eset a Jászai Marié volt a magyar deszkák vidékén. Amikor a vasutas-sztrájk idején Szegedről automobil hozta és adta vissza Budapestnek a művésznőt. És a modern technika mai boszorkányos idejében milyen hamar következett — a Fedák Sári automobilja. És ma már Paulay Erzsí is automobilról csapja magának a reklámot. A világ és minden a világon csakugyan demokratizálódik. Az automobil pedig nemsokára még a bicikli előtt is pírulni fog.

IV.

Amerikával bajunk lesz

Amerika, vegyük már bátran észre, nagyon figyel bennünket. Egyre gyakrabban küld ide jószemű tanulmányozókat. Itt, helyben, szeretné megtudni az okokat, amelyek a mi magyarjainkat kiüldözik. És ha megtudta, akkor Amerikával bajunk lesz. Akkor Amerika még kevésbé fog örülni a magyar bevándorlóknak. És Magyarországnak ma egyetlen szociálpolitikusa — Amerika. Andrássy Gyula százszor drágább fiú lehetne. Amerika és kivándorlás nélkül az oláh parasztlázadásnál rettenetesebb lázadás törne ki Magyarországon. Nekünk tehát nagy érdekünk, hogy Amerika tovább is befogadja a mi földönfutóinkat. De ne felejtsünk el még valamit. A magyar ember az amerikai ember hite szerint — hun. A hun pedig, ha fehér is, éppen olyan utálatos neki, mint a sárga hun. De Japánnak vannak hadihajói és ágyúí. Japán meg tudja követelni, hogy az ő véreit Amerika megtűrje. A mi ágyúínk azonban a magyar vezényszóval együtt a Lengyel Zoltán lármás álmában vannak elraktározva.

BN 1907. július 13.

— *Halál egy idegen síron* —

A szép Magdolna grófnőt halva lelték a firenzei temetőben. Szerelemtől halt meg, szépen halt meg, egy síron, hirtelenül. Akik sohse hallották hírét, azok is siratják egész Olaszországban. Az emberck szeretnek sírni és szeretik, ha más nagyon regényesen és meghatóan hal meg. A szép Magdolna grófnő halott barátja ebben a temetőben pihent. A régi regényes regényekben olvasunk csak ilyesmit. Jött a grófnő, a szép grófnő, a szívбайos, a neuraszténias. Talán a Hold is sitott, éjszaka volt, különös lármák a ciprusok között. Magdolna grófnő leroskadt a sírra és ideggörcsök delíriumában sikoltotta el százszor az Ő nevét. A gróf nevét, kit Franchi grófnak neveztek a forró nők idelent s neveznek az angyalok odafent. Egy mindnél nagyobb idegroham s Magdolna grófnő szörnyethalt. Szerelemtől, fájdalomtól, mint a szép románokban, megrepedt a szíve.

És e pillanatban fölszólt a sírból a halott. Száraz hangon beszélt, mint egy kereskedő. De keserűen és virágosan, mint egy megcsalt költő:

— Csókolom a kezeit, szép Magdolna grófnő, e pillanattól kezdve már kollégám a halálban. Bájos honfitársnőm, bocsásson meg nekem, ha az üdvözlés szavai után rögtön kénytelen vagyok udvariatlankodni. Enyhítő körülmény, hogy életemben nem volt módomban a valódi arisztokrácia szalonjaiban finomodni. Szép grófnő, engedje hát megjegyezmem: egy parányit tévedni méltóztatott. Ebben a sírban, amelyen az ön drága, szép teste pihen meredten, nem Franchi gróf pihen. Franchi gróf, az ön halott szerelme is itt van valahol körülöttem, a közelben. De ön, szép grófnő, kicserélte a sírokat. Tisztelettel alantfokvő nem vagyok gróf s ön engem nem csókol, sőt nem is látott soha. Eugem Rossinak hívuaak, csupaszul és közönségesen Rossinak. Amíg éltem, bankár voltam a siralomvölgyben, egy szürke kalmár. Nagy szerelmeim sohse voltak, mert ez üzletem menetét is érzékenyen zavarta volna. De igenis voltak némi ügyeim a nőkkel, mert a csókokat meg tudtam mindig becsületesen fizetni. Ám bevallom s ez volt az egész életem átka: vágytam mindig egy nagy, teljes, egész szerelemre. Valami végzetesre, valami olyanra, amelynek hősnője egy álomasszony, egy, a nőfajtát megistenítő asszony lett volna. Zörgő, fázó, férgektől[*] kikezdett csontokkal vallom be: hasztalanul vágytam. És most tegezni foglak, Magdolna, mert nagyok a fájdalmaim. Visszaemlékszem az életre és reátok, asszonyokra.

Íme ezek, ilyenek vagytok ti. Ha szerettek, akkor is tévedtek. S ha nem szerettek valakit, aki a csókotokra talán a legérdemesebb, ekkor is ugyanaz a helyzet. Ti *nem* tévedni nem tudtok soha. Ti ősz ellenségei, kaján átkai vagytok a férfiúnak. Ti azt se tudjátok soha, hogy szerettek-e vagy nem szerettek. A halottnak akarjátok elmondani, amit az élő hiába várt tőletek. És ha meghaltok a halott férfiúért, akkor is a *más* sírján haltok meg.

Így üdvözölte Rossi bankár a szép Magdolna grófnőt, akit azóta fölboncoltak és eltemettek. Akiről költők fognak bánatos dalokat énekelni szép Itáliában. Ilyen az élet, ilyen a halál és ilyenek a Magdolnák.

BN 1907. július 14.

A. E.

161. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A M. Á. V. és a báróné

Másnak nem hinném el, de magam tapasztaltam meg a dolgot Budapest és Szolnok között. Az ágazó, sokféle kocsin, Kelet felé pályázó, éjszakai gyorsvonaton. Már eldültek, heringekként pakoltan, lógtak, bóbiskoltak az utasok. Egyszerre fölriadunk, két kalauz is futkos össze-vissza a folyosókon. Lárma, nyugtalanság, láz költözik a szunyókáló utasok nyomorék álmába. De a kalauzok kegyetlenek, idegesen, ordítva tépnek föl minden ajtót:

— Nincs itt a báró B-né ő méltóságának a társalkodónője?

Blum úr a balomon s Kováts Mihály ifjú mérnök jobbfelől, akikkel már összeismerkedtem, velem együtt fölriadnak. Szinte futunk mi is már őméltósága társalkodónőjének a keresésére.

A dolog, mint később a hosszú gyorsvonat összes utasai megtudják, valóban rettenetes. A báróné természetesen az első osztályon, jutányosan rezervált különszakaszban utazik. A társalkodónő, akár öt darab is, beférne ide, de nem engedi a rang és a takarékoság. A bárónénak azonban, hűvös lévén az éjjel, eszébe jut, hogy egy meleg kendő a társalkodónénál maradt. S mivel ő a kendőt akarja, nyílt pályán megáll a vonat. Fölvernek, megriasztanak mindenkit a M. Á. V. szegény emberei, akik jól tudják, hogy ebben az országban kötelesség a mágnások kiszolgálása. Így félórába kerül, míg megtalálják a báróné társalkodónőjét és a meleg kendőt. A fölriadt utasok is aludni próbálnak izgatottan egy-két óra múlva.

Rendben van minden, a báróné megkapta a meleg kendőt. Halljuk künn a folyosókon az abszolúte nem honorált kalauzok büszke lépéseit. Szomszédaim is megnyugodnak végre, aludni próbálnak, én csöndesen szólok hozzájuk:

— Jó éjszakát, Blum úr... jó éjszakát, Kováts úr, jó éjszakát, tisztességes demokrata Magyarország.

II.

A képviselő úr — pátriájában

Nem volt ez mindig így Magyarországon, de most így van s ez is — új rend. Diétáinkon mindig ültek fölös számmal hülyék és gazemberek. De ezt legtöbbször csak Pozsonyban vagy Budapesten a coullissier-k tudták. De a követ, vagy képviselő úrnak egyetlen helyen mindig megvolt a becsülete: a kerületében, a pátriájában. Ma ez sem így van: vidéken járó ember elszédül, milyen gazemberségeiről beszélnek és írnak hihetetlenül nyíltan a képviselő úrnak a saját fatornyos hazájában. Lehetséges volna-e az, hogy csak a rágalmazók sokasodtak el Magyarországon? Avagy mentsünk mindent az öreg közmondással: senki se próféta stb? Talán okosabb, ha bátorságosan azt gyanítjuk, hogy még a magyar diétákon sem volt soha annyi piszkos személyiség, mint most.

III.

Az anarchista hazafiak

Oh Rákosi Jenő! Ma már arra is képes, hogy az anarchistákat játssza ki a szocialisták ellen. Az anarchisták becsületes forradalmárok, mondja ő, a szocialisták ellenben falanszter-hóhérok, rend-mániákusok. Máskor mindig anarchiával gyanúsítja őket. Most esetlegesen, nem elég forradalmárok neki. Ő úgy harcol, ahogy neki tetszik s bízik a publikuma ostobaságában. De milyen ostoba mégis, ez a harcmodor. Polgári társadalmakban valóban szokásos az anarchiával kacérkodni. A szocializmus ellen néha, de l'art pour l'art is nagyon sokszor. De a magyar társadalom nem polgári, de nyomorult, feudális. Itt egy kicsit veszedelmes lesz a műhazafiaknak az anarchizmussal kacérkodni. Még baj lehet esetleg ebből, de hát legyen is. Akit az Ok, az Isten büntetni akar, az eszét veszi el.

BN 1907. július 16.

A. E.

I.

Nasi — a börtönben

A kamorrák és maffiák Olaszországa megemberelte magát. Nasi ex-minisztert, aki annyira emlékeztet bennünket itthon valakire, börtönbe csukták. A szép nevű Regina Coeli börtön őrzi a híres urat. És most lázadjon föl újra Trapani, a Nasi választókerülete. Lázadjon föl egész Szicília, Szardínia és fél Olaszország. Ezt a szégyenes komédiát Európa és a világ előtt nem tűrhette tovább még Olaszország sem. Ez talán most már végre komoly letartóztatás lesz? Nasi urat jól fogják őrizni a Regina Coeliben s nem lesz belőle ismét politikai menekült? A képviselő úrból, a tolvaj hazafiból, az ex-miniszterből, a demagógból, a gazemberből.

De nem lehet mégse megjósolni, mi lesz s mi lehet meg a Nasitügyből. Egy bizonyos, hogy halhatatlan példája lesz annak, hogy a mi századunkban milyen olcsó gazemberek lehettek drága hazafiak.

II.

Francia diákok Németországban

Gambetta Sedan után diák-regimenteket csinált Franciaországban. Franciaország mai férfiai arra tanították az iskolában, hogy kell a Rajnán rohamban átlépni. Hogy kell golyót lőni Elzász-Lotaringia elrablóiba. És ma átlépik bizony a francia diákok a Rajnát. De éljenző deputáció s lelkes szónoklat várja őket Vakációkon francia és német családok kicserélik gyermekeiket. És diák-expedíciók járják be a két országot. Francia tanárok elviszik látni és okulni Németországba diákjaikat. A németek már előbb is elvitték az övéiket Párizsba s máshová. Egy kölni távirat érdekesen beszél erről a változásról. A Rajna mellékére megérkezett egy diáksapat. S az üdvözlő beszédre a vezető francia tanár azt felelte, hogy ez a diákexpedíció nemcsak a nyelv fejlődését és a kultúrát akarja megismerni Németországban. Ha most francia diákok jönnek Németországba, egészen más érzéssel jönnek mint ezelőtt. Nem gyanakvással nézik ezt a nemzetet, amelyet nem ismertek idáig. Hanem azért jöttek, hogy megtanulják: miként dolgoznak, miként gondolkoznak, miként éreznek Németországban.

Hogy százezerszer, az unalomig kell az ilyesmire rámutatni, különösen nálunk Magyarországon. Hogy milyen egyeztető, milyen legfőbb minden: a kultúra akarata és szeretete. A kultúra békít, hódít s olyan gyönyörű eseményeket produkál, amilyenek a vérszagú históriában sohse történtek eddig.

III.

Az emberséges Andrássy

Az egész világon emberség és könyörület ébredt föl a gyermekek iránt. A gyermek iránt, aki nem tehet róla, ha az ő apját törvénytelen szerelmes alkalom vezette az anyjához. A mai rendben minden irgalom kevés a törvénytelen gyermek iránt. Csak a mi miniszterünk, aki a törvénytelen gyermekek minisztere is, sokallja még azt is, ami az új éra előtt Magyarországon megindult. Utólagos házassággal törvényesített gyermekek keresztlevelébe már nálunk se ragasztják a kincstári bélyeg mellé a szegyenbélyeget is. De Andrássy miniszter nagyúri, feudális lelke sokallja a humánus szecessziót. Ő most másként intézkedett: ha a szülők törvényesen egybekelnek, de nem kívánják törvényesíteni előző gyermeküket, hát az marad tovább is fattyú, az anyja nevére. Beillik ez gyönyörűen abba a rendszerbe, amelynek Apponyi a minisztere. Minden vonatkozásban mindenkitől meg kell kérdezni, milyen vallásban született. Ha magyar a neve, érdeklődni kell, így, e néven hívták-e mindig. Törvényes, utólag törvényes, törvénytelen vagy utólag is törvénytelen-e? Mert nincs ez a társadalom eléggé szétzüllyve, mert túlságos sok volt már úgyis itt az emberség[*] és a demokrácia.

BN 1907. július 17.

Lellei

163. AZ EGYHÁZ KÍNJÁ

— *Az index és a modernnek* —

Okos és nagy törvényű véletlenség az, hogy Szent Péter trónján ma egy X. Pius ül. Velence expatriárkája predestinált ember arra, hogy az Egyházat elváltozni lássa. Mert csökönyös, mert együgyű, mert szinte halszagúbb ember, mint Szent Péter, az ő állítólagos őse. Van ebben az ilyen világhistóriai látványosságban

valami pikáns, valami izgató, valami rejtelmes. A fejlődés emberének tetszik, hogy például éppen XVI. Lajosnak kellett a nagy forradalom nagyszerű színjátékát legszemélyesebb szereplésével megtiszteltatnia. X. Pius is, szegény, olyan ártatlanul pottyant bele egy folségesen válságos helyzetbe, mint Pilátus a krédóba. S éppen azért, mert csökönyös, mert együgyű, mert halszagú, mert mit sem ért abból, ami van, lesz belőle egy reform-pápa *malgré lui*. Egy XVI. Lajos, akinek csak éppen hogy a fejét nem fogják leütni.

Az *index* ellen indult kultúrmozgalom csak egy hulláma a modern katolicizmus háborgó gondolatának. Be kell ismernünk, hogy az Egyház szempontjából az ortodox klerikálisoknak van igazuk. Ha én jezsuita volnék, pláne jezsuita főgenerális, vörös pápa, így beszélnék Öszentségéhez:

– Legszentebb Atyám, az Egyház csakugyan megöregedett. Szép asszonyinak, jónak, a jójárású lónak s az Egyháznak kár megöregedni. De óva intem Szentségedet, hogy könnyelműen, apránként ne reformáljon, ne engedjen. Míg nincs egy teljesen kész tervünk a megújult Egyházhoz, addig átkozunk meg minden modernséget.

Szó sincs róla, X. Pius nem nagyon sejti, hogy miről van szó. De arra jó és alkalmas ő, hogy a *régiek mellett való abszolút kitartás egyedüli üdvösségét* hittel és sillabusszal erősítse. De íme az erősen gondolatokkal élő és táplálkozó Németországnak már kénytelen volt koncessziót tenni Öszentsége. Megengedte azt, hogy a pápai index vak, tridentí szigorán olykor és kissé enyhítsen. Ez még ugyan nem fogja egyházi írökká varázsolni sem Darwint, sem Heackelt. De viszont Róma, hála istennek, iszonyú könnyelműséggel adott föl ismét jogokat. Angliában, ahol a klérusnak ez az index-enyhítő joga szintén megvan, nincs hasonló veszedelem. De Németország modern katolikusai éhesek és inkább modernek, mint katolikusok. Ilyen parányi engedményekkel kultúrmozgalmakat lecsendesíteni lehetetlen. S ilyen parányi, meg nem fontolt koncessziókkal is tönkretetheti magát az Egyház.

Ismétlem, az Egyház vagy kész tervvel akar teljesen megfiatalodni vagy megmarad süket zsarnoknak. Nagy szerencséje a haladásnak, ha egyikhez se lesz mersze. Ha Sarto pápának a laguna-lelke fog lebegni a háborgó vizek fölött.

BN 1907. július 18.

A. E.

Nyáridőben sok mindenről szabad beszélni és írni Magyarországon. Azért-e, mert a Nap munkában van avagy mert a parlament szünetel? Mindegy: a Nap-imádók vallása nagyon szép vallás. De a Batthyány Ervineké se csúnya, akik gyűlölik a parlamentet. Mikor Magyarországon nagyon süt a Nap, vakációznak a politikusok. És jönnek a csodák: kisdedek száján értelmes ígék. Nyáridőben még okos dolgokról is szabad beszélni és írni Magyarországon.

Egy nem értelmes és neni szemérmes napilapunk a példa. Ma ez az az újság Cherbuliez-t idézi s a klasszikus nevelés-rendet ostromozza. Meglátja, hogy Magyarországon mennyi átoknak a szülője a középiskola. A latin, a görög, a vallás, a vér-história. Hogy a magyar diák életről és eleven kultúráról még csak nem is hall az iskolában. Egy iskolarendszer ül ez országon, mely értelmiség helyett pimaszokat, tudatlanokat betyárokat, küld reánk. Hígabb, lelketlenebb, nihasznább értelmisége egyetlen országnak sincs.

Áh, áh, kedves gróf vagy báró Hírlap (hogy Jean Bonnefon francia kollégám címzését használjam). Hát így nyáron önök is tudnak észrevenni? Önök is meglátják, hogy a pozitív természet-tudomány helyett ezerféle dogmával nyomorítják a magyar diákokat? Önöknek sem tetszik a Horatius-ódák magoltatása? És az aorisztosz és a vallás-erkölcs és a meghamisított história? Még talán a Beöthy-féle irodalomtanítás sem? De a becsületes magyar szociológusokat több ízben meg tetszettek marni. Szegény, néhai, jobb sorsra méltó Tóth Bélából vérebet csináltak. Ráuszították mindenkire, aki itt becsületes haladást és újulást kívánt. És most velünk méltóztatnak tartani? Ilyen csodákat mivel a nyár és a parlamenti szünet?

Valamit mi régóta és egyre tisztábban látunk. Az új világfelfogás kicsiny magyar seregének nem a korlátoltság áll elsősorban az útjában. De az elvtelenség, a becstelenség, a gazság. Az új tanításoktól nem azért félnek itt az emberek, mert nem értik, de mert — értik. S a feudális rend, a gazdasági nyomorúságokon kívül éppen a középiskola a forrása ennek az immorális társadalmi erkölestannak. Mindennek ez a forrása: a züllésnek, az analfabéta parlamentnek, Budapestnek, ennek a lesz-nagyvárosnak, a testi és a lelki pellagrának, mindennek.

Mivel nyár van, szabad ezekről így bátran írni. Hiszen azok is így írnak, akik csak nyáron írnak így. Majd ősszel összeül a

parlament s akkor megint csak mi fogjuk ezt a bús, hálátlan nótát fűjni. S akkor az alkalmi igazmondók ismét csak a hazug politikához pártolnak. S jaj lesz nekünk szociológusoknak, anarchista íróknak és krónikásoknak, akik akkor [i]s a magyar társadalom megújulásáról prédikálunk.

BN 1907. július 19.

A. E.

165. KIS PÁRIZSI SZENZÁCIÓK

(Párizsi levél)

I.

Sé-Kong-Liao úr házassága

Sé-Kong-Liao úr a kínai császár kereskedelmi attaséja Párizsban. Már egészen párizsi gavallér, aki a fehér, párizsi nőkért elfeledte Kína szépséges leányait. Azonkívül szeretetreméltó és gazdag, szóval: párti. Nagy társasági szenzáció volt hát a minap Sé-Kong-Liao úr házassága. Az elegáns attasé feleségül vette Suzanne Aitken kisasszonyt, egy skót származásu előkelő, elfranciásodott család csinos leányát. Ott volt a polgári, de ünnepi házasságkötésnél az elegáns párizsi kínai kolónia. Európai ruhában valamennyien, csupán a vőlegény öltött kivételesen pazar kínai díszruhát. Annál párizsiasabban volt öltöztetve a szép menyasszony. A házasságkötésnél ott volt a francia külügyminiszter gratuláló képviselője is. Megjelentek sokan az idegen diplomaták közül. S ott volt Sé-Kong-Liao úr magyar kollégája, Návay Aladár, magyar kereskedelmi attasé is.

II.

Zia Loufti — ügyvéd

Zia Loufti Párizs legújabb asszony-ügyvédje. Önagysága egy olyan úrnak a felesége, akinek két diplomája van: ügyvédi és orvosi. Loufti úr, a férj, azonban csak orvos akar ezután lenni. S hogy az ügyvédi iroda kárba ne vesszen, ügyvédet csinált a feleségéből. Madame Zia Loufti huszonnyolc éves hölgy. Igen alapos tudású jogász, aki még egyre tanul. Nagy ünnepélyességgel tétették le vele az esküt. Persze udvariasak voltak fölöttébb a férfi-kartársak. De arcukról lesírt az aggodalom és a bosszúság.

Ranavalo királynő Párizsban

Madagaszkár detronizált barna királynője, a szomorú Ranavalo Párizsban időzött megint. Július huszonnegyedikén ott volt Longchamp-ban a nagy katonai díszszemlén. Ott nem füttyülték ki, revolverrel sem lőttek sem reá, sem előtte a levegőbe. Sőt itt-ott igen kedves éljeneket kapott az úton az egzotikus exkirálynő. Három hétig Houlgate-ban fog üdülni Ranavalo. Azután megint visszajön Párizsba mulatni a maga szomorú módján. Mindezt neki a külügyminiszternél pontosan be kell jelenteni. Figyelik minden lépését Algériában is, ahol most lakik. Pedig talán szegény Ranavalo erőszakkal se menne vissza Madagaszkárba. Elfáradt, megöregedett, elcivilizálódott. Már csak mint álmot szereti Madagaszkárt s a királynői trónt.

*BN 1907. július 19.**Brown.*

166. AZ OLÁH GIMNAZISTÁK

— Azoknak a nép baja fáj —

Mi igazat adunk Károly román királynak: a diák tanuljon. Tanuljon bizony az ebadta csibe és ne politizáljon. No de ezt a tanácsot úgyse fogadja meg a diák. Még a gimnazista diák sem, Magyarországon sem, Romániában sem. S ha ez már sajna így van, irigyeljük Romániától — a gimnazistákat.

Az oláh gimnazisták kérvényt dobtak Károly király kocsijába. Mellékes, hogy a merészség miatt még a diákok tanárai is orrot kaptak. A fontos az, hogy a diákok lázadó parasztok számára kértek kegyelmet.

Románia sem kultúrország, sőt rettenetesen nem az. Erről a bojár-zsarnokságról, az általános anyagi és lelki nyomorúságról éppen mostanában megrázó dolgokat tudtunk meg. Romania is Kongó-völgy, Kongóbb és kongóbb minden más szomorú orszagnál. De íme: a gimnazisták fiatal szlve könnyben és vérben reszket a paraszt, a szegény lázadó és legyőzött paraszt sorsáért. A Jorga-féle oláh professzorokat szabad megítnünk és lekopnunk. De a Jorga-féle oláh professzoroknak egy nagy enyhítő körülményük van. Beoltották a nebulók, a jövődi oláh intelligensek gondolkodásába a nép szerelmét. Holott Romániában is többnyire a kivált-

ságosaknak és a kiváltságosaktól megtűrteknek a fiai juthatnak csak iskolába, pláne az elemínél magasabba.

Elképzeljük-e mi itthon, Magyarországon, hogy ilyen történ-hessék? Én emlékszem, hogy a mi gimnáziumainkban például a többek között egy indulót tanultunk énekelni. Ha jól emlékszem, Hertelendy-induló a címe. És énekeltük, majdnem megbolondul-tunk a kéjtől. Párducos ősök félelmetes és szép úri jogainak a nó-tája ez. S a magyar gimnazista fújja: honotokért, *nemesi jussoto-kért* ne sajnáljatok ontani hazafi-véreteket. Hazafi vérünket per-sze csak annyira ontjuk, mint Zichy Jenő és Károlyi Pista ontot-ták a nemzeti ellenállás ideje alatt. De kell-e jellemzőbb valami annál, hogy a magyar gimnazista még nótában is ilyeneket tanul? Most már képzeljük el, Isten és a magyar nagyurak irgalmassága mentsen meg tőle bennünket, fölkel a magyar paraszt. Ömlik a vér a magyar rónán s természetesen újra bilincset, sőt súlyosabbat kap a nyomorult. Úgy neveltek-e ez országban minket, akik szin-tén csak szabad lakájok, tűrt senkik vagyunk a máguások és püspökök országában, hogy egész szívünkkel és indulatunkkal a nép mellé álljunk? A Hertelendy-indulót daloló magyar diákok foguak-e, tudnának-e olyat érezni és cselekedni, mint az oláli gimnazisták?

Újra Károly királlyal jelentjük ki: a diák tanuljon. Újra azt mondjuk, Romániában még annyira sem tejfel, mint nálunk. És újra állítjuk: irigyeljük Romániától a gimnazistáit.

BN 1907. július 20.

Lellei

167. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az Árpád-egyesület harangja

A pusztaszeri Árpád-egyesület egy ősharangot akar lábra akasz-tani a szeri pusztán. Ez a harang a szeri monostor egyik harangja lett volna hajdanában. Mivel a harang társaival együtt most Kecskemét egyik tornyában lóg, az Árpád-egyesület egy új harang-gal fogja megváltani. Van pénzünk hálistennek mindig, amikor tombolni kezd bennünk a honfi-kegyelet. Dáridóra, zsenizászlóra, emlékoltárra, örökmécsesre, ősharangra. Jól van és jól tesszük, de nekünk mégis Egyiptomi derék fáraói jutnak az eszünkbe. Ko-moly historikusok állítják, hogy a gúlákat, piramisokat s Egyip-

tom egyéb kőcsodáit nem tréfából és mulatságból építették a fáraók. De építették azért, hogy a munkátlanok és inségesek munkához jussanak. Az Árpád-oltár, az Árpád-harang nem fogják jóllakatni a szegény csongrádi parasztot. De egy Duna—Tisza-csatorna építése igen, még ha Árpád csatornának is fognák keresztelni. Az Árpád-egyesület harangja az a harang, mely megfizeti a nyomorgó népmilliókkal szemben fennálló adósságunkat.

II.

Budapest a zálogházban

Budapest főváros statisztikai Havi füzetének májusi számából leírtunk egy számot. Az év eleje óta május hóig Budapest főváros népe ötmilliószázhuszonegyezernégyszáznyolc korona kölcsön erejéig mászott be értéktárgyaival a zálogházba. Iszonyú szám. Iszonyú summa, iszonyú nyomorúság ez. De lesz rosszabbul is, mert például az előző évben ugyanennyi idő alatt, szintén horribilis volt ez a szám. De mégis kisebb majdnem négyszázezer koronával. Négy hónapnyi idő alatt egyik évről a másikra négyszázezer koronával több inségkölcsönre volt szüksége Budapest népének. Egyetlen adat csak, de sikoltó adat arról, hogy hogyan kormányoznak ebben az országban bennünket s hogyan gondoskodnak a mi munkás és tisztességes megélhetésünkről. Mivel pedig egyre nő a ki nem váltott tárgyak száma, azt is meg lehet állapítani, hogy nemsokára csak nagyon kevés embernek marad Budapesten becsapnivalója.

III.

Boda főkapitány áldetektívjei

Higgye el nekünk Boda főkapitány, hogy az áldetektívek is az ő detektívjei. Ha Budapesten nem volna rendőri mindenhatóság, egy gazembernek se jutna eszébe, hogy magát detektívnek adja ki. De a rendőr, a detektív irgalmatlanul hatalmas úr Budapesten. Beleütheti s bele is üti az orrát minden dolgunkba, mivel azt neki megengedik, sőt parancsolják. Íme, olvassuk, már az aszfaltbetyárok is detektív köntösben állnak a nők elébe. Mégpedig a tisztességes nők elébe. Mert a másféle nők már régi objektuma az igazi és az áldetektíveknek. A rendszerben van a hiba, a túlságos

rendőri hatalomban. Addig, míg így lesz, mint most, az áldetek-
tívek is szaporodnak. És zsarolnak pénzt, szerelmet, mindent.
S addig az áldetekívek is Boda főkapitány erélyes kezének aka-
ratlan kreatúrái. Az meg azután ismét nagyon furcsa, hogy Buda-
pesten az áldetekívek sikerrel operálhatnak a legtöbbször. Ez nem
azt mutatja, hogy a közönség a maga erkölcsös védő barátainak
tartja a rendőroket.

BN 1907. július 21.

A. E.

168. A SZARVAS-CSÁRDA KÖRÜL

— *Az aranytollú főjegyző úr figyelmébe* —

Pest vármegyének bizonyára Fazekas után is van aranytollú
főjegyzője. Magyarországon minden vármegyének volt, van és lesz.
Hogyne lenne a híres, a büszke, az „első” vármegyének? Arany-
tollú főjegyző úr, a Szarvas-csárda dolgáról ékes jelentést várunk.
Az nem beszéd, hogy csak a nagyszerű dáridók s úri vitézkedések
inámorosítsák meg a pennát. Az élet: nem csupa nemzeti ellent-
állás. Az élet: nem csupa áldomás a Pannóniában. Még csak nem
is csupa paraszt-ráncbaszedés ez a büdos élet. Komplikált, brutá-
lis, véresen tarka is olykor. Belétartozik a Szarvas-csárda is pél-
dául összes néhai lakóival együtt. Sőt, ha jól tudjuk, Pest várme-
gyébe is beletartozik. Ne csak mi írók legyünk olyan bolond, nagy
szívűek, hogy az élet vasárnapjain kívül a nagypéntekeket is megál-
lítsuk. Az aranytollú főjegyző úr se írjon mindig díszmagyarban.
Ne mindig hősi, szép finom és úri dolgokat. Tessék, aranytollú
főjegyző úr, ékes jelentést írni a Szarvas-csárda dolgáról. Néhány
irodalmibb momentumra szívesen hívom föl az aranytollú főjegyző
úr figyelmét. De úgy lehet, hogy Gulner kétszeresen öméltósága is
haszonnal figyelhet.

Pest vármegyét még Afganisztán sem fogadná el ajándékul.
Ha úgy egyáltalában lehetséges volna vármegyéket átnyújtani.
Mert bihetetlenül megrendülnének Afganisztán közbiztonsági viszo-
nyai. Ölni például Bácsbodrogból, Dunántúlról, sőt messzebbről is
Pest vármegyébe jönnek manapság az ölők. Pest vármegye egy új
Bakony lesz bakonyi rengetegek nélkül nihamar. Hogy hetenként
minden nagyobb faluban agyonsimogatnak valakit, ez már nem is
szenzáció. Hogy kondát, négy ökröt, juhnyáját, lovakat úgy tűn-
tetnek el, mint a szép tündérmesékben, ez pláne mulatság. De az
mégis mintha túlzott buzgóság volna, hogy ember-mészárszékek

meghonosításán fáradozik Pest vármegye. Az ember mégis csak ember, dolgozik, adót fizet, katonaanyagot produkál. Kár az emberért, tekintetes vármegye, igazán kár.

És milyen alaposan, jól, hentes-elvekkkel ölnek itt Pest vármegyében A nagyvárosi, úgynevezett rém-gyilkosságok elkövetői leckét vehetnének. És még ezt mondják, hogy a vármegye a maradiság fészke.

Reggel a fölgújtott csárdában megtalálják a lemészároltakat. Még homályos a hajnal s egy gazdatiszt vagy micsoda küldöncöt keres, hogy hatóságot, csendőrséget értesítsenek. Az összegyűlt népből nem kerül egy bátor, aki elinduljon. Ki tudja, nincsenek-e még itt a közelben a gyilkosok. Ugyanazok, akik azt a szegény kocsist is pót-gyilkossággal elnémították, mert belekibickedett a dolgaikba. A jámbor, megriadt emberek ismerték Pest vármegye közbiztonságát. Itt nem sietnek el a színtérről olyan félelemmel a gyilkosok, mint másutt.

Az is kár, hogy a boncolást nem látta valami igazi vármegyei úr. Főispán, alispán vagy egy nótárius legalább. Isten szent, szűz, szabad ege alatt vagdosták szét a még szét nem vagdalt emberdarabokat. A füstös, bűzös, égett rom-házba nem mehettek be boncolni. Hirtelen egy sátort csinálni, ehhez ötlet kellene. Így azután sok száz ember szemléltető szabad oktatásban részesült a boncolás-tudományból.

Hogy Anglia milliomos spleen-betegei nem tudják, mennyivel közelebb, mennyivel érdekesebb szenzációkhoz juthatnának. Már például maga az, hogy az ember Pest vármegyében falun vagy pusztán vesz egy magányos házat, sőt e házba beleköltözik. Érezhet-e a beduinok között, Marokkóban, Arábiában, bárhol, sátrak alatt töltött éjszakákon nagyszerűbb, emberibb, szörnyűbb izgalmakat.

Adhatnék még néhány, sőt a néhánynál több adatot Pest vármegye aranytollú főjegyzőjének. De, úgy gondolom, ő már sejti, hogy milyen írói eszközökkel kellene megcsinálnia legközelebbi jelentését. Esküszöm, hogy ha báró Lötövös József ma élne és Pest vármegye főjegyzője volna, így írna. Sajnos, Magyarország mai közigazgató urait csak époszi témák érdeklik s csak ukázokat tudnak alaposan írni. S végül még valami eszembe jut s azt még ide from: Gulner főispán úr megratott valamit a lapokba nemrégiben. Azt, hogy nála nem emlékszem hány száz vagy ezer Pest vármegyei ember jelentkezett, hogy vezesse őket a parlament elé a gaz horvátok megfenyítésére. Gulner főispán lelkes, hazafias szíve örömtől dobogott. Szerencsére az obstrukció véget ért s nem kellett horvátokat pusztítani. Gulner főispán helyén azonban én

megdöbbsentem volna vármegyém népének harciassága miatt. Legalább ennyit gondoltam volna: ördög és pokol, itt baj van, ha már az én népem nem elégszik meg azzal, hogy suttyomban ölhet és gyilkolhat.

Mindenesetre pedig jól vagyunk kormányozva, igazgatva, őrizve Pest vármegyében és ez országban.

BN 1907. július 23.

A. E.

169. BEÖTHY ÚR SZÍNHÁZAI

— *Az ő szívük és a mi türelmünk* —

A Király Színház és a Magyar Színház ügye nem a művészeté. A Beöthy László zsebének az ügye viszont nem a nyilvánosságé. Állapíttassék ez meg azonnal, nehogy valaki összevissza cserélje a művészetet, a színházat, a zsebet, a nyilvánosságot és a — trösztöt.

Beöthy László egy nyilatkozatában képtelennek állítja még a föltevést is, hogy neki ne legyen egyelőre legalábbis két színhaza. Ugy-e ez azt jelenti, hogy eddig senkinek sem volt szava a Király Színház és Magyar Színház uniója ellen? Gyönyörű nyíltsággal beszélhet hát a kérdésről e sorok írója. Először is azért, mert eléggé utálja a színházat, mint olyant. Másodszor, mert nem kopogtatott és soha az életben nem fog kopogtatni Beöthy László ajtaján halhatatlan, de soha meg nem irandó szindarabjaival. Harmadszor, mert Beöthy László örökölt, nagy, családi kereskedő-talentumát föltétlenül respektálja. Negyedszer, ötödször és többedszer, mert szép dolog azt a publikumot védeni, melynél naivabb, birkább és hálátlanabb nincsen ezen a világon.

Beöthy Lászlót minden más anyagilag és szellemileg rendezett országban ma bojkottálnák az írók, a szerzők. Valahogyan azonban meg ne próbálják (nem is fogják megpróbálni) nálunk, mert Beöthy Lászlónak jogos nagy öröme volna. Írnak és szereznek bőséggel a külföldön s Jézus nevében csak irgalmasságot gyakorol az a színház-direktor, aki magához engedi a hazai kisdede-
ket.

De, ha az írókhoz kevés jogunk és közünk van, itt számolja pénzcsekkjét a jegyváltó pénztár előtt a tóduló közönség. Ezt becsapja, ezt kizsákmányolja, ezt kétségérőletti, ezt elbolondítja ez a tröszt. S nem vagyunk ám biztosítva, hogy ebben a csőd-országban jövőre nem szerezheti meg két színházához a harmadi-

kat is. Avagy nem építteti a negyediket is. S akkor ő füttyöl s a publikum úgy táncol, ahogy ő akarja. Más ízlése nem lehet a publikumnak, mint a Beöthy László ízlése. Háromszáz színész helyett tart majd ötvenet. Kevesebb lesz minden személyzete, kevesebb a darabja is. Amit lejárat egyik színházában, kiviszi a kisebb jegyárú s igénytelenebb közönségű másikba. Versenyről, igyekvésről, válogatásról nem is álmodhat a derék színházjáró. Veszi, nyeli azt, amit kap és úgy, ahogy adják.

Megjegyezzük, hogy Beöthynek van igaza és Budapestet ő ismeri jobban. Budapestnek az kell, hogy csalják, rontsák, kihasználják, megalázzák. Mindenben, nem csupán olyan jelentéktelen értékekben, mint amilyeneket nyújt a színház, főképpen a Beöthy-féle s melyekért ő, a publikum, olyan jelentékeny pénzértékeket hord össze.

De mégse adhasson ki Beöthy László tiltakozó szó nélkül hetyke nyilatkozatokat, ez a célja ennek a pár sornak. Az a dinasztia, amelynek ő színpadi jószágkormányzója, példátlanul megnyomorította ez ország szellemi életét. Lehet, hogy színházakkal fokozni ezt a megnyomorítást nem is lehet már. De ha a zsebükhöz, az ő zsebükhöz, nincs is közünk, a magunk szegény, árva zsebéhez van. Hát nincs ez uraknak szívük? Hát nem eléggé kihasználták azt már anyagilag, hogy pár évtized alatt ízléstelenné, butákká neveltek bennünket? Tegyenek még ízléstelenebbé, még butábbakká. De ne nyúzzanak ilyen rendszerrel, ilyen kegyetlenül.

BN 1907. július 24.

A. E.

170. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Hau-pör tilka

Karlsruhe esküdtjei s a Hau-pörben ítélő bírái föltétlenül nyugtalanok. Nem nyugtalanabbak, de éppen olyan nyugtalanok, mint a világ minden újságolvasója. Érzik ők és érezzük mi is, hogy itt egy kegyetlen sorstragédia vetődött elénk. A sorstragédiákat a rejtelmes istenek rendezik s ha beavatkozunk, bennünket is baj érhet. Hogy Hau Károly ölte meg valóban az anyósát, ez nem lehetetlen. De miért érezzük a karlsruhei tárgyalás közönségével együtt magunk is különös haragot a szép Molitor Olga iránt? Itt

nagy titok rejtőzködik még akkor is, ha Hau Károly gyilkolt. És a vallomástól rettegő vagy menekülő tanúk sem idegcsillapító jelenségek ez izgató, világraszóló bűnügyi szenzációban. Hau Károly esze, bátorsága, büszkesége és nyugalma még gyilkosul is nem akasztófára valónak mutatják őt. A vér és a halál mellett pedig itt van ezúttal is a szerelem. A szerelem és a gyilkos, aki a gyilkosságot tagadja. Egy gyilkos, aki úgy viselkedik, mintha valami gyönyörű titkot kellene sírig őriznie. S mikor halálra ítélik, homloka körül rögtön ott a mártírkoszorú. A régi, ádáz istenek még élnek és vannak még mindig sorstragédiák.

II.

Legénykedés a levegőben

Ha a franciák az ő kormányozható Patrie-jukkal lepik meg a világot, a németek is repülnek. Ha a Patrie-val játszva sétálgat az Eiffel-torony körül Clemenceau miniszterelnök, fog Bülov is légi sétát tenni. Már jön a hír, hogy a német kormányozható léghajó is oda száll, ahova akar és Spandauban gyönyörűen megkerülte a Nikolaj-templomot. Lehet, hogy ez a levegői legénykedés csak újfajta, ártatlan torna két gazdag, bővérű náción között. Lehetséges, hogy a kormányozhatók nem is kormányozhatók, de nem lehetetlen, hogy mind a ketten azok, a francia is, a német is. És így volna fölséges és így volna egyben pokolian mulatságos. Mert németek, franciák, sőt minden nemzetek diplomatai ez új csodából is a háborút szagolnák ki. Pedig milyen örültül csalódnak vagy csalódnának. Találják csak föl s tökéletesítsék a hadsergek tudósai a kormányozható léghajót. A jót még az ördögtől is el kell fogadnunk, tehát a katonaságtól is. És ők azt hiszik, a naivak, hogy a háborút csinálják, pedig a békét csinálják katonásan, vitézül és szépen.

III.

Az északi Firenze

Egy nagy külföldi lap adja ezt a szép címet Prága városnak. De más lapok viszont szláv Athénnek, szláv Münchennek és isten tudja minek nem keresztelik Prágát. Mindezt a most lezajlott prágai ünnepek alkalmából. Amennyi komoly hírlap és revü él Nyugaton, mind hosszú, hosszú cikkeket közöl Prágáról. A cseh kultúráról, a

cseh művészetről, a cseh irodalomról. Áradozó, forró, a kultúra közös szerelmétől ittas hangon fonják az ő s cseh város dicsőségét. Az újfajta dicsőséget, a nagy kultúráét. Sápadozunk a dühtől, az irigységtől, ha Budapestre és magunkra gondolunk. Bezzeg mi nem kaptunk még ebben az életben századrésnyi ilyen dicséretet sem. Gazember, aki azt állítja, hogy a kultúra magyar seregén múlik. De igenis a kultúraellenes, tatárlelkű osztályuralmon s a politikán. Minden hírünket, mindig rossz hírünket köszönjük meg a politikusainknak. S ebből az országból csak a politikusok kiirtásával lehetne valamit csinálni.

BN 1907. július 25.

Lellei.

171. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Szegény Kazinczy Ferenc

Kazinczy Ferencnek szobrot fog állítani feledékeny nemzete helyett — Fráter Loránd úr. Száz itce bor, száz szál gyertya, azaz mit beszélünk, századokig hirdetni fogja. Érsemjénben az a szobor, hogy Fráter Loránd volt egy korszakban Magyarország kultúrlelkiismerete. Pikáns is, szomorú is ez a nyári hír, no de mindegy, Kazinczy szobrot kap.

A példa ragadós lesz esetleg: Ruszt József talán majd szobrot fog állítani Madách Imrének és Banda Marci Jókai Mórnak és így tovább. Az érdekesebb mégis az lesz az egész ügyben, hogy persze nagy céció lesz Érsemjénben. Meghívják a kormányt, a képviselőházat, úgynevezett tudományos és irodalmi társaságainkat. És ezek megjelennek Fráter Loránddal egyetemben ünnepelni Kazinczy Ferencet. Indítványozzuk, hogy a képviselőház koszorúját Rakovszky István vigye, a kormányt Darányi képviselje, s a díszszónok Nagy Gyurka legyen. Hihili, tudják-e az urak, ki volt önmagának, Magyarországnak s a nemzetközi humanizmusnak és kultúrának ez a Kazinczy? Darabont-lélek, akinek a gondolkodásától még Berzsenyinek Kazinczyval szemben alázatos, forró, szerelmes barátsága is sokszor megriadt. Szabadkőműves, Martinovics[*] társa, könyörtelen újító, nemzetét ostromozó európai szellem, szociális forradalmár. Ígyébként pedig, ha nem is nagy magyar író, de olyan nagy, szomorú, magyar ember, hogy összeszorul a szívünk, ha rágondolunk. A magyar átok a kivételes lel-

keket késői poraikban sem kíméli. Fráter Loránd állít neki szobrot s a mai magyar közélet vezetői fogják emlékezetét áldomással ünnepelni.

II.

Dánoson sok a gyilkos

Helyeslem a cikkeket, melyek a csendőrség intézményét nálunk pompásan beváltnak magasztalják. Valóban Dános esete s a Szarvas-csárda gyilkos haramiáinak összefogdosása is ezt bizonyítja. Igen, a csendőrség, a mi csendőrségünk, ért a gyilkosok kinyomozásához, sőt túlságosan ért. Kiváló csendőrségünkkel már nem egy ízben esett meg, hogy egy gyilkos helyett egy gyilkossághoz három gyilkost is talált. Az ilyen eredmény sok egy kicsit a jóból s emberséges szerény ember megelégszik, ha csak éppen a valóságos gyilkosokat fogják el. Nem gyanúsítok, de egy nagyon eleven legenda fátyolait libbentem meg. Ha én csatangolnék Dános körül s a csendőrök elfognának, nem állok jól magamról, hogy nem vallom be a gyilkosságot. Az „azt mondják” s némely törvényszéki tárgyalás adatai szerint a gyanúsított ember kap először is húsz erős pofont. Ez azt akarja jelenteni, ha jegyzőkönyvi nyelvre fordítjuk: mi az ön neve, uram? A jegyzőkönyvbe pedig sok adatot foglalnak s a pofonoktól még az oláh cigány is elszédül. Emlékszem egy régi gyilkosságra, amely a pátriámban, Sarmaság vidékén történt. A vádlottak elmondták, hogy ők hordókban vallottak a csendőröknek a nyomozásnál. Hordókba tették őket, a hordókat újra befenekelték s gurították le sok száz méternyire a hegyről. Ilyenkor az ember akkor is vall, beszél, ha süketnéma. A csendőrség csakugyan nem rossz intézmény, sikerei is voltak már szép számmal. Azt se akarja senki, hogy egy kultúrától visszatartott ország félvad zsványait szalonba vezessék a vallatáshoz. De viszont erkölcstelenség volna elhallgatni olyan gyanús furcsaságokat, hogy a mi csendőrségünk négyszer-ötször elfogja és vallomásra bírja a gyilkosokat olyankor, amikor esetleg a gyilkosok, az igaziak, valahol a markukba röhögnek.

III.

Geöcze Sarolta — igazgatónő

Geöcze Sarolta bizonynyal hálás lesz nekünk, ha — különben nagyon tisztelt — személyiségéből ezennel kifejejtjük a nőt. Ő kemény, harcos ellenfél s bizonyára akarja, hogy férfiasan beszél-

jenek vele az ellenfelei. Tehát olvassuk: Geócze Saroltát a budapesti II. ker. *állami* tanítónőképző intézethez igazgatónővé nevezték ki. A csökönyös konzervatívizmus, az ortodox keresztényszocializmus apostolnőjét s a feudális Magyarország irodalmi őrangyálát. Kikérjük magunknak, bennünket senki olyan naivaknak ne tartson, hogy meg vagyunk lepve. Minket lephetne meg kalksburgi Apponyi Albertnek akármilyen jezsuita vakmerősége? Nagyon logikusnak tartjuk, ha ezt a Geócze Sarolta úrnőt, ezt a főtisztelendő világi apátnőt — jutalmazták. Logikusnak tartjuk, ha a jövőendő Magyarországot előre a butaság gúzsába akarja kötni a hatalmon tobzódó klerikalizmus. De Geócze Sarolta nem együgyű nő, ő tanulmányozta már egy-két országnak a társadalmi evolúcióját. O a sötétségről és maradiságról is tudományos nótákat tud nótázni. Vallja be nagyságos asszony vagy kisasszony, van-e önöknek okuk ebben az országban a konzervatívizmus érdekében harcolni? Már tudniillik a dicsőségtől és jutalmazásoktól eltekintve, úgy nyeregben van itt a reakció, olyan bizonyos itt a sötétség, hogy ha önök, a biztonságosak, még mindig harcot hirdetnek, komédiáznak. Egyébként fogadja üdvkívánataimat becses igazgatónői kinevezéséhez.

BN 1907. július 26.

A. E.

172. EGY ELRABLOTT KOSSUTH-NÓTA

— Egy főispáni fáklyás zenéhez —

Valahonnan Erdélyből jön az a félhivatalos hír, hogy fáklyás zenét kapott a főispán. Hetye-petyére, semmiért, csak a hazafias polgárok szent lelkesedéséből. Énekelték a Kossuth-nótát, ordítottak, éljeneztek, bömböltek. Mintha szédítő, szomorú, rejtelmes messziségből érkezne ez a hír. Úgy hangzik, — hogy Verlaine-t idézzük, — mint cínemult, drága szavak suhanása. Istenkém, istenkém, hát adnak még az emberek Magyarországon honszerelmes fáklyás zenét? Édes, szegény, mély bánatú magyar emberek kida-gadt szemmel, keserű torokkal fújják még a Kossuth-nótát?

Nem sejtik azt sem Kossuth Ferenc, sem Apponyi Albert, mit raboltak ők el a szegény magyartól.

Ismerünk egy cinikus, éhes és gonosz magyar képviselőt, ugyennyolcast persze. A jámbor külvárosiak és falusiak előtt reszkető hangon emlegeti Kossuth apánkat. És mesésen utánozza a Kossuth-nótát éneklő magyar atyafit. Borostás arca bambán

átszellemtől szegénynek, a naiv magyarnak. És ezt nagyszerűen meglátta s nagyszerűen tudja elkomédiázni a nagyságos úr. De nekünk mindig a lelkünk akar kiszakadni, mikor ez az eszünkbe jut.

Hihetetlenül gazdag mámor-battéria a józannak hirdetett magyar. Egy kis bor, egy kis „szavalat” s bolond, lunátikus lesz. Tatáros arcából a felhőktől kergetett őszidei Hold mása formálódik ki. És fújja és fújja, hogy mindnyájan el fogunk menni. Nem gondol ő abban a nótás félórában Kossuthra, Ferencre, sőt Lajosra sem. Nincs az ő bánatos nótázásában sem színészkedés, sem tudat. De van valami bús ígézet, valami régi átok visszarezgése. Adó, szolgaság, kevés hús, porció, fanyar lét, kutya-sors. És hogy ez így megy már csekély ezer esztendő óta. Nincs szomorúbb lény ezen a világon a magyar közembernél. Olyan gazdag ez a szomorúság, hogy mióta már bizonyos percentje a nem úri Magyarországnak honpolgár lett, ebből a szomorúságból fényesen megélnék az úri svihákok. Akár egy Somogyi Aladár bizgassa föl az ő érzékeny, nótás húrját, a magyar közembernek mindegy. Lelkesedik, bolondul, koponyát lékel és szavaz.

És elrabolták tőle az ő Kossuth-nótáját. Kossuth Ferenc vasutat dirigál és Bécsbe utazgat. Meghatókat láttunk s meghatókat beszélnek, írnak nekünk arról a csapásról, mely Magyarországon a kis lelkeket érte. Mióta a negyvennyolcas szédelgők becsapták a magyar közembert, nem tud az már ábrándozni öt liter bor árán se. Torka automatikusan kezdené a Kossuth-nótát. De lapot olvas, mindent tud, tudja az ő csúnya megcsalását és — káromkodik. Titokban adták volna el akár száz évre a pusztuló magyart Bécsnek Kossuth Ferencék, de hagyták volna meg az ő speciális mámorát, az ő vigasztaló nótáját. De elvették, elrabolták a magyar közembertől a Kossuth-nótát. Nem merjük bizonyosra venni, hogy a Marseillaise fogja most már érte kárpótolni. Nem lesz hite a szegény magyarnak, nem lesz babonája s nincsen nótája, történhetik rosszabb is. Nóta helyett, ha Amerikába ki nem szalad, bottal, kapanyéllal avagy éles kaszával, de ütni fog.

Nagyenyeden, vagy hol, ha igaz, még fújták égő fáklyák mellett a Kossuth-nótát. Erdély messze van az izgalmas, az eleven élettől, megtörténhetett. De az ünnepektől főispánnak száz fonográfba kellett volna fölfognia a közemberek-dalolta Kossuth-nótát. Hajh, urak, ezt a nótát nem fogja már többé bambán, bizalommal énekelni a szomorú magyar. Vagy új nótát kap, vagy olyat fog ütni, hogy egész Európa szeme tele lesz porral.

BN 1907. július 27.

A. E.

— *Az a fő, hogy beismerés legyen* —

A Szarvas-csárda közel van a Wekerle Sándor Dánosához. Ez az oka, hogy kissé izgatottabban pipáznak az urak Pest vármegye székházában. Kissé izgatottabban, de azért nem kell aggódni miattuk. Ők maguk se gyógyíthatatlanul búsak és nyugtalanok. Jönnek a jó hírek: van gyilkos csöstül, dolgoznak a csendőrök. Pest vármegye hírnevén nem fog semmi folt esni. Szarvas Istvánék kárpótolva vannak avval az örült reklámmal, amit a lapoktól ingyen kapnak. Dános körül pedig nem igen lesz gyilkosság mostanában. Mert a kakastoll sokszor volt már félelmes és alapos munkában, de ilyen alaposban és félelmesben talán még soha.

Jó, bolond fiúk ezek a léha újságírók. Még a legcinikusabb is közülük, aki Monorról, Debrecenből vagy Dabasról visszajött, sír. Pedig szeretnek a Herrenmoral paripájára ülni. Pedig az oláh cigányok mégsem afféle cigányok, mint ők. De sokallják a buzgóságot a fiúk. Haragjukban még talán többet is látnak a kelle-ténél s mint amennyi történik. Például igaz, hogy a csendőrök megvasalták az apró gyermekeket, a purdékat is. De talán az még sem igaz, hogy az egyik purdénak eltávolították a szemét. Azt se akarjuk hinni, hogy külön besózták a heringet, melyre a vallo-másra bírándó cigány két napig se kap egy korty vizet. Hasonló-képpen túlzásnak véljük azt is, hogy a cigánynak a csontját válo-gatás nélkül törik a csendőrök. Bizonyosan okkal-móddal törik. A térdét például, hiszen a cigány úgyse szokott térdelni. A lapoc-kát, a bordát, a lábfej-csontokat. Mi nem hisszük azt, hogy a fejét is kilyukasztják a gyanúsított férfiúnak.

Az Egyesült Államok csinált egy indián territóriumot. Itt civilizálja a maga rézbőrű oláh cigányait. Ha vad marad, vigyáz-nak Súlyomszem úrra. Nem engedik Washington mellé, hogy az elnök lakásától pár kilométerre ölogessen. Ha gentleman lesz, akkor mehet, aliova csak akar. No de mi ettől, egyelőre, ami a Szarvas-csárdát illeti, elkéstem. Holott mi arra sem mernénk megesküdni, hogy csakugyan a cigányok gyilkoltak. A csendőrök, talán az ügyész urak is, ezt bizonyosra veszik. Éppen emiatt tartják iszonyú titokban a vizsgálat menetét. Nehogy az újságokba kerüljön valami pozitív, mert ezek az oláh-cigányok olvassák a Times-et, Temps-t, Pressét és a Budapest-et állandóan.

Az oláh cigány nem kultúrember. Nyilván másképpen kell diskurálni vele, mint Douglas lorddal. De egy Szabó nevű nagy-váradi hivatalnok nemrégiben bevallotta, hogy ő ölte meg csak-

ugyan Jámbor Sándort. Erre éppen tegnap ítélte el e gyilkosságáért a nagyváradi törvényszék a szegény, bűnös Hevesi Ákost. Ez a Szabó nem volt oláh cigány. De inkább vállalta azt, hogy ő gyilkolt, mintsem hogy tovább — vallassák.

BN 1907 július 28.

Lellei

174. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Magyarország a térképeken

Ha Párizsban, Franciaországban, ezután helyes térképek készülnek Magyarországról, öröm. Érdekesen szomorú, hogy ezt az örömet is privát lelkesedés adja nekünk. Nem azért csinálnak a franciák jó térképeket, mert Kossuth úr miniszter. De mert egy Párizsban élő magyarnak ismeretsége van a térkép-kiadókkal. Nem árt az ilyesmit észrevenni és a nyilvánosság előtt fájlatni. Hiszen a mának urai, akik Rákóczit kegyesek voltak halott kültagként a függetlenségi pártkörbe befogadni, ma már csak éppen nyíltan nem íratják, hogy Árpád vezérünk az ő igazolásuk végett foglalta el a hazát. S ők még dicsekedni fognak vele, hogy Magyarország megvan — a francia térképeken. De még egy dologra szintén nem árt figyelmeztetni ez urakat. A térkép-írás ma már igen fejlett tudomány. Nem elégszik meg azzal, hogy a nebulóknak országhatárt, folyókat, hegyeket és városokat mutasson. Ma már készülnek térképek például a földbirtok-eloszlásról. Készülnek térképek az írni és olvasni tudásról. Sőt készülnek összehasonlító térképek arról, hogy egy-egy ország tudomány és művészet termelésében hogyan tűnik ki a többi mellett. Vigyázzunk és féljünk, mert az ilyen térképeknél nem segíthet bennünket a protekció.

II.

Mit leltek Knézen?

Kár, hogy a knézi lelettel alig foglalkozunk. Nem tudom, mindenki olvasta? Knézen a temesvár-varjasi vasút építő munkáját végezték. S találtak két, nagy, furcsa sírt. Az egyikben sok csontváz — fejek nélkül. Ettől nem messze a másik sír. Itt meg csupa fej, sok-sok koponya törzsek nélkül. Az Akadémia talán kiküldött vala-

kit, talán nem. Ha kiküldött, az majd megállapítja, hogy itt nagy csata volt. A kegyetlen törökök csinálták ezt a tréfát. Vagy a Batu kutyafejű tatárai. Szóval e helyen is direkt a nyugati kultúrát védtük a barbár Kelet hordái ellen. Hiszen tetszik ezt tudni. A gróf és a püspök urak történetírói írják. S mi az iskolában is így tanuljuk. Később azután el is hisszük. S mikor végtelen kulturális és egyéb nyomorúságainkat látjuk, evvel vigasztalódunk. Hogy a boldog Nyugat is kultúrátlan volna. De szerencsére itt voltunk — mi. Verekedtünk direkt azért, hogy Nyugaton nagy kultúra nőjön.

Igen ám, de az embernek néha különös, babonás sejtései támadnak. Én például esküdnék rá, hogy a knézi sírokban lázadó jobbágyok porhüvelyei pihennek. Arra nem mernék esküdni, hogy Dózsa György valamelyik rakoncátlan csapatát gyilkolták itt halomra a nagyurak vitézei és hajdúi. De ez se nagyon lehetetlen. Ám az bizonyos sejtésem, hogy jobbágyok voltak. Uraik ellen föllázadt bitangok. Akiket az éhség, a kín, a robot, a deres, a pallosjog, az úrbér és a többi keserősége egy-két napra büszke emberekké tett. Lehet, valószínű, hogy gyújtogattak, öltek. Végre is valamit kellett csinálni a lázadó jobbágnak a tizenötödik században is. De bizonyos, hogy hamar végeztek velük. Fölkoncolták őket az urak fegyveres szolgálói. S a fejét mindegyiknek levágták. Mivel a vallás sehonnan se maradhat el, be kellett szentelni a halottakat és sírjukat. De a püspökök és a nagyurak dühbe borultak a gondolatától is annak, hogy a lázadó parasztnak a fejeit is szentelt víz érje. Azokat a fejeiket, melyeket hitvány, büdös paraszt tulajdonosaik két napig föl mertek emelni. Azokat a fejeket, amelyek gondolkozni mertek. Ezért kellett a fejeket lenyiszálni és külön sírba helyezni. Úgy hiszem én ezt, aki tudom, látom, hogy a grófok és püspökök még ma is milyen vérszomjasan dühösek azokra a fejekre, melyek büszkén felütödni, tervelni, akarni, gondolkozni tudnak.

III.

Mária Terézia becsülete

A nagy, néhai császárnét, királynénkat, aki Pozsonyban az ő lelkes magyar urai előtt aratott legalábbis olyan sikert, mint Schratt Katalin nemrégiben Bécsben egy Mária Teréziáról szóló darabban, megsértette Korneuburgban egy paraszt. Vidám életet vagy durva szítkot mondott-e, arról nem szól az ének. De arról igenis, hogy a korneuburgi bíróság elítélte egy hónapi fogházra Jilek Jánost, a sértőt. És nekünk egy tréfás szavunk sem akad az ítélet ellen. Íz a Jilek János nem volt történetíró. Ha Jilek János

halott apját megsérti valaki, Jilek Jánosnak joga van a halott becsületét keresni. Ez a joga ne volna meg egy olyan mégis csak elég szereplő familiának, mint a Habsburg-familia? Annak tűnie kell, amikor nevében ítélkező bíróság van egynéhány száz, hogy az ő nagy özanyját sérttegek? Vagy nincs becsülete az élőknek se vagy van a halottnak is. Jilek János élt volna csak Mária Terézia idejében, többet ült egy hónapnál. Mert Jilek János téglavető s a téglavetéshez nem szükséges a történelmi valóság megállapítása Mária Teréziáról.

BN 1907. augusztus 1.

Leller

175. ABBÁZIA LEGSZEBB HÖLGYEI

Tehát Abbázia ez évben is ledarálta a maga szépségversenyét. 1. Nánássy Ödönné. 2. Piliss Mimi. 3. Abelovszky Margit. Egytől-egyig okvetlenül olyan szép hölgyek, akik nemcsak Abbáziában lennének győztesek. Habár én csak Abbáziát s az effajta versenyeket ismerem. A koszorúzott hölgyeket, Abbázia idei királynőit, sajnos, nem. Hazafias lélekkel örülök azonban magam is, mert e beauték magyarok. S mert legszebbeknek kijelentetni még egy abbáziai versenyen sem dicstelen.

Hajh, nem mindenkik tudnak olyan könnyen dönteni ebben az ügyben, mint az abbáziai pályabírák. A Szépség fölismerésében és ímádatában ugyan nagyon megromlott ez a mi korunk. De még mindig él tíz vagy ezer javíthatatlan, szomorú kereső. És nemcsak a testetlen Szépségnek vannak ilyen kielégíthetlenségei. Keresik néha az Asszonyt is, mint fő-Szépséget. Vannak még olyanok, akik azt hiszik, hogy elevenen is lehet olyan nőket találni, amilyenek réánk versekből, képekből, szobrokból kacagnak vagy kísérnek.

Rodin, az öreg, a nagy Rodin, amikor a barna, hindu táncosnőt, Ruth kisasszonyt megismerte, sírt örömeiben. Hogy íme van még egyetlen szép ezen a rút világon. Ugyanez a Rodin azt mondta, amikor Szipova[tha] királyi táncosnői Párizsban jártak:

— Ha húsz évvel fiatalabb volnék, utánuk szökuék és sohse látna többé a világ.

Mert akik az asszonyok asszonyát, a Szépet, az Asszonyt keresik, csak szomorúak Párizsban Londonban, Budapesten és Abbáziában. Azoknak forrón elképzelt liellén nők lázasítják meg álmaikat. Talán sohase élt finom betérák, Venus-modellek.

Szipovat[ha] táncosnői előtt egy budapesti aszfaltbetyár kiköpné Ruth kisasszonyért sem őszintén rajonganának a budapesti

smokkok. De az asszonyi szépség költői már-már mindenütt elfordulnak a civilizált, agyonápolt, nagyon fehér s elnyomorodott nő testektől. Lehet, hogy hiában[!], de az egzotikus, a vad asszonyok szabad és érintetlen szépségéről képzelődnek.

Japánban él egy civilizáció-gyűlölő francia művész-ember. Egy olyan művész-ember, aki már nem is alkot, csak szenved és kutat. Ez beteg lesz az undortól, ha Tokióban olykor egy parisienne-t kénytelen látni. Egy parisienne-t, akiért esetleg százan és százan epednek.

Viszont az is híres dolog, hogy még a nem-művész lelkek is jobban buzognak idegen fajbéli szépek előtt. A párizsi nő nem szép, de aki Párizsból hosszabb idő után tér vissza Budapestre, hetekig szomorú s elkerüli szemeivel is a mi kikiáltott szépeinket. A szerecsen gaz állat lesz, ha a fehér nő szemébe nagyon belenéz. A japán ember a kínai nőért tud elkövetni nagyon bolondokat.

Ez mind azt jelenti, hogy a legalsóbb rendű férfiú is kielégíttelen. Minden táján a világnak talán az is volt mindenkor. A női szépség sem az a szépség, amelyet meg szoktunk találni. Boldogok és irigylendők az emberek ott lent Abbáziában. S mindenütt, ahol a legszebb egyet, kettőt, hármat játszva találják és koszorúzzák meg.

BN 1907. augusztus 2.

A. E.

176. FEKETE VIZEKEN

Ő mondta, Kalksburg fia, hogy kultuszminiszter akar lenni s csakugyan — vallástügyi miniszter lett. Olyan buzgó, mint egy magát rehabilitálni akaró sátán a pokol előtt. S úgy gyártja a rőfös reformokat, hogy eunek a szónak, a *reform* szónak, halálosan kell szégyenkeznie. De nem lesz semmi baj mégsem, tudja ő jól, hogy ebben az országban a türelem határtalan. Nemzetiszínű az ostya, göngyölhet bele tehát, amit csak akar. Be vesszük. Majláth is beveszi, aki Erdélynek kizárólagosan püspöke. De beveszi Bartók is és a császár és király nevét viselő unitárius püspök is. Többet mondunk. beveszi a legfőbb rabbitól az utolsó csoda-rabbiig s Vaszary Kolostól a nagyváradi nazarénus püspökig minden papi lélek. Itz az Apponyi jól tudja, hogy mennyit bír el Hunnia. Beadja neki pontosan a gram-moknak a legtöbbjét. S ha ezt se okádjuk ki, van neki még néhány füres receptje.

Van neki s Mocsáry Lajos, aki ifjúnak és forradalmárnak nem nevezhető, még Mocsáry Lajos is látta. Ő is látta, csak az a sajnos, hogy kevesedmagával látta és látja. Egy francia revü a tételes valóságok eltűnéséről csinált nemrégiben egy nálunk nagyon is korai

körkérdeést. Mocsáry meg merte sejtetni, hogy nálunk nagyon fiatal ez a kérdés. Sőt azt is megírta, hogy a klerikalizmus Szent István koronájának országaiban föl fogja venni a nemzeti köntöst. Fölvette, dicsértessék a Jézus Krisztus, mindörökké ámen.

Az Apponyi közoktatási reformjában ez a szédítő és ez a kor-szakos. Szervezetlenek lévén ez országban a tudományosan gondolkozók, biztos a maszlag. Látszólag minden egyháznak bókól és hajbókól Apponyi és az ő sötét reformkedve: nem rúgkapál senki. Itt van a híres loyolai iskola, ma már iskolája a mi tanító iskoláinknak. A protestánsoknak gyilkos pátens, a zsidóknak sárga folt kell ebben az országban, hogy méregbe jöjjenek. Megkapják, hejh be megkapják, de Apponyi adja. Ésre se veszik, örülni és tapsolni fognak neki. Az iskola, a jövődő Magyarország, oda van dobva a római Curia elé. A szent svájci testőrök taposhatnak rajta, amennyi csak a bélünkbe fér.

Mondhatnák s mondják is: Apponyiban az izzó hazafi működik. Hogy az ő vallása a patriotizmus vallása s az ő sokatlátott szeme a nemzetiségi vesékbe néz. Igen, hát ezért kellett az új iskolai törvény? Ezért kellene a keserítően pimasz és hosszú rendeletek és utasítások? Hát nem szebben hangzanék ez; minden tanítóképző-intézet és minden iskola mától fogva állami és magyar? Szebben, magyarábban és rövidebben lehetett volna-e törvényt hozni?

De Kalksburg fia libabőrös rökönyödéssel s méltatlankodással utasította vissza ezt az istentelen gondolatot. Az Egyházra gondolt, az egyedül üdvözítőre. De mert Kalksburgban tanult s ismeri a magyar birkaságot, *egyházakról* beszél. Jóféle hájjal kenegeti mindenféle papok hasát. S ugyanabban az utasításban, ahol az „a”[*] betűtől a „zs”-ig nemzetiszínű minden, ő bátran mer prédikálni arról, hogy a haza se kutya, de a valláserkölc s az egyházak üdve pláne nem az. Hogy azután az oláh és tót iskolákban a nemzeti címeres zászló alatt fölosztják még a magyar mennybéli üdvösséget is s ellenséges, primitív, de erős kultúrák fáját szöktetik papkertészek és hóbortos iskolamesterek az ég felé, ez mellékes. Apponyi már olyan kipróbált hazafi, aki a hazával úgy kísérletezhet, mint egy most épült híddal.

De ki fogják függeszteni minden iskolában a legmázoltabb történeti képeket. És milyen képek lesznek ezek, oh *nép* iskola? Tiborcé is ott lesz közöttük, aki a Katona József zsenije révén van olyan történeti alak, mint Anonymusnak bármelyik alakja? Ott lesz-e Dózsa György, Esze Tamás, Martinovics és Táncsics? Vége ezek is csak hősei voltak talán a mi hősietlen, keserves ezer évünknek? De nem, nem. Szent Imre, Szent Gellért püspök, Pázmány Péter fognak lógni a falakon. S ha Apponyi becsületesebb volna csak

annál, amilyennek magát képzei, ott lógna mellettük Kollonics is. Szegény, derék, naiv Kollonics, be sokat tanulna, ha ma élne. Nem okvetlenül kell azzal kirukkolni, hogy Árpád országát koldussá és katolikussá kell tenni. Megteszi szépen ezt egy közoktatási utasítás is. Borzasztóul nemzeti, rikoltóan nemzeti színekben. De hathatósan hangsúlyozva azt, hogy az egyházakra bízatik szegény Magyarország sorsa. Oh Kollonicsnál is naivabb egyházak, kik nem sejtik, mit jelent ez a nagy egyház-tisztelet. Küldjenek hálás sürgönyt a zsínatok. Hamar, mert későbbben még megtörténhetik az a baj, hogy — látni fognak.

Úgy érezzük, hogy remegő pápista lelke Apponyinak Franciaországtól borzadt össze. Jövőbelátóan meg akarja védeni a klérust és a fekete mannát a pusztulástól. Hazát akar tereinteni a mindenünnen kivert Egyháznak. Teheti, mert piros-fehér-zöld a lobogója. Teheti, mert ez az ország már úgy elaludt, hogy lehet vele mindent tenni. Csak sejtjük például, hogy Baksay Sándor sírt a minap egy Bonifácus-jelű zsebkendőbe egy lapban a terjeszkedő, az élő szándékú klerikalizmuson. Nem megríkatóan jellemző az, hogy az egyetlen Bonifácus is lepelbe búvik? Nem ríkatóan megdöbbenő-e az, hogy a liberális magyar katolikusoknak egy tucat esztendővel ez előtt híres-szép táborából már a zászlórudat se látjuk?

És, jaj, be tudja ez a kedves, gonosz Apponyi, mit és mikor csínál. Mit mondjunk? Ma is szomorú magyarnak lenni és élni. De ahogyan a jövődő Magyarországot építik suttyomban, szépen, az ember halát ad az istennek, akiben talán nem is hisz, hogy ma él és nem holnap.

BN 1907. augusztus 3.

Ady Endre

177. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

István gróf koporsójánál

Mindent elért Nagykároly ura, István gróf, az ország első gavallérja. Íme, a gyászjelentés mondja: legjobb férj, legjobb atya, legjobb nagyatya, legjobb testvér. Hogy férjnek milyen volt, ez a zombolyai és janovai gróf Csekonics Margit magánügye. Hogy atyának milyen volt, erről már többet és nyilvánosabban hallottunk, de fátyolt reá. Feketét, finomat, úri fátyolt, amin keresztül az ember nem láthat. De a „legjobb testvér” címhez mégis csak

megidézzük gróf Károlyi Gábort. A „legjobb nagyatyja” címhez szóljon hozzá (már kedves és értelmes lehet) a Frank Boriska kontesz-leánykája. Ezek az urak, ezek a Károlyi Istvánok egyetlen dolgot megtanultak Deák Ferenctől. Hogy az újság, a hírlap ne hazudjon. De ne hazudjon, az istenfáját, a gyászjelentés se.

II.

Beszéljenek a számok

Húsz esztendeje sincs, hogy ezt a banális fölszólítást kikacagtatás veszedelme nélkül lehet már leírni Magyarországon. Kegyesek lettünk a statisztikát, a számokat tudomásul venni. Nos hát: az 1901–1905 évek alatt a következő irányokat vette a magyar középiskolai ifjúság életalapító hajlandósága. Hittanhallgató lett 12.5 százalék, jogász 23 százalék, hivatalnok 10 százalék, katona 8 százalék, bölcsész 11 százalék, orvos 9 százalék, mérnök 5 százalék, gépész és vegyész 3 százalék, erdész és gazdasz 7 százalék, kereskedelmi 3.5 százalék, ipari 0.5 százalék, bányász 0.5 százalék, művész 1 százalék, egyéb vagy később változtatott pályát 6.5 százalék.

Tehát butító és az élettől másokat is visszatartó papok lesznek az ifjainkból. Paragrafusos jogászok, gyümölcstelen bürokraták és katonák. De nem lesznek mérnökök, gépészek, iparosok. Szóval olyanok, akiknek a segítségével még talán meg lehetne ezt az országot csinálni.

III.

Budapest népe önérzeteskedik

Budapest népe önérzeteskedik, csak túlzás és baj ne legyen belőle. Ahogyan mostanában például a ház-uzsorásokkal elbánik, ez már beszéd. Ez már a nagyvárosi tömegnek, a kultúra derékhadának, dolgozó lelkiismerete. Azt szokták mondani a vidéken, hogy ez az ország Budapest érdekében él és kínlódik. Budapest pedig elmondhatja, hogy ez az ország azt hiszi, nem lehet mást nyúzni, csak őt. Ez a szembeállítás sohse volt igazságos, ma sem az. De az tény, hogy drágán fizet az ember azért az isteni tudatért, hogy ő — fővárosi. Helyes, ha ennek az összevissza, nagyon ötletszerű nagyvárosnak lelkiismerete s önérzete kezd lenni. Szeretnők,

ha nem csak gyomor-ügyekben volna ilyen gerinces és öklös Budapest. Mert ne felejtse el senki ebben a szomorú városban, hogy alapjában minden a gyomor rizikójára játszik. Az is, ha itt álhazafiasságból szélhámos szószátyárokat tartunk ki. Az is, ha gyáva-ságból mindenféle kormányval barátságba[!] vagyunk. A háziurak mellett ne felejtse el Budapest, hogy a haza-urakon, a nagyszájú senkiken, a kormányzó iparlovagokon is lehet, sőt kell, egyet-kettőt ütni.

BN 1907. augusztus 3.

Lellei

178. MIÉRT VEREKEDNEK A VIDÉKI ÚJSÁGÍRÓK?

Vidéki újságírók párbajáról mostanában ismét sokszor olvassunk, sőt írunk Budapesten. Olvassunk, sőt írunk az ilyen párbajról, de alattomban nem tartjuk eseménynek. Ha jutna, kerülne időnk reá, még talán tudományosan is magyaráznók. (A napfoltokkal, esetleg avval az üstökössel, mely most állítólag alkalmazatlankodik a Napnak. Ezt tennők, ha véletlenül Flammarion ugyanez időben az olvasmányunk. Ha viszont nemzeti szociológusok vagyunk, kisüthetnők, hogy nyugtalan a vidék.) A korrespondenciát a vidék és Budapest között mindenképpen ők, a vidéki újságírók, eszközlik úgyis leggyakrabban. Ha tehát a vidéki újságíró bármi okból búsul vagy verekszik, tudatosság nélkül a vidék hangulatáról ad beszámolót.

Az egész kérdés pedig, mint millió nagy kérdése a kis magyar társadalomnak, áll előttünk ostobán, értelmetlenül, elintézetlenül, magyarázat híján. Megoldani úgyse tudjuk, de miért ne hordjunk köréje két-három gondolatot? Magyarországon (ezt Ignotus mondta egyszer nekünk s kár, hogy nem ír róla ez a nagy ember) még közepes intellektusoknak is olyan iszonyú problémákkal kell viaskodniuk, amilyenekhez, ha az ember egy nagy nációba születik bele, csak egy Taine-nek, egy Brandes-nek, valaki ilyesnek van nyilatkozó jussa. Ilyen a mi helyzetünk, ilyen komplikált az egész Kárpátok alatt és körül elhelyezett Magyarország. Az ember megérti, hogy Magyarország vezető emberei között ezer év óta nem volt négy-öt gondolkozni tudó. Sőt megérti azt is, hogy miért utálják itt a gondolkozást, mert itt a gondolkozás sokkal nehezebb tudomány, mint másutt.

A vidéki újságíró (sokszor sejtelve sincs róla szegénynek) ennek a fatális geográfiai, nemzeti és szociális beállításnak a mártírja, még talán olyankor is, amikor szeretett kartársával egy kis

segédszínész nő vagy egy kis állítólagos (talán valódi) panama miatt pofozkodik össze

De az már egyenesen megható például, ha Turócszentmártonban vagy Újvidéken azért kell összeapríttatnia magát az újságírónak, mert Szent Istvánnak az volt a véleménye, hogy az egy nyelvű nemzet erőtlen. Nekünk, a nem sovínisztáknak is, legsiralmasabb problémánk a nemzetiségi kérdés. Olyan sokoldalú, sokigazságú és sokbáratú, hogy az ember írni se mer őszintén róla. Ellenben a vidéki újságíró bátrabb, mint mi vagyunk. Akkor is, ha tót, ha sváb pángermán, ha szerb (az oláh legkevesebbszer lovagiaskodik). S akkor leginkább, ha magyar s úgy képzei, hogy ami hibát Szent István óta kedves államférfiaink elkövettek, azt neki kell reparálnia.

Még ha stréberkedésből teszi is, benuünket mindig megható, ha a vidéki újságíró, a magyar újságíró, azért párbajozik, mert ebben az országban nemzetiségek is grasszálnak. Akkor is, ha a vidéki újságíró úgy érzi, hogy a darabontnak, a hazaárulónak ki kell taposnia a belét. Akkori is, ha úgy gondolja, hogy a Fő utca kövezésénél történt visszaélések vannak olyan fontos dolgok, mint a hágai konferencia aktái és érdemes ennek (a Fő utca kövezésének) igazságaért esetleg meg is halni.

Akárhogyan (ennek az irkafirkának ez az első célja) olvassuk több érdeklődéssel és meghatottsággal a vidéki újságírók párbajáról szóló híreket. Vegyük végre tudomásul, hogy ebben az ádámcsutkától lábbütyökig romlott országban ő közöttük kell keresnünk a vitézség, a naivság, a jóhiszeműség, a hit és cél lovagjait. A párbajellenes ligáért is hamarabb lelkesedtek ők, mint itt Budapest. És ne kacagjunk, de sírjunk rajta, hogy többet párbajoznak ma is még, mint mi valaha és ma.

BN 1907. augusztus 4.

A. E.

179. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Mór és Jakab

Ezek az idők nevezetes idők most Magyarországon. A vagyvagnak, a nagy vajúdnak a kora. De egyelőre még csak jel és készület minden. Egy bizonyos csak, hogy új Magyarország jön. E komoly időkből se felejtjük ki azért a jókedvet. Mi nagy jókedvvel olvastuk, hogy az ország klerikálisait Mór városába verbuvál-

ják. Mór városa az a Pécs, ahol a szabadgondolkozók tartották kongresszusokat. Mór pedig püspök vala Pécsett s Mórt boldoggá avatta Róma. A mi klerikálisaink tehát most Mór nevében szervezkednek. Ez azért kedves, mert tudvalevőleg nálunk minden újíto, minden radikális — Jakab. Tessék vitázni arról, hogy melyik a szebb név. De nekünk iszonyúan tetszik, hogy szembekerült a két név. Ne hagyj magad Jakab, mert Mór már boldog. De neked, óh Jakab, még ezután kell tenned valamit a boldogságodért.

II.

A Város ellen

Magyarország önálló városainak polgármesterei kongresszusra gyűlnek. Ha igazán együttéreznek városaikkal, nagyon keserű hangulatban. Sohse kényeztették el ebben az országban a városokat. De ilyen rosszindulat se tombolt még a városok ellen. Mélyebben járunk s helyesebben írjuk, ha így írjuk: *a Város ellen*. Amikor ez az ország mai parlamentjét összeállította, ez bizonyos volt. Ez a parlament és kormánya a vármegyei rakoncátlanság eredménye. S leghőbb álma is, hogy középkorban hatalmasítsa újra a vármegyét. Mert a Város a láz, a nyugtalanság, a munka és a fejlődés. Egyszóval a Város: a kultúra. Egy vigasztalása lehet a Városnak: alapszámban nem ő ellene dolgozik ez a mai hivatalos, nagy ellen-szenv. A kultúra ellen dolgozik.

III.

Pius pápa és a kolostorok

Írják a lapok, hogy Pius pápát nagyon bántják a szaporodó kolostor-botrányok. Ilyenformán kilátásunk van arra, hogy ezután kevesebb kolostorbotrányról olvashatunk. Mert ezután nagyobb lesz a titoktartás. E hírrel kapcsolatban, talán egy kissé szeszélyesen, írunk ide valamit. A Milánóban kiszellőztetett apaca-gyermekotthonról van szó. A lapok azt írják, hogy a kolostor orgiáira elegáns fogatokon és automobilon járta egyházfejedelmek, teketé arisztokraták, vallásos bankárok és pápai grófok. Viszont ugyane lapok szerint a gyermekek moslékon éltek, piszkos rongyokban koldultak, ugyanazok a gyermekek, akiknek a kedvéért az első vendégek jöttek. A lapok bűnösök a hihetlenségek feltalálásáért? Avagy a kolostorokban a hihetlenségek is megtörténnek?

BN 1907. augusztus 6.

Lellei

— *Avagy: hova lettek a tavalyi nők és a tavalyi férfiak?* —

Az asszonykultusz ebben az új, a mai Európában csúnyult el. Mindig megvolt, mindig szép volt, mindig sokat jelentett. De Caux Miminek szép síremléket akarnak most állítani. Megérdemli, mert olyan vászoncseléd volt, aki férfikortársainál különb férfiakat érdemelt. Magunkról, legújabb sütetű férfiaktól, ne is beszéljünk. Mi talán még Fedák Sárihoz sem vagyunk méltók, sőt Kornai Bertához sem.

Néha az embernek itt Budapesten gonosz rossz kedve van. Röviden: az ember igazságtalan bizonyos nőkhöz, akik itt tetszeni akarnak. Lakol érte az első meghatott és belátásos percben. Sok mindenféleképpen nem jó ám lenni Magyarországon. De az ember inkább legyen itt még magyar költő is, mint magyar primadonna.

Déryné ifiasszonytól egészen Pálmai Ilkáig más világ volt itt. Szegény De Caux Mimi is ez abnormális szép időkben élt. Azokban az időkben, amelyekben tetszeni elég volt a penetráns nőiesség is. Nem kellett kirakatba tenni mindent s a portékát (ne tessék rosszat gondolni) ingyen, lelkes, önkéntes kikiáltók kiáltották ki. Édes szomorúsággal nézzük például egy Pálmai-este közönségét. Az utolsó magyar bölények, a ma már csúzos, a finomkodásból kijött, de még mindig gáláns férfiak vonulnak föl. Tíz év múlva még negyvennyolcas honvéd is több akad, mint ilyenek. Keservesen kérdezzük, hova lesznek a nőstényügyek megszépítői? A gáláns magyar urak, az asszony gyakorlati poétái? Ez a fölsóhajtás abszolúte nem rokon a régi magyar idők visszasíratóiéval. Például Franciaországból ezek a példányok nem vesztek ki. S a komoly újság, a Temps, egy színpadi vagy orfeumi szépség balesetéről kész két hasábon írni. Párizs legalábbis Athén szeretne lenni a nőkultuszban. Ha ez nem is sikerül neki, de Párizsban még van illata, hangulata az asszonykedvelésnek.

Azonban Párizsban még Polaire és Colette Willy is ízléssel dolgoznak. Sőt a music-hallok jobb női is. Szívünk megesik a mi szegény és sokszor már elég híres nőinken. Micsoda közönséges önreklámra szorulnak ezek szegények. Temetési éneknél szomorúbb nótá az a kuplé, melyet valami bódéban Kornai Berta az ő szobaleányáról és — panamájáról énekel. Holott, amire énekl, a tüzes nigger-nótáért iszonyú kár.

Hajh, hajh, ez a Sári mégiscsak a kor leánya. Igazán tulipán-primadonna ő. Ékeesebben mondja el, mint száz kötet, hogy mi történt itt. A primadonnáival se történt más, mint a fórumemberek-

kel. Hajdanában voltak itt Horváth Mihályok, Deák Ferencek, Kemény Zsigmondok, Eötvös Józsefek. Most tessék megnézni a képviselők almanachját. Hajdanában voltak itt férfiak, egyébként talán szimplexek, akik a Pálmai Szép Helénájától gazdagabb szí-
vűek lettek egy közepes lírai költőnél. Ma vannak szmokingos, vén (fiatalon is vén) malacok. Hogy tapsolnak ezek Fedák — Bertának és Kornai Sárinak. Ez az úgynevezett intelligens publikum Budapesten.

De Caux Miminek, nemcsak ennek az egynek, állítsunk bizony díszes síremlékeket.

BN 1907. augusztus 7.

A. E.

181. A TÖRTÉNELMI PELLAGRA

Boldog Máramaros, ahol az emberek még ölni is tudnának, ha haragba jönnek. Vaskóh vidékén és fölöttébb sok táján Magyarországnak az emberek már haragudni sem tudnak. Egyszerűen gyönyörű az a hír, amely Máramarosból érkezik. Kaszát fogott a paraszt, mert megint eltagosítottak tőle valami százhusz holdnyi földet. S a Kőhátról úgy görögtek lefelé a földelmérő urak, mint télen a lavina. Bravó, hurrá, Máramaros, talán egyetlen forradalmi szöglete Magyarországnak.

Bezzeg Vaskóh vidékén nem fog már kaszát a paraszt. Részben mert gyonge a karja, részben mert elzalogosította a kaszát. Tejfel-mézfel folyó és bővelkedő Biharban például ez a helyzet. Éhező falvak rongyos parasztjai összeverődnek. Gyöngült inakkal, egy-két napot gyalognak, míg Nagyváradra érnek: Gróf Eszterházy (lát még a herceg) ha nekidurálja magát, Budapestre hajtat a négyesével ezalatt. S mennek a bűdös, kiéhezett parasztok domnu főispán Glatzhoz. S kéri alázatosan azt a kenyeret, melyet a nagybirtok ezer év óta, de állhatatosan rabol el tőlük.

Magunk részéről mindig megértés járt ki azoknak, akik Magyarországon történelmi alapon állnak. Valóban, a történelem nélkül nem lehetne megérteni ennek az országnak a dolgait. Szegény Acsádi, ő öreg korára kezdte pedzeni az ügyet s bele is halt. De őszintén sajnáljuk őt s még a Márkiakat is, hogy a történelmi fundamentumot lazították. Mert a vaskóhi parasztok éhínségét is csak a történelem fejtheti meg. A bihari gyomrok korgása nem egyéni korgás, de históriai. A vaskóhi parasztokat megvigasztalhatná, ha értenék, hogy ők tulajdonképpen históriailag éheznek. Minket komolyan elragad az a valóság, hogy kilencszáz év előtt is úgy volt

itt minden, mint ma van. Legföljebb (no, ez kicsi differencia) a jobbágyra jó volt akkortól kezdve egészen negyvennyolcig vigyázni. Mert a jobbágy e szép időkben, ha jó jobbágy volt, majdnem annyit ért, mint egy ökör. Tehát, ha ötszáz jobbágyból százat vagy kétszázat elvitt az éhtífusz a váradi püspök országában, a megmaradtakat (direkt) siettek málé-kenyérrel jóllakatni. Ma már nincs meg ez a szép rend és úri humanizmus. Ma a latifundium kissé duhós a parasztra, mert a Németországból rendelt gazdasági gépeket drágán kell fizetnie. Aratott, gyűjtött, forgatott, kaszált, kapált a paraszt, ha a hajdu rákiáltott. Ma még napszámot is kér a gazember, a disznó. Szerencse, hogy ez a napszám jóval kisebb, mint amennyit borralalónak szoktunk adni (méltóztatnak tudni, méltóságos urak) a Moulin Rouge-ban.

A máramarosi, mondjuk szarvaszói oláh kaszát ragad. Mi ezt is meg tudjuk magyarázni. Dózsa György óta igazi, magyar parasztlázadás nem volt. Lett volna egynehány, de (nagyon okosan), urak álltak az élére. Így lett Esze Tamás buzgósgából Károlyi Sándor által majtényi fegyverletétel. S a szabadságharc idején is például Vasvári Pál olyan csapatot vezetett, amely szívesebben ment volna neki a nagyváradi püspöki aulának, mint a piskii hídnak. Azért, légy nyugodt, hazám, a nagyváradi püspök olyan személyesen hazafi, mint amilyen személyesen érkezett vissza a minap csúzos fejedelmünktől, Herkulesfürdőről, Szerényi államtitkár.

Édes eset, hogy hogyan találják föl a lapok a bihari tömegpellagrát. Az senkinek és egyetlen újságnak se fáj, hogy a váradi két püspöknek kissé sok a földje. A kanonokok szintén nem föld nélküli Jánosok ott, de erről sem olvasunk. Azután van ott némely Zichy-birtok is és hasonló. (Mi lesz avval a millióval, amit néhai Jenő nemzetének ellentállására adományozott?)

Nemcsak Vaskóh vidékén, de az egész országban így áll a bál. A paraszt, a történelmi pária, juthat ama földekhez, amelyeket a latifundium vagy azért enged át, mert ő jó vagy azért, mert a földek már a gepidák korában sem termeltek vagy azért, hogy legyen hova levezetni az árvizet az ezer holdakról. A máramarosi oláh még tud lázadni, mert emlékszik Hórára és Kloskára. De a belső magyarországi magyar és oláh — koldul. Ha ki nem vándorol Amerikába, amit ma már könnyebb szívvel cselekszik meg, mint Eötvös József a maga külföldi útját, melyről Ifrai költeményt írt. „S ha visszatérek, boldogulva, hon, hadd lássam népemet virányidon.”

Szóval ebben az országban Weltner Jakabék csinálunk minden bajt. Apró incidensek, szó sincs róla, előfordulnak. De ahogy

mi nemzeti demokrata kormányunkat ismerjük, Máramarosban sem lesz az embereknek sokáig joguk és kedvük a kaszához. Úgy nézzük a kórt, hogy Máramarosban nincs elég hitbizomány és latifundium. Tessék ott több latifundiumot csinálni, mint ma van. Egyetlen gyógyszer, hogy ebben az országban rend legyen. Rend, állami kivándorlás, pellagra és Ázsia. S egyébként se nép, se kasza, se jó mód, se forradalom, se kultúra.

BN 1907. augusztus 8.

Ady Endre

182. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Morris Rosenfeld él

Úgy látszik, hogy Morris Rosenfeld él. Kitelik tőle, amilyen élehetetlennek ismerjük. Slemil, Slemil, hitvány zsidó, meg költő. Micsoda kárt okozott ez az ember a kiadóknak. Még Wolfnerék is adtak volna ki tőle kötetet. Erre, amikor már annyi érző cikkíró elbúcsúztatta (egy cikk ára Vlagyivosztoktól New-Yorkig 5 és 100 korona között variál), él. Él, tehát ismét nem lesz neki becsülete. Csak az az egy szerencséje marad meg, hogy vak. Személyesen nem fog olvasni és látni senkit.

II.

A magyar Varazze

Schlauch, Bubics, Ivánkovics, Császka, Pázmány... Pardon, Magyarországon nem szabad a papokat bántani, Olaszország azonban már majdnem léghuzamosan szellőzteti a kolostorait. Nálunk ez nem divat, nem úri dolog, nem sikk. Éppen hogy a főpásztorokról néha valamit megtudunk. De nem igaz az, hogy fejétől bűdösödik a hal. A mi szerzetesrendeinkben roppantul szűzi élet folyik. E sorok szerény írója nem is famózus szerzetes-tanárok iskolájában élte és tanulta le zsenge ifjúságát. Ha valaki, mint diszkrét magánszemély érdeklődik, szolgálhat tud néhány pikáns ügyet. Megfújni azonban sohase fogja, mert már ült tömlőben a papok miatt.

A Barkász-fiú

Irhattuk volna esetleg: a *Losonczy-fiú*. Az a Losonczy, ki szintén mostanában mint piomániákus a bolondokházába került. A Barkász, mint annyi Barkász és Losonczy, rossz fát tett a tűzre. Váltót is hamisított, lecsukták, rendben van. A történelmi magyar középosztály. Az az osztály, mely a maga analfabéta angolságával fölvette a dzsentri nevet. És produkál legjobb esetben képviselőket, Barkászokat és Losonczyakat. Tehát halljuk meg a kor esdő szavát. Mentsük meg a történelmi középosztályt. Mentsük meg a történelmi középosztályt.

BN 1907. augusztus 8.

Lellei

183. AZ ELROMLOTT HÍD

— *Ne szeressenek bennünkél olyan nagyon a papok* —

Szép Tirolban van egy jó közmondás az elromlott hídról. Majd ha egy püspök lova kitöri benne a lábát, megcsináltatják. A hidat tudniillik, mert egy püspök már renoválhatatlan. Mi lesz a házasság című hiddal a nemi élet című folyón? Attól félünk, hogy X Piusnál nem kisebb püspök lova sántul bele. Nagyon nem szerencsés ember ez a mai pápa. Világos, hogy ő maga sohse volt szerelmes természetű. Ragyogott légyen bár a legszebb Hold a lagunákra. Nyugodtan alhatott a kulcsárnő az egész nőszemélyzettel együtt a pátriárkai palotában. S éppen X. Piusnak kell ordítania a fájdalomtól, mert a papjai szerelmesek. Szerelmesek pedig fűbe-fába, összevissza. Óh, Boccaccio, te nem is sejtetted ezeket a titkokat. S bár a házasság szentség, a papok mégsem házasodnak. Pius pápa inkább elhalasztja a jubileumát. Inkább üzleti csapást mér Rómára. Inkább dűlbe hozza Szent Antalt s lefúj egy-két zarándoklást. Inkább hozzányúl zsugori kezével a Péter-fillérekhez. Inkább sír, de a bajra orvosságot nem rendel. S engedi, hogy az Avanti, az olasz Népszava, lelkesedjék a házasságért. Nekik fájjon, a szent tulajdon és még szentebb házasság ellenségeinek, a szocialistákuak, hogy a papok nem házasodnak. Pius pápa nem meri, nem tudja megrenováltatni a hidat. Pusztuljanak a három éves fiúcskák is a papok szerelmi haragjától. Pusztuljanak a három éves fiúcskák is a papok szerelmi haragjától. Pusztuljanak a három éves fiúcskák is a papok szerelmi haragjától.

tuljon minden, de az Egyház nem enged. Méltatlankodik, lármázik, zokog, füllent.

És akármilyen forró a kása és akármilyen banális a tanács: nincs más panacea, meg kell házasítani a papokat. Tessék, tessék főtisztelendő urak szabályozni az árt. Manapság még minden erkölcsös pataknak a házasságba illik beömleni. S reméljük, hogy a püspökök sem fognak Hajnóczyakat nőül venni, ha házasságukhoz a köztörvényeknek is lesz beleszólásuk. Nem lehet ezt a csúnya, ezt a botrányos problémát másképpen megoldani.

Azt már tudjuk, hogy márói-holnapra az Egyházzal nem bánhatunk el. Nem azért, mert Szent Péterre, mint petroszra és sziklára építették. De mert minden sziklánál sziklább sziklára épült: az emberi ostobaságra.

Ellenben, kedves szent emberek, nővéreinket, rokonainkat, gyermekeinket, unokáinkat, fivéreinket, ökreinket, szamarainkat és egyéb háziállatainkat ne tessék meggyalázní. Ezt nekünk nem pótolja nyolcvan pápai bulla sem. Ha papok önök, tessék megházasodni. Ha apácák, tessék férjhez menni. És ha ezt nem is teszik vagy pláne gazdasági érvekkel jönnek ellenünk s a házasság ellen, legalább is tessék magukat moderálni. Azt csak nem hitetik el önök velünk, hogy Krisztus azért csinálta a szeretet vallását, hogy önök bennünket agyonszeressenek.

BN 1907. augusztus 10.

A. E.

184. DÁNIEL ÉS PÁRIZS

(Párizsi levél)

Ez is elmúlt: az Eiffel-toronyból néztük és bámultuk Dánielt. Dániel egy barátságos üstökös volt, negyedik égi csoda ez évben. Olyan fényes volt, hogy majdnem szabad szemmel láthattuk. Egy darabig azt hittük, hogy lejön a Földre. Párizs külvárosaiiban még a percét is tudták e látogatásnak. Végül is kiderült, hogy Dániel hüszkébb akármelyik európai államfőnél. Egyszerűen nem kíváncsi Párizsra s elvágtatott a Nap felé.

Nincs ezért semmi baj. Párizs hamar megvigasztalódik. Dániel néhány viccel és szójátékkal lakol azért, mert Párizs figyelmét magára vonta s mert a mi naprendszerünkbe mert tévedni. A Bati-
gnolles-ban pedig beletörődnek, hogy nem lesz vége a világnak. Sebj, hát ezentúl se lesz vége a világnak.

Dániel diszkrét látogatásának mégis van némi eredménye. Tudvalevő, hogy a francia Dél föllázadt nemrégiben a bor miatt. A bor miatt, melyből sokat termel s melyet eladni nem tud. Mert a nyíri vinkó nektár ahhoz a borhoz képest, mit a francia Dél termel. Nos, Franciaországban van egy régi paraszt hit. Olyan évben, amelyben üstökös jár, nagyszerű bor terem. S a francia borkereskedők már elővételeket csinálnak. Clemenceau pedig hálát ad az égnek, hogy üstököst küldött. Elkél az idei bortermés és nem lesz forradalom.

Egyébként s ez idő szerint Dániel volt az egyetlen illusztris vendége Párizsnak. Roppantul nehéz, levegőtlen forró ez a nyár. Még az idegenek sem első osztályúak. Azok a bizonyos nyári idegenek, akik Ostende és egyéb helyek révén Párizsba is bekukkantanak. Az emberek hullanak az utcákon, mint a legyek. S Flammarión, aki kezd már az üstökösökön s a spirítizmuson kívül semmihez sem érteni, meg se próbálja jósolni, hogy mikor válik hűvösebbre az idő.

Se színház, se orfeum, se semmi. Csak buzgóság, melegítés, erőlködés. Az újságokon is csak a legritkább esetekben könyörül meg egy-egy gyorsvonal, hogy belepotyogjon a Loire-ba vagy a Szajnába.

Dániel volt az egyetlen, aki egy kis szenzációt adott. Az újságok, amelyek odahaza Magyarországon bizonyosan hasábokat írtak a koalíció kihűlt csillagáról, Dánielről tudomást se vettek. De Párizsban nemcsak rőfös riportokat, hanem tárcákat, verseket írtak Dánielről.

Anélkül, hogy Budapestet bántani akarnám, én ezt imádom Párizsban. Ezt az üstökös-kultuszt, ezt az égitest-keresést. Pihenhet babérjain Clemenceau, fiatalodhat Sarah Bernhardt s remekműveket írhat a Willy felesége. Párizsnak újabb kell, mindig újabb. Párizsnak üstökös kell, rejtelmes és titokzatos üstökös. És Dánielt többre becsüli Párizs, még ha teleszkóppal is kell néznie, mint a spanyol vagy görög királyt.

Párizs, augusztus 6.

BN 1907. augusztus 10.

Brown

I.

Zola és a harangok

Jön a hír, hogy Zolának egy francia város templom-harangokból öntet szobrot. Nagyon elsőhajtaná magát a nagy ember, ha sírjában értesülhetne erről. Ő nem haragudott a harangokra és voltképpen rossz ember is az, aki a harangokra haragszik. Alig volt szebb kitalálása az emberi ellágyulásnak, mint a harang. Ne nézzük, hogy kihez beszél a harang, hiszen az a szép és az a fő, hogy beszél. Zola nem haragudott a harangokra s ez teszi még szomorúbbá a dolgot. Még a szobrát is abból öntik a nagy embernek, amit átonnés nélkül szeretett. S azt szeretik benne, amire ő legkevésbé volt büszke. Az ember utálja az Egyházat, a papokat, a sötétséget. De végre mégse azért él, hogy ideje legyen ezeket utálni.

II.

Csulalongkorn eljön Budapestre

Úgy látszik, hogy Sziám legfőbbsebb királya mégis el fog jönni Budapestre, nem azért persze, hogy egy fejedelmi látogatás erejével támogassa azt az állami létezést, amelyet Supilo olyan átalakodottan tagad. De eljön, mert sem Berlin, sem Párizs, sem München, sem Bécs, sem Génua nem tudja azt nyújtani egy kelet[i] fejedelemnek, amit Budapest. „Magyar nőnek születni nagy és szép gondolat.”

III.

A pokolgépes Kolozsvár

Kolozsvárott a hét minden napján lelepleznek egy bombát. A bomba, a pokolgép, sohase sül el. De az országos sajtó bő értesülést nyer minden egyes esetről. S éppen Kolozsvárnak kell rettegnie a legmodernebb gyilkolástól. Kincses és megrendítően történelmi Kolozsvárnak. Az összes pokolgépeket Kolozsvárra viszi a posta. Gyöngye ésszel azt lehetne himni, hogy Kolozsvárott meg tudtak gyűlemleni a modern társadalmi kihágások. Szóval, az anarchisták-

nak nagyon megfeküdte a gyomrát Kolozsvár. Holott Debrecenen kívül még nincs magyar város, mely ártatlanabb. Kolozsvár sohase fog bajt csinálni. S az anarchistáknak, kik Kolozsvárott robbantani akarnak, azt üzenjük, hogy tökfilkók. Kitarzott leányok és városok ellen a legritkább esetben szabad pokolgéppel fölvonulni.

BN 1907. augusztus 11.

Lellei

186. NAGY ÚR A FŐSZOLGABÍRÓ

— *De a pincérek sem kicsi urak* —

Az öreg Tátrának, mely látta már Singer-Wolfner-Farkas Pált egy automobil várfokáról ezernyi néptömeg ellen küzdeni, megint szenzációja van. Ez az új szenzáció már eposzibb a Paulay Erzsi megmentésénél s ha szabad megkockáztatnunk a patinás szót: históriai.

Ki nem tudja Magyarországon, micsoda úr egy főszolgabíró? S ki nem tudja Magyarországon, minő gavallér-tűzpróba után küld ki valakit a nemes vármegye fürdőbiztosnak egy Balatonfüredre, egy Tátrafüredre? A fürdőbiztos már a magyar úri galantéria netovábbja. Parancsoló föllépésű, de olvadozó lovag a nőkkel szemben. Angolos a ruhája s ha megszorítják, talán franciául is beszél. Még talán regényeket is olvasott valaha az édesanyja divatlapjából. Szóval a fürdőbiztos egy főszolgabírónak s egy Mária Terézia korabeli bécsi gárdistának legszerencsésebb összetétele.

Mezőssy László szintén úr, szintén főszolgabíró és szintén fürdőbiztos Ó-Tátrafüreden. Ezenkívül legszemélyesebb testvéröccse Mezőssy Bélának, akit őt újságcikk s másfél broszúra elolvasása tett kiemelkedő magyar politikussá, hogy azután egy hazafias Petur-geisztus s egy jól irányzott vezércikk-löveg államtitkári szék birtokába juttasson.

Mezőssy László főszolgabíró és fürdőbiztos úr egy társaságban élvezi a Tátrát és a magyar uraknak kijáró tiszteletadást államtitkár bátyjával és ennek miniszterével, Darányi Nácival, legalázatosabb, öreg szolgájával a grófoknak és püspököknek. Nem lehetetlen, hogy éppen azt vizsgálják, milyen új földdarabokat kellene a haza nevében megvásárolni jó kis állami kincsekkel valmelyik ruinalódní indult úri komától.

Mezőssy László gyakran átrándult szórakozni Új-Tátrafüredre. S itt a lelegegásabb vendéglőbeu persze külön-asztalt parancsolt

magának, mint ahogy az úrhoz illik. Mivel azonban szeszélyesen rándult át s az asztal gyakorta volt ok és fürdőbiztos nélkül lefoglalva, a vendéglős komoly károkat szenvedett. A helyek kapósak voltak s külföldieknek, zsidóknak, latájnereknek s egyéb destruktív elemeknek nem esett jól, hogy ők egy talpnyi helyet nem kapnak ott, ahol egy meg se jelenő főszolgabírónak egész asztal jut. Egy pincér tehát megbízásból legközelebbi megjelenésekor udvarias hangon figyelmeztette, hogy csak az esetben tarthatnak fönt számára asztalt, ha rendesen eljön a vendéglőbe.

Éktelen, úri haragra gyűlt a fürdőbiztos-főszolgabíró. S úgy leszidta a pincért, ahogyan azt még nemrég is egy magyar főszolgabíró megcselekedhette. Igen ám, de a pincér (átkozott új idők és erkölcsök) szervezett munkás. Sérelmét azonnal jelentette az étterem bizalmi férfiának. S az olyan ember határozottságával, kinek a hatalmat szervezett munkás emberek ezrei adják, kiadta az utasítást.

— Az az egyén terítéket, kiszolgálást, bort, vizet nem kap, amíg bocsánatot nem kér, mint egy kiskutya.

Hiába volt minden, mert a vendéglős se segíthetett. A pincérek kijelentették, hogy valamennyien távoznak, ha gyorsan elégtétel nem jön. Ismét méltatlankodás a fürdőbiztos részéről, persze ismét hiába minden. Szaladhatott a bátyjához, Darányihoz, ezek sem segíthettek. Sőt most Ó-Tátrafüred pincérei is értesültek s a bojkotthoz csatlakoztak. Szatócsboltból még sem táplálkozhat, még ma nem, egy gögös magyar úr. Náci bácsi vakarta a fülét.:

— Ismerem ezeket a frátereket, Laci öcsém. Nincs más mód: bocsánatot kell kérni.

És ez meg is történt, fogcsikorgatva, de formásan. Tanuk voltak: Fazekas pestmegyei alispán, ismert bojkott-tekintély s a fürdőorvos, mint pszichopatólógos nagyúri mániákusok körül. A pincérek lovagiasan megbocsátottak s Mezőssy László azóta terítéket kap. Végezzük már nem egészen friss, de igen jó refrénünkkel. Érnek még más meglepetéseket is ezek a már nagyon is vitézkedő urak.

BN 1907. augusztus 13.

Lellei

I.

Eppur si muove?

A csittvári krónika diákjai azt álmodták, hogy száz esztendő múlva nem lesz templom Magyarországon és sehol. Kórházakká, kultúrpalotákká, menhelyekké alakulnak a templomok. Szegény, néhai, nagy Jókaink olyan időkben írta e regényét, amikor Magyarország ez a hit minden Európa felé tekintő magyar ember hite volt. Akkor sokaknak fájt a büszke, drága, úri templom olyan falvakban, ahol emberek, testvéreink disznóól-lakásokban éheztek, kínlódtak s szereztek ezerféle nyavalyát. Ma ez nálunk kevés embernek fáj, a templomok sokasodnak, a szerzetek özönlnek. Az Alkotmány pedig még egyre zokog: kevés a templom. Lázadoznak az élettől meggyötörtek, dolgozik a papokkal párhuzamosan a kivándorlás, az alkoholizmus, szifilisz, éhínség és tuberkulózis. De ez mind nem baj, csak az baj, hogy kevés a templom. Ha több lesz a templom — és egyre több lesz — nem lesz semmi nyomorúság ez országban. Több dominikánust, több jezsuitát, több karmelitát, több lazaristát a magyarnak. Sőt alakítsuk át minden középületünket templommá. Szabadkán már kezdik: az új városház, félig, feszületes templom lesz. Szegény, néhai nagy Jókaink s hajh, valamikori csittvári krónikások, ez a szép Magyarország alaposan befütyült minden emberséges prófécia-nak.

II.

Giuseppe Gennari bűne

Gennari József nem írta be nevét sem a magyar, sem az olasz kultúra történelmébe. Ha ő például spiritiszta, nem árt vele a magyar géniusznak s a magyar nimbusznak. De Flammarion Kamill kétségtelenül nagy emberük a franciáknak és — spiritiszta. És az öreg Sardou megkaphatta a becsületrend nagykeresztjéhez a szalagot, holott múltjában spiritiszta foltok vannak. Jules Bois finom előkelő író, ma már nem spiritiszta, de akkor volt a legfinomabb és legelőkelőbb, mikor egy művészenber nagy szerelmével s erőnek erejével arról akart meggyőződni, hogy a spiritizmus a jövőendő emberiség megváltása lesz. Ezer, még nagyobb nevekhez fűzött példával élhetnénk. De csak az a célunk, hogy a Gennari József ügyében egy nagy igazságot kimutassunk. A spiritizmus nem bűn, nem gyalázó gyongeség. A spiritiszták csalják hitben egymást, jó-hiszeműen a legtöbbször, mint ahogyan e földi életben mindazok

kénytelenek egymást csalni, akiknek céljuk, akaratuk, vágyuk: hinni. S a legszkeptikusabb lények is vallják, hogy tele van a mi belső és külső életünk hatalmas, szép, megfektendő titkokkal. A világ egy nagy evangélium s minden egyes ember egy-egy vers benne. Majd egyszer ezt az evangéliumot meg fogják írni. De pénzbüzt s perverz csalást szagolni ott is, ahol nagyon valószínűen az örök boldogságkeresés egy primitív kultuszáról van szó — ez lelki szegénység és embertelenség.

III.

A vármegye bölcsessége

Nógrád vármegye már megoldotta a cigánykérdést: nagy körültekintéssel, roviden, urasan, elegáns módon. Nógrád vármegye a maga cigányait kitoloncoltatja a maga területéről. Eddig van és tovább nincs ez a bölcsesség. Hogy a cigánykérdés Magyarország európaiatlanságának egyik fájó eredménye, erről egy büszke vármegye nem szokott beszélni. Hogy egy teljes, igaz, nagy társadalmi kultúra mechanice megszűntet ilyen bajokat, mint a cigánybajok, erről semmi. De azért Nógrád vármegye mégis megoldotta a cigánykérdést. Mert most már egyszerűen mit kell tenni? Minden törvényhatóság kergesse ki területéről a cigányokat. Ha minden magyar törvényhatóság átkergeti a határon a cigányokat, akkor Magyarországon nincs cigány, mert Magyarországot a törvényhatóságok alkotják. Akkor legfőljebb Fiuméba szorulnak a cigányok, mert a corpus separatum solase teszi csak azért se azt, amit a többi magyar törvényhatóság cselekszik.

BN 1907. augusztus 14.

A. E.

188. MEZEI ÉS PASQUALI

— *Hogyan derül ki az ártatlanság?* —

Mezei István kiderült ártatlanságának miközben hangosan tapsolunk, olvassuk a Gerolamo Pasquali mulatságos esetét. E szép nevű olasszal semmi afféle nem történt, mint Mezei Istvánnal, s ha börtönben ült, jó helyen ült. Valami negyven vétség és bűn listáját olvasta fejére a büntető igazság. Azaz a kényes és kényelmes társadalom veszedelmesnek találta Pasquali urat és elzáratta.

De mit tesz Isten? Pasquali úr váratlanul örököl. Meghal Milánóban egy asszony, akinek nincs örököse. Ellenben van neki egy

félmilliónyi készpénze, egy gyönyörű villája, műgyűjteménye. E gazdag és megboldogult nőnek egyetlen öröklőképeségű rokona Pasquali. Unokaöccs, miként azt utólag és kutatva megállapítják.

Szegény Mezei István, neki bizony sokáig kellett várni. El kellett jönnie a nyárnak, amikor az újságok kénytelenek emberségebb dolgokkal is foglalkozni, mint a politika. Nem örökölt ugyan, de a fogságból kiszabadult s ebből nem szabad valami vidám tanulást kihozni.

Olaszországban melegebb a táj, szenvedélyesebb és boldogtalanabb az ember. Többet botlik, mint máshol, tehát többet ül börtönben is. Azonban, csodálatos eset, a bírák éppen olyanok, mint nálunk. Van szívrük, van bátorságuk, van paragrafusuk. A római jog gyalázatosabban eleven ott, mint bárhol.

De folytassuk a Pasquali úr esetét. Pasquali táviratot kap a börtönbe, hogy örökölt. Sokat örökölt, váratlanul örökölt, egy vagyont örökölt. Rögtön szabadságot ad neki a börtönigazgató. Nem kell sajtóakció, láрма, jogászkodás. Az a kicsi tény, hogy Pasquali egy milliócskát örökölt, fölpattantja a börtönajtót. Pár nap múlva hatezer líra érkezik a fegyházba. Pasquali küldte, hogy fegyenc-társai ürítsenek egy jó poharat az ő egészségére. A bankett nagy-szerűen sikerült. Az első tósztot a fegyházigazgató mondotta öfelségére, a legelső olasz emberre, a királyra. Azután a legnagyobb büntetésű fegyencszónokolt, s poharát természetesen Pasquali úrra ürítette.

Ez az egész kis írás banális, mint az élet. Gyöngébbek kedvéért ezennel még banálisabb lesz. Ült volna csak ártatlanul a börtönben Pasquali úr. Ült volna ártatlanul és koldus módon, mint Mezei István. Sőt hozzáírhatjuk, hogy Mezei István egészen véletlenségből szabadult ki. De örökölt volna legalábbis egy félmilliót a dísznő. Már akkor is szabad volna, ha valóban ő küldte volna a másvilágra ama bizonyos nőt.

BN 1907. augusztus 17.

Lellei

189. CHÉLARD ÚR LAPJA

*Vigyáznak Magyarországra — Ábrányi úr nagy munkában —
Külföldön kell ütni most már a darabontlokat*

Van Magyarországnak egy francia barátja: Raoul Chélard. Ismerős név: e barátunkról már írtunk egyet és mást. Madame Chélard, barátunk felesége, egyszer jellemezte a helyzetet. Könnyek között mesélte el egyik álmát nagy társaságban. Láttá az ura szob-

rát a szép Magyarországon. A Budapesti Hírlap palotája előtt állott a szobor. A szobor alján koszorúk, miket a hálás magyarok helyeztek le.

Ez az álom megmagyarázza, hogy Chélard úr minő fontosságot tulajdonít magának. Igaz, hogy ez az álom nem fog teljesedni. Egyszerűen azért, mert a Budapesti Hírlap palotája előtt Rákosi Jenő lovas szobra fog állani.

Miként megírtuk már egy ízben, Chélard úr lapot szerkeszt. A lapot röviden „La France à l'Étranger”-nek címezi. Megjelenik olyankor, amikor Ábrányi Kornél cikk-témákat és a magyar kormány pénzecskéket küld.

Legutóbbi száma e jeles lapnak például már egészen magyar számú. Közli az államvasutak hirdetését. Magyar fürdőhelyeknek csap reklámot, nyilván ingyen. Kikapnak a horvátok, nyilván ingyen. És mivel Ábrányi Kornélnak nincs szerencséje a francia lapoknál, ide helyezi el legszerencsésebb érveit.

A Temps például még azután sem volt hajlandó a magyar koalíciót szeretni, miután erre őt a Budapesti Hírlap vezércikkben szólította fel s miután Ábrányi Kornél rektifikációját kellő gúnnyal leadta.

Itt van azonban Chélard úr. O szívesen közli Ábrányi úrnak s fródiákjainak minden elmésségét. S ha már a m. kir. miniszterelnöki sajtóiroda a romlott külföldön jobb lapokban és jutányosan nem tud gőzerővel érvényesülni, Chélard úr lapjában viszont szokatlanul őszinte. Teheti, mert fizet érte s meg is teszi. A Temps-nek úgy odamondogat, hogy az egyszerűen impozáns. És Chélard úr lapjában még abból sem csinál titkot Wekerle Sándor sajtóirodája, hogy antiszemita. Ezt azonban a koalíciós zsidók intézzék el. Minekünk csak az az érdekes, hogy miután belföldön már nem lehet darabontverésből megélni, külföldön, mint az mániákusokhoz és rossz lelkiismeretű emberekhez illik, drága pénzen csináltatnak egy zugrevüt, hogy a darabontok mégis ütve legyenek, mivel a darabont csak ütve jó.

Szóval szabadon pihelhetsz szeretett hazám. Ha itt bent nem is vigyáznak reád, külföldön, a művelt külföldön direkt revüket tartanak ki a te érdekedben.

BN 1907. augusztus 17.

a.

I.

Kossuth őfelsége társasága

Akármilyen nagyfene úr is Kossuth Ferenc, megengedi, hogy Clemenceau urat se tartsuk kicsi úrnak. Igaz, hogy egy demokrata országnak a miniszterelnöke, de ez az ország mégis Franciaország. Nos, ez a Clemenceau is gyógyíttatja magát, ami alapjában nem nagy szégyen. Hízkelkedő újságírók beszámolnak a Clemenceau-k lépéseiről, sőt szuszogásairól is. Azonban ország-világ olvashatja, hogy Clemenceau minden szabad idejét Brandes Györggyel tölti. Brandes Györggyel, aki nem is francia, nem is politikus, de aki mégis valaki. Még annak dacára is, hogy Budapestre ugyan idecsalták, de nem hallgatták meg. És mit olvasunk Kossuth őfelsége társaságáról híújságíróinak jóvoltából? Mellette van Múza Gyula, aki jó tornász, vívó, atléta, de reméljük, hogy Brandes-szel mégse öhajtana egy kultúrárs versenypályán birokra kelni. Mellette van Pallay Sándor is, aki valószínűleg jobban ért a masszázshoz, mint Brandes, de az irodalomhoz, a gondolkodáshoz aligha. Satöbbi. Az ember vagy elszomorodik vagy fol kacag, ha ilyen ellentétben lát ilyen két nagy urat, mint Kossuth és Clemenceau.

II.

A dal, a dal, a dal

Mi zengi túl a bérceket uraim és hölgyeim? A dal, a dal, a dal, mint méltóztatnak tudni. Volna-e a dalnak valami köze a kultúrához? Habozás nélkül volna, ha szeretett honi dalárdáink nem egzisztálnának. De szeretett honi dalárdáink egzisztálnak s ez évben Egerben, e híres érseki városban dalárkodnak. Miket képesek az emberek, e dalárok, inni, enni és eldalolni, hihetetlen. S végül tönkre teszik a magyar és egyéb dalok becsületét és hazamennek. Ők elvégezték azt, amihez tehetségük van. Mi azonban törrel szívünkben kérdezzük: hát ilyen Magyarországon egy kulturális ünnep? És szabad-e dalolni, ha az ember rosszul és rosszakat dalol?

III.

Vilma gyermeket vár

Szegény hollandus királynő, oly szomorú az ő esete, hogy csak verset volna szabad róla írni. Nem elég, hogy él, de egy egész ország követelve néz reá. Szinte már az utcagyerekek is kiabálják felé:

— Vilma, Vilma, szülj egy trónörököst.

És most, ha jól sejtjük, ötödször bocsátják világgá a hírt. A felséges asszony családi örömök előtt áll. Amilyen szerencséje van szegénynek, megint baj lesz. Nem lesz trónörökös, sőt örökösne se. És szegény Vilma királynőnek, akinek, mint anyaságra hiába törekvő anyának, önmagának, elég bánat ez, sírni fog kelleni nemzete nevében is.

BN 1907. augusztus 18.

A. E.

191. TÁRKÁNY ÉS KERPENYEST

Glosszák a belényesi választásról. — Lukács László

a — negyvennyolcas. — Hogyan lett agitátor Lukács Lászlóból
— Tárkány ítéletet mond — Egy román ügyvéd nyilatkozata —
Mit jósolnak Nagyváradon?

Nagyvárad, augusztus 17.

Tárkány híres népe nagy muukában van most Belényes vidékén. Gyilkol, ha kell, azért, hogy Kardos Árpád legyen a követje. Szegény, szilaj, nem önhibájuk miatt vad, oláhok közé szorult, virtuos magyarok. Ők azt hiszik bepálinkázva, fölbujtogatva, hogy a hazát mentik. Ők azt hiszik, hogy Kossuth Lajos örömrépesve néz le az Égből Kardos Árpádra és óréájuk. Egyforma, bús jószág a tárkányi magyar és a kerpenyesti oláh. De Lucaciú vagy ha úgy tetszik Lukács László, az *igazi negyvennyolc*ról beszél. Turiuról beszél, Kossuth Lajosról, a demokráciáról, a kultúráról. Arról beszél magyarul és románul, hogy a magyar és román népet egyformán föl kell emelni. A latifundium ellen beszél, az önálló vámterületet követeli. Tárkány, Tárkány, Kossuth Lajos nagyon könnyes szemekkel nézhet le az Égből.

A magyar publikum nem sejtí azt, hogy Lukács Lászlóból a mi becézett úri osztályunk csinált román agitátort. Lukács László, ez a nagytalentumú pap, külföldi tanulmányai után európai emberként került haza. Szavahihető tanúk megmondhatják ma is, hogy magyarul pompásabban beszélt, mint oláhul. Tele volt komoly ambíciókkal, jogos érvényesülő vágyakkal. Aki ismeri a magyar vidéki dzsentrí, a vármegyei urak ázsiai dölyfét és kultúrátlanságát, meg tudja érteni, ami bekövetkezett. Lukács Lászlót lenézték, üldözték *s belekényszerítették a román nacionalisták táborába*. Azt az erőt azonban nem tudták kiölni belőle, hogy máig kultúremler s népbát maradjon.

*

Hihetetlen dolgokat beszélnek Nagyváradon szemtanúk, akik Belényesen jártak. Tárkány verekedő népe, melyet az első Széll-féle választás óta egyenesen ilyen terrorista szerepre használnak föl lelketlen urak, éjnek idején rohan meg olán falukat. Tegnapelőtt véletlenül tíz tárkányi ember száz fenesi oláhhval találkozott össze s a tárkányiak menekülni voltak kénytelenek. Még aznapon beüzentek Fenesre csak ennyit:

— *El vagytok ezennel ítélve három esztendőre.*

Ez röviden azt jelenti, hogy három éven belül a fenesiek házára s termésére rá fog szállni *a vörös kakas*. A megijedt fenesiek békeköveteket küldtek s még az éjszaka folyamán kész lett a szerződés: a fenesiek oda szavaznak, ahová Tárkány hajtja őket.

*

Egy előkelő nagyváradi román ügyvéd a következőket mondta a Budapesti Napló egy Nagyváradon időző munkatársának:

— Lukács László belényesi jelöltsége azt jelenti, hogy a román nemzetiségi pártban az olcsó nacionalizmus és klerikalizmus fölé kezd kerekedni erőben a radikalizmus. Aki Lukács Lászlót ismeri, pláne újabb evolúcióját, meg lehet róla győződve, hogy becsületes védelmezője lesz a magyar polgárság és nép érdekeinek. Az igazán intelligens magyarok szabaduljanak meg már azoktól az öreg babonaktól, melyek hazaárulót kiáltatnak olyan emberre is, akinek az ellen-nacionalizmusa is voltaképpen az osztály-uralom bűne.

*

Zsandár, katona sokszor volt már töméntelen sok Belényes körül. Annyi azonban soha, mint most és nyugtalanabb főispánt se

látott még Magyarország Glatz Antal úrnál. Nagyváradon nem szokott tartózkodó lenni a közbeszéd. Mindenütt diskurálják tehát, hogy Kardos Árpád egyéb előzetes költségein kívül csak harmincezer forintot akar Belényesre küldeni. S hozzáteszik Nagyváradon, hogy kétszer ennyi pénz mellett sem volna biztos a dolog.

BN 1907. augusztus 20.

192. MÁGNÁSOK ÉS OLÁH CIGÁNYOK

Nem demokrata, rossz vicc, hanem igaz: Franciaországban a mágnáskérdés olyan, mint nálunk az oláh cigányoké. Aktuális szintén és azonos kérdőjelű: mi történjék hát velük? Nem egyforma indulattal, de radikális és klerikális lapok egyformán körkérdést csinálnak belőle. Már a megvalósult polgári társadalomban is használhatatlan az úgynevezett történelmi arisztokrácia. De mi lesz még, ha ez a polgári társadalom egyre alaposabban és szociálisabban demokratizálódik? Szociológusok és költőírók külön-külön komolyságuk és ízlésük szerint töprengenek. Derűset, jót a mágnásoknak még a beléjük szerelmes Bourget sem tud jósolni.

Néhány mágnásbarát, mint a körkérdésekre adott válaszokból látjuk, abban reménykedik, hogy az arisztokrácia kevésbé degenerált nagyobbik fele a nagy polgári industrielek közé áll. Szóval az ipar és a kereskedelem fogja őket az életnek és produkciónak megmenteni. De a példák, amiket erre ők fölhoznak, nagyon szeszélyesek és kivételesek. Ellenben az nem szeszélyes és nem különös jelenség, hogy a lóverseny-sport után, ha már iparra térnek, az automobil kell nekik. Erről Párizsban egy sereg elmésséget terjesztenek. Például egy előkelő francia automobilgyárban a százfrankos gyakornokok is történelmi nevű mágnásifjak. Nemrégiben egy utazót állásától elmozdított a gyár igazgatója, mert kiderült róla, hogy csak — pápai gróf.

Nálunk, Európa utolsó feudális országában, talán az egész dolog tréfának tetszik. És mégis tessék elhinni, hogy másutt ez az ügy komoly, nagyon komoly. Éppen olyan komoly, mint nálunk a nomád cigányok problémája. A társadalom nem vágódik hasra a maga törvényeivel a mi előítéleteink előtt. Ahol neki fölöslegesekek és ártalmasak, egyformán löki ki magából az oláh cigányt és a — történelmi cigányt. Robert de Montesquiou, aki jó költő és gróf, egy avult jakobinus igazsággal és kedves jámborsággal, művészemberhez illően, vigasztalja magát:

— Egy arisztokrácia van, a munkáé és az emberségé. Aki nem tartozik bele, azért nem kár, ha elpusztul.

Nem kárnak nem kár, de vajon elég vigasztalás-e ez a gróf úr fajtájának?

BN 1907. augusztus 20.

Lellei

193. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

István király után

Örülni, mulatni nagy tömegben, egymást keresve, nem tud a mi népünk. A nemzeti génusz apró tulajdonosai és kommentátorai ebből is tökét kovácsolnak. Pedig ez nem érdem, nem dicsőség, ez nagyon szegény és szomorú jelenség. A búcsú csak eléggé magyar vigalom: imádkozik, iszik, félrevonul, legénykedik, sír és fejet tör búcsún a magyar. És például István királlyal nem is az a baj, hogy a kálvinisták nem szeretik benne a szentet. Csinálhatnánk akár-milyen országos, minden lélekhez beszélő, nemzeti magyar ünnepet. A jenki, a francia, az olasz igenis meg fog mámorosodni a maga ünnepén, mi soha. Óh, hogy a gonosz politikát muszáj mindenbe belevernie az embernek. A jenki ünnepe emlékezés egy váratlanul fölséges cselekedetére a gyűlevész amerikai népnek. A francia meg akar ölelni kacagva, boldogan minden franciát, mert a Bastille-t a nép rombolta le, s nép: mindenki. Garibaldi minden olaszé volt s Róma bevétele az olasz nép hőstette volt. A mi ünnepeinkhez a szegény, szomorú magyar népnek semmi köze sincs. A magyar nép így elmélkedik búsan és öntudatlanul. „Szent Istvánnak örüljön az esztergomi hercegrímás, neki van haszna belőle.” „Március 15-nek sem ujjongok már, ujjongjon Kossuth Ferenc, ez a nap az apjából legendás koldust, ő belőle fenséges nádort csinált.”

II.

Dános és a fantázia

Tanácsoljuk a nem cigány származású rablógyilkosoknak, most működjenek. Féléven belül nincsen olyan gaztett, amelyet nem ők követtek és követnek el. Cigányok itt, cigányok ott, cigányok mindenütt, ezt halljuk, ezt olvastuk. És akár hiszik, akár nem, ez újra

a fantázia koldusságát igazolja. Nálunk minden téren ilyen kevés a fantázia. Még ott is, ahol nem kell ölni. Deák Ferenc rosszul gombolt mellényéből évtizedek óta élnek a politikusok. Apponyi szónoklás közben megszorul s alkot egy kulináris, sohse használt latin szót. A szót fölkapja és megőrzi ellenőrzés nélkül a magyar fórum. Baross Gábornak volt néhány eredeti ideája, minden közgazdászunk ezeken rágódik. Herczeg Ferenc huszártörténetekkel nagy sikert arat, huszártörténeteket ír az egész magyar irodalmi glóbusz. Jön egy új poéta, ki élete, boldogsága, vére és idegei árán kitalál egy új nótát. Ezt a nótát fújja most már a legcsiribiribb poéta is. Hosztalek elkövet egy félbolond szélhámosságot, egyszerre Hosztalekek támadnak s a publikum csak Hosztalekeket tud látni. Sem akik cselekesznek, sem akik nézők, újat gondolni nem tudnak. Dánoson talán a cigányok gyilkoltak, most már jó ideig mindenütt a cigányok fognak gyilkolni.

III.

Hát nem örülünk?

Kont Ignác nem tudott állást kapni annak idején Magyarországon, kiment tanárnak Franciaországba. Szántszándékkal nem választottunk nagyobb példát, egy Munkácsyt, egy Joachimét stb. Elég az hozzá, hogy Kont Ignác, aki most Párizsban tanár, a Sorbonne-on is tanít, egyébként egyszerű, buzgó, olvasott ember, ma: kiváló hazánkfia. Minden jutalmazásunk, minden elismerésünk ilyen fajtájú. De nekem mégis az tetszik legjobban, hogy Maróczyról hallgatunk. Valahányszor első volt az egyébként nem elsőrendű csatamezőn, a sakktáblán, vertük a mellünket. Hajh, a magyar talentum, a magyar zseni, nincs annak párja, éljen Maróczy. Ha azonban Maróczy nem excellál, forduljon föl, nekünk nem kell. Szép a magyar dicsőség még a sakkmezőn is, az ördög vigye el.

BN 1907. augusztus 22.

Lellei

194. ORSZÁGOS VÁROS PUSZTASZEREN

— *Tekintetes Csongrád vármegye figyelmébe —*

Tekintetes Csongrád vármegye elé fess indítványt terjesztett egy Ludovai Tóth István nevű úr. Arról van szó, hogy Pustaszeren országos város épüljön Árpád fejedelem emlékére. Így gigászi város,

ahol csak az Árpád-szobor körül ezer holdas park tátongna. Egy pompás, szittya, szép város nyolcvanezer hold területen. Ludovai Tóth István terve elég körmönfont ugyan, de néhány pótlásra rászorul. Ezennel bátrak vagyunk előhozakodni ama néhány szükséges ideával, ami hirtelen eszünkbe jut.

Mindenekelőtt keveselljük azt a hét templomot, melyet Ludovai Tóth István proponál. Ebben az Árpád-városban legalábbis negyven-ötven templomra lesz szükség. Egyebek között megemlítjük, mint meggondolásra méltó ötletet, egy Apponyi-bazilika építését. Sajnosan nélkülözzük Ludovai Tóth István tervezetében a kolostorokat. Hát lehet-e ma Magyarországon városalapításra gondolni szerzetesek nélkül?

Mindenesetre ajánljuk, hogy az Árpádváros olyan logikus metropolis legyen, mint Budapest. Nehogy véletlenül elegendő ház legyen benne, mert akkor tönkremennek a háziurak. Sejtjük, hogy Ludovai Tóth István magas házakat óhajtana látni az országos városban. Ez ellen is van néhány nagyon komoly kifogásunk, de csak egygel állunk elő. Népünk abszolúte nem a legjelesebb városalapító népek közül való a szumir idők óta. Szegeden a benuszulott szegedi ember ma se mer a háztövi trottoáron járni, mivel nagyon helyesen azt tartja, hogy a magas ház, ha ledől, nagy bajt csinál.

Nyilván egyetemet is szánt Árpád-városnak Ludovai Tóth István, ha már Szegednek Apponyi akaratából áll a koppant. Ez egyetemre csupán ama budapesti tanárok fiúutódai alkalmazandók, kiknek apái ökrök voltak, de ha kellett, ha nem kellett, szerették a hazát. A Kmety Károlyok és Herczeg Mihályok nevét ne felejtsék el a városalapítók.

Fontos dolog, hogy arisztokráciánkat beédesgessük az új városba. Arisztokrácia nélkül nincs nagyvárosi élet, nincs igazi városi luxus. Kaszinókról, leány-barlangokról s löversenyterekről nem halunk a Ludovai Tóth István indítványában.

Ennek a városnak olyannak kell lennie, amilyenek most Magyarország indul. Legyen egy városrész kizárólag a földönfutók és nyomorékok számára. Egy városrészt a munkabíró parasztok és más pórok foglalnak el. Egyet, természetesen jól körüldrótolva, a zsidók. Külön városrészük legyen a jobb módú és kölcsönképes polgároknak. A többit talán részleteznünk sem kell. A kopott és kevésbé kopott dzsentri, a mágnások, a papok a város szívében élűenek, a legszebb házakban, az Árpád-szobor körül.

A közköltőt talán előre meg lehetne állapítani, mert lesz. Azonban előre ki lehetne mondani, hogy azt szegénység arányában fogják kiróni. Minél koldusabb valaki, annál gyümölcsözőbben működik adójával városa javára.

Még az asztaltársaságokról lehetne beszélni, de ezek talán maguktól is meg fognak születni. Azonban fontos dolog, hogy az új metropolis, mely föltétlenül önálló municípium lesz, függetlenségi főispánt kapjon. Ami a képviselőválasztást illeti, intézzék el majd együtt a függetlenségi párt és a néppárt.

Nem szándékoztunk tanulmányt írni, de e pár tanácsoló megjegyzésünk talán nem volt fölösleges.

BN 1907. augusztus 23.

A. E.

195. KIS SZENZÁCIÓK NAGY NŐKRŐL

(Párizsi levél)

I.

Polaire kisasszonyi kirabollák

Polaire kisasszony, Willy egykori szerelme s a Claudine-regények modellje, olvasta az újságokból, hogy Marokkóban nagy veszedelem van. Erre Polaire kisasszony otthagya az unalmas Ostendét, sőt tervezett norvégiai kéjutazásáról is lemondott, utazott társalkodónőjével, társalkodónőjével, igenis, akármilyen furcsának látszik, Marokkóba. Tangerban kissé unalmasak voltak az első napok. A mórok éppen ezeken a napokon nem gyilkoltak. Polaire kisasszony már-már arra gondolt, hogy elutazik ebből az unalmas országból. Szidta az újságokat, melyek izgalomról, vérről és más szenzációkról mesélnek, holott Marokkóban semmi sem történik.

Végül is elhatározta Polaire kisasszony, hogy egy utolsó próbát tesz. A Cook-irodában megrendelt két szamarat s másnap kirándult társalkodónőjével, számárhátou vidékre. Polaire kisasszony elérte félig-meddig a célját. A vad mór martalócok nem rabolták ugyan el a két nőt, Franciaország hadseregének nem kellett még hatásosabban közbelépnie Polaire kisasszony miatt. De elvették a két nő pénzét és ékszereit. Diszkrétan megjegyezzük, hogy a pénz és ékszer direkt elraboltatási célzattal lett a kirándulásra fölhasználva. Szóval, kevés pénzről s olcsó észerről van szó. Párizsban mégis pukkadozik néhány ezer nő: ennek a Polaire-nek minden sikerül. Olyan reklámot kapott, hogy évekig eléllhet belőle.

II.

Patti Adelinea táncol

Patti Adelinával haszontalan küzdelmet folytat az idő. A nagy és öreg énekesnő nem akar lemondani az életről és a sikerről. Legutóbb Londonban kicsiny, de válogatott közönség előtt Patti eljátszotta a — *Víg özvegyet*. Párizsból elutazóban egy valcert hallott valahol a Budapesten olyan népszerű Lehár-darabból. Erre szerzett egy fiatal és csinosképű színész-partnert s házi színpadán Londonban, bemutatta a darabot. S ahogy Londonból írják, olyan táncot lejtett hozzá, hogy a legblázirtabb diák is tüzet fogott volna. Reménység van reá, hogy kis társaság előtt Párizsban is eljátssza Lehár darabjait Adeline. Párizs azonban főképpen a táncra kíváncsi. És csakugyan kincseket ér egy olyan látványosság, amikor olyan banya rázza magát, táncol, aki valamikor tündér, istennő és hangcsoda volt.

III.

Otero majmot keres

A szép Otero, Párizs egyik lekötelező erkölcsű istennője, majmot keres. A párizsi lapokban naponként megjelenik a hirdetés:

Madame Otero egy kisebb termetű és barátságos természetű majmot keres a Marigny színházban előadandó látványos darabhoz.

Hihetetlen sikere volt a hirdetésnek. Az ember nem is hinné, hogy annyi majom van a világon, amennyit Oteróhoz bemutatni vittek. Indiából, sőt Japánból is kapott távirati ajánlatokat Otero. Ha egy nagyon szép és nagyon rossz nő majmot akar, húszezret kap.

BN 1907. augusztus 24.

Brown

196. PIUS PÁPA ÉS A NŐK

— *Az egyház tud bánni az asszonyokkal is* —

A Vatikánban, a Vatikánban, ceruzánk majdnem a magyar humor-versegyszíntű és unalmas kertjébe ugrik be. A Vatikánban nem fogják tűrni az asszonyokat: Pius pápának ez a legújabb reformja. Mert akármilyen furcsának tetszik egy Péter-fillér-adózó magyar

hívó előtt, eddig asszonyok is éltek a Vatikánban. Vatikáni hivatalnokok, alkalmazottak feleségei és lányai, valamennyien hitelesítve a hét szentség egyik legsúlyosabbjával, a házassággal. Az asszonyok törvényes hitvesek, a leányok törvényes házasságból eredő leányok. És Pius pápa mégse tűri őket, mivel az ő erkölcsi fölfogása szerint az asszony egy két lábon járó szegényfolt. A Vatikán asszonyai párizsi divatlapok szerint öltöznek. A Vatikán asszonyai színházba, hangversenybe járnak s olykor éjjel után kerülnek haza. Az Egyháznak ez rémítően árt, mert például még sohse történt meg, hogy egy pap éjjelleg kimaradjon. Pius pápa tehát inkább egy dépendance-t fog a Vatikánhoz építeni s odatelepít[i] a Vatikán asszonyos, családos embereit. Heine verse jut az eszünkbe, az isten bocsássa meg nekünk. Óh Vatikán, maradj meg tovább is tisztának, szépnek és szendének.

Ha foglalkozásunk és szokásunk volna az olcsó viccek gyártása, hamar elintéznék a dolgot. Azt mondanók, hogy Olaszország papsága mostanában csakugyan behizonyította, hogy nincs okvetlenül nőkre szüksége. A kolostorbotrányok során néhány kolostorról kiderült, hogy isten reverendás szolgálói dacosan el tudnak fordulni a nőktől. Sőt tüntetően a férfiaknál keresik azokat az illúziókat, amiket általában ma még nőknél keres a férfiember.

Azonban olcsó viccekkel nem szoktunk komoly kérdések elől kitérni.

Tetszik nekünk, hogy Pius pápa olyan bátorsággal képzele be magát a tizenharmadik századba. Minden szava, gesztusa, tollvonása ezt bizonyítja s ez nekünk jól esik.

Egy dologban van némi modernség őszentsége körül s ez a modernség is egyike a legrégebbi modernségeknek. A pénzt kedveli és míveli Pius pápa s a pénz kedvéért még a Rothschildokhoz is küld nunciust.

A pénz után rangsorban rögtön az asszony következik. Nagy kérdés, hogy aki pénzzel tud bánni, annak nem törhet-e bele a bicskaja az asszonyba?

Mi nem vagyunk rossz emberek, de kötelességünket teljesítjük. A vallásos magyar nőkhöz fordulunk ezennel. Tessék, hölgyeink, misére járni, gyónni s rózsafüzéres akciókat csinálni. Tessék, Péter-fillérek érdekében buzgólkodni, meghálálják a Vatikánban. A pápa szerint, aki csallhatatlan, az asszony a legutolsó személy. Az asszony, a nő, olyan szegény, akit ki kell tiltani tisztességes helyről. A Vatikán nem tűri a nőket az Egyház tisztessége nevében. Nos, hölgyeink, önök tovább is lelkesedjenek az Egyházért és a pápáért. Ez logikus, ez illik az asszonyokhoz s éppen azért gyanús nekünk ez az egész pápai reform. Ez a Pius pápa nem nőgyűlölő, csak nőisüerő. Miként

a magyar paraszt mondja, az asszony verve jó. Nyilván az olasz paraszt is így gondolkozik s mikor Pius pápa súlyos sértéssel illeti a női nemet, alapjában ravaszul hódítja az asszonyokat, az Egyház támaszait, a misére járogatókat és gyónókat s úgy bánik velük, ahogy megérdemlik.

BN 1907. augusztus 25.

A. E.

197. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A gimnázium kérdése

Ifjabb Pató Pál úr sokkal ártalmasabb egyén, mint az apja vagy a nagyapja volt. Mert a régi Pató Pálok boldog, csendes időkben éltek gyorsvonat és automobil nélkül. Ellenben ifjabb Pató Pál úr szintén ráér mindenre, belátása is van. Csakhogy mindent akkor lát be, amikor már késő. Most például már belátja, amit két évtizede hiába ordítottak a fülébe. Azt tudniillik, hogy a magyar gimnázium lélekmészárszék. Hogy az osztály-wirtschafton kívül a gimnáziumnak köszönhetjük azt a nemzedéket, melynél haszontalanabb, léhább egy korban és egy országban se élt. Pató Pál Pál úr kezdi ezt belátni, zokog is miatta, de cselekedni még így elkésve se fog. Megmarad tovább is mai szabásában, gyilkos munkájában a magyar középiskola. Butítja, pocsékolja, öli azt az anyagot, amelyből Magyarország számára intelligenciát kellene nevelni. Mert Pató Pál úr azt már nem látja be, hogy a mai gimnázium azért nebánicsvirág, mert ennek az iskolának rendszere, nevelése áll nagy érdekében a mágánásoknak és a papoknak.

II.

Háború ellenség nélkül

Hát mi is üdvozöljük a Pécsre sereglett klerikális hadat. Igazuk van, ők az erősebbek, ők az okosabbak. A háború pedig nem csókos, zsebkendőkiváltósdí játék. De azért engedjessék meg sűrva elkacagnunk magunkat. Hol az ellenséges hadsereg, mely ellen a klerikalizmus sorakozik? A haladásnak, a világosságnak, az újításnak van-e szervezett tábora Magyarországon? Olyan, amely ellen érdemes volna drága mozgósítást rendezni? Legfö-

jebb arról lehet szó, hogy valamikor lesz ellenség. Mert lehetetlen, tudományellenes kétségbeesés volna azt hinni, hogy csak éppen Magyarországon nem lesz szervezett, félelmes, szép, hatalmas tábor a emberi haladásnak. A háborút tehát a feketék egyelőre ellenség nélkül harcolják. Mulassunk vagy sirjunk e furcsa-furcsa háborún?

III.

Jön az inség

Erdélyből, Biharból, Beregből, Árvából, mindenünnen egyforma hírek. Már-már itt az inség és rettenetes tél vár a magyar föld népére. Még talán Belényes vidékén sem lesz másként, pedig egy képviselőválasztás sokat tud enyhíteni egy-egy vidék dolgán. És e vész hírekre talán megriadnak azok, akik bennünket kormányoznak? Dehogy, szaporodnak a csendőrőrsök s a főszolgabírók mindenünnen boldogan jelentik, hogy szekérszámra szedik össze a nép között terjesztett izgató iratokat. Így kell inséget megelőzni és szociális politikát csinálni. A főszolgabírói irodák tele vannak elkobzott nyomtatványokkal. Az egereknek legalább lesz mit fogyasztaniok Magyarországon.

BN 1907. augusztus 27.

A. E.

198. AZ ASSZONY ÉS A PARASZT

— Jászai Mari tanítása —

Jászai Mari eddig is megvolt nekünk és eddig se volt ám kicsi asszony. Hogy Szovátnak oktatta a parasztokat, szólván nekik a váltóról és pálinkáról, ez se teszi nagyobbá. Azonban az már nagy dolog, hogy ő, az asszony, meglátta és meglátogatta őket. Azokat, akiknek ezer év óta még ilyen reménytelenül nem lógott a fejük. Akiknek már Endrődi Sándor hiába szaval harsogó kuruc-verseket. Mert Jászai Mari tanítása után Endrődi Sándor versei következtek.

Érzik-e legalább százan-kétszázan Magyarországon, hogy mit jelent a paraszt lógó feje? Hogy mit jelent a paraszt vérző orra és véres szeme? Éljük a napokat, nagy a csönd és kevesen sejtik, miért nagy a csönd és milyen napokat élünk. Ezek a napok a Sors próba-napjai. Még egyszer megkérdi most a Sors a magyarokat, akarnak-e ébredni és élni.

A váltóról és pálinkáról nagyon újakat aligha mondott Jászai Mari. Nem tehet arról a magyar paraszt, hogy helytelenül ismerte meg a váltót. Arról se tehet, hogy ma már hiába írja alá a váltót, amely sokszor az ő minden írástudása. A pálinkát sem azért önti magába, mert sok pálinkát gyártanak és csuhajos a kedve. De Jászai Mari nem lehet nemzetietlen szociológus avagy hazátlan szocialista. Elég szép, hogy a váltóról és pálinkáról beszélt s hogy a beszéde jó cselekedet akart lenni.

~~Ede~~ istenem, milyen bús komédia van most műsoron nálunk. Se buszkeseg, se férfiaság, se lit, se gerinc sehol. S micsoda jelkepes, nagy eset, hogy Jászai Mari oktatja a népet. Minden dekadens társadalomban férfias asszonyok jelentkeznek. S nekünk Magyarországon nincs is más reménységünk, mint az *asszony és a paraszt*. Nekik talán mindenkinél rosszabb itt a dolguk. Az asszony tudatlanságban tartott vagy ledérségre kényszerített paria. A paraszt is pária, de legalább kiszökhethet Amerikába ha nem mezőgazdasági cseléd s ha ki tudja játszani a határrendőrséget. Es mégis csak őbennük bízhatunk, mert bízunk kell valakikben. S ha Bizánc már nem is példa a mai Magyarországra, ha férfaink effeminálódtak vagy teljesen lehetetlenné váltak kultúrára, előtöresre, hadd bízunk az asszonyban és a parasztban. Gondoljon e gondolatlan országban szépet és bátrát az asszony. És ha utni kell és ha marad még annyi ereje, majd utni fog a paraszt.

Jászai Mari ártatlan leckét adott a szovátai parasztnak. De bar kezdete volna a mi különös, reménytelen reménységünknek. Az orosz nők, az intellektuellek kimentek a falukba, amikor ternaikat, akik már bombát sem tudtak dobni, megutálták. És **Oroszországban** a zűrzavar még mindig félelmes, de félelmes az erő is. Az asszony és a paraszt, nekik kell megmenteniök az olyan elveszett, bus országokat, amilyen Magyarország is.

BN 1907. augusztus 29.

A. E

199. BÖLCS BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

— Honnan jön Budapestre a tíz forint? —

Biász úrral volt szerencsém a napokban ismeretséget, sőt barátságot kötni. Ez a Biász úr állítólag egyenes leszármazottja Biasznak a régi görög bölcsnek. Ősei mint posztókereskedők kerültek hazánkba, ha jól tudom, Nagyszalontára. Az én Biásznak azonban már se pénze nincs, se posztója. Csak nagy ősenek bölcsességéből örökölt valamit s itt lakik Budapesten.

A Városligetben egy korhadt padon szoktunk néha találkozni. Tanítványok nélkül szűkölködik szegény Biász úr. Kár érte, mert igazán jeles bölcs és különös újszerűségeket fedez föl dolgokban és eseményekben. Nekem, mint egyetlen tanítványának megígérte, hogy olykor el fogja mondani egyről-másról a véleményét. Tegnap tartotta egy látszólag apró esetről első nyilvánosságnak szánt előadását. Úgy fogom leírni, ahogy ő nekem csöndesen, hevülés nélkül elmondta.

*

„Fiam, azt beszélik itt körülöttem, a Városligetben, hogy kezdődik a budapesti élet. Azt mondják, hogy ez parlamentet, színházakat, mulatókat, hangversenyeket, zsúrokat, házi estéket jelent. A parlamentről nem beszélek, fiam, utálok a politikát. Oda nem is vágyom, mert bár sztoikus vagyok, de a társaságot szeretem megválogatni. Korda Andorral, Somogyi Aladárral, Gaál Andrásal egy társaságban?

Hanem a szép, erős, zajos életbe szeretnék belekóstolni. Mondd, fiam, sokba kerül ez, sok pénzbe? Nekem valami húsz esztendő óta nem volt öt forintom. Ehelyett kíváncsian nézem, vizsgálom, mennyi pénzük van a budapestieknek. Honnan veszik ezek az emberek a tíz forintot? Ugy-e kell tíz forint ahhoz, hogy az ember vígságokat kapjon? Én álomban is ezzel foglalkozom s néha olyan rosszak az álmaim, hogy a pad is nyöszörög, sír alattam. Honnan veszik az emberek Budapesten ezt a tíz forintot? Ebben a városban élnek ügyvédek, bírók, hivatalnokok, politikusok, orvosok, mérnökök, írók, művészek, hírlapírók, pénztisztviselők, ügynökök, játékosok, croupier-k stb. Ezek nem termelik a tíz forintokat. Ezek elveszik a tíz forintokat, ha van, hogy honnan vegyék el. De a tíz forintoknak jönni kell valahonnan? A bankok inognak, a gyárak nem alapulnak, az iparosok ráfizetnek a műhelyre. A nagybirtokokosok ráfizetnek a gazdálkodásra, a kisbirtokok a földjeiket is eladják. Középbirtokokosok, mint az újságokból olvasom, már nincsenek is. A sertést öli a vész, a marhaállomány kevesebb. A bányákat nem tudja még az állam sem üzemben tartani. Szóval vidékről se jöhet Budapestre az a tíz forint. Delát akkor honnan jön az a tíz forint, amit a budapesti ember vidámságra költ? Ez a kérdés fog engem megölni, fiam. Összes görög filozófus őseim föltámadhatnának. Örök rejtély: honnan jön Budapestre a tíz forint?”

BN 1907. augusztus 30.

Lellei

I.

A két Áron kitiintetése

Kiss Áron, a kálvinisták neszтора, Lipót-rendet kapott. Lipót-rendet vagy valami ilyen nagyon-nagyon jeles ordót. Dr. Kiss Áron, a Pedagógium igazgatója, az előbbi Kiss Áron fia, udvari tanácsos lett. Ilyen dicsőségekről aligha álmodott Porcsalma egykori esperese, Debrecen püspöke. Igaz, hogy még a rozsnói katolikus püspök is valóságos belső titkos tanácsos. Igaz, hogy az udvari tanácsosságot minden gazdag Jakab, Móric, Salamon és Adolf megkaphatja. Dr. Kiss Áron is valószínűleg ószövetségi hangzású nevének köszönheti új rangját. Azonkívül, hogy Apponyi Albert ravasz módon akarja beflastromozni a protestáns sebeket. A puritán kálvinista papok és egyházi férfiak ezután ordókat kapnak. Így azután minden rendben lesz és főképpen csöndben. Ha sokáig tart a mai uralom, minden protestáns embernek lesz kitiintetése. Nem lesz boszorkányosan nehéz, mert nemsokára kevés protestáns lesz Magyarországon.

II.

A Dunántúl és Bihar

Úgy írom le, ahogy nekem valaki ezt a kis esetet elbeszélte: „Erdély felé utaztam s az egyik útitársam jóképű magyar úr volt. Beült a kocsinkba egy úriasszony, aki Somogyból jött, mint később kiderült. Az asszonyon hirtelen nem tetszett meg, hogy csinos és kedves. Ennek folytán a jóképű úr, kiről később kiderült, hogy Bihar a hazája, kézzel-lábbal tiltakozott az asszony beszállásolása ellen. Azután az asszony megmutatta haragosan és mosolygósan is az arcát. Nagyon kedves, okos kis arcú, nyugtalan szemű nő volt. Erre a bihari úr elővette mindazt a gavallériát, amire bihari úr képes. Beszélt vadászatokról, beszélt arról, hogy mulatni csak Magyarországon lehet. Külföldi fürdőből jött, tehát szidta a németet és az angolt. Értett a konyhához is és konyha-recepteket közölt. Az asszony sokat nevetett, nyilván jól mulatott. Nemrégiben került Somogyból Bánffyhunyadi. Egy doktornak a felesége és tanítónő. Érdekes új könyvekkel volt felszerelve az útra. Amikor a bihari úr kiszállott, aki lehetett keresztesi szolgabíró vagy ván-

csodi jegyző egyformán, fölnevetett az asszony. Azután beszélgettem én vele, csupa ízlés, okosság és olvasottság volt az én újtársam. Szabad-e azt sejtennem ebből, hogy a Dunántúl és Bihar között feneketlen kulturális szakadék van? Ez ellen Nagyvarad bizonyít, az országnak az egyik legkulturálisabb városa. Inkább talán azt mondhatnám, hogy a vármegye urai megnyerhetetlenek mindenféle kultúra számára."

III.

Üdvözlék Apponyit és Andrássyt

A pozsonyi vándorgyűlés, nem tudom hányadik vándorgyűlése az orvosoknak és természettudósoknak, véget ért. Stílusosan, magyarosan ért véget, miként az mindjárt kitetszik. Az orvosok és természettudósok hosszú üdvözlő táviratokat küldtek Apponyinak és Andrássynak. Szabad-e olyan országban jobb jövőt remélni, ahol tudósok is csak azért izzadnak napokon át, hogy végül hasravágódhassanak a főmandarinok előtt? Ez: Kína, bizony ez Kína, akármilyen fájdalom is nekünk. Lehetett volna nekik a sejtekről vagy az atomokról új törvényeket hirdetni. Vizsgálhatták volna a csillagos égtől kezdve a sertésbendőig mindazt a fölségest, amit a Természet nyújt. Meg is próbáltak egyet és mást, de hirtelen nagy fény vette el a szemük világát. Két üstökös: Apponyi és Andrássy. Erre a tudósok befejezték tanácskozásaikat s természettudósokhoz illően üdvözölték a Természet e két remekét.

BN 1907. augusztus 31.

201. BÖLCSEBIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

— *Miért szükségesek a zsidók?* —

Biász barátomat, a filozófust, ókori druszájának egyenes utódját, több ízben fölkeríttem, *ne* nyilatkozzék a zsidókérdesről. Ő, aki a Városliget padjairól szemléli a világot, nem sejtí, hogy ilyen kérdés már nincs. Avagy ha volna, s ott, ahol volna, mert csinálják, kínos, halk közmegegyezéssel hallgatnak róla. Azonban ma kivételesen szabad volt Biásznak nyilatkozni a letiltott problémáról is. Áttettük a színi- és harcteret a manapság ismét olyan aktuális Afrikába. Sietek megnyugtanni mindeneket. Biász ur a *marokkói zsidókról* nyilatkozott.

Látod, fiam, a régi Karthágo körül ismét a civilizáció nevében ontják a jó, drága vert. Ezúttal nem lesz az emberiség katasztrófája, ha leverik a fekete Hannibálokat. Szó sincs róla, Marokkóra, Afrikára szüksége van az ehhez civilizációnak és nyomornak.

De mit csinálhatnak a Scipiók most a zsidók nélkül? Marokkó dolgát az elmórosodott zsidók fogják megoldani. Ők, a zsidók, akik ott vannak minden nép között, hogy kicsiholják a legszebb szikrát a kemény, gazdag nepelekekből, ezekből a kincses kovák-ból. Hirtelen nézve nem tudod megkülönböztetni a tangeri mórt és zsidót.

De Drude tábornok, a pacifikáló francia hadak vezére, katonáival szokatlan meglátással s helyesen mondotta a zsidó világ-szövetség egyik megbízottjának Casablancában:

— Meg vagyok győződve, hogy a zsidók az okkupáció által csak nyerhetnek. Az arabok arroganciája a zsidókkal, valamint az európaiakkal szemben meg fog szűnni. A hadműveletek befejezése után a város fel fog virágozni és a zsidók lesznek a közvetítők az európaiak és az arabok között.

Aranyszavak, habár katona szájából hullottak ki. Az arab zsidót bíztatja csak jobban az európai civilizáció. Az ő örök, fékezhetetlen izlesbeli és kulturabeli ambíciója fölépíti az új Pünörszágot s az új Karthágót. Hát látod, fiam, nem akarok a rejtgett kérdéstről beszélni és — megis beszéltem. Újat nem igen mondtam, de szükséges-e újat mondani az embernek, amikor ma meg a legregebb és legelintézetlenebb igazságokért is bicskára kell menni. Megnyugtatasodra azonban kijelentem, hogy egy pillanatilag sem gondoltam e szavak között Magyarországra, vagy más országra, csupán Marokkóra.

BN 1907. szeptember 1.

A. E.

202. JEGYZETEK A NAPRÓL.

I.

Papok

Pál apostól óta állandó igazság volt az, hogy aki püspökséget kíván, jó dolgot kíván. Magyarországon jó dolgot kíván már az is, aki plebániát kíván. Ilyen Eldorádója a reverendásoknak soha nem volt, mióta világ áll. Besszorg Franciaországban rossz dolgot kíván, meg aki párizsi érsekséget kíván is.

Nem kell az embernek frankomániákusnak lennie, hogy bolonduljon Franciaorszáért. Most például olvashatjuk, hogy a zsíros falatoktól elütött papok miként kénytelenek tisztességes mesterségeket választani. Nem mindegyik mond azért végleges búcsút a papi pályának. Bár csak mi magunk tudunk két olyan esetet, amikor francia plébánosok egyenesen az orfeum színpadra léptek. Hanem igenis lesznek mellékesen ügynökök, esztergályosok, szatócsok, asztalosok s más egyebek a főtisztelendő abbé urakból. Ismerünk — miink magunk ismét — egy francia papot, aki abból él, hogy bicikliversenyeken vesz részt. Amikor e miatt a püspöke megintette, azt üzenté vissza, hogy úgy keresi kenyerét, ahogy tudja. Szóval: Franciaországban dolgozniok kell a papoknak. Szóval: Franciaországban már egész vidékeken kötéllel se lehet plébánost fogni. Micsoda szép dolog így belenézni a jövőbe. Mert amit Franciaország szokott csinálni, az az egész világ számára a közelebbi vagy távolabbi — *jövő*.

II.

Tanítónők

Budapest fővárosnak szüksége van negyven tanítónőre s e negyven állásért pályáztak valami ötezren. Régi dal, unott dal, de csak daloljuk, amíg mindenki meg nem tanulja. Azt a negyven állást az a negyven okos nő fogja megcsípni, akik figyelemreméltó rokonsággal vagy barátsággal vonultak föl. Állás tehát majdnem ötezer nőnek nem fog jutni, üdvös tanulság igen. Micsoda ésszel kormányozzák ezt a szerencsétlen országot? Miért bolondítanak itt bennünket s miért nem mondják meg nyíltan, hogy szántszándékkal nyomorítják el itt mindenkinek az életét, aki nem mágnás, püspök, ispán, inas, kerítő vagy kokott? Mit csináljon a tanítónő, akinek csak diplomája van, de reménye sincs már? Mit csináljon az állástalan tanár, jogász, műhelyetlen iparos s annyi más szomorú elbolondítottja ennek az országnak? Nagy fölfordulás lesz ebből, ha ebben az országban *nem* minden meg nem változik.

III.

Katonák

Amerre jártok, mezőn, országúton: fényes, színes, mozgó foltok. A katonák gyakorlatoznak, tanulják a háborút. Amerre jártok, futtok, hogy a holnapi, esetleg tegnapi, de sohase mai, kenyerete-

ket megkeressétek, tiszturakat is fogtok találni. Meghatóan becsületes emberek, akik lóháton vagy gyalog azért mérgesek, mert a lógó nyelvű legények esetleg rosszul csinálták meg a fölmasírozást. Nekünk nincs lakásunk, millió gondot ad a szén, a tej, a kenyér. Ők itt ötezren, ott ötezren s együttvéve nagyon sok ezren, meleg nyárban, mikor az ember tél idejére gyűjt, ha tud, ők fárasztó tréfákat csinálnak. Amiből ugy-e az következik, hogy nemzeti hadsereget akarunk, vagy nem akarunk.

BN 1907. szeptember 3.

A. E.

203. SAJÁT LÁBŰLAG RŰGJÁK EGYMÁST

— *A Nemzeti Kaszinó és a Magyar Lovaregylet ügye* —

Budapest, szeptember 3.

Demokrata Magyarországunkat váratlan szenzáció tüzei e különben is forró napokban. A Nemzeti Kaszinóba sarkantyús, finom, sárga csizmás lábbal belerúgott a Magyar Lovaregylet. A Nemzeti Kaszinónak hat mágnása akart belépni a Magyar Lovaregyletbe vagy mondjuk beunfenteskedve: a zsoke-klubba. A hatból könnyen, fekete golyó nélkül csak egyet fogadtak be, ez is egy Esterházy. Alig-alig juthatott be egy Pallavicini és egy Wenckheim, ilyen kitűnő két fő-fajmagyar. Ellenben kibukott, coki-üdvözetet kapott egy valóságos Károlyi gróf és Vojnits báró. Harmadiknak egy erdélyi mágnás, ami már nem olyan nagy csoda, mert az erdélyi mágnást maig senki veszi komolyan a magyarországi. Az erdélyi mágnásnak úgyszólván csak azóta van egy kis becsülete, mióta zsidó bárók is vannak.

Képmutatók volnánk, ha azt mondanók, hogy nem érdekel bennünket a Nemzeti Kaszinó és a Magyar Lovaregylet e mulatós ügye. S nem is véletlen dolog az, hogy ők éppen akkor boldognak legjobban, amikor mi egyre többen vagyunk. Mi, akik úgy sejtjük, hogy: most vagy soha, mi is rúgunk már egyszer. Rúgnak pedig minden megkülönböztetés nélkül a Nemzeti Kaszinóba és Magyar Lovaregyletbe egyformán.

Nagyon tetszik nekünk, ha ők egymás között új, úri klasszikusokat állítanak föl. Valahogyan így szórakoztak a francia nemesek is, mielőtt a nép el nem bömbölte magát s meg nem rohanta a Bastille-t.

Addig is, míg a latifundium gőgös urai, akik Nyugaton éppen annyik, mint a cigányprimások, amikor tudniillik intelligens helyeken próbálnak kopogtatni, nagyot esnek, gyönyörködjünk az apró pikantériákban. Zsidó újságírók milyen tisztelettel kerülgetik a zseké-klub forró kását. Harcias demokratáknak minő elégtétel, hogy a Nemzeti Kaszinó tagjain is eshet „társadalmi sérelem”.

Talán ne soroljuk föl a többi könnyű, kínálkozó pikantiát. Már az maga is pikantéria — igaz, egy kissé szomorú pikantéria — hogy mi magunk is írunk a demokrata Magyarország e késő nyári szenzációjáról. Ez azt jelenti mégis, hogy a magyar társadalom színe és ereje még mindig a lovak köré csoportosul. Ugyanakkor, amidőn azt is jelenti, hogy velőtlenül is erős ellenségeink már egymás megmarásánál tartanak.

Mit mondjunk, mikor inkább viharsejtések, mint jóslások, amit mondani tudunk. Egy megkésett ország készül az álombarlangjából kijönni, mint a medve Gyertyaszentelőkor. Az bizony furcsa kis társadalmi harc lesz, amit Magyarország a közeli jövőben produkálni fog. Kissé zavaros, példátlan, nyolc-tíz korszakból összeszedett fegyverekkel. De nagy harc lesz, de jön ez a harc. Igazán nagy szolgálatot teennének önmaguknak a mágnásurak, ha addig egymást vernék agyon. Mégiscsak más az, ha rangbeliek végeznek az emberrel, mintha a mob végez.

BN 1907. szeptember 4.

Lellei

204. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A különféle diák urak

Fiumében és Susákon hadsereg szükséges a horvát szokolisták ellen. No, a horvát diákokban se telhetnék túlságos öröme egy Elisée Reclus-féle embernek. Ezek a diákok egyébként, vigasztalásul, mindenütt egyformák. Fiume olasz diákjai vannak olyan vadak, mint a horvátok. Lengyel diákok, oláli diákok, cseh diákok, mind-mind alaposan maszlagosak. Csak éppen, hogy a fokosaik nem egyformák[*], de ők, ismételjük, igen. Begyűik tele van az iskola hazafias frázisaival, olvasmányaival, verseivel. Hazájukat, fajukat mentik, ha kell, ha nem kell. Van egy kegyetlenül jó, személyes megfigyelésünk ez ügyben. Prágából kivándorolt egy család, s a fiuk olyan amerikai lett, hogy csehül is alig beszélt. Haza-

jött vendégségbe s két hét múlva utcai harcban verekedett a német diakkal. Európa úgy megzavarta a fejét a maga idült bolondságaival, hogy a fiú egyszerre elfelejtette az okos, egészséges Amerikát. Viszont az ellenkezőre is van egy csinos példánk. Kecskeméthy Győző levetette a brigadéros ruhát s abbahagyta a honmentest, míhelyt Amerikába óhajtott utazni, ha ugyan odautazott.

II.

Egy magyar miniszter ambíciója

Önök olvashatták: Kossuth Ferenc v.b.t.t. úr Ivánka Imre automobilján átrándult Marienbadba. Az Ivánka Imre automobilja, ha önök véletlenül emlékeznének a zirci választásra, valamikor nagyon büdös volt. Az egész ország befogta volt az orrát, sőt a függetlenségi pártban se merte mindenki mondani, hogy Ivankanak, a zirci mandátumnak s az Ivánka automobiljának jó szaga van. Mindegy, ma már a Vezér beleül a legbüdösebb automobilba is. De mi az ördög lelte Kossuth Ferencet, hogy csúzosan is eltöftöftöfözik Marienbadba. Mi csak sejtjük: ez a Kossuth Ferenc a legambíciózusabb öreg nők közül való. Olvasta, hogy Edward király Clemenceau-val barátkozik, holott Franciaország miniszterelnöke nem is tud olyan jól angolul, mint Magyarország kereskedelmi minisztere. Jött azután egy még sajátosabb, még fájóbb hír: Fráter Lorándnak is kilátása van arra, hogy az angol király szóba áll vele. Erre Kossuth Ferenc v.b.t.t. úr már nem tudott nyugodtan maradni. Ha politikusnak ő nincs is olyan nagy, mint Clemenceau, de művésznek van olyan művész, mint Fráter Loránd. Hátha Clemenceau és Fráter Loránd között ő is besurranhatna néhai Károlyi Pista királyi cimborájához. Sikerült-e, sikerül-e, nem tudjuk, de ha sikerülne, erről a nemzeti vívmányról egy hétig vezércikkeznék a koalíciós sajtó.

III.

Akik csak az istenben bíznak

Nyilván jó keresztények Magyarország mai gazdái, kivétel nélkül. Hiszen egy Apponyi és egy Zichy Aladár a miniszterük. Bakonyi Samu is keresztény, bizonyisten keresztény. Visontairól s a meg apróbb zsidókról pláne szó se essék. Mindnyájau kereszt-

tények, akik csak az istenben bíznak. Most például, hogy a belényesi kerületet elvesztették, imádkoznak. Jön a hír, hogy Lukács László nagybeteg. S ők, a jó keresztények imádkoznak: bárcsak az isten megváltaná szenvedéseitől. S ha Lukács László meghalna, no volna öröm. Zengene a zsoltár: az isten a koalícióval tart. Most már tudniillik rábízta mindent az istenre.

BN 1907. szeptember 5.

A. E.

205. VUCSKOVICSNÉ GYERMEKET AKART

— Házasságtörés az anyasáért —

Tíz évig éltek együtt valahol Horvátországban Vucskovics és Vucskovicsné. Mozdonyvezető volt Vucskovics, Vucskovicsné pedig egy feleség. A mozdonyvezető tartozik a mozdonyt vezetni, mint mozdonyvezető. Mint férj pedig köteles az asszonyt eltartani s olyankor, amikor kedve telik benne, csókolni. A felesége vezeti a háztartást, visszaöleli a férjét s gyermekeket szül neki. Régi divat ez már s e divat tartja a lelket ebben a mai tekintetes társadalomban. Vucskovicsné azonban tíz hosszú éven keresztül egyetlen gyermeket se tudott szülni az ő urának. Vucskovics bánatosan vezette a mozdonyt, otthon pedig szidta az asszonyt. Az asszony, Vucskovicsné, sírt, de úgy érezte, hogy nem ő a hibás. Dolgozott pedig a szomszédban egy nótás, jóképű kőműves pallér Vucskovics éppen a mozdonyt vezette valahol, az asszony elhívta magához a pallért. S érkezett váratlanul a férj és a férj nem olvasta soha még csak Strindberget sem. Miután félholtra verte a pallért, az asszonynak átadott negyven koronát s hazaküldte az anyjához. Másnap éjszakáján az asszony a fiumei gyorsvonat elé dohta magát s nyolc darabban szedték össze. A többi: a vizsgálat, a temetés, a környék szóbeszédje nem idevaló. Bizonyos, hogy Vucskovicsné, a tíz évig hű, példás feleség, nem a pallér szép szeméért s a tiltott csók híres öröméért tört házasságot. Vucskovicsné boldoggá akarta tenni a bánatos Vucskovicsot.

Vucskovicsné érezte, hogy ő tudna anya lenni s anya akart lenni — a Vucskovics kedvéért. Ezért a szép és szent szándékért rettenetes halállal kellett lakolnia. Sorsa még a halállal sincs kiengesztelve, mert Vucskovics átkozza Vucskovicsnét. Vucskovics meggyalázott, bepiszkolt férfiúnak és férjnek tekinti magát. S ha meg fog újra házasodni s az az új asszony sem tud hűséggel

gyermeket produkálni, Vucskovics még így sem lesz belátó. Ő még akkor is égető szégyent fog érezni s nem lesz hajlandó meglátni az ő pallérhoz folyamodott feleségében a bús, a nagy asszony-mártírt. Azt a valakit, aki szívesebben szövetkezett volna a Szentlélekkel, mint a pallérral s aki gyermek helyett halált kapott.

Am úgy eshetik, hogy az esetleges második Vucskovicsné ügyesebb lesz. Nem az ura kedvéért, de a saját kedvéért választ majd egy pallért s Vucskovics, *malgré lui*, meg fogja ismerni az apai boldogságot. És ez esetben tragédia helyett sugaras, enyhe, polgári vígjáték tárul majd elénk. Boldog lesz mindenki: Vucskovics, Vucskovicsné II., az igazi apa, még talán a gyermek is. Csak az első Vucskovicsné árnya fog akkor is sötétben kóborogni nagy dicsőségére az életnek, a házasságnak, az anyaságnak, az apaságnak. Intő példaként arra, hogy az élettel nem lehet egyenesen beszélni. Csak ravaszul, csak fogásokkal, csak csalafintaságokkal, csak — nem becsületesen.

BN 1907. szeptember 7.

A. E.

206. KIS SZENZÁCIÓK — NAGY NŐKRŐL

(Párizsi levél)

I.

Calvé Emma Kaliforniában

Hadd irigykedjenek a magyar primadonnák: óriási hírt küldök Calvé Emmáról, aki Budapestet is megalondította nemrégiben az énekével. Calvé Emma is rájött arra, hogy minden dicsőségnél többet ér néhány millió frank. Neki nem volt nehéz erre rájönni, mivel a milliók alapját összeénekelte. De ő nem egy-két milliót akar, hanem sok-sok milliót. Kaliforniában, Los-Angeles környékén, melynek klímája hasonló Reims vidékének a klímájához, óriási szőlőbirtokot vásárolt. A vételár majdnem *három millió frank*. Francia vincelléreket telepít a birtokra Calvé Emma, aki szeptember 10-én érkezik birtokára. A birtokon pezsgőgyárat alapít Calvé Emma s az a szándéka, hogy ő látja el pezsgővel egész Amerikát. Ha a terv beválik, Calvé Emma Rockefeller-vagyont fog szerezni. Mellékesen pedig építtet a birtokra egy csodálatosan szép kastélyt és évenként legalább két hónapot, lehetőleg télen, Kaliforniában fog tölteni.

II.

A szép Otero sikere

Egy igazi párizsi nő, aki abból él, hogy szép, nem engedi magát egyhamar letöretni. Ime a szép Oteróról, avagy a teljes néven Otero Karolina kisasszonyról a legbúsabb híreket terjesztették. S erre Otero egy óriási, új sikerrel válaszol. Otero Karolina kisasszony most a Marigny-színházban játszik. Egy *Giska la Bohémienne* című darabban. Soha szebb nem volt a szép Otero, mint Giska szerepében. A Marigny-színház minden kommunikéjében, melyet természetesen drága pénzért iktatnak a lapokba a kiadóhivatalok, azt is közli, hogy újabban és újabban kik követtek el öngyilkosságot a szép Otero iránt táplált reménytelen szerelmük miatt. A Giska egyébként balett és némajáték. Nem lehetetlen, hogy Budapestre is elkerül, esetleg Oteróval együtt.

III.

Az ötvenéves Júlia

Júlia elmúlt már ötvenéves s polgári nevén Madame Prévost-nak nevezték. Romeó tizenhétéves volt, amikor beleszeretett s tizennyolc évig szerette. Romeót viszont René Dumay-nak hívták s pompás állása volt a „New-York” biztosító társaságnál. Mindenki azt várná, hogy Dumay akar szakítani és otthagyni az öreg Júliát. Párizsbau azonban már régi dolog, hogy a hivatásos szerelmi nők ötvenéves korukban tudnak legjobban uralkodni a férfiún. Madame Prévost-re az ő tizenhat évvel fiatalabb barátjának úgy kellett vigyáznia, mint az ablakba kitett kincsre. S még így is meg kellett tudnia, hogy barátnője — sokakkal csalja meg. A sokak között volt két nagyon előkelő politikus. Dumay revolverrel súlyosan megsebesítette az asszonyt s önmagát pláne úgy lőtte agyon, hogy szörnyet halt. Az asszony föl fog gyógyulni s amilyen nagyszerű nő, még nagyon sokáig, végelgyengüléses haláláig lesz Romeója elég. Mert a fiatalság, oh asszonyok, nem az években van, a szívben, a kozmetikában és a bátorságban.

BN 1907. szeptember 7.

Brown

I.

Az eldugott pénzek

Beszélgessünk izgató témáról: Magyarországon eldugott pénzek vannak. Most Szegeden találtak meg negyvenezer koronát rongyokba csavarva. Egy özvegyasszony helyezte el ilyen ügyesen a vagyonát. Meghalt a pénzes özvegy s majdnem kisöpörték utána a drága rongyokat. Néhány évvel ezelőtt Debrecenben leégett egy nádfedelel ház. Cívis-gazdája nagyon búsult a házért, mely természetesen nem volt biztosítva. De még jobban búsult azért a tizenötezer forint jó pénzért, mely szintén elhamvadt. A derék cívis a padláson, egy szarufa mögött, a nádban tartotta a pénzét. Az meg valamelyik hajdúvárosban történt, hogy elloptak tizenhétezer forintot egy búzás hombárból. Ugy-e, hogy mindez mesének tetszik ma Budapesten? Milyen jól járnának a szövetkezetek, ha az ilyen kis eldugott pénzekhez most hozzájuthatnának. Ha már úgylis kisöprés, tűz és lopás fenyegeti az ilyen pénzeket.

II.

Az urak mulatnak

A Tattersallban diadalt aratott a nemzeti ügy. Janek, magyar zsoké, boxpárbajban félholtra verte Carslake kollégáját. Carslake angol ember, aki Ausztráliából került hozzánk. Tehát a diadalmas párbajt bátran Ausztrália fölött aratott magyar győzelemnek lehet fölfognunk. A párbajt végigélvezték magyar sportembereink közül is sokan. Fogadások történtek pro és kontra. A mágnások ujjongtak, amikor a két véres mokus-ember őrjöngve püfölte egymást. Ez lesz most már az új mulatság. A bikaviadal barbár dolog. Talán még a kaspárbajtól is visszariadna Boda főkapitány érzékeny szíve. Azonban embereket hóhéroltatnak egymással nyugodtan a mágnás urak. Miért ne, mikor voltaképpen egész Magyarországon ez folyik. Mi, sok millióan, az élet harcában halálra tépjük egymást, hogy a mágnás urak mulassanak.

Egy új asztalos

Nagy szenzáció az nálunk, ha úrból lesz dolgozó ember. Egy doktor juris, fővárosi fogalmazó cselekedett volt ilyet. Sokan emlékezhetnek még az esetre. Asztalosnak csapott föl ez a kivételesen okos úri ember. Bajárta azóta a Nyugatot s megtanulta a műasztalosságot. És most műhelyt és modern lakásberendező vállalatot rendezett be. Az új asztalosról sok helyeset és tanulságosat lehetne írunk. Ám az ember nem mer előre, vaktában lelkesedni. A magyar társadalom úri társadalom és bosszúálló társadalom. Megbosszulja azt, aki az ő úri törvényein túlteszi magát. Itt még mindenki meglakolt, aki előrehaladottabb társadalmak törvényei szerint igazodott. Kívánjuk az új asztalosnak, hogy büszke asztalos tudjon maradni.

BN 1907. szeptember 8.

Lellei

208. BÖLCΣ BIÁSZ ELŐADÁSAIBÓL

— *A hatalom részegesei* —

(Biász barátom, a bölcΣ, rongyos és derék Biász, szokatlanul jókedvű volt tegnap. Anekdotát mondott anekdota után, akár csak Eötvös Károly az Abbáziában. Az egyik anekdotáját át fogom ezennel adni a hírlapirodalom örökkévalóságának.)

Jegyezd meg jól, fiam, hogy a részeges emberek a legagytartóbb emberek. S azt is jegyezd meg, hogy a részegség nem okvetlenül italos és alkoholos. Milliószer millió fajtája van a részegségnek s az is részegség, ha valaki a hatalomból iszik sokat. Azt hallom, hogy ilyen új Noék, ilyen nem ismerői a hatalom-venyige erejének, sokan vannak ez idő szerint. No, de ne politizáljunk, hanem hallgasd meg két részeges ember történetét.

Dániel úr és Tamás úr boldogult apám barátai voltak. Olyan két korbely, aki hat vármegyében ritkította párját. Jött azonban a lakolás, a két jó ivót orvoshoz kellett vinni. Dániel borissza volt, Tamás az árpalének volt nagy kedvelője. Dániel szaladt előbb az orvoshoz s míg rezes orrára könnyei pergett, beszélt:

— Mentsen meg engem, doktor úr, én javíthatatlan alkoholista vagyok, én naponként legalább nyolc-kilenc liter bort iszom.

A doktor megrémült, mert nem is sejtette, hogy Dániel úr hazudik. Dániel tudniillik legföljebb ha négy liter bort tudott felhajtani naponként. A doktor tehát, a megrémült doktor, ezt rendelte:

— Ha nem akar elpusztulni, igyék csak négy liter bort naponként.

Dániel boldogan távozott s örült, hogy ezután orvosi rendeltetire ihatja meg a napi négy liter bort.

Tamás úr ellenben nem volt ilyen okos ember. Ő bevallotta az igazat: harminc pohár sör naponként.

A doktor szigorúan arcába nézett s ezt mondta:

— Én többet nem engedek meg magának, mint napi hat pohár sört.

Erre Tamás úr elment még négy orvoshoz, akik történetesen mindnyájan ezt tanácsolták. Őt orvos és hat-hat pohár sör, ez éppen harminc pohár sör. Tamás úrnak nem kellett szomjaznia ezután sem.

(Rögtön észerevettem, hogy Biász barátom ígérete és fogadkozása ellenére politizál. A vén kujon a koalícióra gondolt s arra, hogy hogyan, melyik módszerrel, fogja becsapni a jámbor orvost: az országot. Meg is feddtem azonnal bolcs, de kissé erkölcstelen barátomat. Ő azonban ellenérv helyett a Kossuth-nótát kezdte fűjni: hazafiasan elnémultam s levettem a kalapomat.)

BN 1907. szeptember 10.

Lellei

209. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

A Nagyúr háza

A Ferenc-körúthoz nagyon közel van egy utca és ez utcában van egy ház. A házban lakik egy hajdanában szép asszony, a kedves leányával. Anya és leány mosolygó örökösei e kis palotának, mióta jobblétre szenderült a Nagyúr. A Nagyúr korszakos gavallér és hazafi volt, de ne tessék szívbólumot szagolni. Nem Hungária asszonyról s leányáról! Mai Nyomorúság kisasszonyról van szó. Valódi Nagyúr, valódi asszony, valódi leány, valódi palota. Gavallér és nagy hazafi lehetőleg mindig ingyen volt a Nagyúr. S örüljünk, hogy a házat, palotáját egy asszonymnak s ez

asszony leányának hagyta. Hagyhatta volna, mint egy másik, szintén nemrégén megboldogult Nagyúr, Budapest fővárosnak, mint múzeumot. És erre is ráfizetett volna Budapest főváros és utcát kellett volna elnevezni erről a Nagyúrról is. Ámbár az még nem bizonyos, hogy erről a Nagyúrról is nem fognak-e elnevezni egy utcát.

II.

Tárkány Amerikába készül

Híres falu, különösen néhány esztendő óta, Bihar vármegyében és Magyarországon Tárkány. A tárkányiak rettegett verekedők, képviselőválasztások idején pedig gyilkos kezű kortesek. Olyan nagy hazafiak, hogy a minapában Kardos Árpáért is vért ontottak és kazlakat gyűjtöttek. Nos, Tárkányból most egyremásra kéri az útlevelet Amerikába. Talán bánatukban hagyják el hazájukat a tárkányiak, mert Lukács László lett a képviselőjük? Beavatottak egészen mást beszélnek: Tárkány népét is a nyomorúság űzi el a haza földjéről. És ez megmagyarázza ennek a virtuos, de ínséges népségnek minden fokosos virtusát. A tárkányiaknál a negyvennyolcasság dühe a nyomorúság csapnyitó dühe. Ha itthon maradnának, egy-két év múlva nem a szintén nyomorgó oláht ütnék, de bemennének például Nagyváradra s ütnék például a két dús püspököt, az oláht és a magyart egyformán.

III.

Etelka kisasszony esele

Szóról-szóra így történt: Etelka kisasszonyt a gyorsvonaton megszóltotta egy úr. Nem akar sértés lenni, ha eláruljuk, hogy ez az úr gyanús arccal hasonlított egy még ma se tökéletesen befogadott — felekezetre. Az urat bántotta s méltán bánthatta az Etelka viselkedése. Tudta, hogy Etelka még nemrégiben Budapesten volt, éjszakai kávéházban volt, kasszírnő volt. Etelka azonban, ő tudja miért, a gyorsvonaton nem akart emlékezni saját múltjára sem. S amikor már a leggőgösebb viselkedéssel sem tudta az urat elriasztani, harsányan és hangosan ezeket mondta:

— Vegye tudomásul kérem, hogy az én igazi, természetes apám egy Z. gróf volt.

Az úr visszahőkölt, alázatosan megemelte a kalapját s többé nem mert közeledni sem Etelkához.

BN 1907. szeptember 11.

A. E.

210. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Andrássy és a törvénytelen gyermekek

Anyakönyvi kivonatot kér a fia számára Budapesten vagy máshol egy apa. Iskolába akarja beadni a fiút, aki neki öröme, reménye, drága vagyona. Voltaképpen a fiú anyját soha se vette volna el feleségül a fiú nélkül. S mikor megkapja a kivonatot, elsápad, felhördül:

— Az én fiam törvénytelen gyermek, az én fiam?

— Igen az ön fia törvénytelen gyermek Andrássy miniszter önegyméltóságának egy új rendelete szerint.

— De hiszen én azért vettem volt el enuek a fiúnak az anyját, hogy ez a fiú törvényesen az én fiam legyen. Nekem azt mondták, hogy az egybekelés és a fiúnak az elismerése után a törvénytelen születésnek az emléke is meghal.

— Hja, mi akkor azt hittük, de most Andrássy kegyelmes úr mást mond. Tessék új, külön, szabályos, törvényes, hosszú, körülményes stb. eljárást indítani, akkor a fiú Andrássy önegyméltósága előtt is törvényes lesz.

Beszélik, hogy az anyakönyvvezető hivatalokban valóságos tragédiák játszódtak le mostanában, mióta a belügyminiszternek az az embertelen rendelete a törvénytelen gyermekek törvényesítéséről, melyről akkor nyomban méltóan kemény véleményt mondtunk, megjelent. Ebben az országban úgyis egyre kevesebb kedvük lesz az embereknek utódokról gondoskodni. Most már ne lehessen a törvénytelen gyermekről lemosni a törvénytelenség bélyegét. Andrássy Gyula fog gondoskodni majd szent házasság révén arról, hogy gyermek, leendő adóalany, katona és cseléd-anyag elegendő legyen?

Barkóczy, a buzgó statisztikus

Valaki figyelmeztet bennünket, hogy Apponyi jobb keze, báró Barkóczy miniszteri tanácsos úr jós lélek. Három-négy évvel ezelőtt már hirdette, hogy jön az igazság ideje. Már akkor statisztikus volt Barkóczy s az volt a nézete, hogy minden téren a felekezeti arányszámoknak kell érvényesülniök. Fogadkozott is, hogy ő ezt a tanároknál meg fogja csinálni s hogy katolikus tanár lehet több a katolikus arányszámnál, mert a katolikus vallás az uralkodó vallása s uralkodó vallás. (Csak úgy véletlenül ide írjuk Barkóczy úrnak egyik jeles fogását. A kir. kat. gimnáziumokba az állam nevez ki katolikus tanárokat. Mostanában, ha a laikus állami gimnáziumokban üresedés van, Barkóczy áthelyez tanárokat a kir. kat. gimnáziumokból. Az így megüresedett helyekre már aztán csak katolikusokat lehet kinevezni.) Jönni fognak a többi Barkóczyak is. Az ügyvédi diplomákat is buzgó, lelkiismeretes felekezeti statisztika szerint fogják kiosztogatni. Egész Magyarország így lesz berendezve: a felekezetek számaránya szerint. Kivéve olyan tereket, ahol magasabb szempontok némely felekezeti teljes kizárását követeli[k].

Egyszer Párizsban valami magyar pörben diplomáciai közvetítéssel francia bíró hallgatott ki mint tanút. A francia bíró készen kapta a magyar bíróságtól a kérdéseket, amelyeket hozzám intézett. S mikor azt kellett kérdeznie, hogy milyen vallású, el kezdett nevetni. Megmondtam, hogy ev. ref. s én is nevettem, de keserűen. Franciaországban hihetetlenül komikus hivatalosan megkérdezni valakinek a vallását. Ez mindenkinek legprivátabb dolga, mint a fürdés. Ezt legfőlőbb csak a papon kérdezheti tőlem s az is csak akkor, ha ezt megengedem neki. Magyarországon azonban a feketeség úgy szétömlött s az Apponyi—Barkóczy-éra olyan szépeket ígér, hogy itt már nemsokára kúpad is jön a deres után s jaj lesz annak, aki misére nem jár.

BN 1907. szeptember 13.

A. E.

211. MAGYARORSZÁG: AZ ÚJ HELLÁSZ

— *Mennyi szobor, mennyi szobor, mennyi szobor* —

Van-e még az öt világrészben egy olyan Hellász, mint Magyarország? Mi vagyunk az Újkor arisztokráciája, költők, filozófusok és művészek nemzete. Évszázadok óta finomodik, mélyül

a lelkünk s arcunkon az intellektuális kulturának fényessége. Megigézett, boldog rabszíjon tart bennünket az Eszme és a Szép. Még idegenből is hozzánk jönnek századok óta költők, művészek és tudósok. Aki csak érezni, gondolkozni, szavakat csiszolni, nagy illúziókat adni tudott, az nálunk szent, mint Indiában a bolond. Megható és világgraszoló például a költők kultusza nálunk. Lantos Tinódi Sebestyén lantját még mintha ma is verné nekünk. Kazinczy Ferencnek a szobra nélkül Érsemjén is boldogtalan volna. Szobrot kap Dukai Takách Judit és szobrot kap Vaálon a vén, csouka szomorú óriás: Vajda János. Nagyszalonta a Csonkatorony mellé Arany János szobrát is fölállítja. Szigligeti is szobrot fog kapni és minden szellemi nagysága az új Hellásznak, aki volt, van és lesz. Ahol így, gomba-módra terem a költők szobra, milyen gazdagok lehetnek ott a szívek. A pásztor az őszi pásztortűz mellett Dukai Takách Judit könyvére hajtja a fejét. A bőrzeügnök magával viszi a bőrzére Vajda János kötetét. Merőben esztétika ebben az országban az élet fölfogása s csak versekkel lehet közeledni az utcasarki nőhöz is. Szép ország, szerelmes országa a Szépuek, a jövődő nemes embertípus ígértföldje.

(Ha Anatole France itt született volna, kétszáz havi forintokért névtelen vezércikkeket írna valamelyik lapban. Két-háromszáz emberen kívül fogalma sincs ebben az országban arról, hogy itt irodalom is van. Vajda Jánosnak Vaálon szobra lesz, de életében Vaáltól akár nadrágja se lehetett volna. Egyszer fürdőbe kellett volna mennie a beteg, vén, nagy embernek. Így jeles írónk szaladgált ki neki egy nyelvészeti munkáért száz forintot. Vaálon az alszolgabíró esetleg a cigánynak ad ennyit egy kedves éjszakán. A közönségnek nincs aki megmondja s nem is akarja megmondani senki, hogy ki kicsoda. Már német revük alaposabban foglalkoznak magyar írókkal, mint itthon. Van egy hatalmas erejű, fiatal írónk, akinek a novelláit egyre-másra fordítják németre. Itthon majdnem agyonhallgatják, keserítik, majdnem észre se veszik. Szarajevóban képes levelező-lapokon terjesztik az arcképét s szerb nyelven talán többen olvassák, mint magyarul. Fölnőtt egy írógárdánk, amelynek alig van mása ma. S ez a gárda kénytelen magát megadni egy falat kenyérért, amit jobb esetben elébe dobnak. A Balkán, a Balkán, a Balkán, -ról sokszor beszélünk, írunk gúnyosan. De ha igazi kultúra nincs is a Balkán-országokban, van valami gyönyörű, heves álmodozás — a kultúráról. Ott akarnak az emberek nemesebbek, befogadóbbak lenni. Mi hazudunk egymásnak és szobrokat álltunk azoknak, akikhez semmi közünk sincs.)

BN 1907. szeptember 14.

A. E.

— *Aki panaszkodik, bolond* —

Tegnap szomorúságban találtam az én bölcΣ barátomat, Biászt: sírt.

— Óh bölcΣ férfiú, Biász, talán siratsz valamit?

— Igen, siratom magamat és siratom Nagy Gyula szücsse-gédet.

— Értelek, óh Biász, azaz, hogy nem egészen értelek.

— Hát lásd, Nagy Gyulát sietve elvitték Lipótmezőre. Mert azt hirdette, Budapest a világ legnagyobb uzsorása. Hogy itt minden méregdrága, a lakás, a tej, a szén. Hogy itt a Dárius kincsét is megeszi az ember. S hogy itt csak a forradalom segíthet s jön a forradalom.

— Csakhogy Nagy Gyula egyebet is csinált, óbégatott az utcán.

— Persze, hogy óbégatott s éppen az a baj, hogy kevesen óbégatunk. Össze kellene állnunk napouként legalább tívezren. Óbégatva kellene bejárnunk Budapest utcáit s harsogni a Nagy Gyula igazságait.

— Én hallgatni fogok, óh Biász, s te mondd el nézetedet.

— Nem lehet, nem is fogom elmondani, éppen ezért sírok. Már Magyarországon sohase lesz szabad panaszkodni. Itt már mindenki csak azt mondja, amit nem hisz. Ez példátlan, ilyen még sehol se történt. Odüsszeusz embereit dísznökká varázsolta Círcé. Valami új Círcé járt erre s hazugokká változtatta a magyarokat. Panaszkodni szeretne mindenki s nem mer panaszkodni. Még az is elégedetlen, akire irigykedünk. De jaj annak, aki mégis panaszkodik, mert azt beviszik Lipótmezőre. Aki nem hazudik, az bolond.

És mit tudnál mégis tanácsolni, óh Biász?

— Forradalmat, amit szegény Nagy Gyula is megjósolt. Újra mondom: álljunk össze legalább vagy tívezren. Rohanjuk meg a lipótmezei tébolydát s szabadítsuk ki Nagy Gyulát. Nagy Gyulát, a bolondot, a becsületes embert, aki hangosan mert panaszkodni. Emeljünk a vállunkra s menjünk vele először is a parlament elé. Mutassuk fel őt mindenekelőtt a farizeusok és bambák e gyülekezetének. Álljunk meg vele a Kúria s a független magyar bíróság más palotái előtt. A koalíciós lapok szerkesztősegeit se hagyjuk ki. Még talán a Képzőművészeti Társulatot s a Singer és Wolfner könyvkiadó céget sem, ahol irodalmat gyártanak. Álljunk meg az Opera előtt, a pártkörök, a klubok, a színházak előtt. Mindenütt, ahol a hazugokká varázsoltt magyarok nyilvános szállásai vannak. És mindenütt ordítsuk el magunkat: „itt van Nagy Gyula”. Itt

van Nagy Gyula, aki meg tudná nektek mondani az igazat. Mászt nem lehetne tenni legjobb esetben sem. Nagy Gyulát lehetne csak megszólaltatni, mert ez idő szerint csak a bolond mondhat igazakat Magyarországon.

BN 1907. szeptember 15.

Lellei

213. PUSZTASZEREN

Legendás, turk őszünk, vezérünk, Árpád, Pusztaszer helyett, ahol megidézni próbálták, Tápén, a szomszédban jelent meg. Eljött azokhoz Árpád, akik Szvatopluktól, Zalántól s a többi nem hiteles személyektől elvették ezt az országot. S Tápén a kupak-tanácsban, egyszerű magyarok száján, az országfoglaló magyarság, tehát Árpád keserű igazsága szólalt meg:

— Nem megyünk Pusztaszerre, az urak ünnepére, nem megyünk. Ha Árpád apánk tudta volna, sohase hozott volna ide bennünket. Ünnepeljenek a római pápa magyar püspökei, akiké lett a Pannóniáért fizetett aranyos nyergen és féken kívül a föld, a víz, a fű. Ünnepeljenek a Pallaviciniek és Wenckheimok, a Rákosi Jenők és a Güntherek.

Így beszéltek, de mindenesetre így gondolkoztak, Tápé magyar és böles parasztjai, akiknek Árpád megjelent.

Felig erdélyi ember lévén az, aki ezeket írja, egyformán közel van lelkéhez Árpád és Tuhutum, Tuhutum, Töhötöm vagy Tühütüm, hiszen ez mindegy; és ő egyenlő rangú volt Árpáddal. Hát volt-e joguk azoknak ünnepelni, akik Günther miniszter úr kegyes jelenlétével megtisztelve ünnepet ültek Pusztaszeren? Hát gondolták-e Árpád és Tuhutum, hogy ezt az országot azért szerzik meg, amiért most még, úgyahogy, fennáll? Urak, papok, herék, iparlovagok legszemélyesebb haszonélvezetére?

Tápénak minden dicséret megadassék, de Tápé mégis csak Tápé. Ám kérdezzék meg bárhol, ahol a Keletről hozott szűz Géniuszt értelmesen tud beszélni még, ezt az eredményt jósolta-e ezer esztendőre az a végzés, amely a magyarokat iderendelte?

Sok minden meghalt Árpád országában, de legalaposabban az az idea halt meg, mely Árpád apánkkal az Iszter vidékét tudatlanul megkívántatta. A vezérek utódait kóbor nyugati lovagok váltották föl s Keletnek szép, szabad lelkes erényei helyére bemene-kültek ide a boldog Nyugatról kiszorított, száműzött bűnök.

Bujdosva, mint valamikor a hajdúk, igenis, lappangnak itt még magyar erők. Tápén s mindenütt, ahol még nem Amerikában

lakik a magyar paraszt, megőrzött valamit az Árpád-hagyományokból. Afféléket, amikről Széchenyi István álmodott a *Kelet népében*. De ez az ország ma nem Magyarország s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt. Nemcsak a származásbeli paraszt, de mi mind, akik magtalan univerzumokat hordunk magunkban.

Ezt az országot ma még talán meg lehetne váltani. Árpád és Tuhutum országát meg lehetne talán még csinálni. De csak akkor, ha a tápéi esküdtnek több szava lesz, mint az újságfrázisokkal táplálkozó, úri-szolga tápéi jegyzőnek. Ha püspökbe és grófba belegázol Árpád és Tuhutum méltó utódja: a büszke magyar polgár és még büszkébb magyar munkás. Árpád és Tuhutum nem azért vezettek ide bennünket, hogy békák legyünk s gólya-királyokat emeljünk magunk felé[!] a mocsárrá csinált Magyarországon. Nem azért vagyunk itt, hogy dacoljunk a Nyugattal s hogy kitartsunk pár tízezer haszontalant. De hogy rálicitáljunk a Nyugatra s igazoljuk Árpádot és Tuhutumot.

P. S. Nem a király hiányzott a pusztaszeri ünnepről s nem csak Tápé, hanem Árpád vezér s a magyar Génusz, ez a bús alvó, meg nem értett magyar Génusz.

BN 1907. szeptember 17.

Ady Endre

214. KÁRTYÁZNAK, ISZNAK, ÖLNEK

— Két budapesti némbereket —

I.

A perditák nem kártyázhatnak

Budapest cifra-bús asszonyszemélyeit nagyon pártfogolja az új rendőri Gondviselés. Miután nomád műveleteiket civilizált kezek közé szorította, most elveszi tőlük a kártyajátékot. Tegnap éjjel razzia volt egy olyan helyen, ahol a leányok egymással, barátokkal s független sipistákkal keverték a kártyát. És ma már nincs meg az éjszaka leányainak ez az egyetlen emberi és bátor szórakozásuk sem. Mert — meg ne botránkozzék az Erkölc — ezeknek a némbereknek erkölcsi fürdővíz a játék. Ha játszanak s van miből játszaniok, hercegnökként ntasztják el azt, ami nekik gyalázatuk és hivatásuk: a szerelmet. Szemere Miklós csak hideg-

vérrel veszít, de ezek kéjes göggel dobják kártyára a pénzt. Ezek megtisztulnak, ha a csúnyán szerzett pénzt szabad emberek könnyelmű módján fecsérlik. S ha nem tehetik kártyán, megteszik ugyanezt másképpen és rosszabbul. Ezek a némberek a mi társadalmuknak eleven, kifestett lelkiismeret-furdalásai. Mesék forognak arról, hogy testük doktorai kegyetlenek hozzájuk. Morális doktoraik lennének legalább gondosak és megértők. Csillagkeresztes hölgyeket éppen úgy nem tud belőlük varázsolni Boda főkapitány, mint nem varázsolhat belőlük nélkülöző mártír-feleségeket. Türelemmel és nagy-nagy, bánatos gyöngédséggel, szájalommal kell az ő dolgaikba avatkozni. Minden embernek ősi joga a maga életét elviselhetővé tenni. Nekik ez az egy, ez az egyetlen joguk, erősebb, mint bárkiké. Mert ők élnek a legembertelenebb életet s mi, a társadalom, tehetünk róla, nem ők.

II.

Karolin részeg és gyilkol

Karolin, a nyomdászleány, mulatott a barátnőjével s lerészegedtek. Úgy mulattak, úgy italoztak, ahogy Magyarországon minden hímnemű teszi. De jött a férfiú, aki barátja volt a Karolin barátnőjének. Feddette, szidta Karolint, mert lumpolásra csábította az ő barátnőjét. S Karolin, részegen, mint egy huszártiszt, egy jogász, egy asztaltársasághoz tartozó hazafias kistisztviselő, egy vidéki földbirtokos vagy akárki a lumpoló Magyarországból, kapta a kését s leszúrta a férfiút. Ez valóban szokatlan, megdöbbentő, véres szenzáció. De az még szokatlanabb, megdöbbentőbb, ha csak nálunk lehetséges röhejjel a véres esetet meglobogtatják a feministák előtt. Nagyváraddon egy részeg úri ifjú ember leszúrt egy ártatlan idegent. Szomorú, furcsa és egészséges magyar dolog, hogy a fölszabadulni akaró nő (ha Karolin csakugyan *Jogot a nőknek* kurjantással mulatott) éppen ilyen magyar férfiú-típust irigylett meg és utánozott: a részegen gyilkolót. Karolin esete ezért szomorúbb eset annál is, amilyen szomorú önmagában is.

BN 1907. szeptember 18.

Lellei

I.

Björnson — porosz bérenc?

Björnsterne Björnson porosz bérenc most már — Apponyi Albert védőinek bátorságából. Valóban rettenetes dolog, hogy Magyarországon milyen tréfát lehet űzni az újságolvasóval. Itt hírlapok élnek meg nagyszerűen abból a föltevésből, hogy a magyar publikum — analfabéta. Rákosi Jenő lapja például nyugodtan hazudja, hogy Björnson nemrégiben megtámadta a Poroszország által sanyargatott lengyeleket. Még a forrást is megnevezi, hol: a *Courrier Européen*ben. Mert Björnson a pángermánokkal tart barátságot s német kiadókban él. Csakhogy mi is olvastuk néhányan azokat a bizonyos Björnson-cikkeket. Björnson igenis támadta a lengyeleket, de nem Pózen lengyeleit. Támadta az oroszországi és ausztriai lengyeleket, akik jobban elnyomják a ruténokat, mint Oroszország, Ausztria és Poroszország valaha is elnyomta őket. Támadta a lengyeleket, mert fajgögből, osztályérdekből s olcsó hazafiaskodásból az orosz dunában a forradalmi pártokkal szakítottak. Támadta s támadja a lengyel slachitát, melyet nagyon sokszor együtt idéz a magyar uralkodó osztállyal, a porosz junkerekkel, oláh bojárokkal, Európa e legvadabb reakcionáriusaival. Mindezeneken fölül pedig Björnson nyílt, kemény ellensége a német imperializmusnak. S ha Magyarországon lehetséges, hogy porosz bérencnek nevezzék ezt a nemes, bátor, nagy embert. [!] Akinek a szíve a miénk is, minden elnyomottaké. Aki ismeri a magyar paraszt elnyomottságát is és szenved miatta. S akit Apponyi Albert sohse fog meggyőzni arról, hogy ő, Apponyi, a demokráciának és emberi haladásnak a barátja.

II.

A megjavított Apponyi-rendelet

Apponyi a madarak és fák ünnepét megcsinálta nálunk, mert hallott róla. S mert nála az élet esztétikai értékelése csak ilyen jól megoldozott, miniszteri rendeletre alkalmas közhelyekben tud demonstrálódni. De pózoló miniszteri rendelet is adhat derék ötleteket a napi élet[r]e s a természettel őszinte viszonyban álló ember számára. Olvastuk például Kincs Gyula, zilahi kollégiumi igazgató évnnyitó beszédjét. Ez a jeles pedagógus, derék lelkes

ember másként csinál madárvédelmet, mint a miniszteri rendeletek. Magyarországon évenként kétszáz millió koronánál többre megy a gazdasági kár, amit a rovarok okoznak. S ezt a kétszáz milliót ennek a szegény országnak, hol embervédelem nincs, megmenthetné a madárvédelem. Zilahon nem alakítanak madárvédő egyesületet s nem csinálnak hozzá paragrafusokat. Minden diák kézzel kötelezi magát az osztályvezető tanár előtt, hogy barátja lesz a madaraknak. A tanárok is kötelezik magukat, hogy diákjaikat megtanítják az okos madár-szeretetre. Pózoló rendeletnél s frázisos ünnepnél mennyivel szebb, több, józanabb, emberibb gondolat ez.

III.

Maróczy — csak második

Nem kell a sakkhöz érteni sem, hogy az ember nagyszerűen mulasson, valahányszor Maróczy mesterünk külföldön versenyez. Ha a tornán első lesz a magyar mester, mindenki ujjong s olvassuk a himnuszokat a magyar zseni páratlanságáról. S micsoda savanyú, rövid regisztrálás lesz az ügyből, ha Maróczy nem lesz első, mint most is. Királyi művészet-e a sakk, vagy sem, tudja az ördög, de Maróczyt megvigasztaljuk. Ez már régi magyar szokás: egyéni babérokat szívesen fogadunk el közhasználatra. Szükség esetén Dürer Albertől is kisűtjük, hogy magyar vala. Aki külföldön dicsőséget szerez magának, attól szívesen vesszük el a dicsőséget. Még örüljön Maróczy, hogy az ő művészete csak sakk s nem valami nagyobb, fájdalmasabb művészet.

BN 1907. szeptember 19.

Lellei

216. EGY GYÁMOLTALAN ÓRIÁS

— Budapest a falusiaké —

Ez a Budapest meglepő nyurgaságú s konikus fiatalságú szép legény. De ez a város ma már csakugyan nagy város, ha hirtelen nőtt is. Esetlenségének, mely a számárpados diákéhoz hasonló furcsa titka van. Ez a titok nem is titok, de általában kevés szó esik róla. Fiatal nagy városa Amerikának is van talán egy-kettő.

De Bukarest viszont nem is nagy város és szinte öreges érettségről csodákat beszélnek. Ha az amerikai példák rosszak volnának, viszont Bukarest közelebb van Ázsiához, mint Budapest. Ez a fiatal, óriás legény, ez a Budapest, miért ilyen, amilyen?

Budapest lakossága felől egyik éjszakáról a másikra emelhetnék a házakat. Más nagy városban egy nagy, éber, százezrek-ből összerakott lélek él, cselekszik, örül, háborog vagy jutalmaz. Házbér uzsorával kínozzák, rossz közlekedést kap, éheztetik, nincs szene télen, — Budapest nyafog, szenved, de megmozdulni nem tud. Akár Madridban, akár Brüsszelben közös érdekek és a veszedelmek harsány, egyetlen szószathoz tömörítnek minden torkot.

Az öröme, mulatsága is bal ennek a városnak. Hiszen élnek itt szép számmal igazán nagyvárosi emberek. Az Operánk és Vigszínházunk kénytelen nagyon sokszor egészen európai lenni. De a kávéház, a cigány, a mozi s a bábeles zengeráj megint csak egyetlen városban burjánozhat: Budapesten.

Mik és kik nem engedik, hogy ez a város igazi nagyváros és jobban élő város legyen? Micsoda csinálja azt, hogy Carusónak kiucseket fizethet ki egy kíváncsi, módos, részben túlcivilizált, részben utálatosan smokk, nagyvárosi pici kisebbség? Budapesten, ahol a nagy többség már régen megválasztotta a maga dobogói ideáljait Fedák Sáríkban és Fráter Lorándokban?

Mert ezt a várost nagyobb felében falusiak lakják. Mert ennek a városnak a lakossága mozgó s az újak megint csak a falukból jönnek. Így azután mindegy, hogy honnan: a faluvégi kúriából, a bogárhátú házikóból, vagy az árendás korcsmából. Olmot hoznak magukkal, várost sohse-sejtette lelket, akadályt.

A falu mindenütt városgyűlölő, de Magyarországon kiváltképpen ez. Budapest lakosságának nagyobbik fele gyűlölettel obstruálja azt a tendenciát, hogy a Budapest valóban nagyváros legyen s a lakói városiak. Ez a kötélhúzás teszi itt olyanná az életet, hogy stabilis, törzsökös nagyvárosi lakosság itt ki nem épülhet. Számbelileg talán még fog nőni Budapest, mert ez agyonnyomóított országban a vidék még talán boldogtalanabb életet él, mint mi itt Budapesten. De ezek a beözönlők csak még mezővárosiasabbá változtatják Budapest arcát és lelkét.

Talán bolond ambíció is volt, hogy egy visszatartott, szegény ország tetejébe világvárost csináljunk. No de nem is sikerült s aki csak élt nagy városban, megmondhatja, hogy Budapest egy torzzá fölfújtt óriás falu. Nagyvárosi lelkiismerete abszolúte nincs s itt az élet csak csúnyább és nehezebb lesz folytonosan.

Palástját, a néha kopottat, szél cibálja és zápor veri szép és magyar Magyarországon. Sokat elmélkedik, sokat tűr, sokat hallgat s Uray Imre el is nevezi szegényt együgyűnek. Azt tanulta s ahhoz van kedve, hogy ne békétlenkedjék, hiszen úgyszólván elrendeltetett minden. Bölcs ember a tiszteletes úr, egy-egy Melanchton mindegyik, de Kálvin is tud lenni, ha muszáj. Mert mindenekfölött, ha szegény is, de büszke és szabad magyar a tiszteletes úr. Becsületnek, bölcsességnek embere lévén, világi családokba, gonoszságokba nehezen lát bele. Apponyi Albert Bécs ellen szólítja csatába, neki csak az jut eszébe, hogy őt Bécs ellen hívják. Bécs ellen, amely Bécs a régi prédikátorokat börtönbe és máglyára küldte. Bocskay, Bethlen, Rákóczi trombitáit hallja a tiszteletes és szent haraggal — országcsalók seregébe kerül. Most már fejére húzza a palástját s szégyenkezik a tiszteletes úr. De az idő nem áll meg s akik Bécs ellen vitték a protestáns papokat, azok most viszik az egész országot Róma felé. Idegen, éhes, rongyos csuhájú barátok jönnek hízni s kiruházkodni szegény Magyarországra. A magyar protestáns Siont alá és alá fúrják aknákkal. Színes reverendás püspökök s pökhendi grófok korbáccsal tanítanak engedelmességre mindenkit. S alázatosan, békétűrően mármár a pusztulásba is belekészülne a tiszteletes úr. És mi is beletörődünk abba, hogy elveszett Magyarország. Csúfolnak is bennünket, akik két év óta makacsul egyre azt hajtjuk: fölébred a tiszteletes úr. Nem ébred itt föl senki már s akik éberek vagyunk, azok is agyonüttetünk.

És íme, még idejében, fölött Budapestre a tiszteletes úr. Kezében a biblia, szívében a magyarság és a hangja nem kenetes. Innen kiáltja ez ország katedrájáról: legyen harc, mert velünk van a seregek ura. Ez az ország szabadok és magyarok Magyarországa. Pompás magyar népe menekül, romlik, fogy, butul. Hahó, ebből az országból nem lesz latrok és csuhások barlangja. Istennek és Időnek lelke, bátorsága beszél a beszédben. Nem magát félti, nem magát akarja fölhízlalni a tiszteletes úr. Országáért, népéért, lélekszabadságért és tudásért emeli föl a zászlót. A magyar Gêniozusz szólalt meg a tiszteletes úr által. A türelmes és bús magyar lélek készül fölszabadulni. Ki nem remél, ha velünk van s kopott palástját zászlóként tűzi föl a tiszteletes úr. Elvesszük a herék kincsét, hogy éljenek azok, akik munkálkodnak. Fölemeljük a lealázott magyar népet a tudás és szabadság tornyába.

Áldja meg az isten a tiszteletes urat, hogy odaállott a nép mellé. A szabadság, az igazság, a jövődő mellé, előre.

BN 1907. szeptember 21.

A. E.

I.

Válnak-e Rothschildék?

Charles Rothschildnak és Wertheimstein Rozáliának tűrniök kell, hogy a hírlapok naponként válóporbe kergessék őket. Rothschildék olykor cáfolják a válás-hírt, olykor agyonhallgatják, de azt semmiképpen sem érhetik el, hogy erről az igazán alaposan saját ügyükről szó ne essék. Amerikában a hírlapok a milliómosleányok flörtjeiről is kimerítő riportokban számolnak be. Úgy látszik, hogy ez nem amerikai specialitás; a milliómosoknak Európában is ez a sorsuk. Kötelességük palotájuk minden ajtaját nyitva tartani, a hálósobáét is. Budapesten egy nagyon érdekes, készülő színészházasságról beszélnek az emberek s csak beszélnek. A budapesti sajtó nagy előrehaladást tett a szagos indiszkrécio terén, de ezt az érdekes fámát még se meri nyomdába fogni, mert egy készülő házassághoz nincs köze a nyilvánosságnak. Szegény milliómosok, de úgy kell nekik, biztos prédái a szenzáció-kedvnek s válnak-e Rothschildék, vagy se, de írunk róla.

II.

Cook úr heroizmus

Cook úr amerikai milliómos, aki aranyait sok ezer ember vére árán szerezte. Cook úrnak él egy nőtestvére, akinek nem volt vére s aki már majdnem meghalt. Cook úr orvosokkal a saját véréből eresztetett át vért a nővére ereibe. S New York ünnepli most a testvéri szeretet e nagyszerű hőseit. Költői igazságszolgáltatás értelmében Cook úrnak bele kellett volna halnia hőstettébe. Így azután ki lettek volna engesztelve azok az ezerek, akiknek a vérét kiszívta. De a költői igazságszolgáltatásnak a milliómosokra semmi érvénye nincs. Cook úr nagyszerű hős lett, a nővére életben maradt s a milliók szaporodnak tovább.

III.

A Standard kiszabadult

A Standard, a cár jachtja tegnap délután óta szabad. Gyors táviratok viszik e hírt világgá. Mi ebben a hírben érdekes. Ha a Standard széttörik egy szigeten s odavész a cár, ez érdekes.

Ha a Standard zátonyra kerül s a cár megmenekül, ez is elég érdekes. De — mondja a távirat — a Standard-t javítják. Tehát a Standard még kijavítható. Európa leggazdagabb embere, a cár nem kénytelen új jachtot építtetni. S ez elég érdekes hír arra, hogy egy kis vagyon menjen el táviratokra. Hogy erről költséges tudomást vegyen a legkisebb vidéki napilap is. Ez a millióknak feltékeny és együttérző tisztelete. Örvendezz világ: a Standard kevés költséggel helyrehozható. A cárra és a kincstárra vigyáz az isten.

BN 1907. szeptember 22.

Lellei

219. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Az érsemjéni botrány

Kazinczy Ferenc érsemjéni szobra Fráter Loránd hegedűjétől fogantatók s ez a képtelen dolog megbosszulta magát. Kazinczy Ferenc faragott képe előtt egy sötét fejű nebuló, Marschall nevű, valószínűleg egy a Rákosi-féle magyar-sváb imperialisták ifjú sorából, a Széchenyi-szövetség nevében szidalmazta a szabaddkőműveseket. Azértsem fogunk dühbe jönni: Magyarország úgynevezett vezető értelmisége nem tud nekünk már újsággal szolgálni mérhetetlen intellektuális elzúllásáról. Sőt segítettünk e Marschall nevű ifjúnak s mi is szidjuk a szabaddkőműveseket. Hogy ebben az országban a nemes, liberális magyar szellem meghalt s helyébe a Caraffatámogató, muszka-vezető katolikus mágnások, Róma és a jezsuiták s a sváb Rákosiak újmagyar, gyűlölködő, ostoba iskolája jött, ez egy kicsit a szabaddkőművesek bűne is. A magyar szabaddkőművesek nem voltak elég éberek s ha már nem voltak erősek, erőt se próbáltak mutatni. Most azután úrrá lett az országon a harcias butaság s hogy ezt legyűrjük, ahhoz már kevés lesz a szabaddkőművesi arzenál.

II.

„A vén svindler”

Az „Alkotmány” huncut bácsinak, vén svindlernek keresztel el Tolsztoj Leó grófot. Az Istennek és a krisztianizmusnak ezt a legnagyobb szerűbb ma élő eleven oszlopát. Arról ne beszéljünk, hogy ilyen gaz bátorságra az utolsó amerikai zuglap se lenne ké-

pes. Érdekes az, hogy az „Alkotmány” főképpen azért méltatlan-
kodik, mert Tolsztoj nem adhatta oda birtokait és kincseit a pa-
rasztoknak. Tehát Tolsztoj tanítása nem egyezik Tolsztoj tetteivel
az „Alkotmány” szerint. De véletlenül hallott-e valamit az „Alkot-
mány” egy Jézus Krisztus nevű férfiúról? Ez a Jézus nem oszthatta
szét a vagyonát, mert nem volt neki. De tanítványainak meghagyta,
hogy ne gyűjtsenek maguknak földi kincseket, s ő csak a szegénye-
ket szereti. Ha Tolsztoj így kikap az „Alkotmány”-tól, ennek
mély oka lehet. Ugy sejtjük, hogy Jézus magyar főpapjai nem vár-
ják be a szekularizációt. Elég későn ugyan, de föl fogják osztani
vagyonukat a szegények között. Mert ez például Samassának
kutyább kötelessége, mint Tolsztojnak.

III.

Egy kis süllyedés

Közeledik október tizedike s az úri Magyarország reszketve
köpdösi a szocialistákat. Micsoda süllyedés néhány évtized óta.
Madách Imre dzs centri volt és nagy író. Megírta az Ember tragédiá-
ját s elküldte Erdélyi Jánosnak. Erdélyi úgy érezte, hogy Madách
a szocializmust akarja bántani a darabban. S mivel Erdélyi euró-
pai magyar elne volt, minden nagy emberi eszmeáramlat értője
és bajvívója, szemrehányást tett levélben ezért Madáchnak. És
mivel Madách a még nem teljesen degenerált magyar úri rendből
való volt, zokon vette Erdélyi gyanúsítását. Levélben protestált
az ellen, mintha ő ellensége merne lenni olyan isteni koreszmének,
mint a szocializmus. Micsoda gyalázatos süllyedés a magyar intel-
lektuális kultúrában pár évtized óta.

BN 1907. szeptember 25.

A. E.

Hűvös szeptember, forró szezon — Kastélyélet és érték-cserék — A szép Oterót elítélték — Madame Hanako és társulata — Mi volt a japán—orosz háború oka? — A háború és a szezon

(Párizsi levél)

Hűvös a szeptember s Párizs az idén hamarabb kívánta meg önmagát. Hazajött mindenki vagy majdnem mindenki, aki számít. Még azok is itt vannak, akik októberre kastélyaikba készülnek. A boldogok, akiknek kastélyaik vannak vagy legalábbis kastélytulajdonos barátaik. Szüret, vadászat s mindenféle ünnep lesz a falusi kastélyokban. Párizs pedig lázzal, kedvvel, új lázzal, új kedvvel kezdi meg, amit abbahagyott.

Szeptember vége az értékcsereék komoly-víg dátuma. A nyári hírességek helyet adnak a télieknek. A nyári szennázásokat kicserélik a súlyosabb és megírottabb szennázások. Tegnap még hasábokat írtak a lapok egy szatírról, aki két fiatal leányra tört a Bois-ban, ma ez a szatír háromsoros hírben nyer elintézését. Tegnap még pikáns hír volt, hogy a szép Oterót a bíróság százötven frankra ítélte, mert automobiljával elgázolt egy biciklistát. S milyen érdekes ember volt az az ügyvéd, aki a bíróság előtt így szólt:

— Én nem kérnék ennyi kártérítést Oterótól, ha engem gázolna el. Nekem elég volna egy mosolya, egy komoly mosolva.

Meghiszem azt, de a szép Otero nem százötven frankért adja a — komoly mosolyokat.

A nyári színházak is csuknak, hűvös van. A nagy és nagyzó színházak pedig kürtölik a téli programot. A nyári trüppök közül csak egy japán színész-trüpp van még divatban. Pedig ez a trüpp már régen játszik Párizsban: a Madame Hanako társulata. Egy kis színházban játszanak mindig telt ház mellett. Legújabb darabjuk Otake és Joshito, különös kis nippon dráma. Nem annyira Hanako tetszik a közönségnek, miut egy férfiszínész. Persze Párizsban mindenki tudni véli, hogy ez a színész az életben is partnere a japán Réjane-nak. Párizs az ilyet hamar kikutatja s mikor Szada-Jakko, a japán Sarah Bernhardt játszott Párizsban, az újságok nem nyugodtak addig, míg ki nem sütötték, hogy Szada-Jakko barátja nem kisebb ember, miut a szentpétervári japán követ. Most már ebből azt is tudják utólag Párizsban, mért tört ki a japán—orosz háború. Szada-Jakko hazament Japánba s a követ úr mellette akart lenni. Tehát addig intrikált, míg kitört a háború, s őt visszahívták.

Egyébként pedig Marokkó puskaporos levegőjéből semmi sem vegyül a párizsi atmoszférába. Ebben a városban a *Commune* alatt is úgy éltek és mulattak, mint máskor. Nehéz az élet, de szép s Párizs minden szezonban úgy kezd újra az életet, mintha ez volna az utolsó.

BN 1907 szeptember 25.

Brown

221. KIKÉ LEGYEN BUDAPEST?

— *A jövő zenéje az utcán* —

„Budapest gyönyörű város s az ember meg is tudná kedvelni, ha nem élnének itt — budapestiek”. Ezt a Wilde-szerű ítéletet száz variációban hallatjuk, holott nincs igazunk. Nem kellene Budapestről kisöpörni minden budapestit, csak ki kellene cserélni őket. Mágnsai, hivatalnokosított dzsentrije, gazdag zsidói, agyvelőtlen polgársága, hatalmas iparlovagkasztja, írói és művészei például undorítók. De van Budapestnek más lakossága is s ha valamikor Budapest javulni akar, ezeket hozza föl alulról.

Tegnap este, amikor Burián meghallgatására világították ki az Operát, egy csendes utcában nagy csöddület támadt. Egy sarokházban, valami iskola internátusában zongorázott egy diák. Szépen, komolyan játszott a fiú, Puccinitól Fráter Lorándig mindent. S hallgatta vagy háromszáz ember, talán négyszáz is. Diákok, elszabadult munkások, masamódleányok, kereskedelmi alkalmazottak s más effélék, akiknek Caruso-estére, Burián-estére nem telik.

Gyönyörű volt ez a közönség s megható az a hálás figyelem, amellyel a nyitott ablakon kiáradt zeneszót elfogta. Ezekből a budapestiekből lehetne egy új üdvhadsereget csinálni, a szépség üdvhadseregét. Arcukon bánatosan, talán tudatlanul, ott volt a vágy, mennyire szeretnék életüket a művészettel megszépíteni.

Micsoda más hódolat a szépség előtt ez, mint azoké, kik a megszerzett vagy örökölt vagyon, avagy a folhajtható hitel képesítése révén szaglálják körül a művészetet.

A népoperák, az olcsó, nagyszerű színházak, néphangversek, ingyen tárlatok elérkeznek bizonyára hozzánk is egyszer. Ötven-száz évvel hátrább ballagunk még a kultúra külsőségeiben is nyugatibb népeknél. De vajon nálunk, éppen nálunk, ez az egy dolog, éppen ez az egy dolog nem érkezik-e későn? Másutt legalább kultúrhistoriai szempontból teremtetett művészetet, értéket a feudalizmus és a burzsoa-rend is. Nálunk, ahol kultúra nincs, egyetlen megváltás volna, ha az alacsonyok fölkerülnének.

Nemcsak Budapestet tenné ez városibb Budapestté, de a kultúra pírját hozná egész Magyarország arculatára.

Nagyváradon vándorgyűlésre gyűltek az építévállalkozók, gyöngé burzsoázink e prototípusai. Pezsgős bankettekét faltak, kártyáztak, katzenjammer szereztek. A munkások ez alatt előadásokat hallgattak, tanultak, nevelődtek.

Kiké legyen Budapest és kiké legyen ez az ország? Csak azoké, akik lent vannak s akik ígézett népe a kultúrának. De ez talán nem is a jövő zenéje, ez egy erőszakolt álom. Ez az egyetlen ország, ahol még a természettudományi törvények is csődöt mondanak.

Itt már csak ezután is mindörökké így lesz: kacérkodnak a kultúrával a semmiháziak s meghalnak a kultúra hasztalan vágyától a kultúrára alkalmasak.

BN 1907. szeptember 26.

Lellei

222. JEGYZETEK A NAPRÓL

I.

Pia Monica imádsága

(Pia Monica tizennyolc éves korában így fog imádkozni:) Istenem, inkább lakom a te pitvaraidnak küszöbén egy napig, mint Drezdában örök életemig. Istenem engedd meg, hogy hihessek fejedelmi származásomban. De ha ez nem sikerülne, hadd tudjam legalább, hogy ki volt az apám. Istenem, engedd meg továbbá, hogy rosszakat ne gondoljak az édesanyámról. Végre is ő asszony volt és asszony maradt s én, a leány, nem ítélném el az asszonyokat. Különben pedig áldj meg engem, Istenem s ha már szöknöm kell, rendelj mellém olyan férfiakat, akiket nem kell minden tavasszal kicserélni. Egyébként dicsértessék a te neved Istenem s engedd meg szolgálódnak, Pia Monicának megálmodni a közeledő éjszakára, hogy George-zsal, a szép inassal szökjön-e meg avagy férjhez menjen a hannoveri trónörököshöz.

II.

Picquart és Dreyfus

Dreyfus őrnagy nyugalomba fog menni, mert Picquart hadügy-miniszter úr nem lépteti elő. Ez a Dreyfus, ez a Dreyfus azt hiszi, hogy ő még mindig valaki. Ez a Dreyfus, ez a Dreyfus azt hiszi,

hogy ő mindig aktuális lehet. Szó sincs róla, különb intellektust is megzavarna egy olyan hírhedség, mint a Dreyfus-é. De egy okos embernek még se volna szabad elfelejteni, hogy az ő kedves személye esetleg csak — jelszó. Dreyfus neve jó volt arra, hogy Picquart Dreyfus-párti legyen. Dreyfus jó volt arra, hogy nyeregbe ültessen egy sereg embert. De a nagysághoz elég-e, hogy valaki az Ördög-szigeten ártatlanul szenvedett? Ördögöt volt elég s Dreyfus, ha ilyen lármásan vonul nyugalomba, még nagyon komikus ember lesz belőle.

III.

Madame Rosa szalonja

Azt hallom, hogy baja van velem a vizsgálóbírónak, aki sohse kedves ember, mint azt tapasztalásból tudom. Meg mertem egyszer írni, hogy a papok nótlensége egyenesen a nemi összevisszaságba visz. Sőt azt írtam, mint jámbor óhajt, hogy nősüljenek meg a katolikus püspök urak is. S ahelyett, hogy a Bubicsok engem, téged, őket hímneműeket szeretnének s a Hajnóczyaknál érnének célt, próbáljanak szerencsét a házasságban s a nőknél. Én nem tudom, hogy Hajnóczy csakugyan Hajnóczyja volt-e a kassai püspöknek. Csak azt tudom, hogy igazságtalanságot még a főpapokkal szemben sem szabad elkövetni. Tehát külön a magam nevében regisztrálom itt, hogy Bécsben egy Madame Rosa nevű hölgy külön papi szalont tart. Ez a szalon a szalonok legfényesebbje s itt a papok nőkkel szoktak — társalogni. Igazságtalan volnék, ha azt állítanám, hogy minden pap — Hajnóczyt tart. (S hogy eláruljam fő-neműségemet a vizsgálóbírónál: én nem okvetlenül hiszem, hogy a főpapok hímnemű barátaikkal szemben túlmenjenek a köteles tisztelet határán.) De ami faktum, az faktum, a papok és főpapok leányos házaknál is jól érzik néha magukat. Lényit az igazság érdekében, caveant consules, vederemo, stb.

BN 1907. szeptember 27.

A. E.

223. KÉNYSZERŰ INKOGNITÓK MAGYARORSZÁGON

— Jó lesz ismerkedni az írókkal —

Nem biztos, hogy Björnson csakugyan járt-e Magyarországon de járhatott. Ülhetett toloncházban is Nyitrán, vagy Turócszent-

mártonban. Egy lóni főszolgabírónak ugyan akár örök időkre hajtogathatná, hogy ő Björnson. Szóval még az is kiderülhet, hogy Björnson magyar rabkoszton is élt már. Cseh, tót és egyéb izgatókkal együtt talán őt is befogták Magyarország kakastollas őrei.

Nincs ebben se tréfa, se csúfolódás, se panasz. Hiszen most derült ki például, hogy Carducci, az immár néhai nagy olasz poéta, többször megfordult Fiumében. Nem rándulhatott-e föl ilyenkor Budapestre is? Ki tudja nem volt-e ott a Debrecent látogató olaszok között egykoron? S mivel magáról nem mondott többet, mint hogy ő Carducci, nem ő volt-e az, akit a bankettnél az asztalhoz is csak nehezen engedett leülni Debrecen polgármestere?

Ezek mind valószínűségek és komoly valószínűségek. De azt mi is biztosan tudjuk, hogy Gorkij napokat töltött Budapesten. Még annyi szerencséje sem volt, mint Detlev von Liliencron-nak, akiről pár nap múlva, hogy Budapestről elutazott, megtudtuk, hogy itt időzött.

Pedig ma még nagyon megbámuljuk az idegent. Egy tanulmányozó, Budapestre érkezett párizsi közhivatalnok; érdekes ember. Menelik udvari népének budapesti szórakozásáról hasábokat írnak a lapok. Viszont Anna Vivanti asszonyt a Budapesti Napló egy lelkes írója és kis tárcája fedezte föl, amikor Budapesten járt. Észreveszünk mindenkit, aki idegen és szokatlan. De abszolúte nincs szemünk olyan mihasznák meglátására, akik otthon kultúr-nagyságok s akiket egy kicsit már a legmélyebb Balkánon is ismernek. Lám Björnsonnak is az kellett, hogy Apponyit bántsa. S csak így érhetette el, hogy nevének ma már Magyarországon is ismert csengése van.

Vidékiességünk s kevés kultúránk mellett nem volna szabad felednünk, hogy mégiscsak Európa közepén élünk. Vasútjaink, bár újabban az olasz vasutak zűllöttsége felé tartanak, idegen vasutakkal korrespondeálnak. Egyre többen szaladnak át a magyar Alföldön az idegen nézők s esetleg meg is állanak. Egy kis ismeret, egy kis kultúrmázat és kis tájékozottságot már csak ezért is magunkra kellene erőltetnünk. Íróembereknek pláne egyre boldobb szokásuk lesz az utazás. Az automobil is elviszi az embert akár Pekingig. Íróembernek pláne van még egy rossz szokása: írni szokott. Ha itt jár közöttünk, esetleg megírja, hogy mit tapasztalt. S legelsősorban, mert *vates irritabile genus*, azt leghamarabb veszik észre, hogy itt ezt a fajtát meg se látják. A fejlődő közlekedésügy miatt egy kicsivel több kultúrát és érdeklődést kérünk.

BN 1907. szeptember 29.

A. E.

FÜGGELÉK

(Kétes hitelű szövegek)

224. MERJÜNK GONDOLKOZNI

Magyarországon gyéren terem a felnőttek oktatása, de buján tenyészik a mesemondás a felnőttek számára. És nem lehet mondani, hogy nem csillognak elég pompásan a felnőttek meséi. Kacagányos daliák és öröklött jogok, — kirántott kardok a haza védelmére és patriarchális szeretet az úr és a föld megmunkálójá között. Künn Nyugaton, a valóságok földjén, ahol az ipar gőzkalapácsai dübörögnek, azon törik az emberek a fejüket, hogyan lehetne megcsinálni, hogy a társadalom még gazdagabb és műveltebb legyen; miképp járassunk valamennyien bársonyban és selyemben. Nálunk az emberek katonai kérdésekkel foglalkoznak; az ifjút álmaiban és az öreget szónoklás közben — a hazáért való hősi önfeláldozás foglalkoztatja, ami nagyon szép dolog, de sajnós a zónajegyek és az életbiztosítás világában kevés alkalom nyílik rá. Körülöttünk egyre jobban terjeszkedik a munka; palotákat emel szemünk láttára, belenyúl a mindennapi kenyerünkbe, a megélhetésünk módjába: de mi nem akarjuk észrevenni. A vezényszóért kiabáló képviselők frakkot viselnek és nem páncélt, konflison járnak, nem pedig gőzölgő harci paripán; a modern üzletember is némiképpen más természetű viszonyban áll az ő könyvelőjéhez és munkásaihoz, mint trencsényi Csák Máté az ő hűséges jobbágysaihoz. De mi még mindig a régi nemesség katonai és hűbéri szellemében gondolkozunk; ebből a fából faragták ideáljainkat és társadalmi fölfogásunkat is. Amerikában gentleman a munkás, Nyugat-Európában is egyre emelkedik a dolgozó ember becsülete: mi pedig felpofozzuk a pincért, ha nem köszönt elég alázatosan. Ha a munka becsüléséről beszélünk: biztos, hogy a közgazdasági tevékenység került szóba. Még a munkát is csak gumirádlison hátradúló, pincért összegyalázó alakban tudjuk elképzelni.

Ha pedig egy-két bátor ember föllebbenti a múltak meséinek fátyolát, amely a jelen valóságát takarja; utálat, bojkott és kinevetés jut osztályrészéül. Ha pedig e valóság maga — az igazi, a legyalázott munka fölemeli a fejét és jogokat követel: akkor megindul a kiabálás szurony és szolgabíró után. Mert a mesevilágban sok szó esik a fegyverek viselőiről, de soha semmi a munka jogairól. Ha pedig a valóság túlnő a mese határain: megnyessük a valóságot, habár patakokban folyik is a vére.

Minden jogi, erkölcsi, társadalmi fogalmunk egy régi kor maradványa, amelyben több fontossága volt a verekedésnek, mint a munkának. A nemesség verekedés-szerzette földbirtoka, a hadsereg körül forgó közjogi kérdések, a párbaj-kódex: ezek a mi szellemi életünk sarkpontjai. És annyira belejöttünk a verekedésből eredt fogalmak rendszerébe, hogy azt hisszük, bennük rejlik az egész kultúra. Ha a munkások békésen szervezkednek — jobb munkabérékért — a földbirtokosok ellen, azt mondjuk: lángba borul az Alföld és tönkremegy a magyar kultúra. Ha gyilkolják a szervezkedő munkásokat, azt mondjuk: helyreállott a rend. Milyen örült felfordulása a fogalmaknak! Az anyagi és szellemi javak összességét, amelyet kultúrának nevezünk, egytől-egyik a munka hozta létre. Egyének, népek, nemzedékek munkája. De a kaszát, a vésőt, a kalapácsot, a tollat nem a fegyver és az erőszak igazgatja, hanem a munkás agyveleje. Nemzetek pusztulását okozta a fegyver, de a gazdagság, a művészet, a nemzetek dicsősége nem a fegyverben rejlik, hanem az agyvelőben és a dolgos kézben: a munkában.

Egész Európában, Moszkvától Londonig új és nagy kérdések izgatják az embereket. Látják, mint növekszik tömegben és fajsúlyban a munkásosztály és látják azt is, hogy az emberek régi, erőszak útján keletkezett úri-szolgai viszonyai egyre tarthatatlanabbak lesznek. Új jogi, erkölcsi, gazdasági rendszereket dolgoznak ki, amelyek mindent a munkára építenek. Anton Menger az ő Neue Staatslehre-jében a munkát teszi minden társadalmi viszony kútforrásává. A kor legnagyobb gondolkodói foglalkoznak a szocializmus kérdéseivel. Oroszországban államilag kisajátítják az arisztokrácia erőszak útján szerzett birtokait és széjjel osztják a parasztok között, hogy a föld azé legyen, aki megműveli. Nyugat-Európa nagy ipari városaiban egymás után emelkednek a népházak; falaiakat a művészet remekei díszítik, termeikben hangversenyeket és tudományos előadásokat hallgat a munkásság, hogy megteljék kultúrával és el legyen készítve arra a percre, amikor át kell vennie a vezetést a társadalomban.

De mi ezekről a dolgokról nem akarunk hallani. Álomvilágban élünk; nemzeti hadsereg és párduckacagány a mi ideálunk. Attól, ami volt, nem akarjuk látni azt, ami van.

Miért van ez az irtózat a jelen valóságától?

Mert a nagybirtokosság irányítja az ország közvéleményét. És ez az osztály, amely a múltban gyökerezik, amelynek összes jogai a fegyveres erőszakból keletkeztek; reszket attól az iránytól, amely a jövő felé tör, amely a tudományban, művészetben és a gazdasági életben a munkát emeli mindenek fölé. Mert ez az irány: *A szocializmus*. Ezért hirdeti ebben az országban a pap, az egyetemi

tanár és a néptanító, az író és a művész egyaránt a hűbéri és katonai szellem világfelfogását. Ezért zárják el az ország kapuit az európai tudomány elől, ezért terrorizálják agyon, aki félre meri dobni a felnőtteknek való csillogó meséket és önállóan gondolkodni [!] mer. Mert a gondolkodás [!] egyértelmű a lázadással a nagybirtokosság uralma ellen, amely az országot szegénnyé, népét koldussá, nyomorulttá, földönfutóvá teszi. Mert gondolkozni annyit tesz, mint sóvárogni a gazdag, a munkás, a demokrata, a kultúrával telt új Magyarországért, amely csak a mágnás uralom romjain épülhet fel.

Merjünk gondolkozni!

BN 1906. július 1.

A.

225. A FELHÁBORODÁS

[Párizsi munkatársunk írja a következőket:]

Jött a Sztolipin-merénylet híre, s Párizsban még a radikális lapok is fölháborodtak. Hogy ez már sok, ez már bestiaság. És nemely újságírók kisiettek a diáknegyedbe. Mit szólnak a merénylet-hez az orosz diákok? Ezek ültek némán, rendes kávéházukban. Olvasták az újságokat és káromkodtak. Kérdezték őket az újságírók s ők haragosan szóltak:

— *Gyávák és ügyetlenek. A cárig nem tudnak soha se jutni.* És csak baleseteket tudnak csinálni, miket Európa egy hét alatt elefejt. Értsék meg az urak, Oroszországon már csak az segít, ha soha se hallott rémes szenzációkkal hörög vagy ordít bele a világba.

Reszketve hagyták ott a muszka diákokat a nem nagyon hősiés francia újságírók. Es megírták finomkodó szentenciájukat. Oroszországot nincs jogunk és tehetségünk megítélni. Külön törvények szerint történik ott minden. Életnek és halálnak, bűnnek és erénynek külön törvénye van. Regisztráljunk és várjunk.

BN 1906. augusztus 30.

[Párizsból írják:]

Dujardin Beaumetz, a híres francia szobrász a múlt vasárnap Castelnaudary francia városban felállította Daphne nimfa szobrát. Tudvalevőleg Apolló szerelmes lett a gyönyörű nimfába s amikor a bájos hölgy nem akarta kérését meghallgatni, a mezőn át addig üldözte a szép félistennőt, amíg ez kimerülten a tengerbe vetette magát. Azon a helyen, ahol eltűnt, Apolló csak egy olajágot talált. Arra való tekintettel, hogy a menekülő Daphne nem volt asztrakán kabátba öltözve, a francia szobrász is egész meztelenül ábrázolta a menekülő nimfát. Castelnaudary város tisztességes esperese megbotráncozott a meztelen szobor láttára s a következő levelet írta a polgármesternek: „Tiltakozom Daphne szobrának felállítása ellen. Ez a szobor meggyalázza a közérkölcsiséget, kérem Istent, hogy ezért önt, családját és a várost meg ne büntesse. Siulhem, esperes.” — A polgármester válaszolt s levélben figyelmeztette a hitbuzgó papot, hogy menjen el a Vatikánba, a pápához, meglátja, mennyi meztelen nő van ott kőből s márványból. Levelet a következő verssorral végezte: „Minden meztelen e földön, kivéve az álszentelkedés.” Erre azután nem talált kádenciát az erkölcsi érzésében sértett esperes.

BN 1906. október 29.

227. GIRON HÁZASODIK

[Párizsból jelentik nekünk, hogy] Hennequin drámaíró sógornője eljegyezte magát Giron Andréval, aki 1902-ben a szász trónörökösét megszöktette. Az eskuvő nemsokára meglesz. Giron Dél-Franciaországban akarja tölteni a mézesheteket. Egy nagy afférnak apró epilógusa ez az eljegyzés. Valamikor az egész világon emlegették Giron nyelvimestert, amidőn 1902 december egy hideg éjszakáján Lujza szász trónörökösne megszökött vele. Az ő kedvéért egy hercegnő eldobta magától koronáját. Úgy mondták akkor, hogy Giron az apja annak a gyermeknek, amely most a kegyetlenül csalódott Montignoso grófnő egyetlen vigasztalása. Giron dicsősége hamar letűnt. Már Genfben, ahol a szökevény pár először megpihent, nevetségessé lett Giron. Fejébe szállt soha nem remélt híressége és nem tudott a helyzet magaslatára emelkedni. Még lionfitársai sem tudtak róla jól mondani. Giron tekiutélyes belga műszaki őrnagy fia, a lüt-

tichi bányásziskolába járt, de megszakította tanulmányait. Időközben 70 000 frankot örökölt és miután annak nyakára hágott, a drezdai belga követ közbenjárásával a szász trónörökös gyermekei[*] mellé nyelvmesternek szerződtek. A gyermekekkel[**] nem tudta megkedveltetni magát, de szemet vetett a csinos fiatalemberre a trónörökösne, aki az udvar nyomott légkörében nem érezte magát jól. A romantikus kaland elég triviliásan végződött. A trónörökös elvált nejétől és Gironnak is kiadták az útlevelét. Azóta semmit sem hallottak róla. Úgy látszik, hogy a válás nem ütött igen mély sebet szívében, mert ily hamar meg tudott barátkozni azzal a gondolattal, hogy egy elmés bohózatgyáros sógornőjének lesz a férje.

BN 1906. november 25.

228. PAULUS

Párizsban népszerű dalosa éhezik... Paulus, a szegény, híres Paulus a múltak emlékéből tengődik s íme ma már nem akad senki sem, aki pénzért dobna neki lelkes szonjaiért s aki tapsolna naiv indulóinak. Egykor bezzeg más világ járt a híres varieté énekesre. Abban az időben, mikor még Franciaország is felült a klerikális és nacionalista politikai kalandoroknak, Paulus egyik legnépszerűbb énekes volt a fény városának. Akkoriban még a le brave général, Boulanger a népszerűség napsugaraiban fürdött s Paulus boldogan járta be az összes varieté színházakat híres Boulanger-indulójával. A francia énekes egyébként nálunk is megfordult s a budapesti brettlin is sok tapsot kapott. Most azonban azt jelentik Párizsból, hogy a szegény Paulus népszerűsége s babérjai fogytán, nyomorog és éhezik. A brave général meghalt, a régi jó napok elmúltak s a szegény énekes most kenyér nélkül bolyong a nagykorúvá serdült, megkomolyodott Párizsban. Néhány irgalmas színművész Coquelin elnöksége alatt e hó 19-én előadást rendez a szerencsétlen komédiás javára, hogy pár alamizsnafillért gyűjtsön össze számára. Tempora mutantur...

BN 1906. december 6.

[Párizsból jelentik.]

Paul Deschanel most szép beszédet tarthatna az emberi nagyság semmiségéről. Deschanel ugyanis a francia akadémia tagja, képviselő és a képviselőház egykori elnöke. Azelőtt ő volt a parlament legszebb embere s még most is a legpiperkőcebb parlamenti szónokok közé tartozik. Egyidőben még majdnem köztársasági elnökké választották, több ízben a legzajosabb botrányok hőse volt. S mindezek ellenére elásta a végzete.

Egy levelet címeztek a nevére hamis lakáscímmel. A levél természetesen annak rendje és módja szerint a postahivatalhoz került s a közönyös alkalmazott egyszerűen ráírta a levélre: *A címzett ismeretlen.*

Ennek az esetnek ötletéből több francia lap felelevenít egy hasonló esetet, mely nem kisebb emberrel történt meg, mint Alphonse Daudet-vel. Daudet egy külföldi tisztelőjétől levelet kapott egyenesen a francia akadémiához címezve. Daudet tudvalevőleg nem szerezte az akadémiát, nem is volt tagja sohasem. A „Halhatatlanok” című regényében véres, hegyetlen szatírával kigúnyolta és nevetségessé tette az összes halhatatlanokat. Minden akadémikus rettegett már a Daudet név hallatára is.

A levélhordó az említett levelet egyenesen az akadémia titkárához vitte. A titkár elolvasta a címezést egyszer, kétszer, háromszor, elpirult, a vállát vont, azután közönyös hangon így szólt, lassan silabizálva a világhíres Daudet nevét: Daudet . . . Daudet . . . A címzett ismeretlen . . . Teljesen ismeretlen . . .

Így állt bosszút az akadémia a nagy Daudet-n. A maga módja szerint . . .

BN 1906. december 12.

230. HENRI BERNSTEIN ÚJ DARABJA

Henri Bernstein-nek a párizsi Renaissance-színházban egy új darabját mutatták be *A tolvajt* (Voleur). Bernstein ismeri a budapesti közönség. Vérébéli drámaíró, ki szereti a drámát magáért a drámáért s ha lélektani és filozófiai mélységeket nem is keres és távol is áll a szimbolizmustól, alakjai mindig érdekesek, cselekménye izgató, szenvedélyes. Ez a rutinos francia gondolatokat nem kelt fel, de azért

mindig bele tud markolni az idegeinkbe. Érdekel, meghat, megindít. A Baccarat és Jászol szerzője tehát inkább dramaturg, mint drámaíró. Új darabját is Scribe és Sardou modorában írta meg. A tolvaj s a hősnő egy fiatal szerelmes asszony: Marie Louise Voysin. Ez a költekező, bájos és szenvedélyes asszony nagyon szereti a férjét. Boldog, nyugodt családi életet élnek, egyedül Raymond Legardes, egy gazdag kávékereskedőnek családjától környeztetve. A kereskedőnek fia, Fernand beleszeret Marie-ba, a fiatalasszony azonban csak gyerektréfának tartja a tizenkilenc éves ember szerelmét. Ugyanabban [az] időben [*]azonban észreveszi Fernand atyja, hogy szekrényéből rendszeresen lopják a pénzt. A nyomozó rendőrhivatalnok bizonyítékok alapján kideríti, hogy a tolvaj nem más, mint Legardes saját fia, Fernand. Senkiséni meri a szemébe mondani. Végre Marie tudatja vele a vádat s Fernand bevallja a bűnét. Apja zokogva, megsemmisülten roskad össze. A második felvonásban Marie és férje a történekről beszélnek a hálószobájukban. A férj egy zsebkész lapjával megpróbálja kinyitni feleségének szekrényét. És sikerül neki. A zár enged s a finom csipkék és fehérneműk között egy pénztárcát talál s — benne az ellopott pénzt. Riadtan néz a feleségére s a nő szeméből sugárzik a borzasztó vallomás, hogy ő *a tolvaj*. A férj hosszas könyörgés után végre megbocsát neki, szenvedélyesen, vadul ölelkeznek össze. S ebben az örületes ölelésben villan fel a férj agyában, hogy a fiatal Fernand áldozat, a feleségének áldozata és talán kedvese, talán szeretője is. A nő tagad. Vitáznak, sértegetik egymást s álmatlanul, megtörve várják a hajnalt. A harmadik felvonásban azután megoldódik a csomó. Az apa fiát Braziliába küldi, hogy feledjen és feledtessen, abban a pillanatban azonban, mikor az összetört fiatal ember már-már útnak indul, Marie bevallja a bűnét. Öröm, meglepődés, zavar. A férj a nemes és kijózanult fiatalembernek, ki felesége képzelt szerelméért a becsületét is kockára tette, kész szívvel bocsát meg és nem ő, hanem a házaspár megy Braziliába. Marie mosolyogva nyújtja Fernand-nak a kezét . . . Ezzel végződik a darab. A férjet Guitry, a hősnőt Madame Le Bargy briliáns művészzel játszották. A párizsi lapok hosszú életet jósolnak Bernstein nagysikerű darabjának.

BN 1906. december 12.

A párizsi Comédie-Française Henry Bataille-tól, a Maman Colibri és több más népszerű dráma szerzőjétől egy új darabot mutatott be. A darab címe: Poliche. Didier Mireuilt hívják így barátai s kedvese Madame de Rink, egy kéteshírű, kacér hölgy. Ez a Poliche kedves, jóra való, barátságos fickó, akit mindenki szeret és becsül. Jó fiú. Egyszerű ember. De van egy nagy titka, melyet féltve őriz: olvadozó szentimentalizmusa. Ezt igyekszik mindenki elől elrejteni és éppen ezért folytonosan élcelődik és bohóskodik. Kedvese hűtelen és szeszélyes, de ő fájdalmit senkinek sem mondja el, titokban sír és szenved. Végre egyik barátja felfedi Poliche igazi jellemét kedvese, Madame de Rink előtt. A szeszélyes nő meghatódik s falura megy Poliche-sel. A jó fiú boldog, de a nő unatkozni kezd Poliche oldalán. A régi szentimentális Poliche érdekesebb volt. Egy párizsi sportsman, Madame de Rink régi kedvese újra megjelenik a láthatáron, a régi viszonyt felújítja s válik Poliche-tól. Az utolsó felvonás egy kis állomás várótermében játszódik le. A nagy üvegablakon átlátszanak a pálya holdfényben csillogó sínei. Búcsúznak, könnyek közt szelíden válnak. Madame de Rink felszáll a párizsi vonatra. A gőzös fütttyent s a jó Poliche egyedül marad. Ez az egyszerű szerelmi történet finom esprit-vel, pompás dramaturgiai érzékkel van megírva. Sok megható idilli jelenet is akad benne. A párizsi közönség zajos tapsokkal fogadja Bataille darabját. A főszerepeket Férandy, Cécile Sorel, Bertha Cerny játszotta.

BN 1906. december 14.

232 SARAH BERNHARDT ÚJ SZEREPE

Szomorú az élet alkonya. Csak a legnagyobb művészek tudják magukat túltenni rajta ambíciójuk féktelen lendületével és egészséges kedvük erejével. Íme, a párizsi lapok újra Sarah Bernhardt-ról írnak. Ez a grandiózus, nagynevű asszony nem nyugszik. Lábai alatt hever egész Európa, oly fényes művészi múlt háta mögött, mint talán senkinek és azért újra és újra nagynevű művészi vállalkozásokkal próbálkozik. A párizsi élclapok fanyar grimasszal eltorzítva hozzák Sarah arcképét és azért ő még a karikatúra-rajzolóktól sem retten vissza. Híresebb már nem lehet, tehát nem reklám vezeti. De azért még mindig játszik. Dacol a rossz nyelvekkel, dacol a gúnyolóddó újságírókkal, dacol a pályatársaival, összedönti a szerepek korlátait, eljátssza Hamletet és tapsol neki egész Párizs. S most ismét egy meg-

lepő híradást kapunk. Sarah Bernhardt legközelebb Goethe Faust-jában lép fel, melyet Henri Bataille dolgozott át a francia színpadra. Ámde a nagy francia nő nem a bájos Gretchent játssza, nem is a fiatal Valentint, sőt nem is [a] kétkedő Faustot. Sarah Bernhardt a cinikus, ördögarcú filozófust, a tagadás és kiábrándultság megtestesülését: Mephistofelest adja. Ő fogja Faustot kiábrándítani, ki egykor az áradozó szerelmes nőt interpretálta. A Júlia személyesítője a Walpurgis-éjen a boszorkányokkal fog mulatni. Az, aki egykor a Kaméliás hölgyben elbájolta az egész földet, most kegyetlen és jeges igazságokat rikácsol szét a megdőbbszent világba. Bizar, bolond és nagyszerű vállalkozás. Sarah Bernhardt a lehetetlent is megkísérli és győzni fog. Ez az öreg és csúnyuló istennő lobogó, dacos életkedvével megindít. Nevetnünk kellene, de művészi energiája még most is imponáló glóriában mutatja be őt. És ajkainkra fagyasztja a mosolyt, a gúnyt, az élcet.

BN 1906. december 23.

233. MILLIÓS ÜZLETEK: SZÁZEZRES PROVÍZIÓK

— *És gyanús ügynökök* —

Budapest, december 24.

Komoly forrásból kínosan érdekes levelet kaptunk Párizsból. A levél így szól:

Tisztelt szerkesztő úr! Önök otthon bizonyára nem is sejtik, hogy a magyar kormány a párizsi pénzpiacon egy külön meghatalmazott ügynököt tart, aki itt nagylábon él, a francia bank- és kormánykörökkel nagy hangan diskurál és[*] itt úgyszólván Magyar ország pénzügyi nagykövete gyanánt szerepel. Kicsoda ez a pénzügyi nagykövet? Hát senki más, mint — Pázmándy Dénes úr. Névjegyei, amelyekkel politikai és pénzügyi előkelőségeknél jelentkezik, így szólnak:

Dionys de Pázmándy
délégué du Ministère des Finances de Hongrie

És vajon milyen működést fejt ki Pázmándy úr e minőségében? Tárgyal a haute finance embereivel, megszűgja nekik bizalmasan,

hogy Wekerle unja a Rothschild-csoportot és sokkal szívesebben venné fel a küszöbön álló 600 millió új kölcsönt a francia pénzügyi piacon. Talán emlékeznek is önök arra, hogy néhány héttel ezelőtt — Pázmándy e legújabb párizsi szereplésének első idejében — ilyesféle hírek fel is bukkantak itt-ott a külföldi sajtóban. A magyar kormány tehát tudomást vehetett arról, hogy az ő nevében micsoda dolgok folynak a párizsi pénzügyi világban; és védekezhetett volna az ellen, hogy ilyen politikai kalandor-egzisztenciák a magyar állam hitel-igényeit ne kompromittálhassák. Ámde a magyar kormány hallgatott, s e hallgatásának takarója alatt Pázmándy úr zavartalanul folytathatta gyanús műveleteit. Miért gyanúsak ezek a műveletek? Azért, mert Pázmándy úrról kötelessége volna a magyar kormánynak feltételeznie, hogy reá nézve *a saját pénzügyi szükségletei mérhetetlenül fontosabbak a magyar állam hiteligényeinél*. Hiszen tetszik tudni, hogy a Wekerle jelenlegi párizsi kiküldöttje nem most először nyit meg francia pénzforrásokat — a saját maga és politikai barátjai számára. Az ő keze benne volt már előbb is két nagyon cifra politikai kalandban. Ő hozta volt több évvel ezelőtt Pichon urat, Franciaország mostani külügyminiszterét Budapestre, ahol a francia diplomata és a magyar függetlenségi párt több korifeusa közt bizalmas tárgyalások folytak Magyarországnak a hármass szövetség szétrepesztésére való felhasználásáról. S benne volt Pázmándy keze abban a rosszillatú politikai üzletben is, amelyet annak idején Ugron Gábor kötött Delcasséval, Franciaország akkori külügyminiszterével, akit a koalíciónak ezen erkölcsileg is kimagasló alakja sok száz-ezer frank erejéig akart megсарcolni, igyekezett ugyancsak a hármass szövetség szétrepesztésének ígéretével.[!] Ha Pázmándy úr akkorigban ilyen nagystílusú politikai ágenskedést folytatott Párizsban, úgy elképzelhető, hogy most, midőn a magyar pénzügyminisztertől van megbízása, bizonyára még jóval búsásabb harácsolásokra törekszik.

S a magyar kormány még azzal sem védekezhetik, hogy ezek a dolgok az ő tudtán kívül történnek. Szolgálhatok erre nézve is bizonyító adattal.

A Duna—Tisza-csatorna költségeit körülbelül 120 millióra irányozták elő a szakkörök. Ez a gseft tehát bőven ígéri a profitot. Már most az volt a Kossuth Ferenc eredeti álláspontja, hogy e csatorna megépítésének okvetlenül az állam saját kezelésében kell történnie. Ám a költségvetés bizottsági tárgyalásakor Kossuth Ferenc már elejtette volt ezt az eredeti nyilatkozatát s úgy nyilatkozott, hogy a csatorna építésére nézve francia vállalkozókkal fog alkudozásba lépni. Ezeket a vállalkozókat pedig — Pázmándy úr protezsálta be Kossuth Ferencnél. Tehát milliókra menő nyereség a vállalkozók

számára és százezrekre menő provízió Pázmándy és barátai számára — és mindez a szegény magyar adófizető zsebéből.

Mit szól e cifra dolgokhoz a magyar közönség?

Flaneur

*

Így szól a párizsi levél, amelyhez nincs semmi hozzátenni valónk. Kommentár nélkül bocsátjuk az új rendszer korrupciójáról szóló ezt az újabb adatot a közvélemény bírálata alá.

BN 1906. december 25.

234. APPONYI ÉS FRANCIAORSZÁG

[Párizsból írják nekünk:]

Ami sok, az sok: ma éppen harmadik esetét tudtuk meg Apponyi Albert gallofóbiájának. Apponyi reszket attól, hogy magyar fiúk Franciaországba jöjjenek és itt tanuljanak. Két fiatal, talentumos piktör állítja, hogy a magyar kultuszminiszter valósággal tajtékzott a dühtől, amikor ők stipendiumot mertek kérni párizsi tanulmányútra. A harmadik eset egy fiatal írókritikusé, akit még a festőknél is dühösebben utasított vissza: „Védeni kell a magyar társadalmat az ellen a nyavalya ellen, amely Franciaországban pusztít. Inkább azoknak adok stipendiumot, akik megígérik, hogy *nem* mennek Franciaországba.” Így gondolkozik Magyarország jelenlegi kultuszminisztere, aki viszont a francia szerzetes-rendeket örömmel engedi be Magyarországra. Mi lehet hát az a francia nyavalya, mitől a magyar értelmiséget meg akarja oltalmazni Apponyi? Természetesen a demokrácia, a társadalmi radikalizmus, az új gondolat s a művészi újítás. A Sorbonne-on ne legyenek magyar diákok, mert ott anarchiát tanulnak. Kalksburgba azonban mehetnek, mert a kalksburgi nevelés egészen a miniszteri székig utat nyit. Ma nincs Európában ország Magyarországon kívül, mely ilyen kínai védőfallal zárja el embereit a kultúrától. Játszva megtehetnők, hogy Apponyi úrnak e viselkedéséről a francia radikális lapokban tájékoztassuk a francia társadalmat. A koalíció volt az ugyanis, amely az ilyen denunciaciókat szokássá tette. De mi nem tesszük, mert szégyelljük s mert fájna ez a mi magyarságunknak. Végre is hinnünk kell azt, hogy a koalíció nem Magyarország. Hinnünk kell azt, hogy az Európa-ellenes, kultúraellenes koalíció nem élhet örökké. Addig tomboljon az

alkultúra, a gyalázatos maradiság, Franciaországot pedig nem sikaszthatja el a glóbuszról Apponyi Albert. A francia példákön pedig csak azért is nevelődik, épül és okul az új magyar generáció. Igenis, e nagy nemzet nyomába akar lépni az új Magyarország. Új társadalmat, humanizmust, radikális demokráciát, új kultúrát akar. Apponyi s a koalícióval győzedelmeskedett kultúrátlanság hiába handabandázik.

BN 1907. január 11.

235. AZ ANTOINE-SZÍNHÁZ ÚJ DARABJA

Az Antoine-színház mostanában egy érdekes és értékes darabot hoz színre, Georges Thurner új drámáját. A Bluff-nek -- ez az új darab címe -- hőse Hardouin doktor, aki a tüdővész-szérumot felfedezi s bár később csalatkozik találmányában, a nyomor kicsikarja tőle, miáltal a becsületes és nemes orvos teljesen összetörik. Ez Hardouin doktor tragikuma. Évekig foglalkozik ennek a találmányának tökéletesítésével, de sokkal lelkiismeretesebb, semhogy a szérumot gyógyszerül is alkalmazza. Tudja, hogy ez a szer a tüdővést eleinte látszólag teljesen megszünteti, de az életerőt csökkenti, sőt halált is okozhat. Hardouin gondokban öszült meg, szegény ember maradt. Felesége hiú, fősvény, fia semmittevő és semmirekellő világfi. Két lánya közül az öregebbik, Teréz, elvirágzott, vakbuzgó vénkisasszony, a fiatalabbat, Françoise-t pedig egy tehetős fiatalember akarja elvenni feleségül, de a lánynak nincs hozománya. Ehhez járul még az, hogy Hardouin doktor kénytelen egy jövedelmező szanatórium vezetését fiatalabb orvostársának, Rousselet-nek átengedni. Így az öreg doktort feleségének és fiának kérése megejti s kényszerül nem kész találmányával kilépni a világ elé. Ekkor követi el a „bluff”-öt. Beoltja a tüdővész cselédlányt, Máriát és — csodák-csodája — a beteg állapotában javulás mutatkozik. Hardouin híres orvossá lesz, a tüdővészések valósággal sereglének a csodadoktorhoz. Boldogság ragyog a szegény doktor házában, de a jólét hazugságra és emberáldozatokra van építve. Össze kell roskadnia. Hardouin kétségbeesik. Felfedezi, hogy a cselédleány az ő hibája folytán a tüdővész utolsó stádiumába jutott s megtudja azonkívül, hogy a fia a leányt el is csábította. Az orvos, aki azelőtt oly büszke volt tudományos becsületére, bensőleg teljesen összeroskad. A tragikumát külsőleg enyhíti az, hogy Rousselet doktor megkéri lányának, Françoise-nak kezét.

Ez azonban változást sem hoz az orvos életében. Ő, aki becsületos és emberboldogító ideákkal indult meg pályája kezdetén, a kenyérharc küzdelmében elveszti hitét, ideálját és a becsületét.

BN 1907. január 15.

236. A SZTRÁJKOLOK GYERMEKEI

Fougères néhány év előtt még egy jelentéktelen sötét zug volt Bretagne-ban, mélyen hallgatott róla a fáma. Ámde a véletlen egy vállalkozónak azt a gondolatot adta, hogy oda egy cipőgyárat alapítson, mások követték a példáját s Fougères nemsokára a francia cipőipar központja lett. Ma Fougères-ben harminckét cipőgyár s nyolcezer munkás van. A keményen szervezkedett munkások néhány hét előtt mérsékelt munkabérfelemelést követeltek. Azóta dolgozva a fagyos tél minden szeszélyével, keményen megállották a helyüket. A bátorságuk és állhatatosságuk kitartott, az élelem azonban napról-napra fogyott. Bekopogtatott a nyomor a kis munkáskunyhók ajtaján. Az éhes gyerekszájak élelemért sírtak, a fiókok pedig mind üresen meredtek reájuk. A közeli szegény Rennes munkásai később oltalmuk alá vették az ártatlan proletárocskákat, de bizony a koldus vékony kenyeréből kettő még nehezebben lakhatik jól, mint egy. Ekkor jutott a vezetőség eszébe Párizs, a ragyogó, a fény városa, az irgalmas szívű. Felhívásukra hamar megjött a válasz. Jöjjenek a kicsinyek, ha nincs kenyerük, kalácsot ad nekik Párizs, ha fáznak, ruhát kapnak, ha nincs anyjuk, akad itt három is, aki egyet[!] érez a nyomorgó munkások ügyével. Mindent előkészítettek s ma délután már megérkezett a gyerekek vonatja a Montparnasse-pályaudvarra. Az első nyolcvan jött meg s a rongyos proletárok porontyait a nábob-lelkű Párizs úgy fogadta, mint a királyokat. Halálos csend volt, mikor a vonat lassan megállott. Mindenki érezte, hogy valami ünnepi és különös dolog történik, a szívós emberi szolidaritásnak egy eddig még ismeretlen, nagyszerű megnyilvánulása. A kocsiból lassan szálltak ki a négy-tizenkétéves fiúk és leányok tiszta és izléses ruhában, ahogy csak munkásbüszkeség öntudatában élő szegénység tud öltözködni. Mikor a gyermekek elhagyták a kocsijukat, sorba állottak s finom, bizonytalan hangocskájukkal az „Internationale”-ra zendítettek rá. A tömeg megindultan hallgatott. A másik pillanatban azonban mintha csoda történt volna. Ezer és ezer torokból mennydörögve, harsogva süvített fel a dal, a hazát-

lanok, a proletárok könnyes, keserű, lázongó éneke s daloltak a vasúti állomás előtt várakozó munkások, daloltak a hordárok, a kalauzok, még a pályamunkások is. Nagy ügyel-bajjal sikerült csak a gyerekeket kihozni a pályaházból. A munkások a fiúkat karjukra kapták, az asszonyok a kisleányokat szorították szívükhöz, azután kocsikra tették őket és egyenesen a munkaborzére mentek. Hatezer munkás fogadta ott őket. A színpadon asztalok állottak, melyeken kalácsok, narancsok, forró csokoládék várták az éhes, mohó szájacskákat. Egy szónok a fougères-i sztrájkot ismertette a jelenlevőkkel, de minden szem a kis gyerekeken nyugodott s be sem tudott telni boldogságukkal és örömiükkel. Azután egy ívet köröztek, melyre a vendéglátók aláírták a nevüket. Valósággal veszekedtek egy-egy gyermekért. A férj, a feleség könnyezve ölelte keblére ismeretlen, ártatlan kis vendégét s boldogan vezette haza. A munkások szebben sohasem ünnepeltek. Utoljára hadd mondjuk el, hogy a fougères-i 80 gyermek úti költségét Clemenceau belügyminiszter fizette meg.

BN 1907. január 16.

237. IDŐK JELE

Viviani közmunkaminiszter — mint Párizsból jelentik — a napokban élt először azzal a jogával, hogy kitüntetésekkel jutalmazza azokat a munkásokat, akik a munka mezején érdemeket szereztek. Az első kitüntetést a szocialista miniszter Emrard-nak, a bányászszövetség vezetőjének juttatta. Nem holmi ezüst érdemkeresztet vagy 50 frankos pénzjutalmat kapott a kitüntetett bányász, hanem a becsületrend lovagkeresztjét, amellyel más időkben fizetőképes polgári erényeket vagy a vagyonszerzés terén szerzett érdemeket szokták jutalmazni. A különben is érdekes kitüntetést még érdekesebbé teszi a kitüntetett személye. Emrard éveken át dolgozott mint bányamunkás egy északfrancia bányában. Onnan elbocsájtották, mert „bujtogatta” a munkásokat. Azóta tevékenyen részt vett a bányászok szervezésében. Több sztrájkot vezetett és tisztavízű[!] izgató volt. „Hazátlan bitaug” a legveszedelmesebb fajtából. És most a becsületrend lovagja lett. Az idők jele.

BN 1907. január 16.

[Párizsból írják:]

Tristan Bernard-tól, a kiváló humoristától most mutatott be egyik párizsi színház egy darabot „Sa soeur” címen, mely jeles kvalitásai mellett is csak mérsékelt sikert aratott. Tristan Bernard, a szeretetreméltó és mosolygó francia ebben a darabban nem azt a meleg, kedves poézist csillogtatja, melyet a franciánép s a világ szeret. Itt is megnyilatkozik ugyan a fölényes és mély humorista, de a bonyodalom inkább külsőségeken épül és Bernard sok helyen nem idegenkedik az olcsóbb hatásoktól sem. A színjáték sokkal hihetlenebb, semhogy komolyan vehető vígjátéknak nevezhetnők és nem elég komikus arra, hogy bohózat legyen. Egy apának két leánya van. Az öregebbik mindig szomorú és komoly, a fiatalabbik víg és jókedvű. Egyszer csak jó egy kérő, aki megkéri az öregebbik kezét és megkapja az apa beleegyezését. A leány azonban titokban mást szeret s megkéri a kérőt, hagyja el őt. A kérő engedelmeskedik neki. A leány húga azonban azt hiszi, hogy nővére boldogtalan s elhatározza, hogy a hűtelen kérőt visszahozza s egy régi komikus barátja kíséretében egy nagyvilági tengeri fürdőbe megy. Itt kokottnak öltözik, hogy az elpárolgott kérőhöz jobban közeledhessék. Ez meg is történik de a vőlegény nem sokat teketóriázik, hanem még azon melegében szerelmet vall a csinos leányszónak. A lány ezen annyira megremül, hogy nyomban gépkocsira száll s öreg nagynénjéhez a falura menekül. De az előbbi vőlegény sem tágt, mert neki is van gépkocsija s a leány után száguld. Az öreg nagynéninél összejön az apa, a két lány, a visszavonult vőlegény s az öregebbik leány kedvence, egy szóval, félénk gentleman, aki eddig még nem mert nyilatkozni. Természetesen két házassággal végződik a vígjáték. Számos, víg jelenet, ötletes párbeszéd akad, de — mint párizsi levelezőnk írja — Tristan Bernard-tól már jobb darabot is láttak.

BN 1907. február 13.

[Párizsból írja levelezőnk:]

Párizsban és a többi metropolisban a magyar dicsőségnek új hírnökei jelentkeznek. A disztíngvált Hungarák, a pompás temperamentumú kurtizánok az új hírnökök. Európa és Amerika nagyvárosai telve vannak már ezekkel a valóban kedves és tehetséges magyar nőkkel. S most egy esetet az ő eseteik közül csak azért írunk le, mert tipikus. M . . . Teréz és két nővére csinos budapesti leányok. Teréz már tíz éves korában táncolni tanult, mint illik az egy okos budapesti házmesterleányhoz. Nagyon fiatalon Londonba került s ott férjhez ment egy Piornik nevű lengyel zsidó kereskedőhöz, aki új angol nevén: Mister Forbre. Otthagyt a persze az urát s ma egyik táncos istennője a párizsi Parisienának. A másik két M . . . leány viszont egy másik még előkelőbb párizsi mulatóhely csillagai. Teréznek most folyik a válópöre s evvel kapcsolatban egy másik ügyről is kellett döntenie a francia bíróságnak. Teréz, aki katolikus, avval indította meg a válópört, hogy angol törvények szerint neki a rabbi előtt kellett volna házasságot kötnie az ő férjével. Mielőtt erről döntés esett volna, a férj el akarta tiltani Terézt a színpadtól. A gálánt francia bíróság elutasította a férjet keresetével, a válópör pedig folyik. Teréz és nővérei közben persze aratják Párizsban a diadalokat. A három magyar leány sikere olyan csábító, hogy most valamennyi párizsi orfeum magyar művésznőket keres. És találnak is bőven, ami azt jelenti, hogy Budapest szörnyen szegényedhetik és gavallértalanodik.

BN 1907. március 7.

240. FRANCIA TISZTEK A JAPÁN HADSEREGBEN

Picquart francia hadügyniszter elrendelte, hogy több oly francia törzstiszt, aki a katonai tudományokban kitüntette magát, osztassék be a japán hadsereghez, ahol két évig kell tanulmányozniok az ottani viszonyokat. Picquart az ily jelöltektől az angol nyelv tökéletes ismeretét követeli, azonkívül némiképp érteniök kell a japán nyelvet is. Párizsban a hadügyniszter e rendelkezése nagy feltűnést kelt, már azért is, mert különös jele a változott időknak. Napóleon hadseregének, a világ első katonáinak utódai a legifjabb kultúrnéphez járnak iskolába, ahhoz a néphez, amely a sárga fajhoz tartozik és amelynek gyermekeit kitiltják a szabad Amerika iskolái-

ból. Amerika nem akarja, hogy a kis japánok az Unió iskoláiban képezzék ki magukat és Franciaország a legkitűnőbb tisztjeit küldi Japánba, hogy ott tanuljanak és megismerjék azokat a vívmányokat, amelyeknek a japán nép Oroszország felett aratott győzelmeit köszönheti. Kedvező tünete a köztársaság hadseregében uralkodó szellemnek az is, hogy a hadügyminiszternek szabad követelni a főtisztjeitől a japán nyelv ismeretét és hogy biztos benne, hogy akad akárliány katonatiszt, akik ennek a feltételnek meg tudnak felelni. Ismeretes, hogy a francia hadseregben sokat dolgoznak és hogy Picquart tábornok maga is, akit 8 évig elzártak az aktív katonai szolgálattól, kellemesen meg volt lepve, amikor oda visszatérve, látta, mennyit haladtak a tisztek katonai és tudományos téren. Picquart hadügyminiszter maga is a tudomány embere, ment minden előítéllettől és mint miniszternek nincs egyéb vágya, mint a rábízott hadsereget a fejlődés legmagasabb fokára emelni. Elküldi tisztjeit az utolsó napok győzöihez iskolába. A japán hadsereg európai tapasztalatok befolyása alatt és külföldi, jórészt német tisztek oktatása mellett modern hadsereggé alakult át. A mag, amelyet Európa Japánban elvetett, csodálatos gyümölcsöket hozott és ezek most újabb magot adnak Európa számára, ahonnan Japán mai kultúrája elindult. Nagy érdeme Picquart tábornoknak, hogy az intelligencia e körfutását most újra bezárja és visszavezeti forrásához.

BN 1907. március 9.

241. NAPÓLEON GYOMRA

Egy zsíros és kopott könyvre bukkantak mostanában. Párizsban, a Hôtel Drouot-ban egy angol elárverezte azt a jegyzéket, melyet Pierron, Napóleon háztartója, vezetett. Egy könyv ez, kopott, időviselt, elrongyolódott könyv, olyan mint bármelyik kofa kiadási jegyzéke. Ha beletekintünk, megtudjuk, hogy Napóleon mikor evett tojást, főzeléket, sültet, más érdekesebb dolgokról nem is esik szó; mindenütt egyszerű számadások, unalmas felsorolások, ételnevek, a margón a császár ellenőrző számelműveletei. Az élet konyhaszagú prózája fuvall felénk, olyan apróságos ügyletek, melyek a legutolsó kisvárosi szakácsot is untatnák s ez a könyv nekünk mégis kedves és lázas feszültséggel olvassuk át. Minden egyes szó, minden egyes sor egy embert fedez fel számunkra s megteszi azt, amit eddig a historikusok s a nyolckötetes munkák nem tudtak elérni, közelünkbe hozza Napóleont, a gyomorbeteg embert,

a kínban fetrengő beteget és megsajnáljuk, megszeretjük őt. Valami vigasztalást merítünk abból, mikor halljuk, hogy diétikus móddal kellett lassan tengődnie a sír felé. Ez a háztartási könyv egy emberi dokumentum Napóleon mellett.

Nem tagadhatjuk, eleinte mindnyájan valami borzongó bámulattal nézünk fel Napóleon alakjára. Látjuk a golyózáporban, a Szajna rozoga hídján, daccal megfeszülve s a golyózápor ellen egy köpennyel védekezve. Valami fény-túlság van benne, valami bizonytalan és bántó. Ki ez az ember? Ma feleletet kapunk reá, de nem egy költőtől, sem egy historikustól, hanem egy közönséges szakácstól, aki napról-napra szorgalmasan bevezeti urának étrendjét. Emberi hit és emberi bizalom kél bennünk, mikor látjuk, hogy ez a gyomorrákos Napóleon is csak úgy szenved a görcsöktől, mint bármelyik halandó s a cézári gyomor bágyadtan utasítja vissza az ételt, amit ezüst tálcán nyújt át neki a kínai szolga. Ebben a könyvben nyomról-nyomra követhetjük az előre haladó végzetet. Az étrend eleinte eléggé gazdag, később azonban fokozatosan csounkul, kiscbbedik, a pénzt a gyógyszerész kapja s nem a mézáros és a pék. A császári asztalon sokszor hónapokig sincs más, mint tojás és saláta. A *police de table*-nak még a félelmes császár is meghajol. Mindebben a titkos meghódolásban, amelynek fatális bekövetkezését egy elrongyolódott könyv zsíros lapjain vesszük észre, ebben az örök törvényeknek való alávetettségben, mely a császár megbontott étrendjében fejeződik ki, van valami naiv elégtétel osztó és igen emberi.

Mintha így szólna hozzánk valaki:

— Napóleon feldúlta a világot s bizonyára joga is volt hozzá, mert bírta; de az ő gyomorrákja viszont megsemmisítette őt s ennek a betegségnek is joga volt ehhez és halálakor bizonyára éppen oly nagy igazság történt, mint mikor győzött. Napóleon kormányozta a világot, de őt viszont a gyomra kormányozta...

BN 1907. június 7.

242. MAETERLINCK ÚJ DARABJA

Párizs mostan Maurice Maeterlinck, a belga poéta egy új darabjának tapsol. A ködvilágban elmélyedő misztikus ezúttal újra a meséhez fordult, Ariadne és a Kékszakáll vonaglásos, szenvedéses szerelmét álmódja vissza s mese-hangulatokat, ködös, szomorú álmokat idéz fel, mint annyi más darabjában. Az Ariadne et

Barbe-Bleue-ben azonban mégis új utakon jár Maeterlinck szimbolizmusa, a poézisével új gondolatokra mutat fel, színei az eszmévilágba sugároznak s az álmodó költő itt harcosául szegődik a nőmozgalomnak, az elnyomott, fejlődésében megakadályozott, férfibe bilincselte nőknek, akik a férfiak oldalán szótlanul sorvadnak el anélkül, hogy kimondhatnák egyéniségük megváltozó szóját. Maeterlinck darabjában azonban mégis a zene a legfontosabb, a szavak zenéje s a helyzetek hangulata. A darabot, amint maga bevallja, a Bleubart név varázssos hangzása sugallta. Ariadne pedig nem a klasszikus leányzó, aki az alvilágba száll le. Maeterlinck Ariadnéja az elvarázsoltt vár földalatti boltozataiban bolyong, hogy a Kékszakállnak öt feleségét napvilágra vezesse. A Kékszakáll fiatal feleségének hat ezüst kulcsot ad át s egy arany kulcsot, amelyről nem tudja mire való. Ariadne csak ezt tartja meg, a többi dajkájának adja. Alig érinti azonban a kulcsot egyik ajtóhoz, mindkét szárnya szétpattan, s ametiszt-zuhatag, gyűrűk, nyakláncok, diadémek, karperecek, záporoznak le: a kincs garmada a márványküszöbre torlódik, a kapu violás fényben sugárzik. Képek, színek. Azután zaffirok hullanak, tejszínű gyöngyök, hidegen zöld smaragdok, parázsló rubinok, a hatodik ajtóból pedig valóságos gyémánt-katarakták hömpölyögnek a tereiben. Álomhangulat, mese. A színpad ezután egyszerre sötét lesz s öt aszszony szomorú sírása hallik. A Kékszakáll feleségei sírnak és a kijáratot keresik a sötétségből. Erre megjelenik a Kékszakáll, Ariadnéra támad, mert megszegte a parancsát, a nép azonban melléje áll, úgy hogy már Kékszakáll élete is veszélyben van. Ariadne, a jóságos, a hű menti meg őt. Később Ariadné a koromsötét sírűregben látjuk, ahol a Kékszakáll öt felesége rongyokba burkolózva, mereven kuporog. Ariadne betöri az ablakot s a sötétségbe beárad az élet-serkentő napfény. A nők azonban még mindig rabok, a bűvös várból nem tudnak kiszabadulni. Ha megpróbálják, a vonóhidak felemelkednek s a víz zuhogva tölti meg a bástya árkat. Végre a nép elfogja a gonosz Kékszakállt s megkötözve, véresen feleségei elé cipelik, hogy megöljék őt. Ariadne egy tort ragad, a Kékszakállhoz rohan — s elvágja vele kötelekeit. Aztán otthagyja őt. Kimegy a szabadságba. A másik öt pedig szomorúan sorakozik régi zsarnoka mellé. . . A darabhoz a zenét Paul Dukas írta.

BN 1907. június 11.

[Párizsból jelentik] Most Kistemaekers és Delard darabját adták elő a Théâtre-Français-ben. {Kistemaekers nevét nálunk is ismerik az Insinct révén, melyet a Nemzeti Színház a múlt évadban mutatott be. A La Rivale főhőse Brizeux szobrász. E művész lelkében a művészet és az erotika egészen egybeolvad. Az alkotást magáért az alkotásért nem ismeri. Ő nem tudja a természetet egyszerűen utánózni, nem képes a lelketlen tárgyak átlelkésítésére, a tökéletlen tökéletesítésére. Idegein erotikus áramoknak kell átborzongniok, csak úgy tudja átérezni az alkotó ihletet. Az alkotás, a szép formák gyönyöre csak az ébredező szerelem tüzeiben születik meg. Ha ez az érzelem nem izza át a testét, csak közönséges dolgot tud létrehozni. Tíz év óta házas már. Nem boldogtalan, de nem is boldog. Felesége bálványozza őt. De a gyermektelen házasság egyhangúsága elkedvetleníti a szobrászt. Érti, mint apád el alkotó kedve. Él azonban a szobrásznál egy fiatal leány, a vetélytárs, a *la rivale*. A művész elcsábítja, valóságos Don Juanná lesz s szenvedélyessége egy érdekes tragikus összeütközést hoz létre a két nő között.

— A felesége vagyonok... kiált a nő.

— Nekem meggyermekem van tőle. Vág vissza a leány, aki az erotikus művészt nagyszerű művészi alkotásra lelkesítette.

A feleség a természet e magasabb jogai előtt feladja az erkölcs és törvény által biztosított kötelességeit. A művész megszökik a kedvesével. Két év múlik el. A szobrászt azonban izzó vágy epesztí, hogy lássa régi szobrait s nem tud ellenállni a vágnak, hazamegy a régi lakásba, ahol még mindig ott lakik a felesége. Váratlanul találkoznak. A bánat megöregítette az asszonyt, de az áldozat még neimesebbé tette, s a művész ezt észre is veszi és egy pillanatban úgy érzi, hogy ő az igazi műzsája. Az asszony azonban így szól hozzá.

— Menj a másikhöz. Elraboltad fiatalságát, amint az enyémet is elraboltad, de neki reád inkább szüksége van, mint nekem, — ezzel végződik a bravúrosan megépített, hatásosan megírt dráma. Az igazi vetélytárs tehát a művészet. Minden szerelemből győzelmesen kerül ki s mindegyik művészi alkotás egy-egy szerencsétlen asszonyáldozatot követel.

BN 1907. június 20.

Párizsban az Ambigu Comique „A Temple-i gyermek” címen Alban de Polhes ötfelvonásos színdarabját mutatta be. A robes-pierre-i napok véres borzalmai vonulnak el szemünk előtt. A kis Capet Lajos, a lefejezett királyi pár gyermeke börtönben ül. De Robespierre-t legyőzik s Fouché és Barras XVII. Lajost, mint törvénytelen trónörököszt akarják királyul. E tervet Madame Leninger, a szerencsétlen Mária Antoinette [kertészének felesége] támogatja. Rábírja fiát, aki halálos betegségben szenved s a dauphinhez igen hasonlít, hogy menjen a börtönbe és mentse meg a trónörököszt. A fiú megteszi, a dauphint elviszik s egy Simon nevű vargára bízzák. Mikor a királyfiúnak vélt gyermek a börtönben haldoklik, megjelenik egy asszony, aki vállalkozik az ápolására. Megengedik neki. Ez a nő Leninger asszony. Mikor belép a börtön cellájába, a gyermek önkéntelenül felsikolt: „Anyám, anyám.” Amint azonban észreveszi, hogy a börtönőrök ezen a felkiáltáson elámulnak s gyanakodnak, eszébe jut kötelessége és egyik hivatalnok kérdése így felel:

— Ezt az asszonyt nem ismerem...

Az önfeláldozó ifjú így hal meg, büszkén, mereven, dacosan és mint XVII. Lajost temetik el.

BN 1907. június 20.

245. TOLSZTOJ MEGHALT?

*Londonból és Berlinből azt jelentik, hogy Tolsztoj Leó meghalt —
A hír még megerősítésre szorul*

Budapest, július 16.

Európa minden részéből összeszaladt táviratok adják hírül, hogy Tolsztoj Nikolajevics Leó gróf, a mi lelkiismeretünk, meghalt. Hangos sírást, banális gyászparádét ez a hír nem követel, ha valóban bizonyul sem. Jasznaja-Poljana Krisztusa volt annyira Krisztus, hogy a halál az ő számára igen sokat ne jelentsen. Csak annyira nem volt Krisztus, hogy megváltson bennünket. Pedig iszonyúakat szenvedett, mert gondolkozott. Jean-Jacques Rousseau óta ez a krisztusi kálvária. Nincs rettenetesebb, mint ha a mai ember akar Megváltó lenni. Könnyű volt a primitív Krisztusok dolga. Ők álmodtak, deliráltak és ha kellett, mosolyogva meghaltak. Töviskoszorújuk csak a hajukat borzolta föl s a homlokukat vérezte össze. A mai Krisztus töviskoszorúja benyomja a töviseit

az agyvelőn át a szívbe. Gondolatai nem állnak meg egyszerűen két pillanatig. Ezer könyv, ezer tudás, ezer emlékezés ficánkol egy egyszerű megállapításunk feje fölött. Mindegyiknek kard van a kezében s nem tudjuk, melyik fogja lenyiszálni a legapróbb igazságunk fejét is.

És a modern Megváltónak, óh istenem, idegei is vannak. Nem is kell, hogy diák- vagy ifjú huszártiszt-korunkban nőkkel és tívornyákkal hívjuk elő őket. Ezek az idegek táncolnak maguktól is, amikor a tánciskola korát már túlhaladtuk. Hozzuk, a gólyamadár egyszerre hozza velünk, az idegeink Vitus-kedvét. Ha van Isten, titkok tudója, ő megmondaná, mit szenvedett az Emberiségért, értünk a gondolatai és az idegei által Tolsztoj Nikolajevics Leó gróf.

O a mi lelkiismeretünk volt igen, a mai embereké. Érezte az összes milliók helyett, hogy nagyon-nagyon boldogtalanok vagyunk. Elment ő is a Sivatagba és a Pusztába, hogy dolgozzék a mi megváltatásunkért. A Názáretihez kívánt mindig szomjasan és örökösen hasonló lenni. Fáklyája az őskereszténység, a természettel való alázatos kibékülés volt. És ő maga pedig tipikusan új ember, mai ember. A kultúra, a túlcivilizáltság finomkodik legrusztikusabb gondolatán is. Az Emberiségért sfr és az individualizmus élő szobra. Izzóan, nagyszerűen művész és folyton ölnie kell önmagában a művészt. Valósággal ütközője volt az ő szegény, nagy lelke a fájdalmas, határtalan emberi kultúrának és a vidám, vad, gondolatlan állati létezésnek. Akármilyen óriás volt, akármilyen szent volt Tolsztoj, darabokra kellett benne törnie az egész Krisztusnak.

De egy-egy törött Krisztus-darabja is Tolsztojnak: egy jótett, egy világ. Meg nem váltott bennünket, de sokszor megszelídített és megvigasztalt. Arca, a nemes, fájdalmas, szép apostolarc ott ragyog az emberiség előtt időtlen időig a Názareti arca mellett. Boldogtalan volt a mi boldogtalanságunk miatt. Nagy volt, szent volt, szomorú volt, jó volt s mégsem ért cél: *ember volt*.

BN 1907. július 17.

— d —

246. EGY ELŐKELŐ VADHÁZASSÁG

Carcassonban történt — Amikor az anyakönyv is sztrájkol —

A royalista pártvezér leánya — A püspök bűne

Carcassonban, Dél-Franciaországban történt ez a sokféle-képpen pikáns eset. Nagyon emlékezetes még az alig lezajlott dél-franciaországi vincellér sztrájk. A sztrájk valóságos kis forra-

dalom volt, melynek Dantona, Marcellin Albert tudvalevőleg tragikomikus sorsra juttatta nemcsak önmagát, de a mozgalmat is. A nyakukon maradt bor miatt sztrájkoló délfranciákkal együtt sztrájkoltak majdnem mindenütt a — hatóságok is. Így például sztrájkoltak a maire-ek is, akik Franciaországban az anyakönyvvezetői kötelességeket is végzik. S amíg ez a sztrájk tartott, hiába született vagy halt meg valaki. A maire nem vett róla tudomást s a hivatalos könyvekbe nem vezette be.

Így volt ez a többek között Carcassonban is. Carcassonban azonban az történt, hogy a sztrájk idején lett éppen sürgőssé Fondi de Niort kisasszony házassága. A Fondi de Niort család a vidék legelőkelőbb családjá. A kisasszony apja a délvidéki királpártiak vezére.

Fondi de Niort kisasszonynak *sürgős* volt a házasság. Nem volt szabad halasztani azt, hogy bizonyos Maraval úrral minél előbb házasságot kössön. Az ilyesmi megtörténik a legelőkelőbb királpárti családokban is.

Carcasson püspöke, Monseigneur de Beauséjour együttértett az előkelő családdal. És bár a francia törvények szigorúan tiltják, hogy polgári kötés előtt akármilyen pap házasságkötési funkciót végezzen, ő a *vis majorra* hivatkozva megeskette a vőlegényével a bajba jutott előkelő kisasszonyt.

A házassági ceremónia fényes volt. Egy sereg kanonok segédkezett, a templom bejárata diadalkapu volt. A templom virágos kert volt s előkelő énekkar működött közre. És most kiderül, hogy a Fondi de Niort—Maraval-házasság — *vadházasság*. Beauséjour püspök urat nyilván el fogja ítélni a francia bíróság. Annyival inkább, mert kiderült, hogy papjait utasította: a sztrájk alatt eskesse nek össze minden jelentkező mátkapárt. A papok követték is a püspök tanácsát. Szóval a carcassoni egyházmegyében mostanában létrejött jónéhány egyházi vadházasság. Nagy port azonban csak ez a püspök által kötött előkelő vadházasság vert.

Törvény szerint Maraval úr felesége még mindig Fondi de Niort kisasszony. A házasságot a maire előtt kell most megkötöniök. Talán meg is történt már azóta ez, ha közben meg nem érkezett — a gyermek.

BN 1907. július 20.

*Párizsi szenzáció újsághirdetéseken — A férj hiába könyörög —
Madeleine nem megy vissza*

Budapest, július 31.

Nagy francia, angol és orosz lapokban két hét óta könyörgő levelek jelennek meg bizonyos Madeleine-hez. E könyörgő leveleket Madeleine férje írja. Sír, ígér, esküszik a levelekben, melyekért csinos hirdetéspénzeket kell fizetnie a kiadóhivatalokban.

Amennyiben a levelekből meg lehet állapítani, a szerencsétlen férj *düsgazdag orosz*. Az asszony valószínűleg angol vagy francia. S az is valószínű, hogy *Vichy-fürdőben* volt férjével együtt s innen szökött meg. Hogy egyedül-e vagy mással, azt alig árulják el a levelek. De elárulnak nagyon sok pikáns, érdekes és megható dolgot.

Egyik levelében azt írja Madeleine férje, hogy *ő egyedül bűnös*. Bevallja, hogy a karaktere hitvány s hét éven keresztül méltatlanul kínoztta a feleségét. De ara esküszik, hogy *ő sohase csalta meg*. „Felejtsd el a múltat — írja a boldogtalan férj — úgy, mint én.” „Nem fogunk soha beszélni róla.” „Éppen ma hét éve vezettem otárhoz az én édes menyasszonyomat, Madeleine-emet”. „Émlékezz, mire esküdtünk: élve-halva el nem hagyjuk egymást.” „Az én Madeleine-em nem lehet esküszegő.” „Neked fogok élni, csak a te számodra” „Nappal végzem az ügyeimet s este viszlek szórakozni, ahová akarod.” „Atyád is sírva kér, gyere vissza.” „Ő a leányát, én a mindenemet kívánom látni.” „Ha pénzre vagy akár mire van szükséged, írd s én azonnal küldök mindent.” „Minden a tied.” „Ha visszajössz, azonnal utazunk Trouville-ba, Ostende-be.”

Ez csak néhány kiszakított mondat Madeleine boldogtalan párjának forró és kétségbeesett leveleiből.

Ígéri a levelekben, hogy *Vlagyivosztokba nem mennek többé vissza lakni*. Szentpétervárott rendez be fényes lakást. A Riviérára mennek télre stb. stb. A levelek egyre kétségbeesettebbek lesznek. Azt üzeni Madeleine-nek a férj, hogy a *végrendeletét is megírta*. *Nézze meg a párizsi orosz konzulnál. Minden vagyonát Madeleine-re hagyta.*

És Madeleine mégsem jelentkezik. Az olvasók pedig egész Európában mosolyognak egy szerencsétlen ember balesetén, aki nagy élettragédiáját sorok szerint fizetve kénytelen a szívtelen nyilvánosság elé vinni.

BN 1907. augusztus 1.

No, nemhiában élt Nagykarolyban gróf Károlyi István. Ez a legtipikusabb, legsemmibb és leggögösebb magyar nagyúr. Nagykaroly a maga eladandó mandátumával tovább — szimbolizál. Csupa érdekesség, ami a nagykarolyi mandátum körül történik. A zsidó pártelnök sír a negyvennyolcas gyűlésen, hogy gróf Károlyi Gyula nem akar a Pista képviselő utódja lenni. De rögtön kacagó lesz a hangja, mert viszont gróf Károlyi Mihály esetleg kegyes lesz képviselni Nagykarolyt. Ugyancsak ez az elnök tudja, hogy a néppárt köpi a markát erősen. De azért, ha Mihály gróf nem vállalja a dolgot, negyvennyolc ide, negyvennyolc oda, megválasztják, ha gavallér fiúnak bizonyul, a néppártit. A kis helyi stréberek is rázzák a rongyot. Az egyik a Majos-ügyben akarja utasítani a leendő képviselőt. A másik vádolja az elnökséget, hogy nem elég üzleti belátással ajánlgatja föl a mandátumot. A harmadikban a hazafi szólal meg. Hogy ne civődjünk, mert még egy közönséges román alak lesz a képviselő. A negyedik, az ötödik, a hatodik... Nincs szebb dolog ma Magyarországon, mint mikor a nép képviselőt választ. Pláne ha olyan nagy úrt kell betölteni, mint amelyet gróf Károlyi István hagyott maga után, — a kutyafáját.

BN 1907. augusztus II.

249. A LOUVRE TULAJDONOSA A — BECSÜLETREND NAGYKERESZTESE

Párizsban az a legújabb szenzáció, hogy Chauchard, a Grand Magazins du Louvre megalapítója és tulajdonosa megkapta a becsületrend nagykeresztjét. A köztársaság elnökének és a külföldi koronás főeknek sincs nagyobb rendjelük, mert ennél előkelőbb kitüntetés nem is osztogathat Franciaország. A kitüntetés Briand közoktatási miniszter és nem a kereskedelmi miniszter előterjesztésére történt. Tehát nem a Louvre Magazins óriási üzleti sikereivel van összefüggésben Chauchard úr rendjele, hanem a híres áruház tulajdonosának a szépművészet körül szerzett érdemeivel. Mert Chauchard úr volt az, aki Millet „Angelus”-át megvásárolta 800.000 frankon, lepipálta a híres képért tülekedő amerikai kereskedőket. Mindjárt a szerencsés vásár után megígérte, hogy halála után a festmény az állam birtokába megy át. De Chauchard úrnak nagyszerű képesarnoka is van, amely szakértők

szerint sok milliót megér; ez is az államé lesz, ha Chauchard befejezte sikerekben gazdag földi pályáját. Mert a sikert nem lehet elvitatni Chauchard-tól, aki negyven évvel ezelőtt kereskedőinas volt és ma százszoros milliomos.

BN 1907. augusztus 13.

250. MEGÖLTE AZ ÖRÖM

— *A vén leány tragédiája* —

Mit csináljon az ember egyebet: megint előhozakodik az élettel. Az élet még tud néha igazán megható történeteket komponálni. Ha novellában olvasnók ezt az esetet, kicsinylőleg ítenénk: régi, régi dolog. De így, hogy megtörtént, más. Így az életre hivatkozunk: az élet az oka, az életé a felelősség. És mert megtörtént, riportban számolunk be róla, ha egy kicsit enyhítve is a rendőri hír színtelen, közömbös szavain.

Mészáros Júliáról van szó, aki ötvenegy esztendőn élte és leány maradt. Valamikor, fiatal korában jól ment a sora, jómódú szülei voltak, akiknek házában boldogan élte napjait. Egyszerre valami ragályos betegség elrabolta tőle szüleit. Egy napon haltak meg az apja meg az anyja.

Mészáros Júlia a rokonaihoz került, akik szegény emberek voltak s nem tarthatták úgy a leányt, mint a szülei. De amúgy is sok bajuk volt az élettel, fogták magukat és sorra kivándoroltak Magyarországból. Mészáros Júliával nem törődött akkor már senki, magára hagyták szegényt itt, Budapesten.

Mészáros Júlia munkát keresett. Dolgozott, szakadatlanul és szorgalmasan s így valahogy fenn tudta magát tartani egyedül. De sok küzdelmébe és fáradtságába került az élet, a szegény leány csakhamar megrokkant, beteg lett.

Egyszerre csak azon vette észre magát, hogy nem tud dolgozni. Fölkereste az ismerőseit, akik szívesen adták neki oda a maradék ételt s néha-néha egy pár fillért. A leányt azonban nagyon elszomorította az, hogy neki kegyelemkenyéren kell tengődnie. Mikor a maradék ételért ment, többször kifakadt:

— Miért is vagyok én erre rászorulva! Én dolgozni szeretnék, én nem akarok semmit sem ingyen elfogadni. . .

Az ismerősei vigasztalták:

— Eleget dolgozott már, megérdemli, hogy öreg napjaira mi lássuk el étellel. Nem is engednök meg, hogy dolgozzék érte

De Mészáros Júliát nem nyugtatták meg ezek a szavak. Folyton csak az járt a fejében, hogyan szerezhetne ő mégis munkát?

Tegnap beállított egy régi ismerőséhez.

— Nem tudok így élni tovább, — mondotta, — én dolgozni akarok, meg akarom szolgálni a kenyeremet. Én tudok dolgozni, én már nem vagyok beteg. És öreg sem vagyok; mindössze ötvenegy esztendő. Arra kérem, adjon nekem valahová néhány ajánló sort, hogy engedjenek dolgozni.

Az megszánta a szegény vén leányt s adott neki egy névjegyet, amelyre írt egy pár ajánló sort Pauler Mózesné Rákóczi-út 68. szám alatt lévő papírzacskó-gyárába.

Mészáros Júlia boldog volt. Alig köszönte meg az ajánló sorokat, sietett Pauler Mózesnéhez.

Remegve nyújtotta át neki a névjegyet. Paulerné elolvasta s rögtön azt mondta:

— Fölfogadom.

Abban a pillanatban, amikor ezt a szót kimondotta, hirtelen összeesett Mészáros Júlia. Az arca még mosolygott, de a teste már hűlni kezdett s megállott a szíve dobogása.

Rögtön orvost hívtak hozzá, aki konstataálta, hogy szívszélhűdés ölte meg.

Mészáros Júlia meghalt az örömtől, mert munkát kapott Igénytelen, kicsi eset, de szabad rajta gondolkozni.

BN 1907. augusztus 17.

251. A WEKERLE BANKETTJE

Újságírónak gyűlölt és unott valami a bankett. Újságíró nem szeret bankettre menni és nem szeret hivatalos ünnepeken részt venni. Szokás volt azonban eddig, hogy országos céciókra, szoborleleplezésekre, miniszterelnöki bankettekre meghívták az újságírási hivatalos képviselői gyanánt: a Budapesti Újságírók Egyesületének az elnökét és az Otthon elnökét. Országos céciókban részt venni nem mulatságos dolog, de hát az újságíró elnökök elmentek: képviselni a sajtót, az újságírást, az újságírókat.

Wekerle tegnap hivatalos miniszterelnöki ebédet adott. És a meghívottak névsorában ott találjuk Rákosi Jenőnek, az Otthon

elnökének a nevét; ellenben nem találjuk ott Herczeg Ferencnek, a Budapesti Újságírók Egyesülete elnökének a nevét.

Nem baj. Herczeg Ferencnek bizonyosan kellemesebb és kényelmesebb így. Az újságíró-egyesület tekintélyén és súlyán sem változtat az, hogy az elnöke nem volt meghíva Wekerléhez. De egy-két dolgot ennek a meghívásnak az elmaradása kapcsán ki kell jelentenünk, akármennyire az újságírók belső ügyének látszik is ez a dolog első pillanatra:

1. Rákosi Jenő úr azon az ebéden képviselhette az újságházat, a magyar imperializmust, a telefonkönyvet, amelyet a darabont-kormány ajánlásával adott ki, a fotográfusokat, akik az Otthonban néhány újságíró mellett helyet foglalnak, Andreánszky Jenőt, Krafft-Ebbinget, — de a magyar újságírói kart nem képviselte.

2. A Herczeg Ferenc meghívásának az elmaradása újabb jele annak a megható rosszindulatnak, amellyel ez a szegény Wekerle a sajtó és az újságírók iránt viseltetik. A világnak ez a legmegszorultabb és legtehetetlenebb miniszterelnöke minden alkalmat megragad, hogy a független újságírással neheztelését éreztesse.

3. A független újságírás majd csak kiheveri ezt a legújabb csapást is. Wekerle számára azonban ideírunk egy nagyon régi és mindig nagyon aktuális igazságot:

— A legrövidebb életű újság is tovább él, mint a leghosszabb életű miniszterelnök és jön idő, mikor a legnagyobb miniszterelnökök is szerényen és buzgón keresik a legkisebb újságíró figyelmét és hajlandóságát.

BN 1907. augusztus 20.

252. A MI VISZONYAINK

Björnsterne Björnson olyan európai híresség, akit meghallgatnak, ha bármilyen európai kérdésben emeli fel szavát. És Björnson nem is igen szalaszt el olyan alkalmat, mikor beleszólhat nagy aktuális kérdésekbe. Beszélt, mikor Anglia ráfeküdt Transvaalra; beszélt, mikor Oroszország megindult Japán ellen; beszélt, mikor a cár először kezdeményezte az általános leszerelést; beszélt, mikor csak mód és ok volt rá. És az európai sajtó mindig elég érdekesnek találta, hogy szárnyat adjon szavainak. Most Björnson a magyarországi tót kérdésről hallatta szavát. S a koalíciós sajtó ráüzen:

— Az úr nem ismeri a mi viszonyainkat, fogja be a száját!

Montefiore asszony az angol nőmozgalom egyik vezére. Küzd a nők jogaiért otthon és agítál értük a külföldön. Tartott agitáló felolvasásokat Amerikában, Franciaországban, Németországban. Mindenütt nyugodtan, tudományos és elvi alapon. Tegnap nálunk is felolvasást tartott a nők választójogáról. Nyilván ugyanazt mondta el, amit más országokban mondott. Egy szóval se többet, se kevesebbet. Mert hogy a jövő nemzedék nevelése van olyan nehéz feladat, mint öt esztendőben egyszer szavazni s hogy ennél-fogva a nő, akire a nevelést bízuk, megérett a szavazás funkció-jára is: ezt ugyan éppen úgy elmondhatja Magyarországon, mint Angliában vagy Németországban. De a tegnapi felolvasás után a koalíciós sajtó — ha valamivel udvariasabban is — megint csak azt mondja:

— Ez a hölgy nem ismeri a mi viszonyainkat, jobb volna, ha nem csevegne!

Tessék a metódusból rájuk ismerni. Aki nem az ő szájuk íze szerint beszél, lehet akármilyen európai híresség: letorkolják. A mi viszonyainkat csak az ismeri, aki tőlük kér és kap információkat. Egy hatodrangú francia újságíró, akit ők hívnak meg felolvasásra: az szaktekintély, nevezetesség és ünneplik, ütik mellette a dobot. De Björnson fogja be a száját és Montefiore asszony ne csevegjen. Mert ők nem ismerik a mi viszonyainkat. Aki a mi viszonyainkat ismerni akarja: kérjen előbb információt és pauszálét Ábrányi Kornéltól...

BN 1907. szeptember 8.

253. CSIRKEFOGÁS A MOZI SZÁMÁRA

A mozi budapesti jelenteket keres — A hofaasszony és a tolvajfiú — Verekedés tréfából és komolyan

A mozgófényképszínházak, a mozik, példátlanul elszaporodtak Budapesten. De Budapest életébe igazán csak most próbálnak beilleszkedni. A budapesti publikum joggal követelheti, hogy neki Budapestből mutasson lehetőleg sokat, mulatságosat vagy érdekeset, a mozi. S a mozi csakugyan nem marad meg már a másodkézből szerzett, idegen fólvételeknél. Tíreleti kigondolások, eredeti fólvételek után látjuk a mozik.

Hogy hogyan csináltat például egy budapesti utcai jelenetet a mozgófényképszínház, az magában is gyakran kész, kedves, kis

bohózat. Bohózat, amihez szereplők, sőt fizetett szereplők kellenek. Mert az még nem téma a mozinak, hogy lefényképezteti a Teleki teret a maga publikumával. Akar például egy hagyományosan derűs számot: miként lop meg egy utcai gyerek egy kofaasszonyt. Ehhez kofaasszony kell természetesen mindenekelőtt s egy gyerkőc, aki nemcsak *a lopást játssza el*, de a lopás konzekvenciáit. A fiút, aki menekül, üldözik, elfogják s *elverik*. Ilyen jelenetet játszottak el minap egy mozi számára a Teleki téren. A fiút, aki a tolvajt játszotta, *alaposan el kellett verni*, mert máskülönben nincs a jelenetnek valószínűsége. Az ifjú, alkalmi színész túrte, túrte, de végre igazán ordított, bömbölt. A jelenet után pedig megkapták az összes szereplők a tiszteletdíjaikat. Első sorban természetesen a két főszereplő: a kofaasszony és a lopó gyerek.

Ugyancsak egy mozi számára kellett városligeti népeletkép mostanában. Többek között egy bódé előtt támadt, hirtelen parázs verekedésre volt szükség. A verekedésre szintén fizetett emberek voltak szerződttetve. Afféle kedves, Városligetben otthonos naplopók. A fényképező masina előtt nagy verekedés támadt. Komoly pofonokat váltottak a legények. A többiről már a rendőrség emlékezik meg. A színészkedésből verekedők estig sem felejtették el a kapott ütéseket. S este folytatták, de olyan komolyan, hogy vagy három fej léket kapott.

Így ad a mozi az utcának alkalmat a színjátszásra, így ad új kenyérkereső módokat s csinál néha tragédiákat is.

BN 1907. szeptember 14.

— A —

254. A SZIÁMI KIRÁLY TACSKÓI

Homburgnak, a híres német fürdőhelynek nevezetes vendége van: Csulalongkorn, a szíami király, aki most körülbelül ugyanolyan szerepet játszik, mint annak idején Nasreddin perzsa sali. Dicsérik, ünneplik bőkezűsége miatt, de sok tiszteletlen anekdotát mesélnek barbár kedvteléseiről és mulatságos keleti szokásairól. E hónap 21-én ünnepli születésnapját a Szíam vigadó uralkodója. Világraszóló cécót rendeznek ebből az alkalomból. Megjelenik egyebek között Szíamnak valamennyi európai követsége Homburgban és lesz lakodalom hegyen-völgyön. Vilmos császár, aki saját vendégének tekinti Csulalongkorn királyt, szintén gondoskodott születésnapj ajándékáról. De megjárta vele. Amikor a szíami király a berlini udvart meglátogatta, nagyon meglepett

neki a császár két elkényeztetett, csinos tacsója. Ki is jelentette, hogy szeretne két ilyen csinos állatkát magával vinni egzotikus hazájába. Vilmos császár most tizenkét tacskót küldött mutatóba a szíami királynak, hogy válasszon ki közülök kettőt születésnapjára ajándékkul. Csulalongkorn ő felsége szeretettel vizsgálgatta a tacsókat, végig simogatta valamennyi állat selymes szőrét, azután megüzente a hatalmas ajándékozónak, hogy valamennyi állat olyan szép, hogy ő bizony nem tud közülük választani és így már inkább megtartja mind a tizenkettőt. És meg is tartotta, mind a tizenkettőt. Németországban most sokat kacagnak az eseten. És illik följegyezni, hogy többet mulatnak a felsült német császáron, mint a jámborul furfangos keleti uralkodón.

BN 1907. szeptember 18.

255 HUMBERTÉK SORSA

Egy párizsi újságíró meglátogatta őket — Arnières-ben laknak — Frigyes, a festő — A szegény nagy Teréz — Az örökhé vig Romain

Egy párizsi újságírónak eszébe jutott, hogy meglátogassa a híres Humbert-családot, amely már évek óta él elfeledten, távol mindentől. A közönség, amelyet évekig tartott izgalomban híres sikasztási pörük, általa tudta meg: mi lett a nagy Terézből, Humbert Frigyesből és öccséből, az örökhé jókedvű Romain Daurignac-ból.

Pár hét előtt egy hetilap hozott életjelt Humbertékről. Megírták, hogy Teréz és Frigyes a genfi tónál nyaralnak s a nagy Teréz különösen szenvedélyesen űzi az automobil sportot. Ez a híradás valótlannak bizonyult — mint a legújabb tudósítás beigazolta — mert Humberték távol a genfi tótól, Arnières-ben telepedtek le s az egykor híres asszony szerény falusi házban éli nyugodt, izgalom nélküli napjait.

A Humberték villája a többi házaktól teljesen izolálva van. A kapu ismeretlennek sohasem nyílik meg. A „Matin” ügyes munkatársa mégis bejutott valahogyan s beszélt Romainnal. Láttá a „nagy Teréz”-t, de ő már nem szólt vele. Nagy szemeket meresztett reá s némán távozott.

A ház berendezése feltűnően szerény és semmi sem emlékeztet az egykori Palais Humbert fényűző pompájára. A villa szalonjában ráadás, vagy [*] rámatlan képek függenek, mind Frigyes munkái, aki festményeivel tartja fenn a családot.

— Sógorom — mondotta Romain — igen talentumos festő. Sohasem pihen. Reggeltől estig dolgozik, fárad a festőállványánál s remélem, most már senki sem mondja, hogy festményeit másokkal csináltatja.

Romain arról is biztosította az újságíró, hogy az ellene felhozott vádak egytől egyig hamisak.

— Sohasem tudott nővérem dolgairól, aki különben folyton vizionál és hallucinál. Miut mi mindnyájan, ő is szilárdul hitt az örökségben.

A beszélgetés alatt hirtelen kinyílt az ajtó s Teréz látható lett. Az egykori „telt, fecsegő” „*grande Thérèse*”-t nem lehetett felismerni. A vendég előtt egy rom állt. A szép, mozgékony szemek kialudtak, az elegáns tartást lomha petyhüdség váltotta fel. Teréz rögtön eltűnt.

Frigyessel és Terézszel együtt él a villában az ősz Humbertné, Frigyes anyja s a volt igazságügyminiszter özvegye. Teréz nővére, Marie Daurignac, az örökös menyasszony, Párizsban tengődik mint zongoratanítónő. Humbert Éva, Teréz leánya, Westfáliában mint francia nyelvmesternő tartja fel magát. Hogy micsodából él a Romain, az rejtély. Csak azt tudják, hogy visszatért régi kedveséhez, Dalazes-hoz, a demi-monde egyik híres csillagához. Ő, úgy látszik, legkevesebbet törődik a család szerencsétlenségével. Elégedett, mint azelőtt, mikor nővérenek palotájában a naplopó és bohóc szerepét töltötte be.

BN 1907. szeptember 21.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

Ai	Ady Endre: Az irodalomról Bp. 1961
AEÖN	Ady Endre: Összes novellái Bp. 1961
AEÖPM	Ady Endre: Összes prózai művei
AEVL	Ady Endre Válogatott levelei. Bp. 1956
BH	Budapesti Hírlap
BN	Budapesti Napló
Bölöni	Bölöni György: Az igazi Ady. Párizs 1934
FL	Ady Endre: A fekete lobogó. Bp. 1950
Isz	Ady Endre: Ifjú szívekben élek. Bp. 1958
J	Ady Jósások Magyarországról. Bp. 1936
Kovalovszky	Kovalovszky Miklós: Emlékezések Ady Endréről Bp. 1961
Mj	Megjelent
Ma	Ady Endre: A nacionalizmus alkonya. Bp. 1959
NN	Nagyváradai Napló
No.	Ady Endre első párizsi noteszkönyve
No. II.	Ady Endre második párizsi noteszkönyve
Ny	Nyugat
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
Pn	Ady Endre: Párizsban és Napfényországban
PN	Pesti Napló
IP	Ady Endre: A tegnapi Paris Bp. 1942
UH	Ady Endre: Az új Hellász. Bp. 1920
Vai	Ady Endre: Válogatott cikkei és tanulmányai. Bp. 1954
Vp	Ady Endre: Vallomás a patriotizmusról. Bukarest 1959
VT	Ady Endre: Vallomások és Tanulmányok. Bp. 1944
VU	Vasárnapi Ujság

ELŐSZÓ A JEGYZETEKHEZ

Ady összes prózai műveinek VIII. kötete újságcikkeit és tanulmányait, valamint feljegyzéseit foglalja magában második párizsi útjának időszakából és az azt követő három hónapból: 1906. jún. 26-tól 1907. szept. 30-ig. Ady ebben a periódushban 1906. jún. 26-tól 1907. jún. 20-ig a BN párizsi levelezője volt, majd hazatérve a BN belső munkatársaként dolgozott újra.

Mint párizsi levelező most más típusú újságírói munkát végzett, mint első kinntartózkodása idején, amikor egyszerre több lapot is tudósított. Mindenekelőtt ekkor nem kényszerült olyan lapba dolgozni, melynek politikai iránya az ő nézeteivel nem állott összhangban. Ebből következően sokkal kevesebb cikket kellett személytelenül, névtelenül közölnie, mint 1904-ben. Erre kötelezte egyébként ekkor már egyre ismertebbé váló neve is. Szignálatlanul csak egészen jelentéktelen, színtelen kis hírcikkeket közölt. Két esetben használta a szokatlan Kálvinista magyar és Egy kálvinista aláírást, egy ízben a -d- és egyszer a + szignót. Egyébként a nevét, szokott betűjeleit (A. E.; A ; a.), a régi Dyb. szignót, a Diósadi, Lellei vagy Lellei András álnévet használta.

Párizsból hazatérve, szokatlan, újfajta újságírói munkájának, az itthon írt párizsi leveleknek jelzésére a Brown álnévet használja. Erre először Bölöni György hívta fel a figyelmet (Bölöni 145). „Jegyzetei alá nem illesztet még szokott kezdőbetűit sem. Fanyarul így jegyzi csak őket: *Brown*. Ki képzelné, hogy ez amerikai név Ady kényszerű gondolatait takarja?” Bölöni ugyan későbbre, 1908-ra teszi a Brown álnév használatát, azonban Ady első így jelzett cikke 1907. júl. 10-én jelent meg. Az álnév használatának okáról nem tudunk semmit. Így 1906. febr. 2-án megjelent, Lőrinc és a nóta c. novellájában fordul elő a név először: egy néger énekest szólítanak így: -- Ne hagyd magad, Brown! Emilii Lengyel Géza Ady a műhelyben c. könyvének 326. lapján is.

A BN-t ebben az időben már Kabos Ide jegyzi mint főszerkesztő, Bíró Lajos mint felelős szerkesztő. Vészi azonban egészen addig, míg 1907 őszén családjával Berlinbe költözik, dolgozik a lapba. Ezt bizonyítja egy 1907. aug. 10-én kelt szerkesztői üzenet, mely szerint a jelzés nélkül megjelent vezércikkeket Vészi József írja. Ez egyébként megnyugtató bennünket arra nézve is, hogy névtelen vezércikkeket ebben az időszakban Adytól nem kell keresnünk.

1906. júl. 1-én megindul a BN Szabad Gondolat c. melléklete, melynek első szerkesztője dr. Madzsar József. 1906. szept. 27-től Jászi Oszkár, majd 1907. jan. 1-től Dániel Arnold szerkeszti. Ugyancsak júl. 1-én Szabadgondolat című rovat is nyílik a mellékleten belül. Mint melléklet a Szabad Gondolat 1907. márc. 3-ig jelenik meg. A Szabadgondolat rovat is megszűnik 1907. máj. 11-én. A melléklet — mint a fenti szerkesztői névsor is mutatja — inkább a Társadalomtudományi Társaság, semmint a Szabadgondolkodók magyarországi egyesületének propagandaorgánuma volt.

Ady kapcsolata a BN-val nem lehetett valami zavartalan. Az, hogy a aphoz később érkezett Bíró egyszerűen fölöttese lett, bármennyire érthetővé

tették is ezt az előléptetést Bíró családi kapcsolatai Vésziékkel, Adynak mégis rosszul eshetett és átmenetileg meglazította eddigi harmonikus kapcsolatát Bíróval. Már 1906 őszén így ír Révésznek: „A BN-val szakítottam. Bírónak most írtam meg, hogy hiazamenni nem vagyok hajlandó. Ezt holnap Vészinek szóval megismétlem. Itt leszek tehát Párizsban egyelőre kenyér nélkül. De ha belehalok is, kirtartok” (Scheiber Sándor – Zsoldos Jenő: *Ady levelei Révész Bélához*, Szeged 1965. 36. l.) Úgy látszik, hogy az amúgy is rossz politikai szituációba került lap anyagilag nem bírta a párizsi levelezőt és olyan célzásokat tettek Adynak, hogy jöjjön haza.

Bőlöni úgy tudja (levele Adyhoz 1907. jan. 30.), hogy „a BN-t a Jászi Oszkárék Társadalomtudományi Társasága fogja megvásárolni nemsokára”. Valóban volt egy olyan terv, hogy Jászi és Zigány Zoltán már ekkor radikális lapot indít, a későbbi Világ őseit (Bölöni 138.), de ez a terv nem valósult meg.

Ady és a BN viszályában Ignótus a közvetítő. 1907. jan. 14-i levelében higgadtan mérlegelve az otthoni nehéz lapviszonyokat lebeszéli Adyt a BN-val való szakításról: „Mindenesetre, ha van mód: ne sietted a szakítást, s ha csakugyan csakis arról van szó, hogy hazajöjj, inkább gyere haza, de a laptól ne válj meg. Megmondom mért. Édes fiam, itt egyelőre rettenetesekek a lapviszonyok. Hetilap: Kiss József és Wolfner Pál, egyik sem a te embered – napilap: azok, akiket említesz. Már most a Magyar Hírlapról nem lehet szó, mert ennél én is tehernek érzem magam; kicsiny és szegény lap. A BH-nál s az Újságnál én a legutóbb történetek után, el nem járhatok, másod meg nem tudom, kid van. Viszont közbenjárás nélkül a dolog kilátástalan, mert tele van a szénnászekerük, töled, modern embertől nyilván idegenkednek, s bár „darabontságod” elég arra, hogy ellened legyenek, publicista jelentőséged nincs akkora, hogy netalán konverziódra lapspekulációt építenének. Én ezt így látom kívülről – lehet, hogy te közelebbről ismered Rákosit s van ötletednek valami előttem nem látott előzménye, ez persze más volna.” Úgy látja, hogy rövidesen nagy ellenzéki felindülés lesz, és ezt ki kell várnia Adynak. „Viszont valami elhamarkodott s kétségsbeesésből elkövetett konverzió amazoknál nem erősítene meg eléggé, emitt pedig örök és kérlelhetetlen üldözőket s ellenségeket nevelne számodra, aki túlságos költő vagy arra, hogysem igazán verekedni tudj s főképp visszautást el tudj viselni. Ne feledd, hogy hirtelen híredben s elismertetésedben nagy része van a polgári-radikális áramlaton kinyupheállott új ideológiának – s vajon biztos vagy-e abban, hogy ami gyönyörűen tudsz igazat mondani, annyira ura légy tehetségednek, ha hazudnod kell majd?” Ignótus közbenjárására úgy látszik egy időre elsimulnak az ellentétek, a BN lemond – legalábbis egyelőre Ady hazatéréséről. Ignótus 1907. jan. 26-i levelében a többek közt ezt írja Adynak: „...beszéltem tegnap nem olyan formában, mintlia egyenesen a te dolgoddal járnék ott – Bíróval, s azt hiszem, elkéstem nálad azzal az informálással, hogy semmiféle kényszerítésre nem gondolnak, s bár, természetesen, jobb szeretnének itthon s maguk közt látni s dolgoztatni, ehhez semmikeppen sem kötik magukat – s ha pountant Párizsban kívánsz maradni, ok ebbe is belenyugosznak. Gondolom: ezzel a dolog rendben van s bizonyára csak a távolság nagyította volt, melynél fogva oly komolynak láttad Igen-igen örülök, hogy így van”.

Megnyugodva írja tehát Ady édesanyjának 1907 elején: „Szóval május előtt nem kell visszamennem az utálatos Budapestre. Ha a lap kényszeríteni akar, el vagyok szánva s májusig legalább csak azért is kihúzom.” (AFVI, 154.) Ady most nemcsak Léda miatt ragaszkodott Párizshoz hanem abban is reménykedett, hogy a darabont időkben felkavart viharok időközben elhűlnek. Viszont a BN-val nem javult a viszonya, mert még május-

ban is így ír Bölöninek: „... a BN most talán végérvényesen elrúgott. Máról-holnapra akarták, hogy hazamenjek. Én azt írtam, ami igaz, nekem Párizs-ból szöknöm nem lehet... Június 15-ig föltétlenül otthon vagyok, írtam nekik. De úgy látom, hogy dühösek és brüszk módon szakítanak” (AEVL, 161.) A szakítás azonban nem történt meg. Ady visszamegy a BN-hoz és folytatja a párizsi úttal félbeszakított újságírói munkát. Fő rovata ekkor is a Jegyzetek a napról, de 1907. aug. 3-tól kezdve ismét ír vezércikkeket is és — mint már említettük — itthon kelt párizsi leveleket közöl. Ebben a három hónapban ismét rendkívül termékeny. Novellákon és verseken kívül gyakran naponta 2–3 cikket is ír.

A BN-n kívül egyetlen napilapban, a Népszavában jelenik meg ebben az időszakban egyetlen cikke. Tárcái már 1906. jan. 28. óta több-kevesebb rendszerességgel jelentek meg a Népszavában.

Dolgozik továbbá a Schöpfung szerkesztette VU-nak is. Itt az anyagi lehetőségek vonzzák leginkább. „A Vasárnapi Ujságtól egy kis nyúlifarknyi cikkért 30 frankot kaptam rögtön.” — írja egy levelében (AEVL, 156.). „Soha rosszabb, gonoszabb helyzetben nem voltam... Hát írtam volna-e másképpen a Vasárnapi Ujságnak? — írja Birónak 1907 tavaszán (Lengyel Géza Ady a műhelyben, 361. l.) mintegy mentségképpen, hogy a BN-n kívül más lapban is közöl.

Egyetlen cikkéről tudunk, amely elveszett vagy a BN nem közölte. Maga említi egy Bölöninek írt levelében: „... »A nárciszok városából« 1906. szept. 15–30. között kellett volna megjelennie. Nizzából küldtem.” (AEVL, 164.). A cikk nem található a BN-ban.

Ebben a kötetben közöljük Ady második párizsi noteszkönyvét (továbbiakban No II), mert az nyilvánvalóan a második párizsi útja során készített feljegyzéseit tartalmazza.

Erdekesen tükrözik Ady egyre növekvő népszerűségét a BN-ban ebben az időszakban megjelent szerkesztői üzenetek. Néhány hónappal az Új versek megjelenése után 1906. júl. 29-én a következő szerkesztői üzenetet olvashatjuk: „L. (...) Ady Endre verseit megkaphatja minden könyvkereskedésben s a kiadónál, a Pallas részvénytársaságnál.” — Alig hogy első párizsi tudósításai megjelennek, olvasói nyilvánvalóan a párizsi cínét tudakolják, mert ilyen üzenetek ütök meg szemünket 1906. júl. 21-én: „J. Gy. A kérdzett cím 3 rue Casimir Delavigne.”; 1906. júl. 29-én: „L. B. Debrecen. A kérdzett cím: Rue Casimir Delavigne.” A J. Gy. talán Juhász Gyula. Nyilvánvalóan az Ady versek körül kavargott vitákban kívánt eligazítást adni a következő üzenet 1906. aug. 7-én: „R. Hugó. Borsod. Sok a köd. Több lényt kérünk. A modern poézis elnyílt és már váltig unt nomenklatúrája: a mámor, vér, vér és vér, az éjszaka — azután megint vér — lázas ajak, sőt lázas ajkak, a csontos és kerges kezek, az életrevágás, még nem tesz seukit sem költővé. A franciáknál, az angoloknál az igazi nagy poéták majmolói, a kontárok és a versgyártók alkották meg ezt a siralmas és szegény szótárat, melyet most nálunk is mindenki derűre-borúra használ. Baudelaire, Leconte de Lisle, Dante Gabriel Rossetti s mindenekelőtt Tennyson, nálunk újabbán Ady Endre, ez a nagy és nemes úttörő — igazán modern költők. Bennök nincs semmi modorosság. A gondolat s az értelem náluk nem dadog, hanem zeng és világos, kristálytisza s ez költészet és modernség, ha mindjárt nincs is sárral és penésszel szaturálva, hanem középkori csatákról és egyszerű szerelmekről szól. Az ócska, kopott és pongyola jelszavak glorifikálása, a sánta és béna mondat, a hazug alérzelmeik balstilizálása [...] a rossz verselés és süket rím még nem tesz senkit sem modern költővé. Szívlelje meg ezeket és akkor írjon. Addig nem jóslhatunk semmit. Tanácsot pedig csak egyet adhatunk: kevesebb nagyolás és semmi modorosság. A homály mindig

csak szegénységet és impotenciát takar s sokszor csak bosszant, de nem sejtet semmit sem. A nagy poéták, még a dekadensek s a szimbolisták is mindenkor érthetők. Csak síró, örökké halni készülő és soha meg nem haló, vágyó és mégis üres keblű és koponyájú epigonjaik zavarosak és miodorosak. Szóval: több fényt. Mehr Licht." Az üzenet szerzőjében Kosztolányi Dezső sejtjük, aki Ady Párizsba távozásakor került a BN kötelékébe és Babitscsal folytatott levelezésében nagyon hasonlókat ír — Ady ellen. 1907. máj. 5-én E. J. jeli szerkesztői üzenetet olvashatunk a BN-ban. Az üzenet előzménye Rádrényi Jánosnak 1907. máj. 2-án kelt alábbi levele (MTA K/88):

„Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Mint a Budapesti Naplónak elejétől fogva állandó naponkénti vevője, buzgó olvasója, hű terjesztője, ragaszkodó nagyrabecsülésnek[!], meleg elismerésemet nyilvánítom azért az emberfeletti nemes kultúrmunkáért, melyet Önök ebben a Tatárországban véghez visznek. Mi dolgos milliók megértjük Önöket, s igaz szeretettel rajongunk Önök iránt. A mag, melyet önök vetnek előbb utóbb kikél, s eget tör. Ehhez szó sem férhet. Hogy engem mi vitt az önök táborába, azt is megmondhatom. Hogy önöket én ma — a volt hazaffy [!] — teljes mértékben megértem és méltányolok[!] és kikért rajongok, azt[!] hazánk ma élő legnagyobb fiának Ady Endre érdeme. Az ő lángoló emberszeretetéből, sugárzó geniuszából tanultam meg látni és öntudatossá lenni. Ki kell jelentenem, hogy soha életemben magyar verset nem olvastam, kivéve elvétve Petőfit, s néhány Kiss József-féle verset. Csakhogy mik ezek Ady versei mellett? Tíz évig külföldön éltem, s korrektül beszélek angolul és franciául; így természetesen, hogy inkább Musset vagy Heine iránt érdeklődtem mint Szabolcska (ha jól tudom így hívják!) költő iránt. De hogy két év óta újra itt élek s hogy Ady verseit olvasom: inermén állítani minden entuziaszmus nélkül, minden nagyozás elkerülésével hogy Ady Endre nagyobb költő, mint Verlaine, van akkora költő, mint Petőfi, van akkora költő, mint Heine. Én mondom ezt, aki ismerem valamennyit és sohasem szoktam sietni elhamarkodásommal hogy kinevessenek. Örültje, maniakusa vagyok Ady verseinek, könyv nélkül tudom valamennyit s nem tudom[!] eléggé eltélni velük. Iázza! várom a vasárnapot, hogy olvassak tőle. És ilyen embert mert egy Tóth Béla kikezdeni! Büszke vagyok arra, hogy Adyval egy ország szülöttének vallhatom magam; de eltagadom azt is, hogy magyar anya szült erre a világra, mert gyalázatosabb állam nincs ezen a világon mint ez a mocsár! Amint csak regresszálok, összeszedem a sátorlámat s itt hagyom ezt a Tulipániát, melyre mindennap átkomat és megvetésemet küldöm: bár úgynevezett „fajmagyar” vagyok! Itt nőtt törzsöke fámuk; hogy a filoxera pusztította volna el! Legyen olyan jó nagyrabecsült Szerkesztő Úr megírni nekem ezekután a szerkesztői üzenetekbe[!] röviden Ady Endre életrajzát, hogy ki ő mert kíváncsi volnék rá nagyon! Egyben arra akarom felhívni b figyelmet, hogy miért nem írnak róla ismertető cikkeket és hozzávaló kritikákat, kommentálásokat, ahogy külföldön teszik. Vagy Önöket is jobban érdekli Sümei vagy Ballagi című körülmetszett hazaffyak pajácalkodása? Nem bíhetem! Ám lássuk! Éljen a legnagyobb magyar s a világ ma élő legnagyobb költője: Ady Endre!

Tisztelettel Rádrényi János"

A levélre a BN egyik munkatársa, feltehetően ismét Kosztolányi Dezső az alábbi szerkesztői üzenettel válaszolt a BN 1907. máj. 5-i számában (Ady ekkor Párizsban volt !): „E. J. Budapest. Leikes, meleg, intelligens sorait

igaz örömmel olvastuk. Ami a kívánságait illeti, hát Ady Endre életrajza röviden ez: Született 1877-ben Érmindszenten; Zilahon járt a gimnáziumba, Debrecenben jogász volt; azután hírlapíró ugyanott és Nagyváradon. Debrecenben adta ki az első verseskötetét, Nagyváradon a másodikat. Nagyváradról kiment Párizsba, másfél évet töltött kinn. Azóta állandóan munkatársa a BN-nak. Két évvel ezelőtt adta ki a harmadik verseskötetét Budapesten. Egy év óta ismét Párizsban van és a BN párizsi munkatársa.

Ami második kívánságát illeti, hát rosszul festene, ha mi írnánk azokat a kommentárokat. Igaz, hogy magyar kritika nincs, de a kommentálást mégis át kell engednünk — az irodalomtörténetnek. Mi közülük a verseit. Ez a legkevesebb, de a legtöbb is, amit tehetünk. A támadások ellen megvédelmezni? Nincs rászorulva, s nem is használna semmit. Elküldjük neki az ön levelét. Ez a levél és az ilyen levelek a legteljesebb elégtétel, de az egyetlen elégtétel is, amit egy harcoló talentum kaphat." Végül 1907. aug. 10-én ennyi: „Kéziratokról, Sz.B. Az üdvözlő verset átadtuk Ady Endrének. Köszöni a figyelmességet."

A kötetben közölt cikkek rendjén a következő életrajzi adatok tisztázódtak:

1906. jún. 20-tól 1907. jún. közepéig Párizsban van.

1906. szept. 8. után olaszországi és francia riviérai körútra indul Marseille — Génua — Messina — Nápoly — Málta — Catania — Fiume — Velence — Milánó — Côte d'Azur (Monaco, Nizza, Cannes) útvonalon. Nov. 13. körül tér vissza Párizsba. Hosszabb ideig csak Velencében (6—8 nap) és a Côte d'Azur-on tartózkodik (kb. egy hónap), a többi időt hajón tölti rövid megbeszélésekkel, ill. kiszállásokkal.

Léda 1907. júl. 7-től egészen az év végéig Nagyváradon van. Anyja temetésére érkezik és itt szüli meg szeptember elején halott gyermekét. Léda édesanyjának haláláról Ady a következő hírt helyezi el a BN 1907. júl. 7-i számában: „Özv. Brüll Sámuelné szül. Stern Cecília életének 52. évében elhunyt Nagyváradon. Az elhunyt úriasszonyt, ki Nagyvárad társadalmi életében neves szerepet vitt, tegnap temették el nagy részvét mellett. Halálát kiterjedt előkelő rokonság gyászolja."

Végül ebben az időszakban folyt Ady pere a kincstár ellen. Három havi fizetés összegére rúgó végkielégítésért indított keresetet, mely sajtóirodai alkalmaztatásának megszűnésekor illetve volna meg. Lengyel Géza részletesen beszámol ennek a pernek minden fázisáról (Ady a műhelyben 253—255.) Talált olyan okmányt is, mely azt bizonyítja, hogy Wekerle miniszterelnök személyes utasítására tették ad acta az efféle ügyeket. Az érdekesség kedvéért ide iktatjuk a Népszava 1906. okt. 23-i beszámolóját Ady perének előző napi bírósági tárgyalásáról:

Wekerle nem fizet

Megírtuk már, hogy Ady Endre hírlapíró 900 korona megfizetése miatt beperelte a magyar királyi kincstárt. Adyt ugyanis a Fejérváry kormány a miniszterelnöki sajtóirodában havi 300 korona fizetéssel alkalmazta. Amikor a Wekerle kormány jutott polara, Adyt több társával együtt rögtönösen elbocsátotta. Ady ezért indított pert három havi fizetése fejében 900 koronáért.

Ebben az ügyben ma volt a második tárgyalás a budapesti VIII—X. ker. járásbíróság előtt. A bíróság tanúként kihallgatta Ábrányi Kornélt és Vészi Józsefet, az előbbi mint a miniszterelnökségi sajtóirodának mostani, az utóbbi pedig mint régebbi főnökét.

Ábrányit kihallgatták és azt vallotta, hogy amikor ő átvette a sajtóiroda vezetését, már befejezett ténnyel állott szemben, mert Wekerle minis-

terelnők Ady és elbocsátott társainak szolgálataira nem reflektált. Vészi József vallomása igazolta Ady követelésének jogosságát, mert Vészi ma kijelentette, hogy megmondotta a cikkíró uraknak a sajtóirodában történt alkalmaztatásukkor, hogy úgy lesznek alkalmazva, mint az egyes szerkesztőségeknek munkatársai: itt pedig a cikkíróknak három havi felmondás jár.

A tárgyaló bírósági elnök ezzel befejezte a bizonyítási eljárást és azonnal kihirdette az ítéletet, amellyel Ady Endre keresetét elutasította és a kincstár javára 55 korona perköltség megfizetésében marasztalta.

Az ítélet indokolása röviden a következő: Tényként állapította meg a bíróság azt, hogy Ady Endre felperes — úgy ahogy a szerkesztőségekben szokás — három havi felmondással volt alkalmazva a sajtóirodában. A kérdés ezen magánjogi része mellett azonban nem hagyhatta figyelmen kívül a bíróság a kérdés közjogi oldalát sem. E tekintetben pedig köztudomású tény, hogy a Fejérváry kormány megszavazott költségvetéssel nem rendelkezett, ilyennek hiányában pedig nem köthetett olyan ügyleteket, amelyek a követhető kormányt is köteleznék. Vagyis a Fejérváry kormány a kincstárt utólag is terhelő kötelezettséggel senkit sem alkalmazhatott.

Ez az ítélet: szakasztott koalíciós ítélet. Egy újságíró, tehát munkás ember, követeli az államtól a felmondási időre járó fizetését. A bíróság el is ismeri, hogy ehhez joga van és ezt meg is állapítja, mégis elutasította Ady Endrét követelésével. Indokolja ezt közjogi, azaz hazafiás koalíciós ízü érveléssel, mert a Fejérváry kormány költségvetését nem szavazta meg a képviselőház. Kérdés nélkül is tudjuk, hogy ugyanaz a bírósági elnök, aki ezt a mai igazságtalan ítéletet Wekerle és Polónyi kedvéért meghozta, a legcsekélyebb közjogi aggodalom nélkül szedte fel Fejérváryéktól minden hónapban a fizetését a meg nem szavazott költségvetésből.

A Budapesti Törvényszék 1907. márc. 8-án az ítéletet helybenhagyta, a Királyi Tábla pedig 1907. júl. 2-án a felülvizsgálati kérelmet elutasította.

Még egy, Ady életével távoli vonatkozásban levő hírt olvashatunk a BN 1907. szept. 13-i számában a házasság rovatban: „dr. Machlup Henrik János szept. 15-én tartja a Dohány u. templomban esküvőjét Zwack Mici kisasszonnyal.” Zwack Mici azonos Ady későbbi, Mylitta néven ismert műsájával.

A szövegközlés elvei, a francia és más idegen személy- és földrajzi nevek írásának módja, valamint a sajtó alá rendezés módszere azonos az eddigi kötetekben kialakított gyakorlattal.

A cikkek mellett feltüntetett dátumokat csak akkor közöljük, ha ennek jelentősége van, mint pl. a feltételezően Adytól származó párizsi datálások esetében Ezeket, az eredeti újságközlésnek megfelelően, hol a cikk előtt, hol utána, hol zárójelben, hol anélkül közöljük.

A francia szövegek fordításának rendkívül gondos és szakszerű ellenőrzéséért itt mondok halás köszönetet Fónyi Gézánnak.

A CIKKEK, TANULMÁNYOK JEGYZETEI

(1906 június — 1907 június)

I. Párizsig. BN 1906. jún. 26. 10. 1 — A. E.

[*] Eredetiben: Sanghammer; [**] Eredetiben: ut ut

Secession am Königsplatz: a szecesszió nemzetközi kiállítását a müncheni Königsplatzon levő kiállítási teremben tartották. — *Doktor von Wehner*: nyilván a bajor közoktatásügyi miniszter; adatait nem találtuk. — *Englischer Garten*: München nevezetes angolparkja. — *Gambrinus*: állítólag Jan Primus brabanti herceg (XIII század) nevének elferdítése; a sörgyártás mondái feltalálója. Bizonyára a híres müncheni sörrel kapcsolatos elnevezés, feltehetően sörcsarnok. — *Glaspalast*: üvegpalota. Ebben tartották Münchenben 1889 óta az évi képkiaállításokat. — *Albert Keller von* (1844—1920): svájci eredetű bajor festő. Túlfinomult női alakokat festett. A Szépművészeti Múzeumban két képe van: Kékruhás nő és A kis párizsi. — *Trubeckoj, Pável herceg* (1866—1938): orosz impresszionista szobrász, Rodin hatása érzik művein. — *Kraus, August* (1868—?): német szobrász. — *Heine, Thomas Theodor* (1867—1948): német festő és grafikus, a Simplicissimusban megjelent humoros rajzaival vált népszerűvé. — *Stuck, Franz* (1863—1928): német festő; a szecesszióból az újklasszicizmus felé haladt fejlődésében. — *Wieland, Hans Beatus* (1867—?): svájci festő, az első világháborúig Münchenben dolgozott. Alpesi tájai ismertek. — *Besnard, Paul Albert*: L. Párizsi Szalonok c. 1904. júl. 2-i cikk jegyzetét (ALÖPM V. 327.). — *Carrière, Eugène* (1849—1906): francia festő és grafikus. Ady később nagy elismeréssel ír róla Verlaine és Carrière c. (VU 1910. jún. 26.) cikkében. A budapesti Szépművészeti Múzeumban Anyaság c. képe látható. — *Weinhold, Moritz* (1861—1905): a müncheni akadémián tanított, szecessziós stílusban dolgozott. — *Langhammer, Karl* (1868—?): német tájképfestő. — *Piglhein, Bruno* (1848—1894): német festő, újtestamentumi jeleneteket festett. — *Volz, Wilhelm* (1855—1901): történeti és zsánerkép festő, illusztrátor. — *Blanche, Jacques-Emile* (1861—1942): francia portréfestő. Bergson, Claudel, Cocteau, Gide, Mallarmé arcképfestője. — *Gandara, Antonio de la* (1862—1917): francia festő, Gérôme tanítványa, mondain párizsi nők keresett arcképfestője (Montebello grófnő, Chinay hercegnő, Sarah Bernhardt). — *Becker-Gundahl, Carl Johann* (1856—?): német festő; egyházi tárgyú képek alkotója. — *Hodler, Ferdinand* (1853—1917): svájci festő; történelmi tárgyú, szimbolikus és allegorikus képeket festett. — *a bajor Jolbejeket átnyújtja a bajor Mailáthoknak*: Jolbej Miklós szamosújvári diák volt, aki kijelentette, hogy ő nem akar győzni, mert szabadgondolkodó. Róla írja Ady Az istentelen diák c. 1906. jún. 3-i cikket (ALÖPM VII 254.). Mailáth Gusztáv gróf pedig erdélyi katolikus püspök volt. — *Szizovatha király Kamhodzsából*: I. A Szajua mellől II. Párizs és Szizovatha c. jún. 27-i cikket (a.). — *Lépine úr*: Louis Lépine, Párizs rendőrfőnöke. — *Róma ledől s rahigába görnyed*: idézet Berzsenyi A magyarokhoz c. költeményéből. Helyesen: Róma ledől s rahigába görbed. — *Clemenceau és Jaurès vitájáról* I még Új harcok előtt

c. jún. 28-i cikkét és jegyzetét. — *szegény Michel Lujza szerint is: egészséges társadalmi rend csak Kambodzsa-ban van:* L. Michel Lujza c. 1904. szept. 23-i cikkét (AEÖPM V. 125).

Mj: Pn (99.)

2. A Szajna mellől. BN 1906. jún. 27. 7 l. — Hírek — A. E.

I. Roma — *non gaudet*

Roma — *non gaudet:* Róma nem örül — Az „inter duos litigantes tertius gaudet” közmondásból (két veszekedő közül a harmadik örül). — *Szocializmus és polgári radikalizmus marakodnak:* ez idő tájt nagy viták folytak Clemenceau és Jaurès között a magántulajdonban levő nagyüzemek köztulajdonba vétele, a sztrájkjog és egyéb szocialista követelések körül a parlamentben. — *luite finale: végső harc.* — *Contre Rome:* John Grand-Carteret: Contre Rome La bataille anticléricale en Europe. Édition Michaud.

II. Párizs és Szizovathia

[*] Eredetiben: Szizivathia

Párizs azonban nem engedte meg, hogy a gáláns király kompromittálja Kambodzsa trónját: Szizovathia Marseille-ből érkezett Párizsba, és otthagytta táncosnőit.

Szizovathia távozása után rövid hírcikkben tudósít, valószínűleg ugyan-csak Ady, hogy milyen sok pénzbe került Párizsban a kambodzsai király. A BN júl. 29-i számában megjelent cikket alább közöljük:

A legdrágább vendég

A francia köztársaságnak ugyancsak kellemetlen emléket hagyott vissza I Szizovathia, Kambodzsa királya. Az egzotikus felség, aki a párizsi holt szezonnak egy ideig eleven „clou”-ja volt és kezdetben a hivatalos Franciaországnak is sok kellemes és mulatságos percet szerzett, távozása után valósággal komorrá változtatta a derűs arcokat. A kambodzsai király fogadására és párizsi mulatozásának fedezésére a kormány ugyanis 250.000 frankot irányzott elő. De a számítás úgy látszik nem volt elég reális, mert I Szizovathia néhány napi párizsi időzése után már meg kellett duplázni az összeget. Most pedig, hogy a kambodzsai király már túl van a francia határon és Párizsban tartózkodás nélküli átvizsgálhatták a számadásokat, kiderült, hogy a kiadások *kerék* milliót tesznek ki. És ennek a tekintélyes summának két hét alatt hágott a nyakára I. Szizovathia és negyven táncosnővel tarkított udvartartása. Akkora summáért akár három európai fejedelem is belekóstolhatott volna Párizs gyönyöreibe. De hát ki tudja? A franciák ma már nem futkosnak ábrándok után és kezdik megbecsülni a pénzt. Bizonyosan jó befektetés a kambodzsai király megvendégelése

III. Százötven millió frank

Guesde azt kívánja, hogy a nagylőkhéseknek ne legyen választói joguk: Guesde a parlamentben törvényjavaslatot tett, hogy az ötszáz munkásnál többet foglalkoztató tőkések és az ötszáz hektárnál nagyobb birtokkal rendelkező földesúrnak ne legyen választható. Guesde-ről l. Jósások Magyarországról c. 1906. júl. 19-i cikk jegyzetét (406.).

IV. Sarah Bernhardt itthon

Valaki megságtá neki, hogy most már megkapja a becsületrendet, ha akarja:

Sarah Bernhardt akkor sem kapta meg a becsületrendet. L. A Szajna mellől. I. Sarah becsületrendje c. júl. 24-i cikkét (33.).

Mj: Pn (100.); Roma — non gaudet: FL (195); Százötven millió frank: Isz (299.)

3. *Új harcok előtt.* BN 1906. jún. 28. 7. l. — A. E.

[*] Eredetiben: társadalomnak,

Clemenceau, Georges (1841–1929): orvosnak indult. Az 1870–71-es háború előtt orvos volt a Montmartre-on, a szegényeket ingyen gyógyította. A Commune alatt tábornokokot mentett. Utána újságíró lett, a szélső radikális Justice megalapítója 1881-ben. Belekeverték a Panama botrányba, azzal vádolták, hogy az angolok megfizették. Később az Aurore munkatársa, mint ilyen, a Dreyfus ügy revíziója érdekében harcol, szinte naponta írt cikkeivel. Többször képviselő, miniszter, majd 1906 októberétől miniszterelnök. Rendkívüli ékesszólása, minden nagyképűség, bürokrata ridegség nélküli modora nagyon népszerűvé tették. Melléknevei: „tombeur de ministères” = kormánybuktató (Boulanger-t ő tette hadügyminiszterré és mikor azon a cezarománia jelei mutatkoztak, Clemenceau kijelentette: „Meg fogom Önt buktatni.”), később pedig „le tigre” = a tigris (ez utóbbi kiméletlen harcmódorára utal). Hogy nagyra tartotta, mint a klerikalizmus engesztelhetetlen ellenségét, azonkívül pedig az újságíró nagyrahatoltságát is ünnepelte benne. L. Clemenceau és az újságírók c. nov. 11-i cikkét és jegyzetét (116. és 444.) Irodalmi munkásságát is fejtegette ki, színdarabokat, regényeket írt. L. Jegyzetek. I. A boldogság fátyola c. nov. 1-i cikket (107.). Clemenceau szocialistaellenes taktikáját, melyet Ady itt még ünnepel, később maga is bírálja. Vö. A megszállott Párizs c. 1907. ápr. 17-i cikkével (209.). — *Sarrien kormány:* Sarrien, Jean Marie Ferdinand (1840–1915): többször bel- és igazságügyminiszter. 1906 márciusától mindössze az év októberéig miniszterelnök. Belügyminisztere Clemenceau — *Drumont:* L. A tüzesővel fenyegetett Párizs c. 1904. ápr. 29-i cikk jegyzetét (AIÖPM V. 314.). — *Az ellenség le Dieu:* az ellenség az Isten.

Mj: Pn (102.), Vál. (163.)

4. *Az Abel Bonnardok.* BN 1906. jún. 29. 8. l. — Hírek — A. E.

Abel Bonnard (1883–): tehetségtelen költő, később nagy karriert futott be: 1932-ben akadémikus lett, majd kollaboráns politikus, a Vichy-i kormány oktatásügyi minisztere. A háború után Spanyolországba menekült. 1944-ben megfosztották akadémiai tagságától, 1945-ben in contumaciam halálra ítélték. 1958-ban visszatért Franciaországba, 1960-ban tíz évi száműzetésre ítélték — *Les Familiers* a hűzálhatok. — *Laforgue, Jules* (1860–1887): francia szimbolista költő. — *Renard, Jules* (1864–1910): francia elbeszélő, kiváló stilisztika. Az állatokról szóló regénye: *Poil de Carotte* (magyarul Csutkák urfi cimen jelent meg). — *Degas, Hilaire-Germain Edgar* (1834–1917): az impresszionisták első nevezékéhez tartozó nagy francia festő. Képeiben az ember mozgó, zseniális ábrázolója (táncosnői). — *Bonnat, Léon* (1833–1922): bibliai és mitológiai tárgyú képek festője, később rutinos arcképfestő. — *Több mint nálunk Benczúr:* Benczúr Gyula (1844–1920), az akadémikus stílusú történeti festészet kiváló képviselője, ez idő tájt, mint az arisztokrácia és a nagypolgárság ünneplott arcképfestője szerepelt. — *Somló Sándor:* (családi nevén mogyorósi és bánóczi Flayathy Ödön 1859–1916) színész, színműíró. 1902-ben a Nemzeti Színház igazgatója lett. Színműpályázatokon állandó sikerei voltak. Első szerelme c. vlgjátéka (1884)

az Akadémia Teleki díját, Ovidius (1885) ugyanezt a díjat, Apród c. költő elbeszélése (1886) a Kisfaludy Társaság Bulyovszky díját, Nagyrovagó c. tragédiája (1889), Fra Girolamo c. tragédiája (1894) Teleki díját, A szombatosok c. darabja (1899) a Kisfaludy Társaság Bornemisza jutalmát, Egy királylány története (1900) ugyancsak Bornemisza jutalmát, Szerelm (1901), Rege (1906) Teleki díjat nyert, stb. stb. — *Nezsíder*: nagyközség Moson megyében a Fertő tó partján. Ma Ausztriához tartozik (Neusiedl). Hogy miért említi Ady éppen ezt a községet, nem sikerült kiderítenünk. — *Hazafi Veray*: L. Hazafi Veray c. 1905. júl. 19-i cikkét (AEÖPM VI. 219.)

Ady ítéletének biztonságát csak csodálhatjuk, ha egy nemrégiben megjelent francia doktori disszertációban (Michel Décaudin: *La crise des valeurs symbolistes*. Toulouse 1960.) azt olvassuk, hogy a kritika 1906-ban egyértelmű lelkesedéssel fogadta Abel Bonnard-t. „On s'étonnera de voir Les Familiars d'Abel Bonnard placé par la critique de 1906 sur le même plan que les oeuvres précé dentes. Elle a cru reconnaître un descendant de Francis Jammes: simple illusion provoquée par la similitude apparente des sujets — de qui, sinon de Jammes, rapprocher un poète qui chante le cochon, le scarabée ou la limace? — et des images — une acuité de la vision qui s'attache aux banalités et les transfigure.” (Iun 209. l.) (Az ember csodálkozik, ha látja, hogy az 1906-os kritika Abel Bonnard *Les Familiars* c. kötetét az előbbiekkal egy nivóra helyezte. Francis Jammes egyenes leszármazottját látta benne: ami pusztá illúzió, melyet a téma látszólagos hasonlósága keltett — hát kihez lehetne hasonlítani egy költőt, aki disznóról, skarabeuszról, házatlan csigáról énekel, ha nem Jammes-hoz? — valamint a képei, a látásnak az élessége, mely azonban banalitásokhoz kapcsolódik és azokat variálja.)

Mj: Pn (103.) TP (34.) Ai (153)

5. *A Szajna mellől*. BN 1906. júl. 4. 1–2. l. — Tárca — Ady Endre
I. Servet szobra

La Barre (Jean-François Lefebvre, chevalier de) (1747–1766): a katolikus vallási fanatizmus vértanúja. Azzal a váddal, hogy megcsonkított egy keresztet, lefejezték, majd megégették. Voltaire hiába kísérelte meg a rehabilitációját. La Barre szobrát a második világháborúban egyébként elvitték a németek és most csak a talpzata van a helyén. — *Servet, Miguel* (1511–1553): Kálvin elevenen égettette meg Genfben szabadgondolkodó elvei miatt. Szobra jelenleg nincs az Estrapade téren. Valószínűleg csak terv maradt a szobor felállítása.

11. *Roche feller ő felsége*

[*] Eredetiben: Szizivatlia

György király: György görög király két évvel azelőtt ugyanakkor volt Párizs vendége, mint Ady. I. Olimpiától az „Olimpiáig” c. 1904. nov. 9-i cikkét (AEÖPM V. 149.). — *Edward*: VII. Edward angol király, aki welszi herceg korában (60 éves korában került csak trónra) nagyon sokat járt Párizsban és népszerű alakja volt Párizs éjszakai életének — *Alfonz*: XIII. Alfonz spanyol király. — *Haakon*: VII. Haakon svéd királyt ekkoriban koronázták meg.

III. *Marokkó Párizsban*

Kimegyünk este a párizsi Marokkóba: a Bois-ban, a Jardin d'Acclimatation látványosságaként arab falut építettek fel, ahova Ady gyakran járt ki Lédával. Itteni élményéből fakad Abd-El Kader c. novellája (AEÖN 592.). Böloni így ír erről: „... a Jardin d'Acclimatation arab falujában összebarátkoztak egy Sada nevű kis marokkói lánykával, akinek kedvességeit

éveken át emlegették." (Böloni 110.). Sada neve tér vissza Szada-Júlia c. novellájában is (AEÖN 602.).

IV. Comte háza

Comte, Auguste (1798–1857): pozitivistá filozófus — *Sorsom kezembe adta tizenégy éves koromban Comte könyveit*: valószínűleg a Böhm Károly szerkesztette *Ember és világ 2* kötetében olvashatta Ady Comte tanait. Ez népszerű kiadvány volt és eljuthatott Zilahra vagy Érmindszentre. Az már kevésbé valószínű, hogy a Magyar Philosophiai Szemlében olvasott volna róla. — *Comte háza*: a rue Monsieur-le-Prince 10. számú ház. A *Hôtel des Balcons* (rue Casimir Delavigne 3.) udvari szobájából nem látható a keresztutca túlsó sarkán levő épületre. Tudta, hogy ott a ház, többször elmelhetett mellette (emléktáblával van megjelölve) s ezzel a megbocsátható költői szabadsággal élve kerített alkalmat arra, hogy Comte emlékének áldozzon.

V. Sorel

Sorel, Albert (1842–1906): francia történetirő. Ady bizonyára felületesen ismerte, mert Sorel korántsem volt a haladás bajnoka.

Mj: Pn (104) *Servet szobra*: FL (118.) *Comte háza*: Ai (154.)

6. *A Szajna mellől*. BN 1906. júl. 5. 6. l. — *Hírek* — A. F.

I. Arthur Meyer terve

Arthur Meyerről I. A színpad joga c. 1904. nov. 26-i cikket és jegyzetét (AÖPM V 284. és 431.). — *Még Budapesten egy nagyúr a canaille minidjára journaille-nak címezte nemrégén a sajtót*: tudomásunk szerint a szójáték Karl Kraustól ered (vö. Sinkó Ervin: Ady Endre és az újságírás. Magyar Szó 1964. febr. 2.).

II. Olympe de Gouges

Olympe de Gouges (Marie Olympe Gouze) (1748–1793): francia íróő és forradalmár. A női emancipáció harcosa. Ő szerkesztette a *Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne* c. forradalmi feminista kiáltványt és ő alapította a Tricoteuse-ők klubját. Később különféle írásaiiban védelmébe vette XVI. Lajost, ezért kivégezték.

III. Sirbeszéd Duval fölött

Jean Lorrain (1855–1906): francia költő, író, krónikás. Iskolái után Biskrában a spahikhoz lépett be, aztán festő lett. Első versei 1881-ben jelentek meg. Költőként Théodore de Bauville és Baudelaire követője. Verseskötetei: *Le Sang des Dieux*, *Griseries*, *Modernités*, *Ombre ardente*. Versesszindarabja: *Yanthis*, vígjátéka: *Sainte Roulette*. Mint krónikás *Raïtif de la Bretonne* álnéven írta a „*Pall-Mall Semaine*” c. krónika-rovatot az *Echo de Paris*-ban. A *Mercur de France* és a *Plume* munkatársa. Élete végén a *Le Journal*-ba ír. Regényei: *Songeuse*, *Buveurs d'âmes*, *Un Démoniaque*, *Monsieur de Bougrelon*, *Une petite ville*, *Monsieur de Phocas*, *Poussières de Paris*, *Princesse d'ivoire et d'ivresse*, *Le Vice errant*, *Les Voies tragiques*. *Riviera*, *Maison Philibert*, *Madame Monpalon*. L. még *Az Observatoire*-tól a *Sorbonne*-ig c. 1904. márc. 20-i cikk jegyzetét (AÖPM V. 303.).

Mj: Pn (106.), *Sirbeszéd Duval fölött*: TP (69.), Ai (155)

7. *A házasszeretel reformja*. BN 1906. júl. 6. 7. l. — *Hírek* — A. F.

Pierre Durand, *Jacob Levy*, *Henry Sansculotte*. nyilván kitalált nevek, a francia értelmiség, nagypolgár és a ninestelen kisember típusai — *Syvelon*: I. A francia garnizonokból c. 1904. nov. 30-i cikk jegyzetét (AÖPM V.

356.), vö. Gabriel Syveton c. dec. 9-i cikkével (128.) — *Főúitzetelendő Szoberevényi úr otthon a napokban néhány turpis fejre ráidezte: nem találtuk meg az utalást. — S nálunk nemrégén kenyérmezei táncot jártak Vázsonyival Kiniasi Pál miatt: 1902-ben Vázsonyi egyik felolvasásában szövé tette, hogy a magyar történelemtanítás a vérontás apológiája. Ezért sorozatosan tüntettek és lehaaárulózták Vázsonyit a nacionalisták. L. Vázsonyi afférja (AIÖPM II. 358.), Vázsonyi afférje (uo. 361.), Menjünk vissza Ázsiába (uo. 373.), A hétről (uo. 377.), A nép megmozdult (uo. 379.), Demokrata előkelőségek (uo. 385.), A hétről (uo. 397.) c. cikkeket. — *Hallottam egy párizsi Uceum évzáró beszédjében egyszer: Vö. a No. 222. sz. bejegyzésével (AEÖPM V. 198.), valamint A hazafiság revíziója c. 1905. júl. 7-i (AEÖPM VI 204.). A temető revíziója c. 1905. júl. 27-i (AIÖPM VI 225.), valamint A lelkek forradalma c. dec. 13-i (130.) cikkeivel**

Mj: J (63.), Pn (108.), Vál. (165.), Isz (200.) Vp (199.), Nac (127.)

8. *A Szajna mellől.* BN 1906. júl. 7. 7. l. — Hírek — A. II.

I. *Avignon — kész*

X. *Pius pápa — Avignon lakója:* célzás arra, hogy VI. Kelemen pápa a XIV. században Rómából Avignonba tette át székhelyét.

II. *Pnom-Penh veszedelme*

[*] *Eredetiben: Pnom-Pöh*

Pnom-Penh: Kambodzsa fővárosa. — Pnom-Penh kis táncosnői mégis eljöttek Párizsba: Szizovathia kambodzsai király táncosnőit először nem engedték be Párizsba, Marseille-ben hagyta őket. Vö. A Szajna mellől. I. Párizs és Szizovathia c. jún. 27-i cikkel (9.). — Fallières, Armand (1841—1931): a francia köztársaság elnöke (1906—1913).

III *Niox tábornok*

Niox tábornok: adatait nem találtuk. — *Austerlitz:* kis morva város. Itt győzte le Napóleon az orosz—osztrák hadsereget

Mj: Pn (109)

9. *A Szalonok csödjé.* BN 1906. júl. 8. 12. l. — Művész

[*] *Eredetiben: Dems*

A névtelen cikk minden bizonnyal Adyé. Irre vall a témája. A Szalonok gondja már első párizsi útja óta állandóan, még Pesten is, foglalkoztatja. Az olyan ügyeskedő féltehetségekről is szívesen írt, mint Sorolla y Bastida. Nyomós bizonyíték Ady mellett az is, hogy az itt beígért cikket Sorolla y Bastidáról rövideseu meg is írja, s ezt már Dyb. szignóval látja el. De rá vall az egész cikk stílusa is.

Egy napon halt meg Párizs két nagy Szalonja: a Société des Artistes Français és a Société Nationale des Beaux-Arts. Mindkettőnek a kiállítása a Grand Palais-ban volt. A párizsi szalonok történetéről részletesen I. Párizsi szalonok c. 1904. júl. 2-i cikkét (AEÖPM V. 70.). — Rip.: W. Irving novellájának hőse, Rip van Winkle, aki húsz évet átalszik és mikor felébred, nem érti meg az új világot. — Sorolla y Bastida, Joaquin (1863—1923): spanyol impresszionista festő. Vö. Sorolla y Bastida c. júl. 29-i cikkevel (38.). — Henri Martin (1860—1943): francia impresszionista festő, grafikus. Puvis de Chavannes-szerű freskókat festett Ő a Sorbonne és az Hotel de Ville freskóinak alkotója

Maurice Denis (1870–1943): főként vallásos képek festője. — *Boulet de Monvel, Bernard* (1884–1949): festő és grafikus, portrékat és tájképeket festett. — *Apelles* (i. e. 356–308): Nagy Sándor udvari festője, az ókor legünnepeltebb görög festője.

Mj: Pn (110.)

10 A „cher comte”. BN 1906. júl. 10. 7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben; fin doc

Cher comte: kedves gróf. — *Khevenhüller-Metsch gróf*: Khevenhüller-Metsch, Rudolf gróf (1884–1910): osztrák diplomata, 1903 óta a monarchia párizsi nagykövete. Személyét Ady gyakran teszi éles kritika vagy gúny tárgyává párizsi cikkeiben, különösen azután, hogy közvetítői szerepre vállalkozott Franciaország és a Vatikán között a pápai nuncius hátrahagyott iratai ügyében. Vö. Párizsi jegyzetek 1. Megint Khevenhüller c. 1907. márc. 8-i cikkével (186.). Ez idő tájt felmerülhetett Khevenhüller távozásának híre is. Ezt bizonyítja az alábbi hírcikk, melyet feltehetően szintén Ady küldött haza névtelenül a BN-nak, s amely 1906. júl. 19-én jelent meg:

Akit szívesen látnak — távozni

Ígyik nagykövetünknek sikertűlt állomása helyén annyira megkedveltetnie magát, hogy az illető ország kormányja kijelentette, hogy éppen elég volt a szerencséből. Gróf Khevenhüller Rudolf, párizsi nagykövetünk már régóta nem kedvelt ember a francia kormánykörök előtt, ő sem igen érzi magát jól Párizsban. Hiányzik neki itt, ami nélkül nem tud megélni: a hivatalos arisztokrácia és az udvarokat környező fény és pompa. Khevenhüller gróf minden porcikájában monarchista, mondhatni, ő, az osztrák–magyar nagykövet az utolsó francia monarchista. Balvégzete lehetett, mely éppen őt juttatta a francia republika fővárosába. Ott ő nem érezhette magát jól. S ott őt nem kedvelhették meg. Most vissza fogják hívni. Bourgeois külügyminiszter kívánságára ugyan, de bizonyára Khevenhüllernek sem ellenére.

A hír azonban nem lehetett való. Ezt bizonyítja, hogy Ady még sokszor foglalkozik írásaiban Khevenhüller személyével. 1. A Szajna mellől. 1. Bécsi munkások Párizsban. 1906. aug. 23. (65.). A vatikáni börze. 1907. ápr. 12. (206.). Párizsi jegyzetek. Ausztria–Magyarország kesztyűs keze. 1907. máj. 1. (213.). — *Fi-donc*: pünj. — *Loubet-k és Fallières-ek ... váltogatják egymást*: Loubet a régebbi, Fallières az akkori francia köztársasági elnök. — *Boni de Castellane*: 1. Jegyzetek a napról. Gould Anna férje c. 1906 febr. 13-i cikket és jegyzetét (AIÖPM VII 130. és 406.) — *Doumer, Paul* (1857–1932) a képviselőház, később a szenátus, majd a köztársaság elnöke Párizsban meggyilkolták. — *Dubost, Henri Antonine* (1844–1921). republikanus újságíró, a Casimir-Périer kormányban igazságügyminiszter (1893–1894), majd a Szenátus elnöke (1906–1920). — *Franciaország több mint száz évvel ezelőtt egy nevezetes asszonnyal szemben sem volt nagyon udvarias*. — *Marie-Antoinette-ről* von szó, aki Mária Terézia lánya volt. — *Mikor Párizsba küldték Sir Francis Bertie-t* ... Vö. a No. 250. bejegyzésével (AIÖPM V. 200.) és annak jegyzetével (AIÖPM V. 394.).

Mj: Pn (111.)

11. Magyar figurák Párizsban. BN 1906. júl. 13. 7. l. — Hírek — A. E.
1. Erdély Pestallozija

Pestalozzi, Heinrich (1746–1827): svájci pedagógus, a modern pedagógia egyik megalapítója. — *Carolus-Duran*: 1. A párizsi Szalon c. 1904. apr. 28-i cikk jegyzetét (AIÖPM V. 403.).

II. Új Munkácsy

III. A báró

Baththyány Ervin gróf (1877–1934): Vas megyei földbirtokos, a magyarországi anarchista mozgalmak egyik vezető alakja, a Társadalmi Forradalom c. anarchista lap szerkesztője, a Huszadik Század munkatársa. A Vas megyei Bögötén saját költségére egy anarchista szellemben vezetett elemi iskolát szervezett. A kormány 1906-ban megtagadta az iskola működéséhez szükséges engedélyt. A forradalmak után angliai emigrációban élt. L. még Ervin gróf iskolája c. 1905. szept. 23-i (AEÖPM VI. 279.) és Jegyzetek a napról. IV Bögöte c. 1905. okt. 27-i cikkeit (AEÖPM VII. 39. és 324.).

Mj. Pn (112.), Erdély Pestalozzija: TP (94.)

12. *Jóslások Magyarországról.* BN 1906. júl. 19. 7. l. — Hírek — A. E

Tegnap olvastam például Paul Adamnak egy cikkét: nem sikerült rátalálni. — *Guesde, Jules Bazil, dit Jules* (1845–1922): a francia forradalmi szocialisták vezetője, szembebelenyekedik Jaurès reformszocializmusával. Kezdetben *Les Droits de l'homme* címmel indít lapot. A Kommun után, melyben tevékeny részt vett, emigrációba kényszerül. 1877-ben alapítja l'Égalité c. marxista újságját. Ellenzi Millerand miniszterségét. 1904-ben az amszterdami kongresszuson Jaurès felett győzelmet arat. A háború alatt. 1914-ben és 1916-ban Viviani és Briand kabinetjében maga is miniszterséget vállal. — *slachták: lengyel nemesek.* — *És így nézi például Magyarországot a Courrier Européen:* L. *Courrier Européen* c. 1907. jan. 16-i cikkét és jegyzetét (150. és 470.). — *egy Björnson, egy Novikov, egy Ferri:* Björnson és Jacques Novikov a *Courrier Européen* szerkesztői, Enrico Ferri (1856–1929) olasz büntetőjogász, szociológus és politikus pedig a lap egyik munkatársa volt. — *Egy francia tudós . . .:* nem sikerült kikutatni, kitől és honnan az idézet. — *És a fiatal Heine, a fiatal Ibsen valamikor verseket írtak rólunk:* mindkettőjüket a magyar szabadságharc ihlette együttérző versekre. Heine versének címe *Im Oktober 1849*, Ibsen versének címe *Magyarországhoz*. — *Lassalle majdnem Európa reménységének keresztelt el bennünket:* nem talál meg az utalást

Mj: J (65.), Pn (114.), Vál. (1967.), Vp (201.), Na (131.)

13. *Magyar figurák Párizsban.* Bn 1906. júl. 20. — Hírek — A. E

I. „*Le comte tzigane*”

Le comte tzigane: a cigány gróf. — *Jacques Lemaire:* adatait nem sikerült kikutatnunk. — *Lune:* ilyen című lapot a párizsi Bibliothèque Nationale katalógusa nem tart számon. Így a cikkben szereplő magyar gróf nevét sem találtuk meg. Földessy a Párisban és Napfényországban névmutatójában ennél a cikknél gr. Zichy Jenőre utal, amit nyilván arra alapoz, hogy a cikk „jeles kutató, szónok, szociológus és patrióta” gyanánt aposztrofálja és azt írja róla, hogy „A Szaharón esetleg egy oroszlánnyoinért is aranyakat fizet.” De Zichy Jenő Ázsia-kutató volt. — *pair: főúr — poivre: argot kifejezés, kb a magyar „pal”-nak felel meg.* — *Rabelais, Américain:* párizsi mulatók — *maître de plaisir:* mulattató, tréfamester.

II. *A tulipános Berger*

Ugyanezt a figurát novellában is feldolgozta. L. Reich Jermónás története. Népszava 1906. aug. 19. (ALÖN 5. 6.)

III. Dénes írta mulat

Craquette-dal: valószínűleg a craqueter (pattogni) szóból származó korabeli elnevezése a pattogó ritmusú daloknak. L. még Kóborlások Párizs körül c. júl. 28-i cikket. (36.)

Mj: TP (92.), Pn (115.), Vp (203.)

14. *Ibsen és Mistral*. BN 1906 júl 21. 2–3. l. — Tárca Ady Endre *Maillane szent ciprusai közé Johanna királyné nyári házának mása épült*: Maillane Mistral szülő- és lakóhelye Provence-ban. Temetőjében Mistral sírja, melyet még életében építtetett, Johanna királyné Baux-i nyári lakának másolata. A mauzóleum kupoláján kereszt van és két provánszi írizurájú női arc, valamint két kutyafej. Középen bétágú csillag a félibrek emblémája. — *Cour d'amour*: szerelmi törvényszék. A trubadurok költői versenyét nevezték így Provence-ban L. Petrarca és a provánsziak c. 1904. júl. 12-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 238. és 412.). — *félibre*: L. A provánsziak c. 1904. jún. 2-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 57. és 320.) — *Úgy kérdez, mint Szent Agoston hite szerint az Úr fog bennünket kérdezni*. Szent Agoston hitével valószínűleg a katolikus vallásra céloz Ady, mely szerint a halottak lelkei az Úr ítélőszéke elé kerülnek. — *Hilda jajveszékel a germán északon*: Hilda Ibsen Solness építőmester c. drámájának egyik főszereplője. — *Isolo-d'or*: Lis Isolo d'or (provánszi nyelven) Mistral verseskötetének (1875) címe, magyarul Az aranysziketek. — *Sőt éppen ellenkezőleg*: állítólag ezek voltak Ibsen utolsó szavai. Vö. „Sőt éppen ellenkezőleg” c. 1906. jún 8-i cikkével (AEÖPM VII. 259.).

Mj: UH (87.), TP (25.), Pn (116.), Ai (155.)

15. *A Szajna mellől*. BN 1906. júl 22. 8–9. l. — Hírek — A. E.

I. Zola sírjánál

Zola sírjához zarándokoltunk el ma sok-sok ezren: Zolát a Montmartre-i temetőben majd a Pantleomba temették júl. 19-én abból az alkalomból koszorúzta meg az Emléki jogok ligája Zola sírját, hogy a Dreyfus ügyben végleg győzött az igazság. Mintegy 1500 ember volt jelen. A Le Temps júl. 21-i száma szerint a liga küldöttsége élén Anatole France, Francis de Pressensé, Rouanet, Sembat, Breton, Delpech, Séménat, Halpérine-Kaminsky és Mme l'asquelle haladt F. de Pressensé beszélt, utána Anatole France, aki hangszólította, hogy neki akar megtorlást, de nem is felejt: „De cette terre funéraire ne montent ni suggestions violentes ni débiles pensées. Oh! Si les criminels et leurs complices nous croient animés d'une ardeur de vengeance et craignent d'imp-lacables représailles, qu'ils se rassurent. Ilya huit ans, au plus fort de la lutte, quand ils armaient contre nous la violence, l'outrage et la calomnie, quand ils excitaient contre nous la foule ignare et que, dans les rues, volaient sur les défenseurs de la Vérité les pierres et les cris, j'en atteste l'homme de courage et de bonté étendu sous cette pierre, en ces jours scélérats, pas un seul moment une pensée de vengeance n'a traversé nos coeurs. (. . .) Qu'on ne nous demande pas d'oublier. Nous ne le pouvons pas, nous ne le voulons pas. L'amnistie, les pouvoirs publics l'accordent ou la refusent à leur volonté. Elle est d'ordre politique. Mais les peuples ne pardonnent pas. Amnisties ou non, les criminels relèvent également des jugements de la conscience humaine (. . .) De l'affaire Dreyfus est sorti tout un mouvement de pensée et tout un ordre de choses. C'est la fin d'un monde, l'agonie et la mort d'un monde d'iniquité, d'oppression et de mensonge. Et c'est la genèse d'un monde encore mal affermi, qui portera sur son écorce, pour longtemps mince et fragile, les demeures de la paix et de la justice. Travaillons à l'édification de ces demeures augustes,

travaillions à rendre autour de nous la vie meilleure. Travaillions à nous rendre meilleurs nous-mêmes. Voilà les conseils qui sortent de cette tombe. Ne la quittons pas sans la saluer de ce cri dont l'assemblée équitable et réparatrice a fait un texte de loi: «Zola au Panthéon!»'. (Ebből a gyászos földből nem törnek fel sem heves sugallatok, sem erőltetn gondolatok. Oh! Ha a bűnösök és büntőrsaik azt hiszik, hogy minket a bosszúvágy hevít és félnek a könyörtelen megtorlásoktól, nyugodjanak meg. Nyolc éve, a küzdelem legnehezezen, mikor harcba hívták ellenünk az erőszakot, a gyalázkodást és a rágalmat, mikor fellázították ellenünk a tudatlan tömeget, és mikor az utcán az igazság védelmezőinek arcába kövek és ordítósások repültek, tanúnak hívom ezt a bátor és jó embert, aki itt fekszik e föld alatt, hogy ezekben a bűnös napokban egyetlen bosszúálló gondolat nem fogalmazott meg a szívében () Ne kívánják tőlünk, hogy felejtünk. Nem tudunk és nem is akarunk feledni. A hatóságok kegyelmezenek vagy ne kegyelmezenek kedvük szerint. Ez politikai kérdés. De a népek nem bocsásztanak meg Amnestiával vagy anélkül, a bűnösök egyaránt az emberiség lelkiismeretének ítélete alá tartoznak. (. .) A Dreyfus ügyből egy egész eszméáramlat, a dolgoknak egész új rendje következett. Vége lett egy világnak. Az igazságtalanság, az elnyomás, a hazugság világának agóniája és halála ez. És a kezdete egy még nem eléggé megszilárdult világnak, melynek még sokáig gyöngé és törekény kérge alatt a béke és igazság lakozik. Munkálkodjunk e magasztos világ fölépítésén, munkálkodjunk azon, hogy megjavítsuk magunk körül a világot. Munkálkodjunk azon, hogy mi magunk is különbekké váljunk. Íme, ezek a tanácsok hangzanak föl ebből a sírból. Ne hagyjuk el anélkül, hogy azzal a kiáltással üdvözlöljük, melyből az igazságot szolgáltató és rehabilitáló országgyűlés törvényszöveget csinált: „Zolát a a Panthéonba!”). Az egyik szónok a sírnál bejelentette, hogy a Saint-Dominique utcát Zoláról nevezték el. Végül Dreyfus koszorúta meg a sírt, akit a tömeg felismert, de az ünneplés elől megszökött. — *Eredjete Mercier-hez és putkadzátok meg: Mercier, Auguste (1833—1921): tábornok, hadügyminiszter (1894—95). Ő állította Dreylust katonai bíróság elé. A Dreyfus per revíziója idején sokszor és hevesen támadták.*

II Maison des Arts

Maison des arts: művészetek háza. — A Le Temps júl. 18-i híradása szerint az Union internationale des lettres et des arts (Nemzetközi Irodalmi és művészeti egyesület) Sully-Prudhomme díszelnöksége alatt elhatározta, hogy „Maison des arts”-t alapít, ahol mindenféle és fajta művész megismerheti egymást és publikálhatja művét. — *pompes-funèbres:* temetkezési vállalat.

III. Hervé bűne

Hervé, Gustave (1871—1944): szocialista ügyvéd, történész, egyetemi tanár. 1901-ben antimilitarista cikkei miatt kellett elhagynia az egyetemet. 1905-ben antimilitarista plakátokat szerkeszt. Izgatásért elítélték. Plakátjain többek közt a következő volt olvasható: „Ha a tőkepénzesek vasszerényei megvédése céljából, a hasonló mostoha viszonyok közt élő bajtársaitok ellen az ország határára küldenek, ne fogadjatok szót. Az általános mozgósításra szírájk és felkelés legyen választok.” Egy másikon: „Ha valamikor felszólítanak, hogy nyomorúságban élő testvéreitekre lőjjetek, mint ahogy az Chalonban és Limoges-ben történt, munkások, a hónap katonái, ne habozzatok! Engedelmeskedjétek és adjatok tüzet, de nem társaitokra, hanem forduljatok azok ellen az aranygalléros tisztek ellen, kik hasonló paranccsal hozzátok fordulni merészelnek.” Elítéltetése alkalmából a Huszadik Században Székely Aladár írt róla Hervé és a magyar szabadgondolkodók cimmel.

Az amnesztia után kérte felvételét az ügyvédi kamarába. 1908-ban fel is vették. Ekkor új szocialista lapot alapít *La guerre sociale* címmel. A háború kitörésekor hazafiként látjuk viszont. 1916-ban elhagyja a szocialista pártot és Victoire (győzelem) címmel alapít lapot. 1927-ben nemzeti szocialista pártot alapít. — *Hiszen már az is szinte glorifikálás, ha a társadalom lakoltatja az úgynevezett izgatót*: Vö. Az izgatás c. 1905. szept. 30-i cikkében mondottakkal (AEÖPM VI. 228.) — Hervé antimilitarista plakátjairól 1 még Jegyzetek a napról I. Büntett-lavina c. 1906. febr. 20-i cikkét (AEÖPM VII. 139.).

Mj: Pn (118.), Zola sirjánál: TP (42.), Ai (157.), Maison des Arts: TP (66.)

16. A Szajna mellől. BN 1906. júl. 24. 7–8. l. — Hírek — A. E.

I. Sarah becsületrendje

Sarah becsületrendjéről 1 Bartet asszony c. 1905. júl. 30-i cikkét (AEÖPM VI. 228.) — *Belle-Ile-en-Mer*: az Atlanti óceán egyik szigete Nyugat-Franciaország partjai mellett, ahol Sarah Bernhardt kastélya volt. — *Aristide Briand-t szidja Sarah Bernhardt*: Briand vallás-, közoktatás- és művészetügyi miniszter júl. 14-én becsületrenddel akarta kitüntetni Rose Caron énekesnőt és Sarah Bernhardt-ot. Előbbi a becsületrend tanácsa elfogadta, de Sarah Bernhardt-ot nem. Elhatározásukat azzal indokolták, hogy az előbbi a Konzervatórium tanára, míg Sarah Bernhardt csak színésznő — *Privas, Antoine Paul Travel* (1863–1927): szanconköltő, szentimentális, hazafias szanconok szerzője, a Chat Noir és a Quat'z Arts nevű irodalmi kabarékban énekelték szanconjait.

II. Arvers asszonya

Arvers, Alexis Félix (1806–1850): francia költő, egyetlen szonettje tette ismertté nevét, melyet Meunessier asszonyhoz írt („kezdősorai: „Mon âme a son secret, ma vie a son mystère — Un amour éternel en un moment conçu” = Szívemnek titka van, életemnek rejtélye — Egy örök szerelem született egy pillanat alatt). Sokáig nem tudták, kinek szól a vers. Így ideig Victor Hugo feleségére gyanakodtak, mert az utolsó strofa az ő keresztnévvel rhimelt. A Revue de Paris ankétot kezdett annak megállapítására, kinek írta Arvers a verset. Ennek eredményeként kiderült, hogy Meunessier asszonyhoz, aki Charles Nodier-nek, a Bibliothèque d'Arsenal könyvtárosának lánya volt (Marie-Antoinette-Elisabeth) és Meunessier nevű igazságügyminiszteriumi tisztviselőhöz ment feleségül. A férj irtózott a szonettekől. A romantikus költők Charles Nodier szalonjában jöttek össze. Itt szeretett bele Arvers s Meunessier asszonyba. — *Hát nemcsak Sainte-Beuve?*: L. a No. 25. számú bejegyzését és annak jegyzetét (AEÖPM V. 187. és 380.).

III. Így királyné

Ismét beszél Páris egy nagy asszonyról: Mária bajor hercegnő, aki II. Ferencnek, Szicília utolsó királyának volt az özvegye. — *Rois en exil*: Királyok száműzetésben. — *Arthur Meyer nem tudja megbocsátani*: ... Arthur Meyer, a klerikális-nacionalista Gaulois szerkesztője zsidó származású volt. L. A szinpad joga c. 1904. nov. 26-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 284. és 431.).

Mj: Pn (120.), Arvers asszonya TP (57)

17. A Szajna mellől. BN 1906. júl. 26. 6–7 l. — Hírek — A E.

I. Budapest és Bukarest

Ezek a francia Tissot-k nem is olyan szeleburdi népség: Tissot, Victor (1844–1917) svájci eredetű francia újságíró. Felületes útirajzaival vált híressé

(Voyage au pays des Tziganes; La Hongrie de l'Adriatique au Danube). Nyilván ezek valamelyikében keverte össze Bukarestet Budapesttel.

II. Zola és a Panthéon Vö A Szajna mellől. I. Zola sirjánál c. júl. 22-i cikkel és jegyzetével (31. és 407.). — *Megérteném, ha Zoláné protestálna majd őszkor*: egy héttel korábban, a BN júl. 18-i számában az alábbi hírcikk jelent meg, talán ugyancsak Ady tollából:

Zoláné

Komoly, hideg asszony. Most is imádja urát. A francia nép lelkesedik, tüzes leveletben elhatározza, hogy a nagy írónak hamvait a Panthéonba viteti s egy diadalmenet pompájával jóvá teszi mindazt a mulasztást, bünt és galádságot, amit életében elkövettek ellene, s az özvegyet mindez láidegen hagyja és majdnem visszaszűnteti a nagyszerű és gyerekes kitüntetését. Az interjúvoló újságrónak kérdéseire liiggadtan és hidegen válaszol. Míg beszél, fiát és szöke leányát ölegeti s elmondja hogy fájt, nagyon fájt a seb és jóvá nem tudja tenni még milliók vezeklése és lázas, könnyes lelkesedése sem. Nem örül a posztumusz kitüntetésnek s fáj neki, hogy kiszakítják eme[!] koporsóját a föld öléből, mert ő a földbe akarja őt követni s nem udvarias látogatásokat tenni nála a Panthéon márvány csarnokában. Ezek az ő szempontjai, mondotta, a nemzet tehet amit akar. Így utasította vissza egy asszony milliók vezeklését, így értette meg Madame Zola a franciákkal, mit vétettek ura ellen, mikor az igazság küzdelmében megrágalmazták őt. A rágalmakra, az igazságtalanságokra, évek förtelmes és megbocsáthatatlan bűneire ez volt a legtalálhatóbb visszavágás, a legjobb felelet Zolának oly nagyszerűen senki sem szolgáltatott igazságot, mint Madame Zola az ő hideg, nyugodt válaszával.

Michelet, Jules (1798—1874): nagy francia történétíró. — Quinet, Edgar (1803—1875): francia költő és republikánus publicista, aki III. Napóleon alatt száműzetésben élt.

III. Emlékezés Jerseyre

Egy francia revü új adatokat adott ki a száműzött Victor Hugóról: nem sikerült ráakadni. — *Teleki Sándor* (1821—1892): 48-as honvédezzredes, Petőfi barátja. Francia emigráns, III. Napóleon uralomrajutasa után Londonba, majd Jersey szigetre megy. 1859—67 között Garibaldi mellett harcol. *Rampollák*: Rampolla bíboros Ady szemében a klerikalizmus, a középkori sötétség szimbóluma. L. A megriadt nyáj c. 1903. ápr. 12-i cikkét és jegyzetét. (ALÖPM IV. 67. és 328.). — *Batthyány*: Batthyány Ervin I Magyar figurák Párizsban c. júl. 13-i cikk jegyzetét (406.)

Mj: Pn (121.), Budapest és Bukarest: TP (95.), Vp. 205.), Zola és a Panthéon: TP (41.), Emlékezés Jerseyre: TP (92.)

18. Kóborlások Párizs körül. BN 1906. júl. 28. 7. l. — Hírek — A. L.

[*] Eredetiben: hasú; [**] Eredetiben: életből.]

Erről a Bellevue teraszán történt látogatásról Bölöni is beszámolt. „Egy vasárnap a Bellevue-be rándultunk ki. Elsétáltunk a meandoni erdő felé és fent vacsoráltunk a funiculaire-i vendéglő Párizst láttató, messzire tekintő teraszán. Nyári estés kellemes nyugalom ült mindnyájunkon, de valami menü-kérdés miatt heves csetepaté tört ki Dodó és Léda között. Napok óta hánnyal alatt lappanghatott a nyugtalanúság, talán még Ady kiérkezése okozta. Léda türelmetlen volt, csipkedő, Dodó nyers és gorombán felcsattanó. Hiába szórt felénk messziről, a Szajnában túlról fényugaraival

Párizs, hiába ömlött el a város felett a bíborpalástos esti fény s ragyogtak a fák között fejuik felett a szendergő csillagok; vége volt az összhangos együtt-létnek.” (Böloni 75.).

Kamerun: Nyugat-afrikai német gyarmat abban az időben. — [C]ra-quette-dal: I. Magyar figurák Párizsban III. Dénes urfi mulat c. cikk jegyzetét (407). — *Moltke, Hellmuth Karl gróf* (1800–1891): porosz vezértábornagy. Nevéhez fűződik a königgrätzi csata (1866-ban az osztrák–porosz háborúban) és a német–francia háború győzelmei. — *A rettenetes év emlékei*: az 1870-es porosz–francia háború emlékei. — *Halévy egy vize-nyős hőse*: Ludovic Halévy (1834–1908), népszerű regények és operett-librettók szerzője, melyek közül Ady biztosan ismerte a Konstantin abbét és a Szép Helénát, sőt talán a porosz–francia háborúról szóló Notes et souvenirs c. könyvét is. Ezek valamelyikére eshetik itt utalás.

Mj: TP (81.), Pn (122.), Isz (300.)

19. Sorolla y Bastida BN 1906. júl. 29. 10. 1. — Hírek — (Dyb.)

Figyelemre méltó, hogy Sorolla y Bastidáról ugyanez a véleménye Charles Morice-nak, a Mercure de France műkritikusanak. Ő is megírja róla, hogy a párizsi kritika majdnem egyhangú dicsőítménye ellenére (Goyához, Velázquezhez, Grecóhoz hasonlítják) nem több, mint ügyes ember, steril virtuóz, akiből még vagy fél száz létezik. A párizsi kritikusok Sorolla y Bastida luminizmusát dicsérik, de nem veszik tekintetbe, hogy ezt is a franciáktól tanulta. Semmi jellegzetesen spanyol nincsen benne. Charles Morice cikkét aug. 15-én közölte a Mercure de France, így Ady véleménye tőle függetlenül alakult ki. Bár azt joggal feltételezhetjük, hogy a Böloniékkel jó viszonyban levő Charles Morice véleménye nem volt rá hatástalan.

Georges Petit: francia műkereskedő, aki magánkiállításokat rendezett.

— *Sorolla y Bastida*: L. A Szalonok csődje c. júl. 8-i cikk jegyzetét. (. . .). — *Zuloaga, Ignacio* (1870–1945): nagy spanyol festő, népi típusokat festett. — *Párizsban vezércikket írt róla Rochefort*: a L'Intransigeant 1906. jún. 28-i számában Rochefort Un astre qui se lève (Így felkelő csillag) címmel írt vezércikket Sorolla y Bastidáról. Többek között ezt írja: „Un magnifique peintre est né. Malheureusement, ce n'est pas en France, où l'impressionnisme qui est le dreyfusisme de l'art, a tué notre peinture avec ses ciels qui ressemblent à des matelas mal cardés, ses arbres en tapisserie et ses portraits où les bouches sont à côté du nez. Eugène Carrière qui avait eu beaucoup de talent et avait fini par suivre ce courant neurasthénique, me disait un jour non sans orgueil: «Je suis content. Je m'aperçois que je ne sais plus dessiner.» (. . .) La réunion des oeuvres de Sorolla y Bastida, chez Georges Petit, est à la fois une révélation et un éblouissement. Jamais un pinceau n'a contenu autant de soleil. Jamais l'ombre et l'argile des rochers ne se sont détachées sur le ciel avec une pareille intensité. Ce n'est pas de l'impressionnisme, mais c'est incroyablement impressionnant. (. . .) Nos artistes, dont beaucoup se sont laissés corrompre par le snobisme et qui sacrifient toutes leurs qualités à l'envie d'être «modernes», feraient sagement d'aller passer quelques après-midi à la galerie Georges Petit. Ils y prendraient des leçons de vrai plein air, de lignes, de couleurs, d'empâtement et d'originalité.” (Így csodálatos festő született. Sajnos, nem Franciaországban, ahol az impresszionizmus, mely a művészet dreyfusizmusa, megölte a festészetet rosszul kártolt mûtrac-hoz hasonlító égeivel, kárpítozott fáival és portréival, melyeken a szájat az orr mellé festik. Eugène Carrière, aki nagyon tehetséges volt és végül is ezt a neuraszténia áramlatot követte, azt mondta egyszer nekem nem minden büszkeség nélkül: «Meg vagyok elégedve. Azon veszem észre magam,

hogy enn tudok többé rajzolni.» (. . .) Sorolla y Bastida műveinek összegyűjtése Georges Petit-nél felfedezés és káprázat egyszersmind. Soha még esetben nem volt ennyi napfény. Sohasem vált el még ilyen élesen a sziklák árnyéka és agyagja az égtől. Ez nem impresszionizmus, hanem hibetetlenül impresszionáló. (. . .) Művészeink, akik közül sokan hagyták magukat megtorlani a sznobizmustól, és akik minden kvalitásukat feláldozták az igyekezetnek, hogy »modernek« legyenek, okosan tennék, ha néhány délutánt töltenének Georges Petit kiállításán. Leckéket vehetnének az igazi plein air-ből, vonalakból, színekből, formálásból és eredetiségből.) *Écheveray*: I. Mistral és a Nobel díj c. 1904. dec. 18-i cikkét (AEÖPM V. 165.). — *Perez Galdos*: L. A párizsi színházak c. 1904. máj. 28-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 406.). — *Segantini, Giovanni* (1858—1909): olasz festő, aki hegyi disznópásztorból lett nagy művész és főleg az Alpok lakóinak életét festette. — *Whistler, James Mc Neill* (1834—1903): amerikai festő és grafikus, az impresszionizmus előfutára. — *Old England*: világszerte így hívják azokat az üzleteket, ahol angol, főleg skót holmikat árulnak. — *rentier*: tőkepezés.

Mj: TP (61.), Pn (124.)

20 *Az irodalmi Köztelek*. BN 1906. aug. 1. 7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: Ez

Köztelek: így hívták az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (azelőtt Állattenyésztő társulat) székházát, mely az Üllői út és Köztelek utca sarkán állt. Az elnevezés Széchenyi Istvántól ered. — *Mathieu bibornok udán új halhatatlant terem*: Mathieu, François Désiré (1839—1908) bíboros, toulouse-i érsek Perraud kardinális helyére került a francia akadémiaába 1906 júniusában (Le Temps 1906 jún. 22.). — *terno*: főnyeremény — *Bubics Zsigmond*: kassai püspök I. Bubics Zsigmond esete c. 1906 márc. 30-i (AEÖPM VII. 176.), A Bubics ügy c. 1906. ápr. 1-i (AEÖPM VII. 182.), Toldy és Regnier c. 1906. ápr. 10-i cikkét (AEÖPM VII. 198.). — *Egy nõi író-ember*, *Maurice Donnay*, nem akarja ezt látni s pályázik: Donnay valóban bekerült az akadémiaába Albert Sorel helyére a következő év februárjában. Donnayról I. még Párizsi levél c. 1904. márc. 13—20. cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 17. és 302.). — *Ségur márki akar akadémikus lenni*: Ségur, Pierre marquis de (1853—1916): francia történész. Mme Geoffrin és Mlle de Lespinasse életrajzírója — *mintha a mi Akadémiánkon például Monsieur Nem-Gróf aharná Andrassy Gyula elől elvinni a koszorút*: Andrassy koszorúzott művéhez I. Zárt ajtók mögött c. 1906. máj. 29-i cikkét (AEÖPM VII. 287.) és Árcsképek. Ségur márki c. 1907. febr. 20-i cikkét (172.).

Mj: TP (32.), Pn (125.), Isz (320.), Ai (158)

21. *A Szajna mellől*. BN 1906. aug. 2. 7. l. — Hírek — A. E.

I. Mikov Saul megtér

Például lett volna egy francia Wekerle: Wekerle első miniszterelnöksége idején az egyházpolitikai törvények megalkotója, mint a koalíciós kormány miniszterelnöke, a reakciós erőket szolgálta. I. Egy történelmi kézszorítás c. 1906. máj. 22-i cikket (AEÖPM VII. 241.) — *Fiatal bölcs a francia reakciónak*, *Barrès például, szintén ifjú nihilistaként kezdte*: Vö. a II. No. 4. sz. bejegyzésével. „Barrès is boulangista kora előtt szabadgondolkodó volt.” Barrès (Maurice 1862—1923) egyébként a századforduló egyik legnagyobb hatású francia írója. Első trilógiája az énkultusz jegyében íródott (*Sous l'oeil des Barbares* 1888, *Un homme libre* 1889, *Le jardin de Bérénice* 1891). Harcos nacionalizmusa és konzervativizmusa I. es déracinés (1897), *L'Appel du Soldat* (1900), *Leurs Figures* (1902) c. regényeiben nyilvánul meg. Nagy hatá-

sát támogatja stílusának zeneisége, újszerűsége. A franciák közül Montherlant, Gide, a magyar írók közül Szabó Dezső tanult tőle legtöbbet. Ady nagyra becsülte benne az írói, megvetette a megalkuvót és szembe szállt eszméivel. L. Költők c. dec. 18-i (131.), Öreg és ifjú írók c. 1907. febr. 17-i (170.), Arcképek. Maurice Barrès c. 1907. febr. 12-i (167.) és A maradiság hitvallása c. VU 1907. dec. 2-i cikkét. — *Nekem meg mindig egy magyar költő jut az eszembe ilyenkor*: Gáspár Imre (1854–1910), aki kicsapongásairól híres baloldali debreceni újságíró volt a múlt század végén; Ady innen ismerhette. Egy debreceni botrány után el kellett hagynia Debrecen, és mivel sehol sem tudott elhelyezkedni, a klérus lapjaiba kezdett írogatni. Adynak erre az írására egyébként Gáspár Imre levelet írt a BN-nak, melyben tiltakozik az ellen, hogy a Munkás-Marseillaise-t lefordította. Ő új szöveget írt a francia dallamhoz. A tiltakozásra a BN a következő hírcikket tette közzé aug. 5-i számában:

A Munkás-Marseillaise

A „Szajna mellől” kapott egyik levelünkben szó esett a Munkás-Marseillaise-ről is és pedig azzal a megjegyzéssel, hogy ez a franciák nemzeti dalának a fordítása. Ezzel szemben a Munkás-Marseillaise szövegének a szerzője arról értesít minket, hogy a magyar munkások forradalmi dala nem fordítás, hanem a francia dallamhoz írt eredeti szöveg és hogy ezt a szöveget fordították le mindenféle nyelvre, még a japánra is. A vers szerzőjének igaza van. De csak félig. A Munkás-Marseillaise szövege tényleg eredeti magyar alkotás. De ezt a szöveget — tudtukkal — egyetlenegy idegen nyelvre sem fordították le. Rouget de Lisle híres indulóját majdnem valamennyi neuzet szociáldemokrata pártja adoptálta, de minden nemzet maga csinált hozzá szöveget.

Miként Rudnyánszky Gyula is akkor lett pietista, mikor a büntető törvénykönyvvel kívíaskodta magát: Rudnyánszky Gyula 1905-ben váltóadósságai elől Amerikába menekült. — *marasmus senilis*: öregkori gyongeség

II. Sarah Bernhardt ügye

Nopcsa-affér: Nem sikerült kiderítenünk, mi volt a Nopcsa-affér. — *Oh be korán halt meg az az Offenbach nevezetű kis zsidó*: az utalás valószínűleg Offenbach Szép Heléna c. operettjére vonatkozik

22. *Magyar figurák Párizsban*. BN 1906 aug. 3. 5. l — Hírek — A II.

III. Párizsba szakadt művésziünk

Párizsba szakadt művésziünk: valószínűleg Szikszay Ferenc (1870–1908) festő, aki később öngyilkos lett. Legalábbis erre enged következtetni Adynak egy későbbi, Szikszay öngyilkossága után írt cikke, „A magyar gróf” (BN 1908. júl. 3.), melyben ugyancsak említi, hogy Szikszay estélyeket adott s „úgy viselkedett, úgy akart volna élni, mint Munkácsy”.

23. *Az idegen nők*. BN 1906. aug. 4. — Hírek — A. II.

Ludovic Naudeau egy ifjú és disztinguált francia íróról emlékezik meg, aki Japánban él: Mivel a konkrét utalást nem sikerült megtalálnunk, nem tudjuk, hogy kire vonatkozik. Ez idő tájt Claudel, Ségalen, esetleg Farrere vagy Loti is Távol-Keleten élt. Ellenben a japáni gavalér él-hal a kínai nőcskéért: vö. a 261. sz. No. bejegyzéssel (AFOPM V. 201.). — *Itt jártak Párizsban a minap Szizovathá kis táncosnői*: vö. A Szajna mellől. II. Párizs és Szizovathá c.

jún. 27-i cikkel (9.). — *Marokkói telep mutatja magát Neuilly mellett*: Bölöni írja: „Lédával gyakran jártak ki a Bois-ba, hol a Jardin d'Acclimation arab falujában összebarátkoztak egy Sada nevű kis marokkói lánykával, akinek kedvességeit éveken át emlegették” (Bölöni 110.) Vö. még A Szajna mellől. III. Marokkó Párizsban c. júl. 4-i cikkel (15.)

Mj: Pn (128.)

24. A Szajna mellől. BN 1906. aug. 7. 6. l. — Hírek — A. E.

I. Es az úgynevezett irodalom?

A kis cikk magja a II. No. 7. sz. bejegyzése: „Legalább nyáron a párizsi lapok írókkal s irodalommal foglalkoznak. Mikor lesz ez divat nálunk? Ilyenkor színházak bezártak. Fedák Sári elutazik. Nem szép volna-e. Van-e érdekesebb egy érdekes frói egyéniség megrajzolásánál? Vagy van érdekesebb, mint írni nem ismert, félreismert vagy elfeledett írókról?”

II. Séta a guillotine körül

A halálbüntetés és a guillotine ez idő tájt gyakran foglalkoztatja. L. Guillotin doktor kése c. aug. 26-i cikkét (68.) és ennek jegyzetében A guillotine bojkottálása c. jún. 28-i hírcikket (425.). — *Monsieur de Paris*: a párizsi hóhér familiáris neve.

III. Murat herceg és az automobil

Murat Eugène herceggel történt autószerencsétlenség, mint ezt a BN júl. 29-i távirata közli. Felhasználja a cikkben egy régebbi noteszbejegyzését: (140. sz.) „Automobilban ülnek emberek, kik ma is a középkorban gondolkoznak” (AEÖPM V. 194.)

IV. A Haza mamája

Houssaye, Henri (1848—1911): francia történetíró és művészettörténész. A francia akadémia tagja. — *Déroulede*: L. Párizsi levél c. 1904. júl. 20-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 332.). — *Nasi*: L. Forradalom Nasi miatt c. 1906. jún. 14-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM VII. 264. és 484.). — *Lengyel Zoltán*: L. Szégyen c. 1902. jún. 20-i cikk jegyzetét (AEÖPM III. 342.).

A témát a *Cri de Paris* aug. 5-i számában megjelent *Patriotisme et littérature* (Hazafiság és irodalom) c. alábbi cikkéből vette:

„M. Henry Houssaye, en sa qualité de nationaliste, défend la patrie jusque chez Jeanne d'Arc. Devant les pieux éphèbes du Collège Stanislas, il a fait cette découverte — académique, s'il vous plaît — que ce mot à la fois si grand, si austère et si doux: la Patrie, fut prononcé en France, pour la première fois par Jeanne d'Arc.

Déjà? N'en doutez pas, surtout! M. Houssaye a cité le texte d'un interrogatoire de Jeanne d'Arc et *patria statim*, etc. Hélas! trois fois hélas! La bonne Jeanne ne parlait pas latin. Elle a dit, en bonne Française (Nous avons le texte, la minute même, en français, du greffier): „*Le pais serait tantoust allégé.*” Car il n'y avait pas d'autre mot alors: le pays.

N'en déplaît à M. Henry Houssaye de l'Académie française c'est seulement cent ans plus tard (un rien) au XVI. siècle que les «latiniseurs» finirent par acclimater patria, patrie en français. Voir Rabelais et Jochim du Bellay. M. Henry Houssaye patriote et nationaliste rectifiera-t-il?”

(Henry Houssaye úr úgys mint nacionalista védi a hazát egészen Jeanne d'Arc-ig. A Stanislas kollégium jámbor hallgatói előtt azt a — kérem szépen akadémikus — felfedezést tette, hogy ezt az egyszersmind oly nagy tiszteletes és kedves szót, hogy Haza Jeanne d'Arc ejlette ki először Franciaországban.

Már? Csak semmi kétség: Houssaye úr idézte Jeanne d'Arc egyik vallatási jegyzőkönyvének szövegét: *et patria statim*, stb. Jaj! Háromszoros jaj! A jó Jeanne nem beszélt latinul. Mint jó francia ezt mondta (megvan a szövegünk, az írnok eredeti kézírásával franciául): „*Az ország hamarosan meg lesz mentve.*” Mert nem volt akkor más szó mint: *le pays* (az ország).

Ne vegye zokon H. Houssaye akadémikus úr, de csak száz évvel később (seminőség), a XVI. században honosították át a „latinokok” a *patria* szót a francia *patrie*-vá. Lásd Rabelais-t és Joachimi du Bellay-t. Henry Houssaye úr úgyis mint hazafi és nacionalista vajon helyesbit-e?)

V. Amit Mirabeau akart

A szabad egyház: a Rómától elszakadt nemzeti egyház, melynek megvalósulására a francia forradalom óta több kísérlet is történt. L. Disszidens katolikusok Franciaországban c. 1904. aug. 12-i cikkét (AEÖPM V. 98). Most a szeparációs törvény következtében merült fel ismét a szabad egyház megteremtésének terve. — *Mint ahogy küldte volt egykor IV. Pius: A célzásnak kétféle értelme is lehet.* IV. Pius volt az, aki befejezte a tridenti zsinatot, mely mindenféle elszakadási vagy divergálási törekvéssel szemben összefogalta és megerősítette a katolikus egyház hitelveit. De értelmezhető úgy is, hogy IV. Pius pápasága idején Medici Katalin a hugenottákat támogatta és ez ellen háborgott a pápa. IV. Pius 1560-ban halt meg és Medici Katalin csak 1570 után fordult a protestánsok ellen, majd 1572-ben rendezte a véres Szent Bertalan éjszakát.

VI. Fallières és a jósnő

Fallières, Armand (1841–1913); 1906–1913 között a francia köztársaság elnöke

Mj: Pn (129), A haza mamája: Vp (206.), Na (131.)

25. Ahikre nyáron emlékezünk BN 1906. aug. 9. 5–6. l. — Hírek — A E.

I. Dolet

Ehhez a cikkhez jegyezte fel emlékeztetőül a II. No-be: „Étienne Dolet emlékére aug. 5-én nagy vallásellenes tüntetés.” (5. sz. a 237. lapon). — *Dolet, Étienne* (1509–1546): francia humanista nyomdász. Merész hangon támadta a katolikus egyházat, ezért máglyán égették el. 1890-ben emeltek neki szobrot Párizsban, a Maubert téren, azon a helyen, ahol Dolet máglyahalált halt. A szobrot a második világháború alatt a németek ledöntötték és beolvasztották. Jelenleg csak a talapzata áll ugyanazon a helyen.

II. Chopin

Két Musset-szobor után most hűvelkezik egy Chopin-szobor: mindketten George Sand szerelmei voltak. Musset két szobra közül az egyik a Théâtre-Français előtt volt. Ma már nincsen ott. Ezen kívül van még egy emlékműve a place de Canada és az avenue Franklin Rooseveltsarkán. George Sand szobra a Luxembourg kertben van. Ennek a felavatásán Ady is jelen volt I. Egy irodalmi ünnep c. 1904 júl. 5-i cikkét (AEÖPM V. 72.) — *A sírját két évvel ezelőtt láttam:* vö. a 176. sz. No. bejegyzéssel (AEÖPM V. 195)

III. Jeanne d'Arc

Csak öreg akadémikusok tartják nagyon szép és lelkesítő dolognak Jeanne d'Arc-ra emlékezni: I. A haza mamája c. aug. 7-i cikkét (46.) és Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904 dec. 4-i cikkét (AEÖPM V. 158.)

Mj: Pn (131.), Chopin: TP (86.), Jeanne d'Arc: TP (86.)

[*] Eredetiben: a tulipános

A cikk magja a II. No. 6. sz. bejegyzése: „Lengyelzsidók Párizsban. Ha megszabadulnak a vallástól, minden társadalomban a legkülönbekké fejlődnek. Szunyádó kultúrájuk persze az illető társadalomhoz viszonyítva fejlődik ki.” (237.). — *Bérczi kapitányok*: Bérczi kapitányról l. A Zeysig botrány c. 1905. szept. 14-i cikkét és jegyzetét (AEOPM VI. 331. és 455.). Az 1906. szeptemberi magyar lapok egyébként Bérczi Béla rendőrkapitány öngyilkosságáról adnak hírt. — *En ismerek egy kis orosz-zsidó leányt*: Vö. A Círe szemei (Szonja doktorkisasszony) c. 1908. aug. 29-én megjelent novellájával (AEON 920.) — *parisienne*: párizsi nő. — *Még Arthur Meyer sem tagadhatja ezt le*: J. A. Szajna mellől I. Arthur Meyer terve c. júl. 5-i cikket (16.).

Néhány hónap múlva ugyancsak a „párizsi tudósító” ad hírt a szláv zsidók egy kulturális megnyilvánulásáról a BN 1907. febr. 6-i számában:

Mj: Pn (132.), Vp (207.)

Zsidó színház Párizsban

Párizsból írja tudósítónk, hogy január 5. és 20. között érdekes színházi esték lesznek Párizsban. A híres New-York-i Wachsmann-féle zsidó színtársulat tart vendéglátásokat a Lancry-utca egyik házában. Párizsban ezen a vidéken laknak ugyanis legsűrűbben a bevándorolt orosz, lengyel és román zsidók. A társulat repertoárja az ismert lengyel-zsidó színpadon írt darabokból áll. De ugyanezen nyelven fordításokban klasszikusokat is mutatnak be Párizsban például el fogják játszani Lear királyt, Hamletet s a francia darabok körül Catulle Mendèsnek, a portugál-zsidó származású francia költőnek Medéját. A Wachsmann-féle társulat meg fogja látogatni Európa összes nagyobb városait.

27. A Szajna mellől. BN 1906. aug. 11. 5–6. l. — Hírek — A. F.

I. Philadelphia és a magyarok

Zichy Jenő gróf (1837–1906): híres Ázsia-utazó, politikus. Pontos szerepet vitt a koalíció megalakulása körül. Ezért Ady több ízben tesz rá csúfos megjegyzést. — *Miért nem jöhet tisztaba önmagával soha Andrássy Gyula*: Andrássy ekkoriban mondott le a Társadalomtudományi Társaság elnökségéről — *Pozsgay Miklós*: L. Úti sóhajtlások c. 1905. okt. 15-i cikkét és jegyzetét (AEOPM. VII. 22. és 313.). — *Babó Mihály* (1857–1923): függetlenségi párti képviselő — *Miért becsesebb nálunk egy jövevény Wenckheim, mint egy őslakó Kun-Szabó Márton*: Vö. A tavalyi cselédekhez c. versével (Ny 1908. dec. 1.).

II Budapest és a levegő

Celino vico: nem tudjuk megfejtetni az utalást

III. Akiük Bukarestbe mennek

Vö. A Szajna mellől I Budapest és Bukarest c. 1906. júl. 26-i cikkével (35.).

Mj: Pn (134.)

[*] Eredetiben: irodalom

Ady már első párizsi útja alkalmával felfigyelt a francia helyesírási reformtervekre. Küldött is haza erről egy kis hírcikket. L. A francia helyesírás c. 1904. aug. 1-i cikkét (AEÖPM V. 246.). Adyból a francia helyesírással nehezen birkózó idegen beszélt, mikor ilyen határozottan foglalt állást a helyesírási reform mellett. Mint ismeretes, az a mai napig sem következett be.

arrivé: beérkezett. — *métier*: mesterség. — *Mirbeau, Octave*: l. A párizsi színházak szezonja c. 1904. aug. 28-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 422.).

29. *A Le Foyer ügye*. BN 1906. aug. 12. 8. 1. — Színház — A. E.

Le Foyer: tűzhely (otthon) — *Mirbeau, Octave*: l. A párizsi színházak szezonja c. 1904. aug. 28. és Párizsi jegyzetek Willy Párizsa c. 1904. dec. 20-i cikke jegyzetét (AEÖPM V. 422. és 364.). — *Natanson, Thadée* (1868-1951): újságíró, kritikus, a Ligue des droits de l'homme (az emberi jogok ligája) egyik alapítója, a Revue Blanche volt szerkesztője, a Cri de Paris cikkírója. Bölöni szerint Ady személyes ismerőse (Pn 136.). Portréját Rippl-Rónai festette meg — *Ahogy az öreg Mommsen tért meg élete végén*: l. Az új program c. 1903. febr. 14-i cikk jegyzetét (AEÖPM IV. 308.) — *Claretie*: l. A koldusok poétája c. 1904. márc. 12-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 300.). — *Ellenben fölvonultatja Briand-i a minisztert, magát*: Mirbeau azzal fordult Briand-hoz, hogy a színészek hajlandók eljátszani darabját. — *amaz antik görög költőnő*: Sappho

Mj: Pn (136.), A1 (159.)

30. *Egy kis katonásdi*. BN 1906. aug. 14. 6. 1. — Hírek — Ady Endre

A Budapesti Napló szigorú rovást írt a napokban a Wesselényi kollégium ellen: a BN aug. 8-i számában Kölcsonként fegyverek címnel a következő glossza jelent meg: „A zilahi főgimnázium az életnek akarja nevelni a gondjaira bízott ifjakat. Ha más államban valamelyik főgimnázium kimondottan ilyen elveket vall, akkor az iskolában műhelyeket szervez, s ha nem nem gondol valamely mesterségre, az életnek való nevelést mégis úgy fogja fel, hogy az ifjakban tudattá fejlesztí az igazságot, hogy az élet produktív munkából, új javak, új értékek termeléséből áll. A zilahi főgimnáziumban másképpen fogják fel az életet. Ott az élet: katonáskodás, fegyverforgatás. Magyarán szólva a főgimnázium igazgatója a kényelmes, dologtalan, teljesen unproduktív életpályát ösztévesztí az étellel. És ez a fogalomzavar nem egy falusi tanító, de egy előkelő főgimnáziumi igazgató fejében végzi ezt a romboló munkát, melytől évről-évre egy egész sereg ifjú lelke megmetyelveződik. Milyen más lenne, ha az iskola igazgatója a katonaságnak az élethez való viszonyát így fejtené ki: a militarizmus átka az emberiségnek, szegénye a civilizációnak, mert barbárokká teszi az embereket, amikor az öldöklést glorifikálja. Kiöli a humánus érzést, fenevadlá nevel, mert odafejlesztí a lelkeket, hogy az ember minden lelkifurdalás nélkül megöli embertársát. Szóval az igazgató elmondhatna volna, hogy milyen *ne* legyen az ember, aki kultúrélekeknek akarja vallani magát. De az igazgató nyilván amolyan hamisítatlan magyar vármegyei levegőt szílt magába. S ettől a levegőtől különös gondolatok támadnak az emberben. Ilyen gondolat, hogy az ember mentül kevesebb munkából mentül jobban éljen. S erre jó a katonai pálya. Hát ilyen pályákra való neveléssel akarják megszervezni azt a nemzetet, mely a fajok nagy harcában megállja a helyét? Igazgató úr, Magyarország

a jövő nagy háborúját nem katonákkal, nem gyilkos szerszámokkal fogja megvívni, hanem a szellem, a tudás fegyvereivel. Adjon ezekből a fegyverekből az ifjúságnak. De ha az ön raktárában nincsenek ilyen fegyverek, kérjen kölcsön valakitől, mint ahogyan kölcsön kért kincstári puskákat a honvédelmi parancsnokságtól. Mert vannak ám Magyarországon már ilyen kölcsön intézetek is." — *Vadott igazgatója pláne európai magyar: Kincs Gyula (1859–1915) Ady egykori görög és latin tanára a zilahi Wesselényi gimnáziumban, ekkor már igazgatója. Kincs Gyula egyébként alapítója és tagja volt a zilahi Wesselényi szabadkőműves páholyoknak. Militarista szellemmel valóban nem volt vádolható. — Hiszen az antimilitaristák sem tudtak ez idő tájt okosabbat higondolni a néphadseregénél: L. Népnevelés a kaszárnnyában c. 1904. aug. 24-i cikkét (AEÖPM V. 113.) — Hervé: L. A Szajna mellől. Hervé bűne c. júl. 22-i cikk jegyzetét (408).*

Mj: Pn (137.), Vp (209.)

31. *A belgák.* BN 1906. aug. 15. 2–3. l. — Tárca — Ady Endre

Egy régebbi cikkében (Két premier. Az ősztön. 1906. márc. 10. AEÖPM VII. 156.) ezt olvashatjuk a témáról: „A belga a franciák örménye.” — *précieuse*: finomkodó. — Mindazt, amit Ady a cikkben a szimbolizmusról, annak idealista világfelfogásáról, a költői egyéniségről és Zoláról mond, jelentős mértékben Rémy de Gourmont tanulmánya inspirálta, mely *Le livre des masques* c. könyvének (Párizs 1896) bevezetéseképpen jelent meg. Ugyanitt találkozott az említett belga költők nagy részével. Rémy de Gourmont ezt mondja többek közt: „Que veut dire Symbolisme? Si l'on s'en tient au sens étroit et étimologique, presque rien; si l'on passe outre, cela peut vouloir dire: individualisme en littérature, liberté de l'art, abandon des formules enseignées, tendances vers ce qui est nouveau, étrange et même bizarre; cela peut vouloir dire aussi: idéalisme, dédain de l'anecdote sociale, antinaturalisme, tendance à ne prendre dans la vie que le détail caractéristique, à ne prêter attention qu'à l'acte par lequel un homme se distingue d'un autre homme, à ne vouloir réaliser que des résultats, que l'essentiel; enfin, pour les poètes, le symbolisme semble lié au vers libre c'est-à-dire démaillotté, et dont le jeune corps peut s'ébattre à l'aise, sorti de l'embarras des langes et des liens.

Tout cela n'a que peu de rapports avec les syllabes du mot. — car il ne faut pas laisser insinuer que le symbolisme n'est que la transformation du vieil allégorisme ou de l'art de personnifier une idée dans un être humain, dans un paysage, dans un récit. Un tel art est l'art, l'art tout entier, l'art primordial et éternel, et une littérature délivrée de ce souci serait inqualifiable; elle serait nulle, d'une signification esthétique adéquate aux glissements du hocco ou aux braiements de l'onagre.

La littérature n'est pas en effet autre chose que le développement artistique de l'idée, que la symbolisation de l'idée au moyen de héros imaginaires. Les héros, ou les hommes (car chaque homme est un héros dans sa sphère) ne sont qu'ébauchés par la vie; c'est l'art qui les complète en leur donnant, en échange de leur pauvre âme malade, le trésor d'une immortelle idée, et le plus humble peut être appelé à cette participation, s'il est élu par un grand poète

(...)

D'où est donc venue l'illusion que la symbolisation de l'idée était une nouveauté? Voici.

Nous eûmes, en ces dernières années, un essai très sérieux de littérature basée sur le mépris de l'idée et le dédain du symbole. On en connaît la

théorie qui semble culinaire: Prenez une tranche de vie, etc. M. Zola, ayant inventé la recette, oublia de s'en servir. Ses „tranches de vie" sont de lourds poèmes d'un lyrisme fangeux et tumultueux, romantisme populaire, symbolisme démocratique, mais toujours pleins d'une idée, toujours gros d'une signification allégorique, *Germinal*, la Mine, la Foule, la Grève. La révolte idéaliste ne se dressa donc pas contre les oeuvres (à moins que contre les basses oeuvres) du naturalisme, mais contre sa théorie ou plutôt contre sa prétention; (. . .)

Une vérité nouvelle, il y en a une, pourtant, qui est entrée récemment dans la littérature et dans l'art, c'est une vérité toute métaphysique et toute d'*a priori* (en apparence), toute jeune, puisqu'elle n'a qu'un siècle et vraiment neuve, puisqu'elle n'avait pas encore servi dans l'ordre esthétique. Cette vérité, évangélique et merveilleuse, libératrice et rénovatrice, c'est le principe de l'idéalité du monde. Par rapport à l'homme, sujet pensant, le monde, tout ce qui est extérieur au moi, n'existe que selon l'idée qu'il s'en fait. Nous ne connaissons que des phénomènes, nous ne raisonnons que sur des apparences; toute vérité en soi nous échappe: l'essence est inattaquable. C'est ce que Schopenhauer a vulgarisé sous cette formule si simple et si claire. Le monde est ma représentation. Je ne vois pas ce qui est; ce qui est, c'est ce que je vois. Autant d'hommes pensants, autant de mondes divers et peut-être différents. Cette doctrine que Kant laissa en chemin pour se jeter au secours de la morale naufragée, est si belle et si souple qu'on la transpose sans en froisser la libre logique de la théorie à la pratique, même la plus exigeante, principe universel d'émancipation de tout homme capable de comprendre. Elle n'a pas révolutionné que l'esthétique, mais ici il n'est question que d'esthétique.

(. . .) M. Nordau, qui a lu, avec une patience bizarre, toute la littérature contemporaine, propagea cette idée vilainement destructrice de tout individualisme intellectuel que le „non conformisme" est le crime capital pour un écrivain. Nous différâmes violemment d'avis. Le crime capital pour un écrivain c'est le conformisme, l'imitativité, la soumission aux règles et aux enseignements. L'oeuvre d'un écrivain doit être non seulement le reflet, mais le reflet grossi de sa personnalité. La seule excuse qu'un homme ait d'écrire, c'est de s'écrire lui-même, de dévoiler aux autres la sorte de monde qui se mire en son miroir individuel; sa seule excuse est d'être original; il doit dire des choses non encore dites et les dire en une forme non encore formulée. Il doit se créer sa propre esthétique, — et nous devons admettre autant d'esthétiques qu'il y a d'esprits originaux et les juger d'après ce qu'elles sont et non d'après ce qu'elles ne sont pas."

(Mit jelent a szimbolizmus? Ila a szó etimológiai értelmében vesszük, szinte semmit; ha ezt nem vesszük figyelembe, azt jelentheti: individualizmus az irodalomban, szabadság a művészetben, tanult formulák elhagyása, törekvés az újra, különösré, sőt bizzarra; jelentheti még az idealizmust is, a társadalmi anekdoták megvetését, antinaturalizmust, arra való törekvést, hogy az életből csak a jellegzetes részletet fogadjuk el, csak olyan cselekedetre figyeljünk, amely egyik embert a másiktól megkülönbözteti, hogy csak eredményeket akarjunk elérni, a lényegét; s végül, a költőkre vonatkozólag a szimbolizmus úgy látszik kapcsolatban van a felszabadított verssel, amely kikerült a pólyából, úgy hogy a fiatal test kedvére engedlőzhel, kiszabadulva a pólya és a kotelekek zavarából.)

Mindennek kevés kapcsolata van a szó betű szerinti értelmével — mert nem kell elhitélni magunkkal, hogy a szimbolizmus nem egyéb, mint az öreg allegória átalakítása vagy egy eszme megszemélyesítése emberi lényben, tájban vagy elbeszélésben. Itz a művészet a teljes művészet, az elsőleges és

örök művészet és az az irodalom, mely nem ezzel törődne, minősíthetetlen volna; nulla volna, esztétikai jelentősége egyenlő volna a hokkó-tyúk kotkodácsolásával vagy a vadszamar ordításával.

Az irodalom valóban nem egyéb, mint egy eszme művészi kifejtése, mint egy eszme szimbolizálása képzelt hősökkel. A hősöket vagy az embereket (mert minden ember hős a maga körében) csak az élet formálja; a művészet egészíti ki őket, mikor szegény beteg lelkükért cserébe egy halhatatlan eszme kincsét adja nekik, és erre a szerepre a legegyszerűbb ember is alkalmas, ha egy nagy költő választja hőséül.

Honnan az az illúzió, hogy az eszme szimbolizálása valami újdonság?

Az utóbbi években nagyon komoly irodalmi kísérletet tettünk, mely az eszme megvetésén és a szimbólum lenézésén alapult. Ismeretes ennek a teóriája, mely könyvai receptnek látszik: végy egy szelet életet, stb. Zola úr, miután kitalálta a receptet, elfelejtette használni. Az ő „életszeletei” súlyos költemények, iszapos és kavargó líraisággal, népi romantikával, demokratikus szimbolizmussal, de mindig telve gondolattal, mindig allegorikus jelentéssel terhesen: *Germinál*, a *Bánya*, a *Tömeg*, a *Sztrájk*. Az idealista forradalom tehát nem a naturalista művek (hacsak nem az alacsony nivójú művek) ellen irányult, hanem a naturalizmus teóriái, és még inkább törekvései ellen.

Új igazság — mert van azért egy — vonult be nemrég az irodalomba és a művészetbe: teljesen metafizikus és (látszólag) teljesen a priori igazság: egészen új, mert csak egy százada született, s valóban új, mert eddig még nem játszott szerepet az esztétikai értékrendben. Ez a csodálatos, kinyilatkoztatott, felszabadító és megújító igazság nem egyéb, mint a világ eszmeiségének elve. Az ember, a gondolkodó egyén csak annyiban tekint létezőnek a világot, vagyis mindazt, ami kívül esik az énen, aneanyiben az megfelel róla alkotott eszméjének. Csak jelenségeket ismerünk, csak a látszatról elmélkedünk; minden magábanvaló igazság kisiklik kezünk közül; a lényeg megközelíthetetlen. Ezt népszerűsítette Schopenhauer oly tiszta és egyszerű megfogalmazása: a világ az én képzetem. Nem azt látom, ami van; az van, amit látok. Ahány gondolkodó fő, annyiféle és talán különböző világ. E doktrína, melyet Kant félbehagyott, hogy a csődbe jutott erkölcstan segítségére siessen, oly szép és hajlékony, hogy szabad logikájának sérelme nélkül átültethető az elméletből a gyakorlatba, lett légven az a legigényesebb; minden gondolkodásra képes ember emancipálásának elve. E doktrína csak az esztétikát forradalmasította, de itt csak esztétikáról van szó. [Ebben a bevezetésben Nagy Géza fordítását közöltük, mely megjelent A szimbolizmus, c. kötet Gondolat kiadó 1965 189–190 lapján.]

Nordau úr, aki bizzarr türelemmel elolvasta az egész kortársi irodalmat, azt a minden szellemi individualizmust csúnyán destruáló gondolatot terjesztette, hogy a „nonkonformizmus” főbenjáró bűn egy író esetében. A mi álláspontunk hevesen eltérő. Az író számára a főbenjáró bűn a konformizmus, az utánzás, ha aláveti magát szabályoknak és tanoknak. Az író műve nemcsak a tükörképe, de a felnagyított tükörképe kell legyen az egyéniségének. Az egyéni mentsége egy embernek, aki ír, hogy saját magát írja, hogy felfedi a többieknek azt a fajta világot, mely az ő egyéniségének tükrében tükröződik; egyetlen mentsége, hogy eredeti; olyan dolgokat kell mondania, amelyeket még nem mondtak ki és olyan formában amelyet előtte még nem alakítottak ki. Meg kell teremtenie a saját esztétikáját — és nekünk annyiféle esztétikát kell elfogadnunk, ahány eredeti szellem van és aszerint kell őket megítélnünk, amilyenek és nem aszerint, hogy milyenek

nem.). — *Wedekind, Frank* (1864–1918): német drámaíró. Színdarabjai (A tavasz ébredése, Pandora szelencéje, stb.) a polgári társadalom álszent erkölcsének kritikája. — *Lux Terka* (családi nevén Danicszázi Oláh Ida (1873–1938): felszínes, korában divatos elbeszélő. L. még Péntek esti levél c. 1905. máj. 21-i cikkének jegyzetét (AEÖPM VI. 400.) — *Rodenbach, Georges* (1855–1898): belga szimbolista költő. — *Huysmans, Joris-Karl* (Georges-Charles) (1848–1907): holland származású francia regényíró. Naturalistaként kezdte, majd a keresztény miszticizmushoz jutott el. A rebours (Kosztolányi fordításában: A különcc) c. regénye a dekadencia dokumentumregénye. — *Verhaeren, Émile* (1855–1916): franciánl író belga szimbolista költő. Nálunk nagyon népszerű volt. *Retté, Adolphe* (1863–1930): belga származású francia szimbolista költő, a szimbolizmus teoretikusa. — *Fon-taines, André* (1865–1948): belga születésű francia szimbolista költő. Ő is, akárcsak Rodenbach, Verhaeren és Retté, a Mercure de France köréhez tartozott. — *Eekhoud, Georges* (1854–1927): belga költő, regény- és novelláíró, a Mercure de France belga leveleinek írója. — *Régnier, Henri de* (1864–1936): a szimbolistákkal együtt indult, majd újklasszicista költő. A maga korában igen nagyra tartották. Heredia lányát vette feleségül. — *Beck, Christian* (1879–1916): Joseph Bossi néven is író belga szimbolista költő. — *Kistemaekers, Henry* (1872–1938): belga származású regény- és drámaíró. L'Instinct (Az ösztön) c. darabja 1905–06-ban ment nálunk a Nemzeti Színházban. Ábrányi Emil fordításában, és Ady írt róla kritikát (Két premier. Az ösztön 1906. márc. 10. AEÖPM VII. 156.). — *Eppen Maeterlinck mondja a csodaszép ígéretet*: a Maeterlinck idézetet ha nem is szó szerint, de ugyancsak Rémy de Gourmont fent idézett könyvének Maeterlinckről szóló fejezetéből vette (I. 28. l.) „Mysticisme, ce mot a pris en ces dernières années tant de sens les plus divers et même divergents qu'il faudrait le définir à nouveau et expressément chaque fois.

De poèmes ou de philosophies, la littérature de M. Maeterlinck vient à une heure où nous avons le plus besoin d'être surélevés et fortifiés, à une heure où il n'est pas indifférent qu'on nous dise que le but suprême de la vie c'est «de tenir ouvertes les grandes routes qui mènent de ce qu'on voit à ce qu'on ne voit pas». M. Maeterlinck n'a pas seulement tenu ouvertes les grandes routes frayées part tant d'âmes de bonne volonté et on de grands esprits çà et là ouvrent leurs bras comme des oasis. — il semble bien qu'il ait augmenté vers l'infini la profondeur de ces grandes routes: il a dit «des mots si précieux tout bas» que les ronces se sont écartées toutes seules, que des arbres se sont émondés spontanément et qu'un pas de plus est possible et que le regard va aujourd'hui plus loin qu'hier.» (Akár vers, akár filozófia, M. Maeterlinck irodalmi munkássága olyan időpontban jött, amikor a legnagyobb szükségünk van arra, hogy önmagunkon felülemelkedjünk, hogy megerősödjünk, olyan időpontban, amikor nem közömbös, hogy megmondják nekünk, hogy az élet legfőbb célja, hogy „széles utakat nyussunk, melyek abból amit látunk, affelé vezetnek, amit nem látunk.” M. Maeterlinck nemcsak nyitva tartja azokat az országutakat, amelyeket amnyi jó szándékú lélek egyengedett és ahol oázisokként itt is, ott is nagy szellemek tájrák ki karjukat, — úgy tetszik, hogy még meg is hosszabbította a végtelen felé ezeknek az utaknak a mélységét: ő mondta „nagyon halkán azokat a ravasz szavakat”, hogy a szeder magától esik le, hogy a fák önmaguktól nyessödnék meg és hogy egy lépéssel több lehetséges és hogy a tekintet ma messzebb hatol, mint tegnap.)

Maeterlincknek az általános titkos választójogról idézett szavait ugyancsak a tanulmányban nem találtuk. *Már André Chénier félig görög volt*: André Chénier-nek (1762–1794), a francia forradalomban vértanún kivég-

zett költőnek anyja görög volt — *Jean Moréas* (eredeti nevén Jean Papadimanopoulos 1856 — 1910): Athénben született francia szimbolista költő. —

Mj: utánközlésben: Arad és vidéke 1906. aug. 19; UH (56.), Pn (139.), Ai (160.)

32. *Kóborlások Párizsban.* BN 1906 aug. 17. 5—6. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: az az

A Sorbonne előtt járok el naponként: ekkor Ady a rue Casimir Delavigne 3. sz. alatti Hôtel des Balcons-ban lakott, ahol ezt emléktábla is hirdeti — *Nincs ezeknek a zsebiükben Apponyi Albert hívó levele?*: L. Felhívóhívó hír c. 1905. febr. 23-i cikkét. (AEOPM VI. 303.)

Mj: UH (61.) Pn (141.), FL (83.)

33. *Dictatus Papae* BN. 1906. aug. 18. 4. l. — A. E.

Dictatus papae: így nevezik az egyházi történetírók azt a fontos iratot, mely a középkori pápai főhatalom jogait 27 pontban foglalja össze. Ady itt átvitt értelemben használja X. Pius pápa enciklikájára. Ebben az enciklikában a pápa nem fogadta el a szeparációs törvénynek azt a javaslatát, hogy az ún. kultuszegyesületek (vallásos egyesületek) tartsák főni a templomokat. Ez egyben azt is jelentette, hogy a templomok működéséhez világi engedély volt szükséges, s ez az egyház jogainak alapos megnyirbálása volt. Mégis olyan neves katolikusok, mint Denys Cochin, vagy Ferdinand BrUNETIÉRE kérték a pápát, hogy a vallás szabad gyakorlása érdekében fogadja el. — *Non possumus*: nem lehet; a bibliai mondást a római pápák gyakran használták világi hatalmakkal szemben tagadó válaszként — *Egy Sarto*: X. Pius pápa világi neve, X. Pius 1003-1914 között volt pápa és 1954-ben szentté avatták — *Ahogy ezt egy levelünkben megjósoltuk*: vö. Új harcok előtt c. jún. 28-i cikkének következő mondataival: „Sőt a szocialisták most fogják csak igazán belátni, hogy Rómával kell először leszámolni. Addig liába ostromolják a polgári rendet.” (12.). — *E harcot Clemenceau meg is üzente már*: Vö. A Szajna mellől. Róma — non gaudet c. jún. 27-i (9.) és Új harcok előtt c. jún. 28-i cikkekkkel (11.). — *Beszélik, hogy a szehtáktól fél Pius pápa*: a legposszibilisebb szekta ez idő tájt a Rómától független szabad egyház volt Vö. Disszidens katolikusok c. 1904 aug. 12-i cikkével (AEOPM V. 98.).

Mj: Pn (143.), FL (195.)

34. *A szűz gondolkozók.* BN Szabad Gondolat 1906. aug. 18. — 11. l. — Lellei András

Debreceni installáció: L. Debrecen lelke c. 1906. febr. 6-i cikk jegyzetét (AEOPM VII. 389.).

Saskör: jobboldali diákegyesület. — *egyetemi brigádérosok*: máskor egyetemi kuruc brigád, ugyancsak nacionalista, diákegyesületet rendező ifjúsági egyesület. Ady gyakran pellengérre állítja működését. L. pl. Diák-dolgok c. 1901. szept. 17-i cikkét (AEOPM II. 207.), Vázsonyi átférja. A brigád zólsége c. 1902. jan. 24-i cikkét (AEOPM II. 361.) stb. — *Éjnek idején megvohannák a Társadalomtudományi Társaságot például*: az 1901-ben indult Társadalomtudományi Társaság ellen az első botrányos támadást az ún. Pékler ügyben éppen a budapesti diákok Szent Imre köre és kuruc brigádja intézte még 1901-ben. A megjegyzésnek egyébként az adott aktualitást, hogy a Társadalomtudományi Társaság aug. 8-i rendkívüli közgyűlésén a Pékler Gyula által vezetett baloldali győzelmet aratott a Gratz Gusztáv és Wolfner Pál

irányítása alatt támadásba lendült konzervatív jobboldali szárny felett, minek következtében 37-en léptek ki a Társadalomtudományi Társaságból, Andrassy Gyula gróf pedig lemondott az elnökségről. — *Babó Mihály*: L. A Szajna mellől. I. Philadelphia és a magyarok c. cikk jegyzetét (416.). — *risum teneatis*: megállnátok kacagás nélkül? (Horatius Ars poeticájából.)

Mj: Pn (142.)

35. *Anatole France vallása*. BN 1906. aug. 22. 4–5. l. — Hírek — A. E.

Könyvbe gyűjtötték most nevezetes szónoklatait Franciaország legnagyobb írójának: Vers les temps meilleurs. (Éditions d'art Edouard Pelletan. Paris 1906.) címen jelentek meg Anatole France beszédei, melyeket 1898-tól 1906-ig tartott, összesen 46 beszéd. — *Az Affaire idején tartotta nagyobb részét a beszédeknek*: az első beszédek a Dreyfus ügy revíziója idején hangzottak el (1898. nov. 28. és dec. 3.). — „*Conspuez Zola...*” le Zolával... — *Jönnék a Rómára bocsátott gondolatok*: ezek között leghíresebb a Renan emlékművé-nél Tréguier-ben 1903. okt. 5-én mondott beszéde (vö. A bas la calotte c. 1904. jún. 19-i cikkének jegyzetével. AEÖPM V. 322.) és az egyház es állam szétválasztása érdekében 1904. dec. 19-én a Trocadero-ban tartott nagy beszéde — *Beszéd Zola sírja fölött*: 1902. okt. 5-én Zola temetésén a Montmartre-i temetőben elmondott beszéde — *Ha a török megszárlások híre jő*: 1903-ban három alkalommal tartott beszédet a törökök ellen az örmények és macedónok legyilkolása miatt. És később 1904. jún. 29-én. Ady első párizsi tartózkodása idején az örmények és macedónok védelmében Londonban tartott nemzetközi konferencián is France levelét olvasták föl — *Ha Marokkóért akarják harcba hecelni Franciaországot*: Marokkó ügyében a francia szocialista párt 1904. nov. 25-i gyűlésén szólt fel. — *Oroszországban gyilkolják a zsidókat*: 1905. dec. 16-án az oroszországi zsidó pogromok elleni tiltakozásul elmondott beszéd.

Mj: Pn (144.), FL (209.), Vál. (168.), Isz (304.), Na (132.), Al (163.)

36. *A Szajna mellől*. BN 1906. aug. 23. 4–5. l. — Hírek — A. E.

I. Bécsi munkások Párizsban

Két évvel ezelőtt legaldbb így volt királyunk születése napján: L. A külföld magyarjai c. 1904. aug. 23-i cikkét (AEÖPM V. 258.). — *Ugyane napra Párizsba érkezett négyszázharminc bécsi munkás*: Ady elképzelhetően jelen volt a Trianon teremében rendezett ünnepségen, mert a francia lapok a magyar szónokról nem tesznek említést A Le Temps aug. 20-i számának beszámolója szerint (Les socialistes autrichiens à Paris) az Arbeiterbildungsverein (osztrák munkásegylet) tagjai elkéstek az ünnepségről, mert delután Versailles-ban voltak. Ezért a tiszteletükre összegyűlt mintegy 2000 főnyi szociáldemokrata munkástömeg többször elénekelt az Internationalet. Az első szónok Lafargue volt, majd egy Dejeante nevű szocialista arról beszélt, hogy Ferenc József akaratlanul is szívességet tett a francia népnek, mert ő akarta Sarto pápaságát, a pápa ügyetlensége pedig remélhetőleg véget vet most már a francia radikálisok minden ingadozásának és még radikálisabbai hajlják végre a szeparációs törvényt. Végül az ünnepes tagjai forró üdvözlésüket küldték a véres cári despotizmus ellen harcoló orosz szociáldemokrata munkásoknak.

II. Trafikok

Max Harden híres megjegyzését citáljuk: Harden Szilágyi Dezsőről a Zuckunftban közölt nekrológjában írta az itt idézett szavakat Vo Szilágyi Dezsőről c. 1901. szept. 1-i (AEÖPM II. 187.) és Turáni erkölcsök c. 1902. dec. 13-i cikkével és jegyzetével (AEÖPM III. 185. és 405.).

37. Egy kis irodalom. BN 1906. aug. 24. 8. l. — Irodalom — A. E.

Hát amikor itt Franciaországban például Anatole France nihilistáskodott megértették: Anatole France-nak arra a korszakra gondol Ady, mikor regényeinek, elmékedéseinek uralkodó hangja a szkepticizmus volt, mikor még a kételkedésben való kételkedés szükségességét hirdette, mielőtt szocialistává lett. — *Ime Paul Bourget-nek is nyilatkoznia kellett végre:* ekkor jelent meg Bourget *Études et Portraits* (tanulmányok és arcképek) c. tanulmánykötetnek III. kötete *Sociologie et Littérature* (szociológia és irodalom) címmel. Előszavában hangsúlyozza, hogy ez a tanulmánykötet újabb hozzájárulás kíván lenni a hagyományosság tanához (à la doctrine du traditionalisme). Az első tanulmányban, melynek címe *De la vraie méthode scientifique* (az igazi tudományos módszerről), a világ tudományos megismerésének lehetetlenségét, illetve csak a metafizikai megismerés lehetőségét fejtí ki: „... je suis persuadé qu'il y a une unité absolue dans l'action de la nature, mais que cette unité ne peut être saisie par l'esprit que métaphysiquement” (meggyőződésem, hogy abszolút egység van a természet működésében, de ezt az egységet az elme csak metafizikus módon képes megragadni). La politique de Balzac (Balzac politikai nézetei) c. tanulmányában magasztalta Balzac regényeinek monarchista állásfoglalását. Egy másikban a Déracinés-val megszületett konzervatív Barrès-t ünnepli: „J'imagine que si Bonald, Le Play, Balzac, Taine, Renan, ces irréductibles adversaires de l'anarchie révolutionnaire, pouvaient revenir parmi nous, ils salueraient dans cet écrivain encore jeune et qui est déjà un maître, un de leurs meilleurs continuateurs, le conseiller le plus précieux de la jeunesse, et, pour tout dire, le plus efficace serviteur peut-être, à l'heure présente, de la France éternelle” (Ugy kepelem, hogy ha Bonald, Le Play, Balzac, Taine, Renan, a forradalmi anarchiának ezek a megingathatatlan ellenségei, visszajöhetnének közénk ebben a még fiatal íróban, aki máris mester, egyik legkiválóbb folytatójunkat udvozolnék, az ifjúság legértékesebb tanácsadóját, egy szóval az örök Franciaországnak jelenleg legnagyobb hatású szolgáját.). — És a magasságokat megérintő, a művészet új törvényeit is érző, elegáns világnézet: a kötetben olvasható Heine—Musset tanulmány pl. finom párhuzam a két költő között, akiket számára idegen világnézetük és művészi kvalitásaik ellenére is tisztelt: „... respectons-les, malgré leurs fautes, comme des martyrs de deux instincts très dangereux, mais très nobles de l'âme humaine: — le goût passionné de sentir et le besoin de ne rien éprouver que dans la vérité!” (tiszteljük őket, hibáik ellenére, mint az emberi lélek két nagyon veszedelmes, de nagyon nemes ösztönének — az érzés szenvedélyes vágyának és a mindent átélés szükségességének mártírjait.). A Maupassant-ról szóló tanulmány meg éppen művészi analízise Maupassant elbeszéléseinek.

Mj: UH (72.), Pn (147.), Ai (164.)

38. Guillotin doktor hese. BN 1906. aug. 26. 6. l. — Hírek — A. E.

Guillotin, Joseph-Ignace (1738—1814): a guillotine feltalálója. — *Monsieur de Paris*: I. A Szajna mellől. II. Sétá a guillotine körül c. aug. 7-i cikk jegyzetét (414.) — *Bali Mihály*: az akkortájt közismert magyar íróhoz. — *akármely férj ölhet, ha egy kis szerencséje van:* vö. Sára és a korbács c. 1905. febr. 12-i cikkével (AEOPM VI. 52.). — *Egy gondatlan gyárban több ember hull el, mint Macedóniában:* Macedónia, mely ekkor török uralom alatt állt állandó tüzfészek volt a Balkánon A macedon liga

által tüzelt keresztény lakosság és a mohamedánok közt rendszeres összetűzések voltak — *hors concours*: versenyen kívül. — Adyt többször is foglalkoztatta ennek a témának a kuriózumai. vö. Séta a guillotine körül c. aug 7-i fent idézett jegyzetét (414.), és egy még korábban, a BN jún. 28-i számában megjelent alábbi kis hírcikket, melyet valószínűleg ugyancsak ő küldött haza.

A guillotine bojkottálása

A párizsi esküdtszék — mint nekünk írják — ismét egy halálos ítéletet mondott és ezzel újból a bírák elé állította azt a kérdést, hogy hol állítsák fel a guillotine-t. Az elvetemedett ember egy öreg asszonyt gyilkolt meg és semmiesetre sem érdemel kegyelmet, de azért nem lehetetlen, hogy megkegyelmeznek neki. Úgy áll ugyanis a dolog, hogy ilyen esetekben sohasem tudják, hol történjék a kivégzés, mert mindegyik városrész vonakodik attól a kétértékű kitüntetésétől, hogy az ő területén hulljon le a bűnös feje. Így tehát nagyon valószínű, hogy a kormány, csakhogy kikerülje a hosszas alkudozást, egyszerűen megkegyelmezésre fogja ajánlani az elítéltet.

Mj: Pn (148.), Na (134.)

39. *Papok és bűnök* BN 1906. aug 29 4 -5. I. — A. E.

Augustine Laugé leányasszony magzatját ásta be a földbe valaki: Augustine Laugé 22 éves varrónő Pougères plébánosának, Cassan abbénak a szeretője volt. A lány összeveszett apjával és elköltözött hazulról. Mindenki úgy tudta, hogy egy marseille-i kolostorban lakott. Aug. 14-én Lourdes-ből jövet nagyon gyengének érezte magát, a plébánoshoz ment megpihenni, ahol meghalt. Tetejét titokban vitték apja lakására. Egyesek szerint a szerencsétlen lány végig a plébános házában volt. A szomszéd plébános nem volt hajlandó eltemetni a leányt. A botrány azonban akkor pattant ki, mikor a plébános kertjében megtalálták Augustine Laugé magzatjának 5-6 hónapja elásott holttestét. A plébánost letartóztatták. — *Si fecisti, nega*: ha tetted is, tagadd. Nem valószínű, hogy Szent Ágostontól származik a mondás. Tóth Bela Szállások lexikonjában (Franklin 1906. 302. l.) az áll, hogy Macelnaveleinek tulajdonított mondás. Egy német lexikon szerint régi jezsuita alapelv, egy francia idézet-lexikon szerint pedig Ovidius írt valami hasonlót az *Ars amandiana*-ban. — *Szinte olyan, mint a Delarue eset*: Châtenay plébánosa, Delarue abbé egy nap eltűnt lakásáról. Azelőtt is sokat utazott, de mindig hazatért szombatként, hogy a vasárnapi misét elmondja. Mikor már két hete nem tért haza, keresni kezdték, amiól is inkább, mert a biciklijét pár nap múlva megtalálták. Kiderült, hogy Mlle Hondard nevű unokahúgával volt jól viszonyban, de állítólag egy másik nővel hajózott Angliába. A lapok naponta hírt adtak az eltűnt plébános utáni sikertelen nyomozásról. Néhány hónap múlva feltehetően ugyancsak Ady tudósít az abbé regényének folytatásáról is, a BN dec 6-i számában megjelent alábbi hírcikkel:

Abbé és apáca házassága

Érthető feltűnést keltett a nyáron Delarue Châtenay-[*] abbé eltűnése, akirol hosszabb találgatások után kiderült, hogy Brüsszelben él kedvesével, Frémont Mária tanítónővel, aki régebben apáca volt. Mint Párizsból jelentik, az abbé regénye most érdekes befejezést nyert. Tegnapelőtt ugyanis több párizsi laphoz a következő levél jelent meg:

Szerkesztő úr! Isten és emberiség előtt nagy felelősség terhel bennünket. Nagyon mélyre sülyedtünk és nagy megbotránkozást okoztunk. Ez a

megbotránkozás tiszta és szent egyházunknak borzasztó kárt okozott éppen abban a pillanatban, amikor oly rettenetes támadásokban van része. Most erőnkhez képest jóvá akarjuk tenni a borzasztó megbotránkozást, amelyet okoztunk. Ezért teljes és kölcsönös megegyezéssel elhatároztuk, hogy elválunk egymástól és mindegyikünk külön fog bűneiért vezekelni. Elismerjük nagy bűnünket, könyörgünk a jóságos Isten kegyelméért és mindenkitől mely alázattal bocsánatot kérünk Delarue József. En is alázatosan bocsánatot kérek mindenkitől. Frémont Mária

A levelet kezdetben koholtak tartották, de utóbb kiderült, hogy valódi. Delarue és Frémont Mária külön-külön kolostorba vonultak vissza s azt remélik, hogy a vezeklés után a pápa meg fogja engedni nekik a házasságkötést.

[*] Eredetiben Chatenado párizsi

Bubics eset: L. Bubics Zsigmond esete c. 1906. márc. 30-i cikkét (AEÖPM VII 176). — *Párvy-eset:* Párvy Sándor szepesi püspök. Nem tudjuk, Ady mire céloz vele kapcsolatban. — *Csupán az, kinek tudta nélkül egy hajszál nem hullhat le a mi fejünkről:* Utalás az Új-Testamentumra (Máté evangéliuma 10.30.) Károli Gáspár fordításában: „Nektek pedig fejeteknek hajszálai is mind számon vagynak.”

Ugyanez a téma gyakran foglalkoztatta Adyt novelláiban és verseiben is (L. A Dóm körül c. 1906. júl. 29-i novelláját és Kató a misén c. versét).

Mj: Pn (149.), FL (143.)

40. *Egy okos „gaffe”.* BN 1906. aug. 30. 5. l. — A. E.

A vendéglői és kávéház alkalmazottak úgy értelmezték a heti pihenőnapról szóló rendeletet, hogy vasárnap zárva tartják üzemeiket. Ez ellen többen tiltakoztak, hogy a munkás nem keres, a tulajdonos pedig tönkre megy, ha a legforgalmasabb napon tartják zárva a vendéglátó üzemeiket. Hosszú hónapokig folyt a harc újságokban, szakszervezetekben a heti pihenőnap körül.

gaffe: baklövés, ügyetlenség. — *Benedek, Ludwig* (1804–1881): osztrák hadvezér, az osztrák–porosz háborúban a königgratzi vereség az ő nevéhez fűződik — *dolce far niente:* édes semmittevés. — *ist verboten:* tilos.

Mj: UH (91.), Pn (151.)

41. *Mágnások.* BN 1906. aug. 31. 5. l. — Hírek — A. E.

Rodellec du Porzis grófné Brest melletti kastélyában vendégként lakott Alexandre Greger orosz követéségi tanácsos. A grófné 50 000 frank értékű kék gyémántgyűrűjét, melynek gyémántja Lajos Fülöp koronáját ékesítette, egy nap a zongorán felejtette. A gyűrűt a nyomozók az orosz diplomata fogporos dobozában találták meg. A diplomata azt állította, hogy valaki bosszúból becsenpészte oda. — *scandale mondain:* társasághelyi botrány — *A Syveton ügy:* L. A francia garnizonokból c. 1904. nov. 30-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 154). — *Boni de Castellane moral insanity titkára:* Syveton volt. L. még Gabriel Syveton c. dec. 9-i cikket (128)

Mj: J (158.), Pn (152.)

42. *Új Marseillaise.* BN 1906. szept. 2. 6. l. — Hírek

A névtelen cikk szerzője minden bizonnyal Ady, nemcsak azért, mert a BN párizsi tudósítója valóban csak ő volt, de azért is, mert a cikk kedvelt,

gyakran feldolgozott témáiból, motívumaiból van összeállítva. A tetető revíziója c. 1905. júl. 27-i cikkében majdnem szó szerint azonosan fogalmazott gondolatot olvashatunk a cikk bevezető mondatával: „Már kis francia nebulóknak tanítják, hogy Napóleon fenevad volt és nem nagy ember”. (AEÖPM VI. 225.). És ugyanilyen gondolatokat fejt ki A hazafiság revíziója c. 1905. júl. 7-i (AEÖPM VI. 204.) és A hazaszeretet reformja c. 1906. júl. 6-i (18.) cikkeiben is. A történelem, a régi dal tiszteletéről mondottak pedig megegyeznek a Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904. dec. 4-i cikkében (AEÖPM V. 158.) a történelmi hagyományokról mondottakkal.

Hervé: I. A Szajna mellől. III. Hervé buncé c. júl. 22-i cikk jegyzetét (408.).

43. A nagy ellenség BN 1906. szept. 4. 4. l. — A. E.

Ezt a krónikáját ismét Claretie Le Temps-beli rovatának (La vie à Paris) formájában írta. Érdekes, hogy az első történetet meg is találtuk Claretie aug. 17-i krónikájában a következő szöveggel: „On croit encore aux sorciers dans ce beau pays de France, et M. Jaurès contient naguère un des souvenirs de sa dernière campagne électorale. Il gravissait, avec un paysan qui lui servait de guide, des montagnes hautes pour aller jusqu'à des villages perdus là-haut semblables à des aires dans les rochers

Le paysan était républicain. Républicain socialiste. Il votait et faisait voter pour Jean Jaurès. En chemin, il dit au futur député:

— Alors on va séparer l'Église d'avec l'État?

— La loi est votée.

— Je sais. Mais que va devenir le curé? On ne peut pas le supprimer?

— Non, dit M. Jaurès tout en marchant.

Alors le guide, satisfait:

— Tant mieux! Non pas que j'aime les curés, vous comprenez. Mais si on n'en avait plus, qui donc préserverait les troupeaux de la grêle?”

(Ebből a szép Franciaországban még hisznek a boszorkányokban és Jaurès nemrég elmondta egyik elményét legutóbbi választási körútjáról. Egy paraszttal, aki vezetője volt, magas hegyeket másztak meg, hogy isten hátamögötti falvakba jussanak, melyek a sziklák közé rejtett sásfészekhez voltak hasonlók.

A paraszt köztársasági volt. Köztársasági szocialista. Jaurèsra szavazott és mellette agitált. Útközben azt mondta a leendő képviselőnek:

— Tehát szavazástják az egyházat az államtól?

— A törvény meg van szavazva.

— Tudom. De mi lesz a plébánossal? Nem lehet őt is megszüntetni?

— Nem, mondta Jaurès menet közben.

Mire, a vezető elégedetten:

— Annál jobb! Nem mintha szeretném a plébánosokat, érti, ugye. De ha nem lesznek többé, akkor ki fogja megvédeni a nyáját a jégesőtől?)

Ha a két szöveget összehasonlítjuk, ebből is látszik, hogy Ady memóriával önállóbban merített már második párizsi útján a francia sajtóból, mint az első alkalommal.

Titus: felvilágosult szellemű római császár, aki Jeruzsálem elfoglalásával befejezte a zsidó háborút. Az ő nevéhez fűződik a mondas: „dieu perdidi” (elvesztettem egy napot). Suetonius följegyzése szerint egyszer ebből közben mondta ezt, amikor eszébe jutott, hogy az nap még nem tett semmi jót (Tóth Béla Szájru-szájra 138.)

Az itt elbeszélte esetre még egyszer visszatér később A milotai Isten-válság c. Világ 1913 aug. 30-i cikkében: „A francia paraszt — Jaurès beszélt — hamar válik istentagadóvá, a papját is elkergeti, de a templo-

mot és a harangot megőrzi, hogy boszorkányok arra ne jöjjenek s a jégesőt is el lehessen harangozni”

Mj: Pn (154.), FL (165.), Vál. (174.)

44 *Egy magyar probléma*. BN 1906. szept. 4. 4. — 5. l. — Hírek — Lellei

Hotelenben: Ady ekkor a Hôtel des Balcons-ban (3 rue Casimir Delavigne), a párizsi diáknegyedben lakott. — *Génúába utazó angol legények*: ekkor tartották Genovában a második eszperantista kongresszust.

Zamenhof doktor: Zamenhof, Ludwig Lazarus (1859–1917): lengyel orvos, az eszperanto nyelv alkotója. A világirodalom klasszikusai közül sokat fordított eszperantóra — *La lingvo esperanto presentas al la mondo civilizata la sole veran solvon de lingvo internacio*: az eszperanto nyelv a civilizált világ számára az internacionális nyelv egyetlen tényleges megoldása. — *Simpla, fleksebla, belsona*: egyszerű, hajlékony, hangzatos. — *Tulipános Hadúr*: célzás a koalíció magyarkodó tulipánmozgalmára, melyről a VII. kötet több cikkében is foglalkozik Ady. *Ha ráadásul Rákosi Jenő megcsinálja a magyar impériumot*: Rákosi Jenő egyik beszédéből vált szállóigévé a harmincegy millió magyar országa. L. Háború egy krónika miatt c. 1902. júl. 17-i cikk jegyzetét (AEÖPM III. 354.) — *Nem fáradtak el már akkor, mikor még csak szumirok voltak*: a magyarság szumir eredetével Ady kedvvel foglalkozott feltehetőleg azoknak a vitáknak nyomán, melyek a század első éveiben a szumir rokonság körül támadtak. L. Amit a régi porták mesélnek c. 1904. jan. 2-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM IV. 193. és 445.). Később is szívesen tér vissza a kérdésre pl. *A magyar Pimodán* c. cikkében (Nyugat 1908. jan. 1.-febr. 16.). — *Franciaország csak elég előkelő ország s mégis a legnagyobb szálalékát adja az eszperanto kultiválóinak*: az első eszperantista kongresszust az előző évben Franciaországban, Boulogne-sur-Merben tartották. Ekkor tüntettek ki Zamenhof doktort a francia becsületrenddel. — *langue seconde*: második nyelv

Mj: Pn (153.), Na (135.)

45. *Nem jó emberek*. BN 1906. szept. 6. 5. l. — Hírek — A. F.

[*] Eredetiben: barbár a

Jacques Bonhomme: a francia paraszt gúnyneve, előfordul a Humu, új legendában is. — *Makszim Gorkij vádja mondatja el ezeket velünk*: a német szocialisták lapja, a Vorwärts idézte Gorkijnak júniusban egy New York-i lap részére adott nyilatkozatát. Ezt közli a Le Temps 1906. aug. 28-száma is. A nyilatkozat címe: La belle France (a szép Franciaország). Olyanokat mond benne Gorkij, hogy boldog, mert Hugo és Lambert meghalt, így nem kell pirulniok Franciaország miatt. Majd így folytatja: „France! la soif de l'or t'a souillée; l'alliance avec les banquiers a corrompu ton loyal caractère et éteint le feu de ton âme dans la boue et la vilenie.

Et maintenant, toi, mère de la liberté, toi, Jeanne d'Arc, tu a donné des forces aux bêtes féroces pour essayer de nouveau d'anéantir des hommes.

Grande France, qui fus jadis le guide du monde civilisé, comprends-tu à quel point ta conduite est misérable?

Tu main vénale a, pour un temps, barré à un pays tout entier la route vers la liberté et la culture. Et ce temps ne durât-il que l'espace d'une seule jour, ton crime n'en serait cependant pas amoindri. Mais tu n'as pas arrêté la marche de la liberté pour un jour seulement: avec l'aide de ton or, le sang du peuple russe va couler de nouveau.

Laisse ce sang teindre les joues flétries de ton visage menteur de la rougeur d'une éternelle honte!

Bien-aimée!

Je crache sur tes yeux mon crachat plein de sang et de fiel." (Franciaország! az arany iránti sóvárgás bemocskolt; a bankárokkal kötött szövetség megrontotta egyenes jellemedet és lelked tüzet sárba és becstelenségbe fojtotta.)

És most, te, a szabadság szülőanyja, te, Jeanne d'Arc, segítséget adtál a vadállatoknak, hogy még egyszer megkíséreljék megsemmisíteni az embereket.

Nagy Franciaország, aki hajdan a civilizált világ vezére voltál, megérted-e, hogy milyen nyomorultul viselkedsz?

A te megvesztegethető kezed egy időre elzárta a szabadság és kultúra felé vezető utat egy egész nép elől. És ha ez az idő csak egyetlen nap volna is, a te bűnöd akkor sem volna kisebb. De te nem csak egy napra tartóztatad fel a szabadság eljövetelet; aranyod segítségével ismét az orosz nép vére fog folyni.

Fesse be ez a vér lazug képed fonyadt orcáit az örök szűgyen pirjával! Szerelmem!

Vérrel és epével köplek szembe.)

A szociális testvériséggel szembe a mai művészet az egyéni testvériséget állítja stb.: Vö. No II. 13. és jegyz. (227. és 529.). — Az igazi művészen rengetegül nagy adag van a gyerekekből: Vö. Petőfi nem alkuszik c. tanulmánytűk (Renaissance 1910.) hasonló gondolatával, valamint A Szabad-Gondolat pápája c. 1907. márc. 29-i cikkével (194).

Mj: UH (91), Pn (156.)

46. *Ügyvédek, újságírók, orvosok.* BN 1906. szept. 8. 5. l. — Hírek — A. E.

Autorité: jobboldali monarchista napilap. Paul Cassagnac alapította, majd, annak 1904-ben bekövetkezett halála után fiat szerkesztik. — *Brune-tière:* L. Brunetiére csődje c. 1904. ápr. 22-i és Brunetiére esete c. 1904. dec. 23-i cikkét és azok jegyzetét (AEÖPM V. 37., 173. és 311. 366.). — *Barrès:* L. Mikor Saul megtér c. aug. 2-i cikkét (41.). — *Bourget:* L. Egy kis irodalom c. aug. 24-i cikkét és jegyzetét (67. és 424.) — *pas-se-partout:* álkulcs, szabadjegy

Mj: Pn (158.)

47. *Loti új könyve.* BN 1906. szept. 8. 8. l. — Irodalom — A. E.

Lotit, mint a Lear király fordítóját ismerte meg Ady első párizsi útja alkalmával. Vö. Lear király Párizsban c. 1904. dec. 9-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 160. és 360.). — *Malonyay Dezső* (1866–1916): sokáig Párizsban élt magyar író, újságíró, művészettörténész. Akárcsak Loti, bejárta Keletet is, ahonnan ő is egzotikus témákat hozott. Regényeket, drámákat és művészettörténeti műveket írt. — *Krizantém hiszasszonyát Magyarországon is ismerik:* Loti Madame Chrysanthème c. 1887-ben megjelent japán tárgyú regényét íj. Iónynai Sándorné 1899-ben Chrysanthème asszonyság címmel fordította magyarra — *Gésák:* Sidney Jones japán tárgyú operettje. — *Les Désenchantées:* kiábrándultak. Az ébredők címmel 1908-ban fordította magyarra Könyv György. — *Velutia:* Coriolánus anyja. — *Kleopátra:* Egyiptom királynője, Antonius kedvese. — *Edusa:* nem tudjuk, hol szerepel! — *Pompadour:* XV. Lajos francia király kedvese. — *Nóra:* Ibsen drámájának hősnője. — *Ohnet, Georges* (1848–1918): első sikerregények írója. Ady már Nagyváradon írt Olmet Vasgyáros c. regényének színpadi változatáról. L. Vasgyáros (AEÖPM III. 40.).

Mj: TP (55.), Pn (157.)

48. *Bethléem abbé indexe.* BN 1906. szept. 9. 5. l. — Hírek

A cikk jeltelen, mégis minden kétséget kizáróan Adyé. A szignó valószínűleg csak véletlenül maradt le a cikk alól, vagy pedig azért, mert a kuriózus könyv ismertetését, az indexre került írók nevének felsorolását nem sok kommentár követi, nem kerekít belőle nagy cikket. Az ironikus hang, a keserű tréfálkozás a magyar publikum műveletlenségéről mégis minden bizonynyal Adyt árulja el

Bethléem abbé: a cambrai-i katedrális vikáriusa volt. — *Quinet:* L. A Szajna mellől. II. Zola és a Panthéon c. 1926. júl. 26-i cikk jegyzetét (35.) — *Flammarion, Camille* (1842–1923): népszerű csillagászati könyvek írója. I. Flammarion új könyve c. 1907. jún. 29-i cikkét (248.). — *Mirbeau, Octave* (1850–1917): regény- és drámaíró, a társadalmi szatíra művelője, a l'Humanité munkatársa. — *Rémy de Gourmont* (1858–1915): szimbolista kritikus, a Mercure de France munkatársa. Bölöni szerint (Bölöni 98.) Ady olvasta Le livre des masques és Promenades littéraires című tanulmányköteteit. — *Jean Lorrain:* L. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. 1904. márc. 20-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 303.) és A Szajna mellől. III. Sírbeszéd Duval fölött c. júl. 5-i cikkét (17.). — *Pierre Louys* (1870–1925): francia parnasszista regényíró, antik témákat dolgoz fel. — *Adam, Paul:* L. Jósólások Magyarországról c. júl. 19-i cikk jegyzetét (26.). — *Capus, I.* Színház tröszt és író tröszt c. 1904. ápr. 30-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 315.). — *Mendès, Catulle* (1841–1909): parnasszista költő, drámaíró. — *Prévost, Marcel:* L. „La plus faible” c. 1904. máj. 5-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 50. és 317.). — *Jules Renard* (1864–1910): L. Az Abel Bonnardok c. jún. 29-i cikk jegyzetét (418.). — *Régner, Henri de:* L. A belgák c. aug. 15-i cikk jegyzetét (401.). Régner minősítése („a mai francia költőknek talán legnagyobbja”) is Bölöni visszaemlékezése mellett bizonyít, hogy Ady valóban olvasta Van Bever—Léautaud Poètes d'aujourd'hui című antológiáját. Ebben kezdődik így a Régner verseit bevezető kis ismertetés: „Le premier et le plus célèbre de tous les „poètes d'aujourd'hui” . . .” (az első és a leg híresebb valamennyi „mai költő” közül.). — *Huysmans, Joris-Karl:* I. Belgák c. aug. 15-i cikkét (56.). — *Jules Lemaitre:* L. Vissza a mesékhez c. 1905. jan. 8-i cikkét (AEÖPM V. 180.). — *Déroutède:* L. Párizsi levél c. 1904. júl. 20-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 332.). — *Willy:* I. Párizsi jegyzetek Willy Párizsa c. 1904. dec. 20-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 169. és 364.). Huysmans sem mindig a tömjéntől volt részeg: célzás arra, hogy Huysmans naturalista regényírónak indult. — *Halévy, Ludovic* (1834–1908): francia regényíró, Offenbach operettjeinek libretto-írója. — *Kipling, Rudyard* (1865–1936): angol költő és elbeszélő. — *Wedekind:* I. A belgák c. 1906. aug. 15-i cikkének jegyzetét (418.).

Mj: Pu (159.), FI. (116.), Isz (62.), Ai (165.)

49. *Levél az arisztokráciáról.* BN 1906. szept. 11. 5. l. — A. I.

[*] Eredetiben: fenyegetik

A levél minden bizonynyal költött levél, de lehetséges, hogy ötletét Sipos Béla, egykori debreceni diák- és újságíróbarátjának tényleges levele adta. — A cikk első fogalmazása A tavalyi cselédekhez c. a Nyugat 1909. dec. 1-i számában megjelent vers gondolatmenetének.

— *mágnás-canaillé:* mágnás-csűrhe — *Banda Marci és Vörös Elek:* híres cigányprimások — *Traján császár:* Trajánus római császár (98–117), Dácia meghódítója. Tőle származtatják magukat az erdélyi románok — *Krec Von:* A dumbravai lóvadás c. 1904. febr. 25-i novellájában (AEÖN 142.)

így hívják a román parasztbíró. Valószínűleg Ady szülőföldjén tényleg élt román paraszt neve. — *móc*: a Bihar legység keleti lejtőin lakó románok: juhászok, földművelők. — *mediatizált*: a volt uralkodóházak tagjai, amelyeknek területét más országokba kebeleztek be.

Mj: Pn (160.), Vál (176.)

50. *Úti levelek*. A cifra halottak. BN 1906. szept. 18. 6. l. — Hírek — A. E.

statua. szobor. — *furor*: düh. *Ősbuda*: pesti mulatóhely; a millenniumi ünnepségek idején épült a Városligetben.

Mj: Pn (162.)

51. *Úti levelek*. Magyarok a hajón. BN 1906. szept. 22. 4. l. — Hírek — A. E.

Ady és Léda ingyen jeggyel tette az adriai körutazást. Kabos szerezte itthon a hajójegyeket. Ez a cikk tehát a hajójegyek fejében írt „reklámclikknek” készült. Ezt a jellegét nélkülözve észrevenni, ha nem ismernek a körülményeket.

Darányi Náci inség-hukoricája: Darányi Ignác akkori földművelésügyi miniszter valamilyen juttatásáról van szó; talán már a készülő cseléd-törvényre utal. — *Zichy Jenő gróf* (1837–1906): L. A Szajna mellől. I Philadelphi és a magyarok c. 1906. aug. 11-i cikk jegyzetét (416.). — *Andrássy Gyula zsandárai*: Andrássy Gyula volt ekkor a belügyminiszter.

52. *Úti levelek*. Szicíliai levél. BN 1906. szept. 25. 6. l. — Hírek A. E.

Szeptember huszadik napja: az olasz unió ünnepe: ezen a napon vonultak be 1870-ben az olaszok Rómába, mint az egységes Olaszország fővárosába. — *Azóta X. Pius egy kicsit belekönyökölt ebbe a szenteltvízes demokráciába*: X. Pius, aki sorra tért vesztett az ún. katolikus országokban, most Olaszországban koncentrálni az egyház hatalmát. — *Nasi városában*: Trapani. Itt született és volt később polgármester és képviselő Nunzio Nasi, a lemondása után különféle visszaélésekkel, sikkasztással vádolt olasz politikus L. még Porradalom Nasi miatt c. 1906. jún. 14-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM VII. 264. és 484.). — *Ferrari*: adatait nem találtuk. — *Mazzini, Giuseppe* (1805–1872): olasz szabadsághős. A „fiatal Olaszország” alapítója, 1848-ban kikiáltja a köztársaságot Rómában és egyik tagja a triumvirátusnak, mely a köztársaság élén áll. — *Keresztos diákbrigád*: célzás a magyar egyetemi ifjúság ún. keresztteceire, melyek során követelték a kereszt visszahelyezését az egyetemi tantermekbe, s ezt 1902-ben el is érték L. erről A kereszt c. 1903. márc. 20-i cikk jegyzetét (AEÖPM IV. 317.). — *Maga Mommsen kénytelen volt a szociáldemokráciában reménykedni*: L. Az új program c. 1903. febr. 14-i cikk jegyzetét (AEÖPM IV. 306.)

Mj: Pn (164.), FI. (198)

53. *Az őszi Velence*. BN 1906. szept. 30. 6. l. — Hírek — A. E.

Ady nagyváradi újságíró korában járt már egyszer Velencében 1903 márciusában. Ekkor írt cikke tanúsága szerint (A hétről. 1903. márc. 22. AEÖPM IV. 52.) csak a tenger ragalta meg, Velence történelmi és művészi szépsége hidegen hagyta

Barrès: „igazán csak Velencét szerette: Amori et dolori suum c. kötetben (1903), melynek alcíme La mort à Venise, vallott Velencéről. — *Lido*: homokos part, tengeri fürdő Velence mellett — *Florian*: Velence híres kávéháza a San Marcón. — *camelot*: utcai árus, rikkancs — *Csekonicsok*.

magyar arisztokrata család. — *Wagner Siegfried* (1869 – 1930): zeneszerző, Richard Wagner fia.

Mj: Pn (165.)

54. *A marseille-i kiállítás.* BN 1906 okt. 2. 5. l. — Hitek — A. E.

Ady marseille-i kirándulásáról Bölöni is ír: „Pár napot időztek Marseillen-ben és megnézték az akkori Exposition Coloniale-t. (...) Marseille-ben az újságíró is dolgozott, aki felismerte Franciaország ébredezni kezdő kolonialis hatalmát. Amikor utazásáról visszatért, Marseille-t és a kiállítást látottakat sokkal többet emlegette Ady, mint a tengert és a Méditerranée városait. Marseille-ből maradt is néhány egzotikus emléke: néger lányok, arab figurák, táncok, keleti és déli színek, illatok.” (Bölöni 110.) Egy Brüll Bertának írt lapon nem szimpatikus városnak mondja Marseille-t. (Révész: Ady dokumentumok könyve.)

Marseille-ben azóta, hogy a Mariusok e jeles városáról írtam: Feltehetően Négy nap c. 1904. dec. 1-i (AEÖPM V. 156) cikkére céloz, de az is lehetséges, hogy A nárciszok városából c. elveszett cikkében (lásd alább Bölöni idevonatkozó szavait) írt ezt megelőzően Marseille-ről. — *Tonkin, Tonkin...* Vö a No. II. 64. sz. bejegyzésével: „Tonkin (du Delta du Tonkin) térfélpé oráisi 1 : 25000.” — *Kambodzsa pavillonában ott látjuk Szizovath király trónját persze:* Vö No. II. 65. sz. bejegyzésével: „Kambodzsa-pavillon: szép Szizovath trónja.” — *Teátrális, pózos, lármás az, amit sikerként mutatnak:* Palières elnök a marseille-i gyarmati kongresszuson elhangzott dagályos beszédében (Le Temps 1906. szept. 17.) Franciaország civilizatorikus szerepét hangsúlyozta. Azt, hogy a gyarmatoknak Franciaország nem elnyomója, hanem jótévője, mert eljuttatják a francia génusz egy-egy sugarát a gyarmatokra. — *A Méditerranée-től különben Európa minden vasúti társasága tanulhatna:* Ady a PLM társaságtól rendszeresen vasúti szabadjegyet kapott, ezért időnként írnia kellett róluk reklámcikkeket is. 1906 – 07-es párizsi tartózkodása vége felé írja Bölölinek, hogy egy PLM-ről szóló cikke elveszett: „Ami a P. L. M. dolgát illeti, baj van öregem. Én disznó rest, mindig nem jelentkeztem nálad. A róluk írt főbb cikkem (A nárciszok városából 1906. szept. 15 – 30 között kellett volna megjelennie. Nizzából küldtem), mint te is tudod megtalálhatatlan. Ha talán átnéznéd a tizenöt lapot a szerkesztőségben. Van egy másik cikkem is róluk, ezt holnap lefordítjuk Adéllal s beküldjük.” Valószínűleg e cikknek a PLM-ről szóló részei is reklámcélokat szolgáltak, talán már az elveszett cikk helyett íródtak. Lehet, hogy éppen ezt küldte be franciául a társaságnak a maga igazolására. Vö. még Európa leggyorsabb vonata c. 1904. nov. 25-i cikkével (AEÖPM V. 151.)

55. *Úti jegyzetek.* BN 1906. okt. 5. 4 – 5. l. — Hitek — A. E.

[*] Eredetiben: nap nap

Csakugyan Athénből távozzunk, ha Párizsból távozzunk: Ady több írásában hasonlítja Párizst Athénhez, a francia latin génuszt a pogány görögséghez mely szemében a derűt és szabadságot jelképezi, szemben a zsidó-keresztény világgal; a ridegség, üzletesség, a kapitalizmus szimbólumával. Íz a gondolat a Krisztusok mártírja c. versétől kezdve (A paraszt Apolló címen 1901-ben jelent meg először) versben és prózában gyakran tér vissza Ady műveiben. Vö. még ebben a kötetben Heine Henrik keserű c. dec. 30-i cikkével (140). — *Egy napon, valami két évvel ezelőtt Párizsban taximéteres kocsi jelentek meg:* a Le Temps 1904. szept. 11-i számában olvashatjuk: „A propos du taximètre (...) M. Théodore Reinach estime que ce mot, importé d'Allemagne, constitue un barbarisme. En effet, il dérive étymologiquement

du grec taxis (taxe) et metron (mesure) Or comment se forment les mots analogues: en supprimant l's final du premier terme grec. P. ex. avec baros et metron on a fait baro-mètre, avec hypsos et metron on a fait hypso-mètre. On devrait donc dire taximètre, comme on dit taxidermie, taxinomie. Il conviendrait donc de s'accoutumer à dire désormais taximètre " (A taximéter à propos-jából . . . Théodore Reinach úgy véli, hogy ez a Németországból importált szó barbarizmus. Valóban, etimológiai szempontból a görög taxis-ból (díj) és metron-ból (mérő) származik. Márpedig hogyan képezzük a hasonló szavakat: elhagyva az első görög szó végső s-et. Pl. baros és metron-ból barométer, hypsos és metronból hypsométer. Teljén taximètre-t kellene mondani, ugyan úgy, ahogy taxidermie-t és taxinomie-t mondunk. Hozzá kellene tehát szoknunk, hogy ezentúl taximètre-t mondjunk.)

Mj: Pn (167.)

56. *A kis népszerűsítőkh.* BN 1906. okt. 5. 8. l. — Irodalom — Lellei

Éz csak példa, amit Rémy de Gourmont cikke sugallt nekünk: nem Rémy de Gourmont, hanem Vivé, Jean de Gourmont irt arról a témáról a Mercure de France 1906. szept. 1-i számában Poètes nouveaux címmel. Cikkének idevágó részeit a következőkben idézzük: „Il y a là une méthode de vulgarisation qui n'est pas sans mérite: c'est la gravure simplifiée qui popularise une oeuvre d'art. Nous avons eu ainsi des poètes habiles qui se sont donné le rôle de traduire un maître et lui ont volé un pen de sa gloire. Il serait facile d'expliquer quelle merveilleuse transposition Mme de Noailles a su faire de l'oeuvre de Jammes. Fernand Gregh a réussi à refaire du Verlaine avec une apparente candeur. Cet art, cependant, n'est pas à dédaigner, et, s'il n'a pas les qualités de l'art original, qui est la traduction spontanée d'une sensibilité nouvelle, il a sa valeur de vulgarisation et de répercussion: c'est par ces intermédiaires de talent, que la foule arrivera à saisir un peu de l'âme de Verlaine, de Rognier, de Moréas, de Jammes, etc () Le succès porte toujours en lui son explication, et si Gregh, Mme de Noailles ne sont pas de grands poètes, comme on a voulu nous le faire croire, ils auront eu ce mérite d'avoir su instinctivement comprendre ce que le grand public français pouvait accepter d'originalité: ce sont des poètes critiques " (Égy népszerűsítési eljárásról van itt szó, mely nem minden érdem nélkül való: ez a leegyszerűsített lenyomat, mely népszerűsít egy művészi alkotást. Voltak egyes költőink, kiknek az volt a szerepük, hogy lefordítsanak egy mestert és egy keveset elloptak így az ő dicsőségéből. Könnyű volna megmagyarázni, milyen csodálatos átköltését tudta adni Mme de Noailles Jammes művének. Fernand Gregh-nek sikerült egy mesterként naivsággal Verlaine-t újratekintenie. Így a művészetet azonban nem kell lenézni, és ha nincsenek is meg benne az eredeti művészet kvalitásai, annál egy újfajta érzékenység spontán kifejezése, megvan benne a népszerűsítés és visszahangzás értéke; e tehetséges közvetítők révén jut el a tömeg ahhoz, hogy valami keveset is megértsen Verlaine, Rognier, Moréas, Jammes, stb. jelkéből . . . A siker mindig magában hordja magyarázatát és ha Gregh, Mme de Noailles nem is nagy poéták, mint ahogy el akarták velünk látni, mégiscsak meg lesz az az érdemük, hogy ösztönösen megértették, mi az, amit a francia nagyközönség be tud fogadni az eredetiségből: ezek a kritikus-költők.) — *Paul Verlaine . . . aki Anatole France szerint új művészetet kreált:* France a La Vie Littéraire-ben megjelent Paul Verlaine c. esszéjében mondja az Adyól idézettekkel. Az idézett Benedek Marcell fordításában így hangzik: „De tessék észrevenni, hogy ez a szegény eszelős új művészetet teremtettt, s valószerű, hogy egy napon azt mondják róla, amit ma François Villonról mondanak, akiből erősen hasonlít: »legnagyobb költője volt a maga korá-

nak !» (Anatole France: Az irodalmi élet. 1920. Világkönyvtár 36. 106. l.) — *Fernand Gregh* (1873—1960): francia szimbolista költő, a *Mercure de France* köréhez tartozott. Ady első párizsi tartózkodása idején jelent meg egyik kötete (*Clartés humaines*) és a *Poètes d'aujourd'hui* c. antológiából is ismerhette. — *Egy kis versét Verlaine versei közé sorozza valamely hebehurgya kritikus:* a „hebehurgya kritikus” Gaston Deschamps, a *Le Temps* tekintélyes kritikus. Verlaine halálakor cikket írt lapjának 1896. jan. 12-i számába. Ugyanebből az alkalomból Fernand Gregh is írt egy megemlékezést Verlaine-ről a *Revue de Paris* c. lap 1896. febr. 1-i számába. A cikk után saját Menuet c. versét közölte, mely Verlaine *Chanson d'automne* c. versének parafrázisa. Mikor G. Deschamps később kötetbe gyűjtötte tanulmányait, a Verlaine-tanulmányt kiegészítette idézetekkel is, melyeket más Verlaine megemlékezésekből vett át. Fernand Gregh cikkét felületesen olvasta s így került a kötetbe Gregh verse Verlaine-idézet gyanánt. A tévedés hamar kiderült és megalapozója lett Fernand Gregh népszerűségének. Az irodalomtörténeti nevezetességű vers a következő:

Menuet

La tristesse des menuets
Fait chanter mes désirs muets,
Et je pleure
D'entendre frémir cette voix
Qui vient de si loin, d'autrefois,
Et qui pleure.

Chansons frères du clavecin,
Notes grêles, fuyant essaim
Qui s'efface,
Vous êtes un pastel d'antan
Qui s'anime, rit un instant,
Et s'efface.

O chants troublés de pleurs secrets,
Chagrins qui s'ignorent, les vrais,
Pudeur tendre,
Sanglots que l'on cache au départ,
Et qui n'osent s'avouer, par
Orgueil tendre,

Ah! comme vous broyez les cœurs
De vos airs charmants et moqueurs
Et si tristes!
Menuets à peine entendus,
Sanglots légers, rires fondus,
Baisers tristes! . . .

Ugyanilyen a bájos Noailles grófnő esete: Noailles grófnő regényéről elismeréssel beszélt Ady első párizsi útja alkalmával, de verseit akkor is kétkezléssel említi (Párizsi jegyzetek. 1904. dec. 20. ABÖPM V. 169.).

Ugyanerről a témáról l. még Párizsi levél c. PN 1909. jan. 28-i cikkét.
Mj: TP (54.), Ai (166.)

A Danieli fogadóban megölte magát egy budapesti magyar; magyar lapokban nem találtuk az eset nyomát.

III. Dal a nászútról

Egy híres, öreg francia poéta új versét olvasom Velencéről: a Mercure de France aug. 15-i számában jelent meg Henri de Régnier Velencéről szóló alábbi verse. — Ez a poéta nem szerelemből nősült; Régnier felesége J. M. de Heredia lánya volt.

Nouvelles de Venise

Vous m'écrivez de Venise
Que jamais printemps plus beau
N'a tiédi l'air qui s'irise
Et mire le ciel dans l'eau,

Que la lagune est divine
D'argent vif ou d'or pali
Et que la mousse marine
Brode le bois des „pali”,

Que les linges aux ficelles
Sèchent sur les vieux balcons
Et qu'on voit les hirondelles
Filer sous l'arche des ponts . .

*

Vous dites, entre autres choses,
Que, sur la Rio San Stiu,
Une escalade de roses
Franchit le mur d'un jardin,

Que, dans l'air où il blasonne,
Gueule ouverte et flanc gonflé,
Le Lion sur sa colonne
Arque mieux son dos ailé,

Que Venise tout entière,
Canaux, églises, palais,
N'est que silence, lumière,
Couleur — et que tu t'y plais . . .

■

Et j'évoque en ma mémoire
Ton visage auprès du mien
Lorsque nous goûtions la gloire
Du printemps vénitien,

Et je crois, lointain délice
Qui m'euchante et me fait mal,
Que notre gondole glisse
Et tourne au coin d'un canal,

Et, soudain, qu'elle débouche,
Noire sur le flot doré
Par le soleil qui se couche
Sur San Giorgio Maggiore!

Ady ítélete Régnier verséről itt már teljesen objektív: „Semmi új benne, a régi dal... Ez is azt mutatja, hogy mikor Régnier-t a legnagyobb élő francia költőnek mondták, csak a Mercure de France körének ítéletét visszhangozta. — Velence hangulata kísért Hogy kevesen vagyunk c. Nyugat 1915 júl. 1-én megjelent versében.

Mj: Pn (169.)

58. *Jegyzetek.* BN 1906. okt. 9. 5–6. l. — Hírek — A. E.

I. Egy francia darabont

darabont: a darabout-kormány bukása után egy ideig a darabont szó a haladó ironikus szinonimája Ady szótárában. — *Pár évvel ezelőtt már eltemették, mint elkölcsi halottat:* először a Panama botrányban gyanúsították meg, majd Déroulède és társai azzal vádolták, hogy Anglia szoldjában álló kém. És bár a vádakát rágalomnak minősítették, Clemenceau 10 évig még képviselő sem volt. — *Olyan forróan, könnyesen tudott arról beszélni, hogy mi a szülőföld:* Clemenceau La Roche-sur-Yon-i beszédében azt mondta többek közt, hogy a szülőföld szeretete tartotta őt meg. A vendée-i földnek köszönheti a függetlenség ösztönét, a kritika szabadságát, a csökönyös nyakasságot, a harckészséget és minden olyan erényt, amely a zsarnokok számára gyűlöletes. (Journal des débats 1906. szept. 30.) Egyébként, mint az egy későbbi parlamenti tudósításból kiderült, Clemenceau azt is mondta La Roche-sur-Yon-ban: „Ne féljete a szocialistáktól, Az lesz, amit a parasztek akarnak, mert azok vannak többségben.” Mire Jaurès: „Helyes, olyan szocializmus lesz, amelyet a parasztek akarnak, de nem kell szembeállítani a paraszt- és a munkás-szocializmust.”

III. A legjámborabb pápa

Most aztán bámulva néznek az ő megvadult ex-pátriárkájukra: X Pius pápa, családi nevén Giuseppe Sarto, valamikor velencei pátriárka volt. Mint már említettük, X. Pius hadat üzent a francia szeparációs törvénynek, mert nem egyezett bele a kultusz-egyesületek elismerésébe. — *Hallgattam négy évvel ezelőtt a Quadri kévéházban...*: Ady 1903. márciusában (7-től 17-ig) járt Velencében.

Mj: Pn (170.)

59. *Úti levelek.* — Magyarország és az antimilitarizmus — BN 1906. okt. 13. 6. 7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: Oroszországot

Csak éppen, hogy Hervéje nincs még Olaszországnak: Hervét antimilitarista plakátjai miatt többször elítélték. Vö. A Szajna mellől. III. Hervé büne c. 1906. júl. 22-i cikkkel és jegyzetével (33. és 408.). Hervé egyébként ez idő tájt nyilatkozott az olasz Avantinak. Nyilatkozatában azt mondta, hogy ha háború kitörésére kerülne sor, a proletariátus feladata, hogy a háborút forradalomra változtassa át. A francia lapok még mindig Bebel patriotizmusát hozzák fel a francia szocialisták hasonló nyilatkozatai ellen. Bebel ugyanis 1904-ben kijelentette a Reichsratban, hogy ha valaha megtámadnák Németországot és Németország léte forogna kockán, szavát adja, hogy a legfitalabbtól a legidősebbig mindannyian készen lesznek fegyvert fogni és az ellenség

ellen menni. A német szociáldemokraták utolsó csepp vértükig védeni fogják a hazát. (Le Temps 1906. okt. 4.) Bebel állásfoglalásáról I Sas és kakas a vörös lobogókon c. 1904. márc. 15-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 19. és 302.). — *Déroulède*: L. Párizsi levél c. 1904. júl. 20-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 332.). — *Bölcs entente-okkal bebiztosították magukat a franciák*: az angol-francia entente cordiale-t Ady első párizsi útja idején kötötték meg. — *Vannak már más császárok is Németországban. Bebel és még vagy három millió más*: a német szociáldemokraták, akik — legalábbis Ady ekkori hite szerint — támadó háborút nem engednének viselni Vilmos császárnak. — *Aggódanak a szocialisták is Olaszországban*: ekkoriban volt az olasz szociáldemokraták kongresszusa. — *Avanti!*: Enrico Ferrinek, a forradalmi szociáldemokraták vezérének a lapja. — *Lazzarini*: adatait nem találtuk. *Bissolati-Bergamaschi, Leonida* (1857–1920): a reformista szocialisták vezére. — *Labriola, Arthur*: a szindikalisták vezére. — *je m'en fiche*: fűtyülök rá. — *Mi Európa homlokán szeretnénk tombolni . . .*: célzás Petőfi A hazáról c. versének következő soraira: Ti egykoron a porba omlott Európa homlokán tomboltatok

Mj: Pn (172.)

60. *Albert herceg* — Monte-Carlói levél — BN 1906. okt. 21. 6. l. — Hírek — A. E.

Albert herceg (1848–1922): Monaco fejedelme, a párizsi oceanográfiai intézet alapítója, többféle tudományos munkát és intézményt ösztönzött és támogatott: az Atlanti óceán áramlatainak és mélységeinek felderítése céljából és a Spitzbergák átkutatására indított expedíciót. — *Gotha almanachja*: egy gothai cég kiadásában megjelenő, az arisztokratákat és nemeseket számon tartó évkönyv. — *Gambetta, Léon* (1838–1882): francia republikánus, III. Napóleon nagy ellenfele, 1870-ben ő indítványozta a köztársaság kikiáltását és 1881-ben miniszterelnök lett. — *Ha jól tudom, 'már két felesége volt*: Albert herceg' első felesége Douglas-Hamilton Mary hercegnő volt. Mikor 1880-ban elvált tőle, a hercegnő Festeticz Taszilóhoz ment nőül. Albert második felesége Richelieu Alice hercegnő lett.

Mj: Pn (173.)

61. *Úti jegyzetek*. BN 1906. okt. 24. 6. l. — Hírek — A. E.

II. *A kitagadott magyar*

Goldstein Száni: a zsidó kisember csúfneve egy múlt század végi kuplé nyomán.

III. *Az előkelő magyar*

Mj: Pn (174.), A kitagadott magyar: Na (216.)

62. *Jegyzetek*. BN 1906. okt. 29. 7–8 l. — Hírek — A. E.

I. *Ami Spanyolországban botrány*

Spanyolországban is gróf a kultuszminiszter, gróf Romanones nem kultuszminiszter, hanem igazságügyminiszter volt a spanyol Lopez Dominguez kabinetben. A kultuszminisztert Jimeneznek hívták. Mindketten az antiklerikális politika előharcosai voltak ebben az időben Spanyolországban.

II. *Goethe és a szégyentőlblék*

Valószínűleg ennek a cikknek az ötletét jegyezte fel a No. II. 48. számú jegyzetében: „Mikor Napóleon Korfút Gentili táborokkal megszállta: — Ne felejtse emlegetni Görögországot, Athént, Spártát, Korfu népe örömmel fogadta a franciákat. Es Gentili Homert, Korfu szülöttjét adoptálta, mint

francia polgárt." — *allódjcs*: össznémet — *Jéna után*: Napóleon hadai 1806-ban Jénánál verték szét a porosz-szász seregeket. — A kis karcolat anyagát a *Mercure de France* 1906. okt. 15-i számában megjelent *Le reflet d'Iéna* c. tanulmányból vette Ady (Szerzője Henri Albert). Ennek befejezésében olvashatta a következőket:

„Pour Goethe, les années qui allaient venir devaient être les plus harmonieuses de sa vie, celles où son nom brilla avec le plus d'éclat. Toute la puissance de sa personnalité apparut au grand jour lors de l'entrevue d'Erfurt, le 2 octobre 1808.

Il était habitué à souffrir et les incidents de l'occupation française étaient pour lui peu de chose, en regard des longues épreuves que lui avaient fait subir la mesquinerie de son entourage, et les criaileries de l'opinion publique allemande. Sa sagesse avait vaincu la douleur et son bel universalisme l'élevait au-dessus des vains soucis de la patrie allemande.”

(Goethe számára az elkövetkező évek életének legharmonikusabb éveit voltak, ekkor tündökölt neve a legnagyobb fényvel. Egyénisége az erfurti találkozáson 1808. okt. 2-án mutatkozott meg teljes nagyságában [ekkor találkozott Napóleonnal].)

Hozzászólt a szenvedéshez és a francia megszállás incidensei vajmi keveset jelentettek számára ahhoz képest, hogy milyen hosszú megpróbáltatásokat kellett elviselnie környezetének kicsinyessége és a német közvélemény rikácsolása miatt. Bölcsessége legyőzte fájdalmát és szép egyetemes-sége felül emelte a német haza haszontalan gondjain.)

Goethe és Napóleon viszonyáról pedig azt olvasta a tanulmányban, hogy Goethe még a Szent-Illonai száműzöttről is csak úgy beszélt: mon empereur (az én császárom). Ugyancsak Henri Albert írt cikket ugyanerről a témáról a *Journal des Débats* szept. 30-i számában. Ebben viszont az áll, hogy Napóleon is mindig a legnagyobb tisztelettel nyilatkozott Goethéről: „Voilà un homme” (Íme egy ember), mondta róla.

III. *Ami Longchamp beszél*

Az okt. 14-i vasárnapi longchamp-i lóversenyen a starter rosszul indított, ezért az egész verseny eredménye irreálisá vált. Mégsem akarták megsemmisíteni a futást. A nézők fellázadtak, összetörték és fölgújtották az irodákat. A tettesek pedig nem is az apacsok közül kerültek ki, hanem rendes foglalkozású polgárok voltak. A francia lapokat napokig foglalkoztatta a lóverseny-botrány — *Sorel*: Feltételezhetően nem Georges Sorelre, hanem a már említett Albert Sorelre gondol. L. A Szajna mellől V. Sorel c. júl. 4-i cikket és jegyzetét. (16. és 403.). — *Carpeaux, Jean Baptiste* (1827–1875): francia festő és szobrász, a párizsi opera homlokzatát díszítő szoborcsoport (A tánc) alkotója. — *Ville Lumière*: a fény városa.

Mj: Pu (176.), Ami Spanyolországban botrány: TP (91.), FI, (85.), Goethe és a szegycintálblák: TP (49.), AI (167.), Ami Longchamp beszél TP (85.).

63. *Az ópium*. BN. 1906. okt. 30. 6. l. — Hírek — A. I.

[*] Eredetiben: gőzösöknek

Charles Baudelaire áldozhatott az Idole Noire-nak: Baudelaire *Les Paradis artificiels* (Mesterséges gyönyörök) c. prózai művében kilenc fejezetet szentel az ópiumnak, melyek során kivonatolja Thomas De Quincey (1785–1859) Adytól itt említett művét: *Confessions of an english opium-eater, being an extract from the life of a scholar* (Egy angol ópiumevő vallomása, mely egy tudós életének kivonata). — *Idole noire*: fekete bálvány. De Quincey nevezte így az ópiumot. — *Lutin*: francia tengeralattjáró, mely Bizerta

mellett egy 33 éves hadnagy parancsnoksága alatt 14 főnyi legénységgel el-
süllyedt. — *Brest, Cherbourg, Lorient, Rochefort*: nagy francia kikötők. —
just, subtle and mighty: igaz, finom és hatalmas. Érdekes, hogy Ady angolul
idézi De Quincey szavait, ami arra utal, hogy nem Baudelaire nyoman
idézi. — *Életüket már úgyis megsokszorozta az ópium*: az ópiummámiornak,
akárcsak az alkoholnak, létfokozó hatása van.

Mj: UH (94.), Pn (177.)

64. Jegyzetek. BN 1906. nov. 1. 7-8 l — Hírek — A. E.

I. A boldogság fátyola

*Budapestben, a Nemzeti Színházban, talán játsszák még Clemenceau drá-
máját*: 1906-ban mutatták be Heltai Jenő fordításában és a BN 1906. máj.
5-i számában Ady írt róla kritikát (AEÖPM VII. 224.) akkor sem sok lel-
kesedéssel. Most az adja a kis hírcikk aktualitását, hogy az okt. 22-i lapok
közölték Clemenceau miniszterelnöki kinevezésének híret

II. Egy orosz bolond

A francia lapok okt. 26-án adták hírül, hogy az életfogytiglan elítelt
Berezovszkynak megkegyelmezett a köztársasági elnök.

III. Amit idegenek látnak

Az öreg Temps csúfolódó cikke: a Le Temps 1906. okt. 25-i számában
En marge (Széjjegyzet) rovatában a következő nevtelen cikk jelent meg.

Nous ignorons s'il se trouve en Hongrie beaucoup de théoriciens du
pacifisme. Il doit y en avoir un certain nombre, comme en tous les pays qui
se piquent de progresser intellectuellement. Toutefois il ne semble point
que cette élite exerce une influence prépondérante sur l'opinion magyare.
Ce peuple est toujours à cheval et l'orgueil national demeure sa vertu mai-
tresse. Il accepte et exalte son histoire en bloc; on serait tenté par moments
de lui envier ce défaut de critique. A l'heure actuelle, la Hongrie donne
l'exemple d'une nation qui à toutes les palabres humanitaires oppose le fana-
tisme.

Une mission magyar est arrivée ces jours derniers à Constantinople.
Elle vient demander au sultan d'autoriser la translation des restes de
Rakoczy. Le héros de l'indépendance hongroise a trepassé chez le Grand
Seigneur. Budapest le réclame. Cette ville veut avoir, elle aussi, sa rentrée
des cendres. L'empereur lui-même, en roi correct des Magyars, présidera à
l'apothéose du Mécontent qui fit trembler Vienne. Il manquait au triomphe
du magyarisme sur l'ancienne suprématie de l'Autriche cette suprême con-
sécrat

François-Joseph est un souverain constitutionnel. Cette charge cou-
porte des mélancolies. Il apportera une résignation de bonne grace et de
grande allure à ce nouvel acte d'impériale soumission. Louis-Philippe
fut bien obligé de se faire bonapartiste ratapoil, lors de l'arrivée de la Belle
Poule. Il passa une revue de la garde nationale et y fut acclamé, pour avoir
crié 'Vive l'empereur!'. Ce fut même le seul jour de son règne où le
roi citoyen connut les enivrements de la popularité. Les souverains d'au-
jourd'hui ont appris à son exemple à savoir se contenter de peu.

Soyons assurés que les Hongrois vont faire à la dépouille de leur héros
un retour aussi fastueux que le fut, aux rives de la Seine, celui des cendres
de Napoléon. La cérémonie sera grandiose. Notre diplomatie y sera invitée,
cela va sans dire. Nous nous garderions, comme d'un manque de tact, de
réclamer une place à part. Mais pourtant n'aurions-nous pas quelque droit à
un traitement de faveur?

Franz II Rakoczy fut un peu notre enfant d'adoption. Nous avons toujours passionnément aimé les agitateurs. L'hospitalité offert par nous aux vaincus des révoltes étrangères est une tradition qui date de la monarchie. Après la défaite, Rakoczy vint se réfugier chez Louis XIV. Le roi de France lui fit un royal accueil. A vrai dire, il lui devait bien cela. Le cabinet de Versailles était un peu solidaire de ses actes et responsable de ses malheurs. Notre politique l'avait excité à prendre les armes; en luttant sept années contre les armées de l'Autriche, il nous avait utilement servis. Ailleurs qu'en France, on a vu depuis lors certains princes, d'allures chevaleresques et de tempérament réaliste, ne pas craindre d'abandonner un peuple faible, après l'avoir grisé d'espérance. Ne nommons personne. Aussi bien, ce sont là des choses modernes. Si peu sentimental qu'il ait été, le roi très chrétien portait l'âme haute. „Que Rakoczy et ses compagnons, disait Torey, viennent en France. Ils y seront reçus honorablement et nous prendrons à tâche d'atténuer leurs malheurs."

La réception fut mieux qu'honorable. Le vaincu fut accueilli à la cour de Versailles avec cette politesse généreuse qui sera toujours dans la manière de France. Dangeau fut chargé de le présenter et de le divertir. Il fut traité en grand seigneur qu'il était et en grand homme qu'il n'était peut-être point.

Fut-ce, en effet, un grand homme que cet étourdi magnanime? L'historien savant et sévère des Magyars, M. Albert Lefavre, paraît en douter. Il ne faut pas aller dire cela aux bords du Danube, en ce moment surtout; mais déjà en 1713 quelqu'un de Versailles s'était posé la même question que M. Lefavre.

La cour et la ville raffolèrent de Rakoczy; il était, comme on disait alors, „fumeusement à la mode". Le roi lui avait fait présent de six cent mille livres bons sur la ville de Paris et lui versait une pension de six mille livres par mois. Il chassait à Fontainebleau, il était de tous les Marly; Mme de Maintenon le recevait dans l'intimité; il soupa avec le duc du Maine et M. de Toulouse.

Cependant un méchant gnome génial, qui rôdait rageusement parmi les mensonges et qui regardait au profond des âmes, posa sur lui son oeil terrible de portraitiste. Pour un soldat sans peur qui avait essuyé le feu des Impériaux, c'était une aventure plus redoutable que la mêlée d'être examiné par Saint-Simon.

Cette fois, par un hasard étrange, l'implacable psychologue ne se donne pas la peine de haïr son modèle. Il a même pour celui-là de la sympathie.

Rakoczy dit-il, était un homme sage." On sent le mauvais duc en veine de bienveillance, mais voici le coup de croc inévitable: „Modéré, mesuré, de fort peu d'esprit." Ce n'est rien encore. „Un fort honnête homme, droit, vrai, extrêmement brave, fort, craignant Dieu sans le montrer, sans le cacher aussi, avec beaucoup de simplicité. C'était un très bon homme, et fort aimable, et commode pour le commerce, mais après l'avoir vu de près, on demeurerait dans l'étonnement qu'il eût été chef d'un grand parti et qu'il eût fait tant de bruit dans le monde."

Après la mort de Louis XIV, Rakoczy se retira près des Camaldules de Grosbois; il les édifia par sa piété. L'esprit d'aventure l'arracha de cette retraite. Il alla demander une nouvelle armée aux Turcs, qui la lui refusèrent, „à cause du changement des conjonctures". Il mourut en pays musulman, après avoir passé les quinze dernières années de sa vie à conspirer sans espoir, quand il ne faisait pas du jardinage ou de la menuiserie. Saint-Simon se chargea encore de son oraison funèbre, mais cette fois il commença par la morsure et termina par la caresse: „Rakoczy était un homme sans talent et sans esprit que des plus communs, grand homme de bien et d'honneur."

Existe-t-il une bonne traduction des Mémoires de Saint-Simon en

langue magyare? Simon, il sera préférable pour lancer cette entreprise de librairie d'attendre le lendemain des fêtes de Pesti. Au demeurant, on ne saurait imaginer à quel point l'opinion de notre duc et pair importe peu aux Magyars. Ils ont raison, pour deux raisons. D'abord on n'est jamais tenu, même en France, de croire Saint-Simon sur parole. Ensuite les Hongrois n'ont aucunement besoin que leur grand homme soit un grand homme: ils ne lui demandent que d'être un grand souvenir. Leur patriotisme croit à l'efficacité des symboles. Ce peuple est en retard.

(Nem tudjuk, sok teoretikusa van-e Magyarországon a pacifizmusnak. Kell legyen néhány, mint ahogy minden országban dicsekszenek az intellektuális haladással. Mindenesetre nem valószínű, hogy ez az elit valami túlzott befolyást gyakorol a magyar közvéleményre. Ez a nép még mindig lóháton ül és a nemzeti büszkeség az uralkodó erőnye. Elfogadja és felmagasztalja egész történelmét; vannak pillanatok, amikor az ember csaknem irigylő tőle ezt a kritikátlanságot. Jelenleg Magyarország egy olyan népnek a példáját tárja a világ elé, mely minden humanitárius fecsegéssel multjának fanatizmusát állítja szembe.)

A napokban egy magyar küldöttség érkezett Konstantinápolyba. Engedélyt kértek a szultántól Rákóczi hamvainak hazaszállítására. A magyar függetlenség hőse a Nagyúrnál hunyt el. Budapest magának követeli. — Ez a város szintén akarja a hamvak visszatértét. A császár, mint a magyarok korrekt királya, maga fog elnökölni a nagy Elégedetlen megdicsőülésénél, aki egykor megreszkettette Bécsset. A magyarságnak az osztrák szupremácia felett aratott diadalához szüksége volt erre a legfelsőbb szentesítésre.

Perenc József alkotmányos uralkodó. Izzel a méltósággal szomorúság is jár. A császári behóklolásnak ezt az új tényét kegyes és nagyvonalú rezignációval csinálja. Lajos Filop kénytelen volt kardesörtető bonapartista lenni, mikor a Belle Poule megérkezett. Szemlét tartott a Nemzeti gárda fölött és megéljenzeték, mert azt kiáltotta: „Éljen a császár!” Ez volt egyébként uralkodásának egyetlen napja, mikor a polgár király megismerte a népszerűség részségét. A mai uralkodók az ő példáján tanulták meg, hogy kevés-sel beérjék.

Higgyük, hogy a magyarok az ő hősi hamvait ugyanolyan pompával hozzák vissza, mint ahogyan Napóleon hamvaival történt a Szajna partján. A ceremónia grandiózus lesz. A mi diplomáciai testületünket is meg fogják hívni, magától értetődik. Őrizkedni fogunk, hogy tapintatlanul különleges helyet követeljünk magunknak. De mégis, nem volna-e néni jogunk különleges elbánáshoz?

II. Rákóczi Ferenc kissé a mi fogadott gyermekünk volt. Mi mindig szenvedélyesen szeretjük az agitátorokat. Az idegen forradalmak legyőzöttjeinek felajánlott vendégjog régi tradíció nálunk, még a monarchia óta. A vereség után Rákóczi XIV. Lajoshoz menekült. Franciaország királya királyi fogadtatásban részesítette. Őszintén szólva, tartozott is neki ezzel. A versailles-i kabinet egy kicsit szolidáris volt a tetteivel és felelős a balszerencséjéért. A mi politikánk osztózkodására fogott fegyvert; mikor hét évig harcolt Ausztria seregei ellen, igen hasznos szolgálatokat tett nekünk. Franciaországon kívül is láttak már azóta néhány fejedelmet, aki lovagi erényekkel és realista természettel remélkezett és nem félt magára hagyni egy győztes népet, miután azt reményekkel kecsgettette. Ne nevezzük meg senkit egyébként is ezek modern dolgok. Bármilyen kevésbé volt is szentmentális, a nagyon keresztényi uralkodó nagylelkű volt. „Rákóczi és társai, mondta Terey, jöjjenek Franciáországba. Illendően fogadjuk őket és igyekeznünk fogunk enyhíteni szerencsétlenségüket.”

A fogadtatás több volt mint illendő. A legyőzöttet a versailles-i udvar-

ban azzal a generózus udvariassággal fogadták, amely Franciaországnak mindig is szokása lesz. Dangeau-t bízták meg azzal, hogy mutassa be és szórakoztassa Rákóczi. Nagyúrként bántak vele, amint hogy az is volt. és nagy emberként kezelték, ami viszont talán egyáltalában nem volt.

Valóban nagy ember lett volna ez a nagylelkű szeleburdi? A magyarok tudós és szigorú történetírója, Albert Lefavre, kételkedni látszik ebben. Nem kell ezt megmondani a Duna partján, különösen nem ebben a pillanatban; de már 1713-ban valaki a versailles-i udvarban ugyanazt a kérdést tette fel, mint Lefavre.

Az udvar és a város bolondult Rákócziért; ahogyan akkor mondták „szörnyűségesen divatban volt”. A király hatszázezer frankot ajándékozott neki Párizs városának szóló kötvényben és hatezer frank nyugdíjat fizetett neki havonta. Vadászott Fontainebleau-ban, résztvett a Marly-ban rendezett összes multságokon; Mme Maintenon bizalmába fogadta; Maine herceggel és Toulouse gróffal vacsorázott.

Azonban egy zseniális gonosz gnóm, aki dühösen ólálkodott a hazug-ságok körül és aki a lelkek mélyére látott, rászegezte szörnyű, fényképező tekintetét. Egy félelem nélküli lovag számára, aki állta a császáriak tűzét, félelmesebb kaland volt, hogy megütközzék Saint-Simon vizsgáló tekintetével.

Ez alkalommal, valami különös véletlen folytán a kérlelhetetlen pszichológus nem fáradt azzal, hogy gyűlölje modelljét. Még szinupátiát is érez iránta. „Rákóczi, mondja, böcs ember.” Azt hitte az ember, hogy a gonosz herceget megszállta a jóakarát, de íme az elkerülhetetlen horogütés. „Mértéktelen, ki mert... igen kevés szellemmel rendelkező.” De ez még semmi. „Nagyon becsületes, egyenes, igaz, rendkívül bátor, erős ember, istenfélő anélkül, hogy fitogtatná, de el se rejti, nagyon jámbor ember. Nagyon jó ember volt és igen szeretetreméltó, társaságban kellemes, de ha közelebről megnézte az ember, szerfelett csodálkozik azon, hogy hogyan lehetett egy nagy pártnak a vezetője és hogy annyi zűrt csináltatott a világban.”

XIV. Lajos halála után Rákóczi a kamalduliak kolostorába vonult vissza Grosbois-ban, jámborságával példát mutatott nekik. A kalandvágy azonban kiragadta őt ebből a visszavonultságból. Újabb sereget kért a törököktől, akik ezt visszautasították, „a körülmények megváltozása miatt”. A muzulmánok országában halt meg, mintán életének utolsó tizenöt évét reménytelen konspirációval töltötte, ha éppen nem kertészkedett vagy asztaloskodott Saint-Simon vállalta a gyászbeszédét is, de ez alkalommal harapással kezdte és simogatással végezte „Rákóczi tehetségtelen ember volt és közönséges szellem, derék és becsületes nagy ember”

Létezik-e Saint-Simon Mémolres-jainak jó magyar fordítása? Ha nem, úgy jó volna ezzel a kiadói vállalkozással megvárni a pesti ünnepségek elmúl-tát. Egyébként el sem tudjuk képzelni, hogy a mi hercegünk és pártunk véle-ménye milyen kevésbé fontos a magyaroknak. Igazuk van, két okból is. Elő-ször is, még Franciaországban sem köteles senki hittel adni Saint-Simon szava-i-nak. Azután meg a magyaroknak nincs is rá szükségük, hogy a nagy emberük tényleg nagy ember legyen; nem kívánnak tőle mást, mint hogy nagy emlék legyen. Hazaszeretetiük liisz a szinubólumok hatékonyságában Eluaradtott nép ez.)

Mj: Pn (178.), Amit idegenek látnak! TP (96.), Isz (203.), Na (143.)

65. *Rivierai képek*, BN 1906. nov. 2. 2. l. — Tárca — Ady Endre

[*] Eredetiben: Saint-György

maire. polgármester. — Most János-György herceg is itt házassodik össze Bourbon Mária-Immaculata hercegnővel: János György herceg György

szász királynak (meghalt 1904-ben) második fia (szül. 1869), III. Frigyes Ágost akkori szász király öccse. vö. még A cannes-i nász c. nov. 7-i cikkel és jegyzetével (113. és 443.). — *Miksa szász herceg* (1870—?): György szász király harmadik fia, János György öccse, akit 1896-ban pappá szenteltek és akkoriban a freiburgi kat. egyetem tanára volt Svájcban, neves egyházi író

Mj: UH (69.), Pn (180.)

66. *A mai aréna*. BN 1906. nov. 3. 4–5 l. — Hírek — Lellei

[*] Eredetiben mindvégig Gallianus. — Az elírás ebben az esetben minden valószínűség szerint Ady-tól ered, hiszen Jártam már Délen c. (Jövődő 1905. jan. 29.) versében is így írja: „S itt kacagott Gallián felesége”. Megis javítottuk, hogy az idegen nevek helyesítésével kapcsolatban lefektetett elveinket következetesen véghez vigyük. (AEÖPM V. 298.). — [**] Eredetiben: fetisén.

Gallienus császár: 253–268 között uralkodott római császár. — *Gallienus arénája*: a Nizza melletti Cimiez felé vezető úton feltárt régi római arénákban járhatott Ady. — *Anatole France Bergeret-je*. Anatole France *Histoire contemporaine* (Jelenkori történetek) c. négy részből álló kronikájának (L'orme du mail = A szilfasoron, Le Mannequin d'osier = A probabábú, L'Anneau d'améthyste = Az ametiszt gyűrű, Monsieur Bergeret a Paris = Bergeret úr Párizsban) hőse, a szellem embernek, a ketelkedő, lelkes tudósnak a típusa. — *Antoine*. L. Lear király Párizsban c. 1904. dec. 9-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 360.). — *Táttra mulató*: hírhedt lokál a Király utcában. — *Egy cirkuszban láttam talán csupán valami kis művészet*: Ady-nak régi, sokat hangoztatott gondolata, hogy a színházat csakhamar felváltja a könnyű szórakozás. Ezt írja már A hétről c. 1902. márc. 2-i (AEÖPM III. 10.), majd bővebben A café-chantant igazsága c. 1904. jún. 25-i (AEÖPM V. 63.), A színház csődje c. 1905. okt. 19-i (AEÖPM VII. 27.) és Mi a színpad c. 1905. nov. 25-i (AEÖPM VII. 60.) cikkeiben is. — *Falurossza*: Tóth Ede népszínműve Ady publicisztikájában mindig a Falurossza a típus-népszínmű. — *Trilby*: Paul M. Potter négyfelvonásos színműve. Du Maurier, Georges regénye nyomán A Vilgshírlékben mutatták be 1897-ben. — *Az agg Claretie*: L. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. 1904. márc. 20-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 20.). — *Somló Sándor*: L. Péntek esti levél c. 1905. márc. 19-i cikkének jegyzetét (AEÖPM VI. 382.) *Ha Császár magyarázza nekem*: Császár Imre (1864–1933): a Nemzeti Színház orokos tagja, a Színművészeti Főiskola tanára Ady Császárt rossz színésznek tartja egy regélli Maison de Poupée c. 1906. jan. 24-i cikkének tanúsága szerint is (AEÖPM VII. 104.). — *Longchamp*: Párizs melletti nagy ügető pálya L. Jegyzetek III. Amit Longchamp beszél c. 1906. okt. 29-i cikkét (105.) — *Donnay*. L. Bonaparte és Moutanier asszony c. 1904. márc. 31-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 306.). — *Arnyvelde, André*: La courtisane c. verses dramáját ez idő tájt játszotta a Comédie-Française. — *Martos Ferenc hirdeti, hogy milyen misszió várja a nőt*: valószínűleg Martos akkor bemutatott színművére, a Muskátlira cíloz.

Mj: Pn (181.), Ai (168.)

67. *A cannes-i nász*. BN 1906. nov. 7. 4–5. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: Gemma

Hallgatták, halgatták, komolyan három testvérek: egy király III. Frigyes Ágost szász király, egy pap: Miksa herceg, freiburgi egyetemi tanár és a vőlegény: János György szász herceg. — *Notre Dame de Bon-Voyage*: „Szerencsés utat”-Mi asszonyunk — *Merl Sedzsországhban egy okos hercegasszonynak*

jó dolga van: célzás III. Frigyes Ágost megszökött feleségére, Lujzára, aki Montignoso grófnő néven, különváltan élt férjétől: vő. Színésznő és nyelvmester c. 1902. dec. 25-i cikkével (AEÖPM III. 193.). Jegyzetek a napról III. Az erény jutalma c. 1905. aug. 17-i (AEÖPM VI. 248.), és A szent apaság c. 1905. febr. 10-i cikkével és jegyzetével (AEÖPM VI. 49. és 360.).

Mj: Pn (183.)

68. Brummell és a budapesti dandyizmus. BN 1906. nov. 9. 6–7. l. — Hírek — A. E.

Georges Brummell (1778–1840): angol divatkirály, IV. Györgynek, Nagybritannia élvhajász királyának barátja. — Oscar Wilde és Dorian Gray előtt: Oscar Wilde híres narcisztikus regényének címe: Dorian Gray arcképe. — Petronius Arbiter: Nero császár bizalmasa. — arbiter elegantiarum: divatdiktátor. — Roger Boulet de Monvel írt róla most könyvet: George Brummell et George IV. címmel — Már valóságos Brummell-könyvtárat írtak össze: Lord Byron, Thomas Carlyle, Barbey d'Aureville és Marcel Boulenger könyveit említi a Mercure de France kritikája (1906. dec. 1.). — man of fashion: divatbáb. — dandy sublime: remek dandy — Sheridan, Richard (1751–1816): angol szónok és drámaíró. — Moore, Thomas (1779–1852): angol költő. — Staël asszony (1766–1817): francia író, Németországról szóló könyvével a romantika egyik előfutára. — Braunschweig Carolina (1768–1821): IV. György angol király felesége. — Alkibiadész (i. e. 450–404): athéni hadvezér, Szokratész tanítványa, szépségéről, tehetségéről és erkölcsi gyengeségéről volt híres. — Lampérth Géza: L. Veér Judith rózsája c. 1905. febr. 11-i cikk jegyzetét (AEÖPM VI. 362.). — Berczik Árpád: L. Himfy dalai c. 1899. jan. 25-i cikket és jegyzetét (AEÖPM I. 79. és 517.).

Mj: Pn (184.)

69. Clemenceau és az újságírók. BN 1906. nov. 11. 7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: helyű

Eckengeraynak Spanyolországban sem árthatott, hogy író: Vö. Mistral és a Nobel díj c. 1904. dec. 18-i (AEÖPM V. 165.) és Költőkirályból finanszírozter c. 1905. júl. 18-i (AEÖPM VI. 217.) cikkeivel. — Disraeli, Benjamin (Beaconsfield lord 1804–1881): angol regényíró és államférfi, többször miniszterelnök. — pair: a francia felsőház tagja 1815–1848 között.

Ugyanezt a témát egy kisebb hírcikkben már olvashattuk a BN nov. 3-i számában. Ismerve Ady régi keletű érdeklődését és tiszteletét az újságíró hivatás iránt, elképzelhető, hogy az alábbi cikket is ő fogalmazta:

Minisztérium — újságírókból

Soha és soha még nem volt minisztérium, amelyben a sajtó emberei annyira képviselve lettek volna, mint Clemenceau mostani minisztériumában. A tizenkét miniszter közül hatan előzőleg szerkesztők, hírlapírók voltak. Clemenceau először orvosnak készült, később lépett az újságírói pályára. 1880-ban megalapította a „La Justice” című napilapot. Később az „Aurore” munkatársa lett s mint ilyen heves védelemzője volt Dreyfus kapitánynak. Pichon, az új külügyminiszter szintén az orvosi pályán kezdte működését, később belépett a „La Commune affranchie” című lapba, majd átvett Clemenceau „Justice” című lapjához. Thomson tengerészeti miniszter Gambettának „La République”-jénél dolgozott. Barthou, a munkásügyi miniszter először ügyvéd volt, később lett hírlapíró s az „Indépendance des Pyrénées” munkatársa lett. Briand, az új kultuszminiszter a „Lanterne”-nek volt

hírneves műkritikusa. Viviani szerkesztője volt minisztersege előtt a „La Petite République”-nek. Ez a hat miniszter, a mostani új kabinet tagjai, une valamennyien a szerkesztői asztaltól lépnek minisztériumaikba. Ezekkel szemben van még egy érdekes pályájú miniszter: Milliès-Lacroix, aki azelőtt divatárüzellet tulajdonosa volt

Mj: Pn (185.)

70. *La Barre* — Dózsa György. BN 1906. nov. 13. 6. l. — Hírek — A. E. [*] Eredetiben: mai; [*] Eredetiben: napjait.

La Barre lovag (Jean-François Lefebvre 1747–1766): fiatal nemesember gyalogos hadnagy volt. Mikor nagynénjét a Willancourt-i kolostorban meglátogatta, éjszaka Abeville mellett megcsónkítottak egy fészületet. A gyanú rá hárult, letartóztatták. Majd mikor alibit igazolt, más vádakat hoztak fel ellene: azt, hogy szentségtörő dalokat énekelt és egy kormenetben nem vette le kalapját a szentség előtt. Ezért arra ítélték, hogy nyilvánosan kövesse meg az istent ingben és fedetlen fővel, kötéllal a nyakán, majd kivagták a nyelvét és levágták a fejét. Fejét es testét Voltaire Dictionnaire philosophique c. művével és más felvilágosult művekkel együtt maglyara vetették. A Konvent a nagy forradalom alatt rehabilitálta és Abeville-ben szobrot is állítottak neki 1885-ben Párizsban utcát neveztek el róla, majd szobrot állították fel 1906. nov. 6-án a Sacré Coeur székesegyház előtt. A szobor a kivegző oszlophoz láncolva, megkötözött végtagokkal ábrázolta La Barre lovagot. Felírása a következő volt: Au chevalier de La Barre supplicié le 1^{er} juillet 1766 pour n'avoir pas sauté une procession (La Barre lovagnak, aki 1766. júl. 1-én kihalálát szenvedett, mert nem sivegelte meg a kormenetet). A szobrot nem minden célzatosság nélkül állították fel a francia szabadgondolkodó szervezetek és szocialisták a Sacré Coeur elé. A szobor átvetelevel Párizs város részéről megbízott szónok a következő szavakkal beszélt erről.

„L'édrection de la statue du chevalier de La Barre au versant de la butte Montmartre est une prise de possession, une première revanche de la raison sur le culte absurde du Sacré Coeur, une brèche faite dans les flancs de la forteresse de l'ignorance.” (La Barre lovag szobrának felállítása a Montmartre domb lejtőjén birtokhavételt jelent, az ész első visszavágását Sacré Coeur értelmetlen kultusza ellen, egy rést a tudatlanság erődítményének oldalában.) — A szobrot egyébként Párizs megszállásakor a második világháborúban a németek elvitték, ma csak a talapzata van meg.

Nem sokkal ezután a cikk után jelent meg a Nepszavában Dózsa György unokája c. verse (1907. jan. 6.). Ady Dózsa-kultuszáról l. bővebben Kovalovszky Miklós Emlékezések Ady Endréről. I. Budapest 1961. 78–79. l.

Mj: J (170.), Pn (186.), FI. (200.), Vál. (183.), Isz (100.), Al (170.)

71. *Levél a Rivieréről*. BN. 1906. nov. 16. 4–5. l. — Hírek — A. E.

A Côte d'Azur-Rapide: I. Európa leggyorsabb vonata c. 1904. nov. 25-i cikkét (AIÖPM V. 151.) — Itt az öreg, csúnya hercegnő udvarhölgy egykor Napóleon udvarában: Vó. Vándormadarak a Rivierán IV. A hercegnő c. 1904. dec. 18-i cikkével (AIÖPM V. 163.) és Flóra leány marad c. 1906. febr. 4-i novellájával (AIÖN 434.). *Ez a clouja*, ez a fenyőpontja.

Mj: Pn (187.)

72. *Az új nóta*. BN 1906. nov. 18. 4–5. l. — Hírek — A. E.

A cím valószínűleg Heine Németországának híres soraira utal: „Ein neues Lied, ein besseres Lied

vieille chanson: régi nótá. — *Új nótá kell*: a szeparációs törvény végrehajtásáról folytatott parlamenti vitában mondta Viviani, munkügyi miniszter többek közt a következőket: „Cela n’a pas suffi et alors nous nous sommes attachés à une oeuvre d’anticléricalisme, nous avons arraché de l’âme du peuple la croyance à une autre vie, à des visions célestes décevantes et irréelles. (...) Maintenant l’oeuvre commence aujourd’hui, car que répondez vous à l’homme à qui nous avons arraché sa foi, à qui nous avons fait le ciel vide, qui reste humilié tous les jours par le contraste qui fait de lui à la fois un misérable et un souverain?” (Ez nem volt elég, és akkor az antikeriklizmus ügyének szenteltük magunkat, kitéptük a nép lelkéből a hitet a túlvilági életben a megtestesztő és valószerűtlen égi látomásokban. Ime, most kezdődik a munka; mert mit felelnek önök annak az embernek, akinek kiteptük a hitet, akinek számára kiürítettük az eget, akit naponta megaláz az az ellentét, mely őt egy személyben nyomorulttá és fejedelemmé teszi?). — *Pelletan, az exminiszter*: Pelletan a Combes-kabinetben tengerészeti miniszter volt. A cikkben idézett beszédet a két kamara megnyitása alkalmából a köztársasági demokrata szövetség részéről adott banketten mondta. Az idézet néhány mondatát eredetiben így hangzik: „Si la bourgeoisie redevient tout entière républicaine, nous serons tous unis, en ce pays de France, pour assurer les réformes sociales, et il n’y aura besoin d’en venir à cette triste et vilaine chose qui a nom „la lutte des classes”. La lutte des classes, c’est à dire la lutte entre ceux qui possèdent et ceux qui travaillent, ne devrait pas exister dans ce pays. C’est un beau rôle que d’empêcher cette scission qui serait la négation de l’esprit français.” (Ha a burzsoázia újra teljes egészében köztársasági lesz, akkor mi mindnyájan egyek leszünk egész Franciaországban, hogy biztosítsuk a szociális reformokat és nem lesz szükség, hogy ráterjünk arra a szomorú és csúnya dologra, aminek „osztályharc” a neve. Az osztályok harcának, vagyis a harcnak azok között, akiké a vagyons és azok között, akik dolgoznak, nem kellene ebben az országban léteznie. Szip szerep megakadályozni ezt a szakadást, mely a francia szellem tagadása volna.). — *Heródes*: Palesztina királya. A biblia szerint (Máté evangéliuma 2. rész 1–18.) megjövendölték neki, hogy Krisztus Betlehemben fog születni, ezért minden csecsemőt megöletett Betlehemben.

Mj: Pn (189.)

73. *Paul Gauguin*. Autográf 8 f. 205 × 152 mm nagyságú kéziratlapok. 280 × 208 mm-es kartonlapokra felragasztva. Jelz: OszK Pol Hunc 2328.

Megjelent: BN 1906. nov. 21. 2–3. l. — Tárca — Ady Endre

Közlésünk a kéziratot követi, de az egységesség kedvéért ezt is mi helyesírással adjuk. Eltérések a kézirat és a BN közlése között:

Kéziratban:

BN:

- | | |
|-----------------------------|----------------|
| 2. bek. 4. sor: Lautréamont | Lautréamontnak |
| 4. bek. 4. sor: erkölcsöket | erkölcsöket |
| 4. bek. 6. sor: köpködő | röpködő |
| 5. bek. 7. sor: vágta | vájta |

Törölések, javítások a kéziratban: (törölt szöveg zárójelben)

2. bek. 15. sor: anyja révén bonfitársa volt (atyafiságban volt vele)
3. bek. 4. sor: norvég (idán)

5. bek. 9. sor: vászna után egy szó törölve
 5. bek. 12. sor: Nem (a) túlzó
 5. bek. 16. sor: kormányzóság után egy szó törölve
 6. bek. 4. sor: Majdnem . . . kibékítésében. egy torolt mondat helyett
 6. bek. 4. sor: kicsi(ke)
 6. bek. 12. sor: színeket. után egy szó törölve

A kézírathoz képest a következő maitól eltérő helyesírási és tulajdonnév írási sajátosságokat javítottuk:

2. bek. 15. sor kéziratban: Pissarroval
 4. bek. 4. sor kéziratban: budhista
 5. bek. 1. sor kéziratban: Bretagneban
 6. bek. 5. sor kéziratban: karikatura
 7. bek. 10. sor kéziratban: Mintahogy

Bölöni Ady-életrajzában azt írja, hogy Ady anélkül írta meg Gauguinról szóló tárcáját, hogy a Salon d'Automne kiállítását megnézte volna. Gauguinról mégis annyit beszéltem, hogy ez már élete romantikájával is érdekelni kezdte. Ekkor jelent meg az első Gauguin-eletrajz, melyet Jean de Rotonchamp írt és gróf Kessler, a neves nemet gyűjto nyomatott ki franciául Weimarban. Bár kicsi pénzü voltam, megvásároltam ezt az érdekes drága könyvet és megismertem belőle Gauguin életet. A Salon d'Automne éppen nagyborszábású kiállításon mutatta be Gauguin műveit és Adyt mindenképpen csábítottam ide, hogy Gauguin-képeket lsson. A kiállítást valami okból mégis elrekeskedte. Végül is engem ker, hogy beszéljek neki Gauguinról ki volt, hogy élt, mit festett és milyen művész volt ez a Gauguin. Elég jó oldhattam meg feladatokat, mert anélkül, hogy egyetlen Gauguin képet látott volna, a Budapesti Naplóba tárcát írt, melynél kifejezőbb megítélése alig volt akkoriban Gauguinnek." (Bölöni 95.). Bölöni visszaemlékezését meg kell cáfolnunk. Ady a Salon d'Automne megnyitása körül utazott el Párizsból és nov. 13. körül ért vissza. Ezt a cikket pedig legkésőbb 17—18-án meg kellett írnia. Tehát Bölöni nem sokat csábíthatott, mert Ady nem volt Párizsban. Illene mond Bölöninek Revesz is Ady és Leda c. művében (174 l.). Tévesen írják Ady Rndréről, hogy el sem mozdult Leda mellől, restülten nem érdekelte, mi látnivalót nyújthat Párizs és nem nézett meg semmit. Az igazság az, (...) innit már jeleztük, hogy Ady Rndre színházba, tárlatokra járt Lédával, velem és Dodóval elment gyűlésekre, népiesebb manifesztációkra, jelentősebb ünnepegekre, ami újság volt Párizsban, ismerni akarta. Így volt például Gauguin-né is, akinek beérkező művészetét éppen akkor vitattak pártoskodó nagy lármával, amikor Ady Rndre újra megerkezett Párizsba. Háromszor is elment a megostromolt tárlatra, beszámolót küldött haza az eseményről, az akkor ingatagon megítélt Gauguinról Ady Rndre megírta a ma már feltelentül érvényes sorokat." Döntő bizonyítékunk Bölöni ellen azonban éppen Bölöninek Gauguinról írt tárcája, mely a Népszava 1907. máj. 11-i számában jelent meg. Ha Ady valóban Bölöni tájékoztatása alapján írta volna tárcáját, úgy legalább egyetlen gondolatnak egyeznie kellene a két írásban, de Bölöni még Gauguin életét is másképpen mondja el, mint Ady. Az igaz az, amit ő úgy nevez, hogy „túlzó erő, túlzó valaki, túlzó egyéniség”, amiben önmagával azonosíthatta Gauguint: „Nincs mestere s nem is tanítványa.” De az nem igaz, hogy Gauguin képeit nem ismerte. Bölöni említett cikke megjelent Képek között c. kötetében 47 l. (Budapest 1967. Szépirodalmi Könyvkiadó.)

Lautréamont, le comte de (Isidore Ducasse 1846–1874): Montevideóban született francia költő. Két kötete (*Chants de Maldoror*, *Poesies*) prózai költeményeket tartalmaz. Meghökkenítő képei, szabad asszociációi a szürrealisták előfutárává teszik. — *Pissarro, Camille* (1831–1903): ugyancsak Amerikában született és élt hosszabb ideig, majd az impresszionista festészet egyik legjelentősebb alakja lett. — *Thaulow, Fritz* (1817–1906): norvég festő, francia tájakat, különösen a Bretagne-t festette

Mj: UH (64.), TP (27), Pn (190)

74. *Szevelem és színpad*. BN 1906. nov. 22. 5. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: Hardouin

Anasztázia: a cenzúra neve párizsi argot-ban. — *A színpad és az erendo bun*: ugyanaz a gondolat, a színpad degenerálódásáról, mint máskor oly gyakran kifejtett, legutóbb A mai aréna c. nov. 3-i cikkében Régebbi előfordulásait i. annak jegyzetében (443.). — *A szellemes Hardouin*: a Le Matin publicistája, glosszarovatában (*Propos d'un Parisien*) szellemes kommentárokkal kísérte a napi eseményeket. — *límes*: határ — *puerikultúra*: gyerekkultusz.

Mj: Pn (192.)

75. *A Szajna mellől*. BN 1906. nov. 29. 4. l. — Hírek — A. E.

I. Boni de Castellane

Boniface de Castellane (becenevén Boni) gróf kalandor nacionalista politikus a múlt század végén házasságot kötött Anna Gould dúsgazdag amerikai nővel. Ez a házasság alapozta meg Boni de Castellane politikai karrierjét. Egyfelől főnemesi származása (Talleyrand dédunokaöccse és egy valódi francia marsallnak az unokája), másfelől feleségének, az amerikai vasútmágnás lányának három millió dolláros hozománya vezető szerepet biztosított neki jobboldali politikai körökben. Ezért írja róla Ady, hogy tegnap még „Franciaország Károlyi Istvánja, Zselénszki Róbertje volt”. Ígyébként Ady kiváló érzékkel látja benne korának egyik hőstét. Armand Lanoux 1961-ben megjelent könyvében (*Régi szép szerelmek. Európa könyvkiadó 1964.*) egész fejezetet szentel neki, mint a kor egyik tipikus jelenségének (l. m. 15–34.). 1906 elején adja be Anna Gould a válópert férje ellen és ugyanez év nov. 5-én a törvényszék ki is mondja a válást Boni de Castellane hibájából. A gyerekeket az anyának ítélték azzal, hogy Franciaországból nem viheti ki őket az apa engedélye nélkül, de elutasították Boni de Castellane kérését, mellyel járadékot követelt feleségétől. — *Károlyi István gróf* (1873–1907): ekkor függetlenségi párti képviselő, a Nemzeti Kaszinó vezető tagja, kortársai a „legelső magyar gavallér” elnevezéssel illették. — *Zselénszki (Zelenka-Zelenski) Róbert gróf* (1850–?): Tisza-párti politikus országgyűlési képviselő, majd felsőházi tag. — *Mint ahogy nem tudott a parlamentben beszélni, ha Syveton nem csinált neki jóelőre egy beszédet*: Gabriel Syveton Castellane gróf titkára volt. l. meg Gabriel Syveton c. dec. 9-i cikkét (128). — *Syveton most két éve világraszóló botrányt okozott rejtélyes öngyilkosságával*. l. Gabriel Syveton c. dec. 9-i cikk jegyzetében közölt Miért halt meg Syveton c. dec. 7-i cikkét (451.). — *Mikor híderült róla, hogy Gyűrky Ödön*: Gyűrky Ödönnek, a lőtiszta versikék ártatlan költőjének és klerikális vezérnek pederaszta hajlamairól suttogtak a korabeli pletykák. Syveton öngyilkossága után az derült ki, hogy hosszú időn át viszonyt folytatott nevelt lányával.

II. *Szent Adolphe Retté*

[*] A mondat befejezetlen, bizonyára szedélnél megcsönkült.

A korábban szabadgondolkodó írók vallásossá válásának jelensége nem először foglalkoztatja Adyt. I. A Szajna mellől. I. Mikor Saul megtér c. ang. 2-i cikkét (41). Második párizsi tartózkodásának legelején azonnal feltűnik neki, hogy a szeparációval diadalt aratott antiklerikális szellemi légkörben egyre több irracionális jelenség születik. A *Mercure de France*-nak állandó rovata: *Esotérisme et spiritisme*. Ez idő tájt jelent meg Jules Sageret könyve *Les grands convertis* (A nagy megtértek) címmel, mely Coppée, Bourget, Barrès, Brunetière és Huysmans megtéréseivel foglalkozik. Imbart de la Tour nagyhatású előadást tart „*Les conditions d'une renaissance religieuse et sociale en France*” (Vallási és társadalmi újjászületés lehetőségeiről Franciaországban) címmel, melynek ankétját ugyancsak közli a *Mercure de France*. A bergsonizmus már megkezdte diadalútját és Jean Blum a *Mercure de France*-ban „*La philosophie de M. Bergson et la poésie symboliste*” (Bergson filozófiája és a szimbolista költészet) címmel értekezik szept. 15-én. Ady először még a szabadgondolkodó kicsit hetyke fölényével szól a témához: „Mikor a modern kultúrtársadalom Sanlja megtér, mindig okos orvost kell megkérdezni. Az mindjárt megállapítja a diagnózist. Marazmus senilis, valami fizikai vagy lelki aberráció, üzleti érdek.” (. . .). Ebben a cikkében is testi-lelki aberrációra vezet vissza a megtérést, de a saját súlyosbodó betegségére, elfáradásaira, reménytelen harcaira gondolva, egy mondattal már saját későbbi istenhitét is előrevetíti: „O jaj, mindnyájunkat fenyeget a veszedelem, hogy egy szép napon elfáradunk és istenfélők leszünk.” Itt, ebben a légkörben született meg az Illés szekerén istenes versének koncepciója.

Adolphe Retté (1863–1930): írói fellépése a naturalizmus elleni harccal kezdődött, csakhamar azonban Gustave Kahinnal lapot alapít, mely modernista törekvéseket, a szabad vers propagálását, és a szimbolista költészetet támogatja. *La Forêt bruiissante* (A morajló erdő) c. verseskötete (1896) és *Similitudes* (Hasonlóságok) c. drámája (1896) anarchista-szocialista eszméket hirdet. Megtérése *Poésies* (1906) és *Du Dieu à Diable* (Istentől az ördögig) c. verses kötetében (1907) válik nyilvánvalóvá, de már 1904-ben írt emlékiratai (*Deux mois à Lourdes*) is megtérését jelzik. 1903-ban a szimbolizmusról írt elméleti tanulmányt — *Huysmans, Joris-Karl* (1848–1907): holland származású francia regényíró. Leghíresebb regénye *À rebours* (Kosztolányi ford.: *A különcc.*) a dekádus művészet légkörét csaknem dokumentumszerűen eleveníti meg. A regény hőse, Jean des Esseintes, ez a misztikával kacérkodó széplelek ugyanúgy megtér, mint később az író maga. Lábas (1891), *La Cathédrale* (1898) és az 1906 végén megjelent *Les foules de Lourdes* (A lourdes-i tömegek) c. regényei már a vallásos-misztikus író művei. — *Tailhade, Laurent* (1854–1919): szimbolista költő, szatirikus verseivel vált népszerűvé. Szatirikus vénájának köszönhetette sok párhaját is. Egy előadása alkalmával bombát robbantottak az anarchisták. Barrès-szal vívott párhajában szerzett betegségében jobb szemét elvesztette. 1890-ban, 1903-ban mondott le a polémiákról és kezdődött megtérése, melyről Ady is beszél. Szatirikus versgyűjteménye: *Au pays du mufle*. — *Szent Verlaine-nél* . . . hírhedt előzményei voltak a *Szent Lélek kitöltetésének*. Verlaine és Rimbaud regényére céloz.

III. Otero és Magdolna

Caroline Oterónak, a spanyol származású táncosnőnek a nevét Ady már Nagyváradról ismeri (vö. Az evolúció. 1903. máj. 8. ARÖPM IV. 86.). Otero házasságáról M. Wep angol pénzemberrel sokat írtak a lapok, ugyanúgy álcoldva a Madeleine templomban kötött egyházi esküvőn, mint Ady. — *Végre is Magdolna templomban illik örülni egy új Magdolnának*: célzás bűnbánó Magdolna bibliai történetére.

Mj: UH (50), Pn (193.), Szent Adolf Retté: TP (68.), FL (171.), Ai (171.)

76. *Párizs és görögjei* BN 1906. dec. 2. 9. l. — Hírek — A. E.

omnibusz-szótű: omnibus latin szó, jelentése: mindenkinek. — *Sem fia!*: a zsidók. — *Egy-két Drumont*: Edouard Drumont (1844–1917) antiszemita politikus, a France juive (zsidó Franciaország) c. antiszemita könyv szerzője. — *Titus, Flavius Vespasianus* (79–81): római császár. Jeruzsálemi elfoglalásával befejezte a zsidó háborút. — *raszta*: a rastaquouère (kalandor) szóból rövidítve, a gyanús idegenek neve párizsian. — *György királyt egyre hidegebben vendégeli alkalomadtán Franciaország*: György görög király parizi látogatásáról 1904-ben Olimpiától az „Olimpiáig” címmel írt cikket Ady (AEÖPM V. 149) — *Binet-Valmer, Jean* (1875–1940): regényének címe *Les Métèques* (jött-ment idegenek). — *Alfonz-fajta*: selyemfű.

Mj: UH (75), Pn (194)

77. *Gabriel Syveton*. BN 1906. dec. 9. 6–7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: sokan

Isten, Család és Tulajdon: a francia Hazafias Liga jelszava. — *Bizonyára engedék békében rothadni, ha barátai nem eszelenkednek*: dec. 10-én a Syveton emlékbizottság leleplezte Syvetonnak carrarai márványból készült síremlékét. A szobor talapzatára Déroulde versét vészték:

En avant! Tant pis pour qui tombent!
La mort n'est rien, vive la tombe!
Quand le pays en sort vivant!
En avant!

(Előre! Mit számít, ha elesünk! A halál semmi, éljen a sír! Ha a haza életre kel belőle! Előre!)

A Patrie française részéről elhangzott beszédek megvédték Syvetont a *Matin* és a *Journal* „rágalmaitól” és kétségbe vonták, hogy 100,000 frankot sikkasztott volna a Patrie française pénztárából, mint ahogyan ezt halála után rebesgették. A szónokot „Éljen Drumont! Éljen Syveton! Le a gyilkosokkal!” felkiáltások szakították félbe. — *Déroulde száműzésben*: L. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904. dec. 4-i cikk jegyzetét. (AEÖPM V. 357.) — *Polónyi Géza*. I. Izé úr c. 1903. ápr. 9-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM IV. 64 és 326.). A célzó a koalíció igazságügyminiszterének demagógiájára vonatkozik. — *Rochefort váltig állítja, hogy a hazárdan bilangok tették el láb alól*: Rochefort még egyebeket is állíthatott, mert Syveton özvegye rágalmazási pert indított ellene, melynek éppen ez idő tájt voltak a tárgyalásai. — *Még a nemes és naiv Jules Lemaitre is Krisztust lát benne*: I. Vissza a mesékhez c. 1905. jan. 8-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 180. és 370.) — *S mikor Syveton a parlamentben posztumfi az öreg, radikális hadügyminisztert, André-t*. L. A francia garnizonokból c. 1904. nov. 30-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 355.). — *a francia Ugron Gábor*: Ugron Gáborról, a panamázó, nagyhangú függetlenségi képviselőről Ady sokszor, kedvvel írt. Főbb cikkei A zab 1900 márc. 8. (AEÖPM I. 248) és Ugron és Majláth 1902. nov. 15. (AEÖPM III. 265.) — *Louis Dausset* (1866–1940): nacionalista politikus, a Patrie française c. nacionalista szervezet alapító tagja. — *a francia Tulipán-szövet-ség*: a Patrie française — *Lebaudy asszony*: érdekes, hogy a Syveton emlékművet koszorúzó névsorában a *Le Temps* dec. 10-i száma szerint ott van Mme Jules Lebaudy is. — *A Jules Lemaitre-ek . . . keserű lélekkel otthagyták a nacionalizmust*: Vö. Vissza a mesékhez c. 1905. jan. 8-i cikkével (AEÖPM

V. 180). — *Ha már a Fejérváryék házadrulását nem lehet. ti. ha már nem lehet nyilvánosságra hozni Fejérváryék kísérletének igazi indokait az uralkodó nacionalista közvélemény csöndes terrorja miatt.*

Néhány nappal előbb, dec. 7-en névtelen hírcikket közöl a BN, valószínűleg ugyancsak Ady megfogalmazásában, mely a *Matin* és a *Journal* tudósításai nyomán a következőkben foglalja össze a Syveton ellen felhozott vádakat:

Miért halt meg Syveton

A külföld már alig emlékszik rá, hogy ki volt Syveton, de a párizsi lapok most alig írnak egyébről, mint arról, hogy mi kergette Syvetont a halálba. Syveton szürke kis ginnáziumi professzor volt Párizsban mindaddig, amíg a nacionalista hullámverés a felszínre nem vetette. Ekkor azután a vallásnak és hazafiságnak híres, nevezetes bajnoka lett. A „hazafiak ligája” pénztárnokává választotta, képviselő lett, egyik tündöklő vezérémbere a klerikális-nacionalista pártnak és protektora a hamisításai miatt szorongatott vezérkari generálisoknak. Ebben a minőségében szerezte a legszebb babérjait is, amikor a parlament nyílt ülésén pofonvágtat *André* hadügyminisztert.

Röviddel később történt azután, hogy Syveton öngyilkos lett. Már akkor rebesgették, hogy Syvetont hitlen sáfárkodás és szexuális megtévelyedések kergették az öngyilkosságba. Célzást is tett erre több párizsi lap, de a nacionalista sajtó lezúgta ezeket a vádakat. Most azonban a francia lapok napról-uapra hasábkokat közölnek Syveton bűnciről és amit az okmányoknak valóságos dossziéjával bizonyítanak be, az olyan borzalmasan undorító, hogy még a legkevésbé sem szemérmes francia sajtó is csak sejteti egy részét. Syvetonnak mostohaléánya, Menard-né mondja el, hogy nevelőatyja visszaélt vele tizenkét esztendő korától fogva. A lapok részleteket közölnek az ocsmány fajtalanokodásokból, amelyeket ecsetelni nem lehet. A párizsi lapok is gyakran kénytelenek bevallani, hogy olyan dolgokat kellene megírniuk, amikre nincs kifejezés még a francia nyelvben sem.

Ezek a teleplezések egy romlott, züllött lelkű ember bűneiről úgy istenigazában rávilágítanak a klerikalizmus előharcosainak a természetrajzára. A nacionalizmus Franciaországban régen halott, de most végleg eltemették.

Mj: Pn(195), Vál. (181), Vp (217), Na (144)

78. *A lelkek forradalma* BN 1906. dec. 13. 8. l. — Hírek

A névtelen hírcikk szerzője minden bizonnyal Ady. Erre vall elsősorban a témája. Mióta 1904-ben meglátogatott egy iskolát, s ott a záróünnepélyen azt hallotta, hogy a francia gyerekek számára a történelmi már nem a véres események glorifikálása, azóta ezt a témát a legkülönbözőbb formákban variálja. Részletes dokumentációt l. A hazaszeretet reformja c. júl. 6-i cikkének jegyzetében (403.). De Adyra vall a kis hírcikk címe is. Vö. egyik későbbi cikkének címével: *Magyar lelkek forradalma* (Budapesti Ujságírók Almanachja 1909) Adyra vall az a messzeemenő következtetés is, melyet a közvéleménykutatás eredményéből levon. De feltűnő Ady stíláriis jelenléte is a rövid cikkben: hátravetett lírtokos jelzők („Játék csupán ez a leszavaztatása a francia olvasóközönségnek”, „Micsoda változása ez az időknek”), a címben és a szövegben is előforduló Ady-kifejezés: „a lelkek forradalma”, stb.

A franciák régi nagy kedvence, Victor Hugo: Ady nem szerette Hugót (vö. a No. II 12. sz. bejegyzésével) — *Thiers: l. a No. 176 bejegyzésének jegyzetét* (AldPM V. 390). — *Carnot Lazare (1753–1823)* matematikus, a nagy francia forradalomban a Konvent tagja, a modern geometria egyik megalkotója, „a győzelem szervezője” névvel tisztelték meg.

[*] Eredetiben: Vilien-Griffin; [*] Eredetiben: szatócséi

Siessünk költőkről írni, mielőtt Apponyi Albert költészeti felügyelőhöz nevezné ki . . . 1905. ápr. 9-i Péntek esti levelében (AEÖPM VI. 121.) már egyszer játszik ezzel a gondolattal: „Nemsokára praetorokat nevez ki a koalíció” — *Bárd Miklós* (1857—1937): költő, Kozma Andor testvére, Rákosi Jenő felfedezettje — *Siessünk, mert a piktorok már soron vannak*: Apponyi közoktatásügyi miniszter leiratot bocsátott ki az Országos Képzőművészeti tanácshoz. Ennek bevezetésében elmondja, hogy nemzeti kultúránkat a nemzetköziség áramlatai fenyegetik: így a magyar képzőművészet „nem eléggé erősen nemzeti és kifejezésének eszközei is túlnyomóan idegenből kölcsönöztek”. A képzőművészeteknek azonban a nemzeti eszmét kell szolgálniuk. Ezért „ki kell aknázuunk az országnak művészeti szempontból rendkívül gazdag történetét és színes képét”. Ennek a célnak elérése végett a következő elhatározásokra jutott: „Első sorban arra határozottan el magamat, hogy 8—10 kiváló művészuinknek az ország vidékein való luzamosabb tartózkodását állami támogatással segítsem elő. Éljenek ott a társadalommal, terjesszék ott nagy és nemes hívatauk megismerését, keressék fel a vidék népét szerető érdeklődéssel és szomjú megfigyeléssel. És gazdagodjanak a hazai ég-föld termékenyítő hatásaival. Úgy gondolom, hogy egy-egy művészt oly összegű segítségben részesítsek (évi 2400—3000 koronában), mely összeg felmentse őket a napi gondokkal való törődéstől s lehetővé tegye nekik a megfigyeléseikben és tevékenységükben való elmerülést.” — *Tulipán-országban*: gúnyos célzás a koalíció egyik nacionalista akciójára, a tulipánmozgalomra, mely valamiféle ipari védegyeletnek indult, de botrányba fulladt, mikor kiderült, hogy még a mozgalom tulipán-jelvénnyét is Ausztriában gyártották. — *Csizmadia Sándor* (1871—1929). az első magyar munkásköltők egyike, a Népszava költője és belső munkatársa. Merész hangú cikkeiért több ízben porbe fogták és börtönbüntetését szenvedett, erre céloz Ady is. Néhány évvel később a Népszavában megtámadja Adyt és nagy vihart kavart körülötte, a szociáldemokrata pártvezetőséget is két pártra osztva. Cszimadia 1919 után elfordult a forradalomtól. — *Marokkó, Berlin, Róma*: Marokkóban ekkor teljes anarchia uralkodott a különféle törzsek között. Természetesen az európai hatalmak vették kezükbe Marokkó pacifikálását, míg végre 1912-ben Marokkó francia protektorátus lett. Ez idő tájt különféle flottatüntetésekkal zavarták Marokkó nyugalomát. L. még Két számár beszélget c. 1905. ápr. 13-i cikkét (AEÖPM VI. 126.) — Berlinben ekkoriban viharos költségvetési tárgyalások voltak a parlamentben. — Róma pedig a Hármasszövetség másik tagjával Ausztriával volt kiélezett politikai helyzetben. — *Fernand Gregh*: L. A kis népszerűsítő c. okt. 5-i cikkét (95.), és jegyzetét (433.) — *Vielé-Griffin, Francis* (1864—1937). szimbolista költő, aki sokat merített a népköltészetből. A *Mercure de France* köréhez tartozott. — *Ábrányi Kornél* van igaz: Ábrányi Kornél (1849—1913) publicista a koalíció uralomrajutása után, 1906-ban a miniszterelnöki sajtóiroda főnöke (Vérsi utóda) lett. Mint ilyen tehetett az idézett nyilatkozatot a magyar vezércikkről. — *Brisson, Eugène-Henri* (1835—1912): francia radikális politikus, többször képviselőházi elnök, 1885—86 közt miniszterelnök. — *Justh Gyula* (1850—1917): függetlenségi párti képviselő, a koalíció kormányrajutása után ő lett a Ház elnöke. Ady később nagyon becsülte. Vendégség Bottyán vezérnél c. versét neki ajánlja. — *Párizst az új Athénnek tartja*: vö. Úti jegyzetek c. okt. 5-i cikkével: „Csakugyan Athénből távoznunk, ha Párizsból távoznunk”, stb. (. . .). — *Vielé-Griffin és Fernand Gregh . . . vitája*. Vielé Griffin és Fernand Gregh vitája az Émútage c. folyóirat

hasábjain zajlott (l'Ermitage. Revue mensuelle de littérature et d'art. Le gérant: Charles Vernier. 1890-ben indult.). Az 1906. aug. 15-i számban Viélé-Griffin Notes sur la Poésie című reflexiókat fűz Robert de Souza könyvéhez (Où nous en sommes. La Victoire du silence) és Henri Ghéon verseskötetéhez (Algérie); „M. Robert de Souza a intitulé son travail raisonné du mouvement poétique de ces dernières années „La Victoire du Silence” et de fait les oeuvres seules silencieusement éloquentes suffisent pour lire l'histoire d'une période littéraire. Le commentateur passionné de ce que Moréas a appelé les Phénomènes Contemporains est un plaisir qui s'atténue avec l'âge; on en arrive même, faisons cette concession à M. Souza, à trop négliger les bavardages des journalistes, des conférenciers et des revues grandes et petites; c'est ainsi qu'il a fallu le travail si captivant par sa netteté, son équilibre et sa droiture intellectuelle de l'auteur d' „Où nous en sommes” pour que nous lisions les étranges dires de M. Fernand Gregh publiés par le Figaro nous qui avons considéré ce poète comme assez ouvert aux choses de la littérature. La curiosité aidant, nous nous sommes abonnés à la Revue „Les Lettres”, organe semble-t-il de „l'humanisme” où nous avons pu suivre tout un effort singulièrement tendancieux: les Claudel, les Jammes sont mensuellement l'objet de petites impertinences, Mme de Noailles et Barrès y sont critiqués avec une prudence anière; et dans le dernier numéro nous avons pu lire avec intérêt, ma foi, cette phrase étrange qui voudrait justifier l'existence de la Revue: „Nous affirmons” y est-il dit „la nécessité que quelqu'un prit enfin . . . la défense de la probité littéraire.”

Je ne crois pas que M. R. de Souza ait relevé dans la partie documentaire de son travail une phrase plus impertinente et moins justifiée; à une époque où paraissent simultanément notre l'Ermitage, le hautain Vers et Prose, l'éclectique Mercure, le grave Occident et dix autres revues pleines de jeunesse et de foi, il est malsonnant que M. Gregh, quels que puissent être son talent et sa qualité d'âme, assume d'être seul à même de donner à ses aînés et à ses cadets l'exemple de la tenue littéraire et de la „probité artistique”; je dirai plus, car j'estime que M. Gregh se rendra compte de l'inconvenance de pareilles paroles, il importerait pour la clarté des situations réciproques que ses paroles soient courtoisement rectifiées.” (M. Robert de Souza „A csend győzelme” című adta ki elméleti munkáját az utóbbi évek költői mozgalmáról és valóban maguk e csöndesen sokat mondó művek elegendők egy irodalmi korszak megismeréséhez. A szenvedélyes kommentárja annak, amit Moréas Kortársi Jelenségeknek nevezett, olyan örom, amely idővel eltompul; az ember eljut odáig is, tegyük ezt az engedelményt Souza urnak, hogy túlságosan elhanyagolja az újságírók, az előadók, a nagy és kis folyóiratok fecsegéseit; így szükség volt a „Hol tartunk?” szerzőjének lebilincselően szabatos, arányos és intellektuálisan őszinte munkájára, hogy elolvassuk Fernand Gregh urnak a Figaróban közölt különös mondanivalóit, mi akik úgy ítéltük, hogy ez a költő eléggé érdekli irodalmi dolgok iránt. A kiváncsiságtól vezetve előfizettünk a „Les Lettres” c. folyóiraatra, a „humanizmus” állítólagos orgánumára, melyben egy különlegesen tendenciózns erőfeszítésnek lehetünk tanúi: a Claudelek, a Jammes-ok havonta kis pimaszságok céltáblái, Mme de Noailles-t és Barrès-t bántó óvatossággal kritizálják; és az utolsó számban érdeklődéssel olvashattuk ezt a, hitemre, különös mondatot, mely a folyóirat létét akarja igazolni: „Mi bizonyítottuk” mondják -- annak a szükségességét, hogy valaki vegye végre . . . védelmébe az irodalmi tisztességet.”

Nem hiszem, hogy Souza úr munkájának bizonyító részében ennél pinaszabb és kevésbé indokolt mondatot feljegyzett volna; abban a korszakban, mikor egyidejűleg megjelenik a mi l'Ermitage-unk, a fennkölt Vers

et Prose, az eklektikus Mercure, a komoly Occident és még tíz más fiatalságot és hitet tükröző folyóirat, rosszul hangzik, hogy Gregh úr, bármeekkora legyen is a tehetsége és lelki kvalitása, azt állítsa magáról, hogy ő az egyetlen, aki a nála idősebbeknek és fiatalabbaknak példát adhat az irodalmi magatartásból, és a művészi becsületességéből: sőt többet mondok: úgy vélem, hogy Gregh úr rá fog jönni a hasonló kijelentések illetlen voltára, fontos volna a kölcsönös helyzet tisztasága miatt, hogy szavait udvariasan helyreigazítsa.)

Ezután Henri Ghéon Algérie c. kötetét bírálja nagy elnézéssel. Ghéon szabad versben ír. Vele ismét F. Gregh maradi verselését állítja szembe: „Sans doute on accepte d'emblée dans les milieux universitaires que l'acte de distribuer des paroles choisies en lignes de douze syllabes numériques coupées à la sixième et présentant deux à deux des terminaisons isophones est particulièrement propre à émouvoir chez le lecteur hypothétique une sensibilité de ce fait sympathique. A en juger par nous-même, cette théorie n'entraîne nulle certitude: en rouvrant en effet la revue Les Lettres de Juin je lis avec bienveillance qui m'est naturelle, la première strophe d'un poème intitulé „Une Feuille” permettez-moi de la transcrire:

„J'entre dans le grand parc d'automne aux pâles marbres
Et les feuilles, craquant sous mes pas d'un bruit sec,
Me murmurent le vers au vieux poète grec:
O générations humaines! feuilles d'arbres!”

Je ne veux pas pour le moment, regarder la signature du poème, je ne veux pas que m'influence le hasard; peu m'importe pour le moment que cette lyre sonne aux mains du prophète même de l'humanisme; non, je veux être entier à mon émotion. Hélas! le poète semble avoir tout fait pour la rendre incomplète: pourquoi les „pâles marbres” sinon pour m'évoquer la rancœur anticipée du mot *arbres* que je vais lire? pourquoi ces feuilles murmurent-elles „d'un bruit sec?” Cette folie ne peut s'expliquer que par la nécessité fictive où se trouve l'écrivain de charmer, croit-il, mon oreille par la monstrueuse isophonie des syllabes „sec” et „grec”.

Ces plaisanteries sérieuses dissimulent à peine la sympathie réelle que je ressens pour cet auteur, astreint par une volonté évidente, à versifier selon ce qu'il croit la tradition des grands morts; maintes strophes de cette allure illogique caractérisent la renaissance pseudo-classique dont la superstition pèse aujourd'hui sur les intelligences apparemment les moins timorées. Tout un fatras d'ordonnances, d'habiletés, de formules obscurcit jusqu'au scrupule le plus enfantin beaucoup d'esprits par ailleurs doués et détruit pour nous des plaisirs intellectuels dont, contemporain de tant d'âmes lyriques, nous étions en droit d'escompter les satisfactions.”

(Kétségtelen, hogy egyetemi körökben eleve elfogadják a tényt, hogy a kiválasztott szavak tizenkét szótagos sorokká tördelése, a hatodik szótag után sornetszéssel és két-két összecsengető sorvéggel, fölöttébb alkalmas arra, hogy az esetleges olvasóban a rokonszenves tény iránt érzékenységet keltsen. A mi ítéletünk szerint ennek az elvételnek semmi biztosítéka sincs: valóban, ha ismét felitűn a Les Lettres c. folyóirat júniusi számát, a szokott jóindulattal olvasom az Une feuille (Egy levél) c. vers első szakaszát, engedjék meg, hogy ide másoljam: (...)*

* A versidézeteket nem fordítjuk le, mert a rímek, amelyeknek okán a verseket idézik, nehezen lennének pontosan visszaadhatók

Egyelőre nem akarom megnézni a szerző nevét, nem akarom, hogy a véletlen befolyásoljon; most nem számít, hogy a lant éppen a humanizmus prófétájának kezében zeng; nem, teljesen át akarom adni magam az emóciónak. Sajnos, úgy látszik, hogy a költő mindent megtett, hogy az ünése legyen teljes: miért írt „pâles marbres”-t, ha nem azért, hogy már előre haragudjam az *arbres* szóért, melyet olvasni fogok? Miért susognak ezek a levelek „száraz zizezéssel” (*d'un bruit sec*)? Ízt a bolondériát nem lehet mással magyarázni, mint hogy az író fiktív kényszer folytán a „sec” és „grec” szavak borzalmas összecsengésével akarja elbájolni fülemet.

Ezek a komoly tréfálkozások alig rejtik el azt a valóságos szimpátiát, melyet ez iránt a szerző iránt érzek, aki nyilvánvaló szándékkal úgy kényszerül verselni, anilyennek a nagy halottak hagyományát véli; számtalan ilyen illogikus jellegű stófa jellemzi az áklklasszika újjáéledését, melynek babonája ma a látszólag legkevésbé félenek agyára nehezedik. Egész halom recept, ügyeskedés, formula homályosítja a leggyerekesebb skrupulusig sok egyébként tehetséges elmét, s rombol le olyan intellektuális élményeket, amelyeket mi, a lírai lelkek korában élve, jogosan már-már előre leszámítoltunk.)

Fernand Gregh válaszcikke az Ermitage okt. 15-i számában jelent meg (250. l.)

Lettre ouverte de M. Fernand Gregh à M. Francis Vielé-Griffin
J'ai lu dans l'Ermitage d'août vos Notes sur la Poésie où à propos d'un poème, Une Feuille, signé de mon nom et publié par les Lettres de Juin, vous „dissimulez, dites-vous sous des plaisanteries sérieuses la sympathie réelle que vous ressentez pour cet auteur, *astreint par une volonté évidente à versifier selon ce qu'il croit la tradition des grands morts*... dont la superstition pèse aujourd'hui sur les intelligences apparemment les moins timorées...”, où en d'autres termes, vous me reprochez d'avoir écrit ce poème en vers réguliers; et où en outre, à propos d'une phrase sur la probité littéraire, parue dans les Lettres de Juillet, vous déclarez qu'il vous paraît „important quels que puissent être son talent et sa qualité d'âme, ... que pour la clarté des situations réciproques, ses paroles soient courtoisement rectifiées. Permettez ces citations, j'essaye de replacer sous les yeux des lecteurs de l'Ermitage l'essentiel de votre propos „pour la clarté des situations réciproques”.

Excusez-moi de ne pas avoir répondu plus tôt à votre invitation pressante, mais, elle aussi, courtoise. C'était l'été... je ne doute pourtant pas que, malgré mon retard, l'Ermitage n'insère, par vos soins, ma réponse, puisque vous-même la réclamiez.

Je vous remercie d'abord de votre sympathie, un peu *sous condition*, mais que je crois réelle, puisque vous voulez bien l'exprimer.

Je ne répondrai pas à vos plaisanteries, mêmes sérieuses, sur le vers régulier, sur la rime et sur ce que vous appelez la „monstrueuse homophonie des mots *arbres* et *marbres*, ou des mots *sec* et *grec*. Plaisanter, même sérieusement, n'a jamais été discuter.

La rime de *sec* et *grec*, un peu rare, en effet, m'avait paru intéressante à risquer, par cela même. Quant à celle d'*arbres* et *marbres*, la „rancœur qu'elle vous donne ne m'a jamais empêché d'aimer, dans Verlaine

Au calme clair de lune triste et beau
Qui fait rêver les oiseaux dans les *arbres*
Et sangloter d'extase les jets d'eau,
Les grands jets d'eau sveltes parmi les *marbres*

ni de lire avec plaisir dans Régulier ces quatres vers de la récente Saudale Ailee:

Rustique compagnon que jadis j'ensse fui
Je viens à toi, puisque les hommes aujourd'hui,
Vivent indifférents en leurs villes de *marbre*
Au vent qui passe d'herbe en herbe et d'arbre en *arbre*.

ou dans Moréas (dont les belles Stances sont toutes en vers strictement réguliers), cette strophe:

Roses en bracelet autour du tronc de l'*arbre*,
Sur le mur en rideau,
Svelte parure au bord de la vasque de *marbre*
D'où s'élance un jet d'eau.

Peut-être même, en cherchant bien, trouverait-on cette rime chez vous. Je ne parle pas de Hugo ni de Lamartine, chez qui elle est fréquente: ce ne sont peut-être pas pour vous des autorités. Je m'en tiens à de plus récents poètes, pour vous montrer qu'on peut encore fort bien l'employer — sans rancœur.

Je ne relèverais pas d'avantage le qualificatif narquois de „prophète de l'humanisme” que vous m'appliquez. Ce sont là des procédés de petites feuilles, indignes de vous. Vous ai-je jamais appelé en ricanant „prophète du symbolisme”? Le symbolisme est un ensemble d'idées littéraires, l'humanisme en est un autre. Je m'en tiens là, et je désenvenime la question de toute ironie. Ce n'est pas à vous que j'ai à rappeler la signification des écoles et le rôle qu'elles ont joué dans l'histoire des lettres et des idées. Et d'ailleurs, des hommes qui passent leurs jours et parfois leurs nuits à leur table de travail, pour tâcher, en écrivant des mots plus ou moins cadencées, de mériter une gloire, se doivent un respect mutuel.

Je me bornerai à vous faire observer que vous avez cité mes vers faux — involontairement, j'en suis sûr. Je n'ai pas écrit:

J'*entre* dans le grand parc d'automne aux pâles marbres
Et les feuilles, craquant sous mes pas d'un bruit sec,
Me murmurent le vers *au* vieux poète grec:
O générations humaines! feuilles d'arbres!”

J'ai écrit

„J'*erre* dans le grand parc d'automne aux pâles marbres
Et les feuilles, craquant sous mes pas d'un bruit sec,
Me murmurent le vers *du* vieux poète grec:
O générations humaines! feuilles d'arbres!”

Passes encore pour j'*entre* au lieu de j'*erre* qui n'a pas d'autre importance. Mais je ne puis admettre que vous me fassiez écrire: „le vers *au* vieux poète grec”. Cette façon de dire me rappelle invinciblement la casquette *au* pere Bourgeaud. Pour n'être pas une „homophonie”, elle n'en est pas moins „monstrueuse”. Cela ne vous a sans doute pas choqué, puisque vous ne vous êtes pas reporté au texte; moi, cela me fait souffrir horriblement. En tout cas, la plus élémentaire „probité littéraire” exige, quand on cite, surtout pour critiquer, que l'on cite exactement.

Pour le reste, je vous l'abandonne. Je n'ai pas l'habitude de discuter pied à pied les critiques même les plus spécieuses, que l'on peut faire de mes vers — surtout quand on isole quatre vers d'introduction dans tout un poème qui peu à peu, se développe et s'élargit, — et à côté de quatre volumes.

Laissez-moi seulement vous faire remarquer qu'à propos de ce quatre vers, c'est toute la question du vers libre et du vers régulier que vous soulevez. Mais mon cher Vielé-Griffin d'où sortez vous? Il y a bien dix ans qu'elle est résolue. Votre ambition aux débuts du symbolisme (car tout cela est déjà de l'histoire ancienne), était de tuer le vers régulier. Y avez-vous réussi? Je laisse à Régnier (celui qui n'est pas de la „bonne manière”), à Moréas, à Verhaeren dont le dernier poème, que je lis ce matin dans le *Feu*, est écrit en vers réguliers; à Remy de Gourmont dont vous citez vous-même cette phrase: „Les vers libres sont aussi difficiles à lire qu'à écrire”; à presque tous les poètes de la génération qui suit la mienne, le soin de vous répondre. Mais je tiens à vous remercier au passage de l'honneur que vous me faites en citant quatre vers réguliers de moi pour essayer de renouveler ce vieux débat. Le vers régulier est aujourd'hui plus florissant que jamais. En outre, même en choisissant ces quelques vers, vous tombez bien mal. Car des vers libres, j'en ai fait moi-même. Ce n'était pas, il est vrai de votre vers libre que j'usais: je crois, pour ma part, que le vers libre n'est possible et ne vivra que s'il est un entrelacs de vers régulier ou libérés autour de l'alexandrin pris pour norme, comme je l'ai essayé p. ex. dans *Songes d'un jour d'été*, à la fin des *Clartés humaines*. Ainsi que je le disais à MM Vellay et Le Cardonnell, c'est le *thyrsos*. Mais précisément l'esthétique du vers libre n'a-t-elle pas toujours consisté en ce que chaque poète se créât sa forme personnelle? Et même ne daigniez-vous pas naguère vous contenter de la mienne, puisque, dans votre réponse à l'enquête des mêmes MM Vellay et Le Cardonnell vous disiez (je cite de mémoire, n'ayant pas à la campagne leur livre sous la main): „Les meilleurs volumes de l'année (1904), ceux de Van Lerberghe, de Camille Maclair, de Fernand Gregh. ” ou quelque chose d'analogue.

Comment en un plomb vil l'or pur s'est-il changé?

Ou plutôt, pour faire d'un pauvre vers esclave de Racine, un vers enfin libre à votre goût:

Comment en un or vil le plomb pur s'est-il changé?

Je ne comprends plus. . .

Quant à la phrase sur la probité littéraire qui vous a si fort irrité, après l'avoir cherchée dans tout ce que j'ai écrit aux *Lettres*, je l'ai trouvée enfin . . . dans le toast de Paul Reboux à Anatole France et à Georges Brandès. La revue, ou l'auteur vous répondront s'ils le jugent à propos. Je dois dire d'ailleurs que vous me semblez avoir un peu *solicité* le texte en le tronquant. Et je reconnais bien volontiers que les *Lettres* sont publiées à une époque où paraissent simultanément votre *Ermitage*, le hantain vers et Prose, l'eclectique *Mercur* (*éclectique*, est-ce au reste un si vif éloge sous votre plume?) le grave *Occident*, et dix autres revues pleines de jeunesse et de foi. Les *Lettres* se contenteront sans doute de réclamer l'égalité de traitement. Pour moi, je n'ai voulu répondre qu'à ce qui m'était personnel dans votre article. Voilà qui est fait.

Laissez-moi pourtant ajouter que j'y ai senti je ne sais quelle tristesse qui, malgré vos critiques, m'a ennu. Je crois d'ailleurs que nous sommes moins âpres que vous dans la bataille littéraire, fidèles encore sur ce point à l'humanisme, à travers l'artiste nous devinons l'homme. Mais de quoi vous plaignez-vous? Qui a jamais contesté que, croyant, à tout selon moi, au seul vers libre, vous ayez maintenu votre drapeau au-dessus de la mêlée? Qui a jamais nié que vous ayez écrit *Clarté de Vie*? Vous la chantiez un peu

obscurément cette clarté, un peu bizarrement, parfois même assez barba-
rement . . . Mais enfin vous la chantiez, c'était une conception de la destinée
que vous exprimiez dans votre vers, vous pensiez, vous pensez encore .
Vous êtes, vous et Verhaeren, les deux poètes les plus philosophes du
symbolisme. (Permettez, seulement, qu'après le symbolisme il y en ait peut-
être d'autres.) Et cela je l'aurais dit dans les Lettres, à propos de votre dernier
livre, *Plus loin*, si vous aviez eu la patience d'attendre un peu. Je vous
révélerai même qu'il y a plusieurs vers de vous que je sais par coeur (et
c'est ainsi que je les cite, pardonnez si j'y fais quelque erreur):

La lente Loire passe altière et d'île en île
Noue et dénoue au loin son bleu ruban noiré

ou

La Révélation, avec ses mains levées . . .

Mais je m'arrête de vous en faire mon compliment: Ce sont des vers réguliers
et rimés, et je craindrais de soulever votre „rancœur” devant leurs „monstru-
euses homophonies”

— Et puis, à la fin, n'êtes-vous pas un peu las de toutes ces chicanes,
de toutes ces querelles, de toute cette mauvaise humeur bougonne et d'ail-
leurs incohérente? „Nul n'aura du talent hors nous et nos amis” a été long-
temps votre devise. Ce temps n'est plus „La Muse a déjà reconnu les siens”
Avouez-le donc, et craignez, vous un poète „d'avant-garde”, de devenir peu
à peu un chagrin et mesquin *laudator temporis acti*.

Et ayez désormais, ce sera mon dernier mot, un peu plus de pudeur à
faire défendre grossièrement vos idées — besogne dont vous ne voulez pas vous
charger vous-même, car je sais fort bien établir la différence — par un Souza,
poète manqué et aigri, qui en est resté au symbolisme d'il y a vingt ans, aux
apocopes de *Fumerolles* dont toute la littérature s'est gaussée, et dont le
Silence a remporté une telle Victoire, qu'il m'a fallu, pour que je lise „ses
étranges dires” où sont insultés lourdement et pêle-mêle Camille Maclair,
Catulle Mendès, Maurice Magre, Saint-Georges de Bonhéliet et Sully Prud-
homme, une coupure du Cri de Paris! Du Cri de Paris, voilà où sont mainte-
nant les défenseurs de vos idées, *O pur poète!* Vous me direz que vous n'êtes
pas responsable de ce qu'on écrit sur vous; mais le livre vous est dédié, et
dans l'article même où vous m'invitez à vous répondre, vous en faites un
poupeux éloge. Vous ne le désapprouvez donc pas pour reprendre une phrase
de votre article, „j'estime que vous vous rendrez compte de l'incovenance
de telles paroles

Pour moi, je poursuis mon chemin, assuré de faire du mieux que je
peux, et de n'avoir jamais dit que ce que je pensais, sinon sans indignation
ni mélancolie, du moins sans haine, même après les plus injustes attaques; ce
qui me permet de vous assurer à mon tour de ma „réelle sympathie”.

(Bernard Gregh úr nyílt levele Francis Vélé-Griffioz

Az augusztusi Ermitage-ban olvastam megjegyzéseit a költészetről,
melyekben egy nevémmel jelzett és a Lettres júniusi számában közölt „Une
feuille” c költemény kapcsán Ön azt mondja — „a komoly tréfálkozások
alig rejtek el azt a valóságos szimpátiát, melyet a szerző iránt érzek, aki
nyilvánvaló szándékkal úgy kényszerül verselni, amilyennek a nagy halottak
hagyományát véli . . . melynek babonája ma a látszólag legkevésbé félénk
agyára nehezedik . . . ahol más szóval Ön szemre veti, hogy ezt a költe-
ményt klasszikus verseléssel írtam; és ahol ezenkívül, egy az írodalmi becsü-
letességről szóló mondat kapcsán, mely a Lettres júniusi számában jelent meg,
Ön kijelenti: fontosnak vélné, „hogy . . . bármekkora legyen is a tehetsége és
lelki kvalitása . . . a kölcsönös helyzet tisztasága miatt szavait udvariasan

helyreigazítsa " Bocsásson meg az idézetekért, de megkísérltem az Ermitage olvasóinak szeméi elé idézni az Ön szavainak lényegét „a kölcsönös helyzet tisztasága miatt."

Bocsásson meg, hogy nem válaszoltam korábban surgető, de ugyancsak udvarias felhívására. De nyár volt ... mégis kétségem, hogy az Ön gondoskodása folytán a l'Ermitage késésem ellenére is közli válaszomat, hiszen azt Ön maga kérte

Először is köszönöm irántam érzett, kissé *feltételes* rokonszenvét, melyet mégis igaznak hiszek, hiszen Ön kifejezésre akarja jutatni.

Nem fogok válaszolni tréfáira, még ha komolyak is, a klasszikus versekét illetően, a rimre és ahogy Ön mondja, az *arbres* és *marbres* valamint a *sec* és *grec* szavak borzalmas összecsengésére vonatkozóan. A trefát, meg ha komoly is, nem szokás vitatni.

A *sec* — *grec* rim valóban szokatlan kissé, éppen ezért tartottam érdemesnek megkockáztatni. Ami az *arbres* — *marbres* rimet illeti, az Ön haragja sem akadályozott meg benne, hogy szeressem Verlaine-nel:

sem pedig abban, hogy élvezettel olvassam Régner-nél ezt a négy sort új, Sandale Ailée c. kötetében:

(...)
vagy Moréas-nál (akinek gyönyörű Stances-ai is szigorúan kötött versek) ezt a szakaszt:

Talán, ha nagyon keresnénk, Önnél is megtalálunk ezt a rimet Hugó-ról vagy Lamartine-ről nem is beszélve, akiknél gyakori: ők talán nem tekintélyek az Ön számára. Csak újabb költőkről beszélek, hogy bebizonyítsam Önnek, hogy még mindig jól lehet használni anélkül, hogy haragot keltene

Nem emlegetem továbbá „a humanizmus prófétája" gunyos jelzőt, mellyel engem illet. Ezek kis zuglapokhoz méltó módszerek, méltatlanok Önök. Tettem-e én valaha Önt gúny tárgyává azzal, hogy „a szimbolizmus prófétájának" neveztem? A szimbolizmus bizonyos irodalmi elvek összesege, a humanizmus pedig másoké. Ehhez tartom magam s minden ironikus élet elveszem a kérdésnek. Nem kell, hogy én emlekeztessen Önt az iskola jelentőségére, az irodalom és az eszmék történetében játszott szerepükre. Különben is olyan embereknek, akik egész napokat, sőt neha éjszakákat töltenek íróasztaluk mellett hogy többé-kevésbe ritmikus szavakat írva egymás mellé, dicsőségre próbáljanak szert tenni, kölcsönösen becsülniük kell egymást

Csak arra fogok szorítkozni, hogy megjegyezzem hogy Ön — biztos vagyok benne hogy akaratlanul — hamisan idézte soraimat. (L. a francia köteteket)

Entre l'erre helyett még csak hagyján: nincs különösebb jelentősége. De azt nem fogadhatom el, hogy azt írassa velem: „le vers au vieux poète grec" Ez elkerülhetetlenül Bourgeaud papa sildes sapkájára (la casquette au père Bourgeaud) emlékeztet. Ha nem is homofónia, szörnyűnek nem kevésbé szörnyű. Ez Önt valószínűleg nem zavarta, hiszen nem törődött a szöveg-gel; számomra azonban borzalmas. Mindenesetre a legjelentősebb irodalmi tisztesség" azt követeli, hogy ha az ember idéz, különösen, ha bírálo szán lélekkel idéz, akkor pontosan idézen

Ami a többi illeti, elengedem Önnek. Nem szokásom pontról pontra cáfolni még a legkörmönfontabb kritikákat sem, melyeket verseimről írnak — különösen akkor, ha a bevezető négy sort elszakítják a vers egészéről, mely lassanként teljesebb ki és épül fel — és mindez négy kötet vers mellett

De engedje meg, hogy megjegyezzem, hogy e négy sor kapcsán Ön a szabad és kötött verselésnek az egész kérdéskomplexusát felveti. De, drága Vielé-Griffin, hol él Ön? Ezt már jó tíz éve megoldották. Az Ön törekvése a szimbolizmus kezdetén (mert ez már régi história) az volt, hogy megölje a kötött verselést. Sikerült Önnek? Ennek megválaszolását Régnier-re (aki nem a „modorosok” közé tartozik), Moréasra, Verhaereure bízom, akinek utolsó költeménye, melyet ma reggel a *Feu*-ben olvasok, ugyancsak kötött verseléssel íródott; továbbá Rémy de Gourmont-ra, akinek Ön idézi is következő mondatát: „szabad verset olvasni ugyanolyan nehéz, mint írni”; a választ az én nemzedékemet követő költőgeneráció majd mindegyike megadhatja. De kötelességem ugyanakkor megköszönni azt a megtiszteltetést, mely azzal ért, hogy Ön az én négy szabályos verssoromat idézve próbálja feleleveníteni ezt a régi vitát. A kötött verselés ma jobban virágzik, mint valaha. Egyébként ennek a néliány sornak a kiválasztásával Ön melléfogott. Mert magam is írtam szabad verset. Igaz ugyan, hogy nem ugyanolyan, mint Ön: jómagam azt hiszem, hogy a szabad vers nem leletűsleges és nem is fog másként életben maradni, csak ha kötött és felszabadult sorok a normának vett alexandrinus körül összefonódnak, mint ahogyan én kíséreltem meg pl. a *Songes d'un jour d'Été* (Álmodok egy nyári napon) c. versemben a Clartés humaines (Emberi fények) c. kötet végén. Ahogy Vellay és Le Cardonnel uraknak mondattam, ez a *thyrsé*. De valójában nem az volt-e mindig a szabad vers esztétikája, hogy mindegyik költő megteremtse magának a maga egyéni formáját? És Ön nem méltóztatott-e ezzel megelégedni egykor hiszen ugyanazon Vellay és Le Cardonnel urak ankéjtára adott válaszában a következőket mondja (emlékezetből idézem, nem lévén itt vidéken kezem ügyében a könyvük): „Az év (1904) legjobb kötetei Van Lerberghe-é, Camille Maclairé, Fernand Gregh-é...” vagy valami hasonló.

Comment en un plomb vil l'or pur s'est-il changé? vagy még inkább, hogy Racine-nak egy szegény rabszolgá-sorából végre az Ön ízlése szerinti szabad verset csináljunk:

Comment en un or vil le plomb pur s'est-il changé?
Nem értek többé semmit...

Ami pedig az irodalmi becsületességről szóló mondatot illeti, amely Önt annyira bosszantotta, miután mindenütt kerestem a *Lettres*-ben megjelent írásaim közt, végre ráakadtam... Paul Reboux-nak Anatole France-ról és Georges Braudésról tartott polárköszöntőjében. A folverít vagy a szerző majd válaszol Önnek, ha szükségesnek tartja. Egyébként meg kell mondanom, úgy látom, hogy Ön a megcsönkítással egy kicsit provokálta is a szöveget. És én szívesen elismerem, hogy a *Lettres* abban a korszakban jelenik meg, amikor „egyidejűleg megjelenik az Ön *Ennuitage*-a, a fennkölt *Vers et Prose*, az eklektikus *Mercure* (eklektikus – ez az Ön szótárában olyan nagy dicséret?), a komoly *Occident* és még tíz más, fiatalágót és hitet tükröző folyóirat”. A *Lettres* kétségtelenül meg fog elégedni azzal, hogy egyenlő elbírálást igényeljen magának. Ami engem illet, csak arra akartam válaszolni, ami engem személyesen érint az Ön cikkében. Amit meg is tettem.

Engedje meg azonban, hogy hozzátégyem: némi szomorúságot éreztem, ami bírálata ellenére is megváltozott. Azt hiszem, különben, hogy mi nem vagyunk olyan szigorúak az irodalmi harcban, mint Ön, ebben is hívek vagyunk a humanizmushoz, a művész mögött megkeressük az embert. De miért panaszkodik Ön? Ki vonta kétségbe, valaha is, hogy mikor Ön szerintem csakis az *egyetlen* szabad versben hitt, – zászlaját a kicsinyes csetepaték fölé emelte? Ki tagadta valaha is, hogy Ön írta a *Clarté de Vie* (Az élet világossága) c. kötetet? Kicsit homályosan énekelte ezt a fényt, kicsit különösen, néha meg éppen barbárul... De végül is Ön azt énekelte, a

sorsnak egyfajta fölfogását fejezte ki versében. Ön gondolkozott, Ön most is gondolkozik . . . Ön és Verhaeren a szimbolizmus két leginkább filozófus poétája. (Csak ismerje el, hogy a szimbolizmuson kívül még más is lehet!) És ezt mondtam volna el a Lettres-ben az Ön utolsó, Plus loin c. kötetével kapcsolatban, ha lett volna türelme várni egy kicsit. Sőt azt is elárultam volna, hogy több verssorát tudom könyv nélkül (így is idézem, bocsássa meg, ha hibázom):

(...)

vagy

De meg kell álljak, hogy gratulálhassak Önnek: ezek szabályos és rimes verssorok és félnék, hogy felkeltem haragját „borzalmas összecsengéseik” hallatára.

— Azután pedig, nem fáradt Ön végül is bele mindezekbe a perlekedésekbe, vitákba, ebbe a kedélytelen és különben is értelmetlen zsörtölődésbe?

Senki sem tehetséges rajtuk és a mi barátainkon kívül! — ez volt sokáig az Ön jelszava. Ez az idő már elmúlt. „A Muza már elismerte a maga enbèreit.” Vailja be tehát és óvakodjék, nehogy Ön, az „avant-garde” költő, idővel mogorva és kicsinyes „laudator temporis acti”-vá (nuult idők magasztalójává) váljék.

És legyen ezentúl, ez lesz az utolsó szavam, kissé szemérmesebb. Ha már nem akarja megvédeni saját eszméit — mert én pontosan meg tudom állapítani a különbséget — ne bízza őket Souza otromba védelmére. Egy Souza-éra aki elvetést és besavanyodott költő, aki már vagy húsz éve megrekedt a szimbolizmusnál, a *Fumerolles* csonkításainál, akit az egész irodalom kigúnyol, akinek a Csöndje (Silence) olyan győzelmet (Victoire) aratott, hogy a Cri de Paris lapkivágatait kellett igénybe vennem, ha el akartam olvasni „különös mondanivalóit”, melyekkel súlyosan és egyre-másra inzultálja Camille Maclairt, Catulle Mendést, Maurice Magre-t, Saint-Georges de Bouhélier-t és Sully Prudhomme-ot. Igen, a Cri de Paris-t, ime itt vannak most az Ön eszméinek védelmezői, *ó hiszta költő!* Ön azt mondhatja, hogy nem felelős azért, amit Önről írnak; de a könyvet Önnek ajánlották és abban a cikkben is, amelyben engem felszólít, hogy válaszoljak, ennek a könyvnek a dicséretét zengi. Ne vegye tehát zokon, ha megismételtem az Ön cikkének egyik mondatát „úgy vélem, hogy Ön rá fog jönni a hasonló kijelentések illetlen voltára.”

Ami engem illet, folytatom a megkezdett utat, biztos lévén abban, hogy a legjobbat csinálom, amit csak tudok és hogy sohasem mondtam egyebet mint amit gondoltam, ha nem is felháborodás és elborulás nélkül, de legalább gyűlölet nélkül, még a legigazságtalanabb támadások után is, ami lehetővé teszi nekem, hogy részemről is biztosítsam Önt „igaz rokonszenvem”

Fernand Gregh levelét Vielé-Griffin alábbi válasza követte az *Ermitage*-nak ugyanabban a számában:

Réponse de M. Francis Vielé-Griffin

Malgré notre pressante invitation, et contrairement à notre attente, M. Fernand Gregh n'a pas trouvé, en écrivant ces lignes, sans doutes hâtives, un mot pour répondre à la prétention formulée par la revue *Les Lettres* dont il est le principal rédacteur: celle de prendre „enfin la défense de la probité littéraire”. M. Fernand Gregh s'abstient de répondre à la seule question que nous lui posions: prétendez-vous, oui ou non, que la probité littéraire fût si universellement bafouée, qu'il a fallu la naissance des *Lettres* pour qu'enfin

quelqu'un prit sa défense? Pour préciser: les revues existantes: Ermitage, Mercure, Occident, Vers et Prose, Le Feu, Poésie, Psyché, La Phalange etc. etc. ne défendaient-elles pas la probité littéraire? N'y avait-il, à l'époque où se fondaient les Lettres, pas même „quelqu'un" en ce beau pays de France qui osât prôner autre chose que le mercantilisme, la vénalité et l'arrivisme? La clarté des situations réciproques se ferait malheureusement éblouissante si le silence de M. Fernand Gregh devait être pris pour une réponse. Nous en voulons encore douter, car nous en serions a regretter d'avoir ouvert une conversation qui, le cas échéant, devrait se clore ici.

Un seul mot néanmoins, puisqu'un tiers est mis nominativement en jeu par la lettre de M. Gregh. J'estime que la *Victoire du Silence* de M. Robert de Souza, est un livre dont la lecture et l'étude sont indispensables à quiconque se pique de littérature; un livre qui, dans le désarroi notoire de la critique française a le mérite peut-être unique d'être pensif, raisonné et documenté, hors celui d'avoir été dicté par la passion désintéressée de la vertu esthétique.

Francis Vielé-Griffin

(Francis Vielé-Griffin úr válasza)

Sürgető felszólításunk dacára és várakozásunkkal ellentétben Fernand Gregh úr egyetlen szót sem talált e kétségtelenül elsietett sorok írása közben, amellyel válaszolt volna az ő löszetkesztésében megjelenő Les Lettres c. folyóiratban megfogalmazott követelésre: hogy „végre vegye már valaki védelmébe az irodalmi tisztességet" Fernand Gregh úr öröckedik a választól arra az egyetlen kérdésre, melyet feltettünk neki: úgy véli ön, igen vagy nem, hogy az irodalmi tisztesség olyan általánosan meg volt csúfolva, hogy meg kellett indítani a Les Lettres-t, hogy valaki végre védelmébe vegye? Pontosabban: a létező folyóiratok: Ermitage, Mercure, Occident, Vers et Prose, Le Feu, Poésie, Psyché, La Phalange, stb stb. nem védelemeztek az irodalmi tisztességet? A Les Lettres alapításának korszakában nem akadt talán egyetlen „valaki" sem ebben a szép Franciaországban, aki mást mert volna magasztalni, mint az üzleti szellemet, a megvásárolhatóságot, a karrierizmust? A kölcsönös helyzetet sajnos vakítóan megvilágítaná, ha Fernand Gregh úr hallgatását válasznak kellene vennünk. Még szeretnénk ebben kételkedni, mert sajuálnánk, ha egy olyan vitába kezdtünk volna, melyet adott esetben itt kellene lezárni.

Egyetlen szót mégis, mivel Gregh úr egy harmadikat is belekevert név szerint a játékba. Azt tartom, hogy Robert de Souza úr *Victoire du Silence* c. könyve olyan mű, melynek olvasása és tanulmányozása nélkülözhetetlen mindazoknak, akik irodalommal foglalkoznak; olyan könyv, amely a francia kritika közismert zűrzavarában talán egyedül dicsekedhetik azzal, hogy átgondolt, bizonyított, dokumentált, túl azon, hogy az esztétikai érték iránti önzetlen szenvedély diktálta.)

... még mindig Victor Hugo és Verlaine birkóznak: vö. n. 12. sz. No. II. bejegyzéssel (237.). — Verlaine-nek és Victor Hugónak a szembeállítására azóta volt néma Franciaországban, mióta Verlaine posztumusz művei megjelentek. Az összehasonlítás ötletét Ady bizonyára Remy de Gourmont Promenades Littéraires c. könyvében megjelent Verlaine et Victor Hugo c. tanulmányából vette. (I. kötet 182. l.) A cikk gondolatmenetéből biztosra vehető, hogy Ady ezt ismerte. De ha a tanulmány néhány bekezdését idézzük, az is világosan kiderül, hogy — mint ilyen esetekben mindig — Ady teljesen eredeti gondolatokkal reagál a Remy de Gourmont felvetette

párhuzamra és egészen más konklúzióhoz jut. Rémy de Gourmont többek között ezeket írja: „... Verlaïne était absolument, en art, à l'opposé de Victor Hugo.

La poésie de Victor Hugo, c'est de l'éloquence. Les sentiments les plus simples, il les enveloppe en des flots de sonorités. Il n'est jamais banal, mais il n'est jamais naturel: il cherche toujours à produire un effet. C'est un orateur qui récite d'harmonieuses phrases, qui scande de belles périodes. Quel est l'un des premiers articles de l'*Art poétique* de Verlaïne? Ceci, tout simplement: „Prends l'éloquence et tords lui son cou.” Victor Hugo est le rénovateur de la rime riche; ses vers reposent sur la rime: il est le virtuose; nul n'a eu, à un pareil degré, ce génie de la rime, cet art de prendre deux mots très éloignés de sens, très voisins de son, de les battre l'un contre l'autre comme des cymbales et d'en tirer, en plus de la musique, quelque chose de vague et de mystérieux qui donne l'illusion d'une pensée. Que dit Verlaïne de la rime? Il la méprise. Il jette par la fenêtre „ce bijou d'un sou”.

Victor Hugo procède par de longues antithèses qui n'ont de valeur que maniées par lui, que revêtues de la magnifique parure verbale qu'il est capable de créer, qui ne sont supportables que grâce à son habileté extrême à filer les phrases et les raisonnements. Verlaïne encore dédaigne cela; à ces couleurs crues qui se coupent brutalement, il oppose la nuance: „Nous voulons la nuance encore; pas la couleur, rien que la nuance

(Verlaïne teljességgel ellentéte volt a művészetben Victor Hugonak. Victor Hugo költészete maga az ékesszólás. A legegyszerűbb érzéseket a hangzatosság árjába burkolja. Sohasem banális, de sohasem természetes. mindig hatást akar kelteni. Szónok, aki összecsengő mondatokat szaval, aki szép körmondatokat skandál. Melyik Verlaïne Ars poétikájának első törvénye? Egyszerűen ez: „Közd az ékesszólást és tekerd ki a nyakat. Victor Hugo a teljes rím felújítója; versei a rímre nyugszanak, virtuoz; nem volt hozzá hasonló zenije a rímnek. Ez a művészet abban áll, hogy veszünk két egymástól értelmileg nagyon távol álló, de hangzásra nagyon közel álló szót, ezeket egymáshoz ítjük, mint a cintányert, és abból kihozzuk a zenén kívül még, valami homályos és misztikus dolgot, ami egy gondolat illúzióját adja. Mit mond Verlaïne a rímről? Megveti. Kidobja az ablakon ezt a „filléres ékszert”

Victor Hugo hosszú antitézisekkel alkot, amelyeknek csak úgy van értékük, ha ő bánik velük, ha ő öltözteti fel őket az általa teremtett pompás verbális díszekkel, melyek csak azért elviselhetők, mert végtelenül ügyesen szövi össze a frázisokat és a következtetéseket. Verlaïne ezt is megveti: ezekkel a nyers színekkel, melyek brutálisan metszik egymást, az árnyalatot állítja szembe: „Mert csak te kellesz Árnyalat, — és semmi szín koldusi

Ezek után ismerteti Verlaïne véleményét Victor Hugóról, úgy, amint azt hátraliagott műveiben olvashatjuk:

„Voici donc ce que dit Verlaïne: „Les Orientales me plurent à quinze ans (j'y voyais des ocalsiques), et me plurent encore, comme beau travail de biblioloterie „artistique”, comme article de Paris pour la rue de Rivoli. La partie de l'oeuvre de Victor Hugo qui lui semble la meilleure et la plus durable, c'est celle où le poète, jeune et amoureux montre le plus de simplicité, où il semble avouer de sincères émois, et en particulier les Rayons et les Ombres, malgré la puérilité de l'antithèse. Il a garde une tendresse pour ces poèmes de demi-tente, de „nuances”, avec leur musique discrète, comme en sourdine. Quant aux oeuvres de déclamation poétique, aux Contemplations par exemple, il avoue qu'après y avoir pendant longtemps rien compris du tout, il est arrivé à les comprendre trop. Ce qu'il admire peut-être le plus,

ce sont les romans et surtout les drames; mais il prétend que Victor Hugo n'a presque jamais pu créer sauf peut-être Esméralde et Éponine, une figure de femme vraiment vivante. Ici, il est particulièrement dur: „Quelles petites horreurs fadasses et bêtes que toutes ces jeunes filles!" Et il cite surtout la „stupide" Déa, de Torquemada, l'„ennuyeuse" Deruchette et l'„insupportable" Cosette, des Misérables.

L'article est très court et passablement obscur. Verlaine n'y a pas dit toute sa pensée, mais on peut la restituer: il n'aimait pas Victor Hugo, dans lequel il ne voyait qu'un ancêtre très lointain, d'un intérêt purement historique. Et, de fait, l'influence de Victor Hugo sur Verlaine fut vraiment nulle: presque seul de ses contemporains, il a échappé à la domination du grand, du trop grand poète."

(Íme mit mond Verlaine: az Orientales tetszett nekem tizenöt éves koromban (az odalisszokat láttam benne), és még ma is tetszik, mint „művészi" bazári munka, mint párizsi különlegesség a rue de Rivoli részére. Victor Hugo művének legjobb és legmaradandóbb része az, amelyben a fiatal és szerelmes költő a legtöbb egyszerűséget tanúsítja, ahol őszinte felindulásokról vall, és különösen a Les Rayons et les Ombres, a szembeállítás gyermekdedsége ellenére is. Megőrizte gyöngédségét ezek iránt a félig színezett, árnyalt, diszkrét muzsikájú, szordinós költemények iránt. Ami a költői deklamáció verseit, a Contemplations-t illeti pl. bevallja, hogy ezeket hosszú ideig egyáltalán nem értette, aztán pedig túlságosan is megértette. Amit talán leginkább csodál, azok a regények és méginkább a drámák; de úgy véli, hogy Victor Hugónak csaknem sohasem sikerült egy igazán élő női alakot teremteni, Esméralda és Éponine kivételével. Itt különösen kegyetlen: „Milyen unalmas és gyermekded kis borzalmas ezek a lányok!" Különösen az „ostoba" Déát idézi a Torquemada-ból és az „unalmas" Deruchette-et és az „elviselhetetlen" Cosette-et a Nyomorultakból.

A cikk nagyon rövid és meglehetősen homályos. Verlaine nem mondta ki minden gondolatát, de rekonstruálni lehet: nem szerette Victor Hugót, akiben csak egy távoli őst látott, akinek jelentősége kizárólag történelmi. És, valóban, Victor Hugónak igazán semmi hatása nem volt Verlaine-re: csaknem egyedül vonta ki magát kortársai közül a nagy, a nagyon nagy költő nralma alól.)

Verlaine véleményét Victor Hugóról azért is idéztük ilyen hosszan, mert ha Ady teljesen eredetien oldja is meg az Hugo-Verlaine párluzainot, vitathatatlanul felszabadító hatással lehetett rá Verlaine a saját költő elődefhez való viszonyának megítélésében, elsősorban Aranyról alkotott véleménye kimondásában.

Teleki Sándor I. A Szajna mellől III. Emlékezés Jerseyre c. júl. 26-i cikkét és jegyzetét. (36. és 410.) — *Diner-Dénes József* (1857–1937): publicista és művészettörténész, a Szocializmus munkatársa, 1906 és 1910 között a Munka szemléje c. lapot szerkeszti. Ekkor megjelent műve, Leonardo da Vinci és a renaissance keletkezése, az első kísérlet a magyar marxista kritikai irodalomban egy művészi irányzatnak a termelési mód függvényeként való bemutatására. — *Fernand Gregh* semmi egyebet sem tud csodálni, mint állnia, popularizálja a Verlaine verseit: Vö. A kis népszerűsítő c. okt. 5-i cikkével (95.). — *Somogyi Aladár*: műveletlen képviselő, aki művészeti kérdésekről beszélt a magyar parlamentben — *Lengyel Zoltán*: I. Akik nem tanulnak c. 1903. febr. 8-i cikk jegyzetét (AEOPM IV 305.). — *Lampérth Géza*: Veér Judit rózsája c. 1905. febr. 11-i cikk jegyzetét (AEOPM VI. 262.). — *Sajó Sándor* (1868–1933): nacionalista, Arany-epigon költő. — *Barrès dicsőíti egyik könyvében az ént, az egyént*: Ie culte du Moi (az En kultusza) c. trilógiában, melynek egyes részét: Sous l'oeil des

Barbares (A barbárok szeme láttára), Un homme libre (Egy szabad ember) és Le jardin de Bérénice (Bérénice kertje). — *frisson*: borzongás. — *Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita*: Magyarországon kívül nincs élet, és ha van is, nem olyan élet. A magyar sovíniszták szállóigéje. Eredete ismeretlen, de Tóth Béla szerint (Szájru-l-szájra) az sem lehetetlen, hogy külföldi eredetű.

Mj: UH (81), TP (21.), Pn (197.), Isz (239.), Ai (171.)

80. „*Ite missa est*” BN 1906. dec. 19. 5–6. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: Ita

Ite missa est: menjetek, el vagytok bocsátva. A katolikus mise befejező mondata.

I. Rendőr a templomban

A szeparációs törvény végrehajtása során X. Pius enciklikájának hatására a francia katolikusok nagy része nem fogadta el a vallási egyesületek alakítását. Ezért a miséket engedély nélküli népgyűléseknek minősítették. A St. Sulpice templom Ady ekkori párizsi szállójához (Hotel des Balcons, 3 rue Casimir Delavigne) közel volt, így valószínűleg saját élménye keveredik a francia lapok naponta adott helyzetjelentéseivel a párizsi templomokról. — *Dominus vobiscum*: az Ur legyen veletek

II. A pápa és a börze

Montagnini pápai követet dec. 11-én kiutasították Franciaországból. A határig a francia biztonsági szervek kísérték. Utána házkutatást tartottak a nunciátúrán. Az ott talált iratok felfedték a nuncius intrikáit és gyanús üzleteit. L. még Párizsi jegyzetek. II. Nagyön érdekes íráso c. 1907. jan. 27-i (156.), Párizsi jegyzetek II. Gróf Nemes nemcs cselekedete c. 1907. márc. 3-i (183.), és A vatikáni börze c. 1907. ápr. 12-i (206.) cikkeket *midinette*: párizsi munkáslány elárúsítónő — *baisse-re játszik*: arra spekulál, hogy az árfolyam esni fog.

III. A hős papok

S szörnyű igazságokat mondanak a militarizmus ellen: Picquart hadügy-miniszter rendeletet adott ki, hogy a szeminaristáknak is be kell vonulniuk katonai szolgálatra, ami alól addig fel voltak mentve. — *Marokkóban példátul*: Marokkóban ez idő tájt egymást öldösték a különféle beusztult törzsek. — *Hervé, az antimilitarista szocialista vezér utjoghat*: I. A Szajna mellett. III. Hervé büne c. júl. 22-i jegyzetét (33.).

Mj: Pn (199.)

81 *Kálvinisták és szocializmus*. BN Szabad Gondolat. 1906. dec. 20. 15. l. — Társadalomtudomány — Kálvinista magyar

[*] Eredetiben: protestantizmust; [**] Eredetiben: viccmei

A szokatlan aláírás minden bizonytalanságot rejt. Az ő régen megfogalmazott és nem egyszer megfogalmazott gondolata, hogy a szocializmus egyenes leszármazottja a protestantizmusnak, újabb stációját a haladásnak. Ezért figyelt fel már 1902-ben két protestáns pap vitájára s írta meg erre reflektálva Protestantizmus és szocializmus 1902. dec. 21-i c. cikkét (AIÖPM III. 190.). Ebben a következőképpen fejt ki a fenti gondolatot: „A protestantizmus mint gyermekét fogadta a liberalizmust, ezt fog kelleni tennie a szociáldemokráciával is, ami nem olyan szörnyűség, mint amilyennek a gyengébbek hiszik. Semmi egyéb: a megtisztult liberalizmus. A megtisztult protestantizmus. A megtisztult kereszténység. — Kedvelt témája

volt Servet mártírsága is, erre is gyakran tér vissza. Vö. A Szajna mellől. Servet szobra c. 1906. júl. 4-i cikkét (14.). — Nagyon érdekelte a szabadgondolkodó antiklerikális La Barre lovag sorsa is, akinek röviddel azelőtt nagy cikket szentelt abból az alkalomból, hogy szobrát Párizsban felállították. (La Barre — Dózsa György nov. 13. a 117 lapon.) — Ezen kívül számtalan stiláris jellegzetesség is utal Adyra. Ezek legárukkodóbbika a tipikusan adys mondatritmus; de letagadhatatlan az Ady-jelzők és határozók egész sora is: csont-újj, viseltes lélek, ígértébb gvernek, szomorúan érdekes, fájdalmasan nehéz, szörnyűségesen csalódnak Adyra vall a gondolkodó és szabadkőműves alak következetes használata, valamint az utolsó bekezdés fenyegető felszólítása: „Vigyázzon Kálvin magvar egvháza.”

Servet Mihály szobrát egyenesen Kálvin híveinek bosszantására állítják föl Párizsban: Vö. A Szajna mellől. Servet szobra (14.). — A francia Kálvin-írodalom is több hízelgő vagy maró opussal gazdagodott: nem tudjuk, milyen művekre gondol. — Új világválság: lehetséges, hogy sajtóliba, világvallás helyett. — Guesde: L. Jósásók Magyarországról c. júl. 19-i cikk jegyzetét (406.). — Bartók püspök: Bartók György erdélyi ref. püspök (1848–1908). — Szász Domokos (1838–1899): Bartók előtt volt erdélyi ref. püspök — Jelen volt Zilahon Ady subscriptióján, diákká avatásán. (Kovalovszky 563.) Mailáth: Mailáth Gusztáv gr. (1864–?), erdélyi kat. püspök.

82. Az egyke, BN 1906. dec. 21. 6 l — Hírek

[*] Eredetiben: jártunk

Alpes-Maritimes: Franciaországnak rivieri, Olaszországgal szomszédos département-ja. — Franciaországban élt kivándorlás sincs: egy 1906-os statisztika szerint Franciaország évi kivándorlása 20,000 fő, ugyanakkor a bevándorlás 40,000 ember. — Piot szentatornak körülbelül ez az eszméje: a Piot által készített törvényjavaslat szerint minden családban legalább három gyereknek kell lennie: kettő a szülők pótlására, egy pedig szaporulatnak. Ennél több gyereket úgy premizálnának, hogy az apa egyes adója minden gyermek után egy ötöddel és az örökösödési adó egy negyeddel csökken. Ezen kívül minden további gyerek után állami járadékot vagy jutalmat is kapnának. Ezzel szemben a nőtlen emberekre, a gyermek nélkül elváltakra és özvegyekre, valamint a gyermektelen házasságokra külön adót rónának ki. — Csányi képviselő úr: Csányi Sándor, a dárdai kerület képviselője. — Lebányak, Rothschildok, Uzès hercegek: francia nagytőkés és arisztokrata családok. — Piot szentátor apostolkodása néhány könyvnyelmi újságlírótól lépre vitt: Vö. Magdolna templománál c. 1904. ápr. 7-i cikkének jegyzetében Jutalom a sokgyermekes családoknak c. cikkkel (ABÖPM V. 311.). . . az ország, a hatalom és dicsőség: utalás a református Miatyánkra, melynek befejezése: Mert tied az ország, a hatalom és dicsőség.

Mj: TP (88.), Pn (200)

83. Adó a nemességre. BN 1906. dec. 27. 2. l — Hírek — Diósadi

Azt állítják sokan, hogy a cím-adó valószínűségi kodifikálása lesz a nemességnek: a Le Temps dec. 16-i számában L'impôt sur les titres de noblesse (Adó a nemesi címekre) c. cikkében a következőket olvashatjuk többek közt: „Soit! Seulement les conséquences de cette opération de fiscalité ne laissent pas d'être assez singulières. Il les nous mènent en fait à la reconnaissance officielle des titres de noblesse par le gouvernement républicain. Il y aura désormais des titres garantis, avalisés, légalisés par l'État. (...) A parler franc, ces puérilités hiérarchiques ne vont à rien de moins qu'à couvrir la République de ridicule. Pour huit cent mille francs par an, le jeu n'en vaut

vraiment pas la chandelle." (Ám legyen! Csakhogy ennek a pénzügyi operációnak a következményei mégis nagyon furesák. Ténylegesen oda fognak vezetni, hogy a köztársasági kormány hivatalosan elismeri a nemesi címeket. Ezentúl az állam által garantált, szavatolt, törvényesített titulusok lesznek (...). Őszintén szólva, ezek a heraldikai gyerekességek nem kevesebbet jelentenek, mint azt, hogy nevettségesekké teszik a köztársaságot. Nyolcszázezer frankért évente, túl drága mulatság.). — *vaszták*: L. Párizs és görögjei c. dec. 2-i cikk jegyzetét (450). — *Próbáldk már valamikor a Concorde téren a pénzes adóndó radikálisabb módon fogysztani az arisztokráciát: a francia forradalom idején guillotine-nal*

Mj: Pn (203.)

84. *Heine Henrik keserű*. BN 1906. dec. 30. 2. l. — Tárca — Ady Endre

Heine halálának 50 éves fordulójára írta Ady Henrik úr lovagol c. versét ez év februárjában Ennek egyes motívumai térnek vissza a saját kétségeivel és az évfordulón olvasott cikkekből vett epizódokkal kiegészítve ebben az írásban.

Két epizód ötletét a No. II. két bejegyzésében találhatjuk meg: az 58. számúban: „Belgiojoso hercegnő, Heine és Musset barátja Különös, finom, halovány arc: morbidezza” és az 59. számúban: „Bellini és Heine. Bellini: Heine egy jettatore.” — *Belgiojoso* (Cristina Trivulzio, princesse de, 1808—1871): olasz hercegnő. Párizsban élt sokáig és irodalmi szalonot tartott. — *Morgue*: hullaház. — *Bellini*, Vincenzo (1801—1835): olasz zeneszerző, a Norma komponistája. — *Villette*: Párizs észak-keleti kerülete. — *ha szöveget hallanék Damaszkusz felől*: Saulnak (a későbbi Pál apostol) Damaszkusz közelében jelent meg az Üdvözítő és térítette meg a keresztény hitre — *Hogy kacagott ő ma Bellinin, aki úgy fél a haláltól*: Heine a Florentinische Nächte (Firenzei éjszakák) c. novellájának első részében (Erste Nacht) a következőket írja erről: „Wie oft habe ich den armen Bellini damit geneckt und ihm aus Scherz prophezeit, dass er, in seiner Eigenschaft als Genie, bald sterben müsse, indem er das gefährliche Alter erreiche. Sonderbar! trotz des scherzenden Tones angstigte er sich doch ob dieser Prophezeiung, er nannte mich seinen Jettatore und machte immer das Jettatorezeichen... Er wollte so gern leben bleiben, er hatte eine fast leidenschaftliche Abneigung gegen den Tod, er wollte nicht vom Sterben hören, er fürchtete sich davor wie ein Kind, das sich fürchtet, im Dunkeln zu schlafen...” (Milyen gyakran kötekedtem szegény Bellinivel, és tréfából megjósoltam neki, hogy mint zseninek hamarosan meg kell halnia, mivel eléri a veszedelmes életkort. Különös, hogy a tréfás hang ellenére is aggódott e jóslat miatt, szemmelverőnek nevezett és mindig a szemmelverés elleni jelet csinálta, ha meglátott. Ugy szeretett volna életben maradni, csaknem szenvedélyesen utasította el a halált, nem akart hallani a meghalásról, félt tőle mint egy gyerek, aki irtózik attól, hogy sötét szobában aludjék) — *morbidezás*: lágy.

Mj: TP (45.), Ai (174.), AIÓN (599.)

85. *Ünnep után*. BN 1907. jan. 1. 5. l. — Hírek — A. V.

[*] Eredetiben: Legkedvesebb

I. A Chartier ügy

Éppen karácsonyra lepték meg Párizst Charrier asszony szennediciójával a hírlapok: a Le Temps dec. 25-i száma kis hírt közöl, mely szerint Mme Chartier bábát letartóztatták, mert egy év óta havonta 10—12 tiltott műtét-

tet végzett. — *Panama-botrány*: A Panama csatorna építésével kapcsolatos nagyarányú vesztegetési bűnpör 1889-ben.

II. Új misék

Franciaországban nem új dolog vallástalan vallást csinálni a vallás ellen: a francia forradalom óta az ész kultusza a legkülönbözőbb rituális formákban nyilvánult meg Franciaországban. A szeparáció óta pedig sorozatosan kobozta el az állam a templomokat. Szajna megye prefektusa dec 13-i rendeletével zárlat alá helyezte a Sacré Coeur bazilikát. — Vö. Az első templom c. 1907. jan. 16-i cikkel *História asszony* pajkossága c. cikk jegyzetében (...).

III. Szaporodnak a könyvek

Mj: UH (53.), Pu (203.)

86. *História asszony* pajkossága. BN 1907. jan. 5. 5. l. — A. L.

Figyelemre méltó, hogy Ady a magyar koalíció uralmának virágzása idején állítja nyílt párhuzamba a francia nacionalisták szövetségét a magyar koalícióval. — 1902-t jegyezzük akkor: a Combes kormány uralomra kerülésének időpontja. — *Lemaitre*: I. Vissza a mesékhez c. 1905. jan. 8-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 180. és 370.), valamint e kötetben Rousseau és Lemaitre c. 1907. febr. 10-i (...) és Arcképek, Jules Lemaitre c. márc. 12-i cikket (...). — *Cassagnac*: L. Színháztröszt és író-tröszt c. 1904. ápr. 30-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 315.). — *Dausset*, Louis (1866–1940): nacionalista politikus, az 1900-ban megalakult nacionalista szervezet, a Patrie française alapító tagja. — *Drumont*: L. A tűzszövel fenyegetett Párizs c. 1904. ápr. 29-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 314.). — *Ribot*, Alexandre (1842–1923): a mérsékelt köztársaságok egyik vezére, többször miniszter. — *Rocheport*: L. A bas la calotte c. 1904. jún. 19-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 322.). — *Grosjean*, Georges: klerikális-nacionalista képviselő. Ő interpellált a francia parlamentben Hervé történelemkönyve ellen Vö. Jeanne d'Arc és modern ellenségei c. 1904. dec. 4-i cikk jegyzetével (AEÖPM V. 358.). — *Castellane*: L. A Szajna mellől I. Boni de Castellane c. 1906. nov. 29-i cikket és jegyzetét (...) és *Gabriel Syveton*: L. Gabriel Syveton c. 1906. ec. 9-i cikket és jegyzetét (... és ...). — A szövetséget elnevezték *Ligának*. ekkor alakult a francia Hazafiak Ligája. — *Holló Lajos* (1859–1918): függetlenségi párti képviselő, Bartha Miklóssal együtt a Magyarország c. lap megalapítója és annak főszerkesztője, a függetlenségi párt obstruáló, nacionalista szárnyához tartozott. — Sőt a *Sacré-Coeur* templomokból pár év múlva már múzeumok, iskolák vagy munkás-menházak lesznek; Vö. Ünnepek után. II. Új misék c. cikk jegyzetével (...). Néhány napra rá valószínűleg ugyancsak 6 ad hírt az első kisajátított templomról. A kis hírcikk a BN jan. 16-i számában jelent meg:

Az első templom

Párizs egyik külvárosának, Plaisance-nek szürke kis kápolnája nevezetes híre vergődött: az első templom lett, amelyet a törvények értelmében birtokába vett az állam Régi gazdáí, a lighthú marista szervezetek kivonultak. új egyházközség nem alakult, amely gondjaiba vette volna az ájtatosság elárult otthonát és így a gazdátlan épület az állam tulajdonába ment át. Az állam pedig — micsoda kegyetlenség! — nyilvános árlejtésen a legtöbbet ígérőnek adta át a kápolnát. Így párizsi estílap bérelte ki és most esténkint

mozgófényképes előadásokat tart — talán ugyanannak a közönségnek, amely még röviddel ezelőtt a jámbor marista szerzetesek prédikációira figyelt.

Mj: Pn (205.), Na (146.)

87. *Párizsi jegyzetek*. BN 1907. jan. 9. 6—7. l. — Hírek — A. E.

I. III. Napóleon bajusza

Franciaországban egy teremtet lélek sincs, aki emlékeznék a III. Napóleon császár bajuszára: a Réjane színházban előadtak egy darabot, melyben III. Napóleon figurája szerepelt (Max Maurey: I.a Savelli). A darabról kritikát írt a *Le Temps* kritikusa, Adolphe Brisson, s ebben azt írta, hogy a darabban III. Napóleon fekete bajuszát simogatta. A kritikust figyelmeztette valaki, hogy III. Napóleon sohasem simogatta a bajuszát. Egy héttel későbbi kritikájában ugyancsak A. Brisson közli Émile Faguet levelét, aki viszont azt állítja, hogy a császárnak sárgás vörös bajusza volt, és mivel nagyon jól nevelt ember volt, azt sohasem simogatta. A *Le Temps* dec. 26-i számában egy olvasó levelét közli, aki egy bál alkalmával megfigyelte, hogy a császár igenis simogatta bajuszát, mely valóban sárgás vörös volt, de annyira kisüvikszolva, hogy különösen a szélein feketének látszott. — *Magentától Sedanig:* Magentánál (olasz város) győzelmet aratott III. Napóleon az osztrákokon. 1859-ben, Sedannál (francia város) pedig vereséget szenvedett 1870-ben a poroszoktól.

III. Philippe Crozier

Pelletan, Camille (1846—1915): szélső radikális politikus, a Justice főszerkesztője, a Combes kormány tengerészeti minisztere, a szocialistákkal szövetségben a szeparáció nagy harcosa. L. Az új nóta c. 1906. nov. 18-i cikk jegyzetét (445) — *Picquart, Georges* (1854—1914): tábornok, Dreyfus tisztára volt, aki kiállt Dreyfus ártatlansága mellett, ezért a katonai szolgálattól eltiltották, majd bebörtönözték, rehabilitálása után tábornok lett, majd 1906—09 között a Clemenceau kormány hadügyminisztere. — *Bethesda:* Csodálatos té az ókori Jeruzsálemben.

88. *Párizsi jegyzetek*. BN 1907. jan. 13. 6—7. l. — Hírek — A. E.

I. Versailles vége

A kis cikk ideáját a No. II. 51. sz. bejegyzése tartalmazza: „Versailles eltörlése” — *Briand miniszter*... *Curie asszonyból egyetemi professzort csinált:* Mme Curie 1906 novemberében kezdte el előadásait a Sorbonne-on, melyeken Briand miniszter személyesen is jelen volt — *Rodin-féle Penseur-ök jelentkeznek Párizs utcáin* Rodin Penseur-jét először a Panthéon előtt állították fel Párizsban. Vö. Az élet szobra c. 1904. júl. 24-i cikkével (AEOPM V, 83.)

II. A Louis-aranyok

[*] Léredetiben: kaparnia

Néhány nappal előbb — a stílusból ítélve — ugyancsak Ady már tudósította a BN-t erről az eseményről. A kis hír a BN jan. 9-i számában a Hírek rovathán jelent meg a következő szöveggel:

A francia pénzek új felírata

Franciaország, mintán útilaput kötött isten sok szolgájának talpára, még tovább megy egy lépéssel és elbűcsúzik magától a mennyek urától is. Nincs ezentúl semmi közük egymáshoz. Példig ugyanis volt, nagyon is volt.

A francia pénzek fölírása szerint az Úrnak Franciaországban speciális külön dolga volt. A felírás ugyanis így szólt: Dieu protège la France. (Isten oltalmazza Franciaországot.) Franciaországra kétségtelenül megnyugtató volt ez a különös oltalom, de az ország új urai, úgy látszik, lealázónak éreztették, hogy egy nagyhatalom, a büszke Franciaország ilyen gyámkodás alatt álljon. Gondoltak tehát merészet és nagyot és végét szakították az oltalom alatti állapotnak. A francia pénzekről eltűnik az eddigi felírás és helyébe a büszke „Liberté, égalité, fraternité” kerül Vége a gyámkodásnak. Az isten szolgálai után elrugaszkodnak magától az istentől is. E tárgyról szabadabban gondolkodó emberek pedig már mondogatják, hogy isten, aki ilyenképp egy foglalkozástól szabadul meg, mitevő lesz most, vajon keres-e majd újabb gyámolítandót, vagy perrel támadja-e meg Franciaországot, eddigi szolgálataiért járó nyugdíj erejéig.

Párizsból jelentik, hogy a szabadgondolkodó kormány ez intézkedése ellen heves agitáció indult meg. Már a megnyílt parlamenti ülészek első ülésén egyik emberük Passy korelnök a megnyitó beszédében is keményen tiltakozott a pénzek felírájának megváltoztatása ellen.

Ez természetesen nem a radikális többség véleménye.

III. A baccarat

A cikk ötletét az 54. sz. No. II-ben jegyezte fel: „A baccarat Párizsban”. Néhány nap múlva újabb hírt közöl a BN a francia játékbankokról. Ennek szintelen stílusa nem vall ugyan adyra, a téma iránti érdeklődés mégsem zárja ki, hogy ezt is ő küldte haza. A BN jan. 18-i számában megjelent hír a következő:

A játékbankok ellen

Clemenceau francia miniszterelnök erélyes akciót folytat a Párizsban szinte burjánzó játékbankok ellen. A múltkor kiutasította a játékbankoknak vezetői, hivatalnokai közül azokat, akik ellen mint idegenek ellen el lehetett járni. A játékbankok erre a kiutasított idegenek, többnyire belgák, helyébe, francia embereket szerződtettek. A minisztérium már most elhatározta, hogy mindazokat a klubokat, amelyek nem alkalmazkodnak szigorúan az egyesületi törvényhez s amelyek cínélfogva mindenki számára nehézség nélkül nyitva állnak, meg fogja szüntetni s így csak azokban a klubokban fognak tovább játszani, amelyek szigorú főlvételi szabályokat tartanak szem előtt. A rendőrség tegnap három Marquet-féle játékklubban házkutatást tartott. Mind a három klubban nagyon sok játékos volt, akik bakarat játszottak. Marquet francia hivatalnokai tartották a bankot. A rendőrök lefoglalták a játékpénzeket, a pénztárokat, a könyveket és a tagok jegyzékét s minden egyes játékoskal jegyzőkönyvet vettek föl. A játékosok a rendőrök távozása után folytatták a játékot, mint hogy azonban játékpénzüik nem volt, készpénzzel játszottak.

IV. A fattyú

A cikk alapjául a No. II. 52. sz. bejegyzése szolgál: „Állami alkalmazott nőknek törv. gyermekei, mintha törvényesek volnának”. — Vö. Jegyzetek a napról. I. Andrassy és a törvénytelen gyermekek c. 1907. szept. 13-i cikkével (338)

Mj. Pn (207.)

89. *A Courrier Européen*. BN 1907. jan. 16. 6–7. l. — Hírek — A F.

A „Temps”-nak egy hírsí távirata adta ezt hírtül Párizsban: a Le Temps jan. 9-i számában olvasható a következő távirat „L'autorisation du débit

postal a été retirée au journal parisien le *Courrier Européen* dans les pays de la couronne de Saint Étienne: Hongrie, Croatie, Esclavonie" (Megvonták a postai szállítás jogát a párizsi *Courrier Européen* c. laptól a Szent István koronájához tartozó országokban: Magyarországon, Horvátországban és Szlavóniában.). A *Courrier Européen* pedig jan. 11-i számában számol be a betiltásról. Le *Courrier Européen* interdit en Hongrie (A C. E.-t betiltották Magyarországon) c. cikkében. Miután megírják, hogy a hírt a *Le Temps* jan. 9-i számában közölt távirathól tudták meg, a következő kommentárt fűzik a hírhez: „Nous n'avons pas eu encore le temps matériel pour vérifier si l'interdiction *incroyable* dont ce télégramme dit que nous sommes frappés. recevra une application. Mais il y a lieu d'en chercher des maintenant les motifs. (Fizikailag nem volt még időnk ellenőrizni, hogy ez a *hihetetlen* betiltás, mellyel a távirat szerint sújtottak, bennünket, alkalmazást nyer-e. Azonban helyén való lenne már most megkeresni az okait.) Ezután elmondja a cikk, hogy a magyar posta igazgatója Szalay P. államtitkár a *Courrier Européen*hez intézett levelében (1905. szept. 8.) azt írta, hogy a külföldi újságok és folyóiratok postai szállításának jogát csak a minisztertanács vonhatja meg. Tehát ez a betiltás csak a kormány intenciójára történhetett, melynek Kossuth Ferenc is tagja. Majd így folytatja: „Cela est grave, plus grave, que l'interdiction dont nous sommes frappés en Russie et en Turquie” 1. parce que dans ces deux pays c'est par mesure administrative policière, l'une et l'autre très sommaires que la poste reçoit l'ordre de ne pas remettre les journaux interdits, nombreux du reste, à leurs destinataires, 2. parce que le gouvernement hongrois qui se dit, mieux que libéral, démocrate même, porte atteinte à la plus élémentaire des libertés prévues dans la Constitution de la Hongrie, celle de l'opinion et de la presse, en défendant à des sujet hongrois de recevoir, de lire au journal dont personne n'a mis en doute le caractère absolument indépendant. Le *Courrier Européen* a ouvert ses colonnes à toutes les opinions, les moins homogènes ou les plus contradictoires qui s'expriment dans le royaume de Saint Étienne. Dans ce numéro même, M. Louis de Mocsáry, l'un des chefs intellectuels du mouvement de l'indépendance hongroise peut une fois de plus développer à son gré les idées qui lui sont chères et qui inspirent le parti actuellement maître des destinées de la Hongrie. Et, dans la même mesure le docteur Albert Ferencz d'un côté et le docteur Oscar Jászi de l'autre, ont toute liberté d'exposer ici les revendications de l'opposition, celles que formulent les masses hongroises et les socialistes. Est-ce donc parce que le *Courrier Européen* est aussi complet et impartial sur les affaires de la Hongrie que M. François Kossuth -- qui ne peut cependant renier ni M. de Mocsáry ni les idées modernes que lui ont inculquées de longs séjours en France et en Italie -- a résolu d'accord avec ses collègues d'entraver sa circulation en Transleithanie? Aurait-il saisi comme prétexte l'ordre que lui intimèrent des journaux essentiellement chauvins et rétrogrades d'Arad. (Voir notamment le *Függetlenség* du 13 décembre dernier, article intitulé *A megrágabnazott királynő*) de nous retirer „sans ajournement” le débit postal en punition d'un écho intitulé „L'Empereur et l'amant”, simple détail historique qui court dans les hauts cercles viennois et que nous avons inséré dans le numéro du 7 décembre dernier? A l'intolérance plus que moscovite et hanidienne de sa décision s'ajouterait le ridicule.” (Ez súlyos, sokkal súlyosabb, mint az a betiltás, mely Oroszországban és Törökországban sújtott bennünket: 1. mert ebben a két országban rendőrségi adminisztratív intézkedés — és pedig mindkettőben nagyon somnás — tiltja meg a postának, hogy a tiltott újságokat, amelyek egyébként elég nagy számúak, a címzeteknek kézbesitse. 2. mert a magyar kormány, mely liberálisnak, sőt demokratának mondja

magát, a magyar Alkotmányban lefektetett legelémibb szabadságjogok ellen támad, a vélemény- és sajtószabadság ellen, amikor megtiltja a magyar alattvalóknak, hogy megkaphassák és olvashassák azt az újságot, melynek abszolút független jellegét senki sem vonta kétségbe. A Courier Européen megnyitotta hasábjait minden vélemény előtt, a legkevésbé homogén, vagy a legellentétesebb vélemények előtt is, melyek Szent István királyságában megnyilvánulnak. Ebben a számban Mocsáry Lajos úr, a magyar függetlenségi mozgalom egyik szellemi vezetője ismételtelen kifejezheti tetszése szerint azokat az eszméket, melyek neki kedvesek és melyek jelenleg Magyarország vezető pártját inspirálják. És ugyanilyen mértékben dr. Ferencz Albert, masreszt dr. Jászai Oszkár teljes szabadsággal fejtheti ki itt az ellenzék követeléseit, azokat, melyeket a nem magyar tömegek és a szocialisták fogalmaznak meg. Vajon Kossuth Ferenc úr — aki pedig nem tagadhatja meg sem Mocsáry urat, sem azokat a modern eszméket, melyek hosszú franciaországi és olaszországi tartózkodása idején elméjébe vésődtek — vajon azért határozta el magát kollégáival egyetértésben, hogy beszünteti a Courier Européen terjesztését a Lajtán túl, mert ez a lap ennnyire tájékoztató és pártatlan a magyar ügyekben? Megragadta volna a betiltásnak azt az ürügyét, melyet Arad sovíniszta és retrográd újságjai hoztak tudomására (lásd nevezetesen a Függetlenség múlt év december 13-i számában A megrágalmazott Erzsébet királynő c. cikket), hogy tőlünk „haladék-talanul” vonja meg a postai szállítás jogát büntetésképpen a „A császár és a szerető” c. cikkért, mely múlt év december 7-i számunkban a Visszhang rovatban egy egyszerű történelmi részletet mesélt el, mely Becs magasabb köreiben közismert? Ehhez a moszkvainál és hamidínál is intoleránsabb döntéshez most még a neveltségesség is társul.) A Courier következő, január 18-i számában is visszatér az eseményre. Megírja, hogy valóban a magyar kormány tiltotta be a lapot, és naponta kapják külföldről a szimpátia megnyilvánulásokat. Ugyanabban a számban L'intolérance Kossuthiste címmel megírja, hogy Benedek Jánost kitessékelték a függetlenségi pártból. Febr. 8-i számában pedig arról ad hírt, hogy Vilád Aurél meginterpellálta Kossuthot a Courier betiltásáról, de Kossuth nem válaszolt az interpellációra — ... a Budapesti Napló ... a Courier ellen támadt a napokban: a BN 1906. dec. 11-i számában a következő hírcikk jelent meg:

Becstelenség

A Courier Européen, ez a sajnós, az egész világon elterjedt párizsi folyóirat, a legutóbbi számában egy alávaló bectelenség elkövetésére ad alkalmat. Valami V. S. jel mögé húzódó gazfickó ír itt egy rövid közleményt az Andrássy-szobor leleplezéséről. És a leleplezés kapcsán alávaló rágalmakkal illeti Erzsébet királynét, ezt a tiszta emlékü, szerencsétlen királyi asszonyt, akinek a sorsa a trónon is mélyen és megindítóan emberi volt. Amilyen gyalázatos egy tiszta asszony és egy halott asszony megrágalmazása csak lehet, olyan gyalázatos ez a cikk. Sajnálatos, hogy az eddig jóízűsűnek ismert Courier Européen helyt adott ennek a piszkos és az ő állítása szerint az ndvar tájékárol származó írásnak és sajnálatos, hogy a külügyi képviselőnek és a kormányoknak a sajtó informálására való orgánumai nem tudják meggátolni az ilyen bectelenségek elkövetését. A Jugendet sokkal kisebb ok miatt tiltották ki Magyarországról ...

A lap 8. heti számában is cikket ír Mocsáry Lajos: Mocsáry cikke a Courier 1907. jan. 11-i számában jelent meg Les Nationalités et l'hégémonie Magyare en Hongrie (A nemzetiségek és a magyar hegemónia Magyarországon) címu-

mel. Ezt megelőzően a lap 1906. dec. 21-i száma is közölt egy cikket Mocsárytól La question des nationalités en Hongrie (A nemzetiségi kérdés Magyarországon) címmel. Ez válasz Ferencz, a lap magyar szakértőjének cikkeire, melyek Mocsáry szerint ellenségesen kommentálják a magyarországi helyzetet. Szerinte nacionalisták és szocialisták egyaránt támadják a magyar ügyet. Túlózzák a helyzetet. A nemzetiségek gyűlöletét csak vezetőik, értelmiségiek kis száma képviseli és szítja. Nagyjából elégedettek lennének a nemzetiségek, ha becsületesen megadnák nekik közigazgatás, közoktatás, törvényhozás terén azt, amit a 68-as törvény megalapozott. Sovnizmus nyilvánul meg mindkét oldalon: vezető politikusok így keresik a népszerűséget, neofita újságírók a fő hangadók. Nem szabad túlozni a viták jelentőségét, de a provokátorok gyakran a nemzetiségi képviselők. Mocsáry jan. 11-i cikkének főbb gondolatai a következők: Nem a számok a legfontosabbak. A magyar egységes nép, a nemzetiségek közt semmi sem közös. Nem lehet tehát így szembeállítani: magyar — nemzetiségek. Oriási kulturális és gazdasági különbség van a kettő közt. Sok például az elmaradott nemzetiségi vidék. Majd idéz Andrássy beszédeiből a nemzetiségekről, melyeknek vezérgondolata: „amour et justice aux masses, rigueur inexorable contre les agitateurs” (szeretet és méltányosság a tömegek iránt, kéréllhetetlen szigor az agitátorokkal szemben). A nemzetiségek is súlyos hibákat követnek el. Agitátoraik a királyság nemzetiségi alapon való felbomlására izgatnak. Ez ugyan csak a diákok és költők álma, de mégis nagyon irritálja a magyar közvéleményt. Magyarország történelmi és földrajzi egység. És mégis felvetették Dákorumánia eszméjét. Ez Erdélyből, Bukovinából és a tulajdonképpeni Magyarország egy részéből állna közel egy millió magyar lakossággal. Majd így folytatja:

„On objecte encore aux Hongrois leur politique essentiellement aristocratique. Il est vrai que la société hongroise n'a pas encore perdu son teint aristocratique. Mais que faire pour s'en débarrasser? Le magyarisme, la noblesse elle-même a fait tout son possible, motu proprio, principalement en 1848, et elle y a tellement réussi que la moyenne noblesse qui possédait autrefois tout le pouvoir politique, est réduite économiquement de moitié.

L'égalité devant la loi est parfaite; le seul reste de privilèges nobiliaires consiste dans la formation de la Chambre des pairs, contenant à moitié les grands propriétaires, princes, comtes, anciens barons, l'autre moitié étant nommée à vie par le roi. Voilà tout. L'opinion publique ne s'inquiète pas de ces débris de l'ancien système aristocratique et d'autant moins qu'elle voit se manifester plus de patriotisme et même de libéralisme parmi les rangs de cette aristocratie, que parmi celui des éléments démocratiques introduits par le gouvernement. Il est caractéristique qu'une cinquantaine de pairs de droit préfèrent siéger dans la chambre des députés. En general ce sont les dispositions de toutes les couches de la société qui empêchent que les dernières traces de son ancienne structure aristocratique soient extirpées. La société hongroise n'est pas aristocratique au même degré que celle de l'Allemagne ou de l'Angleterre; on pourrait même remarquer qu'on n'y tient pas si scrupuleusement à ne pas omettre le „de” de certains noms de famille comme on le fait certainement par pure politesse, dans la France républicaine. Enfin, asiatiques que nous sommes nous aussi faisons parti de cet Ancien monde, qui se ressentira encore longtemps de ses anciennes institutions politiques et formes sociales, tandis que le Nouveau monde ne saurait être a jamais autre chose que purement démocratique. Il est possible que ces restes de dispositions populaires aristocratiques tendent au profit de l'hégémonie magyar et l'on pourrait dire que ce n'est pas notre tâche de nous en débarrasser à toute force, mais quant à cette prétendue „politique essentiellement

aristocratique" on peut bien affirmer qu'elle n'existe pas: en fait de législation on a fait tout son possible, on ne peut pas faire davantage."

(Szemükre vetik még a magyaroknak jellegzetesen arisztokratikus politikájukat. Igaz, hogy a magyar társadalom még nem vesztette el arisztokratikus arculatát. De mit feleltünk, hogy megszabaduljunk ettől? A magyarság, maga a nemesség mindent megtett önként, különösen 1848-ban, és olyan sikerrel, hogy a középnemesség, mely amikadején az egész politikai hatalom birtokosa volt, gazdaságilag a felére csökkent.

A törvény előtti egyenlőség tökéletes; a nemesi kiváltságok egyetlen maradványa a főrendi ház, mely félig nagybirtokosokból, hercegekből, grófokból régi országnagyokból, félig pedig a király által élethossziglan kinevezettekkel áll. Ez az egész. A közvélemény nem nyugtalankodik a régi arisztokratikus rendszer eme maradványai miatt, annál kevésbé mert ennek az arisztokráciának a soraiban több hazafiságot, sőt több liberalizmust tapasztal, mint a kormány által felszínre hozott demokratikus elemekben. Jellemző, hogy mintegy 50 jog szerinti főrend szívesebben székelt a képviselőházban. Általában a társadalom minden rétegének diszpozíciói akadályozzák meg, hogy a társadalom régi arisztokratikus struktúrájának utolsó maradványai is eltűnjenek. A magyar társadalom nem olyan mértékben arisztokratikus, mint a német vagy az angol; még azt is meg lehetne jegyezni, hogy itt nem vívóznak olyan kinosan arra, hogy el ne hagyják egyes családnevek elől az előnevet, mint ahogyan a „de"-t a köztársasági Franciaországban már csupa udvariasságból is kiteszik. Végre is, akármennyire ázsiaiak vagyunk is, mégis részesei vagyunk annak az Óvilágnak, mely még sokáig érezhető lesz a régi politikai intézményekben és társadalmi formákban, míg az Új Világ soha semmi más nem lehet, mint csupán demokratikus. Lehetseges, hogy ezek az arisztokratikus népi hajlandóságok a magyar hegemónia malmára igyekeznek hajtani a vizet és azt is mondhatnánk, hogy nem a mi feladatunk, hogy mindenáron megfosszuk magunkat ettől de ami ezt a nekünk tulajdonított „jellegzetesen arisztokratikus politikát" illeti, bizony állíthatjuk, hogy ez nem létezik: a törvényhozás tekintetében mindent megtettünk, többet már nem lehet tenni.)

Rákosi Jenő... azt merie írni a Courrier Européen-nek, hogy a magyar koalíció küzdelme szabadságküzdelem: Rákosi cikke a Courrier Européen 1906 márc. 23-i számában jelent meg. Mivel ez válasz Jászi Oszkár alábbi cikkére annak gondolatmenetét Jászié után közöljük. — de leközölte dr. Jászi Oszkárét is: Jászi cikke a Courrier Européen 1906 márc. 16-i számában jelent meg a következő szöveggel:

L'inbroglio hongrois

Les lecteurs du Courrier Européen sont bien informés des faits et des événements politiques de cette longue et douloureuse crise hongroise. Mais ce sont là, comme toujours, des phénomènes connexes, plus ou moins superficiels, qui cachent des changements plus réels et plus profonds dans la structure même de la société hongroise.

La crise hongroise actuelle n'est pas une simple crise du droit constitutionnel entre la couronne et la nation; c'est en même temps et surtout une crise d'ordre économique et social entre le peuple hongrois et les classes régnautes. Voilà ce que l'on ne perçoit pas encore avec assez de clarté à l'étranger. C'est ce que je voudrais démontrer ici brièvement. Mais pour comprendre la situation actuelle, il faut attirer l'attention sur quelques traits saillants du passé récent de notre histoire.

Depuis le Compromis de 1867 avec l'Autriche, la vie politique est sous la domination presque exclusive des grands propriétaires fonciers, des magnats héréditaires et des hoberaux, tout-puissants dans les *comitats* (départements). Une bourgeoisie, dans le sens européen, n'existe pas en Hongrie. Même notre révolution de 1848 ne fut pas une révolution bourgeoise, mais la révolution d'une minorité éclairée de nobles, poussée par le puissant courant européen, par la nécessité de se défaire d'un système économique suranné et par les attitudes de plus en plus menaçantes des classes opprimées. Le peu qui existe d'une bourgeoisie proprement dite, c'est-à-dire les classes commerçantes, industrielles et financières, ne sont point du tout révolutionnaires, mais vivent en plein accord avec les classes nobles dominantes et sont extrêmement heureuses si quelques-uns d'entre les leurs sont acceptés dans les clubs et réunions des nobles, nommés, à l'exemple anglais, la *gentry*.

On pourrait dire que notre situation actuelle politique est analogue à celle de l'Angleterre avant la grande réforme électorale, sauf qu'il n'existe pas chez nous — je le répète — une classe bourgeoise forte, indépendante et consciencieuse. La vie sociale, les travaux politiques et économiques étaient donc depuis le commencement de notre ère constitutionnelle, sous l'influence constante des hoberaux, chez lesquels se mêlaient des tendances féodales et autocratiques et en même temps cléricales, à cause de la richesse et de la puissance extrême de la hiérarchie catholique.

La composition de la Chambre récemment dissoute et qui ne durerait pas essentiellement des Chambres antérieures, indique assez nettement l'esprit qui animait ce club aristocratique qui s'appelle le *parlement hongrois*. Les membres de la Chambre étaient ainsi recrutés :

Propriétaires fonciers, 142 (parmi lesquels 56 comtes et barons); avocats, 114; employés d'administrations publiques, 66; prêtres, 22; commerçants, 5; industriels, 2; médecins, 5.

Les réactions de ce corps correspondaient précisément à sa composition chimique. Tout travail vraiment productif répugnait essentiellement à cette réunion de chevaliers. Toute réforme sérieuse dans le système des impôts, dans la politique foncière ou dans l'instruction publique était impossible car elle rencontrait toujours les intérêts opposés d'un parlement purement agraire et féodal. Par suite, la Chambre ne pouvait fonctionner que dans deux directions.

L'une était la politique conservatrice, avec la maxime fondamentale : *quieta non movere*. C'était une édition en petit de la politique française de l'enrichissez-vous; elle ne voyait dans la politique que le vote du budget et des recrues, fournissant en outre les possibilités les plus favorables pour la domination presque sans limites de la *gentry* dans les comitats, fortifiant la race, soutien de la nation (ce qui veut dire les hoberaux magyars) par le monopole des fonctions administratives supérieures et fermant indulgemment les yeux sur les petits panamas des juifs riches et de leurs allies.

L'autre tendance, représentée surtout par les éléments plus indépendants et plus sanguins de la *gentry* et des petits propriétaires ruraux, se nourrissait des souvenirs vagues et incertains qui vivent dans l'âme du peuple des événements glorieux de 1848. Mais conformément à ses intérêts de classe, non moins nets que ceux du parti dit libéral, le parti indépendant abandonnait les idées démocratiques, sociales et anticléricales du programme de 1848 et ne développait que son hostilité contre l'Autriche, la vanité nationale, allumant en même temps l'espérance d'une grandeur prochaine des hoberaux par la création demandée de nouvelles fonctions militaires et diplomatiques hongroises. Et dans la mesure où s'augmentait, par la politique de classe du parlement, la misère et le mécontentement du peuple et où surgis-

saient, par le développement du capitalisme moderne, de nouvelles couches sociales exclues de la Constitution, dans cette même mesure, exactement, la politique indépendante progressait et gagnait du terrain. Ce processus ne saurait surprendre aucun de ceux qui connaissent la psychologie sociale et savent que fausses idées peuvent provoquer pendant de longues périodes des actions mal appropriées à leurs buts. Le parti indépendant devenait de plus en plus un parti populaire, parce que la démagogie professée par lui pendant des dizaines d'années sans un contre-effort sérieux a fait croire au peuple hongrois que l'Autriche *était l'unique cause de sa misère*.

L'aureole qui nimbe le nom de Kossuth, le militarisme et le fiscalisme exagérés qui sont associés aux couleurs noire et jaune rendent les événements très aises à comprendre.

Qu'on note bien: *d'un côté* le conservatisme constitutionnel extrême du comte Isza, son mépris manifeste à l'égard de toutes les tendances vraiment démocratiques et laïques, la terreur des hobereaux timaux et une espèce d'ultranationalisme protestant qui s'allie pourtant très volontiers avec les cléricaux pour „la défense de la foi chrétienne contre le socialisme” en un mot, le conservatisme constitutionnel accompli avec la réaction cachée d'ordre social et économique; *de l'autre côté*, un chauvinisme sanglant contre l'Autriche, le radicalisme constitutionnel mêlé de plus en plus d'un radicalisme social (surtout d'une propagande électorale en faveur du suffrage universel, propagande de tactique, point sincère, mais cependant apte à captiver le peuple) n'est-il pas trop évident que l'ancien régime du parti libéral devait succomber devant la démagogie du parti indépendant, après un essai très malheureux du comte Isza pour restituer l'ordre du parlement par le changement violent de ses règles?

Inutile effort! Car, comme le remarque avec finesse un sociologue hongrois de valeur, M. de Méray, il est impossible de guérir le corps social par un *remède purement mécanique*. Le seul moyen de créer de nouveau un parlement capable de fonctionner, *c'est un remède organique* et il s'appelle le *suffrage universel*; il brisera les intérêts particuliers des hobereaux, inconciliables avec ceux de la couronne, tandis qu'il introduira dans l'arène politique le grand et intelligent peuple hongrois, qui, par ses revendications économiques et sociales, trouvera aisément un compromis avec le roi.

Car, ne l'oublions pas, la Coalition, en revendiquant comme langue de commandement le hongrois — marchant ainsi contre les droits constitutionnels de la couronne — s'est mise sur un terrain nettement révolutionnaire, et cela sans des forces révolutionnaires réelles, parce que le peuple est tout à fait indifférent à ces revendications „nationales”, et quand la coalition a rejeté le suffrage universel, promis par le roi et le gouvernement, elle a même excité contre elle tous les éléments intelligents de la démocratie hongroise: le prolétariat organisé et cette poignée d'intellectuels, de savants et de librepenseurs dont l'espérance unique pour l'avenir consiste dans la force organisée du peuple.

Et c'est ainsi que le gouvernement absolutiste fait si facilement disperser le Parlement, sans un coup d'épée, sans l'ombre de tumulte, sans même une affiche révolutionnaire.

Cependant les tendances pour la séparation d'avec l'Autriche sont bien justifiées par les changements dans les relations économiques survenues depuis le compromis. Mais les hobereaux mal instruits ont cru qu'on pourrait commencer la séparation par l'armée, sans bases solides économiques et sociales. Au contraire, il est certain que le seul moyen d'émancipation pour la Hongrie est la *création d'une démocratie hongroise moderne*, qui, par de grandes réformes radicales — surtout par l'indépendance douanière, par la sécula-

risation des biens ecclésiastiques, par l'impôt progressif, par le morcellement des latifundia, par l'instruction publique gratuite et obligatoire, par une politique de fraternité avec les nationalités diverses de la Hongrie — unira toute la nation hongroise dans un puissant et harmonieux effort vers la liberté, la civilisation et l'indépendance nationale

Voilà le programme nouveau qui germe déjà dans une partie de la nouvelle génération hongroise. Mais pour réaliser ce programme, le suffrage universel est indispensable. C'est pour cela que nous suivons avec une attention fiévreuse les éventualités de cette grande réforme, et nous croyons pouvoir compter dans notre lutte sur la sympathie de la démocratie mondiale.

Dr. Oscar Jászi
Secrétaire général de la Société Hongroise de Sociologie

A magyar bonyodalom

A Courrier Européen olvasói jól vannak informálva ennek a hosszú és fájdalmas válságnak a politikai eseményeiről. De ezek, mint mindig, összefüggő, többé kevésbé felszíni jelenségek, melyek valóságosabb és mélyebb változásokat takarnak a magyar társadalomnak magában a struktúrájában.

A jelenlegi magyar válság nem egyszerű alkotmányjogi válság a korona és a nemzet között; hanem ugyanakkor és különösen gazdasági és szociális természetű válság a magyar nép és az uralkodó osztályok között. Ime, ez az, amit külföldön még nem látnak eléggé tisztán. Erre szeretnék itt röviden rávilágítani. De hogy megértsük a jelenlegi helyzetet, fel kell hívni a figyelmet történelmünk legutóbbi múlt eseményeinek néhány szembeszökő vonására.

Az Ausztriával kötött 1867-es Kiegyezés óta a politikai élet a nagybirtokosok az örökös főrendek és a vármegyékben mindenhát kurtanemesek csaknem kizárólagos uralma alatt áll. Európai értelmében vett polgárság Magyarországon nem létezik. Még 1848-as forradalmunk sem volt polgári forradalom, hanem egy felvilágosodott nemesi kisebbség forradalma, melyet a hatalmas európai forradalmi áramlat ragadott magával s melyet hajtott az elavult gazdasági rendszer megváltoztatásának szükségessége és az elnyomott osztályok egyre fenyegetőbb magatartása. A meglevő csekély számú polgárság, vagyis a kereskedők, iparosok és pénzemberek egyáltalában nem forradalmárok, hanem teljes egyetértésben élnek az uralkodó nemesi osztályokkal és rendkívül boldogok, ha egyeseket közülük befogadnak az angol mintára dzsentrinek nevezett nemesek klubjaiba és kaszinóiba.

Azt mondhatná valaki, hogy jelenlegi politikai helyzetünk hasonlít a nagy választójogi reform előtti Angliához, azaz a különbséggel, hogy nálunk ismétlem — nincsen erős, független és öntudatos polgári osztály. A társadalmi élet, a politikai és gazdasági tevékenység tehát, alkotmányos éránk kezdete óta szakadatlanul a kurtanemesek befolyása alatt állt, s ehhez feudális, autokratikus, és ugyanakkor klerikális tendenciák keveredtek a katolikus egyház rendkívüli gazdagsága és hatalma miatt.

A legutóbbi feloszlatott képviselőház, mely nem különbözött lényegesen a régebbi képviselőházaktól, elég pontosan meghatározza azt a szellemet, mely a magyar parlamentnek nevezett arisztokrata klubot jellemzi, a képviselőház tagjai a következőkből rekrutálódtak:

Főbirtokos: 142 (akik között 56 gróf és báró); ügyvéd: 114; közigazgatási tisztviselő: 66; pap: 22; kereskedő: 5; iparos: 2; orvos: 5.

Ennek a testületnek a reakció pontosan megfelelték kémiai összetételének. Minden valóban produktív munkától határozottan undorodott ez a lovagi tarsaskor. Minden komoly reform lehetetlen volt az adózási rendszerben, a földbirtokpolitikában vagy a közoktatásban, mert mindig egy teljesen földbirtokos és feudális parlament ellentétes érdekeivel került szembe. Ennek következtében a képviselőház csak két irányban működhetett.

Az egyik a konzervatív politikai irányzat volt, azzal az alapelvvel, hogy *quies non movere* (nem háborítani a nyugovókat). Ez kisebb kiadásban a *gazdagodjatok meg* jelszóra alapított francia politika volt: csak a költségvetés és az üjonctuszám megszavazását tekintette politikának, ami egyébként a legelőnyösebb feltételeket szolgáltatta a dzsentri szinte korlátlan uralnához a vármegyében, erősítette a nemzetségnemzetek tekintetében a magyar nemesiséget) a magasabb közigazgatási funkciók monopolizálásával és azzal, hogy ehhez a szűk körű hűnyt a gazdag zsidók és szövetségeseik kis panamáit felett.

A másik irányzat, melyet különösen a dzsentrik és a falusi kisbirtokosok függetlenebb és szangvinikusabb elemei képviseltek, 1848 dicső eseményeinek emlékeiből táplálkozott, úgy ahogyan azok a nép lelkében élnek. De osztályérdekeknek megfelelően, nem kevésbé határozottan, mint az úgynevezett szabadelvű párt, a *függetlenségi párt* is elhagyta az 1848-as program demokratikus szocialis és antiklerikális eszméit és nem táplált egyebet, mint az Ausztriával szembeni ellenségeskedést, a nemzeti büszkeséget, megcsillagoltva a nemeses közeli felemelkedésének reményét újabb magyar katonai és diplomáciai funkciók megszerzésének követelésével. És ugyanolyan mértékben, ahogyan a parlament osztálypolitikája folytán növekedett a nép nyomorúsága és elégedetlensége és ahogyan a modern kapitalizmus fejlődésével újabb és alkotmánytörvényekkel átszabott társadalmi rétegek támadtak, ugyanolyan mértékben fejlődött és nyert tere a függetlenségi politika. Ez a tolymat nem lephet meg senkit, aki ismeri a társadalmi lélektant és tudja, hogy hazug eszmék hosszú időre kiválthatnak a célnak meg nem felelő akciókat. A függetlenségi párt egyre inkább népszerű párt lett, mert az a demagógia, melyet minden komoly szemben álló erő híján évtizedeken át kifejtethetett elhitette a magyar néppel, hogy Ausztria a nép nyomorának egyetlen oka.

A Kossuth nevet ovező gloria, a túlzott militarizmus és az adórendszer ami minél a fekete-sárga színekkel asszociálódott, könnyen érthetővé teszi az eseményeket.

Jól jegyezzük meg: egyik oldalon Tisza gróf túlzásba vitt alkotmányos konzervativizmusa, nyilvánvaló megvetése minden valóban demokratikus és világi törekvés iránt, a vidéki kurtanemes terrorja, és egyfajta protestáns ultramontanizmus, mely mégis szívesen szövetkezik a klerikálisokkal a keresztény hit védelmére a szocializmus ellen, egy szóval alkotmányos konzervativizmus a rejtett társadalmi és gazdasági reakcióval párosulva; a másik oldalon veres sovinizmus Ausztria ellen, alkotmányos radikalizmus, egyre inkább szocialis radikalizmussal keverve (különösen az általános választójog érdekében kifejtett választási propaganda amely taktikai románcra ugyan nem osztozt, de mégis alkalmas a nép meglepetésére) nyilvánvaló tehát, hogy a szabadelvű párt régi uralmának meg kellett buknia a függetlenségi párt demagógiájával szemben, miután Tisza gróf szerencsétlen kísérletet tett, hogy a parlamentü rendet a parlamenti szabályok erőszakos megváltoztatásával állítsa helyre.

Hatalatlan erőfeszítés! Mert, mint egy kiváló magyar szociológus, a francia, freeman megjegyzi, lehetetlen a társadalmi testét *szisztematikus mechanikus* módjára egy-egy részre bontani. A működőképes parlament újraterepítésének egyetlen módja az az *organikus orvosság*, melyet általános választójognak

hiynak; ez összezúzza a kurtanemeseknek azokat a külön érdekeit, melyek összeegyeztethetetlenek a Koronáéval, ugyanakkor pedig bevezeti a politikai küzdőterre a nagyszámú és intelligens magyar népet, mely gazdasági és szociális követeléseivel könnyen megtalálja majd a királlyal való kiegyezés lehetőségét.

Mert, ne feledjük, mikor a koalíció a magyar vezényleti nyelvet követeli — szembeszállva így a Korona alkotmányos jogaival — határozottan forradalmi területre lépett anélkül, hogy reális forradalmi ereje volna, mert a nép teljesen közömbös ezek iránt a „nemzeti” követelések iránt és mikor a koalíció elvetette az általános választójogot, melyet a király és a kormány megígért, ő maga lázította saját maga ellen a magyar demokrácia minden intelligens elemét: a szervezett proletariátust és azt a maroknyi értelmiséget, tudóst, és szabadgondolkozót, akiknek egyetlen jövő reménye a nép szervezett ereje.

Ezért oszlatja fel olyan könnyedén az abszolutista kormányzat a parlamentet, anélkül, hogy egy kardcsapás esne, hogy a tüntetésnek akár csak az árnyéka vagy éppen egy forradalmi plakát megjelene.

Mindazonáltal, az Ausztriától való elszakadás iránti törekvesek nagyon is indokolhatók a kiegyezés óta a gazdasági viszonyokban beállt változásokkal. De a rosszul értesült kurtanemesek azt hitték, hogy az elszakadást el lehet kezdeni a hadsereggel, szilárd gazdasági és társadalmi bázis nélkül. Éppen ellenkezőleg, bizonyos, hogy Magyarország számára az egyenjogúsításnak egyetlen lehetősége egy *modern magyar demokrácia* megteremtése, mely nagy és radikális reformokkal — különösen a független vámtérülettel, az egyházi javak szekularizációjával, progresszív adórendszerrel, a latifundiumok felosztásával, az ingyenes és kötelező népoktatással és Magyarország különféle nemzetiségeivel folytatandó testvéri politikával — egyesíti az egész magyar nemzetet egy hatalmas és harmonikus erőfeszítésben a szabadság, civilizáció és a nemzeti függetlenség kivívására.

Íme az új program, mely az új magyar nemzedék egy részében már megfogalmazott. De ahhoz, hogy ez a program megvalósítható legyen, feltétlenül szükséges az általános választójog. Ezért kilsérjük lázas figyelemmel ennek a nagy reformnak az esélyeit és hisszük, hogy harcunkban számíthatunk a demokratikus világ szimpátiájára.

Dr. Jászi Oszkár
a Magyar Társadalomtudományi Társaság főtítkára

Rákosi Jenő válasza a lap márc. 23-i számában hangsúlyozza, hogy Jászi Oszkár cikke szociológiai szempontból cáfolhatatlan, de hamis képet ad a jelenlegi helyzetről. Szerinte azok, akik a Jászi által adott programot hangoztatják, 30 évig miallom voltak és ugyanezt a programot elvetették, mert az akkor az ellenzék programja volt. Ugyanez a párt támogatót egy olyan rendszert, mely a nép nagyobb kiszákuányolását mozdította elő, elutasította a választói jog kicsit nagyobb kiszélesítését. Azután jött Fejervár, akinek egyáltalán nem volt pártja, és ő, aki 20 évig miniszter volt, legutóbb a Tisza-kabinetben is, lauszírozta ezt a radikális programot. Majd így folytatja: „La question se pose ainsi: le gouvernement — sans avoir de parti dans le pays — s'efforce de rayer de notre constitution millenaire des droits cardinaux et cela en faveur de la couronne et au détriment du peuple, et il nous offre en échange le suffrage universel et des reformes sociales et économiques. C'est à dire il voudrait bien donner des droits a ceux qui n'en ont pas, mais seulement en parvenant à son but qui est la suppression, l'annulation des droits cardinaux, de la totalité de la nation. Autrement dit,

il vous donne des couteaux, mais il vous ôte la vlande. Vous n'aurez rien à couper avec vos couteaux". (A kérdés így vetődik fel: a kormány — anélkül hogy partja volna az országnak — ki akarja törölni ezeréves alkotmányunkból az alapvető jogokat, mindezt a Korona érdekében, a nép kárára és cserébe az általános szavazati jogot kínálja, valamint szociális és gazdasági reformokat. Vagyis valóban jogokat akar adni azoknak, akiknek nincsen, de csak azért, hogy elérje a célját, mely nem más, mint az elnyomás, az egész nemzet alapvető jogainak eltörése. Másként szólva kést ad, de elveszi a húst. A késsel nem lesz mit vagnunk.) A továbbiakban azt fejtegeti, hogy most azért akarják restaurálni a régi rendet, hogy a 400 milliót a hadsereg részére megszavazzassák. Erről van szó Rakosi szerint.

Júni 4. Courrier Européen márc. 30-i számában a következő levéllel választott Rakosi nagybirtokosra:

„Monsieur le Directeur,

M. Jenő Rakosi a bien voulu faire quelques remarques sur mon article intitulé: L'imbroglia hongrois et publié dans le Courrier Européen du 16 mars. En reconnaissant mes idées générales, il déclare mon jugement sur la situation actuelle tout à fait faux". C'est son droit, puisqu'il s'agit d'une opinion individuelle, et le fait que la sienne ne peut s'accorder avec la mienne ne surprendra personne de ceux qui connaissent les tendances chauvinistes et réactionnaires de M. Rakosi depuis déjà un quart de siècle. Pourtant la réponse de l'illustre publiciste hongrois contient des affirmations que je ne peux pas laisser sans protestation:

1. La grande majorité de mes amis et moi nous n'avons jamais appartenu au parti écroulé, dit parti libéral.

Je n'ai pas prôné le programme radical du baron Fejérváry pour la simple raison que le gouvernement actuel n'a pas un programme radical, mais un programme progressif très mélangé. Les idées politiques que j'ai exprimées et „qui germent déjà dans une partie de la nouvelle génération hongroise” ne sont que les idées de „cette poignée d'intellectuels, de savants et de libre-penseurs dont l'espérance unique, pour l'avenir, consiste dans la force organisée du peuple” et qui sont également hostiles à la politique hongroise actuelle.

2. Les idées populaires et démocratiques de la coalition sont démontrées par l'attitude de la presse qui en partie acclame, en partie passe sous silence les revendications de grands propriétaires fonciers qui réclament que l'État avec tous les moyens publics, même avec l'emploi de la force militaire, rende impossible la greve de moisson menaçante des paysans hongrois.

4. Je suis en plein accord avec M. de Rakosi sur le point que le cabinet du baron Fejérváry — du moins dans sa grande majorité — n'est pas animé par des idées démocratiques, mais est poussé vers le peuple par une nécessité politique. Il est pourtant, par cette nécessité même, obligé de proclamer le suffrage universel, comme y a été forcé Bismarck dans une situation très analogue, malgré ses sentiments personnels. Ce ne sont ni les sentiments démocratiques du général Fejérváry, ni ceux de la coalition qui nous donneront le suffrage universel, mais — comme je crois l'avoir démontré — la structure changée de la société hongroise.

Le discours de M. Rakosi est encore d'un esprit parfaitement anthropomorphe. Il le croit que l'histoire est l'oeuvre de Dieu et des grands hommes surtout des magnats et des prêtres.

Mais, au contraire — séparés de lui non seulement par une génération mais par une Weltanschauung — nous croyons voir dans la crise actuelle hongroise la lutte des classes — une des plus prononcées de l'histoire.

Soyez-en sûr, c'est de cela et n'est que de cela qu'il s'agit.”

(Szerkesztő Úr,

Rákosi Jenő úr szíves volt néhány megjegyzést tenni A magyar bonyolalom c. a Courrier Européen márc. 16-i számában megjelent cikkemre. Ugyanakkor, mikor elismeri általános elvennet, a jelenlegi helyzetről alkotott ítéletemet" teljesen hibásnak" tartja. Ehhez joga van, mivel egyéni véleményről van szó és az a tény, hogy az ő véleménye nem egyezhetik meg az enyémével, senkit sem lep meg azok közül, akik ismerik Rákosi úrnak már egy negyed százada vallott sovínisza és klerikális törekvéseit. A kiváló magyar publicista válasza mégis olyan állításokat tartalmaz, melyeket nem hagyhatok tiltakozás nélkül:

1. Barátain nagy többsége és én sohasem tartoztunk a megbukott párthoz, az úgynevezett *szabadelmű* párthoz.

2. Nem dicsértem Fejérváry báró radikális programját azon egyszerű oknál fogva, hogy a jelenlegi kormánynak *nincsen radikális programja*, hanem egy nagyon vegyes haladó programja. Azok a politikai elvek, melyeket kifejtettem és „amelyek már az új magyar nemzedék egy részében megfogamzottak” csak „annak a maroknyi értelmiségnek, tudósoknak és szabadgondolkodónak az eszméi, akiknek egyetlen jövő reménysége a nép szervezett ereje”

3. A koalíció népszerű és demokratikus eszméit a sajtó magatartása tükrözi, mely részben csitítja, részben pedig hallgatással mellőzi a nagybirtokosok arra irányuló követeléseit hogy az állam minden rendelkezésre álló eszközzel, akár katonai erőszakkal alkalmazásával is tegye lehetetlenné a magyar parasztok fenyegető aratósztájkját.

4. Teljesen egyetértek Rákosi úrral abban a tekintetben hogy Fejérváry báró kabinetjét — legalábbis nagy többségében — nem a demokratikus eszme vezetik, hanem politikai szükségszerűségből tolódik a nép felé. Mégis, éppen ez a szükségszerűség kényszeríti az általános szavazati jog követelesére, ahogyan Bismarck is erre kényszerült hasonló helyzetben. személyes érzelmei ellenére is. Sem Fejérváry tábornok, sem a koalíció demokratikus érzelmei nem fogják nekünk meghozni az általános választójogot, hanem — amint azt hiszem kimutattam — a magyar társadalom megváltozott struktúrája.

Rákosi úr iskolája még teljesen antropomorf szellemű. Hiszi, hogy a történelmi isten és a nagy emberek — különösen a mágnások és papok — műve.

Mi, éppen ellenkezőleg — akiket nemcsak egy generáció választ el tőle, hanem egy világnézet is — mi a jelenlegi magyar válságban a történelem egyik legélesebb osztályharcát látjuk

Higgva el, hogy erről és csakis erről van szó)

A BN jan. 23-i számában újabb tudósítást olvashatunk a Courrier Européen-ről. Bár nem jelzik, hogy Párizsból küldték, ez kiderül olyan mondatokból, mint a következő. „A kitiltás óta a lap minden országból seregszámra kapja a bátorító és üdvözlő leveleket, természetesen Magyarországról is.” Adyt sejteti az idézett mondatban a „seregszámra” kifejezés is. A Hírek rovatban megjelent akébbi tudósítást tehát minden valószínűség szerint ugyancsak ő küldte. A tudósítás a Courrier Européen 1907. jan. 18-i számában megjelent fent említett L'intolérance Kossuthista c. cikk ismertetése.

A kitiltott lap

Megírtuk volt, hogy Kossuth Ferenc megvonta a postai szállítási jogát a „Courrier Européen” című francia laptól. 1. lapnak többek között Björnson, Jacques Novikov, Gabriel Scailles s Giuseppe Sergi a szerkesztői. Főbb munkatársai Tolsztoj, Lombroso, Jean Jaurès, Vandervelde, Suttner Berta

bárónő, Emile Bourgeois stb. stb. Magyarországról Mocsáry Lajos régi munkatársa az előkelő, internacionalista folyóiratnak. Kezdetben maga a lap is azt hitte, hogy legalább ürügyre a kitiltásra a kegyeletet használta föl a magyar kormány. A „Courrier Européen” ugyanis egyik utolsó számában egy anekdotát közl: méhai Andrásy Gyula grófról. Azonban kiderült — mint a „Courrier” írja — hogy Kossuth nem is nagyon kereste az ürügyet. Kitiltotta Magyarországból a lapot egyszerűen azért, mert a lap elfogulatlanul bírálta a magyar koalíciót. A „Courrier” a demokratikus haladás zászlóvivője s természetesen figyelmeztette az intelligens Európát, hogy Magyarországon a haladás ügye veszélyben van. Nyíltan föltárta, hogy a koalícióval a feudális és nemzetiszímbé burkolt ultramontanizmus aratott diadalt Magyarországon. A kitiltás óta a lap minden országból seregszámra kapja a bátorító és üdvözlő leveleket, természetesen Magyarországról is. A Courrier legújabb számában igéri, hogy tovább is őrködni fog a Magyarországon veszélyben forgó demokrácia fölött. Egyben ismerteti a Benedek János ügyét s a negyvennyolcas pártban fölülkerekedett reakciót. A magyar kormánynak pedig azt az ígéretet küldi, hogy bátor lesz ezután is érdeklődni, s hogy egyebek között a Polónyi ügyekről s más miniszteriális afférokrol is lesz egy és más mondanivalója internacionális közönsége számára. A lap sohse volt ellensége Magyarországnak, de igenis ellensége minden országok ultramontánjainak. Szomorú és jellemző dolog, hogy Oroszország, Törökország és Magyarország az a három ország, mely a „Courrier”-t kitiltotta. Mind a három azon ok miatt, mert az emberi szolidaritást, kultúrát és haladást szolgálja.

Egyben ismerteti a Benedek János ügyét: Benedek Jánost kizárták a függetlenségi pártból, mert a községi választásokon demokrata programmal lépett fel.

Mj: Pn (209)

90. Néhány párizsi hlv. BN 1907. jan. 18. — Hírek — A. E.

(Posen lengyeljei és a franciák)

Posen tartomány 1815-től az első világháborúig Poroszország fennhatósága alatt állt. — *Hencz Károly* (1877–?): krakélereskedő függetlenségi majd néppárti képviselő. Ő vetette fel először a magyar parlamentben a numerus claususzt a zsidó egyetemi hallgatók felvételénél és ő nyújtott be indítványt a Fejérváry kormány vád alá helyezéséről is. Párbaiban megölte Keglevich István grófot. A párba elözményeiről és Hencz Károlyról bővebben I. Egy költött útinaplóból c. 1905. máj. 31-i cikk jegyzetét (AEÖPM VI. 403) — *Markosok*: valószínűleg Markos (Matkovich) Gyula (1861–?) kat. átkelőpapról van szó, akit 1905–06-ban függetlenségi programmal országgyűlési képviselővé választottak. — *Lázár Pál* (1856–?): országgyűlési képviselő, udvari tanácsos, műegyetemi tanár. — *Sümegiek*: Sümegi Vilmos (1864–?): kikeresztekedett zsidó újságíró, aki a Magyarország c. klerikális-nacionalista lap alapításában vett részt Holló Lajosnál és Bartlha Miklóssal, annak kiadóhivatali igazgatója és mint országgyűlési képviselő a függetlenségi párt nacionalista uszlói közé tartozott. — *Hencz Károlyok, Markosok, Lázár Pálok és Sümegiek*: a koalíció szájaló hazafiságának szócsövei, gyászmagyarjai

(Az orléans-i herceg haragszik)

Az orléans-i herceg: Pülöp (1869–1926) az orléans-i ház akkori feje. — *entente cordiale*: a francia — angol egyezmény, melyet 1904-ben kötöttek meg L. A szájöblögető viz c. 1904. ápr. 24-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 38. és 312)

(A nagy drámból komédia)

A Dreyfus ügy felújítási kísérletéről számolt be már a BN 1906 szept. 22-i számában, talán ugyancsak Ady a következőkben:

Megint Dreyfus

Párizsból jelentik, hogy egy párt újra szeretné életre keltetni a már letárgyalt *Dreyfus-ügyet*. Párizs tele van a francia néphez intézett nagy plakátokkal s melyeken nagy betűkkel olvasható a következő mondat. „A semmitőszék a törvényt megghamisította, hogy a zsidó Dreyfust rehabilitálja.” A plakát czután nagy szóarádattal bizonyítgatja, hogy a semmitőszék Dreyfusra vonatkozó ítélete a törvényes követelményeket megsértette. Végül heves szitokszavakkal illeti Dreyfus őrnagyot és adakozásra szólítja fel a lakosságot, hogy Mercier tábornok részére arany emlékérmét verethessenek. Ez a plakát az „Action française” című politikai egyesületből indult ki, mely eddig kizárólag csak liberális választó-egyesület volt. Az egyesületnek a nagy feltűnést keltett plakát által, mely különböző incidensekre adott alkalmat, kétségtelenül az a szándéka, hogy Dreyfus őrnagyot egy új pörbe kényszerítse és így a szerencsétlen affért újra felelevenítse. A különös politikai támadás mögött sokan Mercier tábornokot keresik és nem is minden ok nélkül. Hírlik, hogy az egyesület nemsokára több népgyűlést tart, melyben a Dreyfus-ügyet beszélik majd meg s ekkor alkalmat találnak, hogy az iránta való rokonszenvnek kifejezést adjanak. A Dreyfus-ügy tehát ma sem fejeződött be, a szép remények mind meghíúsultak. Ez az a por, amelynek nem lesz sohasem vége.

Néhány nappal a Rochefort-gyűlésekről szóló híradás előtt pedig arról jelent meg tudósítás a BN-ben, hogy Dreyfus őrnagyot inzultálták. A jan. 13-i híradás így hangzik:

Dreyfust inzultálták

Párizsból jelenti tudósítónk, hogy a nacionalista lapok közlése szerint Dreyfus őrnagyot St-Denis-ben, ahol most állomásozik, az utcán megrohanták, vállrojtját és a becsületrend keresztjét leszakították, aztán földre teperték. A merénylet okáról és részleteiről a nacionalista hírforrás sem tud semmit. Meglehet különben, hogy a puszta hír is csak hangulatkeltésből íródott.

91. Párizsi jegyzetek. BN 1907. jan. 23. 8. l. — Hírek — A. 12.

I Az idegenek

Naturalizált: a befogadó ország állampolgárságát felvett idegen. — *horror vacui*: az ürességtől való irtózás; Rabelais Gargantujában olvasható eredetileg: natura abhorret vacuum = a természet irtózik az ürességtől.

II. A papok példinkja

O. M. G. E.: Országos Magyar Gazdasági egyesület, a magyar agráriusok fellelegvárja

III A kártya csodja

Vö. Párizsi jegyzetek III. A baccarat c. jan. 13-i cikkével Jan. 19-én aulták hírül a francia lapok, hogy Clemenceau körlevelet bocsátott ki a szerencsejátékokról, a kártyabarlangokról és kaszinókról. Ebben felhívja a figyelmet a szerencsejátékot tiltó különféle törvények szigorú betartására. — *Sírva küldték neki, hogy Monte-Carlo és Ostende malmára hajtja a vizet*: Monte-Carlo Monaco államában, Ostende pedig Belgiumban van.

Mj. Pn (211.), Fl. (157)

I. Hazafiasság és maszlag

Apathy István még elnöke volt a magyar szabadgondolkodóknak: Apathy Istvan (1863—1922) a kolozsvári egyetem élettan tanára a Szabadgondolkodás magyarországi egyesületének elnöke 1906. okt. 29-én levelet intézett Diner Denes Jozsef alelnökhöz, melyben közölte, hogy az egyesület elnöksége lemond, mert egyesek a szabad gondolatot a magyar nemzeti gondlattal akarják szembe állítani. Lemondásának előzménye az volt, hogy a Társadalomtudományi Társaság (ebből alakult a Szabadgondolkodók magyarországi egyesülete is) 1906 augusztusában kettészakadt, illetve annak jobboldali elemei, előlön Andrassy Gyula addigi elnökkel, disszidáltak. A disszidáltak közt volt Apathy Istvan is. Nemsokára megalapították az ellen-társaságot, a Magyar Társadalomtudományi Egyesületet, melynek Apathy lett az elnöke és Wolfner Pal a titkara. — *Horvát István* (1784—1846): ábrándos történész és nyelvesz, aki a szavak véletlen hasonlóságából kiindulva a magyart a világ legősibb népének tartotta. — *Sedan:* a franciák Sedannál szenvedtek vereséget a porosz—francia háborúban, 1870-ben.

II. Nagyon érdekes írásoh

Emlékeztet ügy-e, hogy a francia kormány néhány héttel ezelőtt mint toloncollatta ki Montagnini urat: Vö. „Ite missa est”. II. A pápa és a börze c. 1906. dec. 19-i cikkével (134.). — *Panama botrány, Panama affér:* I. Ünneptan I. A Chartier ügy c. 1907. jan. 1-i cikk jegyzetét (467.). — *Egy Polónyi botrány:* Polónyi Gézá, a koalíció igazságügyminiszterét először Halmos Janos volt polgármester vádolta a parlamentben azzal, hogy törvényhatósági bizottsági tagságát vagyonszerzésre használta fel. Egy vállalat ügyében, mint ügyvéd beadványt adott át, majd pedig a közgyűlésen felszólalt ugyanebben az ügyben. A Gschwindt gyártól 100,000 forintot vett fel, hogy a vállalat kitélepitését a fővárossal szemben megakadályozza. Halmos János súlyos fenyegetésekre visszavonta vádjait. Akkor azonban Lengyel Zoltán mutatott be egy level fakszimilét, melyet Polónyi írt Schönberger Bélának. Schönberger bárone azzal volt megbízva a koalíció vezérő bizottsága részéről, hogy becsü korokkal fenntartott jó összeköttetései révén a koalíció részére híreket szerezzen. A megbízást Polonyitól kapta, aki ezért 50,000 koronát kapott. A bíróságban kérdéseket tesz fel Polónyi, hogyan fogadták Tiszát az udvarnál. Mit mondott a király Tiszának? Van-e remény, hogy Kossuthot is bekapcsolja a kormány stb. BN jan. 22-i híre szerint báró Schönberger Beláne feljelentette Polonyit Rudnay főkapitánynál, hogy az a közbejárásért neki járó pénzt nem fizette ki. Rudnay jelentést tett Kristóffy belügyminiszternek, aki úgy döntött, hogy a dolog nem alkalmas a hatóság közbejelésre.

III. Déroulède az Akadémiában

Hencz Károly: I. Néhány párizsi hír (Posen leugyeliei és a franciák) c. jan. 18-i cikk jegyzetét (482.). — *Somogyi Aladár:* I. Költők c. 1906. dec. 18-i cikk jegyzetét (464.).

Mj: Fu (213.)

93. A Volney tanulása. BN 1907. jan. 29. 5. l. — Hírek — A. E.

Mint a francia lapokból kiderül, a divatos klub kiállítói a következők: a kiállítás voltak többek közt: Paul Chabas, Hubert Ward, Landowski, Albert Gosselin, Paul Buffet, Ie Conteux, Dufour, Dewambez, Lapanne, Tugnot, Maynard Wood — mindannyi ma már szlute teljesen ismeretlen név, ami Ady ítéletét igazolja.

Boni de Castellane: L. A Szajna mellől. I. Boni de Castellane c. 1906. nov. 29-i cikket és jegyzetét (125 és 448.). — *Károlyi István*: L. A Szajna mellől. I. Boni de Castellane c. 1906. nov. 29-i cikk jegyzetét (448.). — *Lánczy Leó* (1852–1921): a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnöke, főrendiházi tag

Mj: Pn (215.)

94. *Párizsi jegyzetek*. BN 1907. febr. 1. 6. l. — Hírek — A. E.

1. *Újságíró miniszterelnök*

Adyt már egy ízben foglalkoztatta Clemenceau újságírói pályája: vö. Clemenceau és az újságírók c. 1906. nov. 11-i cikkével (...) és annak jegyzetében Miniszterium — újságírókból c. nov. 3-i cikkel (...). — *A Neue Freie Presse* ennek egyébként ma is megmondhatója; Combes két ízben is cikket írt ez idő tájt a szeparációról a Neue Freie Presse-ben, ami elég nagy port kavart a francia sajtóban, annyira hogy a Neue Freie Presse párizsi tudósítója meginterjúvolta ez ügyben Briand-t, a kultuszminisztert — *Jules Méline* (1838–1925): 1896–1898 között miniszterelnök, kiváló közgazdász, több közgazdasági munka szerzője. — *S ez éppen nem új dolog, még Magyarországon sem Bánffy Dezső óta*: Vö. Magyarország c. 1903. jan. 10-i cikkének jegyzetében említett, a Magyar Közéletben és a PH-ban megjelent Bánffy cikkekkel (AEÖPM IV. 294.).

II. *Beteg Rothschildok*

A másik Rothschild... *szándarabot írt*, Henry Rothschild a PH 1907. febr. 6-i híre szerint Ráklevelessel 3 felvonásos vígjátékot írt, melyet a Monte-Carlo-i színház mutatott be. — *Lebáudý Jakab*: L. Mi-carème c. 1904. márc. 13-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 301.)

III. *Egy szent család*

A jegyzet a Le Matin jan. 28-i számában megjelent Les Compagnons de Saint Germain c. cikk nyomán készült.

Michel Lujzandl ismerkedtem meg ezzel a pompás, piaci Tolsztojjal: L. Michel Lujza c. 1904. szept. 23-i cikkét (AEÖPM V. 125.). — *Később egy népgyűlésen szidta Jaurést és híveit*: L. Az anarchisták gyűlkezetében c. 1904. jún. 9-i cikkének jegyzetében Michel Lujza bícsizása c. 1904. jún. 4-i cikket (AEÖPM V. 320.).

Mj: Pn (216.)

95. *Párizs, az új Éva és a szerelem*. BN 1907. febr. 2. 6. l. — Hírek — A. E.

[*] *Fredetiben: változtatnia*

Voilà Paris: ville de la lumière et de la boue: Ime Párizs, a fény és a sár városa. — *Madame Léo Claretie*: Léon Claretie Jules Claretie unokaöccse volt. — *Marcelle Tinayre* (Marcelle Chasteau 1872–1948): újság- és regényíró. Jelentősebb regényei: *Maison du péché* (1899), *Le Rebelle* (1905). *Gróf Khuenhiüller-Metsch*: L. többek közt A „cher comte” c. 1906. júl. 10-i cikket és jegyzetét (22. és 405.). *Prévost*: L. „La plus faible” c. 1904. máj. 5-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 50 és 318.). — *ahogy Prévost nagy író lehet*... Prévost, Marcel (1862–1941) regényei általában a nőkérdés körül forogtak és meglehetősen konzervatív felfogásnak voltak 1906-ban M. et Mme Moloch (Moloch úr és neje) c. regénye jelent meg. Feltehetően erre vonatkozik Ady megjegyzése. Prévost-ról l. még „La plus faible” c. 1904. máj. 5-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 50. 318.).

Mj: J (160.), Pn (117.)

96. *Archépek. Arthur Meyer.* BN 1907. febr. 6. 6. l. — Hírek — A. E.

Arthur Meyer: L. A színpad joga c. 1904. nov. 26-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 284. és 431.) és A Szajna mellől. I. Arthur Meyer terve c. 1906. júl. 5-i cikket (16.). — *Merry del Val* (1865–1930): X. Pius pápa bíboros államtitkára, a Vatikán volt franciaországi követe. — *non possumus:* L. Dictatus papae c. 1906. aug. 18-i cikk jegyzetét (422.). — *Franciaország új Szent Lajos* az *Arthur*: Szent Lajos két ízben indított keresztes hadjáratot. — *Sümei Vilmos:* L. Néhány párizsi hír (Pósen lengyeljei és franciák) c. jan. 18-i cikk jegyzetét (482.). — *Trident:* az ellenreformációt elindító zsinat. Itt foglalták össze a protestánsokkal szemben a katolikus tanokat.

Mj: Pn (220.), Na (149.)

97. *A verekedő Egyház* BN 1907. febr. 7. 4–5. l. — A E.

[*] Eredetiben: inaguk a nyelve

A *Le Temps* febr. 4-i száma arról tudósít, hogy egy idegen származású prelátus, Mgr. J. René Vilatte Roussin abbé segítségével vallási egyesületet alapított és a rue Legendre 22 bis alatti régi barnabita kápolnában misét tartott. Ez volt a Rómától elszakadt francia apostoli katolikus egyház első összejövétele. A kápolnából hiányoztak a megszokott szentképek és díszítések. A Saints-Apôtres egyházközség plébánosa, Roussin abbé megbírókat bocsátott ki, melyeken bejelentette, hogy a misét Vilatte érsek fogja celebrálni francia nyelven és Bach, valamint C. Franck és Bizet műveket fognak játszani. A febr. 3-án megtartott misét közbekiáltások és zavargások szakították félbe, majd a tumultuózus jelenet az utcán folytatódott. A rue Legendre-ban még hetekig nem ültek el a zavargások, mint arról a lapok beszámolnak, és 19 letartóztatás is történt I., még Az új Egyház c. febr. 27-i cikket (177.). — *Az antióchiai pátriárka:* Antiochia az ókori Szíria fővárosa volt. Itt alakult meg Palesztinán kívül az első keresztény község és székhelyévé vált egy pátriárkának is. — *A római Egyház . . . egy volt fiának, de nagy ellenségének a mondása:* valószínűleg Renan

Mj: Pn (221.), FL (115)

98. *A külföld és a koalíció.* BN 1907. febr. 7. 5. l. — A közönség üzenetei. Levelek a szerkesztőhöz — A.

Az A. szignó egész biztosan Adyt rejti. Nem utoljára „uencül” ebbe a rovatba, mert néhány hónap múlva Egy kálvinista aláírással ugyanebben a rovatban közlik A nuncius és Magyarország c. levelét. L. A vatikáni börze ápr. 12-i cikk jegyzetében (508.) — És nem először tudósítja lapját a koalícióról külföldön kialakult véleményről. L. Jegyzetek a napról. II. A külföld véleménye. c. 1905. nov. 29-i cikkét (AEÖPM VII. 61.). *Hagyjád, hogy az öreg Tolsztoj is gyaldza a magyarokat:* Tolsztojt kezelőorvosa, a lipótszentmiklósi származású dr. Makoviczky Dusán tájékoztatta a magyar nemzetiiségi politikáról. Makoviczky híradásából maradt fenn, hogy Tolsztoj Björnsonnal egyidejűleg kedvezőtlenül nyilatkozott a magyar nemzetiiségi politikáról. — *Az öreg grófi muzsik Shakespeare-t is a sárig lerántotta:* Ady első párizsi útja idején jelent meg Georges Bourdon könyve Tolsztojról. Ebben beszélt Tolsztoj Shakespeare iránti ellenszenvéről. Ez idő lájt viszont Tolsztoj Shakespeare-ről írt könyve jelent meg franciául. A könyv nagy izgalmat keltett francia irodalmi körökben. A *Petit Temps* 1907. jan. 12-i száma ankétot közöl a kérdéstről — *Egy francia revüben olvasom szóról-szóra:* Nem sikerült megtalálni — *maffia:* szicíliai titkos bűnszövetség.

Lemaitre: L. Vissza a mesékhez c. 1905. jan. 1-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 180. és 370.) és Arcképek. Jules Lemaitre c. 1907. márc. 12-i cikkét (188.) Lemaitre tíz előadást tartott Rousseau-ról. Az előadásokat a Le Temps teljes terjedelmükben közli jan. 17. és 21-i, jan. 24-i, jan. 31-i, febr. 7-i, febr. 14-i, febr. 21-i, febr. 28-i, márc. 7-i, márc. 14-i, végül márc. 21-i számában. — az apáthyak is kölyök-pendelyben járalták az eszüket! Vö. Párizsi jegyzetek. I. Hazafiság és maszlág c. jan. 27-i cikkét és jegyzetét (155. és 184.). — Eppen más irányban indul útra a modern emberiség, mint Rousseau tanácsolta: a „vissza a természethez” tanát valóban nem követte a fejlődés. — *Lemaitre az emberi pellengérezé ki Rousseau-ban*: Ady Lemaitre második előadására cölöz, melynek címe Thérèse. Ebben Lemaitre Rousseau magánéletét teszi mérlegre a következőkben: „Thérèse était une ouvrière en linge — une grisette, — ignorante, d'esprit fort simple. « Je ne rougis pas d'avouer, dit-il, qu'elle n'a jamais bien su lire, quoique'elle écrive passablement... Le mot qui lui vient en parlant est souvent l'opposé de celui qu'elle veut dire. Autrefois j'avais fait un dictionnaire de ses phrases pour amuser Mme de Luxembourg... » Excellent, tout cela, c'est bien ce qu'il lui fallait. Il avait alors trente-trois ans; or, il nous dit qu'à partir de trente ans sa maladie s'aggrave. Il lui fallait une femme qui lui fût inférieure socialement et de toutes façons; une fille du peuple, et qui fût pauvre, et qui lui dût de la reconnaissance, et qui ne fût pas la délicate et la renchérie, et devant qui il n'eut pas honte de ses misères physiques ni de ses défaillances sexuelles, et qui lui donnât les soins les plus intimes. Et voilà pourquoi il choisit Thérèse.” (Teréz fehérmennő varrónő volt. — egy grizett — tudatlan és nagyon együgyű. „Nem pirulok, mikor bevallom, mondta, hogy sohasem tudott jól olvasni, bár az írás eléggé ment neki... A szó, amit beszéd közben használt, sokszor éppen az ellenkezője volt annak, amit mondani akart. Annakidején szótárt állítottam össze a mondásaiból, hogy mulattassam Mme de Luxembourg-t... ” Remek, ez kellett neki. Harminhárom éves volt akkor; márpedig, mint mondja, harminc éves korától kezdve súlyosbodott a betegsége. Olyan asszony kellett neki, aki társaságilag mindenképpen alacsonyabb rendű nála; a nép lánya, aki szegény és neki hálával tartozik, aki nem játssza a finomat és kedveset, és aki előtt nem kell szégyellnie fizikai bajait, sem szexuális fogyatékosságait, és aki a legbensőségesebben gondját viseli. Íme, ezért választotta Terézt.)

A továbbiakban szemére hányja Rousseauinak, hogy öt gyermekét a talált gyermekek menhelyén helyezte el:

„Dans le fond, on sent que, malgré tout, Jean-Jacques fut plutôt meilleur que beaucoup de ses confrères en littérature de ce temps-là. Mais voilà cinq enfants aux Enfants-Trouvés, cela est monstrueux, de quelque côté qu'on le prenne. Cela semble pire, à cause de la représentation précise qu'on s'en fait, que l'abandon même d'une fille séduite et enceinte. Bref cela paraît un des crimes par excellence contre la nature, — contre cette nature dont Jean-Jacques est l'apôtre.” (Alapjában, az ember úgy érzi, hogy mindezek ellenére Jean-Jacques jobb volt, mint sok akkori kollégája az irodalomban... Mégis: öt gyerek a Talált Gyermekek menhelyén, ez akár hogyan is nézzük, szörnyű. Ez rosszabbnak látszik mint egy elcsábított és telerbe ejtett lány elhagyása, éppen mert pontosan el tudjuk képzelni Röviden, ez jellegzetesen a természet ellen való véték — az ellen a természet ellen, melynek Jean-Jacques az apostola.)

Ízután elmondja, hogy Rousseau barátai az öt gyerek történetét mese-

nek mondják azon az alapon, hogy Mme Luxembourg, aki később kerestette az első gyermeket, nem találta meg a Talált Gyermeknek menhelyén. Barátai szerint az öt gyerek meséjét csak azért találta ki Rousseau, hogy saját szexuális impotenciáját leplezze. Lemaître azonban kinyomozta a gyermekmenhely evkönyvében, hogy az első gyerek adatai csakugyan megvannak. A többről úgy gondolja, hogy azokat hamis néven jelentették be. Egyébként is Rousseau leveleiből kitűnik, hogy élete végéig lelkiismeretfurdalása volt az öt gyerek elhagyása miatt. Végül következik Lemaître lesújtó ítélete Rousseau emberi kvalitásáról:

„Tudieu ! Quel homme ! Et que va-t-il faire, ce terrible auteur des deux Discours, ce contempteur des mœurs, des maximes et des préjugés de la civilisation, ce fanatique de vertu, de sincérité et d'indépendance, et enfin cet amant de la solitude et cet adorateur de nature ? Il pourrait vivre dans son austère petite patrie retrouvée, il pourrait accepter la place de bibliothécaire à Genève, que lui offrent ses vertueux concitoyens. Il serait bien là L'ancien petit ami de la grosse Warens, l'amant de Thérèse, oublieux de ses cinq infanticides probables, enseignerait la morale à l'univers entier du pied même de la chaire de Calvin. Mais voilà ! Il serait trop loin de Paris et de ce beau monde qu'il méprise”. (Te uristen ! Micsoda ember ! És mit fog csinálni a két Discours-nak ez a borzasztó szerzője, a civilizáció erkölcesinek, törvényeinek, előítéleteinek ez a megvetője, az erénynek, az őszinteségnek, a függetlenségnek ez a fanatikusa és végül a magányosnak ez a szerelmese és a természet imádója ? Elhetne újra meglelt zord kis hazájában, elfogadhatná a genfi könyvtárosi állást, melyet felkínáltak neki erényes polgártársai. Jól is érczné magát ott. A terebélyes Warensné egykori kis barátja. Teréz szeretője, megfélelkedezve ötrendbéli valószínű gyermekgyilkosságáról, tanítaná az erkölcsöt az egész világnak Kálvin szószéke tövében. Igen ám ! De nagyon messze lenne Párizstól és attól a szép világtól, amelyet megvet.)

Mj: Pn (222.)

100 *Archépek. Maurice Barrès. BN 1907. febr. 12. 6. l. — Hírek — A. F.*

Diákkorában senki sem kényszerítette korának süllyedő problémáit, mint őt: Vö. a No. II. 4. sz. feljegyzésével: „Barrès is boulangista kora előtt szabadgondolkodó volt” (237.) — Wekerle, a sváb kasznárfiú: Wekerle Sándor, akkori miniszterelnök, egy móri uradalni intéző fia volt. — Amint írt, az az ékesen beszélő nihilizmus maga volt: vö. A Szajna mellől I. Mikor Saul megtér. c. 1906. aug. 2-i cikkében a következőkkel: „Barrès például, szintén ifjú nihilistaként kezdte.” — a minap zengte a dicséretét egy királybáti wdgnásnak, az 8. akadémiai elődjének: Barrès január 18-án tartotta akadémiai székfoglalóját José-Maria Herediáról. Ady feltételezhetően azzal cseréli össze, hogy a székfoglalóra vicomte Melchior de Vogué akadémikus válaszolt.

Mj: Pn (223.), Na (150.), Ai (180.)

101 *Ibsen és Settimio. BN 1907. febr. 13. 2. l. — Tárcá — Lellei András*
[*] Eredetiben: egy nagy

Az északi és déli népek, a germán és latin fajták közti ellentét nem először foglalkoztatta Adyt. Többnyire a Riviérán vagy Olaszországban, ahol minden szimpátiája az életvidám déli népeké, de a maga „északi” volta éppen ezért egyre jobban kínozza. Most is olaszországi élmény lehetett a tárcán magva.

Az északi és déli ember ellentéte az individualista és a társadalmi ember ellentéte is egyben, az élettagadás és az életigenlés, a zsidó-keresztény világ és a hellén-pogányság ellentéte. Ibsen az északi ember prototípusa Ady

számára (Ibsen meghalt. 1906. máj. 24. AEÖPM VII. 29. 243. Ibsen és Mistral. 1906. júl. 21. a ... lapon.) Ibsen halálakor (Ibsen meghalt) ezt írja róla: „Itália ege alatt érzí meg s látja meg az új ember komédiáját és tragédiáját félelmes valóságában. Az ember a társadalomban: ez lesz, ez a kérdés, ez az átok, az ő becsületes és szabad szívét mardosó kígyó. Az egyéniség fátuma és bukása: ez tragédiának verses és versetlen, eleven vízióinak réme.” Ibsen és Mistral c. cikkében ugyanez az ellentét foglalkoztatja. Ez a cikk az újra Párizsba érkezés friss benyomásai hatására valóságos élethimnusz. Csak az utolsó bekezdésben fogja el a kétség: „Oh, mégsem bölcs talán az életet nagyon szeretni.” Ebben (Ibsen és Settimio) már az Északi ember vagyok c. későbbi (Ny 1909. ápr. 16.) versének gondolatnienete is benne van. Képes Gézának igaza van, amikor megállapítja (Világirodalmi Figyelő 1961. I), hogy az Északi ember vagyok a Kalevala olvasásának közvetlen hatására született, s ezt főleg a vers alliterációival bizonyítja, de az is vitathatatlan, hogy az „északi ember” képzetében Ibsen alakja, Ady Ibsenről szóló cikkei döntő jelentőségűek, hogy a „csacska nép”, mely „fecsegő őrit” „hangosan lármáz” a Settimiook népe Ibsenre utal egyébként a vers utolsó előtti szakaszában a három sorban kétszer előforduló, s ezzel különösen hangsúlyossá váló „hazug” szó. Ibsen szerint az élet a nélkülözhetetlen szép hazugságok sora. Ady gyakran idézi ezt az ibseni gondolatot már fiatalkori cikkeiben is (Pl. A hetről. c. 1902. aug. 3-i és Új dogma c. 1902. aug. 14-i cikkeiben AEÖPM III. 121. és 126.).

storthing: norvég parlament. — *explorator*: kutató, leltedező — *potencia*: kukorcanálé olaszul — *Ibsen!*, a már félig maga-vesztett és ellágyult: Ibsen paralízis progressívában halt meg. — *nonchalance*: neintörődőmség.

Mj: Pu (224.), AEÖN (622.)

102. Öreg és ifjú írók. VU 1907. febr. 17. — Diósadi

[*] Eredetiben: senkinek sem.

Goncourt-Akadémia: Edmond Goncourt alapította irodalmi társaság, mely 1896 óta működik. 10 tagból áll. Minden évben Goncourt díjjal jutalmazza a legjobb prózaírást szerzőjét. A díj összege akkor 5000 frank volt. — *A Goncourt díjat a Goncourt-Akadémia most negyedik esetben ítélte oda*: az addigi három kitüntetett: Joliu-Antoine Nau, Léon Frapié és Claude Farrère — *arbitrium*: döntőbíróági ülés. — *Egy díjat egy teljesen szünetlen senkinek adtak volna oda a Goncourt-ok*: nyilván Joliu-Antoine Nau-ról van szó. —

talaly egy negyvenéves fiatal kapta a fiatalok díját: Ady tevedett, mert Farrère csak harminc éves volt 1906-ban. — *Tharaud testvérek*: Jérôme et Jean Tharaud; eredeti nevükön: Ernest és Charles Tharaud. Ernest (Jérôme) Tharaud (1874 — 1953): az École Normale elvégzése után a budapesti Iktvos kollégium tanára volt (1900 — 1905). 13 alatt az idő alatt bejárta egész Kelet-Európát, a Balkánt, Kis-Ázsiát. Öccse, Charles (Jean) Tharaud (1877 — 1952): miután jogfilozófiai diplomát szerzett, ugyancsak ellátogatott Magyarországra. Az idősebb Tharaud hazájába visszatérve Barrès titkára lett. Az ellenforradalom idején elfoglalt, gyűlölködő könyvet írtak a magyar Tanácsköztársaságról. Quand Israël est roi (Ha Izrael a király) címmel.

Bőlönl (100) a következőket írja a regényről: „Dingley, az imperialista angol hazafi, akinek életét menti meg a bur Du Toit, a háborúban hamar visszafizethető és nagy emberséget, mert megmentője az angolok fogságába kerül és halálra van ítélve. De Dingley nem teszi és amikor felesége rá akarja az emberséges cselekedetre beszélni, így válaszol: „Du Toit gentlemanként viselkedett velem. Ha alkalom adódna, én is örömet kockára tenném az életemet. De rosszul tetted fel a kérdést. Miért akarsz, hogy személyes kalam-

dom, ami csak engem érdekel, döntsön akkor, ha államérdek forog kockán »
És Dingley hagyja, hogy főbelőjjék Du Toit-t, aki életét mentette meg: jó
hazafi, de embertelenül kegyetlen. A francia közvélemény a Dreyfus ügy
hatása alatt állva azt a tételt érezte ki a regényből, hogy nem fontos, vajon
Dreyfus bűnös-e vagy ártatlan, csak az állam rendjét nem kell zavarni többé.»

Mj: TP (18.), Pn (218.), Ai (181.)

103. *Arcképek*. BN 1907. febr. 20. 7–8. l — Hírek

Ségur márki

Ségur márki: L. Az irodalmi köztelek c. 1906. aug. 1-i cikk jegyzetét
(412.). Ségur márki az akadémiai tagságot ősről Ségur marsallról írt
könyvével nyerte el, mely ekkoriban jelent meg (Pierre de Ségur: *Le maréchal
de Segur*). — *Egy Ségur grófnő, született Rostopcsin leány, már boldogította
valamikor a francia irodalmat*: Ségur, comtesse de, szül. Sophie Rostopchine
(1799–1874): orosz származású francia írónő, ifjúsági műveket írt. —
Könnyű nálunk Andrassy Gyula grófnak történelmet írni: Andrassy Gyula
kevéssel azelőtt az Akadémia nagydíját kapta A magyar állam fennmaradásá-
nak és alkotmányos szabadságának okai c. művéért. Vö Zárt ajtók mögött.
c. 1906. máj. 29-i cikkével (AEÖPM VII 287.).

Maurice Donnay

Maurice Donnay: L. Párizsi levél c. 1904. márc. 13–20. cikkének jegy-
zetét (AEÖPM V. 302.). Donnay Albert Sorel történetíró helyére került
az Akadémiába. Székfoglalóját csak az év végén tartja meg. — *A Chat
Noirban kezdte, a híres cabaret-ben*. a Chat Noir irodalmi kocsmája volt, ahol
nem egy neves költő olvasta fel verseit. — *Retour de Jérusalem*: Maurice
Donnay antiszemita drámája, melyet Ady első párizsi útja alkalmával ját-
szottak. (vo. a fent idézett Párizsi levél c. cikkel és jegyzetével). — *Mistral,
a nagy provençe-i megint nem állott költőnek*: Mistral akadémiai tagságáról
január 16-án olvashatunk rövid hírt a BN-ben, feltehetően Ady fogalmazásá-
ban:

Mistral és a francia akadémia

Párizsból jelentik: A franciák egyik legkedveltebb költőjét, a provençe-i
Mistralt barátai akadémiai tagságra jelölték Mistral azonban most levelet
írt barátainak, amelyben lemond a megtiszteltetésről és arra kéri őket, hogy
ne jelöljék olyan állásra, amely az ő vállaira csak terheket róna. Mistral arra
hivatkozik, hogy ő már öreg ember és nagyon jól érzi magát vidéken, csendes
magányában, ahonét nem szívesen mozdulna ki, meg egy napra sem.

A régi retour helyett még új retourt is csinálhat: célzás Donnay fent emlí-
tett antiszemita drámájára, a *Retour de Jérusalem*-re, új retourt, új vissza-
térést a Chat Noir-ba, azaz az irodalomhoz.

A két akadémiai választás a lapok humorrovátát is foglalkoztatta. A
Le Temps febr. 18-i számában olvashatjuk Nozière írását, melyben Ségur
márki a következőképpen gratulál Maurice Donnaynak: „Permettez moi
mon cher confrère, de vous présenter mes sincères félicitations. Il est beau et
difficile d'entrer à l'Académie sans y avoir été précédé par quelques aînés-
tres” (Engedje meg, kedves kollégám, hogy őszintén gratuláljak. Szép és
nehéz dolog bejutni az akadémiába, ha az embernek nem volt már ott néhány
őse.)

Mj: Pn (226.)

104. *Strófák Mardi-Gras-ról.* BN 1907. febr. 20. 10—11. l. — A. E.

[*] Eredetiben: élénk [**] Eredetiben: bor

Mardi gras: húshagyó kedd. — *Mi-carême*: I. Mi-carême c. 1904. márc. 13-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 16. és 301.).

Mj: Pn (227.)

105. *Párizsi jegyzetek* BN 1907. febr. 24. 12. l. — A. E.

I. Giza Ritschl

Most olvasok például róla a *Mercur de France*-ban: a *Mercur de France* 1907. febr. 15-i számában a Hollandiai levelek rovatban olvashatjuk, hogy a holland irodalom múlt század végi nagy virágzása után hosszú csend következett, amikor hírtelen megjelent Giza Ritschl. „Alors parut soudain un petit livre de Giza Ritschl. Ce fut un événement. Une étrangère, une Hongroise faisant de si jolis vers hollandais, était-ce possible! (...) C'était de la vraie de la pure poésie, et combien spontanée! Cela rappelait la voix de Gorter, du chantre de Mei, mais cela restait prodigieusement personnel. La technique était encore imparfaite et la langue hésitante, bossue de germanismes, mais une Hongroise, songez donc! Bientôt survint un autre recueil, jamais un autre encore. Et chaque fois il y avait progrès: technique plus sûre, langue plus forte, et l'admiration... se refroidit. On ne s'était pas trompé pourtant. C'était vraiment la voix de Gorter, mais on s'en aperçut enfin. C'était trop peu la voix de Giza Ritschl! Est-ce à dire que Giza Ritschl ne compte que médiocrement parmi les poètes de langue hollandaise? Non pas! Très souvent il est vrai, ses poésies sont détestables, mais elle en a fait un petit nombre et de temps en temps, continue d'en faire qu'on ne peut lire sans émotion tant l'accent est sincère. Parfois vous sentez un frisson passer sur ses vers et nous pourrions en citer, faits de presque rien: d'un rêve, d'un sourire ou d'un sanglot, qui sont tout à fait charnants. Si, comme je crois, cette passionnée Hongroise est jeune encore, il y a tout lieu d'espérer.” (És akkor hirtelen megjelent Giza Ritschl egy kis kötet. Esemény volt. Így idegen egy magyar nő ilyen szép holland verseket írjon. Ihetleges ez! (...) Hisz ha jól látszik költőzet volt, és milyen ősztonus! Gorter hangjára emlékeztetett, a Mei költőjéhez, de csodálatosan személyes maradt. A technika még tökéletlen volt, nyelve dadogo, germanizmusokkal torzított de gondolják meg: hogy egy magyar nőről van szó! Neunsokára jött egy másik kötet, majd egy harmadik. És minden alkalommal haladt. Minőségibb technika, erőteljesebb nyelv és a csodálat. Pedig nem tévedtünk. Hisz valóban Gorter hangja volt, de csakhamar kiderült, hogy nagyon kevéssé a Giza Ritschl hangja! Azt olvastuk ezzel mindaddig, hogy Giza Ritschl csak középszerű költőnő az, amint a holland nyelvű költők közt? Nem! Igaz, hogy nagyon gyakran csapnivalóak a versei, de néhányat let és időnként még most is ír olyanokat, amelyeket nem lehet meghátrálni nélkül olvasni, olyan őszinte a hangjuk. Néha meglepetnünk a versek és idézeteknek csakot, alig van benne valami: egy álom, egy mosoly vagy egy vágy, de nagyon lényeg. Ha, amint gondolom, ez a szenvedélyes magyar nő még fiatal, minden okunk megvan a reményre.” — Azt beszélük, hogy Gorteren, a nagy holland költő kívül nincs még egy olyan költője Hollandiának: Gorter, Heremien (1865—1927) holland költőről is a fent idézett cikkben olvasott Ady, és pedig többek közt a következő verseket sorolva: „Il y a plus d'un an nous discutons ici même en parlant de lui: «Karl Marx régné en souverain sur son esprit. Das Kapital est devenu pour lui le chant lyrique de l'humanité». Le dogmatisme social-démocrate semble avoir été le poète.» Ici bien, nous sommes heureux de pouvoir rétracter en partie ce jugement: le poète Gorter

vt toujours! (Több mint egy éve azt mondtuk róla: „Karl Marx uralkodik szellemén. A Kapital lett számára az emberiség lírai költeménye. A dogmatikus szocialdemokráta úgy látszik megölt a költőt.” Nos boldogok vagyunk, hogy ennek az embernek egy részét visszavonhatjuk: a költő Gorter megint él! — *Reviczky is majdnem fölcsapott német költőnek*. Reviczky nagy nyomorában német versek írásával próbálkozott, el is küldte őket *Antoine Cochin* költőnek, aki hűvösen elutasító választ adott neki (Komlos Aladar: Reviczky Gyula. Művelt Nép, Budapest 1955. 19. l.).

II. Gyász Klementináért

Klementina hercegnő Ágost szász-kóburgi herceg felesége, és Klotild főhercegnő edesanyja is volt (József főherceg feleségéé). L. még Tgv nagy asszony c. 1906. jún. 8-i cikket (AEÖPM VII. 257.)

III. Sarah — tanár

Sarah-nak tudniillik az a hite, hogy a tragédiaírással — nőnemű tehetség — a No. 39. sz. bejegyzésével (AEÖPM V. 193.): „A drámai művészet kiválóan femininum” (Sarah Bernh.). — Sarah Bernhardt tanári kinevezése alkalomból sokat írtak róla a lapok. A Vie Parisienne cikkírója (febr. 23.) is azt emeli, ki, mint Ady, hogy végre meghosszullhatja magát a férfiakon
Mj: Pn (228.)

106. *Az új Egyház*. BN 1907. febr. 27. 5. l. — Hírek — A. E.

*Már írtuk egyszer...: L. A verekedő egyház c. febr. 7-i cikket és jegyzetét (1905. és 1906.). — *Antoine Cochin*. L. Disszidens katolikusok Franciaországban c. 1904. aug. 12-i cikket és jegyzetét (AEÖPM V. 98 és 338.) — *Antoine Cochin* c. *Antoine Cochin* c. Vö. *Antoine Cochin* után II. Új misék c. január 1-i cikkekkel (1904.).*

Mj: Pn (229.)

107. *Párizsi jegyzetek*. BN 1907. márc. 1. 8. l. — Hírek — A. E.

I. A tanítók

A No. 22. sz. bejegyzése (AEÖPM V. 198.) arra utal, hogy már első párizsi útja során személyes tapasztalata alapján alkotta meg jó véleményét a francia tanítókrol, amint azt több cikkében hangoztatta is (A hazafiság 1905. júl. 7. számában). AEÖPM VI. 204., A temető revíziója. 1905. júl. 27. AEÖPM VI. 225. sz. 27. kötetben a 18. lapon A házasszeretet reformja 1906. júl. 1. — *A radikális kormány most szörnyen fél a tanítóktól*: ez idő tájt zajlott a tanítók sztrájkja Franciaországban.

II. A nő-kocsisok

Vö. egy későbbi e tárgyban írt cikkével: Asszonyul a bakon (Az Újság 1908. aug. 27.) Az a ma már szinte nevetségesnek tűnő újtás, hogy a párizsi fuvarozó vállalatok női kocsisokat alkalmaztak, a ma korában a nőemancipációnak fontos eseménye volt és hónapokig izgalomban tartotta a párizsiakat. A lapok sorozatos cikkeiben számoltak be, elsősorban természetesen a humoros rovatokban, a női kocsisokról, arról, hogy milyen ruhát viseltek, hogyan mozdították őket, stb. Köszlet az első két női kocsis nevé is. A La Vie Parisienne márc. 2-i számában a következő neveket ajánlja a női kocsisok számára: coquette, cocheresse, femme-cochier, cocherelle, coquette. Végül a coquette-nél kot ki, mert ez tényleg a ma chère-re. Az Adytól említett *tumultuózus jelenetek* sem voltak ritkák az első női kocsisok körül. Ilyenről számol be a La Temps febr. 23-i száma is. — *Kimety professzor*: Kimety

Károly (1863 – 1928) a közjog professzora, a budapesti egyetem jogi karának dékánja éppen ekkortájt jelentette ki, hogy nem akar női diákokat

III. A szatírok

Albert Soleilland fondorlatos módon elkérte a szüleitől a kis Marthe Erbelinget, azzal, hogy a felesége hangversenyre viszi, majd bestiális módon meggyilkolta és a holttestét a Gare de l'Est ruhatárában helyezte el.

Soleilland kivégzéséről valószínűleg ugyancsak Ady 1907. júl. 25 én ad hírt a BN-ban:

Még egy halálos ítélet

Csak tegnap adtunk hírt a karlsruhei halálos ítéletről s ma már egy másik halálos ítélet híre érkezik. Párizsban halálra ítélték Soleilland kereskedőségét. Ennek az embernek bestiális tetteről annak idején mi is hírt adtunk. Januárban történt, Soleilland, aki harminc éves fiatalember, azzal állított be a szomszédos Erbeling-családhoz, hogy felesége a kisleányukat, a tizenkét éves Mártát, egy délutáni hangversenyre szeretné elvinni. Erbelingék örömeit reábizták a leánykát, aki eleven természeteért és kedves lényéért az egész városrészben népszerű volt. Soleilland felesége otthon sem volt aznap. A kereskedőségét a lakásába vitte a kisleánykát, erőszakot követett el rajta, aztán megölte a zsebkésével. A szegény gyermek holttestét vászonba csomagolta, a csomagot pedig beadta a párizsi keleti vasút ruhatárába. A szülőknél aztán jajveszékelve panaszkodott el, hogy a gyermek valahogyan eltűnt mellőle a hangversenyteremben. A rendőrség néhány nappal elegendő nyomozás után letartóztatta Soleilland-t s az elvetemült ember a bizonyítékok súlya alatt megvallotta, hogy ő a gyilkos. Tegnap került az esküdtszék elé. A tárgyalásra a párizsi színházak primadonnái és divái szinte teljes számmal megjelentek. Mikor Soleilland-t a börtönőrök bekísérték a terembe, a hallgatóság közül valaki ezt kiáltotta reája:

— Harania!

Soleilland a tárgyaláson oly halkán beszélt, hogy az elnök is alig értette szavát. Csúpan annyit ismert el, hogy ő volt az, aki megfojtotta Erbeling Mártát; azt, hogy meggyalázta volna, továbbá a kézzúrást is makacsul tagadja. Iliába bizonyítják reá az orvosok. Az orvosszakértők a vádlott elmeállapotát rendesnek mondták. A védője Bernstein ügyvéd, bátyja Henri Bernsteinnek, a „Tolvaj” és egyéb drámák ismert nevű szerzőjének. Az esküdtszék Soleillandot ma halálra ítélte.

Csak tegnap adtunk hírt a karlsruhei halálos ítéletről: I. Jegyzetek a napról 1. A Ilau-pör titka c. 1907. júl. 26-i cikkét (279.).

A gyilkosságról feltehetően ugyancsak Ady már egy korábbi munkájában is beszámol, mely a BN febr. 27-i számában jelent meg:

A párizsi leánygyilkosság és a halálbüntetés

Párizsból jelentik: A kis Erbeling Márta meggyilkolása ellenk vita tárgyává tette a képviselőházban napirenden levő halálbüntetés eltörlésének kérdését. Ez egyik főprogrampontja a Clemenceau kabinetnek. Néhány nap előtt még alig volt a francia parlamentben barátja a halálbüntetésnek. Soleilland gaztette azonban megváltoztatta a hangulatot. A gyilkosság hatása alatt áll az egész Párizs és Franciaország. Kiderült, hogy Soleilland tervszerűen készítette elő gaztettét és már azzal a szándékkal vitte el a leányt, hogy köljgyilkosságot követ el rajta. Iggyenesen lakásába

vitte a gyermeket, ahol embertelen módon bánt el vele. Nemcsak megfojtotta, hanem a szívét is átszúrta. Ami első pillanatban, miut egy őrlt ember tőnt fel, alapos vizsgálat után jól megfontolt cselekedetnek volt minősítve. Sokan azt hangoztatják, hogy Soleilland nem merte volna tettet elkövetni, ha nem lett volna biztos abban, hogy feje nem kerül a guillotine alá. Az a terv, hogy felfüggesztik a halálos ítéleteket, volt az oka a kis Márta halálának. Még azok a mérsékelt lapok is, amelyek eddig a halálbüntetés eltörlése mellett írtak, követelik a guillotine megtartását és azzal fenyegetőznek, hogy a lakosság az elkeseredés pillanatában könnyen lincs ítélkezéshez folyamodnék. Vajon a parlament ellent fog tudni állni ennek a rohamnak? A halálbüntetés eltörlésének egyik oka tisztára helyi jellegű: Párizsban nem találtak helyet a bitófának, mert az összes kerületek tiltakoztak a guillotine felállítására ellen. Az a rendkívüli helyzet állott tehát be, hogy Párizsban, ahol legtöbb a büntétnv, nem lehetett halálra ítélni valakit, míg a vidéken vidáman működött a lőhér. Majdnem tíz év óta nem volt lefejezés Párizsban. Már az idén nem szerepel a büdzsében a hóhér „Monsieur de Paris” fizetése.

108. Válasz Tóth Bélának. BN 1907. márc. 2. 5–6. l. — Hírek — Ady Endre

A *Pesti Hírlap* Tóth Bélája: Tóth Béla Esti leveleket írt a PH-ban. Ezekben rendszeresen támadta a moderneket. Ady először 1906. márc. 23-i cikkével reagált Tóth Béla támadásaira (Jegyzetek a napról. Bailagi publicistái.) a következőkben: „Még Tóth Béla is publicista. Ez a vén locsogó, aki agyának bomlását eredetiségként szerepelteti. Pár évvel ezelőtt átkozta Magyarországot s ki akart vándorolni. De most hűséges és harcias nacionalista” (ABÖPM VII. 165.). Ez idő tájt Tóth Béla Pikler Gyulát és a szabadgondolkodókat támadta. A PH 1906. jan. 30-i számában *Utópia* címmel abból az alkalomból ront neki Pikler Gyulának, hogy a Magyar Filozófiai Társaság ülésén dr. Bokor József Pikler szociológiáját ntópiának mondta. Tóth Béla szerint ez sehonnaiság, smokkság. Febr. 1-i cikkében Budapest c. esti levelében „vörös jezsuitáknak” nevezi a szabadgondolkodókat és ilyeneket ír: „A szabadgondolkodók helyesebb neve, úgy látszik, szabad hazudozók.” Febr. 6-án Pikler Gyulának válaszol, aki a Magyar Hírlapban felelt Tóth Béla támadásaira. Febr. 23-án ugyancsak Piklerrel kötközik Olvasva-írva beszélgetés c. esti levelében, és szélsőségesen sovíniszta válaszokat ad Pikler műveiből kiszakított idézetekre. Ugyanez év júl. 20-án a radikális szociológusokat támadja Éber Antal egy javaslatával kapcsolatban: „Én azt hiszem, szociológus ez az Éber Antal képviselő úr. Nem ugyan azok közül való, akik tagadni hízát és nemzetet, kivéve az osztrák hízát és nemzetet. Mulatságos siralom ez. Herbert Spencertől deriválják, hogy haza és nemzet nincsen, vagy legalább nem lesz valamikor. (S ők úgy tesznek, mintha ma sem volna.)”

Az év vége felé tér át a modern irodalom elleni támadásokra. 1906. dec. 14-i Sajtószabadság, bírói szabadság c. esti levelében arról ír, hogy a Barcsay utcai gimnázium VIII. B osztályának ifjúsága egy bulvár lapban „kiszorkesztí Kempf József tanár urat, amért nehez deák leckét adott fel a nagytekintetű osztálynak.” „... a VIII. B. osztály kompakt panasza szerint Horatius és Kempf tanár úr azt követeli, hogy némely ólák bevágandók, amint bevágta édesapám, Tóth Kálmán is, a Gylai Pálok szerint tanulatlan, vén betyár, de pater Damascenus. a ma is élő tilhanyi perjeltől nekem ajánlékozott régi deák iskolai értesítők szerint mindig első emineus: no meg bevágtam azokat az ólákat én is, meg minden művelt magyar úr, nemcsak azért, mert a tanár urak komiszkodnak, hanem azért is, mert azok

az ódák egyelőre — vagy egyenlőre — még az Ady Endre úr verseinél is jobbak valamivel." Az 1907. jan. 9-i PH-ban, Esti Levél Olay Lajosnak címmel a teljesen idegen témába a következőkben keveri bele Ady iránti gyűlöletét: „Hanem ha igaz, hogy az udvari ebédén kaviart nyers kappanhus koszorújába foglalva szolgáltak fel, akkor nem vétettek az europaiság ellen azok az urak sem, akik azt a húst villahegyre szedtek. Mert — meg egyszer mondom: ha igaz a dolog — enni nem való diszitesnek nem szabad használni soha semmit, amit a józan esz és tapasztalás elédinek ítelhet. Ilyen az a rózsaszínű hús. Holmi szecessziós költő szakács, újat, meglepőt hajszolva, bizony vetemedhetik ilyen konyhai adyvendreségekre. De az ő dolga csak durva megtévesztés." Érdekes, hogy ebben a levelében is ír apjáról: Mehmed Rasics (Nekem jó barátom: mert mikor meghallotta, hogy az atyám költő volt, megölelt és azt mondta: „Testvérek vagyunk, mert az én apám, a pasa is költő volt, mégpedig nagy; hallgasd csak meg ezt a glázelet. . . .” Selmondott egy virágos török verset; akkor még értettem egy kicsit.)

Ady mostani cikkének indulatait a PH 1907. febr. 22-i számában megjelent Esti Levél váltotta ki. Ezért ezt teljes terjedelmében alább közöljük.

Esti levél

— Wilde aforizmái —

Nem egyhamar tudom a világnak nagyobb felbolondulását a Wilde-

Ehhez képest okos a legostobább divat is; például a szavaknak értelem nélkül való, de ritmikus és betűrímes vagy kadenciás csoportosítása, *subtilis* legmodernebb poézis.

Az ilyen adyvendreségekre mi öregek, ha csufolodni akarunk, azt mondjuk, hogy bennünk van a hiba, ha nem érzük fel ésszel ezeket az új nagy dolgokat. Ha, Baudelaire, Verlaine, Maeterlinck! . . . (Pedig nem is igaz, hogy ez a három úr buta értelmetlenségeket firkált volna össze.) Ha azonban nem csufolódunk, még azt is mondjuk, hogy ám tessék bolondozni így is. Ha az elbeszéléstől kiküszöbölhették a mesét, a keplőt, a rajzot, a zenéből a melodiat, hadd legyen a vers is értelem nélkül. Ninon de Lenclos szobaleánya egyszer ellopta úrnőjének örökifjúság-szerző elixírét. Ezt a csodaszert csak csempenikint volt szabad használni; de a buta cseled egy hajtasra kitta az egész palackot s abban a szempillantásban csecsemőve hatalodott. Ám gyerekesedjünk így el mi vének is; és gyönyörködjünk újra az értelemhez nem szolo, csakis a fület csiklandozó versekben: „Égyedem-begyedem tenger-tánc. Ám legyünk *scit primitiv*ek, pólyás babák; sőt azt sem bánom: térjünk vissza a darwini őskorba, mikor még nem volt se gondolat, se nyelv. Kötözzék le a legmodernebb költők a majom makogását vagy még oszli apánk az oroszlan ordítását. Avagy nyúljanak vissza a fejlődésnek még tisztesebb korú fokozataiba: mikor mai sejtálmazunk még csak a halig ért el. Vagyis verseljenek hal-nyelven, azaz hallgassanak.

A legalább eredeti S mi vén salakbakterok bannunk, tonkre vagyunk havta, szent Isten, milyen új és csodálatos portéka ez! . . . De mikor nekünk a leközségesebb biedermeier-holmit akarják beadni újság és modernség gyanúját, akkor véget ér a türelmünk. Teringette, mink is biedermeierek vagyunk, vagy mi az ördög; hát bennünket ugyan ne csapjon be semmi biedermeier!

Az Örmög Wilde szindarabjai rosszak; de csodálatosak bennök az elmés mondások. Minden alak aforizmákban beszél. S ez a nagyszerni, a vilagra-szóló

— *A krizantém tájkáról szárnyalt föl s talált valamikor Európára ez a lélek*; célzás a magyarság keleti származására; a krizantém tájkája: Japán. Vö. Ady, Hephupás vén Szilágyban c. versével. — ... *hogy annak a Mesterlincknek a nyelvén beszéljek*: a szimbólumok nyelvén — *landsknecht had*, zsoldos had. — *a lexikon Bölcs Nánjánja*: Tóth Béla a Pallas lexikon munkatársa is volt — *Szárnyul-szárnya*: a Tóth Béla szerkesztette szállóígyűjtemény. — *Dehmel, Richard* (1863–1920): német szimbolista költő. — *Andrejev, Leonid* (1871–1919): orosz szimbolista regény- és drámaíró. — *Bayardja*: Bayard, Pierre de Terrail (1476–1524), a félelem és gancs nélküli lovag. — *Csárdás Tóth Kálmán*: Tóth Kálmán (1831–1881) Tóth Béla édesapja. A Csárdás jelzővel népies dalaira utal Ady. — *Szent-Lélek vilégei*: Ady Heine után gyakran nevezi így az újságírókat. Vö. A hetről, c. 1902. márc. 2-i cikkének jegyzetével (AEÖPM III. 287.) — ... *a bajos csizmadia-műhelyben, sem az anyai dzsentrí-házban*: Tóth Béla apja, Tóth Kálmán bajai volt, Tóth Béla anyja pedig Majthényi Flóra, előkelő családból származó költőnő volt.

Tóth Béla néhány hónappal Ady cikkének megjelenése után meghalt. Hogy Adyt ekkor bántlhatta a rossz időben írt válasz, az kitetszik egy néhány évvel később írt cikkéből (Tóth Béla mondása. Világ 1911. dec. 24.). Tóth Béla, akit nekem — sajnos — halála előtt néhány nappal kellett egy sokáig késétt, visszatartott cikkemben megfenyítenem.” — írja es uyanítt az egyébként nagyszerű magyar krónikásnak” nevezi Tóth Bélát, ahogyan nagyváradi újságíró korában is a legnagyobb tisztelet hangját beszélt mindig róla. Esti leveleit sokszor idézte és a Somló ügyben is fegyvertársának tudta. L. Az idealizmus c. 1902. okt. 28-i cikket és jegyzetét (AEÖPM III. 162. és 394.). A história városa c. 1903. jan. 22-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM IV. 21. és 300.), a Somló ügyben Adytól is idézett Esti levelét (AEÖPM IV. 362.), és Tóth Béla olasz állampolgár c. 1903. aug. 30-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM IV. 271. és 475.).

A Tóth Béla cikk előzményeit Révész részletesen beszélt el Ady triológija c. könyvében (Nova kiadás) (70–73.). Másutt meg így emlékszik vissza Ady indulataira az ügyben: „Ami a nyomatatásba került, halovány mása csak annak, amit Ady Tóth Béla e gyöngéiről valóban elmondani akart. Soh'se láttam Adyt olyan kéjtelgően a durvaság elgondolásai között, mint e napokban és tényleg az volt a szerepem, hogy csöndesítem, ébresztgessem s Ady faragta, halkította is a mondatait, de így is furkós lett abból, amivel Tóth Béla felé odavágott.” (Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről Gyoma 1922. 14.)

Böölöni (136) azt írja, hogy ő figyelmeztette Pestről Adyt Tóth Béla támadására, amire Ady levélben így felelt: „Tóth Belának válaszolni fogok a Naplóban kevényen Helyesled.”

Kabos viszont egy ekkor írt levelében lebeszeli Adyt a válaszlóláról „Tóth Béla kapálódzásaira kár volna egy szót is vesztegetni. Az teljesseggel megbolondult, azt hiszem, már a saját ikrájába is beleharapniem sokára vesztéséget. Minket is folyton var, de — miután vele tisztességes polemia elképzelhetetlen, a vesztétségben pedig vele nem akarunk versenyezni — egyszerűen füttyölünk rá. Ez a legokosabb. Füttyölj te is szegényre.”

Mj: UJ (100.), VZ (42.), Völ (183.), Isz (243.), Vp (220.), Na (152.), Ai (183.)

109 *Padriszi jegyzetek*. BN 1907. márc. 3. 10. l. — Hírek A. 11.

I. Bülow és a francia darabontok

Bülow fogja magát a minap s kijelenti, hogy Jaurès és Millerand jó

Bismarck: Bulow, Bernhard herceg (1849–1929) német kancellár a Reichsrat néhány nappal azelőtti ülésén a *Le Temps* beszámolója szerint Bebel megleckeztetésére a következőket mondta: „Seul le socialisme allemand place le parti au-dessus de la nation. Il manque encore aux seuls socialistes allemands le sens des besoins et des nécessités nationales. Les socialistes des autres pays sont d'accord, à de légères exceptions près, avec leur nation dans les grandes questions nationales. Quand est-ce qu'un socialiste étranger important a déclaré qu'il ne défendrait la patrie que si le programme du parti le permettrait? Pensez seulement à M. Millerand, à M. Jaurès? Mais cela, c'est le sens de maintes déclarations de M. Bebel que nous avons entendues ici. Quand on met le parti au-dessus de la patrie, j'appelle cela de l'antipatriotisme, de même que quand on souhaite un nouvel Iéna au pays.” (Csak a német szocializmus helyezi a pártot a nemzet fölé. Kizárólag a német szocialistáknak hiányzik az érzékük a nemzeti szükségletek iránt. Más népek szocialistái csekély kivétellel egyetértének nemzetükkel a nagy nemzeti kérdésekben. Mikor tett olyan nyilatkozatot egy jelentős idegen szocialista, hogy csak akkor védené meg a hazát, ha a párt programja azt megengedné? Gondoljanak csak Millerand-ra és Jaurèsra. De ez az értelme Bebel több nyilatkozatainak is, melyeket itt hallottunk. Ha a párt érdekét a nemzeté mögé helyezzük, azt en hazafiatlanságnak nevezem, ugyanúgy, mintha új Jenát kívánna valaki az országnak.). — *Hogyan Franciaországban is ez a nota járja: lám Bebel is német hazafi*: Vö. Sas és kakas a vörös lobogókon c. 1904. márc. 15-i cikkével (AEÖPM V. 19.).

II. Gróf Nemes nemes cselekedete

Montagninnek, a pápa franciaországi nunciának kiutasításáról I. *Le monde* c. II. A pápa és a börze c. 1906. dec. 19-i (134.) és Párizsi *Jeuneur* c. II. Nagyon érdekes írások c. jan. 27-i (156.) cikkeit Montagnin a Szeperáció érvénybelépése óta volt a pápa törvénytelen legátusa. — *Gróf Nemes*: Albert gróf (1866–?) az osztrák–magyar monarchia követ-segi tanácsosa. Regebben Romában quirináli követ is volt — *Sarlo pápa*: L. Dictatus Papae c. 1906. aug. 18-i cikkének jegyzetét (60.). — *Merrv del Val*: L. Arcspekek, Arthur Meyer c. febr. 6-i cikkének jegyzetét (162.). — *Schonberger báróné*: L. Párizsi jegyzetek II. Nagyon érdekes írások c. jan. 27-i cikkének jegyzetét (156.).

Néhány nappal előbb másik hírcikket küld talán ugyancsak Adv a Montagnin ügyről, mely a BN márc. 1-i számában az alábbi szöveggel jelent meg

Ausztria–Magyarország, Franciaország és a Vatikán

Ugy látszik, abban a konfliktusban, mely Franciaország és a Vatikán közt kitört, valami kis szerep Ausztria–Magyarországnak is jut. A konfliktus indoklását oda vezetett, hogy a pápa és Franciaország közt megszakadt a diplomáciai kapcsolatok és Montagnin úr pakolt és sietett el Párizsból. Annnyra sietett, hogy a nunciátúra iratát ott felejtette. Ezeket az iratokat, melyeket akkor a pápa a Reichstagnak hozott, tegnap adta át a külügyminis-ternek képviselője — az osztrák–magyar nagykövetségnek. Igylelőre pusztán egyszerű postaként szerepelt diplomáciánk ez ügyben, mert az iratokat ma adta át Montagnin képviselőjének, de híre jár, hogy királyunk személyesen is be fog avatkozni Franciaország és a pápa konfliktusába. A nunciatura iratának átadásáról Pichon külügyminiszter ma jelentést tett a minisztertanácsban.

Mj. Pn (211.); Bülow és a francia darabontok: Vp. (224.), Na (156.); Gróf Nemes nemes cselekedete: FL (153.)

I. *Anti-Dumas-k*

Léon Daudet (1867–1942): Alphonse Daudet fia, antiszemita nacionalista politikus, Drumont barátja, 1907-ben Charles Maurras-szal együtt megalapítja az *Action française quotidienne* c. nacionalista szervezetet. — *Abel Hermant-ok*: Abel Hermant (l. róla Abel Hermant új darabja c. 1904. ápr. 2-i cikkét és annak jegyzetét AEÖPM V. 210. és 399.) Les Jacobines (jakobinus nők) c. vígjátékának témája a következő: Egy fiatal lány, a szabad válás híve, férjhez megy. Mikor beleszeret gyerekkori barátjába, ezt közli férjével és engedélyt kér a válásra. Az nem akar beleegyezni, erre az asszony elhatározza, hogy megszököik szerelmével. A férj azonban gyermekükre hivatkozva erőszakkal magánál tartja az asszonyt, akinek ez az erőszak nagyon jól esik. A csábító egy másik nővel köt házasságot. A közönség nagy tapsal fogadta a férj tirádáját, melyben az közli feleségével, hogy nem hajlandó válni. A darab a Vaudeville-színházban ment. — *Émile Fabre* (1869–1955): darabjának címe: La maison d'argile (Az agyagház). Tartalma. Egy asszony, akinek első házasságából egy fia és egy lánya született, elvált brutális férjétől. A férj magával vitte a fiút. Az asszony második, most már harmonikus házasságából egy lány született. A második férj tönkremegy éppen akkor, amikor a második házasságból született lánynak hozományt kellene adni. Ekkor jön vissza az időközben meggazdagodott első férj a fiúval. Meg akarják venni a csödbe ment második férj gyárát. Mivel bonyolalnak merülnek fel a második lány hozománya körül, a második férj elmegy a második lánnyal, az első férj az első két gyerekkel, az asszony pedig egyedül marad. A darab a Comédie-Française műsorán szerepelt.

II. *Zola ellen*

Zola regényét, a Mouret abbé vétkét Alfred Bruneau (1857–1934) dolgozta át színpadra és írt hozzá zenét. A *Le Temps* kritikája csak a díszletet dicséri. Ady már Nagyváradon ismerte Zolának ezt a regényét. Levél az apához c. 1903. márc. 1-i cikkében is ír róla (AEÖPM IV. 44.).

Mj: Pn (232.); Zola ellen: A1 (186.)

III. *Willy és Colette*. BN 1907. márc. 6. 5. l. — Hírek — A. E.

Willy: I. Párizsi jegyzetek. Willy Párizsa c. 1904. dec. 20-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 364.). — *Colette, Gabrielle* (1873–1954): korában rendkívül népszerű regényíró, a francia stílus kiváló művésze, főként szerelmi történetei híven tükrözik a századforduló forrongó nemi erkölceit. Egy-ismertebb volt Willyvel együtt írt Claudine-regény-sorozata. — *Wilde Oszkár* *írdette volt, hogy ő szimbolikus vonatkozásban van korával*: a De profundis-ban írja: „Olyan ember voltam, akit szimbolikus kapcsolatok fűztek korom művészetéhez és kultúrájához” (M. Könyvtár 498–499. sz. 18. l. Mikes Lajos ford.). — *Ez a Willy, ez a pornográf*: Willy mellékneve is „a nagy nemi pornográf” volt. — *Polaire*: Émile Zouze Bouchaud algériai arab származású táncosnő. Előbb Willy, majd Colette szeretője volt. Megírta memóárjait. — *Colette-nek azóta szexzoldós vendégszereplése volt*: Morny hercegnővel: a No II 53. sz. feljegyzésében olvashatjuk Morny hercegnő nevét. Colette a Moulin Rouge-ban Morny hercegnő Az egyiptomi álom c. pantomimjában lépett fel. Morny hercegnő III. Napóleon mostohatestvérének lánya. Delbeuf márkí felesége volt: különcödő nő, aki azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy férfiruhában járt. Saját pantomimjében ő játszotta a férfi szerepet és Colette volt a partnere. Mikor a függöny felgördült, Morny hercegnő elmélyedve olvasott egy könyvet, a háttérben pedig egy szarkolág

volt látható, melyből egy múnia tekintett szét. A múnia szerepét Colette játszotta. Mikor a férfiruhába öltözött Morny hercegnő és Colette szerelmi jelenete következett, a nézőtérben kitört a botrány. A földszinti páholyban megjelent Willy is egy nővel, akit meg akartak verni. Pütyülés, ordítás támadt, vánkosokat, zsámolyokat, narancsot, szivarvégeket, gyufaskatulyákat dobáltak a színpadra. A második előadáson Morny hercegnő szerepét már egy férfinak adták, de a színdarabot a sorozatos botrányok miatt mégis betiltották a második előadás után

Mj: Pn (233.)

112. *Párizsi jegyzetek*, BN 1907. márc. 8. 7. l. — Hírek — A. E.

I. Megint Khevenhüller

Khevenhüller: I. A „cher comte” c. 1906. júl. 10-i cikket és jegyzetét (22. és 405.) — A múlt nyáron már írtunk néhány Práter stílusú kötekedésről: a Práter a bécsiek városligete és vidám parkja. Khevenhüller-Metsch kötekedéséről I. az előbb idézett cikket (22.). — lapidáris: rövid, de velős — Ausztria — Magyarország elvállalta a Montagnini ügyben azt a szerepet, amelyet még Spanyolország is visszautasított: I. Párizsi jegyzetek. II. Gróf Nemes nemes cselekedete c. márc. 3-i cikkét (183.). — ... a Habsburg-monarchiát egykoron Franciaország szedte le a földi-isteni trónusról: I. Napóleon idejében.

II. Cléo bukása

Cléo de Mérode: táncosnő. Lipót belga király barátnője — Cléo de Mérode január elsején lépett fel Budapesten a Fővárosi Orfeumban és a pesti lapok tanúsága szerint valóban óriási sikere volt. A táncosnőről néhány héttel előbb az alábbi hírcikket küldte haza talán ugyancsak Ady (BN 1907 febr. 17.).

Cléo de Mérode magyar grófja

Párizsból írja tudósítónk: Budapesti távirat tudatta minden párizsi lappal, hogy Cléo de Mérode menyasszony. Eljegyezte Budapesten egy dús magyar gróf, kinek nevét csak így sejtetik: gróf Ö... Ezt a táviratot szinte lázasan várták már a párizsi újságok. Ez megérkezik miúdig, ha valamelyik francia színésznő, vagy más testi kiválóságából élő dáma külföldön vendégszerepel. Persze a hír senki se hiszi el, a hírlapok legkevésbé. De legalább beszélnek a hölgyről. Egy Calvé Emma sem tartja ezt a szisztémát magához méltatlannak. A Comédie egyik jeles művésznője is így beszélgetett mostanában magáról. Szabad-e haragudni, ha Otero és Cléo de Mérode is így tesznek. Ámúbar a Cléo de Mérode házassága még igaz is lehet. Magyar grófról van szó. Magyar gróftól pedig. tisztelet a kivételeknek, minden kitélik, csak okos, szép és jó dolog nem.

III. Roland Bonaparte

Roland Bonaparte (1858 — 1924): híres utazó és földrajztudós. A francia akadémia tagja és az uppsalai egyetem tiszteletbeli doktora. Felesége, Marie-Félix Blauc monte-carliói játékbarlang tulajdonosának leánya.

Mj: Pn (234.)

113. *Archépek. Jules Lemaitre*. BN 1907. márc. 12. 7. l. — Hírek — A. E.

Jules Lemaitre-t néhány évvel ezelőtt elíratia az irodalom: I. Vissza a mesékhez c. 1904. jan. 8-i cikkét (AFÖPM V. 180.). — A hírhedt hazafias liga: a nacionalista „ligue des patriotes”. — Sveton: I. Gabriel Sveton c. 1906. dec. 9-i cikkét és jegyzeteit (128. és 450.). — 1 világraszóló Sveton botrány

Jules Lemaitre-t visszavitte az íróasztalához: ugyancsak a fent idézett Vissza a mesékhez c. cikkben esik erre is célzás. — *A Haza, Erkölc, Család és Tulajdon hadsevege*: a hazafiak ligája. — *Darabot is írt ugyan irodalmi visszatérése óta Lemaitre*: erről is a Vissza mesékhez c. cikkben írt Ady. A darab címe: *La massière*. — *Lemaitre előrukkol — egy Rousseau tanulmánnyal*: Vö. Rousseau és Lemaitre c. febr. 10-i cikkét és jegyzetét (165. és 487.).

Mj: Pn (236.), Na (157.), Ai (186.)

114. „*Legyen világosság*”. (Levél a fekete Párizsból) BN 1907. márc. 14. 7. l. — Hírek — A. E.

... a Humanitè szerkesztőségében tíz szál gyertya ég: márc. 9-én a villamosművek dolgozói sztrájkoltak Párizsban. Délután 5 órakor kialudtak az összes lámpák. A l'Humanité így ír az eseményről: „Nous avons redigé a la lumière des bougies. Il a été composé par les camarades de notre équipe l'aute de courant électrique, nous n'avons pas pu employer nos linotypes, ni faire tirer le journal chez notre imprimeur ordinaire.” (Gyertyafénynél szerkesztettünk. A szerkesztőségben dolgozó elvtársak szedték ki a lapot. Villanyáram hiányában nem tudtuk használni lino-szedőgépeinket, sem pedig a reudes nyomdánkban kinyomtatni a lapot.) (Idézve a Le Temps márc. 10-i számában). — A sztrájk egyébként azért tört ki, mert az áramot előállító vállalatok az áram hektowattját 5 centime-ről 8-ra emelték fel és nem voltak hajlandók a katonaságtól leszerelt fiatalokat alkalmazni. — *Sion*: Jeruzsálem egyik hegye, majd egész Jeruzsálem. Ma a reformátusok nevezik így egyházukat.

Mj: J (164.), Pn (237.), Vál. (187.)

115. *Allamférfiak iskolája*. BN 1907. márc. 16. 6. l. — Hírek — A. E.

Casimir Perier, Jean-Paul-Pierre (1847–1907). nagyapja, Casimir Perier, a család alapítója bankárból lett radikális polgári politikus, az 1830-as júliusi forradalom vezetői közé tartozott, majd Lajos Fülöp alatt miniszterelnök és belügyminiszter. Apja is miniszter volt a második császárság bukása után. Ő maga Gambetta kormányában hadügyi államtitkár, majd a képviselőház alelnöke, később elnöke, 1893-ban miniszterelnök, 1894-ben, a meggyilkolt Carnot után köztársasági elnök. Az ő elnöksége alatt ítélte el a hadbíróság Dreyfust. A szocialisták és szélső radikálisok ezért elkeseredetten támadták. E támadások során Gérault-Richard szocialista publicista egyszer olyan súlyosan megsértette, hogy a köztársasági elnökségről lemondott. Ezért írja Ady, hogy csúfosan meuekült az elnökségből. — A Le Temps-ban Claretie mint nagy republikánust siratja el Casimir Perier-t. Ady, aki első párizsi útja alkalmával még gyakran tette magáévá Claretie véleményét, most már teljesen elszakadt tőle

Mj: Pn (238.)

116. *Képek a francia iskolából*. BN 1907. márc. 22. 5–6. l. — Hírek — A.

I. *A kis Marie keresztje*

Sedan: az 1870-es porosz–francia háborúban a franciák Sedannál szenvedtek döntő vereséget.

III. *A nagy vakáció előtt*

Ezt a néhány szót egy francia iskolai évzáró ünnepen hallottam. ismét az 1904-es párizsi iskolalátogatására utal, amelyről a No. 222. sz. bejegyzése is beszél: „Ellátogatni leány vagy fiúisk. impr. de főként az írásheli dolg.” (ALÉOPM V. 198.). Az ott szerzett impressziókat különösen a francia törté-

nelem tanításáról több cikkében is felhasználta (részletes felsorolást l. Párizsi jegyzetek. I. A tanítók c. márc. 1-i cikkének jegyzetében a 492. lapon), mert ezek csak megerősítették a Vázsonyi vitában még Nagyváradon kifejtett állásfoglalását (vö. Vázsonyi afférja — Nacionalista heccek c. 1902. jan. 23-i cikkével AEÖPM II 358.). Itt az évrő beszéd szociális vonatkozásairól hallunk először.

Mj: Pn (239.)

117. *A Szabad Gondolat pápája*. BN 1907. márc. 29. 5–6. l. — Hírek — A. E.

Marcelin Berthelot (1827–1907): a Collège de France kémianára, a terno-kémia megteremtője, 1886-ban oktatásügyi, 1895-ben külügyminiszter, 1900-tól akadémikus A Magyar Tudományos Akadémiának is külső tagja. Híres szabadgondolkodó. — „... megölte a szíve: felesége lunálhírére szívszélhűdés érte. — *papabilis*: pápai méltóságra alkalmas. — „... aki nem akart csalihatatlan lenni: a kat. dogma szerint a pápa litre és erkölcsre vonatkozó hivatalos nyilatkozataiban csalihatatlan. — *Emberiség vallása*: a szabadgondolkodók hitvallása. — *Éppen két hónappal ezelőtt beszélgetett vele valaki a szabadgondolkodók készülő kongresszusáról*: a Szabad Gondolat Nemzetközi Szövetségének (Fédération Internationale de la Libre Pensée) legközelebbi kongresszusát Budapesten tervezték 1907. szept. 8. és 14. között. — *És alig több, mint két hónapja, kezében volt a Voltaire koponyája*: a Le Temps jan. 30-i száma adja hírül, hogy felbontották Rousseau és Voltaire koporsóját, abból az alkalomból, hogy új síremléket készítettek a két nagy gondolkodónak a Szenátus kívánságára. A restauráció alatt ugyanis azt a rémhírt terjesztették, hogy a Panthéonban őrzött koporsók üresek. Az aktusnál jelen volt Roujon, Sardon, Berthelot, Lenôtre és mások. Mikor Voltaire koporsóját kinyitották, Berthelot kiemelte az épen maradt fejet és felmutatta a körülötte állóknak: „Messieurs, voici la tête de Voltaire.” (Uram, íme Voltaire feje.) A cikkíró azt is megjegyzi, hogy Rousseau teste csodálatosan volt konzerválva, mintha csak aludt volna. — *Brisson*: I. Költők c. 1906. dec. 18-i cikkének jegyzetét (452.). — *száz nap*: Napóleon visszatérésének időszaka 1815-ben

Mj: J (144.), Pn (240.), Vál. (188.), FL (179.), Vp (227.), Na (159.)

118. *A piktura-Bábel*. BN 1907. márc. 30. 2. l. — Tárca — Lellei András

Société des Artistes Indépendants: Püggetlen művészek szövetsége. *Dubois Pillet*: adatait nem találtuk meg; lehetséges, hogy elírás. Dubois Paul helyett. — *Serres du Cours-la-Reine*: a Cours-la-Reine-i megleházak. — *Van egy köztűnk, aki Irukából jött ide gyalog*: nem sikerült kikutatni, hogy kire utal. — *Ismerek egy oláh legényt, aki szintén gyalog érkezett a Szajnához*: Brancusi, Constantin (1876–1957) román szobrász, aki ács-segédből küzdött fel magát művésszé. Itókák köréhez tartozott Párizsban — *Pissarro, Camille* (1831–1903): francia impresszionista festő. — *Zala György* (1858–1935): szobrász, az ő műve többek közt a milleniumi emlékmű. — *Éppen egy magyar fiú példánul az idén a függetlenek egyik legvadabbja*: a Le Temps szerint Perlrott Csaba Vilmos tűnt fel a függetlenek kiállításán a magyarok közül. A Journal des Débats Czöbel Béla nevét említi. Valószínű, hogy Ady Czöbelre gondolt, mert Bödöni szerint Ady jól ismerte Párizsban Czöbelt: „Czöbel Bélával barátkoztattam még össze Adyt. A többi Párizsban élő magyar festőket ekkoriban nem ismerte Czöbel kedvelte, mert benne élt a francia kultúrában, sokat olvasott, képzett volt és mindenben tájékozott, érezte benne a művészt és érdekelte précurseur szerepe is, anélkül a modern

piktúrában a kis magyar festő rohamosztag élén állott." (Bülöni 89.). — A francia lapok kiemelték még Szegeffy Erzsébet nevét is a magyarok közül. A francia kiállítók közt Matisse, Kandinsky és Rouault a legismertebb nevek.

Mj: Pn (243.)

119. *Párizsi jegyzetek*. BN 1907. márc. 30. 6. l. — Hírek — A. E.

I. Schönbergerné és a kellemetlen franciák

Schönbergerné: L. Párizsi jegyzetek II. Nagyon érdekes írások c. jan. 27-i cikk jegyzetében (484.). A Polónyi ügy es ebben Schönbergerné neve egyébként a francia sajtót is megjárta. A *Le Temps* is többször foglalkozik vele (1. jan. 21. 24. 29. és 31. számát). — *Carducci nem temethették így az olaszok*: néhány hete, hogy meghalt a nagy olasz költő.

II. Schiemann landr úr futása

Schiemann, Theodor (1847–1921): német történelemszakkönyvtanár a berlini egyetemen. A róla szóló jegyzet anyagát Ady a *Le Matin* 1907. márc. 26. számában olvasható *Adieu, Schiemann* c. kis cikkéből vette. Eszerint Schiemann professzor kihallgatást kért a külügyminisztériumtól és kutatni kívánt a Quai d'Orsay (francia külügyminisztérium) archívumában. A cikk gúnyosan hozzáteszi, hogy erre várnia kell addig, míg a németek meghódítják Franciaországot.

III. A fekete romantika csődje

S a harangok Húsvét előtt Rómába mennek: a 1. kat. vallásnak azt az előírását, hogy nagypénteken nem szabad harangozni, a néphit úgy magyarázta, hogy a harangok Rómába mennek. — *Jéna áldozatai*: a nemrégiben elsüllyedt Jéna tengeralattjáró áldozatairól van szó. — Vö. *Jegyzetek* a napról I. Papok c. 1907. szept. 3-i cikkével. (326.)

Az utolsó cikkben említett Ozouf abbé történetéhez hasonlóan már a múlt év végén is olvashattunk a BN-ban. A cikk stílusáról ítélve elképzelhető, hogy az 1906. okt. 27-én megjelent hírcikket is Ady küldte haza:

Az első pap-ügyvéd

Érdekes eset történt meg Párizsban. A törvényszék elnöke előtt tegnap letette a fogadalmat az első pap-ügyvéd. A pap-ügyvédet Lebrunnek hívják s az angers-i diocesis lelkésze. Ezután Lebrun lelkész pápi teendői mellett ügyvédi gyakorlatot is fog folytatni. Franciaországban tudnillik mióta a kongregációkat feloszlatták, rossz idők járnak a lelkipásztorokra s nagy részük külföldre vándorol ki. Többen Olaszországba futottak, igen sokan Magyarországon találtak menedékhelyet. Az ott maradt francia papok pedig, mint látszik, okos, pozitív tevékenységnek akarják szentelni fölös idejüket. A papok már nem köztisztviselők s lassan belátják már ők is, hogy mindenkinek komolyan és hasznosan kell dolgozni. Lebrun lelkész eddig csak az Úr ítélőszéke előtt védte a bűnös emberek ügyét. Most a bűnös nevében a törvényszék előtt fogja követelni az igazságot és ez a működése, ha kevésbé pompázatos s mutató is, mindenesetre pozitívabb, emberibb és becsületesebb lesz...

Mj: Pn (242.), A fekete romantika csődje: FI, (191).

120. *Magyar világ Párizsban*. BN 1907. ápr. 3. 6. l. — Hírek — A. E.

Apponyi Albert nem tudja tartóztatni őket: Vö. *Költők* c. 1906. dec. 18-i cikkét és jegyzetét (131. és 452.). — *Szent Imre egyesület*: klerikális-nacio-

nalista magyar diákszövetség. — *Ha Andrássy Gyula tehetné*. . . : Andrássy volt ekkor a belügyminiszter.

Mj: Pn (245.)

121. *Párizsi jegyzetek*. BN 1907. ápr. 5. 6. l. — Hírek — A. E.

I. Leo Taxil halála

Leo Taxil: Gabriel Jogand (1854–1907) írói álneve. Iskoláit a jezsuiták-nál kezdte, majd javítóintézetbe adták szülei. Csakhamar az antiklerikalizmus hívévé szegődött és a párizsi diáknegyedben antiklerikális könyvesboltot nyitott. Ezzel nagyon népszerűvé tette nevét. Mikor a szabadkőművesekkel nézeteltérése támadt, színelég visszatért az egyházhoz; a szabadkőműveseket támadta *Diabla au dix-neuvième siècle* c. könyvében. 1897-ben ismét antiklerikális lett, de népszerűsége egyre csökkent, majd elfeledve halt meg — *Diana Vaughan*: nem sikerült közelebbit megtudni róla.

Taxil haláláról két nappal előbb már beszámolt a BN hírcikke. Elképzelhető, hogy az ápr. 3-án megjelent hírt is Ady küldte haza:

Taxil Leó meghalt

Párizsból jelentik, hogy Taxil Leó meghalt. Taxil Leó nevét valánikor nagyon sokat emlegették. Könyveiben kínéletet nem ismerő hangon támadta az egyházat és intézményeit. A könyvek óriási feltűnést keltettek. Taxil azonban értett hozzá, hogy ezt a feltűnést még fokozza. Egyszerre azzal lepte meg a világot, hogy megtér. Meg is áldatta magát egy püspökkel s egy darabig az egyház hífiának mutatkozott. Neusokára azonban kijelentette, hogy az egész megtérés csak tréfa volt a klerikálisok bosszantására. Taxil azonban, úgy látszik, újabb szenzációkra vágyott s amily kíméletlenül támadta eleinte az egyházat, épp oly durva támadásokkal rontott most neki a szabadkőműveseknek. Persze ez is csak tréfa volt, csak hogy a szenzációnak ez a túlságos hajhászása lejáratta Taxilt. Mikor kijelentette, hogy ez is csak tréfa volt, már kevesen hittek neki. Neve lassankint feledésbe merült.

II. Vacarescu Helén könyve

Vacarescu Helén (1866–1947): francia nyelven író román származású költőnő, Carmen Sylva udvarhölgye, egy ideig Ferdinánd román király jegyese. 1920 után a román delegáció tagja a Népszövetségben — *Carmen Sylva* (1843–1916): Erzsébet Ottilia Lujza, Károly román király felesége, szentimentális verseket, dalszövegeket és elbeszéléseket írt német nyelven.

Mj: Pn (248.), Vp (230.)

122. *Látogatások*. Millerand-nál. BN 1907. ápr. 6. 5. l. — Hírek — A. E.

Az itt leírt látogatás minden bizonnyal már a második Millerand-nál tett látogatása Adynak. Első alkalommal Vészi helyett járt nála, amint erről az MTA kéziratárában található alábbi levél tanúskodik. A levelet Eugène Lantier újságíró írta Adynak 1906. dec. 2-án. Szövege a következő: „Mon cher confrère, J'ai reçu un mot de M. Vészi qui m'a dit en quittant Paris que vous iriez voir M. Millerand à sa place. M. Millerand rentre demain soir à Paris et vous recevra lundi à 5 heures 1/2, chez lui, 2 avenue de Villars. Je le préviendrai de votre visite. Si vous voulez me voir auparavant, ce qui serait probablement assez utile, veuillez passer au Temps, 5 boulevard des Italiens, lundi entre 11 heures 1/2 et midi. Peut-être pourrai-je vous donner de nouvelles indications; en tout cas, je serai charmé de faire connaissance avec vous. Croyez moi, mon cher confrère, votre très sincèrement dévoué

Eugène Lautier." (Kedves kollégám, Vészi úrtól kaptam egy üzenetet, mikor elutazott Párizsból, hogy Ön meglátogatja helyette Millerand urat. Millerand úr holnap este tér vissza Párizsba. Ott lehet Ön is, ha megadja a lakását, avenue de Villars 2 sz. alatt. Értesíteni fogom őt az Ön látogatásáról. Ha Ön előtte találkozni óhajtana velem, ami valószínűleg elég hamarosan volna, szíveskedjék felkeresni a Temps-nál, bd. des Italiens 5 sz. alatt hetfőn, 12 és 12 között. Talán fogok tudni Önnek újabb útbiztosításokat adni; mindenesetre el vagyok ragadtatva, hogy megismerhetem Önt. Öszinte híve E. L.)

Adynak Millerand-ról alkotott véleményét érezhetően megváltoztatta a személyes ismeretség. 1905-ben Jaurèsszal összehasonlítva meg azt írta róla: "... Millerand még szíve gyökereivel belefogodzkodik a legrafinálisanban élő, módos polgárság lelki életébe. Millerand művészekkel egy létezik. Parfümös szalonokban jól érzi magát s nem tagadja. Okvetlenül szereti Baudelaire-t." (Akitől Berlinben félnek. AEÖPM VI. 207.). Itt már gőg és bonaparte-i törtető. A személyes benyomás hatása alatt alkotott velem nyílván mindvégig megőrizte Millerand-ról. A háború alatt, mikor könnyes emlékezéssel ír Párizsról és a franciákról, Millerand-ról ugyanazokkal a jelzőkkel emlékezik meg mint ebben a cikkben: „Milyen most a Millerand rava, dőlőfős mosolya?" (Levelek Madame Prétéríte-lőz. Ny. 1914. nov. 16.)

Millerand, Alexandre (1859–1943) 1885-ben radikális képviselőként kezdte politikai pályafutását, 1889-ben már szocialista programmal kerül a parlamentbe 1896-ban független szocialista. 1899–1902 között kereskedelmi és iparügyi miniszter Waldeck Rousseau kabinetjében. 1905-ben nem csatlakozott az egyesült szocialista párthoz, 1909–1913 között Briand és Poincaré kormányában ismét miniszter 1914-ben hadügyminiszter 1920-ban miniszterelnök és külügyminiszter, majd köztársasági elnök. — Mint látjuk, Ady mindkét jóslata valóra vált, miniszterelnök és köztársasági elnök is lett belőle — Palais Bourbon: a francia képviselőház. — Vörös László (1849–1925) a Fejérvári kormány kereskedelemügyi minisztere — Köszönöm, amiért a Budapesti Napló részére ezer dolga között is cikket adott annak idején: Millerand Adyn keresztül a BN-nak küldött cikke a BN karácsonyi számában jelent meg 1906. dec. 25-en a Szabad Gondolat rovatban, alábbi szöveggel:

Déliláb vagy elérhető valóság?

A Budapesti Napló számára

írta: A. Millerand

Világszerte, bizonyára Magyarországon is azzal a gyanúsító kérdéssel fordulnak a szocializmus felé az ő titkos és nyílt céljai, hogy az egyéni szabadság elnyomására és a magántulajdon elkobzására törekszik s hogy ezt a célját az erőszak eszközeivel akarja elérni.

Nem képzelhető kiáltóbb ellentét, mint az, amely a szocializmus tanításai és tényei közt egyfelől s e gyanúsítások közt másfelől jelentkezik. Milyen a szocializmus alapeszméje éppen arra irányul, hogy a tulajdonon keresztül kinek-kinek a saját egyénisége legteljesebb kifejlesztését biztosítsa. Ha a törekvés pedig szükségszerűleg két feltétellel jár, amely feltételek egymással okozati összefüggésben is állnak. Előfeltétel elsője az egyéni tulajdonba vétele minivannak dolgoknak, amelyek az egyéni életének kifejlesztése szempontjából szükségesek, vagyis a tulajdon. A második feltétel pedig a szabadság, amely nem volna egyéb nagyhangzása, de üres szóval, ha aluljárul és biztosítékul nem szolgálja az életet a tulajdon. Az emberek életük erejű minden jóhúszemű gondolkodnak a szemében e kettős feltételnek

megállapítása, megsemmisíti azokat, akik nem meggyőződtek, hanem gyanúsítani akarnak. Így hát torkán kell ragadni e gyanúsító szándékot. Ki kell irtani a kétértelműséget, amelyhez folyamodik. Meg kell mutatni, mi lappang azoknak a nagyhangú frázisai mögött, akik a saját osztályverdekük leplezése végett hangoztatják velünk szemközt szakadatlanul a szabadság és a tulajdon érinthetetlenségét.

Ebben a mai társadalmi rendszerben, amely a kapitalisztikus termelést tekinti céljaul, a legteljesebb anarchia uralkodik. Jellemzésül elég rámutatni arra, hogy ebben a rendszerben senki számára nem terem semmiféle biztoság. A földművelő, a kereskedő, az iparos, az értelmi munkás és a kézműves egyaránt ki vannak szolgáltatva a legképtelenebb véletlenek játékának. Hiszen éppen az egzisztenciáik ezen vad ingatagságából fog a kollektívizmus tanítása szerint az új, a jobb, a biztosabb társadalmi rend kialakulni.

A kollektívizmus? Ine kiejtettem azt a varázsigét, amely a mai rend elvezetőiben borzalmatokat, a felszabadításukról álmódó népmilliókban pedig boldog reményeket ébreszt. A kollektívizmus eszméiről csak ennyit mondok: nem ábrándozók lelkének délibábjá ez az eszme, sem pedig elméleti bölcsekedők absztrakcióinak összefoglalása, hanem egyszerűen a szemek előtt végbemenő folyamatok józan észlelése és tárgvias megállapítása. Senki sem csinálja és soha senki nem fogja megcsinálni a kollektívizmust. A kollektívizmus naponta, sőt óráról-órára maga-magától csinálódik. Nem egyéb a kollektívizmus, mint a kapitalisztikus uralomnak — bocsánatot kérek e szóért — valadeka.

A tudományok haladásának, a gépek tökéletesedésének s tőkék felhalmozódásának együttes hatása alatt szakadatlanul folyik szemünk láttára a kis földbirtok felszívódása, a munkának a tulajdontól való szétválása egy új hűberiség kialakulása, amely a termelési eszközök tulajdonát a saját kezeiben halmozva fel, magához ragadja lassan, de kérlelhetetlenül az abszolút uralmat az egész nép gazdasági, politikai és erkölcsi élete felett s a munkástörvényeket a bérnunka modern rabszolgaságának jármába hajtja.

E folyamattal szemben a kollektívizmus azt hirdeti, hogy a bérnunka rendszere épp oly kevésbé fog örök időnkig fennmaradni, amint nem voltak egyebek múltó alakulásoknál az emberi munkaerő kihasználásának előbbi formái: a rabszolgaság és a jobbágyág.

A kollektívizmus megállapítja azt, hogy a kapitalista társadalom természetes fejlődése megsemmisíti az egyéni tulajdont, a szabadságnak e feltételét ~~es biztosítékát~~ s helyette egy kisebbség hatalmi monopóliumának zsarnokságát állítja fel. Am a kollektívizmus nem lázad föl e tények ellen, sőt meghajol előttük és alkalmazkodik hozzájuk. Nem akarja visszacsinálni azt, amit évszázadok teremtettek, nem akarja az emberiség átalakulásának folyamatát megállítani. Ellenkezőleg: hozzácsimul e folyamatnak szabályaihoz és mint-hogy a társadalmi fejlődés törvényeül ismerte föl azt, hogy a termelésnek és a javak kicserélésének eszközei az egyéni tulajdonból átnennek a kapitalista tulajdonba, ennél fogva a kollektívizmus törekvése odairányul, hogy amilyen mértékben ezek az óriási kapitalista vagyonok, amelyek az egyéni tulajdont gyökerestül irtják ki a társadalomban elharapóznak, ugyanolyan mértékben alakuljon át a felhalmozott kapitalista tulajdon társadalmi tulajdomá.

Ine a szocializmus programjának egyik legjellegzetesebb vonása. Senki sem lehet szocialista, aki nem vallja szükségesnek s elmaradhatatlannak, hogy a kapitalista tulajdon fokozatosan társadalumosítottassék. Elsősorban a termelés és a javak kicserélése három főcsoportjában kell emez átalakulásnak végbemennie: a bank- és hitelügy terén, a közlekedési eszközök terén és a bányászat terén. De ezenkívül a társadalmosítás céljaira lassan-assan megérk egy egész sorozata az olyan nagyiparoknak, amelyek fontos

életszükségletek termelésével foglalkoznak s azáltal, hogy tulajdonuk mindössze néhány kézben központosul, jövedelmezőségük reven allandoan és mértéktelenül megsarcolják a fogyasztók millióit. Ilyenek a cukorgyarak, a szeszgyarak, a kőolajfinomítók s egyéb olyan vállalatok, amelyek kartellekbe és trösztökbe tömörülve, a népmilliók közszükségeiteinek mesterseges megdrágításából gazdagodnak.

A termelési eszközök különböző kategóriáinak e fokozatos társadalmosítása új reményeknek és életörömöknek forrását nyitja meg az emberek milliói és milliói számára, akik egy olyan fejlődés reven, amelyet nem mülo emberek kiszámíthatatlan szeszélye, hanem a dolgok változhatatlan természete szabályoz, a bérmunkások sanyarú sorsából a társadalmi értékek tulajdonostársaivá fognak felemelkedni.

E reményekkel szemben a szocializmus ellen próbáljak uszítani a társadalmat azon tagjait, akik a maguk kezében egyesítik ma meg egyfelül a termelési eszközöket, másfelül munkájuk teljes hozadékát. A kis földbirtokosokat ugyanis azzal ijesztgeti a kapitalista reakció, hogy a győzedelmeskedő szocializmus megfosztaná őket földjüktől s független gazdasági egzisztenciát nem engedne nekik.

Hazug és képtelen ijesztgetés! A társadalom átalakulásának rendjén ezek az apró földdarabkák belátható időben nem kerülnek bele a társadalmi eltulajdonítás sodrába, sőt ellenkezőleg, a torpebirtok tulajdonosai a társadalom egyéb tagjainak módjára részeselve lennének mindazoknak az áldásoknak, amelyek a nagy termelő vállalkozásoknak a társadalmi tulajdonba való fokozatos bevonásából fognak fakadni. Igens, fokozatos lesz ez az egész folyamat. Soha józanul gondolkodó szocialista nem almodott arról, hogy egyetlen varázstütre átalakítja a kapitalista uralmat s marol-holnapra egészen új társadalmi szervezetet állít föl. A szocializmus világhódító ereje éppen abban áll, hogy hatalmas idealizmusa mellett a praktikus élet körülményeit is állandóan számításba veszi. Bölcselkedőink és ideológusaink a jövődő társadalmának elméleti rendszereit állapítják meg s a kollektívizmus maga sem egyéb, mint a társadalmi átalakulásnak egyik ideális és legfőkéletesebb tervezete. Ám ha tekintetünk a távol jövődőt igyeckszik kifizésni, lábaink alól azért még sem veszjük el a szilárd talajt. Vagyainkat és ábrándjainkat megtartjuk, mert azok sarkallnak minket az előre és a felfelé való törekvésre. De cselekvéseinkben ragaszkodunk a valóságokhoz, amelyeknek keretében mozgunk és tetteinket összhangba hozzuk mindenkor a gyakorlati élet tüneteivel és parancsoló törvényeivel. Ha a szocializmus a mai világban a föld összes kultúrnépének közeletét irányítja; ha az egész világon a tudományok és művészetek a társadalmi problémákra fordítják lelkes figyelmüket; ha korunkban a nagy lelkek fantáziája és a jó szívek minden magasztos érzése a szociális eszimehez emelkedik fel, mindez azért van így, mert a szocializmus a maga egyszerű szintézisében összefoglalja az élet valamennyi jelenségét s mert egyedül ő kínálja meg az igazság és a boldogság vágyától eltelt emberi lelket egy tisztább, emberi, minden dogmától megtisztított ideállal.

Mindent összefoglalva, a szocializmus a társadalmi rendben az osztálykülönbségek eltörlését tűzte ki céljául, épp úgy, mint ahogy a nagy társadalmi forradalom eredménye a rendiség eltörlése volt. Azt akarjuk, hogy a bérmunkás a társadalmi méltóságára emelkedjek föl, azt akarjuk, hogy az új társadalomban a magántulajdon ne töröltesse el, hanem ellenkezőleg, a kettassék át és bővítessék ki oly módon, hogy minden egyes embernek része legyen az élete fenntartásához és egészséges kifejléséhez szükséges dolgokban. A szocializmus nem akar törvényeket hozni franciák, németek, angolok vagy magyarok számára. A szocializmus az ember számára akar

torvényeket hozni. Mindenütt, ahol a művelődésnek ugyanaz a foka a tömegnyomornak ugyanazt a mennyiségét idézte elő, a szocializmus ugyanazokkal a társadalmi átalakulásokkal akarja ugyanazokat a bajokat meggyógyítani. Igeink az öt világresz valamennyi proletárját egy közös ideálban, egy harmónikus és bekes társadalmi rend felé való nemes és bátor törekvésben egyesítik

A mienk a jövő.

Mj: J (166.), Pn (249)

123. *A Grand Guignol*. VU. 1907. ápr. 7. 14. sz. 275. l. — Diósadi *Feydeau, L. Ha*. Feydeau úr megfiatalodik c. 1904. márc. 6-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 11. 300.). — *Bisson, Alexandre* (1848–1912): francia repártéka. A Pont-Biquet család c. színművéről Ady még Nagyváradon írt kritikát (AEÖPM IV. 203.). — *Véber, Pierre* (1869–1942): francia drámaíró, es elbeszelo. Ady Loute c. vígjátékát már Nagyváradról ismerte (AEÖPM III. 182.). — *guignol*: eredeti jelentése paprikajancsi.

A cikkben említett három egyfelvonásos a következő: *La revenante* (A visszatérő asszony) — Jean d'Aguzan darabja, *Une lecture* (A felolvasás) — Adrien Vely műve és *Aveugle* (A vak) — Charles Hellen és Pol d'Estoc egyfelvonásos. A műsorban még három egyfelvonásos ment, amelyről Ady nem tesz említést. Ezek: *Le diplôme* (A diploma) — Augustin Thierry és Eugène Berleaux műve, *Monsieur Jean* (Jean úr) — Georges Nanteuil darabja és *Un arriviste* (Egy karrierista) — Zauacoistól.

Mj: TP (63.), Pn (246.), Ai (187)

124. *A vatikáni börze*. BN 1907. ápr. 12. 5. l. A. E.

Montagnini ugy. L. „Ite missa est” II. A pápa és a börze c. 1906. dec. 19-i (134.) Párizsi jegyzetek II. Nagyon érdekes írások c. 1907. jan. 27-i valamint Graf Nemes nemes cselekedete c. márc. 3-i (183.) cikkeket. — *Merru del Val*: L. Arckepek. Arthur Meyer c. febr. 6-i cikk jegyzetét (162.) — *Jambor Pion*: Jacques Pion képviselő, az Action libérale elnöke — A *Matin* ápr. 3-i száma Pion képét, „aki sokat beszélt”, Montagniniét pedig „aki sokat írt” aláírással közli — *ami szinte kedélyesebb eset, mint amikor Ugron Gábor meg akarta dönteni a harmas szövetséget*: francia államférfiak Ugron Gáborral tárgyaltak az 1880-as évek közepén egy orosz–francia–magyar megegyezés felteteleiről L. erre nevezve Milliós üzletek: százezres províziók c. 1906. dec. 28-i cikket és (367.) annak jegyzetében Pichon és a függetlenségi párt c. 1906. okt. 21-i hírcikket (587.). — *Rothschild, Alfonz* (1827–1905): a Rothschild bankház tulajdonosa, Rothschild Gusztáv a testvére

A párizsi nunciatúra botrányáról Ady még egy cikket küld, de ez már „Egy kalvinista” aláírással A közönség üzenetei — Levelek a szerkesztőhöz rovatban jelenik meg a BN ápr. 13-i számában. Az „Egy kalvinista” aláírás biztosan Adyt rejti. Nemcsak azért, mert „kalvinista magyar” formájában már használta ezt a szignót (Kalvinisták és szocializmus c. dec. 20-i cikke alatt), hanem azért is, mert Ábel páterre esik benne célzás, **akiről még Nagyváradon** cikket írt Ábel páter misézik címmel (AEÖPM IV. 135.). A cikk egyébként a következő:

A nuncius és Magyarország

Tisztelt Szerkesztő Úr, a magyar lapoknak többet kellene foglalkozniuk a nuncius párizsi nunciatúra botrányával. A publikumnak szeme elé kellene tartani, hogy Róma, a Vatikán nunciusai, mivel foglalkoznak. Ha valami

csoda árán például valaki a bécsi nunciátúra okmányaihoz jutna, hajh lenne álmélkodás Magyarországon. Franciaországban, az antiklerikális Franciaországban, nem volt olyan publikus ügy, amibe a pápa követte be ne ártotta volna magát. Mi történhetik a függönyök mögött Ausztria Magyarországon, Európa e ma legklerikálisabb táján? A francia példa után a gyerek is sejtheti, hogy Magyarország sorsát Bécs mellett főkeppen Róma igazgatja. Lehet-e másként ott, ahol főhercegasszonyok jelennek meg Franciaország egyházi politikája ellen tüntető gyűléseken? Ahol Apponyi Albert, a jezsuita-növendék a kultuszminiszter, ott az Ábel páterek dirigálnak. A magyar kálvinisták például higgyék el, hogy még az ő zsinatjuk idejét is a bécsi nunciussal egyetértve állapítják meg. Minthogy a koalíció nyeregbejutásában föltétlenül nagy része van a Vatikánnak s a jezsuiták generálisának. Am ezért csak hódoljanak tovább is Apponyinak a magyar protestánsok. Meujenek szépen tovább is a nacionalista jelszavak lépjére. Valamikor, egyszer a történetírók furcsább szenzációkat fognak kipattantani a bécsi nunciatura üzeneteiről, mint most Franciaországban. Csak késő ne legyen már akkor az idő Magyarországra, az igazi kultúrára, a lelkiismeret szabadságára és a haladásra.

Egy kálvinista

Ahol főhercegasszonyok jelennek meg Franciaország egyházi politikája ellen tüntető gyűléseken: a Le Temps márc. 12-i száma hírt közöl arról, hogy a szatmári érsek, Boromisza Tibor összehívta a Mária kongregáció tagjait. A gyűlésen Wolkenberg teológiai tanár tiltakozott a Konkordátum felbontása és a Franciaországban követett egyházellenes politika ellen.

Mj: Pn (250.), Fl. (153.) — (175.)

125. Párizsi jegyzetek. BN 1907. ápr. 13. 7. l. — Hírek — A. E.

I. A hímnzett frakkú szponok

A Montagnini-ügy: I. A vatikáni börze c. előző napi cikket és jegyzetét (206. és 508.).

II. A nagy drámai művésznők

Egyszer valamikor Márkus Emmával kapcsolatban írtunk a híres művésznők irodalmi kultúrdjáról: 1903. febr. 7-1 Monna Vanna igazsága c. cikkében írta Ady: „Shakespeare Vilmos, akit Márkus Emma silány ironak tart, itt néhány ügyes szindarabot.” (AEÖPM IV. 28.), egy másik A létről c. 1903. febr. 15-i cikkében pedig a következőket: „Előttünk mondta egyszer Markus Emma: Kóbor Tainás. Ugye, író az? Az a nagy orrú, akivel Velencében találkoztunk.” (AEÖPM IV. 36.)

III. A vallás a családban

Réjane: I. Bonaparte és Montausier asszony c. 1904. márc. 31-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 306.). — Lugné-Poe, Aurélien-Marie (1860—1940) francia színész, az Oeuvre színház alapítója és igazgatója. Ibsen és Strindberg darabjai kaptak helyet színháza műsorán

Mj: Tu (251.)

126. A megszállott Párizs. BN 1907. ápr. 17. 8—9. l. — A. E.

[*] Írredetiben: Restauration elé.

Mintha 1871 ismétlődne: a versailles-iak bevonultak Párizsba: a párizsi Commune-t leverő kormánycsapatok Versailles-ban állomásoztak. — Thiers szerepe: Adolphe Thiers (1879—1877) a párizsi Kommun leverője volt, a Kommun bukása után köztársasági elnök — Pedig még csak a pékek szövetség-

nak: ápr. 12-én proklamálják az élelmezési iparban dolgozók sztrájkját Párizsban és a vidéken. Ebből az alkalomból a szakszervezetek felhívást intéztek a munkásokhoz. Röviddel ezelőtt pedig a tanítók sztrájkja zajlott le Párizsban. — *A derék burzsoák ugyanakkor azt üzenték Clemenceau-nak*, stb.: vö. Uj harcok előtt c. 1906. jún. 28-i cikkkel (11.). — *Restauration*: a monarchia visszaállítása.

Mj: Pn (252.), FL (206.), Vél. (191.), Vp (231.)

127. *Harc Jeanne körül.* BN 1907. ápr. 19. 5–6. l. — Hírek — A. E.

Clemenceau a Szeparáció évében világi jelleget akart adni a Jeanne d'Arc-ünnepnek, illetve háttérbe akarta szorítani az egyházi ünnepségeket, ezért tiltotta el a tisztviselőket felvonuláson való részvételtől. Az orléans-i ünnepségen felvonuló menet azt szimbolizálta, hogy Jeanne d'Arc a város felszabadítása után 1429-ben bevonult Orléans-ba. A menetben rendszeresen részt vett a polgármester, a képviselő, a tisztviselők, a papság és a hadsereg. A menet útvonala ugyanaz volt, mint anakidején Jeanne d'Arc-é. A katedrális elé vonult, ahol a püspök átvette a polgármestertől Jeanne d'Arc zászlaját és elhelyezte a bazilika közepén, miközben megáldotta a tömeget. Clemenceau rendelete ellen még Orléans radikális és szabadkőműves képviselője is tiltakozott. Clemenceau arra hivatkozott, hogy mivel 11 püspököt hívtak össze az ünnepségre, s ezek közül egy mondja majd az ünnepi beszédet, a többi bizonyára a Szeparációt fogja kritizálni. Kéért kell, hogy a polgári hatóságok szigorúan őrködjének. (Le Temps. ápr. 14.) A későbbi lapok tudatják, hogy Clemenceau megváltoztatta szigorú rendszabályait: visszavonta azt a tilalmat, hogy a menetben keresztet vigyenek és Jeanne d'Arc zászlaját elhelyezzék a katedrálison. Ekkor azonban akörül tört ki a botrány, hogy a szabadkőművesek felvonulhatnak-e az ünnepi menetben. Az orléans-i Etienne Dolet szabadkőműves páholy csakhamar megkapta a rendezőség határozatát, hogy az orléans-i érsek nem engedélyezi, hogy a papság olyan menetben részt vegyen, amelyben a szabadkőművesek is felvonulnak — *Ha Husz Jánosból hasznát húzhatna, boldoggá és szentté avatná őt is*: érdekes véletlen, hogy éppen napjainkban foglalkozik a kat. egyház Husz János rehabilitálásának gondolatával. — *Picquart*: L. Párizsi jegyzetek c. ian. 9-i cikkének jegyzetét (469.).

Mj: Pn (253.)

128. *Az új Bonaparte.* BN 1907. ápr. 25. 5. l. — Hírek — A. E.

Leandri ügyvéd írt Párizsban... cikket írt a Figaróban: a cikk Ce que nous voulons (Amit mi akarunk) címmel a Figaro április 15-i számában (1–2. l.) jelent meg Antoine Leandri docteur en droit aláírással. Alább kivonatosa közöljük:

„Jamais l'heure ne fut plus grave pour les destinées françaises.
L'audace révolutionnaire ne connaît plus de bornes.

En présence de la marée d'anarchie qui monte, que fait le gouvernement?

Il se fait l'allié du collectivisme révolutionnaire, le prisonnier et le complice plus ou moins avoué de malfaiteurs de l'antipatriotisme, de la grève générale et de l'émeute.

Est-ce une raison pour nous croiser les bras et attendre, immobiles et terrifiés, le formidable écroulement dont on nous menace?

Non. Toute société qui s'abandonne est vouée d'avance à l'effondrement.

Le gouvernement manque à son devoir? Faisons le nôtre! Le gouvernement ne nous défend pas, défendons-nous!

Organisons-nous!

Et pour que la France vive, nous sommes prêtes à tout, même à la lutte armée!"

(Sohasem volt még sorsdöntőbb az óra a franciákra nevezve.

A forradalmi merészség nem ismer többé határt.

Az anarchia hullámának növekedése közben mit csinál a kormány?

A forradalmi kollektívizmus szövetségesévé lesz, foglya és többé-kevésbé bevallottan bűntársa a hazafiatlanság, az általános sztrájk és a felkelés gonosztevőinek.

Ok ez arra, hogy ölbe tett kézzel, mozdulatlanul és megrémülve várjuk a borzalmas összeomlást, mely fenyeget bennünket?

Nem. Minden társadalom, mely elhagyja magát, előre ki van szolgáltatva az összeomlásnak.

A kormány nem teljesíti kötelességét? Tegyük meg mi a magunkét! A kormány nem védelmezi meg minket, védjük meg magunkat!

Szervezkedjünk!

És hogy Franciaország éljen, mindenre készek vagyunk, még a fegyveres küzdelemre is!)

Ezután bejelenti, hogy Défense sociale (Társadalmi védelem) című hetilap indul április második felében, mely megmagyarázza céljait. Követelik a lelkiismereti szabadságot, a jóindulatú semlegességet a katolikus egyházzal szemben, a munkabörzék és az összes szakszervezetek bezárását, stb. Majd így folytatja:

„Nous agissons à ciel ouvert; si nous conspirons, c'est suivant la parole connue, comme le paratonnerre conspire contre le foudre.

Est-ce conspirer que de demander à être gouvernés selon les lois?

Est-ce conspirer que de dire aux misérables apôtres de l'antipatriotisme et du drapeau dans le fumier:

Vous ne cachez pas votre intention de ne faire notre affaire à la prochaine occasion et notamment de répondre, en cas de guerre extérieure, à l'ordre de mobilisation par la grève générale et l'insurrection: eh bien, tenez-vous également pour avertis! Nous vous connaissons et nous avons l'œil sur vous; si, contrairement à nos espérances, vous n'étiez pas immédiatement cueillis par l'effet de la loi martiale, nous chargerons nous-mêmes de vous mettre, proprement et rapidement, hors d'état de nuire.

Et les otages que l'on collera au mur ne seront pas ceux que l'on pense.

Pour les sections contrerévolutionnaires en fonction

Antoine Leandri

(Nyíltan cselekszünk; ha összeesküszünk, csak úgy, mint az ismert mondás szerint a villámlátrító összeesküszik a villám ellen

Összeesküvés azt követelni, hogy a törvények szerint kormányozzunk?

Összeesküvés megmondani a hazafiatlanság és a trágyaiba mártott zászló apostolainak:

Nem titkoljátok azt a szándékotokat, hogy a legközelebbi alkalommal nem vesztek részt harcunkban és hogy külső háború esetén, a mozgósítást általános sztrájkjal és felkeléssel választotok: rendben van, jegyeztétek meg jól ti is a figyelmeztetést: Ismerünk benneteket és rajtatok lesz a szemünk; ha reményeinkkel ellentétben, nem nyírnának ki benneteket azonnal a háborús törvények következtében, mi magunk kötelezzük magunkat, hogy ala-

posanés gyorsan elintézzük, hogy ne ártihassatok többet. És a túsok, akiket a falhoz állítunk majd, nem azok lesznek, akikre gondoltok.

A működő ellenforradalmi csoportok nevében

Antoine Leandri)

A BN-hoz is eljutott még az napon Leandri úr híre: a BN ápr 16-i számában a táviratok közt a következő hírt olvashatjuk:

A reakció Franciaországban

Párizs, április 15. Leandri ügyvéd a Figaróban felhívást közöl, amelyben nagy egyesülés alakításának szükségességét hangoztatja, amely szükség esetén az egyre növekedő forradalmi mozgalmat fegyveres kézzel győzne le. Határozottan állást foglalna a hadsereg- és hazaellenes üzemekkel szemben és a lelkiismeret, valamint a munka szabadságát biztosítaná. Az egyesülésnek követelnie kell, hogy a polgárláborúra izgató munkástörsdét, valamint az általános munkásegyletet fel kell oszlatni és mindazon állami alkalmazottakat, akik a törvénytelen és hazaellenes szindikátusokhoz csatlakoztak, fel kell függeszteni. A polgári társadalomnak kötelessége, hogy erőszakra erőszakkal, harcra harccal válaszoljon.

Az elmés Harduin, A Matin krónikása maga is ezt hirdeti: ha nem is szó szerint úgy, mint Ady írja, Harduin ez idő tájt valóban klerikális hurokat penget. A Matin ápr 16-i számában Terreur rouge — terreur blanche címmel ismerteti Leandri felhívását, sőt fényképét is közli. — igaz oroszok. jobboldali társadalmi szervezet, amely — akárcsak a fekete százak — a cári hatalom támogatására vállalkozott a forradalom alatt. — Es Korzika délen van, délebben még Tarasconnál is: utalás Daudet Tartarin de Tarascon (Tarasconi Tartarin) c. regényére, melynek hőse, Tartarin kalandos életű, hazudozó Háy János. — Sőt a Boulanger komédia is mintha legalább ezer évvel ezelőtt történt volna valahol: Boulanger, Georges (1837—1891) tubernok, aki az olasz és a porosz háborúban megsebesült és a parizsi kommun leverésében is tevékeny részt vállalt, a múlt század nyolcvanas éveiben rendkívül népszerű volt nacionalista-revausista körökben. 1886-ban hadügyministersége idején a párizsiak valósággal rajongtak érte. Egész Párizs énekelte Paulus népének nótáját a „brave général”-ról (vö. Paulus c. dec. 6-i cikkel a 363. lapon). Ha pedig megjelent a longchaup-i katonai szemlen, délceg, fekete paripáján, a párizsiak lelkesen ünnepelték. Öre vonatkozik a cikkben, hogy háromszázezer ember hordozta meg később diadalmukban Párizson keresztül”. Minisztersége csak egy évig tartott. Bunkása után népszerűsége hamar elmúlt. Állameszélykísérletének kiderülése miatt az elfogatástól való féltelmében külföldre menekült. L. még Boulanger paripájának vege c. 1904. júl. 17-i cikk jegyzetét (ATÖPM V. 413.)

Mj: Pn (255.)

129. Párizsi jegyzetek. BN 1907. máj. 1. 2. l — Hírek — A. E.

I Ausztia—Magyarország hesztlyús keze

Gróf Khevenhüller úr: I. A „cher comte” c. 1906. júl. 10-i (22.) A Szajna mellől I. Bécsi munkások Párizsban c. 1906. aug. 23-i (65.). Párizsi jegyzetek I. Megint Khevenhüller c. márc. 8-i (186.) cikkeket. — Montagnini botványok I. A vatikáni börze c. ápr. 12-i cikket (206.) és annak jegyzetében felsorolt előzményeket (508.). — ... följegyzéseiben igen-igen ultramontán szavakat ad; Ferenc Ferdinánd szájába: Ferenc Ferdinánd állítólag megbotránkozását fejezte volna ki Napóleon Victor hercegnek az olasz trón-

örökös keresztelődjén való részvétele miatt a következő szavakkal: „Csak nyomorult ember vállalkozhatik ilyesmire.” (BN 1907. ápr. 12.). Napóleon Victor házasságáról l. Király-idillek c. 1905. febr. 8-i cikkét (AEÖPM VI. 47.).

II. Leroy-Beaulieu hőstette

a híres Szülő eset: Szülő Gézáról egyszer egy választás előtt számon kérték a keresztlevelét, mert azzal gyanúsították, hogy zsidó. L. A zsidó Gapon c. 1906. febr. 5-i cikkét (AEÖPM VI. 46.). — *Markos Gyula*: L. Néhány párizsi hír (Posen lengyeljei és a franciák) c. jan. 18-i cikk jegyzetét (482.) — *Hencz Károly* azonban csak nemrég számolt be arról, hogy a mandátumért milyen pajkos áldozatokat hoznak némelyek: a BN 1906. nov. 28-i híre szerint Hencz Károly néppárti képviselő beszámolóit tartott Lövön és eldicsekedett azzal, hogy Keglevich István grófot párbajban megölte. Eddig véletlennek tulajdonították ellenfelének halálát, most pedig maga Hencz Károly dicsekedett azzal, hogy életét kockáztatta, hogy a nemzetet egy liberális vezetőtől megszabadítsa. — *Lázár Pál*ok, *Sümegiek*, *Somogyi Aladár*ok egy szinte négyezer éves *kuhlfajtlából* közölsítik ki magukat a mandátumért: kikeresztelkedett zsidók, a koalíció magyarkodó nacionalistái lettek. — *Leroy-Beaulieu hőstette*: Leroy-Beaulieu, francia képviselő ellen merényletről a *Le Temps* ápr. 21-i száma ad hírt. A vizsgálat kiderítette azonban, hogy merényletről szó sem lehet, mert a sebesülést meztelen karon történt, a ruha bélésén semmiféle nyom nem volt látható.

Mj: Pn (256.)

130. *Jean Allemane* könyve. BN 1907. máj. 3. 2–3. l. — Tárca — A. E.

Jean Allemane (1843–1935): a párizsi Kommun egyik hőse, akkor a l'Humanité politikai munkatársa, egyesült szocialista képviselő. Ady meglátogatta őt ottlónában, hogy a Budapesti Napló albumnapjára részére cikket kérjen tőle. E látogatásról szól későbbi Egy híres bukott képviselő c. PN 1910. máj. 22-i cikkében: „Könyvet írt a Commune-ről, rabságáról, kínjairól, bőbeszédű, vaskos, rossz, de mégis nagyszerű érdekességű könyvet. Akkoriban ismerkedtem meg vele, amikor ez a könyv megjelent és meglátogattam. Isketlenül elképedt a helyemben minden más magyar ember is, aki a mi nagyságos képviselő urainkhoz szokott. Külvárosban, ócska házban, fönt-fönt, nem is tudom hányadik emeleten, húzós csengővel csengetünk. Ajtót nyit egy mezítlásos, rossz papucsú öreges nő: ez a Madame, a képviselő úr felesége. Takarítja a szobát, mely hálószoba, buzdár, szalon, ebédlő és minden. Azaz van egy szoba még, az Allemane dolgozószobája, három lépés hosszú, két lépés széles. Így rossz íróasztal, egy fonott ócska szék s könyvek egymásra rakva, zsúfolva a fal mellett a plafonig. Ide az Allemane dolgozószobájába persze nem lehet bemenni, csak egy ember fér ott el. Alapjában ma sem értem ezt a háztartást, mert már akkor tizenötezer frankra emelték a képviselő urak fizetését. Ient a földszinten bolt volt különben. Allemane mellékesen egy kis szocialista nyomdát és könyvkereskedést tartott.” Ennek a látogatásnak az emléke a No. II. 30. sz. bejegyzése is: „Rue St. Sauveur 51 Allemane.”, mely Allemane címét rögzíti. Is Allemane iránti rokonszenvéről tanúskodik a háború alatt írt Párizs-nosztalgias cikkének (Levelek Madame Prétérte-höz Ny. 1914. nov. 16.) szomorú kérdése: „Él-e még Allemane?”. Roux: Pierre-Émile Roux (1853–1933), a párizsi Pasteur intézet vezetője, a diftéria bacillus felfedezője. — *Clemenceau, a polgári rend Áttildjaként istenosztoroszkóp*: Clemenceau szocialista-ellenes politikája egyre nyíltabbá vált ebben az időben. A munkások sztrájk-megmozdulásait, az antimilitarista akciókat kegyetlenül elfojtja. amiről Ady

néhány héttel később is tudósít (L. Egy-két párizsi hír II. Az antimilitaristák fogása. máj 19 a 221. lapon) Ekkoriban Clemenceau-nak ilyen megnyilatkozásait olvashatjuk: „Tout homme qui crée le désordre, est un véritable criminel contre la République.” ... „Nous voulons que la rue soit paisible, que les citoyens fassent des manifestations d'hommes libres, mais quand il y a des violents qui excitent au meurtre, au pillage, à l'antipatriotisme, alors je me retourne vers mon ami Guyot-Dessaigne, garde des sceaux, et je lui dis: Est-ce que ces hommes-là ne pourraient pas prendre un peu de repos dans les prisons de l'État?” (Minden rendbontó valóságos bűnöző a Köztársaság ellen. ... Azt akarjuk, hogy az utca nyugodt legyen, hogy a polgártársaknak szabad emberekhez méltó megnyilvánulásaik legyenek, de ha olyan hevesek akadnak köztük, akik gyilkosságra, fosztogatásra, hazafiatlanságra bujtoznak. akkor Guyot-Dessaigne barátomhoz, az igazságügyminiszterhez fordulok és azt mondom: Nem pihenhetnének ezek az emberek egy kicsit az állam börtöneiben?) (Le Temps, máj 22.) Ady rokonszenve is egyre csökken Clemenceau iránt. Egy néhány héttel ezelőtt írt cikkében már új Thiersnek látta (A megszállott Párizs. ápr. 19. a 209. lapon). — *Aux sincères je dédie ce livre.* Az őszintéknek ajánlom ezt a könyvet. — *Nagy és csodálatos Jókaink sem láttak másnak egyik regényében, mint oklatan és perverz, de érdekes történelmi drámának:* Jókai a Lélekidomár c. regényében ír a párizsi Kommunőről. — *A Commune Keresztelő Jánosa volt az emberiség történelmének:* Keresztelő Jánosnak a Biblia szerint Heródes Salome kérésére fejét vette, de mégis csak megszületett a kereszténység — „*ex-forçat politique*”: volt politikai kényszermunkás. — *Thiers:* I. A megszállott Párizs c. ápr. 17-i cikk jegyzetét (509.) *Thiers-le Sinistre:* a sötétlelkű Thiers. — *Magyarországon csak a vezényszó dolgában vitle Sedanig a társadalmat a koalíció:* a magyar vezényszó a függetlenségi párt egyik legfontosabb nemzeti követelése volt. A koalíció ezzel csúfos vereséget szenvedett, úgy hogy egyelőre le is vették a napirendről. — *a Versailles szoldjában álló hehek:* Versailles-ban voltak a kormánycsapatok a Kommun alatt. Allemane könyvének VI. fejezetében mondja el, hogyan játszott a kommunard-ok kezére két Versailles szoldjában álló provokátort. — *Amint legjobban irigyelek Allemane-tól, ez az ő Panthéon-emléke:* Allemane könyvének VIII. fejezetében ezt a következőképpen írja le: „Les forces de la légion se trouvant à peu près réorganisées, nous crûmes utile de faire commémorer leur revue avec la manifestation anticléricale que nous avions projetée à l'occasion de l'enlèvement de la croix du Panthéon et de son remplacement par un immense drapeau rouge.

La veille, en même temps que les chefs de bataillon, les deux capitaines de l'artillerie et du génie de la cinquième légion recevaient les instructions nécessaires pour se préparer pour le défilé du lendemain; durant ce temps, sous la direction du citoyen Fouques, de hardis ouvriers abattaient les deux bras de la croix qui enlaçait le chef-d'œuvre de Soufflot, et le Comité des femmes socialistes apportait à la mairie un vaste et superbe drapeau, que ces vaillantes citoyennes offraient à la Commune.

La manifestation fut vraiment grandiose et les cléricaux en conçurent contre moi une de ces haines que l'espace et le temps sont impuissants à faire disparaître. Lorsque la rouge oriflamme, se déroulant orgueilleusement, claqua au vent, une formidable acclamation se éleva de la place et des rues entourant le Panthéon, pendant que le canon tonnait et que la petite armée révolutionnaire défilait aux accents du *Chant du départ*, on se mêlaient les cris de „Vive la République! Vive la Commune”

Après tant d'années écoulées, on peut se demander ce que sont devenus les acteurs et les spectateurs de cette manifestation civique et rationnaliste?

La mort a largement moissonné à travers leurs rangs, mais l'idée a triomphé malgré tout: la croix enlaissant le monument essuiera sous peu une seconde et, espérons-le, définitive descente. Si, malgré cela, la revanche n'est pas complète, nous saurons nous en consoler, car ce n'est plus qu'une question de temps. Aveugle qui peut en douter.

La tenue d'un Congrès international de la Libre-Pensée à Rome n'indique-t-elle pas que les temps sont révolus où la Religion, toutes les religions, vont faire place à des institutions mieux appropriées aux besoins nouveaux de l'humanité? Et puis voici le divorce entre la République et les Églises: la Séparation accomplie légalement."

(Mintán a légió erejét nagyjából újjászerveztük, azt gondoltuk, hasznos volna szemléjüket összekapcsolni azzal a antiklerikális tüntetéssel, melyet abból az alkalomból terveztünk, hogy a Panthéonról levesszük a keresztet és hatalmas vörös zászlóval helyettesítjük.)

Előző nap, ugyanakkor, mikor a zászlóaljparancsnokok, az ötödik légió tüzérségi és mérnökkari kapitánya is megkapta a szükséges utasításokat, hogy a másnapi felvonulást előkészítse; ez alatt az idő alatt, Fouques polgárvezetése alatt bátor munkások leverték a kereszt két karját, mely elcsúfította Soufflot remekművét és a szocialista nők bizottsága hozott a városházára egy hatalmas és büszke zászlót, melyet ezek a derék polgárok a Kom-műnek ajánlottak fel.

A tüntetés valóban grandiózus volt és a klerikálisokban ekkor fogam-zott meg irántam olyan gyűlölet, melyet sem tér, sem pedig az idő nem képes megszüntetni. Mikor a tűzszint vörös zászló büszkén kibomolva a szélnek, feszült, hatalmas éljenzés tört föl a térről és a Panthéont körülvevő utcákból, miközben az ágyú dörgött és a kis forradalmi hadsereg a Búcsú-induló hangjai mellett felvonult. A zene hangjait gyakran szakították meg „Eljen a Köztársaság! Eljen a Kommun!" kiáltások.

Annyi elmúlt év után azt kérdezheti magától az ember, mi lett ennek a polgári és racionalista tüntetésnek a szereplőiből és nézőiből? A halál szélesen kaszált a soraikban, de az eszme mindennek ellenére győzött: a keresztet, mely elcsúfította az épületet, nemcsak másodszor és reméljük véglegesen eltávolították. Ha ennek ellenére a revás nem teljes, vigasztalodhatunk, mert ez csak idő kérdése. Vak, aki ebben kételkedhetik.

A Szabadgondolkodók Rómában ülésező nemzetközi kongresszusának magartatása nem jelzi-e, hogy bekövetkeztek azok az idők, amikor a Vallás, minden vallás helyet fog adni az emberiség új szükségleteihez jobban alkalmazkodó intézményeknek? Azután meg itt van a Köztársaság és az Egyház válása: a törvényesen bekövetkezett Szeparáció.)

Jean Allemane könyve nemcsak a budapesti könyvtarakban, de meg a párizsi Bibliothèque Nationale-ban sem található meg. A Széchenyi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzési osztályának szíves segítségével a Lyonnais des Étudiants Catholiques könyvtárából kaptam kölcsön. Pontos bibliográfiái a következők: Jean Allemane: Mémoires d'un Communiste. Des Barricades au Lagne. Paris Librairie Socialiste J. Allemane Depot: 51 rue Saint-Sauveur, Paris (11e). Az idézett rész az 527. lapon. — A ritkaság számba menő könyv előszavát az érdekesség kedvéért alább közöljük.

Avant-propos

Un très long temps s'est écoulé depuis l'heure tragique où se produisirent les événements auxquels nous fûmes mêlé et que nous allons décrire en toute sincérité.

La plupart des témoins du grand drame que fut la Commune, et qui purent échapper à la mort pendant et après cette longue lutte, sont allés retrouver dans l'éternel repos les compagnons de combat qui succombèrent les armes à la main ou qu'abattirent, la bataille finie, les mitrailleuses et les chassepots, faisant une fois de plus merveille, à la grande joie des protecteurs de la Famille, de la Propriété et de la Religion.

Dès notre retour du bagne (avril 1880), des amis nous engagèrent à écrire ce que nous avions vu et souffert, non dans le but mesquin d'une réclame personnelle, mais pour faire connaître à la génération nouvelle ce que la haine politique, l'égoïsme étroit des classes privilégiées peuvent enfanter de monstruosité et, dans un autre ordre d'idées — mais c'était là, nous l'avouons loyalement, le côté vraiment délicat — les erreurs, les fautes commises par les défenseurs de la Commune, afin que, les circonstances nous plaçant en présence des mêmes difficultés, on ne vit pas se renouveler les mêmes erreurs.

Nous rendant à ces raisons, nous nous mîmes à la besogne.

D'importants documents et témoignages furent bientôt réunis, car, à ce moment, les condamnés de la Commune étaient encore nombreux et l'on pouvait assez facilement contrôler l'authenticité des faits.

Mais, à notre grand regret, tout ce premier travail devint inutile mis en état d'arrestation, à la suite du meeting anarchiste de l'esplanade des Invalides, et malgré que nous y fussions demeuré étranger, tous nos papiers nous furent enlevés et dispersés de par la volonté d'un juge d'instruction chez lequel la haine des Républicains et des Socialistes allait de pair avec la sottise.

Jamais régime ploutocratique ne posséda pareil échantillon d'hypocrisie méchante, de morgue et de crétinisme invétérés.

Grâce à ce „bon et intelligent magistrat", il en fut fait de nos notes, et notre livre demeura en souffrance.

Nous le remettons aujourd'hui sur le métier.

Faisant appel à notre mémoire qui, nous l'espérons, nous demeurera fidèle, nous allons tenter de faire revivre ce passé de luttes et de souffrances: les trop courts instants de bel enthousiasme et, aussi, les heures angoissantes de la défaite, des répressions inévitables.

Nous dirons les crimes des gouvernants de 1870-71, des hommes néfastes qui, par peur de la démocratie qui les avait hissés au pouvoir, la livrèrent à ses ennemis les plus implacables et firent se ruer sur une population, qui si longtemps leur avait accordé confiance, les soldards sanguinaires qu'une suite ininterrompue de défaites avait rendus littéralement enragés, non contre leurs vainqueurs, mais contre leurs compatriotes républicains, ces pelés, ces galeux d'où venait tout le mal.

Le Paris laborieux était surtout, pour ces parasites à panache, l'objet d'une aversion spéciale, et il leur tardait de noyer dans le sang des travailleurs leur ignominie de généraux de déroutes.

À l'instar de leurs congénères de juin 1848 et de décembre 1851, ils étaient impatients de sauver la société dont ils étaient le plus bel ornement.

Si, à cet état d'esprit des grosses épaulettes on veut ajouter le réel danger que courait l'institution même de l'armée permanente, discréditée au delà de toute expression, on comprendra le désir grand des chefs militaires d'en venir aux mains avec une population qu'ils savaient mieux préparée pour les travaux de la paix que pour les heurts sanglants de la guerre.

C'était sur elle que nos glorieux Va-t-en-guerre entendaient prendre leur revanche et c'est à cette entreprise criminelle que s'associèrent délibérément les Jules Favre et autres Ernest Picard, sous la direction du bourgeois le plus féroce des temps modernes: Thiers-le-Sinistre.

Pour mener à bien ce guet-apens contre la démocratie parisienne, qu'ils espéraient écraser facilement, ils ne reculèrent devant aucune provocation ou trahison. Ils furent littéralement cyniques.

L'Histoire vengeresse les a déjà cloués à son pilori en compagnie des pires malfaiteurs publics, et les générations à venir ne peuvent que confirmer ce verdict.

Ceci dit, amis lecteurs, nous vous convions à revivre avec nous la partie de l'épopée communaliste à laquelle nous prîmes une part plus ou moins active, comme combattant ou administrateur; puis à nous suivre à travers les prisons et les bagnes où il plut aux vainqueurs de Paris de nous envoyer avec tant d'autres fermes républicains-socialistes-révolutionnaires, dont le rêve de bonheur universel s'effondra dans la répression la plus sanglante qui soit demeurée dans la mémoire des hommes.

(Előszó)

Nagyon hosszú idő telt el az óta a tragikus óra óta, mikor azok az események történtek, melyekben részünk volt s amelyeket most teljesen őszintén le fogunk írni.

A Kommün nagy drámájának legtöbb tanúja, aki a hosszú harc alatt és után meg tudott menekülni a haláltól, azóta már találkozott az örök nyugalomban azokkal a harcostársakkal, akik fegyverrel kezükben estek el vagy akiket a csata után a kartácstűz és a puskagolyók terítettek le, újabb csodákat művelve a Család, Tulajdon és Vallás védelmezőinek nagy örömére.

Visszatérve a fegyvertelepről (1880 április) barátaink biztattak, hogy írjuk meg azt, amit láttunk és elszenvedtünk, nem a személyes reklám kicsinyes céljával, hanem hogy megismertessük az új generációval, milyen borzalmakat tud eredményezni a kiváltságos osztályok politikai gyűlölete és szűklátókörű önzése és — más szempontból — de, bevalljuk őszintén, ez volt számunkra a valóban kényes oldala a dolgoknak — azokat a tévedések és hibákat, melyeket a Kommün védelmezői elkövettek, hogy ha a körülmények hasonló nehézségek elé állítanak bennünket, ne ismétlődjenek meg ugyanazok a tévedések.

Éngedve ezeknek az érveknek, munkához láttunk.

Pontos dokumentumokat és tanúságtételeket gyűjtöttünk össze csakhamar, mert ekkor a Kommün eltűntjei még sokan voltak és elég könnyen ellenőrizni lehetett a tények hitelességét.

De nagy sajnálatunkra ez az egész kezdeti munka kárba veszett: az Invalidusok, terén tartott anarchista gyűlés miatt letartóztattak bennünket és jöhet az egészhez semmi közünk sem volt, minden papírunkat elvették és szétszórták a vizsgálóbíró utasítására, akinél a republikánusok és szocialisták elleni gyűlölet a butasággal párosult.

Égyetlen plutokrata rezsim sem büszkélkedhetett a képmutató gonoszságnak, gőgnek és megrögzött kretinizmusnak hasonló példányával.

Hála ennek a „jó és intelligens bírónak”, a feljegyzéseinknek vége lett és könyvünk függőben maradt.

Ma újra nekikezdünk a dolognak.

Bünelkezetiünkhez fordulunk, mely, reméljük, hűséges marad hozzánk, és megkíséreljük feleleveníteni ezt a harcos és szenvedésekkel teli múltat: a szép lelkesedés túl rövid perceit és a vereségnek, a könyörtelen megtorlásnak aggodalmas óráit is.

Bírnadjuk az 1870-71-es kormányférfiak bíúneit, azokuak a végzetes embereknek a bíúneit, akik attól a demokráciától való félelmükben, mely

őket hatalomra segítette, kiszolgáltatták a legengesztelhetlenebb ellenségeinek, és a lakosságra, mely oly hosszú ideig bízott bennük, rászabadították a vérengző katonákat, akiket a vereségek szakadatlan sorozata valósággal őrvongóvé tett, de nem legyőzőik ellen, hanem köztársasági honfitársaik ellen, ezeket a rüheseket, ezeket a tetveseket, akiktől minden baj származott.

Ezeknek az egyenruhás parazitáknak különösen ellenszenves volt a dolgos Párizs és alig várták, hogy munkásverbe fojthassák megszalasztott tábornokaik gyalázatát.

1848 júniusi és 1851 decemberi társaikhoz hasonlóan siettek megintenni azt a társadalumt, melynek ők voltak legszebb díszei.

Ha a nagy sarzsíknak ehhez a lelkiállapothoz még hozzávesszük azt a reális veszélyt, amely az állandó hadsereg végletekig diszkreditált intézményét fenyegette, akkor érthető a katonai vezetők sürgető vágya, hogy mielőbb öltre menjenek azzal a lakossággal, amely inkább volt felkészülve a békés munkára, mintsem a háború véres megpróbáltatásaira.

Ezen a lakosságon akartak a mi dicsőséges háborús uszítóink revánsot venni és ehhez a bűnös vállalkozáshoz csatlakoztak elszántan a Jules Favre-ok és más Ernest Picard-ok, a modern idők legvadabb burzsoájának: a sötét-lelkű Thiers-nek vezetésével.

Hogy sikerüljön töröcsalniuk a párizsi demokráciát, melyről azt hitték, könnyű lesz megsemmisíteni, nem riadtak vissza semmiféle provokációtól vagy árulástól. A szó szoros értelmében cinikusok voltak.

A bosszúálló Történelem már pellengérré állította őket a legrosszabb közönséges gonosztevőkkel együtt és a jövő generációk csak megerősíthetik ezt az ítéletet.

Ezeket mondva, olvasó barátaim, felkérünk benneteket, elevenítsétek fel velünk együtt a Kommuné eposzát, melyben harcosként vagy szervezőként többé-kevésbé aktív részt vettünk, majd pedig kövessetek bennünket a börtönökön és fegyvertelepeken keresztül, ahová Párizs leigázói bennünket küldeni kegyeskedtek annyi más szilárd republikánus szocialista forradalmárral együtt, akiknek az általános boldogságról szőtt álmait a legvéresebb megtorlás foszlatta szét, melynek az emberiség emlékezetében meg kell maradnia.)

Jean Allouane egyébként cikket küldött a BN albumnaptára (alcíme: a Huszadik Század programja) részére, mely 1907. újkor jelent meg. A cikket valószínűleg úgy mint Millerand és Max Nordau esetében, itt is Ady közvetítette. Címe A magyar szabadgondolkodókhöz, és a következő szavakkal kezdődik: „Kivételesen kedves feladat nekem: szolgálni az első cikkel, amelyet a Budapesti Napló számata írok, a propagandának azt a bátor munkáját, amelyet fáradhatatlanul és feddhetetlenül végez a Budapesti Napló ama hősök hazájában, akiket Pierre Dupont, a mi poétánk olyan gloriózan énekelt meg.”

Mj: Pn (257.), Fl. (211.), Vál. (192.)

131. *Egy szegény szalon* BN 1907. máj. 8. 2—3. l. — Tárca — Ady Endre.

A Champs de Mars e vitér Rolljai: a Société Nationale des Beaux-Arts, a régi Szalonból kivált második, a maga idejében forradalmi Szalon, melynek Roll volt az egyik vezére, valamikor a Champs de Mars-on állított ki, ma a régi Szalon, a Société des Artistes Français, a Champs Élysées-n levő Grand Palaisban volt. Ady idejében már az új Szalon is régi volt és az is beköltözött a Grand Palaisba. Minderről, valamint Roll-ról részletesen I. Párizsi Szalonok c. 1904. júl. 2-i cikkét és jegyzetét (ARÖPM V 70 és 327.) — *Gervex, Henri* (1852—1920): naturalista festő, mint arcképfestő is divatos volt ekkor — *Aman-Jean, Edmond* (1860—1936): festő és grafikus;

évente 3 hónapig Amerikában amerikai milliomosok feleségeit festette. Ezen a kiállításon is női portrékkal szerepelt. — *az öreg Szalon*: Salon des Artistes Français. I. Magyarok a párizsi nagy Szalonban c. máj. 18-1 cikkét (220.). A párizsi szalonokról általában I. Párizsi szalonok c. 1904. júl. 2-i cikkét (AEÖPM V. 70.). — *Besnard, Paul-Albert*: L. Párizsi Szalonok c. idézett cikk jegyzetét (AEÖPM V. 327.). — *Béraud, Jean* (1848–1935): vallásos tárgyú képek festője. — *Carolus-Duran*: L. A párizsi Szalon c. 1904. ápr. 28-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 403.). — *La Gandara, Antonio de* (1862–1917): francia festő, spanyol apától és angol anyától; portrei és a Luxembourg kertről festett képei tették népszerűvé. — *sociétaire*: tag. — *Auburtin, Jean François* (1866–1930): Puvis de Chavannes tanítványa dekoratív hatású tájképeivel. Itt kiállított vászna valószínűleg Az erdő és a tenger. — *Caro-Delvaile, Henry* (1876–1928): női arcképek és aktok festője. — *c'est tout*: ez minden. — *Homme qui marche*: járó ember — *on dit*: pletyka.

A magyarok közül a Le Temps kritikusa (Thiebault-Sisson) két nagy oldalas cikkében (1907. ápr. 13.) inidőssze Kunfy akvarelljeit említi (anya és gyermeke profil portréja).

Mj: Pn (259.)

132. Párizsi jegyzetek. BN 1907. máj 12. 5. l. — Hírek — A. E.

I. Papok, akik ölnék

A Delarue abbék. L. Papok és bűnök c. 1906 aug. 29-i cikket és jegyzetét (69. és 425.). — *Andor József* (1871–1918): papnövendék, majd tanár, kat. vallásos regények írója, a BH munkatársa és az Élet c. szépirodalmi lap szerkesztője. — *Vallóhamistlást, csalást s egyéb ilyen dolgokat is cselekedtek mostandban papok*: még 1906. aug. 4-én közölte a BN az alábbi hírcikket, mely talán ugyancsak Ady tudósítása:

A pap bűne

Santol abbének egy újabb üzenelméről ad hirt egy párizsi távlat. Monsieur Santol, a kegyesen mosolygó abbé, líres volt emberbaráti érzelmeiről s derűre-borúra alapította a gyermek-menhelyeket. Most azonban, hogy a franciák valóságos hadjáratot indítottak azok ellen, kik humánus jeiszavak orvén pénzt szereznek maguknak s a hasznossal a kellemest csodálatosan tudják összeegyeztetni, érdekes dolgok derültek ki az abbéről is. Még régebben történt, hogy megalapította az „Oeuvre du placement familial” című intézményt, amely árva- és elliagyatott gyermekeket helyezett el állásokba. Az intézmény részére gyűjtést rendezett, amely óriási összeget eredményezett. Miután a gyűjtést Franciaországban törvény nem szabályozza, Santol abbé zavartalanul üzbette üzletét. Legutóbb azonban egész sereg észak-franciaországi gyár följelentést tett az abbé ellen s a hatóság, amely csak erre várt, a legnagyobb szigorral járt el. Házkutatás és lefoglalás történt s a „gyermek-elhelyező intézetet” feloszlatták. Az abbé megszökött, azt hiszik, hogy Belgiumba menekült.

II. „Le comte noir”

Le comte noir: a fekete gróf. — *az általános választói jog Ausztridjáról*: Ausztriában ekkor vívták ki az általános választói jogot,

Mj: Pn (261.), Papok, akik ölnék: FL (145)

133. *Magyarok a párizsi nagy Szalonban.* BN 1907. máj. 18. 9. 1. — Színház, művészet

Az első mondatból minden kétséget kizáróan kiderül Ady szerzősége: utal egy teljes névvel jelzett néhány nappal azelőtti cikkének egyik megjegyzésére: „S előre nyakát teheti bárki, hogy az öreg Szalon, mely pár nap múlva nyílik meg, ennél különb lesz.” (Egy szegény Szalon. 1907. máj. 8. a 217. lapon)

Manguin, Henri (1874—1949): szimbolista festő fauvista tendenciákkal. — *Csók István* (1865—1961): a modern magyar plein air festészet egyik vezető alakja. Ekkoriban évekig Párizsban élt. — *Perhnutter Izsák* (1866—1932): magyaros életképek festője. Ugyancsak hosszú ideig élt Párizsban. — *Berényi Róbert* (1887—1953): ekkoriban posztimpresszionista festő. Később a Nyolcak csoportához csatlakozott. Itt említett Önarcképe a Magyar Nemzeti Galériában van. — *László Fülöp* (1869—1937): portréival világhírré tett szert, uralkodókat és hírességeket festett. — *Della Corte Szvatek Aurélie*: adatait nem sikerült megtalálni. — *Ivanovics Pál*: verseci születésű szerb festő. — *Migl Árpád*: (1863—?): 1899-től Párizsban élt magyar festő. Az 1900-as párizsi világkiállításán ezüstérmét nyert. — *Parlaghy Vilma*, Lwów hercegné (eredetileg Brachfield Vilma) (1864—1923): Lenbach hatása alatt reprezentatív arcképeket festett. New Yorkban halt meg. — *Weiss Adolf* (1838—?): zsánerkép és portréfestő. Párizsban élt. — *Oskó Lajos* (1865—?): felváltva Pesten és Párizsban élt. Zománcra és elefántcsontba miniatűr portrékat festett. — *Stein Róza*: adatait nem sikerült megtalálni. — *Szamek Olga*: adatait nem sikerült megtalálni. — *Vágó Dezső* (1882—?) érem és iparművész. A Maison Moderne állandó munkatársa volt. — *Szentgyörgyi István* (1881—1938): szobrász. Főleg aktokat mintázott. A képzőművészeti főiskola tanára volt. Köztéri szobrai: Kacsás kút a fővárosi tanácsház udvarán, Díszkút a Szabó Ervin téren, stb. — *Szirmai Antal* (1860—1927): életképeket, tájképeket, majd templomi freskókat festett. Lotz Károlynak segédkezett az Operaház freskóinak elkészítésénél. — *Józsa Károly* (1872—1929): fa- és lino-metszetekkel vált ismertté. A Nemzeti Galériában láthatók grafikái és Leányakt c. műve. — *Benkő-Medgyaszay István*: valószínűleg Medgyaszay István (1877—1959) építéssel azonos. — *lázadó „függetlenek”*: L. A pikúra-Bábel c. márc. 30-i cikkett (196)

134. *Egy-két párizsi hír.* BN 1907. máj. 19. 8. 1. — Hírek — +

A szokatlan + szignó feltétlenül Adyt takarja. Ugyanilyen tipográfiával hozta. Néhány párizsi hír fő címmel összegyűjtött jelzett cikkét jan. 18-án is a BN. Még nyilvánvalóbb azonban Ady szerzősége abból, hogy a második hírben ugyanazt a gondolatot csaknem ugyanazokkal a szavakkal fejté ki, mint amelyet A Szajna mellől III. Hervé bűne c. 1906. júl. 22-i cikkében a következőképpen fogalmazott meg: „Minden kultúrtársadalom érzi, hogy az ellene gondolatlan és ígérel harcolókat büntetni szinte olyan barbárság, mint az emberevés.” (33.)

(*Szentell víz és pénz*)

(*Az antimilitaristák fogása*)

A francia lapok törvényszéki rovatai szinte naponta adnak hírt arról, hogy egymás után ítélk el az antimilitarista plakátok aláíróit. Adynak fent idézett és Hervéről írt régebbi cikkében (33.) is megtalálható megállapítása, hogy az ígatás nem bűn, olyan időkben született, amikor a munkások a szakszervezeti törvényért, a sztrájk jogáért harcoltak, amikor Jaurès a

francia parlamentben többek közt ilyeneket mondott: „Quand un délit est de telle sorte qu'à un moment de l'évolution sociale il peut apparaître à des multitudes d'hommes, qui sont d'ailleurs des hommes d'honneur et de probité, comme un licite moyen de défense, dès ce moment ce délit trop vaste n'est plus, ne peut plus pratiquement être un délit; c'est un fait social avec lequel tous les pouvoirs doivent compter!” (Ha egy vétség olyan természetű, hogy a társadalmi fejlődés egy bizonyos pillanatában az emberek egész tömege, — tisztességes és becsületes emberek tömege — jogos védekező eszköznek látja, abban a pillanatban ez a nagyon elterjedt vétség már gyakorlatilag nem vétség többé; hanem egy társadalmi tény, amellyel minden hatalomnak számolnia kell!) (Jaurès máj. 11-i parlamenti beszédéből). L. még ehhez Jegrzetek a napról II. Az izgatás c. 1905. szept. 30-i cikkét (AEÖFM VI. 288.)

(Pincérek mint filozófusok)

A párizsi pincérsztrájkokról egyébként annak kitörésekor már ment egy jelentés a BN-nak. A BN ápr. 19-i számában megjelent hírcikket, mivel Ady szerzősége azzal kapcsolatban sincs kizárva, alább közöljük:

A párizsi pincérsztrájk

Párizsban az éjszaka megkezdődött a kávéházi pincérek sztrájkja. A sztrájk oka az a sajtóságos viszony, amely a kávéosok és a pincérek között van. A pincéreknek különösen az ellen van kifogásuk, hogy a borralalót perselybe gyűjtik s hónaponként vagy két hetenkint osztják ki. A begyűlt borralaló egyrészt a kávéos kapja, másik része is őt illeti meg az eltört edényért s csak a fennmaradó részt osztják ki a pincérek között. A pincérek tiltakoztak a rend ellen s azt követelik, hogy az egész borralaló levonás nélkül az övék legyen. A kávéosok ezzel szemben azt vitatják, hogy ez a részesedés [nem] teljesen jogos. Az előkelő kávéházban a legkisebb borralaló 10 centime, a legkisebb fogyasztás pedig 50 centime, a borralaló tehát 20 százaléka az összegnek. Oly haszon ez, mondják a kávéosok, mely jóval meghaladja a mindenféle adóval megadózott kávéosok hasznát. A bulvárokon tegnap este számos kávéházban sztrájkoltak a pincérek. A kávéházak előtt levő terraszokon egészen meg kellett szüntetni a kiszolgálást s a kávéházak belsejében is a kávéosok és családjuk szolgálták ki a vendégeket. A Montmartre-bulváron az összes kávéházak be vannak zárva. Attól felnek, hogy a pincérek sztrájkja ma vagy holnap általános lesz.

Mj: PN (262.), Szentelt víz és pénz: FL (156.)

135. Strauss Saloméja Párizsban. BN 1907. máj. 22. — Színház, művészet - Dyh.

[*] Híreletiben: Chaliapine (francia helyesírással)

Híre a Salome előadása emlékezett Mohácsi Jenő a Nyugatban (1939. I. 139.) Ady és a Salome címmel.

Strauss, Richard (1864—1949): operái és szimfonikus költeményei valóban nagyon népszerűek voltak a franciák közt. Salome c. operája Oscar Wilde költeményéből készült. — Emma Destinn: a berlini opera primadonnája. — Fritz Feinhals (1869—1940): német baritonista. — Burján, Karel (1870—1925): cseh operaténés. Ady nagyváradi éveit alatt (1900—1902) a budapesti opera tenoristája volt. Nagyváradon is vendégszerepelt és Ady gyakran írt is róla. Az Operában Heródes szerepét játszotta, míg Emma Destinn volt Salome. — Fremstad, A. Oliva (1872—1951): svéd szopránénekes-

nő. — *Soomer, Waller*: német basszista. — *Bolz és Truhanova*: adatait nem sikerült megtalálnunk — *Jochanan*: az opera egyik szereplője: Keresztelő János, akinek fejét kérte Salone Heródestől.

Mj: Pn (26.)

136. *A pápa pénze*. BN 1907 máj. 26. 8. l. — Hírek

A hírt minden valószínűség szerint Ady küldte haza. Nemcsak azért, mert jól elhelyezhető Ady antiklerikális cikkeinek sorában és nemcsak azért, mert rajta a párizsi levelező jelzés. Nyomiasabb érv ezeknél az, hogy a cikk egyik mondata a No. 120. sz. bejegyzésére látszik utalni: „A párizsi egyetemnek valamikor a pápák voltak a legelső protektorai.” (AEÖPM V 192.). Ugyancsak Adyra vall az utolsó mondatban a Széchenyi szövetségre és a Szent Imre egyesületre való hivatkozás (L. Párizsi jegyzetek II. Pius pápa — sokoldalú c. jún. 2-i cikkében.) — *Péterfillérek*: egyházi célokra gyűjtött adományok — *Széchenyi szövetség*: nacionalista társadalmi egyesület 1905-ben alakult, a koalíció nemzeti demagógiájának tobzódása idején. 1906-os alakuló ülésén, ahol megjelent Apponyi, Darányi és Polónyi, Bernáth István országgyűlési képviselő a szabadgondolkodás veszedelmeire hívta fel a figyelmet. — *Szent Imre egyesület*: a kat. egyetemi hallgatók egyesülete, 1920 után ebből lett az Emericana baktársi egyesület.

137. *Az ő francia barátai*... Kik dicsérik őket? — És miért? — BN 1907. máj. 29. 7. l. — Hírek

Ady kedvelt témája volt a magyar koalíció és a francia nacionalisták közötti párhuzam. Vö. *História* asszony pajkossága c. jan. 5-i cikkét (145.) Érthető, hogy felfigyelt azokra a szimpátiákra is, melyek a koalíció iránt Franciaországban megnyilvánultak. Ha nem is bizonyos, hogy ő küldte a Pázmándy Dénest letelepítő párizsi levelet (1 Milliós üzletek: százezres proviziók c. 1906. dec. 28-i cikket a 367. lapon), de mert lapjában jelent meg, egészen biztosan olvasta azt. Az azonban már nagyon valószínű, hogy a külföld és a koalíció c. febr. 7-i cikket (164.) ő küldte haza és a Hugues Le Roux ügyet néhány hét múlva ő teszi szóvá (L. Hugues Le Roux és Kossuth levele c. jún. 11-i cikkét a 230. lapon), és ő utal, ha csak egy mondat erejéig is, a koalíció módszereire Apponyi és Franciaország c. jan. 11-i cikkében. „A koalíció volt az ugyanis, amely az ilyen denunciaciókat szokássá tette.” (369.) Minden kétséget kizár Ady szerzősége iránt, hogy ez év aug. 17-i Chélad úr lapja c. a. jelű cikkében ugyanezekkel a szavakkal jelöli meg a lap pénzlőrrását: „a magyar kormány pénzecskéket küld”. (308.) Ismétve szenvedélyes újságolvasó természetét, elképzelhető, hogy a Patrie, az Echo de Paris és a Figaro koalícióval szimpatizáló cikkei is neki szűrtak szemet. Erre vall a cikk élesen támadó és maróan gúnyos hangja is.

Patrie: Émile Massard szerkesztésében megjelent nacionalista napilap, melynek főmunkatársa J. Rochefort volt. — *Chélad, Raoul*: francia hírlapíró. Több ízben járt Magyarországon s egy ideig a BH párizsi tudóstója volt 1901 óta szerkesztette a *La France à l'Étranger* c. folyóiratot Párizsban. Több könyvet írt Magyarországról és a magyar kultúráról. (*La Hongrie contemporaine* 1891, *La Hongrie nullénaire* 1896, *Guide historique et littéraire de la Hongrie* 1900, *La crise hongroise et l'opinion* 1905, *Le prétendu séparatisme des Hongrois et la France* 1905, *La dernière alliance franco-hongroise*, Louis XIV et Rákóczy II 1906, *Vingt ans d'études sur la Hongrie* 1907) — *Est* a *Courrier Européen* c. revü napról világosabban látszik Chélad úr lapjára: a *Courrier Européen* máj. 10-i számában olvashatjuk erről a következő cikket:

Un confrère compromettant

La France à l'Étranger publie dans son numéro du 25 avril dernier (p. 4) une soi-disant lettre signée Raditch, datée de „Belgrade, avril 1907” intitulée „La Serbie en Macédonie” et qui est la reproduction mot pour mot d'un article de notre collaborateur M. Dragutin Capsitch publié dans notre numéro du 5 avril dernier intitulé: „L'action serbe en Macédonie”.

Exemple:

Courrier Européen

Contrairement à ce qui est devenu une opinion courante à l'étranger, la pacification n'a fait aucun pas effectif dans les vilayets macédoniens spécialement — selon les serbes — dans le vilayet de Kassovo. Les faits le prouvent: d'une part etc.

La France à l'Étranger

Contrairement à ce qui est devenu une opinion courante à l'étranger, la pacification n'a fait aucun pas effectif dans les vilayets macédoniens spécialement — selon les serbes — dans le vilayet de Kassovo. Les faits le prouvent: d'une part etc.

Le larcin est décidément fort peu digne, quand notamment on prétend constituer des „Annales de politique française extérieure en France”. C'est le sous-titre même de la France à l'Étranger „publiée sous la direction de Raoul Chélaré et paraissant sans périodicité fixe selon l'importance des événements à traiter, ce qui en réalité veut dire quand le gouvernement hongrois ou les banques de Hongrie accordent des subsides.

(Egy kompromittáló kolléga)

A La France à l'Étranger április 25-i számában (4. l.) ugyanezzel levelet közöl Raditch aláírással „Belgrád, 1907 április keltezzel, „Szerbia Macedóniában” címmel, amely szövegről megismétlése Dragutin Capsitch nevű munkatársunk cikkének, melyet április 5-i számunk „A szerb akció Macedóniában” címmel közölt. Példa:

Courrier Européen

A külföldön általánosan elterjedt véleménynel ellentétben a pacifikálás egyetlen hatékony lépést sem tett a macedóniai vilayetekben, különösen — a szerbek szerint — Kassovo vilayetben. Ezt tények bizonyítják egyrészt stb.

La France à l'Étranger

A külföldön általánosan elterjedt véleménynel ellentétben a pacifikálás egyetlen hatékony lépést sem tett a macedóniai vilayetekben, különösen — a szerbek szerint — Kassovo vilayetben. Ezt tények bizonyítják egyrészt stb.

A lopás határozottan kevésbé méltó dolog, különösen akkor, ha valaki úgy igyekszik magát beállítani, mint „a francia külpolitika ékcsüszkei Franciaországban (?)”. Ez is az alcíme a La France à l'Étranger c. lapnak, mely Raoul Chélaré szerkesztésében jelenik meg előre meg nem határozott időközökben, a tárgyalandó esemény fontosságától függően, ami a valóságban azt jelenti, hogy akkor, amikor a magyar kormány vagy Magyarország bankjai szubvencionálják.)

138. „Négy fal között” (Kosztolányi Dezső verseskötönyve). BN 1907. jún. 1. 2—3. 1. — Tárcsa — Ady Endre

[*] Eredetiben: kejfbe; ** Eredetiben: Leuban

Ady és Kosztolányi ekkor egy szerkesztőségben dolgozott. Hogy Kosztolányi kötetéről a Párizsban levő Ady írt a BN-ba, valószínűleg Kosztolányi kívánsága lehetett. Mindenesetre ő küldte meg a kötetet Adynak. A nem egyértelműen elismerő kritika okozta bántó érzéstől Kosztolányi sohasem tudott megszabadulni, annak ellenére, hogy a bírálatot még annak megjelenése előtt kelt levelében elismeri és megköszöni: „Nem a szeretetreméltó és kedves pofonokat akarom megköszönni egy megvert gimnazista romantikus és komikus pose-ával. Megköszönöm önnek azt a nemes egyszerűséget, amellyel bemutatott a magyar fórumon. Igaza volt. Amit ön megírt levelében, nem volt új előttem, s éppen ezért lepett meg emberlátása. Nem képzeli, mennyire érzem inagam is az életből való kiszakítottaságomat, az útszálon vergődőnek folytonos ambíciórohamát, a páriának beteges gyönyörét a szépben, az újban, a nagyszerűben. Testetlen és vértelen az én poczi-som, levegőcsillogás a gondolatvilágom, ködvár a házam. (. . .) Én a négy fal között látok délibábokat, a levegőbe rajzolok perzsa arabeszkeket.” (Kosztolányi 1907. máj. 31.-én kelt levele Adyhoz. AEVL 162. A levél korábbi keltét az magyarázza, hogy Kosztolányi belső munkatársa volt a BN-nak, így Ady cikkét még annak megjelenése előtt olvashatta.) — Ugyanakkor Juhász Gyulának írt levelében sajnálkozva írta, hogy Juhász kritikája nem jöhet a lápban, mert már Ady megírta a magáét: — „kezelt csókolom a gyönyörű és igaz kritikáért. Ön lát engem, ön szeret engem. Önnek van szeme és igazi baráti szíve. Ön kritikus, ön poéta. Amit ön írt, a legszebb mindazok között, amiket eddig össze-vissza írkáltak rólam (. . .) A bírálatot a BN nem adhatta le, bár mindenkinek igen tetszett, mert *Ady már elküldte a cikket*. Valamelyik nap jön. Én, utólagos engedelmevel elküldtem az ön gyönyörű kis remekét a Szeged és Vidékének.” (Béla: Babits-Juhász-Kosztolányi levelezése 151.) — *sajátos magyar kiejf be merülve*: a kiej szó magyarázatát Ady így adja a No. 5. sz. bejegyzésében: kiej = keleti morfin-álom. A kiej egyébként arab szó, a „cannabis indica” nevű növény leveleiből főzött italt (hasis) és az ennek nyomán fellépő inámiort jelenti. Ady Gantier Baudelaire-tanulmányában olvashatott róla. — *Iszpahán, Kun*: perzsa városok. — *kán*: perzsa méltóság. — *Háfizékra gondolok*: Ady ismerhette Háfizt, nemcsak Csokonaiból; a XIX. században két magyar kiadása is volt a nagy perzsa költőnek. — *Häckel, Ernst* (1834–1919): Darwin evolúciós elméletének továbbfejlesztője. — *Versben hívja tetemre Krisztus bal latrád*: célzás Kosztolányi A bal lator c. költeményére. — *Vanderbill majoreszkő*: amerikai millionos család vagyonának ura — *Szász Károly* (1829–1905). ref. püspök, költő, műfordító. Impozáns műfordítói munkássága valóban felülelte csaknem az egész világirodalmat (Shakespeare-t, Dantet, Goethét, a Nibelung-éneket, Byron, Hugó, Tennyson, Macanlay-t fordított többek közt) — *de Vigny, Alfred comte* (1799–1863): nagy francia romantikus költő — *Leconte de Lisle, Charles Marie* (1818–1894): a francia parnasszisták vezére — *Banville, Théodore de* (1823–1891): ugyancsak francia parnasszista költő, virtuóz verselő. — *Heredia, José Maria* (1842–1905): a parnasszisták közt is a leggondosabb formaművész. — *Dehmel, Richard* (1863–1920): német szimbolista költő. — *D’Annunzio, Gabriele* (1863–1938): ugyancsak szimbolista költőnek indult. — *Egy hozzád írt levelében németesnek vallja a* — *Útrját Kosztolányi Dezső*: a levelet nem ismerjük ugyan, de említése növeli előbbi feltevésünk valószínűségét, hogy ti. Kosztolányi felkérésére írta Ady a bírálatot.

Mj: VT (163.), Vál. (195.), Isz (247.), Ai (189.)

139. *Párizsi jegyzetek.* BN 1907. jún. 2. 8–9. l. — Hírek — A. E

I. Tavernier úr bókja

Egy Tavernier nevű abbé. Párizsban a harmadik egyházközségi konferencián Tavernier abbé példaképpen az osztrák–magyar katolikus szervezeteket állította a konferencia elé, melyeknek 500 000 tagjuk és 420 újságjuk van. (Le Temps máj. 28.) — *Róma szerelme fiai vagyunk:* a következő bibliai mondás parafrázisa: Ez az én szerelme fiam, kiből nekem kedvem telik.

II. Pius pápa — sokoldalú

Széchenyi szövetség, Szent Imre egyesület: L. A. pápa pénze c. máj. 26-i cikk jegyzetét (522.).

III. Lourdes igazi története

A kis Bernadette: Soubirous, Bernadette, I. A. hétről c. 1903. ápr. 26-i cikkének jegyzetét (AEÖPM IV. 331.).

IV. A Magdolnák keresztje

ez idő szerint ugyanis Magyarországon régi jogaihoz kívánják visszahelyezni a keresztet: a feszület elhelyezése tárgyalótermekben, egyetemi előadótermekben rendszeres vita tárgya volt ekkoriban. Vö. A kereszt, c. 1903. márc. 20-i cikkével (AEÖPM IV. 51.). — *Maxim's:* hírhedt mulató Párizsban. — *Magdolna:* a bűnbánó bibliai asszony.

Mj: Pn (264.), Tavernier úr bókja: FL (86.), Pius pápa sokoldalú: FL (197.).

140. *Hugues Le Roux és Kossuth levele.* BN 1907. jún. 11. 7. l. — Hírek

A koalíció francia kapcsolatait leleplező cikkek sorában már a negyedik, melyet témája miatt érünk Adyénak, (L. Milliós üzletek: százezres províziók 1906. dec. 28. A 367. lapon, A külföld és a koalíció 1907. febr. 7. a . lapon és Az ő francia barátai 1907. máj. 29. a 164. lapon). Ady álláspontját tükrözi az a magyarázat is, melyet a francia tőkésök óvatosságához fűz: „Amíg Magyarországon az agrárius-feudális mágánok parancsolnak, semmiféle tőke sem boldogul magát balesnek fölkinálni” És az ő ceterum censeo-ja az utolsó mondatban foglalt figyelmeztetés: „Tessék a feudális Magyarországból egy modern munkás Magyarországot csinálni” A témára egyébként hamarosan visszatér. Első Budapesten írott jegyzete. Akiknek Kossuth üzent cimmel jún. 26-án kezdőbetűivel jelzett cikkben foglalkozik vele.

Hugues Le Roux: a *Matin* munkatársa, vezércikkírója. — *Pázmány Dénes:* 1. Milliós üzletek: százezres províziók c. lent idézett cikket és jegyzetét (367. és 586.). — *A levelet közli a Matin:* 1907. jún. 7-i számában az első lapon Kossuth Ferenc képe és a következő szövegű cikk található

Une invite de la Hongrie

Les lecteurs du *Matin* ont lu depuis plusieurs mois une série de notes annonçant que le gouvernement hongrois faisant un appel direct à l'industrie et au commerce français, dans le désir d'élargir les relations morales et économiques qui unissent les deux pays.

Afin de préciser ces intentions, une société littéraire française vient de se fonder à Budapest. Elle se propose d'inviter des conférenciers français à venir traiter devant des auditoires magyars toutes les questions qui peuvent intéresser les deux pays et développer leurs rapports.

S. E. Mme la comtesse Albert Apponyi, femme du ministre de l'instruction publique, a accepté la présidence de cette société.

C'est le directeur de la section commerciale et industrielle du *Matin*, M. Hugues Le Roux, qui a été invité à venir inaugurer ces conférences. Elles ont été l'occasion de manifestations de sympathie pour les choses de France dont l'écho s'est prolongé dans tous les journaux de Hongrie. Les membres du gouvernement avaient voulu honorer ces réunions de leur présence. L'un d'eux, M. François Kossuth, le fils du grand patriote, ministre du commerce de Hongrie, qui porte avec tant d'éclat un nom illustre, vient d'adresser au directeur de la section commerciale du *Matin* la lettre qu'on va lire.

Monsieur,

C'est avec un véritable plaisir que j'ai assisté à votre intéressante conférence au sujet d'un rapprochement économique entre la France et la Hongrie.

Il existe dans les cercles politiques et commerciaux de la Hongrie un vif désir d'entretenir les relations les plus suivies avec la France et celui de développer et de consolider par tous les moyens possibles les liens commerciaux et autres entre les deux pays.

Telle est aussi l'intention du gouvernement hongrois. Vous avez sans doute eu l'occasion de vous convaincre vous-même que la Hongrie possède tous les éléments qui peuvent assurer la prospérité d'un Etat. Il y a chez nous un champ très vaste pour les entreprises les plus diverses. L'essor considérable que le développement des industries (principalement agricoles, textiles, du fer, du bois, etc.) a pris pendant les dernières années est de nature à justifier la conviction que les industriels et capitalistes français qui seraient disposés à fonder des entreprises à l'étranger ne sauraient faire mieux que d'occuper en Hongrie une place digne de l'initiative française. Bien que la production industrielle hongroise ait déjà atteint comme valeur le chiffre de deux milliards de couronnes, il y a encore une importation de la valeur d'un milliard de couronnes; ce qui prouve qu'il y a beaucoup à faire chez nous.

Nous accueillons avec la plus vive sympathie toute initiative qui nous vient de la France, j'espère que vous trouverez l'occasion de faire part de nos sentiments à vos compatriotes. Vous consacrez votre énergie et votre remarquable éloquence au développement des rapports internationaux; vous ne sauriez mieux faire que d'accorder un soin spécial à ceux de nos deux pays.

Veuillez agréer, monsieur, l'assurance de ma haute considération.

Kossuth

(Meghívás Magyarországból. A *Matin* olvasói néhány hónapja egész sorát olvashatják azoknak a jegyzeteknek, melyek közlik, hogy a magyar kormány közvetlen felhívással fordul francia iparhoz és kereskedelemhez, hogy kibővítsék azokat az erkölcsi és gazdasági kapcsolatokat, melyek a két országot összefűzik.

Hogy ezeket a szándékokat pontosabban körvonalazzák, francia irodalmi társaságot alapítottak Budapesten. Ez tervbe vette, hogy francia előadókat hív meg, akik magyar hallgatóság előtt kifejtik majd mindazokat a kérdéseket, melyek érdekelhetik a két országot és fejleszthetik kapcsolataikat.

Apponyi Albertné grófné excellenciája, a közoktatásügyi miniszter felesége vállalta ennek a társaságnak az elnökségét.

A *Matin* kereskedelmi és ipari rovatának szerkesztőjét, Hugues Le Roux urat hívták meg, hogy nyissa meg ezeket az előadásokat. Az előadások alkalmat adtak Franciaország ügyei iránti szimpátiamegyülvánulásokra,

melyeknek visszhangja Magyarország egész sajtójához eljutott. A kormány tagjai megtrszteltek ezeket az összejöveleteket jelenlétükkel. Egyik közülük, Kossuth Ferenc úr, a nagy hazafi fia. Magyarország kereskedelemügyi minisztere, aki annyi fénnel viseli ezt az illusztris nevet, a *Matin* kereskedelmi rovatának szerkesztőjéhez a következő levelet intézte:

Uram, Igazi öröm számomra, hogy jelen lehettem az Ön érdekes előadásán, melyet a Franciaország és Magyarország közötti gazdasági közeledés tárgyában tartott.

Magyarország politikai és kereskedelmi köreiben bő kívánság nyilvánul meg, hogy Franciaországgal minél tartósabb kapcsolatokat tartsunk fenn és hogy kifejlésszük és megerősítsük minden lehető eszközzel a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatokat.

Ez a magyar kormány szándéka is. Önnek bizonyára volt alkalma meggyőződni arról, hogy Magyarországnak minden eszköze megvan, ami egy állam virágzását biztosíthatja. Bőséges tér van nálunk a legkülönbözőbb vállalkozásokhoz. Az a jelentős fellendülés, mely az ipar fejlődésében (különösen a mezőgazdasági, textil-, vas- és faiparban) mutatkozik az utóbbi években, alkalmas arra, hogy meggyőzze a francia nagyiparosokat és kapitalistákat, akik hajlandók lennének idegenben vállalatokat alapítani, hogy okosan teszik, ha Magyarországon méltóképpen veszik ki részüket a francia kezdeményezésből. Jóllehet a magyar ipari termelés értéke már elérte a két milliárd koronát, még egy milliárd korona értékű importra szorulunk: ami azt bizonyítja, hogy még van nálunk bőven teendő.

A legelénkebb szimpátiával fogadjunk minden kezdeményezést, ami Franciaországból jön; remélem, lesz Önnek alkalma, hogy érzelmeinket tudtul adja honfitársainak. Ön a nemzetközi kapcsolatoknak szenteli energiáját és figyelenreméltó ékesszólását; igen jól teszi, ha különleges gondot szentel országaink kapcsolatainak. Fogadja, Uram, mély nagyrabecsülésem kifejezését. Kossuth)

141. *Párizsi jegyzetek.* BN 1907 jún. 14. 6. l — Hírek — A. E.

I. *Léon Blum tandása*

Blum, Léon (1872 — 1950): francia szocialista politikus, ekkor a l'*Humanité* munkatársa. 1907-ben jelent meg a házasságról szóló könyve (Du mariage). — *panacea*: orvosság, csodaszer.

II *A lourdes-i Mária*

A minap megírtam: Párizsi jegyzetek III Lourdes igazi története c. jún. 2-i cikkét (230.). — Bernadette: Soubirous Bernadette-ről és Lourdes-ről még A hétről c. 1903. ápr. 26-i (AIÖPM IV. 77 és 331.) és Istenek alkonya c. 1904. szept. 21. (AIÖPM V. 123. és 344.) — *Nomen est omen* annak, aki franciául tud: paillasse; szalmazsák, (népies jelentése: 'ribanc. — Pázmány-egyesület

III. *A rehabilitált Marat*

Marat, Jean-Paul (1743- 1793): orvos és újságíró a nagy francia forradalom alatt az *Ami du peuple* (Néplparát) szerkesztője; a Konventben tanácsa Dumouriez tábornokot és a girondistákat. Charlotte Corday áldozata lett.

Nyolc-hilenc hónappal ezelőtt propundtáltam itt a lapban a dílltsunk szobrot Dózsa Györgynek: Vö. La Barre Dózsa György c. 1906. nov. 13-i cikkével (117.). — Csaba és Achim András már érzik, hogy mit jelképez Dózsa György bencscholt alakja: Achim András, a békés-sabai parasztképvisező, akivel Ady ekkor már jó barátságban volt, ugyancsak Dózsa-szobor felállítását javasolta.

Mj: Pn (265)

142. Ha a bacilust felfedezik. BN 1907. jún. 25. 7–8. l. — Hírek — A. E.

A nacionalizmust mulatságos formában gúnyoló párbeszéd természetesen képzelt. — *Rudnyánszky Gyula* (1858–1913): költő, újságíró, 1902-ben a debreceni Szabadság szerkesztője és mint ilyen bekapcsolódott Ady Debreceni világhála (E. Váradi és Debrecen c. 1902. aug. 13-i cikkének jegyzetében ADÖPM III. 367.). Hazafias verseivel egy ideig a koalíció reprezentatív költőjének tartották 1905. végén azonban váltóadósságai elől Amerikába menekült. A „nagy” epítelen itt gúnyos, azonban később Ady megbékélt Rudnyánszkyval, mikor az Amerikában megvakult és nyomorultán jött haza. Utolsó kötetéről már szeretettel és megbecsüléssel ír a Nyugatban (*Rudnyánszky Gyula* könyvre 1913. jan. 16.). — *Nessi Pál*: (1866–?) : függetlenségi képviselő, obstrukciós, nacionalista botrányhős L bővebben Forradalom c. 1902. nov. 23-i cikk jegyzetében (AEÖPM III. 400.). — *Supilo, Frank* (1862–1917): dalmát–horvát nacionalista agitátor. A koalíciós kormány idején, mint a horvát országgyűlés delegáltja, a magyar országgyűlésnek is tagja volt. — *Vajda-Voevod, Alexandru* (1872–?) : román nemzetiségi politikus, orvos, 1906–18 között a magyar képviselőház tagja — *Somogyi Aladár*: L. Költők c. 1906. dec. 18-i cikk jegyzetében (464).

Mj: Pn (266.), Vp (233.), Na (162.)

A FELJEGYZÉSEK JEGYZETEI

143. 11. Párizsi Noteszkönyv

Kéziratból. Akadémiai kézírattár tulajdona.

A kézirat fedél nélküli kockás füzet 14,5 × 9,3 cm méretben. A feljegyzések ceruzairassal, 26 lap, a lapszámozás Ady Lajostól. 7–9. lapok üresek: 11–13. lapok üresek és hosszában félbe vannak szakítva. Megjelent Ady Múzeum I. kötet. (Szerk. Dóczy Jenő és Földessy Gyula Budapest [1924] Ady párizsi noteszből címmel Ady Lajos gondozásában. Ady Lajos szerint a notesz eleje hiányzik s a főljegyzések töredék mondatokkal kezdődnek, (kiadásunkban: 1. sz.). Ady Lajos, akárcsak az első noteszkönyv esetében, elhagyta a jegyzetek közt „szerte-széjjel” talállható „ párizsi és pesti lakcímek s emlékeztető dátumok” közlését. Kiadásunk természetesen a teljes kéziratot tartalmazza. A feljegyzéseket a könnyebb áttekinthetőség kedvéért sorsszamoztuk. Az egyes feljegyzések jegyzetének legelején közöljük a lap számát, amelyiken az a kéziratban talállható, a számozott lapokat r. (recto) a hátlapjukat pedig v. (verso) jelöléssel látva el.

1. 26. v. r. — Eredetiben: én én. — A feljegyzést Ady Lajos „a koalíciós politikával kielégülő magyar közvélemény” elleni friss dübövel magyarázza (Ady Lajos: Ady Endre Amicus kiadás 117. 1). Azt azonban, hogy Byron milyen összefüggésben került a feljegyzésbe, nem sikerült kinyomozni, feltételezhető, hogy egy Byron idézetet talált és közölt

2. 26 r. — Nem tudni, minek aktualitásából jegyezte fel

3. 26 r. 25. v. [*] Eredetiben: Voltaimél. — *Monsieur Tout-le-Monde* : mindenki ur. Neni tudni, honnan idézi

4. 25. v. — A feljegyzést felhasználja A Szajna mellől I Mikor Satil megter c. 1906. aug. 2-i cikkében: „l'ital bölse a francia reakciónak, Barres például, szinten ifjú nihilistaként kezdte.” (41.) Áthúzva

5. 25. v. — Áthúzva. A tüntetésre, melynek dátumát itt feljegyezte el is ment és arról számol be Akikre nyáron emlékezünk I Dolet c. 1906 aug 9-i cikkében (47.)

6. 25. v. és r. — Áthúzva. A feljegyzés ötletéből írta Szilárd zsúlok Párizsbau 1906 c. aug. 10-i cikkét (49)

7. 25. r. 24. v. — Átlúzza. A gondolatsor első részét A Szajna mellől I. És az úgynevezett irodalom? c. 1906. aug. 7-i cikkében dolgozza fel (45.).

8. 24. v. és r. — A *Mercur de France* 1906. jún. 1-i száma recenziót közöl Joseph Bossi belga író *Les Erreurs* c. könyvéről, mely műfajában „tanulmány, útleírás, kritikai, filozófiai, metafizikai feljegyzések”. Joseph Bossi Christian Beck írói álneve Christian Beck az Antée c. belga szimbolista folyóirat egyik szerkesztője. Az Antée-t Bölöni tanúsága szerint Ady is olvasta (Bölöni: 99.)

9. 24. r. — Nem tudni, mire vonatkozik a feljegyzés.

10. 24. r. — Nem tudni, milyen aktualitásból jegyezte és hol használta fel a gondolatot.

11. 24. r. — A keserűen szellemes mondás felhasználási helyét nem ismerjük.

12. 24. r. — A gondolatot a *Költők* c. 1906. dec. 18-i cikkében fejti ki bővebben „Victor Hugo fajsúlya ugyanaz volt, mint Jersey szigetbeli magyar társáé, például a Teleki Sándoré. Ő, Victor Hugo, részeg volt korának politikai eszméitől s csak éppen creje, impulziója s szótára volt nagyobb, mint egy romantikus, forradalmár kereskedőseggé. Őt az emberi és tömegi hasonlóságok üzték, lelkesítették és forralták s nem volt egy hangja, mely ne lett volna a Montmartre békés szatócsáé.” (132.).

13. 23. v. Ugyancsak fenti cikkében fejtette ki bővebben a Victor Hugo—Verlaine párhuzamban: „Típusai annak a kétféle kiválóságnak, mely örök: a hasonlóságénak és a differenciáltságénak.” ... „Victor Hugónak testvére lehetett III. Napóleontól az utolsó kriini tatárig bárki. Verlaine testvére már csak a differenciálódott, a nagyon elszánt, a magát veséjéig ismerő és analízáló, új ember lehetett” (132.) — Ugyanezt a gondolatot felhasználja *Nem-jó emberek* c. 1906. szept. 6-i cikkében is (78.).

A 12. és 13. sz. bejegyzést valószínűleg Réný de Gourmont *Le livre des masques* c. kötetének André Gide-ről szóló fejezete inspirálta (177. l): „Le talent d'un écrivain n'est souvent que la faculté terrible de redire en phrases qui semblent belles les éternelles clameurs de la médiocre humanité; des génies même, et gigantesques, comme Victor Hugo ou Adam de Saint-Victor furent destinés à proférer d'admirables musiques dont la grandeur est de recéler l'immense vacuité des déserts; leur âme est pareille à l'âme informe et docile des sables et des foules; ils aiment, ils songent, ils veulent les amours, les songes, les désirs de tous les hommes et de toutes les bêtes; poètes, ils errent magnifiquement ce qui ne vaut pas la peine d'être pensé. (. . .) Acquiescer la pleine conscience de soi, c'est se connaître tellement différent des autres qu'on ne sent plus avec les hommes que des contacts purement animaux; cependant entre âmes de ce degré, il y a une fraternité idéale basée sur les différences, — tautis que la fraternité sociale l'est sur les ressemblances. (Így író tehetsége gyakran nem egyéb, mint az a szörnyű képesség, hogy szépek látszó mondatokban visszaadja a középszerű emberiség örökös kiáltásait: még a zenék, az olyan óriások is, mint Victor Hugo vagy Adam de Saint-Victor is arra voltak hivatva, hogy csodálatos hangokat mondjanak ki, melyeknek nagysága abban áll, hogy leplezik a puszták végtelen sivárságát; lelik hasonló a tömeg és a homok alakatlan és alkalmazkodó lelkéhez: szeretnek, álmodnak, minden embernek és minden állatnak a szerelmét, álmaát és vágyait akarják; mint költők nagyszerűen elképzik azt, amit nem érdemes végiggondolni. (. . .) Önmagunk teljes tudatára ébredni azt jelenti, hogy másoktól annyira különbözőnek ismerjük meg magunkat, hogy az emberekkel pusztán csak animális kapcsolatokat érezzünk: ám az ilyen emelkedett lelkek közt ideális testvériség van, mely a különbségeken alapzik, — míg a szociális testvériség a hasonlóságokon.)

14. 23. v. — Az ötlet Beszélgetés egy szekfűvel c. (BN 1907. júl. 28.) versében tér vissza.

15. 23. r. — *Marcel Batilliat* (1871–1941): Paul Adam életrajzírója volt — Első regénye: *Chair mystique* (A misztikus test). Trilógiája *Règne de la Beauté* (A szépség uralma). — *Pierre Louys* (1870–1925): parnasszista költő és regényíró. — A gondolatot Rémy de Gourmont *Le livre des masques* c. könyvének Pierre Louysról szóló fejezetéből (I. 183.) vette: „Il y a en ce moment un petit mouvement de néo-paganisme, de naturisme sensuel, d'érotisme à la fois mystique et matérialiste, un renouveau de ces religions purement charnelles où la femme est adorée jusque dans les laideurs de son sexe, car au moyen de métaphores on peut adoniser l'informe et diviniser l'illusoire. Un roman de M. Marcel Batilliat, jeune homme inconnu, est peut-être, malgré de graves défauts, le plus curieux spécimen de cette religiosité érotique que des coeurs zélés se donnent pour songe ou pour idéal; mais il y eut une manifestation fameuse, l'Aphrodite de M. Pierre Louys, dont le succès étouffera sans doute d'ici longtemps, comme sous des roses, toutes les autres revendications du romanesque sexuel. (Tanúi vagyunk egy kis mozgalomnak: ez az új-pogányság, a szenzualista naturizmus, a misztikus és egyben materialista erotizmus mozgalma, azoknak a kizárólag érzéki vallásoknak az újjáéledése, melyekben az asszonyt nemének minden rütségével imádják, mert metaforákkal meg lehet szépíteni az idomtalant és megisteníteni az illuzórikust. Marcel Batilliat-nak, ennek az ismeretlen fiatal-embernek egy regénye súlyos hibái ellenére is a legérdekesebb példánya ennek az erotikus vallásosságnak, melyet rajongó lelkek álomnak vagy ideálnak elfogadnak; de volt egy kitűnő megnyilvánulása, Pierre Louys Aphrodité-je, melynek sikere kétségtelenül hosszú időre mintegy rózsákba fojtja a szexuális regényesség minden más jelentkezését.)

Ugyanez a probléma, más példákkal, A kis népszerűsítő c. 1906. okt. 5-i cikkében is foglalkoztatja.

16. 23. r és 22. v. — [*] Eredetiben: anya. — Nem tudni, honnan került noteszkönyvébe a följegyzés. Felhasználta A szűz gondolkozók c. 1906. aug. 18-i cikkében (61.)

17. 22. v. — Eredete és felhasználási helye nem ismert.

18. 22. v. — Nem tudni, mire vonatkozik.

19. 22. r. — Nem tudni, mire vonatkozik.

20. 22. r. — Nem tudni, mire vonatkozik. — ~~nyv~~ = fenék

21. 22. r. — Nem tudni, mire vonatkozik

22. 21. v. A gondolatot A kis népszerűsítő c. 1906. okt. 5-i cikkében fejti ki. A cikk ötletét, így tehát ennek a feljegyzésnek az ötletét is Jean de Gourmont-nak a *Mercur de France* 1906. szept. 1-i számában megjelent *Poètes nouveaux* c. tanulmányából vette.

23. 21. v. — [*] Eredetiben fölé írva, lehet, hogy Ady Lajos írása. — Nyilván a koalíció politikája elleni megjegyzés.

24. 21. r — 1906. őszi utazása alkalmával jegyezte füzetébe. — Felhasználta Őti levelek. c. 1906. szept. 18-i (88.) és. Egy-két párizsi hír c. 1907. máj. 19-i (520.) cikkében.

25. 21. r. — Valószínűleg ez is ugyanannak az utazásnak az emléke.

26. 20. v és 21. r. — Nem tudni, mire vonatkozik a feljegyzés.

27. 20. v. — Átlúzza Novella téma. Valóban a Népszavában jelent meg A Pierre sirja című 1906. dec. 29-én.

28. 20. r — Nem tudni, hol használja fel a gondolatot

29. 20. r. — Az előbbi gondolatból formált szójáték felhasználása is ismeretlen.

30. 19. v — Ady meglátogatta Jean Allouane-t, hogy cikket kérjen

tőle a Budapesti Napló albumnaptára részére (l. Jean Allemane könyve c. 1907. máj. 3-i cikkének jegyzetét a 513. lapon.). E látogatás emlékét őrizi Allemane-nak Ady noteszében feljegyzett címe is

31. 19. v. — Anatole France címét is azért jegyezte fel Ady, hogy meglátogassa és cikket kérjen tőle a Budapesti Napló albumnaptárába. France azonban, miut Bölönitől tudjuk, nem fogadta: „France azonban annyira elbarikádozva élt a Villa Saïd-ban, hogy levelekre nem válaszolt. Nem mozdult Ady soraira sem” (Bölöni 89.) Ady ezt a sérelmét még évek múlva is fölemlegeti: „Anatole France, az ember, engem valami tíz évvel ezelőtt majdnem megsértett, de ez nem baj. Azóta már tudom, hogy a nagy embereket nem kell személyükben megismernünk, s szerény magam is utálom azokat, akik verseim után testi magamra is kíváncsiak.” (Vigasztaló Anatole France. Nyugat 1914. szept. 1.).

32. 19. v. — Jaurès címét is azért jegyezte fel, hogy meglátogassa. A látogatás, úgy látszik, meghiúsult. Bár Jaurès megengedte, hogy a BN albumnaptára részére egyik cikkét felhasználják, de nyilván nem Adyn keresztül, mert ellenkező esetben a látogatásnak feltétlenül nyoma volna Ady írásában.

33. 19. v. — A név és cím ismeretlen.

34. 19. r. — Nyilván Hervét is meg akarta látogatni. Nem tudunk róla, sehol sem említi, hogy ez megvalósult volna.

35. 19. r. — A név és a cím ismeretlen.

36. 18. v. — Átlúzza. Ismeretlen cím.

37. 17. v. — George Moore (1852–1933) angol regényíró nevét említi Kovács Béla vallomása c. novellájában (AEÖN 663) is. Valószínűleg a Jövendőben 1906-ban folytatásokban megjelent Waters Eszter c. regényét ismerte. Itre utal az említett novella is.

38. 17. v. — Az itt feljegyzett esszé-tervet A magyar Pimodán c. tanulmányában valósítja meg.

39. 16. v. — *Lafcadio Hearn*: L. Harangzúgás után c. 1905. aug. 31-i cikkének jegyzetében (AEÖPM VI. 431.). Említi Kovács Béla vallomása c. novellájában (AEÖN 663) is — Felhasználta Tintaszagú szerelem c. Ny 1908. márc. 1-i cikkében: „Nyári ünnepükön tehát görög ruhákba öltöznek a nők, énekelnek, verseket szavalnak, szeretik egymást s Szapphóra emlékezik Szapphóra, aki pedig ugyanott élt s halt meg, ahol tengernyi idő múlva Lafcadio Hearn, tehát egy igazi férfiú s igazi művész született.”

40. 16. v. — Nem tudni, miért jegyezte fel ezt a vallomást noteszébe.

41. — 16. r. Ismeretlen cím.

42. 15. v. — A gondolatot Nietzsche és Zarathustra c. BN 1908 márc. 5-i cikkében fejti ki bővebben: „Mellékesen szólva ezek a minden országok intellektueljei olyan nagy szerepű valakik, mint egykor a humanisták voltak.”

43. 15. r. — Nem tudni, mire utal.

44. 14. v. — Az ópium c. 1906. okt. 30-i cikke (106.) is tanúsítja, hogy olvasta De Quincey-t, illetve Baudelaire Les paradis artificiels (Mesterséges mennyországok) c. prózái írásában De Quincey így ópiumevő vallomásainak részleteit: Innen való ez a noteszbejegyzés is: „Dans ma jeunesse, et même depuis, j'ai toujours été un grand liseur de Tite-Live; (. . .). Mais toute cette pompe devait se dissoudre soudainement; à un claquement de mains, se faisaient entendre ces mots dont le son me remuait le cœur: Consul Romanus! et immédiatement arrivait, balayant tout devant lui, magnifique dans son manteau de campagne, Paul-Émile ou Marius, entouré d'une compagnie de centurions, faisant hisser la tunique rouge au bout d'une lance, et suivi de l'effrayant hurra des légions romaines” (Ifjúságomban, és azóta is, mindig nagy olvasója voltam Titus-Liviusnak; (. . .) de ez az

egész pompa hirtelen eloszlott; egy tapsjelre felhangzottak a szavak, melyek mindig feikavarták a szívemet: Consul Romanus! és azonnal megérkezett. mindent végig sópörve maga előtt, tábori köpenyében nagyszerűen. Paulus-Emilius, vagy Marius, a centuriók társaságával körülvéve, piros tunikát húzva egy lándzsa végére és a római légiók hatalmas hurrájától kísérve.”) — Az idézet egyébként Gautier Baudelaire-tanulmányában is benne van, tehát onnan is vehette Ady.

45. 14. r. — [*] Eredetiben: Baudelairek; — Gautierék javítva. — A feljegyzést valószínűleg Gautier Baudelaire-tanulmányának olvasása nyomán készítette.

46. 10. v. — Osváttal még a Figyelő idejében volt ismeretségben. Ezért jegyezte fel címét.

47. 10. v — Nem tudni, kinek a címét jegyezte fel.

48. 10. r. — Hasonló témát dolgoz fel Jegyzetek. II. Goethe és a szegény-táblák c. 1906. okt. 29-i cikkében (105).

49. 6. r. — Révész Béla címét 1907. áprilisa után jegyezhetette fel, amikor Révész hazautazott Párizsból és Ady erre a címre írt neki. L. Scheiber Sándor—Zsoldos Jenő: Ady Endre levelei Révész Bélához. Irodalomtörténeti dolgozatok 40. 37. l.

50. 5. v. — Nem tudni, honnan vette a feljegyzés témáját.

51. 5. r. — Átlúzva. A feljegyzés emlékeztetőül szolgált Párizsi jegyzetek. I. Versailles vége c. 1907. jan. 13-i cikkéhez (148.).

52. 5. r. — A feljegyzés Párizsi jegyzetek. IV. A fattyú c. kis cikkének témáját rögzítette (1907. jan. 13. a 149. lapon).

53. 5. r. — Willy és Colette c. 1907. márc. 6-i cikkének témáját jegyezte fel Morny hercegőnével. L. a cikk. jegyzetét (499.).

54. 5. r. — Átlúzva. Párizsi jegyzetek. III. A baccarat c. 1907. jan. 13-i cikkének (149.) előlívó szava.

55. 5. r. — Az évfordulón talán Ady is megjelent, azért jegyezte fel noteszébe. A Mercure de France febr. 1-i számában olvastunk híradást az ünnepségről (571. l). Eszerint a Batignolles temetőben 1907. jan. 13-án ketten koszorúzták meg Verlaine sírját: fia, Georges Verlaine és Edmond Lepelletier, Verlaine ifjúkori barátja. Megjelentek többek közt, Léon Dierx, Alfred Vallette, Louis Dumoulin, Xavier Privas, stb. Az ünnepséget követő banketten Léon Dierx elmondta, hogy most kellett volna felavatni Niederausern síremlékét, mely azonban nem készült el teljesen, anyagi okokból. Az összejövetelnek kell határozott lépéseket tennie az anyagi nehézségek legyőzése érdekében. Az ünnepségről levélben kimentette magát Catulle Mendès, François Coppée, de Montesquieu, Haraucourt, stb. A bankett után kimentek a XIII. kerületben levő vidékies Paul Verlaine térre, ahol már várta őket Jean Moréas, Paul Fort és mások és ahol a Paul Verlaine kávéház küszöbénél Louis Dumoulin mondott beszédet, fiatalok pedig Verlaine verseket szavaltak.

56. 4. v. — A gondolat visszatér Ahol Árgyllus alszik c. a BN-ben 1907. jan. 6-án megjelent versében.

57. 3. v. és 4. r. Nem ismeretes a feljegyzés a propos-ja. Használó gondolat van Öreg és ifjú írók c. 1907. febr. 17-i cikkében (170).

58. 3. v. — Bizonyára az 1906. februári Heine évforduló után (50 éve halt meg) olvasott Ady Heine életének itt és a következő pontban feljegyzett adatairól. Felhasználta Heine Henrik keserű c. 1906. dec. 30-i írásában. (140.) — *Belgiozoso hercegnő*: l. ennek jegyzetében ().

59. 3. v. — [*] Eredetiben: jattatore javítva Heine írja, hogy Bellini öt jettátornak tartotta L. Heine Henrik keserű c. dec. 30-i cikkének jegyzetében (467).

60. 3. r. — Ady Párizsból munkatársa volt a rövidletű Szerda c. folyóiratnak. Ezért jegyezte fel egyik szerkesztőjének címét. Ide küldte Özvegy legények tánca, Sírni, sírni, sírni c. verset, valamint egy elbeszélését. — *Wurm udvar*. a mai Petőfi Sándor utca egyik átjáró háza.

61. 3. r. — Nem tudni, mire vonatkozik.

62. 2. v. — Elképzelhető, hogy ez a feljegyzés is, mint az utána következők, a marseille-i kiállítás egyik látnivalóját rögzíti. Vö. A marseille-i kiállítás c. 1906. okt. 2-i cikkével (91.).

63–64. 2. v. — A marseille-i kiállításon készült feljegyzés

65–67. 2. r. — A marseille-i kiállításon készült feljegyzés. Feldolgozta A marseille-i kiállítás c. 1906. okt. 2-i cikkében (91.).

68. 1. v. — Ugyancsak a marseille-i kiállításon készített jegyzetek. A gyarmatügyi miniszter a kiállítás egyik patronálója volt (a bel- és külügyminiszterrel együtt.) Ezért a bejegyzés. A PLM (Paris-Lyon-Méditerranée) vasúttársaság rövidítését, mint a kiállítás tulajdonképpeni rendezőjét jegyezhetette fel. — *Az elnök*: Fallières, aki a megnyitó beszédet tartotta. — *Gyarm. geogr. társ. kongr.*: a kiállítást a geográfiai és gyarmati kongresszussal kötötték össze.

69–70. 1. r. — Ismét a marseille-i vásáron készült feljegyzések.

A CIKKEK, TANULMÁNYOK JEGYZETEI

(1907 június — szeptember)

144. *Jegyzetek a napról*. BN 1907. jún. 26. 7–8. l. — Hírek — A. E. I. Aki^{nek} Kossuth üzent

Kossuth Ferenc üzent a francia tőkének: L. Hugues Le Roux és Kossuth levele c. 1907. jún. 11-i cikket (230).

II. *Ballon II. Adler*

Párizsban valami három évvel ezelőtt történt: Ady 1904-ben a következőket jegyezte első párizsi noteszkönyvébe: „Gonjon az erkélyen áll, jön egy léghajó, fölrobban s...” (AEÖPM V. 195). — *Most ugyanez a szörnyű-bolondos katasztrófa*: A BN jún. 25-i száma hírül adja, hogy Hajdúböszörmény határában jún. 22-én borzasztó léghajókatasztrófa történt. Fekete Zsigmond hajdúböszörményi birtokos nagypródi tanyáján éjfélkor leszállt az udvarra egy léghajó. A zajra felébredt a szolgálégény és ijedten fellármázta a cselédséget. Azok lámpát hoztak, hogy megnézzék a kísérteties tárgyat, mire hatalmas robbanás rázta meg a levegőt. Lángba borult az egész tanya a melléképületekkel együtt. Fekete súlyos égési sebekkel felhóltan került kórházba. A léghajó kosarában nem volt ember. Felirata: Ballon II. Adler. Kiderült, hogy a bécsi katolai léghajózási intézet egyik léghajójáról van szó, melyet egy vihar szakított el. Érdekes a BN hírének utolsó mondata: „A bécsi jelentés azonban megegyezik azt a hírt, hogy a felrobbant ballon kosarában francia tisztek ültek.”

III. *A Washington-óddk*

A BN jún. 26-án hírcikket közölt A Washington szoborral is páramáz-tak? címmel. Jébből azt olvashatjuk, hogy az előző nyáron Budapesten felállított Washington szoborbizottság elnöke, Kollányi Tihannér most számolt el a szobor költségeivel és kiderült, hogy tekintélyes összegeket költött hiábavalóságokra, többek közt alkalmi ódákra

Zempléni Arpdé: L. Kecse ego c. 1906. márc. 25-i cikk jegyzetét (AEÖPM VII 926.).

Zempléni Árpád valószínűleg felháborodott levelet írt Adyhoz, akinek válaszlevelét (1907. aug. 7-i p. bélyegző kelettel) a Széchenyi Kvtár őrzi. A levél szövege a következő: „Mélyen tisztelt Uram, bocsásson meg, de azt kell hinnem, hogy a cikkeiről csak szóbeszéd révén értesült. Ezzem ágában sem volt Önt gyanúsítani avagy sérteni. A Washington-alap elszámolásáról írtam. Többek között helytelenítettem, hogy három ódára is adtak ki pénzt. Hangoztattam ama véleményem, hogy amerikai véreink is törzsökös magyarok. Cécóra, áldomásra s hasonlókra költenek. De a legkisebb ítéletű ember sem olvashat ebből valamit az Ön személye ellen. Még az sem Ön ellen irányul, ha én az óda-özönt utálom. Ilyenformán az Ön érintetlen személyének ártalmas volna egy hírlapi rektifikálás.

Én tiszteletet érzek az Ön személye iránt s nagyon sajnálom, ha pillanatig okot adhattam, akaratlanul, az ellenkező föltevésre. Tisztelettel Ady Endre.”

Úgy látszik, hogy Zempléni valóban nem neheztelt meg az eset miatt Adyra, mert kb. egy év múlva ő javasolta, hogy Ady pályázzon a Petőfi Társasági tagságra. Javaslatát Ady meleg hangú levél kíséretében hárította el (AEVL 233.).

IV. Az a furcsa Amerika

[*] Eredetiben: irjanak; [**] Eredetiben: közöltünk

Szokol-ünnep: cseh nemzeti ünnep.

Mj: Az a furcsa Amerika: Vp (235.)

145. *Akiket halottakkal gyilkoliatnak.* BN 1907. jún. 27. 8. l. — Hírek — A. E.

Abonyi Lajos (1833- 1898): eredeti nevén Márton Ferenc. A magyar falusi életet ábrázoló elbeszélő, népszínműíró. Ot tartják a naturalista széppróza egyik előfutárának. A betyár kendője c. népszínműve állandó műsordarabja volt a Népszínháznak. Ez idő tájt (1905-1907) jelent meg összes műveinek 20 kötetes kiadása. Valószínűleg erre vonatkozik Ady célzása

Mj: Ai (193.)

146. *Szegény-szegény huszártisztek.* BN 1907. jún. 28. 7-8. l. — Hírek — Lelei

Ady cikkét a BN-ban ugyanaz nap megjelent hírcikk ihlette:

Pincérek és katonatisztek

Kassáról jelentik: A napokban egyik itteni vendéglőben egy üveg pezsgő miatt szóváltás támadt Ditrői honvédelmszárhadnagy és Lukácsék főpincér között. A katonatiszt nem akarta megfizetni a pezsgőt és a vitakozás hevében súlyos sértéssel illette a főpincért. A dolog vége az lett, hogy az összes kassai pincérek szolidaritást vállaltak Lukácsékkel és elhatározták, hogy addig Ditrői hadnagyot nem szolgálják ki, míg a megsértett főpincérnek elégtételt nem szolgáltat. Az esetet azonkívül bejelentették az ezredparancsnokságnak is és a bejelentés szövegét közretették a Kassai Hírlapban. Válaszul a pincérek állásfoglalására a kassai katonatisztek bojkottálták az összes éttermeket és kávéházakat. A feltűnést keltő harc azonban mégis a *pincérek győzelmével végződött*, mert a hadnagyot *díhelyezték Kassáról* és a tisztek ismét visszatértek a kávéházakba és a vendéglőkbe.

Nem érdektelen, hogy a BN júl. 2-i száma dementálja a hadnagy áthelyezésének hírt.

147. *Zengan és Dragoj*. BN 1907. jún. 29. 8. l. — Hírek — A. E.

Vajda ügy: Vajda Sándor román nemzetiségi képviselőt (adatait l. Ha a bacillust felfedezik c. jún. 25-i cikk jegyzetében a 528. lapon) a Házból kiutasították. Ekkoriban foglalkozott ügyével a parlament mentelmi bizottsága. — *Zengan és Dragoj*: a BH jún. 28-i számában Gyilkosság a Vajda ügy miatt címmel hírcikk jelent meg. Eszerint Kudzsir Hunyad megyei községben két politizáló román paraszt, Zengan György és Dragoj János gazdák a kocsmában összevesztek. Zengan pártját fogta Vajdának, Dragoj helytelenítette a képviselő eljárását. Zengan ekkor torkon ragadta ellenfelét és tüszőjében hordott kését a látába szúrta. Dragoj azonnal meghalt. — *Somogyi Aladár*: L. Költők c. 1906. dec. 18-i cikk jegyzetét (464.) — *Leszkay Gyula* (1864—?): földbirtokos, függetlenségi párti képviselő — *Hentaller Lajos* (1852—1912): függetlenségi párti képviselő és publicista. A függetlenségi mozgalom és a szabadságharc történetéről számos művet publikált. — Somogyi, Leszkay és Hentaller voltak Vajda leghevesebb ellenfelei a parlamenti vitában.

Mj: Vp (236.)

148. *Flammarion új könyve*. Népszava 1907. jún. 29. 2. l. — Ady Endre

Flammarion új könyve: Les forces naturelles inconnues. 1907. Flammarionról l. Párizsi levél c. 1904. jún. 30-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 67. és 324.) és Új Nap-iniádás c. 1904. aug. 14-i cikkét (AEÖPM V. 100.). — *Jules Bois* (1871—1941): francia publicista és író, lélektani regényeket írt. A cikkben említett könyve Le miracle moderne (A modern csoda). 1907.

Mj: VT (254.), Ai (194.)

149. *Miért bántják a hasszűrűt?* BN 1907. jún. 30. 5. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: azonban

A Balzac-reputálta kor. 30 év, Balzac: La femme de trente ans c. regénye alapján.

150. *A világosság lobogója alatt* — A szabadgondolkozók pécsi kongresszusa — BN 1907. júl. 2. 6. l.

A névtelen cikk egész gondolatmenete és stílusa szinte bizonyossá teszi Ady szerzőségét. Hogy Magyarországot mindig a gondolkodás ellen kormányozták, hogy nekünk egyszerre mindent ma kell megcsinálnunk, hogy mi vagyunk a legklerikálisabb ország Európában, továbbá mindenfajta felekezeti keskedés elutasítása — mind többször ismételt Ady-gondolatok. Ugyancsak rá vall a Regnum Marianum és a francia példa emlegetése is. Stílusán a gondolkodás szó következetesen z-s alakban való használata, olyan költői fantáziára valló képek, mint „ereinket fölívagta a bosszúálló idő”, „meg van ebben az országban alaposan markolva, fogva minden üstök és minden agyvelő”, „a kultúremleriség legutálatosabb és leggyűlöltebb burjánkertje”, stb. megerősítik, hogy a cikket Ady írta.

Azonban Carducci himnuszainál is bátrabb a mi himnuszunk: Carducci, aki akkor néhány hónapja, 1907 februárban, Ady párizsi tartózkodása idején halt meg, Immo a Satana (Himnusz a sátánhoz) címmel írt ódát, melyben a sátánt mint minden haladás mozgatóját dicsőíti — *Már fölzengett Rómában is*: a szabadgondolkozók római kongresszusára círoz.

A szabadgondolkozók pécsi kongresszusáról az alábbi tudósítást olvashatjuk a BN aznapi számában:

Az egyre jobban terjedő reakció szervezkedésre szolgáltatta a szabadgondolkodókat, minek első nagy eredménye a június 29-én és 30-án Pécsen

tartott országos kongresszus. Az ország minden részéből összesereglett nagyszámú szabadgondolkodók kongresszusát 29-én reggel nyitotta meg dr. Doktor Sándor, a Szabadgondolkodók Pécsi Társaságának elnöke. A kongresszus elnökeül megválasztották: dr. Doktor Sándort, a pécsi bábaképző igazgatóját, dr. Pényes Samu szerkesztőt (Budapest) és Lengyel Imre, kir. ítélőtáblai bírót (Hajdúszoboszló), a titkári teendőkkkel Glücklich Vilma, dr. Hajdu Gyulát és dr. Harkányi Edét bízták meg.

Ezután a nagy számban érkezett üdvözlő táviratok és levelek felolvasására került a sor. Pikler Gyula egyetemi tanár Svájc-ból intézett a kongresszushoz hosszú, magas szárnyalású levelet, melyből a következőket emeljük ki.

„Az emberiség minden eddigi haladását ennek a szabadgondolatnak köszöni. Azokat a félig jó, félig rossz intézményeket is, amelyek középett élünk, ez a szabadgondolat szülte. Azokat az intézményeket is, amelyeket a konzervativság a szabadgondolattól félt, amelyeket változatlanul konzerválni akar és amelyeket óriási tudatlansággal örök időktől fogva valóknak hirdet. A mai nemzeti állam, a mai család, a mai vagyoni rend tőlük eltérő, kezdetlegesebb intézmények elleni harcban születtek. A mai, annyira konzervatív földművelés és földbirtok véres küzdelmeket folytatott a történelmi idők hajnalán a vadász és baromtenyésztő társadalommal, amely akkor uralkodott. Maguk a mai egyházak is, amelyek a szabadgondolatnak legnagyobb ellenségei, a régebbi vallások ellen támadtak, amelyeket akkor a társadalom egyedül biztos alapjainak tekintettek és amelyek az új vallásokat veszedelmeseknek mondtak és követőiket halálra üldözték... a mi szegény, elmaradt országunkban... ezerszer és ezerszer hangoztatják, hogy az országot az tartotta fenn, hogy változatlanul maradtak ősi meggyőződései és intézményei; holott *tényleg az tartotta fenn az országot, hogy folyton megváltoztak, haladtak a meggyőződései és intézményei. Itt most napról-napra nagyobb erőre kapnak a maradás és sötétség hatalmai. Itt napról-napra erősebb bilincsekbe verik az iskolákat; az utolsó évek tanügyi intézkedései és javaslatai az iskolák minden fokán kevesbitették az igazán tudományos és felvilágosító szakokat. Itt a népesség legnagyobb részének iaiira és unokáira szegénység és elnyomás vár, ha a szabadgondolat teret nem nyer. Itt egy új Lengyelország és Spanyolország készül. Minden értelmes és minden igaz embernek a kétségbeejtő jövőtől remegő szíve mélyéből kívánnia kell, hogy a szabadgondolat első országos kongresszusa hatást gyakoroljon és sikert arasson. — Mert.*

„Itt a nagy halott előttünk,
Kiterítve mereven
A hideg, a téli éjben.
Csillagoltó sötétségben,
Mi vagyunk még éberen...

Szempillánk is csuklik immár,
S ha az álom elnyomott,
Akkor aztán késő minden...
Mozdullat a tetszhalott...”

Somló Bódog egyetemi tanár Belgiumból üdvözölte a kongresszust. Vandervelde (Bruxelles) és Forel (Chigny) egyetemi tanárok lelkesítő levélben, báró Hock (Wien) országgyűlési képviselő, számos más hazai és külföldi szabadgondolkodó sürgőnyvel vett részt a megnyitáson.

Ezután dr. Pényes Samu meg-megújuló egyhangú lelkesedés közepette adta elő a szabadgondolkodás programját. Rövid szünet után dr. Doktor

Sándor értekezett a jövő iskolájáról; mély, emberszeretettől sugallt alapos előterjesztése végén határozati javaslatot nyújtott be, mellyel a délutáni vitaülésen történt módosítás szerint a kongresszus megállapította egész oktatási rendszerünk gyökeres reformjának sürgős szükségességét és megjelölte a jövő iskolájának programját.

A délutáni vitailésen dr. Marschall Géza előadó a szervezés kérdését ismertette, melyhez jóformán az összes vidéki szervezetek kiküldöttei hozzászóltak. Hosszas vita után a kongresszus egyhangulag elfogadta a határozati javaslatot, mely szerint a meglévő egyesületek közreműködésével a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete szervezze a hazai szabadgondolkodók táborát.

Majd Zigány Zoltán ismertette a szabad tanítás kérdését; kimutatván a mai iskolázás egész rendszerének hiányait, bűneit és maradi voltát: általános helyeslés közepette hivatkozott arra, hogy a szabad tanítás egész programját az iskolák falain kívül a felnőttek körében kell megoldani. Részletes határozati javaslatát a kongresszus egyhangulag és vita mellőzésével magáévá tette.

Végre dr. Kelemen nagy hatást keltő megokolással terjesztett be határozati javaslatot, melyben a kongresszus a legélesebben elítéli Pikler Gyula egyetemi tanár dékán-választása körül napfényre került sötét reakciót. A javaslatot a kongresszus egyhangú felkiáltással elfogadta.

151. *Szereltem és díj.* — Egy kényes közérdekű ügy — BN 1907. júl. 3. 7. l. — Hírek — A. E.

A cikket sugalmazó konkrét esetnek a lapokban nem találtuk nyomát. *beauté: szépség, szép nő.*

152. *A fiúk is gazemberek.* — Merész reménykedés egy jó változásról — BN 1907 júl. 5. 7. l. — Hírek

Hazaffy Cato úr: a puritánság álarcában tetszelgő nacionalista jelképes alakja. — *Tarnóczy-ügy:* Tarnóczy Gusztáv (1834–1907) szivattyúgyárat alapított a múlt század kilencvenes éveiben és Kossuth Ferencet kérte fel elnöknek. A gyár azonban tönkrement s ettől kezdve Tarnóczy szerencsecsillaga egyre lejjebb hanyatlott. Élete hátralevő része folytonos pörösködésben telt. Valószínűleg erre céloz Ady. — *Dienes-ügy:* Dienes Márton képviselő, egy vesztegetési ügy szereplője volt 1903-ban. L. Panama és anarchia c. Ady cikket és jegyzetét (AEÖPM IV. 133. és 418) — *Zirc:* Zircen a legutóbbi választást nagy botrány követte, mert az a gyanu merült fel, hogy Ivánka Imre (függetlenségi párti) képviselőt vesztegetéssel választották meg. — *Szászvárosban két tizenhárom éves diák kiválasztotta az alma mater pénztárát:* a BH júl. 3-i számában Betörő diákok címmel hírcikket olvashatunk, mely arról számol be, hogy a szászvárosi Kunz kollégium több tanulója éjjel tolvajkulccsal betört az igazgató lakásába, ahonnan behatoltak az igazgatói irodába is. Itt az iratokat fölforgatták, a pénzes szekrényt feszítővasakkal fessegették, de nem tudták feltörni. Az irodából és a lakásból több értéktárgyat elvittek. A csendőrség a betörő diákok közül kettőt elfogott. Őket a dévai ügyészség foglalták szállították Kiballgatásuk alkalmával azt vallották, hogy Amerikába akartak utazni s azért volt szükségük pénzre.

153. *Ernesto és Adelaide* — Tilhanyi Irma figyelmébe — BN 1907. júl. 7. 8–9 l. — Hírek — L. ellei.

Tilhanyi Irma: szélhámosnő, akit csalásért és okirathamisításért évekre elítéltek. L. Chavanne Injza naplójából c. cikket és jegyzetét (AEÖPM VI

16. és 343.). — *Waddington ügy*: Brüsszelben ekkor tárgyalták Charles Waddington gyilkossági ügyét, aki megölte húga „csábítóját”. A három napig tartó vádbeszéd után Waddingtont felmentették, noha kiderült a perben, hogy Adelaide Waddington könnyelmű természetű nő volt és Ernesto Balmaceda nem is erőszakoskodott vele. A tárgyalásról szóló híradások szerint a vádlottat a közönség hatalmas ovációval fogadta a tárgyaló teremben. — *Irma konfitársnőnk Gödöllőn most ugyis regényeket ír*: ekkoriban jelent meg németül Tihanyi Irma két regénye. Das Gelübde einer dreissigjährigen Frau. Prinzipien über Ehe und Ehre. Mindkettő Lipcsében Cvaei könyvkiadónál jelent meg és szentimentális szerelmi história volt. — *En azonban csak azért ültem börlőnben, mert leingyenélőztem néhány püspököt és kanonokat*: Ady Egy kis séta c. (Nagyváradí Friss Ujság 1901. ápr. 22-i) cikke miatt kapott három napi fogházbüntetést, melyet 1903. jún. 5–7. között töltött le a nagyváradí kir. ügyészség fogházában. Részletebben l. A börlőn filozófiája c. 1903. jún. 9-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM IV. 106. és 401.)

154. *Miniszter a találkozózn*. — Egy zúg-prókátor elbeszélése — BN 1907 júl. 9. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: nem nem; [**] Eredetiben: bártcskájába

A szatirikus történet elbeszélője minden bizonnyal képzelt személy, de főszereplője, a miniszter nagyon is valódi: azonos Magyarország akkori miniszterelnökével, Wekerle Sándorral. Erre vall az a megjegyzése is, hogy „Valami grófi ispánnak a fia”. Wekerle apja ui. Jamburg gróf gazdatisztje volt. De kétségtelenné teszi a miniszter kiletét a BN júl. 5-i számában közölt, talán ugyancsak Ady fogalmazta alábbi híreikk is:

Wekerle az iskolatársai közt

Jó, hogy a horvát obstrukciót letörték a képviselőházban, legalább Wekerle Sándor nyugodtan áldozhatott a boldog ifjúság emlékeinek. Negyven éve volt ma, hogy a székesfehérvári zirc-ciszterita főgimnáziumban letette az érettségit és a mai negyven éves évfordulón találkozott az egykori iskolatársak. Az ilyen találkozásra még a miniszterelnökök is szívesen elmennek. Ha a horvát obstrukció dühöng, akkor is, de ha idejében le volt verhető, akkor pláne szívesen és nyugodtan. Tizenketten jöttek el az ünnepségre. Közöttük a miniszterelnökön kívül Schmidt József nyugalmazott államtitkár és Wetzel Gyula, a szabadalmi bíróság elnöke. Wekerle miniszterelnök a délelőtti gyorsvonattal érkezett meg, az egybegyűlt iskolatársak fogadták. A pályaudvarról a társaság a gimnáziumba ment. Ott üdvözlözték Vajda Ödön zirci apátot, aki annakidején tanáruk volt. Foller István földbirtokos üdvözlölte a tanítványok nevében Vajdát, aki az üdvözlésre meghatottan válaszolt. Aztán a ciszteriták teuplomban ünnepi misét mondott Vajda Ödön apát. Délen a jubilánssok tiszteletére bankett volt. Wekerle miniszterelnök este 6 órakor visszautazik Budapestre.

Mialatt Wekerle Székesfehérvárott felújította iskola-társáival a múlt emlékeit, a képviselőházban nem tudták mire vélni Wekerle távollétét. Természetesen azonnal szányra kelt az a hír, hogy a miniszterelnök Bácsbe utazott és a legsötétebb kombinációkat fűzték hozzá a mai rendszer legkészségesebb líve. Akadtak képviselők, akik látták Budapestén Wekerlét és tanúságot tettek róla, hogy nem utazott el, de félkét óra tájt megint csak az újságírók bizonyultak a legjobban értesült embereknek, amikor megnyugtatták az aggódoókat, hogy Wekerle elmenekült egy napra Székesfehérvárra régi iskolatársai közé.

Mj. Vál (199.)

155. *A magyar nemesség.* — Kótói Nagy Barnabás fontos ügye — BN 1907. júl. 10. 8. l. — Hírek — A. E.

A cikk történetét Vészi Margit naplójában (PIM Irói emlékeztár) a következőképpen mondja el: „Ugyanezen a nyáron történt, hogy Ady egyszer rettentően leitta magát fényes nappal Varsányon és felkúszott egy diófa ágai közé, ott ült és dúdolt magában. Utána bement Pestre és még mindig részeg állapotban, irt a szerkesztőségben egy teljesen érthetetlen prózai művecskét, amittől papa és Kabos magukon kívül voltak és csúnyán lehoradták.” — Fenyő Miksa szóbeli emlékezésében (PIM Irói emlékeztár) úgy tudja, hogy Ambrus Zoltán és Molnár Ferenc társaságában írta a cikket Valóban Ambrus egy halála után a Nyugatban megjelent visszaemlékezésében (A legendák és a tények. Nyugat 1932. I. 463.) Révész korrigálva elmondja Adyval való megismerkedését s ennek során kitér a kérdéses cikk születésének körülményeire is. Az alábbi idézetben a nem szorosan erre vonatkozó közléseket kipontozzuk:

„Egy . . . este Molnár Ferencel Ősbudába mentem vacsorálni; (. .)

Ott találkoztunk Adyval. Molnár Ferenc bemutatott bennünket egymásnak (. .)

Vacsora közben és után Ady rengeteget ivott; nyilván azért, hogy megmutassa, mennyire bírja az italt. Mondta is, hogy amit ő meg tud inni, annak nincs határa.

A bor beszédessé tette, de nem tette barátságtalanná. Eleg sokáig ültünk együtt, anélkül, hogy bármilyen megzavarta volna azt a szíves hangot, amilyen egymással beszélünk.

Hanem amikor — hárman egy kocsiban — hazamentünk, egyszerre kitért belőle a dicsekedési mánia és elkezdte magasztalni, persze superlatívuszokkal a saját költészetét. (. .)

De végül is azzal állt elő, hogy Magyarországnak az ő megérkezéseig csak két költője volt: Csokonai és Petőfi. Ezek is sokkal kisebbek, mint ő; a többi nem költő egy sem.

Ezt már mégsem állhattam meg szó nélkül Berzsenyi, Vörösmarty, Arany János és a többi irányában való tiszteletem nem engedte, hogy tovább is hallgassak. Arról, aki ilyenkor is hallgat, föl lehet tenni, hogy teljesen egyetért azzal, amit hallott.

Nem akartam így viselkedni. Dicsekedjünk, ha ittunk — rendben van, de dicsekedjünk hálátlanság és kegyelemsértés nélkül.

Azért megszólaltam.

Ej, magából most csak az ital beszél! Józanon nem beszélne így.

Olyan hangon mondtam ezt, mely letompította a szavak életét, tehát nem lehetett bántó.

Ady nem is sértődött meg. A „cézári kevélység” minden legkisebb jele nélkül, inkább bohém-hetykeséggel felelt. Annak az embernek a hangján, aki minél mámorosabb, annál mélységesebben meg van győződve róla, hogy ő most is józan:

— Fogadjunk, hogy nem vagyok részeg! Én behírozgítottam, hogy nem vagyok részeg, de előbb fogadjunk.

És mindjárt elmondta, hogyan képzeli a bizonyítást. Neki reggeire cikket kell írnia, amely már délután megjelenik. Döntse el választott bíróság, hogy ezt a cikket részeg írta-e.

— Elhiszem — feleltem — Egy pár órai alvás után, reggel hat vagy hét órakor szíjjózan cikket írhat. Én csak azt állítom, hogy *most* van az ital hatása alatt.

Érősködött, hogy lát ő most mindjárt megírja a cikket, a mi jelentünkben. Fogadjunk.

Ugy lett. Elmentünk Molnár Ferenc Népszínház utcai lakására és amíg Molnárral beszélgettünk, Ady — talán egy félóra alatt — megírta a cikket. Molnár vállalta, hogy korán reggel eljuttatja a BN-hoz.

Másnap délután a cikk meg is jelent. (. . .)

Ezután Ambrus is elmondja, hogyan igazította másnap helyre a szerkesztőség az Ady cikket

A helyreigazítást maga Ady fogalmazta és közölte másnapi cikkének (Egy passzív rezisztencia. BN 1907. júl. 11.) utóirataként:

„P. S. Tegnap kis cikkemet némileg magam is megdöbbenéssel olvastam el e helyen. Mintba csak igazat akartam volna adni jó barátaim ama vádjának, hogy sikerrel követek el mindent az értelem rovására. Hogy az istenért meg ne értsenek az olvasóim, mert még közönséges embernek találnak tartani. Hát jó barátaimnak ezúttal nincs vagy ezúttal sincs igazuk, én világosan meg akartam magam értetni. De ilyen hangú cikkecskéből két kimaradt mondat zagyva szánzkrit írást csinál. Az én kis írásomból pedig négy megértető mondat is kimaradt. Utólag nem tehetek mást, újra nem írom le, de kijelentem, amit talán el is hisznek nekem, becsületos, radikális konklúziót akartam levonni a régi magyar nemességről s az új nemesekről.”

Ötven krajcárért: ennyi volt a névmagyarosítási kérvény bélyegilletéke.

156. *Jöhet már Csulalongkorn.* BN 1907. júl. 10. 11. l. — Brown

Csulalongkorn: a júl. 7-i BN-ban Csulalongkorn király megint utazik címmel hírcikket olvashatunk, melyből megtudjuk, hogy Sziám királya egy modern civilizált európai uralkodó allűrjével szokott föllépni. Európai szabású egyenruhát hord és néhány héttel ezelőtt lefestette magát Carolus Durannal. Ez a hír adhatta Adynak az ötletet, hogy „Párizsi levelet” írjon Csulalongkornról. — *Marcellin Albert:* a BN rendszeresen hírt adott a francia szőlősgazdák harcáról, melyet Provence-ban kezdtek a kormány ellen nehéz gazdasági helyzetük miatt. Nem bírták ugyanis a versenyt a tőkés nagybirtokokkal, mely modernebb eszközökkel termelt. Nyakukon maradt a sok bor. Tüntetések jelemadata: „Avoir tant de bon vin — et pas pouvoir manger de pain!” (Annyi jó borunk van és mégsem ehetünk kenyeret). A provençai szőlősgazdák gazdasági akcióiból lázadás, polgárháború, csaknem forradalom lett. Barikádokat építettek, vasuti hidakat robbantottak, katonákat támadtak meg, akiket a kormány lefegyverzésükre küldött. A mozgalom élére Ferroul volt narbonne-i polgármester és Albert Marcellin vendéglős állt. A szőlősgazdák hetekig tartó lázadása nagyon megrövidítette a Clemenceau-kormányt. Albert Marcellin végül is Clemenceau szolgálatába állt és segített lefegyverezni a mozgalmat. — *je m'en f.* je m'en fiche = rütyülök rá.

157. *Egy passzív rezisztencia.* — A cseh joggyakornokok — BN 1907. júl. 11. 6—7. l. — Hírek — A. E.

A cseh joggyakornokok passzív rezisztenciája: a BN ugyanaznapki számában A cseh bírósági gyakornokok ellenállása című hírcikk arról számol be, hogy mintegy 40 tanúságtételre beadezett embert nem lehetett kihallgatni, mert a bírók nem érték rá, a joggyakornokok pedig kijelentették, hogy leírják ugyan a jegyzőkönyvet, de nem hajlandók a kihallgatást is elvégezni. A joggyakornokoknak ugyanis nyganyaszt a munkát kellett végezniük, mint a bíróknak, természetesen sokkal alacsonyabb fizetésért vagy teljesen ingyen. A joggyakornokok nagy része semmi fizetést nem kapott, kisebb részük nagyon csekély díjazást. Csupán a prágai büntető törvényszéknél 64 joggyakornok volt alkalmazásban. A cseh joggyakornokok ügyé-

ben három képviselő interpellációt jelentett be az osztrák parlamentben. — *Valamikor Marx és Engels a magyarokban látták a tunya és forradalom-ellenes szláv népekkel szemben Kelet-Európa franciáit*: Marx és Engels a Neue Rheinische Zeitung 1849. jan. 13-i számában megjelent Der Magyarische Kampf (a magyar harc) c. cikkében olvasható a következő idézet: „Aus triában, Lengyelországot és Itáliát kivéve, az 1848-as évben, mint már ezer esztendő óta, a németek és a magyarok vették át a történelmi kezdeményezést. Ők képviselik a *forradalmat*. A délszlávok, akiket ezer esztendő óta a németek meg a magyarok vettek az uszályukba, 1848-ban csak azért keltek fel nemzeti önállóságuk létrehozásáért, hogy ezzel egyúttal a német-magyar forradalmat elnyomják. Ők képviselik az *ellenforradalmat*. (Karl Marx és Friedrich Engels művei 6 kötet (165. l.) — *Vencel*: cseh herceg, a csehek megtérítője a kereszténységre, mint I. István a magyaroké. — *Paquin*: párizsi női divatszalon.

Mj: J (198.), Vp (238.), Na (164.)

158. *Egy szép szenczció.* — Párizstól Tokióig — hálókocsiban. — BN 1907. júl. 12. — 9. l.

A névtelen cikk minden kétséget kizáróan Adyé. Ezt bizonyítja annak a többször is megírt élményének beleszövése, hogy hallotta Nizzában beszélni a hálókocsi-társaság egyik megalapítóját. Ezt először közvetlenül az esemény után írt cikkében (Európa leggyorsabb vonata AEOPM V. 151) említi, majd a hálókocsitársaság megalapítójának halála alkalmából írt nekrológiájában (Nagelackers György AEOPM VI. 210.). De Adyra vall az egész cikk stílusa, a technikai fejlődés iránti lelkesedése és az utolsó mondat finom szkepsze. Minden bizonnyal erre a cikkre esik célzás Adynak egy Bölönitz írt levelében (Belia 164. l.): „Ami a P. L. M. dolgát illeti, baj van öregem. Én diszuo, rest, mindig nem jelentkeztem náluk. A róluk írt főbb cikkem (»A nárciszok városából« 1906 szept. 15–30. között kellett volna megjelennie Nizzából küldtem.), mint te is tudod, megtalálhatatlan. (...) Van egy másik cikkem is róluk, ezt holnap lefordítjuk Adélla s beküldjük (...) En ha a »Nárciszok városából« cikk nem jelent volna meg, írok róluk otthon még egy cikket” — írja még Párizsból. — *cab*: bérkocsi

159. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. júl. 13. 6–7. l. — Hírek — A. E.

III. Kaland a Tátrában

Automobil-kalandja már Paulay Erzsinek is akad: erről az automobil-kalandról Nagy úr a főszerkesztő c. aug. 13-i cikk jegyzetében (557.) számolunk be részletesebben.

IV. Amerikával bajunk lesz

Lengyel Zoltán (1873–?) függetlenségi párti képviselő, a mindenkor obstrukció egyik vezetője.

A rovat V. jegyzetét (A Vládék türelme) attól tartva, hogy az szomszéd népek érzékenységet sértene, elhagytuk.

Mj: Srnak a Zápolvák: Vál. (201.), Vp (240.); A kegyetlen statisztika, Vál. (201.)

160. *Magdolna grófnő tévedése.* — Halál egy idegen siron — BN 1907. júl. 14. 7. l. — Hírek — A. E.

[*] Eredetiben: férjektől

A romantikus történet forrását nem találtuk meg

I. A M.A.V. és a báróné

Magam tapasztaltam meg a dolgot Budapest és Szolnok között: Léda ekkoriban anyja halála miatt Nagyváradon tartózkodott, Ady tehát minden hétfőre ott töltötte. Egyik úti élményét másnap papírra vetette.

II. A képviselő úr — pártidájában

coullissier: bennfentes

III. Az anarchista hazafiak

A BH júl. 14-i számában Politikai hullámok címmel belső vezércikk jelent meg, valószínűleg Rákosi Jenőtől, a következő szöveggel:

A Világszabadság c. lapról a magyar közvélemény nem sokat tudott. Egyike a magyarországi radikális fölforgató párt amaz orgánumainak, amelyek annyiban a nagy nyilvánosság kizárásával jelennek meg, amennyiben a szerkesztőin s a munkatársakon kívül alig olvasta más, mint legfeljebb fél- vagy egész száz elvtárs. Biztosítékát Batthyány Ervin gróf tette le. A nemes gróftól e cselekedetért a szocialista sajtó az egyik unagasztalta. Még azt a nagy bűnét is megbocsátották, hogy grófnak született és ráadásul az ezerholdasok közé is tartozik. Történt azonban valami, hogy mi? azt nem tudjuk. Elég az, hogy Batthyány Ervin gróf visszavonta a Világszabadság kaucióját. Egészen természetesen dolog volt az is, hogy ez utóbbi cselekedetért a szocialista sajtó lerántsa egész a sárga földig. Hogy heteken át variálja azt a nem éppen háládatlan témát, hogy kutyából — pardon — grófból és ezerholdas földesúrból sohase lehet igazi szocialista. Kitor abból, akármint is csináljon, a dolyfős oligarcha, a parasztnyíró földesúr, aki kutyába sem veszi az olyan elvtársat, aki nem gróf, vagy legalább is nincs ezer holdja.

Batthyány Ervin gróf ellenben éppen olyan közömbösen fogadta ezeket a szidalmakat, mint azokat a túlzó magasztalásokat, amelyeket akkor kapott, mikor a Világszabadságért letette a kauciót. Utóbb azonban megunt a folytonos szidalmakat és rágalmakat. Úgy tett, mint ahogyan az ilyen esetekben szoktak tenni az emberek. Nyilatkozott. A legharsányabban szitkozódó szocialista lapnak, a Népszavának szerkesztőjéhez nyílt levelet írt, amelyben előadta, hogy miért vonta vissza a Világszabadság kaucióját. Azért, mert az újság hűtlen lett eredeti programjához. Fölcsapott szociáldemokrata politikai lapnak. Batthyány Ervin gróf pedig, mivelhogy ő meggyőződése tekintetében *antiparlamentáris forradalmi anarchista-kommunista*, nem támogathat egy olyan enyhe irányú, lagymatag lelkű politikai pártot, mint a szociáldemokrata párt, amelynek evangéliuma az általános szavazati jog, amely nem való egyébre, mint csak arra, hogy a szociáldemokrata pártot is bevigye a polgári társadalom korrupciójának főfészkébe, a parlamentbe. Hiszen a szociáldemokrata párt sem teuné le a kauciót a Társadalmi Forradalom c. újságért.

Hogy a Népszava Batthyány Ervin gróffal miként nyábjaskodik e nyilatkozatért, kevésbé érdekes. Sokkal fontosabb, hogy e nyilatkozat szerint a szociáldemokrácia már nálunk sem elégíti ki azokat, kiknek lelke az igazi társadalmi forradalom után áhitozik. Ezeknek szemében a szocializmus már elavult dogma. Alig vagy semmiben sem különbözik az ún. történeti vagy polgári politikai rendszerektől. Elfogadja e rendszerek minden eszközét és legyverét. Be akar jutni a parlamentbe, hogy ott a politikai hatalmat kezébe kerítve, csekély módosítással akképpen uralkodjék a tömegben, mint a polgári politikai pártok ez idő szerint. A szociáldemokrácia — magok a vezetői is azt mondják mindenütt, ahol parlamenti párttá lett — már többé nem

a társadalmi forradalom, hanem a társadalmi fejlődés pártja. Azé a társadalmi fejlődése, amely elfogadja alapul a fennálló társadalmi és gazdasági rendet, hogy a maga elvei szerint átalakíthassa. Jól tudja azonban, hogy ez a fennálló társadalmi és gazdasági rend sokkal erősebb, mint az ő elvei. Az fogja megmászni az ő elveit s nem az ő elvei átalakítani amazt. Sorsa ugyanaz lesz, mint a polgári rendszerű politikai pártoké. A hatalomra jutva elfelejti eredeti forradalmi elveit s átalakul polgári párttá, liberálissá vagy konzervatívá, de azon az úton, melyre lépett, igazi forradalmi párt nem maradhat.

A forradalmi politikai rendszerek nem hasonlítanak Szaturnuszhoz. Szaturnusz a maga szülötteit falta föl. A forradalmi rendszereket pedig saját szülötteik falják föl. A radikalizmust máris fölfalta vagy legalább készül fölfalni a szociáldemokrácia. A szociáldemokráciát pedig föl fogja falni a Batthyány Ervin bejelentett, de talán még meg sem született *antiparlamentáris forradalmi anarchista kommunizmusa*. Ez utóbbi politikai álláspont dogmatikusai szemében a szociáldemokrácia legföljebb csak a társadalmi fejlődést jelenti, de semmiesetre sem a társadalmi forradalmat. A szociáldemokrácia nagy bűne az igazi forradalminárok szemében az, hogy a jelenlegi társadalmat csak át akarja alakítani, nem pedig elpusztítani a föld színeről is. Az igazi társadalmi forradalom az, amelyik fölfogat, megsemmisít minden létezőt s helyébe egyáltalán nem szándékszik semmi határozott alakú szervezetet tenni. A szociáldemokrácia a legmegkötöttebb alakú politikai és társadalmi szervezet. Nem a szabadság, hanem az elvont tomeg kezébe adott tirannizmus. És ezért vele az anarchizmus, a Batthyány Ervin-féle antiparlamentáris forradalmi anarchista kommunizmus soha ki nem békülhet.

A szocialista párt ma a vádak és a szidalmak egész özönével szokta elárasztani a történeti és polgári politikai pártokat. Minden rossz és hibás a rendszerekben, amelyek szerinte csak arra valók, hogy a tömeget a szerencsésebb társadalmi és gazdasági helyzetű kisebbség tagjai minden nagyobb kockázat nélkül kizsákmányolhassák. Ebben vele egyetértenek az igazi társadalmi forradalom apostolai is. De nem értenek egyet abban, amit a szociáldemokrácia a jelenlegi rend helyébe akar tenni. Nem értenek egyet abban, ami a szocializmus pozitív tartalmát alkotja, bármennyire is helyeslik a fennálló politikai, társadalmi és gazdasági rend kritikáját, a szocializmus negatív tartalmát.

És a társadalmi forradalom apostolainak igazuk van. Ami pozitív van a szociáldemokrácia rendszerében, az lényegében nem, legfeljebb csak színében különb a haladó polgári pártok politikai rendszerének tartalmától. Minden lehetséges politikai, társadalmi és gazdasági reform, amelyet a szocialisták követelnek, az a mai haladó pártok keretében is megvalósítható. A társadalmi reform kedvéért nem kell senkinek sem szocialistává lennie, mert hiszen annak megvalósításán igen sikeresen lehet dolgozni a haladó polgári pártok keretén belül is. Annak pedig, ki nem a társadalmi reformot akarja, hanem a társadalmi forradalmat, tökéletesen igaza van Batthyány Ervin grófnak — nincs helye a szociáldemokrata pártban, hanem az antiparlamentáris forradalmi anarchista kommunizmus táborában, amelyben Batthyány Ervin gróf és társai küzdenek az igazi társadalmi forradalomért.

162. Jegyzetek a napról. BN 1907. júl. 17. 6. l. — Hírek — Lellei

1. Nasi a börtönben

Nasi. I. Forradalmi Nasi miatt c. 1906. jún. 14-i cikket és jegyzetét (ALÖPM VII. 264. és 484.) — Kamorra, nápolyi titkos társaság, mely csem-

pészéssel, rablással, gyilkossággal és zsarolással foglalkozott. — ... *aki annyira emlékezett bennünket itthon valakire: a panamáiról és botrányairól hírhedt Polónyi igazságügyminiszterre esik itt célzás.* — *És most lázadjon föl újra Trapani:* Nasi letartóztatásának hírére Trapaniban lázadás tört ki. L. Forradalom Nasi miatt c. fent idézett cikket. Ez alkalommal Trapani nem lázadt fel, csak Palermóban tartottak gyűlést, melyen Nasit jelölték a kerületi tanácsosi állásra. Erről számol be a BN júl. 17-i hírcikke. Néhány nappal később ugyancsak a BN júl. 20-i számában már azt olvashatjuk, hogy kitört a Nasi-forradalom. Szicíliában, Palermóban véres tüntetések, heves harcok folynak Nasi védői és a karabímerik közt. A rendőrség tehetetlen. A tüntetők leszaggatták a kék-vörös nemzeti zászlóból a kék színt és vörös zászlókkal járták be a várost, a francia konzulátus előtt pedig lelkesen tüntettek a köztársaság mellett.

III Az emberséges Andrassy

[*] Eredetiben: emberiség

Az Alkotmány júl. 18-i száma a hivatalos lap alapján beszámol a 65.814-1907 BM számú rendeletről, mely a törvénytelenül született, de utólagos házassággal törvényesített gyermekek jogviszonyáról szól. Eszerint az 1905. okt. 1. óta anyakönyvezett azok a gyermekek, akiket az atyjuk elismert és akiknek szülei utólagos házasságra léptek, de akiknél az utólagos házassággal történt törvényesítést meg nem állapították és ezt a körülményt az anyakönyvbe föl nem jegyezték, sem a házassági, sem a halotti anyakönyvekben, sem a névmutatóban az *atya családi nevén nem nevezhetők*. Róluk kivonat ki nem állítható, a család rendjébe be nem vehetők és a tanúsítványokban *csak az anyá nevén nevezhetők*.

Vö. még Párizsi jegyzetek IV. Fattyú. c. 1907 jan. 13-i (149.) és Jegyzetek a napról. I. Andrassy és a törvénytelen gyermekek c. 1907. szept. 13-i (338.) cikkekkel.

Mj: Francia diákok Németországban: Vp (241.)

163. Az Egvház kinja. Az index és a moderniek BN 1907. júl. 18. 6. l — Hírek — A. F.

A cikk aktualitását a BN júl. 19-i számában megjelent hírcikk magyarázza, melynek címe A pápa új syllabust bocsátott ki. Ebből megtudjuk, hogy az előző syllabuszt IX. Pius pápa adta ki 1864 dec. 8-án. Ebben a kor tévedései ellen kelt ki: a szocializmus, a kommunizmus, a bibliai társaságok és a liberális katolicizmus ellen. Kifejtette a katolikus egyház egyedül igaz voltát. Megbélyegezte az egyház és állami szétválását. Végül elátkozta a liberalizmust és konstátálta, hogy a modern haladást, a civilizációt a római pápa el nem ismeri és megveti. Az új syllabusról az Osservatore Romano ad hírt. Kiderül belőle, hogy a Vatikánban a legszélsőbb reakciós felfogás győzött. A syllabus szerzője az inkvizíció szent kongregációja. 65 része 75 féle egyházi és bibliai eltérvelést átkoz el. A szakaszok egyike megállapítja az index szükségességét és a német katolikusok ellen irányul. A syllabus nem tekinthető ugyan dogmának, de mérvadó az egész világ kat. egyházaira. Az ellene felszólaló lelkészeket megrendszabályozzák. A syllabus szerzői közt van Rampolla bíboros is.

malgré lui: szándéka ellenére. — *syllabus:* görögül jegyzéket jelent: így hívják az egyház tanaival meg nem egyező nézetek jegyzékét, melyet a pápa szokott kibocsátani. Ilyen syllabuszt adott ki X. Pius a francia szeparáció ellen is. — *Haeckel, Ernst* (1834–1919): német biológus, egyetemi tanár. Darwin evolúciós tanainak továbbfejlesztője.

Mj: FI, (117.)

164. Az alkalmi igazmondók. — Nyáron ők is — haladók — BN 1907. júl. 19. 6. l. — Hírek — A. E.

a Batthyány Ervineké se kutya: a Batthyány Ervinek vallása az anarchizmus. Batthyány Ervinről: I. Jegyzetek a napról IV. Bögöte c. 1905. okt. 27-i cikkét (AEÖPM VII. 39.) és Jegyzetek a napról III. Az anarchista hazafiak c. 1907. júl. 16-i cikkét és jegyzetét (267. és 542.). — *Egy nem értelmű és nem szemérmes napilapunk*: a PH 1907. júl. Loquamur latine c. névtelen vezércikkében azt fejtegeti, hogy minek kell nyolc évig latinul és négy évig görögül tanulni, mikor úgyse tanul meg senki ezeken a nyelveken beszélni. Majd így folytatja: „Problémák, vérlázító kérdések, melyekre csak egy szellemes francia poéta és esztétikus, Cherbuliez Viktor elűné paradoxonával tudunk felelni: egész élet-berendezkedésünk a *halottak* tisztelét alapul.” — *Cherbuliez, Victor* (1829 — 1899): francia regényíró és publicista. A századfordulón nagyon divatos volt nálunk. — *Bonnefon, Joseph-François-Marie-Jean* (1861 — 1928): a Le Journal c. lap újságírója. Régebben német tudósító volt, de 1887-ben császári dekrétummal kiutasították Németországból. — *aorizsosz*: igeidő a görög igeragozásban. — *Szegény, néhai, jobb orsra mellő Tóth Bélából vérebet csináltak*. Tóth Béla 1907. ápr. 3-án halt meg, egy hónappal Ady cikkének megjelenése után. Innen a megszélidült hang Tóth Béla irányában

Ugyanerről a témáról I még Jegyzetek a napról I. A gimnázium kérdése c. 1907. aug. 27-i cikkét (320.).

165. Kis párizsi szenzációk. BN 1907. júl. 19. 9. l. — Brown

III. Ranavalo királynő Párizsban

Vö. Ranavalona c. 1905 márc. 26-i cikkével (AEÖPM VI. 104.)

166. Az oldh gimnazisták. — Azoknak a nép baja fáj — BN 1907. júl. 20. 5. l. — Hírek — Lellei

A cikk aktualitását a BH előző napi hírcikke magyarázza. Címe A politizáló diák Bukaresti jelentésre hivatkozva elmondja, hogy Károly román király néhány nappal azelőtt Ploestiben sétakocsizott és egy nyolcadik osztályos gimnaziumi tanuló a király kocsijába kérvényt dobott, melyben a tanuló ifjúság uevében arra kérte a királyt, hogy kegyelmezzon a parasztzavargás miatt elítélt embereknek. A király a közoktatásiügyi miniszter útján tudatta a kérvényezővel, hogy a tanulással törődjék, nem pedig a politikával. A tanári kar szigorú dorgálásban részesítette a tanulót.

Jorga, Nicolae (1871 — 1940): történétíró és politikus. Az első világ-háború után létrehozott reakciós-nacionalista „nemzeti demokrata párt” egyik alapítója. A második bécsi döntés után élesen szembe fordult a fasisztákkal és a Vaskárda Hitler-barát politikájával. 1940 novemberében vaskárdisták meggyilkolták. — *Hertelendy-induló*: Hertelendy Gábor tábornokról elnevezett harci induló, mely a napóleoni háborúk idején keletkezett. Még a Horthy korszakban is tanították a fiúgimnáziumokban. Az első sorai emlékezetem szerint — így hangzottak: Szittyá vitézek a harc viadalna — Ne reszkettessen benneteket — *Zichy Jenő és Károlyi Pista*: Zichy Jenőről I. A Szajna mellől. I. Philadelphia és a magyarok c. 1906. aug. 11-i cikk jegyzetét (416) Károlyi István-ról I. A Szajna mellől. I. Boni de Castellane c. 1906. nov. 29-i cikk jegyzetét (448.).

Mj: J (204), Isz (208), Vp (242.), Na (166.)

167. Jegyzetek a napról. 1907. júl. 21. 8. l. — Hírek — A. E.

I. Az Árpád-egyesület harangja

A múlt az előző napi BH-ban olvashatta Ady. A monostori ősharang című híreikként tudtul adja, hogy a pusztaszeri Árpád egyesület azt akarja, hogy a szept. 8-i Árpád ünnepen a szeri pusztán az érkező országos küldött-együt az egykori monostori templom ősharangja üdvözölje. Mikor évekkel ezelőtt Kecskemét városá elűzte a szeri pusztát Pallavicini Sándor őrgróf. nak, a monostori templom harangjait elvitték Kecskemétre és ott a katolikus templomban helyezték el. A szegedi Árpád egyesület azt kéri hogy a közepő ősharangot adja át Kecskemét egy új harangért — L. még Országos városi Hírlapunk c. 1907. aug. 13-i (115.) és Pusztaszeren c. 1907. szept. 17-i (342.) számaiban.

III. Boda főkapitány díldetektívjei

Mj: Az Árpád-egyesület harangja: Vp (244.), Na (167.)

168. A Szarvas-csárda híreiről — Az aranytollú főjegyző úr figyelmébe — BN 1907. júl. 23. 6 — 7. l. — Hírek — A. E.

Pest vármegyének bizonyára Fazekas után is van aranytollú főjegyzője: Ádamos Árpád (1858 —) mint Pest megye főjegyzője vezette a „nemzeti ellenállást” a darabont-kormány alatt Innen lehet az „aranytollú” epítetön. 1905-ben választották alispánná. — Szarvas csárda: a dános pusztán egykori rablógyilkosság történt Meggyilkolták Szarvas István csárdást és családját, valamint kocsisát. A két férfit, a gazdát és a kocsis (csárdás) elűzték meg, a csárdás szép fiatal lányán erőszakot követtek el, majd konyhakessel átvagtak a nyakát és hét késszúrást ejtettek a mellére. Az öccsét megölték. Minden értéket elvették. Mielőtt elmenekültek, megölték a csárdás zsupfedelet. A tetteseket nem tudták elfogni még hetel múlva sem, bár a esendőrség mindig újabb cigányokat fogott gyanúban. Végül már minden cigányt elfogtak a megyében. I. Ady későbbi cikkeiről a nyomozásról (Jegyzetek a napról II. Dánoson sok a gyilkos júl. 26. a 28. lapon és a A hering és a többi júl. 28. a 285. lapon). — **Gulner kétszeresen** **csúszkál:** Gulner Gyula akkor belügyi államtitkárról I. Ady Gulner úr c. cikket és jegyzetet (AEOPM IV. 204. és 449.). 1906-ban nevezték ki Pest megye főispánjává. Ady így írta a kétszeres méltóságos címet, hogy úgy is lehetett volna belügyi államtitkár, úgy is mint főispán — a gaz horvátok megfigyelését a magyar nyelv kötelező használatáról a horvátországi vasúton. Ez elleni tiltakozáskorpen tört ki a magyar parlamentben az ún. horvát obstrukció, a horvát nemzetiségi képviselők obstrukáló felszólalásai akadályozták a parlamenti tárgyalások nyugodt menetét.

Mj: Vál. (204.)

169. Beothy úr emlékirata — Az ő szívük és a mi türelmünk — BN 1907. júl. 24. 6. l. — Hírek — A. E.

Beothy László emlékirata, vagy, emlékei bevezetők a Beothy László (1872 — 1911) Emléki Szék és Beothy Zoltán fia volt és itt azt írta Ady, hogy karrierjét főleg a Rákosi család jó összeköttetések köszönhették Beothy

Ady már máskor is megcsipkedte Beothy Lászlót I. Beothy László **járakozói** (AEOPM III. 204.) **Emléki Szék** **támogatását az alábbi nyilatkozat** váltotta ki, melyet a BN előző napi, júl. 23-i száma közölt:

A Király Színház és a Magyar Színház Beothy László, a Király Színház és a Magyar Színház igazgatója a következő nyilatkozatot teszi közzé:

Egy idő óta nagy buzgalommal terjesztik művészi körökben és a közönség egyéb sorában azt a tendenciózus, de teljesen alaptalan híresztelést, hogy én színházaim egyikét, jelesen a Király Színházat eladtam Friedmann Adolf úrnak, Ósbudavár igazgatójának.

Ebből a képtelen híresztelésből egy árva szó, egyetlen betű sem igaz.

Mióta megszereztem második színházamat — az őszkor megnyitandó Magyar Színházat — azóta sok oldalról valósággal ostromoltak, hogy egyik színházamról mondjak le. Egész sor komoly és előnyös ajánlatot tettek — így például a Magyar Színház bérletétől való visszalepesemért a tiszta nyereségben való tekintélyes részesedés biztosításán felül egyszázötvenezer korona (150 000 kor.) készpénzt is tettek elébem. De én mindezeket az ajánlatokat visszautasítottam, mert nem más, hanem a magam számára csinállok színházat. Iról és művészi körökben igen jól tudják — s ezt most tájékoztatásul a nagyközönséggel is tudatnom kell — hogy két színházam teljesen felkészülve várja az új szezont. A magyar színészet java erőinek bevonásával két színházam számára kettős művészi személyzetet szerződtettem, a kettős adminisztráció is teljesen szervezett s a két színház műsora számára közel ötven darabot szereztem meg: a legnevesebb magyar írók új műveit — és a három nagy művészi metropolis: Bécs, Párizs, London legnagyobb drámái és énekes sikereit az én színpadomról fogja megismerni a magyar közönség.

Mindezt nem tettem és nem is tehettem volna, ha valamelyik színházamtól meg akarnék válni. De erre sohse gondoltam és nem is fogok gondolni. *Az erre csábító ajánlatokat sorra a leghatározottabban visszautasítottam, Friedmann Adolf úrral pedig — akit a távollétemben kieszelt rosszakarattal híresztelés enleget — egyáltalán soha, semmiképpen, sem közvetlenül, sem közvetve nem tárgyaltam. Ismételtem, hogy ez képtelen híresztelés elejétől-éégig a legtelkiismeretlenebb valótlan-ság! Beöthy László s. k.*

170. Jegyzetek a napról. BN 1907. júl. 25. 1. — Hírek — Lellei

1. A Hau-pör titka

Hau-pör: dr Hau Károly, egy német eredetű amerikai ellen az volt a vád, hogy megölte anyósát, özv. Molitornét. A gyilkosságot megelőzőleg özv. Molitorné, leánya, Molitor Olga társaságában találkozott Hau dr.-ral a badeni postahivatal előtt. Hau szerelmes volt sógorudjébe. Ezt beismerie a tárgyaláson, de a gyilkosságot tagadta. Pelesége, aki ugyancsak őt gyanúsította a gyilkossággal, meglátogatta férjét a börtönben és onyilkos lett. Hau dr.-t halálra ítélték, de a közvélemény meg volt győződve ártatlanságáról.

II. Legénykedés a levegőben

A BN ugyanaznapji száma hírt ad róla, hogy a németekuck is van már kormányozható lég hajójuk. Berlinben előző nap tették vele az első utat.

171. Jegyzetek a napról. BN 1907. júl. 26. 5. 1. — Hírek — A. J.

1. Szegény Kazinczy Ferenc

[*] Eredetiben: Martinuzzi

Fráter Loránd (1872 - 1930): katonatiszt, nótaköltő, ugyancsak írszemjén szülötte — *Száz ilce bor, száz szál gyertya:* Fráter Loránd egyik legnépszerűbb dalaának egy sora — *Ruszt József:* kitélet nem sikerült kideríteni.

Banda Marci: közismert cigányprimás. — *Nagy Gyurka:* Nagy György (1879 - 1923): ügyvéd, író, függetlenség! párti képviselő, szélsőségesen sovinszta és darabont-ellenes politikájával a konflicióban nagy szerepet játszott: ő

következő volt darabontok vád alá helyezését. Később kilépett a függetlenségi parthoz és megalakította az ún. balpártot, majd 1911-ben a magyar közéleti pártot. 1911-ben az ő lapjában a magyar Köztársaságban közölt egyik Adv vers miatt (Rohanunk a forradalomba) fogták pörbe Advt

II. Dánoson sok a gyilkos

L. A Szarvas-csárda körül c. jul. 23-i cikket és jegyzetét (276 és 546.) — Az „*est m. n. j.*” szözszerinti fordítása a főnévként is használt francia „on dit”-nek.

III. Gécze Sarolta — igazgató

Gécze Sarolta (1884—1945) keresztényszocialista író- és mozgalmi nő — Kálbelségi Apponyi Adorján Apponyi tudvalevően a kálbelségi jezsuitákhoz tartozott.

Mj. Nagyonyi Károly Ferenc: FI, (144), Ai (107); Gécze Sarolta — igazgató: FI, (144)

172. Egy északon Kerekes-szék. — Egy földspáni fáklyás zenéhez — BN 1907. júl. 27. 5. l. — Hírek — A. E.

Egy hangok — egy Verlaine-i idézet. — mint elismert, drága szavak szövege: Ady saját Verlaine fordításából idéz, mely Paul Verlaine önmaga címmel jelent meg az Új Versesekben. — Tervezték egy csomót, ékes és gonosz magyar ártatlanság: feltehetően Halász Lajosra esik, aki a Nagyváradon székelt volt egykori

Vakaszinének látszik, hogy ennek a cikknek a hatására írta Iuhász Gyula Kosuth néni c. versét, mely 1907. aug. 23-án jelent meg a Hangok és Vidékben.

Mj: Vál. (204.)

173. A hangok és a szék. — Az a fő, hogy beismerés legyen — BN 1907. júl. 28. 6. l. — Hírek — Jellei

A BN ugyanazon napi száma adja hírül A heringetetés — És a nyomozás többi eredményei — c. cikkében, hogy a spanyol és velencei inkvizítorok gyakorlatából vett vallatási módszerrel vallatták a cigányokat A kihezengetett cigányok ele vetettek egy csomó sós heringet, amit azok éhesen fölfaltak, majd kínzó szomszágukban nem adtak nekik vizet — Wekerle Sándor Dános: Wekerlenek Dánoson volt a birtoka. — Herrenmoral: úri erkölcs csak egyféle. — tegnap vált el a nagyváradi törvényszék... Hevesi Ákos: A BN 161. 27-i száma közli, hogy Hevesi Ákos kolozsvári jogászt négy évi börtönnel sújtottak, mert megolte Jánbör törvényszéki írnokot

Mj: Vál. (206.)

174. Jegyzetek a napról. BN 1907. aug. 1. 6. l. — Hírek — Jellei

II. Mit lettek Knézen?

A BN júl. 28-i számában hírfelirat olvashatunk Csontvázak fej nélkül címmel. Ebben aradi jelentés számol be arról, hogy Knézén, ahol nemrég egy sereg méregkeverő asszonyt lepleztek le, most egy közepkori leletre bukkantak. A temesvár-varjasi vasútépítkezés alkalmával pénzdarabokat találtak a XII. századból és II. István korából való közös sírhelyet. A sírhelyen több száz csontváz volt fej nélkül. Ugyanitt ékszereket, edényeket és más csontvázakat találtak. A leltől hány méterre megtalálták a fejeiket is Vakaszinék, hogy nagy csata sínhelye lehetett ez a vidék.

Schvatt Katalin (1855–1928): osztrák színésznő, a Butg-Theater tagja. Perenc József barátjánaként emlegették annak idején. — Jilek János ügyét a korabeli lapokban nem találtuk meg.

Mj: Mit leltekn Knézen: FL (48.), Vál. (207.), Isz (64.)

175. *Abbázia legszebb hölgyei.* BN 1907. aug. 2. — Hírek — A. E.

A cikket a BN aug. 1-i számában megjelent, A magyar nőké az elsőség c. hírből merítette Ady. Ebből azt is megtudjuk, hogy Abelovszky Margit, a szépségverseny harmadik helyezettje a Népszínház tagja. Ady később megismerkedett vele. Erről tanúskodik Abelovszky Margitnak Adyhoz írt több levele. — *beauté: szép nő.* — *Rodin, az öreg, a nagy Rodin.* — L. Az idegen nők c. 1906. aug. 4-i cikkét (44.) n — *Japánban él egy civilizációgyűlölő francia művész-ember:* L. Az idegen nők c. 1906. aug. 4-i cikkét és jegyzetét (44. és 413.). *A japán ember a kínai nőért tud elkövetni nagyon bolondokat;* Vö. Ady első párizsi noteszkönyvének 259. bejegyzésével (AEÖMP V 201.).

176 *Fekete vizeken.* BN 1907. aug. 3. 1. l. — Vezércikk — Ady Endre

[*] Eredetiben: „i”

Kalksburg fia: Apponyi, aki iskoláit a kalksburgi jezsuitáknál végezte. — *Mailáth is beveszi:* Mailáth Gusztáv gróf erdélyi kat. püspök — a BN júl. 28-i híradása szerint — olyan eskümintát szerint eskettette a kolozsvári egyházközség újonnan megválasztott választmányi tagjait, melyben benne volt, hogy nem szabadkőművesek — *Bartók:* Bartók György (1845–1907) erdélyi református püspök. — *a császár és király nevével viselő unitárius püspök:* Ferenc József. — *Vaszary Kolos* (1832–1915): esztergomi bíboros hercegprímás 1891–1912 között. — *Egy francia revü a tételes vallásokról csinált nemrégiben egy nálunk nagyon is horai körkérdést:* A *Mercure de France* 1907-ben a következő körkérdésre közölte számos európai író, művész és politikus választát: „Assistons-nous à une dissolution ou à une évolution de l'idée religieuse et du sentiment religieux?” (A vallásos eszme és a vallási gondolat felbonlóban vagy fejlődőben van-e?). Mocsárynak erre adott következő választát a lap 1907 máj. 15-i száma közölte:

A mon avis, il ne pourra jamais être question d'une dissolution, mais seulement de l'évolution de l'idée religieuse et du sentiment religieux. L'humanité pourra peut-être mettre à part l'idée d'un créateur de l'univers, mais elle restera toujours encline à supposer un suprême Législateur de la loi péremptoire de la morale dictée par la conscience. Dieu reconnu, la religion est là; pour chercher son origine il n'est pas besoin du «premier fourbe qui a rencontré le premier vol», comme disait un des encyclopédistes; s'il y a une religion, il y aura aussi des cultes pour satisfaire aux besoins spirituels des masses; le socialisme même, s'il arrivait, ne saurait jamais plonger l'humanité dans le pur matérialisme.

Quand à l'évolution, dans mon pays, en Hongrie, aussi bien que dans les pays adjacents, elle ne se manifeste pas par quelque grand mouvement universel; c'est toujours la politique et l'idée du nationalisme qui tient le premier rang dans l'occupation des esprits. Depuis environ soixante-dix ans, il y a plutôt stagnation. Les membres des multiples confessions, aussi nombreuses et entremêlées que les nationalités, ont trouvé leur *modus vivendi* dans la tolérance. L'église orthodoxe persiste, pétrifiée depuis onze cents ans; les protestants vivent paisiblement dans la jouissance de leur autonomie, modèle d'un selfgouvernement; les juifs mêmes ne portent pas

rancune à ceux de leurs co-religionnaires qui se présentent aux fonts baptismaux.

Si cette tolérance, qui règne en général dans les affaires religieuses pourrait faire croire à un affaiblissement universel du sentiment religieux, il y a, d'autre part, des symptômes montrant qu'à l'occasion il est toujours prêt à se reviver, qu'il est toujours en pleine vigueur. Le sentiment religieux se rattache souvent au mouvement national en lui prêtant une alliance puissante. Le grand zèle catholique des Polonais s'identifie avec la haine politique contre les Russes schismatiques et les Allemands luthériens. En Hongrie, l'exercice d'une large autonomie ecclésiastique renforce le sentiment de consistance nationale des Roumains, des Serbes et des Ruthènes.

Mais ce qu'il y a de plus remarquable dans la situation religieuse, ce sont les efforts inouïs que fait le catholicisme pour ressusciter le fanatisme. Ces efforts n'ont pas encore fait une grande impression sur les masses, ni troublé leurs dispositions tolérantes, mais ils ont réussi à envahir certaines classes de la société et des plus importantes. La haute aristocratie jouant toujours un grand rôle leur est acquise; pour elle, la ferveur religieuse fait partie de l'élégance. Au parlement, il s'est formé un parti clérical sous le nom tendancieux de «parti du peuple», dont le programme contient pour point principal l'abolition du mariage civil. Ce parti semble fonder de grandes espérances sur le règne prochain de l'archiduc François-Ferdinand, réputé catholique fanatique. On trouve dans ce parti des personnages de grande notoriété, sincèrement fanatiques, un surtout comptant parmi les illustrations du génie hongrois. Personne n'attaque ni menace le catholicisme, pourquoi donc cette levée de boucliers? Peut-être, s'aperçoit-il que, par son organisation despotique, «son règne n'est plus de ce monde». Est-ce contre le matérialisme qu'il s'arme? Mais ce sont précisément ces efforts extravagants qui aboutiront à diviser les hommes en deux camps, celui des athées et celui des fanatiques.

(Véleményem szerint sohasem lehet szó a vallásos eszme és a vallásos érzés felbomlásáról, hanem csak fejlődéséről. Az emberiség talán elvetheti majd a világegyetemen teremtetjének eszméjét, de mindig hajlandó lesz a megfellebbezhetetlen törvény és a lelkiismeret diktálta erkölcs legfőbb törvényhozójának létét feltételezni. Ha istent elismerjük, hne itt a vallás, hogy eredetét megkeressük, nincs szükség az „első gazemberre, aki az első lopást kitalálta”, mint azt az egyik enciklopédista mondta; ha van vallás, akkor lesznek szertartások is, melyek a tömegek lelki szükségleteit kielégítik; még a szocializmus sem tudná, ha valóban eljönne is, az emberiséget a teljes materializmusba süllyeszteni.)

Ami a fejlődést illeti, az én hazámban, Magyarországon, akárcsak a szomszédos országokban, ez nem valamilyen nagy egyetemes mozgásban nyilvánul meg; itt mindig a politika és a nacionalizmus eszméje köti le elsősorban a lelkeket. Mintegy hetven év óta inkább stagnálás van ezen a téren. Azok, akik a nemzetiségekhez hasonlóan nagyvárú és egymással összekeveredett felekezetekhez tartoznak, a türelemben találták meg a *modus vivendi*. Az ortodox egyház 1100 éve megkövültén áll fenn; a protestánsok békében élnek és autonómiának örvendeznek, mely az önkormányzat mintáján szolgálhat; még a zsidók sem haragosznak azokra a hittestvéreikre, akik megjelennek a keresztelő kutaknál.

Ha ez a türelem, mely vallási dolgokban általában uralkodik, a vallásos érzésnek egy általános gyöngyülésére enged is következtetni másrészt vannak olyan jelek, melyek azt mutatják, hogy ez a vallásos érzés esetenként mindig hajlandó feléledni, hogy még mindig teljes virágjában van. A vallásos érzés gyakran kapcsolódik a nemzeti mozgalmakhoz, hatalmas szövetséget nyújtva

neki. A lengyelek katolikus hitbuzgalma a szakadar oroszok és a lutheránus németek elleni gyűlölettel egyesül. Magyarországon a széles egyházi autonómia gyakorlása erősíti a románok, a szerbek és a rutének nemzeti érzésének szilárdságát.

De ami még figyelemre méltóbb a vallási helyzetben, az az a hallatlau erőfeszítés, melyet a katolicizmus a fanatizmus felélesztésére tesz. Ezek az erőfeszítések még nem gyakoroltak mély benyomást a tömegekre, nem zavarták meg türelmes hajlandóságukat, de sikerült meglódítani a társadalom bizonyos osztályait és pedig a legfontosabbakat. Megszerezték maguknak a magas arisztokráciát, mely még mindig nagy szerepet játszik; számára a vallási buzgalom eleganciaszámba megy. A parlamentben alakult egy klerikális párt, a célzatos «néppárt» elnevezéssel, melynek fő programpontja a polgári házasság eltörlése. Ez a párt, úgy látszik, nagy reményeket táplál a fanatikus katolikus hírében álló Ferenc-Ferdinánd főherceg közeli uralkodása iránt. Ebben a párthoz nagyon ismert személyiségek vannak, akik őszintén fanatikusok, egyikük különösen a magyar szellem kiválósága. Senki sem támadja, nem is fenyegeti a katolicizmust, minek hát ez a felemelt pajzs? Talán rájött, hogy zsarnoki szervezeténél fogva «uralma nem e világból való többé». Vagy a materializmus ellen fegyverkezik? De hiszen éppen ezek a szélsőséges erőfeszítések fognak odavezetni, hogy az embereket két táborra osszák, az ateisták és a fanatikusok táborára.)

Az Apponyi közoktatási reformja: a BN aug. 2-i száma szerint a hivatalos lap aznapki száma közölte Apponyi utasítását a nem állami elemi iskolák és néptanítók jogviszonyát szabályozó új törvény végrehajtásáról, valamint az új törvény életbeléptetésére vonatkozó körrendeletét és köriratát. A köriratot az egyházi főhatóságokhoz intézte Apponyi ezzel kapcsolatban többek között a következőket nyilatkozta: „A közigazgatási bizottság első és szent feladatának tekintse közrehatni abban, amit a törvény is elerni óhaj, hogy ti. minden iskolából és minden tanító működési köréből *csak* *kizárassék* a hazafiatlanság minden árnyéka, hanem hogy pozitíve is biztosíttassék a magyar nemzeti szellemi uralkodása — összes népoktatási intézményeinkben”. — *De ki fogják függeszteni minden iskolában a legmázorabb történelmi képeket:* az utasításban az is szerepelt, hogy az elemi iskolai tantervekben a magyar történelemből vett képek függesztendők ki.

Baksay Sándor sirt a minap egy Bonifácus-jelti zsebkendőbe: nem talál-tuk meg a cikket.

Apponyi klerikális kultúrpolitikájához a BN másnap még egy kis hírcikkben szolgáltat adalékot Stílusából ítélve valószínű, hogy ezt is Ady írta:

Az új főigazgató

Apponyi tehát csakugyan szállítja a szerzetes-főigazgatókat a tanke-reületeknek. A hivatalos lap mai száma közli, hogy a király a vallás- és közoktatásiügyi miniszter előterjesztésére dr Vass Bertalan cisztercita rendi áldozó papot, a pécsi katolikus főgimnázium igazgatóját a nagyváradi tanke-reület főigazgatójává kinevezte. Nincs még egy pár szerzetes főigazgató jelölt? El lehetne tán csapni a világi főigazgatókat mind s helyükbe szerze-teseket tenni. Vagy nem kell okvetlenül reverenda, elég, ha máskülönbu Róma hí szolgája? Arra pedig, nyugodtak lehetünk, ügyelni fog öxcel-lenciája.

I. István gróf koporsójánál

A Károlyiakról Advnak nagykárolyi diákoskodása révén sok személyes emléke is volt. Jelen volt pl. Károlyi Gábor temetésén. Erről szól Kötsy Balázs temetése c. novellája (AEÖN 984.)

Előző nap a BN-ban Legendák egy ravatal körül címmel hosszú cikk jelent meg Károlyi István grófról. A cikk elnyújtott, nem sok Adyra valló stílusos jellegzetességet tartalmaz, még sines kizárva, hogy Ady fogalmazta. Ezért és mert Ady kis jegyzetét jól magyarázza, ideiktatjuk:

Legendák egy ravatal körül

Gróf Károlyi István haláláról — Meghalt az oligarcha és a lakájok könnyeznek — A „legelső gavallér” és a „következetes politikus” életéből

Gróf Károlyi István meghalt. Ravatala körül hazafias megilletődéssel borul le az egész „nemzeti közvélemény” és siratja, gyászolja a nagy halottat. Rengeteg vagyonnak gögös ura volt Károlyi István. Mérhetetlen büszkeségében, fennléhájzó dölyfében lenézte mindazt, ami nem tiszta vízű arisztokráta és ami csak némi vonatkozásban is állott a produktív munkával. Oligarcha volt, a Csák Máték kései utóda, aki csak magyar földön építhet magának társadalmi fellegrákokat. A többi nép csak pórnép, jobbágy, legjobb esetben lakáj volt a szemében. És közéletünk egész nyomorúsága, a „közvélemény” szolgálkúságának egész undora szakad ránk, amikor olvassuk, micsoda legendákkal díszíti ez a pórnép, a lakájoknak ez a serege a meghalt oligarcha ravatalát.

Míntha fétis-imádók volnának, olyan fanatikus rajongással zengik Nagykaroly meghalt urának a dicsőségét. A megálló dicséretet virágözönével halmozják el a halott mánás koporsóját és akit egész életében alázattal szolgáltak, annak halóporában is önkéntes lakájai maradnak.

Nincs okunk virágot szórni gróf Károlyi István koporsójára, de követket sem akarunk rávetni. Egyedül az igazság adóját rójuk le, amikor az undorító hízelgések tengeréből szűrjük le ennek a magyar arisztokratának a hü képét.

A lakáj-sereg szócsövei a meghalt mánás szülőinek érdemeit sorolják fel, hogy méltó milőt adjanak a halott dicsőítésének. Elmondják, hogy a szabadságharc hősiességéből és mártírúrnából az elhunyt gróf apja és anyja kivették méltó részüket. Amit ehmondanak, az történeti valóság, de István grófnak csak körülbelül olyan érdeme ez, mint szülőtől örökölt óriási vagyona.

Magáról az elhunyt grófról az áradó jelzők egész tömegével emlékeznek meg a dicsőítő cikkek. Különösen két kiváló tulajdonságát emelik ki. Hogy a „legelső gavallérja” volt ennek az országnak és „mintaképe a politikai következetességnek”. Kár, hogy a dicséret mellé még epizódokat is közölnek az elhunyt életéből. Mert annyira lakájszellemű és meghunyászkodó nem lehet ez a biográfia, hogy agyon ne csapná a tiláradó dicsőítést.

A politikai következetesség mintaképe éven át követte gróf Apponyi Albertet — a következetesség útján. De még őnála is gyorsabban és gyakrabban cserélte politikai meggyőződését. Mielőtt az Apponyi-féle nemzeti pártba csatlakozott, tagja volt a szabadelvű pártunk és ismét belépett a szabadelvű kormányba, amikor otthagya Apponyi táborát. Elmegett félábrával és talán egész szívvel a klerikális néppártba tartozott.

Az ország legelső gavallérjának a gavallérságáról pedig ékesen beszól az elhunyt gróf egész élete folyása. Ki ne emlékezne még arra a makacs,

késérő, fölháborító harcra, amelyet gróf Károlyi Gábornak kellett folytatnia dúsgazdag öccse ellen. Gróf Károlyi Gábort atyja kitagadta, mert egy — különben feddhetetlen életű és ragyogó tisztaságú — polgárleányt vett nőül. Ezt a bűnét az öreg gróf Károlyi György nem tudta megbocsátani. De gróf Károlyi István, aki egyedüli örököse lett a rengeteg Károlyi-vagyonnak, jóvátehetette volna apja hibáját.

Nem tette. Az ország legelső gavalléra nyomorban engedte sínylodni halálosan beteg bátyját. Ha barátjai nem támogatják, a kórház községlyére szorult a gróf Károlyi István bátyja. Amikor a sokat szenvedett Gábor gróf meghalt, kitűnt, hogy hosszabb időről nincs megfizetve a házbére. Gróf Károlyi Istvánhoz fordultak, aki azonban kereken megtagadta a házbér kifizetését. A legelső gavalér nyugodtan tűrte, hogy bátyjának a bútorzatát és ruházatát ellicitálják, a hátramaradt adósság fódózására.

A gögös oligarchát elérte a nemezés. Amiótt Gábor gróftól atyja kitagadta, ugyanazt a bünt követelte el István gróf fia is, gróf Károlyi György: polgárleányt, Frank Boriskát vette feleségül. Ennek a tragikus házasságnak a története még friss emlékezetben van mindenki előtt. A könyörtelen apának sikerült arra kényszeríteni fiát, hogy feleségétől elváljon. Óriási vagyonával és hatalmas befolyásával éveken át sikerült gróf Károlyi Istvánnak megakadályoznia, hogy a bíróságok gróf Károlyi Györgynek tartásdíjat ítéljenek meg. Éveken át nyomorgott a gavalér gróf menyje és unokája. Amikor azután a bíróságok végre mégis megítélték az elvált asszonynak a tartásdíjat, gróf Károlyi István megvonta fiától az apanázst, gondnokság alá helyeztette csak azért, hogy a nélkülözések kálváriáját végigjárja az a polgári nő, aki elég vakmerő volt a grófi családba tolakodni.

A dícsérő nekrológok még két érdekes epizódot elevenítenek fel. Mind a kettő jellemző a gavalér mánására. Az egyik hírhedt párbaj a gróf Zichy-Ferraris Viktorral. Gróf Károlyi István véres sértéssel illette gróf Zichy-Ferrarit, amiért közgazdasági tevékenységet fejtett ki. A sértett gróf provokálta, de Károlyi István visszautasította az elégtételadást. Csak amikor ellenfele nyilvánosan nevezte! ment bele Károlyi István a párbajba, de akkor is kijelentette, hogy nem ad elégtételt, hanem kiáll és nem segédekkel visz magával, hanem csak tanúkat. És a „tanúk” előtt azután mellbe lőtte ellenfelét.

A gyilkos párbialad az egész országban óriási izgatottságot kellett annak idején. Nagy és mély volt a részvétel a halálkölő Zichy-Ferraris iránt. Tízezernyi nép szorongott órákhosszal gróf Zichy-Ferraris Damjanich-utcai háza körül.

Csak egy ember nem vette ki a részét az általános részvételből: gróf Károlyi István. Nyomban a párbaj után hazautazott Nagykárolyra és feleségét ezekkel a szavakkal fogadta:

— Előlttem azt a gazembert! ...

Nem kevésbé jellemző a másik eset. Grecsák Karoly, a grófnak képviselőtársa, levelet intézett hozzá, amelyben — a képviselőházban divo általános szokás szerint — tegezte őt. Ez a vakmerőség annyira kihozta sodrából a legelső gavalért, hogy goromba választ küldött Grecsáknak, arra figyelmeztetve őt, hogy „ha valakit kétezer paraszt képviselőnek is választ”, ennek azért még nincs joga őt letegeznie.

Igy fest a dícsérő nekrológjaiban a legelső gavalér, a legdícsőbb hazafi képe. Hát még ha nem az áradózó himnuszokból szűrnök le ezt a kepet, hanem külön keresnök a sötét színeket.

Nem keressük. Elég a képhez annyi, amennyit a lakajok dícsőitese szolgáltat. A halott nyugodjon. De az elevenek szabaduljanak a fetiszmadástól és a polgári önértet találjon más utat a megnyilvánuláshoz, mint eleven

és halott oligarchák imádását. A Csák Máték maradjanak a múltéi, a jövőendő legyen a produktív munkát végző és demokrata Magyarországé.

III. Budapest népe önértékeskedik

A BH aug. 2-i számában Zavargás az Angyalföldön címmel hírcikket olvashatunk. Ez arról tudósít, hogy egy angyalföldi bérkaszárnya lakói tüntettek, mert egyik társukat a háziúr kilakoltatta a Főti uton levő Főti Bazárban. A házfelügyelő az utcára akarta kitevni Battáné öt gyermekes anyját, aki az egyik üresen álló boltot bérelte heti öt koronáért, mert a lakbért nem fizette meg. Az asszony akinek egyik gyereke nyomorék, a legidősebb pedig 9 éves, könyörgött, de a házfelügyelő addig sem akart várni, míg az asszony férje hazajön és pénzt hoz. A hazatérő Batta Pál kérelmet kezdte a háziurat, aki a házbeli fűszeres volt, de az hajthatatlan maradt. Ekkor a házbeliek felbőszülve nekitámadtak a fűszeresnek. Az utca népe is csatlakozott hozzájuk. A tüntetést hús lovasrendőr verte szét.

178. *Miért verekednek a vidéki újságírók?* BN 1907. aug. 4. — Hírek — A. E.

... az üstökös, mely most állítólag alkalmatlankodik a Napnak: L. Dániel és Párizs c. aug. 10-i cikkét (301.). — *hágai konferencia*: az első hágai békekonferencia 1899-ben, a második 1907-ben volt. — *A párbajellenes ligáért is hamarabb lelkesedtek ők, mint itt Budapesten*: Nagyváradon Ady ott-tartózkodása idején született meg a párbajellenes liga. Erről szól Bourbon herceg Nagyváradon c. 1902. nov. 4-i cikke (AEÖPM III. 165.).

Hogy milyen konkrét párbajok híre inspirálta Ady cikkét, azt nem találunk meg a lapokban

179. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. aug. 7. 6. l. — Hírek — Lellei

I. Mór és Jakab

Mór városa: Pécs. — *Pécs, ahol a szabadgondolkodók tartottak kongresszust*: I. A világhosság lobogója alatt c. júl. 2-i cikket (251.). — A katolikus pécsi nagygyűlése a Magyar Szó aug. 6-i híradása szerint azért ült össze, mert a néppárt nem respektálta a koalícióval kötött paktumot, mely szerint tiszteletben tartják egymás előnyeit a választó kerületekben. Molnár János apát bizalmas körrendeletet adott ki az összes megbízható plébánosoknak, hogy a katolikus szavazók a néppárti jelöltet támogassák. Ennek jegyében ült össze a pécsi katolikus nagygyűlés. — *Mór pedig püspök volt Pécsen*: Szent Maurus (1030–1070) egyik legjelesebb pécsi püspök volt. —

III. Pius pápa és a kolostorok

A BN ngyanaznapi számában olvashatjuk a hírek közt, hogy Olaszországban gombamódra szaporodnak a kolostor botrányok. Legújabbban a szalézianusok szerepelnek gyakran a botránykrónikákban, akik Magyarországot is elátaszották. Egy Don Rua nevű szalézianus szerzetes könyöradományokkal panamázott. — *A Milánóban hiszellozó letett apácagyermek-otthonról van szó*; a milánói Piumagali azilum botránya — I. még *Jegyzetek a napról* II. A magyar Varazse c. aug. 8-i cikket.

Mj: Pius pápa és a kolostorok: FI. (146.)

180. *De Caux Mimi síremléke.* BN 1907. aug. 7. 6. l. — A. E.

Caux, Mimi de (1823–1906): híres magyar énekesnő. Régi francia nemesi családból származott, mely még a hugenotta harcok idején jött Magyarországra. László József bonviván felesége volt. Mikor férjétől elvált, Milánóban, majd Párizsban, Londonban és Berlinben játszott és aratott nagy sikereket.

reket. A 80-as években hazajött és itt is halt meg. — *Kornai Berta*: szon-énekesnő. — *Azonban Párizsban még Polaire és Colette Willy is izessel dolgoznak*: I. Willy és Colette c. márc. 6-i cikket (185.). — ... ez a Sari ... igazán tulipán-prímadonna: Fedák Sári a koalíció primadonnája volt. I. Zsazsa és a gyűszű c. 1906. ápr. 25-i cikket (AEOPM. VII 280.)

181. *A történelmi pellagra*. BN 1907. aug. 8. 1. l. — vezércikk — Ady Endre

Bezzeg Vaskóh vidékén nem fog már haszát a paraszt: a BN-ban a belényesi választás előkészületeivel kapcsolatban azt olvashatjuk, hogy Glatz Antal főispán meglátogatta a terület községeit, többek közt Vaskóh román községet. „A románok természetesen megalapultak a két hatalmas ur labai alatt s Belényesen is, Vaskóhon is, a többi falvakban is ott húzódtak meg az üdvözlésre siető szolgabírák és államhivatalnokok mellett.” — Tehát nem úgy, mint a nemrég lezajlott románai parasztfelkelésen. — *Szegény Acsádi* ... Acsádi Ignác (1845–1906) A magyar birodalom története c. 1904-ben megjelent munkájára céloz. Acsádi egyébként 1906 vegeen halt meg. — *A Markiak*: Márki Sándor (1853–1925) történetíró, aki Dozsáról írt könyvet többek közt. — *Vasvári Pál olyan csapatot vezetett, amely szívesebben ment volna neki a nagyváradi püspöki aulának mint a piskii hának*: Vasvári a szabadságharc alatt szabadcsapatot szervezett. Piskinel (Hunyad varmegye) viszont Bein csapatai arattak győzelmet 1849. febr. 9-en. — *csuzos fejedelmünk*: Kossuth Ferenc, kereskedelemügyi miniszter, akinek államtitkárja volt Sztérenyi József. — *Mi lesz avval a millióval, amit néhar Jenő nemzetének ellentállására adományozott?* Zichy Jenő gróf 1906-ban halt meg, ezért nehai. Zichy Jenő, aki fontos szerepet vitt a koalícióban, bizonyára nagyobb penzösszeget is áldozott „hazafiás” célokra. Nyilván innen datálódik Ady többször hangoztatott ellenszenve Zichy Jenő iránt. Vö. Szocializmus és ortográfia c. 1906. aug. 11-i, és Űti levelek. Magyarok a hajón c. 1906. szept. 22-i cikkével (51. és 87.). — *Hora és Kloska*: az 1784-es erdélyi román parasztlázadás vezérei. — *Eötvsös idézett versének címe*: Búcsu.

Mj: J (100.), FI. (49.), VAl. (208.), Isz (152.), Vp (245)

182. *Jegyzetek a napról*. BN 1907. aug. 8. 6. l. — Hírek — Lel

I. *Morris Rosenfeld* él

Morris Rosenfeld (1862–1923): amerikai orosz-zsidó költő, a proletar sors, az emberi nyomor és szenvedés írója. — *Slemul Chamisso elbeszélésének hőse*, jiddis nyelven szerencsétlen, pechies kisembert ... Egy Vilna-ban megjelenő orosz-zsidó újság állítólag a következő levelet kapta. A külföldi sajtóban az a hír terjedt el, hogy én meghaltam, — fájdalom nekem toszabb az élet, mint a halál. Több lap a dicséret koszorúját is letette a síromra mert azt mondja a biblia: halála után szent az ember. Kérem igazítsák helyre, hogy sem beteg, sem halott nem vagyok. Vak vagyok. Morris Rosefeld. Az a kérdés: valódi-e ez a szomorú levél? Ha valódi, akkor Morris Rosenfeld él ...

II. *A magyar Varazze*

Az olaszországi Varazzeben a szaléziánus szerzetesek gimnáziumot, az apácák pedig leányiskolát tartottak fönn. Ezekben az iskolákban minden éjjel fekete misét rendeztek, melyeken papok, apácák és ... egyaránt meztelenül jelentek meg. A tlvornyakat a papok a hitván órákon készítették elő. A gverekék nyomorékok és betegek lettek. — *Schlauch*,

Bubics, Ivánkovics, Császká: Schlauch Lőrinc nagyváradí, Bubics Zsigmond kassai, Ivánkovits János rozsnyói püspök, Császká György kalocsai érsek. — E sorok szerény írója, nem is famózus szerzeletandóvok iskolájában élte és tanulta le aszenge ifjúságát: Ady nagykarolyi diákéveire célóz. — Már illt tömlőben a papok miatt: Ady Egy kis sétá című cikke (Nagyváradí Priss Újság 1901. ápr. 22.) miatt 1903. júniusában töltött 3 nap fogházbüntetést a nagyváradí államfogházban.

III. A Barkász-fűt

A BN aug. 7-i számából arról értesülünk (Váltóhamisító jogszigorló), hogy a rendőrség letartóztatta Barkász Albert 28 éves jogszigorlót, aki apja, id. Barkász Albert dúsgazdag szatmári földbirtokos nevére több váltót hamisított. Minthogy a váltóhamisítást többször egymásután követte el apja már nem vállalt érte felelősséget és letartóztatták

Losonczy: Losonczy Károly cs. és kir. kamarás, szolgálton kívüli huszárfőhadnagyot bevitték a Lipótinezőre, mert a pirománta jelei untatkoztak rajta: Bábónán, ahol az apja uradalni intéző volt, egyinás után gyulladtak ki a házak és a szénakazlak a határban és kiderült, hogy ő volt a gyújtogató

Mj: A magyar Varazse: FL (146.)

183. *Az elvonlott híd* — Ne szeressenek bennünket olyan nagyon a papok — BN 1907. aug. 10. 6. l. — Hírek — A E.

Hajnóczik: Hajnóczinak hívták Bubics kassai püspök titkárát. L. Bubics Zsigmond esete c. 1906. márc. 30-i cikket és jegyzetét (AEÖPM VII. 176. és 433.). — petrosz: köszikla

Mj: Vál. (213.)

184. *Dániel és Párizs.* BN 1907. aug. 10. 10. l. — Brown

A *Matin* júl. 30-i száma *Elle court la comète* (Elmegy az üstökös) címmel nagy cikket közöl az üstökösről, melyet Daniellről, a Princeton-i csillagászról D ideiglenes névvel jelöltek, jún. 9-én figyelték meg először, majd jún. 13-án a Cambridge-i obszervatóriumban osztályozták. Tehát Ady még valóban párizsi tartózkodása alatt nézhette az Eiffel toronyból az üstököst. — A Batignolles-ban pedig beletörődnek, hogy nem lesz vége a világnak: a néphit szerint az üstökös megjelenése nagy szerencsétlenség előjele. Így szerepel Adynál is A csodák esztendeje c. versében. — *Tudvalevő, hogy a francia Dél földzadt nemrégiben a bor miatt: Vö. Jöhet már Csulalongkorn c. júl. 10-i cikkével és jegyzetével (259. és 540.). — a Willy felesége: Colette. L. Willy és Colette c. 1907. márc. 6-i cikket és jegyzetét (185. és 490.).*

185. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. aug. 11. 7. l. — Hírek — Lelici

II. Csulalongkorn eljön Budapestre

Csulalongkorn: I. Jöhet már Csulalongkorn c. 1907. júl. 10-i cikket (259.). — Supilo: I. Ha a bacilust fölfedezik c. jún. 25-i cikk jegyzetét (528.). — „Magyar nőnek születni: „ helyesen „Magyar hölgynek születni.” idézet Garay János Magyar hölgy c. verséből.

III. A pokolgépes Kolozsvár

A Magyar Szó júl. 31-i számában olvastuk, hogy egy postacsomagban pokolgép robbant. A csomag mint kézbesíthetetlen került a postahivataltba és ott robbant.

186. Nagy úr a főszolgabíró. — De a pincérek sem kicsi urak — BN 1907. aug. 13. 5. l. — Hírek — Lellei

Singer-Wolfner-Farkas Pált egy automobil várfokáról ezernyi néptömeg ellen küzdeni: a Nap 1907. júl. 11-i számában olvashatjuk, hogy Paulay Erzsé és édesanyja a lengyel Tátrában autókirándulásra indultak Zakopánában egy rozoga falidon a szemben jövő szekér lovai megbokrosodtak. A két nő társaságában levő Farkas Pál és Lovik Károly a szekéren ülő paraszt-asszonyok segítségére sietett és megfékezték a lovakat. Eközben a közeli falvakból előtóduló parasztok kövekkel kezdték dobálni az autót Most Farkas Pál boxerrel, a soffőr pedig revolverrel szabadították ki Paulay Erzsé és anyját az autóval együtt. Ady azért ír gúnyosan Singer Wolfner Farkas Pált, mert Farkas Pál a Singer és Wolfner kiadóvállalat tulajdonosának volt a fia. Vö. Jegyzetek a napról. III. Kaland a Tátrában c. 1907. júl. 14-i cikkével (264).

A BN aug. 17-i számában a következő közleményt olvashatjuk:

„Nagy úr a főszolgabíró

A Budapesti Naplónak ilyen cím alatt közölt cikkére vonatkozólag Mezőssy László monori főszolgabíró a következő sorok közlésére kért fel bennünket:

„E napokban több fővárosi lapban rám vonatkozó tendenciózus közlemény jelent meg, melyekre leghatározottabban kijelentem, hogy azok minden alapot nélkülöző, légből kapott valótlanságok. Ugyanis én a múlt hó 22-től f. hó 3-ig nem mint fürdőbiztos, hanem mint fürdővendég időztem Új-Tátrafüreden, hol a köztem s a fürdő pincérei között — állítólag — felmerült konfliktusból kifolyólag sem Darányi Ignác földművelésügyi miniszterrel, sem bátyámmal, ki tudtommal a Tátrában ez évben nem is volt, egyáltalán nem érintkeztem s nevezettek ha tudtak is az állítólag megtörtént esetről, arról csak a — bizonyára szűntszaúdékos rosszakarattal félrevezetett — lapok cikkeiből értesülhettek. A pincérek részéről bojkottálva nem lettem s valótlan az is, hogy tőlük bocsánatot kértem volna. A lapokban foglalt közleményekkel szemben csak annyi felel meg a valóságnak, hogy 2 — 3 napi kirándulás miatt rendes asztalomnál az ebéden részt nem vehetvén egy este a kiszolgáló pincér azzal állott eléem, hogy ha rendesen étkezni nem járok, az asztalt részemre fenntartani nem fogja. Erre kijelentettem a pincérnek, hogy ily körülmények folytán ő engem többé kiszolgálni nem fog. A pincért velem s másnap a fürdő igazgatójával szemben tanúsított magaviselete miatt szolgálatából elbocsátották.”

Mj: Vál. (212.)

187. Jegyzetek a napról BN 1907. aug. 14. 6. l. — Hírek — A. E.

I. Eppur si muove?

A csittvári krónika diákjai azt álmodták, hogy száz esztendő múlva nem lesz templom Magyarországon és sehol: Jókai Eppur si muove c. regényében a debreceni kollégium diákjai, akik a titokzatos csittvári krónika olvasására gyűltek össze, elszavalják Csokonai Vallás c. versét: „Hajmeresztő poéma! Megtámadja a pozitív vallást, gúnyyal és komolyan, emberszeretettől istenismeretből. Nem a pápista vallást: valancunnyít: mindenféle dogmát, religiót, legyen annak papja érsek, dervis, bone, rabbi vagy superintendens! Megtámadja a tornyokat, templomokat, s azt méri moudani, hogy egy cifra totonyuk az árából száz szenvedő embernek lehetne menházat építeni.”

(Jókai: Eppur si muove. És mégis mozog a föld. Akadémiai Kiadó 1965. 28. l.). — *Jókaink olyan időben írta a regényét, amikor Magyarországon ez a hit minden Európa felé tekintő magyar ember hite volt: a regény 1872-ben jelent meg.* —

II. Giuseppe Gennari bírne

A BN aug. 13-i híre szerint Gennari József olasz származású vívómestert azzal vádolták, hogy csaló spiritiszta mutatóványokkal kifosztotta és halálba kergette Eranosz ügyvédet. — *De Flammarión Kamill... spiritiszta: L. Flammarión új könyve c. jún. 29-i cikkét (248.). — Jules Bois: I. fenti cikk jegyzetét (535.).*

III. A vármegye bölcsessége

corpus separatum: Fiume közjogi helyzete volt a monarchiában.

Mj: Eppur si muove?: FI. (81.); A vármegye bölcsessége: Vp (248.).

188. *Mezei és Pasquali.* — Hogyan derül ki az ártatlanság? — BN 1907. aug. 17. 5–6. l. — Hírek — Jellei

Mezei István: piski fürdőszolga, akit azzal vádoltak, hogy megölte Keller Máriát. Az utcán ismerkedett meg a lánnyal, aki panaszkodott, hogy fázik. Szobát bérelt neki, majd egy negyed óra múlva lerohant, hogy Keller Mária rosszul lett és meghalt. Ekkoriban az orvosszakerto bebizonyította Mezei ártatlanságát. — *Gerolamo Pasquali.* a Magyar Szó aug. 10-i számában Szerencsés fegyenc című megjelent hírcikk szerint egy Como parti olasz városkában meghalt egy festő özvegye, aki fél millió lírát, egy villát és értékes műgyűjteményt hagyott hátra. Egyetlen örököse Gerolamo Pasquali, aki negyven különféle vétségért Lampedusa szigetén börtönben ült. Mikor az örökség híre jött, Pasquali szabadságot kapott, hogy átvegye az örökséget, amelyből fegyenc társának 6000 lírát küldött, hogy ilyennek az egészségére.

189. *Chélaré úr lapja.* BN 1907. aug. 17. 10. l. a

Raoul Chélaré: L. Az ő francia barátai c. máj. 29-i cikkét és jegyzetét (224 és 522.). — *A Budapesti Hírlap palotája:* a Blaha Lujza ter és a Józsei körút sarkán állt. — *A Budapesti Hírlap palotája előtt Rákosi Jenő lovas szobra fog állni:* Rákosi Jenő szobra — igaz, hogy nem lovas — valóban egész közel, a mai Bátya mozi előtti téren állt. — *Ábrányi Kornél:* L. Költők c. 1906. dec. 18-i cikk jegyzetét (452.). Mint a sajtóiroda főnöke, Ábrányi Kornél látta el politikai cikktémákkal a koalíció szocsoveit, így a France à l'Étranger c. lapot is. — *Közlé az államvasutak hirdetésél:* a lap 60. számában (1907. júl. 25.) egész lapos hirdetést közöl Chemin de fer de l'état hongrois címmel. *Magyar fürdőhelyeknek csap reklámot:* V. légiautres et stations balnéaires inédtés (Új nyaralohelyek és fürdőállomások) címmel felsorolja Magyarország főbb fürdő- és nyaralohelyeit. — *Kikapnak a horvátok:* La question Croate (a horvát kérdés) c. cikkben — a Budapesti Hírlap vezércikkben szököttötte fel: A BH 1907. jún. 13-i névtelen vezércikkének címe A francia Temps Ebben többek közt a következőket írja: „A francia Temps ezen a héten szokásos vezércikket nekünk szentelte, de nem köszönjük meg, mert nincs köszönet benne. Ez a cikk egyike ana gonosz sugalmazásoknak, melyekkel Bécs a külföldről harcol ellenünk s a kérdéses cikk, Ferenc József és Magyarország, hamisított tartalmával és célzatos ferdtéseivel alkalmas arra, hogy a Temps elől bezárja a magyar vendégszeretet kapuit.” „A koalíció, mióta van, nem végzett semmi komoly, és semmi jó dolgot a Temps-nek” — *A Temps-nek úgy odamondogat, hogy az egyszerűen impozáns:* a Temps 1907. jún. 20-i számában Le ministre Wekerlé et la Hongrie (Wekerle miniszter és Magyarország) címmel vezető helyen foglalkozik a magyar koalí-

ció politikájával. Elmondja, hogy Andrásy kihallgatáson volt jún. 11-én Ferenc Józsefnél, de ez eredménytelen volt. Az uralkodó Andrásytól az alkotmányos garanciákról benyújtott tervezetének módosítását kívánja. A cikk hangsúlyozza, hogy ebben a szövegben semmiféle utalás nem esik a választási reformra és az általános választói jogra. Az uralomra került koalíció tehát elfelejtette a minap kötött paktumot. A cikk így folytatódik:

Nous avions exprimé cette idée dans notre Bulletin du 7 juin. Cette article nous a valu une lettre officielle de M. Cornet d'Ábrányi, conseiller ministériel, chef du département de la presse à Budapest, qui, très courtoisement, nous reproche d'avoir dit que, depuis son arrivée au pouvoir, la coalition n'a rien fait d'utile ni de sérieux. M. d'Ábrányi estime que „cette affirmation n'est pas conforme aux faits”. Et il ajoute: „Veuillez examiner un moment le résumé ci-joint qui contient quelques-uns des principaux travaux du gouvernement pendant l'année qui vient de s'écouler.” Notre correspondant exprime le vœu que nous tenions compte de ce résumé en vertu du principe: „Audiatur et altera pars”. Et il fait allusion aux sentiments de la France „si chevaleresque et si pleine de bienveillance pour les Hongrois”. Nous sommes fort heureux, tout en n'étant pas complètement d'accord avec M. d'Ábrányi, de voir qu'il ne doute pas de nos sympathies pour son pays. Et nous reproduisons très volontiers les explications qu'il nous adresse.

Il y a d'ailleurs, dans la note de M. d'Ábrányi, à prendre et à laisser. Quand il nous dit que „le président du conseil ne s'est pas contenté de diriger les discussions du Parlement, qu'il a aussi traité avec le gouvernement autrichien, qu'il a contrôlé les affaires étrangères”, force est de penser que M. Wekerlé, ce faisant, a rempli un devoir élémentaire et auquel il ne pouvait pas se dérober. Lorsqu'il ajoute que le chef du gouvernement „a pris part à trois fêtes nationales”: inauguration de la statue équestre de saint Étienne, de la statue — également équestre — du comte Jules Andrásy, et repatriement des cendres de Rákóczy, on a peine à voir dans ces manifestations des actes de gouvernement. À ce compte-là, M. Kossuth, lui aussi, a le droit de rappeler qu'il a inauguré, il y a trois jours, la cinquantaine et unième statue de son père. Mais ce n'est point là de la politique. Et l'institution, dans les écoles, du „jour des oiseaux et des arbres” n'a pas non plus une importance capitale. Il ne faut pas vouloir trop prouver.

Cela dit, nous reconnaissons que la note de M. d'Ábrányi rappelle un certain nombre de lois intéressantes: loi sur l'inspection scolaire, sur le traitement des instituteurs, sur le nombre des écoles, projets pour prévenir les grèves des moissonneurs, loi précisant les relations des ouvriers et des patrons, loi sur l'inspection des viandes de boucherie, abolition des ordonnances contre les réunions et contre la presse, loi sur les pensions militaires, primes accordées à l'industrie, crédits pour les chemins de fer de l'État. Donnons-lui acte aussi de ce qu'il dit de la rentrée des contributions arriérées, de la régularisation financière, du maintien de l'ordre légal. Mais, dans tout cela, il y a beaucoup de mesures purement administratives, qui, proposées par les bureaux, eussent été sanctionnées par un ministère, quel qu'il fût. Il est donc excessif d'en faire spécialement honneur au cabinet Wekerlé. Au contraire, voyez de quel euphémisme est enveloppée l'inertie du gouvernement à l'égard de la réforme électorale: „Les travaux préparatoires pour la réforme de la loi d'élection ne sont arrivés qu'à l'épuisement détaillé des éléments statistiques”. Il est impossible de reconnaître plus discrètement que l'on n'a fait quoi que ce soit.

En formulant ces objections, nous n'entendons à aucun degré critiquer indiscrètement la politique intérieure d'un pays ami. Personne en France

n'oublie les liens de sympathie qui unissent la Hongrie et la France. Nous venons d'avoir une preuve nouvelle de cette sympathie dans la création à Budapest d'une „Société littéraire française”, qui, fondée sur l'initiative du vicomte de Fontenay, le distingué consul général de France en Hongrie, a obtenu déjà le meilleur accueil. Mais, même à ses amis, surtout à ses amis, on doit la vérité. Et il nous semble que les Hongrois, dans leur légitime souci de leurs droits nationaux, vont quelquefois un peu loin. Il faut choisir. Si la Hongrie veut l'indépendance absolue, c'est à la séparation qu'elle marche. Si elle ne veut pas de la séparation, il faut qu'elle se résigne à se contenter de demi-satisfactions nationales. Or, personne, même en Hongrie, ne peut méconnaître ce que représente de force l'union avec l'Autriche. Il faudrait être aveugle pour ne pas comprendre qu'à pousser à ses dernières limites la politique qui fut dans l'opposition celle des coalisés, on aboutira à une crise, dont la Cisleithanie souffrira certainement, mais dont la Transleithanie pâtira davantage encore. Cette lutte continuelle contre la couronne est un paradoxe dangereux, dangereux dans son principe, dangereux dans ses manifestations immédiates, dangereux dans ses conséquences lointaines.

D'autre part, nous ne pouvons pas, quand nous parlons des affaires des peuples étrangers, ne pas nous inspirer de l'intérêt français. Or, cet intérêt, nous l'avons dit souvent, exige une Autriche-Hongrie une et forte. Une modification profonde du statut austro-hongrois et l'affaiblissement qui s'ensuivrait pour les deux tronçons de la monarchie dualiste seraient un coup sûr un danger européen. La diplomatie austro-hongroise a toujours joué un rôle loyal, utilement modérateur. Il importe qu'elle reste capable de la jouer. Et l'action extérieure des peuples se mesure à leur paix intérieure. Quand donc nous exprimons certains regrets au sujet de l'intransigeance magyare, nos amis de Budapest n'en doivent pas prendre ombrage. Et peut-être, après tout, est-il possible d'avoir, à distance, de leurs vrais intérêts, une vue, plus juste qu'au sein de la bataille et dans le feu de la lutte.

(Kifejtették ezt a gondolatunkat jún. 7-i Bulletinünkben. Ez a cikk Ábrányi Kornél miniszteri tanácsos úrnak, a budapesti sajtóiroda vezetőjének hivatalos levelét vonta maga után, melyben nagyon udvariasan szemrehányást tesz nekünk, amiért azt mondtuk, hogy hatalomra kerülése óta a koalíció semmi hasznosat és komolyat nem csinált. Ábrányi úr így véli, hogy „ez az állítás nem felel meg a tényeknek”. És hozzáteszi: Szíveskedjék egy pillanatra megvizsgálni a mellékelt összefoglalást, mely a kormányznak az elmúlt évben végzett fontosabb munkái közül tartalmaz néhányat. Levélírónk azt az óhaját fejezi ki, hogy vegyünk figyelembe ezt az összefoglalást az „Audiatur et altera pars” szellemében. És utal Franciaországnak olyanmilyre lovagias és jóindulatú érzelmekre a magyarokkal szemben. Ha nem értünk is teljesen egyet Ábrányi úrral, nagyon örülünk, hogy nem kételkedik hazája iránt érzett szimpátiánkban. És nagyon szívesen közöljük a nekünk adresszált magyarázatokat.)

Ábrányi úr megjegyzéseiben egyébként van elfogadni és elvetni való is. Mikor azt mondja, hogy „a kormányelnök nemcsak a parlamenti vitákat vezette, hanem tárgyalt az osztrák kormánnyal, és ellenőrizte a külügyeket”, az kell gondolnunk, hogy Wekerle úr, elhéli tevékenységében elemt kötelességet teljesített, mely alól nem is vonhatta volna ki magát. Mikor hozzáteszi, hogy a kormányelnök „három nemzetű ünnepen vett részt”: Szent István lovas szobrának, valamint Andrássy Gyula gróf ugyancsak lovas szobrának leleplezésén, és Rákóczi harminnak hazaboztatán, nehé ezekben a megnyilvánulásokban gouvernementális tetteket látnunk. Ugyanezen az alapon Kossuth úr is joggal hivatkozhatik arra, hogy három nappal ezelőtt felavatta apjának ötvenegyedik szobrát. De ez nem politika. És a „mádlarak és fák

napjának" megünneplése az iskolákban szintén nem valami nagy jelentőségű dolog. Nem kell túl sokat bizonyítani akarni.

Elismerjük, azonban hogy Ábrányi úr megjegyzései közt szerepel néhány érdekes törvény: az iskolák felügyeletéről, a tanítók fizetéséről, az iskolák számáról rendelkező törvény, az aratósztrájkokat megelőző tervezet, a munkások és munkáltatók viszonyát szabályozó törvény, a hús ellenőrzéséről szóló törvény a mézsárszékekben, a gyülekezés és a sajtó elleni rendszabályok eltörlése, a katonai nyugdíjakról és az ipar premizálásáról szoló törvény, az Államvasutaknak nyújtandó hitelek. Adjunk igazat neki abban is, amit a hátralekös adók behajtásáról, a pénzügyi rendezésről, a törvényes reud fenntartásáról mond. De mindezekben sok a csupán adminisztratív rendelkezés, melyeket a hivatalok javasolnak és bármilyen minisztérium szentesít. Túlás mindezt a Wekerle kormány különleges érdemének tulajdonítani. Ezzel szemben, figyeljük meg, hogy milyen szépítő formulába burkolja a kormány tehetetlenségét a választójogi reform tekintetében: „A választójogi törvény reformjának előkészítő munkálatai csak a statisztikai tényezők kimerítő elemzéséig jutottak el” I. tehetetlen diszkrétebben beismerni, hogy nem csináltak semmit.

Mikor ezeket az ellenvetéseket tesszük, semmiesetre sem az a szandekunk, hogy indiszkrét módon bíráljuk egy baráti ország belügyeit. Franciaországban senki sem felejtí el a szimpátiának azokat a kötelekeit, melyek Magyarországot és Franciaországot összekötik. Ennek a szimpátiának a megnyilvánulása volt legutóbb egy „francia irodalmi társaság” megalakítása Budapesten, mely De Fontenay vicomte-nak, Franciaország magyarországi főkonzulának kezdeményezésére jött létre és máris a legjobb fogadtásban részesült. De az ember még a barátainak is, sőt elsősorban a haratainak, köteles az igazat megmondani. És nekünk úgy tetszik, hogy a magyarok nemzeti igényeik iránti jogos goudjukban egy kissé messzire mennek néha. Választani kell Ha Magyarország a teljes függetlenséget akarja, akkor a szeparáció felé kell törekednie. Ha meg nem akarja a szeparációt, akkor bele kell nyugodjék abba, hogy nemzeti követeléseit csak félig elégitik ki. Egyebként nem lehet nem elismerni, még Magyarországon sem, hogy mekkora erőit képvisel az Ausztriával való unió. Vannak kellene lenni alhoz, hogy ne értse meg valaki, hogy ha a koalíciós politikusok a végsőkéig vitték el azt a politikát, melyet az ellenzéken képviseltek, ez krízishez vezetne, melyet bizonyára megéreznének a Lajtán innen, de még jobban megszenvednének a Lajtán túl. Ez az állandó harc a Korona ellen veszélyes paradoxon, veszélyes elvileg és veszélyes közvetlen megnyilvánulásaiban és veszélyes távolabbi következményeiben is.

Másrészt képtelenek vagyunk idegen népek ügyeiről szolva nem a francia érdekből kiindulni. Márpedig, ez az érdek, mint ahogyan többször is megmondtuk, egységes és erős Ausztria—Magyarországot követel. Az osztrák—magyar státusz mélyreható módosítása és a dualista monarchia mindkét részének várható meggyengülése minden bizonnyal veszedelmiet jelentene Európának. Az osztrák—magyar diplomácia minidig lojális, hasznosan műrskéklő szerepet játszott. Fontos, hogy képes maradjon ennek a szerepnek a betöltésére. És a népek külső cselekvését belső lékéjük tartja egyensúlyban. Ha tehát bizonyos mértékben sajnálkozásunkat fejezzük ki a magyar hajt-hatatlanság felett, ez ne keletsen budapesti barátainkban gyanakvást. És elvégre talán az is elképzelhető, hogy a távolból jobban meg tudjuk íteni az ő igazi érdekeiket, mint ők maguk a küzdelem kellős közepén, a harc bevé-

lien.)
Erre reagál a La France a l'Étranger Júl. 25-i 60. számában Cívis Hungaricus aláírással Les Hongrois et le Temps (a magyarok es a Temps)

címmel támadó cikk jelent meg, a következő bevezetéssel: „On nous demande de Budapest l'insertion de l'article que voici: (Budapestről kéri a következő cikk közlését). A cikk érdekesebb részeit alább közöljük:

Le Temps de Paris aime les Hongrois d'amour sincère. „Même à ses amis, surtout à ses amis” — dit-il dans une reculade forcée du 20 juin dernier au sujet de la Hongrie, — on dit la vérité; et là-dessus il leur conseille de se tenir tranquilles et d'accepter avec résignation l'exploitation de l'Autriche fait peser sur eux: pour le grand nombre des intérêts français extérieurs, ajoute-t-il.

Après les avoir attaqués il leur donne de charitables conseils.

Le Temps désire-t-il que nous lui mettions sous les yeux des articles de 1904 et de 1905 sur la crise constitutionnelle hongroise où il traitait les Kossuthi, les „nationalistes genre Apponyi” et tous ceux qui sont aujourd'hui ministres — ce que le Temps était loin de prévoir — d'aventuriers politiques destinés à périr dans le discrédit universel, balayés par la main forte — mais, hélas! combien maladroite — des dictateurs envoyés par Vienne: comte Tisza, apprenti-grand homme et général baron Fejérváry mobilisé ministre en désespoir de cause?

(A párizsi Temps őszintén szereti a magyarokat „Barátoknak, különösen a barátoknak” — mondja a magyar kérdéstről írt június 20-i kényszerű visszavonulásában — meg szokás mondani az igazat; és erre azt tanácsolja nekik, hogy maradjanak nyugton és törődjenek bele a kizsákmányolásba, mely Ausztria részéről nehezedik rájuk: a francia külpolitikai érdekek nagy száma miatt — teszi hozzá.

Miután megtámadta őket, jóindulatú tanácsokat ad nekik.

A Temps azt kívánja, hogy élébe tegyük 1904-es és 1905-ös cikkeit a magyar alkotmányos válságról, melyekben a Kossuthokat, „az Apponyi-stílusú nacionalistákat” és mindazokat, akik ma miniszterek — aint a Temps koránt sem látott előre — politikai kalandorokként kezelte, akiknek el kell veszniük a politikai süllyesztőben, akiket erős — de milyen ügyetlen — kézzel kisöpörtek a Bécsből küldött diktátorok, Tisza gróf, nagyember-jelölt és báró Fejérváry tábornok, akit — jobb híján — miniszternek mozgósítottak?)

Majd a Temps „jólétesültségéről” mond el néhány esetet:

Le 28 décembre 1904 vers midi, arrivait à Budapest le numero du Temps contenant un exposé de la politique que le ministre-président Tisza allait suivre pour mater la Hongrie récalcitrante... Or, cet exposé, le même ministre Tisza l'avait prononcé à la Chambre hongroise à 11 heures du matin, soit une heure avant l'arrivée du Temps

(1904 dec. 28-án dél felé érkezett Budapestre a Temps-nak az a száma, mely Tisza miniszterelnök expozéját tartalmazta követendő politikájáról az ellenszegülő Magyarországnak megfélemezésére... Márpedig ezt a expozét ugyanaz a Tisza miniszter a magyar parlamentben 11 órakor reggel mondta el, azaz egy órával a Temps megérkezése előtt.)

Azt is felhánytorgatja a cikk a Temps-nak, hogy Andrássy keresztnevét Juliusnak, Kossuthét Franznak, Tiszáét Stephannak írja. Majd így folytatja:

Après avoir en 1905 prédit, en maint article la future grande victoire du comte St. Tisza et après avoir exulté de joie du fait de voir le Parlement hongrois dissous *manu militari*, le Temps, ce farouche gardien des libertés constitutionnelles vit piteusement tomber l'homme dont il avait chanté les talents sur les sept cordes de sa lyre. Dès lors il passa séance tenante et en

cinq-secs a de nouveaux dieux; ce furent le baron general Fejerváry, Kristóffy, Joseph Wészi, en hébreu Weisz, appelés au pouvoir dictatorial pour mettre les Hongrois à raison . . . et à sac; surtout a sac. Victoire, victoire, victoire.

(Mintán 1905-ben több cikkben megjósolta Tisza István gróf nagy győzelmét és ujjongott az örömtől, hogy a magyar parlamentet manu militari (katonai erővel) oszlatták fel, a Temps, az alkotmányos szabadságjogoknak ez ádáz őrzője látta szánalmasan lebukni azt az embert, akinek talentumát lantja hét húrján dicsőítette. Akkor nyomban és pillanatok alatt új istenekre tért át; ezek voltak báró Fejerváry tábornok, Kristóffy, Wészi József, héberül Weisz, akik diktátori hatalmat kaptak, hogy a magyarokat észre térítsék . . . és kifosszák; főleg, hogy kifosszák. Győzelem, győzelem, győzelem.)

Hosszas fejtegetések következnek ezután arról, hogy a Temps joslatai nem válnak be. Fejerváry, Kristóffy és társai megbuktak, mert a magyarok a Temps figyelmeztetése ellenére nem akartak adót fizetni. Az öreg Fejerváry visszadugta a hüvelyébe fakardját, társai pedig meglógtak a kasszával. A koalíció, melyet Tisza diszkreditált, denúciált, megicscsak uralomra jutott, megindította az államgépezetet. A Temps megis azt írja, hogy semmit se csinált. Csak a szabadság segítheti Magyarországot a felvirágzáshoz. Évente 100–200 000 ember kivándorol az országból. Ennek Becsben örülnek. Ezen az úton a nyomor felé megyünk, a nyomor pedig a forradalmat jelenti. Majd így folytatja:

Or, du train, dont sont les choses et sauf émancipation a brève échéance, dans dix ans, ce sera en Hongrie la misère noire, et la misère, c'est la révolution. C'est alors que viendra le séparatisme, le vrai, celui où le sang coulera !

(Márpedig ahogyan a dolgok állnak, hacsak az emancipáció rövid idő alatt be nem következik, tíz év alatt sötét nyomorba kerül Magyarország és a nyomor – a forradalom. Ekkor jön majd a különválás, az igazi, amelyiknél vér fog folyni !)

Ha nem akarta Ausztria Magyarország fölvirágzását, miért adta vissza az önkormányzatát 1867-ben? Hagyja végre abba Magyarország tonkretetelét a visszavonás folytonos szításával, intrikákkal, azzal, hogy idegen újságokat bérel fel erre a célra. Ha a Temps-t nem győzik meg az eszmények, mi nem tudjuk meggyőzni – mondja a cikkíró. Mert nincs rosszabb süket, mint aki nem akar hallani. Befejezésül pedig.

Pour finir, nous conseillons volontiers aux Hongrois, s'il n'y avait pas quelque prétention à ce qu'un journaliste – oh, Temps, écoutez-moi – donne des conseils à un peuple – de ne pas trop s'occuper des hautes appréhensions du grand pontife de presse français

Malgré tout, l'histoire l'enseigne, n'est-ce pas? que le courroux du Temps n'arrête pas la marche des astres et que, par conséquent, il n'empêchera jamais l'eau du Danube de couler sous les ponts. Et, que le Temps continue donc de tartiner; mon cœur que veux-tu, il suffira de ne pas le lire.

(Végül szívesen tanácsolnánk a magyaroknak, hogyha nem volna abban némi beképzeltség, hogy egy újságíró – oh, Temps, hallgass rám – adjon tanácsot egy népnek, hogy ne sokat törődjenek a nagy francia sajtotejedeleim ítéletével)

Mindennek ellenére, a történelem azt tanítja, nemde, hogy a Temps haragja nem állítja meg a csillagok járását és hogy következésképpen nem akadályozhatja meg soha, hogy a Duna a hidak alatt folyjék. És, ha a Temps továbbra is folytatja fecsegéseit; hát istenem, elég lesz azt nem elolvasni.)

És . . . még abból sem csinál titkot . . . hogy antiszemita: L. fent idézett cikkben a Vészről mondottakat.

190. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. aug. 18. 5. l. — Hírek — A. E.

I. Kossuth őfelsége társasága

Brandes, Georg (1842—1927): dán író, esztétikus. Az északi írókról, különösen Ibsenről, valamint Nietzsche-ről, Shakespeare-ről írt. 1907. márc. 8-án olvasott fel Ibsenről (Ibsen hatása a francia irodalomra) az Urániában nagyon gyér hallgatóság előtt.

Ugyane témához I. még *Jegyzetek a napról* II. Egy magyar miniszter ambíciója c. szept. 5-i cikket és jegyzetét (330. és 370.)

Ideírunk még egy másik Clemenceau történetet is mely a BN aug. 20-i számában jelent meg, és a zsurnaliszta Clemenceau emlegetése ugyan-csak Adyra árulkodik benne:

Clemenceau a görög szállodásokról

Clemenceau, Franciaország nagyeszű miniszterelnöke, nem mindig töltötte szabadságát Karlsbadban. Azelőtt gyakrabban ment Görögországba és po mpás, „útleírásokat” hozott magával. Úti emlékeiben ünnepelte Hellászt és szép kék egét, de ugyanekkor kegyetlenül megtámadta a görög szállodásokat. Az egykori görög brigantik írja — most valamennyi[en] szállodatulajdonos[ok] lettek és kifosztogatják az idegent. Egy ily szállodás történetesen elolvasta Clemenceau tárcacikkét és ennek hatása alatt annyira furdalta a lelkiismeret, hogy azonnal elszaladt a francia konzulhoz, hogy bocsánatot kérjen tőle és igazolja magát.

— Ha tudtam volna, szólt a szállodás, hogy ez az úr zsurnaliszta, nem paprikáztam és sóztam volna meg olyan nagyon a szavuláját.

II. A dal, a dal, a dal

Mi zengi túl a bérceket: Erdélyi János Dalünnepen c. versének első sora. „A dal, a dal, a dal” ugyanennek utolsó sora.

191. *Tárkány és Kerpenyest.* BN 1907. aug. 20. 3. l.

Ady szerzőségét az ekkori publicisztikájából jól ismert koalíció ellenes indulaton, a nemzetiségek iránti rokonszenven túl az a külső körülmény is alátámasztja, hogy a cikk egy előkelő nagyváradi román ügyvéd szavait idézi a BN egy Nagyváradon időző munkatársának. Ez idő tájt Ady rendszeresen Váradon töltötte a leltvégét, mert Léda édesanyja halála óta (júl. 7.) Nagyváradon tartózkodott. „Ígyfiorina bús jószág a tarkanyai magyar és a kerpenyesti oláh” — ez egészen úgy hangzik, mint „Dunának, Oltnak egy a hangja” az egy évvel később írt Magyar jakobinus dalában — A belényesi választások előkészületei egyébként is régen foglalkoztatják. Ez inspirálta A történelmi pellagra c. aug. 8-i cikkét is (297.)

Kerpenyest: helyesen Kerpenyet vagy Kerpenyét. Ady összekeveri a nevet a bihari Kerpest, a szebeni és Alsó-Fehér megyei Kerpenyes, a brassói Kerpenest hasonló nevével — *Kardos Árpád*: adatait nem találtuk meg — *Lucács* (*Lucaciu*) *László* (1852—1923): a 80-as évek közepéig nagyváradi görög kat. pap és tanár, a román nemzetiségi mozgalomnak egyik vezéralakja. Belényesen őt választották meg végül is képviselőnek.

Két nappal később, aug. 22-én a BN újabb cikket közöl a belényesi választási előkészületekről. Stílusa és indulatal az előbbi cikkével azonosak, így ezt is Ady írásnak minősíthetjük, és itt közöljük.

Ezer zsandár Belényesen — Egyelőre csak ötszázötven katona — Andrásy atyai gondoskodása — A nemzeti becsület kérdése — A koalíció akrobatáikat keres — Az oláhok Erdélybe menekülnek. — Lueger, Liechtenstein, és Luca-ciu — Gyönyörű választás lesz

Nagyvárad, augusztus 21.

Hogy Belényesen nyugodt és tiszta választás legyen, előlött ezer csendőr fog őrködni. Az ezer kakastollas vitézen kívül egyelőre csak háromszáz gyalogos katona és kétszázötven huszár vonult Belényesre. De azt mondják, hogy általában keveslik ezt a katonai erőt. Ezer és ötszázötven: az összesen ezeröttszáz és ötven ember. A belényesi kerületben mintegy háromezer választó van és Andrásy belügyminiszter engedni fog annak a sürgető óhajtnak, hogy legalább is annyi fegyveres ember legyen a belényesi kerületben, ahány választó van. Ez az óhajtns mindenképpen helyes és logikus. Ha minden választónak a nyakát egy csendőr, vagy katona fogja, akkor próbáljon elkorborolni a tisztelt választópolgár.

Minden jel arra vall, hogy a belényesi választás el fogja halványítani a leghírhedtebb magyar választások dicsőségét. Bihar megye alispánja a viszonyok ismeretével háromszáz csendőrt kért a választásra, mire Andrásy belügyminiszter a következő leíratot intézte a törvényhatóságokhoz:

Értesítem a vármegye közönségét, hogy a belényesi választásra *hétsszáz* csendőr kirendelése iránt intézkedtem. A kért háromszáz gyalogos és kétszázötven lovas kirendelése iránt is intézkedtem.

Andrásy
belügyminiszter.

Tehát a belügyminiszter gondos családtyaként viselkedett. Háromszáz csendőr helyett kirendelt *hétsszáz* csendőrt. Az alispán jóhumorú ember, ő már *előzetesen intézkedett* háromszáz csendőr kiküldetéséről. Mivel azonban a belügyminiszter még *hétsszázat* akar, menjen tehát még *hétsszáz* az ott levő háromszázhoz. Ilyenformán aztán ezer zsandár választhat Belényesen. Nem kell elfelejteni, hogy egy tarkányi kortes maga felér öt zsandárral. Szóval szép és szabad választás ígérkezik Belényesen. Egész Biharban azt meri terjeszteni hirdetni a koalíció, hogy Kardos Árpád megválasztása a nemzeti becsület kérdése. Mintha Belényesen és még néhány helyen mindig nagyon tisztelték volna a nemzeti becsületet.

Kardos Árpád kortesei Nagyváradon, Bihar vármegyében s itt fent Budapesten is most akrobatáikat szerzőltetnek. Aki csak itni tud, az mind jó fizetéssel mehet le Belényesre népképviselőt választatni. Közben vesz hírek jelennek meg a koalíciós lapokban az oláh erőszakoskodásokról. Holott ugy áll n dolog, hogy az oláhok *be akarnak menni Erdélybe, míg a választás megtörténik*, annyira félnek. Érdekes, hogy Lucaciuról azt terjesztik, hogy Lueger-től és Liechtenstein hercegtől kapott pénzt a választásra. De ugyan- azok akik ezt terjesztik, az oláhoknak azt mondják, hogy Lucaciunak tíz krajeárja sincs. Szóval a belényesi választás gyönyörű tanulsága lesz a mai magyar parlamenti és választási rendnek.

A választás után a BN-ben közölt tudósítások közül. A belényesi választás — Csütövesztés után — c. aug. 28-i cikk kopfjában ismerünk meg Ady stílusára.

Itt közlünk még néhány nagyon érdekes sort, amelyeket Belényesből küldtek nekünk:

Bihari emberek még emlékeznek a Széll-féle választásra, amikor szegény Gajáry Ödön délután, amikor már látta, mi jön, visszautazott Budapestre *A sors, egyelőre csak a félkezével, visszautóti: tegnap Barta Ferencnek kellett menekülni.* Délután úgy elosont a Kardos-táborból, hogy Budapestig kellett volna a nyomát ütni. Megjegyezzük, hogy Barta Ferenc úrnak erre komoly oka volt. Olyan verést kap. ha ott marad a választás végéig, hogy hetekig kezelheteti magát. A tárkányiak ütöttek volna végig először rajta, ugyanazok, akik a *Barta-féle választáson lettek nagy legények, félelmes legények, rettenetes legények, választást eldöntő legények*

Barta Ferenc: a belényesi kerület előző képviselője.

192. Mágnások és oláh cigányok. BN 1907. aug. 20. 6. l. — Hírek — Lellei

... radikális és klerikális lapok egyformán körkérdest csinálnak belőle: a BN ugyanaznap számában közli a következő cikket, mely a téma ötletét adhatja Adnyak:

A francia arisztokrácia jövője

Franciaországban érdekes körkérdest intéztek a régi arisztokrácia tagjaihoz arról, hogy véleményük szerint mi lesz a jövője a köztársaságban az arisztokráciának. Ségur marquis, Beauregard marquis, Decaze herceg, Rohan herceg, D'Haussonville gróf és Lucingen herceg válaszukban azt mondják, hogy a valódi francia arisztokráciának már csak kevés tagja van, s ennek az a feladata, hogy valóban *aristos*, a legjobbak közül való legyen. Egy olyan országban, ahol nincs monarchia, aki a royalista Franciaország régi törzsein új hajtásokat növelhetne, az arisztokrácia előbb vagy utóbb kihal — mondja Rohan herceg.

Dion marquis kevésbé pesszimista. A marquis, aki automobilgyáros volt, abban reménykedik, hogy az arisztokrácia az ipari termelés terén foglalja el majd azt a helyet, amelyet hajdanta a harc mezején töltött be. Legérdekesebb a feleletek közül Castellane gróf véleménye „Nagyban és egészben” mondta, „az arisztokrácia szerepe az egyenlőség elvére alapított társadalmi rendben semmivé redukálódik és mégis van nem egy igen fontos feladata. A nemesség a kapocs a francia és az európai arisztokrácia között. Az európai arisztokráciának igen nagy része rendszerint Párizsba jön s a francia arisztokrácia fogadja. Ha tekintetbe vesszük, hogy más országban milyen nagy befolyása van az arisztokráciának a kormányra, ezt a szerepet nem lehet kicsinyelni.” Ezt a szerepet különben a Castellane-ház tölti be leginkább, mert az ő palotájuk nemzetközi találkozó helye az egész világ arisztokráciájának.

Robert de Montesquiou: I. Madame Thèbes műhelyében c. 1904. márc. 25-i cikk jegyzetét (AEÖPM V 305)

Mj: Vál. (213.)

193. Jegyzetek a napról. BN 1907. aug. 22. 6. l. — Hírek — Lellei

II. Dános és a fantázia

Dánosról I. A Szarvas-csárda körül c. júl. 23-i (276.). Jegyzetek a napról II. Dánoson sok a gyilkos c. júl. 26-i (282.), A hering és a többi c. júl. 28-i (285.) cikkei. *Hosztalek:* Hosztalek Nándor szélhámos Vidor Pállal, a Népszinláz igazgatójával elhitette, hogy milliói vannak, mire Vidor szabad

kezet engedett neki a Népszínházban. Kilenc napi garázdálkodás után kidobták. Ezért ő feljelentette azokat a színházi embereket, akik kipofozták Ekkoriban volt a tárgyalása.

III. Hát nem örülünk?

Kont Ignác: L. Magyar előadások a Sorbonne-on c. 1904. máj. 11-i cikket és jegyzetét (ABÖPM V. 219. és 404.). — Joachim József (1831–1907). világhírű magyar származású hegedűművész. Csodagyerekként kezdte Berlinben a zeneművészeti főiskola igazgatója lett. Néhány nappal Ady cikkének megjelenése előtt halt meg. — Maróczy Géza (1870–1951): sakk-mester.

Mj: Dános és a fantázia: Vp (249.), Na (168.)

194. Országos város Pustaszere. — Tekintetes Csongrád vármegye figyelmébe — BN 1907. aug. 23. 6–7. l. — Hírek — A. E.

Tekintetes Csongrád vármegye elé fess indítványt terjesztett egy Ludovai Tóth István nevű úr. Ludovai Tóth István törvényhatósági bizottsági tag Csongrád vármegye közgyűléséhez 8 pontban kifejtett önálló indítványt nyújtott be, melynek nyolcadik pontja Pustaszere 80 ezer hold termőföldet ki kell sajátítani, ahol a honalapító Arpád fejedelmünk ezer éves emlékére egy országos várost kell létesíteni a csatolt megokoló tervezet szerint — Kmety Károly: L. Párizsi jegyzetek. II. A nő-kocsisok c. márc. 1-i cikk jegyzetét (178.). — Herczeg Mihály (1840–1926): a budapesti egyetemen a polgári perjog tanára. — közhírtő: költségvetés, közös kiadások.

Mj: J (118.), FL (34.), Isz (65.)

195. Kis saenzációk nagy nőkről. BN 1907. aug. 24. 7–8. l. — Brown J. Polaire kisasszonyt kirabolták

Polaire: L. Willy és Colette c. márc. 6-i cikket és jegyzetét (185. és 499.).

II. Patti Adelina táncol

Patti Adelina (1843–1919): olasz koloraturénekesnő.

III. Otero majmot keres

Otero: L. A Szajna melletti III. Otero és Magdolna c. 1906. nov. 29-i cikket és jegyzetét (126. és 449.).

196. Pius pápa és a nők — Az egyház tud bánni az asszonyokkal is — BN 1907. aug. 25. 5–6 l. — Hírek — A. E.

Heine verse jut eszünkbe: Du bist wie eine Blume kezdetű Heine-dal. — ... s a pénz kedvéért még a Rothschildokhoz is küld nuncrust: L. A vatikáni börze c. ápr. 12-i cikkben: „Rómaiának egybeként kitüntetett házi bankháza a Rothschild ház” (206).

197. Jegyzetek a napról. BN 1907. aug. 27. 6. l. — Hírek — A. E.

I. A gimnázium kérdése

Vö. ugyanehhez a témához Az alkalmi igazmondók c. júl. 19-i cikket (271.).

II. Háború ellenség nélkül

A BN aug. 27-i száma beszámol arról, hogy előző nap kezdődött Pécsen a VII. katolikus nagygyűlés. 14 000 lúcsúláró jelent meg. A püspöki kart Városh Gyula kalocsai érsek, Balás Lajos rozsnyói, Boromissza Tibor szatmári, Probászka Ottokár székesfehérvári püspök képviselte.

A keresztény munkásszövetség zászlószentelési ünnepének szónoka Giesswein Sándor volt.

A pécsi nagygyűlésre két nap múlva egy glossza erejéig visszatér feltehetően ismét Ady. A BN aug. 29-i számában megjelent glossza a következő:

A mimikri

Nem baj, mondja Prohászka Pécssett, hogy a szabad tanítást a szabadkőművesek kezdeményezték; töltsük mi meg a mi szellemünkkel

Nem kell félni, mondja Malláth, a szocializmustól; kell a szocializmus, csak töltsük a mi szellemünkkel.

Íme a hódító klerikalizmusnak a hangja. Ez nem a lomha, makacs és tehetetlenül tagadó és tiltakozó klerikalizmusnak a hangja, amelyik nem tudott a haladással és a tudománnyal szemben egyebet csinálni, mint átkozódni. Ez az erőre kapott, fürge, eleven és gyilkosan okos klerikalizmus, amely ismétlő puskával és dróttalan távíróval, a modern technika minden vívinányával dolgozik.

Szabad tanítás kell? Lesznek ők szabadgondolkodók is. Szocializmus kell? Megcsinálják ők a tökfilkók szocializmusát, melyet egészen hazug jelzővel neveznek kereszténynek.

A klerikalizmus gyönyörű illusztrációkat szolgáltat a modern természet-tudomány egyik legérdekesebb megállapításához: ahhoz, hogy minden élő-lény hozzáalakul a környezetéhez. A mimikri csodáit mutatja a klerikalizmus, ez a nagy ragadozó, amely aszerint, amint szüksége van rá, válik feketéből sárgává vagy — nenuztiszínűvé.

Lényegében azonban változatlan marad: annak a félelmes, nagy ragadozónak, amely volt minden időkben. Átváltozásaiiban sötét és világos tarka köntösében fölismeri-e vajon Magyarország és ugrása előtt torkon tudja-e ragadni a nagy ragadozót?

Mj: Háború ellenség nélkül: FL (76.)

198 *Az asszony és a paraszt.* — Jászai Mari tanítása — BN 1907. aug. 29. 7. l. — Hírek — A. E.

A BN aug. 28-i számában Jászai Mari előadást tart címmel hírcikket olvashatunk, melyből megtudjuk, hogy Jászai Mari Szovátafürdőn nyaral és vasárnap délután az iskola udvarán előadást tartott a falusi népnek a váltóról és a pálinkáról. Azután Endrődi Sándor kuruc költeményeit és a Szózatot szavalta. Utóbbit a közönség lelkesen vele énekelte.

199. *Bölcs Biász előadásaiból.* — Honnan jön Budapestre a tiz forint? BN 1907. aug. 30. 6. l. — Hírek — Lellei

Bias: a hét görög bölcs egyike — *Korda Andor, Gaál András:* feltehetően képviselők — *Somogyi Aladár:* I. Költők c. 1906. dec. 18-i cikk jegyzetét (464.). — *Honnan veszik ezek az emberek a tiz forintot?* I. még Tiz forint világegye c. BN 1905. márc. 30-i novelláját (AÉÖN 257.)

200. *Jegyzetek a napról* BN 1907. aug. 31. 5. 6. l. — Hírek — A. E.

I. A két Áron kitüntetése

Kiss Áron (1815–1908): debreceni ref. püspök, a magyar ref. zsinatok-ról írt több munkát — *Dr. Kiss Áron* (1845–1908): az előbbi fia, pedagógus. — A hivatalos lap aug. 30-i száma közli, hogy a király dr. Kiss Áronnak, a budapesti I. ker. áll. polgári iskolai tanárképző intézet igazgatójának saját

kérelmére történt nyugdíjaztatása alkalmából a tanügy terén kifejtett buzgó és eredményes munkásságával szerzett érdemei elismerésül a m. kir. udv. tanácsosi címet díjmentesen adományozta.

III. Üdvözlük Apponyit és Andrássyt.

A BH aug. 30-i beszámolója szerint az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlése aug. 29-én fejezte be munkáját Apponyi táviratot intézett a nagygyűléshez, melyet felolvastak. Illosvay Lajos udv. tanácsos műegyetemi tanár megköszönte Apponyi kultuszminiszternek a vándorgyűlés érdekében kifejtett fáradozásait. Bntz Géza javaslatára pedig táviratilag üdvözölték Andrássy Gyula grófot, mint az 1910-ben Miskolcon tartandó 35-ik vándorgyűlés újonnan megválasztott elnökét.

201. *Bölcs Biász előadásaiból.* — Miért szükségesek a zsidók? — BN 1907. szept. 1. 7. l. — Hírek — A. E.

A BN aug. 31-i számában olvashattuk, hogy az Alliance Israélite tantergi képviselője felkereste Drude tábornokot és megkérdezte tőle, milyen sors vár a marokkói zsidókra. A francia csapatok parancsnoka azt felelte, hogy az okkupáció után a zsidók sorsa javulni fog. Kétségtelen, hogy az európai kereskedelem a pacifikáció befejezésével föl fog lendülni s akkor a zsidóknak sem lesz okuk panaszsra

Mj: Vp (250.), Na (169.)

202. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 3. 6. l. — Hírek — A. E.

I. Papok

A BH szept. 1-i számában hasonló témáról Papok pályaválasztása címmel jelent meg hírcikk. Ebből megtudjuk, hogy a szeparáció óta sok apáca, szerzetes és világi pap lépett ki az egyházból és inkább pályát, mint hazát változtatott. Az apácák képzettségük szerint nevelőnőnek, tanítónőnek, tisztviselőnek, háziasszonyként mentek, a szerzetesek többnyire ipari pályára. Van közöttük esztergályos, kerégyártó, mechanikus, mások az ötvös a szabo, kárpitos nyomdász-mesterséget választották. A cikk azt is megemlíti, hogy azok a szerzetesek és világi papok, akik iparos pályára léptek, *hiúlon szakszervezetet* alkottak, amelynek még hivatalos lapja is van.

203. *Saját lábúlag rúgják egymást.* — A Nemzeti Kaszinó és a Magyar Lovaregylet ügye — BN 1907. szept. 4. 6. l. — Hírek — Lellel

A kaszinói botrányról újabb részleteket közöl másnap a BN feltehetően ismét Adv fogalmazásában. A BN szept. 5-i számában, a Hírek rovatban

— „Saját lábúlag rúglossák egymást” —

Írtunk már a magyar mágúsvilág belső kis forradalmáról, a zártkörű szenzációcskáról, amelyről most grófi körökben legtöbbet beszélnek: arról, hogy a Lovaregylet több beléje kíváncskozó mágúst visszautasított. Most a nevezetes esetről újabb részletek kerülnek nyilvánosságra: itt közöljük ezeket a részleteket azok számára, akik érdeklődnek a mágús-ügyek iránt és azok számára, akik csendes örömet éreznek, ha ők „saját lábúlag rúg

lunk egymást”.
A Lovaregylet alapszabályai szerint a felvétel felett a választmányi ülés dönt, legalább tíz választmányi tagnak kell jelen lennie; ha két fekete golyót adtak le, akkor a jelentkező felvétele egy evre elodáztatik és akkor újra dönthetnek felette, ha jelentkezik.

A Lovaregylet minapi választmányi ülésén tizenegyen voltak jelen. Ezek: Gróf Batthyány Elemér elnök, gróf Csekonics Gyula alelnök, Inkey Antal, herceg Thurn-Taxis Miksa Egon, báró Üchtritz Zsigmond, Blaskovich Elemér, Szemere Miklós, Jankovich-Bésán Gyula, gróf Teleki Gyula, gróf Nádasdy Tamás, gróf Esterházy Béla.

Szavazásra hat jelentkező került s ezek közt csak egyetlenegy volt, aki nem kapott fekete golyót.

A szavazások a következő sorrendben történtek, a következő eredmény-nyel:

1. Pallavicini György gróf. Egy fekete golyót kapott.

2. Voinits Sándor, ajánlották: Üchtritz Zsigmond báró és Inkey Antal

Három fekete golyót kapott.

3. Wenckheim László gróf. Egy fekete golyót kapott.

4. Károlyi József gróf, Károlyi Gyula grófnak, a Lovaregylet egykori elnökének fia, ajánlották Festetics Taszilo gróf és Pálffy Miklós herceg. Négy fekete golyót kapott.

5. Teleki Pál gróf, képviselő, Teleki Géza grófnak, az Országos Kaszinó elnökének fia. Öt golyót kapott.

6. Esterházy Mór gróf, képviselő. Egyetlen fekete golyót sem kapott.

A fekete golyókkal megtisztelt jelentkezők mindegyike tagja a Nemzeti és Országos Kaszinónak.

Mj: Vál. (215.)

204. Jegyzetek a napról. BN 1907. szept. 3 6. l. — Hírek — A. E.

I. A különféle diák urak

[*] Eredetiben: egyformán

Fiumében és Susákon hadsereg szükséges a horvát szokolisták ellen: nyilván a horvát zavargásokkal kapcsolatos hírre utal. Vö. A Szarvas-csárda körül c. júl. 23-i cikk jegyzetével (546.). — *szokol:* cseh nacionalista sportegyesület, szó szerinti jelentése: pályom. — *Elisée Reclus* (1830—1905): francia földrajztudós, részt vett a párizsi Kommunben és kommunista-anarchista tanai mellett mindvégig kitartott. Utazásai során Magyarországon és Erdélyben is járt. — *Kecskeméti Győző:* ifjúsági diákvezér, aki a fővárostól egy félmilliót ellopott és nyomtalanul eltűnt I. Ady Kecskeméthyék c. NN 1901. nov. 16-i cikkét (AEÖPM II. 282.).

II. Egy magyar miniszter ambíciója

Ha önök véletlenül emlékeznek a zirci választásra: I. A fiúk is gazemberek c. júl. 5-i cikk jegyzetét (537) — *Olvasta hogy Edvárd király Clemenceau-val barchokzik:* az Alkotmány aug. 22-i híre szerint Clemenceau, a mint megérkezett Karlsbadba, nyomban meglátogatta a Marienbandban üdülő Edward angol királyt. Ugyanez a hír adja tudtunkra, hogy Kossuth Ferenc egy hét óta kúrát tart Karlsbadban. Nagyon valószínű hogy ugyancsak Ady az, aki a BN szept. 21-i számában A kegyetlen Edward c. névtelen cikkében siet hírről adni, hogy az angol király nem fogadta Kossuthot. A cikk szövegét itt közöljük.

A kegyetlen Edward

Nincs neki szíve — Clemenceau-t fogadta — Kossuthot nem fogadta — Így írja egy lipcei újság — Talán ezt is darabontok informálták

Karlsbad híres fürdőjének sok híres vendége volt a nyáron. A híresek között a legghiresebb két államférfiú volt: Clemenceau, Franciaország minisz-

terelnöke és Kossuth Ferenc, Magyarország kereskedelemügyi minisztere és a leghatalmasabb magyar párt nagybefolyású vezére.

Hogy a kettő közül melyik a nagyobb és dicsőbb, döntse el a világstória. De hogy Clemenceau volt kettőjük közül a szerencsésebb, arról a közelmúlt napok sokat beszélhetnek. Clemenceau szerencsésebb volt, mert többet foglalkozott vele a világsajtó, sőt még abban a kitüntetésben is részesült, hogy hosszantartó kihallgatáson fogadta és ebédre vendégül látta a szomszédos Marienbad illusztris vendége, Edward angol király.

Szegény Kossuth Ferencnek ez a balszerencse csak meg keserübbe tette a Sprudel amúgy sem édes vizét. Komoran, elborulva látta a másik államférfi nagyobb szerencsáját, fényesebb dicsőségét. Valamennyi világlap szerte-vitte a szélrózsa minden irányába Clemenceau dicső kitüntetését, a képeslapok meg is rajzolták a szerencsés francia konkurrenst az angol király jobb-ján, amint Marienbadban együtt ebédelnek. Róla azonban, a nagy Kossuth Lajos fiáról csak elvétve szól egy-egy szerény hírecske. Ő rá semmi sem hull a brit uralkodó fénykoszorújából, neki meg kell elégednie saját maga teremtette dicsőségével, ő úgyszólván önmaga a saját világlátótestje.

A szomorú mellőzés híre eljutott Magyarországra is. Nemsokára utabb hír követte. Hogy Magyarország nagy minisztere Ivánka Imre automobilján megtette az utat Karlsbadból Marienbadba. Hogy legalább lássa azt a helyet, ahonnan sudárba szökött a francia vetélytárs dicsőségének a fája. Kesőbb azután olyasmi is hallatszott, mintha Kossuth meglátogatta volna Clemenceau-t. Hogy ilyenfönnán legalább közvetve ő is részesüljön az angol királynál tett látogatás visszfényében.

Egyebet nem hallottunk a karlsbadi bus napokról. Most azonban azt írja a Leipziger Neueste Nachrichten, hogy Kossuth Ferenc nem adta meg magát némán és tétlenül a kegyetlen sorsnak, hanem merész lépésre szanta el magát, hogy amit a vak sors megvont tőle, azt ügyes és bátor kezzele maga szerezze meg magának.

Kihallgatásra jelentkezett Edward királynál.

A továbbiakról beszéljen maga a lipcsei német újság.

Mint nekünk telefonon jelentik, a Leipziger Neueste Nachrichten mai számában a következő feltűnést keltő hírt közli. Edward király marienbadi tartózkodása alatt Kossuth Ferenc is odaérkezett és kihallgatásra jelentkezett az angol királynál. Edward ezt a kérést elutasította és az elutasítás okairól körülbelül a következőket mondotta.

— *Azért nem akarom Kossuthot fogadni, mert nincs kedvem a magyar belügyekbe beavatkozni.*

Éddig a lipcsei újság.

Talán ezt is a darabontok informáltak.

Mindenesetre nagyon kegyetlen volt Edward király, angol király. mert Kossuth Ferenc bizonyára nem ragaszkodott volna ahhoz, hogy ötel-sége politikáról beszélgesse vele. Neki az is jól esett volna, ha Edward király például a — négyzögletes nadrágokról kérli meg véleményét.

Mj: A különféle diák urak: Vp (252.), Na (170.)

III. Akik csak az istenben bíznak

Zichy Aladár (1861 — ?): a király személye körüli miniszter.

Bakonyi Samu (1862 — 1922): függetlenségi párti képviselő. — Pármán Samu (1854 — 1925): ügyvéd, függetlenségi politikus, publicista. — *hogy a belényesi kerületet elvesztették*: I. Tátrány és Kerpenyest c. aug. 20-i cikket és jegyzetét (311. és 564.)

203. *Vucskovicsné gyermeket akart.* — Házasságtörés az anyaságért — BN 1907. szept. 7. 6. l. — Hírek — A. E.

A hír forrását nem találtuk.

206. *Kis szenzációk — nagy nőkről.* BN 1907. szept. 7. 10. l. — Brown I. *Calvé Emma Kaliforniában*

Calvé, Emma (1862—1942): francia operaénekesnő.

II. *A szép Otero sikere*

Oteróról I. A Szajna mellől III. Otero és Magdolna c. 1906. nov. 29-i (126.) és Kis szenzációk nagy nőkről III. Otero majmot keres c. aug. 24-i cikkeket. — (318.)

III. *Az ötvenéves Júlia*

A történetet a *Le Matin* aug. 22-i számában megjelent *L'amour qui tue* (A szerelem, mely öl) c. cikkből merítette. Ebből megtudjuk, hogy a 37 éves René Dumas féltékeny volt barátnőjére, az 56 éves Camille Prévost-ra. Mikor az asszony szakítani akart, revolverével megsebesítette, őt magát pedig lakásán agyonlőve találták.

207. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 8. 7. l. — Hírek — Lellei

I. *Az eldugott pénzek*

Szegeden meghalt Csutriné Hullmann Teréz, és mivel nem találták a vagyonát, bátyja feljelentést tett, hogy a vagyont elrabolták. Végül a rendőrség megtalálta a 40 000 korona vagyont rongyokba csavarva. A hírt a BN szept. 7-i száma közli.

II. *Az urak mulatnak*

Tattersall: egy angol lókereskedő neve után így nevezték el a lovardákat többek közt a budapestit is, mely a Thököly úton volt. Ugyanitt torna-versenyeket és különféle sportmérkőzéseket is tartottak.

208. *Bölcs Biász előadásából.* — A hatalom részegesei — BN 1907. szept. 10. 5—6. l. — Hírek — Lellei

Eötvös Károly az Abbáziában: Eötvös Károly törzsasztala az Abbázia kávéházban volt.

209. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 11. 6. l. — Hírek — A. E.

I. *A Nagyúr háza*

Hagyhatta volna, mint egy másik, szintén nemrégén megboldogult Nagyúr, Budapest fővárosnak, mint múzeumot: Zichy Jenő hagyta Vercelét út (ma Karinthy Frigyes út) 3 sz. alatti házát, mint keleti tárgyak múzeumát a fővárosra. És róla neveztek el utcát is.

II. *Tárkány Amerikába készül*

Mínapában Kardos Árpádot is vért ontottak: I. Tárkány és Kerpenyest c. aug. 20-i cikkét (311.).

Mj: Tárkány Amerikába készül: FL (46.), Vp (253.), Na (171).

210. *Jegyzetek a napról* BN 1907. szept. 13. 6—7. l. — Hírek — A. E.

I. *Andrássy és a törvénytelen gyermekek*

Vö. *Jegyzetek a napról* III. Az emberséges Andrássy c. júl. 17-i cikkével és jegyzetével (269. és 544.).

II. Barkóczy, a buzgó statisztikus

Barkóczy Sándor báró (1857–1925): miniszteri tanácsos, a középiskolai ügyosztály vezetője. Júliusban a tanáregyesületi közgyűlésen botrányos beszédet tartott, melyben a felekezeti jellegű oktatás mellett tört lándzsát.

Mj: Barkóczy, a buzgó statisztikus: FL (75.)

211. *Magyarország: az új Hellász.* Mennyi szobor, mennyi szobor, mennyi szobor — BN 1907. szept. 14. 6. l. — Hírek — A. E.

Egy jeles trónk szaladgált ki neki egy nyelvésszeti munkáért száz forintot! Komlós Aladár szíves közlése szerint Vajda 1870–75-ben állítólag részt vett a modern katonai műszavak megmagyarosításában. — *Van egy hatalmas erejű fiatal trónk . . .* : Hogy kire céloz, pontosan, nem tudni, de két hónap múlva a Hétben írt Glosszájában (1907. nov. 24.) ugyancsak magyar írók Szarajevóban terjesztett fényképeiről ír: „Szarajevóból[!] képes levelezőlapokat kaptam Kiss József és egészen harcos, fiatalabb magyar írók arcképeivel.”

Mj: UH (106.), J (130.), Isz (67.), Ai (196.)

212. *Bölcs Bidsz előadásából* — Aki panaszkodik, bolond — BN 1907. szept. 15. 5–6. l. — Hírek — Lellei

Nagy Gyula: a BN előző napi számában „Jó a forradalom!” címmel hirt olvashatunk, mely szerint a Royal szálló egyik kapujában meztelen fiatalember kuporgott és keservesen jajveszékelt. Egyre azt hajtogatta: „Jaj, kedves rózsám, végen van” Kiderült, hogy közveszélyes őriült, Nagy Gyulának hívják és szűcssegéd. Egy Kovács névre, Párizsba szóló levelet találtak nála, melyben többek közt ez állt: „Budapest a világ legnagyobb uzsorása. Minden méreg drága. A lakás, a tej, a szén, s a szűcsök éhen halnak. Itt még Dárius kincsét is megveszi az ember. De október 10-én általános munkaszünet lesz, s jó a forradalom.”

213. *Pusztaszeren.* BN 1907. szept. 17. l. — Vezércikk — Ady Endre

Günther Antal (1847–1919): ügyvéd, hírlapíró, 1904-től Apponyi pártjához tartozó képviselő. 1906–1909 közt igazságügyminiszter. — *Félig erdélyi ember lévén az, aki ezeket írja, egyformán közel van lelkéhez Árpád és Tuhutum:* Ady arra céloz itt, hogy Magyarország és Erdély határán, a Partiumban született. Anonymus szerint ugyanis Árpád volt Magyarország s Tökhötöm Erdély meghódítója — *A vezérek ulódait kóbor nyugati lovagok vállották föl;* vö. A tatári cselédekhez következő két sorával: De jött egy kóbor ivadék — Rabló szerencsés ritterek Népe . . . — *Iszter:* Ister, a Duna ókori, görög eredetű neve

Az ugyanaz napi BN-ben beszámoltól olvashatunk a pusztaszeri Árpád-ünnepről, melyből megtudjuk, hogy az ünnepség misével kezdődött. A szentbeszéd után a himnusz hangzott el, majd Kelemen Béla főispán megnyitó beszéde. Ugyanő felolvasta Kossuth Ferenc üdvözlő táviratát. Becsey Károly országgyűlési képviselő, a Szegeden székelő pusztaszeri Árpád egyesület nevében üdvözölte az ünnepelő közönséget, majd Bakó László, a Nemzeti Színház tagja elszavalt Miskolci Kovács Gyulának Árpád síri álma c. költeményét. Ezután következett Barabás Béla ünnepi beszéde. Utána Szalay Károly főgimnáziumi tanár Pusztaszeren c. költeményét szavalt. Az ünnepséget Cicatricis Lajos, Csongrád várnegye alispánja zárta be.

A BN szept. 17-i tudósításának kopfját feltelítetden ugyancsak Ady írta, ezért azt alább közöljük

Árpád vezér emléke
— A pusztaszeri ünnep —

A történetírók szerint *kilencszázhatvan* halt meg Árpád vezér, a honalapító. Az első országgyűlés, a vérszerződés helyén, a csongrád megyei *szeri* pusztán vasárnap ünnepelték Árpád halálának ezredik évfordulóját: Az ünnepen óriási közönség vett részt, Barabás Béla mondotta az ünnepi beszédet és a hangulatot azzal sem tudták elrontani, hogy a kormányt Günther igazságügyminiszter képviselte. A legnagyobb magyar ünnepén a legkisebb miniszter: ennél többet érdemelt volna Árpád vezér még a nemzeti kormánytól is, amelyről ismeretes, hogy szívesebben ünnepi Apponyi Albertot és más eleven oroszlánokat, semmint rég elporladt hősokeket. Sokan voltak ott az ünnepen, de még sokkal többen hiányoztak. A nép eljött levette kalapját és lelkcsédett, a nagyurak otthon maradtak és elküldték alázatos kicsi szolgálójukat, Günther Antalt.

Mj: J (43.), FL (51.), Vál. (216.), Isz (313.)

214. *Kártyáznak, isznak, ölnek.* — Két budapesti néember-eset — BN 1907. szept. 18. 5. l. — Lellei

I. A perditák nem kártyázhatnak

Szemere Miklós (1856-1919): politikus, a löspart nagy istápolója, híres kártyás. Ady sokszor ír róla váradi cikkeiben.

215. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 19. 5. l. — Lellei

I. Björnson — porosz bérenc?

Apponyi Albert védőinek bátorságából: Björnson személy szerint Apponyit is megtámadta abban a levelében, melyet a hágai békekonferenciához intézett, hogy távolmaradását indokolja. A levél a BN szept. 14-i számának hírcikke (Bjornstjerne Björnson Apponyi ellen) szerint így szól: „Nagy tisztességgnek veszem, ha egy társaság kitüntet meghívásával és különösen nagy megtiszteltetésnek, hogy a meghívás Önöktől jön. De nem titkolliatom el, hogy legközelebb olyan erős támadást készülök intézni a békekongresszus ellen, amilyen csak kitélik tőlem, azok ellen, akik „béke-orvosok” gyanánt tetszelegnek Hágában, de odahaza elnyomják a népeket, vagy ölbe tett kézzel tűrik a nemzetiségek üldözését. Hogyha nem akarják a háború morált minden erejükből és gyökeresen kipusztítani, akkor hogy gondolják elejét vehetni a háborúnak? Nem akarják magukon kezdeni, ellenben mártírokat keresnek: minek mennek akkor nemzetközi gyűlésekre békeapostolkodni?

Ha pl. gróf Apponyi Albert, Magyarország mostani közoktatásiügyi minisztere, aki hazájában gyalázatosan sanyargatja a tótokat, mint nemzetének kiválóan hívatott képviselője megjelent volna a kongresszuson és én is ott lennék, akkor nem nyugodtam volna és mindent elkövettem volna, hogy abból a teremből eltávolíttassék.”

A BN szept. 15-i számából megtudjuk, hogy Apponyit azért ünnepelte a hágai békekonferencia, mert Olaszországon kívül csak Magyarországon ünneplik a diákok a békenapot febr. 22-én. Apponyi szerint Björnson hazug tudósítások által félrevezetve nagy könnyeunfiséggel nyilatkozott olyan viszonyokról, melyeknek tényleges alapjait nem ismeri. Énnélfogva támadása hiján van minden komolyságnak és jelentőségnek.

A BN szept. 18-i számában viszont azt olvashatjuk, hogy a kormány megtagadta a szlovákoktól a népgyűlés megtartására kért engedélyt s ezzel igazolta Björnson.

Rákosi Jenő lapja . . . nyugodtan hazudja, hogy Björnson nemrégiben megtámadta a Poroszország által sanyargatott lengyeleket: a BH szept. 18-i számában Björnson és Apponyi címmel cikk jelent meg. Ebben megírják, hogy Björnsonnak nem ez az első baklövése. A 76 éves költőnek gyöngül a memóriája. Egyébként is pángermán sugalmazásra írja, ill. diktálja cikkeit. Majd így folytatja:

„Hogy milyen szélsőségekre ragadják a pángermánok Björnson, bizonyítja az a különös cikk, mely nemrégiben a Courrier Européenben látott napvilágot. Björnson ebben a *Poroszország által elnyomott szegény, földhözragadt lengyelek* ellen irt egy förmédvényt. A poroszországi lengyelek ellen, akiknek gyermekeit véresre verik az iskolamesterek, ha megtudják, hogy a Miatyánkot anyanyelvükön mondták el. Egész Európa föllázadt volt az ellen az embertelen politika ellen, amelyet a németek folytatnak Pózenben. Azt lehetett volna várni egy költőtől, hogy az elnyomott, nyomorúságos lengyelek szabadságáról ír valami himnuszt, azonban Björnson ismét kedveskedni akart az ő poroszainak s lecsepülte a lengyel törekvéseket.”

Ilyen előzmények után — véli a cikkíró — nem csoda, hogy Magyarországról is olyanokat terjeszt, amik „csak a pángermánok és a pánszlávok örült képzeletében” léteznek.

Csak hogy mi is olvastuk néhányan azokat a bizonyos Björnson-cikkeket: a Courrier Européen 1907. ápr. 5-i számában *L'oppression polonaise* (A lengyel elnyomás) címmel Björnson cikket írt. Ebben megállapítja, hogy a lengyel remek náció, szerencsétlenségét rossz tulajdonságainak köszönheti. Ezek: „le farouche individualisme, des Polonais, leur audace dans le désir, leur orgueil effrené et leur appétit de bataille, leur honteux manque de foi et leur inconcevable légèreté . . .” (a lengyelek vad individualizmusa, merész vágyaik, féktelen gögjük és harci kedvük, a megbízhatóság szégyenletes hiánya és megfoghatatlan könnyelműségük.)

Majd számokat idéz a lengyelek és rutének arányának megváltozásáról Galiciában. 50 évvel ezelőtt még 2 441 770 rutén és 1 094 800 lengyel élt Galiciában, legutóbb pedig 3 988 700 lengyelt és 3 074 500 rutént számoltak. Ez úgy történt, hogy a lengyelekhez számítottak 811 371 zsidót és 200 000 rutént. Majd így folytatja:

Nous avons pris la part la plus vive aux malheurs des Polonais. Nous avons peut-être admiré davantage encore la résistance héroïque qu'ils ont opposé chaque jour à leur oppresseurs, dans les grandes choses comme les petites. Tous les peuples opprimés ont trouvé les Polonais à leurs côtés quand ils essayaient de briser leur joug, et jusqu'à ces derniers temps, les grands poètes de la liberté polonaise ont laissé une trace de feu à notre horizon.

Mais quand nous savons qu'aujourd'hui encore, il y a, dans la Pologne proprement dite, cinq millions de paysans sur sept qui ne possèdent pas ou presque pas de terre, et que néanmoins, le groupe polonais à la Douma a trouvé et trouve encore qu'une réorganisation de la propriété foncière ne s'impose pas, — alors, nous restons muets de stupéfaction. Car nous voyons, nous que cette réforme assurera le relèvement et la liberté polonaise, — mais eux, ils ne voient pas.

(. . .)

Le peuple ruthène aura bientôt sa rubrique dans chaque journal par tout le monde civilisé . . . Une âme populaire aussi saine ne pourrait naturellement pas mourir.

(A legnagyobb részvétellel voltunk a lengyelek szenvedesei iránt. Még inkább esodáltunk azt a hősies ellenállást, mellyel elnyomóikkal naponta

szembehelyezkedtek mind a nagy mind a kisebb ügyekben. Minden elnyomott nép maga mellett találta a lengyeleket, mikor megkísérelte, hogy igáját összehajtogtassa és a lengyel szabadság nagy költői egészen a legutóbbi időkig tüzes nyomot hagytak a mi egünkön

De ha tudjuk, hogy a tulajdonképpeni Lengyelországban még ma is öt millió paraszt van hét millió közül, akinek egyáltalán nincs vagy csak alig van földje és hogy a Dunia lengyel csoportja úgy találta és még mindig úgy találja, hogy a földtulajdon újjászervezése nem feltétlenül szükséges. — akkor megújímulunk a csodálkozástól. Mert mi, mi látjuk, hogy ez a reform biztosítaná a lengyel felemelkedést és szabadságot, de ők nem látják.

(. . .)

A rutén népnek meglesz a maga rovata nemsokára minden civilizált nép újságjában . . . Ilyen egészséges néplelek természetesen nem halhat meg.)

A magyar sajtóban egyébként nem a kérdés lényegéről folyt a legtöbb szó, hanem arról, hogy honnan szerezte Björnson az adatait a magyar nemzetiségekről. A BN szept. 19-i számában azt írja (Björnson és a tótok), hogy egy felvidéki szlovák lap adatai szerint nem Björnson, hanem más északi írók járták be a felvidéket, és pedig Olaf Broch egyetemi tanár és statisztikus és Alfred Jensen göteborgi író. Björnson állítólag ezektől szerezte adatait. A BN előző napi (szept. 18-i) számában pedig különféle híreszteléseket szed össze Björnson magyarországi látogatásáról. Minthogy ezt Ady is fogalmazhatta, alább közöljük:

Björnson Magyarországon

Egy hír szerint már itt volt — a másik hír szerint csak jön

Björnstjerne Björnsonról minapi Apponyit támadó szenzációs levele után újabb hírek kerültek forgalomba. Ezek szerint a nagy író az elmúlt héten Magyarországon járt volna, s így azok a vádak, amelyeket Apponyi ellen emelt, személyes tapasztalatokon alapulnának. Más verzió szerint csak most a közeli napokban érkezik Björnson Magyarországra.

Björnson tényleg nagy szorgalommal tanulmányozza a nemzetiségi kérdést, s így nincs kizárva, hogy Magyarországon is személyesen akar meggyőződni azokról a pauszokról, amelyek meglehetősen bőven jutnak a külföldre, a nemzetiségek elnyomásáról. A norvég költő most nagy munkára vállalkozott. Két hét előtt jelent meg a Courrier Européen című francia revűben egy nyilatkozata, amely szerint egy nagy tanulmányt készül írni az európai nemzetiségekről. A tanulmány cikksorozat alakjában egyszerre három nyelven jelenik meg a Courrier Européen-ben, a müncheni Marz-ben és a Rivista Italiana-ban.

Ennek a tanulmánynak az adatait szedi most össze Björnson s így nincs kizárva, hogy van valami alapja annak a hírnek, amely Vajda Sándor nemzeti-ségi képviselő útján került forgalomba. Vajda ugyanis egy újságíró előtt ezt mondta:

— Bécsből jövék és ott hallottam, hogy Björnson Magyarország felső vidékén jár s ott szervezte az Apponyi ellen intézett támadásra vonatkozó információkat. A tót vezérek emberek influálták a norvég költőt.

Vajda ezután még azt mondotta, hogy az ő nézete szerint, ha már nincsen Björnson a tótok között, azt hiszi, hogy ott volt.

Hogy az erdélyes nyilatkozat valóságáról meggyőződést szerezzünk a román nemzetiségi párt lapjához, a Laputához fordultunk, ahol a következő felvilágosítást kaptuk:

— A mi tudomásunk szerint is járt Björnson Magyarországon a múlt hét folyamán. Turócszentmártonban tartózkodott, ahol valószínűleg Mudrony Páltól, a híres tót vezértől szerezte be információit.

Kérdőzködtünk a Hodzsa Milán szerkesztette Slovensky Tyzdenik szerkesztőségében is, ahol szintén tudnak Björnson ama szándékáról, hogy Magyarországra akar jönni, de ez a látogatás — tudomásuk szerint — nem történt meg. Szerintük valószínű, hogy a norvég író a következő napokban már meg is érkezik és akkor Budapestre is ellátogat.

Két hét előtt jelent meg a *Courrier Européen* című francia revüben egy nyilatkozat: ez így tévedés. A nyilatkozat a März c. müncheni lapban jelent meg a békéről és a pacifistákról, válaszképpen Serginek a *Courrier Européen*-ben megjelent cikkére. Ezt a nyilatkozatot a *Courrier Européen* szept. 20-i száma vette át. Ebben írja többek közt, hogy a magyarok, akik a leghevesebb pacifisták, az igazság és emberség bajnokai, elnyomnak három millió szlovákot.

II. A megjavított Apponyi-rendelet

Olvastuk például Kincs Gyula, zilahi kollégiumi igazgató évnvtő beszédét: a Szilágy szept. 5-i számában közölte Kincs Gyula igazgató évnvtő beszédét, melyben madárvédő egyesület alakítására szólítja fel diákjait. Ezt mondja többek közt: „Nem csinálunk annak paragrafusokat. Nem fizetünk abban tagsági díjakat. De aki akar, mert kényszeríteni senkit sem fogunk, az osztályvezető előtt kézzel kötelezi magát, hogy belép a kollégiumi madárvédő egyesületbe és sem önmaga nem fog semmi körülmények között hasznos madarat elfogni, pusztítani, fészket kirabolni, sem másnak hasonló embertelen és ostoba tettet elkövetni engedni. (. . .) Én megbíznom abban a kézzel. Én tudom, hogy az így tett fogadalmat egy sem szegi meg közületek.”

III. Maróczy — csak második

Maróczy Géza (1870—1951): sakkmeister; a karlsbadi sakkversenyen csak második lett. — *Dürer, Albrecht* (1471—1528): a legnagyobb német festő és grafikus. Családja a Békés megyei Ajtós községből származott, ahol apja ötvös mester volt. Ezért ajtói Dürer.

Mj: Björnson — porosz bérenc? Vp (255.), Na (172.), Maróczy — csak második: Vp (256.)

216. Egy gyámoltalan óriás. — Budapest a falusiaké — BN 1907. szept. 20. 6. l. — A. E.

Caruso, Enrico (1873—1921): ekkortájt rendkívül népszerű olasz tenorista.

217. A tiszteletes úr. BN 1907. szept. 21. 5. l. — Hírek — A. E.

Hogy a tiszteletes úr Kutas Bálint törökszentmiklósi pap, arra nézve a BN előző napi beszámolójának kopfja igazít el. Mivel valószínűleg ezt is Aty foglalta, alább szó szerint közöljük:

Lelekészek a szekularizációért
A református papi értekezet

Az országos református lelkészegyesület értekezleten foglalkoztak ma olyan témákkal, amik a legritkább esetben szoktak papi tanácskozások napirendjén helyet foglalni. A közoktatásügy államosításáról, a papi javak szekularizációjáról és a felekezetek teljes egyenjogúsításáról volt szó és az egyik felszólaló, Kutas Bálint törökszentmiklósi pap, olyan bátor, olyan

bölcs beszédben követelte a leikiismeret szabadságának és a népjólétnek ezeket a biztosítékait, amilyenhez az új éra éppen nem szoktatott hozzá bennünket Sem Apponyinak, sem Barkóczy bárónak nem lesznek kedvencei ezek az egyszerű és kellemetlenül szókimondó papok, annyi bizonyos. És mert ezek az urak hatalmas urak, annál inkább csodálatra és tiszteletre-méltó a bátorság eme megnyilvánulása.

A tudósításból az is kiderül, hogy Baltázár Dezső hajdúböszörményi lelkész, későbbi tiszántúli püspök is a szekularizáció mellett foglalt állást.

Uray Imre adatait nem találtuk. — *Melanchton, Philipp* (1497 - 1560): Luther segítőtársa a reformációban.

Ugyancsak a BN szept. 21-i számában egy tartalmilag és stílusban szintén minden okkal Adynak tulajdonítható glossza is jelent meg a szekularizációt követelő protestáns papokról Ennek szövegét alább közöljük

Kezdődik

A protestáns papok a nemzeti politika napirendjére hozták a papi javak szekularizációját. S most kezdődik a nagy színjáték. A klerikális tábor poggyászbiztosítással és honmentéssel egyaránt foglalkozó újságja ma már megnyilatkoztatja Apponyit, az aranyházú kultuszminisztert és Prohászka, az aranyházú püspököt. S nagyon érdekesen nyilatkozik mind a két aranyház. Apponyi, a kultuszminiszter, azt mondja, hogy ha a protestáns papok csakugyan napirendre vonszolják a papi javak szekularizációját, akkor ő beszünteti az 1848: XX. törvénycikk végrehajtását. Prohászka, a püspök pedig azt mondja, hogy a protestáns papok még nem jelentik a protestáns egyházat és reméli, hogy a hivatalos protestáns egyház okosabb lesz. Érdekes két nyilatkozat ez. A magyar kultuszminiszter egy törvény végrehajtásának megszüntetésével fenyegetőzik, ha a protestáns papok kellemetlenkedni próbálnak az ő egyháza főpapságának. Egy miniszter a törvény fölé ugrik, mert megriasztják benne a katolikust. Mintha az 1848. XX. végrehajtása az ő tetszésétől vagy nemtetszésétől függne és mintha protestáns papoknak törvényes joga politikai viselkedésük szerint volna elaltatható vagy föléleszthető. Így csak Apponyi mer beszélni. És érdekes Prohászka püspök úr nyilatkozata is, aki most gyönyörűen tud disztinkválni papság és egyház között, mert protestánsokról van szó, de papságot és egyházat azonosnak hirdet, ha katolikusokról van szó. Most jól esik neki, hogy kellemetlenkedő protestáns papokkal szemben még appellálhat a józanabb hivatalos egyházra, de elfelejti, hogy a szekularizáció egyebek közt éppen azt is célozza, hogy a katolikusoknál se jelentse a papság mindjárt az egyházat. Egyelőre ennyi érdekessége van a szekularizáció napirendre tűzésének. De lesz ez még érdekesebb is . . .

Mj: FI. (52)

218. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 22. 5. l. — Hírek — Lellei I. Válnak-e Rothschildék?

A BH szept. 21-i számában híreikk cáfolja, hogy Rothschild Károly válni készül feleségétől, Wertheimstein Rózsikától, mert az utóbbi vallási dolgokban nagy közömbösséget tanúsít. Ez a házasság egyébként a feleség nagyváradi származása miatt Nagyvárad egyik büszkesége volt s így Ady is közelről tudott róla.

III. A Standard kiszabadult

A BN előző napi híre szerint a cár jachját sikerült veszélyes helyzetéből kiszabadítani. A jachtot aztán a kikötőbe vontatták, ahol tatarozni fogják. A cár aznap reggel az első kiemelési kísérletnél jelen volt, de a kiszabadítást nem látta.

219. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 25. — Hírek — A. E.

I. Az érsemjéni botrány

Az érsemjéni szoborleleplezésről előzetesen is hírt adott a BN szept. 18-i számában valószínűleg ugyancsak Ady:

Érsemjén ünnepe

Megkaptuk a meghívót a Kazinczy-ünnepre, ahol Kazinczy Ferencnek Fráter Loránd állít szobrot. Megtudtuk e meghívóból, hogy a szobron kívül emléktábla-leleplezés is lesz Érsemjénben. Ugyancsak megtudtuk azt is, hogy öt főispán a díszelnöke Érsemjén ünnepének s a védnökség nem kisebb testületé, mint a Magyar Tudományos Akademiáé. *Szeptember 22-én délután három órakor lesz a leleplező ünnepe* Érsemjénben. Este hangverseny-nel folytatódik Érmihályfalván. Herczeg Ferenc, Szávay Gyula, Paulay Erzsi, Tarnay Alajos és Fráter Loránd lesznek az ünnepi szereplők. Alig hisszük, hogy e névsorból valaki az *igazi*, a nagy Kazinczyról szóljon szóban, vagy zenében. Még Herczeg Ferenc sem fogja ezt tenni, mert ő ott az Akadémiát képviseli. Talán az öt főispán-díszelnök valamelyike pótolja a doigot. Pöl fogja mutatni Kazinczy Ferencet, az európai magyart, a forradalmárt, a szabadkőművest és szabadgondolkozót. Azt a Kazinczyt, akit ma föltétlenül darabontniuk kiáltana ki a hazafiaskodó tudatlanság és erkölcstelenség.

A szoborleleplezésnél kitört botrányból a BN ugyanaznapi számában (szept. 25.) részletes tudósítást olvashatunk, a következő szöveggel:

Botrány a Kazinczy-szobor előtt

Klerikális ifjak csinálták — Kivohand a szabadkőművesek ellen — A küldöttség elhalgatott — De mit szól Kazinczy, a szabadkőműves?

A „Budapesti Napló” az érsemjéni szobor leleplezése előtt méltatta Kazinczy Ferencet, a felvilágosodás apostolát, a szabadkőművest. Akkor megtörtént, miért ítözik gróf Apponyi Albert közoktatásügyi miniszter attól, hogy jelen legyen, vagy akár csak méltó módon képviseltesse is magát. A leleplezés megtörtént, még pedig egy kellemetlen incidenssel, amely csak azért nem fajult botrányvá, mert az ünnepreállításba, amelyet a budapesti klerikális ifjak provokáltak, a jelen volt szabadkőművesek nem voltak hajlandók belemenni. Hogy mit kerestek a klerikális ifjak a kálvinista és szabadkőműves Kazinczy szobránál, arra alig lehet egyebet felelni, mint hogy botrányt kerestek. A leleplezésnél koalíciós főispánok is voltak jelen, kíséretükkel és nyilván nekik véltek kedvezkedni a budapesti egyetlen küldöttjei azzal, hogy a szabadkőművesek ellen rendeztek kirohantást.

A leleplezésen a nagyvárad *László király* szabadkőműves páholy három tagja volt jelen: Sáfrány Lajos, tanítónképző-intézeti igazgató, Kepes Miklós táblabíró és Mikusay József tanár. A küldöttek koszorút vittek és a koszorú letévesztésével Sáfrány Lajos volt meghívva.

A budapesti egyetemi ifjúság, illetőleg a Széchenyi nevével visszaélő szövetség megtudta, hogy a szabadkőművesek jelen vannak és hivatalosan koszorút tesznek a szoborra. Elhatározták, hogy botrányt provokálnak. Amikor tehát egy Martal [!] Ferenc nevű fiatal ember elhelyezte a szövetség koszorúját, beszédébe belevette a következő kijelentést:

— Magyarország romlásának, pusztulásának a szabadkőműves szellem az okozója.

A Széchenyi nevével visszaélő ifjak, akik vagy tizenketten lehettek, zajosan megéljenézték ezt a kijelentést, mely a *szabadkőműves* Kazinczy szobra előtt hangzott el.

A nagyváradi küldöttség látta, hogy előre tervezett botránycsinálásról van szó, Sáfáry Lajos tehát egyszerűen letette a koszorút, anélkül, hogy az előre elkészített beszédet elmondotta volna.

Maga a beszéd körülbelül ez volt:

— A Nagyváradon dolgozó László király tökéletes [!] és törvényes szabadkőműves páholy nevében eljöttünk, hogy letegyük koszorunkat. Úgy érezzük, mintha a világosság felé fordulnánk, amidőn feléd tekintünk. A testvéri lánc belső szeretetével üdvözlünk téged. Veled az idők méhéből látjuk újra születni korod szellemét, mely egy új világ előkészítésénél nem a gallyak nyesegetésével fog törődni, hanem egyenesen a gyökerekre veri fejszéjét. A te erős és fáradhatatlan szellemed odafordítja szemedet ismét a világosság felé, megerősödött lelkek fogják durva kövek faragása közben felépíteni a jövő templomát. E munkánál is, testvéreink, veled vagyunk.

A budapesti ifjak a beszéd szövegéről is értesültek valahogy. És feleltek rá botránnal. Tisztán a szabadkőművesek magatartásának köszönhető, hogy a botrány nem folytatódott. A jobb érzésű közönség felháborodva vette tudomásul a történeteket. A szabadkőművesek pedig hírt vihettek haza arról, hogy a tulipán országában ugyan minden szabad szó, mint korlát nélkül való gondolat tilos, de a régi nagyokat, a szellemi bajnokait, a világosság harcosait -- meghamisítva a szellemüket és megcsúfolva az emléküket -- lefogalják maguknak a reakció botrányhősei.

A Budapesti Napló az érsemjéni szobor leleplezése előtt mellátta Kazinczy Ferencet: L. Jegyzetek a napról I. Szegény Kazinczy Ferenc c. júl. 26-i cikket (281.).

II. „A vén svindler”

Az *Alkotmány* huncut bácsinak, vén svindlernek kereszteli el Tolsztoj Leó grófot: az *Alkotmány* szept. 24-i számában Tolsztoj a becsületessémmel a következő hírcikket olvashatjuk: „Akik ennek a muzsikruhába öltözött huncut bácsinak írásait olvasták, elébb-utóbb tudomást vettek arról a tényről is, hogy ő tettel is megerősítette elveit, mert jasznjaja-poljanai bírtokát sok évvel ezelőtt felosztotta szabadda tett jóbágyai között. Pompás reklámnak bizonyult ez a hír. A tolsztojánusok tömérdekszer vágják ki ezt az argumentumot s hatással, mert az elvekért való ekkora áldozat valóban tiszteletet kelt a lengőszakállú gróf legádázabb ellenségeiben is. Itt elűnül a szó. A cselekedetek, nem pedig üres szavak emberével állunk szemben. Ez az eszményi becsületesség, a meggyőződésében való tiszta hit non plus ultrája, és maga a dicsőség. Sokak előtt úgy élt az öreg Tolsztoj alakja, mint ahogy régebben egy német lapban láttuk: fogja az ekeszarvát s ha szántás végen megébezik, bizonyára valamelyik bütykös, öreg valdkörtefa alá telepszik s tarisznyájából szedi ki egyszerű ételcét.

Hát nyájas olvasó, mindez nincs így! Meg ne lepődjék senki se, de Jasznjaja Poljanát soha fel nem osztották. Csak hír volt róla, s mikor a szemérmetlen parasztok az ígért beváltásért merték követelni, a bírtok hirtelen az

ifjú Tolsztoj Elek tulajdonává vált. Maga a hír azonban már megkövült valóság formájában vitte a tényt világgá. Az emberek elámulnak, könnyeztek az orosz böcs cselekedetén. S ő, a kitűnő üzletember dehogyan cáfolta meg a hírt. Sőt ez volt a bázisa elveinek. Ebből élt a becsületes venség. S még tán szobrot is állítottak volna idővel a kimaszkírozott svindlernek, olyat, melynek művészi reliefsjei a paraszt hálójáról beszélnek, holott úgy áll a dolog, hogy Tolsztoj Elek, az ifjú, mint e távirat jelenti, kancsukás embereket uszít Jasznuja Poljanában az éhezõ népre, mert az nem hajlandó szótlanul eltűnni zsarnoki oligarcha hajlamait." -- *Samassa József* (1828–1912): egri bíboros érsek

III. Egy kis süllyedés

Közeledik október tizedike: a szociáldemokraták általános sztrájkot terveztek okt. 10-re. — Erdélyi szemrehányást tett levélben . . . Madáchnak: Erdélyi bírálatot közölt Madách tragédiájáról (megj. Pályák és Pálmák 440–487.), melyben többek közt ezt írja: „Igen elmés ötletek a minden idealizmust félretelő vagy megvető kornak jellemzésre, minőnek fostetik a phalansteri kor. De mindemellett is lehetetlen mást látni bennök, mint azon eszmék paródiáját, melyeket a civilizáció ronolottsága, a társadalmi élet fenéje, a köznyomor kiáltó szava sürgetett elő az emberi elméből ama legfőbb szándékkal, hogy mentessék meg nemünk a hamis tudomány, hatalom és pénz visszaéléseitől, zaklatásaitól. (. . .) . . . valóban a szocialistákat egy szatírai hangon tartott paszkvill nem sértheti; de szemökben egy tragédia magát felelti, mikor éppen az oldalról teszi támadását ellenők.” Madách levélben válaszolt Erdélyinek 1862. szept. 13-i kelettel (Erdélyi Levelezése II. 298.): „A vád a szocializmust nézi, mint ha én azt gúny tárgyaúl akarnám tenni. — Egész művem alap eszméje az akar lenni, hogy amint az ember istentől elszakad s ön erejére támaszkodva cselekedni kezd: Az emberiség legnagyobb s legszentebb eszméin végig egymás után cselekszik ezt. Igaz, hogy mindenütt megbukik s megbukatója mindenütt egy gyöngé, mi az emberi természet legbensőbb lényében rejlik, melyet letvetni nem bír, (ez volna csekély nézetem szerint a tragikum), de bár kétségbe esve azt tartja, hogy eddig tett kísérlete elvesztegetett erő fogyasztás volt, azért mégis fejlődése mindig előbbre s előbbre ment, az emberiség haladt, ha a küzdő egyén nem vette is észre, s azon emberi gyöngét, melyet saját maga legyőzni nem bír, az isteni gondviselés vezérlő keze pótolja, mire az utolsó jelenet „küzdj és bízzál”-ja vonatkozik. Az egyes képeket vagy momentumokat aztán úgy igyekeztem egymás után helyezni, hogy azok egy bizonyos cselekvő személynél is mint egy lélektani szükségből következzenek egymásból — Mind ezt lehet, sőt felek, hogy egyáltalán utol nem értem. Csak azt akarom kihozni, hogy mindig a szocializmus gúnyolásával vádolsz, akkor a szabadság, — keresztnység, — tudomány — szabad verseny — s mind azon eszmék gúnyolásával is vádoltatsz, mik a munka egyes részeinek tárgyai, miket éppen azért választottam tárgyaúl, mert az emberiség fejlődésének fő momentumaiul nézem. Ilyennek nézem a szocialisztikus eszméket is, s azért állítam elő egy képen. Igaz mindannyibau megbukik Ádám. De megbukik azon érintettem gyöngéinél fogva, melyek természetében vannak, melyeket csak isten keze pótolhat, az eszme folyton fejlődik, s győz s nem esedik.”

Mj: Az érsemjéni botrány: FI, (122.), Ai (198); „A vén svindler”: FI, (158.), Egy kis süllyedés: FI, (123.), Ai (198.)

220. *Párizs élni kezd.* BN 1907. szept. 25. 7–8. l. — Brown

Otero: L. A Szajna mellől III. Otero és Magdolna c. 1906. nov. 29-i cikket és jegyzetét (126. és 449.). — *Egy kis színházban játszának...* Madame Hanako társulata a Théâtre des Arts-ban játszott — *Sada-Jakko*: japán színésznő, akinek társulata 1902-ben Budapesten is járt. Ady is ír róla Beöthy László japánjai c. cikkében (AEÖPM III. 412.).

221. *Kiké legyen Budapest?* — A jövő zenéje az utcán — BN 1907. szept. 26. 5. l. — Hírek — Lellei

Burián, Karel (1870–1924): cseli operaénekes, aki hosszabb ideig a magyar operában vendégszerepelt. — *Caruso*: L. Egy gyánuoltalan óriás c. szept. 20-i cikk jegyzetét (577.).

Mj: J (126), Isz (315.)

222. *Jegyzetek a napról.* BN 1907. szept. 27. 5. l. — Hírek — A. E.
I. *Pia Monica imádsága*

Ady cikkeinek egész sorában kíséri figyelemmel a század elején nagy port felvert szerelmi botrányt, Lujza szász hercegnő szerelmi kalandjait. Először Színésznő és nyelvmester c. 1902. dec. 25-i cikkében (AEÖPM III. 194.) ír róla, röviddel azután, hogy Lujza hercegnő megszökött Giron nyelvmesterrel. Majd A szent apaság c. 1905. febr. 10-i írása (AEÖPM VI. 49.) szól róla. Most a regény újabb fordulatáról számol be. Szept. 11-én talán ugyanő írja a kopfort a BN-ba az ekkor már Montignoso grófnő néven szereplő Lujza hercegnő újabb házasságával kapcsolatban felrepített hírekhez

Montignoso grófnő férjhez megy?

Florenccben beleszeretett egy olasz tenoristába — Tosellinek hívják a vőlegényt — Londonban lesz az esküvő — A drezdai udvar megcáfolja a hírt — Az egykori trónörökösné elutazott az angliai Wight-szigetre

Londonból tegnap világgá ment a híre, hogy Montignoso grófnő férjhez megy Toselli florenci tenoristához, akivel akkor találkozott, amikor a kis Pia Monica hercegnővel egy florenci nyaralóban lakott. Meglátta, megszerette és már ma meg is lesz az esküvő az angol fővárosban.

Ma a leghatározottabban megcáfolják a készülő házasság hírére Drezdából. A szász kormány orgánuma — mint egy lipcei táviratunk jelenti — az udvar egyes felszólítására közli, hogy a londoni szenzáció kórhalmány

annyi bizonyos, hogy nem nagyon valószínű a grófnő férjhezmenése, ámbár a történetek után éppenséggel sem lehetetlen. Nyilván nem volna akadály, hogy a grófnő már harminchét tavaszt látott, Toselli ellenben csak huszonhat éves. Ez a körülmény éppen ellenkezőleg, a londoni hír igaz volta mellett szólna. De nem valószínű azért, mert az egykori szász trónörökösnő a legnagyobb anyagi zavarok közé jutott az emlékezetes szökés után és a nyomaskodó anyagi gondoktól a szász udvar megszabadította. De súlyos feltételeket szabott a grófnőnek: ki kellett adnia Giron útját, köteleznie kellett magát, hogy 1908. május 1-én ki fogja szolgáltatni a kis hercegnőt apjának és kerülni fog minden botrányt. Mindennek fejében a drezdai udvar 26.000 márka apanázt biztosított a grófnőnek és megengedte, hogy évenként egyszer Münchenben a konzulátuson láthassa gyermekeit. A szerződés kiköti, hogy egyetlenegy feltétel nem teljesítése esetén a grófnő elveszti évi járandóságát, gyermekeit nem láthatja viszont és a kis Pia Monicától törvényt útján véglegesen megfosztják.

A londoni távirat kipattantotta az új titkot: a nyelvmester Gironnak a tenorista Toselli az utóda az egykori szász trónorokosné kegyeiben s ha házasság nem is lesz az újabb szerelmi kalandból, botrány — az lesz és Montignoso grófnő nyilván meg fogja keserülni újabb, bizonyára nem utolsó fellobbbanását. A drezdai udvar és főleg Metsch államminiszter amúgy is rossz szemmel nézi, hogy a kis hercegnő, akire a király jogot tart és a maga gyermekének ismer el, még mindig anyjánál van. Mi sem könnyebb, mint az, hogy most már félretesszék Drezdában minden kúneletességet és elveszik a grófnőtől Pia Monica hercegnőt, ha ugyan az apanasztól is meg nem fosadják a szerelmes természetű Montignoso grófnőt.

Szept. 27-én kezdőbetűivel jelzett jegyzete mellett az alábbi nevtelen cikkben számol be a megvalósult házasságról.

Koronás zongoramesterné

A londoni esküvő — Mr. és mrs. Toselli — Frigyes Ágost király dühös, de fizet Pia Monica hercegnőt elveszik Tosellinétől — Beszélgetés az új házasparral

A vígjáték utolsó felvonása is lepergett. A függöny legordult. Szerepelt benne egy felszarvazott koronás férj, egy francia nyelvmester, egy síró-rívó, szőkefiúttú gyermek, udvarmesterek, miniszterek, detektívek, cseledség. Ez volt az első felvonás. A színhely előbb Drezda, majd Párizs, Ländau, Firenze. A második felvonás nem volt ilyen lármás, ha mozgalmasság és a szereplő személyek grandiózus felvonulása tekintetében nem is maradt az első mögött. A szerelmes lovagok egész serege rajzolta körül a hösnőt, a könnyen lobbano szívű hercegnőt, — aki ebben a felvonásban már már megdegradálódott — egy ifjú olasz gróf egy még fiatalabb festő aki alig nőtt ki a kamaszkorból, egy pelviedző alku orvos, aztán egy ábrándos zongoramester. Íztek a szerelmi kalandok részben egy kis firenzei nyaralóban, részben a kis lakosok strandjának mellett egy

Az utolsó felvonás nagy csatával végződött tegnap Londonban. A látás kolosszális — beszél róla széles e világ. Az ifjúsáért rajongó grófnő eldobott magától mindent, aul még királyi szüleihez, feladta első férjéhez hercegi koronás bölcsőben született gyermekeihez fűzte, eltűnt szerelmi kalandjainak emlékeiről, mire aul reflektált titkával és születendő gyermekének utjával. A pár Londonban történt, egy harmadnapig bezárkózott szobájukba, bevárta a koronában kilátást ígért napot és tegnap a Strand-külvárosi nyaralójukba elment. Új és feleség lett Montignoso grófnő meg a zongoramester Toselli...

II. Picquart és Dreyfus

Picquart, Marie Georges (1854 — 1914): 1906 — 1909 között a Clemenceau kabinet hadügyminisztere. A Dreyfus ügy idején, mint szeszélyes fontos szerepet játszott Dreyfus ártatlanságának kiderítésében, ezért el is bocsátották a hadseregből és csak 1906-ban, Dreyfus végleges rehabilitációja után került vissza oda mint tábornok, majd hadügyminiszter.

III. Madame Rosa szalonja

Meg meritem egyszer írni, hogy a papok nőtlensége egyenesen a nemzeti visszacsúszásba visz: valószínűleg Az elromlott ház c. 1907. aug. 10-i cikkem előző. Arról azonban nem lehetünk hogy valóban sajgótt lett-e belőle.

A HN előző napja szept. 26-i számában Madame Rosa pápi szalonja címmel híreket jelent meg. Ebből látszik, hogy legutóbb három lányt adott el egy bécsi gyűlölködő találgatóknak. Az egyik, Mathild Maria most

visszakerül szüleihez Budapestre s elmondta, hogy őt saját nagynénje bírta rá, hogy szökjék meg otthonról. Száz koronát adott neki azzal, hogy Bécsben jelentkezzen Madame Rosa Kellerhof-Gasse 5. sz. alatti palotájában, ahol már várják. Rosa asszony fejedelmien megvendégelte és végigvezette a négyemeletes ház egzotikusan berendezett szalonjaim. A legfényesebben a papi szalon volt berendezve, őt abba szánta a bécsi néni. De Machdal Mária még aznap megszökött. — *Bubicsok*... *Hajnóczia*k: Bubics Zsigmond kassai püspökről és titkáráról Hajnócziról I. Bubics Zsigmond esete c. 1906. márc. 30-i, A Bubics ügy c. 1906. ápr. 1-i (AEÖPM VII. 176. és 182.) cikkeket. — *Caveant consules*: vigyázzanak a konzulok. A római szenátus ezekkel a szavakkal figyelmeztette a konzulokat, hogy a diktatúra veszélye fenyeget. A szólás teljes szövege: Vigyázzanak a konzulok, nehogy kár érje a köztársaságot. — *vederemo*: majd meglátjuk (olaszul). —

223. *Kényszerű inkognitók Magyarországon*. — Jó lesz ismerkedni az írókkal — szept. 29. 5. l. — Hírek — A. E.

Nem biztos, hogy Björnson csakugyan járt-e Magyarországon: L. Jegyzetek a napról I. Björnson — porosz bérenc? c. szept. 19-i cikk jegyzetében Björnson Magyarországon? c. írást (576.). — *De azt mi is biztosan tudjuk, hogy Gorkij napokat töltött Budapesten*: Waldapfel József szíves közlése szerint a hír alaptalan. — *Dellev von Liliencron* (1844–1909): német költő, dráma- és regényíró. — *Menelik* (1844–1913): Abesszinia akkori császára. — *vates irvillabile genus*: pontosabban genus irritabile vatum: a váteszek (költők) ingerlékeny fajtája. (Horatius Epistolae II. 50.)

A FÜGGELÉK JEGYZETEI

224. *Merjünk gondolkozni*. BN 1906. júl. 1. Szabadgondolat — A.

Az A. jel Ady rendes szignói közé tartozott a BN-nál. A cikk mégis meggondolásra késztet bennünket. Egyes részei stílusán egyáltalán nem vallanak Adyra. Másfelől a gondolkozni alak a cikk első felében és a címben Adyt sejteti. Különös az is, hogy Anton Menger osztrák szocialista német nyelvű munkáját idézi. Másrészt viszont 1907. dec. 1-i cikkében (A Hétben Barla álnév alatt) ismét előfordul Menger professzor neve: „A szocialista Menger professzor tevékenységén ott voltak mindnyájan, minden világfelfogású bécsi egyetem tanárok.” A Neue Staatslehre ismertetését pedig az 1906-os Jövendőben olvashatta. Elképzelhető, hogy a Szabadgondolat melléklet szerkesztője, dr. Madzsar József alakított valamit Ady cikkén. Nem tudjuk másképpen megnyugtatóan megmagyarázni az A. szignó használatát, mely más alkalmakkor stílusán és gondolatilag is teljesen hiteles Ady cikkek alatt található.

225. *A felháborodás*. BN 1906. aug. 30. 5. l.

A párizsi munkatársra való utalás Adyt feltételezi. De mintha Ady orosz forradalmi cikkeinek hangját is kihallanánk ebből a kis hírből: „Külön törvények szerint történik ott minden. Életnek és halálnak, bűnnek és erénynek külön törvénye van. Regisztrálunk és várunk.”

Jött a Sztolipin-merénylet híre: Sztolipin, Pjotr Arkagyevics (1863–1911) orosz belügyminiszter ellen aug. 26-án bombamerényletet követtek el.

226. *Az erkölcsös eszeves.* BN 1906. okt. 29. 8. l. — Hírek

A mulatságos formában elmesélt különös történeten feltehetően Ady élcelődött, mint a BN párizsi levelezője.

Dujardin-Baumetz, Henri Étienne (1852— ?): francia szobrász, a szépművészeti minisztérium államtitkára.

227. *Giron házasodik.* BN 1906. nov. 25. 8. l. — Hírek

[*] Eredetiben: gyermekkel; [**] Eredetiben: gyermekeket

A névtelen hírcikket valószínűleg Ady küldte haza. 1902. óta foglalkoztatja újságírói érdeklődését Lujza szász hercegnő szerelmi kalandja. Vö. Színész és nyelvmester c. 1902. dec. 25-i (AEÖPM III. 193.), és A szent apaság c. 1905. febr. 10-i (AEÖPM VI. 49.) cikkeivel, valamint az utóbbi jegyzetében közölt cikkekkkel (AEÖPM VI. 360—362.). A színtelen stílusban is felvillan egy-két vonás, mely Adyra emlékeztet: az ilyesfajta ellentét, mint „egy nagy afférnak apró epilógusa”, vagy az utolsó mondatban az „elmés bohózatgyáros” kifejezés.

Hennequin, Maurice (1863—1926): a Bibliás asszony és más nagysikerű vígjátékok szerzője.

228. *Paulus.* BN 1906. dec. 6. 10. l. — Hírek

A kis hírt valószínűleg Ady küldte haza lapjának. Erre vall, hogy a jelentéktelen, de hangulatos témát még a rövid hírcikkben is „átpolitizálja”, és rá emlékeztet néhány stílári fordulat is.

Paulus (eredeti nevén Jean-Paul Habans 1845—1908): népszerű párizsi hangversenyekes. Különösen nagy sikerei voltak a boulange-ista mozgalom idején. Boulanger bukása után az ő népszerűsége is szétfoszott. — *le brave général*: így nevezte híres Boulanger-indulójában a „derek tábornok” — ot, Boulanger-t I. Az új Bonaparte c. 1907. ápr. 25-i cikk jegyzetét (510.) Paulus Boulanger-indulója (En revenant de la Revue = A szemlére visszatérve), mely a Longchamp-i szemle lelkesedését örökíti meg tréfas formában, így hangzott:

Bientôt d'Longchamp, on fou! la p'louse;
Nous c'mmençons par nous installer,
Puis j'débouch' les douz' litr' à douze
Et l'on s'met à saucissonner.
Tout à coup on cri': Viv' la France;
Crédié, c'est la r'vu' qui commence,
J'grimpe sur un marronnier en fleur
Et ma femme sur l'dos d'un facteur.

Ma soeur qu'aim' les pompiers
Acclame ces fiers troupiers;
Ma tendre épouse bat des mains
Quand défilent les Saint-Cyriens:
Ma bell'mère pousse des cris
En r'luquant les spahis
Moi, j'faisais qu'admirer
Not' brav' général Boulanger!

brettli: a mai esztrádnak megfelelő könnyű színpad. — *Copulatio*: Constant és Ernest színész-testvérpár. Nem lehet tudni, melyikről van szó — *Tempora mutantur*: változnak az idők.

229. *A dicsőség hatalmái.* BN 1906. dec. 12. 8. l. — Hírek

A színes kis anekdotát feltehetően Ady küldte meg a BN-nak. Ő volt a BN egyetlen párizsi levelezője és rá vall az ügyes stilizálás, a poentirozott elbeszélés, a találó cím is

Deschanel, Paul (1855–1922); 1901-ig volt a képviselőház elnöke, később, 1918–1920 között köztársasági elnök is volt. — *Daudet, Alphonse* (1840–1897): korában divatos, naturalista regényíró. Itt említett regénye: *L'immortel* 1888-ban jelent meg.

230. *Henri Bernstein új darabja.* BN 1906. dec. 12. 11. l. — Színház
[*]. Eredetiben: idővel.

A jelentéktelen színházi kritikát főként azért tulajdonítjuk némi valószínűséggel Adynak, mert az abban említett másik két Bernstein darabról is ő írt kritikát még Pesten. L. Baccarat c. 1906. febr. 1-i és A jászol c. 1906. ápr. 7-i cikkeit (AEÖ PM VII. 115. és 190.). Bernsteinről itt mondott véleménye is nagyjából megegyezik az említett két kritikában foglaltakkal. Rá vallanak még az olyan megjegyzések is, mint „Ez a rutinos francia gondolatokat nem kelt fel, de azért mindig bele tud markolni az idegeinkbe” és stílusosan is őt idézi az ilyenféle mondat: „Érdekel, meghat, megindít”.

A darab bemutatója dec. 7-én volt. Francia címe: *Voleur*. Valószínűleg Ady jelen volt a premieren — *Henri Bernstein*: L. Baccarat c. fent idézett cikkének jegyzetét (AEÖPM VII 387.) — *Guitry*: Lucien Guitry, francia színész. — *Madame Le Bargy*: Mme Simone Le Bargy, a nagy drámai színész, Charles Le Bargy felesége. A színészházaspár 1904-ben járt Budapesten.

231. *Henry Bataille új darabja* BN 1906. dec. 14. 12. l. — Színház

E felszínes színházi kritika esetében is ugyanaz az érvünk Ady mellett, mint Bernstein darabjának dec. 12-i kritikájánál. Ady, aki Bataille-t még első párizsi útja idejéből ismeri, aki darabjának pesti bemutatójáról kritikát írt (Kohribi mama. 1905. máj. 21. AEÖPM VI. 171.), bizonyára érdeklődött új darabja iránt is. A „pompás dramaturgiái érzék” kiemelése az előbbi említett Bernstein kritikával azonos szerzőre vall Ady kifejezése a „bohóskodik” is. A darab bemutatója dec. 10-én volt

Henry Bataille L. Az Observatoire-tól a Sorbonne-ig c. 1904 márc. 20-i cikkének jegyzetét (AEÖPM V. 303.). — *Férandy, Maurice*: L. Kitüntetett francia színészek c. 1904 aug. 9-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 420.).

232. *Sarah Bernhardt új szerepe.* BN 1906. dec. 23. 12. l. — Színház, művészet

Nagyon valószínű, hogy Ady küldte haza az érdekes színházi hírt. Ugyanolyan hangnemben foglalkozik a nagy művésznővel, mint többi cikkeiben: gúnnyal vegyes tisztelettel. Az ő ellentétes jelzőit halljuk az ilyen mondatokban: „Bizarr, bolond és nagyszerű vállalkozás”

233. *Milliók üzletek: százszázalékos proulziók.* — És gyanús ügynökök — BN 1906. dec. 25.

[*] Eredetiben: is

A párizsi téma és a koalíciót kompromittáló tendencia, valamint néhány stílusirajzosság (a régmúlt gyakori használata) azt a gyanút ébreszti bennünk, hogy a cikket Ady írta. Egy későbbi, ugyancsak névtelen, de sok

valószínűséggel neki tulajdonítható cikkében (Hugues Le Roux és Kossuth levele 1907. jún. 11. a 230. lapon) többször is utal Pázmándy Dénes üzemleire. Egy másikban (Az új Kontok. BN 1908. febr. 5.) pedig Ugron és Pichon személyes ismeretségére. — A levél alatti *Mlâneur* szignó is túl általános Használta Milkó Izidor, Kóbor Tamás és Ambrus is.

Pázmándy Dénes (1848 — ?): függetlenségi párti képviselő. Gyakori külföldi utazásai alkalmával, főleg Franciaországban előkelő politikai összeköttetéseket szerzett s Ugron Gábor mellett vezetője volt annak a függetlenségi csoportnak, amely a hármasszövetségtől való elszakadásért agitált. *A Gazette de Hongrie* szerkesztője — *haute finance*: pénzarisztokrácia. — Ő hozta volt több évvel ezelőtt *Pichon urat, Franciaország mostani külügyminiszterét Budapestre*: a BN okt. 21-i számában erről a következő hírcikket olvashatjuk;

Pichon és a függetlenségi párt

A Clemenceau kormány még nem alakult meg Franciaországban, de már csaknem bizonyosnak mondják, hogy Pichon, Clemenceau-nak régi munkatársa és bizalmas embere lesz külügyminiszter, miután Bourgeois feltétlenül követi Sarrient a magánéletbe Pichon nem ismeretlen nálunk Magyarországon, mert ismételten megfordult fővárosunkban. És minthogy ő lesz hivatva Franciaország külügyi politikáját vezetni, nem lesz érdektelen ezt az ismeretséget felújítani. Nehány évvel ezelőtt Pichon úr gyakrabban járt Budapesten. Már képviselő volt akkor és a francia képviselőház költségvetési bizottságának külügyi előadója. Ebben a minőségében mutatkozott be Budapesten és érintkezést keresett magyar parlamenti férfiakkal. A függetlenségi párt több tagjánál, akik közt nem utolsó helyen szerepelt Ugron Gábor, szíves fogadtatást talált Pichon egy orosz-francia-magyar megegyezés létrejöttén fáradozott, azért, hogy a magyar államférfiak hármasszövetségellenes magatartását befolyásolja. A tárgyalások annyira előrehaladtak, hogy Pichon közreműködésével olyan nyílt alapítást vettek tervbe, amely a hármasszövetség ellen izgatson és az orosz-francia szövetséghez való közeledés szükségét hirdesse. Az egész terv azonban lustbe ment. Hogy min hiúsult meg a terv, az Pichon és itteni barátainak titka ma is. Mindenesetre lehetséges, hogy a jövőben francia külügyminiszter azóta megkorrigálta nézeteit. Itteni barátainak személyes rokonszenve azonban nem változott meg irányában, mert a képviselőház folyosóján ma arról diskuráltak, hogy Pichont közvetlenül kinevezése után táviratilag fogják udvözölni.

A BN néhány napra rá, dec. 28-án közli Pázmándy tiltakozó levelét a a szerkesztőség kommentárjával:

Milliók üzletek

Pázmándy Dénes úr a következő nyilatkozatot küldte be hozzánk. Tisztelt szerkesztő úr! Bárki lett legyen is az a „megbízható” forrás, ki önnek lapját az én legutóbbi párizsi tartózkodásomról értesítette, alaposan tévesztett.

Én senkivel sem adtam ki magamat olyan egyennek, mint akit a magyar kormány kölcsönök vagy csatornaépítések közvetítésével megbízott volna. Ilven dolgokról egyáltalán senkivel nem beszéltem sem itthon, sem külföldön. A hangzatos névjegy letevése is mese, mert régi szo-

kás szerint más, mint a nevemmel ellátott névjegyem nincs is. Azt az állítást pedig, mintha nekem a Rimler—Ugron—Deltassé-féle tárgyalásokban bárműködő részem is lett volna, legalaposabban megcáfoltam maga Rimler Gyula az ő annak idején nagy port fölvert röpiratában.

Hanem igaz tudósítójának híre, hogy a jelenlegi francia külügyminisztert hajdan én kalauzoltam Budapesten, valamint tettem ezt Madame Adam, Flouget, Flourens, Delibes, Massenet, Gourien és még számos előkelő franciával. Negyven éve, hogy a francia—magyar barátságot istapolom. Főcélja volt életemnek, hogy külföldön propagandát csináljak nemzeti törekvéseinknek. Egy vagyont áldoztam ezen munkámra. Soha senkitől egy fillért sem kértem ezért és nem is kaptam. Ha ez kalandorhoz illő törekvés, — szívesen viselem az új címet.

Hazafias üdvözléttel

Pázmándy Dénes

Tartozunk erre a nyilatkozatra néhány megjegyzést tenni. Kijelentjük mindenekelőtt, hogy az a „megbízható” hely, ahonnan, értesülésünk ered, valóban megbízható. És kijelentjük — akármilyen kínos dolog is az igazság — hogy párizsi levelünk írója látta azt a névjegyet, amelyen Pázmándy Dénes úr mint a pénzügyminisztérium megbízottja szerepel. A Rimler—Ugron—Deltassé tárgyalásokra vonatkozólag csak annyit jegyzünk meg, hogy aki csak Rimler tanúskodására képes hivatkozni, az gyengén bizonyítja a maga igazságát. Végül ann az idegenek kalauzolását illeti, szívesen elhiszük, hogy Pázmándy Dénes úr idegeneket kalauzolt Budapesten. Csak egy baj van. Hogy nem ingyen kalauzolta őket . . .

Ugron Gábor (1847—1911): függetlenségi párti képviselő, 1887-ben ő alakította meg a 48-as pártot. A század elején az obstrukció egyik vezéralakja a parlamentben. Közismert volt a hármass szövetség elleni állásfoglalása. Ezért keresett kapcsolatot a franciákkal. Ady már Debrecenben és Nagyváradon is tolla hegyére tűzte panamagyánus üzletei miatt. L. többek közt a A zab c. Sz. 1900. márc. 8-i cikkét (AEÖPM I. 248.) — Deltassé: L. Egy újságíró karrierje c. 1904. máj. 5-i cikk jegyzetét (AEÖPM V. 404.)

234. Apponyi és Franciaország. BN 1907. jan. 11. 7. l. — Hírek

A névtelen hírcikk nemcsak azon az alapon tulajdonítható nagy valószínűséggel Adynak, hogy szövegében utal a párizsi levelezőre. Más cikkében is említi azt, hogy Apponyi mindent elkövet a magyar festők francia tanulmányútjának megakadályozására (Költők. 1906. dec. 18. a 131. lapon). Adyt idézi továbbá a szenvedélyes hang, amellyel elutasítja a nyugati kultúrától való elzárkózást, végül néhány stílári fordulat a „talentumos piktor” és az azonos mondatrészek sorjázása: „nevelődik, épül és okul”, és az „új” jelző feltűnő gyakorisága: „új magyar generáció”, „új Magyarország”, „Új társadalmat”, „új kultúrát” stb.

... a kalsburgi nevelés egészen a miniszteri székhöz utat nyit: Apponyi Kalsburgban, a jezsuitákknál nevelkedett. — A koalíció volt az ugyanis, amely az ilyen denunciaciókat szokássá tette: a koalíció finanszírozta a La France à l'Étranger c. lapot és tendenciózus híreket helyezett el még a Patrie, az Echo de Paris és a Figaro c. lapokban is. Vö. Az ő francia barátai . . . c. 1907. máj. 29-i cikkel és jegyzetével (225. és 522.).

235. *Az Antoine színház új darabja.* BN 1907. jan. 15. 12. l. — Színház, művészet

A rövid színházi hír némi valószínűséggel Adynak tulajdonítható. Még első párizsi útja idejéből megőrzött szokása, hogy az újságkritikák nyomán beszámol a fontosabb párizsi bemutatókról, abogyan ezt az elmúlt hetekben Bataille és Bernstein darabjával is megtette Thurner darabját 1911-én mutatta be az Antoine színház. Valószínűleg az első kritikák nyomán közli a darab tartalmát. Talán az „emberboldogító ideák” kifejezés is Adyra emlékeztet.

Thurner, Georges (1878—1920): francia színműró.

236. *A sztrájkolók gyermekei.* BN 1907. jan. 16. 8. l. — Hírek

A rövid élményszerű beszámoló minden valószínűség szerint Ady műve. A francia lapok január elejétől kezdve közlik rendszeresen a fougères-i sztrájk híreit. 9-én a l'Humanité felhívást tesz közzé a sztrájkolók gyerekeinek vendégül látására. A gyermekek megérkezéséről már hosszú cikkeket tudósítanak jan. 11-én. Elképzelhető, hogy a cikkeket nyomán készült a beszámoló, de Párizsnak olyan jelzői, mint „irgalmas szívű”, „nábob-keblű”, továbbá a mondatritmus a következőkben „Jöjjenek a kicsinyek, ha nincs kenyerük, kalácsot ad nekik Párizs, ha fáznak, ruhát kapnak, ha nincs anyjuk, akad itt három is . . . „Ezer és ezer torokból mennydorogva, harsogva süvített fel a dal, a hazatlanok, a proletárok könnyes, keserű, lázongó éneke, s daloltak a vasúti állomás előtt várakozó munkások, daloltak a hordárok, a kalauzok, még a pályamunkások is” — nagyon Adyra vallanak.

A Le Temps jan. 11-i cikke beszámol a 63 fougères-i gyermek fogadtatásáról. Megírja, hogy az Internacionálét éneklő gyerekek a párizsi tünegek ünneplése közben vonultak a munkesbörzére, ahol 2000 ember részvételével nagygyűlést tartottak. — A fougères-i gyerekeket márc. 4-ig látta vendégül Párizs.

237. *Idők jele.* BN 1907. jan. 16. 8. l. — Hírek

Adyra vall, hogy ennek a kis hírnek akkora fontosságot tulajdonított, hogy tudósította róla lapját. A „hazátlan bitang” kifejezéssel is ő szeretett élcelődni már idehaza. Rá emlékeztet továbbá a befejezés szaggatott stílusa, valamint a poentirozás is.

Viviani, René (1863—1926): a francia szocialista párt egyik vezetője. ez idő tájt munkaügyi miniszter, az első világháború kezdetén miniszterelnök.

Két napra rá újabb hírt közöl BN, talán ugyancsak Ady közvetítésével, mely a történet folytatását tartalmazza. A BN jan. 18-i számában olvasható hír a következő:

Nem kell a rendjel!

Viviani munkaügyi miniszter előterjesztésére — mint megírtuk — a francia kormány Bourardot, a munkásszindikátusok titkárát, a becsületrenddel tüntette ki. A munkásság főtanácsának elnöksége, így táviratozzák Párizsból, tegnap tartott ülésén elhatározta, hogy tiltakozik a kitüntetés ellen, mert oly kormánytól származik, amely védelmezi a főmállo társadalmi rendet, pedig a munkások éppen ennek megdöntését akarják elérni.

238. *Tristan Bernard új darabja*. BN 1907. febr. 13. 8. l. — Színház, művészet

A csaknem tartalom elmondásra szorítkozó színházi beszámolót főként azért tulajdonítjuk némi valószínűséggel Ady-nak, mert kétszer is hivatkozik történi a cikkben a párizsi levelezőre.

Tristan Bernard (Paul 1866–1947): francia regény- és drámaíró, a l'Humanité munkatársa

239. *Teréz és nővérei*. BN 1907. márc. 7. 6. l. — Hírek

A jelentéktelen kis hírcikkben Ady szerzőségére vall nemcsak a párizsi levelezőre való utalás, hanem maga a téma is. A hungarák, a külföldre szakadt, s ott elzúllott magyar lányok problémája már Nagyváradon is izgatta. Adyra emlékeztet a kis cikk élénk, fordulatos stílusa is.

A történet francia lapforrására nem sikerült rátalálnunk.

240. *Francia tiszték a japán hadseregben*. BN 1907. márc. 9. 6. l. — Hírek

Ady-nak még az 1904-es orosz–japán háborúból datálódó japán rokon-szenve teszi némileg valószínűvé, hogy ezt a kis hírcikket is ő küldhette haza francia lapok hírei nyomán.

Picquart: L. Párizsi jegyzetek III. Philippe Crozier c. jan. 9-1 cikk jegyzetét (147.).

241. *Napóleon gyomra*. BN 1907. jún. 7. 7. l. — Híres

A jelentéktelen téma predestinációs-filozófikus kifejtése, az emberi dokumentumnak tulajdonított nagy fontosság a szépség- és stílus indokon túl is Adyt idézi. A beteg ember rokonszenve ez a betegségével emberközelbe került hős szíránt, akivel szemben Ady-nak, mint a történelem véres hőseivel szemben általában, sokszor kifejtett ellenérzései voltak

Hôtel Drouot: árverési csarnok. — *police de table*: étkezési rendszabály, konyhai rendtartás

242. *Maeterlinck új darabja*. BN 1907. jún. 11. 11. l. — Színház, művészet

A költőien elmondott tartalom, a jelzés-szerű rövid mondatok („Képek, színek” „Álom-hangulat, mese.”) nagyon valószínűsítik Ady szerzőségét. Maeterlinck egyébként is kedvelt szerzői közé tartozott, akárcsak a Nyugat nemzedék többi költőinek. Ettől még írhatta volna Kosztolányi is. Csakhogy a színek érzéketlen bemutatása arra vall, hogy a beszámoló írója jelen volt az előadáson, ez pedig megint csak Ady mellett szól.

Maeterlinck: *Ariane et Barbe-Blanc* c. darabját az Opéra Comique-ban mutatták be máj 11-én. — *Dukas, Paul Abraham* (1865–1935): francia zeneszerző.

243. *A vetélytárs*. BN 1907. jún. 20. 10. l. — Színház, művészet

A jelentéktelen, tartalomelmondásból álló színházi beszámolót azon az alapon tulajdonítjuk némi valószínűséggel Ady-nak, hogy Kistemeckers Pesten is bemutatott darabjára. Az ösztönre hivatkozik, melyről ugyancsak Ady írt kritikát 1906. márc. 10-én (AEOPM VII. 156.), hiszen kivül pedig azért, mert a lapos színdarabismertetésből tipikusan Ady-következtetést von le: „mindegyik művészi alkotás egy-egy szerencsétlen asszonyáldozatot követel.”

Henry Kistemeckers és Eugène Delard 4 felv. színdarabját jún. 14-én mutatta be a Comédie-Française. — *Instinct*: Az ösztön — *La Rivale*: a vetélytárs(nő).

244. *Dráma XVII Lajosról*. BN 1907. jún. 20. 10. 1. — Színház, művészet

[*] Eredetiben: XVI Lajosról.

A rövid és színtelen színházi beszámolót talán Ady küldte vagy hozta **háza az előbbivel együtt**.

Alban de Polhes L'enfant du Temple c. színdarabját jún. 15-en mutatta be az Ambigu színház.

245. *Tolsztoj meghalt?* BN 1907. júl. 17. 4. 1. — d —

Ez a szokatlan jelű cikk valószínűleg Adyé. Ady régi messiás-szemléletének új elemekkel gazdagodott változata. A modern Messiásnak a gondolkozás kivételes képességén kívül szenvedő idegei is vannak Mintha csak önmagáról írná Ady: „Az Emberiségért sir és az individualizmus éle szobra. A gondolati ismertetőjeleken kívül számos nyelvi-stiláris bizonyítéka is van Ady szerzőségének. Néhány stiláris jegy viszont ovatosságra int. Így például az ilyen bonyolult, homályos képek, mint: ... ezer emlékezes ficanbol egy egyszerű megfigyelésnek feje kiált”, stb.

A cikk végleg olyan találatot követi, melynek „kopf”-ját valószínűleg **any anyós Ady** (s a vért alá b hozottuk).

Tolsztoj a legutóbbi időben is állandóan a kultúrvilág érdeklődésének középpontjában állott. A Budapesti Napló épp tegnapi számban közölt egy cikket, amely a nagy öreg ember jasnaja-poljana életéről és új tanításairól szól Tolsztojnak minden nyilatkozata a villám szárnyan repült szét a világba és halála híre — amely most szinten vilámszárnyakon repül szét — fájdalommal és megdöbbenéssel fog keltetni az egész kultúrvilágban. Halálának hírére ellentmondó és zavaros táviratok érkeznek. Egyik-másik távirat olvasása után úgy tetszik, hogy még nem is bizonyos a hír. Ha igaznak bizonyul, akkor az emberiség elveszítette egyik legnagyobb fiat.

A BN másnapi, júl. 18-i számában rövid hírekké cáfolja Tolsztoj halálhírét. Az alábbi szöveget ugyancsak minden valószínűség szerint Ady vetette papírra:

Tolsztoj — él

Hogy hazug szenzáció által fájdalmas és értékes lelki szenzációkat élvezett tegnap a kultúrvilág. Előadta Tolsztoj Nikolajevics **Leh** szület, a ma élő embereknek talán legnagyobbját Jasnaja-Poljana **hetvenkilencéves** születésnapjára emlékez — stb. Még csak nem is sejtethetők, hogy ki és kik, mikor és miért következtek a nagy barátságtörést, halálhírt. Mindezenesetre öröm minden halálukra a cáfolata. És különösen nagy öröm annak tudni minden mai gondolkozó embernek, hogy Tolsztoj él és gondolkodik.

246. *Egy előkelő vadházasság*. BN 1907. júl. 20. 8. 1.

Rár ez a franciaországi történet névtelenül jelent meg nagyon valószínű, hogy ugyanna a szerzője, mint a Brown előzően parázs híveleknek. Erre utal a vitacoller-satrák azonos hangnemből való említése (vö. Jóllet már *Cauldenghorn* c. júl. 10-i cikkével a 199. lapon) valamint az egész cikk kömlyei, ironikus stílusa — *Marsellin, Albert* stb. a fent idézett cikkeket és jegyzeteket (259. és 540.) — *mairie*: polgármester.

247. „Madeleine, gyere vissza!” BN 1907. aug. 1. 9. 1.

Ady szerzőségét a párizsi téma valószínűsíti, valamint a poentírozott befejezés és az olyan stíláriis ismertetőjelek, mint a következő mondat jelzőgazdagsága: „De elárulnak nagyon sok pikáns, érdekes, és megható dolgot.”

A hirdetéseknek francia lapokban nem sikerült nyomára akadni

248. *Nagykároly*. BN 1907. aug. 11. 2. 1.

Az antidemokratikus választások elleni indulat és néhány stíláriis jellegzetesség árulkodik Adyra a kis glosszában. Ilyen a „legtípikusabb, legsemmibb és leggőgösebb magyar nagyúr”, valamint a „szimbolizál” szó.

Gróf Károlyi Gyula: aradi főispán. — *Majos-ügy*: Majos Károly Szatmár vármegyei pénzügyigazgató kinevezése ellen különösen a függetlenségi pártban felháborodottan tiltakoztak, mert Majos „darabont” volt

240. *A Louvre tulajdonosa — a becsületrend nagykeresztje*. BN 1907. aug. 13. — *Hírek*

A jelentéktelen hírcikk azért vált Ady-gyanússá, mert Millet Angelusnak eladási történetét egy régebbi cikkében is említette. Vö. A művész és az eladott mű (AEÖPM V. 145.). Ady szeme akadhatott meg ezen a témán már azért is, mert az a franciák művészetpártolásának szép bizonyítéka.

250. *Megölte az őrm.* — A vén leány tragédiája — BN 1907. aug. 17. 10. 1

A jelentéktelen cikkek két utolsó mondata miatt tulajdonítjuk némi valószínűséggel Adynak. Elképzelhető az is, hogy a történetet készen kapta és csak az utolsó, jellegzetes Ady tanulságot tette hozzá. „Igénytelen, kicsi eset, de szabad rajta gondolkozni.”

251. *A Wekerle bankettje*. BN 1907. aug. 20. 1. 1.

Ebből a kis glosszából Adynak az újságírók iránti, sokszor hangoztatott tiszteletét halljuk ki, különösen a befejező, a tanulságot levonó mondatból.

Andreánszky Jenő (1865–1922): kórházi főorvos, író és hírlapíró. — *Krafft-Ebing, Richard báró* (1840–1902): német ehneorvos. A nem életrendellenességeit tárgyaló *Psychopathia sexualis* című műve révén vált híressé. Nevének említése célzás Rákosi Jenő állítólagos homoszexuálisására.

252. *A mi viszonyaink*. BN 1907. szept. 8. 1. 1.

A kis glossza témája Ady ekkori problémakörébe vág. Neincsak a koalíciót támadó éle miatt, hanem mert az egymás mellé állított két eset a politikai provincializmus, a nemzeti elfogultság jellegzetes példája. A rejtett célzás a nemreg kipellengérezett *La France à l'Étranger* c. lapra (A mi viszonyainkat csak az ismeri, aki tőlük kér és kap információkat). „Aki a mi viszonyainkat ismerni akarja: kérjen előbb információt és pauszálót.” (A mi viszonyaink...) Ady mellett szól. De az ilyen fordulatokból is ott veljük kihallani: „Tessek a módszerből rájuk ismerni.”

Most Björnson a magyarországi tőli hérdésről hallatta szavát: Björnson a *Marz* c. müncheni lapban nyilatkozott a békéről és a pacifistákról, válaszképpen *Sergmek* a *Courrier Européen*ben megjelent cikkére. Ebben mondja, hogy a magyarok, akik a leghevesebb pacifisták, az igazság és emberség bajnokai, elnyomnak 3 millió szlovákot. A nyilatkozatot a *Courrier Européen* szept. 20-án közölte. — *Tegnap nálunk is felolvasást tartott a nők választó-*

jogáról: Dora Montefiore — a BN aznapi híre szerint előadást tartott a ker. és iparkamara dísztermében lelkes feministák előtt. Ismertetette az angol szűfrazsették mozgalmát, majd szembeállt azzal a felfogással, mely a nők-től, a gonosztevőktől és a gyermekektől egyaránt elveszi a szavazati jogot. Hivatkozott Mária Teréziára, Katalin cárnőre. Angliában a férfiak is ligát alakítottak a nők szavazati joga érdekében. A férfiak is erőszakkal vívták ki jogukat. Kíváncsok, hogy minden nő, minden ember szavazati jogot kapjon, nemcsak a ladyk és a diplomás úrihölgyek, hanem — mindenek-előtt — a munkásnő, a rabszolgák rabszolgája. Az angol nyelvű előadás után Bedy-Schwimmer Róza bejelentette, hogy vasárnap szabad ég alatt a Városligetben német nyelven megismétli előadását Montefiore asszony. Ez lesz az első feminista népgyűlés Budapesten. — *Egy hatodrangú francia újságíró, akitők hívnak meg*: Hugues le Roux Vö. Hugues le Roux és Kossuth levele c. 1907. jún. 11-i cikkével (230.). — *Ahi a mi viszonyainkat ismeri akarja: kérjen előbb információt és pauszál!* Abrányi Kornélól: L. Chélard úr lapja c. aug. 17-i cikket és jegyzetét (308. és 358.).

253. *Csirkefogás a mozi színpadra*. BN 1907. szept. 14. 10. l. — A

Bár a témája rendkívül jelentéktelen s elég színtelenül is van megírva, talán csak az utókor mondathatja érzünk némi Adyra jellemző felfogásheli és stílus iszt, mégis közöljük az A színpad miatt.

254. *A színi király lapokai*. BN 1907. szept. 18. — Hírek

A humoros hírcikket két okból tulajdonítjuk némi valószínűséggel Adynak. Egyrészt, mert az egzotikus színi uralkodó Csulalongkorn személye gyakran foglalkoztatta már eddig is (Jöhet már Csulalongkorn. júl. 10. a 259. lapon; Jegyzetek a napról II. Csulalongkorn eljön Budapestre. aug. 11. a 303. lapon), másrészt pedig stílusis rokonságot látunk Ady cikkei-ve. a befejező két mondatban.

255. *Humberték sorsa*. BN 1907. szept. 21. 8. l.

Bredetiben: nagy

Humbertékről Ady már régebbi cikkeiben is írt. I. Párizsi levél c. 1904. júl. 10-i cikkét és jegyzetét (AEÖPM V. 74. és 329.). sőt első párizsi tartózkodása alatt színdarabot is játszottak a Humbert-ügyről. (AEÖPM V. 402.) Valószínűleg most is neki tűnt fel a *Matin* szept. 15-i számában megjelent riport *Une visite aux Humbert* címmel. A cikk csaknem szóról-szóra követi a *Matin* riportját. Ady szerzőségére vall, hogy A nagy Teréz címmel 1905. nov. 23-án jelzett cikket is írt (AEÖPM VII. 59.).



MUTATÓK

NÉVMUTATÓ

- Abelovszky Margit 288
 Abonyi Lajos 245, 534
 Ábrányi Emil 421
 Ábrányi Kornél 131, 308, 309, 387,
 397, 452, 558, 559, 560, 561,
 592
 Áchim András 233, 527
 Acsádi Ignác 297, 555
 Adam, Juliette 588
 Adam, Paul 26, 83, 406, 430, 530
 Ady Endre 179, 228, 395–398
 Ady Lajos 528, 530
 Alban de Polhes 379, 591
 Albert, monacói herceg 101, 102, 437
 Albert, Henri 438
 Alfouz, Xill. 14, 402
 Alkibiadész 444
 Allemane, Jean 214, 215, 216, 513,
 514, 515, 518, 530, 531
 Aman-Jean, Edmond 257, 518
 Ambrus Zoltán 539, 540, 587
 Audor József 219, 519
 Andrásy Gyula gróf, id. 151, 472,
 482
 Andrásy Gyula gróf ifj. 33, 40, 50,
 62, 84, 85, 88, 172, 200, 220,
 263, 264, 269, 325, 338, 412,
 416, 423, 431, 473, 484, 490, 544,
 559, 560, 562, 565, 569, 572
 André, Louis 129, 450, 451
 Andreánszky Jenő 386, 592
 Andrejev, Leonyid 181, 497
 Annunzio, Gabriele d' 181, 228, 524
 Anonymus 290
 Antoine, André 111, 443
 Antonius 429
 Apáczai Csere János 24, 118
 Apáthy István 155, 484
 Appelles 22, 405
 Apponyi Albert gróf 46, 50, 59, 72,
 75, 131, 200, 201, 221, 224, 229,
 283, 289, 290, 291, 315, 316,
 325, 339, 345, 348, 369, 370,
 422, 452, 503, 509, 548, 549, 562,
 569, 573, 574, 575, 576, 577,
 578, 579, 588
 Apponyi Albert grófné 526, 551
 Arany János 340, 539
 Arisztophanész 204, 496
 Arnyvelde, André 112, 443
 Árpád fejedelem 37, 274, 275, 286,
 291, 315, 316, 342, 343, 567,
 573, 574
 Arvers, Felix 34, 409
 Attila 19, 156
 Auburtin, Jean-François 218, 519
 Augustinus (Szent Ágoston) 69, 407
 Auguzan, Jean d' 508
 Babits Mihály 396, 524
 Babó Mihály 50, 62, 416, 423
 Bach, Johann Sebastian 486
 Bakó László 573
 Bakonyi Samu 330, 571
 Baksay Sándor 291, 551
 Balás Lajos 567
 Bali Mihály 68, 424
 Bahnaceda, Ernesto 255, 256
 Baltazár Dezső 578
 Balzac, Honoré de 35, 36, 83, 106,
 171, 188, 218, 219, 250, 424,
 535
 Banda Marci 85, 281, 430, 547,
 Bánffy Dezső báró 263, 485
 Bauville, Théodore 227, 403, 524
 Barabás Béla 263, 573, 574
 Barbey d'Aureville, Jules 444
 Bárd Miklós 131, 452
 Barkász Albert 556
 Barkóczy Sándor báró 339, 573, 578
 Baross Gábor 311
 Barras, Paul vicomte de 379
 Barrès, Maurice 41, 80, 90, 133, 167,
 171, 237, 412, 413, 424, 429,

- 429, 431, 449, 453, 464, 488,
489, 528
- Barta Ferenc 566
- Bartha Miklós 128, 468, 482
- Barthou, Jean-Louis 444
- Bartók György 136, 137, 460, 549
- Bataille, Henry 366, 367, 586, 589
- Batthyány Elemér gróf 570
- Batthyány Ervin gróf 25, 36, 271,
406, 410, 542, 543
- Batilliat, Marcel 237, 530
- Batta Pál 554
- Batta Pálné 554
- Baudelaire, Charles 106, 107, 115,
181, 227, 239, 395, 403, 438,
439, 495, 505, 524, 531, 532
- Bayard, Pierre de Terrail 497
- Beauregard marquis 566
- Beauséjour, Monseigneur de 381
- Bebel, August 100, 133, 183, 195,
436, 437, 498
- Beck, Christian (Joseph Bossi) 58,
237, 421, 529
- Becker-Gundahl, Carl-Johann 7, 399
- Becsey Károly 573
- Bédy-Schwimmer Róza 593
- Belgiojoso, Cristina Trivulzio her-
cegnő 140, 142, 239, 467, 532
- Belia György 524, 541
- Bellay, Joachim du 414, 415
- Bellini, Vincenzo 141, 142, 239, 467
- Beni József 555
- Benczur Gyula 13, 82, 401
- Benedek János 472, 482
- Benedek Marcell 433
- Benedek, Ludwig von 71, 426
- Benkő-Medgyaszay István 221, 520
- Beöthy László 278, 279, 546, 547
- Beöthy Zsolt 271, 546
- Beraud, Jean 217, 519
- Berczik Árpád 115, 444
- Bérczi Béla 416
- Berény Róbert 220, 520
- Berezovszky Antal 108, 439
- Berger (?) 28, 406
- Bergson, Henri 399, 449
- Berlioz, Hector 106
- Bernard, Tristan 373, 590
- Bernhardt, Sarah 9, 10, 33, 34, 42,
176, 302, 352, 366, 367, 400,
401, 409, 413, 586
- Bernstein, Henri 364, 365, 493, 586,
589
- Bernstein, ügyvéd 493
- Berteaux, Eugène 508
- Berthelot, Marcelin 21, 194, 195,
196, 198, 199, 502
- Berthelot, Mme 194
- Bertie, Francis 23, 405
- Berzsenyi Dániel 281, 539
- Besnard, Paul 7, 217, 399, 519
- Bethlém abbé 83, 84, 430
- Bethlen Gábor 56, 118, 348
- Binet-Valmer, Jean 127, 450
- Biró Lajos 393, 394, 395
- Bismarck, Ottó herceg 37, 480
- Bissolati-Bergamaschi, Leonida 100,
437
- Bisson, Alexandre 204, 508
- Bizet, Georges 486
- Björnson, Björnstjerne 27, 345, 355,
356, 386, 387, 406, 481, 486,
574, 575, 576, 577, 584, 592
- Blanc, Marie-Félix 500
- Blanche, Jacques-Émile 7, 399
- Blaskovich Elemér 570
- Bluu, Jean 449
- Blum, Léon 232, 527
- Blum úr 266
- Boccaccio, Giovanni 300
- Boeskey István 348
- Boda Dezső dr. 251, 275, 276, 334,
343, 546
- Bois, Jules 249, 306, 535, 558
- Bokányi Dezső 133
- Bokor József dr. 494
- Bolz, operaénekes 223, 521
- Bonald, vicomte Louis de 424
- Bonaparte, Roland 187, 500
- Bonnard, Abel 12, 13, 14, 402
- Bonnat, Léon 13, 401
- Bonnefon, Jean 271, 545
- Boromisza Tibor 509, 567
- Bossi, Joseph 1. Beck, Christian
- Boulanger, Georges 18, 212, 363,
401, 512, 585
- Boulenger, Marcel 444
- Bourbon Alfonz herceg 554
- Bourbon Mária Immaculata her-
cegnő 110, 113, 114, 442
- Bourdon, Georges 486
- Bourgeois, Émile 482
- Bourget, Paul 22, 68, 80, 83, 167,
313, 424, 429, 449
- Boutet de Monvel, Bernard 21, 444
- Boutet de Monvel, Roger 114, 115,
405
- Bühn Károly 403

- Bölöni György 393, 394, 395, 402,
 410, 411, 414, 432, 447, 489,
 497, 503, 529, 541
 Brancusi, Constantin 502
 Brandes, Georges 293, 310, 457,
 460, 564
 Braunschweigi Karolina 115, 444
 Breton, J. L. 467
 Briand, Aristide 33, 34, 53, 60, 120,
 148, 166, 383, 406, 409, 417,
 444, 485, 505
 Brisson, Adolphe 452, 469, 502
 Brisson, Henri 131, 195, 452
 Brochl, Olaf 576
 Brummel, George-Lewis 114, 115,
 444
 Bruneau, Alfred 184, 185, 499
 Brunetière, Ferdinand 40, 57, 80,
 194, 422, 429, 449
 Bruno, Giordano 31
 Brutus 215
 Brüll Berta 432
 Brüll Sámuelné, özv., szül. Stern
 Cecilia 397
 Bubics Zsigmond 40, 71, 299, 412,
 426, 556, 584
 Buffet, Paul 484
 Burian, Karel 223, 353, 521, 582
 Bülow, Bernhard herceg 182, 183,
 280, 497, 498
 Byron, George Gordon lord 32, 90,
 115, 128, 228, 237, 444, 524, 528

 Calvé, Emma 332, 500, 572
 Calvi (?) 100
 Capsitch, Dragutin 523
 Capus, Alfred 83, 430
 Caraffa, Antonio 118
 Carducci, Giosué 198, 228, 252, 356,
 503, 535
 Carlyle, Thomas 444
 Carnot, Sadi 130, 451, 501
 Caro-Delvaile, Henry 218, 519
 Carolus-Duran, Émile-Auguste 24,
 217, 405, 519, 540
 Caron, Rose 409
 Carpeaux, Jean-Baptiste 106
 Carrière, Eugène 7, 38, 121, 399,
 411
 Carslake, zsoké 334
 Carteret (?) 400
 Caruso, Enrico 347, 577
 Casimir-Périer, Jean 191, 192, 405,
 501
 Cassagnac, Paul 145, 429, 468
 Cassan abbé 69, 70, 425
 Castaldi gróf 109
 Castellane, Boni de 22, 73, 125, 129,
 145, 158, 405, 426, 448, 468,
 485, 566
 Caux, Mimi de 296, 297, 554
 Cerny, Bertha 366
 Cézanne, Paul 121, 196, 220
 Chabas, Paul 484
 Chapon püspök 113
 Chamisso, Adalbert von 555
 Chartier asszony 143, 467
 Chartres, duchesse de 176
 Chateaubriand, vicomte François-
 René 42
 Chauchard úr 383
 Chélar, Raoul 225, 308, 309, 522,
 523, 558
 Chélar, Raoul, Mme 308
 Chénier, André 58, 421
 Cherbuliez, Victor 271, 545
 Chiesi (?) 100
 Chimay hercegnő 399
 Chopin, Frédéric 48, 415
 Cicatricis Lajos 573
 Claretie, Jules 53, 54, 112, 427, 443,
 485, 501
 Claretie, Léon Mine 417, 485
 Claudel, Paul 399, 413, 453
 Clemeuceau, Georges 8, 9, 11, 18, 22,
 26, 33, 61, 75, 76, 98, 107, 108,
 116, 117, 120, 155, 156, 159,
 166, 209, 210, 211, 215, 222,
 280, 302, 310, 330, 372, 399,
 400, 401, 422, 436, 439, 444,
 469, 470, 483, 485, 493, 510,
 513, 514, 540, 564, 570, 571, 587
 Cochlin, Denys 422
 Cocquelin, Constant és Ernest 585
 Cocteau, Jean 399
 Colette, Gabrielle 185, 186, 296,
 409, 500, 555
 Combes, Émile 159, 446, 468, 469, 485
 Comte, Auguste 15, 83, 131, 403
 Cook (?) amerikai milliomos 349
 Coppée, François 13, 40, 48, 145,
 188, 449, 532
 Coquelin, Constant vagy Ernest 363
 Corday, Charlotte 233, 527
 Coriolanus 429
 Courbet, Gustave 121
 Crozier, Philippe 147, 148
 Curie, Marie 33, 148, 469

- Czóbel Béla 502
 Csák Máté 42, 62, 359, 552, 554
 Csányi Sándor 466
 Császár Imre 112, 443
 Császka György 299, 556
 Csekonics Gyula gróf 570
 Csizmadia Sándor 131, 452
 Csók István 220, 520
 Csokonai Vitéz Mihály 180, 524, 539, 557
 Csulalongkorn 259, 303, 388, 389, 540, 556, 593
 Csuriné, Huhmann Teréz 572
 Damascenus pater 494
 Dangeau, Philippe de Courcillon, marquis de 440, 442
 Daniel, princeps csillagász 556
 Dániel Arnold 393
 Dante, Alighieri 78, 174, 228, 524
 Dante, Gabriel Rossetti 395
 Danton, 381
 Darányi Ignác 25, 49, 87, 281, 304, 305, 431, 557
 Darwin, Charles 131, 270, 495, 524, 544
 Daudet, Alphonse 34, 364, 499, 512
 Daudet, Léon 184, 499, 512, 586
 Daurignac, Marie 390
 Daurignac, Roumain 389, 390
 Dausset, Louis 129, 145, 450, 468
 Deák Ferenc 55, 292, 297
 Debussy, Claude 223
 Décaudin, Michel 402
 Decaze herceg 566
 Degas, Edgar 13, 401
 Dehmel, Richard 181, 228, 497, 524
 Dejeante (?) 423
 Delarue, Joseph 70, 219, 425, 426, 519
 Delard, Eugène 378
 Delazes (?) 390
 Delbeuf, marquis 499
 Delcassé, Théophile 368, 588
 Delibes, Léon 588
 Delion (?) 21
 Della Corte Swatek Aurélia 220, 520
 Delpech (?) 407
 Denis, Maurice 21, 405
 Dereine, Jules 238
 Déroulède, Paul 46, 83, 99, 128, 157, 414, 430, 436, 437, 450, 484
 Deryne 296
 Deschamps, Gaston 434
 Deschanel, Paul 364, 586
 Destini, Emma 223, 521
 Dewambez (?) 484
 D'Haussonville gróf 566
 Dienes Márton 254, 537
 Dierx, Léon 239, 532
 Diner-Dénes József 132, 464, 484
 Diósi Ödön (Dodó) 410, 447
 Disraeli, Benjamin (Beaconsfield lord) 116, 444
 Ditrói huszárhadnagy 534
 Dóczy Jenő 528
 Doktor Sándor dr. 536
 Dolet, Étienne 47, 48, 237, 415
 Dominguez, Lopez 437
 Don Rua, szerzetes 554
 Donnay, Maurice 40, 112, 173, 412, 443, 490
 Douglas-Hamilton, Mary hercegnő 437
 Doumer, Paul 22, 23, 405
 Dózsa György 84, 117, 118, 233, 287, 290, 298, 445, 527, 555
 Dragoj János 247, 535
 Dreyfus, Alfred 35, 127, 128, 143, 145, 153, 188, 354, 355, 401, 407, 408, 444, 483, 490, 501, 583
 Drude tábornok 326, 569
 Drumont, Edouard 11, 127, 145, 401, 450, 468
 Dubois, Paul 502
 Dubois-Pillet (?) 196, 502
 Dubost, Antonin 22, 405
 Ducasse, Izidore l. Lautréamont
 Dufour (?) 484
 Dujardin-Beaumetz, Henri 362, 585
 Dukai Takách Judit 340
 Dukas, Paul 377, 590
 Dunias fils 184, 204
 Du Maurier, Georges 443
 Dumay, René 333, 572
 Dumoulin, Louis 532
 Duunonriez, Charles François 527
 Dupont, Pierre 518
 Durand, Marie 192
 Duval (l. Jean Iorrain)
 Dürer, Albrecht 346, 577
 Eber Antal 494
 Echegey, José 38, 116, 412, 444
 Edison 43
 Edward, VII. 14, 211, 330, 402, 570, 571

- Eekhoud, Georges 57
 Emrard (Emrard?), bányász-szak-
 szervezeti titkár 372, 589
 Endrényi János 396
 Endrődi Sándor 131, 568
 Engels, Friedrich 260, 541
 Entz Géza 569
 Eötvös József báró 116, 166, 277,
 297, 298
 Eötvös Károly 181, 335, 572
 Eranosz ügyvéd 558
 Erbelding, Marthe 493, 494
 Erdélyi János 351, 564, 581
 Erzsébet királyné 151, 152, 471, 472
 Esterházy Béla gróf 570
 Esterházy Mórincz gróf 570
 Esze Tamás 290, 298
 Eu, comtesse d' 176
 Euripidész 168

 Fabre, Emile 184, 499
 Fabricio (?) 96, 97
 Faguet, Émile 469
 Fallières, Armand 20, 22, 46, 91,
 92, 259, 404, 405, 415, 533
 Farrère, Claude 413, 489
 Fasquelle, Eugène Mme 407
 Favre, Jules 516, 518
 Fazekas Ágoston 276, 305, 546
 Fedák Sári 45, 72, 237, 264, 296,
 297, 347, 414, 555
 Feinhals, Fritz 223, 521
 Fejérváry Géza báró 397, 398, 451,
 479, 480, 481, 482, 505, 562, 563
 Fekete Zsigmond 533
 Fényes Samu dr. 536
 Fenyő Miksa 539
 Féraudy, Maurice 366, 586
 Ferdinánd, bolgár fejedelem 176
 Ferdinánd, román király 504
 Ferenc, II 35
 Ferencz Albert dr 150, 471, 472, 473
 Ferenc Ferdinánd 213, 550, 551
 Ferenc József, I 423, 439, 441, 549,
 558, 559
 Ferenc József unnt püspök 549
 Ferrari, olasz politikus 89, 431
 Ferri, Enrico 27, 406, 437
 Ferroul, narbonne-i polgármester
 540
 Festetics Tasziló gróf 437, 570
 Peydeau, Georges 204, 508
 Flammarion, Camille 83, 248, 249,
 250, 293, 302, 306, 430, 535, 558

 Flaubert, Gustave 52, 106, 171, 218,
 219, 428
 Floguet (?) 588
 Flourens (?) 588
 Foller István 538
 Fondi de Niort (?) 381
 Fontainas, André 57
 Fontenay, vicomte de 560, 561
 Forbre, Mr (Piornik) 374
 Forel, August 536
 Fort, Paul 532
 Fouché, Joseph 379
 Fouques (?) 514
 Földessy Gyula 528
 France, Anatole 18, 22, 30, 40, 52,
 54, 63, 64, 65, 67, 78, 83, 95,
 111, 116, 173, 189, 190, 215,
 218, 219, 238, 340, 407, 423, 433,
 434, 443, 457, 460, 531
 Franchi gróf (?) 265
 Franck, Cesar 486
 Frank Boriska 292, 553
 Frapié Léon 489
 Fráter Loránd 281, 282, 330, 347,
 350, 353, 547, 579
 Frémont, Marie 425, 426
 Freinstad A. Oliva 223, 521
 Friedmann Adolf 547
 Frigyes Ágoston, III. 113, 114, 443,
 444, 583
 Frigyes, Habsburg főherceg 138

 Gaál András 323, 568
 Gajáry Ödön 566
 Galilei 31, 249
 Gallienus császár 111, 443
 Gambetta, Léon 130, 437, 444, 501
 Gandara, Antonio de la 7, 217, 399,
 519
 Garay János 245, 556
 Garibaldi, Giuseppe 18, 314, 410
 Gáspár Imre 413
 Gauguin, Paul 91, 121, 122, 123, 158,
 217, 220, 446, 447
 Gautier, Théophile 239, 524, 532
 Gellért, püspök 290
 Gennari, Giuseppe 306, 558
 Gentili tábornok 239, 437
 Geoffrin, Mme 412
 Geöcze Sarolta 282, 283, 548
 Gérault-Richard, publicista 501
 Gérôme, Jean-Léon 399
 Gervex, Henri 217, 518
 Ghéon, Henri 453, 454

- Gide, André 399, 413, 529
 Giesswein Sándor 568
 Girault, anarchista 160
 Giron, André 362, 363, 582, 585
 Glatz Antal 297, 312, 555
 Glücklich Vilma 436
 Goethe 16, 105, 116, 208, 367, 438, 524
 Goncourt, Edmond 170, 171, 489
 Gorkij 79, 83, 181, 356, 428
 Gorter, Hermann 175, 491, 492
 Gosselin, Albert 484
 Gouges, Olympe de 17, 403
 Gould, Anna 125, 448
 Gourien (?) 588
 Gourmont, Jean de 433, 530
 Gourmont, Rémy de 83, 95, 96, 418, 421, 430, 433, 457, 460, 462, 463, 529, 530
 Goya, Francisco José y Lucientes 411
 Grand, John 400
 Gratz Gusztáv 422
 Greco, Domenico Theotocopuli 411
 Grecsák Károly 553
 Greger, Alexandre 73, 426
 Gregh, Fernand 95, 131, 132, 133, 433, 434, 452—464
 Grosjean, Georges 145, 468
 Grün, Anastasius 492
 Guesde, Jules 10, 11, 12, 26, 136, 400, 406, 466
 Guillotin, Joseph-Ignace 68, 424
 Guitry, Lucien 365, 586
 Gulner Gyula 277, 546
 Guyot-Dessaigne (?) 514
 Günther Antal 342, 573, 574
 György IV, angol király 444
 György görög király 127, 402, 450
 György, szász király 443
 Gyula vezér 84
 Gyulai Pál 494
 Gyürky Ödön 125, 448
 Häckel, Ernst 226, 270, 524, 544
 Hafiz 524
 Hajdu Gyula dr. 536
 Hajnóczi József 300, 355, 556, 584
 Haakon, VII. 14, 402
 Halász Lajos 548
 Halévy, Ludovic 37, 83, 411, 430
 Hahnos János 484
 Halpérine-Kaminsky (?) 407
 Hanako, Mme 352, 582
 Haraucourt, Edmond 532
 Harden, Max 66, 423
 Harkányi Ede dr. 536
 Harduin, H. 124, 212, 448, 512
 Hatty-Firststein 44
 Hau Károly dr 279, 280, 547
 Hauptmann, Gerhart 204, 208
 Hazafi Veray János 13, 402
 Hearn, Lafcadio 238, 531
 Heine, Heinrich 27, 31, 78, 140, 141, 142, 143, 228, 239, 319, 406, 424, 432, 445, 467, 497, 532, 567
 Heine, Thomas-Theodor 7, 399
 Heinrich, Abel 508, 509
 Hellem, Charles 508
 Heltai Jenő 439
 Hencz Károly 152, 157, 214, 482, 484, 513
 Hennequin, Alfred 362, 585
 Hentaller Lajos 247, 535
 Herczeg Ferenc 67, 68, 246, 315, 386, 579
 Herczeg Mihály 316
 Heredia, José-Maria de 227, 435, 488, 524
 Hernant, Abel 184, 499
 Hertelendy Gábor 545
 Hervé, Gustave 33, 74, 99, 100, 135, 238, 408, 409, 436, 465, 468, 520, 531
 Hevesi Akos 286, 548
 Hitler 545
 Hock (?) 536
 Hodler, Ferdinand 7, 399
 Hodzsa Milán 577
 Holló Lajos 145, 468, 482
 Homérosz 437
 Hóra 298, 555
 Horatius 132, 228, 494, 584
 Horthy Miklós 545
 Horvát István 156, 484
 Horváth Mihály 297
 Hosztalek Nándor 315, 566
 Houdard, Mlle 425
 Houssaye, Henry 46, 414, 415
 Hubert Émil dr 240
 Hugo, Victor 12, 34, 36, 52, 106, 116, 130, 131, 132, 133, 227, 237, 409, 410, 428, 451, 462—464, 524, 529
 Humbert, Eve 390
 Humbert, Frédéric 389
 Humbert, Thérèse 389, 390, 593
 Humbert, Mme 390

- Husz János 210, 510
 Huysmans, Joris-Karl 57, 83, 126, 421, 430, 449
 Ibsen 27, 29, 30, 31, 57, 64, 78, 83, 96, 112, 162, 168, 169, 204, 208, 228, 406, 407, 429, 488, 489, 509, 564
 Ignotus 293, 394
 Ilosvay Lajos 569
 Imbart de la Tour 449
 Inkey Antal 570
 Imre herceg (Szent) 41, 48, 118, 145, 180, 290
 Irving, W. 404
 István, I. (Szent) 261, 294, 314, 471, 472, 559, 560
 István, II. magyar király 548
 Ivánka Imre 330, 537, 571
 Ivánkovics János 299
 Ivanovics Pál 221, 520, 555
 Jan Primus 399
 Jánbor Sándor 286, 548
 Jammes, Francis 95, 402, 432, 453
 Janek, zsoke 334
 Jankovich-Bésán Gyula 570
 János György, szász herceg 110, 113, 114, 442, 443
 Jászai Mari 264, 321, 322, 568
 Jászi Oszkár 151, 393, 471, 472, 474, 477, 479, 480
 Jaurès, Jean 8, 9, 11, 12, 18, 75, 120, 160, 182, 183, 195, 216, 238, 399, 400, 406, 427, 436, 481, 497, 498, 505, 520, 521, 531
 Jeanne d'Arc 19, 46, 48, 162, 210, 211, 414, 415, 510
 Jensen, Alfred 576
 Jilek János 287, 288, 549
 Jimenez (?) 437
 Joachim József 315, 567
 Jogand, Gabriel I. Taxil, Léo
 Johanna királyné 29, 407
 Jókai Mór 215, 281, 306, 514, 557, 558
 Jolbej Miklós 8, 399
 Jones, Sidney 92, 429
 Jorga, Nicolae 273, 545
 Józsa Károly 221, 520
 Juhász Gyula 395, 524, 548
 Jullus Caesar 169
 Justli Gyula 131, 452
 Kabos Ede 393, 497, 539
 Kahn, Gustave 449
 Kálvin 14, 135, 136, 137, 348, 402, 488
 Kaudinsky, Vaszilij 503
 Kann Edit 221
 Kant 131, 419, 420
 Kardos Árpád 311, 313, 337, 564, 565, 566, 572
 Károli Gáspár 118, 426
 Károly román király 273, 545
 Károlyi Gábor gróf 292, 552, 553
 Károlyi György gróf 553
 Károlyi Györgyné I. Frank Boriska
 Károlyi Gyula gróf 383, 570, 592
 Károlyi István gróf 125, 158, 274, 291, 330, 383, 448, 485, 545, 552, 553
 Károlyi Istvánné, gróf Csekonic Margit 291
 Károlyi József gróf 570
 Károlyi Mihály gróf 383
 Károlyi Sándor 298
 Katalin cárnő 593
 Katona József 290
 Kaunitz-Rietberg, Wenzel Anton herceg 22
 Kazinczy Ferenc 281, 340, 350, 547, 548, 579, 580
 Kecskeméthy Győző 330, 570
 Keglevich István gróf 482
 Kelemen, VI. pápa 404
 Kelemen dr. (?) 537
 Kelemen Béla 573
 Keller, Albert Ritter von 7, 399
 Keller Mária 558
 Kelly, Bardie 44
 Kemény Zsigmond 297
 Kempf József 494
 Kennedy, Virginie
 Képes Géza 489
 Kepes Miklós 579
 Kessler gróf 447
 Khevenhüller-Metsch, Rudolf gróf 22, 23, 65, 66, 161, 186, 187, 206, 213, 405, 485, 500, 512
 Kincs Gyula 345, 418, 577
 Kinizsi Pál 19, 404
 Kipling, Rudyard 12, 83, 171, 430
 Kis-Balog (?) 42, 43
 Kiss Áron 324, 568
 Kiss Áron dr. 324, 568
 Kiss József 394, 573
 Kistenaekers, Henri 378, 421, 590

- Kleinentina hercegnő 492
 Kleopatra 429
 Kloska 298, 555
 Klotild főhercegnő 492
 Kmety Károly 170, 316, 492
 Kóbor Tamás 509, 587
 Kollonics Lipót gróf 291
 Komlós Aladár 492, 573
 Kont Ignác 315, 567
 Korda Andor 323, 568
 Kornai Berta 296, 297, 555
 Kossuth Ferenc 50, 74, 133, 151,
 243, 283, 284, 310, 314, 330,
 368, 471, 472, 525, 526, 527,
 546, 555, 559, 560, 562, 564
 Kossuth Lajos 18, 26, 55, 87, 117,
 118, 133, 152, 210, 230, 283,
 284, 336, 416, 478
 Kosztolányi Dezső 225, 226, 227,
 228, 396, 421, 449, 524
 Kotoi Nagy Barnabás 258
 Kovalovszky Miklós 445, 466
 Kovács Mihály 266
 Kozma Andor 452
 König György 429
 Kraus, August 7, 399
 Kraus, Karl 403
 Krafft-Ebbing, Richard báró 386,
 592
 Krec Von 430
 Kristóffy József 484, 563
 Kunfy Lajos 519
 Kutas Bálint 577
 La Barre (Jean-François Lefebvre)
 14, 117, 118, 135, 199, 402, 445,
 466
 Labriola, Arthur 100, 437
 Lafargue, Paul 423
 Laforgue, Jules 12, 401
 Lajos, IX. (szent) 23, 162, 486
 Lajos, XIV 19, 85, 440, 441,
 442
 Lajos, XVI. 163, 270, 403, 591
 Lajos, Capet 379
 Lajos Pülp 176, 426, 439, 441, 501
 Lamartine, Alphonse de 12, 35, 52,
 115, 227, 456
 Lampérth Géza 115, 133, 444, 464
 Iánczy Leó 158, 485
 Landowski, Paul 484
 Langhammer, Karl 7, 399
 Lanoux, Armand 448
 Laparra, William 484
 La Rochefoucauld, François, duc de
 496
 Lassalle, Ferdinand 27, 406
 László Pülp 220, 520
 László József 554
 Laugé, Augustine 69, 425
 Lautier, Eugène 504, 505
 Lautréamont, comte de (Isidore
 Ducasse) 121, 448
 Lázár Pál 152, 214, 482, 513
 Lazzarini (?) 100, 437
 Leandri, Antoine 211, 212, 510, 511,
 512
 Léautaud Paul 430
 Le Bargy, Charles 586
 Le Bargy, Simone 365, 586
 Lebaudy, Jacques 159, 485
 Lebaudy, Jules Mme 129, 450
 Lebrun lelkész 503
 Le Cardounel, Georges 457, 460
 Leconte de Lisle, Charles 16, 227,
 395, 524
 Le Couteux (?) 484
 Léda 394, 410, 431, 432, 447, 541, 564
 Lefavre, Albert 440, 442
 Lehár Ferenc 318
 Lemaire, Jacques 27, 28, 406
 Lemaitre, Jules 83, 129, 145, 165,
 166, 188, 189, 219, 430, 450,
 468, 487, 488, 500, 501
 Lenau, Nicolas 226
 Lengyel Géza 393, 395, 397
 Lengyel Imre 536
 Lengyel Zoltán 46, 133, 264, 414,
 464, 484, 541
 Leninger, Mme 379
 Lenôtre, Théodore Gosselin 502
 Leo, XIII. 201
 Lepelletier, Edmond 532
 Lépine, Louis 399
 Le Play, Frédéric 424
 Le Roux, Hugues 230, 243, 522,
 525, 526, 593
 Leroy-Beaulieu (?) 213, 214, 513
 Lespinasse, Julie de 412
 Leszkay Gyula 247, 535
 Levasseur, Thérèse 487, 488
 Liechtenstein herceg 565
 Lilienron, Detlev von 356, 584
 Lipót, II. belga király 187
 Liszt Ferenc 223
 Livius, Titus 239, 531, 532
 Lombroso, Cesare 481
 Lónyai Sándorúé, ifj. 429

Lorrain, Jean 17, 18, 83, 90, 403
 430
 Losonczy Károly 556
 Loti, Pierre 81, 82, 173, 413, 429
 Loubet Émile 22, 405
 Loufti, Zia 272
 Louys, Pierre 83, 237, 430, 530
 Lovik Károly 557
 Lucingen herceg 566
 Ludovai Tóth István 315, 316, 567
 Lueger, Karl 565
 Lujza szász trónörökösné 113, 363,
 444, 582, 583, 585
 Lugné-Poe, Aurélien 208, 509
 Lukács (Lucaci) László 311, 312,
 331, 337, 564, 565
 Lukacsek pincér 246, 534
 Luther 125
 Lux Terka 57, 421
 Luxembourg, Mme de 487, 488

 Macaulay, Thomas 524
 Macchiavelli, Niccolo 425
 Machdal Mária 583
 Machlup Henrik dr. 398 szül. Zwack
 Mici
 Machlup Henrikné 398
 Madách Imre 238, 281, 351, 581
 Madzsar József dr. 393, 584
 Maeterlinck, Maurice 31, 57, 58, 181,
 204, 205, 208, 376, 377, 421, 495,
 497, 590
 Magre, Maurice 458, 461
 Mailáth Gusztáv gróf 8, 137, 399,
 466, 549, 568
 Maine, duc du 440, 442
 Maintenon, Mme de 440, 442
 Majos Károly 383, 592
 Majthényi Flóra 497
 Makoviczky János dr. 486
 Mallarmé, Stéphane 399
 Malonyai Dezső 82, 429
 Manguin, Henri 220
 Marat, Jean-Paul 233, 527
 Maraval (?) 381
 Marcellin, Albert 250, 381, 540,
 591
 Mária, bajor hercegnő 409
 Mária Terézia 56, 57, 287, 288,
 304,
 405, 593
 Marie-Antoinette 379, 405
 Márki Sándor 297, 555
 Markos Gyula 152, 214, 482, 513

Márkus Emilia 208, 509
 Maróczy Géza 315, 346, 567, 577
 Marquet (?) 470
 Marschal (Marsal? Martal?) Ferenc
 350, 580
 Marschaun Geza dr. 538
 Martin, Henri 21, 404
 Martinovics Ignác 32, 84, 118, 290
 Martos Ferenc 112, 443
 Marx 8, 133, 260, 491, 492, 541
 Massard, Émile 522
 Massenot, Jules 588
 Mathieu, François-Désiré 40, 412
 Matisse, Henri 503
 Maclair, Camille 457, 458, 460, 461
 Maupassant, Guy de 424
 Maurey, Max 469
 Maurras, Charles 499
 Mazzini, Giuseppe 89, 431
 Medici Katalin 415
 Melanchton, Philipp 348, 578
 Méline, Jules 159, 485
 Menard, Mme 451
 Mendès, Catulle 83, 416, 430, 458,
 461, 532
 Menelik 584
 Menger, Anton 360, 584
 Méray Horváth Károly 476, 478
 Mercier, Auguste 32, 408, 483
 Mérode, Cléo de 187, 500
 Merry del Val 162, 183, 206, 486,
 498, 508
 Mészáros Julia 384, 385
 Metsch, szász államminiszter 583
 Metternich, Clemens herceg 22
 Meunessier, Mme (Marie-Antoinette-
 Elisabeth Nodier) 34, 409
 Meyer, Arthur 16, 17, 35, 50, 162,
 163, 403, 409, 416, 486, 498, 508
 Mezei István 307, 308, 558
 Mezőssy Béla 304
 Mezőssy László 304, 305, 557
 Michel, Louise 8, 160, 167, 211, 400,
 485
 Miehiet, Jules 83, 410
 Migl Árpád 221, 520
 Mikes Kelemen 118
 Miklós cár, II. 72, 108
 Miksa, szász herceg 113, 114, 443
 Mikszáth Kálmán 67, 68, 83
 Mikusay József 579
 Milkó Izidor 587
 Millerand, Alexandre 147, 182, 202,
 203, 406, 497, 498, 504, 505, 518

- Millet, Jean-François 383, 592
 Milliès-Lacroix (?) 444
 Mirabeau, Victor Riqueti, marquis de 46, 415,
 Mirbeau, Octave 52, 53, 54, 83, 417, 430,
 Miskolczi Kovács Gyula 573
 Mistral, Frédéric 29, 30, 31, 490
 Mocsáry Lajos 150, 289, 471, 472, 473 549
 Molière 115, 170
 Molitor Olga 279, 547
 Molitorné, özv. 547
 Molnár Ferenc 539, 540
 Molnár János 554
 Moltke, Helmuth, Graf von 37, 411
 Mommsen, Theodor 53, 89, 431
 Monet, Claude 239
 Montagnini, 134, 183, 206, 207, 213, 498, 500, 508, 509, 512
 Montebello grófnő 399
 Montefiore, Dora 387, 593
 Montesquieu, Charles de Secondat, baron de 83
 Montesquiou, Robert de 313, 532, 566
 Montherlant, Henry de 413
 Montignoso grófnő I. Lujza szász trónörökösné
 Montignoso, Pia Monica 354
 Moore, George 238, 531
 Moore, Thomas 115, 444
 Mór, Szent 295, 554
 Moréas, Jean 58, 422, 433, 453, 456, 457, 459, 460, 532
 Morice, Charles 411
 Morny hercegnő 186, 499, 500
 Mudrony Pál 577
 Munkácsy Mihály 24, 25, 315, 406, 413
 Murat, Eugène herceg 45, 414
 Musset, Alfred de 12, 115, 239, 245, 415, 424, 467
 Muzsa Gyula 310
 Nádasdy Tamás gróf 570
 Nagy Géza 420
 Nagy György 281, 547
 Nagy Gyula 341, 342, 573
 Nánassy Odónné 288
 Nanteuil, Georges 508
 Napóleon, I. 19, 74, 105, 115, 130, 131, 146, 212, 227, 376, 404, 427, 437, 439, 441, 590
 Napóleon, III. 21, 108, 119, 139, 140, 146, 410, 437, 469, 499, 529
 Napóleon-Victor herceg 512, 513
 Nasi, Nunzio 46, 268, 431, 543, 544
 Naszreddin, perzsa sah 388
 Natanson, Thadée 53, 54, 417
 Nau, John-Antoine 489
 Naudeau, Ludovic 44, 413
 Návay Aladár 272
 Nemes Albert gróf 183, 465, 498
 Nero 444
 Nessi Pál 528
 Niederhausern, Rodo 532
 Nietzsche 30, 64, 83, 131, 228, 564
 Niox tábornok 20, 21, 404
 Noailles, Aune de 95, 433, 434, 453
 Nodier, Charles 409
 Nopcsa (?) 42, 413
 Nordau, Max 419, 420, 518
 Novikov, Jacques 27, 406, 481
 Nozière, Fernand 490
 Offenbach, Jacques 42, 413, 430
 Ohnet, Georges 82, 429
 Ojetti, Ugo 100
 Olay Lajos 495
 Oskó Lajos 221, 520
 Osvát Ernő 239, 532
 Otero, Caroline 126, 318, 333, 352, 449, 500, 567, 572, 582
 Ovidius 425
 Ozouf abbé 199
 Paillasson, Mme 232
 Paladine, Eusebia 249
 Pálffy Miklós herceg 570
 Pallavicini György örgróf 570
 Pallay Sándor 310
 Pálmái Ilka 296, 297
 Paquin (?) 261, 541
 Parlaghy Vilma (Lwov Vilma hercegnő) 221, 520
 Parocchi bíbornok 201
 Párvy Sándor 71, 426
 Pascal, Blaise 83, 496
 Pasics, Mehmed 495
 Pasquali, Gerolamo 307, 308, 558
 Passy, Louis 470
 Pasteur, Louis 19, 130
 Patti Adelina 318, 567
 Paulay Erzsébet 112, 264, 541, 557, 579
 Fauler Mózesné 385
 Paulus (Jean-Paul Habans) 363, 512, 585

Pázmándy Dénes 230, 367, 368, 369,
525, 587, 588
Pázmány Péter 118, 290, 299
Pelletan, Camille 120, 121, 147, 446,
469
Pelletan, Edouard 423
Pérez Galdós, Benito 39, 412
Perlmutter Izsák 220, 520
Perlrott Csaba Vilmos 502
Perraud, kardinális 412
Pestalozzi, Heinrich 24, 405
Petit, Georges 38, 411, 412
Petőfi Sándor 118, 180, 226, 249,
410, 437, 539
Petrarca 407
Petronius Arbiter 114, 444
Pia Monica hercegnő 582, 583
Picard, Ernest 516, 518
Picquart, Marie Georges 211, 354,
355, 374, 375, 465, 469, 510, 583,
590
Pichou, Stephen 213, 368, 444, 498,
508, 587
Pierron, Napóleon háztartója 375
Pigheim, Bruno 7, 399
Pikler Gyula 422, 494, 536, 537
Piliss Mimi 288
Piot szenátor 137, 138, 139, 466
Piou, Jacques 206, 508
Pissarro, Camille 122, 197, 448, 502
Pius, IV. 46, 415
Pius, IX. 544
Pius, X. 20, 46, 60, 61, 70, 88, 134,
183, 220, 269, 270, 300, 318, 319,
320, 404, 422, 423, 431, 436, 465,
486, 498, 567
Platon 196, 226
Poe, Edgar Allan 181
Poincaré, Raymond 505
Pol d'Estoc (?) 508
Polaire (Emilie Zouze Bouchaud)
185, 237, 296, 317, 409, 555, 567
Polónyi Géza 72, 85, 121, 156, 212,
450, 482, 484, 503, 544
Pompadour, Mme 429
Pósa Lajos 13
Potter, M. 443
Pozsgay Miklós 50, 416
Pressensé, Français de 407
Prévost, Camille 333, 572
Prévost, Marcel 83, 162, 430, 485
Privas (Autoine Paul Travel) 34, 409
Priyas, Xavier 532
Prohászka Ottokár 107, 567, 578

Puccini, Giacomo 353
Purgstaller József 496
Puvis de Chavannes, Pierre 106,
404, 519
Quincey, Thomas de 106, 107, 239,
438, 439, 531
Quinet, Edgar 35, 36, 83, 410, 430
Rabelais, François 414, 415, 483
Racine, Jean 457
Raditch (?) 523
Rattif de la Bretonne (Jean Lorrain
álneve) 403
Rákóczi Ferenc, II. 108, 109, 117,
118, 246, 286, 348, 439, 440, 441,
442, 559, 560
Rákosi Jenő 77, 151, 179, 180, 198,
267, 309, 342, 345, 350, 385, 386,
394, 428, 452, 474, 479, 480, 496,
542, 592
Rákosi Szidi 546
Rakovszky István 281
Rampolla, Mariano 36, 410, 544
Ranavalo 273
Reboux, Paul 457, 460
Reclus, Elisée 329, 570
Régner, Henri de 57, 83, 421, 430,
433, 435, 456, 457, 459, 460
Reinach, Théodore 432, 433
Réjane (Gabriel le Réju) 208, 352,
509
Rembrandt, 25, 31, 32
Renan, Ernest 35, 36, 52, 83, 116,
195, 423, 424, 486
Renard, Jules 12, 83, 401
Retté, Adolphe 57, 126, 421, 448,
449
Révész Bela 239, 304, 447, 490, 532
539
Reviczky Gyula 176, 492
Ribot, Alexandre 145, 468
Richard, François 201
Richelieu, Alice hercegnő 437
Rimbaud, Arthur 12, 30, 449
Rimner Gyula 588
Rippl Rónai József 217, 417
Ritschl, Giza 175, 176, 491
Robespierre, Maximilien de 379
Rocheport, Henry 38, 128, 145, 153,
411, 450, 468, 483
Rockefeller, John Davison 14
Rodellec du Porzis grófnő 73, 426
Rodenbach, Georges 57, 421

- Rodin, Auguste 21, 44, 148, 197, 215, 217, 218, 288, 469, 549
 Rolián herceg 566
 Roll, Alfred Philippe 218, 518
 Romanones gróf, spanyol kultusz-miniszter 105, 437
 Róna Lipót 239
 Rosenfeld, Morris 299, 555
 Rossi, bankár 266
 Rostand, Edmond 9, 173
 Rotonchamp, Jean de 447
 Rotschild, Alfonz báró 207, 508
 Rotschild, Charles báró 349, 578
 Rothschild Gusztáv báró 207, 508
 Rothschild, Henri báró 159, 485
 Rouanet, Gustave 407
 Rouault, Georges 503
 Rouget de Lisle, Joseph 413
 Roujon, Henri 502
 Rousseau, Jean-Jacques 83, 165, 166, 188, 194, 379, 487, 488, 501, 502
 Roussin, J. abbé 486
 Roux, Émile 215, 513
 Rubens 39
 Rudnay Béla 484
 Rudnyánszky Gyula 41, 234, 413, 528
 Ruszt József 281, 547
 Sáfrány Lajos 579, 580
 Sageret, Jules 449
 Saint-Georges de Bouhélier 458, 467
 Saint Simon, Louis de Rouvroy, duc de 108, 440, 441, 442
 Saint-Victor, Adam de 529
 Sainte-Beuve, Charles-Auguste 34, 409
 Sajó Sándor 133, 464
 Saljapin, Fjodor Ivanovics 223
 Samain, Albert 30
 Samassa József 351
 Sand, George 34, 48, 415
 Sándor cár, II. 108
 Santol abbé 519
 Sardou, Victorien 204, 306, 365, 502
 Sarrien, Jean Marie Ferdinand 11, 401
 Sarto, Giuseppe I. X. Pius
 Scheiber Sándor 394, 532
 Schiemann, Theodor 198, 199, 503
 Schlauch Lőrinc 299, 555, 556
 Schmidt József 538
 Schopenhauer, Arthur 30, 71, 419, 420
 Schönberger Béláné báróné (szül. Wallenstein Róza) 183, 198, 484, 498, 503
 Schöpflin Aladár 395
 Schratt Katalin 287, 549
 Scipiók 326
 Scribe, Eugène 365
 Seailles, Gabriel 481
 Ségalen, Victor 413
 Segantini, Giovanni 39, 412
 Ségur, Pierre marquis de 40, 172, 412, 490, 566
 Ségur marsall 490
 Ségur, comtesse de (Sophie Rostopchine) 490
 Sé-Kong-Liao 272
 Sembat, Marcel 407
 Séménót (?) 407
 Seneca 136
 Sergi, Giuseppe 481, 592
 Servet, Miguel 14, 135-137, 402, 466
 Shakespeare 31, 112, 115, 164, 208, 485, 509, 524, 564
 Shaw, Bernhard 83, 181
 Sheridan, Richard 115, 444
 Sinkó Ervin 403
 Sinlhem esperes 362
 Solcilland, Albert 179, 493, 494
 Somló Bódog 536
 Somló Sándor (bánóczy Hlavathy Ödön) 13, 112, 401, 443, 497
 Somogyi Aladár 133, 157, 214, 234, 247, 284, 323, 464, 484, 513, 528, 535
 Soomer, Walter 223, 521
 Sorel, Albert 16, 40, 106, 403, 412
 Sorel, Cécile 366
 Sorolla y Bastida 21, 38, 404, 411, 412
 Soubirous, Bernadette 230, 232, 525, 527
 Soufflot, Germain 514
 Souza, Robert de 453
 Spencer, Herbert 131, 494
 Spiroza, Baruch 30
 Staël, Mme de 115, 444
 Stein Róza 221, 520
 Stendhal 83, 155, 237
 Strauss, Richard 222, 223, 521
 Strindberg, August 509
 Stuck, Franz 7, 399
 Suetonius 427

Sully Prudhomme, Armand 408,
 458, 461
 Supilo, Frank 234, 303, 528
 Suttner Berta 481
 Sünnegi Vilmos 152, 162, 214, 482
 486, 513
 Sylva, Carmen 202, 504
 Syrus (Lyons) Jacob van 237
 Syveton, Gabriel 18, 73, 128, 129,
 145, 146, 188, 403, 404, 426, 448,
 450, 451, 468, 500
 Szabó (?) nagyváradhi hivatalnok 285
 Szabó Dezső 413
 Szabolcska Mihály 131, 133
 Szada Jakko 352
 Szalay Péter 471
 Szamek Olga 221
 Szapfló 238, 417
 Szarvas István 285
 Szász Domokos 137, 466
 Szász Károly 227, 524
 Szávay Gyula 579
 Szeberényi Lajos Zsigmond 19, 404
 Széchenyi István gróf 56, 343, 580
 Szegifly Erzsébet 503
 Székely Aladár 408
 Széll Kálmán 312
 Szemere Miklós 243, 570, 574
 Szentgyörgyi István 221, 520
 Szigligeti Ede 340
 Szikszay Ferenc 413
 Szilágyi Dezső 423
 Szirmai Antal 221, 520
 Szizovath 8, 9, 14, 20, 92, 288, 399,
 400, 404, 413, 432
 Szokratész 444
 Szterényi József 555
 Sztolipin, Pjotr Arkagyevics 361,
 584
 Szűllő Géza 213, 513
 Tailhade, Laurent 126, 449
 Taine, Hyppolite 83, 106, 203, 424
 Talleyrand-Périgord, Charles comite
 de 448
 Táncsics Mihály 290
 Tarnay Alajos 579
 Tarnóczy Gusztáv 254, 537
 Tasso, Torquato 168
 Tavernier abbé 229, 525
 Taxil, Leo 201, 504
 Teleki Géza gróf 570
 Teleki Pál gróf 570

Teleki Gyula gróf 570
 Teleki Sándor gróf 36, 132, 410, 464,
 529
 Tennyson, Alfred lord 395, 524
 Tharaud, Jean (Charles) 171, 489,
 Tharaud, Jérôme (Ernest) 171, 489
 Thaulow, Fritz 122, 448
 Thiébault-Sisson 519
 Thierry, Augustin 508
 Thiers, Adolphe 130, 209, 210, 215,
 451, 509, 514, 516, 518
 Thomson, francia miniszter 444
 Thurn-Taxis Miksa Egon herceg 570
 Thurner, Georges 370, 589
 Tihanyi Irma 255, 256, 537, 538
 Tinayre, Marcelle 161, 162, 485
 Tinódi Lantos Sebestyén 340
 Tissot, Victor 35, 409
 Tisza István gr. 146, 448, 476, 478, 563
 Titus 76, 127, 427, 450
 Tolsztoj, Alexej 581
 Tolsztoj, Lev 30, 57, 83, 160, 164,
 350, 351, 379, 380, 481, 485, 486,
 580, 581, 591
 Torey (?) 440, 441
 Toselli, Enrico 582, 583
 Tóth Béla 179, 180, 181, 182, 271,
 424, 427, 465, 494, 496, 497, 545
 Tóth Ede 443
 Tóth Kálmán 494, 496, 497
 Toulouse comte de 440, 442
 Trajánus, Marcus Ulpius 85, 430
 Trigoulet (?) 484
 Trubeckoj, Pável herceg 7, 399
 Trahanova (?) 223, 521
 Tuhutum 342, 343, 573
 Ugron Gábor 129, 206, 450, 508, 587,
 588
 Uray Imre 348, 578
 Üchritz Zsigmond báró 570
 Vacarescu Helén 202, 504
 Vágó Dezső 221, 520
 Vada János 180, 234, 340
 Vada Odló 538
 Vada Vojvoda Sándor 247, 528, 535
 Vallette, Alfred 232
 Van Bever, A. 430
 Vandervelde, Émile 481
 Van Lerberghe, Charles 457, 460
 Vározy Gyula 567
 Vass Bertalan dr. 551
 Vasvári Pál 298, 555

- Vaszary Kolos 289, 549
 Vaughan, Diana 201, 504
 Vauvenargues (Luc de Clapiers, marquis de) 496
 Vázsonyi Vilmos 19, 404
 Véber, Pierre 204, 508
 Velázquez, Diego 39, 411
 Vellay, Charles 457, 460
 Vély, Adrien 508
 Vencel (szent), cseh herceg 261, 541
 Verhaeren, Emile 57, 421, 457, 458, 460, 461
 Verlaine, Georges 532
 Verlaine, Paul 13, 30, 83, 95, 106, 126, 131, 132, 133, 181, 238, 239, 283, 433, 434, 449, 462—464, 495, 532, 548
 Vernier, Charles 453
 Vészi József 393, 394, 397, 398, 504, 505, 563
 Veturia 429
 Viazzi (?) 100
 Viélé-Griffin, Francis 131, 132, 452—464
 Vigny, Alfred de 227
 Vilatte, J. René 164, 177, 486
 Vilion 433
 Vilma királynő 311
 Visontai Soma 330, 571
 Vilmos császár, II. 98, 99, 101, 198, 388, 389
 Vivanti, Anna 356
 Viviani, René 120, 372, 406, 444, 446, 589
 Vlád Aurél 472
 Vogüé, Melchior de 488
 Voints Sándor 570
 Voltaire 52, 59, 83, 194, 237, 445
 Volz, Wilhelm 7, 399
 Vörös Elek 85, 430
 Vörös László 203, 505
 Vörösmarty Mihály 539
 Vucskovics (?) 331, 332
 Vucskovicsné 331, 332

 Wachsmann (?) 416
 Waddington, Adelaide 255, 256, 538
 Waddington, Charles 255, 256, 538
 Wagner, Richard 223, 432
 Wagner, Siegfried 91, 432
 Waldeck-Roussau, René 163, 505

 Ward, Hubert 484
 Warens, Mme 488
 Wedekind, Frank 57, 83, 421, 430
 Wehner, dr. von 7, 8, 399
 Weinhold, Moritz 7, 399
 Weisz Adolf 221, 520
 Wekerle Sándor 41, 167, 191, 215, 285, 309, 368, 385, 386, 397, 398, 412, 488, 548, 559, 560, 561
 Weltner Jakab 133, 298
 Wenckheim László gróf 570
 Wep (?) angol pénzember 449
 Wertheimer Ede 496
 Wertheimstein Rozália 349, 578
 Wesselényi Miklós báró 24
 Wetzel Gyula 538
 Whistler, James 39, 412
 Wieland, Christoph-Martin 7, 399
 Wilde, Oscar 107, 114, 115, 185, 353, 444, 495, 496, 499
 Willy (Ganthier-Villars, Henri) 83, 185, 186, 302, 317, 430, 499, 500, 555
 Wolfner (Parkas) Pál 304, 394, 422, 484, 557
 Wolkenberg Alajos 509
 Woog, Raymond 484

 Xerxes 189

 Zala György 197, 502
 Zamacois, Miguel 508
 Zamenhof, Ludwig Lazarus 77, 428
 Zápolya (Szapoyai István) 263
 Zarathustra 226
 Zemplén Árpád 244, 533, 534
 Zengan György 247, 535
 Zichy Aladár gróf 50, 330, 571
 Zichy Jenő gróf 88, 274, 298, 406, 416, 431, 545, 555, 572
 Zichy-Ferraris Viktor gróf 553
 Zigány Zoltán 537
 Zola, Emile 30, 31, 32, 35, 36, 57, 63, 64, 83, 106, 171, 184, 218, 219, 303, 407, 410, 419, 420, 423
 Zola, Mme 35, 36, 410, 418, 499
 Zuloaga, Ignacio de 38, 39, 411
 Zwack Mici 398

 Zseléuszkí Róbert gróf 125, 448
 Zsollos Jenő 394, 532

A JEGYZETBEN KÖZÖLT KÉTES HITEJŰ ADY-CIKKEK MUTATÓJA

A legdrágább vendég	400
Akit szívesen látnak - távozni	405
Zoláné	410
Zsidó színház Párizsban	416
A guillotine bojkottálása	425
Abbé és apáca házassága	425
Minisztérium — újságírókból	444
Miért halt meg Syveton	451
Az első templom	468
A francia pénzek új felirata	469
A játékbankok ellen	470
A kitiltott lap	481
Megint Dreyfus	483
Dreyfust inzultálták	483
Mistral és a francia akadémia	490
Még egy halálos ítélet	493
A párizsi leánygyilkosság és a halálbüntetés	498
Ausztria-Magyarország, Franciaország és a Vatikán	493
Cléo de Mérode magyar grófja	500
Az első pap-ügyvéd	503
Taxil Leó meghalt	504
A nuncius és Magyarország	508
A pap bűne	519
A párizsi plucérsztrájk	521
Wekerle az iskolatársai közt	538
Az új főigazgató	551
Legendák egy ravatal körül	552
Clemenceau a görög szállodásokról	564
Ezer zsandár	565
A belényesi választás	566
A francia arisztokrácia jövője	566
A minikri	568
„Saját lábulag rugdossák egymást”	569
A kegyetlen Elvárd	570

Árpád vezér emléke	574
Björnson Magyarországon	576
Elkésznek a szekularizációért	577
Kezdődik	578
Érsemjén ünnepe	579
Botrány a Kázinó-szobor előtt	579
Montignoso grófnő férjhez megy	582
Koronás zongoramesterné	583
Nem kell a rendjel	589
Tolsztoj él	591



Szizovatha táncosnői (Párizs és Szizovatha c. 2. sz. és Pnom-Penh veszedelme c. 8. sz. cikkhez)



Kambodzsai pavillon és ludokhmi színház az 1906-os marseille-i kiállításon (A marseille-i kiállítás c. 51. sz. cikkhez)



Gallicus aréuái a Nizza melletti Cimiez-ben (A mai árára e. 66. sz. cikkhez)



Adyemléktáblája párizsi szállodájának, a Hotel des Balcons-nak falán



A Dolel-emlékmű talapzata a place Maubert-en (Dolel e. 25. sz. cikkhez)

REMY DE GOURMONT

Le Livre des Masques

PORTRAITS SYMBOLISTES

GLOSSE ET DOCUMENTS SUR LES ÉCRIVAINS D'HIER ET D'AUJOURD'HUI

Les Masques, au nombre de XXX, dessinés par

F. VALLOTTON

ONZIÈME ÉDITION



PARIS

MERCURE DE FRANCE

XXVI, RUE DE CONDE, XXVI



Remy de Gourmont portrésozozatának címlapja (A belgák
31. sz., Költők c. 79. sz. stb. cikkekhez)



Volt szerzetesi kolostor-kápolna a rue Legendre-ben, ahol az első Róma-ellenes misét tartották (A verekedő Egyház c. 97. sz és Az új Egyház c. 106 sz. cikkekhez)

LA VIE PARISIENNE

LES LAURÉATS DE L'ACADÉMIE GONCOURT

Dessin J. Henri



MM Jean et Jeanne Tharand

A Tharand-testvérek karikatúrája a Vie Parisienne-ben (Öreg és ifjú írók c. 102. sz. cikkhez)

K 7/199

1



LE FIGARO

26, RUE DROUOT

ce samedi.

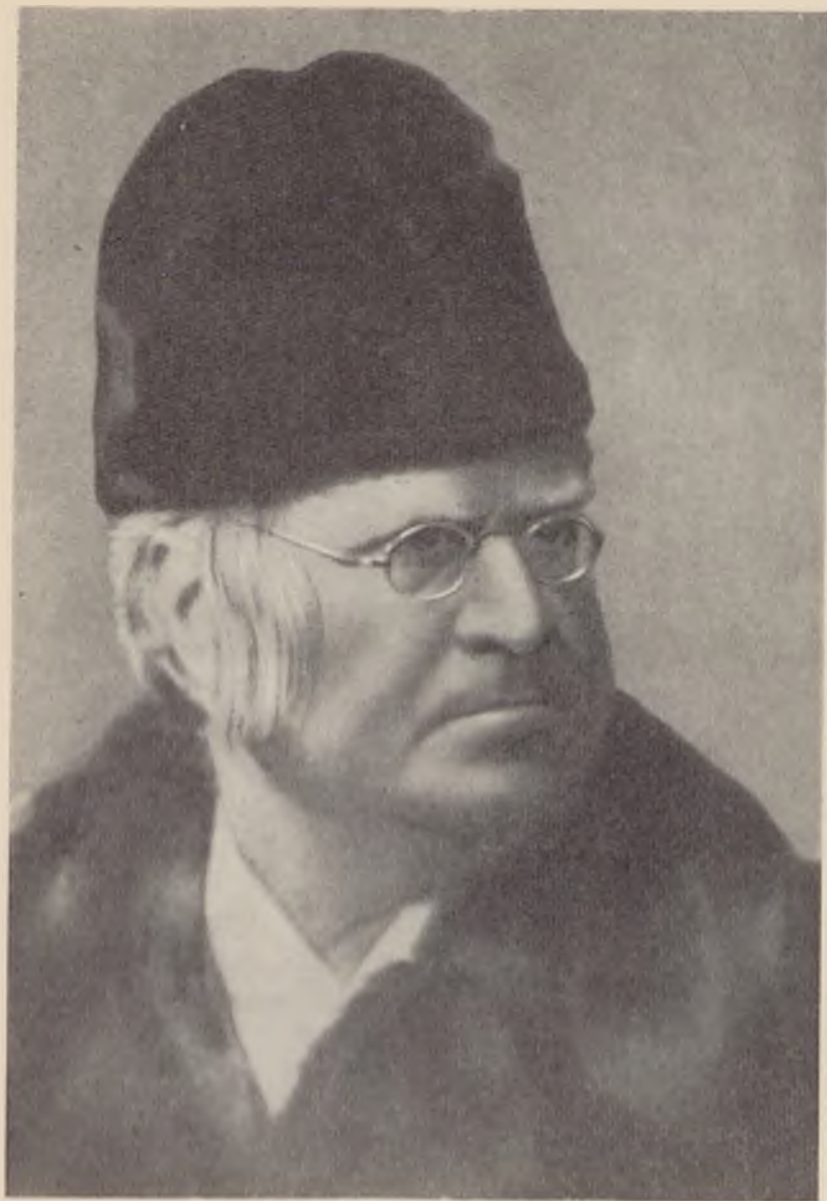
Mon cher confrère,

J'ai reçu un mot de M. Vezzi
 qui m'a dit en quittant Paris, ne
 vous voir que M. Millerand à
 sa place. M. Millerand rentre
 demain soir à Paris et vous
 recevra lundi à 5 heures 1/2, chez
 lui, 2 avenue de Villars. Je le
 préviendrai de votre visite. Si vous
 voulez me voir auparavant, ce qui
 serait probablement assez utile, veuillez
 passer au Temps, 5 boulevard des
 Italiens, lundi entre 11 heures 1/2 et

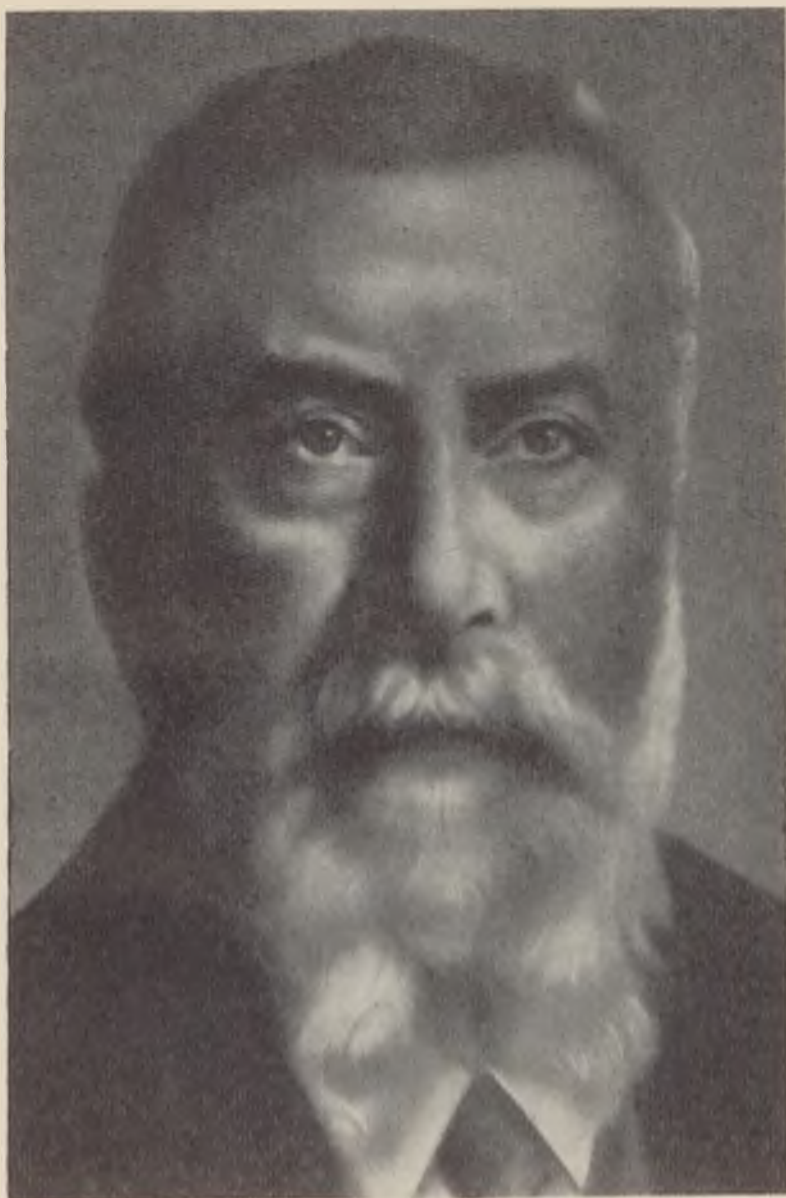
1000
 1000000
 10000000

vide. Peut-être pourrai-je
vous donner de nouvelles
indications; et, en tout cas, je
serai charmé de faire connaissance
avec vous.

Adieu moi, mon cher confrère,
votre très sincèrement dévoué
Eugène Lauthier



Björnstjerne Björnson



Jean Jaurès

100, 270, 300, 350, 400, 450, 500, 550, 600, 650, 700, 750, 800, 850, 900, 950, 1000

John MADELINE, Pres.

E PREMIÈRES CAPITALES DU GLOIRE

LES COMPAGNONS DE SAINT-GERMAIN

Quelques personnes, des hommes, cinq hommes, se sont réunis, à Saint-Germain, pour fonder une société moderne, leur tâche était de...



La Société COMPAGNONS

Depuis deux ans, il s'est fondé, à Saint-Germain-en-Laye, une société moderne qui poursuit une œuvre d'édification sociale et de perfectionnement de l'individu.

C'est un mouvement de progrès qui se fait, un mouvement de progrès qui se fait, un mouvement de progrès qui se fait...

« Maître, c'est bon »

Après d'être restés, au début, dans la mode la plus grave, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus...

« Maître, c'est bon »

Après d'être restés, au début, dans la mode la plus grave, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus...

« Maître, c'est bon »

Après d'être restés, au début, dans la mode la plus grave, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus...

« Maître, c'est bon »

Après d'être restés, au début, dans la mode la plus grave, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus...

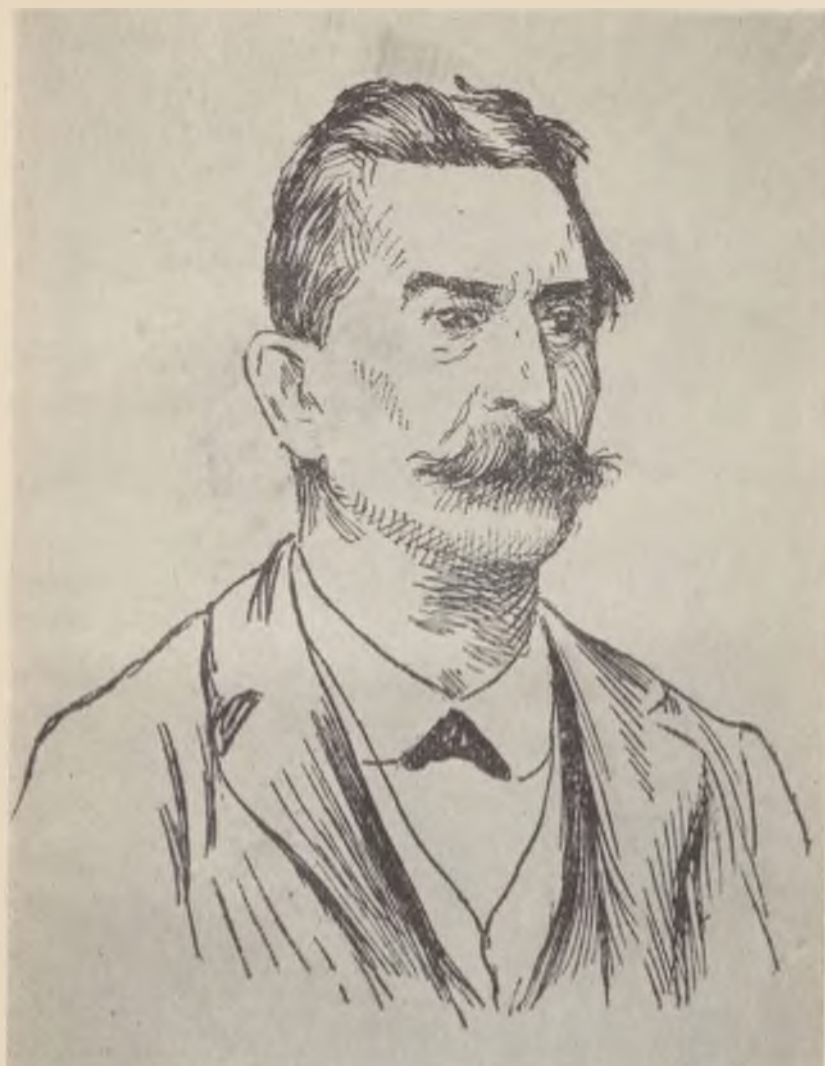


Le maître Gaieté

On peut voir, en effet, que les hommes de bien, qui ont été les premiers à se réunir, ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus...

On peut voir, en effet, que les hommes de bien, qui ont été les premiers à se réunir, ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus, ils ont fait un pas de plus...

A Saint-Germain-en-Laye-ben alapított kommunista kollektíva lakóháza és az alapító Giraull fenykepe a Mutin-ben (Égy szent család e. sz. cikkekhez)



Jean Allemane. Metszet Mémoires d'un communard c. könyvéből (Jean Allemane könyve c. 130. sz. cikkhez)

JEAN ALLEMANE

Mémoires

d'un

Communard

Des Barricades au Bagne

PARIS

LIBRAIRIE SOCIALISTE

J. ALLEMANE

Depôt : 51, rue Saint-Sauveur, Paris (II)



Jean Allemane lakóháza a rue St. Sauveur 51. sz. alatt (Jean Allemane könyve c. 130. sz. cikkhez)

... ou l'essorise-
la.
ion qui consiste
me au lait, pour
valion, des anti-
, acide borique,
se pour la santé
se a du beurre,
ilhon connu sous
a, a pris un prod-
il, l'hiver, des
10 %, c'est-à-dire
où le marchand
le kilo. L'impu-
ssurée aux ven-
ant 10 % d'eau.
% de beurre de
eur rapporte un
ar kilo, outre le
rétablissement sur

de Gobler.

PARISIEN

oté par la Cham-
esque aussitôt ar-
es avec une addi-
renant un la de
avait pas pensé.
que jamais, jus-
lire annoncer des
que les dépenses

pour 10 millions.

ences supplémén-
tes, on en trouve

je note celle-ci :
r le 25^e anniver-
sary premier lycée de
ire cette célébrat-
n jamais. Une cé-
est une occasion
s. Point n'est be-
à l'eau nfin que
cés, alors que tant
à placer et nait.

se souder à l'in-
disposit. Elle se propose d'inviter des con-
férenciers français à venir traiter devant
des auditoires magyars toutes les questions
qui peuvent intéresser les deux pays et dé-
velopper leurs rapports.

S. K. Mme la comtesse Albert Apponyi,
femme du ministre de l'instruction publi-
que, a accepté la présidence de cette société.

C'est le directeur de la section commer-
ciale et industrielle du Matin, M.
La Roux, qui a été invité à venir inaugurer
ces conférences. Elles ont été l'occasion de
manifestations de sympathie pour les cho-

sympathie pour
de la France ; f-
rez l'occasion de
ments à vos en-
craiz votre éner-
gicquence au d-
ports internatio-
naux faire que
eial : ceux de l-
l'af-
rance de ma la



M. François Kossuth

ses de France dont l'écho s'est prolongé
dans tous les journaux de Hongrie. Les
membres du gouvernement avaient voulu
honorer ces réunions de leur présence. L'un
d'eux, M. François Kossuth, le fils du grand
patriote, ministre du commerce de Hongrie,
qui porte avec tant d'éclat un nom illustre,
vient d'adresser au directeur de la section
commerciale du Matin la lettre que nous va-
rions.

Monsieur,

La Que

Ce sont des che-
ne pas penser en
certain que si les
lique obtiennent
c'est qu'ils mettent
leurs champignons
fumer de cheval
vaut un joli petit
joli petit champig-
Or, les champig-
aperçus que le
C'était du sale c-
champignons poi-
mines souffreteux
gure

Ça vous fait ri-
lorsque, pendant
dide crotin sur u-
et utile crotin, c-
dégèbre et perd
les

Les champign-
cherché pourquoi
sont fournis
suisse au 11, et
naturellement
ont arrivés en-
le crotin d'autre
qu'il tirait son
jourd'hui on ne
les chevaux avec
de méfiance ne fa-
pignons

Ainsi hier, u-
nistes c'est-elle
guerra. Elle a
armées fussent à
a Faites-nous du

Kossuth Ferenc képe a Mathu-ben (Hingues Le Ronx és Kossuth levele c-
110. sz. elkkhez)

BETŰRENDES TARTALOMMUTATÓ

A dőlt számok a jegyzetre utalnak

(Zárójelben a cikk sorszáma)

Abbázia legszebb hölgyei (175)	288	549	Anatole France vallása (35)	63	423
A belgák (31)	56	478	A pápa pénze (136)	224	522
A cannes-i nász (67) ...	113	443	A piktura-Bábel (118) ..	196	502
A „cher comte” (10) ...	22	405	Apponyi és Franciaország (234)	369	588
A Courrier Européen (89)	150	470	Arcképek. Arthur Meyer (96)	162	486
A dicsőség határai (279)	364	586	Arcképek. Jules Lemaitre (113)	188	500
Adó a nemességre (83) ..	139	466	Arcképek. Maurice Barrès (100)	167	488
A felháborodás (225) ...	361	584	Arcképek. Ségur márkí. Maurice Donnay (103)	172	490
A Grand Guignol (123)	203	508		173	490
A hazaszeretet reformja (7)	18	403	A Szajna mellől A Haza mamája (24)	46	414
A fiúk is gazemberek (152)	254	537	Akik Bukarestbe men- nek (7)	51	416
A hering és a többi (173)	285	548	Amit Mirabeau akart (24)	46	415
Akiket halottakkal gyil- koltatnak (145)	245	534	Arthur Meyer terve (6)	16	403
Akikre nyáron emlékezünk (25)	47	415	Arvers asszonya (16) ..	34	409
I. Dolet	47	415	Avignon — kész (8) ...	20	404
II. Chopin	48	415	Az agrár-Párizs (36) ..	66	424
III. Jeanne d'Arc	48	415	Bécsi munkások Pá- rizsban (36)	65	423
A kis népszerűsítő (54)	95	433	Boni de Castellane (75)	125	448
A külföld és a koalíció (98)	164	486	Budapest és a levegő (27)	51	416
A lagunákon (57)	96	435	Budapest és Bukarest (17)	35	409
I. Egy öngyilkos	96	435	Comte háza (5)	15	403
II. A különös magyarok	96		Égy királyné (16)	34	409
III. Dal a nászútról	97	435	Émlékezés Jerseyre (17)	36	410
Albert herceg	101	437	És az úgynevezett iro- dalom? (24)	45	414
Államférfiak iskolája (115)	191	501	Pallières és a jósnő (24)	47	415
A Le Foyer ügye (29) ...	53	417	Hervé bünc (15)	33	407
A lelkek forradalma (78)	130	451	Maison des Arts (15) ..	32	408
A Louvre tulajdonosa a -- becstülettrend nagyke- resztése (249)	383	592			
A magyar nemesség (155)	258	539			
A mai aréna (66)	111	443			
A marseille-i kiállítás (54)	91	432			
A megszállott Párizs (126)	200	500			
A mi viszonyaink (252)	386	592			
A nagy ellenség (43) ...	75	427			

Marokkó Párizsban (5)	15	402	ralja (235)	370	589
Mikor Saul megtér (21)	41	412	Az asszony és a paraszt (198)	321	568
Murat herceg és az auto- mobil (24)	45	414	Az Egyház kínja (163)	269	544
Niox tábornok (8)	20	404	Az egyke (82)	137	466
Olympe de Gouges (6)	17	403	Az elromlott lid (183)	300	556
Otero és Magdolna (75)	126	449	Az erkölcsös esperes (226)	362	585
Párizs és Szizovatha (2)	9	400	Az idegen nők (23)	44	413
Philadelphia és a ma- gyarok (27)	50	416	Az irodalmi Köztelek (20)	39	412
Pnomi-Penh veszedelme (8)	20	404	Az oláh gimnazisták (166)	273	545
Rockefeller ő felsége (5)	14	402	Az ópium (63)	106	438
Roma non gaudet (2)	9	400	Az ő francia barátai (137)	224	522
Sarah becsületrendje (17)	33	409	Az őszi Velence (53)	90	431
Sarah Bernhardt itthon (2)	10	400	Az új Bonaparte (128)	211	510
Sarah Bernhardt ügye (21)	42	412	Az új Egyház (106)	177	492
Servet szobra (5)	14	402	Az új nőta (72)	120	445
Séta a guillotine körül (24)	45	414	Beöthy úr színházai (169)	278	546
Sirbeszed Duval fölött (6)	17	403	Bethléem abbé indexe (48)	83	430
Sorel (5)	16	403	Bölcs Biász előadásai- ból (199)	322	568
Százötven millió frank (2)	10	400	Bölcs Biász előadásai- ból (201)	325	569
Szent Adolphe Retté (75)	126	448	Bölcs Biász előadásai- ból (208)	335	572
Trafikok (36)	66	423	Bölcs Biász előadásai- ból (212)	341	573
Zola és a Panthéon (17)	35	410	Brummel és a budapesti dandyizmus (68)	114	444
Zola sirjánál (15)	31	407	Chélar d úr lapja (189)	308	558
A Szalonok csődje (9)	21	404	Clemenceau és az újság- írók (69)	116	44
A Szarvas-csárda körül (168)	276	546	Csirkefogás a mozi száma- ra (253)	387	593
A sziámi király tascói (254)	388	593	Dániel és Párizs (184)	301	556
A sztrájkolok gyermekei (236)	371	589	De Caux Mini síremléke (180)	296	554
A szűz gondolkozók (34)	61	422	Dictatus Papae (33)	60	422
A tiszteletes úr (217)	348	577	Dráma XVII. Lajosról (244)	379	591
A történelmi pellagra (181)	297	555	Egy előkelő vadházasság (246)	380	591
A vatikáni börze (124)	206	508	Egy elrablott Kossuthi- nóta (172)	283	548
A verekedő egyház (97)	163	486	Egy gyámoltalan óriás (216)	346	577
A vetélytárs (243)	374	590	Egy-két párizsi lír (134)	221	520
A világosság lobogója alatt (150)	251	535	Egy kis irodalom (37)	67	424
A Volney tanulsága (93)	157	484	Egy kis katonásdi (30)	54	417
A Wekerle bankettje (251)	385	592	Egy magyar probléma (44)	77	428
Az Abel Bonnard-ok (4)	12	401			
Az alkalmi igazmondók (164)	271	545			
Az Antoine színház új da-					

Egy okos „gaffe” (40) . . .	71	426	Egy orosz bolond (64)	107	439
Egy passzív rezisztencia			Goethe és a szegyéntáb-		
(157)	260	540	lák (62)	105	437
Egy szegény Szalon (131)	217	518	Utaznak az oroszok (58)	98	
Egy szép szenzáció (158)	262	541	Jegyzetek a napról		
Ernesto és Adelaide (153)	255	537	A Barkász-fiú (182) . . .	300	555
Fekete vizeken (176) . . .	289	549	A dal, a dal, a dal (190)	310	564
Flammarion új könyve			A Dunántúl és Bihar		
(148)	248	535	(200)	324	—
Francia tisztek a japán			A gimnázium kérdése		
hadseregben (240) . . .	374	590	(197)	320	567
Gabriel Syveton (77) . . .	128	450	A Hau-pör titka (170)	279	547
Giron házasodik (227) . .	362	585	A kegyetlen Statisztika		
Guillotin doktor kése (38)	68	424	(159)	263	—
Ha a bacillust fölfedezik			A képviselő úr — pátriá-		
(142)	233	528	jában (161)	267	542
Harc Jeanne körül (127)	210	510	A két Áron kiüntetése		
Heine Henrik keserű (84)	140	467	(200)	324	568
Henri Bernstein új darab-			Akik csak istenben biz-		
ja (230)	364	586	nak (204)	330	571
Henry Bataille új darabja			Akiknek Kossuth üzent		
(231)	364	586	(144)	243	533
História asszony pajkos-			A különféle diák urak		
sága (84)	145	468	(204)	329	570
Hugues le Roux és Kossuth			A magyar Varazse (182)	299	555
levele (140)	230	525	A megjavított Apponyi-		
Humbertók sorsa (255) . .	389	593	rendelet (216)	345	577
Ibsen és Mistral (14) . . .	29	407	Amerikával bajunk lesz		
Ibsen és Settimio (101) . .	168	488	(59)	264	541
Idők jele (237)	372	589	Andrássy és a tör-		
Ite missa est (80)	134	465	vénytelen gyermekek		
I. Rendőr a templom-			(210)	338	572
ban	134	465	A Nagyúr háza (209) . .	336	572
II. A pápa és a börze	134	465	A pokolgépes Kolozsvár		
III. A hős papok	135	465	(185)	303	556
Jean Allemane könyve			A Standard kiszabadult		
(130)	214	513	(218)	349	579
Jegyzetek			A vármegye bölcsessége		
A boldogság fátyola (64)	107	439	(187)	307	558
A legjámborabb pápa			A Város ellen (179) . .	295	—
(58)	99	436	„A vén svindler” (219)	350	580
Ani Spanyolországban			A Washington-ódák		
botrány (62)	104	437	(144)	244	533
Amit idegenek látnak			Az a furcsa Amerika		
(64)	107	439	(144)	244	534
Amit Longchamp beszél			Az anarchista hazafiak		
(62)	105	438	(161)	267	542
Egy francia darabont			Az Árpád egyesület ha-		
(58)	98	436	rangja (167)	274	546
			Az eldugott pénzek (207)	334	572
			Az emberséges Andrássy		
			(162)	269	544
			Az érsemméni botrány		
			(219)	350	579

Az északi Firenze (170)	280	—	Maróczy — csak második (215)	346	577
Az urak mulatnak (207)	334	572	A MAV es a barone (161)	266	542
Ballon II. Adler (144)	243	533	Mit lettek Knézen? (174)	286	548
Barkóczy, a buzgó statisztikus (210)	339	572	Mor és Jakab (179)	294	559
Beszéljenek a színmok (177)	292	—	Moris Rosenfeld él (182)	290	555
Björnson — porosz bérenc? (215)	345	574	Nasi — a börtönben (162)	268	543
Boda főkapitány aldetektívjei (167)	275	546	Papok (202)	326	569
Budapest a zálogházban (167)	275	—	Pia Monica imádsága (222)	354	582
Budapest népe önértéskedik (177)	292	554	Picquant és Dreyfus (222)	354	582
Cook úr heroizmusa (218)	349	—	Pius pápa és a kolostorok (179)	295	554
Csulalongkorn eljön Budapestre (185)	303	556	Simak a Zápolyák (159)	263	—
Dános és a fantázia (193)	314	566	Szegény Kazinczy Ferenc (171)	281	547
Dánoson sok a gyilkos (171)	228	548	Tanítónők (202)	327	—
Egy kis süllyedés (219)	351	580	Tárkány Amerikába ké-szül (209)	337	572
Egy magyar miniszter ambíciója (204)	330	570	Udvözlík Apponyit és Andrásst (200)	325	569
Egy új asztalos (207)	335	—	Válnak-e Rothschildék? (218)	344	578
Eppur si muove? (187)	306	557	Vilma gyermeket vár (190)	311	—
Etelka kisasszony esete (209)	337	—	Zola és a harangok (185)	303	—
Francia diákok Németországban (162)	268	543	Jóslások Magyarországról (12)	26	406
Geöcze Sarolta — igazgató (171)	282	548	Jöhet már Csulalongkorn (156)	259	540
Giuseppe Gennari büne (187)	306	558	Kálvinisták és a szocializmus (81)	135	465
Háború ellenség nélkül (197)	320	567	Kártyáznak, isznak, ölnék (214)	343	574
Hát nem örülünk? (193)	315	567	Kényszerű inkognitók Magyarországon (223)	355	584
István gróf koporsójánál (177)	291	552	Képek a francia iskolából (116)	192	501
István király után (192)	314	—	I. A kis Marie keresztje	192	501
Jön az inség (197)	321	—	II. A német fiú büne	193	—
Kaland a Tátrában (159)	264	541	III. A nagy vakáció előtt	193	501
Katonák (202)	327	—	Kiké legyen Budapest? (221)	353	582
Kossuth őfelsége társasága (190)	310	564	Kis párizsi szenzációk (165)	272	545
Legénykedés a levegőben (170)	280	547	I. Sé-Kong Liao úr házassága	272	—
Madame Rosa szalonja (222)	355	583	II. Zia Lufti — ügyvéd	272	—
Magyarország a térképen (176)	286	—	III. Ranavalo királynő	273	545
Mária Terézia becsülete (174)	280	549	Párizsban	273	545

Kis szennzációk nagy nő- ről		(120)	200	503
A szép Otero sikere ..		Megölte az öröm (250) ..	384	592
(206)	333	572	Merjünk gondolkozni (224)	359
Az ötvenéves Júlia (206)	333	572	Mezei és Pasquali (188)	307
Calvé Emma Kaliforni- ában (206)	332	572	Miért bántják a kasszir- nőt? (149)	250
Otero majmot keres (195)	318	567	Miért verekednek a vidéki újságírók? (178)	293
Patti Adelina táncol (195)	318	567	Milliók üzletek: százezres províziók (233)	367
Polaire kisasszonyt ki- rabolják (195)	317	567	Miniszter a találkozón (154)	257
Kóborlások Párizsban (32)	59	422	Nagykároly (248)	383
Kóborlások Párizs körül (18)	36	410	Nagy úr a főszolgabíró (186)	304
Költők (79)	131	452	Napoleon gyomra (241)	375
La Barre — Dózsa György (70)	117	445	„Négy fal között” (138)	225
Látogatások. Millerand- nál (122)	202	504	Néhány párizsi hír (90)	152
„Legyen világosság” (114)	189	501	Nem jó emberek (45) ...	78
Levél a Rivieráról (71) ..	119	445	Országos város Pusztá- szeren (194)	315
Levél az arisztokráciáról (49)	84	430	Óreg és ifjú írók (102) ...	170
Loti új könyve (47)	81	429	Papok és bűnök (39)	60
„Madeleine, gyere vissza!” (247)	382	592	Párizsi jegyzetek A fattyú (88)	149
Maeterlinck új darabja (242)	376	590	A fekete romantika csődje (119)	199
Magdolna grófnő tévedése (160)	265	541	A himzett irakkú spio- nok (125)	207
Mágnások (41)	73	426	A kártya csődje (91) ..	155
Mágnások és oláh cigá- nyok (192)	313	566	A lourdes-i Mária (141)	230
Magyar figurák Párizsban A báró (11)	25	406	A Magdolnák keresztje (139)	230
A magyar Edison (22)	43	—	A nagy drámai művész- nők (125)	208
A tulipános Berger (13)	28	406	A nő-kocsisok (107) ..	178
Dénes úrri mulat (13)	29	407	Anti-Dunias-k (110) ...	184
Érdély Pestalozzija (11)	24	405	A papok pálinkája (91)	154
„Le comte tzigane” (13)	27	406	A rehabilitált Marat (141)	233
Monsieur Kis-Balog (22)	42	—	A szatírok (107)	179
Párizsba szakadt művé- szünk (22)	43	413	A Szenátus vége (87)	147
Új Munkácsy (11)	24	406	A tanítók (107)	178
Magyarok a párizsi nagy Szalonban (138)	220	520	A vallás a családban (125)	208
Magyarország: az új Hel- lász (211)	339	573	Ausztria—Magyaror- szág kesztyűs keze (129)	210
Magyar világ Párizsban			Az idegenek (91)	153
			Baccarat (88)	149
			Beteg Rothschildok (94)	119

Bülów és a francia dára- bontok (109)	182	497	Riviérai képek (65) . . .	109	442
Cléo bukása (112) . . .	187	500	Roussean és Lemaitre (99)	165	487
Déroulède az Akadémiá- ban (92)	157	484	Saját lábúl rag rugják egymást (203)	328	569
Egy szent család (94) .	160	485	Sarah Bernhardt új sze- repe (232)	366	586
Giza Ritschl (105) . . .	175	491	Sorolla y Bastida (19) .	38	411
Gróf Nemes nemes cse- lekedete (109)	183	498	Strauss Salomeja Pá- rizsban (135)	222	521
Gyász Klementináért (105)	176	491	Strófák Mardi-Gras-ról (104)	173	491
Hazafiasság és maszlag (92)	155	484	A Szabad Gondolat pápá- ja (117)	194	502
„Le comte noir” (132) .	219	519	Szegény, szegény huszár- tiszték (146)	246	534
Leo Taxil halála (121) .	201	504	Szerelem és dlj (151) . . .	253	537
Léon Blum tanácsa (141)	232	527	Szerelem és színpad (74) .	124	448
Leroy-Beaulieu hőstet- te (129)	213	512	Szláv zsidók Párizsban (26)	49	416
Louis-aranyok (88) . . .	148	469	Szocializmus és onográfia (28)	51	417
Lourdes igazi története (139)	230	527	Tárkány és Kerpenyest (191)	311	564
Megint Khevenhüller (112)	186	500	Teréz és nővérei (239) . . .	374	590
Nagyon érdekes írárok (92)	156	484	Tolsztoj meghalt? (245) .	380	591
Napoleon bajusza (87) .	146	469	Tristan Bernard új darab- ja (238)	373	590
Papok, akik ölnek (132) .	218	519	Ügyvédek, újságírók, or- vosok (46)	80	429
Philippe Crozier (87) .	147	469	Új harcok előtt (3)	11	401
Pius pápa sokoldalú (139)	229	527	Új Marseillaise (42)	74	426
Roland Bonaparte (112) .	187	500	Úti jegyzetek (55)	85	431
Sarah — tanár (105) . .	176	491	Úti jegyzetek (61)	102	437
Schiemann tanár úr futá- sa (119)	198	503	I. A kártyás magyar	102	
Schönbergerné és a kel- lemetlen franciák (120) .	198	503	II. A kitagadott magyar . .	103	437
Tavernier úr bókja (139) .	229	526	III. Az előkelő magyar . .	103	437
Újságíró miniszterelnök (94)	159	485	Úti levelek — A cifra ha- lottak — (50)	85	431
Vacarescu Helén köny- ve (121)	202	504	Úti levelek — Magyarok a hajón — (51)	87	431
Versailles vége (88) . . .	148	469	Úti levelek — Magyaror- szág és az antimilitariz- mus — (50)	99	436
Zola ellen (110)	184	499	Úti levelek — Szicíliai le- vél — (52)	88	431
Párizs, az új Éva és a releim” (195)	160	485	Ünnep után (85)	143	467
Párizs élni kezd (220) .	351	582	I. A Chartier ügy	143	467
Párizs és görögjei (76) . .	127	450	II Új misék	144	468
Párizsig (1)	7	399			
Párizsi Noteszkönyv . . .					
(143)	237	528			
Paul Gauguin (73)	121	446			
Paulus (228)	363	585			
Pius pápa és a nők (106) .	318	567			
Pusztaszeren (213)	342	573			

III. Szaporodnak a köny-			Vucskovicsné gyermeket	I
vek	144	468	akart (205)	331 574
Válasz Tóth Bélának			Willy és Colette (111) ..	185 49
(108)	179	494	Zengan és Dragoj (147) ..	247 535

TARTALOM

A dőlt számok a jegyzetekre utalnak

1. Párizsig	7	399	12. Jóslások Magyarországról	26	406
2. A Szajna mellől	9	400	13. Magyar figurák Párizsban	27	406
I. Róma — non gaudet	9	400	I. „Le comte tzigane”	27	406
II. Párizs és Szizovathá	9	400	II. A tulipános Berger	28	406
III. Százötvenmillió frank	10	400	III. Dénes úrfi mulat	29	407
IV. Sarah Bernhardt itthon	10	400	14. Ibsen és Mistral	29	407
3. Új harcok előtt	11	401	15. A Szajna mellől	31	407
4. Az Abel Bonnard-ok ..	12	401	I. Zola sírjánál	31	407
5. A Szajna mellől	14	402	II. Maison des Arts ..	32	408
I. Servet szobra	14	402	III. Hervé bűne	33	408
II. Rockefeller ő felsége	14	402	16. A Szajna mellől	33	409
III. Marokkó Párizsban	15	402	I. Sarah becsületrendje	33	409
IV. Comte háza	15	403	II. Arvers asszonya ..	34	409
V. Sorel	16	403	III. Egy királyné	34	409
6. A Szajna mellől	16	403	17. A Szajna mellől	35	409
I. Arthur Meyer terve ..	16	403	I. Budapest és Bukarest	35	409
II. Olympe de Gouges	17	403	II. Zola és a Panthéon	35	410
III. Sírbeszéd Duval fölött	17	403	III. Emlékezés Jerseyre	36	410
7. A hazaszeretet reformja	18	403	18. Kőborlások Párizs körül	36	410
8. A Szajna mellől	20	404	19. Sorolla y Bastida ...	38	411
I. Avignon — kész ..	20	404	20. Az irodalmi Köztelek ..	39	412
II. Phom-Penh veszedelme	20	404	21. A Szajna mellől	41	412
III. Niox tábornok ..	20	404	I. Mikor Saul megtér	41	412
9. A Szalonok csődje ..	21	404	II. Sarah Bernhardt ügye	42	412
10. A „cher comte”	22	405	22. Magyar figurák Párizsban	42	413
11. Magyar figurák Párizsban	24	405	I. Monsieur Kis-Balog	42	—
I. Erdély Pestalozzija	24	405	II. A magyar Edison ..	43	—
II. Új Munkácsy ..	24	406	III. Párizsba szakadt művészeink	43	413
III. A báró	25	406			

23. Az idegen nők	44	413	47. Loti új könyve	81	439
24. A Szajna mellől	45	414	48. Bethléem abbé indexe	83	430
I. És az úgynevezett irodalom?	45	414	49. Levél az arisztokráciáról	84	430
II. Séta a guillotíne körül	45	414	50. Úti levelek — A cifra halottak	85	431
III. Murat herceg és az automobil	45	414	51. Úti levelek — Magyarok a hajón —	87	431
IV. A Haza mamája	46	414	52. Úti levelek — Szicíliai levél —	88	431
V. Amit Mirabeau akart	46	415	53. Az őszi Velence	90	431
VI. Fallières és a jósnő	47	415	54. A marseille-i kiállítás	91	432
25. Akikre nyáron emlékezünk	47	415	55. Úti jegyzetek	93	432
I. Dolet	47	415	56. A kis népszerűsítő	95	433
II. Chopin	48	415	57. A lagúnákon	96	435
III. Jeanne d'Arc	48	415	I. Egy öngyilkos	96	435
26. Szláv zsidók Párizsban	49	416	II. A különös magyarak	96	—
27. A Szajna mellől	50	416	III. Dal a nászútról	97	435
I. Philadelphia és a magyarok	50	416	58. Jegyzetek	98	436
II. Budapest és a levegő	51	416	I. Egy francia darabont	98	436
III. Akik Bukarestbe mennek	51	416	II. Utaznak az oroszok	98	—
28. Szocializmus és ortográfia	51	417	III. A legjámborabb pápa	99	436
29. A Le Foyer ügye	53	417	59. Úti levelek — Magyarország és az antimilitarizmus	99	436
30. Egy kis katonásdi	54	417	60. Albert herceg	101	437
31. A belgák	56	418	61. Úti jegyzetek	102	437
32. Kőborítások Párizsban	59	422	I. A káttvás magyar	102	—
33. Dictatus Papae	60	422	II. A kitagadott magyar	103	437
34. A szűz gondolkozók	61	422	III. Az előkelő magyar	103	437
35. Anatole France valása	63	423	62. Jegyzetek	103	437
36. A Szajna mellől	65	423	I. Ami Spanyolországban botrány	104	437
I. Bécsi munkások Párizsban	65	423	II. Goethe és a szegyetáblák	105	437
II. Trafikok	66	423	III. Amit Longchamp beszél	105	438
III. Az agrár-Párizs	66	424	63. Az ópium	106	438
37. Egy kis irodalom	67	424	64. Jegyzetek	107	439
38. Guillotin doktor kése	68	424	I. A boldogság fátyola	107	439
39. Papok és bűnök	69	425	II. Úgy orosz bolond	108	439
40. Egy okos „gaffe”	71	426	III. Amit idegenek látnak	108	439
41. Mágnesek	73	426	65. Riviérán képek	109	442
42. Új Marseillaise	74	426	66. A mai aréna	111	443
43. A nagy ellenség	75	427	67. A cannes-i nász	113	443
44. Egy magyar probléma	77	428			
45. Nem jó emberek	78	428			
46. Ügyvédek, újságírók, orvosok	80	429			

68. Brummell és a buda- pesti dandyzmus . . .	114	444	III. A kártya csödjé	155	483
69. Clemenceau és az új- ságírók	116	444	92. Párizsi jegyzetek . . .	155	484
70. La Barre—Dózsa György	117	445	I. Hazafiasság és maszlag	155	484
71. Levél a Rivieráról . .	119	445	II. Nagyon érdekes írások	156	484
72. Az új nóta	120	445	III. Déroulède az A- kadémiában . . .	157	484
73. Paul Gauguin	121	446	93. A Volney tanulása	157	484
74. Szerelem és szinpad	124	448	94. Párizsi jegyzetek . .	159	485
75. A Szajna melől . . .	125	448	I. Újságíró minisz- terelnökök	159	485
I. Boni de Castella- ne	125	448	II. Beteg Rothschild- dok	159	485
II. Szent Adolphe Retté	126	448	III. Egy szent család	160	485
III. Otero és Magdol- na	126	449	95. Párizs, az új Éva és a szerelem	160	485
76. Párizs és görögjei . .	127	450	96. Arcképek. Arthur Meyer	162	486
77. Gabriel Syveton . . .	128	450	97. A verekedő Egyház .	163	486
78. A lelkek forradalma .	130	451	98. A külföld és a koa- lício	164	486
79. Költők	131	452	99. Rousseau és Lemaitre	165	487
80. „Ite missa est”	134	465	100. Arcképek. Maurice Barrès	167	488
I. Rendőr a temp- lomban	134	465	101. Ibsen és Settimio . .	168	488
II. A pápa és a börze	134	465	102. Öreg és ifjú írók . .	170	489
III. A hős papok . . .	135	465	103. Arcképek. Ségur már- ki	172	490
81. Kálvinisták és szo- cializmus	135	465	Maurice Donnay . . .	173	490
82. Az egyke	137	466	104. Strófák Mardi-Gras- ról	173	491
83. Adó a nemességre . .	139	466	105. Párizsi jegyzetek . .	175	491
84. Heine Henrik keserű	140	467	I. Giza Ritschl	175	491
85. Ünnepe után	143	467	II. Gyász Klementi- néért	176	491
I. A Chartier ügy . . .	143	467	III. Sarah — tanár . .	176	491
II. Új misék	144	468	106. Az új Egyház	177	492
III. Szaporodnak a könyvek	144	468	107. Párizsi jegyzetek . .	178	492
86. História asszony paj- kossága	145	468	I. A tanítók	178	492
87. Párizsi jegyzetek . .	146	469	II. A nő-kocsisok . .	178	492
I. III. Napóleon ba- jusza	146	469	III. A szatírok	179	493
II. A Szenátus vége	147	—	108. Válasz Tóth Bélá- nak	179	494
III. Philippe Crozier	147	469	109. Párizsi jegyzetek . .	182	497
88. Párizsi jegyzetek . .	148	469	I. Bülow és a fran- cia darabontok . .	182	497
I. Versailles vége . .	148	469	II. Gróf Nemes ne- mes cselekedete	183	498
II. Louis-aranyok . .	148	469	110. Párizsi jegyzetek . .	184	499
III. A baccarat	149	470	I. Auti-Dumas-k . .	184	499
IV. A fattyú	149	470	II. Zola ellen	184	499
89. A Courrier Européen	150	470	III. Willy és Colette . .	185	499
90. Néhány párizsi hír . .	152	482	112. Párizsi jegyzetek . .	186	500
91. Párizsi jegyzetek . .	153	483			
I. Az idegenek	153	483			
II. A papok pállu- kája	154	483			

I. Megint Khevenhüller	186	500	131 Egy szegény Szalon	217	518
II. Cléo bukása	187	500	132. Párizsi jegyzetek ...	218	519
III. Roland Bonaparte	187	500	I. Papok, akik ölnék	218	519
113. Arcképek Jules Lemaitre	188	500	II. „Le comte noir”	219	519
114. „Legyen világosság”	189	501	133. Magyarok a párizsi nagy Szalonban ...	220	520
115. Államférfiak iskolája	191	501	134. Egy-két párizsi hír ..	221	520
116. Képek a francia iskolából	192	501	135. Strauss Salomeja Párizsban	222	521
I. A kis Marie keresztje	192	501	136. A pápa pénze	224	522
II. A német fiú bűne	193	—	137. Az ő francia barátai ..	224	522
III. A nagy vakáció előtt	193	501	138. „Négy fal között” ..	225	524
114. A Szabad Gondolat pápája	194	502	139. Párizsi jegyzetek ...	229	525
118. A piktura-Bábel ...	196	502	I. Tavernier úr bókja	229	526
119. Párizsi jegyzetek ...	198	503	II. Pius pápa — sokoldalú	229	527
I. Schönbergerné és a kellemetlen franciák	198	503	III. Lourdes igazi története	230	527
II. Schiemann tanár úr futása	198	503	IV. A Magdolnák keresztje	230	—
III. A fekete romantika csödjé	199	503	140. Hugues le Roux és Kossuth levele	230	525
120 Magyar világ Párizsban	200	503	141. Párizsi jegyzetek ...	232	527
121. Párizsi jegyzetek ...	201	504	I. Léon Blum tanácsa	232	527
I. Leo Taxil halála	201	504	II. A lourdes-i Mária	232	527
II. Vacarescu Helén könyve	202	504	III. A rehabilitált Marat	233	527
122 Látogatások. Mille-rand-nál	202	504	142. Ha a bacilust fölfedezik	233	528
123. A Grand Guignol ...	203	508	143 II. Párizsi Notesz-könyv	237	528
124 A vatikáni börze ..	206	508	144 Jegyzetek a napról ..	243	533
125. Párizsi jegyzetek ...	207	500	I. Akiknek Kossuth üzent	243	533
I A himzett frakkú spionok	207	509	II. Ballon II. Adler	243	533
II. A nagy drámai művésznők	208	509	III. A Washington- csók	244	533
III A vallás a családban	208	509	IV Az a furcsa Amerika	244	531
126. A megszállott Párizs ..	209	509	145. Akiket halottakkal gyilkoltatnak	245	534
127. Marc Jeanne körül ..	210	510	146 Szegény, szegény huszártisztek	246	534
128. Az új Bonaparte ..	211	510	147 Zengan és Dragoj ..	247	535
129 Párizsi jegyzetek ...	213	512	148. Manunarian új könyve	248	535
I. Ausztria-Magyarország kesztyűs keze	213	512	149 Miért bántják a kaszálrnőt?	250	535
II Leroy-Beaulieu hőstette	213	512	150. A világosság lobogója alatt	251	535
130 Jean Allemenekönyve ..	214	513	151 Szereleni és díj	253	537

152. A fiúk is gazemberek	254	537	168. A Szarvas-csárda körül	276	546
153. Ernesto es Adelaide	255	537	169. Beöthy úr színházai	278	546
154. Miniszter a találkón	257	538	170. Jegyzetek a napról	279	547
155. A magyar nemesség	258	539	I. A Hau-pör titka	279	547
156. Jöhet már Csulalong-korn	259	540	II. Legénykedés a levegőben	280	547
157. Egy passzív rezisztencia	260	540	III. Az északi Firenze	280	—
158. Egy szép szenzáció	262	541	171. Jegyzetek a napról	282	547
159. Jegyzetek a napról	263	541	I. Szegény Kazinczy Ferenc	281	547
I. Sírnak a Zápolyák	263	—	II. Dánoson sok a gyilkos	282	548
II. A kegyetlen Statisztika	263	—	III. Geöcze Sarolta—igazgatónő	282	548
III. Kaland a Tátrában	264	541	172. Egy elrablott Kosutli-nóta	283	548
IV. Amerikával bajunk lesz	264	541	173. A hering és a többi	285	548
160. Magdolna grófnő tévedése	265	541	174. Jegyzetek a napról	286	548
161. Jegyzetek a napról	266	542	I. Magyarország a térképen	286	—
I. A M. Á. V. és a báróné	266	542	II. Mit lettek Kúénzen?	286	548
I. A képviselő úr — pátriájában	267	542	III. Mária Terézia becsülete	287	549
III. Az anarchista hazafiak	267	542	175. Abbázia legszebb helyei	288	549
162. Jegyzetek a napról	268	543	176. Fekete vizeken	289	549
I. Nasi — a börtönben	268	543	177. Jegyzetek a napról	291	552
II. Francia diákok Németországban	268	543	I. István gróf koporsójánál	291	552
III. Az emberseges Andrásy	269	544	II. Beszéljenek a számok	292	—
163. Az egyház kinja	269	544	III. Budapest népe önértékeskedik	292	554
164. Az alkalmi igazmondók	271	545	178. Miért verckednek a vidéki újságírók?	293	554
165. Kis párizsi szenzációk	272	545	179. Jegyzetek a napról	294	554
I. Sé-Kong-Liao úr házassága	272	—	I. Mór és Jakab	294	554
II. Zia Loufti-ügyvéd	272	—	II. A Város ellen	295	—
III. Ranavalo királynő Párizsban	273	545	III. Pius pápa és a kolostorok	295	554
166. Az oláh gimnazisták	273	545	180. De Caux Mini síremléke	296	554
167. Jegyzetek a napról	274	546	181. A történelmi pellagra	297	555
I. Az Árpád egyesület harangja	274	546	182. Jegyzetek a napról	299	555
II. Budapest a zálogházban	275	—	I. Morris Rosenfeld	299	555
III. Boda főkapitány áldetektívjei	275	546	II. A magyar Varazze	299	555
			III. A Barkász-fiú	300	555
			183. Az elromlott híd	300	556
			184. Dániel és Párizs	301	556

185. Jegyzetek a napról ..	303	556	I. A két Áron ki- tűntetése	324	568
I. Zola és a haran- gok	303	—	II. A Dunántúl és Bihar	324	—
II. Csulalongkorn el- jön Budapestre ..	303	556	III. Üdvözlék Appo- nyit és András- syt	325	569
III. A pokolgépes Ko- lozsvár	303	556	201. Bölcs Biász előadá- saiból	325	569
186. Nagy úr a főszolga- bíró	304	557	202. Jegyzetek a napról ..	326	569
187. Jegyzetek a napról ..	306	557	I. Papok	326	569
I. Eppur si muove ?	306	557	II. Tanítónők	327	—
II. Giuseppe Genna- ri bűne	306	558	III. Katonák	327	—
III. A vármegye böl- csessége	307	558	203. Saját lábulag rúgják egymást	328	569
188. Mezei és Pasquali ..	307	558	204. Jegyzetek a napról ..	329	570
189. Chélaré úr lapja ..	308	558	I. A különféle diák urak	329	570
190. Jegyzetek a napról ..	310	564	II. Egy magyar mi- niszter ambíciója ..	330	570
I. Kossuth őfelsége társasága	310	564	III. Akik csak az is- tenben bíznak ..	330	571
II. A dal, a dal, a dal	310	564	205. Vucskovicsné gyerme- ket akart	331	571
III. Vilma gyermeket vár	311	—	206. Kis szenzációk — nagy nőkről	332	572
191. Tárkány és Kerpe- nyest	311	564	I. Calvé Emma Ka- lifornióban	332	572
192. Mágánások és oláh ci- gányok	313	566	II. A szép Otero si- kere	333	572
193. Jegyzetek a napról ..	314	566	III. Az otveneves Ju- lia	333	572
I. István király u- tán	314	—	207. Jegyzetek a napról ..	334	572
II. Dános és a fantá- zia	314	566	I. Az eldugott pénz- zek	334	572
III. Hát nem örü- lünk ?	315	567	II. Az urak mulat- nak	334	572
194. Országos város Pusztaszeren	315	567	III. Egy új asztalos	335	—
195. Kis szenzációk nagy nőkről	317	567	208. Bölcs Biász előadá- saiból	335	572
Polaire kisasszonyt ki- rabolták	317	567	209. Jegyzetek a napról ..	336	572
Patti Adelina táncol	318	567	I. A Nagyúr háza	336	572
Otero majmot keres	318	567	II. Tárkány Ameri- kába készül ..	337	572
196. Pius pápa és a nők ..	318	567	III. Etelkakisasszony esete	337	—
197. Jegyzetek a napról ..	320	—	210. Jegyzetek a napról ..	338	572
I. A gimnázium kér- dése	320	567	I. Andrássy és a törvénytelen gyermek	338	572
II. Háború ellenség nélkül	320	567	II. Barkóczy, a buz- gó statisztikus ..	339	573
III. Jön az inség	321	—	211. Magyarország: az új Hellász	339	573
198. Az asszony és a pa- raszt	321	568			
199. Bölcs Biász előadá- saiból	322	568			
200. Jegyzetek a napról ..	324	568			

212. Böles Biász előadá-						II. Cook úr heroiz-			
saiból	341	573				musa	349		
231. Pusztaszeren	342	573				III. A Standard ki-			
214. Kártyáznak, isznak,						szabadult	349	579	
ölnek	343	574			219. Jegyzetek a napról ..	350	579		
I. A perditák nem					I. Az érsemjéni bot-				
kártyázhatnak ..	343	574			rány	350	579		
II. Karolin részeg és					II. „A vén svindler”	350	580		
gyilkol	344				III. Egy kis süllye-				
215. Jegyzetek a napról ..	345	574			dés	351	581		
I. Björnson — po-					220. Párizs élni kezd ..	351	582		
rosz bérenc? ..	345	574			221. Kiké legyen Buda-				
II. A megjavított					pest?	353	582		
Apponyi-rendelet	345	577			222. Jegyzetek a napról ..	354	582		
III. Maróczy — csak					I. Pia Monica imád-				
második	346	577			sága	354	582		
216. Egy gyámoltalan ó-					II. Picquart és Drey-				
riás	346	577			fus	354	582		
217. A tiszteletes úr ..	348	577			III. Madame Rosa				
218. Jegyzetek a napról ..	349	578			szalonja	355	583		
I. Válnak-e Roth-					223. Kényszerű inkognitók				
schüldék?	349	578			Magyarországon ..	355	584		

FÜGGELÉK

(kétes hitelű szövegek)

224. Merjünk gondolkozni	359	584	240. Francia tisztek a ja-		
225. A felháborodás ..	361	584	pán hadseregben ..	374	590
226. Az erkölcsös esperes	362	585	241. Napóleon gyomra ..	375	590
227. Giron házasodik ..	362	585	242. Maeterlinck új darab-		
228. Paulus	363	585	ja	376	590
229. A dicsőség határai ..	364	586	243. A vetélytárs	378	590
230. Henri Bernstein új			244. Dráma XVII. Lajos-		
darabja	364	586	ról	379	591
231. Henry Bataille új da-			245. Tolsztoj meghalt? ..	380	591
rabja	366	586	246. Egy előkelő vadházas-		
232. Sarah Bernhardt új			ság	380	591
szerepe	366	586	247. „Madeleine, gyere		
233. Milliós üzletek: száz-			vissza!”	382	592
ezres províziók	367	586	248. Nagykároly	383	592
234. Apponyi és Francia-			249. A Louvre tulajdonosa		
ország	369	588	a — becsületrend		
235. Az Antonie-színház			nagykeresztése	383	592
új darabja	370	589	250. Megölte az öröm ..	384	592
236. A sztrájkolok gyer-			251. A Wekerle bankettje	385	592
mekei	371	589	252. A mi viszonyaink ..	386	592
237. Idők jele	372	589	253. Csirkefogás a mozi		
238. Tristan Bernard új			számára	387	593
darabja	373	590	254. A sziámi király tacskói	388	593
239. Teréz és nővérei ..	374	590	255. Humberték sorsa ..	389	593

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó igazgatója

Szerkesztésért felelős
Dr. Dolmányos Istvánné

Műszaki szerkesztő
Marosi Gyula



Kézirat beérkezett: 1967. VIII. 08.

Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Kutatócsoportja, Budapest
 Könyvtár: 1967. VIII. 08.
 Feljegyzés: (100) — Budapest: MTI, (1967) 10 — 1 és Kiegészítés AK, (1967) 10 —
 11, 121 Akadémiai Kiadó, Budapest — Feladás dátuma: 1967. Gyógy

